

Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Beylik'ten Cihan Devleti'ne

Osmanlılar

1. Cilt

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar Cilt: 1
From Principality to World State The Ottomans Vol: 1

Türkiye Bilimler Akademisi Tarih Serisi: 2

ISBN: 978-625-6110-12-0 (Tk) 978-625-6110-13-7 (1.C)

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-13-7

© Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2024. Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz. Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© Turkish Academy of Sciences Publication, 2024. All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences. It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Editörlerin ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

The scientific responsibility for the language, scientific, ethical and legal aspects of all the articles included in the book belongs to the authors. Turkish Academy of Sciences and the editors have no responsibility

Kitap Editörleri / Book Editors

Prof. Dr. Haşim Şahin
Prof. Dr. Mehmet Şeker
Prof. Dr. Mehmet Ersan
Dr. Mehmet Tuğrul

Grafik Tasarım / Graphic Designer

Mustafa Altıntepe

Kapak Görselleri: Ahmedî (2020). İskendernâme I-II. Haz. Robert Dankoff. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

* "Osman Bey'in Bursa veya İznik'i kuşatması", C. II, s. 396.

* "Orhan Gazi ve Süleyman Paşa", C. II, s. 405.

* "I. Murad'ın Karamanlılarla savaşı", C. II, s. 414.

* "I. Bayezid'in tahta çıkışı", C. II, s. 429.

Baskı Yeri, Tarihi/ Publication Place and Date:

Tek Ses Ofset Matbaa San.Ltd.Şti Tel: +90 312 341 66 19, Ankara, Aralık - 2024

Baskı Adedi / Pcs.: 750

Türkiye Bilimler Akademisi / Turkish Academy of Sciences

Vedat Dalokay Cad. No: 112 06670 Çankaya - Ankara Tel: +90 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar / ed. Haşim Şahin... [ve öte.]. -- Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2024.

403 s. ; 19 x 26 sm. – (Türkiye Bilimler Akademisi Tarih Serisi; 2)

Bibliyografya var.

ISBN 978-625-6110-12-0 (Tk)

978-625-6110-13-7 (c. 1)

1. Türkiye--Tarih--Kurtuluş Savaşı, 1918-1923. 2.Turkey--History--The War of Independence, 1918-1923. 3. Milli Mücadele dönemi, 1919-1923. 4. National Struggle period, 1919-1923.

DR589 M555 2023 c. 7

956.1023

The Ottomans

From Principality to World State

Vol. 1

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

1. CİLT / VOLUME I

TAKDİM/FOREWORD

Prof. Dr. Muzaffer Şeker
xi

ÖNSÖZ/PREFACE

Editörler / Editors
xv

BÖLÜM I / CHAPTER I

KURULUŞ: CİHAN İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU FOUNDATION: THE BIRTH OF THE WORLD STATE

OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU: YENİ MESELELERE DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME THE ESTABLISHMENT OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY: A BRIEF ASSESSMENT OF NEW PROBLEMS

Prof. Dr. Feridun M. Emecen
5

PARALEL KRONOLOJİLER: OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞ KRONOLOJİSİ, BİZANS DÜNYASI VE DOĞA'NIN ARŞİVİ PARALLEL CHRONOLOGIES: THE ESTABLISHMENT CHRONOLOGY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY, THE BYZANTINE WORLD AND THE ARCHIVE OF NATURE

Doç. Dr. Şahin Kılıç
21

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU VE TÜRK TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN BEYLİK AND ITS IMPORTANCE IN TERMS OF TURKISH HISTORY

Prof. Dr. Mehmet Öz
71

KEMALPAŞAZÂDE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞİM SİYASET FELSEFESİ THE OTTOMAN STATE ACCORDING TO KEMALPAŞAZÂDE FOUNDATION AND DEVELOPMENT POLITICAL PHILOSOPHY

Prof. Dr. Şefaettin Severcan
103

KURULUŞ EFSANESİ: EVLİYA ÇELEBİ ANLATISINDA İLK OSMANLILAR THE MYTH OF THE FOUNDATION: THE FIRST OTTOMANS IN THE NARRATIVE OF EVLİYA ÇELEBİ

Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş
123

DÖRT TEORİ BAĞLAMINDA OSMANLILARIN KURULUŞ TEZLERİNİ TARTIŞMAK DISCUSSING THE OTTOMAN FOUNDATION THESES IN THE CONTEXT OF FOUR THEORIES

Doç. Dr. Yunus Arifoğlu
151

BÖLÜM II / CHAPTER II
FETİHLER VE FÂTİHLER
CONQUESTS AND CONQUERORS

**OSMANLI DEVLETİ'NİN RUMELİ'DE KARŞILAŞTIĞI GAYRİMÜSLİM MİLLETLER İLE
MÜNASEBETLERİ (XIV.-XV. YÜZYILLAR)**
THE OTTOMAN STATE'S RELATIONS WITH THE NON-MUSLIM COMMUNITIES IN RUMELIA
(XIV.-XV. CENTURIES)

Prof. Dr. Levent Kayapınar
177

RUMELİ'DE AKINCI AİLESİ GAZİ MİHALOĞULLARI
THE FAMILY OF RAIDER GÂZİ MİHALOĞULLARI IN RUMELIA

Prof. Dr. Ayşe Kayapınar
203

**OSMANLI'NIN İSKÂN POLİTİKASINDA ERKEN DÖNEM İZLERİ: MİHALOĞULLARI'NIN
OSMANLI'DAKİ KIYMETİ VE MÜSTESNA VAKIFLARININ AKİBETİ**
THE TRACES OF THE EARLY ERA ON THE SETTLEMENT POLICY OF THE OTTOMANS: THE VALUE
OF THE MİHALOĞULLARI FAMILY FOR THE OTTOMANS AND THE FATE OF
THEIR EXCEPTIONAL WAQFS

Doç. Dr. Ayşegül Kılıç
239

**GELİBOLU'NUN FETHİ, SAVOY KONTU TARAFINDAN ZAPTI VE GERİ ALINIŞI HAKKINDA
DEMETRİOS KYDONES'İN İKİ SÖYLEVİ**
TWO DISCOURSES OF DEMETRIOS KYDONES ON THE CONQUEST OF GALLIPOLI, ITS CAPTURE
AND RECAPTURE BY THE COUNT OF SAVOY

Dr. Öğr. Üyesi Murat Yılmaz
263

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KARESİ BEYLİĞİ'Nİ İLHÂKİ MESELESİ: SEBEPLERİ VE SONUÇLARI
THE ANNEXATION ISSUE OF THE QARASI PRINCIPALITY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY:
CAUSES AND CONSEQUENCES

Dr. Nadir Baştürk
285

ERKEN OSMANLI TARİHİNDE 'ÜSTÜ ÖRTÜLMÜŞ' TAHT OYUNLARI
'COVERED' GAME OF THRONES IN EARLY OTTOMAN HISTORY

Doç. Dr. Nilgün Elam
307

I. MURAD DEVRİNDE OSMANLI DENİZCİLİĞİ (1362-1389)
OTTOMAN MARITIME IN THE REIGN OF MURAD I (1362-1389)

Dr. Enes Depe
329

TİMURLU KAYNAKLARINDA YILDIRIM BAYEZİD ANLATISI VE ANKARA SAVAŞI
NARRATIVE OF YILDIRIM BAYEZİD AND THE BATTLE OF ANKARA IN TIMURID SOURCES

Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel
357

DİZİN / INDEX
385

2. CİLT / VOLUME II

BÖLÜM III / CHAPTER III

ÂLİMLER VE SUFİLER: KURULUŞ DEVRİNDE FİKİR VE DÜŞÜNCE SCHOLARS AND SUFIS: THOUGHT IN THE FOUNDATION PERIOD

OSMANLI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE SOSYO-KÜLTÜREL ORTAM

-BİR ŞER'İYE SİCİLİNİN MUHTEVA ANALİZİ-

THE CULTURAL ENVIRONMENT IN THE OTTOMAN PRINCIPAL PERIOD

-CONTENT ANALYSIS OF A SHARIA REGISTRY-

Prof. Dr. M. Asım Yediyıldız

5

ÂŞIKPAŞAZÂDE TARİHİ'NE GÖRE OSMANLI BEYLİK DÖNEMİ İLİM VE KÜLTÜR HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF THE SCIENTIFIC AND CULTURAL LIFE OF THE OTTOMAN BEYLİK
PERIOD ACCORDING TO THE HISTORY OF ÂŞIKPAŞAZÂDE

Prof. Dr. Mehmet Şeker

19

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE VEFAİYYE MESELESİNE YENİDEN BAKIŞ NEW LOOK AT THE ISSUE OF THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN STATE AND THE VEFAİYYE

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak

43

OSMANLI'NIN KURULUŞ DÖNEMİNDE BURSA'DAKİ İLK MEDRESELER

THE FIRST MADRASAS IN BURSA DURING THE FOUNDATION PERIOD OF THE OTTOMAN

Prof. Dr. Mefail Hızlı

57

ŞEYH BEDREDDİN'İN FIKİH METİNLERİ VE OSMANLI HUKUK DÜŞÜNCESİNE KATKISI FIQU TEXTS OF SHEIKH BEDREDDIN AND ITS CONTRIBUTION TO OTTOMAN LAW THOUGHT

Doç. Dr. Osman Cengiz

77

OSMANLI DEVLETİ İDARESİNİN RUMELİ'YE YERLEŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERDEN BOGOMİLİZM VE BOGOMİLLER

BOGOMILISM AND BOGOMILS AMONG THE FACTORS INFLUENTIAL IN THE SETTLEMENT OF
THE OTTOMAN STATE ADMINISTRATION IN RUMELIA

Prof. Dr. Metin İzeti

105

**HACI BAYRAM-I VELÎ VE SULTAN II. MURAD: OSMANLI ERKEN DÖNEMİNDE
DEVLET-TEKKE İLİŞKİLERİNİ BAYRAMÎLER ÜZERİNDEN OKUMAK**
HACI BAYRAM-I VELI AND SULTAN MURAD II: UNDERSTANDING STATE-TEKKE RELATIONS IN
THE EARLY OTTOMAN PERIOD THROUGH THE BAYRAMIS

Prof. Dr. Haşim Şahin

131

FİRİŞTEZÂDE ABDÜLMECİD (D. 1459) VE ERKEN DÖNEM OSMANLI HURUFİZMİ
FİRİŞTE-ZÂDE ‘ABDÜ ‘L-MECİD (D. 1459/60) AND THE EARLY OTTOMAN HURUFİSM

Prof. Dr. Slobodan Ilić

155

**SULTAN MEDRESESİ'NİN ANADOLU BEYLİKLERİ KÖKENLİ ÂLİMLERİ VE
OSMANLI DÜŞÜNCE HAYATINA ETKİLERİ**
ANATOLIAN BEYLICS ORIGINATED SCHOLARS OF SULTAN MADRASAH AND
THEIR EFFECTS UPON OTTOMAN WORLD OF THOUGHT

Doç. Dr. Kemal Ramazan Haykiran

167

OSMANLI DEVLETİ'NİN TEŞEKKÜLÜNDE MEVLİD'İN ROLÜ
THE ROLE OF MEVLID IN THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN EMPIRE

Prof. Dr. İsmail Güleç

193

**BAB-SEB'A/YEDİ KAPI: DEVLET-İ ÂLÎYYE'NİN VE YENİÇERİ OCAĞI'NIN KURULUŞUNDA
TASAVVUFÎ ZÜMRELER**
SEVEN GATES: SUFI GROUPS AT THE ESTABLISHMENT OF THE DEVLET-İ ALİYYE/GREAT STATE
AND JANISSARY CORPS

Prof. Dr. Vedat Turğut

203

**XIV-XV. YÜZYIL SEYYAHLARININ GÖZÜYLE ANADOLU BEYLİKLERİNDE
SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT: OSMANLI BEYLİĞİ ÖRNEĞİNDE**
SOCIO-CULTURAL LIFE IN THE ANATOLIAN PRINCIPALITIES THROUGH THE EYES OF
THE 14TH-15TH CENTURY TRAVELERS: THE CASE OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY

Doç. Dr. Elnura Azizova

287

BÖLÜM IV / CHAPTER IV
MEKÂN VE İNSAN: KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI SOSYAL TARİHİ
PLACE AND PEOPLE: OTTOMAN SOCIAL HISTORY OF THE FOUNDATION PERIOD

KARACAHİSAR KALESİ OSMANLI SİKKELERİ

OTTOMAN COINS OF KARACAHİSAR CASTLE

Doç. Dr. Hasan Yilmazyavaşar, Öğr. Dr. Betül Teoma, Gültekin Teoman

321

OSMANLI BEYLİĞİNİN GÖÇ VE KURULUŞ COĞRAFYASI VE KARAKEÇİLİLER
MIGRATION AND FOUNDATION GEOGRAPHY OF THE OTTOMAN PRINCIPAL AND
THE KARAKEÇİLİLER

Prof. Dr. Üçler Bulduk

353

OSMAN GAZİ VE AŞİRETİNİN DÖNEMİNDE DOMANIÇ-SÖĞÜT ARASINDA
GÖÇ YOLUNDA BİR MENZİL: DÜNDARÇAMI

DURING THE PERIOD OF OSMAN GHAZI AND HIS TRIBE A RANGE ON
THE MIGRATION ROAD BETWEEN DOMANIÇ-SÖĞÜT: DÜNDARÇAMI

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş

379

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİNİN SOSYAL DESTEK MÜESSESELERİ: İMÂRETLER
SOCIAL SUPPORT INSTITUTIONS OF THE OTTOMAN ESTABLISHMENT PERIOD: IMARETS

Prof. Dr. Osman Çetin

393

KURULUŞ DEVRİ GAZA EHLİNDEN İVAZ FAKİH'İN VAKFI, EVLADİYET DAVALARI VE
SOYKÜTÜĞÜ (1421-1808)

A PERSON OF GAZA FROM THE ESTABLISHMENT PERIOD, FOUNDATION, INHERITANCE LAWSUITS
AND GENEALOGY OF İVAZ FAKİH (1421-1808)

Prof. Dr. İlhami Yurdakul

411

EDİRNE YENİ SARAY KAZILARINDA BULUNAN ERKEN DÖNEM OSMANLI SİKKELERİ
EARLY PERIOD OTTOMAN COINS UNEARTHED IN EDİRNE NEW PALACE EXCAVATIONS

Prof. Dr. Gülay Apa Kurtişoğlu

429

OSMANLI HANEDANINA MENSUBİYET BAĞI İLE İLGİLİ BELGESEL BİR RAPOR
A DOCUMENTARY REPORT CONCERNING THE RELATIONSHIP LINK TO THE OTTOMAN DYNASTY

Prof. Dr. İlhan Şahin

475

MEVLİD NÂZİMİ SÜLEYMAN ÇELEBİ TÜRBESİ BAĞLAMINDA ERKEN DÖNEMİN
BALDAKEN TÜRBELERİ HAKKINDA NOTLAR
NOTES ON EARLY BALDACHIN MAUSOLEUMS IN THE CONTEXT OF THE MAUSOLEUM OF
POET SULEYMAN ÇELEBİ

Prof. Dr. Hakkı Önkol

495

DİZİN/ INDEX

511

TAKDİM

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, sadece Türk tarihi için değil, dünya tarihi açısından da son derece önemli bir süreci ifade eder. XI. yüzyıldan sonra Anadolu'nun batı ucunda kurulan Osmanlı Beyliği, kısa sürede büyük bir cihan devleti olma yolunda ilerlemiş ve fethinden İstanbul'un fethine kadar geçen dönemde sadece siyasi gücünü değil, kültürel, sosyal ve dini yapısını da sağlam temeller üzerine inşa etmiştir.

Bu döneme dair yapılan araştırmalar ve tartışmalar hala güncelliğini korumakta olup, özellikle Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecine dair birçok sorunun henüz netleşmediği de bir gerçektir. Bu anlamda, yerli ve yabancı tarihçilerin katkılarıyla yapılan bilimsel çalışmalar, Osmanlı Beyliği'nin sırlarla dolu ilk yüzyılını aydınlatmaya yönelik büyük bir adım teşkil etmektedir. TÜBA tarafından icra edilen bilimsel etkinlik kapsamında ortaya çıkan ve sosyal, kültürel ve dini alanlara ışık tutan bu eser, Osmanlı'nın erken dönemine dair birçok sorunun cevabını sunmayı amaçlamaktadır.

Elinizde bulunan bu değerli eser, Türkiye Bilimler Akademisi'nin himayesinde, iki cilt halinde derlenmiş olup, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan imparatorluk sürecine kadar olan geniş bir tarihsel yelpazeyi kapsamaktadır. İlk ciltte, Osmanlı'nın kuruluşuna dair yeni meseleler ve önemli fetihler derinlemesine ele alınmış, ikinci ciltte ise alimler, sufiler ve sosyal yapının ayrıntılı incelemesi yapılmıştır. Toplamda 34 bağımsız çalışma, Osmanlı Devleti'nin erken dönemine dair yeni bakış açıları kazandırmakta, geçmişe dair pek çok soruyu yanıtlamaktadır.

TÜBA'nın bilimsel araştırmalar ve eserler üretmedeki öncü rolü, bu tür çalışmalarla bir kez daha taçlanmakta ve tarihimizin kritik dönemlerine dair yeni ufuklar açılmaktadır. Bu anlamlı eserin hayata geçirilmesine katkı sağlayan tüm araştırmacılara ve editörlere teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker
TÜBA Başkanı

FOREWORD

The founding period of the Ottoman Empire represents a process of great significance not only for Turkish history but also for world history. The Ottoman Principality, established on the western edge of Anatolia after the 11th century, quickly advanced towards becoming a great world empire. During the period from its foundation to the conquest of Constantinople, it built its political power as well as its cultural, social, and religious structures on solid foundations.

Research and debates regarding this period remain relevant today, and it is a fact that many questions about the founding process of the Ottoman Principality are still unresolved. In this regard, the scientific studies conducted with contributions from both local and foreign historians constitute a major step towards illuminating the first century of the Ottoman Principality, which is filled with mysteries. This work, emerging from the scientific activities conducted under the auspices of the Turkish Academy of Sciences (TÜBA), sheds light on the social, cultural, and religious fields, aiming to provide answers to many questions about the early period of the Ottoman Empire.

The valuable work in your hands has been compiled in two volumes under the patronage of the Turkish Academy of Sciences and covers a broad historical spectrum from the founding of the Ottoman Principality to its transformation into an empire. The first volume delves into new issues related to the foundation of the Ottoman state and significant conquests, while the second volume offers a detailed examination of scholars, Sufis, and the social structure. A total of 34 independent studies provide new perspectives on the early period of the Ottoman Empire, answering many questions about the past.

TÜBA's pioneering role in producing scientific research and works is once again crowned by such studies, opening new horizons regarding critical periods of our history. I feel it is a duty to express gratitude to all the researchers and editors who contributed to the realization of this meaningful work.

Prof. Muzaffer Şeker
TÜBA President

ÖNSÖZ

Anadolu Türk tarihinde XI. yüzyıldan sonra iki beylik döneminin yaşandığı bilinmektedir. İlk Anadolu Beylikleri; Çaka ve Tanrıbermiş Beylikleri dışında çoğunluğu Anadolu'nun doğusunda teşekkül etmişlerdir. Bilindiği gibi Anadolu, bu dönemde Türk yurdu olmaya başlamış ve XIII. yüzyılda ise Moğol istilasından kaçan Oğuz ve Türkmen kitleleri özellikle Anadolu'nun batısında Türk yerleşiminin hızlanmasına yol açmışlardır. İşte Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yurt tutmuş olan bu farklı kol ve boylara mensup Türk zümreleri Türkiye Selçuklularının giderek zayıflayan merkezi otoritelerinin sonucu, kendi yönetimlerini tesis ederek müstakil beylik halinde teşkilatlanmalarına imkân bulmuşlardır.

Türkiye Selçukluları devletinin yıkılışından sonra ortaya çıkan ikinci dönem Anadolu Beyliklerinin Türk tarihinin önemli bir dönemini teşkil ettikleri bilinmektedir. Ama ne yazık ki bu dönemle ilgili yapılan araştırmalar yeterli değildir. Bu dönemde kurulan ve hakimiyetlerini sürdüren beyliklerin tarihi üzerine 2010 yılından beri yürüttüğümüz değişik bilimsel faaliyetlerin bir bölümü Türk Tarih Kurumu, bir bölümü de Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi tarafından kitaplaştırılmış bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak Aydınogulları, Menteşe Oğulları, Eşref Oğulları, Germiyan Oğulları, Saruhan Oğulları ve Hamid Oğulları Beyliklerini konu alan bir dizi eser Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmış bulunmaktadır. Ayrıca yine Eşref Oğulları, Karaman Oğulları, Ramazan Oğulları ve Sahip Ataoğulları ile Turgutoğulları Beyliklerini konu alan eserler de Konya Necmeddin Erbakan Üniversitesi tarafından yayımlanmışlardır. Böylece Anadolu Türk tarihi bakımından eksikliği duyulan konuların yeniden ele alınarak bu dönem ve beylikler hakkında yapılan yeni araştırma ve çalışmalar on ayrı eserde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bilindiği gibi tarihçiler, Anadolu Beylikleri arasında Anadolu'nun batı ucunda kurulan ve başlangıçta doğu sınırlarındaki komşu Türk Beylikleri ile iyi münasebetler geliştirerek daha çok batıdaki gayrimüslim komşuları ile mücadeleyi yeğleyen Osmanlı Beyliğinin, kuruluşundan 1453 yılında İstanbul'un fethine kadar geçen dönemi Beylik dönemi olarak kabul etmektedirler. Bu dönemle ilgili kaynakların sınırlı olması sebebiyle hâlâ beyliğin kuruluşundan devletleşmesine kadar geçen yaklaşık bu yüz elli yıllık dönemle ilgili üzerinde tartışılan birçok konu bulunmaktadır. Yerli ve yabancı tarihçilerin bu tartışmalar üzerinde yapılan yeni araştırma ve çalışmaları ile birçok sorunun cevaplanması ümit edilmekteydi.

İşte Osmanlı Beyliğinin siyâsî tarihi kadar, sosyal, kültürel ve dinî tarihini de ele alan Sempozyum bildirileri ile bu konuda yapılan araştırma ve çalışmaların yanında kazı sonuçlarını da ele alan bir eserin hazırlanması düşüncesi ile sürdürülen gayretler nihayet sonuç verdi.

Bu anlayışla başlangıçta Anadolu Beylikler döneminin en küçük beyliklerinden biri olan, zamanla büyüyerek bir cihan devleti haline gelen Osmanlı Beyliği üzerine düzenlenen bir Sempozyumda sunulan ve tartışılan bildirilerin de bir kitap halinde yayınlanmasına karar verilmiştir. Böylece ortaya konulan bu yeni araştırma ve çalışmalar da iki cilt halinde bir arada toplanmış bulunmaktadır. Birinci cilt, Kuruluş: Cihan İmparatorluğunun Doğuşu ile Fetihler ve Fâtihler ana başlıklarını muhtevi iki ana bölümden oluşmaktadır. İkinci cilt ise Âlimler ve Sufiler: Kuruluş Devrinde Fikir ve Düşünce ile Mekân ve İnsan: Kuruluş Dönemi Osmanlı Sosyal Tarihi ana bölümlerini içine alan üçüncü ve dördüncü bölümlerini teşkil etmiş olup, böylece her iki ciltte toplam 34 müstakil çalışma yer almış bulunmaktadır.

Bu eserin ortaya çıkmasına imkân sağlayan Prof. Dr. Muzaffer Şeker'in şahsında Türkiye Bilimler Akademisi'ne müteşekkirimiz. Ayrıca emeği geçen bölüm yazarı meslektaşlarımızın değerli katkılarına teşekkürü bir borç bilirken, eserin yayınlanma hazırlıklarında destek ve gayretlerini esirgemeyen Dr. Mehmet Tuğrul'a samimi şükranlarımızı sunmayı bir vazife telakki ederiz.

Editörler

PREFACE

It is known that there were two *beylik* periods in Anatolian Turkish history after the 11th century. The first Anatolian *beyliks*, except for the Çaka and Tanrıbermiş beyliks, were mostly formed in the east of Anatolia. As it is known, Anatolia started to become a Turkish homeland in this period and the Oghuz and Turkmen masses fleeing from the Mongol invasion in the 13th century led to the acceleration of Turkish settlement especially in the west of Anatolia. As a result of the gradually weakening central authority of the Seljuq Sultanate of Rûm, the Turkish tribes belonging to these different branches and tribes that settled in various regions of Anatolia found the opportunity to establish their own administration and organize themselves as independent *beyliks*.

It is known that the second period of Anatolian *beyliks* that emerged after the collapse of the Seljuq Sultanate of Rûm constituted an important period of Turkish history. But unfortunately, research on this period is not sufficient. Since 2010, various scientific activities we have conducted on the history of the *beyliks* established during this period which maintained their dominance have been published in book form, partly by the Turkish Historical Society and partly by Konya Necmettin Erbakan University. As a result, a series of works on Aydınoğulları, Menteşe Oğulları, Eşref Oğulları, Germiyan Oğulları, Saruhan Oğulları and Hamid Oğulları *beyliks* have been published by the Turkish Historical Society. In addition, works on the *beyliks* of Eşref Oğulları, Karaman Oğulları, Ramazan Oğulları, Sahip Ataogulları and Turgutoğulları were published by Konya Necmeddin Erbakan University. Thus, new researches and studies on this period and *beyliks* have been tried to be put forward in ten different works by reconsidering the issues that are missing in terms of Anatolian Turkish history.

As it is known, historians accept the period from the foundation of the Ottoman Beylik, which was established at the western end of Anatolia among the Anatolian Beyliks and initially developed good relations with the neighboring Turkish Beyliks on the eastern borders and preferred to fight with its non-Muslim neighbors in the west, to the conquest of Istanbul in 1453 as the *beylik* period. Due to the limited sources on this period, there are still many issues that are still debated about this period of approximately one hundred and fifty years from the foundation of the *beylik* to its statehood. It was hoped that new research and studies by local and foreign historians on these debates would answer many questions.

The symposium proceedings, which dealt with the social, cultural and religious history of the Ottoman Beylik as well as the political history of the Ottoman Beylik, and the efforts made with the idea of preparing a work that deals with the results of excavations as well as the research and studies on this subject have finally yielded results.

With this understanding, it was decided to publish the papers presented and discussed in a Symposium organized on the Ottoman Beylik, which was one of the smallest *beyliks* of the Anatolian Beylik period, which grew over time and became a world state, in a book. Thus, these new researches and studies have been gathered together in two volumes. The first volume, *Kuruluş: Cihan İmparatorluğunun Doğuşu ile Fetihler ve Fâtihler*.

The second volume is made up of the third and fourth sections, which include the main chapters *Âlimler ve Sufiler: Kuruluş Devrinde Fikir ve Düşünce ile Mekân ve İnsan: Kuruluş Dönemi Osmanlı Sosyal Tarihi* and thus a total of 34 independent studies have been included in both volumes.

We are grateful to the Turkish Academy of Sciences in the name of Prof. Muzaffer Şeker for making this work possible. In addition, while we owe a debt of gratitude to the valuable contributions of our colleagues who contributed, we consider it a duty to express our sincere gratitude to Dr. Mehmet Tuğrul, who did not spare his support and efforts in the preparations for the publication of the work.

Editors

BÖLÜM I / CHAPTER I

KURULUŞ: CİHAN İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU

FOUNDATION: THE BIRTH OF THE WORLD STATE

**OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU: YENİ
MESELELERE DAİR KISA BİR
DEĞERLENDİRME**

**THE ESTABLISHMENT OF THE OTTOMAN
PRINCIPALITY: A BRIEF ASSESSMENT OF NEW
PROBLEMS**

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU: YENİ MESELELERE DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Bu makale, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarına ait bilgi boşluklarından doğan bazı temel meseleleri ortaya koymak ve bunlara dair ne gibi cevapların verilebileceğini göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Kurucu ailenin menşei ve ne şekilde zuhur ettiği konusu bu meçhul bilgiler arasında başta gelen bir yere sahiptir. Bu vadide makalede, Osmanlı Beyliği'nin kurucularının kimliği konusunda muhtelif görüşler arasında şimdilik kaynaklar temelli bakış açıları itibarıyla onların Harezmi menşeli gruplara dâhil oldukları ve basit bir çoban gurubu değil kadim bir bey ailesine dayandıkları daha makul bir açıklama şekli olarak ileri sürülmüştür. Osman Bey özelinden onun çevrede etkisi hayli yüksek olan bir bey olarak daha döneminde öne çıkmasının altında bu durumun yattığı ifade edilmiştir. Osman Bey'in tarihi kimliği olarak bir aşiret lideri olmaktan çok karizma sahibi savaşçı bir bey olduğu konusu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Osman Bey, Osmanlılar, Kuruluş, Harezmi, Pachymeres

THE ESTABLISHMENT OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY: A BRIEF ASSESSMENT OF NEW PROBLEMS

Prof. Feridun M. Emecen

İstanbul 29 Mayıs University

Abstract

This article has been written to reveal some of the fundamental issues arising from the gaps in knowledge about the founding years of the Ottoman principality and to show what answers can be given to them. The origin of the founding family and how it emerged is one of the most critical gaps in knowledge. In this regard, the article argues that among the various views on the identity of the founders of the Ottoman principality, a more plausible explanation is that they belonged to the Khwarazmian groups and were not simply a group of shepherds, but they were the heirs from an ancient bey family. In the case of Osman Bey, it was argued that this was the underlying reason for his prominence as a *bey* with a high level of influence in his neighborhood. Osman Bey's historical identity as a warrior bey with charisma rather than a tribal leader is emphasized.

Keywords

Osman Bey, Ottomans, Early Ottoman History, Khwarazians, Pachymeres

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yılları, kısıtlı kaynaklar sebebiyle meçhuliyet içinde ilgili araştırmacılarca verimli sayılabilecek tartışmalara ve yeni bilgi arayışlarına yol açmış görünmektedir. Muasır kaynakların sessizliği yanında, geç dönem "erken Osmanlı tarihlerinin" ekseriya menkıbelerle karışık rivayetleri ve çizdikleri çerçeve, düzgün bir kronolojiye ve hadisatın buna göre tasnifine ne yazık ki imkân vermemektedir. Kurucu ailenin menşei ve nasıl, ne şekilde ortaya çıktığı konuları yine aynı belirsizlikler içinde tartışmalı bir mahiyet arz etmektedir. Kuruluşu bir "mucize" gibi görenler yanında, çok iyi bilindiği gibi bunu teorik zeminde açıklamaya ve itici güçleri ortaya koymaya çalışanlar da vardır. Boy yapısından başlayıp iktisadi sebeplere, jeopolitik unsurlara, nüfus kesafetine, manevi dünyalara, savaşçı beylere, sınır/uç kültürüne kadar pek çok sebepler silsilesinin beyliğin kurulmasındaki belirleyici amiller olduğu yolunda araştırmalar söz konusudur.¹ Son çıkan bir çalışmada ise Osmanlı beyliğinin bulunduğu coğrafya temelli olarak topografik tespitler yanı sıra Osmanlı ilk kronikleriyle Bizans kaynakları karşılaştırılarak Osman Bey ve faaliyetleri hakkında yeni bir çerçeve çizme gayreti dikkati çeker. Kronoloji üzerinde durularak bütün bu yazılanlar temerküz ettirilir. Bununla beraber Pachymeres'in Osman Bey ile ilgili verdiği bilgiler itibarıyla Osman Bey'in faaliyetleri açıklanırken bazı söylentiler gerçekten olmuş gibi aktarılır.²

Esas olarak takip edilen cihet, anlaşıldığı kadarıyla XX. yüzyılın başlarından itibaren modern tarihçilik anlayışlarına uygun olarak "kuruluş şartlarını" belirlemeye yönelik çabalarla kendini göstermiş bulunmaktadır. Bununla beraber farklı kaynakları devreye sokarak maddi bilgilerin peşinde koşan, büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlıların menşeiye yönelik arayışlarda kendilerine göre iddialı açıklamalarla yeni keşifler yapmaya çalışanların da var olduğunu

¹ Bu hususta genel olarak bk. Feridun M. Emecen. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* İstanbul, 2021; *Söğüt'ten İstanbul'a*. der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

² Clive Foss. *The Beginnings of the Ottoman Empire*. Oxford 2022. Mesela burada Foss, Osman Bey'in 1308'den sonra faaliyetinin durduğunu ve bunun Moğollara yenilmesine bağlanabileceğini iddia eder ve Bafeus'a bu kadar büyük önem verilmesinin yersizliğini vurgular. Üstelik Bursa, İznik ve İzmit gibi şehirlerin çok sonraları ele geçmiş olmasını buna delil gibi gösterir. Hâlbuki Osmanlı Beyliği'nin hareket sahası ve jeopolitik çerçeve dikkate alınmadan bu husus tam anlaşılamaz. Osman Bey'in üzerine yürümeye hazırlanan Bizans'ın müttefiki konumunda Moğol birliği (30.000) konusunda Pachymeres'in temenni kabilinden bilgileri, Abaka Han'ın dul eşi meselesindeki beklentileri Arnakis tarafından belirsizlikler içinde olarak nitelenmiştir. 1308'deki Tatar saldırısı konusunda da Pachymeres'in söylentiler olarak nakilleri olduğundan bahseder (*Translation of Georgios Georgiades-Arnakis' Study Titled: The First Ottomans – Contribution to the Problem of the Fall of Asia Minor Hellenism (1282-1337)* in *English and Review of the Studies Published After 1947 Up Today*, haz. A. Louaris, İstanbul 2015, s. 180).

belirtmem gerekir.³ Bunlara ileride tekrar temas etmeye çalışacağım ama öncelikle beyliğin kuruluş şartlarına amil olan sebepler silsilesi içinde, esas itibarıyla, ola gelen bütün tartışmaların ışığında, siyasi ve jeopolitik dinamiklerin önemli bir yeri olduğunu düşünmekteyim. Bu yazımda da genel olarak hem bu çerçevede hem de kurucu ata olarak Osman Bey'in tarihi kimliğini arayış çabaları üzerinde bazı fikirlerimi paylaşmak istemekteyim.

Öncelikle beyliğin ortaya çıkışı ve genişleme süreçlerinde bulunduğu mevkiin jeopolitik özelliklerinin, sınır boylarındaki askeri yapılanmaların önemine vurgu yapmam gerek.⁴ Bir açıklama biçimi olarak sonda söyleyeceğimi başta belirtmem gerekirse, "kuruluş sırrının" kaynağını "askeri yapılanma" bağlamına oturtmak ve bunu bilhassa maddi bilgilerle de desteklemek kanaatimce önemli görünür.

Beylik ve devlet organizasyonunda uçta/sınır hattında bulunmanın getirdiği yeni dinamiklerin etkileri ve inhisar edici gücü mühimdir. Uç/sınır toplum dinamikleri konusu zaten bazı araştırmacılar tarafından da ortaya atılan bir fikirdir, fakat buna eklenilebilecek ana husus, Osmanlı özelinde değil de daha geniş bir bakışla Batı Anadolu kesimine yığılan Türkmenlerin oluşturduğu yeni düzen ve anlayıştır. Yani Osmanlı beyliğinin ortaya çıkış şartları içinde bu geniş Türkmen dünyasının kendine has kültürel ve sosyal yapılanmasının önemli rolü vardır. Tabii ki tartışılabilir, ama benim özellikle ortaya koymaya çalıştığım teorik anlamdaki ana zemin, bu Türkmen dünyasının yeni dinamikleriyle alakalıdır. Bu hususa uzun uzadıya temas etmeyeceğim, *İlk Osmanlılar* adlı kitabımda zaten bu konuyu, Kayı boyu meselesi dâhil, ayrıntılı monografilerle ortaya koymuştum. Burada da esas olarak kurucu ata Osman Bey nokta-i nazarından meselelere bakmak istemekteyim.

Denklemleri kurucu ata olarak Osman Bey üzerinden kurmak bu yolda çok "indirgemeci" bir bakış açısı olarak düşünülmemelidir. Nihayetinde biz tarihçiler için olayların ve onlarda rol oynayan tarihi şahsiyetlerin cazibesi her zaman ön

³ Özellikle akademik camianın dışından gelen bazıları, mahalli yörelerine revaç kazandırmaya veya mensubiyet bağları içinde bulundukları çevrelere daha ziyade yaranmaya yönelik tuhaf iddialarla ortaya çıktıkları gibi kendilerine katılmayanları yahut kaynakları eğip bükmeden tenkidî yaklaşarak konulara bakanları da yakışsız dille bazen "trolleme" gidecek raddelerde itham edebilmektedirler. Ciddi bir tarihçinin aklına gelen her şeyi tereddütsüz yazma gibi bir "lüks" olmamalıdır.

⁴ Feridun M. Emecen. "Siyasi ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300-1389)". *İlk Osmanlılar*, s. 81-90.

plandadır ve bunlara müteveccih kurgularımızı da tahkiye etme alışkanlığımız söz konusudur. Zaten klasik anlamda “tarihçilik” böyle bir şey değil midir? Fakat günümüzde beşeri bilim alanı olarak tarihe bakışlarımız bu tarz tarihçilik anlayışlarını giderek zayıflatmaktadır. Her neyse, olayların cazibesi deyince aslında demin bahsettiğim gibi Osman Bey üzerinden geriye ve ileriye yönelik hadiseler zincirinin tespiti yanında onun karizmatik kişiliğinin öne çıkarılması, evet indirgemeci bir bakış olsa da “popülaritesi” bakımından her şeye rağmen hâlâ çekiciliğini korumaktadır. O halde kimdir Osman Bey? Osmanlı kronikleri onu nasıl tanıtır? Bunda hangi faktörler öne çıkar?

Bu vadide fazla ayrıntıya girmeksizin öncelikle Osman Bey’in mensup olduğu ailenin geç tarihli erken Osmanlı tarihlerinde Anadolu’ya geliş maceraları üzerine anlatılanların sadece bir masal olarak görülmemesi kanaatini paylaşmak isterim. Daha önce de yaptığım bir çalışmada belirttiğim gibi bu hadisenin dönemin Selçuklu kaynaklarında da zikredilen Harezmi coğrafyasından Anadolu’ya gelen her biri güçlü beylerin idaresindeki grupların Alaeddin Keykubad tarafından Batı sınır hatlarına yerleştirilmesiyle alakalı bilgilerle ayrıntıda değil ama genelde benzerlikleri söz konusudur.⁵

*Yahşi Fakih Menâkıbnâme*si kaynaklı olduğu anlaşılan tasvirin bu bağlam üzerinden okunması, bazı bilgi örtüşmeleriyle ilginç bir vaziyeti ortaya koyar. Keza yine ilk çalışmalarımda sözünü ettiğim Kayır Han adlı Harezmi beyinin Anadolu coğrafyasında bugüne kadar ulaşan bazı yer adlarında hala yaşaması, bunun Kayı meselesiyle irtibatı, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Kayır Han’ın ad olarak Harezmi bölgesinde geleneği olan adlandırma olduğu tesbit edilebilir. Cüveyni bu adı eserinde önemli bir Harezmi beyi olarak bir asır öncesinde dahi zikreder.⁶

⁵ Bu husus yani Harezmişahlar konusu Osmanlı hanedanı bağlamında önceden beri bilinen bir çerçeve sunar. İleri sürülen bu fikirlerin ampirik çalışmalarla desteklenmesi önemlidir ve bu hususta J. Marquart’ın tezi özellikle zikredilebilir: “Über Das Volkstum Der Komanen”, *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*, XIII, 1914’ten zikreden W.L. Langer-R.P. Blake, “Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı”, *Söğüt’ten İstanbul’a*, s. 204-205. Keza bu yaklaşım R. Grousset tarafından da desteklenmiştir. F. Köprülü ise bütün görüşleri ele aldıktan sonra Gibbons’a (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, trc. R. Hulusi, haz. M. Elverdi, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1998, s. 221-222) da atıf yaparak bu tezi reddeder: “Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri”, *Belleten*, VII/27 (1943): 459-522.

⁶ F.M. Emecen, “İlk Osmanlılar”, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s. 1-16; Burada Osmanlı kaynaklarındaki anlatımla Selçuklu kaynaklarındaki anlatımın benzerliği hususunda esaslı şekilde durmuştum (Kayır Han bahsi: s. 13 ve not 22). Bilahare bu fikriyatı biraz daha geliştirdim.

Kuruluş meselelerinde kalem oynatan ve bu kabil maddi bilgilerin peşinde koşan pek çok akademisyenin hiç üzerinde durmadığı veya masal olarak gördüğü Mahan'dan⁷ çıkma olayının da bunlara bakarak tarihi anlamda bir karine sağladığı düşünülebilir. Yani Osmanlı ailesinin menşe meselesinde çok önceden de üzerinde durulan "Harezmi" bağlantısını bir çırpıda göz ardı etmemek lazım geldiğini vurgulamak isterim.

Diğer önemli bir konu Osman Bey'in babası olarak Ertuğrul Bey'in kimliğiyle alakalı hususlardır.⁸ Özellikle bugüne ulaşan Osman Bey'e ait olduğu artık açık biçimde bilinen ikinci bir parada yer alan üç isim, Ertuğrul Bey'in baba adının Gündüz Alp olduğunu -bazı Osmanlı kaynaklarında da belirtildiği üzere- kesinleştirmiştir. Yine de Ertuğrul Bey'e dair bazı yeni arayışlar, onun Anadolu'da önemli işler yapan ve Selçuklu-İlhanlı kaynaklarında adına rastlanan Tuğrul Bey ile aynılaştırır,⁹ bazıları bunu hayli iddialı olarak ileri sürerken bu beyin faaliyet sahasına bakarak menşe meselesinde dönemin çağdaş tarihçisi Pachymeres'in yazdıklarını, başka bir coğrafyaya taşıyarak ve onunla uyuşturmaya çalışarak, bir bakıma hayli zorlayarak yeni buluşlar olarak açıklarlar. Bu iddiaları tarihi kesinlik olarak takdim etme alışkanlıkları,¹⁰ akademik anlamda problemli olmakla birlikte,

⁷ Birkaç tane Mahan olduğu (mesela Z. V. Togan ve F. Köprülü'nün görüşleri), Osmanlı kaynaklarının hayali ülkesi olarak tanımlandığı vs. fikirler için bk. not 5'te zikredilen makaleler. Mahan meselesini yeniden keşfediyormuşçasına gündeme getiren "kerameti kendisinden menkul kâşiflerin" yazı serilerini ilmi kıymeti haiz olmaması sebebiyle burada söz konusu etmedim.

⁸ Onun Ahi Evran'a atfedilen *Menâhic-i Seyfi* adlı eserin kapağındaki nota müsteniden Seyfeddin Tuğrul olduğu ve Kır Han/Bey oğlu olarak öne çıktığı, ailenin menşenin Dede Kargın'a dayandığına dair iddialar için ayrıca bk. V. Turgut, "Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyasına Prosopografik Bir Yaklaşım", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 57 (2021), s. 48-56.

⁹ Özellikle Hamdullah Kazvini'deki bir bilgi Osmanlılarla irtibatlandırılır. Burada Gıyaseddin Mesud anlatılırken tahta çıktığında durumun sıkıntılı olduğu "Menteşeoğulları ve Ertuğrul [Tuğrul] Şah'ın Antakya, Alaiyye ve Lazkiye şehirlerine zorla hâkim oldukları" bilgisi, Osmanlıların atalarını başka coğrafyalara taşıma yolunda temel olmuşa benzer. Aslında metinde ve bütün nüshalarda Ertuğrul değil Tuğrul Şah adı geçer. Metni tercüme eden mütercim notta bunu belirterek Tuğrul Şah'ın "Ertuğrul olması gerektiği"ni söyler, bunu Ertuğrul diye ana metne taşıyarak müdahalede bulunur. Bu doğru bir yaklaşım değildir. Kazvini'nin yazdığına sadık kalarak metni muhafaza etmeli ve eğer kendine göre bir açıklaması varsa bunu metni değiştirerek değil ilgili notta tartışmalıdır (*Târih-i Güzide*, trc. M. Öztürk, Ankara 2018, s. 383: İndekste Ertuğrul adı geçmez)

¹⁰ Özellikle burada yeni bilgiler bulduklarını öne süren akademi dışı bazılarının kaynak inceleme usulleri ve metodolojisi açısından zaafılarını açık eden bol haşviyatlı, çoğu sadet harici, yakışıksız, saldırgan üsluplu yazılarına bilhassa atıf yapmadığımı belirtmem gerek. Bu kabil - sorgulanmaksızın atıf da aldığı dikkati çeken-yazıların bazı ilmi kılıklı dergilerde yayımlanmakta olması ise son zamanlarda akademik dergiciliğin nerelere geldiğini göstermesi bakımından ders niteliği taşır.

nihayetinde ileri sürülen pek çok düşünce hatta Harezmi tezi gibi bu da “kuruluşun sırrı dağarcığına” eklenebilir.

Şüphesiz Osman Bey için onun XV. yüzyıla ait tahrir kayıtlarıyla bugüne taşınan vakıf bağışları, tartışmalı ilk parasının ardından yeni çıkan ikinci bir parası,¹¹ kurucu bey olarak tanımlanması meselesinde çok küçük ama önemli vesailer olarak durmaktadır. Fakat hadisat çerçevesinde doğrudan çağdaş bir kaynak olarak Pachymeres’in yazdıkları üzerinde hâlâ tarihçilerin düşünmesi gereken meseleler vardır.¹² Onun İznikli olduğunu hatırdan uzak tutmadan ve Anadolu coğrafyasını da çok iyi bildiğini fark etmeden bazı yer ve adlar hususunda “iddialara münasip/müsait hale getirilmiş” istihraçlarda bulunmak uygun bir yaklaşım olmaz.

Pachymeres’in Osman adını yazışıyla başlayan tartışmaların bu meyanda anlamsız olduğunu da vurgulamalıyım. Onun bilhassa Kastamonu yöresi beyleri ve sınırda faaliyet gösteren Ali Bey ile ilgili olarak verdiği bilgileri farklı bir coğrafyaya taşımak da keza yanıltıcı olabilir. Öncelikle bu metnin doğrudan Grekçesine dayalı olarak yapılacak sağlam bir Türkçe tercümesine ihtiyaç duyulduğunu belirtmeliyim, bunun modern Grekçeye veya Fransızcaya yapılmış çevirilerindeki anlam kaymalarına da dikkat etmek gerekir diye düşünüyorum.¹³

Nihayetinde Osman Bey’in tarihi kimliği içinde onun anlattıklarından çıkan genel sonuçlar itibarıyla söylenecek şeyleri iki noktada toplamak mümkün.

Anlaşıldığı kadarıyla öncelikle Osman Bey, bir aşiret lideri olmaktan ziyade savaşçı bir bölüğün karizması yüksek lideridir. Çünkü onun yanına uzak coğrafyalardan gelmiş Türkmenler gaza için toplanmıştır. Pachymeres’in Batı Anadolu Türkmen dünyasında Osman Bey’i bu sözlerle tanınmış biri olarak takdim etmiş olmasının yukarıda belirttiğim teorik çerçeve içinde yeri ve önemi büyüktür. Uçtaki Türkmenler arasında Osman Bey’in etrafında toplanmalar olması, Osmanlı geç tarihli erken kroniklerinin ekseriya güvenilir bulunana bilgileriyle teferruatta değil ama genel çerçevede örtüşür bir pozisyon sağlar.

¹¹ Fotoğraflarıyla bilinen bu ikinci paranın Katar/Doha müzesinde olduğu bildirilir.

¹² Bk. M. Keçiş, “Georgios Pachymeres’in *Συγγραφικὴν Ἱστορίων*= *Syngraphikōn Historiōn*= Tarihsel İlişkiler Adlı Eserinde Coğrafya”, *Yalakova’dan Yalova’ya: Prof. Dr. Halil İnalçık Anısına Yalova Tarihi Araştırmaları 2022*, ed. H. Karabağ, Bursa: Gaye Kitabevi, 2022, s. 29-58.

¹³ Özellikle Pachymeres’e dayalı olarak tarihler ve yerlerin tesbitinde yeni yaklaşımlara ihtiyaç olduğu açıktır. Mesela neresi olduğu bilinmeyen Bafeus’un Koyunhisar ile özdeşleştirilmesi, tarihlemeler vs. gibi meseleler ortadadır. Bafeus savaşı için bk. F.M. Emecen, “Bafeus Savaşının Arka Planı: Neler Oldu”, *Yalakova’dan Yalova’ya*, s. 21-28.

Nitekim Osman Bey'in yanına toplanan Kastamonu yöresi Türkmenleri ve Menderes yöresi Türkmenleri ile ilgili Pachymeres'in anlattıkları, ilginç şekilde üzerine yürüyen Bizans kuvvetlerine karşı Konya'dan yardım isteyen Osman Bey'e Denizli yöresindeki Türkmenlerin destek olarak gönderildikleri bilgisini veren Osmanlı kaynağıyla bu noktada buluşmaktadır.¹⁴

Ayrıca Pachymeres'in anlattıkları, Osman Bey'in savaşçı liderler arasındaki mevkiini de belirler. Alplik meselesinin Anadolu coğrafyasındaki eski kitabına müstenit H. İnalçık hocanın yazdıkları da mevzuun teyidi açısından önemli bir derinlik sağlar.¹⁵

İkinci olarak Pachymeres'in Osman Bey'in etrafındaki birliklerin savaş düzenlerine dair verdiği bilgiler, Osmanlı askeriyesinin gücü ve teşkilatlanma itibarıyla ayrıca değerlendirilebilir. Vur kaç taktikleri hızlı süvari akınları dönemin çağdaşı olan bir yazar tarafından Osmanlı tarihinin bilinen en erken tarihli açık alan mücadelesi açısından bulunmaz kıymettedir.¹⁶ Şüphesiz buradan hareketle sürekli "savaşa istekli inançlı insanlar topluluğuna" yönelik Pachymeres'in ifadeleri, gaza/ganimet çerçevesindeki basit idealizmi de teyit eden bir husustur.

Çok tartışılan gaza tezi konusundaki itirazları önemli ölçüde giderecek olan bu bilgiler, hattı zatında gazanın nasıl anlaşılması gerektiği konusuna açık bir atıf yapmaz. Yorumlamalarımız, Osman Bey'in etrafında yer alanların içinde İslami referanslarla hareket etmeyen farklı grupların bulunması noktasında toplanırsa, o vakit burada "gaza ideolojisinin mantığıyla ters bir durumun ortaya çıktığı" gibi bir anlaşılma olabilir. Fakat bu yorumlar gaza üzerindeki lafzi tanımların ve kuruluş yıllarından neredeyse yüz yıl sonraki geç tarihli gaza ideolojisinin içini doldurma çabalarının yansıtıldığı metinlerden etkilenmiş görünür. Bu hususu kendi döneminin gerçekleriyle gaza/ganimet bağlamı içinde görmek yerine salt "menfaatler topluluğu" şekline irca etmek de pek açıklayıcı olmayabilir.

Konuya bu kadar işaret ederek geçerseniz, diğer bir mesele olarak Pachymeres'in Bafeus'taki Osmanlı başarısını beyan etmesiyle Osmanlı tarihinin gerçek anlamda başladığını söylemek de aslında pek uygun düşmeyebilir. Tartışmalı olsa da 1302 tarihinde vuku bulduğu genel kabule dönüşen bu

¹⁴ F.M. Emecen, "Bafeus Savaşının Arka Planı: Neler Oldu", *Yalakova'dan Yalova'ya*, s. 21-28.

¹⁵ Ş Tekin, "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gâzilik Tarikası Gâziliğin Yolları Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII (1989), s. 139-204. Keza *Gariurname'*ye dayalı olarak bk. H. İnalçık, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey", *Belleten*, LXXI/261 (2007), s. 491-496.

¹⁶ F.M. Emecen, "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s. 37-40.

hadisenin Osmanlı kroniklerindeki karıştırılmış rivayetleriyle de ilginç şekilde örtüştüğü doğrudur ama buna “kuruluş tarihi ve yeri” gibi anlam yüklemek gerektiğine kailiz.¹⁷

Bu konu bize o zaman Osman Bey’in tarih sahnesine çıktığında, 1302 civarına kadar geçen süredeki genel atmosfere bir atf-ı nazar yapmamıza pencere açar. Evet, bu sonuncu “tartışmalı tarih” mühimdir, fakat o zamana kadar Osman Bey’in bulunduğu uç kesimini etkileyen çok önemli bir gelişmeyi de gözden kaçırmamak lazımdır. Bu da İlhanlı kumandanlarından olup Anadolu’ya yollanan Sülemiş’in 1299’a denk düşen isyan hareketidir.¹⁸ Rivayetlerinin zayıflığı sebebiyle tenkitlere maruz kalan erken tarihli kroniklerin müttefikan 1299 yılını istiklal alameti gibi görmelerinin altında böylesine önemli gelişmelerin vuku bulduğu tarihi bir zemin yattığı gibi Bafeus savaşının yılıyla alakalı meselelere yeniden bakışı icap ettirir.

Bilindiği üzere Sülemiş III. Alaeddin Keykubad’ın Selçuklu tahtına geçirilmesi üzerine Gazan Han’a karşı isyan etmiş, böylece uç kesiminde yeniden karışıklık ve siyasi belirsizlik başlamıştı. 1299-1301 yılları için bu ortam Osman Bey’e ve diğer bazı Türkmen beylerine muhtemelen müsait ve daha serbest hareket etme imkânı vermiştir. Bu tarihi esas alan Osmanlı kronikleri de Bilecik ve etrafındaki şehir-kalelerin seri şekilde ele geçirilmesini söz konusu tarih aralığına sıkıştırırlar. Bütün bunları anlamlandırarak kesin olmasa da 1300 yılı itibarıyla Osmanlı tarihini başlatmak mümkün diye düşünmekteyim.

Tabii ki burada eğer bağımsız hareket söz konusuysa Osman Bey uç kesimindeki idaresinde istiklalini Selçuklular değil de İlhanlılar’dan mı aldı meselesi ortaya çıkar. Bu husus üzerindeki görüşler, aslında İlhanlı vesayeti altındaki Selçuklular düşünüldüğünde anlamı olmayan bir tartışmanın kapılarını aralar.

Pachymeres’e tekrar dönecek olursak, genel manzara itibarıyla yapılabilecek olan istihraç ve istirdatlar tabii ki onun karışık ifadeleri ve üslubu sebebiyle problemli olabilir, fakat anlam itibarıyla umumileştirilerek bakıldığında bize çok ciddi ve nispeten kabul edilebilir maddi bilgiler sağlar.

Osman Bey’in İznik yöresindeki faaliyetleri ve Sakarya havzasındaki yönelimleri konusunda 1304’ten itibaren dikkat çekici bilgileri ortaya koyar. Mesela Bursa’nın Osmanlı ablukası altında olduğu, Türklere haraç verdiği, 1305’te

¹⁷ Kuruluş tarihi tartışması için bk. F.M. Emecen, *İlk Osmanlılar*, (2021): 49-59.

¹⁸ Ahmet Sağlam, “Anadolu’da Moğol-İlhanlı Otoritelerini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/41 (2015): 553-562.

Sguros adlı bir kumandanın Lefke, Mekece, Geyve, Karaçepiş, Karatekin gibi hisarlara doğru yönelmiş olan Osman'ı engellemek üzere yollandığı, bunların başarısız olduğu, İznik'in abluka altına alındığı ifadeleri aşağı yukarı çağdaş bir gözlemcinin notlarıyla 1310'a kadar geçen süre zarfındaki Osman Bey'in akın alanlarını ve hedeflerini tayin etmesi bakımından manidar gözüktür.¹⁹

Asıl dikkat edilecek husus Osman Bey'in etrafındaki yoldaşlarının kimliğidir. Bugüne kadar Osman Bey'in silah arkadaşları konusunda "muhit/prosopografik" temelli bir inceleme yapılmamıştır. Esasen Osman Bey'in muhiti, yani etrafındakiler ve bunların siyasi rolleri, sadece ve sadece geç tarihli erken Osmanlı tarihlerinin verdikleri bilgiler ve bazı vakıf kayıtlarıyla müsecceldir. Bizans kaynaklarında bu hususta adlara pek rastlanmaz, olsa bile nasıl okunacağı konusunda ciddi tartışmalar söz konusu olabilir. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı tarihlerinde adı geçen yakın çevresi ile alakalı bilgi birikiminin tarihi anlamda hemen saf dışı bırakılacak bir yanı olmadığını ifade etmek isteriz.²⁰

Konuralp, Akçakoca, Köse Mihal, Abdurrahman Gâzi, Samsa Çavuş, Karamürsel, vb. gibi askeri yönleriyle sivrilen ve her biri birer uç bölgesinde faaliyet gösterdikleri anlaşılan şahıslar ile Osman Bey'in oğulları ve diğer aile fertleri, fakih ve sufi kesimi bu meyanda öne çıkar. Vakıf kayıtlarına yönelik çalışmalar bu bağların kökenlerini anlamaya ve hatta Osman Bey'in çevresinin mensubiyetleri itibarıyla nasıl bir kurucu bey olduğuna dair karineler sağlayabilir.

Osman Bey'in tarihi kimliği içinde kaynakların sessizliği 1310'dan itibaren bariz gibidir ve 1324'te vefatına kadar olan devrede oğlu Orhan Bey'in öne çıktığı hatta yaşlılığı yahut uzun süreli hastalığı sebebiyle bir bakıma "müşterek bey" olarak onunla idareyi paylaşmış bulunduğu öne sürülebilir.²¹ Orhan Bey'in babasının sağlığında Sakarya havzasına yönelik seferleri idare ettiği açıktır, tahrir defterleri içindeki vakıf kayıtları da bu hususu dolaylı biçimde doğrular.

Osmanlı beyliğinin kuruluşu meselesinde sözü tekrar kaynak malzemesine getirmek isterim. Uzun süredir bu konularda kalem oynatan tarihçiler kuruluş yıllarından 100-150 yıl kadar sonra kaleme alınmış tarihlerin ilk dönemlerle ilgili

¹⁹ Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler, s. 372-373.

²⁰ Bu adların tamamen "fiktif" olduğuna dair: Imber, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", s. 281 vd., 294.

²¹ F. M. Emecen, "Kuruluş ve Devletleşme Yıllarında Osmanlı Hanedanına Yönelik Tehditler", İlk Osmanlılar, 348; a.mlf, "Kurucu Atadan Devlet Bânisine: Orhan Bey Osmanlı Devleti'nin Gerçek Kurucusu muydu?", *Boydan Devlete Osmanlı. Söğüt'ten İstanbul'a*, Bildiri Kitabı, İstanbul 2020, s. 134-143; keza *İlk Osmanlılar*, s. 116-119.

verdikleri bilgileri tartışmaya açarak bir ölçüde değersizleştirdiler. İlk geniş kapsamlı bilgilerin bugüne ulaşmayan ana kaynağı *Yahşî Fakîh Menâkıbnâme*si tabii ki Âşıkpaşazade'nin aktardığı kadarıyla, kuruluş vetiresi açısından olaylar cihetiyle karıştırma mahsulü veya tarih takdim tehirleri gibi zaafırları barındırmasına rağmen hala son derece kıymetlidir.²²

Daha geniş açıklamaların peşinde koşan tarihçiler için bu kaynakların vazgeçilmezliği açıktır. Bunların ortaya koydukları beyliğin durumu, Osman Bey ve ailesinin menşei konuları Osman Bey'in ilk faaliyetleriyle ilgili bilgiler, aslında teorik zeminde ortaya atılan iddia ve yaklaşımlar için de belirlilik sağlar. Onların yerini Bizans kaynaklarının doldurması haliyle beklenmemelidir.²³ Bu kaynakların Gregoras istisna edilecek olursa geç tarihli erken Osmanlı tarihlerinin ortaya çıkışıyla aynı zaman dilimine ait olduğunu unutmayalım. Bu durum özellikle Osman Bey'e münhasır anlatımlar itibarıyla da böyledir. Hatta onların bilgilerinin bir bölümünün menbaı dahi döneminin Osmanlı kaynaklarıdır.

Bu hususu hatırlattıktan sonra kuruluş meselesinin bir çırpıda halledilmesinin imkânı olmadığını, maddi bilgileri eğip bükmeyerek belirli bir çerçevede, akademik ihtiyatla okumanın gerekli olduğunu tekrar önemle vurgulamalıyım.

Sonuç itibarıyla ilk Osmanlılar üzerine daha pek çok açıklama olacaktır, bütün görüşler, kaynakların kıt olduğu boş ve geniş sahada kolayca "at oynatmaya" yarayan bir vüs'at ve vasat sağlar. Akademik ölçüler bu geniş sahada "oynanırken" daha sistematik açıklamalara muhtaçtır. Nihayetinde bu dönemin Osmanlı tarihi dipsiz bir kuyu değildir. Olsa olsa bu konularda ümidini muhafaza eden bir tarihçi için dibinde suyu bulunmayan "kör bir kuyudur", dolayısıyla da sağlam çalışmalarla doldurulmayı beklemektedir.

²² E. Zachariadou, "Aynı makale", s. 341-363.

²³ C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul: İsis Yayınları, 1990.

Kaynaklar / References

- Arnakis, G. *Translation of Georgios Georgiades-Arnakis' Study Titled: The First Ottomans – Contribution to the Problem of the Fall of Asia Minor Hellenism (1282-1337)" in English and Review of the Studies Published After 1947 Up Today*, haz. A. Louaris, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- Emecen, M. Feridun. "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri". *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018: 35-47.
- Emecen, M. Feridun. "Bafeus Savaşının Arka Planı: Neler Oldu". *Yalakova'dan Yalova'ya*, Bursa: Gaye Kitabevi, 21-28.
- Emecen, M. Feridun. "Kurucu Atadan Devlet Bânisine: Orhan Bey Osmanlı Devleti'nin Gerçek Kurucusu muydu?". İçinde *Boydan Devlete Osmanlı. Söğüt'ten İstanbul'a*, Bildiri Kitabı, İstanbul, 2020: 134-143.
- Emecen, M. Feridun. "Siyasi ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülahazalar (1300-1389)". İçinde *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021: 81-90.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Foss, Clive. *The Beginnings of the Ottoman Empire*. Oxford, 2022.
- Gibbons, H. A., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Çev. R. Hulusi. Haz. M. Elverdi. Ankara: 1. Yüzyıl Yayınları, 1998.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî. *Târih-i Güzide*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara, 2018.
- Imber, Colin. *The Ottoman Empire 1300-1481*. İstanbul: İsis Yayınları, 1990.
- Imber, Colin. "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. Oktay Özel, Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 271-301.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey". *Belleten*. LXXI/261 (2007): 479-537.
- Keçiş, Murat. "Georgios Pakhymeres'in Συγγαφικὼν Ἱστοριῶν= Syngraphikōn Historiōn= Tarihsel İlişkiler Adlı Eserinde Coğrafya". İçinde *Yalakova'dan Yalova'ya: Prof. Dr. Halil İnalcık Anısına Yalova Tarihi Araştırmaları*. Ed. H. Karabağ. Bursa: Gaye Kitabevi, 2022: 29-58.
- Köprülü, Fuad. "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri". *Belleten*. VII/27 (1943): 459-522.
- Langer L. ve Blake, R. P. "Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arka Planı". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. O. Özel, M. Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 177-225.
- Marquart, J. "Über Das Volkstum Der Komanen". *Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen*. XIII. 1914.

- Sağlam, Ahmet. "Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritelerini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. VIII/41 (2015): 553-562.
- Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. O. Özel, M. Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Tekin, Şinasi. "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gâzilik Tarikası Gâziliğin Yolları Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında". *Journal of Turkish Studies*. XIII (1989): 139-204.
- Turgut, Vedat. "Renklerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyasına Prosopografik Bir Yaklaşım". *Osmanlı Araştırmaları*. 57 (2021): 35-80.
- Zachariadou, Elizabeth. "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. O. Özel, M. Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 341-397.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. FERİDUN M. EMECEN | 29 Mayıs Üniversitesi |
feridunemecen[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0002-7478-7411**

Giresun/Bulancak'ta doğdu, ilk ve orta öğretimini burada tamamladıktan sonra 1979'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1981'de Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak girdi. 1985'te XVI. yüzyılda Manisa ve yöresinin sosyal ve ekonomik tarihini aydınlatmaya yönelik doktora tezi kabul edildi. 1987'de Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. 1989'da ise doçent unvanını almaya hak kazandı. 1995'te aynı anabilim dalında profesör kadrosuna atandı. 1994-2000 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı, 2006-2007 yıllarında Avrasya Enstitüsü Müdürlüğü yaptı; halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanlığı görevini yürütmektedir. Alanıyla ilgili çeşitli kitapları ve çok sayıda makaleleri bulunmaktadır. Türk Tarih Kurumu bilim kurulu üyeliği yapmıştır. TÜBA asli üyesidir.

**Prof. FERİDUN M. EMECEN | 29 Mayıs University |
feridunemecen[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0002-7478-7411**

Born in Bulancak, Giresun, and after completing his primary and secondary education there, he graduated from Istanbul University, Faculty of Literature, Department of History, Chair of Early Modern History in 1979. In 1981, he joined the Department of Early Modern History as an assistant. In 1985, he completed his doctoral thesis on the social and economic history of Manisa and its region in the 16th century. In 1987, he was appointed as an assistant professor in his department. In 1989, he was awarded the title of associate professor. In 1995, he was appointed as a professor in the same department. Between 1994 and 2000, he served as the vice-dean of the Faculty of Letters at Istanbul University and as the director of the Eurasian Institute in 2006-2007; he is currently the dean of the Faculty of Letters at Istanbul 29 Mayıs University. He has several books and numerous articles in his scholarly field. He was a member of the scientific board of the Turkish Historical Society. He is a full member of TÜBA.

**PARALEL KRONOLOJİLER: OSMANLI
BEYLİĞİNİN KURULUŞ KRONOLOJİSİ,
BİZANS DÜNYASI VE DOĞA'NIN ARŞİVİ**

**PARALLEL CHRONOLOGIES: THE ESTABLISHMENT
CHRONOLOGY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY,
THE BYZANTINE WORLD AND THE ARCHIVE OF
NATURE**

Doç. Dr. Şahin Kılıç

PARALEL KRONOLOJİLER: OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞ KRONOLOJİSİ, BİZANS DÜNYASI VE DOĞA'NIN ARŞİVİ

Doç. Dr. Şahin Kılıç

Trakya Üniversitesi

Özet

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi üzerine yapılan tartışmalar literatürde nihai bir sonuca ulaşmış değildir. Yeni bir tarihi kaynak veya yazılı bir bilgiye ulaşmanın mümkün görünmediği bu tartışmada, modern tarih araştırmalarında yeni metotları denemek tek yol olarak görünüyordu. Bunu denemek için hem yeni çalışmalar hem de tarih bilimine yeni soluk getiren metodolojilerin verdiği imkânlar bu makalenin ortaya çıkmasını sağladı. Bu makalede son yıllarda ortaya çıkan paleoiklim ve paleoekoloji çalışmalar gibi yeni yöntem ve sonuçlar, yazılı kaynaklardaki doğa olaylarına dair kayıtlar ve yeni yayınlar esas alındı. Yeni metodolojiler ve eski teoriler ilham kaynağı oldu. En başından itibaren Osmanlı Devleti'nin Bapheus Savaşı'nın gerçekleştiği 1302'de kurulduğuna dair görüşlere yeni sorular sormak temel hedefti. Sonuç olarak 1299 yılına dair görüşleri destekleyebilecek yeni bulguların ortaya çıktığı söylenebilir. Makaledeki görüşler ve veriler, konunun ayrıntılı ve belki de yeni yöntemlere daha fazla ağırlık vererek incelenmeye değer olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Bizans, Bapheus, Kronoloji, Paleoiklim, Paleoekoloji, Pachymeres

PARALLEL CHRONOLOGIES: THE CHRONOLOGY OF THE OTTOMAN FOUNDATION: THE BYZANTINE WORLD AND ARCHIVE OF NATURE

Assoc. Prof. Şahin Kılıç

Trakya University

Abstract

Discussions on the establishment date of the Ottoman State have not reached a final conclusion in the literature. In this debate, where it did not seem possible to reach a new historical source or written information., the only way to be seem to try new methods in modern historical research In order to try this, the opportunities provided by both new studies and methodologies that bring new perspectives to the science of history led to the emergence of this article. In this article, new methods and results such as paleoclimate and paleoecological studies, records of natural events in written sources and new publications are based on. From the very beginning, the main goal was to raise new questions about the views that the Ottoman Empire was founded in 1302, when the Battle of Bapheus took place. As a result, it can be said that new findings have emerged that can support the views on the year 1299. The opinions and data in the article have shown that the subject is worth examining in more detail and perhaps with more emphasis on new methods.

Keywords

Ottoman, Byzantine, Bapheus, Chronology, Paleoclimatology, Paleoecology

Modern tarih biliminde cevabı mutlak verilmiş sorular yoktur. Bilim hiçbir soruya mutlak, evrensel bir cevap verdiğini iddia edemez. Bilim insanları aynı soruya farklı semantik cevaplar verebilirler ve bunun için çabalarlar. Bir yazılı kaynağı değişik semantik okumalarla anlayabilmek ve yorumlayabilmek her tarihçi için tüm beklentilerinin karşılandığı andır.

Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarının kronolojisi bir asırdan uzun süredir bazı belirsizlikler içerir. Modern Osmanlı tarihçiliğinin ilklerinden ve en önemli temsilcilerinden olan J. Von Hammer'dan bugüne kadar beyliğin kurulduğu dönem olan 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın başındaki tarihi olayların kronolojisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcına ve Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüne tanık olması nedeniyle tartışlagelmıştır. Osmanlı Beyliği'nin ne zaman ve nerede başladığına dair tarihçilerin tercihleri de bu tartışma külliyatına dayanmaktadır. Merhum tarihçimiz Halil İnalcık'ın uzun yıllara sâri saha ve kaynak araştırmaları sonucu ulaştığı 1301 ve sonradan düzelttiği 1302 tarihinin en azından resmi düzeyde pek kabul görmediği anlaşılmaktadır. Bilimsel tartışmalar açısından da en azından Türk tarihçilerinin kahir ekseriyetinin merhum hocanın önerisini benimsemediği anlaşılmaktadır.¹ Peki neden? Osmanlı Beyliği'nin nerede ve ne zaman kurulduğu sorusu cevaplandı mı? Bu konuya azalan ilgiyi de göz önünde bulundurursak acaba kuruluş dönemine önemli açılımlar getiren Paul Lindner'in belirttiği gibi, Osmanlı tarihinin kökenini araştırmaya çalışırken artık ağzımıza pamuk helva yerine mukavva tadı mı gelmeye başladı diye sormak gerektiğini düşünüyorum.² Kronolojinin 1299 veya 1302 yılı olmasının bu dönemin tüm kurgusunu etkileyen bir mesele olduğunu bilenlerin araştırmaktan vazgeçmemek gerektiğini düşündüğüne eminim.

Elbette bu kısa makalede büyük soruların net cevabını arayarak Osmanlı Beyliği'nin kuruluş hikâyesi ve kaynakların kurgularını uyumlu hâle getirmek gibi, Hammer'dan Colin Imber'e, Wittek'ten Halil İnalcık'a kadar pek çok tarihçinin kapsamlı çalışmalarına alternatif yeni kurgular yapmak mümkün değildir. Ancak

¹ Türk Tarih Kurumu ve diğer resmî kurumların yanı sıra geleneksel Osmanlı tarih yazımını benimseyen Türk tarihçilerinin eserlerinde bu tartışmaya girmeden 1299 tarihini kullanmaya devam etmektedir. Kronolojiyi tartışan son araştırmalardan birini Cezmi Karasu ve ekibi gerçekleştirmiştir. Bkz. Cezmi Karasu, Tuğçe M. Sakarya ve Oktay Berber, *Osmangâzi. İlkler ve Karacahisa*, Eskisehir: Odunpazarı Belediyesi, 2010, s. 134-137; "Pachymeres'in Osmanlı kuruluş coğrafyası üzerine anlatıları üzerine son dönemde yapılan yeni bir analiz için bkz. M. Keçiş, "Georgios Pakhymeres'in Συγγαφικὸν Ἱστορίων= Synggraphikōn Historiōn= Tarihsel İlişkiler Adlı Eserinde Coğ rafya", Yalakova'dan Yalova'ya: Prof. Dr. Halil İnalcık Anısına Yalova Ta-rihi Araştırmaları 2022, ed. H. Karabağ, Bursa: Gaye Kitabevi, 2022, s. 29-58.

² Rudi Paul Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, çev. Ayda Arel, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 24.

bilindiği üzere kronoloji meselesi en başından beri hem Osmanlı rivayetleri hem de Bizans rivayetlerinin uyuşmadığı veya “uyuşturulamadığı”, dolayısıyla eldeki anlatıların sağlam bir kronolojiye oturmadan bazı anlatıların yerine oturmadığı bir tarih yazımı ile sonuçlanmaktadır. Kuruluş dönemi Osmanlı tarihi üzerine en önemli teorilerden birini ileri süren P. Lindner’in belirttiği gibi, Osmanlı ve Bizans kaynaklarındaki anlatı ve kronolojiyi uyumlaştırma zorunluluğu, içinden çıkılmaz bir kurgu çeşitliğine neden olmuştur. Dolayısıyla en başından itibaren asıl meselenin Bapheus Savaşı öncesi ve sonrası ile ilgili dönemin Osmanlı, Bizans ve diğer kaynaklardaki anlatının kronolojik ve rivayet olarak uyumlaştırılması meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Türk kaynakları Bapheus Savaşı’ndan bahsetmez ve Bapheus Savaşı için Osmanlı kaynaklarının tarihlerini Bizans kaynaklarıyla senkronize etmeye yönelik tüm girişimler diğer teorileri ikna edememiştir. Modern Osmanlı tarihçileri, Bizans kaynaklarını efsaneleriyle uyumlu hale getirmek amacıyla Bapheus savaşını Koyunhisar olarak bilinen bir yere bağlamıştır. Bu tanımlamayı A. Failler³ de dâhil olmak üzere birçok modern araştırmacı izlemiştir. Ancak her iki kaynak grubunu uyumlaştırma çabaları büyük tarihçilerin tüm çabalarına rağmen nihai bir kurgunun oluştuğu söylenemez. Buradaki en büyük sorun, dönemin en önemli kaynağı ve göz tanığı olarak bilinen Pachymeres’in kronolojisi ve anlatım sıralaması ile Osmanlı rivayetlerindeki kronoloji ve olaylar silsilesinin çelişkileri olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla Pachymeres’in anlatısı ve verdiği kronoloji bu meselede kilit rol oynamaktadır. Bu kronolojide olabilecek herhangi bir değişiklik dönemin tüm kurgusunu değiştirecek güce de sahip olacaktır. Bu makalenin ana hedefi ise Osmanlı Beyliği’nin kuruluş tarihi üzerine tartışmalardan yola çıkarak, Pachymeres’e dayandırılan Bapheus Savaşı’nın 1302 tarihi üzerine yeniden düşünmemizi sağlayacak sorular sormaktır. Bu amaçla son dönemlerde giderek çoğalan yeni metot ve veriler bizim için umut verici sonuçlara ulaşmanın ipuçlarını vermektedir.

Kronolojilerin Kronolojisi: 1299 versus 1302

Osmanlı tarihçileri ve Bizans tarihçilerinin Bapheus Savaşı’na veya Osmanlı Beyliği’nin kuruluş rivayetlerine yüklediği anlam elbette farklıdır. Bilindiği üzere Osmanlıların ne zaman kurulduğu sorusuna ilişkin akademik olarak ilk çalışma Türk Tarih Encümeni üyelerinden Efdaleddin Bey tarafından yapılmıştır. Maarif-i Umumiye Nezareti, 28 Kânûn-ı Sâni 1329/10 Şubat 1914 tarihli bir tezkire ile

³ Georges Pachymeres, *Relations historiques*, ed. Albert Failler, çev. V. Laurent, C III-IV, Paris: Institut Français d’études byzantines, 1999. Bundan sonra Pachymeres’in III. ve IV. ciltte bulunan IX. ve X. kitaplarına X/25, s. 359, n. 40 biçiminde göstereceğim.

Târih-i Osmânî Encümeni tarafından Osmanlı Devleti'nin istiklal tarihinin tespit edilmesi için Türk Tarih Encümeni üyelerinden Efdaleddin Bey ⁴ görevlendirilmiştir. Efdaleddin Bey, araştırmaları sonucu TOEM'de yayınladığı makalesinde kuruluş tarihine dair kaynaklara dayanarak H.699/1299-1300 yılını işaret etmiştir.⁵ Onun daha çok Osmanlı tarihleri ve salnâmeler gibi kaynaklara dayandığı tespitleri bu tarihten sonra bir nevi resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilegelmiştir.⁶

Esasında Efdaleddin Bey'den çok daha önce, onun haberdar olmadığı ve tartışmasını yapmadığı, 17. yüzyılda Pachymeres'i Latince'ye tercümesiyle ilk kez yayınlayan Peter Possinus⁷ tarafından 27 Temmuz 1299 olarak tespit edilmiştir. Ancak onun metni yorumlarken tespit ettiği bu tarihi kronoloji özeti yaptığı bölümde 1302 yılına tarihlemesi de kendi içinde çelişkili olduğunu göstermektedir. Possinus, metin içindeki yorumları ve kronoloji bölümündeki tespitlerinde epeyce karışık bir yöntem izlemiştir. Yorumlarken Osmanlı kaynaklarındaki Hicri tarihlerle uyumlaştırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı rivayetleri ile Pachymeres'i uyumlaştırma çabasını doğal olarak bu dönemde de görüyoruz. 18. yüzyılda Roma ve Bizans tarihçiliğinin öncülerinden Edward Gibbon ise 27 Temmuz 1299 yılını tespit etmiştir. Onun Bizans kaynaklarına hâkimiyeti kadar Osmanlı kaynaklarına vâkıf olmadığı ve kullanmadığı aşîkârdır. Nitekim bu tarih için kaynak olarak Pachymeres, Gregoras ve Chalkokondyles'in ilgili kısımlarını göstermektedir. Öte yandan Osmanlı tarihlerine son derece vâkıf olan meşhur Türkolog J. Von Hammer, Bapheus Savaşı'nı önce 1301 ve sonra onun 1302'ye tarihlendirerek kendisini takip eden modern tarihçileri derinden etkilemiştir.⁸ Kuruluş üzerine akademik anlamda ilk çalışmalardan birini yapan, Osmanlı Devleti'nin kökenleri konusunu sorunsallaştıran ve bu meseleyle ilgili bir monografi yazan araştırmacılardan birisi de Amerikalı Herbert Adams Gibbons ise

⁴ Efdaleddin (Tekiner), "İstiklâl-i Osmânî Târîh ve Günü Hakkında Tedkîkât", *TOEM* 5, S. 25 (1330): s. 36-48.

⁵ Ahmet Nezihi Turan, "Osmanlı Devleti Ne Zaman Kuruldu?", içinde *Osmanlı*, ed. H. İnalcık, I, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 190-93.

⁶ Turan, "Osmanlı Devleti Ne Zaman Kuruldu?" makalesinde Efdaleddin Bey'in bu sonuca hangi kaynakları inceleyerek ulaştığını ve dönemin tartışmalarını özetlemiştir.

⁷ Pachymeres, Georgica. and Immanuel Bekker. "Petri Possini E S. I. Observationum Pachymerianarum Ad Historiam Andronici Liber III, Quae Ad Tempora et Ad Chronologiam Pertinent Tractans." (2012), 830, 849 ve 851'inci sayfalarla karşılaştırınız.

⁸ Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches: größtentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Von der Gründung des Osmanischen Reiches bis zur Eroberung Constantinopels, 1300-1453, 1827, 67'de 1301'e tarihlendiği görülmektedir.*

Bapheus'u ve dolayısı ile kuruluş tarihini 1301 yılı olarak belirlemiştir. Onun da kaynaklarına baktığımızda sadece Pachymeres ve dönemin Hammer gibi tarihçilerinin eserlerini kullandığını görürüz.⁹ Büyük Osmanlı tarihçisi Nicolai Jorga'nın da 1301 yılına tarihlendirdiği bilinmektedir. Fuad Köprülü'nün ise Bapheus Savaşı'nı E. Muralt'ın Bizans kroniklerine dayanan kronoloji kataloğuna dayanarak 1301 yılını işaret ettiğini görmekteyiz.¹⁰

Efdaledin Bey yukarıda bahsedilen tarihçilerin aksine Pachymeres'den habersiz Osmanlı rivayetlerini esas alarak 1299 tarihini belirledi. Cumhuriyet dönemi boyunca tüm resmî kurumlar ve Türk tarihçilerinin bir nevi resmi kronolojisi olarak kabul edilerek üzerinde uzlaşma sağlandı. Bu tarih üzerine tartışmalar Halil İnalçık tarafından Bapheus Savaşı'nın tarihi olarak kabul edilen 1302 yılının Osmanlı kuruluş tarihi olarak kabul edilmesi önerisi ile yeniden tartışma konusu oldu.¹¹ İnalçık, daha önce sürekli tekrarladığı, “...*Hanedanlığın kuruluşunun kesin tarihini Yunanlı Pahimeres vermektedir. Bu tarih 27 Temmuz 1302'dir. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini bu olaya bağlı tutarak tespit etmiş bulunuyoruz*”. Bunun vuku bulduğu yer de Yalak-ova'dır”, diyerek bu konudaki tespitlerini son olarak 27 Temmuz 2009 tarihinde Yalova'da düzenlenen ve dünyanın saygın üniversitelerinden gelen önemli tarihçilerin de katıldığı (bu makalenin yazarı da oradaydı) “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Uluslararası Sempozyumu”nda bir kez daha tekrarlamıştır.¹² Onun bu iddialarını yeniden ve güçlü şekilde dile getirdiği bu sempozyumdan özellikle Türk tarihçileri arasında tereddütler yaşanmıştır.

Anlaşılabacağı üzere elimizde bulunan Bizans ve Osmanlı kaynaklarındaki kronoloji ve anlatıları uyumlu bir şekilde kurgu yapmak nihai sonuca ulaşmakta sorun çıkarmaktadır. Dolayısı ile burada bir taraf tutmaktan ziyade mevcut verileri, son dönemlerde giderek güçlenen ve tarih çalışmalarına yeni bakış açıları getirmeye aday farklı disiplinlerden faydalanmanın yeni bir bakış açısı getireceğini umarak bir değerlendirme yapabileceğimizi umuyoruz.

⁹ Herbert Adams Gibbons, *Foundation of the Ottoman Empire, A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I (1300-1403)*, Oxford: Clarendon Press, 1916, s. 34.

¹⁰ Mehmed Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 4. bs., Ankara: TTK Basımevi, 1991, s. 103.

¹¹ Halil İnalçık, “Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus”, içinde *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. Elizabeth Zachariadou (Rethymnon: Crete University Press, 1993), s. 77-103. Türkçesi için bkz. Halil İnalçık, “Osman Gâzi'nin İznik (Nicaea) Kuşatması ve Bapheus Savaşı”, içinde *Söğütten İstanbul'a. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Özel ve Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 301-34.

Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*, 5. bs., İstanbul: Hayy Kitap, 2011, s. 22 vd.

Tarih Araştırmaları ve Doğa'nın Arşivi: Paleoiklim (Paleoclimatology) ve Paleoekoloji (Paleoecology) Çalışmalarında Bizans Dönemi

Çağdaş tarihçiler arasında halen canlı bir şekilde devam etmekte olan tartışmalardan biri Bizans İmparatorluğu'nun 1204'teki haçlı seferinden sonra esasında gerçek bir imparatorluk olup olmadığıdır. Hatta bu döneme sahte imparatorluk dönemi yakıştırması yapılmasının bir nedeni klasik gerileyiş ve çöküş teorilerine uygun olarak ilerlediği ve nihayetinde 250 yıl boyunca geriledikten sonra İstanbul'un fethiyle sona erdiği anlatısıdır.¹³ Ancak bu dönemi başka tarihçiler klasik bir anlatı yerine bir "geç Ortaçağ krizi" anlatısı içinde değerlendirmektedir.¹⁴ Coğrafi olarak Akdeniz dünyasından Avrupa-Asya ve Yakın Doğu'ya uzanan bu geç ortaçağ krizi teorisinin üzerine yirminci yüzyıl boyunca çok farklı yeni yaklaşımlar ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Avrupa, Asya ve Balkanlarda etkili Kara Veba (1347) teorisi ile Avrupa'da nüfusun azalışı Avrupa'nın yükselişi ile ilişkilendirildi. Tarihçiler geç Ortaçağ dönemini yeniden değerlendirerek işe başladılar. Kültür tarihi, ekonomi tarihi ve sosyal tarih disiplinleri açısından veba salgınının daha küçük nüfus için Avrupa'da daha iyi yaşam koşulları sağladığını, erken modern çağda dünyanın diğer bölgelerine göre "Batı'nın Yükselişi"ne izin verdiği teorisi üzerinde incelediler. Bu teoriler bağlamında Bizans çalışmalarında çöküş sürecinin izahı için de girişimler oldu. Avrupa tarihçiliğinde "Malthusçu"¹⁵ bir çizgi olarak bilinen bu teoriler Bizans çalışmalarında uzun dönemli sosyal ekonomik dönüşümleri izah etmek için ilham verdi. 20. yüzyıl boyunca sosyal bilimlerdeki gelişmelere paralel olarak Marksist tarihçilerden Robert Brenner'ın¹⁶ ortaya koyduğu eleştiriler ve yeni yaklaşımlar

¹³ Bu konuda bkz. Peter Schreiner, "Schein und Sein. Überlegungen zu den Ursachen des Untergangs des byzantinischen Reiches", *Historische Zeitschrift* 266, 1998, ss. 625-47.

¹⁴ Dönemin daha detaylı literatür değerlendirmesi için bkz. Johannes Preiser-Kapeller, "Complex historical dynamics of crisis: the case of Byzantium", in: Sigrid Jalkotzy-Deger/ Arnold Suppan (eds.), Vienna 2012, pp. 69-127., içinde *Krise und Transformation*, ed. Sigrid Jalkotzy ve Arnold Suppan (Vienna, 2012), ss. 69-127.

¹⁵ Malthusçuluk, 1766-1834 yılları arasında yaşayan İngiliz ekonomisti Thomas Malthus'un nüfusun halkın kullandığı geçim araçlarından daha hızlı geliştiğini ve kapitalizm koşullarında işçi sınıfının yoksulluğunun, işçilerin kapitalist sömürsü nedeniyle değil, nüfusun hızlı gelişmesi sebebiyle meydana geldiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla veba salgınının getirdiği nüfus azalması Ortaçağ Avrupa'sının ekonomik yükselişini ve refahını sağladığı teorisine Malthusçu yaklaşım denir.

¹⁶ Robert Brenner, "Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe", in: Trevor Henry Aston/ C. H. E. Philpin (eds.), *The Brenner Debate. Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre Industrial Europe*, Cambridge 1985, pp. 10-63.

günümüze kadar tartışılmalıdır. Geniş manada bir Ortaçağın, Afro-Avrasya coğrafyasındaki gelişmeleri uzun dönemli, demografik, sosyal ve ekonomik gelişmeler, üretici güçler, tarım ekonomisi ve toprak/mülkiyet sistemi açısından inceleyen bu çalışmalar Bizans çalışmalarını da etkilemiştir. Bizans tarihi ve coğrafyasındaki süreklilik ve benzerlik bakımından önemli farklar olmasına rağmen son on yıllarda yapılan çok önemli çalışmalar yeni yaklaşımlar geliştirmiştir. G. Ostrogorsky'nin "feodalite" izahının yanı sıra Alan Harvey, Mark Whittow, Angeliki Laiou, Peter Schreiner gibi pek çok tarihçinin Bizans ekonomisi, toprak mülkiyeti, tarımsal üretim, demografi gibi sosyo-ekonomik tarih üzerine kapsamlı ve verilere dayalı çalışmaları yeni teorilere alan açmıştır. Bizans tarihçilerinin 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar olan ve Bizans'ın sürekli gerilediği ve yapısal çözülmeye uğradığı sonucu biraz da bu çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Genel olarak baktığımızda Bizans tarihçileri 1261'de İstanbul'un Latinlerden geri alındığı tarihten başlayarak 1347'deki Kara Veba'nın başlangıcı olan dönemi sonrasındaki hızlı ve büyük çöküşün sebeplerinden biri olarak görür. Avrupa tarihçiliğinde olduğu gibi 1300 yılı civarı özellikle kritik bir dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır. Veba sonrası Balkanlardaki dramatik nüfus değişimi ve Osmanlı fetihlerinin hızını izah etmek için oldukça gerçekçi görünmektedir. Bizans tarihçiliğinin Ortaçağ dünyasından modern döneme geçiş-değişim süreci olarak gören kapsamlı teorilerden gecikmeli bir şekilde payını aldığını biliyoruz. Ancak Bizans'ı aşan, Çin'den Grönland'a kadar bölgeyi kapsayan bir Ortaçağ dünyasında yaşanan büyük dönüşümleri mikro Bizans tarihindeki gelişmelerle paralel incelemek son derece zorlu görünmektedir. Yine de büyük teorileri takip ederek yeniden verileri ele almak kaçınılmaz görünmektedir.

Dünya tarihine yeni yaklaşımlar yekpare ve tüm coğrafyalarda aynı sonucu vermemektedir. Son otuz yılda ortaya çıkan bu teorilere göre 13. yüzyıl ve 14. yüzyıl erken modern Avrupa'nın ortaya çıkışı, Bizans'ın çöküşü ve Pax Mongolica (Moğol Barışı)'nın sona erdiği gelişmelerin yaşandığı dönem olarak ele alınmaktadır.¹⁷ Ticaret yollarının değişiminden göçlere, veba salgınından nüfus değişimlerine tüm bölgeleri etkileyen önemli parametreler olarak öne çıkarılmaktadır.

Tarihsel gelişmeleri, uzun dönemler ve coğrafyalar üzerinde yaşanan önemli olayların dönüştürücü gücünü esas alan tarihsel dönüşümleri açıklama modellerine, son dönemde büyük ve uzun dönemli iklim değişimleri ve doğada

¹⁷ En önemli çalışmalardan biri için bkz. Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250-1350*, New York: Oxford, 1989.

bıraktıkları izleri temel alan paleoiklimsel (paleoclimatic) modellemeler ön plana çıkmaya başladı. 1980'lerden itibaren hız kazanan bu çalışmaların öncülerinden Christian Pfister'ın geleneksel tarih arşivlerine (yazılı kaynaklar vb.) dayanan bilgi birikimine “doğanın arşivi” olarak adlandırdığı ağaç halkalarında, göl çökeltilerinde veya damlataşlarda biriken geçmiş iklim koşullarının kalıntılarından edindiğimizi yeni bilgileri ekleyerek yeni modellemeler yapılabileceğini göstermiştir.¹⁸ Bu yöntemin değişen süreler ve kronolojilerin paleoiklimsel rekonstrüksiyonlarına izin veren ve bin yıl veya daha kısa aralıklardaki dönemleri kapsayabilmesi Bizans tarihçilerini de etkilemiştir. Son yıllarda sayısı oldukça artan yeni çalışmalar ile Bizans tarihinin çeşitli dönemleri paleoiklimsel veriler, tarımsal üretim, ticaret verileri, nüfus, göç, ekonomi, askeri faaliyetler gibi verilerle birlikte incelenmeye başladı. Özellikle geleneksel teorileri paleoiklimsel verilerle desteklemek/reddetmek veya yeni yaklaşımlar geliştirmek için son derece elverişli veriler elde edilebilmektedir. Paleoiklimcilerin Anadolu, Balkanlar ve Akdeniz dünyasında yaptığı incelemeler artık tarihçilerle işbirliği halinde yapılmaktadır. İşbirliği olsun veya olmasın, her iki “arşiv” niteliğindeki veriler defalarca ve yeni verilere açık bir şekilde heyecan verici sonuçlara ulaştırmaktadır. Geçmişte yaşanan depremler, seller ve taşkınlar, kuraklık ve aşırı kış/yağış koşulları, kıtlık, salgın hastalık, heyelan gibi doğal/iklimsel fenomenler öteden beri tarih arşivleri ile doğa bilimcileri nadiren buluşturan alanlardı. Son dönemde ise iklim değişikliklerini her türlü hassas değişimi gösteren çöküntü alanlarında (sedimental) ve damlataş mağaralarında yapılan araştırmalarla daha da güçlendirdiler. Belirli bir yıl aralığında yaşanan sert kış koşulları, bitki ve polenlerin azalması veya artması, oksijen izotopları gibi çeşitli fenomenlerle hesaplanabilmektedir. Bu amaçla yapılan çalışmalarda bolca harita ve istatistiki yöntemlerle kronolojik tespitler yapmak mümkün hale gelmiştir.¹⁹

¹⁸ Bkz. Christian Pfister, *Das Klima der Schweiz von 1525–1860 und seine Bedeutung in der Geschichte von Bevölkerung und Landwirtschaft*, C. 2 (Bern-Stuttgart, 1985) ve takip eden pek çok araştırma bibliyografyası hakkında Johannes Preiser-Kapeller ve Ekaterini Mitsiou, “The Little Ice Age and Byzantium within the Eastern Mediterranean, ca. 1200–1350”: içinde *An Essay on Old Debates and New Scenarios*” In *The Crisis of the 14th Century: Teleconnections between Environmental and Societal Change?*, ed. Martin Bauch ve Gerrit Jasper Schenk (Berlin, Boston: De Gruyter, 2020), pp. 190–220, <https://doi.org/10.1515/9783110660784-010>. note 22.

¹⁹ Bu konularda daha geniş bibliyografya için bkz. Johannes Preiser-Kapeller, “A Collapse of the Eastern Mediterranean? New results and theories on the interplay between climate and societies in Byzantium and the Near East, ca. 1000–1200 AD”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 65 (2015): pp. 195–242; Ayrıca bkz. Eastwood Warren J., “Palaeoecology and eastern Mediterranean Landscapes: Theoretical and practical approaches”, içinde *General Issues in the Study of Medieval Logistics: Sources, Problems and Methodologies*, ed. John Haldon (Leiden, 2006),

Bizans çalışmaları ve özellikle spesifik tarihsel olaylar söz konusu olduğunda bu yöntemlerin ne denli başarılı olduğuna dair örnek çalışmalar henüz yeterince tartışılmış ve sonuca ulaşmış değildir. Son yıllarda giderek artan paleoiklim, paleoekoloji disiplinlerini içeren tarih çalışmalarına Bizans sahasında Ioannis Telelis²⁰ kapsamlı çalışmasıyla öncülük etmiştir. İlk çalışmalarından sonra John Haldon, Johannes Preiser-Kapeller ve Ekaterini Mitsiou gibi isimler son yıllarda bu sahaya odaklanmış ve önemli eserler üretmişlerdir.²¹ Hatta dünya çapında bir inisiyatif gelişmiş ve İklim Değişikliği ve Tarih Araştırmaları İnisiyatifi adıyla uluslararası tarihçilerin ve iklimbilimcilerin ortak platformu önemli projeler yürütmektedir.²² Giderek her iki arşiv türüne dair veriler daha spesifik olaylar için de kullanışlı hale gelmektedir.

Ancak özellikle sadece kaynaklardaki doğa olaylarını derleyen çalışmalar bu kaynakların edisyonlarına güvendikleri için kronolojik verileri doğru kabul etmektedirler. Pachymeres özelinde de A. Failler'in kronolojik tespitlerinin sadece tarihsel kaynaklardaki doğa olaylarını derleyen çalışmalarda sorgulanmadan doğru kabul edildiği görülmektedir. Oysa Pachymeres'in kendisi bu kronolojileri vermemiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri de bu makaleye ilham veren Paul Lindner'in çalışmaları olmuştur. Lindner, özellikle *Osmanlı Tarihöncesi* adıyla

pp. 119-58; Haldon, John, Neil Roberts, Adam Izdebski, Dominik Fleitmann, Michael McCormick, Marica Cassis, Owen Doonan, et al., "The Climate and Environment of Byzantine Anatolia: Integrating Science, History, and Archaeology", *The Journal of Interdisciplinary History* 45, S. 2 (2014): pp. 113-61, <http://www.jstor.org/stable/43829598>. özellikle 113-161, esp. pp. 120-121

²⁰ Ioannis G. Telelis, *Μετεωρολογικά φαινόμενα και κλίμα στο Βυζάντιο*, C. 2 (Athens, 2004). Yazarın diğer çalışmaları için bkz. Ioannis G. Telelis, "Climatic Fluctuations in the Eastern Mediterranean and the Middle East AD 300-1500 from Byzantine Documentary and Proxy Physical Paleoclimatic Evidence - a Comparison", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 58 (2008): 167-207; Ioannis G. Telelis, "Medieval Warm Period and the beginning of the Little Ice Age in Eastern Mediterranean. An approach of physical and anthropogenic evidence", içinde *Byzanz als Raum. Zu Methoden und Inhalten der Historischen Geographie des Östlichen Mittelmeerraumes*, ed. Klaus Belke vd. (Vienna, 2000), pp. 223-43.

²¹ Karin Holmgren vd., "Mediterranean Holocene climate, environment and human societies", *Special Issue: Mediterranean Holocene Climate, Environment and Human Societies* 136 (15 Mart 2016): pp. 1-4, <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2015.12.014>; Elena Xoplaki vd., "The Medieval Climate Anomaly and Byzantium: A review of the evidence on climatic fluctuations, economic performance and societal change", *Special Issue: Mediterranean Holocene Climate, Environment and Human Societies* 136 (15 Mart 2016): pp. 229-52, <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2015.10.004>; John Haldon ve Arlene Rosen, "Society and Environment in the East Mediterranean ca 300-1800 CE. Problems of Resilience, Adaptation and Transformation. Introductory Essay", *Human Ecology* 46 (2018): pp. 275-90.

²² İklim Değişikliği ve Tarih Araştırmaları İnisiyatifi (Climate Change and History Research Initiative) web sitesi için bkz. <http://climatechangeandhistory.princeton.edu/> and also the bibliography via <https://climatechangeandhistory.princeton.edu/bibliographies> son güncelleme: 13.04.2023.

Türkçeye tercüme edilen *Explorations in Ottoman Prehistory* (2007) çalışmasında bu metodolojiyi Osmanlı kuruluş dönemine ilk uygulayan tarihçi olmuştur. Dönemin iklim ve ekoloji verilerini kullanarak yaptığı kurgusunda Osmanlı tarihçilerine açtığı yeni ufukla tartışmaların önemli taraflarından biri olmuştur. Lindner'in kurgusunda ele aldığı önemli konulardan biri de eserinde *Osmanlı Bağımsızlığının Oluşturulması ve Sakarya'da Bahar, 1302* bölümleridir. Bu bölümlerin kurgusuna 1302 tarihi hariç katıldığımı belirtmeliyim. Kurguyu burada tekrar etmeden fakat sürekli hatırlatarak olayın kronolojisinin 1302 olup olmadığını tartışacağım. Ancak okuyuculara bir tarihçinin analizi kadar sezgilerinin de önemli olduğunu hatırlatan, Lindner'in Osmanlı rivayetlerini ve tüm rivayetler ve tarihi takvimlerin üzerinde ittifak ettiği H. 699 (1298-1299) tarihine ilişkin vurgularını hatırlatmam gerekir. Bu tarihte Anadolu'da olup bitenleri geniş bir perspektifle ve kanıtlarla desteklediği yorumlarında, H. 699/1299 tarihinin tesadüfi olmadığını, Osmanlı kaynaklarının kronoloji bakımından da önemsenmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.²³

Bu makaleye fikirleriyle yol açan bir diğer çalışma ise, sahanın dışından, Fransız bir teolog olan Dr. Alberto R. Treiye'nin *The Chronology of Events in the History of Pachymeres, Related to the battle of Bapheus and the beginning of the Ottoman Empire* adlı makalesi olmuştur. Amatör bir tarihçi olduğu anlaşılan, ancak kanaatimce Osmanlı-Bizans tarihçilerine son derece provokatif sorularla yeni bakış açıları getirme potansiyeli olan fikirleriyle daha çok tartışılması gereken öneriler ileri sürmüştür. Aşağıda onun diğer fikirlerinden bahsedeceğim fakat bu makale sadece onun da sorular sorduğu tek bir konuya, 1298-1299'daki şiddetli Kış mevsimi ile Bapheus arasındaki ilişkiye odaklanacaktır.²⁴

Pachymeres ve Bapheus Kronolojisi

19. yüzyıldan bu yana, çoğu modern tarihçiyi 1301 veya 1302 yılına götüren tarihsel kanıtlar, Bapheus Savaşı için elimizdeki göz tanığı ve doğrudan kaynak olan Pachymeres'in *Syggrafiki Istoría* adlı eseri olarak gösterilmiştir. Nihai olarak dört büyük cildin Vitali Laurent çevirisini yayına hazırlayan Albert Failler'in 1999'da tamamladığı edisyon kritik yayını, bugün modern Batılı tarihçiler için standart olmuştur. Pachymeres tarihinin kronolojisi, Bapheus Savaşı'nın tarihini belirlemek için esastır, çünkü o, bu savaş için tek çağdaş kaynaktır. Bapheus

²³ Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, ss. 93-110.

²⁴ Alberto Treiye, "The chronology of events in the history of Pachymeres related to the battle of Bapheus and the beginning of the Ottoman Empire", *International Journal of Humanities and Social Science* 7 (2017): pp. 23-48.

Savaşı'nı öncesi ve sonrasıyla detaylı olarak anlatır. Bir İznikli olarak olayın cereyan ettiği bölgeyi iyi tanıyan bir tarihçidir. Ancak, onun kronolojisi oldukça karmaşıktır. Nitekim Pachymeres, Bapheus Savaşı ve dönemin olaylarının birçoğunda olayların ay ve gününden bahsetmiş fakat yıl bilgisi vermemektedir. Olayları betimlerken öngörülleri, geçmişe bakış tarzı, birçok tarihsel gelişler ve gidişlerle, kronolojiyi takip etmeden çeşitli sebep-sonuç ilişkilerine dayanarak anlatımını güçlendirmeye çalışması gibi son derece karmaşık bir yöntem izler. Modern okuyucunun onun kurgusunu takip etmesi son derece zordur. Kronoloji, anlatımının gerçeklik gücünü artırsa da olayların arka planı, neden-sonuç ilişkileri onun için daha önemlidir. Diğer bir deyişle kendi anlatım düzeni içinde hem kronoloji hem de sürekli geriye dönük anlatımlarla kurgusunu güçlendirdiği bir metodoloji izlemektedir.²⁵ Ancak Pachymeres'in tarihinde modern tarihçilere karmaşık gelen bu anlatım düzeni kendi içinde tutarlıdır ve kendi ile çelişmemektedir.

Mümkün olduğunda, tahmin edilebilir bir tarihi doğrulamak için tarihsel eşzamanlı tanıklıklara başvurmamız gerekir. Öyle olsa bile, o zamanın tarihi bazen karmaşıktır çünkü çağdaş kaynakların tanıklıkları çelişkili olabilir. Bu genellikle, sürekli olarak kaynaklar arasında seçim yapmak zorunda kalan tarihçiler tarafından kabul edilir. Özetle, tarihçilerin hepsi metinlerin karmaşıklığı üzerinde hemfikirlerdir"²⁶ ve bazıları Pachymeres Tarihini bir bulmaca olarak görür.

Bu bulmacaların en önemli parçalarından biri de Bapheus Savaşı'nın gerçekleştiği günlerde yaşanan aşırı yağış ve seller dolayısı ile Sakarya Nehri'nin taşması, yatağından çıkarak Bapheus'taki sınır güvenliğini ortadan kaldıran, Osman Gâzi'nin ansızın buraya doğru yönelerek hesapta olmayan, fakat önlenemez bir şekilde Sakarya'nın batısında yayılmasını sağlayan doğa olaylarıdır. Bapheus Savaşı'nın önceki ve sonraki yıllarında yaşanmış, kuraklık ve kış gibi Pachymeres ve diğer çağdaş kaynaklara yansımış doğal fenomenler de tüm bu kurgunun içinde bulmacayı tamamlayıcı birer veri olarak değerlendirmeyi hak etmektedir

Bilindiği üzere 1302 tarihi Pachymeres metninin editörü A. Failler'in kurgusunun sonucudur. Pachymeres'in eksik bıraktığı kronoloji ve olaylar sırasını olabildiğince anlaşılır yeni bir kurguyla Bapheus Savaşı'nın 27 Temmuz 1302 yılı olarak tespit etmiştir. Elbette kronolojisi kesin olmayan diğer olayları da bu

²⁵ Albert Failler, "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymères (livres VII-XIII)", *Revue des études byzantines* 48 (1990): p. 11; Albert Failler, "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymère", *Revue des études byzantines* 39 (1990): pp. 145-249, 145. A. Failler Pachymeres'in bu özelliğini sıklıkla vurgular.

²⁶ Albert Failler, "Les émirs turcs à la conquête de l'Anatolie au début du 14e siècle", *Revue des études byzantines* 52 (1994): p. 107.

kurgunun içinde uygun tarihlere yerleştirmeden bu savaşın tarihini 1302 olarak tespit etmek mümkün değildir. Dolayısıyla 1302 tarihinin öncesi ve sonrasıyla Pachymeres'in söylemediği pek çok kronoloji de editörün bu kurgusuna uyumlu bir şekilde olmalıydı. Doğal olarak, dönemin ve olayların bizzat şahidi olan Pachymeres'in son derece itibarlı Bizantinistlerin elinden, pek çok Pachymeres nüshası karşılaştırılıp yapılarak yayımlanmış nihai versiyonu, tüm tarihçiler için referans alınacak bir sonuç doğurmuştur. Hâlihazırda bu niteliğini koruyan A. Failler edisyonunun kurgusu, kendisinden sonra yapılan tüm kurgulara doğal olarak bağlayıcı bir nitelik de kazandırmış görünüyor. Nitekim yukarıda bahsedildiği gibi H. İnalcık ve P. Lindner de teorilerini ve kurgularını A. Failler'in son derece nitelikli edisyonundaki 1302 tespitini verili doğru kabul ederek bina etmişlerdir. Bulmacanın en önemli parçası olan Bapheus Savaşı ve tarihi bir türlü yerli yerine oturtulamamış görünüyor. Bu nedenle Pachymeres'e bir kez daha dönerek yeni sorular sormak, eski soruları yeniden düşünmenin bir sakıncası yoktur.

Öyleyse P. Lindner'in soruları ve cevapları bize önemli bir rehber olacaktır. Lindner, Osman Gâzi'yi göç, fütuhat ve yayılma yollarının üstünde en belirgin ve yakın nokta olmamasına ve yanlarını düşmana açık bırakmasına rağmen, daha uygun bir yere veya daha geç tarihte hareket edebilecek iken, asıl yayılma alanından bu denli uzaklara sürükleyen ne olduğunu sorar.²⁷ Bu sorusunun cevabını yine Pachymeres'in detaylı anlatımıyla bilmemizi sağlayan, Sakarya Nehri'nin Mart ayında taşması ile bir ay sonra eski yatağına geri dönmesi, buraya yukarıdaki dağlardan inen alüvyonların Melas Çayı'nı geçişe elverişli hale getirerek Türklerin nehri geçmelerini kolaylaştırması olarak cevaplamaktadır. Peki, Pachymeres'e²⁸ göre Yukarı Sakarya'dan bir ayda inen su, çakıl, taş ve kumun miktarı Sakarya ile Melas/Çark Suyu'nu başka yataklara itecek kadar büyük ise bunun sebebi nedir? Lindner aynı bölümde bunu izah etmek için uzun uzadıya bölgenin iklim ve yağış rejimi hakkında izahlara girişse de tatmin edici bir cevap veremez. Bu denli büyük ölçekte alüvyon ve döküntü taşıyarak Sakarya'daki ovaları kaplayan ve Mart ayından itibaren en az bir ay sürdüğü söylenen bir taşkını şiddetli bahar yağmurları ihtimaline bağlamaktadır.²⁹ Burada Pachymeres'in anlatımından nehrin yatağına geri döndüğü ancak getirdiği alüvyonlar nedeniyle artık Türklerin

²⁷ Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 116-117.

²⁸ Pachymeres, X/25, s. 362-364.

²⁹ Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, ss. 116-125'te Bapheus Savaşı'na dair teorisine dair sorularını kanıtlamaya koyulmuştur.

rahatlıkla geçebildikleri anlaşılmaktadır. Pachymeres yağmurlar nedeniyle olduğunu belirtmektedir. Mart ayından itibaren bölgede normal olan şiddetli bahar yağmurları her defasında bu denli taşkına neden olmakta mıdır? Hem Lindner'in hem de ondan önce bu metni yorumlayan A. Failler'in³⁰ yorumlarına göre bölgede bugün de Beşiköprü adıyla bilinen ve Iustinianus tarafından yaptırılan köprünün boyutları nehrin taşıdığını ve yatak değiştirecek kadar dağlardan alüvyon indirdiğini ispatlamaktadır. Ancak her şiddetli yağmurda Pachymeres'in tabiriyle kırmızı dağlardan inen çakıl, kum ve taşlar bu denli bir yatak değiştirmeye neden olsaydı bunları yakın tarihlerde de sıklıkla görmeliydik. Böyle bir taşkın olabilmesi için özellikle dağlarda yoğun bir kar ve buz birikiminin olması durumunda bahar yağışlarının bu taşkına sebep olması daha mantıklı görünüyor. Öyleyse tarihçilerin 27 Temmuz 1302 yılında gerçekleştiğine inandıkları bu olayı Lindner'in ifadesiyle "korkunç geçen bir bahar" nedeniyle taşan Sakarya'nın sonuçlarına bağlamak dışında yeterli kanıt görünmemektedir.

Modern tarihçilerin hiçbiri Pachymeres'in dışında 1302 yılına tarihlenen aşırı yağıştan veya aşırı kış koşullarından bahseden bir dış referans gösterebilmiş değildir. Tam tersine A. Failler'in 1302 tespitinin Bizans dönemindeki iklim ve doğa araştırmalarına referans olduğu görülmektedir.³¹ Dolayısıyla yukarıda bahsedilen ve Bizans dönemindeki doğa olaylarının listelendiği çalışmaları kullanırken Pachymeres dışında bir referans olup olmadığı önem kazanmaktadır. Özellikle dönemin Bizans dışında kalan kaynaklarındaki kayıtlar ile paleoiklim çalışmalarının 1302 yılına dair referanslarına göz atmak faydalı olacaktır.

Akdeniz Dünyasından Doğa Olaylarına Dair Bazı Kayıtlar

Akdeniz Dünyası (Akdeniz, Kuzey Afrika, Karadeniz, Anadolu, Suriye, Balkanlar) uzun veya kısa dönemli kuraklık, aşırı kış koşulları veya soğuk dönemler, depremler, fırtına gibi doğa olaylarının sıklıkla yaşandığı bir bölgedir. Bapheus Savaşı'nın gerçekleştiği dönemle ilgili Pachymeres dışında bölgeye dair en önemli kayıtlardan biri de Memluk ve İlhanlıların önemli tarihçilerinin kayıtlarıdır. Bunlardan biri olan Memluk tarihçisi Makrizi (d. 1442) 1300-1303 yılları arasında Karadeniz ve çevresinde 3 yıl süren bir kuraklıktan bahsetmektedir. Mısır'a gelen haberleri derlerken şunları yazmaktadır:

³⁰ Albert Failler, "Pachymeriana alia", *Revue des études byzantines*, 1993, pp. 237-60.

³¹ Haldon, John, et al. "The Climate and Environment", pp. 113-61; Ioannis G. Telelis Μετεωρολογικά. Karş. Ioannis G. Telelis, "Climatic Fluctuations", pp. 167-207

“Tam o zaman [702/1303 yılı], Tokta'ya teslim olan ülkede kuraklığın üç yıl sürdüğü; bu kıtlığın ardından etkileyici miktarda hayvanın öldüğü haberi alındı. “Yerlilerin yiyecek hiçbir şeyleri yoktu ve çocuklarını ve akrabalarını, onları Mısır'a ve başka ülkelere götüren tüccarlara satmak zorunda kaldılar.³²

Makrizi'nin kronolojisi ile Pachymeres'in kronolojisi arasında bir uyum olup olmadığına baktığımızda son derece paralel ilerlediğini, bir sonraki paragrafta Makrizi'nin 1303'te meydana gelen depremi haber verdiğinde tam uyumlu olduğunu anlıyoruz. Keza depremi en detaylı şekilde anlatan Makrizi'nin yanı sıra dönemin diğer Memluk kaynaklarında da bu deprem tüm Akdeniz dünyasını etkilediği için detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Makrizi'nin buradaki kaydı şöyledir: “*Tam o sıralarda [Kuraklık zamanı] biri Mısır'da şiddetli bir deprem yaşadı... 23 Zilhicce, 702. Zilhicce ayı, İslami takvimin son ayıdır. H. 702 8 Ağustos'undan üç yıl önce bizi 699 Ağustos'a (1299/1300) getirmesi şaşırtıcı değildir. Keza Bizans kaynaklarıyla ne denli uyumlu olduğunu gösteren başka kanıtlar da mevcuttur. Örneğin Bizans Kısa Kroniklerinden Kronik 26/14'te: “8 Ağustos 6811 (1303) Perşembe günü saat gündüz 1'de Leukosia (Lefkoşa) şehrinde çok büyük bir deprem oldu”³³ haberi ile Akdeniz dünyasını sarsan, Girit, Sicilya, Anadolu ve Suriye ve Mısır'ı etkileyen çok şiddetli bir depremi haber vermektedir. Makrizi kitabında depremin tasviri etkileyici bir şekilde Franklar bile bunu fark etti diyerek uzun uzun anlatır. Bu deprem aynı gün Pachymeres tarafından da fark edildi. Pachymeres (Kitap XI/11'deki bölümün tamamını depremi açıklamaya ayırarak “Ağustos'un sekizinci günü” olduğunu açıkça yazmıştır. Makrizi ile Pachymeres'in kronolojisinin tam olarak uyuştuğunu görüyoruz. Dolayısı ile onun ve diğer Arap kaynaklarının verileri bölgesel çapta duyulan pek çok haber bakımından uyumlu görünmektedir.*

Pachymeres de Makrizi'deki kuraklık ile ilgili bilgiyi kısmen teyit etmektedir. Ayrıca, Kitap X/14'te en azından 1301 yılının İlkbaharından Sonbaharına kadar olağandışı korkunç bir kuraklık bildiriyor. Böylece, 1301 yılında Anadolu'da da şiddetli bir kuraklık olduğunu Pachymeres'en doğrulamış oluyoruz. Burada J. Von Hammer'ın, ilk tespitlerinde Bapheus savaşını önce 1301 yılına, muhtemelen bu kuraklığı dikkate alarak sonradan 1302 yılına kaydırıldığını unutmamalıyız. Keza

³² Takieddin Ahmet Makrizi, *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Égypte*, çev. French by M. Quatremere, C. 2 (Paris, 1845), p. 214. Deprem o denli büyüktür ki en ayrıntılı anlatan Makrizi'nin dışında dönemin neredeyse tüm Arapça kaynaklarında yıllar sonra dahi izlenmektedir.

³³ Peter Schreiner, ed., *Die byzantinischen Kleinchroniken, I: Einleitung und Text.*, C. I, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, xii/1 (Vienna: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975), Kronik: 26/14.

Halil İnalcık da önce 1301 yılını, daha sonra A. Failler'in 1302 yılını tercih etmiştir. Ancak, Makrizi'nin bu üç yıla yayılmış kuraklık verisine rağmen, 1301 yılındaki kadar şiddetli olmasa bile 1302 yılında bu kuraklığın tersine bol yağışlı bir iklim olduğunu iddia edebilir miyiz? Bir kuraklık söz konusu olduğuna dair en önemli kanıtlardan biri dünyanın kuraklık tarihini haritalar ve animasyonla milattan itibaren 2012 yılına kadar getiren çalışmalarda görülmektedir. Harita ve animasyonlarla her yıla ait verileri izleyebildiğimiz bu büyük projeler bize 1299 ve öncesi ile 1300 ve sonrası arasında Anadolu'nun kuraklık haritasını göstermektedir.³⁴ Bizans kaynaklarını da kullanarak paleoiklim çalışmaları yapan araştırmalara bakarsak, 1251 ile 1300 yılları arasında Batı Anadolu'da çok sık tekrarlı aşırı soğuk aylar ve mevsimler geçtiğini görmekteyiz. Bizans kaynaklarında 1265, 1277 ve 1297-98'de soğuk fırtınalarından bahsederler. Uzun açıklamalara girmeden Paleoiklim çalışmalarını iyi takip eden ve bu çalışmaları yapan Johannes Preiser-Kapeller, Ekaterini Mitsiou'nun makalesinden bir tespit bizi yeni yorumlarda sevk edecektir:

"Aslında ağaç halkaları, Küçük Asya'nın batısında "1251-1300 yılları arasında daha yüksek sıklıkta soğuk veya aşırı soğuk aylar/mevsimler" olduğunu gösteriyor. Bizans kaynakları 1265, 1277 ve 1297-1298 yıllarında şiddetli soğuk ve fırtınalar bildirmektedir. Ayrıca 1302'de Bizans'ın Osmanlılar tarafından ilk kesin yenilgisine yol açan 1300 yılları, 1298/1299'da Küçük Asya ve Suriye'de şiddetli bir kış, 1302-1304'te Küçük Asya'da bir kuraklık ve 1302 yazında Sakarya Nehri'nin taşması".³⁵

Burada bir çelişki görülebilir. Metinde 1302-1304 yılları arasında bir kuraklıktan bahsedilirken aynı zamanda 1302 yılında bir taşkın/selden bahsetmektedir. Anlaşılabileceği üzere A. Failler'in 1302 yılı yukarıdaki yorumu yaparken kullandıkları Ioannis Telelis'in eserine, onun da A. Failler'in Pachymeres neşrine dayanarak bu taşkını tablolarına eklemesiyle ortaya çıkmış bir sonuçtur. Nitekim yazarlar Telelis'in tablosunu aynı makale içinde kullanmışlardır. Telelis'in

³⁴ Bkz. <http://drought.memphis.edu/OWDA/Default.aspx>; Edward R. Cook et al., Old World megadroughts and pluvials during the Common Era, in: Science Advance, November 2015 (DOI: 10.1126/sciadv.1500561). Bu makaleyi yazan ekibin hazırladığı animasyon için bkz. <http://drought.memphis.edu/OWDA/animation/Animation.aspx>. Burada 1300-1303 arasındaki dönemi 1299 ve öncesi karşılaştırmak dönemin kuraklığı hakkında fikir vermektedir. Açıkça görülmektedir ki 1299 ve öncesi bol yağışlı bir dönemken 1300'den sonra Bithynia bölgesini de kapsayan Anadolu'nun önemli bir kesiminde kuraklık söz konusudur. Ekte verdiğimiz haritalarda bu açıkça gözlemlenmektedir.

³⁵ Preiser-Kapeller, Mitsiou. "The Little Ice", 210, not 61, 62 ve 63. Türkçe tercüme tarafıma aittir. Ayrıca bu dönemde 1302-1304 kuraklığından bahseden bir çalışma için bkz. Sarah Kate Raphael, *Climate and Political Climate. Environmental Disasters in the Medieval Levant* (Leiden-Boston: Brill, 2013), pp. 76-87 ve 87-90.

aşağıda verilen kısa tablo özetine³⁶ baktığımızda onun da 1301 yılındaki kuraklığı tespit ettiğini görmekteyiz.³⁷ Dikkat çekici bir şekilde 1302 yılını Sakarya'da taşkın olarak not etmiştir. Bu bilgi sadece Pachymeres'te A. Failler'in yorumladığı bilgi olarak mevcuttur. Bu tablodaki 1298 Aralık ayından 1299 Mart ayına kadar (H. 699) şiddetli Kış mevsimi bilgisi de büyük yine Pachymeres'in detaylı anlattığı olaylardan biridir:

Tablo 1. *Ioannes Telelis'in tablosuna göre 13. yy ikinci yarısından 14. yy başlarına kadar Anadolu ve Trakya'da doğal afetle*

1256 Ocak-Mart: Trakya, Makedonya, soğuk, kar	1256 Kasım-Aralık: Trakya, Makedonya, şiddetli kış ve kar.
1258 Küçük Asya: Kıtık	1265 Mayıs: İstanbul, şiddetli fırtına, dolu.
1277/1278 Kasım-Ocak: Trakya, şiddetli soğuk.	1297 Ağustos: İstanbul, şiddetli fırtına
1298-1299 Aralık-Şubat: İstanbul, şiddetli kış	1301 Mart-Mayıs: Küçük Asya, kuraklık
1302 Temmuz: Sakarya Nehri taşkını.	1303-1309 İstanbul, kıtlık
1317 İstanbul: Şiddetli fırtına	

Diğer bir deyişle Pachymeres'in bahsetmediği bir tarihte bir sel ve taşkın da kayıtlarda yer almaktadır. Aynı yıllarda kuraklık olduğuna yönelik başka kanıtlar aramaya devam edelim. Yine Ioannis Telelis'in çalışmalarını da kapsayan, güncel ve sadece yazılı tarih kaynaklarını taramış olan John Haldon liderliğindeki bir ekiple yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, 1298-99 kışı ve 1301 yılının kuraklığı tekrarlanırken 1303-1309 yılları arası İstanbul'da kıtlık dönemi olarak tespit edilmiştir.³⁸ A. Failler'in Pachymeres'e mal ettiği 1302 yılı burada da tek başına bir taşkın/sel olarak kayıtlara geçirilmiş durumda. Oysa 1302 yılı Pachymeres'in anlattığı gibi yağışlı olsaydı 1303'te İstanbul'da kıtlık olur muydu bilmiyoruz. Bu kıtlığı Bithynia'dan göç eden nüfusun İstanbul'u kıtlığa sürüklediğine yorumlamak elbette mümkün. Fakat yine de 1302'de bir soru işareti yaratıyor. Keza 1302'de bir taşkın olduğuna dair başka hiçbir referans bahsetmemektedir.

³⁶ Oldukça uzun olan tablo tarafımdan konumuzla ilgili kısmı Türkçeye aktararak kullanılmıştır.

³⁷ Telelis'in monografisi ve veriler için bkz. Telelis, *Μετεωρολογικά*; Telelis'in 1301 yılı tespiti için ayrıca bkz. Telelis, "Medieval Warm", p. 237.

³⁸ Haldon et al., "The Climate and Environment", 159-161.

Sonuç olarak paleoiklim ve paleoekoloji çalışmalarının önemli bölümü 1300 yılından sonra daha çok kuraklığa işaret ederken A. Failler dışında bu tarihten sonra aşırı yağış ve sel getirecek bir iklimsel faaliyete işaret etmezler. Ancak yine Pachymeres'in çok detaylı ve uzun anlattığı 1298-1299 yılındaki şiddetli kış pek çok kaynaktan doğrulanmaktadır. Bu olayın diğer dış referanslarına geçmeden önce Pachymeres'in bahsinde geçen olayların kronolojisine bakmak faydalı olacaktır.³⁹

Pachymeres'te Olayların Kronolojisi

Kışların En Kötüsü

Pachymeres, Bapheus Savaşı'ndan bahsettiği X. Kitap'ta olayların kronolojisi (X/1, s. 307) İmparator Andronikos Palaiologos'un, kızının Sırbistan kralı ile evlenmesi için Selanik'e gitmesini engelleyen şiddetli bir Kış anlatısıyla başlar. Ancak bir önceki kitabın son bölümü olan Kitap IX/33'e bakıldığında burada bahsettiği kışın detaylarını esasen daha önce anlatmaya başladığını anlarız. Yani imparatorun yola çıkmasını engelleyen kış mevsimini önce detaylıca anlatarak okuyucuyu imparatorun yola çıktığı zamanı da anlatacağı esas hikâyeye doğru hazırlamıştır. Pachymeres'in yazım üslubunu, araya ilgili hikâyeleri ekleyerek konuyla bağlantıyı koparmadan ilerlediğini burada da görüyoruz. Bütün tarihçiler, Pachymeres tarafından tasvir edilen kışın 1298/9 kışı olduğu konusunda hemfikirdirler.⁴⁰ Sert kışın engellemesi nedeniyle İmparator Andronikos kızını Sırbistan Kralı ile evlendirmek üzere İstanbul'dan Selanik'e yola çıkamadığını anlatırken yukarıda bahsettiğimiz gibi Aralık ayından Şubat ayına kadar süren bu kışı detaylı bir şekilde anlatır.⁴¹ Onun ifadeleri şöyledir:

Pachymeres: IX/33, s. 305:

“Sonra kış geldi ve kışların en sert, yaşlı adamların bile neredeyse hiç görme fırsatı bulamadıkları aşırı bir kış. Hatta böyle bir kar birikmesinin sonuçları da oldu: Alçak evlerin çıkışları kapatıldı, yerlerini belli ipuçları ve batonlarla tespit eden ve alet kullanan bazı kişiler, kilitli olanların evlerini açtı; günlerce kimse yeri görmedi ya da basmadı, ama gezginler bahar yaklaşıp kadar sert bir zemin gibi olan yoğun kar üzerinde yürüdüler; ata binmek beyhudeydi, çünkü kayma riski oldukça yüksekti. Bu aynı zamanda imparatorun Selanik seferini de engelledi”.⁴²

³⁹ Haldon, et al. “The Climate and Environment” Ek kısmında; 2. Not; Preiser-Kapeller and Mitsiou. “The Little Ice Age”, p. 210.

⁴⁰ E. de Muralt, *Essai de chronographie byzantine* (Bale-Geneve, 1871), p. 472

⁴¹ Pachymeres, X/I, s. 307.

⁴² Pachymeres, IX/33, s. 305.

λγ'. Περὶ τοῦ μεγίστου χειμῶνος.

Τότε τοίνυν καὶ χειμῶν ἐφειστήκει καὶ χειμῶνων ὁ μέγιστος, καὶ τῶν ἐξαισίων, καὶ ὃν ἰδεῖν¹⁷ πω καὶ γηράσκουσιν οὐδαμῶς ἐξεγένετο. Τόση γὰρ χιῶν ἐπεστίβαστο¹⁸ ὥς κλεισθῆναι μὲν οἰκιῶν τῶν χθαμαλῶν διεξόδους, B 278 σημείοις δὲ τισι καὶ κοντοῖς τοῖς μὲν στοχαζομένους, τοῖς δ' ὀργάνοις χρωμένους, τινὰς ὑπανοίγειν τοῖς ἐγκλεισθεῖσι τὰ δώματα, καὶ ἐπὶ πλείσταις ἡμέραις μηδένα γῆν ἢ ἰδεῖν ἢ πατεῖν, ἀλλ' ἐπὶ πεπιλημένης¹⁹ χιόνος, ὥς στερρᾶς γεγονυίας γῆς, μέχρι καὶ ἐγγὺς ἕαρος τοὺς ὁδίτας διέρχεσθαι, καὶ μάταιον εἶναι τὸ ἐφ' ἵππου ὀχεῖσθαι, πλὴν τοῦ καὶ μᾶλλον ἐξολισθεῖν²⁰ κιν- 25 δυνεύειν. Ταῦτα δὲ καὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἐπὶ Θεσσαλονίκης ἐκστρατεῖαν²¹ ἐκώλυεν.

Pachymeres'in Bizanslıların bildiği en kötü kışla ilgili açıklaması ilginçtir. Bilindiği üzere 56 yaşında şahit olduğu bu sert kışı “yaşlı adamların bile” görmediğinden bahsettiğine göre (kendisinden yaşlıları kastetmektedir) sanırım 13. yüzyılın en sert kışlarından biri olmalıdır.

Pachymeres bir sonraki kitabın ilk bölümüne (Kitap X/1) yine bu kıştan bahsederek, bu kez sert kış koşullarının şubat ayında devam ettiğini ve sonra İmparatorun Andronikos'un Konstantinopolis'ten ayrılabilmesini anlatır. Pachymeres, İmparatorun kızını Sırp kralıyla evlendirme seremonisini düzenlemek üzere Selanik'e hareketi ve yolculuğunun hikâyesine devam edecektir. Pachymeres'in sözleri bize imparatorun hangi koşullarda ve ne zaman hareket ettiğine dair ipuçları da veriyor:

Kitap X/1, s. 307: “Yerde sertleşen kar ve ürettiği yoğun buzla Şubat ayı gelmişti, öyle ki tükenmez nehirlerin kendileri akıntıyı durdurdu, çünkü su derinden donmuştu; bu nedenle soğuktan büzülen toprak bitkileri kustu ve tohumlar tamamen işlevsiz hale geldi. Cuma akşamı kandiller yakıldığında ve ölümler eski bir geleneğe göre anıldığında imparator ayrılır ve birkaç gün Dripeia'da kalır...”

Pachymeres'in editörü Albert Failler 1299'da “Cuma akşamı kandiller yakıldığında ve ölümler eski bir geleneğe göre anıldığında imparator ayrılır” ifadesini dipnotunda 20 Şubat Cuma 1299 yılı olarak tespit etmiştir.⁴³ Burada bahsedilen Meşale töreninden sonra yani Cumartesi günü yola çıktığı anlaşıyor. Eski bir

⁴³ Ayrıca bkz. Failler, “Chronologie et Compositions” (48), 38 ve devamı. A. Failler burada Possinus'un Şubat başı olarak tespitini eleştirerek kendi tespiti olan 20 Şubat Cuma günü olduğunu ispatlamaya girişir.

gelenek olan bu törenin tekabül ettiği Lenaeon ayı Pachymeres'te Şubat anlamına gelir.⁴⁴ Bizim için Şubat'ın kaçında hareket ettiğinden çok söz edilen kış şartlarının Şubat ayında devam ettiğini aktaran Pachymeres'in ifadesidir.

Bu sert 1299 kışına dair dönemin bazı çağdaş kaynaklara baktığımızda bir önceki yıldan yani 1297-1298 yılından ılıman bir kış olarak bahsettiklerini görürüz. Hatta Pachymeres, 29 Ağustos 1297'ye tekabül ettiği tahmin edilen kuvvetli bir yağmurdan bahsetmektedir⁴⁵:

Kitap IX/28: "...Sonra, 29 Ağustos'ta, güneş yaz gündönümünden ekinoksa doğru eğildiğinde, bütün gün ve gece şiddetli bir yağmur yağdı ve ufkumuzun uçları bulutlarla kuşatıldı: Böylece karşı kıyıdaki tüm ülke sular altında kaldı. Sular yukarıdan bolca akıyordu; ağaçlar karadan denize taşındı ve sellerden kaçan ve köklerinden sökülmüş ağaçlara yapışan yılanları taşıdılar; bazıları canlıydı."⁴⁶

Pachymeres devamında uzun uzadıya bu yağmur ve fırtınanın yarattığı tahribatı anlatmaktadır. 1298'in 29 Ağustos'unda gerçekleştiğini belirttiği bu fırtınanın diğer bölge kaynaklarına yansıdığını görmüyoruz. Ancak yukarıda bahsedilen iklim çalışmaları Anadolu'nun bu tarihlerde yağışlı bir mevsime uygun olduğunu göstermektedir.

Yine Memluk döneminin tarihsel kaynakları bize tüm detaylarıyla H. 693-695 (1294-1296) yıllarında Mısır ve Suriye'de çok şiddetli bir kuraklık yaşandığından bahsetmektedir.⁴⁷ Pachymeres'in 1298/9 kışındaki buzlu yağmur ve kar hakkındaki tanıklığı 1296 ve 1297 kışı kadar sert bir kış geçmediğini, aksine ılıman geçtiğini gösteriyor. Yukarıda bahsettiğimiz iklim ve siyasi tarihine etkilerine değinen bir çalışmalardan biri bize 1296-1298 yılları arasında Suriye'yi ve Filistin'i vuran yıkıcı hidrolojik kuraklığın, ilk Memluk sultanlığının yaşadığı en kötü olaylardan biri olduğunu, 697/1297-1298 kışında Şam'daki kaynak kuyuları ve nehirlerin hepsi kurduğundan bahsetmektedir.⁴⁸ Ayrıca yukarıda bahsedilen iklim araştırmalarının yıllık haritaları da teyit etmektedir.

⁴⁴ Pachymeres'in kullandığı aylar şunlardır: Hecatombaion, Lenaion, Cronios, Boedromion, Pyanepsion, Maemacterion, Anthesterion, Poseideon, Gamelion, Elaphebolion, Mounychion ve Sciophorion. Bu konuda genel olarak bkz George Arnakis, "The History of G. Pachymeres", *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 18 (49 1945): pp. 144-53.

⁴⁵ Pachymeres, IX/28, s. 295-96

⁴⁶ Pachymeres, IX/28, s. 295.

⁴⁷ Kristine Chalyan-Daffner, "Natural Disasters in Mamlük Egypt (1250-1517): Perceptions, Interpretations and Human Responses", Heidelberg: Unpublished PhD Dissertation, 2013, pp. 566-577.

⁴⁸ Raphael, *Climate and Political Climate*, p. 190-1.

1298-99 Kışı Üzerine Diğer Kaynaklar ve Yorumlar

Pachymeres'in neredeyse yüzyılın en şiddetli kışı gibi tarif ettiği 1298-99 kışı sadece İstanbul'da değil Anadolu ve çevresinde de etkili olmuştur. Buna dair kayıtlar, P. Lindner'in de değindiği Moğol tarihçisi Reşidüddin'in kayıtlarıdır. Üstelik P. Lindner'in yorumlarına bakarsak bu kış mevsimi bir nevi Anadolu tarihini de etkileyen Moğol Sülemiş'in isyanına uygun ortamı da sağlamıştır. Lindner her ne kadar Sülemiş'in otonom davranışları, Anadolu'daki sikke darbı ve sirkülasyonu gibi meselelerle birlikte yorumlasa da 1298-99'un sert kışı sayesinde İlhanlı Gâzân Han'ın ona Sülemiş'e haddini bildirmek üzere Anadolu'ya gelecek hali kalmadığını da açıkça anlatır. Reşidüddin, Gâzân'ın kışı Bağdat'ta geçirmek üzere 3 Zilhicce 697/11 Eylül 1298 Perşembe günü Tebriz'den Ucan tarafına doğru hareket ettiğinden söz eder. Reşidüddin'in bahsettiğine göre o yıl yaşanan ağır kış şartları neticesinde Gâzân'ın ordusunun telef olduğuna dair haberlerin ayyuka çıkmasıyla bu durum Sülemiş'i cesaretlendirmiş ve böyle davranmasını tetiklemiş olmalıdır. Sülemiş, isyanının ilk icraatı olarak İlhanlı emirleri Bayancar ve Boçkur'u yakalayıp öldürür. Böylece kısa bir sürede Dânişmend topraklarında bulunan askerleri itaat altına almayı başarır. Daha sonra da Anadolu'nun tamamına yakınına kontrol altına almayı başarır. Ayrıca çeşitli bölgelere adamlarını göndererek vergi toplamaya başlar. Çok çetin geçen kış şartları da rahat hareket etmesini sağlar.⁴⁹ Sülemiş, Anadolu'da bir sultan gibi hareket etmektedir. Aksaray'ı ise Gâzân'ın çetin geçen kış şartlarını dikkate alarak hemen acele etmediğini bahar mevsiminde Sülemiş üzerine birlikler sevk ettiğinden bahseder.⁵⁰ Gâzân kazandığı bu zaferin keyfini süremeden Memlûk idaresine geçen Suriye bölgesine ikinci kez yeni bir sefer düzenler. Ancak aşırı yağışlar ve ağır kış şartları seferin gerçekleşmesini engeller.

"Tam bu sırada [29 Cemaziyevvel 698: 4 Mart, 1299], Kahire şehrinde yağmurlar yağdı. Su Karafah mezarlığındaki Mokattam dağından döküldü ve çok sayıda mezarı yok etti. Sel Bab-Annasir denilen Kahire kapısına kadar nüfuz etti ve burada aynı şekilde birçok mezarı yıktı."⁵¹

⁴⁹ Reşidüddin, açıkça Suriye bölgesine düzenlenecek bir seferden bahsetmese de Gâzân'ın kışı Bağdat'ta geçirmek üzere 3 Zilhicce 697/11 Eylül 1298 Perşembe günü Tebriz'den Ucan tarafına doğru hareket ettiğinden söz eder. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Hesamipour Khelejanı, Ankara: TTK Basımevi, 2013, s. 274. Reşidüddin'den P. Lindner'in kullandığı atıflara burada yeniden yer vermiyorum. Lindner'den yukarıda yaptığım alıntı büyük oranda Reşidüddin'in metnine dayanmaktadır.

⁵⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK Basımevi, 2000, s. 194, 197

⁵¹ Makrizi, s. 127.

Belki doğrudan karşılaştırılmaz ancak Makrizi'nin 4 Mart 1299'daki sel ve taşkınları ile Pachymeres'in bahsettiği Anadolu, İran ve Suriye'de etkili olduğu anlaşılan sert kış ile ilgisi olmalıdır. Aynı tarihlerde Sakarya nehri taşmaktadır. Burada P. Lindner'in açıklamalarına geri dönerek onun kurgusunun ne denli isabetli olabileceğini anlamak için aşağıdaki alıntısı yeterli olacaktır.

"Ancak bu öykünün daha başka yönleri de vardır. O sıralarda Anadolu'dan sorumlu İlhanlı valisi Sülemiş idi. Gâzân Han'a karşı yapılan bir ayaklanma bastırıldıktan ve başındaki Baltu idam edildikten sonra, Gâzân Anadolu işlerini gözden geçirmeleri için üç komutanını görevlendirmişti. Bunlar Sülemiş'in önderliğindeki Bayınca, Boçkur ve Kör-Timur'du. Baltu'ya yardım ettiği kuşkusuyla Selçuklu Sultanı II. Mesud azledilmiş ve tahta III. Alâeddin oturtulmuştu. 1298'de, İran'ın batısında yolları kapatan ağır ve karlı bir kıştan yararlanan Sülemiş, Bayıncar ve Boçkur'u öldürmüş ve Gâzân'ın bir darbe sonucu tahttan indirildiği haberini yayarak Gâzân'a karşı ayaklanmış, Suriye'den, Anadolu uçlarından ve eskiden Danişmend eli olan orta eyaletlerden bir ordu derlemiştir. Bu orduda Karaman'dan ve başka yerlerden gelen Türkmenler ile İlhanlı tarihçisi Reşideddin'in "runud ve avbaş" diye nitelediği ayak takımından kişiler yer alıyordu. Reşideddin'in hesabına göre, Anadolu'da Moğollar'ı elindeki eyaletlerle bunların vergi gelirlerinin parsellenmesi vaadiyle, 50 bin kadar deneyimli asker toplanmıştı..."

"Sülemiş'in rüyası yollar kapalı olduğu sürece devam etti. Kış İlhanlıların tepki göstermesini önledi ama Şubat 1299'da Kutluşah, Moğol ordularıyla birlikte Diyarbakır üzerinden Anadolu'ya ilerledi... 1299'un Nisan ayında, taraflar Erzincan yakınlarında karşılaştılar ve Moğol ordusu Sülemiş'i ve bağlaşıklarını yendi..."

...1299 yılının daha sonraki günlerinde, Gâzân Memluk topraklarını işgal etme hazırlıklarına girişti..."⁵²

Sonuç olarak 1298-99'daki şiddetli kış şartlarının sadece Anadolu değil geniş bir bölgeyi etkilediği konusunda kaynaklarda bir uyuşmayı görüyoruz. Ne A. Failler ne de diğer modern tarihçiler Pachymeres'in anlattığı bu olayın kronolojisi konusunda farklı düşüncede değil. Burada yeniden Pachymeres'e dönerek 1298-99'daki şiddetli kış sonrası için bilgi veriyor mu ona bakmamız gerekiyor. Eğer, P. Lindner ve diğer modern tarihçilerin yaptığı gibi A. Failler'in kronolojisini doğru kabul edersek, yani Sakarya'nın taşmasını Mart 1302'deki yağışlara bağlarsak, Pachymeres'in kayıtlarında 1299 Mart ayı ve sonrasında meydana gelmiş herhangi bir doğa olayı bulamayız. Kısacası Pachymeres şiddetli bir kışı anlatmış ve orada

⁵² Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 103-104.

bitirmiş olur. Oysa Pachymeres'in kurgusunu 1302 tarihini dikkate almadan takip edersek buradaki çelişkiyi daha iyi görebiliriz. Pachymeres X/1'de Kitap'ta şiddetli kış ile başladığı hikâyeye, aynı kitabın X/25 bölümüne geldiğinde Bapheus Savaşı ile devam etmektedir. Bapheus savaşında Osman'ın İzmit yakınlarında görünmeye başladığı ve Muzalon'un yenilgisini anlatmaya başladığı bölümde kronolojisinde geriye dönerek Ali Amourios ve diğer Türkmen beyleri ve beyliklerini araya sokar. Yani olayı anlatırken geçmişe döndüğü ve Bapheus savaşına kadar olayları gelişim sırası ve arka planını anlatmaktadır. Sonra hemen ardından yeni bir başlığa geçmeden konuyu Sakarya'da Mart ayındaki yağışlarla taşması meselesine getirir. Burada da yine kronolojisinde geriye doğru giderek Sakarya Nehri kıyılarında daha önce VIII. Michael Palaiologos'un 1281'de güçlendirdiği Bizans tahkimatları konusunda önemli bilgiler vererek bu tahkimatların Türklerin batıya geçmesini engelleyen önemli bir unsur olarak anlatır. Konuyu tekrar taşkınlarda tahrip olan tahkimatlar ile Sakarya'nın yatak değiştirmesi nedeniyle Türklerin geçişini kolaylaştırması sonucunu okuyucuya hatırlatır. Bölümün genel anlatısı bize Pachymeres'in savaşı anlatmadan önce sonucu getiren olayları anlatmak olduğunu göstermektedir. Pachymeres X. Kitabına Kış ile başlayıp, araya sürekli geri dönüşlerle, pek çok farklı olayı anlatır. İmparatorun Selanik'e gitmesi, oradaki faaliyetleri, Alanlar ile görüşme ve anlaşmalar gibi pek çok paralel gelişmeyi bir arada aynı kitap içinde anlatarak ilerleyerek yeniden savaşa döner ve iki tarafın askeri hamlelerini ve stratejilerini değerlendirir. Özetle Bapheus anlatısı içinde sürekli bir kronolojik geri dönüş açıkça görülmektedir.

Dolayısıyla, 27 Temmuz öncesi, Mart ayında yaşanan Sakarya Nehri'nin yatak değiştirmesi, onun öncesinde buradaki tahkimatlar ve bu arada Türklerin nehrin doğusundaki konumları Pachymeres'in sürekli geri dönerek olayın sebeplerini izah etme üslubunu göstermektedir. Pachymeres daha sözünün en başında;

"27 Temmuz günü -güzel İzmit yakınında olan- Bapheus'ta sayısı birkaç bini bulan adamlarıyla Osman ansızın ortaya çıkmıştı. Ancak bu hikâyeye en başından başlamamız gerekiyor." diyerek Ali Amourios'un kişisel hikâyesiyle başlar ve Sakarya Nehri taşkını bahsinde şöyle devam eder:

"Gerçekten de Sakarya'nın ötesinde [doğusunda] kalan Ali Amourios enerjik bir şekilde saldırdı. Nehir üzerinde bulunan kaleler ki İmparator Michael onları daha önce büyüttü, ara alanı [boşlukları] çok uzun kazıklarla güçlendirmişti. Ağaçlar baltayla kesilerek geçilmez hale getirildi. İlk başta söylediğimiz gibi, nehrin altında kalan yüz adımlık alan nehrin altında Türkler için geçilmez hale getirildi. İşgalin önünde sağlam bir engel vardı; Yukarıda, Mart ayında, nehir aniden sürüklenir ve eski yatağını arar, üzerinde Justinian'ın Pentegephyra'sı duruyordu...

Böylece taşan Sakarya, yağmurlarla, bir zamanlar yataktan çıktıktan sonra işgal ettiği yatağından yeniden kalktı ve ilk yatağına döndü...

Yine de nehir bu konumunu uzun süre tutmadı, ama sadece bir ay boyunca alüvyon biriktirdikten sonra geri döndü..."⁵³

Metinden anlaşılacağı üzere Mart ayında yağmurdan bahsettiği açıktır. Fakat bu yağmurun çok şiddetli olduğuna dair bir detay anlatmıyor. Oysa daha önce 1297'deki şiddetli yağmuru ayrıntılı anlatmış ve okuyucuya şiddetini aktarmaya çalışmıştır. Bu yağmurlar da o kadar şiddetli olsaydı mutlaka daha uzun anlatacağını tahmin edebiliriz. Oysa sadece "yağmurlar yüzünden" diyerek geçiştirmektedir. Dolayısıyla Mart ayında yağan yağmurlar kesindir fakat şiddeti hakkında bir bilgimiz yoktur.

Buraya kadar, Pachymeres'in Bapheus Savaşı ile Mart ayında taşan Sakarya'nın sebep- sonuç ilişkisi içinde olduğuna dair hikâyesine tüm tarihçiler uzlaşmış içindedir. Ancak bu Mart ayının 1302 Mart ayı olarak değerlendirilmesi kurguyu tamamlamaya izin vermemektedir. Oysaki şiddetli kıştan sonra, dağlarda biriken kar ve buzların Mart ayındaki yağmurlarla eriyerek Pachymeres'in bahsettiği taşkınları yaratması daha ihtimal dâhilinde görünüyor. Üstelik kış hikâyesiyle Bapheus savaşı arasındaki hikâye arasında bir konu bütünlüğü açıkça görülmektedir. Yukarıda bahsedilen iklim araştırmalarına göre 1302'de kuraklık yaşanan bir dönemde meydana gelmesi daha düşük bir olasılık olarak görünüyor.

Pachymeres, Mart ayında dağlardan inen alüvyon ve çakılların bir ay boyunca Sakarya'nın eski yatağına, Iustinianus köprüsünün (Pentagepyra =Beşköprü) bulunduğu yatağına kaydığını, bir ay sonra yani Nisan ayında yeniden önceki yatağına döndüğünü belirtiyor. Tabii olarak biriken alüvyonlar Türklerin kolayca geçişine izin verdiğinden Sakarya'nın batısındaki Bizans tahkimatları işe yaramaz hale gelmiştir. Aniden olay bu olayın Bizans savunmasını çöktüğünü ve bu fırsatı gören Osman ve diğer Türkmenlerin saldırısına açık kaldıkları için tehlikeyi görenlerin kaçmaya başladığını anlatır. Bu olay bize P. Lindner'in teorisinde ele aldığı, Osman'ın ilerleme güzergâhında olmamasına rağmen ansızın ve hızlı bir şekilde aşağı Sakarya bölgesinde neden ortaya çıktığına dair sorusunu izah ediyor.⁵⁴ Osman Gâzi, Sakarya Nehri yatağına dönse dahi temmuz ayında birikmiş alüvyonların rahatlıkla geçişe izin verdiği bölgede aniden ortaya çıkar.

⁵³ Pachymeres, X/25, s. 359-368.

⁵⁴ Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, s. 118-120.

Peki, temmuz ayını neden bekledi ve o güne kadar haberi olmamış mıydı? Bu soruya Pachymeres Ali Amourios hikâyesiyle cevap vermektedir. Onun Bizanslılarla uzun süre barış içinde olduğunu Osman Gâzi ve adamları İznik çevresine yaklaştıklarında onun da fikrinin değişerek yağma yapmaya başladığını anlatır. Osman Gâzi önce küçük birliklerle Telemaia'da saldırıda bulunmuş ve geri çekilmiştir. Daha sonra Osman Gâzi'ye Menderes bölgesinden yeni Türkmenler katılmış ve esas saldırı o zaman başlamıştır. Kısacası 27 Temmuz'dan önce bölgedeki Türkmen beylerinin ve Osman Gâzi'nin durumdan haberi olmuş ve bölgede faaliyetlere çoktan başlamıştır. Osman'dan cesaret alan Ali Amourios ise barışı bozmuş ve yağmaya başlamıştır.

Yukarıdaki veriler bu makaleye de ilham veren ihtimali sormamızı zorunlu kılıyor. Eğer Bapheus Savaşı'nı A. Failler'in 1302 tespiti yerine Pachymeres'in hikâyesine dayanarak 27 Temmuz 1299 tarihi üzerine kurgulasaydık sonuç ne olurdu? Nitekim Pachymeres'i ilk inceleyenlerin hemen hiçbiri ilk karşılaştıklarında 1302 olabileceğine ihtimal vermemişlerdir. Ancak karşımıza çıkan yine A. Failler'in 1299-1302 yıllarını kapsayan kurgusunda Pachymeres'in kronolojisine dair tespitleri olmaktadır. Eğer 1302 tarihini değiştirirsek diğer kronolojilerin kurgusunu da değiştirmek icap edecektir. Bu makalede tüm tespitleri tek tek ele almak mümkün değildir. Ancak bu konuda yukarıda bahsettiğim Alberto R. Treiye'nin bilim camiasında pek tartışılmamış, Osmanlı tarihçilerinin ise henüz hiçbir yayınında bahsedildiğini görmediğim başka tespitleri ve yorumları ilgi çekicidir. Henüz kendisinin de emin olmadığı ve Bizans çalışmaları literatürüne dâhil edemediği amatör çalışması kanaatimce ciddiye alınmayı hak ediyor. Treiye'nin, A. Failler'in bu döneme ilişkin tüm kronolojik tespitlerini değerlendirmiş ve kendince sonuçlara ulaşarak kronolojiyi kendi kurgusuna uydurduğunu ima etmektedir. Onun fazlasıyla basite indirgemeci ve iddialı bir yorumu olmakla beraber özellikle Osmanlı tarihçilerinin üzerinde durması gereken tespitlerini şöyle özetleyebiliriz:

- 1- Bapheus Savaşındaki Alanlar'ın Nogay ve Tokta'nın mücadelesi sırasında ayrılarak Bizans'a katılmaları sürecindeki kronolojik hatalar vardır. A. Failler bu olayı yanlış yorumlamıştır.
- 2- İmparator II. Andronikos'un Selanik'e gidişi ve dönüşü arasındaki kronolojik tespitlerde A. Failler yanlış hesap yapmıştır.
- 3- Patrik Athanasios'un İmparator Andronikos'a mektubu ve buradaki kronolojik verilerin yeniden ele alınması gerekmektedir,

- 4- Venedik gemilerinin İstanbul'u kuşatması olayının kronolojisi bu olay bağlamında yeniden ele alınmalıdır.
- 5- 1301'de İstanbul'da görülen Halley kuyruklu yıldızın kronolojisine dair Pachymeres'teki bilginin yorumu hatalıdır.
- 6- 14 Haziran 1302'deki Ay tutulmasına dair Pachymeres'teki kaydın kronolojisi bu olay bağlamında değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, paleoiklim ve paleoekoloji çalışmalarıyla birlikte dönemin diğer kaynaklarındaki iklim ve tabiat olaylarına ilişkin veriler, 1302 yılında Sakarya Nehri'nin şiddetli bir taşkın olma ihtimalini azaltmaktadır. Literatürde doğrudan 1299-1300'lü yılların polen, ağaç halkaları ve mağaralardaki iklim-ekoloji verilerine odaklanmış bir çalışmaya rastlamadım. Ancak Bithynia ve Batı Anadolu'yu kapsayan çalışmalarda açıkça 1300 öncesi ve sonrasına dair veriler ayrıışmaktadır. Dolayısı ile burada net bir iddia ileri sürmekten ziyade, yeni metodolojilerin imkânlarından daha fazla yararlanarak tarih arşivleri ile doğa arşivinin imkânlarını birlikte kullanmanın önemini tek bir örnek üzerinden vurgulamaya çalıştım. Yine de bu makale de dâhil olmak üzere çok daha fazla veriyle ve disiplinle bir bütün halinde yeniden incelenmesine ihtiyaç olduğunu belirtmeliyim. Son yıllarda erken Osmanlı dönemi üzerine yapılan analizlerde 1299 yılı Osmanlı rivayetlerinin anlatısı daha makul olduğu öne çıkmaktadır.⁵⁵ Bu arada Treiyer'in Nogay ve Toktay'ın mücadelesi ve Alanların oradan ayrılarak Bizans'a katılma sürecine ilişkin ilginç tahlillerini Fuad Köprülü'nün "İleride yapılacak tetkikler sayesinde Mısır ve Altınordu imparatorluklarının Anadolu hâdisatının inkişafı üzerindeki siyasî rolleri daha iyi anlaşılacaktır"⁵⁶ ifadesi ile birlikte düşünmek gerekmektedir. Bu meseleyi Türk tarihçilerinin Osmanlı Beyliği'nin kuruluş kronolojisi bağlamında da yeniden ele alması faydalı olacaktır.

⁵⁵ Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, s.53.

⁵⁶ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 34.

Kaynaklar / References

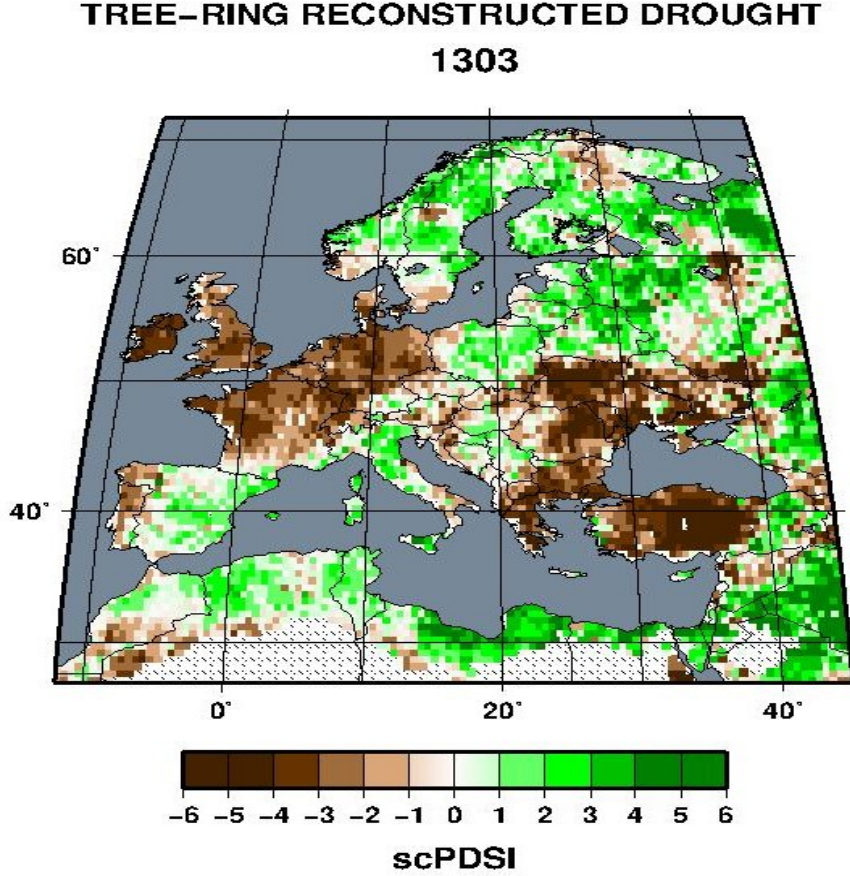
- Aksarayî. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- Arnakis, George. "The History of G. Pachymeres". *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*. 18/49 (1945): 144-53.
- Chalyan-Daffner, Kristine. "Natural Disasters in Mamlük Egypt (1250-1517): Perceptions, Interpretations and Human Responses, Heidelberg 2013". Heidelberg: Unpublished PhD Dissertation, 2013.
- Cook, Edward R., Richard Seager, Yochanan Kushnir, Keith R. Briffa, Ulf Büntgen, David Frank, Paul J. Krusic, vd. "Old World megadroughts and pluvials during the Common Era". *Science Advances*. 1/10 (ty): e1500561. <https://doi.org/10.1126/sciadv.1500561>.
- Emecen, Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- E. de Muralt. *Essai de chronographie byzantine*. Bale-Geneve, 1871.
- Failler, Albert. "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymère". *Revue des études byzantines*. 39 (1990): 145-249.
- Failler, Albert. "Chronologie et composition dans l'Histoire de Georges Pachymérès (livres VII-XIII)". *Revue des études byzantines*. 48 (1990): 5-87.
- Failler, Albert. "Les émirs turcs à la conquête de l'Anatolie au début du 14e siècle". *Revue des études byzantines*. 52 (1994): 69-112.
- Failler, Albert. "Pachymeriana alia". *Revue des études byzantines*. (1993): 237-60.
- Fazlullah, Reşüdüddin. *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*. Çev. İsmail Aka, Ahmet Ersan ve Hesamipour Khelejeni. Ankara: TTK Basımevi, 2013.
- Gibbons, Herbert Adams. *Foundation of the Ottoman Empire, A History of the Osmanlis up to the Death of Bayezid I (1300-1403)*. Oxford: Clarendon Press, 1916.
- Haldon, John F. et. al. ed. "John F. Haldon et al. (eds.), Special Issue: Society and environment in the East Mediterranean ca 300–1800 CE. Resilience, adaptation, transformation, in: Human Ecology 46/3 (2018): 273–398". *Special Issue: Society and environment in the East Mediterranean ca 300–1800 CE. Resilience, adaptation, transformation, in: Human Ecology*. 46/3 (2018): 273-398.
- Haldon, John, Neil Roberts, Adam Izdebski, Dominik Fleitmann, Michael McCormick, Marica Cassis, Owen Doonan, et al. "The Climate and Environment of Byzantine Anatolia: Integrating Science, History, and Archaeology". *The Journal of Interdisciplinary History*. 45/2 (2014): 113-61. <http://www.jstor.org/stable/43829598>.
- Haldon, John ve Arlene Rosen. "Society and Environment in the East Mediterranean ca 300–1800 CE. Problems of Resilience, Adaptation and Transformation. Introductory Essay". *Human Ecology*. 46 (2018): 275-90.
- Holmgren, Karin, Alexandra Gogou, Adam Izdebski, Juerg Luterbacher, Marie-Alexandrine Sicre ve Elena Xoplaki. "Mediterranean Holocene climate, environment and human

- societies". *Special Issue: Mediterranean Holocene Climate, Environment and Human Societies*. 136 (2016): 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2015.12.014>.
- İnalçık, Halil. "Osman Gâzi'nin İznik (Nicaea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı". İçinde *Söğütten İstanbul'a. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der., Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 301-34.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak Kuruluş*. 5. bs. İstanbul: Hayy Kitap, 2011.
- Joseph von Hammer-Purgstall. *Geschichte des osmanischen Reiches: größtentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven. Von der Gründung des Osmanischen Reiches bis zur Eroberung Constantinopels, 1300-1453*. 1827.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. 4. bs. Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Keçiş, Murat. "Georgios Pakhymeres'in Συγγαφικῶν Ιστοριῶν= Syngraphikōn Historiōn= Ta-rihsel I ilişkiler Adlı Eserinde Coğ rafya". İçinde Yalakova'dan Yalova'ya: Prof. Dr. Halil İnalçık Anısına Yalova Tarihi Araştırmaları. Ed. H. Karabağ. Bursa: Gaye Kitabevi, 2022: 29-58. bibliyografyaya eklenecek.
- Lindner, Rudi Paul. *Osmanlı Tarihöncesi*. Çev., Ayda Arel, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- Makrizi, Takieddin Ahmet. *Histoire des Sultans Mamlouks de l'Égypte*. II, Çev., M. Quatremere. Paris, 1845.
- Pachymeres, Georgeca. and Immanuel Bekker. "Petri Possini E S. I. Observationum Pachymerianarum Ad Historiam Andronici Liber III, Quae Ad Tempora Et Ad Chronologiam Pertinent Tractans." (2012).
- Pachymeres, Georges. *Relations historiques*. III- IV, Ed. Albert Failler. Çev., V. Laurent. Paris: Institut Français d'études byzantines, 1999.
- Pfister, Christian. *Das Klima der Schweiz von 1525–1860 und seine Bedeutung in der Geschichte von Bevölkerung und Landwirtschaft*. 2, Bern-Stuttgart, 1985.
- Possinus, P. *Observationum Pachymerianarum ad historiam rerum Michaelis Palaelogi libri tres*. Corpus historiae byzantinae, 1729. <https://books.google.com.tr/books?id=k0AUzgEACAAJ>.
- Preiser-Kapeller, Johannes. "A Collapse of the Eastern Mediterranean? New results and theories on the interplay between climate and societies in Byzantium and the Near East, ca. 1000–1200 AD". *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*. 65 (2015): 195-242.
- Preiser-Kapeller, Johannes. "A Collapse of the Eastern Mediterranean? New results and theories on the interplay between climate and societies in Byzantium and the Near East, ca. 1000–1200 AD". *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*. 65 (2015): 195-242.
- Preiser-Kapeller, Johannes. "Complex historical dynamics of crisis: the case of Byzantium, İçinde *Krise und Transformation*, editör Sigrig Jalkotzy ve Arnold Suppan, Vienna, 2012: 69-127.
- Preiser-Kapeller, Johannes ve Ekaterini Mitsiou. "The Little Ice Age and Byzantium within the Eastern Mediterranean, ca. 1200–1350": İçinde *An Essay on Old Debates and New Scenarios* In *The Crisis of the 14th Century: Teleconnections between Environmental*

- and Societal Change?*, Ed. Martin Bauch ve Gerrit Jasper Schenk, Berlin, Boston: De Gruyter, 2020: 190-220. <https://doi.org/10.1515/9783110660784-010>.
- Raphael, Sarah Kate. *Climate and Political Climate. Environmental Disasters in the Medieval Levant*. Leiden-Boston: Brill, 2013.
- Schreiner, Peter, ed. *Die byzantinischen Kleinchroniken, I: Einleitung und Text*. I, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, xii/1. Vienna: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975.
- Schreiner, Peter, "Schein und Sein. Überlegungen zu den Ursachen des Untergangs des byzantinischen Reiches". *Historische Zeitschrift*. 266 (1998): 625-47.
- (Tekiner), Efdaleddin. "İstiklâl-i Osmânî Târîh ve Günü Hakkında Tedkîkât". *TOEM*. 5/25 (1330): 36-48.
- Telelis, Ioannis G. "Climatic Fluctuations in the Eastern Mediterranean and the Middle East AD 300–1500 from Byzantine Documentary and Proxy Physical Paleoclimatic Evidence – a Comparison". *Ahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*. 58 (2008): 167-207.
- Telelis, Ioannis G. "Medieval Warm Period and the beginning of the Little Ice Age in Eastern Mediterranean. An approach of physical and anthropogenic evidence". İçinde *Byzanz als Raum. Zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mittelmeerraumes*. Ed. Klaus Belke, Frederick Hild, Johannes Koder ve Peter Soustal. Vienna, 2000: 223-243.
- Telelis, Ioannis G. *Μετεωρολογικά φαινόμενα και κλίμα στο Βυζάντιο*. 2, Athens, 2004.
- Treyer, Alberto. "The chronology of events in the history of Pachymeres related to the battle of Bapheus and the beginning of the Ottoman Empire". *International Journal of Humanities and Social Science*. 7 (2017): 23-48.
- Turan, Ahmet Nezihi. "Osmanlı Devleti Ne Zaman Kuruldu?" İçinde *Osmanlı I*, Ed., H. İnalcık. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 190-193
- Warren J. Eastwood. "Palaeoecology and eastern Mediterranean Landscapes: Theoretical and practical approaches". İçinde *General Issues in the Study of Medieval Logistics: Sources, Problems and Methodologies*, editör John Haldon. Leiden, 2006: 119-58.
- Xoplaki, Elena, Dominik Fleitmann, Juerg Luterbacher, Sebastian Wagner, John F. Haldon, Eduardo Zorita, Ioannis Telelis, Andrea Toreti ve Adam Izdebski. "The Medieval Climate Anomaly and Byzantium: A review of the evidence on climatic fluctuations, economic performance and societal change". *Special Issue: Mediterranean Holocene Climate, Environment and Human Societies*. 136 (15 Mart 2016): 229-52. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2015.10.004>.

Ek: Owda Kuraklık Haritaları

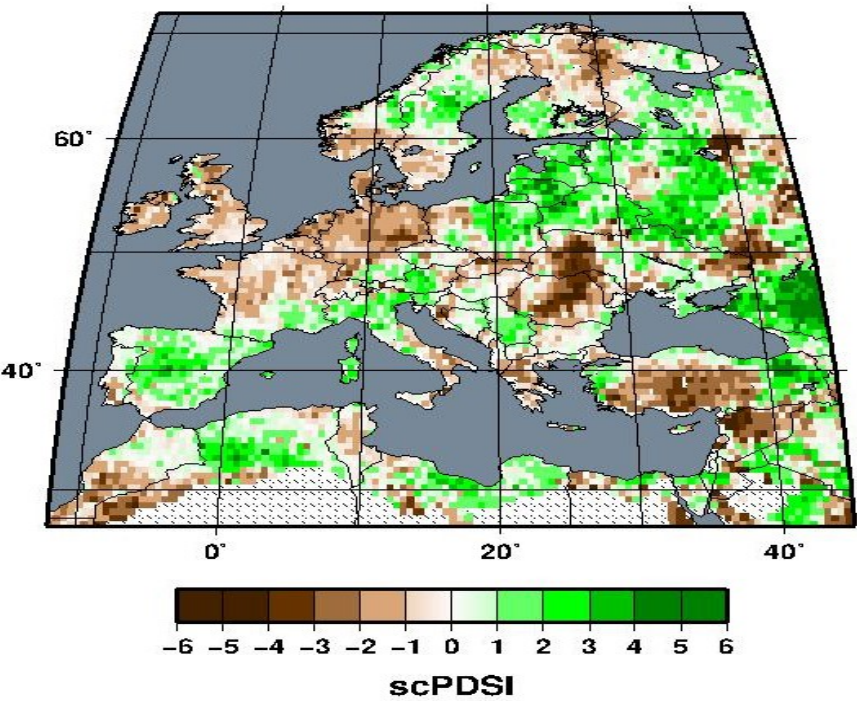
Ek-1: A.B.D. Ulusal kurumu olan “National Centers for Environmental Information” adlı kurumun Old World Drought Atlas (OWDA) projesinin ağaç halkalarına ve tarihsel kayıtları karşılaştırarak yapılan kapsamlı çalışmasının kamuya açık veri harita veri tabanından yıllara göre hazırlanmış haritalar.⁵⁷

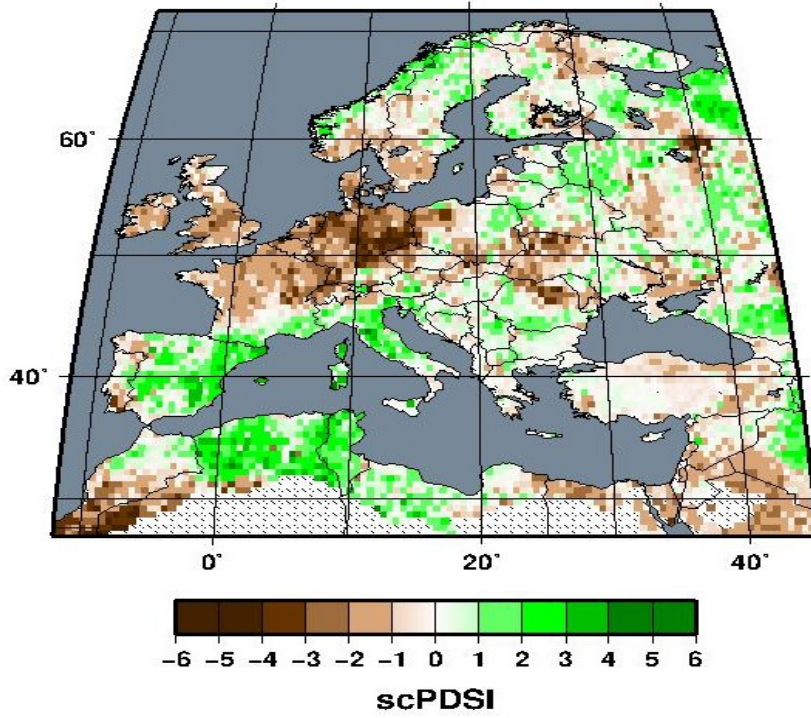
GM 2015 Nov 09 16:36:54 DC-Cook et al., 2015, Science Adv.

⁵⁷ Kalabalık bir ekibin hazırladığı verilere dayalı makale için bkz. Edward R. Cook vd., “Old World megadroughts and pluvials during the Common Era”, Science Advances 1, sy 10 (t.y.): (Son güncelleme: 14 Nisan 2023) e1500561, <https://doi.org/10.1126/sciadv.1500561>. Web sitesi için bkz. <https://www.ncei.noaa.gov/access/paleo-search/study/19419>

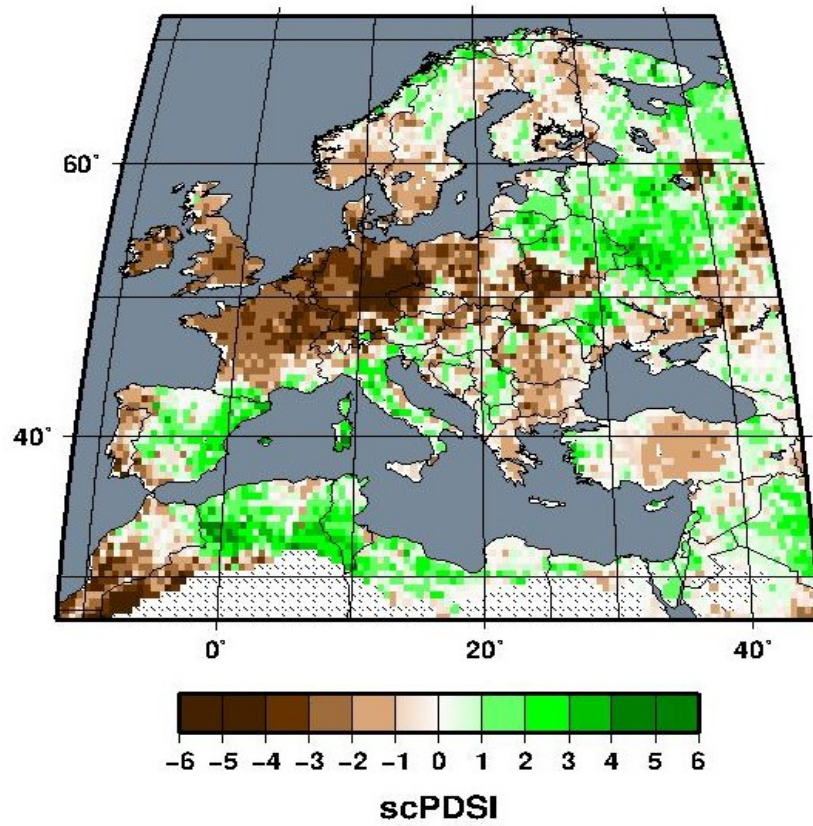
TREE-RING RECONSTRUCTED DROUGHT
1302

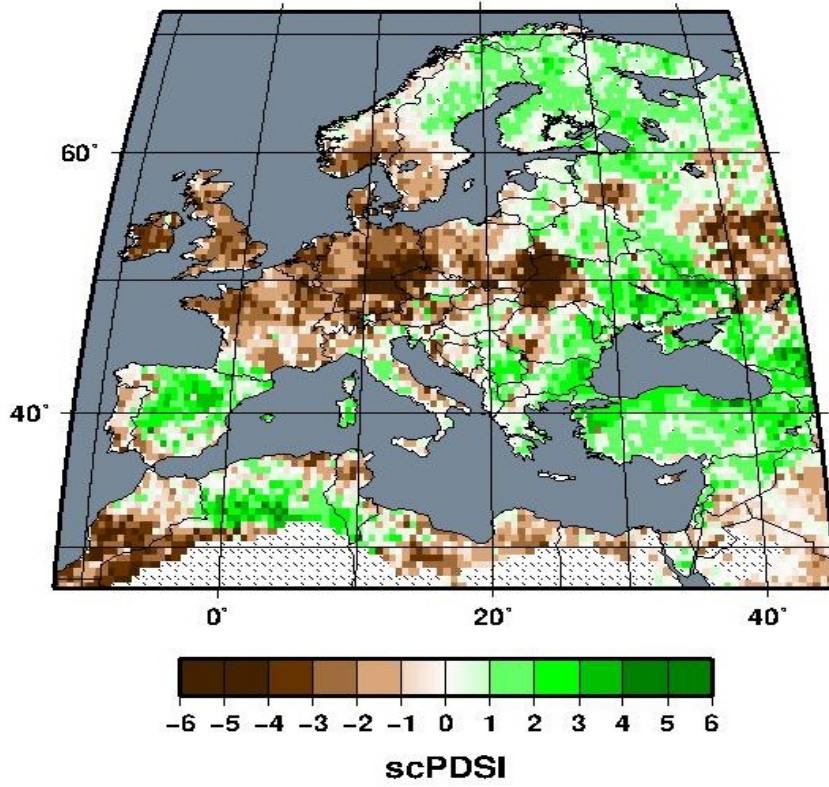
TREE-RING RECONSTRUCTED DROUGHT 1301

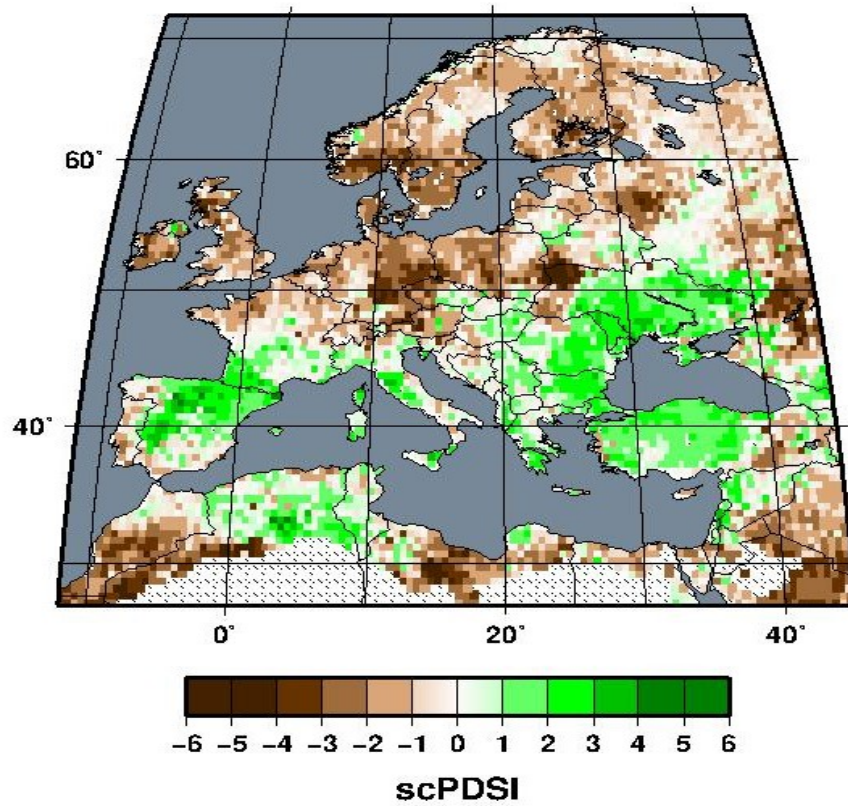
TREE-RING RECONSTRUCTED DROUGHT 1300

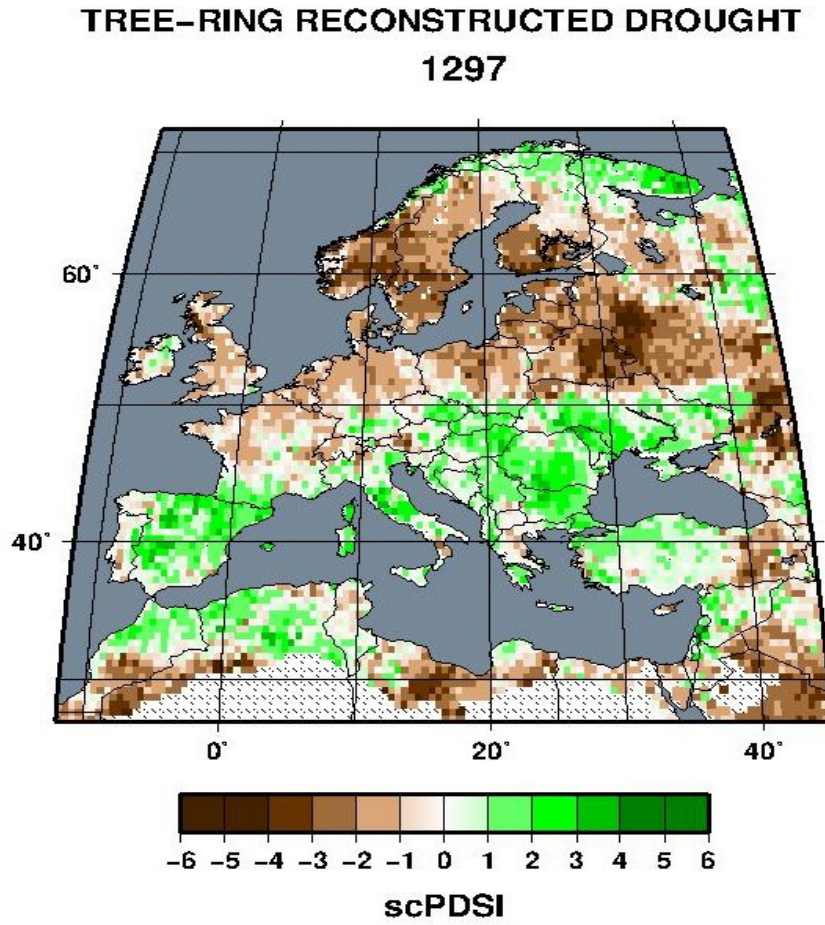

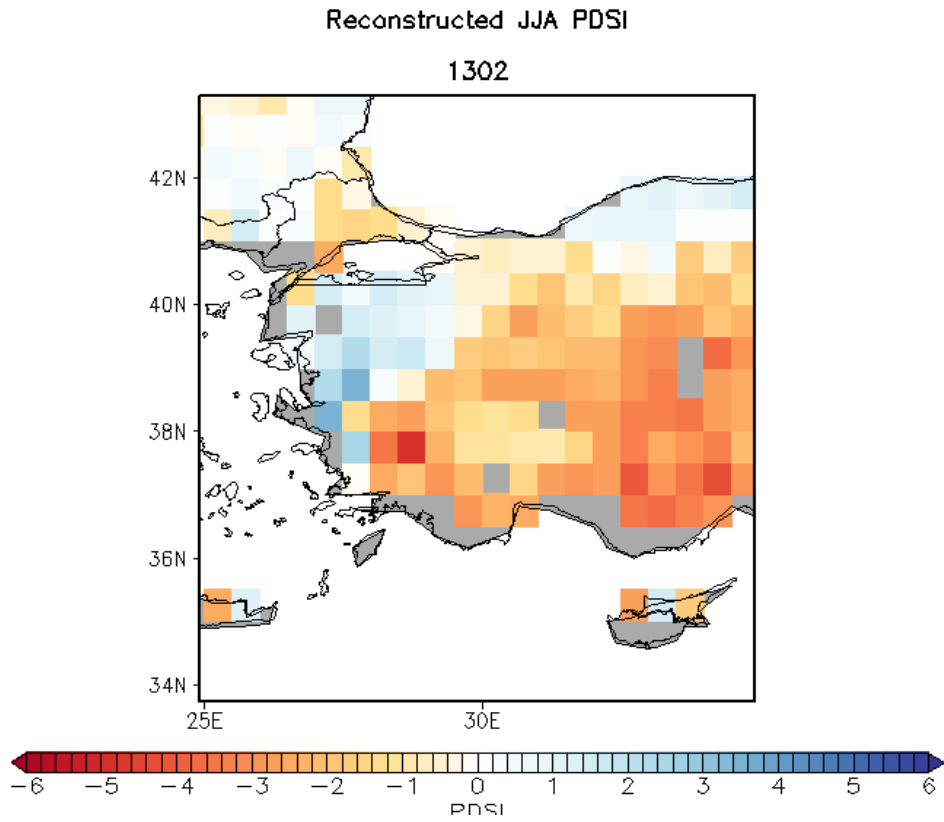
TREE-RING RECONSTRUCTED DROUGHT 1299

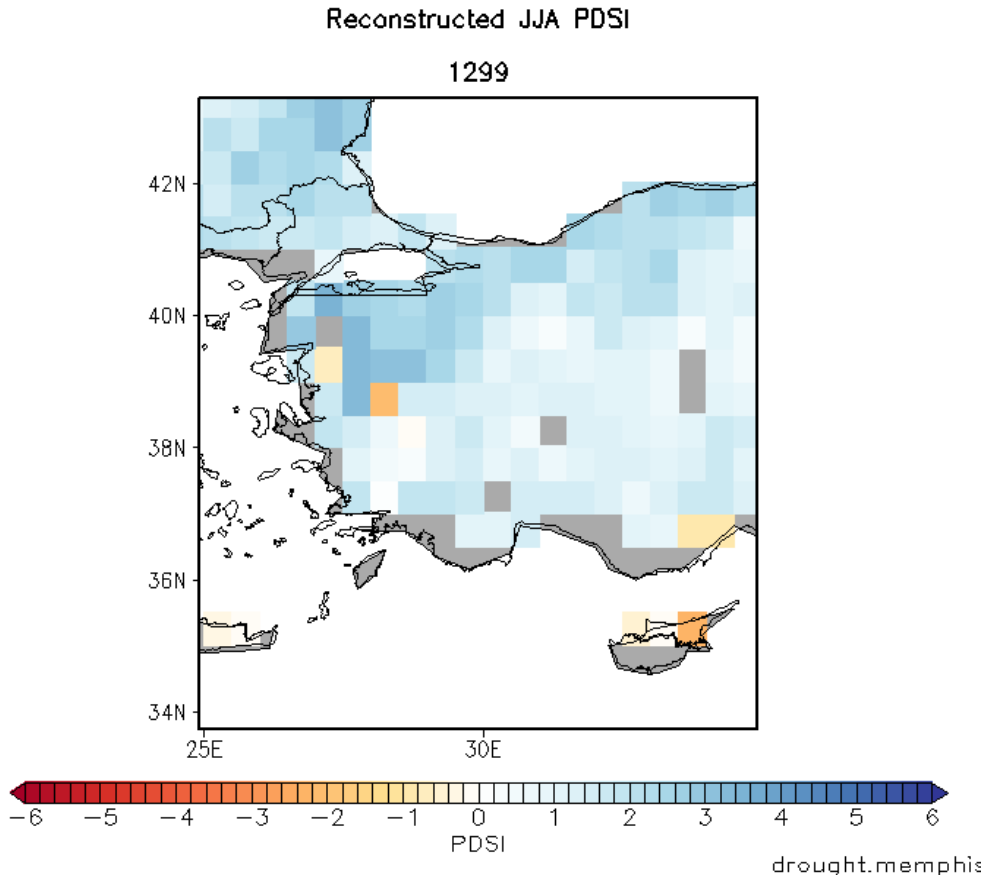
TREE-RING RECONSTRUCTED DROUGHT 1298

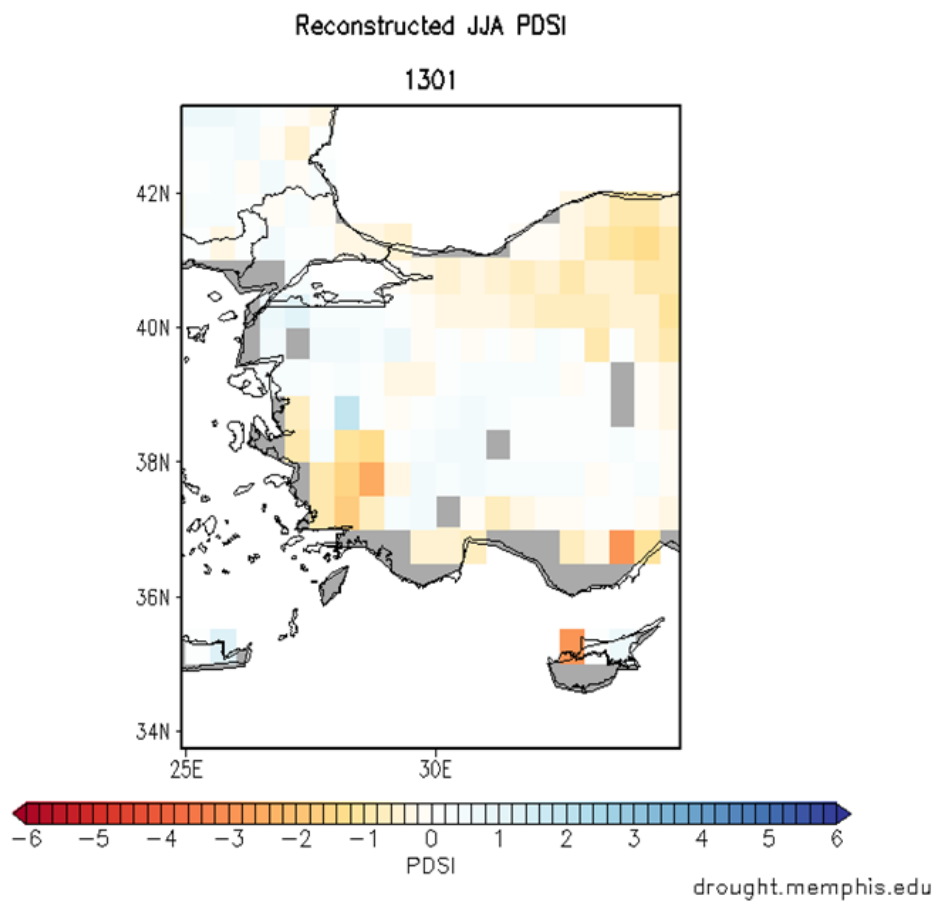

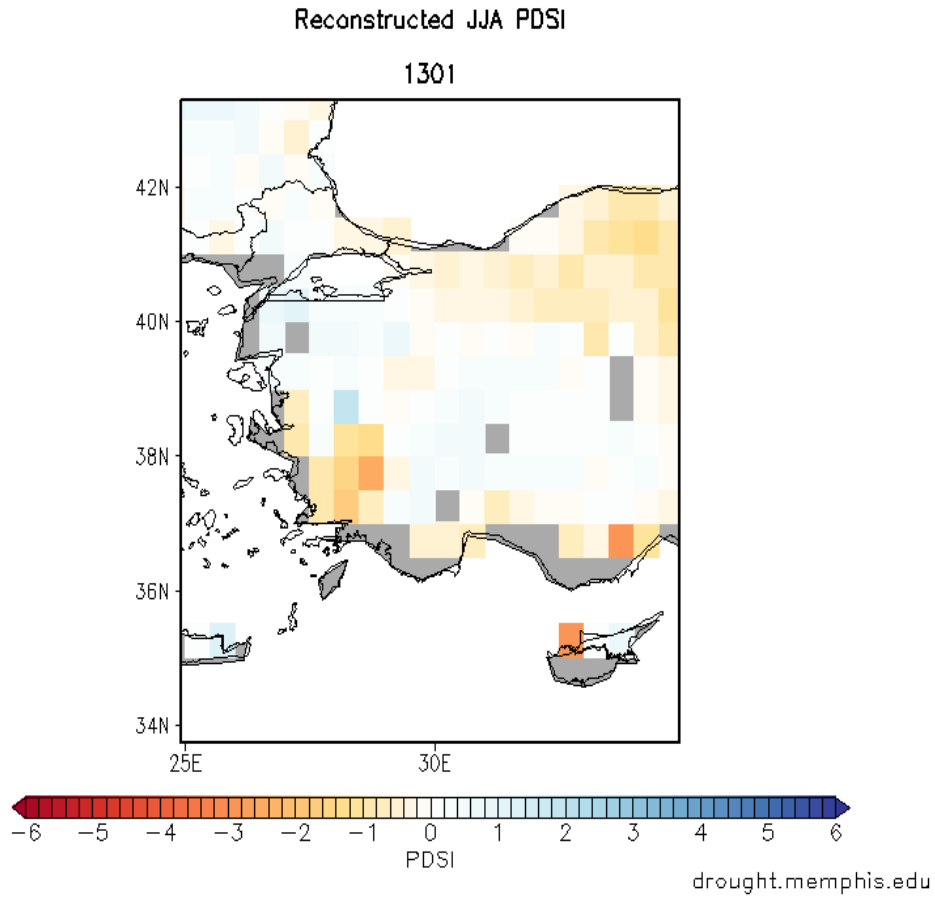

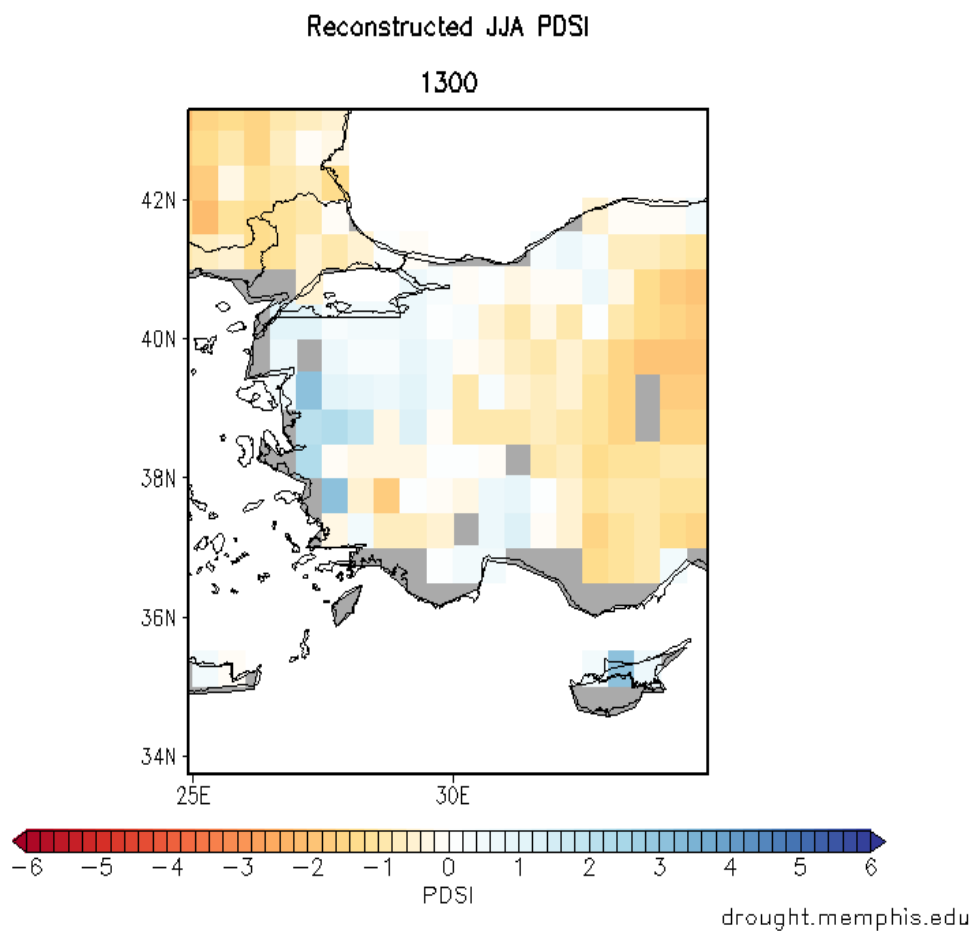

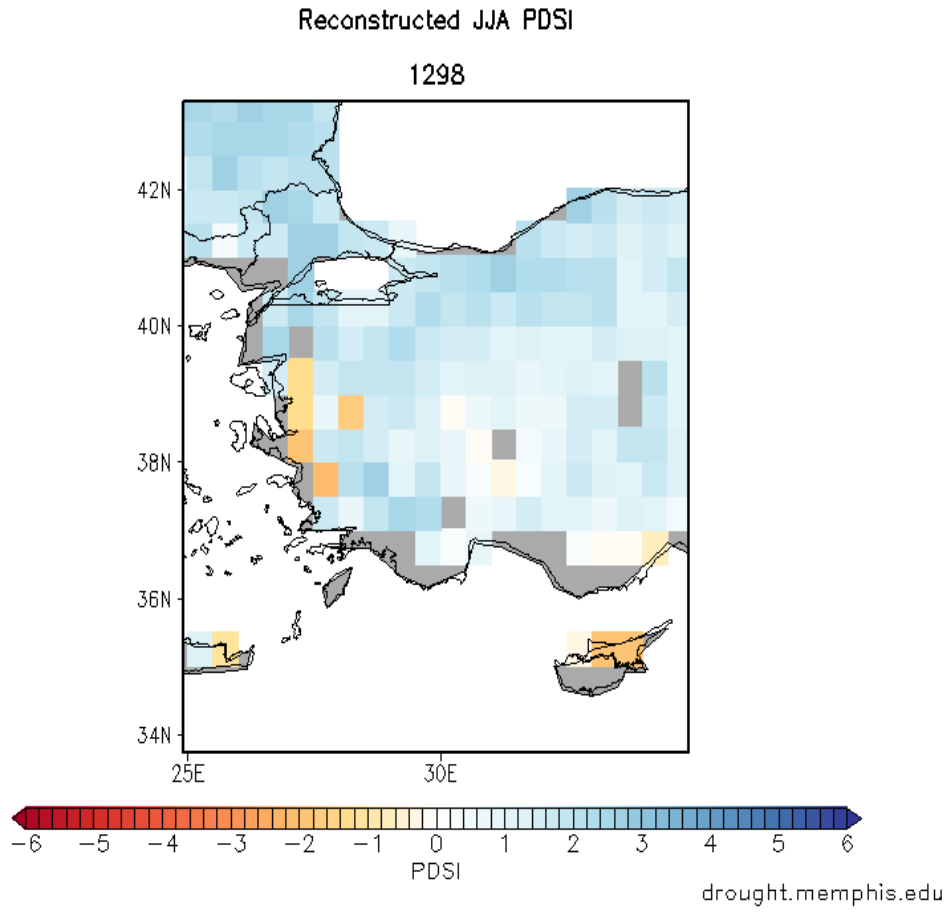
<http://drought.memphis.edu/OWDA/MapDisplay.aspx>

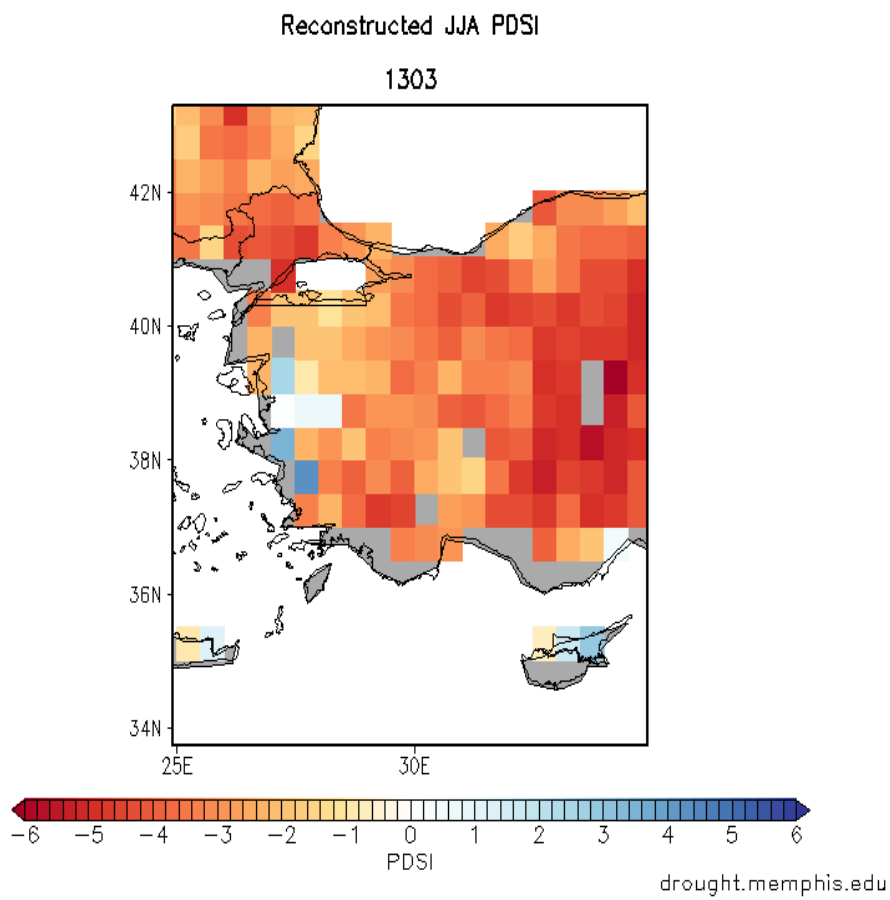

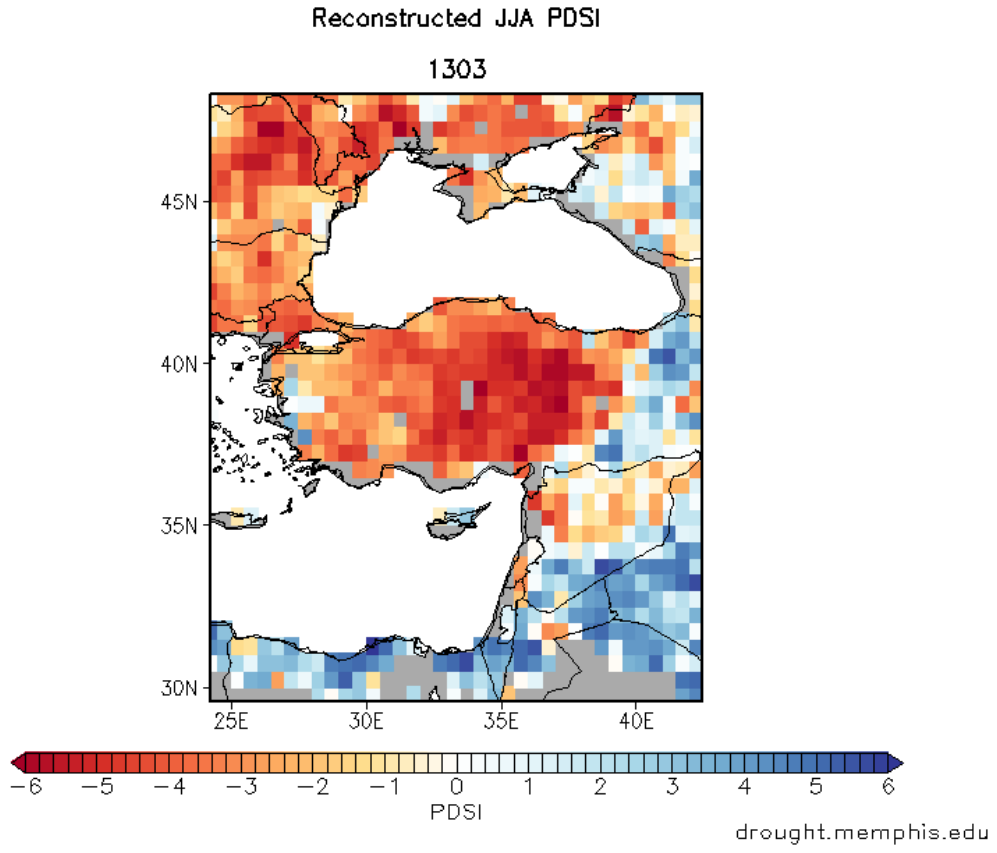

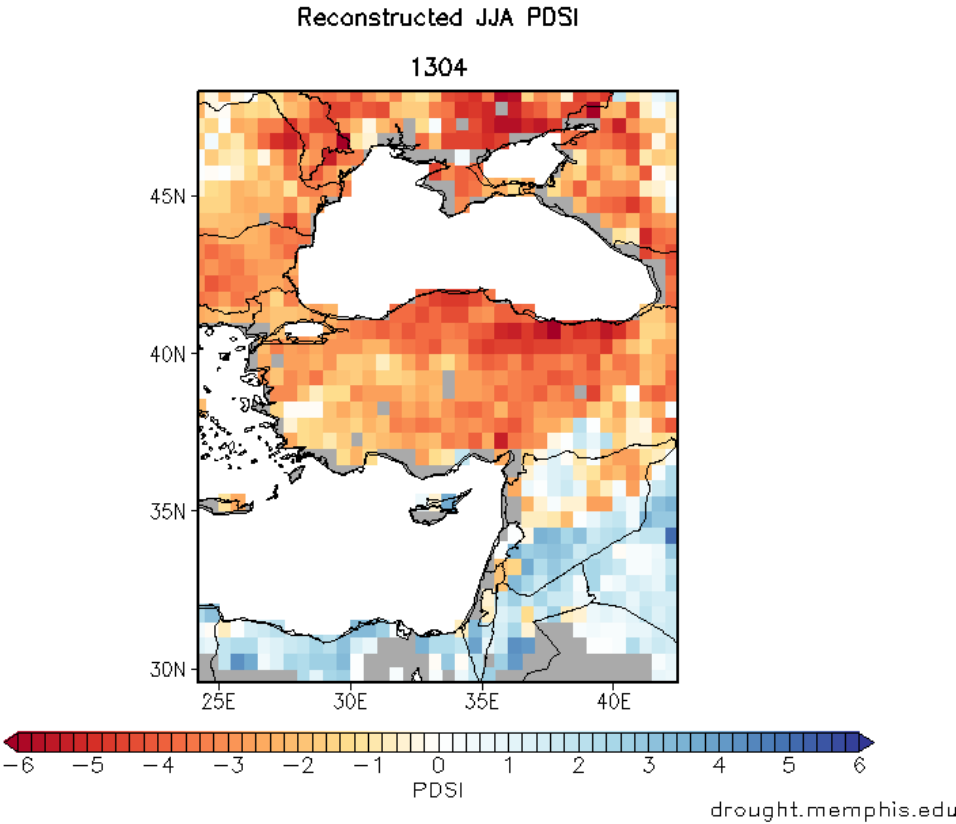

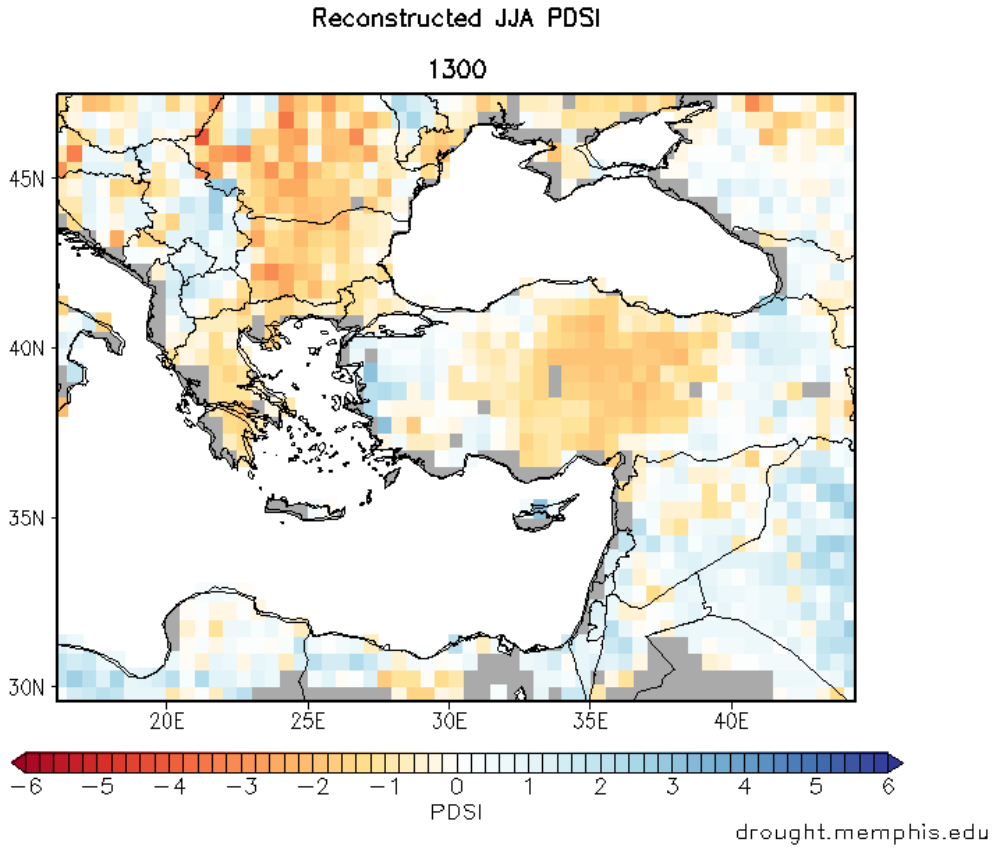

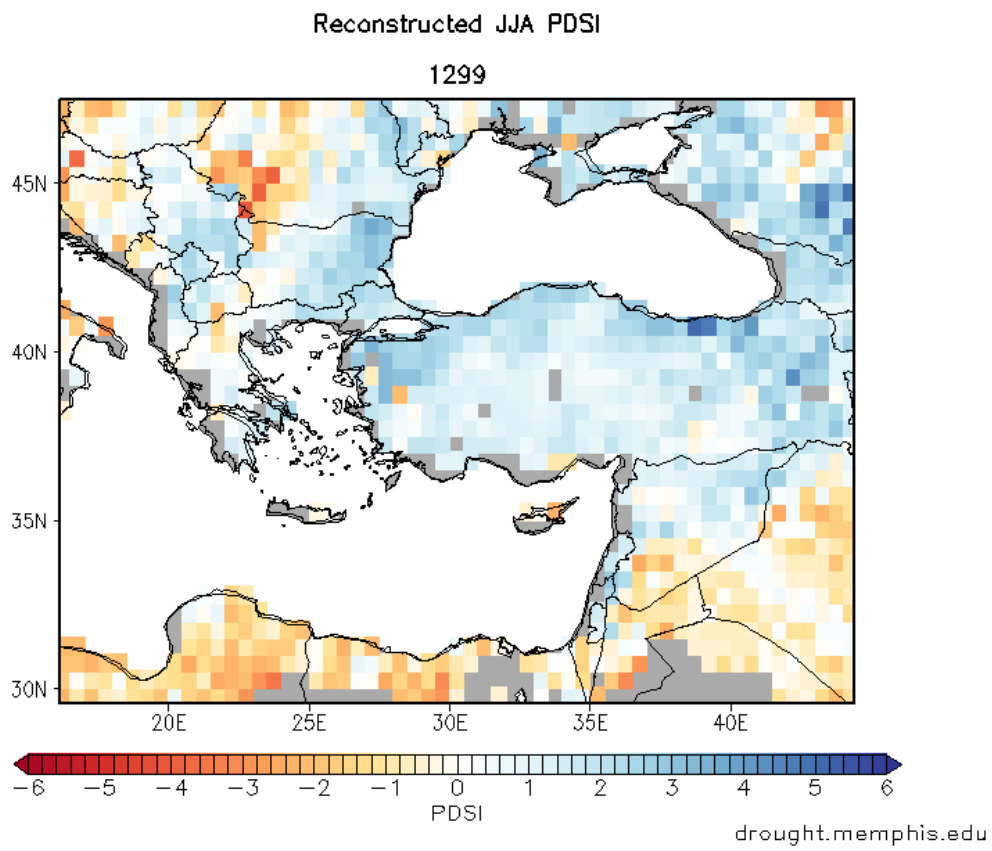

Yazar Hakkında / About Author

Doç. Dr. ŞAHİN KILIÇ | Trakya Üniversitesi |
sahinkilic[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2217-420X

Şahin Kılıç, İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünden 1999 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü, doktora tezini Ankara Üniversitesi Tarih bölümünde, Ortaçağ Tarihi sahasında 2011 yılında Prof. Dr. Melek Delilbaşı danışmanlığında tamamladı. Bizans Kronikleri ve Bizans-Osmanlı İlişkileri çerçevesinde çalışmalarının yanı sıra Trakya Üniversitesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Assoc. Prof. ŞAHİN KILIÇ | Trakya University |
sahinkilic[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0002-2217-420X

Şahin Kılıç graduated from Istanbul University, Department of Art History in 1999. He completed his MA in 2003 at Uludağ University, Department of History, and his PhD thesis in Ankara University, Department of History, in the field of Medieval History in 2011 under the supervision of Prof. Dr. Melek Delilbaşı. In addition to his studies within the framework of Byzantine Chronicles and Byzantine-Ottoman Relations, he is a lecturer at Trakya University, Department of Contemporary Greek Language and Literature. He is married and has one son.

**OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU VE
TÜRK TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ**

**THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN BEYLİK AND
ITS IMPORTANCE IN TERMS OF TURKISH HISTORY**

Prof. Dr. Mehmet Öz

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU VE TÜRK TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ

Prof. Dr. Mehmet Öz

Hacettepe Üniversitesi

Özet

On üçüncü yüzyılın sonlarında Anadolu'nun kuzey-batı ucunda mütevazı bir beylik olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlıların kökenleri, beyliğini kuruluş sürecinde rol oynayan amiller ve beyliğin devlete ve bilahare bir cihan devletine dönüş süreci yüz yılı aşkın bir süredir tarihçilerin ilgi odağındadır. Erken dönem Osmanlı kronikleri Osman'ın soyunu Oğuz Han'a bağlarken atalarının Anadolu'ya gelişini Cengiz Han'ın hurucu ile ilişkilendirir. Oğuz geleneği Osmanlıların meşruiyet iddialarının bir dayanağı olmasının yanında tarihî gerçeğin de bir ifadesidir. Osmanlı kronikleri, Oğuz geleneğinin yanında Selçukluların yerine geçtikleri, Osman Bey'in gücüyle hak ederek hükümlan olduğu, manevî güç sahibi biz azizin tabir ettiği rüya hikâyesinden hareketle Osman'ın soyuna hanlık müjdelendiği vb. gibi başka meşruiyet temellerine de atıfta bulunur. Mütevazı beyliğin devlete dönüşümünde eleştirel üslup kullanan bir kesim olmakla birlikte Osmanlı kronikleri fetihlerde *istimâlet* ve adaletin önemine de sıkça atıfta bulunmuşlardır. Eleştirilen hususlardan biri olan kardeş katli ise devletin bölünmezliği ilkesinin bir sonucu olmuştur. Osmanlı Beyliği, ilk beylerin ve devlet yöneticilerinin dönemin hem Anadolu hem de Balkanlardaki siyasi şartlarını doğru değerlendirmeleri, Rumeli'deki fetihlerle elde edilen imkânlar, ilke beylerin dirayetli devlet adamları ve lider şahsiyetli kişiler oluşu vb. bir dizi etkenin sonucunda tedricî bir şekilde güçlü bir devlete dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Beyliği, Anadolu, Balkanlar, Oğuz soyu, Meşruiyet, Osman Gâzi, Orhan Gâzi

THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN BEYLİK AND ITS IMPORTANCE IN TERMS OF TURKISH HISTORY

Prof. Mehmet Öz

Hacettepe University

Abstract

The origins of the Ottomans, who emerged on historical stage as a modest principality in the north-western frontier of Anatolia at the end of the thirteenth century, the factors that played a role in the establishment of the principality, and the process of the principality's transformation into a state and subsequently into a world state have been the focus of historians' attention for more than a hundred years. While early Ottoman chronicles attribute Osman's lineage to Oghuz Khan, they associate his ancestors' arrival in Anatolia with the march of Genghis Khan. The Oghuz tradition is not only a basis for the Ottomans' legitimacy claims, but also an expression of historical reality. Ottoman chronicles, in addition to the Oghuz tradition, also refer to other foundations of legitimacy, such as the fact that they succeeded the Seljuks, that Osman Bey came to the rule thanks to his power, and that the khanate was heralded to Osman's descendants, based on the dream story interpreted by the spiritually powerful saints. Although there was a group that used a critical style in the transformation of the humble principality into a state, Ottoman chronicles also frequently referred to the importance of *istimâlet* (gaining hearts) and justice in conquests. Fratricide, one of the criticized issues, was a result of the principle of indivisibility of the state. The Ottoman Principality was characterized by the correct evaluation of the political conditions of the period in both Anatolia and the Balkans by the founding rulers and state administrators, the opportunities obtained by the conquests in Rumelia, early rulers' being astute statesmen and leading figures, etc. As a result of a number of factors, it gradually turned into a powerful state.

Keywords

Ottoman Principality, Anatolia, the Balkans, Oghuz lineage, Osman Ghazi, Orhan Ghazi

Giriş

“Bu esnada uç etrafından haber vardı ki Kayı’dan Ertuğrul oğlu Osman Beg’i ucdagı Türk begleri dirilip kurıltay idüp Oğuz töresin sürişüp Han dikdüler diyü.”

“Ol hikayet bu minval üzereydi ki ucdagı Türk begleri, ki Oğuz’un her boyundan uc etrafında Tatar şerrinden korkup yaylar ve kışarlardı, ruzigâr-ıla karşı Tatar’dan incinenler uca gelüp çoğaldılar. Filcümle ol illerin begleri ve kethüdaları cem’ olup Osman Beg katına geldiler ve meşveret kıldılar.

Çün kâl ü kîlden sonra sözlerinün ihtiyarı bu oldu ki eyittiler: Kayı Han hod mecmu’ Oğuz boylarının Oğuz’dan sonra ağaları ve hanlarıydı. Ve Kayı soyı var-iken özge boy hanlarınun soyuna hanlık ve padişahlık değmez. Çün şimden girü Selçuk Sultanlarından bize çare ve meded yokdur, memleketin çoğı ellerinden çıkdı, Tatar üzerlerine gereği gibi müstevli oldu. Çün merhum Sultan Ala’a’d-Din’den dahı size safa nazar olmışdır. Siz han olun ve biz kullar Sultanumuz hizmetinde bu tarafda gazaya meşgul olalım didiler.

Osman Beg dahi kabul itdi. Pes mecmu’ örü turup [ayağa kalkıp] Oğuz resmince üç kerret yükünüp baş kodular. Ol zamanlarda Oğuz töresinden bakiyye var-idi. Şimdiki bigi unudulmamış-idi. Dolu obalardan kımran getürdüp Osman Beg’e sağrak sundular. Çün içdi, çavuşlar “Sıhhat ve afiyet ve Padişahlık mübarek olsun” diyüp dua ve sena kıldılar.”¹

Osmanlı hanedanının Kayı Boyuna mensup olduğunu ve Osman Bey’in bir kurultay kararıyla han seçildiğini açıkça dile getirildiği, günümüze ulaşan ilk kaynak olan Yazıcızade Ali’nin 1422’de, büyük kısmını İbn Bibi’den tercüme etmekle birlikte Oğuzname ve Osmanlılar ile ilgili kısımlarını ekleyerek yazdığı *Tevârih-i Âl-i Selçuk*’ta, İlhanlı hâkimiyeti altındaki Türkiye Selçuklularının güçten düştüğü dönemde, Gazan Han’ın Rum’un saltanatını Feramuz oğlu Alaaddin Keykubad’a verdiği sırada Osman Beğ’in han seçilmesi yukarıdaki şekilde hikâye edilmiştir. Bu anlatı, Paul Wittek² ve Halil İnalcık³ dâhil pek çok tarihçi tarafından Fetret Devri sonrasında Osmanlı hanedanının meşruiyet arayışının bir sonucu

¹ Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009, s. 872-873.

² P. Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. Güzin Yalter, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, içinde, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, s. 12-17 arasında Kayı boyundan gelme rivayetini tahlil eden Wittek, farklı rivayetlerin bize aslında Osmanlılar arasında hakiki bir aşiret ananesinin mevcut olmadığına dair yeterli delil sunduğu kanaatinde idi. (s. 17).

³ Halil İnalcık, “Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisi İle İlgisi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14/1 (1959), 90.

olarak yansıtılsa da Oğuz geleneklerinin ve boy mensubiyetlerinin henüz canlı olduğu bir devirde elbette bir anlamı vardı. Nitekim Fatih ve II. Bayezid devrine ait kaynaklar Osman oğullarının Oğuz soyundan geldiğinde hemfikirdir ancak kimisi Osman'ın atalarını Oğuz oğlu Gök Alp/Han'a bağlarken kimisi de Oğuz oğlu Gün Han'a ve onun oğlu Kayı'ya bağlar. Daha önce yazılmış olan Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserindeki *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman*'da, bilindiği üzere, Oğuzlardan bahis varsa da Osman'ın şeceresi konusunda net bir ifade yoktur. Ahmedî, gâziler tarihini sona bırakmasının sebebini açıkladıktan sonra Sultan Alâaddin'in cihad için askerini topladığında "*Gündüz Alp Er Duğrul anunla bile/Dahi Gök Alp u Oğuzdan çok kişi/Olmış idi-ol yolda onun yoldaşı*" diye ekler.⁴ Buradaki Gündüz Alp muhtemelen Ertuğrul'un babası olan Gündüz Alp'tir. Gök Alp ve Oğuzdan çok kişi ifadesi iki şekilde yorumlanabilir: Ya o devirde yaşaya Gök Alp adlı önemli bir şahsiyet (ki mesela *Düstûrnâme*'de Gök Alp Ertuğrul'un babası Gündüz Alp'in kardeşi olarak görülür) ya da daha sonraki bazı kroniklerde Oğuz oğlu Gök Alp'e bağlanan Osman'ın atalarının da dâhil olduğu Oğuz oğlu Gök Alp'ten türeyen kabile mensupları kastedilmiş olabilir. Her halükârda bu erken kaydın, Osman'ın atalarının Oğuzlardan geldiğini teyit ettiği açıktır.⁵

Osmanlı Beyliğinin kuruluş sürecine dair tezleri bir başka çalışmamda tartıştığım için burada bu konulara girmeyecek, Osmanlı Beyliğinin kuruluşuna dair anlatıları kısaca özetleyerek beyliğin nasıl kurulduğu, devletleştiğini ele alacak, son olarak da Türk tarihi içindeki önemine dair kanaatlerimi açıklayacağım.⁶

⁴ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman*, düzenleyen Çiftçioğlu N. Atsız, Osmanlı Tarihleri I, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 7-8

⁵ 2022'de yayınlanan bir makalesinde Hakan Yılmaz ("Sultan Osman ve oğlu Orhan'ın Yeni Bulunan Orijinal Şeceresi ve Kuruluş'u Anlatan En Eski Osmanlı Tarihi Metni", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 429, 18-37), Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan bir şecereden ve oradaki kısa bir metinden bahseder. Şecerenin ilk şeklinin 1305 yılı civarında hazırlandığını ileri süren Yılmaz, Orhan zamanında bazı eklemeler yapıldığını belirtir. Buna göre Osmanlılar Cengiz istilası sonucu Anadolu'ya gelenler arasındadır. Osman adı açıktır, babası Ertuğrul Tuğrul olarak geçer, Süleyman-şah ismini ise Yılmaz, manevi ata olarak değerlendirerek (nitekim metinde "*Er-Tuğrul'un Sultân Süleymân Şâh'ın oğlu yerinde ve hükmünde oluşuna gelince; o da soy ve nesebi itibariyle Horâsân'ın medar-ı iftihârı olan babasının katından çıkıp hüruc ederek askeriyile birlikte Rûm (Anadolu) nâhiyyesine yöneldi.*" şeklinde bir ifade vardır, s. 25, 35) daha önce de savunduğu gibi Ertuğrul'un babasının Gündüz Alp olduğunu belirtir. Kayı'nın Oğuz'un dedesi şeklinde yazılmasını hata olarak gösteren Yılmaz, şecerede (Aşıkpaşazade, Neşri vb. Osmanlı tarihlerindeki gibi) Oğuz'dan sonra gelen Gök Han'ın, kef harfinin nun yerine kullanılması dolayısıyla aslında Gün Han olması gerektiğini de savunur.

⁶ Bkz. Mehmet Öz, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Dair Tezler", *Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler*, ed. Ahmet Şimşek, İstanbul 2020, s. 225-254. Devletleşme sürecine dair kısa bir değerlendirmeyi de şurada yaptım: Mehmet Öz, "Beylikten Devlete: Orhan Gâzi Devrinde

Rûm'a Geliş, Kökenler ve Meşruiyet

XIII. yüzyılın sonlarında kuzey-batı Anadolu'daki Söğüt çevresinde kurulan Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışını, bu yüzyılın ikinci yarısında Orta Anadolu'daki gelişmeler ve Batı Anadolu'da Bizans toprakları üzerinde gâzî Türkmen beyliklerinin kuruluşu süreci içinde değerlendirmek gerekir. Selçuklular önderliğinde Anadolu'ya gelip yerleşen Türklerin çoğunluğu Oğuzlar (Türkmenler) idi. XI. Yüzyılda kitleler halinde sürekli yurt arayan Oğuzlar, Selçuklu ailesinin önderliğinde Maverâünnehir, Horasan ve İran'dan başlayarak giderek genişleyen bir imparatorluk kurdular ve 1071'de Malazgirt savaşı ile İklim-i Rûm'un yani Anadolu'nun kapılarını, bir daha kapanmamak üzere Türklere açtılar. XIII. asırda ise Moğol hâkimiyetiyle birlikte Türkmenler Batı Anadolu'ya yönelmişlerdir; merhum Halil İnalcık'a göre, batıda ilk dönemde en güçlü beyliği kuran Germiyanlılar, 1240'ta Malatya'da iken 1260'larda Kütahya yöresine yerleştiler. Muhtemelen Osman'ın babası Ertuğrul da aşiretiyle bu tarihlerde Eskişehir-Sakarya bölgesine göçmüş olmalıdır.⁷ Erken döneme dair muahhar kaynakların yakından analizi bu bölgede Osmanlıların Germiyan Beyliği ile rekabet içinde olduğunu gösterir. Ertuğrul ve Osman Beyler döneminde, onların etrafındaki siyasi-sosyal topluluğunu Hamid eli, Kastamonu gibi yörelerle ilişkilendirilmesi, Feridun Emecen'in isabetle belirttiği üzere, onların hareketli oluşundan kaynaklanmış olmalıdır.⁸

Ertuğrul ve aşiretinin Kayı boyuna mensubiyeti de tartışmalıdır. Kaynakların bir kısmında Selçuklularla birlikte gelen, diğerlerinde ise açıkça Cengiz'in önünden kaçan Türkmenler arasında gösterilen Osmanlıların ataları Güney-doğu Anadolu, Doğu Anadolu, Orta Anadolu gibi yerlerle çeşitli olaylar vesilesiyle ilişkilendirilir ve nihayet Söğüt çevresine yerleştikleri belirtilir. Bu yöreyi Bizans'tan alarak

Kurumlaşmanın Boyutları", *"Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019, c. I, s. 341-346.

⁷ Hocamızın bu konuda yazdığı Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi (orijinali: "The Question of the Emergence of the Ottoman State", *State*, *International Journal of Turkish Studies*, 2/2 (1981-82)) makalesi Türkçede değişik şekillerde yayınlandı. Tarafımızdan yapılan tercümesi için bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi", *Söğüt'ten İstanbul'a-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, O. Özel-M.Öz (Der.), Ankara: İmge Kitabevi, 2019, 4. Bs. (1. Bs. 2000), s. 225-240.

⁸ *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2010, 5. bs, s 13-15; aynı yazar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yılları", *Hunlardan Türkiye Cumhuriyeti'ne Kuruluş*, ed. Sadullah Gülten, İstanbul 2023, s. 430. Bu konuda ayrıca bkz. Vedat Turgut, "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)* Cilt II, Sayı 3, 2016, 55-89.

Selçuklulara bağlı uç beyi olarak hareket eden Ertuğrul Bey önderliğindeki grup, siyasi açıdan önemsiz bir teşekkül iken Ertuğrul'un ölümü üzerine onun yerini alan Osman, beyliğin asıl kurucusu olup hem devlete hem de hanedana adını vermiştir. Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı devletinin ortaya çıkışı, Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyi iken 1299 yılında Moğol kumandanı Sülemiş'in İlhanlılara karşı isyanı ve III. A. Keykubad'ın azlinin doğurduğu otorite boşluğu ortamında istiklâlini ilân eden Osman Gâzi ile başlar. Bundan dolayıdır ki, hanedana *Âl-i Osman* (=Osman oğulları), devlete de ileriki dönemlerde *Devlet-i Âl-i Osman* veya *Devlet-i Aliyye* denilmiştir.

Osman'ın atalarının Anadolu'ya gelişi çoğunlukla Cengiz istilası dönemine atfedilirse de daha önce geldiklerine dair rivayet de vardır. Fuad Köprülü, Kayıların Selçuklularla birlikte Anadolu'ya geldiğini, Cengiz istilası önünden kaçarak gelme hikâyesinin doğru olmadığını ileri sürmüştü.⁹ Daha önce gelenlerin çoğunun geri döndüğü ve bunların neslinin Cengiz istilası sonrasında vuku bulduğu tezi de söz konusudur. Aşağıda birkaç kaynaktaki ifadeler ayrıntılı olarak verilmektedir.

Ahmedî ve Yazıcızade'den sonra zikredilmesi gereken kaynaklardan biri Fatih devrinde Şükrullah tarafından yazılan Farsça genel bir tarih olan *Behcetü't-tevârih*'de Osmanlılar ile ilgili kısımdır. 1449'da II. Murad tarafından Karakoyunlu Cihanşah'a elçi olarak gönderilen yazar, Cihanşah'ın tarih okuyucusu Mevlana İsmail'i ve *Oğuzname*'yi getirterek kendisiyle Sultan Murad'ın akraba olduğunu ifade ettiğini nakleder. Şükrullah'ın anlatısına göre Selçuk soyu Cengiz istilası üzerine yurdunu bırakmış, Er Tuğrul da Selçuk soyu ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Kızıl Buğa oğlu Kaya Alp oğlu Süleymanşah oğlu Ertuğrul'un soyu Nuh oğlu Kara Han oğlu Oğuz oğlu Gök Alp ile Nuh oğlu Yafes'e ulaşır.¹⁰ (Selçukluların Anadolu'ya Cengiz Han liderliğindeki Moğolların Türkistan'a gelmelerinden (1220'ler) 150 yıl kadar önce yerleştikleri izahtan varestedir.)

Enverî'nin *Düsturnâme* adlı eserinin Osmanlılar kısmında şecere ve hikâye biraz karmaşıktır. Buna göre özetle, Oğuz'un altı oğlu olarak Tuğrul, Cemşid, Gün Han, Yıldırım Han, Gök Han, Deniz Han zikredilir. Cemşid (Kayı) cümlesinden uludur. Onun yerine kardeşleri ve sonra oğlu Tuğrul geçer. Tuğrul Han oğlu Çalış Kutlamış'ın kızıyla evlidir. Selçukilerin galip oldukları çağda kendini gizleyerek oğlu Ermiş (Kutlamış torunu) ile Rum'a gider. Tuğrul'dan kaçan Kutlamış Elbruz

⁹ M. Fuad Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'eleleri", *Belleten*, 28, 1943, 219-312; Kayı boyuna mensubiyet ve Anadolu'ya Selçuklularla geliş şurada da özetle açıklanır: aynı yazar, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1981, s. 123-130.

¹⁰ Şükrullah, *Behcetüttevârih*, çev. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, s. 51.

dağı içinde Çalış'ı bulur. Tuğrul üzerlerine gelince bunlar Rum'a yönelir. Ruha'ya (Urfa) gelirler. Ermiş'ten sonra oğlu Gazan sonra da Mir Süleyman gelir. Mir Süleyman Şeh Melik ile Urfa'da görünür. Mir Süleyman Alp'in oğlu Şeh Melik'in iki oğlu Gök Alp ve Gündüz Alp olup Selçuklu Sultanı Tatar ile Sultanöyüğünde savaşıırken iki kardeş Tatarı basarlar. Gök Alp Gündüz Alp arasına tefrika girer, Gök Alp öldürülür. Üç yıl sonra da Gündüz Alp göçer, yerine Ertuğrul ibn-i Gündüz Alp geçer.¹¹

Böylece Ahmedî'de geçen Gündüz Alp, Gök Alp ve Ertuğrul arasındaki ilişki burada daha açık bir anlatımla ifade edilmiş olur.

Rûm'a geliş hikâyesi Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'da şöyledir:

Moğollar istila edince Selçuklulardan bazıları Rum'a kaçtı. *“Ermeniyye şehirlerinden Ahlat şehri çevresinde deve, koyun, uşak, hizmetçi sahibi bir kavim vardı. Bunların önderi ve başkanı yüce soylu, yüksek soplu, iyi huylu, temiz siretli birisi idi. Soyu 21 göbekte Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu Oğuz Han'a ulaşırdı. Adı Kayık Alp'ti. Bu da Selçuklularla birlikte kaçmağa razı oldu. Asıl yerlerini ve yurdlarını bırakarak kavmi ve boyu ile beraber Anadolu'ya yöneldi. Bu yöneliş 656 yılında idi. Ankara yakınında Karacadağ'a vardı ve orada kondu. Sonra buradan kavmiyle birlikte başka bir yere göçtü. Orada ölüp gömüldü. Yerine oğlu Sarkuk Alp baş oldu. (Karayüg'de gömüldü). Yerine oğlu Gök Alp geçti (Şarabhane'ye gömüldü). Kavim başkanlığına Gündüz Alp geldi. (Kızılsaray'da Tanrının davetine icabet etti.) Yerine oğlu Ertuğrul geldi.”*¹²

II. Bayezid devri tarihçilerinden olmakla beraber eserinin ilk dönemlere dair kısımlarını Orhan Gâzi'nin imamının oğlu Yahşi Fakih'in menakıbından aldığını belirten Âşıkpaşazâde'de Osman'ın atalarının Anadolu'ya geliş hikâyesinin başlangıcı, Araplarla Acemler arasındaki çekişme çerçevesinde anlatılır¹³:

“Osman Gâzinün dedesi Süleymanşahdur. En evvel bu Rûm vilâyetine ol gelmişdür. Gelmesine sebep budur kim Âl-i 'Abbas zamanından ta Süleymanşah zamanına degin leşker-i Arab galib idi Rûmun üzerine. Rûm dahı mağlûb idi ve Acem dahı mağlûb idi. Nesl-i Yafes oldukları sebebdan Acem padişahları gayretlendiler. Bize Arab galib oldu didiler. Gayretlendiler. Yafes neslinden göçer Türki kendülere

¹¹ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî -Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 10-21.

¹² Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, çev. Konyalı İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihleri I*, s. 343.

¹³ Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, düzenliyen Çiftçiöğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 92.

sened edindiler. Ol sebebden Araba galib aldılar. Ve ol sebebden Arab kim mağlûb oldu, vilayet-i kâfir temerrüd etdiler. Kâfir Müsülmana itaat etmez oldu. Ve bu göçer evlû halkdan Acem padişahları ihtirâz itdiler. Hem tedbir etdiler. İttifak etdiler kim bu göçer evlû Türki kendülerün üzerinden irağ edeler. Süleyman Şah Gâziyi ilerü çekdiler kim ol göçer evlerün ulularından idi. Elli bin mikdarı göçer Türkman ve Tatar evin koşdılar; "Varun Rûmda gaza edün." dediler. Süleymanşah dahi kabul etdi. Geldiler. Erzurumdan dahi Erzincana indiler. Erzincandan Rûm vilâyetine girdiler. Rûm vilâyetinde altı yıl mikdarı yürüdiler. Etrafları feth etdiler."

Burada Selçuklular tarafından Rûm'da gaza etmek için yönlendirilen bir grup oldukları ifade ediliyor. Daha sonra Süleyman Şah ve maiyyeti Rum'un dağlarından tepelerinden incindikleri için tekrar Türkistan'a gitmeye karar verir, Caber kalesi önünde Fırat Irmağında Süleyman Şah boğulur. Bazıları Beriyye'ye gider ki onlara Şam Türkmenleri denir, diğerleri Rûm'a yönelir ki Rûm'da olan Tatar ve Türkmenlerin bu gruptandır. Bazıları da Süleyman Şah'ın üç oğlu ile Fırat'ın başından Pasin Ovasına ve Sürmeli Çukuru'na gelir. Ertuğrul orada kalır ama Sungur Tekin ve Gündoğdu atalarının memleketine giderler. Bir süre sonra Sultan Alaeddin de Rûm'a gelir. Bu konuda farklı rivayetlerin olduğunu belirten Âşıkpaşazade'ye göre en doğrusu (esahh-ı kavil) kendi anlattığı olup gaza faaliyeti de Ertuğrul'un oğulları zamanında başlar:

*"Ol bir oğlu Saru Yatıyı Sultan Alâaddine göndürdi. Dedi kim didi kim: "Bize dahi yurt gösterün, varalum gazâ edelüm." dedi. Sarı Yatı atasının habarın Sultan Alâaddin'e getürdi. Sultan Alâaddin dahi gayetde ferah oldu bunların geldiklerine. Sultan Öninün ve Karaca Hisarun tekfürî mutî' idi. Sultan Alâaddin Karaca Hisar ile Bilecük arasında Söğüdi bunlara yurt gösterdiler. Domalıc Dağını ve Ermeni Belini bunlara yayla verdiler. Saru Yatı atasına geldi. Bu habarı verdi. Er Dunrul Gâzi dahi kabul etdi. Ol vaktin yürüb Engüriye geldiler, yerlerinde sakın aldılar. Er Dunrul Gâzi zamanında ceng ve cidâl ve kîl olmadı."*¹⁴

II. Bayezid devri tarihçilerinden Neşrî'ye göre durum biraz farklıdır:

"Şol vakıt ki Sultan Mahmud bin Sebüktegin, Âl-i Selçuk'ı yüz bin mikdarı etrâkle Horasan'a geçürdi idi, Âl-i Selçuk'a müntesib olan etrâk'den Gök Alp Han evladından tavarlu ve rızıklı bir taife bilâd-ı Ermeniyeye'den nevâhi-i belde-i Ahlat'a nüzûl idüb yüz yitmiş yıl mikdarı tâ Cingiz Han hurûcine dek anda kaldılar. Cingiz Han hicretüñ altı yüz on altısında şarkdan hurûc idüb Belh'e dek gelüb [arada şiir]

¹⁴ Âşıkpaşaoğlu, s. 93.

*Andan Cebe ve Sebütay Bahadır'ı İran'a musallat idüb Bilâd-ı 'Acem'de huzur kalmadığı ecilden göçer evlü etrâküñ cümlesi elli bin hane reisleri Süleyman Şah bin Kaya Alp'e uyup gelüb Rûm'a döküldiler."*¹⁵

Tıpkı Âşıkpaşazade gibi Osmanlı sülalesini Nuh oğlu Yafes neslinden gelen Oğuz oğlu Gök Alp'e bağlayan *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da ise hikâye şu şekildedir:

*"...ol nesilden ced be-ced Acem vilâyetinde pâdişâh idiler. Ebû Müslim-i Mervî dahı bu nesilden kopmış idi. Cingiz Han kim Hıtây vilâyetinden çıkup gelüp Belh vilâyetini ve şehrini ve Horasan vilâyetini harâb itmiş idi. Ol zamanda ol vilâyetün pâdişâhı Hârezm Şâh idi, Belh'ün ve Horasan'un pâdişâhı idi. Sultanü'l-ârifîn Hazret-i Mevlânâ Celâleddin envera'llahu kabrehu ol zamanda dört yaşında idi. Cingiz Han Belh şehrini harâb itdükde Âl-i Selçük tâyifesini memleketlerinden çıkarup sonra helâk olup oğlu Ögtey Han pâdişâh olup gelüp Bağdad'ı harâb idüp tahtı Âl-i Abbâsilerden alup, memleketlerin Cingiz Hanîler dutup âlem halkı katış murış olup Âl-i Selçük'den Sultan Alâeddin dahı Acem vilâyetinden kopup Rûm vilâyetine gelüp Yunan vilâyeti, kim şimdü Karaman vilâyetidür, ol vilâyetleri dutup pâdişâh olmuş idi. Sivas şehrin ve Konya'yı binâ idüp ve dahı Acem vilâyeti Cingiz Han'dan karış murış olup âlem bir dürlü dahı olmuşdı. Ve Oğuz tâyifesi kim vardur i'tikadlılar idi, göçmel yörükler idi."*¹⁶

Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ın Cem Sultan'ın emir üzerine Oğuzname'yi kısaltarak hazırladığı *Cam-ı Cem-ayin*'de Cengiz istilası önünden Ahlat'a geliş rivayeti vardır.¹⁷ Burada özetle; Kızıl Buğa'nın, Mahan'da dedesinin malikânesinde otururken Cengiz Han'ın ordularının Harezm'e gelmesi ve ortalığın karışması üzerine Kızı Buğa'nın, Mahan-Azerbaycan yoluyla Ahlat'a geldiği ve Van'a yakın Erçek Gölü yakınında öldüğü anlatılır. Daha sonra oğlu Kaya Alp Ermenşah Meliki Eşref'in hizmetine girer. Hülagü'nün önünden kaçan Harezmşah Ahlat'a gelir, Ermenşah meliki Eşref ile kardeşi Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad'ın yanına gider. Harezmşah Ahlat'ı talan eder. O kış Kaya Alp de hastalığa yakalandı ve 85 yaşında öldü. Bazılarına göre ise Osmanlıların ataları Selçukoğullarıyla beraber

¹⁵ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ-Neşrî Tarihi*, c. I, Yayınları F. Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, 3. bs., s. 57-59. Eserin bir başka basımı için bkz. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihannümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008, s. 31. Alıntı ufak tefek imla farkları dışında iki yayında da aynıdır.

¹⁶ *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2000, s. 8-9.

¹⁷ Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-Âyîn*, sadeleştiren Kırzioğlu Fahreddin, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, s. 392-393.

Mahan'a gelince bir takımı orada kaldı, kardeşlerden biri ayrılarak Selçuklularla birlikte Ahlat'a geldi. 170 yıl kadar burada yaşadılar. Bunun için de Cengiz'in çıkardığı karışıklıkta Kaya Alp ile babası Kızıl Buğa Ahlat'a geldiler.

Hakan Yılmaz'ın neşrettiği şecere belgesinde yer alan Arapça metinde konu şu şekilde anlatılır:

"Sultan Osman, Er-Tuğrul'un oğludur. "Süleyman"lığın Şah'ına gelince; "İran'ı mekân tutanların en hayırlıları onlardır"ın en üstünü Sultan Süleyman'dır; onlar memleketin içinde atadan ataya günümüze kadar ulaşmışlardır. Nitekim: "İran'ı mekân tutanların en hayırlıları Rûm'lu (Anadolu'lu) olanlardır. Onlar 'Arap yarımadası ve Acem'e de hükmedecekler; bu iklimlerin hepsi onların olacak, dîn onlarla ilerleyip otelere dek ulaşacaktır." buyurulmuştur. İşte bunu gerçekleştirmeye yönelik en güçlü parıldama ve kayıtlanış nihayet, Sultan Osman bin Tuğrul'un'un ceddinden olan Kayı Han kavmine ulaştı. Onlar Horasan'a, Irak'a ve Azerbaycan'a yerleşip, yüz yetmiş yıl boyunca bu mekânda kaldılar. Ne var ki bu yerlerde bulundukları sırada Cingiz Han ansızın onların üzerine yöneldi. Bu iklimin Sultan'ını kendisine ait olan bu yerlerden çıkarıp, saltanattan yana içinde nesi varsa ele geçirdiler."¹⁸

Bilindiği üzere, Osmanlı hanedanının kökenlerine dair başka rivayetler varsa da en yaygın ve kabul edilebilir iki anlatı, Oğuz Han'ın oğullarından Gün Han veya Gök Han (Alp)'dan geldikleridir. Şükrullah ve Âşıkpaşazade'nin tarihlerinde ve *Anonim Tevarih*'de hanedanın Oğuz oğlu Gök Alp'e bağlanması Kayı boyu tezine karşı kuvvetli bir delil gibi görünse dahi Yazıcızade'de Kayı Boyunun anılması, II. Murad devrinde bunun resmî kabul görmesi, daha sonraki bazı eserlerde de bunun zikredilmesi önemlidir. Yazıcızade'de, o zamanda Oğuz töresinin kendi zamanındaki gibi unutulmadığını ifade etmesi de dikkat çekicidir.

Öte yandan Uzunçarşılı dâhil Osmanlı tarihçileri, *Düstûrnâme*, Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın *Osmanlı Sultanları Tarihi* vb. gibi eserlerinin yanında Osman'ın dedesinin Süleyman Şah değil Gündüz Alp olduğunu kabul etmişlerdir. Son dönemlerde yapılan incelemeler bu kanaati çok daha güçlendirmiştir. Gündüz Alp ve Kayı boyu meselesinin kesin olduğu yönünde kanaat serdeden Emecen, Kayı boyuna bağlılık meselesinde Beyliğin kuruluş sahasındaki yer adları ve diğer kanıtların yanında Harezm beylerinden Kayır Han ile bağlantının da cılız bir ipucu olabileceği üzerinde durmuştur.¹⁹

¹⁸ Yılmaz, "Şecere", s.35.

¹⁹ F.M. Emecen, "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2015, s. 237-244.

Tarihçiler öteden beri Kutalmış oğlu Süleyman Şah'ın hatırasının Osmanlıların ataları arasındaki bir Süleyman ile karıştırılarak bir anlatı oluşturulduğunu düşünmüşlerdir.²⁰ Son olarak Hakan Yılmaz bu konuda bilinen kaynakların yanında daha önce dikkat edilmeyen bazı verileri de kullanarak Ertuğrul'un babasının Gündüz Alp olduğu görüşünü teyit etmiş, Süleyman Şah adı ile ilgili karışıklığın sebeplerini de izah etmiştir.²¹

Osmanlı hanedanının tek meşruiyet kaynağı, Kayı Boyuna mensubiyet iddiası değildir. Dinî-manevi açıdan meşruiyet rüya hikâyeleriyle, siyasî açıdan meşruiyet ise Selçuklu hükümdarına yardım, ondan davul ve sancak gelmesine bağlandığı gibi bir anlatıda Selçuklulardan dahi önce Anadolu'ya gelişin yanında kılıç hakkına da dayandırılmıştır.²²

Rüya hikâyelerinden biri, Ertuğrul veya Osman'ın Kur'an'a gösterdiği saygı ile ilgili olup bazı tarihçiler bu konudaki anekdotu hatalı bir şekilde Osman veya Ertuğrul'un putperestlikten İslam'a ihtida edişinin kanıtı olarak yorumlamıştır. Buna göre; Ertuğrul bir gece bir köyde imamın evinde konuk olur. Ardında pencere vardır ve oraya Mushaf konmuştur. Hane sahibi Ertuğrul'a arkasında bir şey olduğunu, onu almak için eğilmesini ister. Ertuğrul "Ne nesne var" deyince imam, "*Nebimüz Muhammed Resulullah ahir zaman peygamberine inen Kelamullah var*" der. Hane sahibi uykuya dalınca Ertuğrul gusül abdesti alır, huşu içinde sabaha kadar Kur'an karşısında el kavuşturup durur. Ev sahibi uyanırsa halimi görmesin diye düşünüp yatınca uykuya dalar ve Allah tarafından kendisine şu denir: "*Çün sen benüm kelâmuma hürmet ve ta'zim idüp izzet ü ikrâm eyledün. Ben dahi seni ve evlâdunı ve etbâ'unı âlemde ebedî muazzez ü mükerrerrem ve mübeccel ü muhterem kıldum.*"²³

²⁰ Uzunçarşılı bunu "şimdilik ihtimallerin en yakını" olarak zikreder: *Osmanlı Tarihi*, I. Ankara 1972, 3. bs., s. 100-101, bilhassa dipnot 2.

²¹ Hakan Yılmaz, "Süleyman Şah'ı Osmanlıların Atası Yapan Rivayetin Tarihi Menşei: Ca'ber Kalesi Önündeki Mezar Süleyman Şah'a mı Aitti?", *Kadim*, 3 (2022), s. 113-182.

²² Karaca Hisar'ın fethi sonrası Cuma namazı kılınması ve kadı tayini isteği üzerine Tursun Fakih'in Sultan'dan izin gerektiğini söylemesi üzerine Osman Gâzi'nin sarf ettiği belirtilen sözler, bir yanı sıra Selçuklulardan alınan hâkimiyet sembollerine önem verilirken öte yandan da kendisinin ve atalarının hâkimiyet hakkının Selçuklulardan üstün olduğu iddiasını barındırır: "*Bu şehri ben hod kendü kılıcım ile aldum. Bunda sultanun ne dahli vardır kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana dahi gazâyile hanlık verdi*" dedi. "*Ve ger minneti şu sancağ ise ben hod dahi sancak götürüb kâfirler ile uğraşdum.*" der. "*Ve ger ol, ben âl-i Selçukvan der ise, ben hod Gök Alp oğluyın derin. Ve ger bu vilâyete ben anlardan öndin geldüm der ise, Süleymanşah dedem hod andan evvel geldi.*" der." Âşıkpaşaoğlu, s. 103.

²³ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, s. 343-344. Neşri'de Ertuğrul yerine Osman adı geçer, hikâyenin geri kalanı hemen hemen aynı ifadelerle yazılmıştır: Neşri. *Kitab-ı*

Osman Gâzi'nin devlet kurucusu olacağına dair Şeyh Edebalı tarafından yorumlanan rüyası ise Aşıkpaşazâde'de şöyledir:

*"Osman Gâzi niyâz itdi ve bir lahza agladı. Uyku galib oldu. Yatdı, uyudu. Gördi kim kendülerün aralarında bir aziz şeyh var idi. Haylı kerâmeti zâhir olmuş idi. Ce cemi'i halkun mu'tekadıydı. Adı derviş idi. Ve illâ dervişlik bâtınındayidi. Dünyesi ve ni'meti, davarı çoğ idi. Ve sâhüb-i çerağ ve 'alem idi. Dâyim müsafirhânesi hâlî olmaz idi. Ve Osman Gâzi dahı gâh gâh gelür idi. Bu azize konuk olur idi. 'Osman Gâzi kim uyudu, düşinde gördi kim bu azizün koynundan bir ay doğar, gelür Osman Gâzinün koynına girür. Bu ay kim Osman Gâzinün koynına girdügi demde göbeginden bir agac biter. Dahı gölgesi âlemi dutar. Gölgesinün altında dağlar var. Ve her dağun dibinden sular çıkar. Ve bu çıkan sulardan kimi içer ve kimi bağçalar suvarur ve kimi çeşmeler akıdur. Andan uyhudan uyandı. Sürdi, geldi. Şeyhe habar verdi. Şeyh eyidür: "Oğul Osman! Sana muştuluk olsun kim Hak Ta'ala sana ve neslüne padişahlık verdi. Mübarek olsun." der. Ve "benüm kızum Malhun senün helâlün oldu." der. Ve hemandem nikâh idüp kızını Osman Gâzi'ye verdi."*²⁴

Bu rüyanın, rüyayı görenin Ertuğrul olduğu farklı bir versiyonu *Oruç Bey Tarihi*'nde şöyledir: Ertuğrul bir düş görür, atına biner Konya'ya gelir. Rüya ilmini bilen Şeyh Ede Balı derler bir şeyhe rüyasını anlatır:

*"Senün koynundan bir ay togar, gelür benim koynuma girür. Ve girü göbegümden bir agac biter, gölgesi âlemleri dutar. Gölgesinün altında taglar olur. Her tagun [dağın dibinden sular çıkar (...)] Şeyh eyitdi: Ya yigit, düşünün ta'biri budur kim, senin bir oğlun ola adı Osman ola. Ve benüm dahı bir kızım ola, adı Rabi'a ola. Andan ol kızımı senin ogulun Osman ala. Ol kızumdan anun ogulları ola. Ondan bir oğlu ola, adı Orhan ola. Ol Orhan'dan ced-be-ced pâdişâh olalar. Muştuluk olsun sana kim, pâdişâhlık virildi, senün nesline didi. Mübarek olsun didi. Er-toñrul düşünün tabirin bilüp Allah'a şükr idüp, girü gelüp yirinde karâr itdi."*²⁵

Cihannüma, I, s. 73-75. Öztürk neşrinde ise Ertuğrul geçer, Öztürk dipnotta nüsha farklarını belirtir: s. 37.

²⁴ Âşıkpaşaoğlu (Atsız neşri), s. 95.

²⁵ *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı tarihi, 1288-1502)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2008, s. 8. Anonim'de Konya'da Abdülaziz adlı muabbir bir kişiye rüyayı tabir ettirdiği belirtilmekle birlikte "Amma bazıları dirler kim bu düşi ta'bir eden bir aziz şeyh idi. Adına Edebalı dirler idi. Kerâmeti zâhir olmuş idi." denilerek hikâyenin geri kalan kısmında şeyhe rüyayı tabir ettirdiği belirtilir: *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 11.

Gerek Kur'an-ı Kerim'e hürmet ile gerekse hanedanın kurucusunun bir azizin kızıyla evlenerek onlardan gelen neslin dünyaya hâkim olmasıyla ilgili olan bu iki rüya Osmanlı hanedanının dinî-manevî meşruiyeti açısından önem taşır.

Osman ve Orhan Beyler: Kuruluş ve Beylikten Devlete

Osman'ın beyliğinin ilk yıllarındaki faaliyetlerini, Ahmedî'nin eseri ile XV. yüzyıla tarihlenen takvimler ve Osmanlı kronikleri anlatır (1290'larda Karacahisar, İnegöl, Yarhisar, Yenişehir, Bilecik'in vb.nin fethi, Selçuklu sultanından hakimiyet sembolleri olarak, "tabl u alem" (davul ve sancak) gelmesi vs.). Çoğu kronikte Osman Gâzi'nin Karacahisar'dan sonraki önemli fetihleri Bilecik, İnegöl, Yarhisar ve Yenişehir'in ele geçirilmesi olarak gösterilir. Bir kısım kaynaklarda bu fetihlerin 699/1299-1300 yılında gerçekleştiği ve Karacahisar'da hutbenin de bu tarihte okunduğu yazılıdır.²⁶

Lindner'e göre, 1299 tarihi civarında bu olayların bir yansıması da Anadolu sahasında İlhanlı sikkelerini basan darphane sayısındaki artıştır. 1299 yılında Sülemiş isyanının bastırılışı, Moğolların Anadolu'daki beyleri yanlarına çekme politikası, darphane sayısında artış, Söğüt'te darp edilmiş olması muhtemel İlhanlı sikkesi, İlhanlıların III. A. Keykubad'ı azlı vb. gibi gelişmelerin Osmanlıların zaten artık Selçuklu egemenliğinde değil İlhanlı egemenliğinde olduğunu gösterdiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla "1299'da olan, Moğol egemenliğini kabul edişleridir. Ancak Osmanlılar daha sonraki yıllarda belleklerinde olanı kâğıda döktüklerinde, unutkanlık bastırmış ve bir ara Moğol egemenliğinde olduklarını "unutmuş"lardır.²⁷

Osman'ın daha önceki fetihlerinden sonra 1299'da bağımsızlığını kazandığına dair anlatının bu tarihteki Sülemiş isyanıyla ilgili olduğunu belirten İncalcık, Osman ve beyliğinin tarih sahnesinde yerini alışı Bizans'a karşı kazandığı Bafeus (Koyunhisarı) Savaşı'nın (1302) önemini vurgular.²⁸ Zira bu olayla Bizans kaynaklarının (Pahimeres) onları ilk defa anılmaya değer bir güç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Öyle ki Halil İncalcık bu savaşın vuku bulduğu günü Osmanlı Beyliğinin gerçek kuruluş tarihi olarak addeder.²⁹ Bu savaş sonrası ele geçirilen mevkiiler sayesinde İznik ve Bursa yolu, bir anlamda devletleşmeye

²⁶ Aşıkpaşazâde'ye'ye göre, Karacahisar 687'de, Bilecik, Yarhisar, İnegöl 699'da fethedildi. Hutbe Karacahisar 699/1299-1300'de okundu. (Atsız neşri, s. 101-104) Keza Anonim'de de aynı tarihler geçerli (N. Öztürk neşri, İstanbul 2000, s. 11)

²⁷ R.P. Lindner, *Osmanlı Tarihöncesi*, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008, s. 109.

²⁸ Halil İncalcık, "Osman I", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 33, 2007, s. 443-453.

²⁹ "Osman Gâzi'nin İznik (Nicea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı", çev. Suavi Aydın, *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. O. Özel-M. Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 301-334.

giden yol Osman Bey'e açılmış oldu. Bir görüşe nazaran, Bizans ise iç karışıklıkları yüzünden zaman zaman Bitinya'da olup bitenlere yeterince özen gösteremiyor, bu da gelişmeleri Osman Bey'in lehine etkiliyordu. Çağdaş bir kaynakta Osman Bey'in adının ve başarısının zikredilmiş olması hem tarihçilik açısından hem de Osman'ın beyliğinin geldiği aşamayı göstermesi bakımından büyük öneme sahiptir. Her halükarda Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu, kesin bir tarihle açıklanamaz, bir süreç olarak görülmelidir. Bu süreçte, Karacahisar'ın fethi, Bilecik'in fethi, Bafeus Savaşı, Bursa'nın fethi önemli aşamalar olarak görülebilir. Sembolik kuruluş tarihi olarak da Karacahisar'ın fetih tarihi yani 1288 veya Osmanlı resmi görüşündeki gibi 1299 olarak alınabilir; fakat İlhanlıların Anadolu'daki varlığı dikkate alındığında bağımsızlığın en azından 1320'lere, hatta 1335'e kadar söz konusu olmadığı ileri sürülebilir. (Osman Bey zamanında hutbe okunduğu ve sikke darp edildiği söz konusu ise de o devrin anlayışında tâbi beylerin de zaman zaman sikke darp ettirdikleri vakidir.)

Osmanlı kronikleri ve diğer muasır kaynaklar gösteriyor ki, bütün bu dönem boyunca, Osman Bey ve arkadaşları yörenin yerli sekenesi ile işbirliği içinde de hareket edebiliyordu. Nitekim sonradan ihtida ederek meşhur bir akıncı ailesine adını veren Harmankaya tekfurı Köse Mihal gibi bazı tekfurularla dostluk ilişkisi kurduğunu biliyoruz.

Osmanlı Beyliğinin genişleme ve yayılma stratejisi açısından, Halil İnalcık merhum özellikle İznik'i yeniden fethetme fikrinin önemi üzerinde durur. Selçuklular ve gâziler bir kez Darü'l-İslam'ın parçası olan bir toprağın daima İslam egemenliğinde olduğu kabulünden hareket ediyorlardı ve dolayısıyla Osman Gâzi'nin nihai amacı, İznik'i yeniden fethetmektir. Osman Bey, Bizans'a destek için gelen Katalanların³⁰ çekilmesinden sonra İznik ve Bursa üzerindeki baskıyı arttırmışa benziyor.

O zaman çevrenin ticarî ve sosyal bakımdan en büyük ve en gelişmiş şehri olan Bursa'nın surları sağlam olduğundan önce çevresindeki kaleler zapt edilerek şehir abluka altına alındı. Bizans'ın iç karışıklılarından da yararlanan Orhan şehri fethetti (1326) ve daha sonra burasını başkenti haline getirir. Osmanlı kaynaklarına göre, bu sırada Akçakoca ve Abdurrahman Gâzi ise Kandıra ve Karamürsel'i ve Kartal civarındaki Aydos ve Samandıra kalelerini alarak sınırları İstanbul'a doğru genişlettiler.³¹

³⁰ Katalanların bu dönemdeki faaliyetleri hakkında bkz. Yusuf Ayönü, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2009.

³¹ Mesela bkz. Âşık Paşazade (Atsız neşri), *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 105-115.

Osmanlı Beyliğinin gelişim süreci zamanında Fuad Köprülü'nün işaret ettiği gibi 13-14. yüzyıllar Anadolu tarihi, öte yandan da son dönemde başta Emecen olmak üzere bazı araştırmacıların çalışmalarının gösterdiği üzere, Batı Anadolu beylikler dünyasının tarihi çerçevesinde anlaşılabilir. Tabii bu bağlam, doğal olarak Bitinya yöresinde Bizans tekfurları ve Hıristiyan halkı da içermektedir.³² Mesela, gaza kültürü ve gelenekleri hakkındaki Wittek'in tezi aslında bazılarının zannettiği gibi sadece 1337 tarihli kitabe ile Ahmedî'nin *Dâstân ve Tevârih-i Âl-i Osman*'ına değil *Battalname*, *Danışmendname* vb.den başlayarak destanî kaynaklar ile diğer beylikler çevresinden intikal eden risale, kitabe vb. kaynaklara dayanmaktadır. Gaza tezine yöneltilen eleştirilere kaynak açısından verilen cevaplarda, mesela Emecen ve Kafadar bu olguya dikkat çekmiş ve Osmanlı Beyliğinin diğer beyliklerden tecrit edilmiş bir beylik olmadığı gerçeğinden hareket etmişlerdir.³³

Uc toplumunda yerli Hıristiyanlar, konargöçer Türk halka ek olarak beyliğin kuruluş ve gelişme sürecinde faal rol oynamış olan zümreler de vardır. Bu konuda ilk akla gelen Âşıkpaşazâde'nin zikrettiği dört taifedir: Gâziler, Ahiler, Abdallar ve Bacılar.³⁴ Bunlara, dinî-sosyal örgütlenmedeki rolleri itibarıyla *fakılar* (fakihler) zümresini de eklemek gerektiği gibi savaşçı topluluk için *alplar* da ayrıca anılmalıdır.³⁵ Malumdur ki, Osman Gâzi'nin yoldaşlarından bir kısmı *gâzi* bir kısmı *alp* unvanı ile anılır.

Bu genel çerçeveyi hatırdı tutarak baktığımızda uçlardaki siyasî, sosyal ve ekonomik hayat ve gelişmelerin şekillenışı daha anlamlı bir çerçeveye oturtulabilir. Merhum Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda, uçtaki değişimde göç ve nüfus baskısının oynadığı rolü ve devletleşme sürecini izah etmeyi amaçlamıştır. Bu hususu şöyle açıklar:³⁶

³² Bizans ile iletişim ve etkileşim meselesi öteden beri tartışmalı bir alandır. Bu konuda bkz. M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar*, Ankara 1981 (ilk yayını: 1931). Daha yeni bir katkı için bkz. Michel Balivet, *Bizans ve Osmanlılar-İlişkiler, Karşılıklı Etkileşim, Kalıtım*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul: Alkım Yayınları, 2005.

³³ Feridun Emecen, "Gazâyâ Dâir-XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 191-197, Cemal Kafadar, *Between Two Worlds-The Construction of the Ottoman State*, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1995.

³⁴ "Ve hem bu Rûmda dört tayfa vardur kim müsafirler içinde anılır: Biri Gâziyân-ı Rûm, biri Ahıyân-ı Rûm ve biri Abdâlân-ı Rûm ve biri Bacıyân-ı Rûm.". Âşıkpaşaoğlu (Atsız neşri), s. 237.

³⁵ Bu topluluklar hakkında bkz. Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gâziler-Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020, 2. bs.

³⁶ H. İnalçık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, I, Ed. K. Çiçek- Cem Oğuz, Ankara: Yeni Türkiye, 1999, s. 37.

“Osmanlı Beyliğinin ortaya çıkışını, 13. yy. ikinci yarısında Orta Anadolu’daki gelişmeler ve Batı Anadolu’da Bizans toprakları üzerinde gâzî Türkmen beyliklerinin kuruluşu süreci içinde incelemek gerekir. Bu süreci, üç temel etken belirlemiştir: İlk bir demografik devrim, Oğuzların yani Türkmenlerin Anadolu’ya sürekli yoğun göçleri, sâniyen Türk-İslâm gazâ hareketinin yeni bir evrim kazanması ve nihayet Denizli, Antalya, Ayasoluk ve Bursa’nın milletlerarası pazarlar durumuna yükselerek Türkiye’nin dünya ticaret yolları üzerinde önemini korumuş olması.”

İnalcık bu üç etkeni tespit ettikten sonra Oğuz-Türkmen göçlerini tahlil ediyor:

“Oğuz göçlerinin ilk aşaması Selçuklular önderliğinde Türkmenlerin 1020’lerden itibaren Azerbaycan’ı istila ve Anadolu’ya akınları ile başlamış ve Malazgirt zaferiyle Anadolu kapılarının açılmasıyla sonuçlanmıştır. Bundan sonra 12. yüzyılın ikinci yarısında Büyük Selçukluların çöküşü ve Harezmşahların yükselişi döneminde de bir göç dalgası kaydedilmişse de asıl ikinci büyük göç, bilindiği üzere, Moğol istilasının sonucu vuku bulmuştur. Orta Asya ve Azerbaycan’dan büyük kitleler...”

Osmanlı Beyliği bir süreç içinde, tedrici surette gelişip genişleyerek, devlete dönüşmüş, bilahare de bir cihan devleti halini almıştır. Rüya hikâyeleri sonradan yakıştırılrsa da Osman Bey’in ve Orhan Bey’in gâzi beyler olarak bir ülküsü vardı. Bunu akıllı bir siyasetle hayata geçirdiler. Şartları iyi okudular, sabırla ve akılla hareket ettiler. Gerek Anadolu’da gerekse Balkanlardaki siyasi ortamı iyi değerlendirdiler. Osmanlıların uçta konumlanmaları kadar Rumeli’ye geçişleri ve bir Anadolu-Balkanlar devleti olarak gelişmeleri diğer beylik ve devletleri zamanla egemenlik altına almalarında çok önemli bir jeopolitik avantaj oldu. Uzun gazaya açık oluşu kadar, kültürel geçişkenliği de onların “öteki” ile ilişkilerini biçimlendirdi. İstimâlet politikası ile gayrimüslim halkların gönlünü kazandılar.³⁷ Kul ve timar sistemleri ile devletlerini sağlam temellere dayandırdılar. Adalet ilkesini yönetimlerinin temel dayanağı yaptılar.

³⁷ Bu konuda bkz. Halil İnalcık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, çev. O. Özel, *Söğüt’ten İstanbul’a- Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, O. Özel-M. Öz (Der.), Ankara 2019, 4. Bs. (1. Bs. 2000), s. 443-472.

Osmanlı Beyliğinin devletleşme sürecinde Orhan Beğ/Gâzi devrinin ayrı bir önemi vardır.³⁸ Osmanlılardan günümüze kalan en eski yazılı belgeler bu devre aittir. Bu bağlamda, 1324 tarihli Mekece Vakfiyesi başta zikredilmelidir. Osman Gâzi'nin beyliği Orhan'a devrettiği ve Orhan'ın Bey olduğu döneme ait Osmanlılardan kalma orijinal tek belge olan 1324 tarihli Orhan Gâzi'nin Mekece Vakfiyesi (724 Rebülevvel ortaları/ Mart 1324). Bu vakfiye, beyliğin o dönemdeki kurumlaşma düzeyini göstermesi bakımından ilginçtir. Farsça kaleme alınan vakfiyede söz konusu vakfın mütevellisi olarak Orhan Bey'in bir azatlı kölesi (Şerefeddin Mukbil) görevlendirilmiştir. Orhan'ın unvanı *Şücaeddin*, babası Osman'ın *Fahreddin* olarak zikredilir. Bütün özellikleri ile bu vakfiye Selçuklu geleneğini tevarüs eden bir beylik yönetimine işaret eder. Ayrıca Osman ve Orhan'ın kendilerini takdimde ve yönetimlerini tanımlamada "din"e atfettikleri önem de belirgindir.³⁹

Bu belgenin konusu, Orhan'ın Mekece'de kurduğu hankâhın mütevelliliğine, âzat edilmiş kullarından hadım Şerefeddin Mukbil'in tayin edilmesidir. Burada Orhan Gâzi, Mekece nahiyesinin gelirlerinin oradaki hankâhta misafir olarak gelip geçenleri, garipleri, miskinleri, dervişleri, ehl-i ilmi barındırmak ve yedirip içirmek üzere tahsis ettiğini ve bu işle de azatlı kölesi Tavaşi Şerefeddin Mukbil'i mütevellî tayin ettiğini bildirir. Çocuklarının ve varislerinin burada hiçbir hakkı olmadığını da vurgulayan Orhan Bey, vakıf yöneticisinin de hasılatıdan öşür almasını şart olarak koyar.⁴⁰

³⁸ Bu konunun farklı yönlerine dair bazı katkılar için bkz. *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019, c. I. Bu eserdeki bazı katkılar: Orhan Kılıç, "Orhan Gâzi Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı ve Teşkilatı", s. 331-338; Mehmet Öz, "Beylikten Devlete: Orhan Gâzi Devrinde Kurumlaşmanın Boyutları", s. 341-346; Yunus İnce, "Osmanlılarda Orhan Bey Dönemi Kurumlaşma Çabaları: Beylikten Devlete Dönüşüm", s. 349-355; Hakan Yılmaz, "Osmanlı Devletinin Bürokratik Anlamda asıl Kurucusu: Orhan Gâzi", s. 357-389; Vedat Turgut, "Orhan Gâzi Dönemi ve Vakıfları", s. 391-472.

³⁹ Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm konusunda derli toplu ve ufuk açıcı bir eser için bkz. A. Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslam-Bir İmparatorluk Bir Din*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

⁴⁰ Belgede Osman ailesi fertleri şunlardır: Çoban bin Osman, Melik bin Osman, Hamid bin Osman, Bazarlı bin Osman, Fatıma Hatun binti Osman, Mal Hatun binti Ömer Bey, Melek binti el-Melik, Efendi binti Akbaşlı. Osman Bey oğlu Alaeddin veya Ali Paşa'nın bu listede olmayışı tuhaftır. Uzunçarşılı Pazarlı'nun isim, Alaeddin'in lakap olması ihtimalini öne sürer. Şahitler arasında ise Orhan'ın oğullarından Sultan, Süleyman ve İbrahim bulunmaktadır. Henüz doğmamış olan Halil, Murad ve Kasım'ın burada olmaması normaldir, Sultan muhtemelen daha sonra hayatını kaybetmiştir. İbrahim Asporçe Hatun'un oğludur ve onun 1323 tarihli vakfiyesinde mütevellidir ve 1348 tarihli temliknamede de adı geçer: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Gâzi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, sayı 19 (1941), 277-288. (Yeniden basımı: aynı yazar, *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler-seçme makaleler 2*, İstanbul, 2012, s. 37-47).

Orhan Gâzi dönemine ait önemli bir diğer belge de 1348 tarihli temliknamedir. Orijinal belgenin sonradan yapılmış bir kopyası olması kuvvetle muhtemel olan (749 Rebîulâhir sonları/Temmuz 1348) bu belgede Orhan'ın "zaîm" (komutan) Ferzende'ye Pambucak deresini temlik ettiği yazılıdır.⁴¹ Belgede ilkin Orhan'ın, Ferzende tarafından armağan verilen oğulları Süleyman Paşa, Murad Bey, Halil Bey, İbrâhim Bey sırayla sayılır. Bu temlikin 1337'de İzmit fethinden sonra yapılmış olması dikkat çekicidir.⁴²

Oğlu Süleyman Paşa'nın⁴³ vefatından sonra İznik'te Hacı Karaoğlan diye bilinen Osman bin Yusuf Zaviyesi için düzenlediği 1360 tarihli Arapça vakfiye Orhan Gâzi döneminin önemli belgelerinden biridir. Bu vakfiyede Şücadü'd-devle ve'd-Din Orhan Bey'in babası Osman Bey ve dedesi Ertuğrul'un adı zikredilmiştir.⁴⁴

Orhan Gâzi'nin 1329 Pelekanon savaşından sonra Gebze'de bir külliye kurmuş olup cami ve hamamı günümüze ulaşmıştır. Sofya Millî Kütüphanesi'nde bulunan Orhan'ın vakıfları defterindeki kayıtlar ise Bursa Hisar Medresesi, Bursa imaret ve medresesi için vakıflarını içerir.⁴⁵ Bütün bu vakfiyeler ve kurulan vakıflar kurumlaşmanın sosyal ve dinî boyutlarının yanında bürokratik yönünü de ortaya koymaktadır.

Bey döneminde vezirlik ve bürokrasi konusundaki veriler elbette ki bazı tartışmaları beraberinde getirir ama devlet bürokrasisinin oluştuğu açıktır. Orhan'ın vezirleri şu kişilerdir: Ulemadan Kemaleddin oğlu Alaeddin Paşa (1327-1337); Mahmut oğlu Ahmed Paşa (1339-1348), Hacı Paşa (1348), Sinaneddin Yusuf Paşa (1348). Osmanlılarda, Edebâli'den itibaren beyliğin idaresini çoğu fakih,

⁴¹ Bu belge İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından yayımlanmış ("Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalaa", *Belleten*, III/9 (1959), s. 99-106, yeniden basımı, aynı yazar, *Seçme Makaleler* 2, 25-36) ve özgün olup olmadığı, metnin içeriğindeki hususların tam olarak ne anlama geldiği hususlarında tartışmalar olmuştur. Bu tartışmaları ele alan ve burada geçen kayıtlar ile ilgili olarak muahhar arşiv kaynaklarındaki atıflarla birlikte ele alan Feridun M. Emecen, Osmanlı tarihine ait bu ilk Türkçe belgenin, II. Bayezid devrinde, bir sınır meselesinin halli için, orijinalinden yapılmış bir kopya olduğu kanaatindedir: Emecen, *İlk Osmanlılar...* ("Orhan Bey'in 1348 tarihli Mülknâmesi Hakkında Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler" makalesi), s. 187-207

⁴² Halil İnalçık, "Orhan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2007, c. 33, 385 (Yeniden Basımı: aynı yazar, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları* (1302-1481), İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, s. 76.)

⁴³ Süleyman Paşa için bkz. Enver Konukçu, "Orhan Gâzi'nin Şehit Oğlu Süleyman Paşa", *Uluslararası Orhan Gâzi ve Dönemi Sempozyumu* 8-9 Nisan 2011-Orhan Gâzi ve Dönemi, ed. İsmail Selimoğlu, Bursa: Osmangâzi Belediyesi, 2011, s.123-157.

⁴⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Orhan Gâzi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Ashı", *Belleten*, sayı 107, 1963 (Yeniden Basımı: aynı yazar, *Seçme makaleler* 2, s. 49-62.

⁴⁵ İnalçık, "Orhan".

ulemâdan kişiler kurmuş ve yürütmüştür.⁴⁶ Âşıkpaşazade ve Neşrî'deki kayıtlara göre Divan'da burma dülbend Orhan zamanında hâdis olmuştur. Divana gelen beyler burma dülbend giyerdi.⁴⁷ Bu da resmi toplantılardaki protokol ve giyim-kuşamın tertip edildiğinin bir göstergesidir.

Orhan Gâzi devrinde askerî teşkilâtın yeni bir düzenlemesinin yapılmış olduğu açıktır. Beyliklerde, Türkmenler arasında gazâ akınlarına katılan yayalar okçulukta üstün beceri kazanmış özel bir savaşçı grubu oluşturur, bunlar sıradan halktan kızıl börk ile ayırt edilirdi. Bunlar atlı ve yaya olabilirdi. Sefer ilânı üzerine beyin bayrağı altında toplanırlardı. Buna "ilden yaya çıkarma" denirdi. Orhan Gâzi, Vezir Alâeddin Paşa'nın sözüyle beyin maiyetinde sürekli hizmet gören hassa yaya askerini teşkil etti.⁴⁸

Âşıkpaşazade ve Neşrî'de "ilden yaya yazmak" ve "ak börk-kızıl börk" meselesi aşağı yukarı aynı şekilde anlatılır. Orhan Gâzi'ye kardeşi Ali Paşa [Neşrî, burada Alaeddin yerine Ali diyor] padişah olduğunu, askerinin arttığını, onları diğer beylerin askerlerinden ayırmak için bir işaret koymasının gerektiğini söyler. Orhan onun teklifini sorunca o da "*Etraftaki beylerin börkleri kırmızıdır. Senin has kullarının börkleri ak olsun*" der, Orhan da Bilecik'te ak börk büktürüp önce kendisi giyer, sonra da askerilerine giydirir. Orhan askerinin çoğalmasını ister, kardeşine danışır, o da "*Anı kadıya tanışmak gerek*" der. Bilecik Kadısı Hayrettin (ki Osman zamanında kadı idi, Orhan ona önce İznik sonra Bursa kadılığını verdi; daha sonra Murad zamanında kadiasker ve vezir oldu)'e danıştı. O da "ilden yaya yazıp çıkarmak gerek" dedi. Çok rağbet oldu, hatta bazıları kadıya yaya yazılmak için rüşvet verdi ("*Ol vakit adamların çoğu kadıya rüşvet iletti kim beni yaya yazdurun deyü.*"). Bunlara da ak börk giydirildi.⁴⁹

⁴⁶ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. I, s. 68; İncalcık, "Orhan" maddesi, s. 383. Cezar, Orhan oğlu Süleyman Paşa'yı da vezirler arasında sayar.

⁴⁷ Enük yaya anekdotu vesilesiyle değinilir. Âşıkpaşaoğlu, s. 118 ("*Ve dahı burma dülbend Orhan zamanında tasnif olundu. Divâna gelecek beglerün burma dülbendi olmasa ta'yib ederler idi kim "Divâna geldün. Kamı burma dülnendün?" derler idi.*), Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 74. ("*Ve dahı burma mu'akkad dülbend Orhan zamanında hâdis olmuştur. Divâna gelicek beğlerün burma dülbendi olmasa teşnî iderlerdi*".)

⁴⁸ İncalcık, "Orhan", s.383-384.

⁴⁹ Neşrî (Öztürk neşri), s. 73-74; Âşıkpaşaoğlu (Atsız neşri), s.117-118. Bu konuda Oruç Beğ Tarihi ve Anonim Tevârih anlatısında bazı farklar vardır: "*Orhan Gâzi tamam memlekette istiklali padişah oldu. Ali Paşa kim vardur karındaşı idi. Begliği küllî terk idüp karındaşı Orhan'a ısmarladı. Kendisi derviş olup meşayih yolunu dutmuş idi. Bir gün Ali Paşa karındaşı Orhan'a didi ki, "İy karındaşı! Şimden girü leşkerün ziyade oldu. İslam leşkeri arttı. Muhammed dini şevket dutup günden güne ziyâde oldu. İmdi sen dahi âlemde bir nişan ko. Bir resm ki anunla anılasun."* didi. Orhan Gâzi eyitdi: "*İye karındaşı! Sen ne dirsen eyle olsun*" didi. Ali Paşa eyitdi: "*İy karındaşı! Kamu*

Ak börk giyilmesi dolayısıyla bazen Yeniçerilerle karıştırılsa da esas itibarıyla burada söz konusu olan Orhan'ın askerlerine ak börk giydirilmesi ve hükümdarlığı sırasında Anadolu'dan yaya askeri toplanmasıdır. Nitekim "Anadolu'da yaya askeri yazılmasının Orhan zamanından kaldığı" da bu kaynaklarda yazılıdır.⁵⁰ Anonim ve Oruç'da ak börk giyilmesi bahsinde, o dönemde meşveret edildiği, kardeş kardeşi öldürmediği, kardeşin kardeşi öldürmesinin Yıldırım Bayezid zamanından kaldığı belirtildikten sonra "*ve Anadolu'da yaya yazmak Orhan zamanından kaldı*" denir. I. Murad devrinde Çandarlı Halil ile Karamanlı Kara Rüstem'in dahliyle yeniçeriliğin kuruluşu anlatılırken Oruç'da yeniçerilerin de ak börk giydirildiği yazılıdır.⁵¹

Kurumlaşma açısından önemli bir alan da dirlik/timar sistemidir. Müslüman Türklere timar kelimesi "bakım" anlamında kullanılırdı. Osmanlı timarı Selçuklu iktâ sistemine dayanmakla birlikte kendine özgü nitelikleri de vardır ve bunlar kuruluş döneminden itibaren belirir.⁵² Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'da ve diğer kroniklerde Osman Gâzi zamanından başlayarak Osmanlı beylerinin askere timar verdiği belirtilir. Mesela, Turgut Alp'e verilen İnegöl bölgesi Turgut-ili diye adlandırılmıştır. Öyle anlaşıyor ki Âşıkpaşazâde "yurtluk" olarak verilen toprakları, kendi zamanının terimini kullanarak timar adıyla anmaktadır. Yurtluklar babadan oğula irsîdir; XV. yüzyılda Rumeli uç sancaklarında uc beyine verilen topraklar irsî yurtluklardır, babadan oğula geçer, feodal bir karakter taşır. Öyle anlaşıyor ki, Osman döneminin yurtluk yöntemi, Orhan-Murad

leşkerün kızıl börk geysünler, sen ak börk geygil ve sana ta'alluk olan dahi ak börk geysünler. Bu dahi âlemde bir nişân olsun" dedi. Orhan Gâzi bu sözi kabul idüp âdem gönderip Amasiyye'de Hacı Bekdaş el-Horasanî'den icazet alup, ak börk getürdüp evveş kendü giydi. Andan sonra kendüye taalluk olan kimselere geydürdi. Ak börk geymek ol zamandan berü kaldı." Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), (Öztürk neşri) s. 18. Krş. Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi, 1288-1502], (Öztürk neşri) s. 17-18.

⁵⁰ Yaya teşkilatı hakkında bkz. Feridun Emecen, "Yaya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, İstanbul, 2013, s. 354-356. Osmanlıların 1329 Pelekanon Savaşında yaya askerlerinin olduğuna dikkati çeken Emecen, muahhar kaynakların kendi devirlerindeki teşkilatı geçmişle karıştırmasının söz konusu olabileceğine dikkat çeker.

⁵¹ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Öztürk neşri, s. 18; Oruç Beğ (Öztürk neşri), s. 18). Daha sonra, I. Murad devrinde Çandarlı Halil ile Kara Rüstem'in yeniçeriliğin ihdası anlatılırken yeniçerilere ak börk giydirildiği belirtilir. Esirlerden devşirilen oğlanlar Anadolu'da "*Türk kavmine üleşdurdiler, çift sürdurdiler. Hem Türkçe öğrenürler. Üç dört yıl Türkçe dahi öğreñdükden sonra getürüp kapuda yeniçeri eylediler. Bu veçhile oğlanlar cem' idüp getürüp kapuda ak börk geydurdiler. Adını yeniçeri kodılar.*" (Oruç Beğ, s. 25; Anonim'de yeniçerilere ak börk giydirildiği ibaresi yoktur: "*kapuya getürüp bu oğlanları taşra illere ve Türklere verdiler. Türkçe öğrensın didiler. Andan Anadolu'ya bu oğlanları gönderdiler. Türkler bu oğlanlara çift sürdiler kullandılar. Birkaç yıldan sonra getürüp kapuda yeniçeri eylediler. Ve hem adını yeniçeri kodılar.*" (Öztürk neşri, s. 28-29).

⁵² Bu konuda genel olarak bkz. Ö. L. Barkan, "Timar", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 12, s.286-333; Halil İnalcık, "Timar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, 2012, s. 168-173; Nicoara Beldiceanu, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Timar*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Teori Yayınları, 1985.

dönemlerinde tipik Osmanlı timar sistemine doğru bir gelişme göstermiştir.⁵³ Tahrir defterlerindeki kayıtlarda, geriye doğru yapılan atıflardan Orhan Gâzi devrine ulaşan timar tevcihleri tespit edilmiştir.⁵⁴ Eski beyliklerden alınan bazı yerlere ait tahrir defterlerindeki sipahiler ve müsellemlerle ilgili kayıtlarda “kadimlik yurtlarına eşerler” ibaresinden hem timar sisteminin köklerini hem de Osmanlıların önceki beyliklerden tevarüs edilen sistemin izlerini görmek mümkündür.

I. Murad devrinden kalmakla birlikte Orhan dönemine uzanan bir belge, Mount Athos St Paul (Pavlus) Manastırı arşivinde bulunmaktadır. Bu *biti*’de I. Murad babası Orhan’ın bitisini yenilemiştir. 1979’da müteveffa Vanco Boskov tarafından yayınlanmış olan I. Murad’ın bu belgesi daha önce babasının verdiği bir belgenin onaylanması/yenilenmesidir. Belgede Chaldikidi (Halkidiki) yarımadasına yakın iki köyün Sampias adlı bir Sırp soyluya timar olarak bahşedildiği teyit edilmektedir. Belgede Murad babasından “merhum gâzi babam” diye söz eder.⁵⁵

Orhan Gâzi devrindeki idarî taksimata dair kroniklerde verilen bilgiler aile mensupları ve yoldaşların birlikte yönettiği bir ülke görüntüsü arz eder. Neşrî’de İznik’in fethi sonrası ülke yönetimi özetle şu şekilde anlatılır: Bir ulu kilise Cuma mescidi, bir manastır medrese yapılıdır. Yenişehir kapısının olduğu yerde imaret yaptı. Medreseyi Davud-ı Kayseri’ye verdi. İznikmid’i oğlu Süleyman Paşa’ya verip (1329’dan sonra) Yenice, Göynük ve Mudurnu’ya havale etmişti. İznik alınınca Bursa’yı oğlu Murad Han Gâzi’ye verip adını Bey sancağı koydu. Karacahisar’ı amcası oğlu Gündüz’e verdi. Karasi vilayeti alınınca Süleyman Paşa oranın idarecisi oldu.⁵⁶ Daha sonra Rumeli’ye geçince orayı yönetti. Hacı İlbeğ ve Gâzi Evrenuz da Rumeli’nde fetihler yaptılar.⁵⁷

Osmanlı Devleti’nin kurumlaşma sürecinde yaşanan değişikliklerden şikâyetçi olan zümrelerin sesini yansıtan ve Beyliğin kuruluşunda beylerin alçak gönüllüğünü vurgulayan anlatılar, tarihî gerçekliği ancak kısmen yansıtabilir. Kroniklerde geçen aşağıdaki hikâye veya benzerleri konar-göçer bir topluluk, gâzi

⁵³ İnalçık, “Orhan”, s. 384.

⁵⁴ Mesela bkz. Beldiceanu, a.g.e., s. 16-18 (Ankara Sancağının 1462-63 tahririne ait MM 9’da Süleyman oğlu Mehmed’in timarını oluşturan Torbalı köyü Orhan Gâzi döneminde tevcih edilmiş ve bu tevcih I. Bayezid döneminde Mahmud ve Balaban adlı kişilerin adına yenilenmiştir).

⁵⁵ Elizabeth Zacharioadu, “Murad I Referring to His Father “*Merhum Gâzi Babam*”, *Uluslararası Orhan Gâzi ve Dönemi Sempozyumu 8-9 Nisan 2011-Orhan Gâzi ve Dönemi*, ed. İsmail Selimoğlu, Bursa: Osmangâzi Belediyesi, 2011, s. 18-22.

⁵⁶ Neşrî (Öztürk neşri), s. 76. Krş. Âşıkpaşaoğlu (Atsız neşri), s.119-120.

⁵⁷ Neşrî (Öztürk neşri), s. 76-78.

savaşçılar, alp-erenler ve ahiler ve dervişlerden oluşan uç beyliğinin yerleşik, şehirli bir devlete dönüşmesinin yarattığı çelişkilerin sade ve basit geçmişe özlem duygusuyla kaleme getirilişini aksettirir.⁵⁸ Âşıkpaşazade Orhan'ın babasının ölümü sonrasında durumu şöyle nakleder:⁵⁹

“Atasını bildi kim bu fenâ sarayını terk etdi ve ol baki sarayın kabul etdi, karındaşı Alâaddin Paşayile bir araya geldiler. Emr-i hâli neyise gördiler. (...) Ve dahı ol zamanda olan azîzler bile cem' oldu. Osmanuñ malı var mı yok mı deyü sordılar. Teftiş etdiler kim miras olına bu iki karındaş arasında. Hemîn bu feth olınan vilâyet var ancak. Akca ve altun hiç yok. Osman Gâzi'nüñ bir sırtak tekelesi [bir çeşit kumaş] var yenice. Ve bir yançuğı [at zırhı] dahı var. Duzluğı [tuzlası] ve kaşuklığı dahı var. Bir sokman edüğü [giyim ayakkabısı] dahi var. Ve birkaç eyüce atları dahı var. Ve birkaç süri koyunu dahı var.”

Kardeş kavgalarının eleştirisi babında Anonim Tevârih'deki anlatı kayda değerdir. Orhan Gâzi'nin kardeşi Alâaddin Paşa ile miras taksimi konusundaki konuşmasını nakleden Âşıkpaşazade de Alâaddin Paşa'nın devlet görevi istemediğini nakleder⁶⁰ ama (kardeşin adının Ali olarak geçtiği) Anonim Tevârih'in yazarı o dönemde kardeşlerin meşveret ettiğini, birbirlerini öldürmediğini de vurgular:⁶¹

“Orhan tamâm memleketleri mukarrer itdi, pâdişâh oldu. Karındaşı Ali Paşa'yı katına okudu. Ayıtdı: “İy karındaş, memleket bâbında ne dersin” dedi. Ali Paşa ayıtdı: “Memleket senün olsun. Bana beğlük gerekmez. Diyü bi'l-küllîye beğliği terk idüp kendü bir köşeyi ihtiyâr idüp oturdu. Ol zamanda kardaş kardaşa hürmet iderlerdi.” Yine Alaaddin/Ali Paşa'nın Orhan'a ak börk tavsiyesinden sonra Anonim yazarı şöyle der: “Ol zamanda beğler karındaşlarıyla meşveret iderler, bir yere cem' olurlardı. Birbirin öldürmezlerdi, tâ Yıldırım Han zamanına degin. Kardaş kardaşı öldürmek Yıldırım han zamanından kaldı.”⁶²

⁵⁸ Bu konuda bkz. Mehmet Öz, “İlk Dönem Osmanlı Kroniklerinde Geçmiş eleştirisinin Sınırları ve Altın Çağ Tasavvuru”, XVIII. Türk Tarih Kongresi (1-5 Ekim 2018)'ne sunulan ve yayınlanan bu bildiri şurada da yayınlandı: Mehmet Öz, *Osmanlı Tarihi Üzerine I-Kuruluş, Kimlik ve Siyasî Düşünce*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2019, ss. 140-161.

⁵⁹ Âşıkpaşaoğlu, s. 115.

⁶⁰ Aynı yer. Burada, önde gelenlerin (azizler) meşvereti sırasında Alaaddin Paşa'nın Orhan'a “Bu vilâyet hakkundur” dediği, Orhan'ın ona başa geçmesini teklif etmesi (“Gel imdi ol çoban sen ol”) üzerine babalarının sağlığında Orhan'ı seçtiğini, dolayısıyla çobanlığın ona ait olduğunu söyleyen Alaaddin Paşa, Orhan'ın vezirlik teklifini de (“imdi sen bana paşa ol”) kabul etmez. Âşıkpaşazade, Alâaddin'in Kite ovasında Fudura köyünü istediğini, Orhan'ın bunu kabul ettiğini belirtir.

⁶¹ *Anonim Osmanlı Kroniği*, (haz.) N. Öztürk, s. 18.

⁶² Aynı yer. Bu anlatı, Oruç Beğ'de de hemen hemen Anonim'deki gibidir. Krş. *Oruç Beğ Tarihi*, ss. 17-18.

Sonuç Yerine

Bir cihan devleti hâline gelen Osmanlı Beyliğinin Türk tarihi açısından değerlendirmesini yapmak zor ancak bu kısa yazı çerçevesinde bazı genel hususlar tebarüz ettirilebilir. Osmanlılar, beylikten devlete geçiş süreçlerinde kendilerinden önceki dönemlerin mirasının yanında hüküm sürdükleri bölgelerin eski gelenek ve kurumlarından da etkilenecek yeni bir terkibe imza atmışlardır. Gerek siyasi gerekse kültürel açılardan bakıldığında çok geniş bir coğrafyaya yayılan ve farklı etnik ve dinî grupları bir arada yaşatma becerisini en azından dört asır başarıyla sürdüren Osmanlılar bu yönleriyle sadece Türk tarihinde değil dünya tarihinde de çarpıcı bir örnektirler. Egemenlik anlayışları ve veraset sistemleri tevarüs ettikleri Türk-İslam geleneğini yansıtsa da herhangi bir isyan veya taht kavgası söz konusu değilken dahi kardeş katlini tecviz eden ve uygulayan Osmanlılar, hâkimiyetin bölünmezliği ilkesini benimseyerek Türk-Moğol geleneğinden farklılaştılar. Birinci Ahmed'in başa geçmesinden sonra uygulanan ekberiyet usulüyle de dönemin ve şartların gereği yeni bir yöntemi benimsediler. Başka yönlerden zaaflar olduğu ileri sürülse de her iki usul de "arus-ı saltanat"ın ortak kabul etmediği anlayışıyla Osmanlı Beyliği/Devletinin bölünmeden devamında kritik rol oynamıştır.⁶³

Osmanlı Beyliğinin kadim Türk geleneklerinin aksine ülüş sistemini terk edip saltanatın bölünmezliği ilkesini benimsemesi ülkenin birliği ve saltanatın devamlılığında önemli rol oynayan faktörlerin başında zikredilir. Kardeş katli uygulamasına duyulan mevzi tepkilere rağmen bu yöntem I. Ahmed'in cülusuna kadar uygulandı. Ondan sonra da zaman zaman kafesteki şehzadelerin katledildiği vaki idiyse de uygulama kesin kural olmaktan çıktı. Tabii artık, 17. Yüzyıldan itibaren Saray'da kafes sistemi çerçevesinde hayat süren şehzadelerin sancaklarda yönetici olmaları söz konusu olmadığı için, isyanlar ve saray içi entrikalar dışında, taşrada kuvvet toplayan hanedan mensubu bir taht iddiacısının baştaki hükümdara yönelik bir hareketi de söz konusu olmayacaktır.

Osmanlıların başarılarında ve Anadolu'da, tabir caizse Türk birliğini kurmalarında; yayılmalarını iki yönlü gerçekleştirmeleri, bir yandan Bizans ve Balkan topraklarına doğru genişlerken paralel olarak diğer Anadolu beyliklerini barışçı yollarla veya savaşla ilhak etmeleri ana etkenlerin başında gelir. Zira yeni

⁶³ Timur'un oğlu Şahruh'un Çelebi Mehmed'e kardeşleriyle taht kavgasına girmesi ve onların hayata veda etmelerini eleştirdiği mektubuna Çelebi Mehmed tarafından verilen cevapta saltanatın ortaklık kabul etmediği ifade edilmiştir. Feridun Bey'in Münşeât'ında bulunan bu mektuplaşmanın gerçekliği bir yana Osmanlı Devleti'ni kuranların tarihî tecrübeyle pekişen bakış açısını aksettirdiği açıktır. Halil İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü", s. 90. Ayrıca bkz. Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul 1997, s. 121-122. Fatih'in iki oğlu arasındaki mücadelede Cem Sultan'ın ülkeyi ikiye bölme teklifine II. Bayezid *arûs-ı saltanatın* yani saltanat gelininin ortaklık kabul etmeyeceği şeklindeki cevabı da malumdur.

fetihler iç kesimlerdeki gâzileri ve ganimet peşinde koşanları cezbediyor, o fetihlerle kazanılan güç ise Anadolu'daki genişlemeyi kolaylaştırıyordu. Kısacası gazanın bayraktarlığı Osmanlıları diğer beyliklere göre avantajlı kılıyordu.

İstanbul'un fethi ile Roma'nın da mirasçısı olan İslam Sultanı ve Türk Hakanı, böylece bu kenti kurduğu cihan devletinin merkezi haline getirecekti. Fatih ile birlikte Osmanlılar artık Batı Hristiyan dünyası tarafından bir dünya gücü olarak tanındı, Yavuz'un gerek Safevîlere karşı zaferi gerekse Memluk Devletini ortadan kaldırarak Haremeyn'in hadimi olmasıyla ise artık İslam dünyasının liderliği rolleri perçinlenmişti. Kanuni Devrinde hilafet konusunda hiçbir tereddüdü olmayan Osmanlılar Avrupa'da da hiçbir gücü kendilerine denk kabul etmiyorlardı.

Osmanlı Devleti'nin Türk tarihi içindeki yeri hiç şüphesiz çok büyüktür. Beylik aşamasını bir yana bırakıp Rumeli'nin fethinden başlasak dahi, 5 asır Avrupa'da, 4 asır da Afrika'da hüküm süren, 16. Asırda Hint Müslümanlarına ve Endonezya'ya kadar yardım eli uzatabilen, 1683 Viyana Bozgununa rağmen 18. Yüzyılın ilk yarısında dahi ancak birden fazla Hristiyan devletin baş edebildiği, bünyesindeki farklı dinlerden unsurları görece barış ve huzur içerisinde yaşatan, edebî sanatlardan mimariye pek çok alanda İslam medeniyetinin özgün bir çeşitlemesini üreten, zaafı olmakla birlikte toplumun ihtiyaçlarının temini hedefine odaklanmış iktisat siyaseti ve vakıf kurumuyla sosyal devlet özelliklerini döneminin şartlarında yerine getiren Osmanlı Devleti, herhalde bütün halinde en uzun süre yaşamış Türk hanedan devletidir. Osmanlı döneminde günümüze kalan arşiv belgeleri sadece Türk tarihini değil Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerin ve Osmanlılarla ilişki kuran devletlerin tarihlerini de aydınlatıyor. Bir bürokratik imparatorluk olarak Osmanlı Devleti bu bakımdan Türk tarihinde en önde gelen devlettir. Yine Osmanlı döneminde yazılmış divanlardan menakıpnamelemelere, tarihlerden ilimi eserlere çok zengin bir Türkçe yazılı kaynak birikimimiz vardır. Kısacası Osmanlılar Batı Türklüğünün tarihinde *tavaif-i mülûk* dönemini sona erdiren ve dönemin şartları çerçevesinde, esneklik ve pragmatizm ile merkezîyetçilik ve bütünlüğü mezceden bir başarının mimarları olmuşlardır. Batı karşısında dengenin aleyhe dönmesi ve sonrası ise başka bir hikâyedir.

Osmanlı Beyliği bir süreç içinde, tedrici surette gelişip genişleyerek, devlete dönüşmüş, bilahare de bir cihan devleti halini almıştır. Rüya hikâyeleri sonradan yakıştırılsa da Osman Bey'in ve Orhan Bey'in gâzi beyler olarak bir ülküsü vardı. Bunu akıllı bir siyasetle hayata geçirdiler. Şartları iyi okudular, sabırla ve akılla hareket ettiler. Gerek Anadolu'da gerekse Balkanlardaki siyasî ortamı iyi değerlendirdiler. Osmanlıların uçta konumlanmaları kadar Rumeli'ye geçişleri ve bir Anadolu-Balkanlar devleti olarak gelişmeleri diğer beylik ve devletleri zamanla

egemenlik altına almalarında çok önemli bir jeopolitik avantaj oldu. Ucun gazaya açık oluşu kadar, kültürel geçişkenliği de onların “öteki” ile ilişkilerini biçimlendirdi. İstimâlet politikası ile gayrimüslim halkların gönlünü kazandılar. Kul ve timar sistemleri ile devletlerini sağlam temellere dayandırdılar. Adalet ilkesini yönetimlerinin temel dayanağı yaptılar.

Kuzey-batı Anadolu’da bir uc beyliği olarak tarih sahnesine çıkan bir siyasi oluşum iken, yetenekli siyasi ve askeri önderlerinin dönemin konjonktürünü çok iyi değerlendirmesi ve ana istikameti iyi belirlenmiş bir stratejiye göre hareket etmesiyle kısa zamanda bir Anadolu-Balkanlar gücü hâline gelen Osmanlı Beyliği, Bizans’ın ve Balkanların siyasî, idari ve sosyo-ekonomik zaaflarını da iyi değerlendirmiştir. Bize çelişkili gelse de bir yandan gaza-cihad motivasyonu ile farklı kesimleri kendisine çekerken öte yandan *istimâlet* siyaseti ile gayrimüslim unsurlar karşısında kapsayıcı ve içerici bir tutumu benimseyip uygulaması, ani ve geçici bir büyük işgal ve istila hareketi değil tedricî ve esnek bir fetih siyaset gütmesi Anadolu-Rumeli Devletinin İstanbul’un fethiyle bir cihan devletine dönüşmesinin zeminini hazırlamıştır. Bilahare, Fatih ve II. Bayezid devrinden başlayarak ve fakat özellikle Yavuz devrinde doğu siyasetindeki gelişmeler bu cihan devletine üçüncü bir ayağı, kadim hilafet topraklarını da katacaktır. Bu süreç, sadece Osmanlı Devleti’nin İslâm âleminin en önemli gücü hâline gelme çabasından değil coğrafi keşiflerle Akdeniz dışında Afrika, Kızıldeniz ve Hint Okyanusunda en başta Portekizliler ve bilahare İspanyollar olmak üzere Avrupalı güçlerin hâkimiyet kurma çabalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Osmanlılar daha 14. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Hristiyan Avrupa güçlerinin gözünde bir tehlike olarak görülmeye başlanmış, bu bağlamda Papalığın gayretleriyle bir kısmı hayata geçirilen Haçlı Seferlerinin hedefi olmuş, 16. Yüzyılda ise Avrupalı güçler arasındaki çelişki ve çıkar çatışmalarını da yer yer kendi lehine kullanmak suretiyle Eski Dünya’nın en önemli siyasî-askerî gücü konumuna yükselmiştir. Kökleri 15. Yüzyıl veya hatta öncesine uzanan kültürel, ekonomik, siyasi ve dinî değişimleri yaşayan Hristiyan Batı Avrupa’da 16. Yüzyılda askerî devrimler somutlaşan gelişmeler karşısında yönetme kabiliyet ve kapasitesi bakımından en geniş sınırlarına ulaşan Osmanlı Devleti 17. Yüzyıl başlarında bir denge durumu ile karşılaşacaktır. Her halükârda, Batılıların ifadesiyle “Büyük Türk” yani Osmanlı Padişahı ve onun “Türk İmparatorluğu” 1683 Viyana Bozgununa kadar Eski Dünya’nın siyasi tarihini derinden ve kapsamlı bir şekilde etkileyen başat güç olmaya devam edecektir.

Kaynaklar / References

- Ahmedî. *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*. Haz. Çiftçioğlu N. Atsız. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*. İstanbul, 1997.
- Anonim *Osmanlı Kroniği (1299-1512)*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2000.
- Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî. *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz. Çiftçioğlu N. Atsız. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Ayönü, Yusuf. *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Balivet, Michel. *Bizans ve Osmanlılar-İlişkiler, Karşılıklı Etkileşim, Kalıtım*. Çev. Nedim Demirtaş. İstanbul: Alkım Yayınları, 2005.
- Barkan, Ö. Lütfi. "Tımar". *İA*, 12: 286-333.
- Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan. *Câm-ı Cem-Âyîn*. Haz. Kırzioğlu Fahreddin. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Beldiceanu, Nicoara. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devletinde Tımar*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Teori Yayınları, 1985.
- Emecen, M. Feridun. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Yılları". İçinde *Hunlardan Türkiye Cumhuriyeti'ne Kuruluş*. Ed. Sadullah Gülten. İstanbul, 2023.
- Emecen, M. Feridun. "Gazâya Dâir-XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti". İçinde *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*. İstanbul, 1995: 191-197.
- Emecen, M. Feridun. "Kayılar ve Osmanlılar: Sahte Bir Kimlik İnşası mı?". İçinde *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara, 2015: 237-244.
- Emecen, M. Feridun. "Yaya". *DİA*. 43. 2013: 354-356.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Enverî. *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî-Osmanlı Tarihi Kısım (1299-1466)*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.
- İnalcık, Halil. "Orhan". *DİA*. 33. 2007: 385. (Yeniden Basımı: aynı yazar, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- İnalcık, Halil. "Osman Gâzi'nin İznik (Nicea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*. Çev. Suavi Aydın. Der. O. Özel, M. Öz. Ankara: Kitapevi, 2000: 301-334.
- İnalcık, Halil. "Osman I", *DİA*, 33, 2007: 443-453.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi "Söğüt'ten İstanbul'a-Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, O. Özel-M. Öz (Der.), Ankara: İmge Kitapevi, 2019, 4. Bs. (1. Bs. 2000): 225-240.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Fetih Yöntemleri". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Çev. O. Özel. Der. O. Özel, M. Öz. Ankara: İmge Kitapevi, 2019: 443-472.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış". İçinde *Osmanlı-I*. Ed. K. Çiçek, Cem Oğuz. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 37-117.

- İnalcık, Halil. "Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telâkkisi İle İlgisi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 14/1 (1959): 69-94.
- İnalcık, Halil. "Timar". *DİA*. 41. 2012: 168-173.
- İnalcık, Halil. "The Question of the Emergence of the Ottoman State". *International Journal of Turkish Studies*. 2/2 (1981-82): 71-79.
- İnce, Yunus. "Osmanlılarda Orhan Bey Dönemi Kurumlaşma Çabaları: Beylikten Devlete Dönüşüm". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri I*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019: 349-355.
- Kafadar, Cemal. *Between Two Worlds-The Construction of the Ottoman State*. Berkeley, Los Angeles, Londra, 1995.
- Karamanlı Nişancı Mehmet Paşa. "Osmanlı Sultanları Tarihi". İçinde *Osmanlı Tarihleri I*. Çev. Konyalı İbrahim Hakkı. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Kılıç, Orhan. "Orhan Gâzi Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı ve Teşkilatı". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019: 331-338.
- Konukçu, Enver. "Orhan Gâzi'nin Şehit Oğlu Süleyman Paşa". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Dönemi Sempozyumu 8-9 Nisan 2011-Orhan Gâzi ve Dönemi*. Ed. İsmail Selimoğlu. Bursa: Osmangâzi Belediyesi, 2011: 23-157.
- Köprülü, M. Fuad. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Mes'eleleri". *Belleten*. 28 (1943): 219-312; Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1981.
- Köprülü, M. Fuad. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar*. Ankara, 1981 (İlk yayını: 1931).
- Lindner, Rudi Paul. *Osmanlı Tarihöncesi*. Çev. Ayda Arel. İstanbul, 2008.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Kitâb-ı Cihannümâ-Neşrî Tarihi-I*. Haz. F. Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1995.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul, 2008.
- Mustafa Cezar. *Resimli-Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi-I*. İskit Yayınevi, ty. (Tıpkıbasımı: Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010).
- Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi, 1288-1502). Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bige Kültür Sanat, 2008.
- Öz, Mehmet. "Beylikten Devlete: Orhan Gâzi Devrinde Kurumlaşmanın Boyutları". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019: 341-346.
- Öz, Mehmet, "İlk Dönem Osmanlı Kroniklerinde Geçmiş Eleştirisinin Sınırları ve Altın Çağ Tasavvuru". İçinde *Osmanlı Tarihi Üzerine I: Kuruluş, Kimlik ve Siyasî Düşünce*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2019: 140-161.
- Öz, Mehmet. "Beylikten Devlete: Orhan Gâzi Devrinde Kurumlaşmanın Boyutları". İçinde *"Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019: 341-346.
- Öz, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Dair Tezler". İçinde *Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler*. Ed. Ahmet Şimşek. İstanbul, 2020: 225-254.

- Şahin, Haşim. *Dervişler, Fakihler, Gâziler-Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Şükrullah. *Behcetütttevârih*. İçinde *Osmanlı Tarihleri I*. Çev. Çiftçioğlu N. Atsız. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Turgut, Vedat. "Batı Anadolu Beyliklerinin Menşei Meselesi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*. II/3 (2016): 55-89.
- Turgut, Vedat. "Orhan Gâzi Dönemi ve Vakıfları". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019: 391-472.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Gâzi Orhan Bey Vakfiyesi". *Belleten*. 19 (1941): 277-288. (Yeniden basımı: aynı yazar, *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler-seçme makaleler-II*, İstanbul, 2012: 37-47)
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Orhan Gâzi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Aslı". *Belleten*. 107 (1963); (Yeniden Basımı: aynı yazar, *Seçme makaleler-II*: 49-62.).
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalaa". *Belleten*. III/9 (1959): 99-106; yeniden basımı, aynı yazar, *Seçme Makaleler-II*: 25-36).
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Tarihi-I*. Ankara: TTK Basımevi, 1972.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İçinde *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*. Çev. Güzin Yalter. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- Yazıcızade Ali. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*. Haz. Abdullah Bakır. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009.
- Yılmaz, Hakan. "Osmanlı Devletinin Bürokratik Anlamda asıl Kurucusu: Orhan Gâzi". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V-Bildirileri*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2019: 357-389.
- Yılmaz, Hakan. "Sultan Osman ve oğlu Orhan'ın Yeni Bulunan Orijinal Şeceresi ve Kuruluş'u Anlatan En Eski Osmanlı Tarihi Metni". *Türk Dünyası Tarih Dergisi*. 429 (2022): 18-37.
- Yılmaz, Hakan. "Süleyman Şah'ı Osmanlıların Atası Yapan Rivayetin Tarihî Menşei: Ca'ber Kalesi Önündeki Mezar Süleyman Şah'a mı Aitti?". *Kadim*. 3 (2022): 113-182.
- Zacharioadu, Elizabeth. "Murad I Referring to His Father "Merhum Gâzi Babam". İçinde *Uluslararası Orhan Gâzi ve Dönemi Sempozyumu 8-9 Nisan 2011-Orhan Gâzi ve Dönemi*. Ed. İsmail Selimoğlu. Bursa: Osmangâzi Belediyesi, 2011: 18-22.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. MEHMET ÖZ | Hacettepe Üniversitesi |
mehoz[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7806-7227**

Bafra/Samsun'da doğan Mehmet Öz ilk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan sonra Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Tarih Bölümünden 1981'de mezun oldu. Aynı yıl Tarih Bölümünde asistan olarak göreve başladı. 1985'te Osmanlı "çözülme"sinin gelenekçi yorumcuları hakkındaki yüksek lisans tezini tamamladı. Doktorasını 1991'de Cambridge Üniversitesi'nde Canik sancağının sosyal ve ekonomik tarihi üzerinde tamamladı. Türkiye'ye döndükten sonra Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümüne 1991'de önce öğretim görevlisi olarak atandı, ardından 1992'de yardımcı doçent oldu. 1994'te doçent unvanı almaya hak kazanan Mehmet Öz, 2003'te aynı bölümde profesörlüğe yükseltildi. 2004-2013 yılları arasında Tarih Bölümü başkanlığını deruhte eden Mehmet Öz 2013-16 arasında Edebiyat Fakültesi dekanlığı görevini yürüttü. 2021'de aynı fakültenin dekanlığına yeniden atanan 2022'den beri Tarih Bölümü başkanlığı görevini de yürütmektedir. Çalışma alanında yayınlanmış pek çok kitabı, makalesi ve tebliği bulunmaktadır.

**Prof. MEHMET ÖZ | Hacettepe University |
mehoz[at]hacettepe.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7806-7227**

Born in Bafra, Samsun, and after completing his primary and secondary education there, he graduated from Hacettepe University, Faculty of Social and Administrative, Department of History in 1981. In 1981, he joined the Department of History as an assistant. In 1985, he completed his M.A. thesis on Traditional Interpreters of the so-called Ottoman decline. He completed his PhD on the social and economic history of Canik region at the University of Cambridge in 1991. After returning Türkiye he was appointed as first as a lecturer in 1991 and then an assistant professor in the Department of History of Hacettepe University in 1992. In 1994, he was awarded the title of associate professor. In 2003, he was appointed as a professor in the same department. Between 2004 and 2013, he served as the Head of the same department while he acted as the dean of the Faculty of Letters at Hacettepe University between 2013 and 2016. He is re-appointed as the dean of the same faculty since 2021 and acting again as the head of History department of the same faculty since 2022. He has several books and numerous articles in his scholarly field.

**KEMALPAŞAZÂDE'YE GÖRE OSMANLI
DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞİM
SİYASET FELSEFESİ**

**THE OTTOMAN STATE ACCORDING TO
KEMALPAŞAZÂDE FOUNDATION AND
DEVELOPMENT POLITICAL PHILOSOPHY**

Prof. Dr. Şefaettin Severcan

KEMALPAŞAZÂDE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞİM SİYASET FELSEFESİ

Prof. Dr. Şefaettin Severcan

Erciyes Üniversitesi

Özet

Şeyhülislam Kemal Paşazâde, on beşinci yüzyılın son yarısı ile on altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşamış, ömrünü ilme adanmış, ansiklopedik âlim olarak fıkıhtan felsefeye, tefsirden tarihe, kelamdan hadise ve dilden edebiyata çok yönlü ilmî kimliğe sahip bir bilim insanıdır. Kemal Paşazâde, İslâm düşüncesinin iki temel anlayışından, dinî ilimler ve düşünce alanında akıl ve reye önem vermesi ile tanınan anlayışı benimser. İmam Maturidî başta olmak üzere daha çok Maverâünnehir ve Harezmi bölgesi âlimlerinin mirası olan bu anlayış, daha çok İslâm'ın Ehl-i Sünnet yorumunu savunmasıyla ve bunu devlet politikası haline getirmesiyle öne çıkar. Sonraları *Fahr-i Râzî Mektebi* olarak da adlandırılan bu anlayışın, özellikle XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı dinî bürokrasisine ve devletin resmî İslâm anlayışına egemen olduğu görülür. Kemal Paşazâde, yazdıklarıyla, söyledikleri ve yaptıklarıyla bu anlayışın bir temsilcisidir. Kemal Paşazâde Osmanlı Devleti'ni Anadolu Selçuklu Devleti'nin sadece hanedanı değişmiş bir devamı olarak görür ve Osman Bey'den itibaren Osmanlı saltanatını hilafet makamı, Osmanlı padişahlarını da halife kabul eden Kemal Paşazâde Osmanlı Devleti'nin kısa zamanda gelişip büyümesinin siyaset felsefesini şöyle sıralar: Meşruiyet, Hukuk, Güç ve Adalet, Liyakat, Silah Üstünlüğü, İstikrar, Gelecek Siyaseti, Boşluksuz Yönetim, Devletin Amacı.

Anahtar Kelimeler

Kemalpaşazâde, Siyaset Felsefesi, İmam Maturidî, Fahr-i Râzî Mektebi, Osmanlı, Meşruiyet

THE OTTOMAN STATE ACCORDING TO KEMALPAŞAZÂDE FOUNDATION AND DEVELOPMENT POLITICAL PHILOSOPHY

Prof. Şefaettin Severcan

Erciyes Universiy

Abstract

Living in the last half of the fifteenth century and the first half of the sixteenth century, devoting consciously and knowingly his life to science, having a multifaceted scientific identity as an encyclopaedical scholar from fiqh to philosophy, from hermeneutics to history, from euphemism to hadith, and from language to literature, Kemalpaşazâde, the shaykh al-Islam, offers valuable philosophic and political analyses with respect to the foundation and rapid growth of the Ottoman Empire. According to Kemalpaşazâde, the sultanate of the Ottoman Empire was given by God to give order to the world after the Hulefâ-i Râshidîn, Âl-i Umayya, Âl-i Abbas and Âl-i Selâçık as the watch period of the Prophet Muhammad. This watch would no longer be passed on to others and the Ottoman reign would continue until the Day of Judgment. This was a blessing from Allah. He sees the Ottoman Empire as a continuation of the Anatolian Seljuk Empire with only a change of dynasty and considers the Ottoman sultanate as the caliphate and the Ottoman sultans as caliphs from Osman Bey onwards.

Keywords

Kemalpaşazâde, Political Philosophy, Ottoman Empire, Âl-i Selâçık, The Caliphate

Kemalpaşazâde

Osmanlı Devleti çok kısa denebilecek bir zaman diliminde kuruluşunu ve gelişimini tamamlamayı başaran çok az devlet arasında en öne çıkanlardan biridir. Kemalpaşazâde hayranlık veren bu başarının sebeplerini yer yer özgün yer yer genel bir siyaset felsefesiyle okur. O'na göre, yeni kurucusunun adını alan yeni devletin kurucu beyi olan Osman Bey, kılıcının gücüyle devir aldığı Selçuklu mirasını Osmanlı olarak yeniden şekillendirirken onu bu başarıya samimiyet ve sadakat ile takip ettiği siyaset felsefesi taşımıştır. Kemalpaşazâde'ye göre bu makalemizde Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve kısa sürede gelişiminde yer alan siyaset felsefesinin temel unsurlarını okuyucularımızla paylaşmaya çalışacağız.

Büyükbabası Kemaleddin Ahmed Paşa (Kemalpaşa)'ya atfen Kemalpaşazâde veya İbn-i Kemal adlarıyla meşhur olan Şemseddin Ahmet b. Süleyman, 3 Zilkade 873/15 Mayıs 1469 yılında Edirne'de¹ veya Tokat'ta² dünyaya gelmiştir. Amasyalı olduğu da söylenmiştir.³ Bunlardan en güçlüsü⁴ ve en yaygın kabul göreni Tokat'ta doğduğu ve çocukluk yıllarından sonra Edirne'ye gittiğidir. Babası Şücaüddin Süleyman Çelebi, Amasya Sancağı askerleriyle birlikte İstanbul'un fethine katılmış Fatih döneminin (1451-1481) ileri gelen kumandanlarındanıdır. 1474 yılında Amasya muhafızlığı, 1479 yılında da Tokat Sancakbeyliği görevlerinde bulunmuştur. 1498/1499 yılında Karamanoğlu Mustafa Bey'in Karaman'da devlet kurma girişimlerine yardım ettiği iddiası ile Tokat'tan İstanbul'a getirtilip bir süre hapsedildikten sonra affedilerek oğlu Şemseddin Ahmet ile Amasya'ya dönmüş ve burada vefat etmiştir.⁵ Annesi Fâtih Sultan Mehmed dönemi kazaskerlerinden⁶ ve ilmiye sınıfının önemli sîmalarından İbn-i Küpeli olarak bilinen Molla Muhyiddin Mehmed'in kızıdır.⁷ Görüldüğü üzere Kemalpaşazâde baba tarafından askerî sınıfa, anne tarafından ilmiyeye mensuptur. Dedesi Kemaleddin Ahmed Paşa (Kemalpaşa) Tokatlı olup, Fatih dönemi emirlerindendir.⁸

¹ Mecdi Efendi, *Şekâik-i Numâniye ve Zeyilleri*, ed. Abdülkadir Özcan İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 381; Sehî, *Tezkire-i Sehî*, ed. Mehmed Şükrü (İstanbul, 1325), s. 43; Süleyman Saadeddin Mustakımsade, *Devhatü'l-Meşayih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978), s. 16; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul, 1308), s. 197.

² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957), s. 238; Hamid Vehbi, *Meşâhiru'l-İslâm* (İstanbul, 1301), s. 1002.

³ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1927, s. 224.

⁴ İsmet Parmaksızoğlu, "Kemal Paşazâde", *İA*, İstanbul, 1967: 561.

⁵ M.Ali Yekta Saraç, *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*, İstanbul: Şule Yayınları, 1999, s. 14.

⁶ Kazasker: Askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısı olup Osmanlı bürokrasisinde yargı ve eğitim teşkilâtından sorumlu dîvân-ı hümayun üyesidir.

⁷ Mecdi Efendi, *Tercüme-i Şekâik-i Numâniye*. İstanbul, 1269, s. 215.

⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, s. 78.

Dedesi komutan, babası sancakbeyi olan Kemalpaşazâde, imkânları bol ve zengin bir ailede nimet içinde büyüdü. İlköğrenimine ailesinin yanında Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek ve kıraat farklılıklarını öğrenerek başladı. Babasının Amasya'ya tayin edilmesiyle oraya giden Kemalpaşazâde Amasya ulemasından Şeyhizâde Abdi, Abdizâde Abdurrahman ve Yakubzâde Bahşi Efendilerden kendisini İslâmî bilimlere hazırlayan sarf, nahiv (Arapça dil bilgisi), belâgat (Arap dili edebî sanatları), hesap (matematik), hendese (geometri) ve mantık gibi *Muhtasarât* denilen temel dersleri aldı. Aynı süreçte Farsça'yı iyi bir seviyede öğrendi. Böylece Arapça ve Farsça'yı konuşabilecek bir iktidar kazandı. Görüldüğü üzere iyi bir temel öğrenimden sonra, ilme karşı içinde bir arzu olmasına, gece gündüz vaktini ilim ile geçirmesine rağmen, ailevi geleneğe uyarak baba mesleği olan askerî sınıfı tercih etme durumunda kaldı⁹ ve Edirne'ye giderek Sultan Bayezid'in hassa bölüğüne kaydoldu. Ancak pek çok kaynağa göre Filibe'de şahidi olduğu bir olay Kemalpaşazâde'nin bütün hayatını değiştirdi. Filibe'de yapılan bir toplantıda, kendisine çok önem verilen saygın bir emir olan Evrenos oğlu Ahmed Bey vezir İbrahim Paşa'nın yanında oturuyordu. Bu sırada Filibe müderrisi olan Molla Lütî Tokâtî üzerinde sıradan günlük giysileriyle meclise geldi ve doğruca Evrenos oğlu Ahmed Bey'den daha öncelikli bir yere oturdu. Bir ilmiyelinin önemli ve saygın bir akıncı beyi olan emirden daha öncelikli bir yere oturması ve tavırlarındaki özgüveni, vezir İbrahim Paşa başta olmak üzere toplantıdakilerin ona gösterdikleri saygı Kemalpaşazâde'yi etkiledi. İlme karşı içinde duyduğu arzu ve âdeta hissettiği ilmî kabiliyet bu etki ile birleşince askerî hayatı kısa sürdü ve sefer dönüşü 23 yaşlarında askeriyeden ayrılıp ilmiye sınıfına geçti (1492).

Evvela Edirne Dârulhadis Medresesi'nde hocası Molla Lütî'den Kutbüddin er-Râzî et-Tahtânî'nin mantığa dair *Şerh-i Metâli*'si ve haşiyelerini okudu. Daha sonra Mevlânâ Kastalânî olarak bilinen Muslihuddin Mustafa Kestelî'den, Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Efendi'den, Mu'arrifzâde Sinanüddin Yusuf Efendi'den¹⁰ ve Molla İzârî ismiyle meşhur olan Kâsım Çelebi gibi zamanının en meşhur hocalarından dersler okuyup icazetler alarak kısa zamanda tahsilini tamamladı.¹¹ Kemalpaşazâde artık 65 yaşında vefat edene kadar ömrünün yaklaşık üçte ikisini içine alan 42 yıllık dilimini, hem teorisyen olarak ilim ve eğitim alanında eserler vermekle ve hem sahada aksiyon adamı olarak bu alanın en üst makamlarında görevler yapmakla geçirdi. 1526 yılında Şeyhülislâmlığa getirilen ve

⁹ Gelibolulu Mustafa Âli, "Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr," (1083): 257a; Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, ed. Ali Çavuşoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, s. 259b.

¹⁰ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, s. 259b.

¹¹ Mecdi Efendi, *Şekâik-i Numâniye ve Zeyilleri*, s. 382.

vefat edinceye kadar sekiz yıl bu görevde kalan Kemalpaşazâde yaptığı hizmetleriyle “Müftî’s-sakaleyn” (insanların ve cinlerin müftüsü) unvanı aldı. Böylece, bir taraftan devlet hizmetinde en üst makamlara yükselirken diğer taraftan da kısa ömrüne çok sayıda ve çok önemli eserler sığdıran Kemalpaşazâde 16 Nisan 1534 tarihinde 65 yaşında vefat etti. XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ilim ve kültürünün en büyük temsilcilerinden biri olan Kemalpaşazâde, Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi başta olmak üzere Celâlîzâde Sâlih Çelebi, Muhyiddin Mehmed b. Pîr Mehmed, Sa’dî Sâdullah Efendi ve Muslihuddin Mustafa gibi çok önemli âlimlerin hocalığını yapmıştır. İbrahim Çelebi adında bir oğlu ve Safiye Hatun adında bir kızı bulunan Kemalpaşazâde Edirnekapı dışındaki Nakşibendî tarikatından Şeyh Mahmud Çelebi Zâviyesi hazîresine defnedildi. Kabrinin kitabesine, *hâzâ kabrû müftî’s-sakaleyn* yazılması büyük âlimlerin hakkı teslim etmeleridir.¹² İlme adanmış bir ömrün ölümü için *İrte Hale’l-ulûmu bi’l-Kemâl (Kemal ile birlikte ilimler de öldü)* en yaygın olmak üzere pek çok tarih düşürülmüş, vefatı duyulunca Mekke’de ilmî şahsiyetine hürmeten gıyabî cenaze namazı kılınmıştır.

Ömrünü bilinçli ve şuurlu bir şekilde ilme adanmış olan Kemalpaşazâde genelde XVI. yüzyıl İslâm dünyasının özelde Osmanlı coğrafyasının önde gelen en seçkin âlimlerindendir. Kemalpaşazâde, İslâm düşüncesinin iki temel anlayışından, dinî ilimler ve düşünce alanında akıl ve reye önem vermesi ile tanınan anlayışı benimser. İmam Maturidî başta olmak üzere daha çok Maverâünnehir ve Harezm bölgesi âlimlerinin mirası olan bu anlayış, daha çok İslâm’ın Ehl-i Sünnet yorumunu savunmasıyla ve bunu devlet politikası haline getirmesiyle öne çıkar. Sonraları “*Fahr-i Râzî Mektebi* olarak da adlandırılan”¹³ bu anlayışın, özellikle XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı dinî bürokrasisine ve devletin resmî İslâm anlayışına egemen olduğu görülür. Kemalpaşazâde, yazdıklarıyla, söyledikleri ve yaptıklarıyla bu anlayışın bir temsilcisidir.

Kemalpaşazâde, bir taraftan şeyhülislâm ve hukukçu kimliğinin sorumluluğu ile diğer taraftan dönemindeki gerçek zühd, takva ve ahlâk anlayışından uzak bazı şeyhlerin tasavvuf adına yaptıkları yanlış uygulamalar sebebiyle mutasavvıfların karşısında yer almıştır. Tasavvufun Sünnilîği sarmaması için mücadele etmiştir.¹⁴ Bu bağlamda bazı sûflerin yaptığı raks, semâ ve devranın (dönerek yapılan zikirin) caiz olmadığını ileri sürmüş ve böyle uygulamaları şeriatın dışına çıkmak olarak

¹² Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-Ahbâr*, s. 260b.

¹³ A.Y. Ocak, 1998, 2: ss. 181-184.

¹⁴ Nihal Atsız, “Kemal Paşa Oğlu’nun Eserleri”, *Şarkiyat Mecmuası* VI (t.y.): s. 74.

değerlendirmiştir.¹⁵ Onun bu tavır ve tutumu yer yer tasavvuf karşıtlığı olarak yorumlanmış ise de bu doğruyu yansıtmaz. Çünkü o zühd, takva, samimiyet gibi erdemlerle şeriat dairesi içinde, insanı, itikadî, ibadî ve ahlâkî olumsuzluklardan arındırmayı hedefleyen bir tasavvufî anlayışa karşı değildir. Her zaman önceliğinin devletin bekası olduğu anlaşılan Kemalpaşazâde, takındığı tavır ve verdiği fetvalar ile devlet politikalarını desteklemiştir. Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın Safevîler üzerine yaptıkları İran seferlerinin dinî meşruiyetlerine önemli katkı sağlamıştır.

Ansiklopedik âlim olarak, fıkıhtan felsefeye, tefsirden tarihe, kelandan hadise ve dilden edebiyata çok yönlü ilmî kimliğe sahip olan Kemalpaşazâde'nin ilmî kariyerine önemli katkı sağlayan alanlarından biri tarihçiliğidir. Kemalpaşazâde âlim olarak ilmî tarafsızlığını, şeyhülslâm olarak devletin ve padişahının yanında yer alma sorumluluğunu bir arada yürütmeyi başarabilmiş özgün bir tarihçidir. II. Bayezid ve Kanûnî'nin istekleri üzerine yazmış olduğu Tarih alanındaki başlıca eseri olan *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı onun bu özgün tarihçiliğinin en anlamlı ürünüdür. Evvela II. Bayezid'in isteği ile Osman Bey'den itibaren her Osmanlı padişahı için bir defter (cilt) yazan Kemalpaşazâde, 916 (1510) yılı olaylarına kadar getirdiği sekiz padişah için sekiz ciltlik tarihini yazıp II. Bayezid'e takdim etmiştir. İkinci olarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteğiyle Yavuz dönemini dokuzuncu defter olarak Mısır Seferi hariç kaleme almıştır. Ayrıca yine Mohaç seferi sonuna kadar 933 (1527) bazı kesintilerle Kanûnî dönemini kaleme alarak onuncu defteri hazırlamıştır.

Kemalpaşazâde şüphesiz mutlak anlamda ilahî takdire teslim olmakla birlikte tarihi alanda insan iradesini öne çıkarır. O asla -bazı Batılı meslektaşlarında olduğu gibi- değişmeyen bir determinist ilkeliliği, her olanı kadere yükleyen fatalist kaderciliği ve cebriyyeciliği kabul etmediği gibi sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini ileri süren kaderiyyeci bir anlayışı da kabul etmez. Ona göre tarihi alanda yani insan iradesiyle gerçekleşen alanda olayların öznesi insandır, insan iradesidir. İnsana bu özelliği veren de mutlak iradenin tek sahibi olan Allah'tır. Burada mutlak anlamda kadere teslimiyet bütün insanî sorumlulukları yerine getirdikten ve bütün beşerî tedbirleri aldıktan sonradır. Onun Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve kısa zamanda gelişmesinin felsefesine dair değerlendirmeleri bu anlayış ve bakışının bir tezahürüdür.

¹⁵ İbn-i Kemal, "Risâle fî Beyânî'r-Raks ve'd-Deverân, Mecmûa" (t.y.), s. 206b-7.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş ve Gelişim Siyaset Felsefesi

Siyaset felsefesi, “hem siyasal olan şeylerin hem de doğru ya da iyi siyasal düzenin doğasını gerçekten bilmek isteyen bir girişim” diye tanımlanmıştır. Bu bağlamda siyaset felsefesinin siyasal kuramdan ayrı olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü siyaset felsefesi, uygulama ile ilgilidir ve sonucu gözlemlenebilir. Oysa siyasal kuram, teoriktir, kurgusaldır ve gözlemlenemez. Siyaset felsefesi, içinde bulunulan tarihsel ve toplumsal şartlara göre en iyi yönetim şeklinin ne olduğunun pratiği ile ilgilidir. Siyaset felsefesi boşlukta doğmaz ve boşluğa uzanmaz. Bu çerçevede, ömrünü bilinçli ve şuurlu bir şekilde ilme adanmış, ansiklopedik âlim olarak fıkıhtan felsefeye, tefsirden tarihe, kelamdan hadise ve dilden edebiyata çok yönlü ilmî kimliğe sahip olan Şeyhülislam Kemal Paşazâde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve kısa zamanda büyümesi ile ilgili çok değerli felsefî ve siyasî tahliller yapmıştır. Osmanlı Devleti'ni Anadolu Selçuklu Devleti'nin sadece hanedanı değişmiş bir devamı olarak gören Kemalpaşazâde'ye göre:

“Hz. Peygamber'in nebîlik nöbeti kıyamete değin devam edecektir. Her zaman diliminde bu nöbeti üstlenen bir seçkin sultan var olmuştur. Bu kutlu nöbeti, 699/1299 yılından başlayarak şanı yüce Osmanlı sultanları ellerine almışlardır... Osman Oğulları, Hulefâ-i Râşidîn, Ümeyye Oğulları, Abbâs Oğulları, Selçuk Oğulları gibi bu görev için Allah tarafından seçilmişlerdir. Onlar hilâfet makamında otururlar...” “Osman Bey, Hicretin 699. yılında emirlik kürsüsünden saltanat semasına çıkıp, mülkün sahibi oldu. Saadetli himayesi ülkeyi kapladı, hilafet kaftanını arkasına giyip, cihangirlik kemerini beline kuşandı” “Hz. Muhammed (s.)'in nübüvvet davulu kıyamete kadar yedi iklim altı köşede günde beş vakit vurulmaktadır. Her zaman şanı yüce, emsalsiz bir sultan bu dünyayı yönetmek üzere Hz. Peygamber'e nöbetçi olur. Osman Bey'den itibaren iki yüz elli yıldır bu hizmeti şanı yüce Osmanlı sultanları yürütmektedirler. Onlar hilafet divanının başkanlarıdır.”

“İslâm gök kubbesinin sütunları olan Osmanlı sultanları, Hz. Muhammed (s.)'in getirdiği dinin ve onun şeriat hükümlerinin güçlü ve sağlam savunucuları idiler.”¹⁶ “Şanı yüce Osmanlı sultanlarının, taht sahibi meliklerinin muratları, yeryüzünü bayındır hale getirmek ve din düşmanlarını perişan etmek idi. Kuran'ın hükümlerinin yüceltilmesi ve Hz. Muhammed (s.)'in apaçık olan buyruklarının kuvvetlendirilmesi idi. Hiç şüphesiz, giderek artan yüce değerleri yükselip, gittikçe kuvvetleri ve kudretleri katlanıp, şevket ve azametleri arttı. Saltanat zamanları

¹⁶ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, ed. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970, s. 3b:16.

uzadı, her yeni günleri bir önceki günden iyi oldu. Saadet göğüne çıkıp, her devirde bir yeni devlet tacını başlarına giydiler. Şeref bakımından sonraki gelenler öncekilerinden daha iyi olup, oğulları atalarından yüce göründüler.”

Kemalpaşazâde'ye göre, Hulefâ-i Râşidîn, Ümeyye Oğulları, Abbâs Oğulları, Selçuk Oğulları gibi bu görev için Allah tarafından seçilmiş olan Osmanlı sultanları Allah'tan ve O'nun son peygamberi Hz. Muhammed (s.)'den aldıkları yetkiyle, İslâm'ın rehberliğinde, bütün dünyaya nizam vermek için çalışmaktadırlar. Artık bu nöbet başkalarına geçmeyecek Osmanlı saltanatı kıyamete kadar devam edecektir. Bu onlara Allah'ın bir lütfudur.

Osman Bey Karacahisar'ın fethinden sonra burayı Müslüman iskânına açmış ve Karacahisar kısa zamanda şehir hükmüne kavuşmuştu. Bunun üzerine Müslüman halk toplanarak cuma namazlarını kılmak istediler. Onların bu talebi üzerine Osman Bey Tursun Fakih'e bu talebi yerine getirmelerini emretti. Tursun Fakih, “cuma namazının kılınabilmesi için zamanın sultanından izin almak gerekir, ancak o zaman cuma namazını kılabiliriz” diyerek Hanefi mezhebine göre cuma namazının sahih olmasının şartlarından birini hatırlattı. Bunun üzerine Osman Bey:

“Ben kimsenin hükümranlığı altında değilim. Bu diyarı kendi kılıcım ile fethettim. Sultan benim. Ben icâzet veriyorum yetmez mi? Benim iznim kifayet etmez mi?...” diye cevap verdi.

Bu cevap üzerine Tursun Fakih Osman Bey adına hutbe okunarak cuma namazının kılınmasına fetva verdi ve 688/1299 tarihinde Karacahisar ve Eskişehir'de cami yapıp ilk cuma namazı Karacahisar'da ilk bayram namazı da Eskişehir'de Osman Bey adına hutbe okunarak kılındı.¹⁷ Böylece Osmanlı Devleti daha beylik iken cuma ve bayram namazlarının hutbeleri, hilâfeti bir hükümranlılık, kendisini halife makamında gören Osman Bey'in emri ile kendi adına okunmuştur. Bu anlayış bütün Osmanlı sultanları döneminde de devam etmiştir. Kemal Paşazâde şu değerlendirmesi önem arzeder:

“Sultan Alâed-din, Moğol elinde mağlûl olup, seyf-i hüsâm-ı ahkâmı meflûl olup, Gazân yanında gull-i zülîyle mukayyed olıcak, akd-i ıkd-ı Al-i Selçuk inhilâl bulub, amâl-i saltanat ve ahvâl-i memleket ihtilâl bulub, umûr-ı cumhûr itikâl bulıcak, Osman Beğ cihânbanlık meydânında mutlaku'l-inân oldu. Sultân-ı âlîşân olup, unvânı “emir” iken “han” oldu.

¹⁷ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, s. 111-113.

(...) *Hicretin altıyüz toksan tokuzuncı yılında kürsî-i emâretten arş-ı saltanata urûc eyleyüb fers-i mülki döşendi, hü mâ-yı himâyeti vilâyete sâyê salub, hilâfet hilatın eninine alub cihângirlik kemer-i şimşîrin beline kuşandı, kadr ü celâli hilâl iken bedr olub, kışveri karye iken şehir olub, leşkери nehir iken bahr oldu...*¹⁸

Sultan Alâddin Keykubat, Moğolların elinde esir olup, saltanat kılıcı kınında kalmış, Gazan Han'ın yanında esaret zinciriyle bağlı idi. Selçuklular'ın inci dizilerinin düğümleri çözülmüş saltanat işleri ve memleket ahvali bozulmuş, halkın işleri zora girmişti. Osman Beğ, hükümrânlık meydanında kayıtsız şartsız hükümdar oldu. Şanı yüce sultan olup emir iken han oldu.

Hicretin 699. yılında emirlik kürsüsünden saltanat semasına çıkıp, mülkün sahibi oldu. Saadetli himayesi ülkeyi kapladı, hilafet kaftanını arkasına giyip, cihangirlik kemerini beline kuşandı. İtibarı ve büyüklüğü hilal iken dolunay oldu. Memleketi köy iken şehir oldu. Askeri nehir iken deniz oldu.¹⁹

Osmanlı Devleti'ni Anadolu Selçuklu Devleti'nin sadece hanedanı değişmiş bir devamı olarak gören ve Osman Bey'den itibaren Osmanlı saltanatını hilafet makamı, Osmanlı padişahlarını halifeler kabul eden Kemalpaşazâde²⁰ Osmanlı Devleti'nin kısa zamanda gelişip büyümesinin siyaset felsefesini şöyle sıralar:

1. Meşruiyet: Osmanlı Hanedanı diğer Türk devletlerinde olduğu gibi metbûlarına isyan ederek saltanatı gasp etmemiş, Anadolu'yu tamamen kendi güçleri ile ele geçirmiş ve diğer beylikleri birleştirmişlerdir. Dolayısıyla onlar saltanatın meşru sahibidirler.

"Vech-i evvel bu ki: (...) Serdârlar dâru'l-harb-i Rûmı âfitâb-ı cihângîr gibi darb-ı şimşîrile açmışlardır, fırâk-ı müteaddide-i müteannide elinden alub, ol memâlik-i müteferrika-i mütemezzikayı birbirine rabt idüb zabt idince nice yüzbin kâfir kanın saçmışlardır. Bostân-ı meydân-ı kîtâlde kendü elleriyle dikkikleri nihâl-i nîze-i cidâl yemişlerin yemişlerdir...

Sâyir selâtîn-i taht-nişîn-i tâc-dâr ki, şevket ü azametle cihânda misl-i sâyir gibi şöhrret bulmuşlardır. Kimi velînimetine küfrân ile kimi mevlâsına ısyân ile kimi sultânına tugyân ile sâhib- riyâset olmuşlardır. Sâ mânîler, hulefâ-yı zamâna hilâfla

¹⁸ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, s. 23b.

¹⁹ Sadeleştirmelerde, metinlerin orijinal vurgularını ve üslubunu koruyabilmek için mümkün olduğu oranda metne bağlı kalınmıştır.

²⁰ Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*, ed. Şefaettin Severcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996, LXXXIV-XCIII.

zuhûr buldılar. Gaznevîler, mevlâlarına ihtilâfla meşhûr oldılar. Selçûkîler, tugyân u tagallûble medâric-i saltanata urûc itdiler. Harezimîler ki, (...) kendü mevlâlarına âsî olub evvel anlarınla rezm itdiler.”²¹

Birinci sebep şudur ki: Osmanlı orduları harp ülkesi Rûm diyarını cihani fetheden güneş gibi kılıç darbeleriyle fethetmişler, sayısız inatkar toplulukların ellerinden almışlardır. Parça parça olmuş bu ülkeleri birbirine ekleyip zapt edince nice yüz bin kâfirin kanını saçmışlardır. Savaş meydanının bostanında kendi elleriyle diktikleri savaş süngüsünün taze fidanlarının meyvelerini yemişlerdir.

Diğer taht ve taç sahibi sultanlar ise, kuvvet ve kudretle başkaları gibi cihanda şöhrat bulmuşlardır. Bunlardan kimi kendisine nimet verene küfran ile kimi efendisine isyan ile kimi sultanına (ihanet) ile karşı gelerek taht sahibi olmuşlardır. Sâmaniler, zamanın halifesine karşı gelerek ortaya çıktılar. Gazneliler, hükümdarlarına itaatsizlikle meşhur oldular. Selçuklular, saltanat merdivenlerine zorla çıktılar. Harzemşahlar, efendilerine isyan edip evvela onlarla savaştılar.²²

2. Hukuk: Osmanlı bir hukuk devletidir ve herkes kanun ve nizamlar karşısında eşittir.

“Vech-i sâni bu ki: Emr-i emâret ki, âmme-i enâm ve kâffe-i hâss u âm içinde kavânîn-i şâhî ve âyîn-i pâdişâhî temhîd ü tenfîzden ibârettdir, bunların (Osman-oğulları'nın) şânında hatm olmuşdır. Hümâ-yı himâyetlerinde olan vilâyetlerinde eğer raiyyetdir ve eğer leşkerîdir eğer subaşılar ve eğer sancak beğleridir, fermân-ı sultâna itâat her birinin üzerine hatm olmuşdır. Misâl-i vâcibi'l-imtisâllerine eğer nûgerdir ve ger kuldur eğer gûbegûdür ve ger oguldur, hiç ahad “kâinen men kâne” izhâr-ı şîâr-ı isyân itmek hadd-i imkânda değildir.”

İkinci sebep şudur ki: Hükümdarlık, kanunların, padişah fermanlarının halk olsun seçkinler olsun bütün insanlar için aynı şekilde geçerli ve etkili olmasıdır ki, bu Osmanlı sultanlarının önemli vasfıdır. Saadetli himayelerinde olan vilayetlerde ister halktan biri isterse asker ister subaşı isterse sancak beyi olsun sultanın fermanına itaat etmek her birinin üzerine mutlaka gereklidir. Boyun eğilmesi gerekli olan buyruklarına ister köle ister kul ister oğul olsun, “kim olursa olsun” hiçbir kimse karşı gelmeye imkân bulamazdı.

²¹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 3b-4a.

²² Sadeleştirmelerde, metinlerin orijinal vurgularını ve üslubunu koruyabilmek için mümkün olduğu oranda metne bağlı kalınmıştır.

3. Güç ve Adalet: Osmanlı devleti askeri ve ekonomik açıdan güçlü ve zengin ve tebaası arasında sosyal adaleti de sağlayan bir devlettir. Devletin gelişip büyümesi için, devletin zengin olmasının ve refah yaygınlığının, sosyal adâletin gerekliliğine inanan Kemal Paşa Zâde'ye göre, Osmanlı devleti hem askerî hem de iktisâdî açıdan oldukça zengindir. Özellikle iktisâdî zenginliği komşularıyla kıyaslanamayacak kadar fazladır. Üstelik bu zenginlik, komşu devletlerde olduğu gibi halktan zorla alınan vergilerden birikmiş değil, bilinçli ve planlı bir çalışma sonucu ortaya çıkmıştır.

“Vech-i sâlis bu ki: Esbâb-ı şevketleri ve âlât-ı miknetleri, sâyir selâtîn-i sâhib-serîrden vâfir, bâkî mülûk-ı tâc-dâr u taht-gîrden çokdur, vefret-i sîm ü zerle, vüsat-i mülk ü kişverle, kesret-i hayl ü leşkerle vahîd-i zamân ve ferîd-i devrân olmuşlardır, cihânda sânileri yokdur. (...) Dârlarının toprağı sîm ü zer madenidir, kazınç ehli el urub kazınca altını gümüşü eliyle komuş gibi alabildiğince alır.

(...) Ammâ leşker ki, merzbânlık nerd-bânının pâyesidir, bâzâr-ı kârzâr bâzargânının sermâyesidir, bunlarda sâyir selâtînden vâfirdir... Bir yerdeki merd-i neberd çoğ ola ve malın ve menâlin haddi yog ola, gerekdir ki sâyir kişverden onda leşker vâfir ve kul ve nûger artug ola.”²³

Üçüncü sebep şudur ki: Güçlerinin sebepleri ve kudretlerinin gerekçeleri diğer taht sahibi sultanlardan ve tac sahibi meliklerden çoktur. Altın ve gümüşün bolluğu, ülkelerinin genişliği, askerlerinin ve atlarının çokluğu ile zamanlarında tek ve eşsiz olmuşlardır, cihanda bir ikincileri yoktur. Ülkelerinin toprağı altın ve gümüş madenidir. Madenciler toprağı kazınca altını gümüşü eliyle koymuş gibi alabildiğince alır.

Askerlerine gelince, ülkeyi koruma merdiveninin basamağı, savaş pazarcısının sermayesidir. Diğer sultanlardan daha fazladır. Bir yerde savaşacak asker çok ise ve malın mülkün haddi yok ise o yerde asker diğer memleketlerden fazla olur.

4. Liyakat: İlk Osmanlı sultanları hem askerî hem idarî olarak gayet liyakatli, ülkeyi idare etme sanatında gayet başarılı idiler. Hükümdarlık ve hükümrânlık kâbiliyetleri ile devletin kuruluşunda ve inkişâfında büyük paya sahip oldular.²⁴

“Bu nesl-i muhteremden olan mülûk-i mükerrem ü selâtîn-i muazzam ki, azamet-i şevketle cihânda alem olmuşdır. Nühûr-ı dühûr ve sudûr-ı avâm ü şühûr

²³ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 4a,b.

²⁴ 19. y.y.'da Thomas Carlyle'nin ortaya koyduğu; dünya tarihinin büyük adamların eliyle meydana getirildiği, esasına dayanan “Kahraman” veya “Büyük Adam” teorisi, Kemal Paşa-Zâde'nin, 16. yy.'da tespit ettiği devlet yönetiminde “Liyâkat” unsuru ile birtakım benzerlikler arzeder. Bak. Thomas Carlyle, *Kahramanlar*, Çev. Behzat Tanç, İstanbul 1976.

meâsir-i mefâhirlerinin cevâhir-i zevâhiriyle zîb ü zînet bulmuştur. Hâme-i himmetleri ki, imâme-i hilâfetle muammem ü mükerrerdir... Ol kişverde olan huşk ü ter bahr ü berr ne ki var sinân-ı âteş-bâr-i hüsâm-ı âb-dârlarıyla müsahhar olmuştur. Berreynde su gibi fermânları revân, bahreynde kemter gibi gulâmları kâmrân..."²⁵

Bu muhterem nesilden gelen kutlu melikler ve büyük sultanlar, şevketlerinin büyüklüğü ile dünyada örnek olmuşlardır. Zamanın gözleri, yılların ve ayların gönülleri övünç dolu eserlerinin parlak cevherleriyle süslenmiştir. Büyüklükleri hilafet tacı ile yücelmiştir. Ülkede, kara ve denizde ne varsa ateş saçan keskin kılıçlarıyla ele geçirmişlerdir. Asya ve Avrupa'da fermanları su gibi akar. Karadeniz ve Akdeniz'de köleleri bile mutludur...

5. Silah Üstünlüğü: Osmanlılar savaş silahları bakımından devrindeki diğer ülkelerden üstündürler.

"Her ne dem ki, hasad-ı adâya kasd ideler, adem denizine şark u garbı gark iderler, sâika- kirdâr toblarla ki, her biri bir ejder-i âteşîn-demdir, âlemi hark iderler. İskender gibi tavâf kasdına leşker çeküb gitseler, selâtîn-i taht-nişîn etrâf-ı âlem ile musâf itseler kâhîr ü zâfîr, gâlib ü sâlib olurlar. Her ne kişvere varsalar zafer bulurlar..."²⁶

Her ne zaman düşmanı yok etmeyi isteseler doğuyu ve batıyı yokluk denizinde boğarlar. Her biri ağzından ateş saçan, gürleyen toplarla her yeri ateşe verirler. İskender gibi yeryüzünün doğusunu batısını dolaşmak için asker çıkarsalar, taht sahibi sultanları sıraya dizseler hepsine galip gelirler. Hangi ülkeye varsalar zaferle dönerler.

6. İstikrar: Osmanlılar geliştirdikleri birtakım müesseselerle saltanatın istikrarını korumuşlardır. Bunların başında, sarayın ve özellikle padişah hizmetlerinin saltanata karşı bir oluşuma imkân vermeyecek tedbirlerle teşkilatlandırılması gelmektedir. Zirâ Abbâsiler, Sâmanoğulları ve Büyük Selçuklular, kendilerine bağlı birtakım beylerin isyanlarıyla yıkılmışlardı.

"Gılmân hidmet-i âsitân-ı saâdet-âşiyânda şöyle yeksân gerek ki, kimsesi semend-i himmet- bülende binüb, meydân-ı saltanatda cevelân itmeğe mecâl bulmaya. (...) Ekser mülûk-i taht-nişîn ve selâtîn-i rûy-i zemînin binâ-yı serâyı, kadr ü

²⁵ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 4b.

²⁶ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 4b.

itibârı, sâhib-i şevket ü iktidârı mevâlî-yi âlî-mikdâr elinde harâb oldu. Âl-i Sâmân isyân-ı gilmân evcinden bî-ser ü sâ mân olub, ol hânedânın sadr-ı âlîsi mevâlî-yi Zül-kar elinde yıkıldı... Âl-i Selçûk ki, ... Mevâlî zâdeleri Harezmsâhın dûd-ı isyâniyle, ol selâtîn-i âlişânın hanedân-ı bahtı siyâh oldu, dest-i nekbet ile âyet-i savletleri intimâs bulub, pâ-yı felâket ile râyet-i şevketleri intikâs buldı.”²⁷

Saray hizmetlilerinin eşiği saâdetli saltanat hizmetinde öyle boyun eğmiş olmaları gerekir ki, içlerinden hiçbiri yüce gayret atına binip saltanat meydanında gezinmeye mecal bulmaya. (...) Taht sahibi meliklerin ve yeryüzünün saray sahibi sultanlarının çoğunun, kıymeti, itibarı, kudreti ve iktidarı yüksek makam sahibi saray görevlileri elinden harab olmuştur.

Samanoğulları saray görevlileri isyanı ile yüceliklerini kaybedip perişan olmuşlar, Zülkadirliler de saray görevlileri elinden yıkılmışlardır. Selçuklulara gelince, hizmetlilerinin oğlu Harezmsâhın isyan bulutlarıyla o şanı yüce sultanların bahtları siyah oldu, talihsizlik eli ile kudret alâmetleri yıkılıp, felaket ayağı ile şevket bayrakları tersine döndü.

7. Gelecek Siyaseti: Osmanlılar geleceklerini belirleyecek olan fetih stratejilerini dini ve coğrafi konumlarını göz önünde bulunduran isabetli bir siyasetle belirlemişler, devletin sınırlarını genişletmede daima Batı’yı hedef almışlardır. Osman Bey’in ataları Orta Asya’dan gelmişlerdi ama Osmanlı Beyliği Yenişehir’de kurulmuştu ve yönü Batı’ya dönüktü. Osman Bey için gelecek batıdaydı. Beyliğin kendilerini Vadedilen Topraklara götürecek bir Musa’ya ihtiyaçları vardı ve o da Osman Bey’di.

“Bazı selâtîn-i kadîmi iklimlerinden sürüb çıkardıklarıyle, illerini ellerinden alub, kanlarını kara yire kardıklarıyle, Âl-i Aydın ve Menteşe ve Germiyan ve Saruhan gibi, ensâl-i İsfendiyâr ve Teke ve Hamid ve Karaman, dahî bunların emsâli suâl olunmaya ki, anların ref’i şer’an vâcib olmuşdı... Zirâ anlar yâgî-yi bâgîydi, gâzîlerin ayağı bağı idi. Ol şahbâzların ferâg-ı bâlle gazâyâ ikbâllerine mâni olub, her yandan üzerlerine mündefi olurlardı. Bunlar cihâda müteveccih olub bilâd-ı küffâra müteferrik olıcak, anlar mecma-ı fesâda müctemi olurlardı... Anede-i abede-i esnâmı ehl-i İslam üzerine ale’d-devâm tahrîk iderlerdi. Kefere-i fecereye muâvenet idüb, siz anarudan gelün biz berüden yürüyelüm dirlerdi. Lâ-cerem, ol cem’i kam ve ol cemâatı tefrîk u temzîk emr-i gazâdan ehemm olmuşdı. Zirâ gazâ farz-ı kifâye idi, anların beynden def’i ve ref’i farz-ı ayn derecesin bulmuşdı.”²⁸

²⁷ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 5b.

²⁸ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 5a.

Osmanlılar bazı eski sultanları (ülkelerinden) sürüp çıkardılar. İllerini ellerinden alıp, kanlarını kara yere akıttılar. Aydınoğulları, Mentеше oğulları, Germiyan, Saruhan, İsfendiyar oğulları, Teke, Hamid ve Karamanlılar bunların misalleridir, bunların ortadan kaldırılması şeran vacib olmuştu. Zira bunlar, isyankâr düşmanlık içindeydiler, gâzilerin ayak bağı idiler. Ol yiğitlerin gönül rahatlığıyla gazaya yönelmelerine mani olup, her açıdan üzerlerine gelirlerdi. Gâziler kâfir bölgelerine cihada çıkınca, onlar içerde fesat yuvası olurlardı. İnatkâr Hristiyanları ehl-i İslam üzerine durmadan tahrik ederlerdi. Bozguncu kâfirlere yardım edip, siz o taraftan gelin biz de bu taraftan yürüyelim derlerdi. Hiç şüphesiz, bunları ortadan kaldırma işi gazadan daha önemli hale gelmişti. Çünkü gaza farz-ı kifaye idi, onların aradan çıkarılması ve ortadan kaldırılması farz-ı ayn olmuştu.

8. Boşluksuz Yönetim: Kâim-i makamlık ile devlet merkezinde/yönetimde boşluk bırakmamışlardır. Osmanlı sultanları, sefere çıktıkları zaman, yerlerine bir “Kâim-i makam” “vekil” bırakıyorlardı. Böylece devlet merkezi ve yönetim boş kalmıyor ve bunu fırsat bilecek hiçbir girişime imkân verilmiyordu.

“Müddet-i medîd ve ahd-i bâid koyub gitmek lâzım gelüb, ol mevlid-i kerîmlerin ve ol mehted-i kadîmlerin tûl ü dırâz zamân-ı dîr-bâz terk itmek görünürdi. Ol diyârın hod her kenârında bir serkeş-i âteş-girdâr vardır ki, ejdervâr baş kaldırmaga zamân-ı fetret gözler. Ol gülzârın etrâf u eknâfında çınar gibi zeberdest tâgî-yi bâgîler var ki, her biri el uzatmaga fırsat gözler..

Diyâr-ı Rûm bir gül-zâra benzer

Kenârında adûlar hâra benzer

Pes, hâl böyle olıcak, hurûca ikbâl ol vakt rast gelürdi ki, padişah bir tarafa gidicek, taht-gâhda mecmû havâss u avâma metbû olacak bir kâim- makâm bulunaydı... Bu kânûn-ı kadîm ü âdet-i kavîm ki, sebeb-i istimrâr-ı nizâm ve istikrâr-ı intizâm-ı umûr-ı cumhûr olupdır...”²⁹

Bazen uzun zaman (ülkeyi) koyup gitmek lazım gelir, o doğuştan kerim ve hidayeti kadim olanlara (ülkeyi) uzun müddet terk etmeleri görünürdü. O diyarın her kenarında bir ateş saçan serkeş vardı ki, ejderha gibi başkaldırmaya fırsat zamanı gözlerdi. O gül bahçesinin etrafında çınar gibi güçlü isyankârlar vardı ki, her biri gücünü göstermeye fırsat kollardı.

Diyâr-ı Rûm bir gül bahçesine benzer

Kenârında düşmanlar dikene benzer

²⁹ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 5a,b.

Durum böyle olunca, padişah bir tarafa gitmek için ülkeden ayrılacağı vakit, taht-gahda/başkentte ileri gelenlerin ve halkın kendisine tabi olacağı bir vekil bulunmalıydı. Bu kadim kanun ve millet örfü, devletin devamlılığının sebebi ve halkın işlerinin düzeninin istikrarı oldu.

9. Devletin Amacı: Sultanların amaçları yeryüzünü bayındır hale getirmek ve İslâm'ı yüceltmektir.

"Mezkûr selâtîn-i âlîşânın mülûk-i taht-nişîn ü fitne-nişânın muradları, tedbîr-i imâret-i rûy-i zemîn ve tedmîr ü hasâret-i adâ-yı dîn ve teşyîd-i mebânî-yi ahkâm-ı seb'u'l -mesânî ve teyîd ü ihkâm-ı şer-i mübîn-i seyyidü'l-mürselîn oldı. Lâ-cerem mütevâlî-yi kadr-i âlîleri müteâlî olub, gitdikce kuvvetleri ve kudretleri iştîdâd ve şevketleri ve azametleri izdiyâd bulub, zamân-ı saltanatları imtidâd buldı, gün günden artub bu günleri dünden yeğ oldı. Sââdet mirâcına terakkî idüb, her devirde bir yeni devlet tâcın urundılar. Şerefde, halefleri seleflerinden a'lâ olub, oğulları atalarından (...) ulı göründiler."³⁰

Şanı yüce Osmanlı sultanlarının, taht sahibi meliklerinin muratları, yeryüzünü bayındır hale getirmek ve din düşmanlarını perişan etmek idi. Kuran'ın hükümlerinin yüceltilmesi ve Hz. Muhammed (s.)'in apaçık olan buyruklarının kuvvetlendirilmesi idi. Hiç şüphesiz, giderek artan yüce değerleri yükselip, gittikçe kuvvetleri ve kudretleri katlanıp, şevket ve azametleri arttı. Saltanat zamanları uzadı, her yeni günleri bir önceki günden iyi oldu. Saadet göğüne çıkıp, her devirde bir yeni devlet tacını başlarına giydiler. Şeref bakımından sonraki gelenler öncekilerinden daha iyi olup, oğulları atalarından yüce göründüler.

Kemalpaşazâde'nin daha 16. yüz yılın başında yaptığı bu tahlillerin çağımızda yapılmış gibi yeni olduğu görülmektedir. Dört asır önce yapılmış olan bu değerlendirmeler, bir taraftan günümüz Osmanlı araştırmacılarına kaynak değeri oldukça önemli olan bilgiler sunarken diğer taraftan da Kemalpaşazâde'nin tarihçiliği, tarih felsefesi anlayışı ve siyaset felsefesi analizi bakımından bilim adamı kimliğinin çağları çerçeveleyen niteliğini göstermektedir. Bu tahliller yine bir taraftan, devletlerin gelişme ve büyüme süreçlerindeki ihtiyaç duyacakları temel özelliklerin pek değişmediğini düşündürürken diğer taraftan devletlerin varlıklarını sürdürmede, bilim adamları arasında tartışmalara sebep olmuş olan, sosyal kanunların varlığını benimseyen düşüncelere, tarih felsefesi açısından önemli katkılar sağlamaktadır.

³⁰ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, 5b.

Kaynaklar / References

- Atsız, Nihal. "Kemal Paşa Oğlu'nun Eserleri". *Şarkiyat Mecmuası*. VI (t.y.): 74-76.
- Gelibolulu Mustafa Âli. "Kitâbü't-Târîh-i Kühü'l-Ahbâr," 1083.
- Gelibolulu Mustafa Âli. *Kühü'l-Ahbâr*. Haz. Ali Çavuşoğlu. Ankara: TTK Basımevi, 2019.
- Hamid Vehbi. *Meşâhîru'l-İslâm*. İstanbul, 1301.
- Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1927.
- İbn-i Kemal. "Risâle fî Beyânî'r-Raks ve'd-Deverân, Mecnûa", t.y.
- İbn-i Kemal. *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*. Haz. Şerafettin Turan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1970.
- İlmiye Salnâmesi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1334.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifîn*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957.
- Kemalpaşazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter*. Haz. Şefaettin Severcan. Ankara: TTK Basımevi, 1996.
- Mecdi Efendi. *Şekâik-i Numâniye ve Zeyilleri*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul, 1989.
- Mecdi Efendi. *Tercüme-i Şekâik-i Numâniye*. İstanbul, 1269.
- Mehmet Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul, 1308.
- Mustakımozade, Süleyman Saadeddin. *Devhatü'l-Meşayih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Parmaksızoğlu, İsmet. "Kemalpaşazâde". *İA*. VI, 1967.
- Saraç, M. Ali Yekta. *Şeyhülislâm Kemalpaşazâde*. İstanbul: Şule Yayınları, 1999.
- Sehî. *Tezkire-i Sehî*. Ed. Mehmed Şükrü. İstanbul, 1325.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. ŞEFAETTİN SEVERCAN | Erciyes Üniversitesi |
severcan[at]erciyes.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5433-344X

Ekim 1956'da Kayseri'de doğdu. Kayseri İmam Hatip Lisesi ve Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 1992'de İslam Tarihi ve Medeniyeti alanında Doktor; 1996'da Doçent; 2001'de Profesör oldu. Ekim 1997'de dekan yardımcılığıyla başlayan idari hayatı, 2009 Ekim ayına kadar devam etti. 2002-2004 yılları arasında Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde Tarih-Felsefe Fakültesi dekanlığı yaptı. 2004-2005'te aynı üniversitede Türkiye tarafını temsilen rektörlük görevine atandı. 2006-2009 yılları arasında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı ve Erciyes Üniversitesi Soruşturma Üst Kurul Başkanlığı görevlerinde bulundu. On dokuz kitap, yirminin üzerinde kitap bölümü, pek çok ilmî makale, bir o kadar da uluslararası ve ulusal tebliği yayımlanmıştır. Kitaplarından 5 tanesi Kazak Türkçesine çevrilmiş, makalelerinden bazıları da İngilizce ve Kazakça yayımlanmıştır. Şefaettin Severcan, *Hz. Muhammed İslâm Daveti Mekke*, *Hz. Muhammed Davetten Devlete Medine* ve *Hz. Muhammed Devletten Medeniyete* adlı üç eseri ile Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 2019 yılı inceleme ödülüne layık görülerek yılın yazarı seçilmiştir.

Prof. ŞEFAETTİN SEVERCAN | Erciyes University |
severcan[at]erciyes.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5433-344X

He was born in Kayseri in October 1956. He graduated from Kayseri Imam Hatip High School and Erciyes University Faculty of Theology. He became a doctor in Islamic History and Civilisation in 1992, associate professor in 1996 and professor in 2001. His administrative life, which started as an assistant dean in October 1997, continued until October 2009. Between 2002-2004, he worked as the dean of the Faculty of History and Philosophy at Khoja Ahmet Yesevi International Turkish-Kazakh University. In 2004-2005, he was appointed as the rector of the same university representing the Turkish side. Between 2006 and 2009, he served as the dean of the Faculty of Theology at Erciyes University and as the chairman of the Erciyes University Investigation Supreme Board. He has published nineteen books, over twenty book chapters, many scientific articles, and many international and national papers. Five of his books have been translated into Kazakh Turkish and some of his articles have been published in English and Kazakh. Şefaettin Severcan, *Hz. Muhammad Islamic Invitation Mecca*, *Hz. Muhammad Islamic Invitation Mecca*, *Hz. Muhammad Invitation to State Medina* and *Hz. Muhammad State to Civilisation* with three works of the Writers' Union of Turkey in 2019 was deemed worthy of the review award and was selected as the author of the year.

**KURULUŞ EFSANESİ: EVLİYA ÇELEBİ
ANLATISINDA İLK OSMANLILAR**

**THE MYTH OF THE FOUNDATION: THE FIRST
OTTOMANS IN THE NARRATIVE OF EVLIYA ÇELEBI**

Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertuş

KURULUŞ EFSANESİ: EVLİYA ÇELEBİ ANLATISINDA İLK OSMANLILAR

Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş

Sakarya Üniversitesi

Özet

Evliya Çelebi kaleme aldığı seyahatname ile 17. yüzyıl Osmanlı dünyasını bütün ayrıntıları ile resmetmiştir. Olağanüstü bir anlatı ustası olarak edebiyattan sanata, kültürden siyasete, insandan topluma hemen her şeyi kelimeleriyle adeta ölümsüzleştirmiştir. Osmanlı kimliğini benimsemiş Evliya'nın bugüne intikal ettirdiği en önemli konulardan birisi de kendine özgü üslup ve tarzıyla aşikâr ettiği toplumsal hafızadır. Evliya Çelebi, Seyahatname'yi, yaşadığı devrin tüm kültürel ve edebi birikiminden istifade ederek inşa etmiştir. Bu bağlamda gerçek olaylar ve yaşanmışlıklar kadar, o dönemin muhayyilesinde, sözlü anlatısında ve inancında yer tutan fantastik hikâyeler, masallar, menkıbelere de yer vermiştir. Bu yüzden metin gerçeği yansıttığı kadar kurmaca unsurlar da içermektedir. Bu yolla Osmanlı geçmişine dair toplumsal bellekteki anlatılara canlılık kazandıran Evliya Çelebi, politik ve ideolojik bir söylem geliştirerek kuruluşundan itibaren Osmanlı tarihini de yeniden kurmuştur. Bu çalışmada, 17. yüzyılda yarım yüzyıllık seyahat tecrübesini devasa nitelikte bir esere dönüştüren Evliya Çelebi'nin Osmanlı kökenlerinden nasıl ve niçin bahsettiği, kuruluş dönemini zihninde nasıl tasarladığı, konuyla ilgili malumatı nasıl ve nerelerden edindiği sorularına cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler

Evliya Çelebi, Seyahatname, Osmanlı Beyliği, Osmanlılar, Osmanlı Kuruluşu

THE MYTH OF THE FOUNDATION: THE FIRST OTTOMANS IN THE NARRATIVE OF EVLIYA ÇELEBİ

Prof. Mehmet Yaşar Ertuş

Sakarya University

Abstract

Evliya Çelebi, in his book of travels, depicted the 17th-century Ottoman world in all its details. As an extraordinary master of narrative, he almost immortalized the world around himself with his words, from literature to art, culture to politics. One of the most important phenomena that Evliya Çelebi has brought to the present is the collective memory he represents with his unique style as an Ottoman himself. Evliya Çelebi incorporated in his *Seyahatname* the cultural and literary accumulation of his time. He included fantastic stories, tales, and myths carried on through contemporary imagination, oral narratives, beliefs, as well as real events and experiences. Accordingly, the text contains fictional elements along with facts. In this way, Evliya Çelebi revitalized the narratives of the Ottoman past reproduced by the contemporary Ottoman collective memory and reconstructed Ottoman history from the very beginning by developing a political and ideological discourse. This paper investigates the questions of how and why Evliya Çelebi, who made a monumental work out of his half-century of travel experience in the 17th century, speculated about his Ottoman origins, how he envisioned the foundation of the Ottoman state, and what was his source of information regarding the early Ottoman history.

Keywords

Evliya Çelebi, Seyahatname, Ottoman Principality, Ottomans, The Foundation of the Ottomans

Evliya Çelebi'nin Osmanlı'nın Kuruluşuna İlgisi

Malum olduğu üzere Osmanlıların ilk atalarıyla ilgili bilgiler literatürde bir hayli tartışıldı. Osmanlıların atalarıyla ilgili bilgilerin hayal ürünü olduğunu söyleyenlerin yanı sıra Osmanlıların Mahan'da¹ kalan atalarını tartışmasız bir şekilde ortaya koyduğunu iddia eden yayınlar da yapıldı.² Bu anlaşmazlığın sebebi hiç şüphesiz bilgi kaynaklarının yetersizliği ve çağdaş kroniklerdeki bilgilerin belirsiz, çelişkili ve menkıbevi nitelikleridir. Osmanlıların ilk ataları hakkındaki tartışmalar, öyle görünüyor ki uzun süre daha devam edecektir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi Osmanlı tarihi ve hanedanı hakkında doğrudan bilgi veren bir kitap değildir. Ancak devletin inkıraza uğradığı inancının yayıldığı, siyasal ve toplumsal eleştirilerin arttığı ve devlete karşı güvenin sarsıldığı bir yüzyılda Evliya, Osmanlılığı, yücelttiği ve idealize ettiği bütün kavramları sığdırdığı bir kimlik olarak görmüştür. Onlarca yıl süren yolculuklarını sığdırdığı seyahatnamesi aynı zamanda sözlü kültürün ürettiği bir tarih kitabıdır ve kültürü, sanatı, estetiği ve inancı ile bütün bir Osmanlı varlığını yüklenmiş abidevi bir eserdir. Saraylı ve seçkin bir İstanbullu olan Evliya, seyahatname ile kendini yazarken, inandığı ve idealize ettiği Osmanlı kimliğini de mücessem bir varlığa dönüştürmüştür. Dolayısıyla kitap bir seyahatname olduğu kadar, Osmanlı varlığı ve kimliğini inşa eden bütüncül bir geçmiş anlatısıdır. Gittiği her yerde, gezdiği her

¹ Mahan, Zeki Velidi Togan ve Fuad Köprülü'ye göre günümüzdeki Merv şehridir. Togan, Horasan'da kaleme alınan eserlerde ve Timurlulara ait tarihlerde açık bir şekilde Mahan'ın Yeni Merv olarak gösterildiğini söyler (Z. V. Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, I, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 322 ve 485). Mahan, Merv ovasında büyük bir yerleşim iken Merv'in Moğollar tarafından tahrip edilmesinden sonra bölgenin merkezi haline gelmiştir. (M. F. Köprülü, Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri, *Belleten*, C. 7, Sayı 28, (Ekim 1943), s. 280), Dolayısıyla Osmanlı atalarının geldiği Mahan ile bugün İran Kirman vilayetindeki Mahan şehri karıştırılmamalıdır.

² Osmanlı hanedanı ile ilgili tartışma ve değerlendirmeler için bk. Feridun M. Emecen, "İlk Osmanlılar", *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. 1-16; Colin Imber, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s. 243-270; Elizabeth A. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", Aynı Eser, s. 341-394; Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: TTK Basımevi, 1991; Hakan Yılmaz, son zamanlarda Osmanlı atalarını Mahan'a kadar takip ettiği ve Osmanlı şeceresini kesin bir şekilde ortaya koyduğu iddiasıyla çok sayıda makale kaleme almıştır. Bkz. Hakan Yılmaz, "Sultan Osman ve Oğlu Orhan'ın Yeni Bulunan Orijinal Şeceresi ve Kuruluşu Anlatan En Eski Osmanlı Târihi Metni", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi (TDTKD)*, C. LXXXII, S. 429, (Ekim 2022), s. 18-37; "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları/1: Mâhân'da Hüküm Süren İlk Atalar: Tuğrul-Tigin ve Seyfü'd-Devle Emir Kutluğ", *TDTKD*, C. LXVIII, sayı 404, (Eylül 2020), s. 26-35; "Yeni Tarihî Bulgularda Osmanlı Ataları/2: Mâhân'da Hüküm Süren Son Ata: Buka veya Kızıl Boğa Han", *TDTKD*, C. LXVIII, S. 405, (Ekim 2020), s. 52-59.

şehirde tarihle yüzleşen ve mekânsal belleği kayda geçiren Evliya için Osmanlı, kale bedenlerinde, şehir sokaklarında, köprü taşlarında ve cami kubbelerinde varlık bulmuş bir Müslüman kimliğidir. Onun anlatısında, Osmanlı Devleti'nin kudret ve ihtişamını yansıtan bütün geçmiş değerli olsa da Kanuni Sultan Süleyman özel bir yere sahiptir ve yücelttiği Osmanlı'yı temsil eden asıl figürdür.

Şahit olduğu yüzyılın acı tatlı bütün hadiselerini kendi sergüzeşti ve Osmanlı hikâyesinin bir parçası olarak oldukça ayrıntılı ve renkli bir şekilde tasvir eden Evliya uzak geçmişe doğru uzandıkça, ifadeleri gerçeklikten uzaklaşmakta, ayrıntılar silikleşmekte, verdiği bilgileri çelişmekte ve anlatısı efsanevileşmektedir. Bu yüzden seyahatnamedeki Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve ilk Osmanlılara dair kısımlar tutarlı bir metin örgüsüne ve sözlü veya yazılı sağlam bir kaynağa sahip olmayıp, genellikle duyumlar, rivayetler, anlık belleğe dayalıdır. Onun için seyahatnamede Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Osmanlı kimliğine verdiği değere mütenasip bir yer işgal etmez. Evliya, ancak çeşitli vesilelerle ve bağlam gereği olarak Osmanlıların zuhuru ve ataları hakkında bilgi verip görüşlerini paylaşmıştır. Mamafih bu bilgiler metne, ayaküstü veya gelişigüzel de girmiş değildir. Konuyla ilgili aktardığı her bilgi, Evliya'nın zihnindeki geçmiş kurgusunu tamamlayan belirli bir işleve sahiptir.

Evliya'nın Osmanlı Devleti'nin teşekkülüne dair özel olarak ayırdığı tek yer 10. ciltteki "*Devlet-i Âl-i Osmân'ın zuhûr [u] tulû'un beyân eder*"³ başlığıdır. Bununla birlikte yine aynı ciltte yer alan "*Devlet-i Âl-i Mâhâniyân*"⁴ başlığında da Osmanlıların ilk ataları konu edinilmiştir. Robert Dankoff, seyahatnameyi zorlukları olsa da metin merkezli okumaya tabi tutarak bu devasa metni yapısal olarak çözümlemeye çalışmıştır. Ona göre Evliya Çelebi'nin zihniyetini yansıtan eser, birtakım eksikleri ve düzensizlikleri olsa da özel olarak tasarlanmış bir yapıya sahiptir. Bilhassa İstanbul'u ve Mısır'ı anlatan birinci ve onuncu ciltler metnin yapısal organizasyonu ve kronolojik akışı itibarıyla dikkat çekmektedir.⁵ Metnin bu şematik yapısında Osmanlı Devleti'nin teşekkülü ve ilk atalarına dair bir başlığa son ciltte yer verilmiş olması, İslam dünyasındaki coğrafya ve tarih kitaplarının inşasıyla ilgili gelenekler dikkate alındığında özel bir önem taşımaktadır.

³ Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme (İndeksli Tıpkıbasım)*, C. 10, Yayınları Haz. Seyit Ali Kahraman, Ankara: TTK Basımevi, 2013 vr. 38b.

⁴ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 25b.

⁵ Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*, çev. Müfit Günay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 30-42.

Evliya Çelebi'nin İstanbul'da başlayan hayat ve seyahat hikâyesi Kahire'de nihayete ermiştir. Dolayısıyla Kahire onun son yıllarını geçirdiği, eseri üzerinde çalışıp kafa yorduğu, ona yapısal biçimini verdiği, son hali için gerekli düzeltme ve düzenlemeleri yaptığı yerdir. Yani ilk Osmanlılara dair kısım, Evliya'nın kitapla ilgili niyeti, amacı, düşüncesi ve hayallerine uygun bir anlatı planı ve tasarımı için çaba sarf ettiği bir dönemde metne yerleştirilmiştir. İstanbul'a ayrılan birinci ciltte bütünüyle Osmanlılara odaklanan Evliya son ciltte tarihe daha geniş bir bakış açısıyla bakmış ve Osmanlı varlığını, dünya tarihi bağlamında konumlandırmıştır. Bu kısımda Habil ve Kabil'den bu yana iyi ile kötünün, hak ile batılın mücadelesi olarak gördüğü tarih düşüncesine uygun bir şekilde devletleri Müslüman ve kâfir kategorisine ayırmıştır. Onuncu cildin ilk on üç bölümü, bu çerçevede Hz. Âdem'den başlayarak Mısır'ın Osmanlıların eline geçtiği tarihe kadar kurulan devletlerle ilgili kısa kısa bilgileri içerir. Evliya kaleme aldığı bu kısa dünya veya devletler tarihini Osmanlılarla tamamlar.

Evliya Çelebi onuncu cilde doğrudan Mısır'ın Osmanlılarca fethinden başlamak yerine niçin böyle bir düzenleme yapmış olabilir? Eserini, İslam dünyasında çok sayıda örneği olan genel dünya tarihi şeklinde planlamış olsaydı veya şehirler üzerinden seyahat anlatısına devam etseydi böyle bir soru anlamsız olurdu. Evliya'nın son ciltteki bu yapısal düzenlemesi ister istemez seyyahın ve yazarın ne düşündüğünü sorgulamamızı gerektirmektedir. İlk bakışta genel tarih kitaplarından etkilenerek böyle bir içerik planlaması yaptığı akla gelebilir. Ancak bu açıklama, kitabın muhtevasını dikkate aldığımızda yeterince açıklayıcı görünmüyor. Dankoff'un da vurguladığı gibi, gezip gördüğü yerleri anlatsa da Evliya Çelebi'nin seyahatnameyi kaleme almadaki asıl amacı kendisinin ve ailesinin tarihiyle de özdeşleştirdiği, yüceltip idealize ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nu her yönüyle kayda geçirmekti.⁶ Bununla birlikte dünya devletlerini sıraladıktan sonra en son olarak Osmanlılara yer vermiş olması İslam'ın onuru ve şerefi için mücadele eden Osmanlıların gâzi kimliğiyle ilgilidir. Keza devletlerin tarihiyle ilgili yaptığı sıralama kronolojik bir yaklaşımın ötesinde Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünü daha anlamlı ve daha görünür kılama işlevini de görür. Ayrıca edebiyat geleneğindeki, Nev'i'nin ifadesiyle "*âdet budur âhirde gelir bezme ekâbir*" anlayışının metnin yapısında etkili olduğu açıktır. İlk Osmanlı tarihçisi Ahmedî de İskendernâme'nin sonuna Tevârih-i Âl-i Osman kısmını eklerken benzer bir anlayışa referans yapmıştır. Ahmedî, "*Gâziler sonra nişe-anıldı deme, Anlar aşağı geldi deme*"

⁶ "Evliya'nın ilk amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve çevresinin eksiksiz bir tasvirini sunmaktır. Dankoff, *Seyyah-ı Âlem*, s. 40.

dedikten sonra kitapta en son Osmanoğulları'na yer verme sebebini “*sonra gelen ön gelenden yeg olur*” şiarı ile açıklamıştır. Ona göre nasıl ki Resul-i Ekrem'in peygamberler içinde en son gönderildi, Kur'an-ı Kerim son kitaptı, varlıklar içinde âdem en son yaratıldı ise Osmanoğulları da bu sebeple en sona bırakıldı.⁷ Evliya da aynı bağlamda öncelik sonralığı ortaya çıkarmak için devletleri sıralamış ve en yücesini en sona bırakmış olmalıdır. Zaten Osmanlıların zuhuruna geçmeden önce koyduğu üst başlık da buna işaret ediyor: “*Bâlâda tahrîr olunan yüz kırk millet-i Nasârâ kralları ve gorofları ve hatmanları devletinden sonra Âl-i Osmân tulû' edüp bu cümle mülûkdan sonra devlete kadem basdıkların beyân eder.*”⁸

Evliya Çelebi Osmanlı hanedanının seçilmiş olduğuna dair inancını pek çok yerde paylaşıyor. O, Yafes üzerinden Nuh peygambere dayandığı Osmanlı soyunu, “*ırk-ı tahir*”⁹ olarak tavsif eder ve anane gereği bu soyun hükümdar soyu olduğunu belirtir. Baba tarafından Cengiz Han'la akraba olunmasının yanı sıra anne tarafından da soyun Hz. Hüseyin'in torunlarından Şeyh Ede Balı'ya dayanması Osmanlı ailesine özel bir vasıf kazandırır.¹⁰ Onun içindir ki bu “*sülâle-i pâk-zülâlden*” olan aileye mensup her bir Osmanlı padişahı “*yetmişer evliyâ kuvveti ve keşf u kerâmet*”¹¹ sahibidirler. Evliya'ya göre Saffat suresi 164. ayetinde, “Bizim içimizden herkesin belli bir makamı vardır” ifadesi ile Kur'an'da Osmanlılara işaret edilmektedir.¹² Bu sebeple Osmanlı hanedanının kurduğu devletin, “*inkırâzu'd-devrân*” içinde ebedi kalması için dua eder.¹³ Bu duası ve inancını, Müslüman ve Osmanlı kimliğine sahip olmayan “kâfirlerin” söz ve kanaatleriyle de teyit eder. Dubrovnik'i anlattığı kısımda şehrin müneccim, kâhin, cerrah ve tarihçilerini över ve *ilm-i nücûma* vakıf kâhinlerinin, Osmanlıların zuhur edeceğini, devletlerinin kıyamete dek yaşayacağını, yeryüzünde bir kâfir koymayarak Hz. Mehdi ve Hz. İsa'nın gelişine kadar “sahib-i hurûc” ve “sahib-i zuhûr” olacaklarını haber verdiğini söyleyerek Osmanlı'nın büyüklüğüne dışarıdan şahitler sunar.¹⁴

⁷ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri, I*, Haz. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 7.

⁸ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 38b.

⁹ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 38b.

¹⁰ *Seyâhatnâme*, C. 6, vr. 6b.

¹¹ *Seyâhatnâme*, C. 3, vr. 127b.

¹² *Seyâhatnâme*, C. 7, vr. 148a.

¹³ *Seyâhatnâme*, C. 6, vr. 26a.

¹⁴ “Hattâ ilm-i nücûm kuvvetiyle... Âl-i Osman hurûc edüp devr-i kıyâmete dek devletleri mü'ebbed olur, bu rû-yı arzda bir küffâr komayup tâ Hazret-i Mehdi ve Hazret-i İsâ'ya dek Âl-i Osman sâhib-

İlk Osmanlılar

Evliya Çelebi metninde, Osmanlıların menşei ve devletin teşekkülüyle ilgili birbirine benzeyen ama ayrıntılarında çelişen çok sayıda rivayete yer vermiştir. Hepsinin ortak tarafı, Osmanlı atalarının Mahan'dan Tatar baskısı sebebiyle Anadolu'ya geldikleri, Selçuklu Sultanı Alâeddin'in hizmetine girdikleri, Ertuğrul'un Selçuklu Sultanı tarafından Bursa taraflarına uç beyi olarak tayin edildiği ve onun ölümünden sonra Osman Gâzi'nin sikke ve hutbe ile padişah olduğu bilgisidir. Bunların dışındaki ayrıntılı bilgilerden Osmanlıların ilk ataları, Anadolu'ya gelişleri ve devlet kurmalarıyla ilgili bir olay örgüsü kurulamayacağı gibi ne düzgün bir kronoloji çıkarılabilir ne de tutarlı bir soy ağacı oluşturulabilir. Son ciltteki kısa devletler tarihiyle ilgili düzenleme dışında erken Osmanlılara dair özel bir başlık açmayarak on ciltlik eserde dağınık bir şekilde, muhtelif bağlamlarda ve yeri geldiğinde temas etmiş olması bu karmaşanın önemli bir sebebidir. Ayrıca günümüzde bile Osmanlıların menşei ve kuruluşu meselesinde farklı fikir ve görüşler bulunması gibi, 17. yüzyılda da mevzuyla ilgili farklı mahfillerde farklı görüşlerin ileri sürüldüğü muhakkaktır. Yazılı kaynaklarda belli bir insicam kurulmuşsa olsa da özellikle sözlü kültürde mevzuyla ilgili üretilen hikâye ve rivayetleri denetlemek mümkün değildi. Muhtemelen Kırım'dan Mısır'a, Budin'den Basra'ya kadar uzanan bir sahada Osmanlıların kökenine dair birbirinden farklı rivayetler ve ilginç hikâyeler anlatılıyordu. Bunun dışında Evliya'nın konuya dair yeterli bilgisi olmadığını, belli bir kaynağa dayanmadığını, kendisine aktarılan rivayetleri olduğu gibi aktardığını ve belleğinin onu yanılttığını da söyleyebiliriz.

Evliya, Osmanlı hanedanının tarihini Mahan'dan başlatır. Ona göre Osman'ın ataları ilk siyasi teşekküllerini Maverâünnehir'de Mahan diyarında kurmalarına rağmen Moğol baskısı yüzünden vatanlarını terk ederek Ahlat diyarına gelmişlerdi. Burada Bitlis hâkimlerinin ecdadı olan Evhadehullah'ın himayesinde yerleşen ilk atalar, şeci ve bahadır olmaları hasebiyle memleket ahalisinin takdir ve güvenini kazanarak bey seçilmişlerdi. Ahlat'ta yüz yetmiş yıl süren hakimiyetleri yine Moğollar yüzünden sona ermiş ve Osman'ın dedeleri, yurtlarını ve mülklerini terk ederek göç etmeye mecbur kalmışlardı. Evliya, Mahan'da Âl-i Osmân ecdadı tarafından kurulduğunu ve Ahlat'ta iki asra yakın hükümet ettiğini söylediği söz konusu devletin adını da "Devlet-i âl-i Mâhâniyân" olarak kaydetmiştir. Dolayısıyla ona göre "Âl-i Mâhâniyân Âl-i Osmân'ın ecdâdlarıdır."¹⁵

i hurûc ve sâhib-i zuhûr olacağın bilüp ve niçe rumûz u künûz kitâblarında her mülûkun tâli'in bulup...", *Seyâhatnâme*, 6, vr. 151a.

¹⁵ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 25b-26a.

Evliya Çelebi, ihtişamlı bir şehir olan Ahlat'ın harap olmasını ve Mahan Devleti'nin parçalanmasını masal öğeleriyle güçlendirilmiş bir halk hikâyesi ile anlatır. Ona göre Mahan padişahı, Semenân padişahı üzerine bir sefere niyetlenir. Sefer için, kendine bağlı Ahlat halkından yüz bin yumurta ister. Bu talep karşısında şaşırان şehrin akılsız Oğuz halkı, "bidattir ama ne çare verelim" diyerek aralarında yumurtayı toplarlar. Ancak yumurtaları Mahan'a götürmek için adamı, harçlığı ve yük hayvanlarını nasıl temin edip yumurtaları Mahan'a nasıl götüreceklerini şaşkınlık içinde istişare ederler. Bunu duyan Mahan hükümdarı, "sizden tavuk yumurtası istemedim, yüz bin gümüş yumurta istedim. Mademki bunu anlamayacak kadar bir alay akılsız kavimsiniz, sizi bu tekliften muaf ettim" diyerek talebinden vaz geçer ve herkesin yumurtalarını alarak devletin bekası için dua etmelerini ister. Fakat Ahlatlılar topladıkları yumurtalara işaret koymadıkları için hangisinin kime ait olduğunu bilemezler. Herkes yumurtasını alır, ancak bazıları "benim yumurtam küçüktü, bu büyük" bazıları da "benim yumurtam büyüktü, bu küçük" derler ve aralarında anlaşmazlıklar çıkar. Bunun üzerine "biz birbirimizin hakkını yedik, bundan sonra bu yumurtalar yüzünden bereket kalmaz ve şehir harap ve viran olur" kaygısı ile acaba ne zaman bize bir bela gelir diye korkuya düşerler. En sonunda şehirde bir "taun" çıkar ve bir gecede on iki bin oba hemen toparlanıp Mısır'a göç eder. Diğer taraftan Ahlat halkından zulüm ile yumurta toplattığı için Mahan padişahı da Allah tarafından Semenân padişahı eliyle cezalandırılır.¹⁶

Seyahatnamede Osmanlıların erken tarihiyle ilgili rivayetlerde ortak nokta Mahan'dır. Ancak Mahan'dan çıkışa dair birbirinden farklı bilgiler yer almaktadır. Onuncu ciltte doğrudan Mahan Devleti için açtığı başlıkta, Mahanoğulları'nın Cengiz'in ordusu karşısında tutunamaması üzerine göç ederek Ahlat'a yerleştiklerini belirtirken dördüncü ciltte yer alan yukarıdaki hikâyede Mahan padişahının yaptığı zulüm dolayısıyla ilahi bir tokat yediği ve Semenân padişahı karşısında hezimete uğradığı ve bu sebeple Mahanlıların yurtlarını terk ederek Ahlat'a geldikleri yazılıdır. Diğer bir açıklama ise Mahan'daki Osmanlı atalarının 1700 akrabalarıyla "*Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî*"¹⁷ nin izniyle Anadolu'ya göç ettikleridir.¹⁸

¹⁶ *Seyâhatnâme*, C. 5, vr. 238b-239a.

¹⁷ Evliya Çelebi'nin Hoca Ahmed Yesevî'ye dair verdiği bilgiler için bk. Müjgân Cunbur, "Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde Ahmed Yesevî", *Erdem Dergisi*, S. 21, 1995, s. 887-918.

¹⁸ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 193b.

Seyahatnamede Ahlat da Mahan gibi Osmanlı tarihinin önemli mekanlarından ve ortak noktalarından biridir. Evliya'nın anlatısında, Osmanlıların Anadolu'daki hikâyesinin başladığı ilk yer Ahlat'tır ve burada yüz yetmiş yıl egemen olan Osman'ın atalarından kırk dört kişi hükümet etmiştir. Ona göre, Osmanlı ecdadından çok sayıda kişinin kabrinin yer aldığı Ahlat mezarlığında on iki kümbette silahlarıyla birlikte yerleştirilmiş olan cesetlerin birçoğu tazeliğini korumaktadır. Dördüncü Murad devrinde kümbetler kilitlendiği için pencere deliklerinden içeri ancak iple salınarak girebildiğini belirten Evliya, ziyaret ettiği Osmanlı atalarının cesetlerini yakından inceler ve durumlarını betimler. Ona göre Ahlat mezarlığında birçok melik ve beyin cesedi bulunmasına rağmen içlerinde Osman'ın dedelerine ait olanlar bozulmayarak kıyafetleri ve beyaz kefenleri içinde, iri ve uzun bedenleri, saç ve sakalları ile tazeliklerini muhafaza etmişlerdi.¹⁹ Evliya'nın Ahlat mezarlığına dair oldukça renkli bir şekilde tasvir ederek görselleştirdiği veya sinematografik bir anlatımla belgeselleştirdiği bu kısım açıktır ki Osmanlı atalarını yüceltme ve Osmanlıların kökenini kutsallaştırma amacını gütmektedir.

Evliya'nın çeşitli rivayetlere dayanarak inşa ettiği erken Osmanlı tarihinde sık sık bahsettiği ve dikkat çektiği konuların başında, Türkistan'dan Anadolu'ya göç ederek burada devlet kurmuş hanedanların akrabalığı meselesi gelir. Seyahatnamedeki Mahan ve Ahlat bahisleri de bu anlamda önemli bir işlev görmek ve Türkistan ve Anadolu'da devlet kurmuş bütün hanedanların akrabalığını vurgulama imkânı vermektedir. Ona göre Ahlat Osmanlıların olduğu gibi Selçuklular, Çobanoğulları, Danişmendliler, Karakoyunlular ve Akkoyunluların da Anadolu'daki ilk mekanlarıdır. Keza adı geçen hanedanların esas vatanları da Mahan'dır ve bu hanedanlar Ays bin İshak evlatlarından olup soyları Hz. Nuh'un oğlu olan Yafes'e dayanmaktadır.²⁰ Evliya'nın önemli iddialarından biri de hepsinin ortak kökeninin Tatar olduğudur: "Âl-i Osmân'a dahi bunlar karîb-i akrabâdırlar. Bu bâlâda tahrîr olunan selâtînlerin cümlesi ve Âl-i Osmân dahi cümle Tatardırlar. Anınçün Tatar hânlar Âl-i Osmân akrabalardır." Birçok yerde doğrudan Osmanlılarla Cengiz arasındaki soy birlikteliğine vurgu yapan Evliya ²¹ Cengizogulları ile Anadolu'ya gelen hanedanlar arasındaki ayrımı ise din üzerinden yapar ve Mahan'dan kalkıp gelenlerin İslamiyet'i kabul etmiş Tatarlar olduğunu söyler.²²

¹⁹ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 241b.

²⁰ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 241b.

²¹ "Bunlar yine Tatar-ı Cengiz'in kardeş evlâdları idiler", *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 239a.

²² *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 241b.

Evliya Çelebi'nin 17. yüzyılda Moğollarla Osmanlılar arasında akrabalık kuruyor olması oldukça dikkat çekicidir. Osmanlı-Moğol ilişkisinin Osmanlı tarih yazımına nasıl yansıdığı sorusuna cevap arayan Baki Tezcan'a göre, en erken Osmanlı tarihlerinde Moğollarla Osmanlılar akraba sayılmasına rağmen, 15. yüzyıldan sonra bu iddia unutulmuştu. Tezcan, "14. yüzyılda siyasi çıkarları öyle gerektirdiğinden Moğolları akraba ilan eden" Osmanlıların, Timur sonrasında Moğollarla akrabalığı hatırlamamak için daha fazla gerekçeleri olduğuna vurgu yapar. Moğol nüfuzunun zayıflaması ve Anadolu'dan çekilmesi ile birlikte ortak köken ve siyasi miras itibarıyla Selçuklularla akrabalığın ön plana çıktığını belirtir. Bilhassa devletin büyük bir imparatorluğa dönüşmesi ve Sünni İslam dünyasının liderliğini üstlenmesiyle birlikte güç ve saygınlıktan ziyade mahcubiyet yaratacağı için, Moğollarla yakınlık ve akrabalık ilişkilerine dair iddiaların 20. yüzyıl başlarına kadar, ortak hafızadan silindiğini söyler.²³ Tezcan'ın söz konusu görüşleri önemli ve özgün tespitler içermekle birlikte Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgiler ve yansıttığı düşünceler, ortak hafızanın tam da böyle olmadığını ve Osmanlıların Moğollarla yakınlığını ve hatta akrabalığını ortaya koyan görüş ve rivayetlerin, 17. yüzyıl Osmanlı dünyasında çeşitli şekillerde dile getirildiğini ve hatırlandığını gösterir.

Mamafih Evliya Çelebi'nin Osmanlılarla Moğolları aynı kökene bağlama düşüncesi, Osmanlıları doğrudan Cengiz'e bağlama niyetinden ziyade Kırım Tatarları ile Osmanlılar arasında akrabalık tesis etme isteğine dayanmaktadır. Evliya Çelebi için Osmanlılarla Tatarların yakınlığı esas itibarıyla tarihi rolleriyle ilgilidir. Ona göre Tatarlar Allah'ın koruyup kollaması ile ne tarafa yönelseler muzaffer dönen ve kâfirlere velvele salan gâzi ve mücahit bir kavimdir. Hatta Evliya, "Allah'ın doğuda Türk isminde birtakım askerleri vardır ki içinizden başıbozuk isyankârların intikamını onlarla alır; siz merhamet edersiniz ama onlar etmez. Bu zamana eriştiğiniz zaman kıyameti bekleyiniz" hadis-i şerifinde bahsedilen kavmin Tatarlar olduğunu ileri sürer. Allah'ın, yeryüzünü önce Tatarlar ile imar eylediğini, Hz. Âdem'in de Tatar sıfatlı olduğunu ifade eder. Evliya'nın resmettiği bu Tatar imajı, bir yönüyle Osman ve Orhan devirlerinden itibaren doludizgin atlarıyla korkusuzca düşmana saldıran, fetihten fethetme koşan, yiğitlik ve kahramanlıklarıyla muhteşem zaferler kazanan Osmanlı savaşçılarının dirilmiş hali gibidir. Yemiş İskelesi'ndeki Ahi Çelebi Camii'nde Hz. Muhammed ile mülaki olduğu rüyada, peygamber, ashâbı ve İslam ordusunun Kırım hanına yardıma gidiyor olması da bu tasavvur ve tahayyülün bir yansımasıdır. Dolayısıyla Evliya'nın kurduğu bu benzerlik doğal olarak Kırım hanları ile Osmanlılar arasında bir soy birlikteliğinin olduğu veya olması gerektiği inancına dayanmaktadır.

²³ Baki Tezcan, "Erken Osmanlı Tarih Yazımında Moğol Hatıraları", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C. 40, (Aralık 2013), s. 385-399.

Kırım Tatarlarına özel bir muhabbeti ve bağlılığı olan Evliya'nın Osmanlılar ile Tatarlar arasındaki bu yakınlığı daha da somutlaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Ona göre Osmanlıların da dâhil olduğu Tatarlar Cengiz Han'dan gelen "ulu soydur" ve Kırım Tatarları da Cengiz Han'ın evlatlarındandır. Ertuğrul'dan önceki Osmanlı ataları ise Âl-i Cengiz'in amcazadeleri olarak Kırım Tatarları ile aynı köktendirler. Akrabalık bağlarıyla ilgili tezi kuvvetlendirmek isteyen Evliya, Kırım Tatarlarından dinlediği rivayetlere, isimlerini vermediği tarihçilerin sözlerine ve Kırım Kadıaskeri Murtaza Efendi'nin şahitliğine müracaat eder. Murtaza Efendi'nin belirttiğine göre Osmanlılar ile Cengiz soyundan gelen amcazadeleri Mahan'da ayrılmışlar, Osman'ın ataları Anadolu'ya gelirken Âl-i Cengiz ise Kırım'a yerleşmişlerdir. Kırım'da Togar Han'a ait mezarı ziyaret vesilesi ile dile getirdiği bu düşüncüyü doğrulayacak iki efsaneye yer vermiştir. Ertuğrul ile Süleyman Şah'ın kardeş olarak gösterildiği ilk söylenceye göre, Osman'ın ataları Mahan'dan çıkıp Anadolu'da Sultan Alâeddin'in yanına gelirken büyük ağabey Süleyman Şah, Murad nehrinde boğulmuştur. Geride dört oğul bırakan Süleyman'ın ölümüyle Ertuğrul boy beyi olmuş ancak bu gelişme kabile içinde tefrikaya yol açmıştır. Süleyman'ın oğulları Ertuğrul'un beyliğini kabul etmeyerek yollarını ayırmışlardır. Evliya, Süleyman'ın oğullarından Boğa Han'ın ne yaptığını belirtmese de Kızıl Togar, Rakka ve Urfa taraflarına; Bayındır Han Ahlat'a, Bay Togar Han ise üç yüz adamıyla amcaoğulların bulunduğu Kırım'a gitmiştir. Evliya'nın Kırım'da ziyaret ettiği kabirlerden ikisi ise Yatı Bey ve Gündüz Bey adındaki Osman Gâzi'nin iki kardeşine aittir. Bunların Kırım'a göçünü ihtiva eden rivayet de Togar Han hakkındaki ile benzerdir. Babaları Ertuğrul ölünce, Selçuklu Sultanı Alâeddin, Ertuğrul'un küçük oğlu Osman'ı boy beyi olarak atamıştır. Ancak bu durum aile içinde bir ayrılığa sebep olmuştur. Küçük oğlu Osman'ın boy beyi olması üzerine büyük kardeşleri Yatı ve Gündüz, bu durumu kabullenmeyerek Kırım'a göç etmişler, biri Mangıt beyi diğeri de Or beyi olmuştur.²⁴

Evliya Çelebi, çeşitli vesilelerle Osman'ın dedelerinin isimlerine de yer vermiştir. Ancak bu bilgilerde yalnızca Osman Gâzi'nin Ertuğrul'un oğlu olduğu açık ve nettir. Ertuğrul'un kimliği ile birlikte, yer verdiği malumatlarda belirsizlik ve çelişkiler başlamaktadır. Evliya, çoğu yerde Ertuğrul'u Süleymanşah'ın oğlu olarak gösterirken bazen de Ertuğrul ile Süleymanşah'ı kardeş olarak kaydetmiştir.²⁵ Süleymanşah ağabey, Ertuğrul küçük kardeşir. Bazı kısımlarda ise

²⁴ *Seyâhatnâme*, C. 7, vr. 130b.

²⁵ "Âl-i Osman ecdâdı Ertuğrul ibn Serbay Beğ karındaşı Süleyman Şah ile üç bin nefer kimesneler diyâr-ı Mâverâünnehir'de Mâhân vilâyetinde Hulâgû Hân Tatarları zulmünden cîlâ-yı vatan eyleyüp" ve " Hikmet-i Hudâ Ertuğrul Bay'ın bürâderi Süleyman Şah'a gusl îcâb edüp nehr-i Murâd'da gusl ederken gark olup hâlâ Ca'ber kafası altında medfûndur", *Seyâhatnâme*, C. 7, vr. 130b.

Ertuğrul ile Süleymanşah arasındaki ilişki belirsizdir. Kırım'da Togar Han mezarını ziyaret bahsinde ise Ertuğrul'un babası olarak Serbay Bey gösterilmektedir. Evliya ayrıca, Ertuğrul'un kardeşlerine dair bilgiler de vermiştir. Ona göre babaları Süleyman Şah'ın ölümü üzerine dağılan ve her biri ayrı yere göç eden kardeşlerin isimleri şu şekildedir: Boğa Han, Kızıl Toğar, Bayındır Han ve Bay Toğar Han.²⁶ Ertuğrul'un dedesi ve Süleymanşah'ın babasının ismi de dört yerde Kuba Alp Bay, bir yerde de Kaya Alp Bay²⁷ olarak yazılıdır ki Evliya'ya göre Alp Bay'ın kabri Ahlat'tadır.²⁸

Seyahatnamede Osmanlı atalarının Anadolu'ya gelişleriyle ilgili verilen çelişkili bilgilerden biri de Anadolu'ya niçin ve kimin beyliğinde geldiği meselesidir. Evliya Çelebi'nin aktardığı hemen tüm rivayetlerde, Osmanlı atalarının Cengiz Han veya Hulagu hanın baskısıyla Anadolu'ya geldiği yazılıdır. Yalnızca bir iki yerde farklı bir hikâye söz konusudur. Buna göre, Osmanlı ataları Tatar baskısı olmaksızın Hoca Ahmed Yesevî'nin izniyle Anadolu'ya göç etmişlerdir. Evliya'nın aktardığı rivayetlerde, Mahan'dan Anadolu'ya gelen ilk atanın ismi de değişmektedir. Bu kişi bazen Süleymanşah, bazen doğrudan Ertuğrul, bazen de her ikisidir.

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu

Evliya Çelebi'nin Osmanlı atalarından bahsederken önemseydiği konuların başında, 13. yüzyılın siyasi koşullarında Osmanogullarının nasıl temayüz ettiği meselesi gelmektedir. Fakat daha önce de vurgulandığı gibi, bu hususta onuncu ciltte bir başlık açmakla yetinmiş, konuya genellikle yeri geldiğinde değinmiştir. Keza Osmanlıların ortaya çıkışlarıyla ilgili belli bir hikâyeye bağlı kalmayan Evliya, birbirinden farklı ve çelişen rivayetlere yer vermiştir. İlk hikâyede Süleyman Şah, kardeşi Serbay Bey ve 3000 neferden müteşekkil maiyeti ile birlikte, Hülagu zulmünden kaçıp Selçuklu Sultanı Alâeddin'in himayesine girmek üzere Konya'ya gelmek isterken Murad nehrinde boğulmuş, yerine Ertuğrul geçmiş ve Selçuklulara tabi olmuştur.²⁹ Kırım bahsindeki anlatıya göre ise Süleyman Şah, Mahan'dan gelişi esnasında Fırat nehrinde gusül alırken vefat etmiştir. Bunun üzerine Ertuğrul maiyetini toplayarak dosdoğru Sultan Alâeddin'in yanına gelip boy beyi olmuştur.³⁰ Bu rivayet kısmi değişikliklerle seyahatnamenin farklı ciltlerinde tekrarlanmıştır.

²⁶ *Seyâhatnâme*, C. 7, vr. 130b.

²⁷ Ertuğrul'un dedesi ve Süleyman Şah'ın babasının Kaya Alp olduğu bilgisi, Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih*'inde, Aşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında ve Neşrî'nin *Kitab-ı Cihannüması*'nda da geçmektedir.

²⁸ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 241a.

²⁹ *Seyâhatnâme*, C. 7, vr. 130b.

³⁰ *Seyâhatnâme*, C. 3, vr. 59a; C. 4, vr. 241a.

Buna göre Hoca Ahmed Yesevî'nin izni ve 1700 kişilik maiyeti ile birlikte Mahan'dan Anadolu'ya gelen Süleyman Şah, Fırat nehrinde boğulunca yerine geçen oğlu Ertuğrul boy beyi olmuştur. Ancak bu talihsiz hadise üzerine "bu yurt bize uğursuzdur, beyimiz burada gark oldu" düşüncesiyle yerlerini terk ederek Sultan Alâeddin'in yanına gelip ona tabi olmuşlardır.³¹

Evliya'nın aktardığı başka bir hikâyede ise Süleyman Şah değil, Ertuğrul Bey, Mahan'dan Anadolu'ya, Selçuklu hükümdarı Sultan Alâeddin'in yanına gelmiş ve Selçuklu ümerasına katılmıştır. Sultan Alâeddin'le olan akrabalığı sebebiyle Selçuklu hizmetine giren Ertuğrul, boy beyi olarak Konya'dan Bursa, İzmit ve İzmit taraflarına seferler düzenlemiş, yağma yapmış, fetihlerde bulunmuştur. Bu sebeple zenginleşip güçlenmiş ve şöhret kazanmıştır.³² Evliya bu hikâyeye küçük değişikliklerle farklı bağlamlarda yer vermiştir. Buna göre Mahan'da Anadolu'ya gelen Ertuğrul, 300 neferi ile Sultan Alâeddin'e tabi olmuş, katıldığı savaşlarda büyük bir başarı gösterince boy beyi yapılmış ve kendisine tabl ve sancak verilmiştir. Selçuklu hizmetinde Bursa'dan Kastamonu'ya kadar olan sahada faaliyet göstermiş, elde ettiği ganimetleri Sultan Alâeddin'e getirmiştir.³³ Aynı hikâyenin farklı bir versiyonunda Mahan'da yerleşik ve Selçuklulara akraba olan Ertuğrul, Anadolu'da Alâeddin Han'ın müstakil padişah olduğunu duyunca emrindeki 700 neferle Mahan'dan kalkıp Sultan Alâeddin'in yanına gelmiş ve ona boy beyi olmuştur. Selçuklu sultanı, Ertuğrul'un desteği ve yardımıyla Anadolu'da Malatya, Kayseri, Niğde, Alanya ve Antakya tarafları başta olmak üzere çok sayıda şehri fethederken Ertuğrul da Konya'dan Üsküdar'a kadar uzanan sahada seferlere çıkmış, çok sayıda zafer kazanmış ve elde ettiği ganimetlerle Sultan Alâeddin'in yanına dönmüştür.³⁴ Yedinci ciltte yer verdiği hikâyede ise Ertuğrul Mahan'dan kalkıp Anadolu'ya gelmiş ve Alâeddin'in yerine Rum'a müstakil bey olmuştur.³⁵ Bir başka anlatıda bu sefer Ertuğrul Mahan'dan değil, Ahlat'tan yola çıkmıştır. Bu durumda Sultan Alâeddin'in Anadolu'daki fetihlerinde yanında Osmanlılar değil, Danişmendliler vardır ve Sultan Anadolu'yu, Ertuğrul'un desteği olmaksızın fethetmiştir. Ahlat'ta bulunan Ertuğrul ise oğlu Osmancık (Osman Bey) ile bu şehirden kalkıp Konya'dan Anadolu'ya hükmeden Selçuklu sultanının yanına gelmiş ve onun hizmetine girmiştir.³⁶

³¹ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 193b.

³² *Seyâhatnâme*, C. 1, vr. 23a-23b; C. 2, vr. 232a.

³³ *Seyâhatnâme*, C. 3, vr. 6b.

³⁴ *Seyâhatnâme*, C. 3, vr. 11a.

³⁵ *Seyâhatnâme*, C. 7, vr. 148a.

³⁶ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 241b-242a.

Ertuğrul'un ve aşiretinin Selçuklu hizmetine girişine dair Osmanlı kroniklerinde geçen meşhur hikâyeye Evliya Çelebi de yer vermiştir. Onuncu ciltte Osmanlı Devleti'nin zuhurunu anlattığı kısımda bu hikâye şu şekilde anlatılır: Uzun bir süre (170 sene³⁷) Ahlat'da hükümet eden Osmanlı dedeleri Cengizlilerin baskısı üzerine Konya'da Selçuklulara katılmak için yurtlarını terk ederler. Süleyman Şah Murad nehri kıyısında Caber kalesinin yanında gusül alırken suya düşüp boğulmuştur. Bunun üzerine Ertuğrul serdar olmuştur. Selçuklulara dâhil olacakları günde büyük bir savaş denk gelirler. Tatarlarla Selçuklular arasınca cereyan eden savaşı büyük bir tepe üzerinden seyreden Ertuğrul, Tatarların galip, Selçukluların mağlup olduğunu görünce hemen 700 savaşçısı ile Tatar üzerine yürüyüp ok ve kılıçla Tatar askerini hezimete uğratar. Yeniden hayat bulan Selçuklu sultanı ise bu iyiliğin karşılığında Ertuğrul'a Karun malı verir ve kendisini seçkin bir bey yapar. Ayrıca "Bursa tekfurı taraflarında ne kadar yer fethedersen senin olsun ve istediğin gibi tasarruf et" diyerek onu serdar tayin eder. Ertuğrul da hangi yöne sefere çıksa muzaffer olup ganimetle döner.³⁸ Yine onuncu ciltte aynı olay ana iskeleti değiştirilmeden bazı eklemelerle zenginleştirilerek tekrarlanır. Bu ikinci anlatıya göre Ertuğrul, babasının ölümü üzerine bütün askerleriyle Sultan Alâeddin'in yanına gitmek üzere yola çıkar. Konya'ya geldiğinde bir tepe üzerinden Konya sahrasını seyrettiğinde iki büyük ordunun savaştığını görür. Tatarların üstün olduğu savaşta beyaz destarlı Selçuklu ordusu mağlup olmaktadır. Bunun üzerine "Bire Hızır-vâr, Alâ'eddîn cânibine imdâd edelim, bizler dahi Tatardan dilgîriz" diyerek ve beyaz liva-ı Muhammedi'yi kaldırarak, pusudan çıkıp Tatar ordusuna arkadan yaklaşarak "Allah Allah" sadası ile Tatar'a hücum eder. Hiç beklenmedik bir şekilde Ertuğrul'un saldırısına maruz kalan Tatar askeri korkuya kapılıp firara kalkar. Selçuklular da taze can bularak Tatar'a yüklenince iki kuvvet arasında kalan Tatarlar, bir fertleri bile canlı kalmayacak şekilde imha edilir. Sultan Alâeddin, mansur ve muzaffer bir şekilde Konya'ya döndüğünde Ertuğrul'a hilatler ihsan eder, sağ kol beyliğini verir ve Bursa tekfurı üzerine serdar tayin eder. Ertuğrul askeri ile Bursa'nın dört bir yanına, Bilecik, Ulubat, İnegöl ve Yalakabad (Yalova) taraflarına saldırarak büyük ganimetler elde eder. Ertuğrul'un desteği ve getirdiği gaza malıyla zenginleşen Alâeddin büyük bir padişah olur. Bunun üzerinedir ki Selçuklu hükümdarlarına "sultan" unvanı verilir.³⁹

Selçuklularla Osmanlılar arasındaki bu yakınlaşma doğal olarak Osmanlıların geleceğini de belirler. Evliya Çelebi, Ertuğrul'un veya Osman'ın bey seçilmelerini de yukarıdaki rivayetler çerçevesinde ele alır ve bu hususta birçok gerekçe paylaşıp. İlk olarak her ikisinin seçiminde de Anadolu'da Selçuklu

³⁷ Neşrî Tarihi'nde de Osmanlıların Ahlat'ta 170 yıl kaldığı yazılıdır. Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi*, I, Haz. F. R. Unat ve F.A. Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1949, s. 57.

³⁸ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 26a.

³⁹ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 39a.

Sultanının maiyetinde gerçekleştirdikleri gazaların büyük payı vardır. Buna göre, Sultan Alâeddin, kazandığı şan ve şöhrati Ertuğrul'a neredeyse borçludur. İkincisi, Ertuğrul'un ve hatta Osman'ın boy beyi veya serdar olarak seçiminde bizzat Sultan Alâeddin'in takdir ve tercihi söz konusudur. Üçüncüsü, Sultan Alâeddin'in ölümünden sonra Selçukluların *inkıraz-ı nesl* bulması⁴⁰ üzerine onun yerine Ertuğrul, bey veya halife olmuştur.⁴¹ Dördüncüsü, Ertuğrul ve Osman'ın beylik makamına "cümle a'yân-ı Rûm", "ulemâ-yı Konya meşveretiyle", "cümle ahâlî-i Rûm- re'y [u] tedbiriyle", "cümle kibâr ı evliyâullah'ın izn i şerîfleriyle", "cümle a'yân [u] eşrâf [u] ulemâ ü sulehâ izniyle", "cemî'i ulemâ-yı Rûm" tarafından nasedilmiş olmalarıdır.⁴²

Evliya Çelebi, Ertuğrul'un ve Osman'ın bey seçilmelerini benzer rivayetler üzerinden anlatmışsa da bu konuda da çelişkilerden kurtulamamıştır. Seyahatnamede konuyla ilgili ana hikâye şu şekildedir: Sultan Alâeddin'in ölümü veya zehirlenmesi üzerine Anadolu uleması ve Selçuklu ayanları meşveretle ve uzlaşma ile Ertuğrul'u bey seçmişlerdir. Ancak Sultan Alâeddin'e halife olarak seçilen Ertuğrul, müstakil bey olmakla birlikte hutbe ve sikke sahibi değildir. Sultan Alâeddin hayatta iken kendisine verdiği tuğ ve alem sahibi olarak beylik sürüp Söğüt'te vefat etmiştir. Yerine seçilen veya geçen Osman (Osmancık) ise h. 699'da (1299-1300) müstakil padişah olmuş, adına sikke bastırılmış ve hutbe okutulmuştur. Burada Sultan Alâeddin'in ölümü, Ertuğrul'un bey olması ve Ertuğrul'un ölümü ve yerine Osman'ın bey seçilmesi esas olay örgüsünü oluşturmaktadır. Bununla birlikte olayın akışı, sırasıyla Sultan Alâeddin'in Ertuğrul'a beylik vermesi, Ertuğrul'un ölümü, Sultan Alâeddin'in Osman'ı bey seçmesi şeklini de almaktadır.⁴³ Olay zinciri değişmekle birlikte kronoloji hep problemlidir. Evliya, Sultan Alâeddin'in ölümü için genellikle h. 600 (1203-1204) tarihini gösterir iken h. 700 (1300-1301)⁴⁴ tarihini verdiği de olmuştur. Dolayısıyla Ertuğrul'un müstakil bey olduğu tarih de buna göre değişiklik göstermektedir.

Kronolojik çelişkiler ve olay örgüsündeki tutarsızlıklar, doğal olarak Evliya Çelebi'nin bahsettiği Sultan Alâeddin'in kimliğini belirsizleştirmekte ve onu menkıbevi bir karaktere dönüştürmektedir. Evliya Çelebi'nin zihnindeki sultanın, I. Alâeddin Keykubad mı, yoksa II. Alâeddin Keykubad mı olduğu belli değildir. Moğol istilası ve Osmanlıların Selçuklu hizmetine girişleri dikkate alındığında zikredilen sultanın I. Alâeddin Keykubad; Selçukluların inkırazı, Osmanlıların

⁴⁰ Evliya Çelebi'nin Selçuklu Sultanı Alâeddin'in geride varis bırakmadan öldüğü ve Selçuklu neslinin inkıraza uğradığı şeklindeki bilgileri Osmanlı tarihlerine ilk olarak Neşri tarafından eklenmiştir. Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, I, s. 108-109.

⁴¹ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 39b.

⁴² *Seyâhatnâme*, C. 2, vr. 232a; C. 3, vr. 6b ve 11a; C. 4, vr. 242a; C. 10, vr. 39b.

⁴³ *Seyâhatnâme*, C. 1, vr. 23b.

⁴⁴ *Seyâhatnâme*, C. 4, vr. 242a.

Selçuklular yerine geçtiği ve Sultan Alâeddin'in Osman'ı bey tayin ettiği gibi bilgilere göre ise bu sultanın II. Alâeddin olması gerekir. Ancak böyle bir ayrıma gitmeyen Evliya'nın, Sultan Alâeddin'den bahsederken Osmanlıları Selçukluların meşru varisi göstermek isteyen ilk dönem Osmanlı tarihlerinde olduğu gibi,⁴⁵ efsanevi bir karaktere dönüştürülmüş olan I. Alâeddin Keykubad'ı kastettiği açıktır.

Evliya Çelebi, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yer hakkında da kesin bir bilgi vermez. Ancak onuncu ciltte Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışını anlattığı kısımda, Selçuklu Sultanı Alâeddin'in emrindeki beyleri Sarhan'da Sarhan Bey, Teke elinde Teke Bey, Hamid vilayetinde Hamid Bey, Menteşe elinde Menteşe Bey, Aydın elinde Aydın Bey şeklinde sıralarken Ertuğrul Bey'i Yalakabad'da bey olarak gösterir.⁴⁶ Buna göre Evliya'nın zihninde Yalova'nın Osmanlıların ilk merkezi olduğuna dair bir bilgi kaldığını söyleyebiliriz. Fakat diğer ciltlerde bununla çelişen birçok bilgi paylaşmıştır. Mesela Yalakabad'ın fatihi çoğu kez Osman⁴⁷ veya Orhan⁴⁸ olarak gösterilmiştir.

Osmanlıları Büyüten Temel Unsur: Manevi Himaye

Evliya, bahsi geçen faktörlerle birlikte, Osman'ın beylik makamına erişmesinde asıl amilin manevi bir himaye olduğunu vurgular. Osman Gâzi'nin Şeyh Ede Balı'nın kızıyla evlenmesi ve Orhan Gâzi'nin bu evlilikten dünyaya gelmiş olmasını bu manevi ihsana bir örnek olarak gösterir.⁴⁹ Baba tarafından Âl-i Cengiz'e uzanan soy, anne tarafından ise Hz. Muhammed'e bağlanmış olup bu köken Osmanlı saltanatına hem töre bakımından hem de dini açıdan sağlam bir temel sunmaktadır. Bununla birlikte Evliya, Ertuğrul, Osman, Orhan ve Süleyman Paşa'nın fetihlerinde ve devletin inkişaf ederek büyük bir devlete dönüşmesinde asıl büyük payı "*kibar-ı evliyaullah*" dediği Horasan kökenli dervişlere verir ki bunlar Hoca Ahmed Yesevî tekkesinde terbiye almış, onun tayini ve izni ile Anadolu'ya gelmişlerdir.⁵⁰

Evliya'nın yer verdiği menkıbevi bilgilere göre, Horasan dervişlerinin hemen tamamı Hoca Ahmed Yesevî'nin isteği ve emri üzerine Anadolu'ya gelip Osmanoğullarına yardım etmişlerdir.⁵¹ Bunların içinde Evliya'nın en fazla yer

⁴⁵ Imber, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", s. 251-253.

⁴⁶ *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 39a.

⁴⁷ *Seyâhatnâme*, C. 3, vr. 222b.

⁴⁸ *Seyâhatnâme*, C. 2, vr. 232b.

⁴⁹ *Seyâhatnâme*, C. 2, vr. 232a.

⁵⁰ *Seyâhatnâme*, C. 1, vr. 23b; C. 2, vr. 233b, 266a, 347b; C. 3, vr. 7b, 11a, 122b; C. 4, vr. 193b; C. 5, vr. 19b.

⁵¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Barkan'ın kolonizatör Türk dervişleri makalesinin temel kaynaklarından biridir. Bk. Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, 1942, ss. 279-304.

verdiği kişi Hacı Bektaş Velî ile Sarı Saltık olmakla birlikte, Seyyid Buhari-i Saltık, Abdal Musa, Abdal Murad, Karaca Ahmed Sultan, Geyikli Baba, Keligra Sultan, Akyazılı Sultan ve Osman Baba da Hoca Ahmed Yesevî'nin aynı amaçla görevlendirdiği dervişlerdir.⁵² Evliya'ya göre, kerametleri ile Osmanlı fetihlerine öncülük eden bu Allah dostlarının dışında Hz. Mevlâna, Şems-i Tebrizî ve Muhyiddin-i Arabî de Osmanlı devletinin harcına manevi katkı sağlamış kişilerdir.⁵³

Evliya Çelebi'nin tasavvurunda bu Allah dostları Osmanlıları himaye ettikleri gibi, Balkanların Türkleşmesi ve İslamlaşmasında da büyük rol oynamışlardır.⁵⁴ Evliya, her fırsatta Sarı Saltık başta olmak üzere, adı geçen dervişlerin menkıbelerine yer vermiş ve Osmanlı'nın kuruluşundaki rollerine değinmiştir. Ancak Modoniçe'yi anlattığı bölümde yer verdiği Aziz Velîyullah'ın menkıbesi,⁵⁵ bölgenin Türkler tarafından fethedileceğinin çok daha önceden haber verildiğine işaret etmesi açısından önemlidir. Evliya'nın naklettiği menkıbeye göre, daha Osmanlılar Rumeli'ye geçmeden ve Türk savaşçıları bölgeye gelmeden önce Aziz Veliyullah, gösterdiği kerametle Modoniçe'de tekke kurmuş, İslamiyet'i yaymaya başlamış ve Osmanlı fetihlerine önayak olmuştur.⁵⁶

⁵² Osmanlı Kuruluş sürecinde adı geçen dervişlerle ilgili geniş bilgi için bk. Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gâziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*, İstanbul: YKY Yayınları, 2020; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar)*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s. 57-101.

⁵³ *Seyâhatnâme*, C. 2, vr. 233b; C. 5, vr. 19b.

⁵⁴ Sarı Saltık ve Yesevî dergâhına mensup dervişlerin Balkanların İslamlaşmasındaki rolüne dair günümüze ulaşmış birçok menkıbe ve yazılı kaynak mevcut olduğu gibi konu hakkında çok sayıda bilimsel çalışma da yapılmıştır. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Ankara: TTK Basımevi, 2011; Vedat Turgut, "Sarı Saltık, Ona Ait Türbeler ve Ejderha Kültürüne Dair", *Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan*, Ed. A. Kala, İ. Güleç ve Ö.S. Güler, İstanbul: Vakıf Araştırmaları Merkezi, 2020, ss. 145-168.

⁵⁵ Evliya Çelebi'nin aktardığı menkıbeye göre Aziz Veliyullah, Âl-i Yezid'in Hz. Peygamberin torunu İmam Hasan'ın evlatlarına ihanet ve hıyanet eylemleri üzerine vatanını terk ederek Rum erenlerinden olmak arzusuyla yola düşüp Modoniçe'ye gelir. O sırada Modoniçe'de İspanya kralı hâkimdir. Kral, Tevhid-i sultani yapıp def ve kudüm çalarak dolaşan Aziz Veliyullah ile karşılaşır ve kendisinin ahvalini sorup öğrenir. Bunun üzerine gazaba gelen kral, "Siz benim ülkemde nişlersiz ve niçün bu vilâyete ayak basup ezân okuyup tevhîd etdiniz? Sizden sonra bu vilâyet Türk kavmi ayağı basmağa sebep olup yol göstermeğe geldiniz" diyerek Veliyullah'ı bir büyük topun içine koyup fırlatır. Ancak Kuran okuyarak Allah'a sığınan Veliyullah'a hiçbir şey olmaz. Bunun üzerine Modoniçe'de İslam yayılır ve bir tekke kurulur. Menkıbe için bk. *Seyâhatnâme*, C. 8, vr. 244b-245a.

⁵⁶ Fuad Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan, Rumeli'ne geçen dervişlerin, tekkeleri ve yaptıkları hizmetlerle Balkanların İslamlaşması ve Türkleşmesinde büyük bir role sahip olduklarını iddia ederler. (Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 94-102; Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri", ss. 279-304. Ancak Ahmet Yaşar Ocak, bu rolün abartıldığı düşüncesindedir. Bk. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 71.

Evliya Çelebi'nin çizdiği efsanevi kuruluş tablosunda Ertuğrul, Osman ama bilhassa Orhan'ın manevi sahibi ve rehberi Hacı Bektaş Velî'dir. İlk dönem Osmanlı tarihlerinde de öne çıkarılan Hacı Bektaş Velî, Evliya Çelebi'nin anlatısında manevi desteğinin yanı sıra dervişleriyle birlikte yalın kılıç mücadele eden bir savaşçıdır. Kronolojinin bütün bütün göz ardı edildiği menkıbelere dayalı anlatılarda, Hacı Bektaş Velî'nin sorumluluğu da değişmektedir. Bazı hikâyelerinde Hacı Bektaş Velî, Sultan Alâeddin'e yardım için gönderilmişken bazılarında Ertuğrul veya Osman'a yardım için vazifelendirilmiştir. Mamafih Hacı Bektaş Velî'nin himaye ettiği, manen desteklediği, imdadına koştuğu ve hatta birçok fethine katıldığı esas kişi Orhan Gâzi'dir. Başka bir menkıbevi anlatıda ise Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş Velî'yi irşat edip Anadolu'ya, Selçuklulara desteğe gönderdiği, ancak Hacı Bektaş'ın "*hikmet-i hüda Osmanlı zamanında gelip Orhan Gâzi ile gazalara*" iştirak ettiği anlatılmaktadır.

Hoca Ahmed Yesevî'nin "*Devlet-i Âl-i Osman'a muin ola*" veya "*var Orhan Bey ile Rûm fatihi ol ya Bektaş*" diyerek gönderdiği Hacı Bektaş Velî, bazen 300 veya 700 er ile bazen de 80.000 kişi ile Orhan'ın yardımına koşmuştur. Evliya'ya göre, Orhan Gâzi döneminde Bursa başta olmak üzere, birçok kalenin fethinde dervişleriyle birlikte yer alan Hacı Bektaş Velî'nin bir amacı da İstanbul'un fethidir. Hatta Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi de Hacı Bektaş Velî'nin ve dervişlerinin desteğiyle gerçekleşmiştir. Keza Murad Hüdavendigar'ın Edirne'yi fethi ve İstanbul'u kuşatması da Hacı Bektaş'ın teşviki ve yardımı ile olmuştur. Evliya'nın Hacı Bektaş'ın Osmanlı üzerindeki himaye ve desteğini vurguladığı diğer bir konu da Orhan Gâzi zamanında yeniçeri ocağını tertip ettiği meselesidir.⁵⁷ Bu konuda Evliya'nın aktardığı dört ayrı hikâye vardır. Bunların üçünde Hacı Bektaş Velî, yeniçeri askerini tertip edip "Âl-i Osmân- oğulları üzerine nâzır olalar!" diye hayır dua ederek Orhan Gâzi'nin hizmetine verir. Diğer hikâyede ise Orhan Gâzi gazalardan elde ettiği yüzlerce oğlanı Hacı Bektaş Velî'ye armağan eder. Hacı Bektaş Velî de bu oğlanları terbiye edip bir kısmını "yeniçeridir, yani yeni askerdir" bir kısmını da "bir gayrı libâs ile acemî oğlanımızdır" diyerek Orhan'a hediye eder. Bu sebeple yeniçerilerin ve acemi oğlanların piri Hacı Bektaş Velî'dir.⁵⁸

⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Yeniçeri ocağının teşkili ile Hacı Bektaş Velî'nin ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar ve değerlendirmeler için bk. Rıza Yıldırım, "Hacı Bektaş Velî ve İlk Osmanlılar: Âşıkpaşazâde'ye Eleştirel Bir Bakış", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 51, 2009, ss. 107-146; Abdulkasım Gül, "Bir Efsanenin Gücü: Yeniçeri-Bektaşılık Münasebetinin Tarihî Gelişiminin İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, sayı 77, 2022, s. 107-163; Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Ceren Çıkm, Ankara: Birleşik Yayınları, 2010, s. 151.

⁵⁸ "Orhan Gâzi asrında olan gazâlardan niçe yüz oğlanları Orhan Beğ, Hazret-i Hacı Bektaş Velî'ye hibe eyleyüp Hacı Bektaş dahi terbiye edüp yine Orhan Gâzi sefere giderken yeniçeridir, ya'nî

Evliya'nın Osmanlılarla Akrabalığı

Evliya Çelebi'nin Osmanlı menşei ve devletin kuruluşuyla ilgili ortaya koyduğu, söylence ve menkıbe kaynaklı kurgusal anlatısında önemli bir diğer husus ise Osmanlı geçmişi ile kendi geçmişi arasında kurduğu bağıdır. Bunlardan ilki, Hoca Ahmed Yesevî'nin kendisinin uzak atası olduğu iddiasıdır.⁵⁹ Yukarıda da bahsedildiği üzere Hoca Ahmed Yesevî, Evliya'ya göre Osmanlı atalarını Anadolu'ya yönlendiren ya da göçlerine izin veren kişidir. Anadolu'da da Osmanlı hanedanını yalnız bırakmamış ve manevi himaye ve nüfuzunu sürdürmüştür. Hacı Bektaş Velî başta olmak üzere, halife ve dervişlerini Anadolu'ya göndererek Osman ve Orhan'a kuvvet vermiş, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve genişlemesinde büyük rol oynamıştır. Hoca Ahmed Yesevî ile olan soy bağına büyük dedelerinden Ece Yakub üzerinden kuran Evliya'ya göre, kendi soy ağacı Hz. Muhammed (sav)'e kadar uzanır.⁶⁰ Soy ağacına göre Hoca Ahmed Yesevî'ye dayanan aile şeceresi Muhammed Hanefi, İmam Zeynelabidin, İmam Hüseyin ve Hz. Fatma silsilesinden Hz. Muhammed (sav)'e bağlanır.⁶¹ Böyle bir şecere bir taraftan Osmanlı Devleti'nin

yeni askerdir deyü Orhan'a hedâyâ verdi", *Seyâhatnâme*, C. 1, vr. 153b. "kal'a i Bolayır, be-dest-i Süleyman Paşa ibn Orhan Gâzi, yine Bolayır'da yatar, rahmetullahi aleyh. Bu kal'alar feth olup ibtidâ Hacı Bektaş Velî ta'lîmiyle yeniçeri askeri nasb olundu", *Seyâhatnâme*, C. 2, vr. 232b. "Orhan müstakil pâdişah olup Hacı Bektaş Velî, Orhan hilâfetinde yeniçeri tâ'ifesin peydâ edüp "Âl i Osman oğulları üzerine nâzır olalar!" deyü du'â-yı hayr senâ etdiklerinden ilâ hâze'l-ân Âl i Osman'ın her işi yeniçeri tâ'ifesiyle âsân olur", *Seyâhatnâme*, C. 3, vr. 11a. Evliya Çelebi Yeniçeri Ocağı'nı Hacı Bektaş Ocağı olarak adlandırır. "Ammâ Âl-i Osman Devleti'nde Hacı Bektaş ocağı olaludan berü", *Seyâhatnâme*, C. 8, vr. 290a.

⁵⁹ "Cedd-i izâmımız olan Türkî Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî", *Seyâhatnâme*, C. 9, vr. 88a.

⁶⁰ "Bu câmi' sâhibi bu hakîrin cedd-i izâmları birâderlerindendir kim silse-i nihâyetleri Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerine, andan Muhammed-i Hanefî'ye andan İmâm Bâkır ve on birinci imâm Hüseyin'e muntelhilerdir.", *Seyâhatnâme*, C. 5, vr. 89b.

⁶¹ Bu silsileyi birkaç yerde tekrarlamıştır. "Pederimiz Ser-zergerân-ı Dergâh-ı Âlî, ya'nî Dervîş Mehmed Zillî ibn Kara Ahmed ibn Kara Mustafa ibn Yavuz Er ibn Ece Yakûb ibn Germiyânzâde Yakûb ilâ Türk-i Türkân Hoca Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Hanefî ve ilâ İmâm Zeynelâbidîn ve ibn İmâm Hüseyin ve ibn İmâm Ali ve Fâtumatü'z-Zehrâ ve bizzât cedd-i izâmımız Hazret-i Risâlet-penâh rûhi için Allâh rızâsı için el-Fâtîha" VI, vr. 78a. Seyahatname'nin onuncu cildinde Sudan'daki Donkade şehrini anlatırken Sindas-ı Hazret-i İdris adı verilen dağda karşılaştığı "acayib ü garayib" bir olaydan bahseder. Hz. İdris'in mucizeleri bağlamında kendisine aktarılan Sindas dağındaki mağaraya ilişkin hikâyeyi (Hikâye için bk. *Seyâhatnâme*, C. 10, vr.424b-425b.) tamamen kurmaca ve fantastik bir hikâyeye dönüştürerek okuyucusu ile paylaşır. Buna göre Mağara'da yarık bir kaya vardır ve onun önüne gelip selam verenlere, kaya içinden bir ses mucizevi bir şekilde cevap verir. Herkes gibi Evliya da kaya önüne gelip selam verince, kayadan gelen ses Evliya'nın soy ağacını sıralar. Evliya'nın zaten bildiği şecere şu şekildedir: "Evliyâ Çelebi ibn Dervîş Mehmed Zillî ibn Kara Ahmed ibn Demircizâde Kara Mustafa Paşa eş-Şehîd ibn Durhan Beğ ibn Yavuz er ibn Ece Yakûb ibn Allâhverdi Akay ibn Muhammed Kirmânî ibn Türkân Hâce Ahmed-i Yesevî ibn Muhammed Hanefî radiyallâhu aleyhim ecma'in" deyü tâ cedd-i ecdâdımız Hazret-i İmâm Hüseyin'e ve İmâm Alî'ye ve Fâtumatü'z-zehrâ'ya ve Hazret-i Risâlet'e varınca şeceremizde tahrîr olunduğu üzre ecdâdlarımız yâd edüp bizi dilşâd etdi", *Seyâhatnâme*, C. 10, vr. 425b.

temellerindeki manevi harçta ailesinin katkısını öne çıkardığı gibi, diğer taraftan da Osmanlı ailesiyle uzaktan da olsa akrabalık bağıını gösterir. Çünkü ona göre Osmanlı silsilesi de Evliya Çelebi'nin soyu gibi Hz. Hüseyin üzerinden Hz. Muhammed'e uzanmaktadır.

Evliya Çelebi, Osmanlılarla kurduğu bu ortak köken dışında, ailesinin seçilmiş, müjdelenmiş ve kıyamete kadar sürecek olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aldığı etkin role de dikkat çeker. Öyle ki dedelerinden olup birçok fethi katılan Yavuz Er, Hacı Bektaş Velî ile birlikte Anadolu'ya gelen Yesevî müritlerinden biridir. Keza Ece Yakub, Mahan'dan Ertuğrul ile Anadolu'ya gelmiş, Bursa'nın fethi başta olmak üzere birçok gazaya katılmış, Orhan Gâzi döneminde Süleyman Paşa ve 40 nefer kimse ile Kapıdağı'nda sığır derisinden yaptıkları salları, kelekler ve kayıklar ile Rumeli'ne geçmiştir.⁶² Ayrıca Yalova, Kara Foça, Gelibolu, Tekirdağ, Silivri, İpsala, Bolayır, Hayrabolu kalelerinin fethinde bulunmuş⁶³; Ferecik taraflarındaki Kara Güvercinlik kalesini ise bizzat fethederek yıktırmıştır.⁶⁴ Orhan Gâzi'nin Konya üzerine sefere giderken Bursa'da bıraktığı Ece Yakub, yaptığı hayır ve hasenatla Bursa'nın gelişmesine katkı sağladığı gibi, İpsala ve İznik'te imar faaliyetlerine de katılmıştır. Evliya'nın ortaya attığı en ilginç iddia ise Ertuğrul'la birlikte Mahan'dan Anadolu'ya gelen Ece Yakub'un Orhan Gâzi'nin sütkardeşi olduğudur. Ona göre, Orhan Gâzi Kütahya'da doğmuş ve Ece Yakub'la aynı kişiden süt emmiştir.⁶⁵

Sonuç Yerine

Evliya Çelebi'nin Osmanlıların menşei, kuruluş süreci ve ilk Osmanlılara dair verdiği bilgilerde en dikkat çekici husus anlatılardaki çelişki yumağıdır. Sıradan hadiseleri anlatırken tutarlı olmak isteyen Evliya, seyahat sırasında karşılaştığı tuhaf ve ilginç olaylarda bile okuyucusunu inandırmayı önemserken Osmanlıların zuhuru ve ilk fetihlerle ilgili kısımlarda böyle bir hassasiyet göstermez. Bu durum, Evliya'nın bu kısımları metne planlayarak koymadığının bir göstergesidir. Ahlat, Tokat, Bursa gibi erken Osmanlı tarihiyle bağlantılı yerlerde daha çok hafızasına ve duyduklarına dayanarak konuyu metne dahil eden Evliya'nın elinde belli bir kaynağın olmadığı anlaşılıyor. Doğrudan Osmanlı Devleti'nin zuhurunu anlatmak

⁶² *Seyâhatnâme*, C. 1, vr. 23b; C. 3, 110b, 149a; C. 5, 97b ve 89b (Evliya burada, diğer yerlerden farklı olarak Ece Yakub'un 70 kişi ile Rumeli'ne geçtiğini söyler.) Rumeli'ne geçerken kayık kullanıldığı bilgisine yedinci C.te yer vermiştir. C. 7, vr. 148a.

⁶³ *Seyâhatnâme*, C. 1, vr.23b; C. 5, vr. 89b; C. 8, vr. 380b; C. 9, vr. 4b, 15a, 39b.

⁶⁴ *Seyâhatnâme*, C. 8, vr. 206b.

⁶⁵ "Bunlar Kütâhiyye'de rahm-i mâderden müştak oldukları mahalde Orhan Gâzi ibn Osman Gâzi ol mahalde ana rahminden müştak olup Ece Yakûb ile sūd emişüp rızâ'en sūd karındaş olduklarından Ece Yakûb derler", *Seyâhatnâme*, C. 5, vr. 89b.

istediği yerlerde ise bilgisinin kaynağını vermemiştir. Aktardığı rivayet ve hikâyelerde kimi kısımlar tevârih ve kroniklerle örtüşmekte ise de bu kısımları yazılı bir kaynaktan alıp almadığı da belli değildir. Yazılı bir kaynak kullanmış ise bile, hangi bilgiyi hangi yazılı kaynaktan aldığını tespit etmek daha ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Hacı Bektaş Velî'nin manevi desteğiyle ilgili kısımlarda ana kaynağın Bektaşî menkıbeleri olduğu açıktır. Keza Osmanlıların menşei ve kuruluş süreciyle ilgili bilgi verirken asla şüphe duymamış, çelişkilere dikkat etmemiş ve okuyucuda istifham oluşacağını düşünmemiştir.

Kanıt gösterme ve inandırıcı olma hususunda dikkat ettiği tek yer, Kırım bahsinde yer verdiği Osmanoğulları ile Kırım hanları arasındaki akrabalık ilişkisidir ki bu konu Evliya'nın bizzat bulunduğu, Mehmed Paşa, Kırım Kadiaskeri Murtaza Ali Efendi ve Tatar tarihçilerinin de olduğu bir sohbet ortamında gündeme gelmiştir. Murtaza Ali Efendi bu akrabalığı dile getirip kaynağının Emrem adlı yaşlı bir Tatar'da bulunan güvenilir ve ayrıntılı tarih kitabı olduğunu söyler. O sırada mecliste bulunan Emrem Ata, koynunda sakladığı kendi ecdadından olan Tokta Bay'ın telif ettiği Çağatayca yazılmış tarih kitabını çıkarır ve kitap herkesin huzurunda Halim Efendi tarafından okunur.⁶⁶ Evliya Çelebi'nin inandırıcılığını artırmak için anlattığı bu hikâyeye, gerçek bir kaynağa referans vermekten çok duyumlarını veya gönlünden geçenleri inandırıcı bir metne dönüştürmek için tasarladığı bir kurmaca gibi görünmektedir.

Evliya'nın seyahatname boyunca uzak geçmiş ve uzak coğrafyalardan bahsederken gerçeklikle bağının zayıfladığı durumlarda kurmaca metinlere, menkıbelere ve olağanüstü hikâyelere başvurduğu⁶⁷ dikkate alındığında bu durumun Evliya'nın genel üslubuna uygun olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Evliya Çelebi'nin bilgi evreninde tarih bilim değildi ve bilimsel bilgi üretmek gibi bir derdi de yoktu. Keza Osmanlıların menşei ve kuruluşuyla ilgili bilgileri toplayıp mantıklı, tutarlı ve kronolojiyi dikkate alan sistematik bir metin oluşturma gibi bir niyet de taşımamaktaydı.

Seyahatname büyük oranda Evliya'nın musahip kimliğine uygun bir şekilde sözlü geleneğe dayalı olarak inşa edilmişti. Bu da Osmanlıların kökenine dair verdiği bilgilerde olduğu gibi kimi çelişkili hikâyeleri anlaşılır kılmaktadır. Yine sözün imkânı ölçüsünde, farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda her hikâyeye yeniden üretilebiliyordu. Dolayısıyla sözlü kültürde paylaşılan hikâyelerin birden fazla versiyonu vardı. Evliya da bu imkândan istifade etmiş, Osmanlı kuruluşuyla

⁶⁶ *Seyâhatnâme*, C. 8, vr. 198a.

⁶⁷ Dankoff, *Seyyah-ı Âlem*, s. 81; Kerim İlker Bulunur, "Kurmaca ile Gerçek Arasında Evliya Çelebi'nin Dağıstan Seyahati", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 79, 2015, s. 165-174.

ilgili toplumsal bellekte yer etmiş efsanelerin ve menkıbelerin her birini metin bağlamında bilinçli olarak yeniden üretmiş, işlevselleştirmiş ve kullanmıştır. Bundan dolayı seyahatnamenin Osmanlı Devleti'nin zuhuru ve ilk Osmanlılarla ilgili kısımlarındaki çelişkiler, sözlü belleğe ve sözlü kültüre dayalı bilgi evreninde olağandı ve kendi içinde tutarlıydı.

Osmanlı kökenine dair ayrıntılarda kimi tutarsızlıklar olsa da Evliya'nın esas derdi malzemenin işlevselliğidir. Ancak ciddi bir karşılaştırma sonucunda dikkati çekecek tüm bu çelişkilerde kendi amacına hizmet eden başarılı bir bütünlük söz konusudur. Dolayısıyla Süleyman Şah'ın kim olduğu, Mahan'dan yola Ertuğrul'un mu yoksa Süleyman Şah'ın mı çıktığı, Süleyman Şah'ın Ertuğrul'un babası mı yoksa ağabeyi mi olduğu, Sultan Alâeddin'in Ertuğrul'a mı yoksa Osman'a mı beylik verdiği, Osman'ın atalarının Anadolu'dan Kırım'a göç edip etmedikleri, Hacı Bektaş Velî'nin Hoca Ahmed Yesevî'nin halifesi olup olmadığı, Hacı Bektaş Velî'nin Sultan Alâeddin'e mi, Ertuğrul'a mı, Osman'a mı yoksa Orhan'a mı manevi rehberlik yaptığı gibi hususlar önemini yitirmekte, bir Osmanlı kuruluş efsanesi çıkmaktadır. Bu konuda Evliya Çelebi yalnız değildi. Onun Osmanlı kuruluşunu efsanevi ve menkıbevi hikâyeler yoluyla aktarıyor olması, ilk dönem Osmanlı tarih kitapları ve kroniklerine teşmil edilebilecek bir gelenek ve üsluba dayanmaktaydı.

Evliya Çelebi'nin Osmanlıların kökeni ve devletin teşekkülü hakkında aktardığı hikâyeler ve verdiği bilgilerle ilgili bazı hususların altını çizmek gerekir. Birincisi husus, seçkin bir Osmanlı entelektüeli olan Evliya, Osmanlıların doğuşuyla ilgili edebi, dini, kültürel ve sosyal çevresinden edindiği bilgileri, kendi sanatsal yeteneği, edebi becerisi, muhayyilesi ve ideolojik duruşu ile yeniden ürettiğidir. İkinci olarak Evliya, efsanevi ve menkıbevi hikâyelere yer vererek, mensubu olmaktan gurur duyduğu Osmanlı saltanatını yüceltmek istemiştir. Üçüncü husus, Ertuğrul ve Osman'ın bizzat kendi gayretleri ile devleti ve saltanatı hak ettiği, Osmanlıların Selçuklu Devleti'nin yerine ikâme oldukları ve cümle halk, ulema ve devlet adamlarınca da bu statülerinin onandığı inancıdır. Orta çağ ve erken modern çağlarda padişahlar, meşruiyetlerini önemli ölçüde ilahi bir lütfâ mazhar olduğu inancından alıyordu. Bu sebeple kutsal emareler, din adamları ve dervişlerin himayesi ve manevi rehberliği her hükümdar için önem arz etmekteydi. Meşru bir saltanatın tarihi de doğal olarak manevi dinamiklerle izah edilmekte ve anlatılmaktaydı. Dolayısıyla Evliya'nın kuruluş anlatısındaki dördüncü husus, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışını, geleneğe uygun olarak başta Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Velî olmak üzere büyük evliya ve dervişlerin manevi ruhsatı, ihsanı ve ianesiyle açıklamak ve devletin tesisindeki manevi harcı göstermek istemesidir. Beşinci olarak Evliya, Kırım Tatarları ile Osmanlılar arasındaki akrabalığı önemsemiş ve delillendirerek ortaya koymaya çalışmıştır.

Son olarak vurgulamak gerekir ki Evliya aile tarihi ve kişisel sergüzeşti ile Osmanlı hanedanı ve devletin kuruluşu arasında bağ kurmuştur. Ona göre dedelerinden Ece Yakub ile Orhan Gâzi sütkardeştir. Osmanogulları devletin kurucuları olsalar da ilk dönem fetihlerinde bizzat yer alan kendi dedeleri de devletin tesisinde ve genişlemesinde önemli rol oynamışlardır. Keza Osmanogulları'nın Anadolu'ya gelişinden, devletin tesisine ve büyük fetihlerin gerçekleştirilmesine kadar hemen her şey Hoca Ahmed Yesevî ve halifelerinin manevî himayesiyle mümkün olmuştur ki Hoca Ahmed Yesevî de Evliya'nın uzak atasıdır. Osmanlılarla kurduğu akrabalıkla kendi soyunu ve geçmişini yüceltmek isteyen Evliya, aynı zamanda kendi yolculuğu ile Osmanlıların serencamı arasında da bir bağ oluşturmıştır. Kişisel seyahatlerini manevi bir işarete bağlayan, uzak coğrafyalardaki tehlikeli yolculuklarında her daim dervişlerden yardım gördüğünü belirten Evliya,⁶⁸ Osmanogulları'nın tarihsel yolculuğunu da manevî bir temele dayandığını, ilahi bir ihsana ve himayeye nail olduğunu ve kutsandığını anlatmak suretiyle, kendi hikâyesi ile özdeşleştirmiştir. Buna karşılık, bir anlatı unsuru olarak rüyaya önem veren, seyahatini rüya ile başlatan ve yolculuğu boyunca rüya ile amel eden Evliya'nın Osmanlı kroniklerinde geçen rüya motifini görmemiş olması veya bilmiyor olması cay-ı dikkattir.

⁶⁸ Mehmet Yaşar Ertay, "Seyyah ve Derviş: Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kurgusal Bir Katman Olarak Manevi Yolculuk", *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*, Ed. Mithat Aydın ve Süleyman İnan, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2020, s. 501-522.

Kaynaklar / References

- Ahmedî. *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri I.* Haz. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Barkan, Ömer Lütfi. "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*. 2 (1942): 279-304.
- Bulunur, Kerim İlker. "Kurmaca ile Gerçek Arasında Evliya Çelebi'nin Dağıstan Seyahati". *Yeni Türkiye Dergisi*. 79 (2015): 165-174.
- Cunbur, Müjgân. "Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde Ahmed Yesevî". *Erdem Dergisi*. 21 (1995): 887-918.
- Dankoff, Robert. *Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*. Çev. Müfit Günay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.
- Emecen, M. Feridun. "İlk Osmanlılar". İçinde *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Ertuş, Mehmet Yaşar. "Seyyah ve Derviş: Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kurgusal Bir Katman Olarak Manevi Yolculuk". İçinde *Dr. Kemal Daşcıoğlu'na Vefa Kitabı*. Ed. Mithat Aydın, Süleyman İnan. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2020: 501-522.
- Evliya Çelebi. *Seyâhatnâme (İndeksli Tıpkıbasım)*. 1-10. Haz. Seyit Ali Kahraman, Ankara: TTK Basımevi, 2013 ve 2014.
- Gül, Abdulkasım. "Bir Efsanenin Gücü: Yeniçeri-Bektaşlık Münasebetinin Tarihî Gelişiminin İncelenmesi". *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*. 77 (2022): 107-163.
- Imber, Colin. "Osmanlı Hanedanı Efsanesi". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. Oktay Özel, Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 243-270.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Âresinde: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Çev. Ceren Çıkm. Ankara: Birleşik Yayınları, 2010.
- Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Köprülü, M. Fuad. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri". *Belleten*. 7/28 (Ekim 1943): 219-312.
- Mehmed Neşrî. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi-I*. Haz. F. R. Unat, F. A. Köymen, Ankara, 1949.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik Kalenderîler (XIV-XVII. yüzyıllar)*. Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*. Ankara: TTK Basımevi, 2011.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü". İçinde *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 67-80.
- Tezcan, Baki. "Erken Osmanlı Tarih Yazımında Moğol Hatıraları". *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. 40 (Aralık 2013): 385-399.
- Togan, Zeki Velidi. *Umumî Türk Tarihine Giriş I*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1981.
- Turgut, Vedat. "Sarı Saltuk, Ona Ait Türbeler ve Ejderha Kültürüne Dair". İçinde *Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan*. Ed. A. Kala, İ. Güleç, Ö.S. Güler. İstanbul: Vakıf Araştırmaları Merkezi, 2020: 145-168.

- Yıldırım, Rıza. “Hacı Bektaş Velî ve İlk Osmanlılar: Âşıkpaşazâde'ye Eleştirel Bir Bakış”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 51 (2009): 107-146.
- Yılmaz, Hakan. “Sultan Osmân ve Oğlu Orhan'ın Yeni Bulunan Orijinal Şeceresi ve Kuruluşu Anlatan En Eski Osmanlı Târihi Metni”. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*. LXXXII/429: 18-37.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. MEHMET YAŞAR ERTAŞ | Sakarya Üniversitesi |
myasarertas[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-2709-7944

Erzurum'da doğdu, ilk ve orta öğretimini Erzurum'da tamamladıktan sonra 1992'de Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1993'te Üsküdar'da öğretmenliğe başladı. Bir yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra 1994'te Araştırma Görevlisi oldu. 1994-2000 tarihleri arasında Celal Bayar ve Marmara Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 1994'te Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını, 2000'de aynı enstitüde "Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)" başlıklı teziyle de doktorasını tamamladı. 2001'de Pamukkale Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine atandı. 2007'de doçent ve 2013'te profesör oldu. 2014'ten itibaren Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır. Bu süre zarfında çeşitli idari görevlerde bulundu. Osmanlı Araştırmaları Merkezi (OSAMER) ve OSARK platformunun kuruluşunda yer aldı. Ertaş'ın alanıyla ilgili çeşitli kitapları ve çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Prof. MEHMET YAŞAR ERTAŞ | Sakarya University |
myasarertas[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-2709-7944

Mehmet Yaşar Ertaş was born in Erzurum, Turkey. After completing his primary and secondary education in Erzurum, he graduated from Istanbul University, Atatürk Faculty of Education, and Department of History Teaching in 1992. He started his career as a teacher in Üsküdar in 1993, and after around 1 year of experience in teaching, became a Research Assistant in 1994. Between 1994 and 2000, he continued his studies as a Research Assistant at Celal Bayar University and Marmara University. In 2000, he obtained his PhD with the thesis titled "The Ottoman Campaign Organization in Peloponnese Conquest (1714-1716)" at Marmara University, Institute of Turkic Studies, where he completed his master's degree in the Department of Early Modern History in 1994. He joined Pamukkale University as an Assistant Professor in 2001, was promoted to Associate Professor in 2007, and became a professor in 2013. As from 2014, Mehmet Yaşar Ertaş continued his studies at Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, where he had several administrative roles and participated in the establishment of the Center of Ottoman Studies (OSAMER) and OSARK. He has a significant record of books and articles in his scholarly field.

**DÖRT TEORİ BAĞLAMINDA
OSMANLILARIN KURULUŞ TEZLERİNİ
TARTIŞMAK**

**DISCUSSING THE OTTOMAN FOUNDATION THESES
IN THE CONTEXT OF FOUR THEORIES**

Doç. Dr. Yunus Arifoğlu

DÖRT TEORİ BAĞLAMINDA OSMANLILARIN KURULUŞ TEZLERİNİ TARTIŞMAK

Doç. Dr. Yunus Arifoğlu

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Özet

Modern tarihçilikle birlikte Osmanlı kuruluş dinamikleriyle ilgili çok sayıda tez ortaya çıkmıştır. Moğolların inkırazıyla birlikte Anadolu’da ikinci beylikler dönemi başlamış ve pek çok güçlü beylik ortaya çıkmıştır. Ancak bu güçlü beyliklerin yerine Osmanlı Beyliği sessizce büyümüş, İstanbul’u fethederek Bizans’ı tarihselleştirmiştir. Tarihçileri düşündüren soru bunun nasıl gerçekleştiğidir. Buna dair pek çok tartışma ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldan başlayarak Herbert Gibbons’ın başlattığı bu tartışma Fuat Köprülü ve Paul Wittek ile devam etmiştir. Alevinin zaman zaman sönükleştiği tartışma, Cemal Kafadar’la birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmada, Gibbons, Köprülü, Wittek ve Kafadar gibi tarihçilerin Osmanlı Kuruluşu’na dair serdettikleri teorileri ele alınıp değerlendirilecektir. Bununla birlikte Osmanlıların kuruluşuna başka yönlerden de bakılmaya çalışılacak ve kuruluş tarihi üzerine bir tartışma yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlılar, Beylik, Kuruluş, Teoriler

DISCUSSING THE OTTOMAN FOUNDATION THESES IN THE CONTEXT OF FOUR THEORIES

Assoc. Prof. Yunus Arifoğlu

Eskişehir Osmangazi University

Abstract

Numerous theories on the dynamics of Ottoman founding have been proposed by contemporary historiography. The Mongols' fall marked the start of Anatolia's second principality era, during which time numerous strong principalities arose. But the Ottoman Principality quietly grew in place of these strong principalities. Through its conquest of Istanbul, it historicized Byzantium. How this happened was the question historians were asking themselves. This, has been the subject of numerous discussions. Paul Wittek and Fuat Köprülü carried on the discussion that Herbert Gibbons had started in the 19th century. With Cemal Kafadar, the debate-whose flame has occasionally flickers-has taken on a new depth. The Ottoman Foundation theories of historians like Gibbons, Köprülü, Wittek, and Kafadar will be examined and assessed in this study. We shall attempt, therefore, to examine the Ottoman Empire's foundation from many angles. There will also be a discussion over the founding date.

Keywords

Ottomans, Principality, Foundation, Theories

Giriş

Modern tarihçilikle birlikte Osmanlı kuruluş dinamikleriyle ilgili çok sayıda tez ortaya çıkmıştır. Moğolların inkırazıyla birlikte Anadolu’da ikinci beylikler dönemi başlamış ve pek çok güçlü beylik ortaya çıkmıştır. Ancak bu güçlü beyliklerin yerine Osmanlı Beyliği sessizce büyümüş, İstanbul’u fethederek Bizans’ı tarihselleştirmiştir. Tarihçileri düşündüren soru bunun nasıl gerçekleştiğidir. Buna dair pek çok tartışma ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldan başlayarak Herbert Gibbons’ın başlattığı bu tartışma Fuat Köprülü ve Paul Wittek ile devam etmiştir. Alevinin zaman zaman sönükleştiği tartışma, Cemal Kafadar’la birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.

Bu tartışmaların en önemli sebebi Osmanlıların uzun ömürleridir. Bu, tarihçileri onların kökenlerine eğilmeye itmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan tartışmalar, Osmanlıların kuruluşunun nasıl ortaya çıktığına dair pek çok tezi kapsamaktadır. Osmanlı kuruluş tartışmaları, Osmanlıların beylik olarak doğuşuna, devlete ve imparatorluğa dönüşleri üzerine sorularla başlamaktadır. Ancak sorular meseleyi bir sorun yumağı haline de getirmiş, öyle ki tartışmalar krizi çözmek yerine, onu derinleştirmiştir.

Osmanlı’nın kuruluşu ile ilgili; Herbert Gibbons, M. Fuat Köprülü, Paul Wittek, Charles Diehl, Iorga, Franz Babinger, Rene Grousset, Friedrich Giese, Kramers, Houtsma, Huart, Marquart, Matignon, Mordtmann, Langer, Blake, Z. Velidi Togan, M. Akdağ, Ö. L. Barkan, İnalçık, Speros Vryonis, Ernest Werner ve Cemal Kafadar gibi yerli ve yabancı pek çok tarihçi görüşlerini serdetmiştir. Bu uzun listede farklı ekollerden gelen tarihçilerce pek çok teori ortaya atılmış ve kuruluşun dinamikleriyle ilgili farklı perspektifler doğmuştur.

Bu çalışmada, Gibbons, Köprülü, Wittek ve Kafadar gibi tarihçilerin Osmanlı Kuruluşu’na dair serdettikleri teorileri ele alınıp değerlendirilecektir. Bununla birlikte Osmanlıların kuruluşuna başka yönlerden de bakılmaya çalışılacak ve kuruluş tarihi üzerine bir tartışma yürütülecektir.

Dört Teori Bağlamında Osmanlıların Kuruluşu

Osmanlı Kuruluşu üzerine ilk kapsamlı çalışma ve teori yirminci yüzyılda Gibbons tarafından öne sürülmüştür. Gibbons, ırk temelli bir tez ortaya koymakta ve Osmanlıların melezleşmiş bir ırk olduğunu ifade etmektedir. Marmara havzasına gelen az sayıda göçebe halkın Rumlarla evlilik yolu ile karışıp bu melez ırk meydana getirdiklerini belirtmektedir. Gene Osmanlıların İslam coğrafyasına

geç bir zamanda Moğolların baskısıyla geldiklerini ve bu coğrafyayla çok da temas kuramadan Söğüt-Domaniç yörelerine geçtiklerini iddia etmekte ve bunu Osmanlıların paganlığına dair delillerden birisi olarak sunmaktadır. Osmanlı müverrihlerinin yazdıklarının bir bütün olarak reddedilmesi gerektiğini belirten Gibbons, onların verdiği bilgilerde geçen bir menkıbeye dayanarak Osman Bey'in pagan olduğunu iddia etmektedir. Hâsılı Gibbons, Osmanlıların İslam coğrafyasına geç bir zamanda geldiklerini, İslamî kültürle tanışmadan Söğüt-Domaniç yörelerine geçtiklerini, burada İslamiyet'i kabul ettiklerini, dışarıdan Türk göçüyle değil, Rumlarla evlenerek çoğaldıklarını ve melez bir ırk meydana getirerek devleti inşa ettiklerini iddia etmektedir.¹

Köprülü, bir dizi konferans vererek hem Gibbons'ın tezini çürütmeye çalışmış hem de Osmanlıların kuruluşuna dair yeni bir argüman öne sürmüştür. Bunların bir araya getirilmesiyle Osmanlı kuruluşu üzerine bir kitap daha telif edilmiştir. Köprülü, Gibbons'ın tezi için; "tek cepheli bir izah", ifadesinde bulunmakta ve devamında "Bu tez kısmen hakikati ifade etse bile tarihi realitenin karmaşıklığı ve kompleksi karşısında daima kifayetsiz kalmaktadır", sözlerini sarfetmektedir. Dolayısıyla bu tezin Osmanlı'nın kuruluşunu izah etmede nakıs kaldığını, bütün bir Osmanlı kuruluşunu betimleyebilir bir tez olmadığını beyan etmektedir.²

Köprülü, Gibbons'ın Osman Bey'in paganlığına dayanak olarak ele aldığı menkıbelerin Osmanlılardan önce yaşayan diğer Türk devletlerinde de bulunduğunu örnekleriyle izah etmekte ve bir menkıbe üzerinden Osman Bey'in paganlığı yargısına ulaşamayacağını söylemektedir. Köprülü, Osmanlıların, Selçuklularla beraber gelmiş olduğu ihtimali üzerinde durmakta ve bunu ayrıntılı şekilde izaha etmektedir. Osmanlıların'nın ilk zamanlarda Selçuklularla beraber gelmemiş olsalar bile yine de Moğolların baskısının başlamasından daha erken zamanda göç ettiklerini, Osmanlıların önce, İran'da ikâmet edip, Azerbaycan'ı, Ahlat'ı ve Anadolu'yu dolaşarak Ankara Karacadağ'a sonrasında ise Söğüt'e geldiklerini dolayısıyla geç dönemde İslam coğrafyasına gelmediklerini, öncesinde bu coğrafyaya yerleştiklerini ve burada İslamî kimlikle erkenden haşır neşir olduklarını belirtmektedir.³

¹ Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi Özden, Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.

² Mehmet Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, haz. Orhan Köprülü, İstanbul: Alfa Yayınları, 2019, s. 53.

³ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 54-56 vd.

Gibbons'ın tezine cevap vermesinin ardından Köprülü, Osmanlıların ortaya çıkışları ve yükselişleri hakkında yeni argümanlar öne sürmektedir. Gibbons'ın aksine Köprülü, tezini çok yönlü bir şekilde kurgulamaktadır. Evvela Osmanlı kuruluşunun Türk-İslam birikimi üzerine inşa edildiğini belirtmektedir.

Köprülü, Osmanlı kuruluş başarısında birinci etken olarak hudut boylarındaki akıncı gâzileri görmektedir. Selçukluların güçlü zamanlarından itibaren hudut boylarının kurularak, bu sınır boylarına yerleştirilen akıncı birliklerinin, gönüllü erlerin sürekli bir biçimde Bizans'a akınlar yaparak, Bizans'ı yıpratmaya çalışmış olmaları, sınır boylarında Bizans'ın gücünü zayıflattığını ve direncini kırdığını belirtmektedir.

Köprülü Osmanlıların kuruluşunda etken olarak Aşıkpaşazade'nin zikrettiği (Gâziyan, Ahiyan, Abdalan, Bacıyan) adlı dört zümreden bahsetmektedir. Ancak sonuncunun varlığından Köprülü de şüphe etmektedir. Bunların yanı sıra Köprülü:

*"1- Osmanlıların coğrafi avantaja sahip olması, 2- Osmanlı Beyliğine karşı diğer beyliklerin hasmane bir tutum içinde olmamaları, 3- Gelibolu, Rumeli ve Balkanlar açılacak siyasi, askeri ve sosyal koşulların oluşması, 4- Osmanlı Beylerinin kabiliyetli olmaları ve beylerin hem idareci hem de iyi asker olmaları, 5- Osman Bey'in karizmatik liderliği, 6- Karesi Beyliği'nin ilhakıyla birlikte coğrafyanın genişlemiş olması ve Karesi Beyliği'nin denizcilik birikiminden istifade etmeleri, 7- Osmanlıların Rumeli'de, Balkanlar da izlemiş oldukları istimalet (hoşgörü) politikası, 8- Toprağa dayalı bir sipahi ordusunun meydana getirilmiş olması, 9- Fethedilen bölgelerin toprakların önde gelen emirlere, gâzilere, beylere yurtluk olarak verilmesi sayesinde toprağa dayalı güçlü bir aristokrasinin ortaya çıkması, 10- Eski Türk Devletlerinin, Anadolu Selçuklu ve beyliklerin birikiminin Osmanlılara yansımış olması"*⁴

Mezkûr sebepleri Osmanlıların kuruluşunda ve yükselişlerindeki faktörler olarak sıralamaktadır.

Osmanlı kuruluşuna yönelik önemli bir tez öne süren isimlerden birisi de Paul Wittek'tir. Wittek hem Gibbons'a hem de Köprülü'ye karşı eleştirel bir yaklaşımla tezini inşa etmiştir. Wittek öncelikle tezinin diğer teorilerinden farkını da ortaya koyarak işe başlamaktadır.

⁴ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 157-162.

Witteck, önceki eserlerde Osmanlı Tarihinin ilk devirlerine ve ancak 14. yüzyılın başlangıcına kadar araştırmaların olduğunu, bu kitaplarda Osmanlı'nın imparatorluğa nasıl evrildiğini açıklayan önemli noktaların bulunmadığını belirtmektedir. Wittek:

“Benden önceki eserler Osmanlılar'ın kökeni ve siyasi varlıklarının başlangıcı hakkında açıklama yapmakla yetinirler. Ancak bu eserler Osmanlı'nın başlangıcı ile imparatorluğa dönüşü arasında geçen süreyi başlangıcın nerede başlayıp bittiğini yazmazlar. “Bense imparatorluğun bir imparatorluk olarak kuruluşu hakkındaki konu ve nokta üzerinde duracağım.”

Mezkûr sözleriyle bu çalışmaya niçin başladığının gerekçesini izah etmeye çalışmaktadır.

Tezini açıklamaya girişmeden önce Wittek, *“Bir Devletin kuruluşunu meydana getiren sebepler ne ise o devlet varlığını aynı sebeplere borçludur”* ifadesiyle tezini daha başlangıçta üzerine inşa edeceği fikre işaret etmektedir.

Witteck, *“Osmanlı Devleti 'nin birliğinin doğal aşiret bağları üzerine dayanarak kurulmamış fakat başka bir temele dayalı olarak kurulmuş olmalı”*, ifadesinde bulunmaktadır. Tezini gâziler üzerine inşa eden Wittek, dayanak olarak ise, şair Ahmedî ve onun gâziler üzerine yazdığı, gâzileri tarif ettiği tanımları, tezinin bir dayanağı olarak ele almaktadır. 1337'de Bursa'da bir caminin kitabesinde Osmanlı sultanı kendisini şöyle ifade ediyor, *“Gâziler Sultanının oğlu Sultan, gâzi oğlu gâzi, ufukların beyi, cihanın kahramanı”* Wittek, burada yer alan bu ünvan şeklinin tarihi bir gerçeğin ifadesi olduğuna emin olunabilir yargısında bulunmaktadır.⁵

Witteck, diğer beyliklerin stabil bir duruma geçtikleri için rutine dönüştüklerini bu yüzden bu beyliklerde bulunan gâzilerin Osmanlılara katıldıklarını belirtmektedir. Gene Osmanlılar'ın Bizans'ın direnişi karşısında bulundukları coğrafyada yavaş yavaş, sindire sindire yerleşme imkânı bulduklarını ve kendilerine katılan gâzi gruplarını iyi karşıladıklarını ifade etmektedir.

Başlangıçta gâziler tarafından fethedilen toprakların plan gereğince yapılmış bir askeri istila olmadığını ve aynı zamanda bunun göçebe bir topluluğun istilasına benzemediğini belirten Wittek, 14. asırda Balkanlar'a doğru yapılan fetih

⁵ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu 'nun Kuruluşu*, çev. Hilmi Haseki, Eskişehir: Dorlion Yayınları, 2022, s. 13-15, 26-27.

hareketini için, düzenli bir plan çerçevesinde iyi oluşturulmuş bir devlet girişimi idi, ifadesinde bulunmaktadır. Osmanlıların bunu yapabilecek bir teşkilata ve donanımına sahip olduğunu belirtmesinin akabinde gene sözü Osmanlıların gâziliğine getirmektedir. Bu minvalde, “*Osmanlı Devleti’nin şanı ve şöhreti kendi sınırlarını aşmış olan gâzi harekâtının tek başarılı ve aktif temsilcisi haline geldiğini*” iddiasında bulunmakta ve hatta Fetret Dönemi’nde Çelebi Mehmed’in başarısını, liderlerin şahsî özelliklerinin yanı sıra gâzilik kültürüne bağlamaktadır.

Witteck, Ahileri ve ulemayı ise Osmanlı Beyliği’nin devlete dönüşünde etkili diğer faktörler olarak öne sürmektedir. Ulemanın idari teşkilatın kurulmasında ve geliştirilmesinde yeterli donanımına sahip olduğunu ve onların Osmanlı Gâzi Devleti üzerinde büyük güç sahibi olduğunu belirtmektedir. Dervişlerin ise İslamiyeti kabul ettirmek için çok büyük yönlendirmelerde bulunduklarının üzerinde durmaktadır.⁶

Witteck, Osmanlıların diğer beyliklere karşı üstünlüklerini ise II. Murad döneminde düzenli şekilde kendi vilayetlerine devşirilen çocuklar sayesinde Osmanlı Devleti’nin en kuvvetli temel taşlarından birisini oluşturmasına bağlamaktadır. Bu kurum sayesinde yerli Hristiyan halkının devlete en büyük devlet adamlarını ve en büyük kumandanlarını verdiğini ve aynı zamanda bu kurumun eski İslamî geleneğinin temsilcisi olan ulemanın siyasetine karşı da bir denge unsuru oluşturduğunu ileri sürmektedir.

Witteck’in Osmanlı’nın yükselişinde dikkat çektiği önemli hususlardan birisi, iki taraf arasında mevcut olan gerginlik faktörünün olduğunu, belirtmesidir. Bu faktörün Osmanlılar tarafından mahirane bir şekilde idare edilmesini, onların yükselişinde önemli bir sebep olarak zikretmektedir. Wittek, Bizans’ın direnci karşısında Osmanlıların inat ve azimle direnebilmelerini diğer beyliklerden ayıran bir başka nokta olarak görmektedir. Bu durumun Osmanlıların görülmemiş ölçüde kuvvetini geliştirdiğini ifade etmekte ve Osmanlılar Bizansın bu direnişi karşısında verdikleri mücadele ile beslendiklerini öne sürmektedir. Osmanlı genişlemesinin uzun zamandan beri var olan sözü edilen gerginliğin bir neticesi olduğunu belirten Wittek, bu gerginliğin bir taraftan artan Türk baskısı ve tazyiki diğer taraftan eksilen ve azalan Bizans direniş ve savunmasından ileri geliyordu tespitinde bulunmaktadır.

⁶ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, s. 50-68 vd.

Witteke, II. Murad döneminde entelektüel bir olgunluğa ulaşılması, Osmanlı ülküsünün meydana getirilmesini ve Osmanlıların köklü Oğuz boyuna bağlanmasını Osmanlılar'a bir yön ve hedef çizdiğini ifade etmektedir. II. Mehmed'in bu ülküyü ileri süren tamamen Türk entelektüel bir ortam ve çevrede yetişerek bir gayeye sahip olduğunu ve bu amaçla hareket ettiğini belirtmektedir.⁷

Kafadar, Osmanlı Kuruluş Dönemi'ni ele aldığı, "İki Cihan Aresinde" eserinde öncelikle tarihi anlamada ve izah etmede başvurulmuş tezlerin bizi yanıltma ihtimalleri üzerinde durmaktadır. Ardından tarihe daha bütüncül bakmak amacıyla Osman'ın çağdaşı olan Habsburg ve Safevi hanedanlarının kurucularına dikkat çekmektedir. Yine o, Osmanlı Devleti'nin içine doğduğu uç muhitin kendine özgü kültüründen ve ruhundan oluşan tarihi hakikatin çarpıtıldığının üzerinde durmaktadır.

Kafadar, tezini, Osmanlıların "*kültürel olarak girift, toplumsal bakımından katmanlı ve siyaseten rekabetçi bir çevrenin hususi tarihsel koşulları doğrultusunda ortaya çıkan zorunsuz bir varlık*", ele alarak irdeleyeceğini belirtmektedir.⁸

Kafadar, öncelikle "*Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni ve kendisine has bir oluşum*" olduğunu belirtmekte ve Osman'ın Romulus'tan çok daha tarihi yani daha az efsanevî bir şahsiyet olduğunu da eklemektedir. Yine Osmanlıların başta bu yeni düzenin küçük ve önemsiz bir parçası olduklarını ifade eden Kafadar, Osman'ın atalarının Cengizilerin istilasının hemen ardından yaşanan ikinci büyük göç dalgasıyla birlikte geldiklerini ve Anadolu'da bir sürü Türkdilli toplulukla karşılaştıklarını, bu toplulukların ekserisinin Oğuz lehçesiyle konuştuklarını ve tamamının olmasa bile önemli bir yekûnun Müslüman olduğunu belirtmektedir.

Kafadar, bu kitlelerin Türkçe konuşan ama ana dili Türkçe olmak zorunda olmayan kimi gönüllü kimi zorunlu olarak Osmanlıların idaresi altında şekillenen yeni bir kimlikle ortaya çıktıklarının da altını çizmektedir.

Kendi tanımıyla Kafadar, merkezci veya merkezkaç eğilimleri arasında sallanan sarkacın yeniden merkezkaç eksenine kaymasıyla birlikte bu durumun Osmanlıları besleyen önemli bir husus olduğunu, Türklerin canlı olduğu kadar karmaşık toplumsal yapılarının mıknaş işlevi gören Osman ve ardıllarının peşi sıra daha düzgün akacakları bir güzergâh bulduğunu ve Osman'ın ise yaratıcı zihinlere sahip, organizasyon becerileri yüksek istisnai bir kuşağa sahip birisi olarak bunu iyi değerlendirdiğini belirtmektedir.

⁷ Witteke, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 74-75.

⁸ Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, çev. A. Tunç Şen, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, s. 43.

Kafadar, rüya motifi ve ardından, Ali Osman'ın hüküm sürdüğü toprakların olağanüstü genişlemesiyle neticelenen bir başarı hikâyesinin ortaya çıkışına da dikkat çekmektedir.

Kafadar, Osmanlıların iyi bir tarih öğrencisi olarak zaaflara karşı koyabilen kendi ilerleyişlerini sürdürebilen bir kabiliyete sahip olduklarını belirtmektedir. Gene Osmanlıların yayılımının olağanüstü ancak diğer göçebe imparatorluklarla kıyaslandığında yavaş olduğunu, bu durumun kalıcı olmalarında bir etken olduğunu ifade etmektedir. Buna misal olarak Osmanlıların devlet inşa etme süreçlerinin Osman Bey'den başlayarak II. Mehmet'e kadar süren tedrici ve ihtilaflı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Kafadar, Osmanlıların farklı kuvvetlerden bir koalisyon oluşturduklarını ve ortaya çıkan koalisyonun zamanla biçim değiştirirken ona yön vermeye zaman harcadıklarını ve siyasi aygıtlarını da kurumsallaştırmaktan geri durmadıklarının altını çizmektedir.

Kafadar, Osmanlıların; akıncı gâziler, dervişler, konargöçerler, yerleşikler, Hristiyan, Müslüman, çiftçi, şehirli ekseninde sürekli olarak şekil değiştirebilen ittifak ve ihtilaflar temelinde ortaya çıktıklarını belirtmekte, Osman'ın ve ardıllarının diğer Türk beyliklerinden ziyade (mutedil mali politika, siyaset, akıncı, gâzi ve dervişleri) araçlarını daha etkili olarak kullanarak öne geçtiklerini ifade etmektedir. Bu minvalde, Osman'ın siyasi atılımını, 13. asrın son yıllarında başlayarak Btinya'daki bir kaleyi ele geçirdikten sonra konargöçer bir topluluğun reisliğinden bir beyliğin emiri oldu, tespitinde bulunmakta ve Osman'ın bunun için gerekli maddi imkânlara ve teşkilata sahip olduğunu belirtmektedir.

Kafadar, Osmanlıların yardım ettiği Kantakuzenos'un tahta geçişini işlerini kolaylaştırdığını, dayanışma ruhunun çözülürken yeni çözüm olarak Yeniçerilerin öne çıktığını, bölünerek çoğalma dinamiğini kontrol edebilmelerini, Osmanlıları öne çıkarmıştır ifadesinde bulunmakta ve Osmanlı genişlemesinin gücünün aynı zamanda önemli üretim sahalarını ve ticaret yollarını ele geçirmenin üzerinde izledikleri siyasette yattığını belirtmektedir.⁹

⁹ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. 32-33 vd.

Dört Teori Bağlamında Osmanlıların Kuruluşunun Değerlendirilmesi

Gibbons'un ortaya attığı tezin arka planında Avrupa'nın Türk'e bakış algısının yer aldığı bilinen bir husustur. Türk korkusu ve buna yönelik yaratılan algı içerisinde Türkler "barbardır" imajı adeta Avrupalı'ya sinen tarihi bir mizacın parçası haline gelmiştir. Ötekiyle kurulan temasta empati yeteneğinin geliştirilmesine yönelik çaba ve tarihin ilkelerine uygun bir teori gereğince nesnel bir yaklaşımın izlendiği algısı yaratılsa bile arka planda bu önyargının hâkim olduğu ve Gibbons'a da sirayet görülmektedir. Bu tarihsel algının bir yansıması olarak Türklerin imparatorluk kurmaya haiz bir toplum olmadığı ve ancak bunu başka bir milletin etkisiyle yapabilecekleri düşüncesi yer almaktadır. Gibbons bundan dolayı Osmanlıların ortaya çıkışını ve beylikten imparatorluğa dönüşlerini Rumlara ve Bizans'a bağlamaktadır. Bu kapsamda Gibbons, tarihsel bir arka plan zihniyetiyle Osmanlı kuruluşunu izah etme yönelimindedir. Onun tezi tek yönlü, tek ayaklı görüldüğü için çokça eleştirilmektedir. Irk temelli bir tez ortaya koyan Gibbons, arkaik milliyetçiliğini de tezine yansıtmaktadır.¹⁰

Köprülü'nün tezini, milliyetçi saiklerle ele aldığı ve Osmanlı coğrafyasında yaşayan Gayrimüslim ve Bizanslı büyük ölçüde görmezden geldiği düşünülmekte ve bu yönlerden dolayı eleştirilmektedir. Köprülü'nün (Selçuklu devlet adamlarını işaret ederek), "*o büyük adamların kurduğu*" devlet vurgusuna karşı Kafadar, "*o büyük devlet adamlarını doğuran büyük kadınların olduğunu*" (Nilüfer Hatunu işaret ederek) belirtmekte ve bu durumun es geçilmesini eleştirmektedir. Köprülü'nün Osmanlı Kuruluş tezinin tek ayaklı olmaması ve tezini çok yönlü izah etmesi ise takdir edilmektedir.¹¹

Osmanlıların kuruluş döneminin ana aktörleri olarak gâzileri gören Wittek, onları aynı zamanda bir zümre şeklinde tarif etmekte ve başarılarını bir gaye etrafında birleşmeleri olarak görmektedir. Fetret Dönemi'nde Çelebi Mehmed'in başarısını liderlerin şahsî özelliklerinin yanı sıra gâzilik kültürüne bağlamaktadır. Osmanlıların hem gâzilere hem de doğal boy bağlarına dayalı olmalarının önünde engelleyici bir durumu betimleyebilecek aksi göstergeler söz konusu değildir. Doğal boy bağlarının gâziliği doğurması veya en azından güçlendirmesinden bahsedilebilir. Geleneksel dünya koşullarında bir devletin inşasını mülk ile izah

¹⁰ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 53–56; Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. 74–78, 83.

¹¹ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. 86.

eden İbn Haldun’a göre, mülk sahip olunan maddi, manevi gücün toplamıdır. Mülkün en önemli ögesi asabiye olup bu ise hem neseb hem de haseb asabiyesini içermektedir. Bu durumda Osmanlı Beyliği’nin neseb asabiyesi olarak doğal boy bağlarına, haseb asabiyesi olarak ise farklı kimliklere mensup gâzilere dayalı inşa edildiği söylenebilir.¹²

Köprülü’nin bir etken olarak görmediği Yeniçeriler, Wittek tarafından önemli unsurlardan birisi olarak sayılmaktadır. Osmanlıların diğer beyliklere karşı üstünlüğünü de burada aramaktadır. Wittek Osmanlıların yükselişlerindeki pek çok faktöre de dikkat çekmektedir. Ancak Wittek Osmanlıların Kayı boyuna mensubiyetlerinin uydurulmuş bir şey olduğuna kanidir. Bunun Osmanlılara bir ülkü aşladığını ve imparatorluğa giden adımların bu ülkü çerçevesinde oluştuğunu belirtmekte ve Fatih Sultan Mehmed’in böyle bir ortamda ve ülküyle yetiştiğini ifade etmektedir. Kafadar’ın ifadesiyle Osmanlı genişlemesinin gücü, önemli üretim sahalarını ve ticaret yollarını ele geçirmenin üzerinde, onu aşkın, izledikleri siyasette yatmaktaydı. Bunun, Osmanlıların daha başlangıçta izledikleri bir politika olduğu görülmektedir. Wittek İstanbul’un fethinin bu ülkü çerçevesinde gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Şartlar müsait olsaydı Yıldırım Bayezid döneminde İstanbul’un fethedilmesinin önünde bir engel yoktu.

Kafadar, tezini izah ederken daha geniş bir çerçeve çizmeye çalışmaktadır. Bu minvalde Osman’ın çağdaşı olan Habsburg ve Safevi hanedanlarının kurucularına dikkat çekmektedir. Kendi tanımıyla Kafadar, merkezci veya merkezkaç kavramlarıyla Osmanlıların ortaya çıkışını tarihsel bir olguyla izah etmektedir. Göçebe toplulukların huruç meselesini irdeleyen Kafadar, pek çok başarısız girişimle birlikte Osman örneğinde başarılı girişimlerin de olduğunu, bu yüzden Osmanlı Devleti’nin içine doğduğu uç muhitin kendine özgü kültüründen ve ruhundan oluşan tarihi hakikatin çarpıtıldığını belirtmektedir. Onun zikrettiği tarihi realiten sadır olan, “*Ekme bağ bağlanırsın/Ekme ekin eğlenirsin/ Çek deveyi güt koyunu/ Belki birgün beğlenirsin*”, şiiri tarihsel huruç olgusunu ve hakikatini izah eder niteliktedir.¹³

Kafadar, Osmanlıların yardım ettiği Kantakuzenos’un tahta geçmesi işlerini kolaylaştırdığını ifade ederken talihin de burada bir rolünün olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple Osmanlıların öne çıkışının salt materyalist nedenlerle izah edilemeyeceği görülmektedir. Tesadüfün tarihten bertaraf edilemeyen tuhaf-

¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s. 98-99 vd.

¹³ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. 222.

lıklardan birisi olduğu düşüncesi tarihçilerce kanıksanmıştır. İnsanın hayatına ve devletin akışına beklenmedik olaylar da yön vermektedir. Burada determinist bir etkenin de hesaba katılması gerektiği ve bundan kaçınma imkanının da olmadığı görülmektedir. Belki de insanlık tarihi payını bir ölçüde bu çizgiden almaktadır.¹⁴

Kafadar, bir başka açıdan Osmanlı genişlemesinin gücünü cihan şumul bir anlayışa sahip olmalarına bağlamakta, tezini insanı, toplumu ve hayatı kuşatan bütün yönleri dikkate alarak izah etmeye çalışmaktadır. Osmanlıların yükseliş nedenleri belki de tam olarak bilinemez ancak Kafadar'ın tezi bilinmeyeceğini göstermesi açısından da önemlidir.

Teorilerin Karmaşıklığı ve Kompleksliği Karşısında Osmanlı Kuruluşunu ve Kuruluş Tarihini Yeniden Düşünebilmek

13. yüzyıla kadar Anadolu'da Müslüman-Türk nüfusu yoğun değildi. Anadolu'da inşa edilen; cami, hamam, han ve gibi yapıların nüfusla doğru orantılı olması bunun bir yansımasıdır. Moğolların baskısıyla 13. yüzyılda Anadolu'ya büyük göçler başladı. Onların oluşturduğu tazyik neticesinde Anadolu'da Türk nüfusu arttı. 13. yüzyıla birlikte Anadolu'da cami, hamam, han ve gibi yapıların sayısında önceki dönemde görülmemiş ölçüde artış yaşamaya başlaması da bunun bir sonucudur. Gene Anadolu'da esnaf örgütlerinin teşkilatlanması da 13. yüzyılı göstermektedir. Osmanlılardan önce Anadolu'da iktisadi yapının kurumsal temelleri ve esnaf örgütleri ahilikle birlikte bu yüzyılda atılmıştır.¹⁵

Orta Anadolu'da kümelenen bu nüfusun tazyikiyle birlikte Batı Anadolu ve Marmara Havzası'na genişleme başladı. Bu yoğun nüfusun tazyiki neticesinde Bizans'ın son direnç hatları da kırılarak Anadolu dört bir yandan Türk-İslam yurdu haline geldi. Bizans sadece kendisine en yakın bölgeler olan Marmara Havzası'na sıkışmakla yetindi. Bu coğrafya ise adeta Osmanlıların ortaya çıkışını beklemekteydi. Anadolu'nun diğer bölgelerinde belli bir Türk nüfus yoğunluğu oluşmuş ve bu bölgelerde bir düzen de meydana getirilmişti. Yeni gelen nüfusun

¹⁴ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir*, çev. Misket Gizem Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 104-105; Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, çev., M. Ali Kılıçbay, Ankara: Doğubay Yayınları, 2016, s. 24-31.

¹⁵ Haşim Şahin, *Ahiler*, Erdem Yayınları, İstanbul 2021; Yunus Koç, "Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye'de Yerleşme ve Nüfus", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 243-246; Ali Baş, "Beylikler Dönemi Hanları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, s. 447-448; Birsan Erat, "Hamamlar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 457-465.

gidebileceği yeni ve açılmaya müsait bölge Marmara Havzası idi. Osmanlılar 13. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bu coğrafya gelmişlerdi. Ancak burada belli bir nüfusa sahip olarak geçimlerini sağlayacak hayvancılıkla iktifa eder haldelerdi. Bu minvalde Ertuğrul Gâzi sadece kendi aşiretinin reisi bir konumda idi.¹⁶ Orta Anadolu'da 1270'te yaşanan iktisadi baskılar, henüz fethedilmeyi bekleyen Marmara Havzası'na nüfusun artmasını sağladı.¹⁷ Buraya gelen Türkmen, Alp-Gâzi zümresinin Osman Bey'in etrafında birleşmeleri ki Osman'ın bey olarak seçilişini anlatan hikâyeler de bunu göstermektedir.¹⁸ Osmanlı Beyliği'ni ortaya çıkardı. Bu sebeple Osman Gâzi'nin bey seçildiği tarih, aynı zamanda Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu olarak kabul edilebilir. Devletin Osman Bey'in adıyla nevşü nema bulması da bunun bir yansımasıdır.

Roma'nın kuruluşu, efsanevî bir anlatıyla M.Ö. 753'e tarihlendirilmiştir. Romulus'un hikâyesinin epikliği kadar Roma'nın kuruluş tarihi de mitsel bir anlama ve anlatıya sahiptir. Bu çıkış hikâyesi ve tarihi sadece mitsel bir ize, bir anlama sahipken, Roma'nın kuruluş tarihi olarak esas alınmaktadır. M.Ö. 753'te Romulus'un yaşadığı varsayılsa bile bir Roma'dan hele kendi varlığını ispat edebilen bir Roma'dan bahsedilebilmesi oldukça zordur.¹⁹ Halbuki ondan daha hakiki bir şahsiyet olan ve gerçekliği tespit edilebilen Osman Bey'in bey olarak seçilmesi ve bunun tarihi bir kaynakta yer alması Romulus'un ortaya çıkış tarihinden çok daha gerçekçi ve sahicidir.²⁰ Bu halde neden onun bey olarak seçildiği tarih Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi olarak kabul görmemektedir? Her ne kadar Anadolu'da Moğol tahakkümü kendisini hala güçlü bir şekilde

¹⁶ Fahameddin Başar, "Ertuğrul Gâzi". *DİA*, İstanbul: DİA, 11, 1995: 314-315, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ertugrul-gazi>; 02.02.2023.

¹⁷ Bu tarihten itibaren artan vergi yükü karşısında Selçuklu hazinesi bunu karşılayamadığı gibi halk da büyük sıkıntılara duçar oldu. İktisadi bağlamda bkz. İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi Ticari İlişkileri ve Sonuçları", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/782542>; 01.02.2023; Gene göç bağlamında bkz. Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu", G.Ü. İ.İ. B.F. Dergisi, 1, 1999, s. 92.97; <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/288016>; 02.02.2023. Osmanlı Kuruluş Dönemi minvalinde ele alınan tez ve antitezler için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, 1/2, 1944, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38015>; 02.02.2023; Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, 13/51, 1949, s. 497-568, <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/963/tur>; 02.02.2023; Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten*, C. 15 S. 60, 1951, ss. 628-684, http://isamveri.org/pdfs/bv/D00137/1951_60/1951_60_INALCIKH.pdf; 02.02.2023.

¹⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg", *Belleten*, s. 485-510, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1356993>; 20.10.2022,

¹⁹ Oğuz Tekin, *Eski Yuna ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 190.

²⁰ Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. 23-24.

hissettirmiş olsa da bu neden Osman'ın bey oluşuna engel teşkil etmiş olsun? Nitekim Osmanlıların kuruluşu için esas alınan 1299-1302 arasındaki tarihlerde de Moğollar hala Anadolu'da güçlülerdi. 1314'te Anadolu seferinde pek çok Bey İlhanlı hükümdarına itaatini arz etmişti.²¹ Zaten inkıraz halinde olan ve kendilerine dahi faydası olmayan Selçukluların hala varlıklarını devam ettirmiş olmaları buna engel oluşturduğu söylenebilir mi? Zaten öyle bir ihtiyacın hâsıl olmasıyla birlikte Osman Gâzi, diğer Türkmen beyleri ve alp-gâziler tarafından bey olarak öne sürülmüş ve kabul görmüştür. Konargöçer bir aşiretin lideri olmaktan çok bu, beyler konfederasyonunun başına geçmek anlamına gelmektedir.²² Bu beyliğin de doğuşunu ve kuruluşunu yansıtmaktadır. Osmanlıların tarih sahnesinde görülmeleri ve Marmara Havzasına yerleşmeleri de bu tarihten sonra mümkün hâle gelmiştir.

Osman'ın bey olarak seçilmesi:

"Ucdağı Türk Begleri ki, Oğuz'un her boyundan cem' olmuşlardı, Tatar şerrinden korkup ol etrâfda yaylarlar ve kışarlardı, rüzgârla (zamanla) Tatardan incinenler Uc'a gelüp çoğaldılar; pes, Osman katına geldiler, meşveret kıldılar, eyittiler ki Kayı Han hûd mecînu` Oğuz Boylarının Oğuz'dan sonra ağası ve hanı idi ve Oğuz töresi mûcebince hanlık ve pâdişâhlık Kayı soyu varken özge boya değmez, şimdiden sonra hûd Selçuk Sultanlarından bize çare ve meded yokdur... Merhum sultan `Alâeddin'den dahi size sarf-i nazar olmuştur, siz Han olun ve biz kullar, bu tarafda hizmetinizde gazâyâ meşgul olalum, dediler; Osman Beg dahi kabûl etdi. Pes, mecmû` urudurup Oğuz resmince üç kere yükinüp baş kodular, dolu obalardan kamran getürdüp Osman Beg'e sundular"²³

Osman'ın bey olarak seçilmesi hususunda Erdem, "Kronolojik akış içinde önce bey olmak geldiği için huruç, savaş ve sonraki bağımsızlığı hatta bütün Osmanlı tarihinin başlangıcını bu nispeten alçakgönüllü tarihi hadiseye bağlayabiliriz ve bağlamalıyız", sözleri ile Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkış hadisesinin öncelikle beyin seçilmesine bağlanması gerektiğine işaret etmektedir.²⁴

²¹ Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", EÜSBED, C. 6/2, 2013, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/68562>; 02.02.2023.

²² "Selçuk Sultanlarından bize çare ve meded yokdur." İnalçık, "Osman Beg", s. 486.

²³ İnalçık, "Osman Beg", s. 486.

²⁴ Hakan Erdem, "Osman Gâzi'nin Bey oluşu", <https://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/osman-gâzinin-bey-olusu-7774>; 02.02.2023.

Bu minvalde, Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi, Osman'ın tarih sahnesine çıktığı veya bey olarak seçildiği tarih esas alınarak belirlenecek olursa, bu 1270 ile 1290 arasına denk gelmektedir. Bu zaman aralığında Osman'ın 1281-82'de babası Ertuğrul'un yerine geçmesi veya 1286 (Osman'ın gerçek anlamda ilk savaşı), 1288 (Karacahisar'ın fethi) tarihleri de öne çıkabilir.²⁵ Bu dönemde Osman Bey'in Selçuklu sultanına bağlılığı teamül gereğinin bir ifadesi olmaktan fazla bir anlam taşımamaktadır. Nitekim bey seçilirken Selçuklu sultanından bir yarar peyda olmayacağını vurgulanması da bunu destekler niteliktedir. Osman Gâzi'nin Babası Ertuğrul Gâzi'nin hemen akabinde bey seçildiği görülmektedir. Osman Bey'in 1281-82 yıllarında babasının yerini aldığı kabul edildiğinde bu tarih, beyliğin kuruluşu olarak da yeniden düşünülebilir.²⁶

Osman'ın başarılarının bey olarak seçilmesinin akabinde gelmiş olması da bir siyasi teşekkülün artık var olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlılar, öncelikle Eskişehir ve civarına ve ardından ise giderek Marmara Havzası'na yerleşmeye başladılar ve bu coğrafyaya gelen nüfusta büyük bir artışı meydana geldi.

Osmanlıların Yükselişlerinde Etkili Olduğu Düşünülen Bazı Faktörler

Osmanlılar uçta en önemsiz beylikler arasındaydı. Osmanlılar yerleşik düzeni, rutini olmayan Söğüt-Domaniç arası yaylak ve kışlak hayata sahip olarak hayatta kalma mücadelesi verirlerdi. Moğolların takibine bu sayede yakalanmadılar ve onların dikkatlerini de çekmediler.

Osmanlıları ortaya çıkaran sebeplerin; siyasi, idari ve iktisadi koşullardan kaynaklı Anadolu'da kırılğan bir durumu ortaya çıkarması ve bunun hem idari hem de toplumsal dengenin bozulmasına yol açmış olmasıdır. Gerek İslam coğrafyasının merkezinde ve gerekse Anadolu'da Türk-İslam siyasi birliğinin olmaması bunun en güçlü nedenidir. Anadolu idaresi yapısının bölünmüşlüğü'nün yanı sıra Moğol idari ve iktisadi yapısı burada Türk idari yapıları ve toplum üzerinde ağır bir yükümlülük getirmişti. Moğol öncesinde akıncı ve heterodoksi gruplarının Türk-İslam siyasetine belli temel noktalarda itirazları varken, Moğol

²⁵ İnalçık, "Osman Beg", s. 495-505 vd.

²⁶ Aşıkpaşaoğlu Ertuğrul Gâzi'nin öldüğü tarihi vermez, onun akabinde Osman Gâzi'nin bey seçildiğini söyler. Aşıkpaşaoğlu, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, haz. Hüseyin Nihal Atsız, İstanbul 1992, s. 15. Genel kanaat Ertuğ Gâzi'nin 1279'dan sonra yerini Osman Gâzi'ye bıraktığıdır. Bkz. Fahmeddin Başar, "Ertuğrul Gâzi", *DİA*, 11, 1995: 314-315, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ertugrul-gazi>; 02.02.2023.

döneminde ağır vergi yükü yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmıştır. Bu yeni bir Türk-İslam idaresini zorunlu hale getirmekteydi. Osmanlıların sahip oldukları avantajlı coğrafya ise onları öne çıkarmış ve etkili figür haline getirmiştir. Kafadar, bu durumu tarihsel koşulların Osmanlıları yükledikleri bir misyon olarak görmekte ancak bunu zorunlu koşulların sonucu olarak değil, doğal hayatın seyri şeklinde yorumlamaktadır. Anadolu'daki siyasi, idari manzara böyle olmamış olsaydı gene de böyle bir doğuştan bahsedilebilir miydi? Belki de evet, ancak bu koşulların Osmanlıları daha dikkatli ve temkinli olmaya itmiş de değil midir? Kişiyi ve devleti ortaya çıkaran şeyin belli tarihsel koşulların olduğu gerçeği de gözardı edilebilir mi?

Anadolu'daki söz konusu koşullar Osmanlıları temkinli ve tedbirli olmaya itmiştir. Bu da ancak özgüvenle mümkündü. Bu minvalde Osmanlılar, daima kaygıyla birlikte hareket ederek teyakkuz halinde olmuşlardır. Böylece onlar bir sonraki adımlarını hesaplayabilmiş ve adımlarını sağlam bir şekilde atmanın gayreti içinde olmuşlardır. Osmanlıların bunları kararlılık içinde ve dengeli bir şekilde yürütebilmeleri de yükselişlerinde etkindir.

Osmanlı Beyliği'nin etkili olmasında bir başka faktör, koşullara uyum ve intibak etme kabiliyetleriydi. Bu minvalde onlar zaman ve zemine göre politika değişimini geliştirebilme becerisine sahiplerdi. Bu bağlamda onların pragmatik bir şekilde hareket ettikleri görülmektedir. Gene bu meyanda onların farklılığa açık ve ötekiyle iyi münasebetler kurmaları da etkenlerdendir. Bu sebeple farklı ve birbirinden uzak toplum katmanlarını bir gaye etrafında bir araya getirebilmeleri ve bir toplum inşa edebilme yetenekleri de öne çıkmaktadır. Onların farklı İslamî çizgileri bir çatı etrafında toplamayı ve onlardan bir cemiyet inşa etmeyi başarılmış olmaları da bunun bir yansımasıdır. Elbette bütün bunların olabilmesinde karizmatik liderlerinin payı da yüksektir. Osman Bey'in karizmatik liderliği, sevk ve idari becerisi burada önemli rol oynamıştır.²⁷

Osmanlı coğrafyasına göç edenler arasında hem orijin hem de dini olarak insicamlı bir yapı yoktu. Süfilerin her biri bile farklı yolda, kolda ve tarikatta idi. Bu derece ayrık ve uzak topluluklar Osman Bey'in karizmatik liderliğinde birleştiler. Osman Bey'in bütün farklı kimlikleri kendisinde bir araya getirerek birleştirmesi Osmanlıların büyümesinde en önemli etkindir. Osman Bey Türkmenleri etrafında toplanmasıyla eşsiz hale gelmiştir. Türkmen grupları Osman Bey'in etrafında

²⁷ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 54-56, 157-162 vd; Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 13-15, 26-27, 60-68, 74-75; Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, s. 32-33 vd.

toplanarak Osman Bey'i hem siyasi hem askeri bir lider şeklinde kabul etmişlerdir. Hem de onu dini bakımdan da benimsemişlerdi. Diğer bir açıdan Moğol baskısından bunalan Türk boyları da Osman Bey'in etrafında toplanmayı kurtuluşun bir kapısı olarak görmüşlerdir. Buraya gelen Türkmenlerin önemli kısmı göçebe, bazıları Baba İshak isyanına dahi katılmıştı. Bu Türkmen gruplar Heteredoksi'ye daha yakındırlar. Osman Bey'in kendisi de konargöçer bir kültürden geldiği için Heteredoksi'ye makul yaklaşmış ve onları kendi ülküsüne dâhil etmiştir. Burada ana akım ve Heteredoksi'yi birbirinden ayırt etmemiş her ikisini de dikkate alarak ona göre hareket etmiştir. Osman Bey, Baba Sultan, Musa Abdal, Kumral Abdal gibi kişilere sahip çıkıp tekke yapmalarına imkân sağlarken diğer yandan ulemaya da alan açılmıştır. Bu durum Orhan Bey döneminde devam etmiş, tekkeler ile medreseler yan yana açılmıştır.²⁸

Sonuç

Osmanlıların uzun ömürleri, tarihçileri onların kökenlerine eğilmeye itmiştir. Bu bağlamda pek ortaya çıkan tezler kuruluşu izah ettiği gibi bu dönemi karmaşık hale de getirmişlerdir. Osmanlıların kuruluşuyla ilgili ilk çalışmalardan birisi olan Gibbons'un tezi, bugün artık su götürmez biçimde tarihsel bir arka plan zihniyetiyle ele alındığını göstermektedir. Gibbons'ın arkaik milliyetçiliğini tezine yansıtıldığı aşikârdır.

Köprülü'nün Osmanlı coğrafyasında yaşayan Gayrimüslimleri büyük ölçüde görmezden gelmesi eleştirilmektedir. Tezini, tepkisel olarak ele alması ve milliyetçi saiklerin etkisinden kurtulamaması da eleştirilen bir başka husustur. Ancak tezini çok yönlü izah etmesi ve farklı dinamikleri hesaba katması takdir edilmektedir.

Witteke ise Osmanlıların kuruluşunun ana aktörleri olarak gâzileri görmekte ve onları bir zümre şeklinde ele almaktadır. Osmanlıların hem gâzilere hem de doğal boy bağlarına dayalı kuruldukları söylenebilir. Witteke Kayı Boyu meselesinin uydurulmuş bir şey olduğunu fakat bunun Osmanlılara bir ülkü aşıladığını düşünmektedir. Ancak Osmanlıları diğer beyliklerden ayıran ve onları büyüten esas faktör henüz başlangıçta salt toprak parçasını ele geçirmenin üzerinde bir gayeye sahip olmalarıdır.

²⁸ İbn Battuta, İbn Battuta Seyahatnamesi, çev. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 295-296; Haşim Şahin, Dervişler, Fakihler, Gâziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler 1300-1400, YKY Yayınları, İstanbul 2020, ss. 227-294; Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2022; Nur Gül Aydın, Bursa Orhan Gâzi Külliyesi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2017, ss. 31-61.

Kafadar, Osmanlı Devleti'nin içine doğduğu uç muhitin kendine özgü kültüründen ve ruhundan oluşan tarihi hakikatin çarpıtıldığını belirtmektedir. Onun zikrettiği tarihi realiten sadır olan şiir, tarihsel huruç olgusunu ve hakikatini izah eder niteliktedir. Gene Kafadar, Osmanlı yükselişinde talihin de rol oynadığı hakikatini ortaya koymaktadır.

Orta Anadolu'da kümelenen nüfusun tazyikiyle birlikte Batı Anadolu ve Marmara Havzası'na genişleme başladı. Buraya gelen Türkmen, Alp-gâzi zümresinin Osman Bey'in etrafında birleşmeleri ve Osman Gâzi'yi bey olarak seçmeleri Osmanlı Beyliği'ni ortaya çıkarmıştır. Onun 1281-82 yıllarında babasının yerini aldığı tarih, beyliğin kuruluşu olarak da yeniden düşünülebilir.

Osman'ın başarılarının bey olarak seçilmesinin akabinde gelmiş olması da bir siyasi teşekkülün artık var olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlılar öncelikle Eskişehir ve civarına ve ardından ise giderek Marmara Havzası'na yerleşmeye başladılar ve bu coğrafyaya gelen nüfusta büyük bir artışı meydana gelmiştir.

Osmanlıları ortaya çıkaran temel sebebin siyasi, idari ve iktisadi koşullardan kaynaklı Anadolu'da kırılğan bir durumu ortaya çıkarması ve bunun hem idari hem de toplumsal dengenin bozulmasına yol açmış olmasıdır. Gerek İslam coğrafyasının merkezinde ve gerekse Anadolu'da Türk-İslam siyasi birliğinin olmaması bunun en güçlü nedenidir. Anadolu'daki söz konusu koşullar Osmanlıları temkinli ve tedbirli olmaya itmiştir. Bu minvalde Osmanlılar daima, kaygıyla birlikte hareket ederek teyakkuz halinde olmuşlardır. Böylece onlar bir sonraki adımlarını hesaplayabilmiş ve adımlarını sağlam bir şekilde atmanın gayreti içinde olmuşlardır. Osmanlıların bunları kararlılık içinde ve dengeli bir şekilde yürütebilmeleri de yükselişlerinde etkindir.

Kaynaklar / References

- Akdağ, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti". *Belleten*. 13/51 (1949): 497-568, <https://belleten.gov.tr/tam-metin-pdf/963/tur>; 02.02.2023;
- Aşıkpaşazâde. *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. Haz. Hüseyin Nihal Atsız. İstanbul, 1992.
- Aydın, Nur Gül. "Bursa Orhan Gâzi Külliyesi". Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017.
- Barkan, Ö. Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi". *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*. 1/2, 1944. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/38015>; 02.02.2023
- Baş, Ali. "Beylikler Dönemi Hanları". İçinde *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.
- Başar, Fahmeddin. "Ertuğrul Gâzi". *DİA*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihalogullari>
- Braudel, Fernand. *Tarih Üzerine Yazılar*. Çev. M. Ali Kılıçbay. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2016.
- Burke, Peter. "Uvertür. Yeni Tarih: Öncesi ve Sonrası". İçinde *Tarih Yazıcılığında Yeni Bakış Açıları*. Çev. T. Sivrikaya. İstanbul: Isık Yayınları, 2020.
- Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir*. Çev. Misket Gizem Gürtürk. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Erat, Birsan. "Hamamlar". İçinde *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.
- Erdem, Hakan. "Osman Gâzi'nin Bey Oluşu". <https://www.karar.com/yazarlar/hakan-erdem/osman-gazinin-bey-olusu-7774>; 02.02.2023.
- Erdem, İlhan. "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi Ticari İlişkileri ve Sonuçları". <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/782542>.
- Gibbons, Herbert Adams. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. Çev. Ragıp Hulusi Özden. Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.
- İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. Çev. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg". *Belleten*. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1356993>; 20.10.2022.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle". *Belleten*. 15/60 (1951): 628-684. http://isamveri.org/pdfs/bv/D00137/1951_60/1951_60_INALCIKH.pdf; 02.02.2023.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Aresinde*. Çev. A. Tunç Şen. İstanbul: Metis Yayınları, 2021.
- Kaya, Abdullah. "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası". *EÜSBED*. 6/2, 2013. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/68562>; 02.02.2023.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu". *G.Ü. İ.İ. B.F. Dergisi*. 1 (1999): 92.97. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/288016>; 02.02.2023.

Koç, Yunus. "Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye'de Yerleşme ve Nüfus". İçinde *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.

Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.

Muhyiddîn Mehmed Cemâlî. *Tevârîh-i Âl-i Osmân*. (Osmanoğulları'nın Tarihi). Haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu, İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2021.

Prins, Guyn. "Sözlü Tarih". İçinde *Tarih Yazıcılığında Yeni Bakış Açıları*. Çev. T. Sivrikaya. İstanbul: Isık Yayınları, 2020.

Şahin, Haşim. *Dervişler, Fakihler, Gâziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler 1300-1400*. İstanbul: YKY Yayınları, 2020.

Şahin, Haşim. *Ahiler*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2021.

Şahin, Haşim. *Dervişler ve Sufi Çevreler*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.

Tekin, Oğuz. *Eski Yuna ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*. Çev. Hilmi Haseki. Ankara: Dorlion Yayınevi, 2022.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. YUNUS ARİFOĞLU | Eskişehir Osmangazi Üniversitesi |
yunsarfglu[at]gmail.com | ORCID: 0000-0001-7931-8617**

2007-2011 arasında Fırat Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Lisans, 2011-2013 tarihlerinde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans, 2013-2018 tarihleri arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde Doktora öğrenimi gördü. 2020 Ekim'inde Doçentlik unvanını aldı. 2012'den bu yana Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda çalışmaktadır.

**Assoc. Prof. YUNUS ARİFOĞLU | Eskişehir Osmangazi University |
yunsarfglu[at]gmail.com | ORCID: 0000-0001-7931-8617**

He studied at Fırat University History Department between 2007-2011, Master's Degree at Sakarya University Institute of Social Sciences between 2011-2013, and PhD at Eskişehir Osmangazi University between 2013-2018. In October 2020, he received the title of Associate Professor. Since 2012, he has been working at Eskişehir Osmangazi University, Department of History, Department of Medieval History.

BÖLÜM II / CHAPTER II

FETİHLER VE FÂTİHLER

CONQUESTS AND CONQUERORS

**OSMANLI DEVLETİ'NİN RUMELİ'DE
KARŞILAŞTIĞI GAYRİMÜSLİM MİLLETLER
İLE MÜNASEBETLERİ
(XIV.-XV. YÜZYILLAR)**

**THE OTTOMAN STATE'S RELATIONS WITH THE NON-
MUSLIM COMMUNITIES IN RUMELIA
(XIV.-XV. CENTURIES)**

Prof. Dr. Levent Kayapınar

OSMANLI DEVLETİ'NİN RUMELİ'DE KARŞILAŞTIĞI GAYR-İ MÜSLİM MİLLETLER İLE MÜNASEBETLERİ (XIV.-XV. YÜZYILLAR)

Prof. Dr. Levent Kayapınar

Ankara Üniversitesi

Özet

Rumeli topraklarını XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fethetmeye başlayan Osmanlılar, çoğu zaman birbirleriyle mücadele halinde olan Balkan milletleriyle karşılaşmışlardır. Bu milletler arasında Rum, Sırp, Bulgar, Vlah, Latin, Macar ve Arnavutları sayabiliriz. İstanbul'un fethinden önce ve sonrasında Balkanlarda bu milletlerin tamamıyla Osmanlılar mücadele halinde olmuştur. Rumeli topraklarını fethederken bu milletlerin bazıları ile müttefik ve vasal ilişkisi içinde olan Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmet döneminde bu milletlerin nerdeyse tamamı üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Bu bildiride Osmanlı Devleti'nin Rumeli'yi fetih sürecinde Balkanlardaki gayrimüslim milletlerle olan münasebetleri ve hâkimiyet kurduktan sonra kendi idari ve iktisadi sisteminde onları tanımlama ve yönetme usulleri aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken özellikle Yunanistan coğrafyası için tutulan erken dönem Osmanlı tahrir defterlerindeki bazı tabir ve iktisadi uygulamalar üzerinden Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki gayrimüslim tebaa ile ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Rumeli, Balkan, Fetih, Gayrimüslim

THE OTTOMAN STATE'S RELATIONS WITH THE NON-MUSLIM COMMUNITIES IN RUMELIA (XIV.-XV. CENTURIES)

Prof. Levent Kayapınar
Ankara University

Abstract

The Ottomans, who started to conquer the lands of Rumelia in the second half of the XIVth century, encountered Balkan communities that were often in conflict with each other. Among these communities, we can count the Greeks, Serbs, Bulgarians, Vlachs, Latins, Hungarians and Albanians. Before and after the conquest of Istanbul, the Ottomans were in struggle with all of these nations in the Balkans. The Ottoman Empire, which was in an allied and vassal relationship with some of these communities while conquering the lands of Rumelia, established sovereignty over almost all of these communities during the reign of Sultan Mehmed the Conqueror. In this paper, the relations of the Ottoman Empire with the non-Muslim communities in the Balkans during the conquest of Rumelia and the methods of defining and managing them in its administrative and economic system after establishing sovereignty will be enlightened. In doing so, the relationship of the Ottoman Empire with the non-Muslim subjects in the Balkans will be explained through some of the terms and economic practices in the early Ottoman tahrir books kept especially for the geography of Greece.

Keywords

Ottoman, Rumelia, Balkan, Conquest, Non-Muslim

Anadolu kökenli Türklerin Balkanlarda görülmesi ve tarihi kaynaklarda yer alması XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanır. Bu duruma örnek olarak 1261 yılında İzzettin Keykavus ve 1305 yılında Katalanlarla birlikte hareket eden Halil ve Aydınoglu Umur Bey'in faaliyetlerini gösterebiliriz.¹ Ancak bu faaliyetlerin ana karakterini iktidar mücadelesinden yenik çıkmış Selçuklu hanedanına mensup birine bağlı gurupların sığınacak bir yer aramaları ya da paralı asker olarak ücretlerini alamayanların isyanına destek ya da Bizans İmparatorluğu içinde yaşanan iç savaşta taraflardan birine destek vermek oluşturmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli siyaseti ise selefleri Türk devletlerinden farklı olarak siyasi ve askeri destek veya yağma amaçlı değil tavattun düşüncesi ile gerçekleşmiştir. Osmanlıların bu politikasında Rumeli'nde ve ondan önce Anadolu'da karşılaştıkları gayrimüslimler ile olan münasebetlerinin etkisi olmuştur.

Osmanlıların gayrimüslimler ile karşılaşması Rumeli'ne geçmeden önce Marmara bölgesinde devletin kurucusu Ertuğrul Bey ve Osman Gâzi döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlı kaynaklarına baktığımız zaman gayrimüslimler ile olan münasebetler daha ziyade onlara karşı gerçekleştirilen gaza faaliyetlerinin anlatımı şeklindedir. Bu dönemde mücadele edilen gayrimüslim unsuru büyük ölçüde Bitinya bölgesinde karşılaşılan Rum nüfus oluşturmaktadır. Bu Rum topluluk genellikle kale ve şehirlerde imparatorluğun merkezi İstanbul'daki Vasileas'a (imparatora) tâbi tekfur diye tesmiye edilen bir yerel idareciye bağlıdır. Osman Gâzi ve ona bağlı olanların mücadele ettiği kişiler merkezi otoriteden daha ziyade imparatoru temsil eden bu tekfur ve onlara bağlı halk ile askerlerden meydana gelmektedir.

Osman Gâzi döneminde gayrimüslimler ile olan ilişkiler, Osmanlı kroniklerinde genel olarak Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Lefke, Mekece, Geyve ve Atranoz'un fethi olayları ile anlatılır. Bu anlatılar arasında Müslümanlar ile gayrimüslimlerin münasebetleri savaş, pazarda alışveriş ve düğünde bir araya gelerek aynı mekânı paylaşmak şeklinde gerçekleşir. Osman Gâzi döneminde karşılaşılan gayrimüslimlerin kimler olduğu coğrafya düşünüldüğünde büyük oranda Rumlar olarak görmek mümkündür. Aydos Hisarının alınması sırasında anlatılan bir menkıbede "*Rumca bir mektup yazdı*" cümlesi de buna kanıt olarak

¹ Levent Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Anadolu'dan Balkanlara Yapılan Göçlerde Coğrafya ve Kimliğin İzleri", *Tarih Boyunca Uluslararası Göç ve Göçmenlik*, İzmir 2020, ss. 57-84; Ayşe Kayapınar-Levent Kayapınar, "Anadolu Beylikleri ve Balkanlar", *İslam Tarihi ve Medeniyeti: Anadolu Beylikleri*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2017, ss. 501-547.

gösterilebilir.² Bununla birlikte Rumca bilen ve Ortodoks inancına sahip olan bu insanların tamamını ırken Rum olarak kabul etmek konusunda şüpheler de vardır. Irène Beldiceanu, Bitinya bölgesindeki gayrimüslimler arasında isimleri Türkçe, Farsça, Arapça kökenli olan Karaman, Murad, Şahin, İlyas, Karaca, Karagöz, Abdal, Seydi gibi Selçuklu döneminde bölgeye gelerek Hristiyanlaşan Türklerin varlığından bilim dünyasını haberdar etmektedir.³ Istvan Vasary ise Bizans kaynaklarına dayanarak Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından yaklaşık bir asır önce Kumanların Balkanlarda Trakya ve Makedonya'ya, Anadolu'da Menderes Ovası ile Frigya'ya yerleştirildiğini söylemektedir.⁴

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarını anlatan kroniklere baktığımızda Müslümanların gayrimüslimlerle olan ilişkilerini daha çok destansı bir şekilde gaza ve epik anlatımı öne çıkardıkları görülür. Örneğin bir Osmanlı kroniği bu tarzı İznik'e yönelik bir askeri harekâtı *"Ol vakt gâziler azdı. Ve illa her biri bir ejderha idi. Eger âdem başına bin kâfir gelse yüzün döndermezlerdi, itikâdları var idi, dahi muhkem idi. Hak ta'âlâ anlara fırsat virdi. Gelüp İznik'ün dayiresin yağma itdiler."*⁵ cümleleri ile anlatır. Bununla birlikte Osmanlıların gayrimüslimler ile olan mücadelesinde rasyonelliği elden bırakmadığı görülür. Bu akılcı uygulamalara Göynük, Taraklı Yenicesi ve Göl Falanoz'a yapılan akınlarda ganimet alınırken halkının Osmanlıya tabi olması maksadıyla esir edilmemesine karşın pek çok Müslümanı kırıp şehit olmasına sebep olan İnegöl tekfurunun ve çevresindeki erkeklerinin hayatlarına son verilmesi, kadınlarının esir edilmesi misal olarak gösterilebilir. Osmanlı kayıtlarında bu durum *"Andan sonra Marmara Vilayetine vardılar. Kâfirler itaat ile geldiler. Osman Gâzi dahi yerli yerinde kodu"* cümleleriyle açıklanmaktadır.⁶

Osmanlıların gayrimüslimlerle olan münasebetleri sadece dini inanış ve sabit bir siyaset üzerine değil şartlara bağlı olarak realist uygulamalar üzerine inşa edilmiştir. Bu durum kaynaklarda *"Osman'ın ve atası Ertuğrul'un Bilecik tekfuruyile dayıma dostluğu varıdi. Biribirine itimad ederler, amma Osman ile İynegöl tekvuru*

² Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, s. 47.

³ Irène Beldiceanu-Steinherr, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus (14. Yüzyılın İkinci Yarısı-15. Yüzyılın İlk Yarısı), Osmanlı Beyliği (1300-1389), ed. Elizabeth Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 18-22.

⁴ Istvan Vasary, Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365), çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul 2008, s. 78.

⁵ Necdet Öztürk (haz.), Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015, s. 37.

⁶ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 32.

*arasında adavet varidi, birbirinden muhterizlerdi.*⁷ şeklinde açıklanmaktadır. Hatta Aşıkpaşazade tarihinde Osman Bey'in Haramankaya beği Köse Mihal ile dost ancak Germiyan oğlu ile adavet içinde olduğu anlatılır. Osman'ın denetimi altında olan Eskişehir'de Hamam yöresinde kurulan pazara gelen Bilecik kâfirleri ile aynı pazara gelen Germiyanlı bazı Müslümanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkta haklı olan Bilecik kâfirlerinden yana tavır alıp Germiyanlıları cezalandırması onun adalet sahibi ve itimat edilen bir kişi olarak tanınmasını sağlamıştır.⁸

Devletin kurucusu Osman Bey döneminde gayrimüslimlere karşı izlenen politikanın temel ilkeleri de oluşmaya başlamıştır. Bu politikanın esaslarını sadece dini ya da aşiret temelli ırki bir bakış açısı oluşturmaz. Osmanlılar ırkdaşları ve dindaşları olan Germiyanoglu Beyliğine karşı Rum ve Ortodoks olan gayrimüslim Bilecik tekfurundan ve Harmankaya tekfurı Köse Mihal'den destek almışlardır. Osmanlılar karşılattıkları grupların merkezi otoriteden büyük ölçüde mahrum ve kendi içlerinde birlikten yoksun mücadele halinde olduklarını fark etmişlerdir. Daha Osman'ın iktidarının ilk yıllarında Bitinya bölgesinin pek çok tekfurunun ve merkezi Bizans ordusunun Koyunhisarı'nda mağlup edilmesi, bu parçalanmayı daha da hızlandırmıştır.⁹ Bafeus olarak da bilinen Koyunhisar'ı zaferinden sonra Osmanlılar, Bizans'a karşı üstünlük sağlarken rakipleri ise Türkopoller olarak adlandırılan paralı Türk askerleri aramak zorunda kalacaklardı.¹⁰

Osmanlılar kendi üstünlüklerini temin için çoğu zaman daha az kuvvetli olan bir gayrimüslim güç ile daha kuvvetli olana karşı ittifak kurmaktan çekinmemiştir. Bu ittifak bazen ticaret ile bazen askeri yardım ile ve bazen de evlilik yolu ile kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin ilk sultanı olan Osman Gâzi, oğlu Orhan'ı Yarhisar tekfurunun kızı Lülüfer Hatun ile evlendirmiştir.¹¹ Lülüfer Hatun'un memleketi olan Yarhisar'da *adl ü dâd* ile Osmanlı hâkimiyeti kurulmuş, civardaki köylere dokunulmamış, hatta dışarıdan bu adaletli yönetim altında gayrimüslimlerin rahatlığını duyanlar buraya göç ederek yerleşmeye başlamışlardır. Bursa'nın fethinden önce alınan Atranoz kalesi yıkılmış, halkına *"istimalet verüb emn ü emânilen yerlü yerinde"* bırakılmışlardır.¹² Bursa'nın fethinde Sultan Orhan, Gâzi

⁷ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, s. 37.

⁸ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 19-20.

⁹ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 33.

¹⁰ Halil İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 97.

¹¹ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 46; *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 27.

¹² *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 42.

Mihal'i anlaşma yoluyla şehri almak üzere Bursa tekfuruna göndermiş, aralarında anlaşma yapılmış, 30 bin filori ile kaleden ayrılanların canına dokunulmadan Bursa teslim alınmıştır. Gitmeyip Osmanlıya itaat edenlere ise neden diye sorulduğunda daha önce Osmanlıya tabi olan gayrimüslimlerin rahat içerisinde yaşadığını ve kendilerini hiç aramadıklarını söyleyerek “*biz dahi ol rahatlığa heves ettik*” diye cevap vermişlerdir.¹³

Dikkat çeken diğer bir husus ise yerel idareci olan tekfur lar ile onların hükmettiği halk arasında Osmanlılara karşı bakış açısındaki farklılıktır. Tekfur ların bazıları Osmanlı ile mücadeleyi tercih ederken gayrimüslim halk ise Osmanlılarla anlaşmayı daha uygun bulmuştur. Kaynaklarda “*Anun için kim İstanbul tekürünün cengi eksük değüldi. Zira bu Aydos hisarından Türk'ü sürmek isterlerdi. Ancak Akça Koca etrafın köylerini mukarrer etmiş idi, emn ü emânilen*”¹⁴ cümleleriyle açıklanmaktadır. Nilüfer Hatun yeni Osmanlı kimliğini kısa sürede benimsemiş, Bursa hisarında Kaplıca Kapısına yakın bir yerde tekke ve ismini verdiği Nilüfer suyu üzerine de köprü inşa etmiş, Osmanlı şehzadeleri Süleyman Paşa ve Murat Gâzi'nin annesi olmuş ve öldüğünde Bursa'da Orhan Gâzi'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.¹⁵ Osmanlıların bu dönemde dikkatini çeken diğer bir uygulaması ise sadece fethedilen ve Osmanlı otoritesini tanıyan yerlerdeki yerli gayrimüslim unsurlara adalet ile davranılmasının yanı sıra, Osman Gâzi'nin kendisi ile birlikte savaşan gâzilere miktarlı miktarınca ganimeti pay etmesi ve gâzilerin kuvvetlenerek daima gaza etmek istemeleri olmuştur.¹⁶ Bu uygulamalar Osmanlı toprağı olan coğrafyanın cazip hale gelmesini sağlamış ve kısa süre içinde pek çok göç alarak Osmanlıların güçlenmesini sağlamıştır. Osmanlılar, fethettikleri toprakların yerel gayrimüslim halkı ve yeni Müslüman Türk göçleri ile gelenlerin adalet içinde yaşadığını uyumlu bir toplum oluşmasını sağlamıştır. Bu durum kaynaklarda “*Ve Germiyan vilayetinden ve gayrı vilayetden hayli adamlar geldiler; Osman Gâzi'den evler dilediler. Osman Gâzi dahi verdi. Ve sehel zamanda mamur oldu. Ve bir nice kiliseler dahi varıdı kim mescid etdiler. Ve bazar dahi turgurdu.*” cümleleri ile anlatılmaktadır.

Osmanlıların gayrimüslimler ile olan münasebetlerinde Müslümanlaşma olayı sürekli olarak ön plana çıkarılmaktadır. Osman'ın gelini ve Orhan'ın eşi Nilüfer, bu dönemde İslam'a hizmet ettiği kaydedilen tek kişi değildir. Aydos tekfurunun

¹³ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 43.

¹⁴ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 46.

¹⁵ Mevlânâ Mehmed Neşrî, Cihânnümâ, s. 46.

¹⁶ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 34-35.

kızının kalenin fethinde Gâzi Rahman'a yardım ettiği de bilinmektedir.¹⁷ Daha sonra ünlü bir akıncı beyi olacak olan Harmankaya tekfurı Köse Mihal de "*can u dil ile*" Müslüman olmuş ve İslam'a Nilüfer Hatun gibi büyük hizmetleri geçmiştir.¹⁸ Bireysel olarak Müslümanlaşma olaylarının yanı sıra menakıp tarzında kitlesel İslamlaşma örneklerine de rastlanır. Örneğin, Yalova'nın fethi esnasında tahta kılıcıyla¹⁹ bir üryan derviş gayrimüslimleri İslam'a davet etmiştir. Önce onun bu haline gülenler, kerametlerini görünce bazıları İslam'a gelmişler, bazıları da kaçıp dağılmışlardır.²⁰ Burada bir hususu daha belirtmek gerekir. Osmanlılar bir bölgenin askeri açıdan fethini tamamladıktan sonra tabi kıldıkları gayrimüslim halkla birlikte beraber yaşamayı bilmişlerdir.²¹ 14. yüzyıla ait Türkçe yazılmış bazı kaynaklar, Osmanlı Beyliğinde Müslümanlarla Hristiyanlar arasında uzlaşmacı ilişkilerin oluşmasını sağlayan elverişli bir ortamın olduğuna da vurgu yapmaktadır. Hatta Osmanlı Devleti'nde değişik inanç grupları arasındaki karşılıklı ilişkiler ve kültürlerin birbirleriyle yan yana birbirini etkileyerek yaşaması, imparatorluk tarihi boyunca farklı unsurlar bakımından çok önemli birleştirici rol oynayacaktır.²²

Sultan Orhan döneminde de Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında oluşmaya başlayan kuralların devam ettiğini, bazılarının kuvvetlendirildiğini ve bazı yeni uygulamaların da ilave edildiğini görüyoruz. Bütün bu uygulamaların ortak özelliği ise adalet ilkesinin uygulanmasına titizlik gösterilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin sahip olduğu toprakların fethi konusunda Osman Bey dönemindeki uygulamaların devam ettiğini gösteren örneklerden bir tanesi İzmit'in fethidir. İzmit, İstanbul'da yaşayan Bizans İmparatoru ile akrabalıği bulunan bir kadın tarafından yönetilmektedir. Bu kadın idareci, İzmit Kalesini savunamayacağını anladığı zaman Türklerle anlaşma yapmak istemiş, kaleyi teslim şartıyla kendisi ile gelmek isteyenlerin gelmelerine, kalmak isteyenlerin de kalmalarına, gitmek isteyenlerin değerli eşyalarını ve esbaplarını götürmelerine müsaade edilmesini talep etmiştir. Bu anlaşma kabul edilince gemilere binerek İzmit'ten ayrılmasına müsaade edilmiştir. İzmit Kalesi, sulh yoluyla teslim alınmış, Aydos'tan Türkler getirilerek şehre yerleştirilmiş, cemaati kalmayan

¹⁷ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 49.

¹⁸ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 36.

¹⁹ Ali Duymaz, "Geleneksel Anlatılarda Bir Şaman/Sufi Silahı: Tahta Kılıç", 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Ankara 2019, ss. 181-195.

²⁰ Öztürk (haz.), *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 14.

²¹ Michel Balivet, "Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s. 1.

²² Balivet, "Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler", s. 4-6.

manastırlar mescitlere çevrilerek Müslümanların hizmetine sunulmuş ve kilise de medreseye tahvil edilmiştir. Osmanlılar da kendilerden önceki Selçuklular gibi bölgeyi fetheden komutanlara topraklar bırakmışlardır. Örneğin İzmit yakınlarında daha sonra bölgeye adını verecek olan topraklar Kara Mürsel'e timar olarak verilmiştir.

Sultan Orhan döneminde daha önce çok belirgin olmayan yönetici ve yönetilen arasında da hem giyim kuşam hem de bazı uygulamalar açısından yeni kurallar getirilmiştir. Daha önce bütün beylerin askerleri, kızıl börk giyerken Sultan Orhan'a bağlı askerler, ak börk giymeye başlamışlardır. Böylece Osmanlı Devleti'nde merkezi ordunun çekirdeği oluşturulmuş, mesleği sadece askerlik olan bir zümre ortaya çıkmış, pırları de Hacı Bektaş Veli olarak kabul edilmiştir. Ayrıca devletin idaresinde yer alıp divana katılan beylerin burma tülbind giymeleri, sefere katılacakları zaman ise içi deri ile kaplı, önü kısa, arkası uzun şevkele denilen bir takyenin üstüne börk giyme geleneği de oluşmuştur. Bunun yanı sıra kadınların saçlarını erkeklerin de sakalını kesmesi usulü bu dönemde insanların kendi isteği ile yaygınlaşmıştır.²³ İznik'in fethinden sonra ise sultanların cami ve imaret yaptırmaları ve imarete aş pişirip dağıtma geleneği de Orhan döneminde başladı. Yine uzun süre Osmanlı Devleti'nin askeri kaynaklarından birisini oluşturacak olan yaya yazılma ve asker toplama usulü de başlamıştır. Dikkat çeken diğer bir husus ise Orhan Bey döneminde fethedilen Tarakçı, Yenice, Göynük, Bolu ve Mudurnu'nun fethine müteakip ol vilayetlerde ne kadar kâfir varsa Süleyman Paşa'nın *adl ü dâdını* görüp hepsinin Müslüman olmasıdır.²⁴ Sultan Orhan, babası Osman'ın Şeyh Edebali'yi desteklemesi gibi kendisi de döneminin Karaca Ahmet, Elvan Çelebi, Âşık Paşa ve Geyikli Baba gibi dervişlerini desteklemiş ve onların desteğini almıştır.

Orhan döneminde Balıkesir, Bergama, Edremit gibi yerleri kapsayan Karesi Beyliği, Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Çanakkale Boğazı kıyılarına ulaşan Osmanlılar, Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın faaliyetleriyle Rumeli'ne geçmişler ve gayrimüslimlerin elinde olan Çimpi, Bolayır, Akçe Limon ve Ayaşlona, Rumeli'nde aman dileyerek fethedilen ilk yerler olmuştur. Bu yerlerin fethi sırasında Osmanlılar, bu bölgenin yerli gayrimüslim halkı ile iyi ilişkiler kurmuş, onların bazılarına devlette görevler vermişlerdir. Fethettikleri yerlerin kâfirlerini rencide edip incitmemişler, inamlar ihsan etmişler, oğullarına, kızlarına ve mallarına el

²³ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 54-57.

²⁴ Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)], haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014, s. 19.

uzatmamışlardır.²⁵ Buna karşılık Gelibolu, Osmanlılara direnmiş, cebren ve kahren fethedilmiş, buraya Anadolu'dan Karasi elinden Müslüman Türkler getirilerek iskân edilmiştir.²⁶ Kısa süre içinde Hacı İlbeyi ve Evrenos Bey'in faaliyetleri ile Hayrabolu, Çorlu, Tekirdağ ve Dimetoka'ya kadar olan yerler fethedilmiştir. Bu fetihlerin anlatımını daha sonra kaleme alan Oruç Bey, bir anakronizmle Aydınoğlu Gâzi Umur Bey ile Süleyman Bey'i birlikte Rumeli'ne geçirmekte, Umur Bey, Süleyman Paşa'ya bir daha Anadolu'ya geçmemesini tembihlemekte ve şimdiki gâzilerin yaptıkları gazalarda bu iki Rumeli fatihin velayetlerini gördüklerini aktarmadır.²⁷ Bizans kaynakları da Osmanlılardan önce Balkanlara geçen Türklerin yeni fetihlerde onlara kılavuzluk yaptıklarından bahsetmektedir.²⁸

Osmanlı Türklerinin Rumeli'ne geçtikten sonra Balkanlarda karşılaştıkları siyasi durum aslında 1204 yılında IV. Haçlı Seferi sonucu merkezî siyasî yapıların parçalanması ve Sırp'ların 1330 yılında Velbujd/Köstendil Savaşında Bulgarları yenilgiye uğratmasının ardından Balkan topraklarının büyük bir kısmının Sırp'ların eline geçmesidir.²⁹ Sırp'lar bu dönemde Vodena, Florina, Melnik, Kastorya (Kestriye), Serez, Kavala, Karaferye, Tırhala, Farsala (Çatalca), Yanya, Arta'yı kendi topraklarına bağlamışlardır.³⁰ Ancak Stefan Dušan'ın 1355 yılında ölümünden sonra Sırp toprakları Marko Kralyeviç, Konstantin Deyanoviç Dragas, Ugleša ve Vukašin Mrnaçeviç, Iovan Oliver ve Boğdan gibi ileri gelen kişiler arasında bölündü ve Çirmen savaşına kadar Osmanlılara karşı Sırp ordularının kaynağını oluşturdular.³¹

Sultan Orhan döneminde büyük ölçüde Türkiye Trakya'sı ile sınırlı kalan fetih hareketi I. Murat döneminde Edirne'den Kosova'ya kadar uzanmıştır. Dimetoka'nın ahd u peyman ile teslim alınmasından sonra Edirne tekfurı da kaleyi

²⁵ *Oruç Beğ Tarihi*, s. 20.

²⁶ Ioannis Cantacuzeni, *Historiarum*, ed. L. Schopen, c. III, Bon, 1832, s. 278-279.

²⁷ *Oruç Beğ Tarihi*, s. 23.

²⁸ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, trns: A. Kaldelis, 1, London 2014, s. 38-39; Levent Kayapınar; "Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Balkanlara Yerleşen Türkler", *Balkanlarda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Mehmet Hacisalihoğlu, Levent Kayapınar, Mustafa Hamdi Sayar, Abdulkadir Macit, İstanbul, 2024, s. 141.

²⁹ Ayşe Kayapınar-Levent Kayapınar, "Ortaçağ'da Sırp'lar ve Devletleri", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Osman Karatay-Bilgehan Gökdağ, c. I, Çorum 2006, s. 129-139; Jelisaveta Stanojevich Allen, "Stefan Uros III Decanski", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol.3, New York, 1991, s. 1950.

³⁰ G. C. Soulis, *The Serbs and Byzantium During the Reign of Tsar Stephen Dusan (1331-1355) and Successors*, Washington 1984, s. 19-37; Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)", *Türkler*, 9, Ankara, 2002, s. 188.

³¹ Levent Kayapınar, "Makedonya'da Osmanlı Dönemi Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı", *Yitik Hafızanın Peşinde Üsküp Konuşmaları*, ed. Mehmet Dursun Erdem, Necip Fazıl Kurt, Özcan Güngör, Ankara 2019, s. 20-21.

terk etmiş ve şehir halkı kaleyi Osmanlılara teslim etmiştir. Edirne'nin fethi de dâhil olmak üzere Osmanlılar, o ana kadar Rumeli'nin fethinde büyük ölçüde Bizans'a bağlı yerel tekfurlarla mücadele etmişlerdir. Edirne'nin batısına taştan fetih hareketlerinde ise artık Osmanlılarla mücadele edecek kuvvet büyük ölçüde Bulgarlar ve Sırlar olacaktır. Çirmen Savaşı, Sırsındığı Savaşına dönecek ve Sırlar ağır bir yenilgiyle karışılacaklardır. Eski Zağra, Gümölcine, İskeçe, Kavala, Drama, Serez, Karaferye ile birlikte Bulgar çarının ismine izafeten Sosmanos Vilayeti diye adlandırılan Bulgaristan ³² fethedilip Anadolu'dan Saruhan'dan konargöçer evler buraya iskân edileceklerdir.³³ I. Murat'ın kısa sürede Rumeli'de geniş topraklar fethetmesi, vezir Candarlı Halil ile Karamanlı Türk Kara Rüstem'in önerileri ile devletin mali ve askeri yapısında bazı değişikliklere gidilmesine sebep olmuştur. Alınan ganimetin beşte biri padişaha ayrılır. Her esirden 25'er akçe padişahın hesabına alınmaya başlar. Evrenos Bey gibi akıncı beyleri de akından çıkan esirden beşte bir pay almaya başlarlar. Esir edilen oğlanların bazıları Anadolu'ya gönderilip Türklerin yanında birkaç yıl çift sürdürölüp, Türkçe öğretilip Müslüman yapılırılar.³⁴ Daha sonra onları yeniçeri yaptılar ve merkezi orduyu da bu şekilde adlandırdılar. Bundan dolayı yeniçerilerin ana kaynağını Rumeli'de fethedilen yerlerden esir olarak alınan ve padişah ile akıncı beylerine ayrılan beşte birlik pay oluşturdu.³⁵ Yaya ve müsellemler askerlerin kaynağını ise Batı Anadolu ve Rumeli'deki Müslümanlar oluşturmaya belli bir süre daha devam ettiler.

Osmanlılar, Çirmen Savaşı sonrası Balkanlardaki pek çok milleti vasallık sistemi içine aldı. Ugleşa ve Vukaşin ile diğer kardeşleri Gojko (Goyko) ile birlikte Mrnaçeviç kardeşler 26 Eylül 1371 tarihindeki (Meriç) Çirmen Savaşı'nda öldükleri tarihe kadar tarihî Makedonya'nın büyük bir kısmını yönettiler. Onların ölümü üzerine Makedonya bölgesini Vukaşin'in oğlu Marko Kralyeviç ile Dejan'ın oğulları Iovan ve Konstantin Dragas kardeşler tarafından yönetildi. Chalkokondyles'in tarihinde anlattığına göre 1371 yılındaki Çirmen Savaşı'ndan sonra Osmanlı vassalı olma statüsü Konstantin'in 1395 yılında Bayezid'in yanında Ravena Savaşı'nda ölmesine kadar sürdü. Osmanlılar, Konstantin'in ölümünden sonra ise muhtemelen onun adına izafeten Köstendil Sancağını oluşturdular ve Kuzey Makedonya'daki pek çok yerleşim birimini de günümüzde Bulgaristan'da

³² Mevlâna Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 103.

³³ Laonikos Chalkokondyles, *The Histories*, trns: A. Kaldelis, s.162-165.

³⁴ Mevlâna Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 84.

³⁵ Öztürk (haz.), *Anonim Osmanlı*, s. 25-26.

kalan Köstendil Sancağı'na bağladılar.³⁶ Sırlar, Lehistan, Çekya, Rusya, Macaristan, Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna ve Mora'ya elçiler gönderip Osmanlıya karşı ordu topladılar ve Kosova'da Osmanlılara mağlup oldular.³⁷ Ancak I. Murat da hayatını savaş alanında kaybetti.

Yıldırım Bayezid'in tahta çıkmasına sebep olan Kosova Savaşında Osmanlılar içinde Sırlar, Bosnalılar, Macarların da bulunduğu Balkan ve Orta Avrupa gayrimüslim halklara karşı zafere ulaşmışlardı. Yıldırım Beyazıt döneminde Niğbolu Savaşı ile birlikte Bulgarlarla olan mücadele tamamlanmıştır. Laz Vilayeti diye tanımlanan bölgenin hâkimi Sırlar, Osmanlıların vasalı haline getirilmiştir. Bulgar Çarlığının son şehri Vidin üzerinden Tuna geçilerek Erdel'e seferler düzenlenir.³⁸ Osmanlı askerleri Tuna'nın kuzeyine geçerek Eflak diye adlandırılan Vlahlar ve Engürüs ülkesi diye adlandırılan bölgenin insanları olan Macarlarla mücadeleye girişmişlerdir. Yıldırım Beyazıt döneminde Rumeli'de Kratova, Üsküp, Vodena ve Çitros, Güvercinlik, Niğbolu, Silistre, Vidin fethedilmiştir. Ayrıca Eflak, Bosna, Macaristan ve Mora'ya akınlar düzenlenmiştir. Sultan Orhan ve Murat Hüdavendigâr döneminde olduğu gibi Yıldırım Bayezid döneminde de Anadolu'dan, Saruhan'dan konargöçer Yörükler Rumeli'ne Filibe'ye iskân edilmiştir. Yıldırım Bayezid, sadece Bizans idarecileri ve Rumları değil, Sırları, Bulgarları ve Eflakları ³⁹ da kendisine vasal kılmıştır. Balkan milletlerine karşı olan mücadelesinde onlardan yararlandığı gibi Anadolu'daki diğer Türk beyliklerine karşı mücadelesinde de vasalları olarak bu gayrimüslim Balkan milletleriyle birlikte hareket etmiştir. Yıldırım Bayezid'in sonunu getiren Timur'a karşı giriştiği Ankara Savaşı esnasında da Yıldırım Bayezid'in askerleri arasında Sırlar, Vlahlar, Moldavya ve Deşt-i Kıpçak'tan (Ukrayna) Tatarlar da bulunuyordu ve Sırlar savaşın sonuna kadar Yıldırım Beyazıt'ın yanında sadakatle savaşmışlardır.⁴⁰

Osmanlıların uygulamalarını sistemleştirerek kanunlaştırmaya çalıştıkları görülür. Pazara getirilen bir yükten iki akçe bac alınması, timar verilmesi, elinden timarın sebepsiz alınmaması, öldüğünde oğluna kalması, timar sahibinin hizmetkârlarının sefere gitmesi, bunlardan bazılarıdır.

³⁶ Kayapınar, "Makedonya'da Osmanlı Dönemi Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı", s. 22.

³⁷ Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman*, III. Defter, haz. Abdullah Satun, İstanbul, 2014, s. 72.

³⁸ İbn Kemal (Kemalpaşazâde), *Tevârih-i Âl-i Osman*, IV. Defter, haz. Koji İmizawa, Ankara, 2000, s. 277.

³⁹ Mevlâna Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 132.

⁴⁰ *Oruç Beğ Tarihi*, s. 37.

Fetret devrinde I. Murat ile Yıldırım Bayezid'in oluşturduğu Balkan ulusları üzerindeki vasallık dönemine ara verilmiş, Eflak beyi Mirça ile Bizans imparatoru Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmış ve Fetret devrinde yaşanan iç savaşa müdahil oldukları görülmüştür. Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman Çelebi, kardeşi Musa ile giriştiği taht mücadelesinde Bizans'ın desteğini alabilmek için küçük kardeşi Kasım Çelebi'yi ve kız kardeşi Fatma'yı İstanbul'a rehin olarak bırakmak zorunda kalmıştır. Musa Çelebi de Anadolu'dan Balkanlara geçmek için Sinop'tan Eflak hâkimi Mirça'nın yanına gitmiş, onun desteği ile Balkanlarda iktidar mücadelesine girmiştir. Süleyman Çelebi'ye karşı akıncı beyi Mihaloğlu Mehmet Bey, heterodoks dervişler, Rumeli'ne yerleştirilen Yörükler ve iktidarın nimetlerinden yeterince yararlanmadığını düşünen grupların desteğini alan Musa Çelebi, abisini bertaraf ederek tahta çıkmıştır. Ancak Bizans imparatorunun ve Balkanlardaki diğer akıncı beyi Evrenos Bey'in desteğini alan Mehmet Çelebi, Musa'yı yenmeyi başarmış ve Osmanlı hanedanının ikinci kurucusu olarak tahta oturmuştur.⁴¹

İktidara gelir gelmez Bizans'la iyi ilişkiler kuran Çelebi Mehmet, kardeşi Musa'ya destek veren Şeyh Bedrettin,⁴² Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve diğer güçlere karşı harekâtlarda bulundu. Fetret devrinde Osmanlının iç işlerine karışan Eflak'a karşı askeri seferler icra etti. Yergöğü hisarını inşa ederek Eflak'a akınlarda bulundu ve Eflak'ı tekrar haraca bağlayıp üstünlüğünü kabullendirdiği anlaşmayı onayladı.⁴³ İskilip'teki Tatarları Rumeli'ne Filibe yakınlarındaki Konuş Hisar'a göçürerek Minnetoğlu öncülüğünde orada bir imaret ve kervansaray yaptırdı.⁴⁴ Çelebi Mehmet, Eflak ve Bizans tarafından desteklenen Düzme Mustafa'yı Bizans'a ancak haraç vererek kontrol altında tutabildi.⁴⁵

Fetret Devrinin meseleleri, II. Murat'ın saltanatının ilk yıllarına yansır. Yıldırım Bayezid'in oğlu, II. Murat'ın amcası olduğunu iddia eden Düzme Mustafa, Selanik'e gelerek Evrenos ailesinin merkezi olan Yenice-i Vardar'da bu ailenin bazı üyelerinin desteğini de alarak hak iddiasında bulunur. Rumeli'nin büyük kısmı

⁴¹ Öztürk (haz.), *Anonim Osmanlı*, s. 52-57.

⁴² Levent Kayapınar, "I. Murat'tan II. Murat'a Tımar, Zaviye ve Vakıflar üzerinden Şeyh Bedrettin Vakası", *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu*, [İzmir 2-5 Haziran 2016], ed. Alp Yücel Kaya ve diğerleri, İzmir, 2017, s. 410-425.

⁴³ Şerif Baştav (haz.), 16. Asırda Yazılmış Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512), Ankara, 1973, s. 113.

⁴⁴ Öztürk (haz.), *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 58-61.

⁴⁵ Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, "Düzmece Olarak Anılan Mustafa Çelebi ve Bizans (1415-1416/17)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49/2 (2009), s. 173-185.

Mustafa'ya destek verir. Düzme Mustafa, buna karşılık olarak Rumeli yayasını müsellemler eder ve elli akçe harçlık verir. II. Murat ise Tokat'taki 8 yıllık hapsini sonlandırarak Mihaloğlu Mehmet Bey'i Rumeli'ne gönderir. Bunun üzerine diğer akıncı aileleri Turahan Bey, Gümlüoğlu ve Evrenos Bey, II. Murat'ın yanında yer alırlar. Düzme Mustafa mücadeleyi kaybeder ve asılarak hayatına son verilir. Bunun üzerine Bizans'ın desteği ile Murat'ın kardeşi olan başka bir Düzme Mustafa daha çıkarılır ancak başarılı olamaz. Bu olaylar esnasında Mihaloğlu öldürülür. Osmanlıya Anadolu'da sorun çıkartan Karamanoğlu Alaeddin Bey'e Sofya Sancağı verilir, bölgeye hizmet eder ve orada vefat eder.

Sultan Murat, Düzme Mustafalarla uğraşırken Eflak Beyi Drakula Tuna'yı geçip Rumeli'ne hücumda bulunmuştur. Murat, Mustafalar olayını hallettikten sonra buraya akınlarda bulunur. Daha sonra Laz İli diye adlandırılan Sırbistan'a akında bulunup Güvercinlik'i muhasara eder. Fetret devrinde elden çıkan Selanik şehrini tekrar fetheder. Evrenosoğlu Ali Bey'i Arnavutluk seferine gönderir. Başarısız olması üzerine Turahan Bey ile Evrenosoğlu Ali Bey'i tekrar Arnavutluk'a gönderir ve burayı fetheder. Bundan sonra Osmanlıların daha çok karşılaşacakları Balkan gücü Ungurus Vilayeti diye adlandırılan Macaristan'dan gelen güçler olacaktır. Semendre fethedilir. Novobrdó kalesi ele geçirilir. Mezit Bey, Eflak Vilayetine akına gönderilir. Eflak'tan Macaristan'a geçen Mezit Bey, burada bozguna uğrar ve şehit olur. Aynı kaderi, daha sonra yapılan bir seferde aynı ismi taşıyan oğlu Mezit de yaşar. Macarlar, topun da kullanıldığı savaşlarda İzladî'de Osmanlı kuvvetlerini zorlarlar.⁴⁶ Akıncı Beyi Turahan Bey, başarısızlığın sorumlusu olarak hapsedilir. Osmanlılar, Macarlara karşı Sırplarla anlaşıp ülkelerinin yönetimini tekrar onlara bırakırlar. Macarlar ise, Sakson, Alman, Çek, Latin, Bosna Hersek, Eflak ve Frenklerden oluşan bir ordu ile Niğbolu, Pravadi üzerinden Varna'ya gelir ve yapılan meydan savaşında ağırlıklı Katolik Haçlı ordusu yenilgiye uğratılır. Daha sonra Sultan Murat Mora'ya akın düzenler, Germe Hisarını ele geçirir. Arnavutluk'ta İskender Bey'in topraklarını ele geçirir ve burada mescitler yaptırır. Macarlar ise yine Hünyadi öncülüğünde Saksonya, Çeh, Latin, Leh ve Eflak askerleriyle Kosova'ya gelirler, yapılan meydan muharebesinde Osmanlılara bir kez daha yenilirler. II. Murat, Tuna'nın güvenliği için Yergöğü Hisarını yaptırttı ve Kazıklı Drakula'yı Eflak'a bey yapar. Daha sonra Arnavutluk'ta Akçahisar'ı kuşattıysa da alamaz.⁴⁷ II. Murat döneminin genel özelliği Fetret döneminde kaybedilen Yıldırım Beyazıt dönemindeki sınırlara tekrar ulaşılmasıdır. Bu duruma

⁴⁶ İzladî Savaşı için bk. Halil İnalcık-Mevlûd Oğuz (haz.), *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân. İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme*, Ankara, 1989.

⁴⁷ Öztürk (haz.), *Anonim Osmanlı Kroniği*, s. 62-79.

karşı tepki, Ortodoks Balkan uluslarından değil, Macaristan öncülüğünde Katolik Avrupa ülkelerinden Haçlı seferleri şeklinde başarısız askeri harekâtların düzenlenmesi olmuştur. Bu sonuç Osmanlıların Ortodoks Balkan ulusları ile birlikte yaşama tecrübelerinin olumlu olarak algılanması olarak kabul edilmelidir.

Balkanlarda oluşan bu durum, Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u kuşattığı zaman daha bariz şekilde ortaya çıkmıştır. Bizans'ın Ortodoks ve Latin dünyasından yardım taleplerine çok az olumlu talep gelirken Bizans içinde Lukas Notaras'ın şahsında bir grup "Kentin içinde Latin başlığının egemen olduğunu görmektense Türklerin sarığının egemen olduğunu görmemiz yeğdir."⁴⁸ görüşünü savunmuştur. Bunun nedeni Macarların Ortodoks Balkan halkları üzerinde uyguladığı siyaset gibi Papalığın da Bizans'ı Katolik olmaya zorlamasıydı. İstanbul kuşatması sırasında şehirde bulunan tarihçi Yorgios Sfrancis, papalığın ve Hristiyan devletlerin hiçbir yardımda bulunmadığı konusunda eserinde bir bölüm ayırma ihtiyacı duymuştu.⁴⁹ Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'un fethiyle Osmanlı ülkesinin Anadolu ve Rumeli toprakları arasında irtibatın kesilmesini sağlayan bir engel de kaldırılmış oldu. Fatih Sultan Mehmet döneminde Mora, Bosna, Eğriboz, Kefe, Azak fethedilmiştir. Ayrıca Belgrad, Eflak, Kara Boğdan'a seferler düzenlenmiştir. Fatih, İstanbul'u dünyanın metropoliti haline getirmek için şehre yönelik imar ve göç politikaları takip etmiş, Balkanların pek çok yerinden gayrimüslimleri İstanbul ve başka yerlere iskân etmiştir.⁵⁰

Sultan II. Beyazıt döneminde donanmasını kuvvetlendiren Osmanlılar, Kili ve Akkirman, İnebahtı, Modon, Koron, Preveze'yi fethetmişler, Leh ordularını Kara Boğdan'da yenilgiye uğratılmışlardır. Safevi ve Memluk meselelerine daha fazla ağırlık veren I. Selim döneminde Balkanlara yönelik fazla bir faaliyette bulunulmamış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Rodos, Belgrad, Macaristan'ın tamamı fethedilerek klasik Osmanlı Balkan sınırlarına ulaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere karşı erken dönemde takip ettiği uygulamalardan bazıları Balkanlarda tutulan tahrir defterlerine yansımıştır. Gayrimüslimler ile ilgili en belirgin uygulamalardan birisi ispençe vergisinin ödenmesidir. Osmanlı tebaası olması ve can ve mal güvenliğinin sağlanmasının bir

⁴⁸ [Mikhael] Doukas, *Tarih Anadolu ve Rumeli, 1326-1462*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 233.

⁴⁹ *İstanbul'un Fethinin Bizanslı Son Tanığı Yorgios Sfrancis'in Anıları, Chronicon Minus*, çeviren ve notlandıran Levent Kayapınar, İstanbul: Kitabevi, 2009, s. 280-292.

⁵⁰ Ayşe Kayapınar, "XV. ve XVI. Yüzyılda Bulgaristan Coğrafyasından İstanbul'a Yapılan Sürgünler ve İskân", V. *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 19-21 Mayıs 2017*, ed. Feridun Emecen ve Ali Akyıldız, İstanbul, 2018, s. 263-285; Levent Kayapınar, "15. ve 16. Yüzyıllarda Yunanistan'dan Yapılan İskânlar", *Doğu Batı Dergisi*, 23/91 (2019-2020): 27-39.

gereği olarak ispençe vermesi, yeniçeri için oğlan alınması, sürgüne tabi tutulması gibi bazı uygulamalardan gayrimüslimlerin derbentçilik, voynukluk, filoricilik, müselleme, vigla ile kale koruması ve martoloz gibi hizmetleri verenler muaf oluyorlardı. Örneğin Balya Patra şehrinde kaleye hizmet etme ve tamiri karşılığında Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren İstanbul'a yapılacak sürgünlerden ve oğullarının yeniçeri yapılmasından muaf tutulmuşlardır. Bu durum II. Bayezid döneminde tutulan bir tahrir defterine "*Gebrân-ı nefis-i Balya Badra mezkûrların ellerinde merhûm Sultan Mehmed'den ve Sultan Bayezid'den ve padişahımız e'azze allâhu ensârehu hazretlerinden ahkâm-ı şerîfleri vardır ki İstanbul'a sürülmekden ve oğulları yeniçeriliğe alınmakdan ve nefis-i Balaya Badra'dan hâric yere sürülmekden mu'af ve müselleme olalar hiç aher kâinen min kâne mâni' ve dâfi' olub müdâhale kılmiya ve ta'arruz değürmeye eğer şöyle ki Balya Badra kalasının hidmed edilmek gibi ve kal'aya mutte'allik meremmât gibi vâki' olursa ihmâl ve musâhele eylemeyub yerine getürelir.*" cümleleri ile yansımıştır.⁵¹ Aynı şekilde Balya Badra şehrinin yalısını ve iskelesini koruma görevini üstlenen gayrimüslimler de bazı hizmet ve vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu durum kayıtlara "*Nefs-i Balya Badra'nın yalısın ve iskelesin beklerler, ellerinde hükm-i hümâyûnları vardır. Mazmûnunda mûnderic olan budur ki mezbûr müsellemler madâm ki ol hidmetde kusûr komayub onat vechile yalıyı ve iskeleyi görüb gözedüb muhafazât eyleyeler harâcdan ve ispenceden ve ulakdan ve cerehordan ve sekbândan fi'l-cümle mecmâ'-i 'avârız-ı divâniyeden ve tekâlîf-i 'örfiyeden mu'af ve müselleme olalar deyu amma 'öşürlerin sâhib-i 'arza virirler.*"⁵² şeklinde yansımıştır.

Derbentçi köyleri de genelde gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Bu hizmetleri karşılığında bazı vergi muafiyetleri tanınmaktadır. 1455 yılında Alasonya yakınlarındaki Diyavata köyünün bu durumu "*Karye-i Diyavata, derbent köyüdür. Kırk nefer kâfir derbent için müselleme konulmuş, kalanın maktu haraca yazmışlar. Amma mecmusu maktu adam başına onar akçe ve bir kile buğday ve bir kile arpa verirler. Kırkdan ziyadesinin koyun resmin alırlar.*" cümleleriyle açıklanmaktadır.⁵³

⁵¹ TT 80, s. 5; TT 367, s. 118; TT 607, s. 12; Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Mora'da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)", *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1 (2015), s. 78. Ayrıca bk. Vasileios D. Siakotos, "A Venetian Version of a Hatt-ı Serif for the Town of Patras", *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek Lands. Toward a Social and Economic History*, Studies in Honor of John C. Alexander, ed. Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou, and Marinos Sariyannis, Istanbul, 2007, s. 323-332.

⁵² BOA TT 367, s. 118; Ayşe Kayapınar, "Osmanlı Döneminde Mora'da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)", s. 79.

⁵³ Ayşe Kayapınar-Levent Kayapınar, "The Application of the Derbend Organization in the Balkans. An Example of the Continuity of Balkan Institutions in the Ottoman System", *State and Society in the Balkans before and after Establishment Of Ottoman Rule*, Belgade, 2017, s. 208.

Normal vergi reayası olan kişilerin sakat olmaması, çalışabilir olması ve küçük yaşta olmamasına dikkat edilirdi. İспенçe vergisi bu durumlar göz önüne alınarak tahsis edilirdi. Bu durum “*mezkûr Yorgi küçük oğlandır, ispençeye yaramadığı sebepten deftere yazılmadı.*” kaydından anlaşılmaktadır. Ayrıca ekonomik verimliliği düşük yerlerde yaşayan reayanın mücerredinden ispençe alınmadığı gibi hane reisinin ispençesinden de %20'lik bir indirim yapılarak 25 akçe yerine 20 akçe ispençe vergisi alınmıştır.⁵⁴

Hristiyanların kadimden sipahi olanlarına Osmanlı Devleti'nde timar verildiği de bilinmektedir. Tırhala Sancağındaki 182 timardan 36'sının gayrimüslimler tarafından tasarruf edildiği tespit edilmiştir.⁵⁵ 1460 yılında ise Mora'daki 49 timar sahibinden 5'i gayrimüslimdir ve timar tasarruf edenler arasında %10'luk bir paya sahiptir. Ayrıca nev Müslim olanlar arasında da timar tasarruf edenler bulunmaktadır. Mora'da nev Müslim olarak timar tasarruf edenlerin sayısı 4'tür ve toplam timar sahipleri arasında %8'lik bir orana sahiptir.⁵⁶

Osmanlılar, Balkanlardaki gayrimüslim halkın dini inançlarını serbest bıraktığı gibi onların dini kurumlarına birtakım muafiyetler de tanımıştır. Bu uygulamalar, Yıldırım Bayezid dönemine kadar inebilmektedir. 1455 tarihli Tırhala tahrir defterinde “*Azedegan-ı keşişan-ı Kalpakkaya, mezkûr keşişlerin merhum Bayazıt hünkâr zamanından beri gelen padişahların ve sultanlarımızın beratı var ki, bağlarından ve değirmenlerinden ve evlerinden ve davarlarından her ne yerde mülkleri var ise muaf ve müsellemler olup nesne vermeyeler.*” denmektedir.⁵⁷ Benzer uygulamalar, Mora Sancağı için de geçerlidir. 1460 tarihli Mora tahrir defterinde Vostıça'da bulunan bir manastır “*Müsellemler ez ispençe, cemaat-i manastır-i Yerondos, der Taksiarhi, nezd-i nefis-i Vostıça, el-mezkûr, amma zikr olunan manastırın papaslarına kâfirce hüküm verilmiş ki evvelden manastır için tutageldikleri emlakına kimesne dahl itmeye haracından ve ispençeden muaf ve müsellemler olalar ve emlakları laftero ola deyu kayd olunmuştur.*” cümleleriyle kendi dillerinde ve Türkçe muaf ve serbest anlamında leftero kelimesi de kullanılarak manastırın papazları bazı hizmetlerden ve vergilerden muaf tutulmuştur. Aynı durumun bu bölgede bulunan Teotokos manastırı için de geçerli olduğunu “*Müsellemler ez ispençe,*

⁵⁴ BOA MAD 10, vk. 403a.

⁵⁵ Halil İncalcık, “Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (60. Doğum Yılı Münasebetiyle), İstanbul, 1953, s. 215.

⁵⁶ Levent Kayapınar, “Mora'da Tourkokratia'nın Tesisi”, XIV. Uluslararası Türk Tarih Kongresi, Ankara, 9-13 Eylül 2002. Ankara, 2005, c. II, I. Kısım, s. 14-15.

⁵⁷ BOA MAD 10, vk. 124a.

*cemaat-ı manastır-ı Teotokos, nezd-i manastır-ı Yerondos, el-mezkûr, amma bunlar dahi yukarı zikr olunan manastır papaslarının kâfirce olan hükümlerini bile eklemişlerdir, haraçtan ve ispençeden muaf ve müsellemler olalar ve emlakları laftero ola deyu” cümlelerinden anlaşılmaktadır.*⁵⁸

Osmanlı Devleti Balkanlarda gayrimüslim tebaasının dini inançlarını tanıyıp onun temsilcilerine bazı vergi indirimlerinde ve muafiyetlerde bulunduğu gibi onların etnik kimliklerini de tanımaktan rahatsızlık duymamıştır. Yunanistan’a ait tahrir defterlerinde ve kanunnamelerde bu duruma ait pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Örneğin 1506 tarihli Tırhala Sancağı kanunnamesinde “*Ve reayadan, Arnavud ve Rum ve Eflâk ki öşr-i gallatı defter-i sultanide maktu kayd olunmuş ola, cins-i hububattan, penbenden ve ketanden ve kimmondan ve anasondan ve zağfirandan sâlârlıklarıyla on beşte iki alınur.*” cümlesinde gayrimüslim reayanın Arnavut, Rum ve Eflaklardan oluştuğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ Bu durum, tahrir defterlerine de yansımaktadır. Arnavutlar için “*Karye-i Toskes, Arnavudan*”,⁶⁰ “*Karye-i Arnavudan, tabi-i Tırhala*”,⁶¹ “*Karye-i Muzak Arnavudan, tabi-i Talanti, hashay-ı mir-liva*”,⁶² “*Karye-i Suli, ez cemaat-i Arnavudan*”⁶³ gibi etnik kimliklerini vurgulayan kayıtların tutulduğunu görüyoruz. 1461 yılında Mora’da 580 adet yerleşim biriminin 407 adedinin Arnavut olduğu belirtilmiştir.⁶⁴

Tahrir defterlerine yansıyan diğer bir gayrimüslim etnik unsur Vlahlardır. Makedonya’da görülen Vlah nüfusunun da Romalılara kadar uzanan bir geçmişi olmakla birlikte buraya komşu Teselya bölgesi XI. yüzyılda bile Megali Vlahya (Büyük Vlahya) diye adlandırılıyordu.⁶⁵ Bu Eflaklar Roma, Bizans ve Stefan Duşan’ın Sırp Çarlığı’nda istihdam edildiler ve Osmanlılar bölgeye geldiğinde Vlahlar da Osmanlı reayası oldu. Osmanlı öncesi Makedonya’da Bulgar, Sırp, Rum ve kaynaklarda Arumen olarak geçen Vlahların yaşadığını meşhur Yunan tarihçisi Apostolos Vakolopoulos da teyit etmektedir.⁶⁶ Tahrir defterlerinde “*Karye-i Çuka*

⁵⁸ Kayapınar, “Mora’da Tourkokratia’nın Tesisi”, s. 15-16.

⁵⁹ BOA TT 36, s. 3.

⁶⁰ BOA MAD 10, vk. 268a.

⁶¹ BOA TT 36, s. 641.

⁶² BOA TT 36, s. 239.

⁶³ BOA TT 10, s. 12.

⁶⁴ Levent Kayapınar, *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*, [Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi], Ankara, 1999, s. 311.

⁶⁵ Benjamin Tudela, *The Itinerary of Benjamin Tudela*, ed. M. N. Adler, London, 1907, s. 11..

⁶⁶ Apostolos Vakalopoulos, *İstoria tis Makedonias 1354-1833*, Selanik, 1988, s.18.

Eflagan”,⁶⁷ “*Karye-i İvlaho Vuni, tabi-i İlondruk*”,⁶⁸ “*Karye-i Ayo Yorgi, Eflah, tabi-i Tırhala*”,⁶⁹ “*Karye-i İvlahohor, tabi-i Tırhala*”⁷⁰ kayıtları ile Vlahlar, Eflak, Eflagan, İvlah, Eflah şeklinde tanımlanmaktadır.

Osmanlının Doğu Roma İmparatorluğundan devralarak tebaası kıldığı insanlar genelde Osmanlı tahrir defterlerinde Rum ya da Rumiyan tabiri ile tesmiye edilmektedir. Bunlara örnek olarak “*Mahalle-i Rûmiyan*”,⁷¹ “*Karye-i Magula, Rûmiyan*”⁷² kayıtlarını gösterebiliriz

Yunanistan coğrafyasına “*Timar-ı İbrahim veled-i Mukbil ve Yusuf ve Hamza, evlad-ı Ahad. Mezkûr İbrahim Anadolu’dan Türk âdemidir ve müşterekleri Yusuf ve Hamza sagir oğlancıklarıdır. Ataları Kocacık Hisarında düşmüş, müşterek yiyüp növbetçe eşerler.*”⁷³ Ve “*Defter-i Yörükân-ı Vilayet-i Rûmeli*”, “*Nahiye-i Platomona, tabi-i Yenişehir, an Yörükân-ı Selanik*”⁷⁴ örneklerinde olduğu gibi Anadolu’dan giden Yörük ve Türkler de yerleştirilmiştir.

Yunanistan coğrafyası için tutulmuş Osmanlı tahrir defterlerinde Efrenc diye tanımlanan gayrimüslimlere de rastlanır. Kiklat Adaları için tutulmuş bir tahrir defterinde Nakşa adasındaki Efrenc taifesinden⁷⁵ ve Efrenc metropolitliğinden bahsedilir.⁷⁶ Santorini Adasında “*Zemin-i Papa Andoni Dakovili Petro, Efrenc*” olduğu belirtilen ada sakinlerine rastlanır.⁷⁷ Ayrıca Santorini Adasındaki Patera-yı cedit ve Aya Katerina manastırlarının Efrenc, Aya Nikola manastırının ise Rûmiyan olduğuna vurgu yapılmaktadır.⁷⁸

Osmanlı tahrir defterleri, Balkanlardaki Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin demografik yapıları kadar yaşadıkları köylere verdikleri Slavca,

⁶⁷ BOA TT 36, s. 440.

⁶⁸ BOA TT 36, s. 109.

⁶⁹ BOA TT 36, s. 120.

⁷⁰ BOA TT 36, s. 657.

⁷¹ BOA MAD 10, vk. 8b.

⁷² BOA MAD 10, vk. 288b.

⁷³ BOA MAD 10, vk. 79b.

⁷⁴ Larisa Yunanistan Devlet Arşivi T4, s. 38.

⁷⁵ Yasemin Demircan-Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar*, c. 2, Ankara: TTK Basımevi, 2020, s. 109.

⁷⁶ BOA TT 800, s. 107.

⁷⁷ BOA TT 800, s. 270.

⁷⁸ Yasemin Demircan-Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar, *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar*, c.1, Ankara: TTK Basımevi 2020, s. 144.

Rumca, Vlahça, Arnavutça, Latince ve diğer dillerde verdikleri isimleri öğrenmemizi sağlar. Bu köylerde yaşayan insanların onomastik ve patronomik verilerini sunarak onların etnik, dini ve dilsel özelliklerinin Osmanlılar döneminde nasıl korunduğunu ve günümüze aktarıldığını anlamamıza vesile olurlar.⁷⁹

Sonuç

Osmanlıların gayrimüslim olan tebaalarıyla ilişkileri devletin kurucusu Osmanlı Bey döneminde başlamış ve ana ilkeleri bu dönemde oluşturulmuştur. Osmanlılar karşılaştıkları değişik gayrimüslim grupların merkezi otoriteden büyük ölçüde mahrum ve kendi içlerinde birlikten yoksun mücadele halinde olduklarını çok erkenden fark etmişlerdir. Osmanlılar Türkçe konuşan ve Müslüman olan bir millet olarak gayrimüslimlerle olan ilişkilerini dini ya da ırki nedenlerle oluşturmamışlardır. Gayrimüslimlerle olan münasebetlerin ana ilkesini akılcılık ve adalet kavramları oluşturmuştur. Osmanlılar, bu ilkelerini yazıya döküp bunları kanunlaştırmaya çalışmışlardır. Osmanlılar Rumeli'nde fethettikleri topraklara Türk nüfusu iskân etmiştir. Bu Türk unsuru Osmanlı öncesi dönemin aksine barış içinde Balkanlardaki gayrimüslimle ile adalet içinde birlikte yaşama tecrübesi ve iradesi oluşturmuştur. Bu ilkeler Osmanlı tahrir defterlerine yansımıştır. Buradaki bilgilere göre Osmanlılar kendilerine tabi gayrimüslimlerin dini inançlarını tanımışlar, dini kurumlarına çeşitli vergi muafiyetleri tanımışlardır. Değişik gayrimüslim unsurları derbentçi, filorici, viglacı, martolos, voynuk gibi teşkilatlarda istihdam etmişler ve bazı vergilerden muaf tutmuşlardır. Osmanlılar, gayrimüslimlerin dini kimliklerini tanıdıkları gibi etnik kimliklerini de tanımışlar, kanunnamelerinde Rum, Eflak, Arnavut reayadan bahsetmişlerdir. Osmanlılar XIV. ve XV. yüzyıllar boyunca Yunanistan'ın bazı bölgelerinde cemaat-i Rûmiyan, cemaat-i Eflagan, cemaat-i Arnavudan ve taife-i Efrenc gibi terimlerle gayrimüslimlerin etnik kimliklerini kabullenmiş ve sürdürmelerine müsaade etmişlerdir. Bu durumu kanunnamelerine ve tahrir defterine yazılı olarak kaydetmişlerdir.

⁷⁹ Kayapınar, Ayşe, "XVI. Yüzyıl Kaynaklarında Balkanlar", *Balkanlarda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Mehmet Hacısalıhoğlu, Levent Kayapınar, Mustafa Hamdi Sayar, Abdulkadir Macit, İstanbul: Fikir, 2024, s. 171-172.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

BOA MAD 10

BOA TT 10

BOA TT 36

BOA TT 367

BOA TT 607

BOA TT 80

BOA TT 800

Larisa Yunanistan Devlet Arşivi T4

Yayınlanmış Kaynaklar ve Tetkik Eserler

Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları. 2013.

Baştav, Şerif, (haz.). *16. Asırda Yazılmış Anonim Osmanlı Tarihi, Giriş ve Metin (1373-1512)*. Ankara 1973.

Balivet, Michel. "Açık Kültür ve 14. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinde Dinler Arası İlişkiler". *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997: 1-7.

Beldiceanu-Steinherr, Irène. "Bitinya'da Gayrimislim Nüfus (14. Yüzyılın İkinci Yarısı -15. Yüzyılın İlk Yarısı). *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997: 8-33.

Chalkokondyles, Laonikos. *The Histories*, trns: A. Kaldelis. 1, London, 2014.

Demircan, Yasemin-Levent Kayapınar, Ayşe Kayapınar. *Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar*. 2 cilt, Ankara: TTK Basımevi, 2020.

Duymaz, Ali. "Geleneksel Anlatılarda Bir Şaman/Sufi Silahı: Tahta Kılıç". *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Ankara 2019: 181-195.

İbn Kemal (Kemalpaşazâde). *Tevârih-i Âl-i Osman*. IV. Defter, haz. Koji İmizawa, Ankara 2000.

İnalcık, Halil. "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı (60. Doğum Yılı Münasebetiyle)*, İstanbul: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1953: 207-248.

İnalcık, Halil- Oğuz, Mevlüd (haz.). *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân. İzladı ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavât-nâme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.

İnalcık, Halil, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul 1997, ss. 78-105.

Ioannis Cantacuzeni. *Historiarum*. ed. L. Schopen, c. III, Bon 1832.

İstanbul' un Fethinin Bizanslı Son Tanığı Yorgios Sfrancis' in Anıları, Chronicon Minus. çeviren ve notlandıran Levent Kayapınar, İstanbul: Kitabevi, 2009.

Kayapınar, Ayşe. "Osmanlı Döneminde Mora'da Bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra (1460-1715)". *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı 1 (2015): 67-93.

- Kayapınar, Ayşe. "XV. ve XVI. Yüzyılda Bulgaristan Coğrafyasından İstanbul'a Yapılan Sürgünler ve İskân". *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 19-21 Mayıs 2017*, ed. Feridun Emecen ve Ali Akyıldız, İstanbul, 2018: 263-285.
- Kayapınar, Ayşe. "XVI. Yüzyıl Kaynaklarında Balkanlar". *Balkanlarda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Mehmet Hacisalihoğlu, Levent Kayapınar, Mustafa Hamdi Sayar, Abdulkadir Macit, İstanbul: Fikir, 2024: 163-182.
- Kayapınar, Ayşe-Levent Kayapınar. "Ortaçağ'da Sırlar ve Devletleri". *Balkanlar El Kitabı*, ed. Osman Karatay-Bilgehan Gökdağ, I, Çorum 2006: 129-139.
- Kayapınar, Ayşe-Levent Kayapınar. "The Application of the Derbend Organization in the Balkans. An Example of the Continuity of Balkan Institutions in the Ottoman System". *State and Society in the Balkans before and after Establishment Of Ottoman Rule*, Belgade 2017: 205-222.
- Kayapınar, Ayşe-Kayapınar, Levent. "Anadolu Beylikleri ve Balkanlar". *İslam Tarihi ve Medeniyeti: Anadolu Beylikleri*, İstanbul: Siyer yayınları, 2017: 501-547.
- Kayapınar, Levent. "15. ve 16. Yüzyıllarda Yunanistan'dan Yapılan İskânlar". *Doğu Batı Dergisi*, 23/91 (2019-2020): 27-39.
- Kayapınar, Levent. "I. Murat'tan II. Murat'a Tımar, Zaviye ve Vakıflar üzerinden Şeyh Bedrettin Vakası". *Uluslararası Börklüce Mustafa Sempozyumu*, [İzmir 2-5 Haziran 2016], ed. Alp Yücel Kaya ve diğerleri, İzmir, 2017: 410-425.
- Kayapınar, Levent. "Makedonya'da Osmanlı Dönemi Evlâd-ı Fâtihân Teşkilatı". *Yitik Hafızanın Peşinde Üsküp Konuşmaları*, ed. Mehmet Dursun Erdem, Necip Fazıl Kurt, Özcan Güngör, Ankara 2019: 17-34.
- Kayapınar, Levent. "Mora'da Tourkokratia'nın Tesisi". *XIV. Uluslararası Türk Tarih Kongresi*, c. II, I. Kısım, Ankara, 9-13 Eylül 2002, Ankara 2005: 3-21.
- Kayapınar, Levent. "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)". *Türkler*, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 2002: 187-195.
- Kayapınar, Levent. *Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi*. [Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi], Ankara 1999.
- Kayapınar, Levent. "Osmanlı Döneminde Anadolu'dan Balkanlara Yapılan Göçlerde Coğrafya ve Kimliğin İzleri". *Tarih Boyunca Uluslararası Göç Ve Göçmenlik*, İzmir 2020: 57-84.
- Kayapınar; Levent. "Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Balkanlara Yerleşen Türkler". *Balkanlarda Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Mehmet Hacisalihoğlu, Levent Kayapınar, Mustafa Hamdi Sayar, Abdulkadir Macit, İstanbul 2024: 93-159.
- Kemalpaşazâde (İbn Kemal). *Tevârih-i Âl-i Osman*, III. Defter. haz. Abdullah Satun, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Kırlıdökme Mollaoğlu, Ferhan. "Düzmece Olarak Anılan Mustafa Çelebi ve Bizans (1415-1416/17)". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49/2 (2009): 173-185.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- [Mikhael] Doukas. *Tarih Anadolu ve Rumeli, 1326-1462*. çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

- Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*. haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Öztürk, Necdet, (haz.). *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015.
- Siatokos, Vasileios D. "A Venetian Version of a Hatt-ı Serif for the Town of Patras". *The Ottoman Empire, the Balkans, the Greek Lands. Toward a Social and Economic History, Studies in Honor of John C. Alexander*, ed. Elias Kolovos, Phokion Kotzageorgis, Sophia Laiou, and Marinos Sariyannis, İstanbul, 2007: 323-332.
- Soulis, G. C. *The Serbs and Byzantium During the Reign of Tsar Stephen Dusan (1331-1355) and Successors*. Washington, 1984.
- Stanojevich Allen, Jelisaveta. "Stefan Uros III Decanski". *The Oxford Dictionary of Byzantium*, c. 3, New York, 1991.
- Tudela, Benjamin. *The Itinerary of Benjamin Tudela*. ed. M. N. Adler, London 1907.
- Vakalopoulos, Apostolos. *İstoria tis Makedonias 1354-1833*. Selanik 1988.
- Vasary, Istvan, Kumanlar ve Tatarlar, Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365), çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul 2008.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. LEVENT KAYAPINAR | Ankara Üniversitesi |
leventkayapinar[at]hotmail.com | ORCID: 0000-0003-2090-4149**

Ankara’da 1966 yılında doğdu. Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nde 1985-1989 yılları arasında tamamladı. 1990-2003 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Yüksek Lisans eğitimini 1993 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı’nda “Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos’un Mektuplarının Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi (1389-1402)” başlıklı tezi ile tamamladı. Doktora öğrenimini 1993-1999 yılları arasında yine Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı’nda “Osmanlı Klasik Dönemi Mora Tarihi” başlıklı tezi ile bitirdi. 1991-1992 öğretim yılında görevli olarak Atina Üniversitesi, Filoloji Fakültesi’nde Yunanca Derslerini takip etti. 1994-1995 öğretim yılında Atina Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde devlet burslusu olarak araştırmalar yapmak üzere bulundu. 2001 yılında Atina’da Post-doktora yapmak üzere bulundu. 2003 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne yardımcı doçent olarak atanan Dr. Levent KAYAPINAR, 2006 yılında Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi Alanında Doçentlik unvanını almaya hak kazandı. 2012 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne profesör olarak atandı. 2014 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Anabilim Dalı’nda profesör olarak atandı ve bölüm başkanı olarak görev yaptı. 2017 Ekim ayında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalına profesör olarak atandı. Aralık 2018 tarihinden itibaren Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri Bölümü Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalına profesörlük kadrosuna atanarak Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı olarak görevlendirildi. 2021 yılından itibaren Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı olarak görev yapmaktadır. Prof. Dr. Levent KAYAPINAR, İngilizce ve Yunanca bilmektedir. Osmanlı dönemi Balkan Tarihi, Bizans ve Yunanistan tarihi ve Osmanlı akıncı aileleri konusunda Türkçe, İngilizce, Bulgarca ve Yunanca olarak çok sayıda makalesi ve kitabı bulunmaktadır.

**Prof. LEVENT KAYAPINAR | Ankara University |
leventkayapinar[at]hotmail.com | ORCID: 0000-0003-2090-4149**

He completed his undergraduate education at Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History between 1985-1989. He worked as a research assistant at the Department of History, Faculty of Language and History-Geography between 1990-2003. He completed his master's degree at Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of History (Medieval History) in 1993 with his thesis titled "The Evaluation of Byzantine Emperor Manuel Palaiologos II's Letters as Historical Sources (1389-1402)". Between 1993-1999, he completed his doctoral studies at Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of History (Medieval History) with his thesis titled "History of Peloponnese in the Ottoman Classical Period". In the academic year 1991-1992, he followed Greek courses at Athens University, Faculty of Philology. In the 1994-1995 academic year, he was a state scholarship student at the Faculty of Literature of the University of Athens to conduct research. In 2001, he was in Athens to do post-doctoral studies. In 2003, Dr. Levent KAYAPINAR, who was appointed as an assistant professor at Abant İzzet Baysal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, was awarded the title of Associate Professor in the field of Modern and Contemporary History in 2006. In 2012, he was appointed as a professor at Abant İzzet Baysal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History. In 2014, he was appointed as a professor at İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of History, Medieval Department and served as the head of the department. In October 2017, he was appointed as a professor at Tekirdağ Namık Kemal University, Department of History, Department of Medieval History. As of December 2018, he was appointed as a professor at Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of Western Languages, Department of Contemporary Greek Language and Literature and assigned as the Head of the Department of Contemporary Greek Language and Literature. Since 2021, he has been serving as the Dean of the Faculty of Language and History-Geography. Prof. Dr. Levent KAYAPINAR speaks English and Greek. He has published numerous articles and books in Turkish, English, Bulgarian and Greek on Ottoman Balkan History, Byzantine and Greek history and Ottoman raiding families.

**RUMELİ'DE AKINCI AİLESİ GÂZİ
MİHALOĞULLARI**

**THE FAMILY OF RAIDER GÂZİ MİHALOĞULLARI IN
RUMELIA**

Prof. Dr. Ayşe Kayapınar

RUMELİ'DE AKINCI AİLESİ GÂZİ MİHALOĞULLARI

Prof. Dr. Ayşe Kayapınar

Milli Savunma Üniversitesi

Özet

Osmanlı Beyliğinin kuruluşu sırasında Harmankaya tekfurı Köse Mihal'in Osman Gâzi'ye tabi olup Müslüman olması önemli anlatılardan birisidir. Bilindiği üzere Köse Mihal'in neslinden gelenler varlıklarını iki ana kol halinde sürdürmüştür. Mihaloğullarının Rumeli kolu Köse Mihal'in oğulları Aziz ve Balta üzerinden devam ederken Anadolu kolu Gâzi Ali Bey üzerinden yürümüştür. Aziz'in ahfadı Edirne'den sonra Plevne'ye yerleşmiştir. Balta'nın oğlu Mahmut ise İhtiman şehrinde sakin olmuştur. Aile, Rumeli'nin pek çok yerinde vakıflar kurmuş ve bu sayede pek çok yerleşim biriminin şenlenmesini sağlamıştır. Rumeli'de Gâzi Mihaloğulları Osmanlı akıncı uçbeyi ailelerinden birisi olarak ünlenmiştir. Gâzi Mihaloğullarının en ünlü akıncı beyi ise Gâzi Mihaloğlu Ali Bey'dir. Gâzi Ali Bey, Batı Balkanlara ve Tuna ötesi topraklara akınlarda bulunmanın yanı sıra Rumeli'de subaşılık ve sancakbeylik görevlerini de yerine getirmiştir. Ailenin başka mensupları da sancakbeyi olarak görev yapmışlardır. Askeri hizmetlerinin dışında Mihaloğulları, Rumeli'de cami, imaret, hamam, zaviye gibi yapılar kurarak sosyal hayatın şekillenmesine katkı vermişlerdir. Bu çalışmada Mihaloğullarının Rumeli'deki askeri faaliyetleri ile Edirne, Pınarhisar, Plevne ve İhtiman'daki inşa ettirdikleri yapılar ve kurdukları vakıflar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Rumeli, Balkanlar, Uçbeyleri, Mihaloğulları, Akıncılar

THE FAMILY OF RAIDER GÂZİ MİHALOĞULLARI IN RUMELIA

Prof. Ayşe Kayapınar

National Defense Universty

Abstract

During the foundation of the Ottoman Beylik, one of the most important narratives is that Köse Mihal, the tekfur of Harmankaya, became a Muslim subject to Osman Gâzi. As is known, Köse Mihal's descendants continued their existence in two main branches. The Rumelia branch of Mihaloğulları continued through Köse Mihal's sons Aziz and Balta, while the Anatolian branch continued through Gâzi Ali Bey. Aziz's descendants settled in Plevne after Edirne. Balta's son Mahmut settled in the city of İhtiman. The family established foundations in many parts of Rumelia and thus made many settlements flourish. In Rumelia, Gâzi Mihaloğulları became famous as one of the Ottoman raiding fighter families. The most famous raiding lord of Gâzi Mihaloğulları was Gâzi Mihaloğlu Ali Bey. Gâzi Ali Bey, in addition to raiding the Western Balkans and the lands beyond the Danube, also served as subash and sanjakbeylik in Rumelia. Other members of the family also served as sanjakbeyi. Apart from their military services, Mihaloğulları contributed to the shaping of social life in Rumelia by establishing mosques, imaret, baths and zaviye. This study will focus on the military activities of Mihaloğulları in Rumelia, the buildings they built in Edirne, Pınarhisar, Plevne and İhtiman and the foundations they established.

Keywords

Ottoman State, Rumelia, Balkans, Uçbeyleri, Mihaloğulları, Raiders

Giriş

Rumeli'nin fethinde akıncı uçbeyleri Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Minnetoğulları, Turahanoğulları, Gümlüoğulları gibi ailelerin aktif rol oynadıkları tarihi kaynaklardan takip edilebilmektedir. Akınlar düzenlemek, istihbari bilgiler toplamak ve akıncıları komuta etmek, subaşılık ve sancakbeyliği görevlerinde bulunmak gibi askeri ve idari görevlerinin yanı sıra akıncı uçbeyleri Rumeli'nin pek çok bölgesinde şehirlerin ve köylerin kurulmasında, şehirlerin ve köylerin gelişmesi ile imarına ve çeşitli bölgelerin iskanına ve şenlenmesine katkı sağlamışlardır.¹ Kurdukları vakıflar sayesinde pek çok şehirde, köprü, imaret, cami, mescit, hamam, zaviye ve buna benzer pek çok yapının inşa edilmesine ve bakımına önyak olmuşlardır. Hatta bazı dervişlerin de hamiliğini üstlenmişlerdir.² Rumeli'deki Mihaloğullarına dair pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların özellikle 2000'li yıllardan sonra daha da arttığı gözlemlenmektedir.³ Bütün bu

¹ Rumeli'de Mihaloğullarına tabi akıncıların kayıtlarını ihtiva eden biri, 1472 tarihli, diğeri 1586 tarihli olmak üzere iki kıymetli akıncı defteri bulunmaktadır. Bu iki defterin transkripsiyonu, ihtiva ettikleri verilerin ayrıntılı analizi ve değerlendirilmesi için bk. Ayşe Kayapınar-Emine Erdoğan Özünlü, *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*, Ankara: TTK Basımevi, 2015; Emine Erdoğan Özünlü-Ayşe Kayapınar, *1472 ve 1560 Tarihli, Akıncı Defterleri*, Ankara: TTK Basımevi, 2017.

² Mariya Kiprovskaya, "The Mihaloğlu Family: Gâzi Warriors and Patrons of Dervish Hospices", *Osmanlı Araştırmaları*, XXXII (2008), s. 193-222.

³ Bu çalışmalardan bazıları için bk. Orlin Sabev, "Rodit Mihaloglu i müsülmanskoto obrazovanie v bılgarskite zemi na osmanskata imperiya" [Mihaloğlu Ailesi ve Osmanlı İmparatorluğunun Bulgar Topraklarında Müslüman Eğitimi], *İstoriya na müsülmanskata kultura po bılgarskite zemi. İzsledvaniya* [Bugar Topraklarında Müslüman Kültürü Tarihi. Araştırmalar], ed. R. Gradeva, Sofia 2001, ss. 136-166; Fehamettin Başer, "Mihaloğulları", *TDVİA*, c. 30, Ankara 2002, s. 24-25; Mustafa Özer, "Edirne'de Mihaloğulları'nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (23-25 Ekim 2003)*, ss. 311-350; Ayşe Kayapınar, "Kuzey Bulgaristan'da Gâzi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005-1/10, s. 169-181; Kiprovskaya, "The Mihaloğlu Family: Gâzi Warriors and Patrons of Dervish Hospices", ss. 193-222; Nikolay Çorbadjiev, "Rodit Mihaloglu i islyamıt" (Mihaloğlu Ailesi ve İslam), *Epohi* [Çağlar], 16/1 (2008), ss. 91-110; Burcu Doğan, *Edirne Gâzi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009; Orlin Sabev, "Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XIV-XIX. Yüzyılları): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler", *OTAM*, 33 (Bahar 2013), ss. 229-244; Mariya Kiprovskaya, "Power and Society in Pleven on the Verge of Two Epochs: the Fate of the Mihaloğlu Family and its Pious Foundations (vakf) during the Transitional Period from Imperial to National Governance", *Bulgarian Historical Review*, 1-2 (2017), ss. 172-204; Aynı makalenin Bulgarcası için bk. Mariya Kiprovskaya, "Vlast i obchtestvo v plevensko na praga na dve epohi: sıdbata na roda Mihaloglu i negovite blagotrivoritelni fondatsii (vakıfı) v usloviyata na prehoda ot impersko kim natsionalno dırjavno upravlenie", *Bılgarite v Osmanskata imperiya*, XIX. V, ponyatiya, strukturi, ličnosti, Sofya, 2017, haz. Vanya Raçeva, ss. 358-372; Veselin Yançev-Mariya Kiprovskaya, "Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey ot negovoto sızdavane prez XV do naçaloto na XX v." [Dönme Zamanları: XV. Yüzyılda Kuruluşundan XX. Yüzyılın Başına Mihaloğlu

çalışmalarda dikkat çeken hususlardan birisi, Plevne ve İhtiman’ın Mihaloğullarının kurduğu vakıflar sayesinde geliştiğidir. Şüphesiz Edirne’nin gelişimine de Gâzi Mihal’in kurduğu zaviye cami, imaret, hamam ve köprüden oluşan külliyesi de katkı sağlamıştır. Yine bugün Türkiye Trakya’sında bulunan Pınarhisar ve Sırbistan’da yer alan Alacahisar (Kruşevac) Mihaloğullarının kurduğu yapılar sayesinde gelişme göstermişlerdir.⁴ Mihaloğulları ailesinin Rumeli’de de ikiye ayrıldığı ve bir kısmının Edirne ve civarı ile Plevne’de yerleştiği, bir kısmının da İhtiman’da iskan olunduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁵ Bu çalışmanın amacı, kökenleri Köse Mihal’e dayandırılan, varlığını Anadolu’da ve Rumeli’de iki ana kol halinde sürdüren Mihaloğullarının Rumeli kolunu incelemektir.

Rumeli’deki Akıncı Ailesi Gâzi Mihaloğullarının Kökeni ve Kolları

Rumeli’deki Gâzi Mihaloğulları Ailesinin kökeni, Bizans’a bağlı Harmankaya tekfurı Osman Bey’e tabi olan ve İslamiyeti kabul eden Köse Mihal’e dayandırılmaktadır.⁶ Köse Mihal’in Bizans tekfurı olduğu belirtilmekte olup Anadolu’ya yerleşmiş Bulgar Türklerinden (Protobulgar) olduğuna dair Bulgar tarih yazımında⁷ iddialar da yer almaktadır.⁸ Katerina Venedikova, Anadolu’daki

Mahmud Bey’in İhtiman Vakfı], *İstoriya* [Tarih], 27/6 (2019), ss. 559-598; Fatih Yurttaş, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi, Mihaloğulları (1300-1600)*, İstanbul 2020; Dragana Amedoski, “Tracing the Forgotten Dervish Lodge (Zaviye) of Mihaloğlu Alaaddin Ali Bey in Kruşevac”, *Vakıflar Dergisi*, 60 (Aralık 2023), ss. 9-21.

⁴ Sabev, “Rodit Mihaloglu i müsülmanskoto obrazovanie”, ss. 136-166; Sabev, “Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları”, ss. 229-244; Grigor Boykov, “The T-shaped Zaviye/İmarets of Edirne: A Key Mechanism for Ottoman Urban Morphological Transformation”, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, c. 3/sayı 1 (Mayıs 2016), ss. 29-48; Yançev-Kiprovskia, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud”, ss. 559-598; Amedoski, “Tracing the Forgotten Dervish Lodge (Zaviye) of Mihaloğlu Alaaddin Ali Bey in Kruşevac”, ss. 9-21.

⁵ BOA TT 77, 97; BOA TT 370, s. 12; BOA TT 382, s. 675; BOA TT 130, s. 597-598; BOA TT 409, s. 584, BOA TT 370, s. 202.

⁶ Fehameddin Başer, “Mihaloğulları”, *TDVİA*, c. 30, Ankara 2002, s. 24-25; Colin Imber, “The Legend of Osman Gâzi”, *The Ottoman Emirate (1300-1389), Halcyon Days in Crete I. A Symposium Held in Rethymnon 11-13 January 1991*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon, 1993, s. 67-76. Türkçe çevirisi için bk. Colin Imber, “Osman Gâzi Efsanesi”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 68-77; Orlin Sabev, “The Legend of Köse Mihal: Additional Notes”, *Turcica*, Sayı 34 (2002), s. 241-253.

⁷ 19. Yüzyıl Bulgar literatüründe yerelde dolaşan söylentiler ve efsaneler üzerine Mihalbeyoğullarının Hristiyan Bulgar kökenli oldukları ve Osmanlılar, Bulgaristan topraklarını fethettikleri zaman bunları Türkleştirdikleri iddia edilmiştir. Bk. Yordan Trifonov, “Tarih ve Söylentilerde Mihalbeyoğulları”, çev. Türker Acaroğlu, *Belleten* c. 60/229, 1996 [1997], s. 801-818;

⁸ Çorbadjiev, “Rodit Mihaloglu i islyamıt”, s. 91-92.

Bulgar Türklerine yönelik çalışmasında Köse Mihal'in soyundan gelenler ile Anadolu'da Bulgar Dağı civarında hüküm sürmüş Bulgar Türkü (Protobulgar) beyi olan Yahşi Han ile akrabalığı olabileceğine işaret etmektedir.⁹ Ayrıca yeni kanıtlar bulunmadıkça Köse Mihal'in Rum kökenli olması gerektiğini belirten araştırmacılar da vardır.¹⁰ Türk tarih yazımında da Köse Mihal'in Rumeli'den Anadolu'ya intikal etmiş bir Kıpçak/Kuman Türkü,¹¹ Tatar kumandanı ya da Türk kökenli olduğu yönde görüşler de mevcuttur. Ayrıca Osmanlı kroniklerinde Köse Mihal olarak geçen kişi, aslında Bizans kaynaklarında Koutzimpaxis olarak zikredilen kişinin aynı olduğu belirtilmektedir.¹² Bu çerçevede Köse Mihal'in Bizans hizmetinde bulunan Hristiyan olmuş Türk asıllı bir tekfur olması muhtemel gözüktüğünü ifade etmek gerekir.

Rumeli'deki Mihaloğullarının Köse Mihal'in soyundan gelip gelmediği konusunda da bir takım tartışmalar genel tarihyazımında mevcuttur.¹³ Harmankaya tekfurı Köse Mihal'in Aziz, Balta ve Gâzi Ali adında üç oğlu vardır. Köse Mihal'in¹⁴ bu oğulları Mihaloğullarının Rumeli ve Anadolu kolunu oluşturmuşlardır. Gâzi Ali Bey'in evladı, Anadolu kolunu oluşturarak Bursa ve Amasya'da varlığını sürdürmüştür. Rumeli kolu ise Köse Mihal'in oğlu Aziz ve Balta üzerinden devam etmiştir. Aziz'in oğlu Gâzi Mihal Paşa, Edirne'de yerleşmiş ve onun da Mehmed, Yahşi (Bahşi olarak da kabul edenler var), Aziz, Hızır ve Yusuf adında 5 oğlu vardır. Oğullarından Hızır'ın ahfadı Plevne'de yerleşmiş, burada vakıflar kurmuş ve çeşitli sancaklarda sancakbeyi olarak görev yapmışlardır. Vize

⁹ Katerina Venedikova, *Bilgarite v Mala Aziya, ot drevnostta do nachi dni* [Geçmişten Günümüze Küçük Asya'da Bulgar (Türkleri)], Stara Zagora 1998, s. 192; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1998, s. 197-209; A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*, İstanbul: T. İş Bankası Yayınları, 2023, s. 232-233.

¹⁰ Yurttaş, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi Mihaloğulları*, s. 59-64.

¹¹ Osman Turan, Köse Mihal'in P. Wittek'e dayanarak Kuman/Kıpçaklardan olduğunu ima etmektedir. Bk. Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi, Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları*, İstanbul 2009, s. 407; Trakya'dan Hristiyan Türklerin yani Kumanların Anadolu'ya yerleştirilmesi konusunda bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği, 13-15'inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. O. Şaik Gökyay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986, s. 13.

¹² Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 467, 778; Yücel Öztürk, "Gâzi Kösemihal'in Menşei ile İlgili Yeni Bir Analiz", *Uluslararası Gâzi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, Kocaeli 2017, ss. 661-688.

¹³ Imber, "The Legend of Osman Gâzi", s. 67-76. Aynı yazar, "Osman Gâzi Efsanesi", s. 68-77; Sabev, "The Legend of Köse Mihal", s. 241-253.

¹⁴ Fr. Babinger, Köse Mihal ile Gâzi Mihal'i karıştırmıştır. Bk. Fr. Babinger, "Mihâl-oghlu", *The Encyclopedia of Islam*, New Edition, c. 7, Leiden-New York, 1993, s. 34.

kalesini zapteden kişi, Köse Mihal’in oğlu Aziz’dir. Aziz’in oğlu Gâzi Mihal ise Edirne’ye Çelebi Mehmet’in daveti üzerine gelmiş ve burada vakıf kurmuştur. Plevne’deki ailenin kolu Gâzi Mihal’dan devam ederken Köse Mihal’in oğlu Balta’nın oğlu İlyas’ın oğlu Mahmud Bey de İhtiman’da yerleşerek buradan diğer bir kolun temsilcisi olarak vakıf kurmuştur.¹⁵

Gâzi Mihal’in soyundan gelenlerin bir kısmının Plevne’ye, bir kısmının da Gâzi Mihal’in oğlu Hızır’ın oğlu Firuz Bey üzerinden Tırnova’ya yerleştiği düşünülmektedir.¹⁶ Ancak Firuz Bey’in 1435-1436 yıllarında Tırnova’da Tsarevets tepesine yaptırdığı camiinin günümüze ulaşmış kitabesinde Firuz bin Abdullah olarak geçmesinden dolayı Firuz Bey’in Mihaloğlu ailesi ile bağlantısının olmadığı kabul edilmektedir.¹⁷ Biz de daha önceki bir çalışmamızda Gökbilgin’in bahsettiği Tırnova’ya yerleşen Firuz Bey’in¹⁸ Nüzhet Paşa’nın Mihaloğullarına dair verdiği soyağacı şemasından hareketle Hızır Bey olma ihtimalinden söz etmiştik, ancak bu durumu da net bir şekilde teyit edemedik.¹⁹ 16. yüzyılda tutulmuş Niğbolu Sancağına dair Osmanlı evkaf defterlerinde Gâzi Ali Bey’in Plevne’de zaviye kaydından sonra Firuz Bey’in Tırnova’da imaret evkafının kaydı geçmektedir. Firuz Bey’in Mihaloğlu olup olmadığı belirtilmemiştir. Bununla birlikte Tırnova kazasında vakfına bağlı olarak gözüken 5 köyden ikisi, Mihaliçe-i küçük ve Mihaliçe-i büzürg olarak geçmektedir. Mihaliçe adında köylerin olması Firuz Bey’in de bu aileden gelebileceği düşüncesini uyandırmaktadır.²⁰ Firuz Bey vakfına bağlı diğer köyler ise Murad Bey, Umur Bey ve Marnopole-i Pavlikan’dır. Bu arada Rumeli’ye yerleşen kolların Anadolu ile bağlantılarının da sürdüğünü ve hatta Gölpazarı’nda Gâzi Mihal’in bir zaviye, bir hamam ve bir menzil hanı yaptırdığı bilinmektedir. Hatta Mihal Bey’in ahfadı Harmankaya nahiyesindeki yaya askerinin komutanlığını da yapmıştır.²¹

¹⁵ T. Gökbilgin, “Mihaloğulları”, *İA*, s. 286; Sabev, “Rodit Mihaloglu i müsülmanskoto obrazovanie”, s. 154.

¹⁶ Gökbilgin, “Mihaloğulları”, s. 285-292.

¹⁷ Çorbadjiev, “Rodit Mihaloglu i islyamıt”, s. 91-92.

¹⁸ Gökbilgin, “Mihaloğulları”, s. 286.

¹⁹ Kayapınar, “Kuzey Bulgaristan’da Gâzi Mihaloğulları Vakıfları”, s. 169-181.

²⁰ BOA TT 382, s. 784-795; TKGMA KK 559, v. 97a-102a.

²¹ Mahmut R. Gâzimihal, “İstanbul Muhasaralarında Mihâloğulları ve Fatih Devrine Ait Bir Vakıf Defterine Göre Harmankaya Mâlikânesi”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 4 (1958), s. 126-130; Mariya Kiprovska, “Byzantine Renegade and Holy Warrior: Reassessing the Character of Köse Mihal, A Hero of the Byzantino-Ottoman Borderland”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları/Journal of Turkish Studies*, c. 40 (Aralık 2013), s. 258-259.

Edirne Gâzi Mihaloğlu evkafı ve ona tabi Üsküdar nahiyesi ile Pınarhisar kazasındaki köyler

Gâzi Mihal Bey'in Edirne'deki yapıları arasında cami, hamam, imaret ve köprü yer almaktadır. Kaynaklarda Gâzi Mihal olarak geçen Edirne'deki evkafın kurucusu Kiprovska'ya göre aslında Gâzi Mihaloğlu Mehmed Bey'dir.²² Ancak başka bazı araştırmalarda Gâzi Mihal'in Mehmed adlı bir oğlunun mezar taşı kitabesinden söz edilmesi, Gâzi Mihal ile Gâzi Mihaloğlu Mehmed Bey adında iki farklı kişinin varlığını ortaya koymaktadır.²³ Edirne'de Gâzi Mihal Bey Camisi olarak bilinen cami, Abdurahman Hibri'nin Edirne Tarihi'ne göre Tunca kenarında 1412 yılında yaptırılmıştır. Ancak caminin inşaa tarihi 1422'dir.²⁴ Caminin kapısının üzerindeki Arapça kitabe 1422 (H. 825) yılında Emîrû'l-kebîr Mihal b. Aziz tarafından yaptırıldığı yazılmaktadır.²⁵ Aslında bu cami bir zaviye-cami olarak inşa edilmiş, daha sonra camiye dönüştürülmüştür. İki yanındaki tabhane odaları onun bir zaviye-cami olduğunu ortaya koymaktadır.²⁶ T planlı zaviye/imaret erken dönem Osmanlı şehir mimarisinin oluşturmak üzere kullanılan tiplerden birisidir. Bu tip zaviye/imaret camiler, aslında genelde sur dışında inşa edilmekte ve zaman içerisinde şehrin gelişeceği istikameti belirlemektedir.²⁷ Mihaloğlu Camii'nin iki yanında tabhaneleri ve avlu içinde aşevi bulunmaktadır. Cami tek kubbeli olup bir minaresi vardır.²⁸ Tosyavizade Rıfat Osman; Mihal Bey Camii'ni, Orta İmaret Mahallesinde Tunca nehrinin iki kolu arasında kalan bir adacık üzerinde ve nehrin sahilinde yer alacak şekilde dört kubbeli ve çatısı kurşun örtülü olarak tarif eder. Yine Rıfat Osman'ın eserinde caminin banisi Mihal ibni Aziz

²² Mariya Kiprovska, "Pınarhisar's Development from the Late Forteenth to the Mid-Sixteenth Century", *Cities in Southeastern Thrace, Continuity and Transformation*, ed. Daniela Stoyanova, Grigor Boykov, Ivaylo Lozanov, Sofia 2017, s. 193.

²³ Mustafa Özer, "Edirne'de Mihaloğulları'nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi", *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (23-25 Ekim 2003)*, s. 343-344.

²⁴ John Freely, *A History of Ottoman Architecture*, WITpress 2011, s. 80.

²⁵ Semavi Eyice, "Gâzi Mihal Köprüsü", *DİA*, 13, 1996: 459.

²⁶ Semavi Eyice, "Gâzi Mihal Köprüsü", *DİA*, 13, 1996: 460.

²⁷ Grigor Boykov, "The T-shaped Zaviye/İmarets of Edirne: A Key Mechanism for Ottoman Urban Morphological Transformation", *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, c. 3/sayı 1 (Mayıs 2016), s. 34-36, 43-44.

²⁸ Abdurahman Hibri, *Enisü'l-Müsâmirîn, Edirne Tarihi 1360-1650*, çev. Ratip Kazancıgil, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, 1999, s. 26.

olduğunu belirtilmektedir.²⁹ Osman Nuri Peremeci de Mihal Bey Cami için bir kubbeli, bir kemerli ve tek minareli olduğunu ve haremde beş kubbesi ve bir kurşun örtülü saçağı olduğunu anlatır.³⁰ Gâzi Mihal Bey, 1435/1436 yılında vefat edince cami haziresine defn olunmuştur. Mihal Bey’in oğlu Hızır Bey’in oğlu Bali Bey de 1476/1477’de vefat ettikten sonra yine bu caminin haziresine defnedilmiştir.³¹ Aslında günümüzde yapılan araştırmalarda Mihal Bey Cami haziresinde Mihal Bey ve ailesine ait yedi adet mezar taşı tespit edilmiştir. Mihal Bey bin Aziz³² (ö. 1436) ve torunu Bali Bey (ö. 1476) dışında, burada oğulları Mehmed Bey (öldüğü tarih bilinmiyor), Mihal Bey’in oğlu Yahşi Bey’in kızı (ö. 1443),³³ Aziz Bey (1446),³⁴ Hızır Bey (ö. 1452)³⁵ ve Yusuf Bey’in (1471)³⁶ de mezarları bulunmaktadır.³⁷ Ölüm tarihi bilinmeyen Hamil-i liva Gâzi Mihal Mehmed Aziz adında birinin mezarı da buradadır.³⁸

Mihal Bey Hamamı çifte hamam olarak Yıldırım Bayezid Cami yakınında küçük bir hamam şeklinde tarif olunmaktadır.³⁹ Bu hamam, 1406 yılında yaptırılmıştır. Mihal Bey Köprüsünün doğu girişinde yer alan bu hamam, bugün terk edilmiş harabe haldedir. Edirne’nin en eski hamamı Mihal Bey hamamı kabul edilir.⁴⁰ Hibri’nin Edirne Tarihinde Mihal Bey Köprüsü için Yıldırım Köprüsüne bitişik olduğu ve Mihal Bey Cami’ne yakın olması sebebiyle bu adı aldığı

²⁹ Rıf’at Osman, *Edirne Evkaf-ı İslâmiye Tarihi, Camiler ve Mescitler*, Osmanlıcadan sadeleştiren Ülkü (Ayan) Özsoy, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1999, s. 139-140.

³⁰ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul: Bellek Yayınları, 2011, s. 66.

³¹ Rıf’at Osman, *Edirne Evkaf-ı İslâmiye Tarihi, Camiler ve Mescitler*, s. 139-140.

³² Burcu Doğan, *Edirne Gâzi Mihal Camisi Haziresi’ndeki Mezar Taşları*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009, s. 757-760.

³³ Doğan, a.g.t., s. 761-764. Yahşi Bey’in kızının isminin ne olduğu bilinmektedir. Ancak Mihal Bey’in oğlu İskender’in oğlu Yahşi Bey’in Fatih dönemi akıncı üç beylerinden olduğu bilinmektedir. Yahşi Bey, Hasköy civarında bulunan Otman Baba tekkesinin hamilerindendir. Bk. Kiprovsk, “The Mihaloğlu Family: Gâzi Warriors and Patrons of Dervish Hospices”, s. 197-198.

³⁴ Doğan, a.g.t., s. 797-800.

³⁵ Doğan, a.g.t., s. 765-768.

³⁶ Doğan, a.g.t., s. 792-794.

³⁷ Mustafa Özer, “Edirne’de Mihaloğulları’nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi”, 1. *Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (23-25 Ekim 2003)*, s. 316; Burcu Doğan, s. 797.

³⁸ Burcu Doğan, a.g.t., s. 181.

³⁹ Abdurrahman Hibri, *Enîsü’l-Müsâmirîn, Edirne Tarihi 1360-1650*, s. 45.

⁴⁰ John Freely, *A History of Ottoman Architecture*, WITpress 2011, s. 79.

belirtilmektedir.⁴¹ Aslında Mihal Bey köprüsü, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos tarafından inşa edildiğine dair görüşler olduğu gibi, daha önceki bir dönemde yani Roma döneminde yapıldığına dair iddialar da mevcuttur.⁴² Mihal Bey, bu köprüyü tamir ettirmesi sebebiyle Mihal Bey köprüsü olarak anılmıştır.⁴³

Osmanlı tahrir defterlerinde Gâzi Mihaloğlu imaret vakfıyla ilgili ilk kaydı 1485/1486 (H.890) yılına aittir.⁴⁴ Bu kayıttan sadece Havaroz/Havaroş köyünün gelirleri, Edirne'deki imaretin giderlerine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda başka köylerin de gelirleri Edirne'deki Mihal Bey vakfına bağlanmıştır. 1513/1514 tarihli bir fermana göre Sultan Mehmet Han (kastedilen Fatih Sultan Mehmed), Pınarhisar'ın kendisi ile Pınarhisar nahiyesine bağlı Geredelü, Boryalu/Poryalu, Rum Beylü, Sazara ve Manastır karyelerini ve Hacı Murad arığını Mihal Bey'e temlik etmiş ve o da bunların gelirlerini Edirne'deki imaretine vakf etmiştir.⁴⁵ Bu köyler ne zaman tam olarak temlik edilip ne zaman vakfedilmiş, çok anlaşılamamaktadır. Sadece bu fermanın Yavuz Sultan Selim tarafından yenilendiği anlaşılmaktadır. Ancak fermanın içinde bu köylerin temlikî Sultan Mehmed tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bu durumda bu köylerin Mihal Bey evladına temlik edildiği ve onlar tarafından Edirne'deki imarete vakfedildiği anlaşılmalıdır. Çünkü Mihal Bey, 1435/1436 tarihinde vefat etmiştir. Bununla beraber Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlar da bazı soru işaretleri uyandırmaktadır. Çünkü 1485/1486 tarihli bir defterde Geredelü köyü Silahdarbaşı timarı olarak gözükmektedir.⁴⁶ Diğer adı Şah Melek olan Manastır karyesi de Umur veled-i İlyas'ın timarı olarak kaydedilmiştir.⁴⁷ Ancak muhtemelen bu durum bu iki köyün sadece öşür vergilerinin Mihal Bey vakfına tahsis edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Havroz/Havroş karyesinin Edirne'de Mihal Bey imareti vakfına ait olduğu belirtilmiştir.⁴⁸

⁴¹ Abdurahman Hibrî, *Enîsü'l-Müsâmirîn, Edirne Tarihi 1360-1650*, s. 50.

⁴² Semavi Eyice, "Mihal Bey Köprüsü", *DİA*, 13, 1996: 461.

⁴³ John Freely, *A History of Ottoman Architecture*, WITpress 2011, s. 87.

⁴⁴ BOA TT 20, s. 66.

⁴⁵ M. Tayyib Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007, s. 244.

⁴⁶ BOA TT 20, s. 33.

⁴⁷ BOA TT 20, s. 22.

⁴⁸ BOA TT 20, s. 66.

1513/1514 tarihli bir fermanda Geredelü, Boryalu/Poryalu, Rum Beylü, Sazara ve Manastır karyelerinin ve Hacı Murad arığını Mihal Bey’e temlik edildiği ve bunların kendisi tarafından daha sonra vakfedildiği bilgisine rastlanılması, Mihaloğlu’nun Edirne’deki vakfı açısından önem taşımaktadır.⁴⁹ Bu köyler, daha sonraki tarihlerde de Edirne’deki Mihal Bey vakfına tabi olarak gözükmektedir. Öncelikle Havaroz/Havaros veya Havaros köyünü 1571 tarihine kadar tutulmuş olan Osmanlı tahrir defterlerinde takip edebilmek mümkündür. Havaros karyesi, 1519, 1530, 1568 ve 1571 tarihli defterlerde yer almaktadır.⁵⁰ Gelirleri, Mihal Bey vakfına ait kaza merkezi olan Pınarhisar ve ona bağlı Geredelü, Boryalu/Poryalu, Rum Beylü, Sazara ve Manastır karyelerini de daha sonraki tarihlerdeki kayıtlarını takip etmek mümkündür.⁵¹ Ancak 1530 yılında bunlara ilaveten yeni köylerin Mihal Bey vakfına tabi olduğunu da görmekteyiz. Eyücek, Hisar Şeyh, Ali Bey, Edüğe ve Yenice olmak üzere vakıf köyleri arasında yenileri ilave olunmuştur. Bu arada Geredelü köyü, Küçük ve Büyük Geredelü olarak iki köye bölünmüştür. Edüğe köyü ise listede iki kez zikredilmiştir. Muhtemelen köyün ikiye bölünmesine işaret olan bir durum söz konusudur. Çünkü daha sonraki tarihlerde Edüğe ve Küçük Edüğe olmak üzere iki köy karşımıza çıkmaktadır.⁵² 1569 tarihli defterlerde Gâzi Mihal Bey evkafına bağlı yerleşim birimleri sıralanmıştır. Pınarhisar, Eyüceklü, Küçük Edüğe, Edüğe, Manastırcık, Ali Bey, Yenice, Poryalu, Rum Beylü, Sazara, Küçük Gerede, Hızır Şeyh/Safa Şeyh, Büyük Gerede ve Paspala olmak üzere 14 yerleşim birimi, Gâzi Mihal Bey evkafına bağlı olarak kaydedilmektedir.⁵³ Burada köylerle ilgili bazı değişiklikler gözlemlenmektedir. Öncelikle Edüğe köyü ve Küçük Edüğe köyü olmak üzere iki karye karşımıza çıkmaktadır. Manastır karyesi, Manastırcık olarak anılmaktadır. Diğer önemli değişiklik ise Hızır Şeyh/Sefa Şeyh ile Küçük Gerede karyelerinin nüfusunun büyük vebadan (yumurcak denen hastalık) kırılmış olmaları ve bu köylerde kimsenin kalmamış olmasıdır.⁵⁴ Daha önce sadece mahallesi kaydedilen Mihaloğlu Yahşi Bey’in 1569 yılındaki kayıttaki zaviyesinin de yer alması dikkat çekicidir.⁵⁵ Ayrıca Büyük Geredelü Köyü de Kaza-yı Burgoz’a bağlanmıştır.⁵⁶

⁴⁹ Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, s. 244.

⁵⁰ BOA TT 77, 97; BOA TT 370, s. 12; TKGMA KK 562, vk. 106b; BOA TT 498, s. 567.

⁵¹ Mehtap Özdeğer, “XVI. Yüzyılda Pınarhisar Kazası ve Vakıfları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 208 (2014): 39-80.

⁵² BOA TT 370, s. 262; TKGMA KK 548, vk. 72a, 79b.

⁵³ BOA TT 541, s. 134-165; TKGMA KK 548, s. 79b-85a.

⁵⁴ TKGMA KK 548, vk. 81b.

⁵⁵ KK 548, vk. 86a.

⁵⁶ KK 548, vk. 85b; TT 541, s. 164.

Tablo 1: Gelirleri Edirne’de Gâzi Mihal Bey Evkafına Bağlı Köyler

1485/1485 ¹	1513/1514	1530 ²	1568 ³	1573/1574 ⁴	Lokalizasyon
1 Havaroz (tabi-i Fiğla) ⁵		Havaros (der nezd-i Fiğla)	Havaros (der nahiye-i Üsküdar, tabi-i Edirne) ⁶	Havaros (der nahiye-i Üsküdar, tabi-i Edirne) ⁷	Avarız/Edirne
2	Pınarhisar	Pınarhisar	Pınarhisar	Pınarhisar	Pınarhisar/Kırklareli
3	Geredelü	Büyük eredelü Küçük Geredelü	Büyük Gerede Küçük Gerede	Büyük Gerede Küçük Gerede	Büyükgerdelli/Edirne
4	Poryalu	Poryalu	Poryalu	Poryalu	Poyralı/Kırklareli
5	Rum Beylü	Rum Beylü	Rum Beylü	Rum Beylü	İslambeyli/Kırklareli
6	Sazara	Sazara	Sazara Papa Vrini Mah. Papa Yanni Mah.	Sazara Papa Vrini Mah. Papa Yanni Mah	Çukurpınar/Kırklareli
7	Manastır	Manastır	Manastırcık	Manastırcık	Çayırdere/Pınarhisar/Kırklareli
8	Hacı Murad Arkı				
9		Eyücek	Eyüceklü	Eyüceklü	Evciller/Pınarhisar/Kırklareli
10		Hisar Şeyh	Safa Şeyh	Safa Şeyh	Sofular/Vize/Kırklareli
11		Ali Bey	Ali Bey	Ali Bey	Tespit edilememiştir.
12		Edüğe	Edüğe	Edüğe	Muhtemelen Armağan Köyü/Kırklareli
13		Yenice	Yenice	Yenice	Yenice/Pınarhisar/Kırklareli
14		Edüğe [diğer]	Küçük Edüğe	Küçük Edüğe	Muhtemelen Armağan Köyü/Kırklareli
15		Galovri	-	-	Tespit edilememiştir.
16			Paspala (hariç ez defter der sınır-ı Mihal Bey) ⁸	Paspala (hariç ez defter der sınır-ı Mihal Bey)	Armutveren/Kırklareli

¹ BOA, TT 20, s. 66.

² BOA TT 370, s. 12.

³ TKGMA KK 548, vk. 70b-86a.

⁴ BOA TT 541, s. 134-165.

⁵ Fikle/Fikla ya da Fiğla karyesi, bugün Bulgaristan’da Cisir-i Mustafapaşa (Svilengrad)’a bağlı Matoçına köyüdür. Osmanlı döneminde Edirne kazasına bağlıdır.

⁶ BOA TT 470, s. 586.

⁷ Bu köy, 1568/1569 ve 1570/1571 tarihli iki evkaf defterinde geçmektedir. Bunun için bk. BOA TT 498, s. 567; TKGMA KK 562, s. 106b.

⁸ Köyün kayıtlı bulunduğu varak için TKGMA KK 548, vk. 86a; bk. Karş. Mehtap Özdeğer, “XVI. Yüzyılda Pınarhisar Kazası ve Vakıfları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 208 (2014): 43/dipnot 14, 51/dipnot 50.

İskender Bey’in kardeşi Gâzi Ali Bey, sahip olduğu topraklara Plevne’yi merkez olarak seçerken İskender Bey ve ahfadı Pınarhisar’ı merkez seçmiştir.¹ Ayrıca Sultan II. Bayezid, Gâzi Mihal oğlu İskender Bey’e Kızılağaç nahiyesinde beş köy temlik etmiştir. Bu köyler, daha sonra İskender Bey’in oğulları Yahşi ve Mahmud’a intikal etmiştir. İskender Bey, Plevne’de sakin olan Gâzi Ali Bey’in kardeşidir. 1519 yılındaki kayıda göre bu köylerden Gülmez Halil (nam-ı diğer Kara Yiğit), İbrahim (tabi-i Kara Beylü), mezra-yı Yunaklu (tabi-i Kara Beylü, hali), Derviş Mehmed (tabi-i Kara Beylü), Timurcı/Demürce Hızır (nam-ı diğer Kara Beylü) Yahşi bey’in hissesine mülk olarak geçmiştir. İki bölük halinde oturan ve Sofular olarak da bilinen Komari ve Kazıklı köyleri ise Mahmud Bey’e mülk olarak intikal etmiştir.² 1530 yılında Mihaloğlu İskender’in mülkünün oğulları Yahşi Bey ve Mahmud Bey tasarrufunda olduğuna dair aynı kayıt geçmektedir. Buna göre Gülmez Halil (nam-ı diğer Kara Yiğit), Derviş Mehmed (tabi-i Kara Beylü), Timurcı Hızır (nam-ı diğer Kara Beylü) köyleri Yahşi Bey’in hissesi iken, Komari (ki Sofular dahi derler) ve Kazıklı köyleri ise oğlu Mahmud Bey’e aitti.³ İskender Bey’in oğlu Yahşi Bey’in oğlu Ahmed Bey, Binbir Oklu Ahmed Baba olması muhtemel olup Pınarhisar’a 15 km uzaklıkta Erenler köyünde türbesi bulunmaktadır. Bu türbeyi yaptıran ise Yahşi Bey’in kardeşi Mahmud Bey’dir. Rivayete göre ise Ahmed Bey, 14. yüzyılda Pınarhisar’ın fethinde şehit düşmüş bir komutandır.⁴

Gâzi Mihaloğlu Ali Bey ve Ahfadının Plevne’deki hayratı ve ona bağlı köyler

Anlatılara göre Plevne, Gâzi Mihal Bey tarafından fethedilmiştir.⁵ Ancak Mihaloğlu ailesinin bir kolunun Plevne’de yerleşmesi Gâzi Alaeddin Ali Bey sayesinde olmuştur. Gâzi Alaeddin Ali Bey, Gâzi Mihal Bey veya Gâzi Mihaloğlu Mehmed Bey’in oğlu Hızır’ın oğludur. Hayat hikayesi Gazavatnameler’e konu olmuş olan Gâzi Alaeddin Ali Bey, Tuna nehrini 330 kez geçmiş ve Rus’un, Üngürüs’ün putunu kırmış, Eflak’ı kahretmiş, Leh ve Çek illerini payımal etmiştir.⁶ Gâzi Alaeddin

¹ Mariya Kiprovska, “Pınarhisar’s Development from the Late Forteenth to the Mid-Sixteenth Century”, *Cities in Southeastern Thrace, Continuity and Transformation*, ed. Daniela Stoyanova, Grigor Boykov, Ivaylo Lozanov, Sofia 2017, s. 196.

² BOA TT 77, s. 327-328; Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, s. 431.

³ BOA TT 370, s. 62. Gökbilgin, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, s. 431.

⁴ Mariya Kiprovska, “Legend and Historicity: The Binbir Oklu Ahmed Baba Tekkesi and Its Founder”, *Monument, Patrons, Contexts, Papers on Ottoman Europe Presented to Machiel Kiel*, ed. M. Hartmuth ve A. Dilsiz, Leiden 2010, s. 30-33.

⁵ Sabev, “Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi”, s. 233.

⁶ Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavât-nâmesi*, Ankara 2000, s.246, 295.

Ali Bey, Semendre, Vidin, Niğbolu ve Sivas Sancakbeyliklerinde bulunmuştur. Sırbistan'ın fethinde önemli rol oynamış ve 1463-1499 yılları arasında Semendre Sancakbeyi olarak bulunmuş olan Gâzi Ali Bey, Sırbistan topraklarında da vakıflar kurmuş ve bir takım yapılar yaptırmıştır. Niş, Resava kalesinde ve Haram kalesinde yaptırdığı hamamların gelirlerini, Niş'te bina ettirdiği zaviyesinin masraflarına tahsis etmiştir. Alcahisar (Kruşevac) yakınlarında 1450'li yıllarının sonunda veya 1460'lı yıllarının başında Gâzi Ali Bey'in bir zaviye yaptırdığı düşünülmektedir.⁷

Ali Bey'in Plevne'de 1430 yılında doğmuş olabileceği düşünülmektedir.⁸ II. Bayezid, Gâzi Ali Bey'e Plevne, Griviçe (Dolna Griviçe, Grivitsa) ve Kışın karyelerini temlik olarak vermiştir.⁹ Sultan Bayezid'in Gâzi Ali Bey'e verdiği mülknameye göre Ali Bey kimsenin raiyyeti olmayan kafirler getirip onları kendisine temlik edilen köylerin sınırları içerisine yerleştirip vermek zorunda oldukları vergileri toplama hakkını elde etmiştir. Plevne civarının bu şekilde iskan edilmesi ile buradaki köy sayısı artmış ve bunların bir kısmından sağlanan gelirler, Plevne'de yaptırdığı mescidine, imaretine ve bazısını da zaviyesine vakfetmiştir.¹⁰ Sayıları artan köylerin diğer bir kısmını da oğullarına ve azatlı kölelerine temlik etmiştir.¹¹ Başlangıçta Ali Bey'in sadece üç köyü temlik ettiği görülmektedir. Zamanla köy sayısı artmış ve 1530 yılında köylerin sayısı 16'ya ve 1579 yılında da 17'ye yükselmiştir. 1530 yılında Ali Bey'in vakfına geliri tahsis edilen köyler şunlardır: Plevne şehri, Griviçe, Plevne karyesi, İskrobyan (İskrobin), Bukovlık, Belokumin (Belokamen, Beli Hmel=Plazi gız), Brestoviçe (Brestovitsa), Tuçniçe (Tuçenitsa), Dolna Mitropolye (Dolna Mitropolya), Gorna Mitropolye (Gorna Mitropolya), Tırnan (Tirnene), Botova (ya da Birçevçe), Viçin dol (kayıp), Kraguy (Gortalovo), Begleş (Beglej) ve Pirdilovo (Nikolaevo).¹² Bu yerleşim birimleri listesine 1550'de Laskari (Laskar) karyesi dahil olunmuştur. Bu arada Bukovlık karyesinin aşağı ve yukarı olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Yukarı kısmı imaret vakfına tabi iken aşağı kısmı zaviye vakfına bağlanmıştır.¹³

⁷ Amedoski, "Tracing the Forgotten Dervish Lodge (Zaviye) of Mihaloğlu Alaaddin Ali Bey", ss. 9-21.

⁸ Olga Zirojevic, Smederevski sandžakbeg Ali-beg Mihaloglu" [Semendre Sancakbeyi Mihaloğlu Ali Bey], *Zbornik za istoriju Matice srpske* (Ana Sırbistan Tarihi Bildiri Kitabı), 3 (1971), ss. 9-27; Sabev, "Rodit Mihaloglu i müsülmanskoto obrazovanie", s. 139.

⁹ BOA TT 382, s. 675.

¹⁰ BOA TT 382, s. 675.

¹¹ BOA TT 382, s. 675; TKGMA KKA 559, vk. 79b.

¹² *370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530)*, Dizin ve Tıpkıbasım, ed. By Yusuf Sarıncay, c. 2, Ankara 2001-2002, s. 522.

¹³ TKGMA KKA 559, vk. 79a, 95a.

Sofya’da muhafaza edilen bir evkaf defteri parçasına göre 1540’lı yıllara ait Gâzi Ali Bey’in mescit vakfı, oğlu Mehmed Bey’in mescit ve zaviye vakfı, oğlu Hızır Bey’in annesinin mescit vakfı ile Mehmed Bey’in Vidin’deki cami vakfının yeni kurulduğu ifade edilmiştir.¹⁴ Burada karışıklık yaratan kayıtlardan birisi, Gâzi Ali Bey’in mescit vakfının yeni kurulmuş olması bilgisidir. Çünkü vakfiyeye göre Gâzi Ali Bey’in Plevne’de vakfının kuruluş tarihi olarak 1495/1496 (H. 901) yılı olarak kabul edilmektedir.¹⁵ Bu arada 1530 yılında Mehmed Bey’in Filibe yakınlarında mülk olarak tasarruf ettiği Urganlu çiftliğini kaydına rastlamaktayız. Bu kayıdı ilginç kılan ise Mehmed bin Mihal’in “Kızılbaş Seferinde” şehit olmasına dair bir bilgiyi içermesidir. Kızılbaş Seferi ile ise, 1514 yılında Safevi Devletine karşı düzenlenen Çaldıran seferi olup Mehmed bu seferde şehit düşmüştür.¹⁶ Ancak bu Mehmed Bey’in yine Mihaloğlu ailesinin Tırnova ya da İhtiman kolundan gelen başka biri olduğu düşünülmektedir.¹⁷ Çünkü Niğbolu sancakbeyi olan Mihaloğlu Mehmed Bey, 1532 yılına kadar Eflak’a, Erdel’e ve Macaristan’a yapılan seferlerde yer almıştır.¹⁸ Bu Mihaloğlu Mehmed Bey, Ali Bey’in Hristiyan kökenli olup sonradan Müslüman olan ve Selim Şah ismini alan eşinden olma oğludur. Mehmed Bey’in Eflak voyvodası Neagoe Besarab yani Craiovescu ailesi ile anne tarafından akrabalığı vardır. Bundan dolayı da Eflak voyvodalığının iç işlerine de müdahil olmaya çalışmıştır.¹⁹

Gâzi Ali Bey’in Plevne’deki mescidine ve imaretine gelirleri tahsis edilen yerleşim birimleri, nefsi-i Plevne ile Plevne-i bala, Dolna Griviçe, Bukovlık-ı bala, Belokomin, Brestoviçe, Tuçeniçe, Dolna Mitropoli, Gorna Mitropoli, Tırnani, Butova, Vuçin Dol, Kraguy, Begleş, Pirdilova, Pırçoviçe, Laskari, İskrobin’den ibarettir. Gâzi Ali Bey’in zaviyesine gelirleri ayrılan köyler ise Kışın-i Küçük, Kışın-i büyük, Kamenice, Novasel nam-ı diğer Jabokrit (Kışın-i büyük’den ifraz olunmuştur) ve Bukovlık-ı zir’dir.

Zaman içerisinde Gâzi Ali Bey’in ahfadından olanlar da bazı mülk köylerini vakıf köylerine dönüştürmüş ve daha sonraki nesillere intikal etmesini sağlamıştır. Bu bakımdan Gorna Griviçe köyünün ilginç bir hikayesi vardır. Gorna Griviçe karyesi Gâzi Ali Bey’in oğlu Mehmed Bey’in mülküdür. Mehmed Bey’in ölümü

¹⁴ *Turski izvori za bulgarskata istoriya*, ed. B. Cvetkova, A. Razboynikov, c. 3, Sofya 1972, s. 467-468.

¹⁵ Ağâh Sırrı Levend, *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavât-nâmesi*, s. 361.

¹⁶ BOA TT 370, s. 105.

¹⁷ Gökbilgin, “Mihaloğulları”, s. 292.

¹⁸ Cristina Feneşan, “Mihaloğlu Mehmet Beg et la principauté de Valachie (1508-1532)”, *Osmanlı Araştırmaları*, XV (1995), s. 144-145, 150.

¹⁹ Feneşan, “Mihaloğlu Mehmet Beg”, s. 143-144.

üzerine bu mülk hisselerine bölünüp İskender Bey ve Hızır Bey kardeşlere intikal etmiştir. Hızır Bey vefat edince de İskender Bey, Hızır Bey'in kızı Şehribanu ile mülk konusunda nizada bulunmuşlardır. Rumeli kadiakeri Ebusuud Efendi, bu köyün Hızır Bey'in mülkü olduğuna dair hüccet vermiştir. İskender Bey de vefat edince ve evladından kimse kalmayınca mülk kardeşi Ali Bey'e geçmiştir. Ali Bey de vefat edince bu mülk oğlu Ahmed'e intikal etmiştir. Daha sonra yine aileden Fatma Hatuna geçen mülk, onun ölümünden sonra Gâzi Ali Bey'in evladından Süleyman Bey'e intikal eder. Süleyman Bey, Gorna Griviçe'den ibaret mülkünü Plevne'de bina ettirdiği cami-i şerifine vakfetmiştir.²⁰ Yine Susıgırlık nam-ı diğer Bivolice adlı karye, Süleyman Bey'in mülkünden olan bir başka köydür. Bu köyün de geliri, Plevne'de bina ettiği cami-i şerifine vakfetmiştir. Susıgırlık, Diseviçe karyesi yakınında bulunmaktadır. Defter-i köhnede Susıgırlık ve Diseviçe köyleri beraber yazılmıştır. Daha sonra her iki köy ayrı ayrı kayda geçmiştir. Susıgırlık karyesi de İskender Bey'in mülküdür. Onun vefatı üzerine bu köy kardeşi Ali Bey'e intikal etmiştir. Ali Bey'in vefatından sonra bu köy, oğlu Ahmed'e geçer ve o da ölünce evladından kimse kalmadığı için Hasan Bey oğlu Süleyman Bey'e ve müteveffa Ahmed Bey'in validesine ve gayriye intikal etmiştir.²¹ Dolayısıyla Niğbolu evkaf defterlerinden Gâzi Ali Bey ve sülalesinin vakıflarına bağlı köylerin nesillere intikali konusunda da ilginç veriler ihtiva ettiğini belirtmek gerekir.

²⁰ TKGMA KK 559, vk. 116b.

²¹ BOA TT 382, s. 748; TKGMA KK 559, vk. 117b.

Tablo 2: *Gelirleri Plevne’de Gâzi Ali Bey ve taallukatına ait emlakına/evkafına bağlı köyler*

	1530 ¹	Açıklama	1550 ²	1579 ³	1602-1606 ⁴ (H. 1011-1014)	1839/1840 ⁵	Notlar	Lokalizasyon
1	Nefs-i Plevne	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Nefs-i Plevne	Nefs-i Plevne		Nefs-i Plevne	Gâzi Ali By bin Mihal/Gâzi Ali Bey	Plevne şehri
	Mezraa-yı Plevne	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Plevne-i bala	Plevne-i bala	Plevne-i bala	Plevne-i bala	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Kaybolmuştur.
2	Griviçe	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Dolna Griviçe	Dolna Griviçe	Griviçe-i zir	Dolna Griviçe	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Grivitsa/ Pleven
3	Tırnan	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Tırnani	Tırnan	Tırnan	Tırnani	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Tırnene/ Pleven
4	Pirdilova	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Pirdilova	Pirdilova	Pirdilova	Pirdilova	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Nikolaevo/ Pleven
5	Kraguy	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Kraguy	Kraguy	Kraguy	Karaguy	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Gortalovo/ Pleven
6	Gorna Mitropoli	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Gorna Mitropoli	Gorna mitropoli	Mitropoli-i bala	Gorna Mitropoli	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Gorna Mitropoliya/ Pleven
7	Dolna mitropoli	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Dolna Mitropoli	Dolna mitropoli	Mitropoli-i zir	Dolna Mitropoli	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Dolna Mitropoliya/ Pleven
8	Vuçin dol	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	Vuçin dol	Vuçin dol	Vuçin dol	Vuçin dol	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Todorovo/ Pleven

¹ Gâzi Ali Bey’in ve ahfadının mülk ve evkafı için bk. BOA TT 370, s. 518, 521-522,

² BOA TT 382, s. 675-716,

³ TKGMA KKA 559, vk. 79a-94b, vk. 94b-97a.

⁴ BOA MAD 3111.

⁵ BOA Ev.d.11102, vk. 1b-6b

9	Tuçeniçe	Evkaf-1 Ali Bey bin Mihal	Tuçeniçe	Tuçeniçe	Tuçeniçe	Tuçeniçe	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Tuçenitsa/Pleven
10	Brestofçe	Evkaf-1 Ali Bey bin Mihal	Brestofçe	Brestofçe	Brestofçe	Brestofçe	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Brestovets/Pleven
11	Belokomin	Evkaf-1 Ali Bey bin Mihal	Belakamen nam-ı diğer Plajigız	Belakamen nam-ı diğer Plajigız	Belokamen	Belakamen nam-ı diğer Plajigız	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Yasen/Pleven
12	Begleş	Evkaf-1 Ali Bey bin Mihal	Begleş	Begleş	Begleş	Begleş	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Beglej/Pleven
13			Laskari	Laskari	Laskari	Laskari	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Laskar/Pleven
14			Pirçoviçe	Pirçoviçe	Pirçoviçe	Pirçoviçe	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (mescit ve imaretine vakfedilmiş)	Tespit edilememiştir.
15					Tristenik-i Pınarbaşı		Hadice Sultan bint-i Mehmed Bey bin Mihal/Hatice bint-i Mihal Bey	Tristenik
16					Tınık		Hani Hatun duhter-i Yahya Paşa, zevce-i Hasan Bey bin Gâzi Ali Bey	Tespit edilememiştir.
17	Kavak Pınar	Mülk-i Çalış Bey bin Hızır Bey bin Ali Bey			Kavak Pınarı		Hani Hatun bin Hızır bin İlyas	Tespit edilememiştir.
	Dubnik	Mülk-i Hani Hatun duhter-i Yahya Paşa			Dıbnik		Hani Hatun duhter-i Yahya Paşa, zevce-i Hasan Bey bin Gâzi Ali Bey	Gorni Dıbnik/Pleven Dolni Dıbnik/Pleven
18	Gorna Griviçe	Mülk-i Mehmed Bey veled-i Ali bey bin Mihal Bey	Gorna Griviçe (Mülk-i Fatma Hatun bint-i Mehmed Bey)	Gorna Griviçe	Griviçe-i bala		Süleyman Bey ve karındaşı Hızır Bey	Grivitsa/Pleven
19					Griviçe-i bala		Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey	Grivitsa/Pleven
20				Sususıgırlık, nam-ı diğer Bivoliçe	Sususıgırlık		Süleyman Bey	Tespit edilememiştir.

21	Ablaniçe	Mülk-i Çalış Bey bin Hızır Bey bin Ali Bey		Ablaniçe	Ablaniçe		Şehribanu Hatun bin Hızır Bey bin Mihal Bey	Tespit edilememiştir.
22	Bohot, nam-ı diğer Çok Pınar	Mülk-i Mehmed Bey veled-i ali Bey bin Mihal Bey		Bohot, nam-ı diğer Çok Pınar	Bohod		Mahitab Hatun, valide-i Ahmed Bey bin Ali Bey ve Aynışah Hatun bint-i Süleyman Bey	Bohot/Pleven
23				Kışın	Kışın		Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (zaviye-i Gâzi Ali Bey bin Mihal Bey)	Kışın/Pleven
24				Kamenice	Kamenice		Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (zaviye-i Gâzi Ali Bey bin Mihal Bey)	Kamenets/Pleven
25			Novasel nam-ı diğer Jabokrit (Kışın-i büzür'den ifraz olunmuştur.)	Novasel nam-ı diğer Jabokrit	Kırtojab		Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (zaviye-i Gâzi Ali Bey bin Mihal Bey)	Kırtojabene/Pleven
26			Bukovnik-i bala	Bukovnik-i bala	Bukovlık	Bukovnik-i bala	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey (zaviye-i Gâzi Ali Bey bin Mihal Bey)	Bukovlık/Pleven
27					Raleva-i mahalle-i Ali Bey		Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey	Ralevo/Pleven
28					Raleva-i mahalle-i Sagir Katib		Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey	Ralevo/Pleven
29	İskroban	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal	İskrobin	İskrobin		İskrobin	Gâzi Ali Bey bin Mihal/Gâzi Ali Bey	Tespit edilememiştir.
30	Butova	Evkaf-ı Ali Bey bin Mihal						ButovoVeliko Tırnovo
31	Dolna Disevice	Mülk-i Mehmed Bey veled-i Ali Bey bin Mihal Bey	Dolna Disevice					Disevitsa/Pleven
32				Gorna Disevice			Mülk-i Mustafa Bey, Hüma Hatun ve Zeliha Hatun	
33	Dolna	Mülk-i Çalış Bey bin Hızır Bey bin Ali Bey						Tespit edilememiştir.

Plevne’de Mihaloğlu evkafında yer alan binalar, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasında tahrip edilmiştir. Bu evkafı ayakta tutan ve gelirini sağlayan köylerin büyük bir kısmı, varlığını sürdürmekle beraber evkafa bağlı olmaktan çıkartılmıştır.¹ Dolayısıyla 16. yüzyılın başında kurulan Plevne’deki Mihaloğulları evkafı, Gâzi Mihaloğulları zaman zaman sıkıntılı dönemler yaşasalar da 19. yüzyılın son çeyreğine kadar varlığını sürdürmüştür.²

Mihaloğlu Mahmud Bey’in İhtiman’daki hayratı ve ona bağlı köyler

İhtiman şehrinin bulunduğu bölgenin kimler tarafından fethedildiği bilinmemektedir. Mihaloğullarının ve özellikle Mihaloğlu Mahmud Bey’in bu bölgenin fethine katkısı olup olmadığı da bilinmemektedir. Ancak rivayetlerde, İhtiman’ın Gâzi Mihal Bey tarafından fethedildiği anlatılmaktadır.³ Şehrin adının İhtiman’ın nereden geldiği konusunda da çeşitli görüşler mevcuttur. Bazı araştırmacılar, bu ismin ahd u aman ifadesinden geldiğini ve bölgenin uzlaşma yoluyla alındığını ifade etmek üzere bu ismin verildiğini belirtmektedir.⁴ II. Murad (1421-1451) devri ümerasından olan Mihaloğlu Mahmud Bey, İhtiman şehrinin kurucusu kabul edilebilir. Mihaloğlu Mahmud Bey, İhtiman’da pek çok yapının yer aldığı bir vakıf kurmuş ve bu vakfın giderlerinin karşılanması için de İhtiman şehrinin ve civardaki köylerin vergi gelirlerini tahsis etmiştir. Mihaloğlu Mahmud Bey hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. 1464-1465 tarihinde kaleme alınmış Enveri’nin *Düsturnamesi’ne* göre Mihaloğlu Mahmud Bey, Sultan Yıldırım Bayezid’in arkadaşlarından İlyas Bey’in oğludur. İlyas Bey, 1402 yılında Ankara Savaşına katılmış ve burada ölmüştür.⁵ Yine Enveri’nin verdiği bilgilerden İlyas Bey,

¹ 93 Harbinden sonra Plevne’deki vakıflarla beraber Bulgaristan’da pek çok vakfın durumu Osmanlı Devleti (daha sonra Türkiye Cumhuriyeti) ile Bulgaristan arasında çözülmesi gereken bir mesele haline gelmiştir. Bunun için ayrıntılı bilgi için bk. Kiprovska, “Power and Society in Plevne on the Verge of Two Epochs”, ss. 172-204; Kiprovska, “Vlast i obchtestvo v plevensko na praga na dve epohi”, ss. 357-372.

² Kiprovska, “Power and Society in Plevne on the Verge of Two Epoch”, s. 185; Kiprovska, “Vlast i obchtestvo v plevensko na praga na dve epohi”, s. 367.

³ ; Sabev, “Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi”, s. 239.

⁴ M. Kiel, “İhtiman”, *TDVİA*, c. 21, İstanbul 2000, s. 571; Yançev-Kiprovska, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey”, s. 562.

⁵ Semavi Eyice ve Machiel Kiel, 1402 yılında Gâzi Mihaloğlu Mahmud Bey’in vefat ettiğini söyleyerek yanılmaktadır. 1402’de Köse Mihal’in Balta adındaki oğlu İlyas ölmüştür. Bk. Semavi Eyice, “Gâzi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii”, *DİA*, 13, 1996: 462; M. Kiel, “İhtiman”, *DİA*, 21, 2000: 571.

Mihal Bey’in yani Köse Mihal’in oğlu Balta Bey’in oğlu olduğu anlaşılmaktadır.⁶ Mihaloğlu Mahmud Bey’in İhtiman’a yerleştiği tarih, 1465 yılı olarak düşünülmektedir. İhtiman’da kendisinin kurduğu zaviye vakfının kuruluşu ise, II. Bayezid (1481-1512) devrinde olduğu tahmin olunmaktadır. 1519 tarihli tahrir defterine bakılırsa İhtiman civarındaki bölge, o tarihlerde vefat ettiği bilinen Sultan Bayezid tarafından Mihaloğlu Mahmud Bey’e mülkname ile temlik edildiği anlaşılmaktadır. Daha geç tarihli defterlerdeki açıklamalardan aslında Sultan Bayezid ile II. Bayezid’in kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü mülknamenin onun halefleri olan Sultan I. Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından teyit edildiği görülmektedir.⁷

Mahmud Bey’in kurduğu zaviye-cami/imaret-cami, şehrin merkezini oluşturduğu ve diğer yapıların bu zaviye etrafında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Zaviyenin yakında imaret, hamam, han, mektep ve medrese gibi yapılar daha sonraki tarihlerde ilave edilmiştir. Zaviyenin bugün harap durumda olduğu ve erken dönem Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Bu yapılar, zaviye-cami, imaret cami gibi adlarla da anılmaktadır.⁸ İhtiman’ın konum olarak İstanbul-Belgrad ve Samokov-Köstendil-Adriyatik kıyısı güzergahı üzerinde bulunması sebebiyle zaviyenin ayende ve revendenin barınması için önemli hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Zaviyenin masraflarının bir kısmı, yakınındaki hamamın ve şehirdeki hanların gelirlerinden sağlandığı bilinmektedir. Vakfın vakfiyesi yok, ancak daha geç tarihli belgelerden bu vakfa bağlı bir cami, imaret, han, medrese, mektep ve hamamın bulunduğunu söyleyebiliriz.⁹ Bir başka çalışmada, bu sayılan yapıtlar dışında Gâzi Mahmud Bey külliyesinde bir fırın da yer aldığı belirtilmektedir.¹⁰ Zaviyenin tamamen cami olarak kullanılmaya başlanması 16. yüzyılda olmuştur.¹¹

⁶ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 40-41.

⁷ BOA TT 130, s. 597-598; BOA TT 409, s. 584, BOA TT 370, s. 202, BOA TT 236, s. 607, BOA TT 492, s. 724.

⁸ Yançev-Kiprovsk, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey”, s. 564.

⁹ Yançev-Kiprovsk, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey”, s. 566.

¹⁰ Ömer Gökçek, *Köse Mihal Oğulları*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul, 1950.

¹¹ Yançev-Kiprovsk, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey”, s. 564.

XVI. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine göre Mahmud Bey'in zaviye vakfının giderleri için İhtiman şehri ile Havlı (Jivkovo), Şemseddinlü¹² (Verinsko), Kaba Yakub¹³ (Stambulovo), Baraklar, Kılıçlar (muht. Grozdovtsi), Otaşlar (Oçuşa), Otacılar (Venkovets) gibi yerleşim birimlerinin vergi gelirleri tahsis edilmemiştir.¹⁴ 1519 tarihli defterin son sayfasının sol alt köşesinde yer alan vasaleye bakılırsa bir sonraki karye Mehmed Bey'dir, ancak defterde karyenin kaydının yer aldığı sayfa kayıptır.¹⁵ 1525/1526 (H. 932) tarihli defterde Mihaloğlu Mahmud Bey'in vakfına tabi olan diğer köyler Sarraçlar (muht. Suevtsi), Mehmed Bey, Karlular (Polyantsi), Koçular (muht. Pçelin), Baş İsalu (muht. Podgorie), Karalar (muht. Çernövo), Hacı Hamza (Boeritsa), İvrajene bara (Rijana), İstipon ma'a Çerna (muht. Gorna Vasilitza), mezraa-yı Çamçugaz ve Hacı Alagöz ve Kolina (Borika) ile Fafona mezraası da daha önceki defterde eksik olan ve Mahmud Bey'in vakfına tabi olan yerleşim birimleridir.¹⁶ 1544/1545 tarihli defterde de buraya kadar zikrettiğimiz yerleşim birimleri listesine Belice (Belitsa) ve Çariçene (muht. Sofya'ya bağlı Tsariçene köyü) karyeleri dahil olunmaktadır. Zaten bu iki karye defterde "haric ez defter" olarak kaydedilmiştir.¹⁷ 1570/1571 tarihli defterde ise Fafona mezraası artık köye (Muhovo) dönüşmüş durumdadır.¹⁸ 1596 tarihli olarak tarihlendirilen TT 539, TT 566 ve KK 61 tarihli defterde daha önceleri sakinleri olan Mehmed Bey karyesinin hali olduğu belirtilmiştir.¹⁹

Bu vakıf, 1877/1878 yılına kadar Mihaloğlu Mahmud Bey'in soyundan gelenler tarafından idare edilmiştir. Son müteveli olarak Mahmud Nedim Paşa kabul edilmektedir. 93 Harbinden sonra kendisi ailesi ile beraber İstanbul'a göç etmiştir. Mahmud Nedim Paşa, Şubat-Nisan 1879 yılında Samokov vekili olarak Tırnova'daki Bulgaristan kurucu meclisinde yer almıştır. Daha sonra İstanbul'a gelerek burada Muhacirin Komsiyonuna üye olarak tayin edilmiştir.²⁰ Bu arada

¹² 1570/1571 yılında Şemseddinlü karyesinin bir diğer adının Kıranlar olduğu belirtilmektedir. Bk. BOA 492, s. 728.

¹³ Daha sonraki tarihlerde Kaba Yayla. Bk. Yançev-Kiprovsk, "Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey", s. 566.

¹⁴ BOA TT 82, 335-339.

¹⁵ BOA TT 82, s. 339.

¹⁶ BOA TT 130, s. 597-605.

¹⁷ BOA TT 236, s. 622-623. Bu iki köy Kanuni Sultan Süleyman dönemi olarak tarihlendirilmiş TT 409 numaralı (poz 296-300) defterde olmadığına göre muhtemelen bu defter 1544/1545 tarihli TT 236 numaralı defterden daha önceki bir tarihte tutulmuştur.

¹⁸ BOA TT 492, s. 724.

¹⁹ BOA TT 539, s. 714, BOA TT 566, s. 686; TKGM KKA 61, vk. 361b.

²⁰ Yançev-Kiprovsk, "Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey", s. 566.

Bulgaristan vakıf mallarına el koymuş ve Mahmud Nedim Paşa uzun süre vakıf üzerindeki haklarını geri almak için mücadele vermiştir. İhtiman’daki vakıf ile ilgili mücadele, Bulgar makamları ile uzun süre devam etmiştir.²¹ 1909 yılında Bulgar hükümetinin kararı ile bu ailenin varisi Mihalgâzizade Yusuf Bey’e vakıfla ilgili herhangi bir tazminatın ödenmesi ret edilmiştir.²²

²¹ Bu konuda detaylı tetkik için bk. Yançev-Kiprovskâ, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey”, s. 566-579.

²² Yançev-Kiprovskâ, “Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloğlu Mahmud Bey”, s. 578.

Tablo 3: Gelirleri İhtiman'da Gâzi Mahmud Bey Zaviye Evkafına Bağlı Köyler

	1519 ¹	1525/1526	1530 ²	1544/1545 ³	1571 ⁴	1596 ⁵	Lokalizasyon
1	Nefs-i İhtiman	Nefs-i İhtiman	Nefs-i İhtiman	Nefs-i İhtiman	Nefs-i İhtiman	Nefs-i İhtiman	İhtiman şehri
2	Şemseddinlü	Şemseddinlü	Şemseddinlü, nam-ı diğer Kıranlar	Şemseddinlü	Şemseddinlü	Şemseddinlü	Verinsko/İhtiman/Sofya
3	Kaba Yakub	Kaba Yakub	Kaba Yakub	Kaba Yakub	Kaba Yakub	Kaba Yakub	Stambulovo/İhtiman/Sofya
4		Sarraçlar	Sarraçlar	Sarraçlar	Sarraçlar	Sarraçlar	Suevtsi (bugün İhtiman'a bağlı Belitsa köyünün bir kısmını oluşturmaktadır)
5	Baraklar	Baraklar	Baraklar	Baraklar	Baraklar	Baraklar	Tespit edilememiştir.
6	Kılıççılar	Kılıççılar	Kılıççılar	Kılıççılar	Kılıççılar	Kılıççılar	Grozdovtsi (bugün İhtiman'a bağlı Belitsa köyünün bir kısmını oluşturmaktadır.)
7	Otaşlar	Otaşlar	Otaşlar	Otaşlar	Otaşlar	Otaşlar	Oçuşa/Kostenets/Sofya
8	Otacılar	Otacılar	Otacılar	Otacılar	Otacılar	Otacılar/Obacılar	Venkovets/İhtiman/Sofya
	Mehmed Bey	Mehmed Bey	Mehmed Bey	Mehmed Bey (8 reaya)	Mehmed Bey (5 reaya)	Mehmed Bey (hali ez reaya)	Kaybolmuştur. Muhtemelen bugünkü Mirovo köyünün olduğu yerde bulunmaktaydı.
10		Karlular	Karlular	Karlular	Karlular	Karlular	Polyantsi/İhtiman/Sofya
11		Koçular	Koçular	Koçılar	Koçılar	Koçılar	Pçelin/Kostenets/Sofya
12		Baş İsalu	Baş İsalu	Baş İsalu	Baş İsalu	Baş İsalu	Podgorie/Kostenets/Sofya
13		Karalar	Karalar	Karalar	Karalar	Karalar	Çernövo/İhtiman/Sofya
14		Hacı Hamza	Hacı Hamza	Hacı Hamza	Hacı Hamza	Hacı Hamza	Boeritsa/İhtiman/Sofya

¹ BOA TT 82, s. 335-339. Bu defterin son sayfaları eksiktir ve bundan dolayı Gâzi Mahmud Bey'in evkafına bağlı köylerin listesi tam değildir.

² 370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım, ed. Yusuf Sarıınay, c. 1, Ankara 2001-2002, s. 202.

³ BOA TT 236, s. 607-624. Bu defterden bir sonraki defter yine Kanuni Sultan Süleyman devri olarak tarihlendirilmiş olan TT 409'dur. BOA TT 236 ile BOA TT 409'un verilerini kıyasladığımızda bu durum anlaşılmaktadır. Tahrirlerin 12-15 yılda bir yapıldığı düşünülürse TT 409, 1556 veya 1559/1560 olarak tarihlendirilmelidir.

⁴ BOA TT 492, s. 724-739.

⁵ TKGMA KK 61, vk. 256a-364b; BOA TT 539, s. 704-719.

15		İvrajene bara	İvrajene bara	İvrajene bar	İvrajene bara	İvrajene bara	Rıjana/İhtiman/Sofya
16	Havlı	Havlı	Havlı	Havlı	Havlı	Havlı	Jivkovo/İhtiman/Sofya
17		İstipon ma' Çerna	İstipon ma' Çerna	İstipon ma' Çerna	İstipon	İstipon	Gorna Vasilitsa/Kostenets/Sofya
18		Çamçugaz ve Hacı Alagöz	Çamçugaz ve Hacı Alagöz	Çamçugaz ve Hacı Alanı ve Kolina (Mezra)	Çamçugaz ve Hacı Alanı (Mezra)	Mezra-yı Çamçugaz ve Hacı Alanı ve Kolina (mezra)	Borika/İhtiman/Sofya
19		Mezra-yı Makriye	Mezra-yı Makriye				Tespit edilememiştir.
20				Beliçe (hariç ez defter)	Beliçe	Beliçe	Belitsa/İhtiman/Sofya
21				Sariçene (hariç ez defter)	Sariçene	Sariçene	Tsariçene/Kostin brod/Sofya
22				Fafona (mezra)	Fafona (karye)	Fafona (karye)	Muhovo/İhtiman/Sofya

Semavi Eyice, 1966 yılında İhtiman'ı ziyaret ettiğinde Gâzi Mihaloğlu Mahmud Bey camisini yıkılmaya yüz tutmuş halde bulmuştur.¹ Bugün cami, kent pazayerinin ortasında ve hala harap haldedir. Şehrin daha merkezi bir yerinde ise restore edilmiş, daha önce kahvehane gibi bir yer olarak kullanılan bina satılığa çıkartılmıştır.²

Mihaloğlu Ailesinin Mensuplarının Gâzi-Dervişlerle Münasebetleri ve Hamilik Faliyetleri

Mihaloğlu ailesinin mensuplarının bugün Bulgaristan sınırlarında kalan ve ilk kurulduklarında Babai olarak nitelendirilen, ancak daha sonraki dönemlerde Bektaşî zaviye ve tekkeleri arasında yer alan zaviyelerin kurucusu olan dört dervişin hamiliğini üstlenmişlerdir. Bu dört derviş Otman Baba, Kıdemli Baba, Akyazılı İbrahim Baba ve Demir Baba'dır. Otman Baba'nın zaviyesinin mali bakımından Mihaloğlu İskender Bey'in oğlu Yahşi'nin sahibi olduğu çeltiğin geliri ile desteklendiği bilinmektedir.³ Evliya Çelebi, Mihaloğlu Arslan Bey'in Akyazılı İbrahim Baba'nın müridi olduğundan söz eder. Hatta Arslan Bey, Akyazılı Baba vefat ettiğinde onun türbesini yaptıran kişi olarak geçmektedir.⁴ Mihaloğlu Aslan Bey diye birinin adı, başka kaynaklarda geçmese de Mihaloğlu isminin Akyazılı Baba'nın zaviyesinin ve türbesinin olduğu bölgede bilindiği anlaşılmaktadır. Çünkü Akyazılı Baba tekkesinin bulunduğu Tekke Köy'e (Varna'ya bağlı Obroçişte köyü) yakın Mihal Bey (Varna'ya bağlı Bojurets köyü). Otman Baba, Gâzi Mihaloğlu Ali Bey'in piri ve manevi önderi idi. Akınlarda gösterdiği başarı ve kazandığı zaferlerin arkasında Otman Baba'nın manevi gücü vardır.⁵ Mihaloğlu Ali Bey, bugün Eskişehir'in Seyitgâzi İlçesinde bulunan Seyyid Battal Gâzi zaviyesine Eskişehir civarında yer alan bir köyün ve bir çiftliğin gelirini bağışlamış ve ayrıca da Seyyid Battal Gâzi türbesinin bakımını ve tamiratını sağlamıştır. Mihaloğlu Ali Bey'in

¹ Semavi Eyice, "Sofya Yakınında İhtiman'da Gaazî Mihaloğlu Mahmud Bey İmâret-Camii", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4/2 (1975): 49-61; Eyice, "Gâzi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii", s. 463.

² Bu makalenin yazarı, kenti Ağustos 2023 yılında ziyaret etti ve hem harap durumundaki caminin ve hem de satılık durumda olan hamam binasının son halini görmüş oldu.

³ Kiprovska, "The Mihaloğlu Family: Gâzi Warriors and Patrons of Dervish Hospices", s. 197-198.

⁴ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 3. Kitap, hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), s. 198-199; Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 5. Kitap, hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 53; Kiprovska, "The Mihaloğlu Family: Gâzi Warriors and Patrons of Dervish Hospices", s. 199-200.

⁵ Filiz Kılıç, Mustafa Arslan, Tuncay Bülbül, *Otman Baba Vilayetnamesi*. Ankara 2007, s. 73, 161, 168-169, 171-172.

oğulları Mehmed ve Ahmed de Seyyid Battal Gâzi zaviyesinin mali açıdan desteklemişlerdir.⁶ Daha sonra Mehmed ve Ahmed, Seyyid Battal Gâzi külliyesinin haziresine defnedilmişlerdir. Ayrıca Gâzi Ali Bey ve kardeşi İskender Bey, Ankara yakınında iki köyün gelirini temlik etmişlerdir. Daha sonraki süreçte Gâzi Ali Bey’in oğlu Mehmed Bey ile İskender Bey’in oğlu Yahşi Bey, bu iki köyün gelirini Hüseyin Gâzi türbesine vakfetmişlerdir.⁷

Mihaloğulları ailesinin hem askeri akınlar ve idari görevler bakımından, hem de sahip oldukları hayrat bakımından oldukça hareketli bir ailedir. Rumeli’ye yerleşen Mihaloğullarından gelenler, Anadolu ile irtibatlarını sürdürmüşlerdir. Mihaloğullarının Rumeli koluna mensup olanlar, 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu’daki Harmankaya bölgesi ile de bağları vardır. Harmankaya, Mihaloğlu Bali Bey’in tasarrufunda idi. Ayrıca Harmankaya bölgesinde Gâzi Ali Bey’in mülkü olan köy, mezra ve çiftlikler de vardı.⁸ İhtiman kolundan gelenlerin Rumeli’nin diğer bölgelerinde de faaliyette bulundukları anlaşılmaktadır. Nitekim bu koldan gelenlerin 1479 yılındaki tahrir kayıtlarına göre Niğbolu sancağında zeamet tasarruf ettikleri görülmektedir. Örneğin Gigen zeameti, bu tarihte İsa Bali veled-i Bali Bey İhtimanî tarafından tasarruf ediliyordu.⁹

Sonuç

Çalışmamızda Mihaloğullarının Rumeli kollarının kurduğu vakıflar ve onlara bağlı köyler ele alınmıştır. Anlaşılan o ki, Harmankaya tekfurı Köse Mihal’in soyundan gelenler, Rumeli ve Anadolu kolları olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Anadolu kolu, Amasya ve Bursa’ya yerleşmişken, Rumeli kolu önce Edirne ve civarına ve oradan da Plevne’ye ve bunlardan bir kısmı belki de Tırnova’ya ve bir kolu da İhtiman’a yerleşmiştir. Edirne, Plevne ve İhtiman, Mihaloğullarından gelen beylerin kurduğu vakıflarla ünlenmişlerdir. Trakya’da Edirne ve Pınarhisar, Gâzi

⁶ Zeynep Yürekli, *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire. The Politics of Bektashi Shines in the Classical Age*, UK, 2012, s. 88,91.

⁷ BOA TT 438, s. 378; TKGMA KK 377 (orijinal no 558), vk. 109b-110a. TT 438 numaralı defterde Mehmed Bey ve Yahşi Bey veledan-i Mihaloğlu Ali Bey olarak verirken TKGMA KK 377 numaralı defterde ise Mihaloğlu Ali ve İskender Bey’in mülk kaydını verdikten sonra “hala Mihaloğlu Ali Bey evladından Mehmed Bey ve hısımları Yahşi Bey”den söz eder. Yahşi bey’in İskender Bey’in oğlu olduğunu biliyoruz. Ahmet Köç, “İdari ve Mali Açılardan XVII. Yüzyılda Seyyid Hüseyin Gâzi Tekkesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 72 (2014), s. 19, 26, 29.

⁸ Mariya Kiprovskaya, “Byzantine Renegade and Holy Warrior: Reassessing the Character of Köse Mihal, A Hero of the Byzantino-Ottoman Borderland”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, c. 40 (Aralık 2013), s. 256-258.

⁹ OAK45/29, vk. 41a; Kiprovskaya, “Byzantine Renegade and Holy Warrior: Reassessing the Character of Köse Mihal”, s. 257.

Mihal evkafı ve ona bağlı köyler sayesinde gelişmiş ve genişlemiştir. Gâzi Mihal Bey'in cami, harap olarak hamamı ve köprüsü hala Edirne'de varlığını sürdürmektedir. Son zamanlarda bunların restorasyona tabi tutulması kararlaştırılmıştır. Gâzi Mihal Bey'in oğlu Hızır'ın oğlu Alaeddin Ali Bey, Plevne merkez olmak üzere temlik yoluyla atasına verilen topraklara sahip olmuş ve bunları daha sonra vakfetmiştir. Temlik ettiği toprakların bir kısmını da evladına, akrabalarına, kölelerine hibe etmiştir ki bunlardan bir kısmı yine vakfedilmiştir. Plevne'nin gelişmesi, Plevne bölgesinin yeni kurulan köylerle şenlenmesi, Gâzi Ali Bey ile kardeşi İskender'in ve ailenin diğer fertleri sayesinde olmuştur. Bugün Gâzi Ali Bey'in Plevne'deki evkafından kalan bir yapı mevcut değildir. Mihaloğullarından İhtiman'a yerleşen Köse Mihal'in oğlu Balta'nın oğlu İlyas'ın oğlu Mahmud, İhtiman'ın kurucusu olduğu ve bölgenin gelişmesinin onun kurduğu vakıfla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Tırnova'da vakıf kuran ve Firuz Bey olarak bilinen beyin Mihaloğullarına mensup olup olmadığı meselesi tartışma konusu olup yeni bilgiler bulunmadıkça teyit edilmesi zor bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mihaloğulları ailesine mensup kişilerin kurduğu vakıflara bağlanan köylerin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. 15 ve 16. yüzyılda Mihaloğullarının kurduğu vakıflar, 19. yüzyılın sonuna ve 20. yüzyılın başına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Rumeli'ye yerleşen Mihaloğulları fertleri, Anadolu'da Seyyid Gâzi ve Hüseyin Gâzi zaviyelerine hamilik yapmışlardır. Mihaloğullarının atalarının bölgesi olan Harmanakaya bölgesi ile de irtibatlarını kesmedikleri gibi Rumeli'de de pek çok zaviyeye hamilik yapmışlardır.

Kaynaklar / References

A. Arşiv Belgeleri

A.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)

BOA Ev.d.11102

BOA MAD 3111

BOA TT 130

BOA TT 20

BOA TT 236

BOA TT 370

BOA TT 382

BOA TT 409

BOA TT 438

BOA TT 470

BOA TT 492

BOA TT 498

BOA TT 539

BOA TT 541

BOA TT 566

BOA TT 77

BOA TT 82

A.2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi (Ankara)

TKGM KKA 61

TKGMA KK 377

TKGMA KK 548

TKGMA KK 559

TKGMA KK 562

TKGMA KK 559

A.3. Bulgaristan Ulusal “Kiril ve Metodiy” Kütüphanesi (Sofya)

OAK45/29

B. Yayınlanmış Kaynaklar ve Araştırma Eserler

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530), Dizin ve Tıpkıbasım, ed. Yusuf Sarıınay, c.1-2, Ankara 2001-2002.

Abdurahman Hibrî. *Enisü'l-Müsâmirîn, Edirne Tarihi 1360-1650*. çev. Ratip Kazancıgil, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, 1999.

Levend, Agâh Sırrı. *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi*. Ankara: TTK Basımevi, 2000.

Amedoski, Dragana. “Tracing the Forgotten Dervish Lodge (Zaviye) of Mihaloğlu Alaaddin Ali Bey in Kruševac”. *Vakıflar Dergisi*, 60 (Aralık 2023): 9-21.

- Babinger, Fr., "Mihâl-oghlu", *The Encyclopedia of Islam*, New Edition. c. 7, Leiden-New York, 1993.
- Başer, Fehameddin. "Mihaloğulları". *TDVİA*, c. 30, Ankara 2002, s. 24-25.
- Boykov, Grigor. "The T-shaped Zaviye/İmarets of Edirne: A Key Mechanism for Ottoman Urban Morphological Transformation". *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, c. 3/sayı 1 (Mayıs 2016): 29-48.
- Çorbadjiev, Nikolay. "Rodıt Mihaloglu i islyamıt" [Mihaloğlu Ailesi ve İslam], *Epohi* [Çağlar]. c. 16/1 (2008): 91-110.
- Doğan, Burcu. *Edirne Gâzi Mihal Camisi Haziresi'ndeki Mezar Taşları*. (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009.
- Erdoğan Özünlü, Emine-Ayşe Kayapınar. *1472 ve 1560 Tarihli, Akıncı Defterleri*. Ankara: TTK Basımevi, 2017.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*. 3. Kitap, hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999).
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*. 5. Kitap, hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).
- Eyice, Semavi. "Gâzi Mihal Köprüsü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1996, s. 461-462.
- Eyice, Semavi. "Gâzi Mihaloğlu Mahmud Bey Camii". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1996, ss. 462-463.
- Eyice, Semavi. "Sofya Yakınında İhtiman'da Gaazî Mihaloğlu Mahmud Bey İmâret-Camii". *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 4/2 (1975): 49-61
- Fatih Devri Kaynaklarından *Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*. haz. Necdet Öztürk, İstanbul:Kitabevi Yayınları, 2003.
- Feneşan, Cristina. "Mihaloğlu Mehmet Beg et la principauté de Valachie (1508-1532)". *Osmanlı Araştırmaları*, XV (1995): 137-155.
- Freely, John. *A History of Ottoman Architecture*. WITpress 2011.
- Gâzimiha, Mahmut R. "İstanbul Muhasaralarında Mihaloğulları ve Fatih Devrine Ait Bir Vakıf Defterine Göre Harmankaya Mâlikânesi". *Vakıflar Dergisi*, sayı 4 (1958): 125-137.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.
- Gökbilgin, M. Tayyib. "Mihaloğulları". *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, s. 285-292.
- Gökçek, Yaşar. *Köse Mihal Oğulları*. (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul 1950.
- Imber, Colin. "Osman Gâzi Efsanesi". *Osmanlı Beyliği, (1300-1489)*, ed. E. A. Zachariadou, İstanbul 1997, s. 68-77.
- İmber, Colin. "The Legend of Osman Gâzi". *The Ottoman Emirate (1300-1389), Halcyon Days in Crete I. A Symposium Held in Rethymnon 11-13 January 1991*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon, 1993, s. 67-76.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.

- Kayapınar, Ayşe. "Kuzey Bulgaristan'da Gâzi Mihaloğulları Vakıfları (XV.-XVI. Yüzyıl)". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 10, (2005): 169-181.
- Kayapınar, Ayşe-Emine Erdoğan Özünlü. *Mihaloğulları'na Ait 1586 Tarihli Akıncı Defteri*. Ankara: TTK Basımevi, 2015.
- Kılıç, Filiz-Mustafa Arslan, Tuncay Bülbül. *Otman Baba Vilayetnamesi*. Ankara: Grafiker, 2007.
- Kiel, Machiel. "İhtiman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul 2000, 571-572.
- Kiprovskaya, Mariya. "Byzantine Renegade and Holy Warrior: Reassessing the Character of Köse Mihal, A Hero of the Byzantino-Ottoman Borderland", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, c. 40 (Aralık 2013): 245-269.
- Kiprovskaya, Mariya. "Legend and Historicity: The Binbir Okulu Ahmed Baba Tekkesi and Its Founder". *Monument, Patrons, Contexts, Papers on Ottoman Europe Presented to Machiel Kiel*, ed. M. Hartmuth ve A. Dilsiz, Leiden 2010, s. 29-45.
- Kiprovskaya, Mariya. "Pınarhisar's Development from the Late Forteenth to the Mid-Sixteenth Century". *Cities in Southeastern Thrace, Continuity and Transformation*, ed. Daniela Stoyanova, Grigor Boykov, Ivaylo Lozanov, Sofia 2017, ss. 183-206.
- Kiprovskaya, Mariya. "Power and Society in Plevne on the Verge of Two Epochs: the Fate of the Mihaloğlu Family and its Pious Foundations (vakıf) during the Transitional Period from Imperial to National Governance". *Bulgarian Historical Review*, 1-2 (2017): 172-204.
- Kiprovskaya, Mariya. "The Mihaloğlu Family: Gâzi Warriors and Patrons of Dervish Hospices". *Osmanlı Araştırmaları*, XXXII (2008): 193-222.
- Kiprovskaya, Mariya. "Vlast i obchtestvo v plevensko na praga na dve epohi: sıdbata na roda Mihaloglu i negovite blagotrvoritelni fondatsii (vakıfı) v usloviyata na prehoda ot impersko kim natsionalno dirjavno upravlenie". *Bılgarite v Osmanskata imperiya, XIX. V., ponyatiya, strukturi, ličnosti*, Sofya, 2017, haz. Vanya Raçeva, ss. 357-372.
- Köç, Ahmet. "İdari ve Mali Açılardan XVII. Yüzyılda Seyyid Hüseyin Gâzi Tekkesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 72 (2014): 15-42.
- Osman, Rıfat. *Edirne Evkaf-ı İslâmiye Tarihi, Camiler ve Mescitler*. Osmanlıcadan sadeleştiren Ülkü (Ayan) Özsoy, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1999.
- Özdeğer, Mehtap. "XVI. Yüzyılda Pınarhisar Kazası ve Vakıfları". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 208 (2014): 39-80.
- Öztürk, Yücel. "Gâzi Kösemihal'in Menşei ile İlgili Yeni Bir Analiz". *Uluslararası Gâzi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, Kocaeli 2017: 661-688.
- Özer, Mustafa. "Edirne'de Mihaloğulları'nın İmar Faaliyetleri ve Bu Aileye Ait Mezar Taşlarının Değerlendirilmesi". *1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (23-25 Ekim 2003)*: 311-350.
- Peremeci, Osman Nuri. *Edirne Tarihi*. İstanbul: Bellek Yayınları, 2011.
- Sabev, Orlin. "Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XIV.-XIX. Yüzyılları): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler". *OTAM*, 33 (Bahar 2013): 229-244.

- Sabev, Orlin. "Rodit Mihaloglu i müsülmanskoto obrazovanie v bilgarskite zemin a osmanskata imperiya". *İstorya na müsülmanskata kultura po bilgarskite zemi. İzsledvaniya*, ed. R. Gradeva, Sofia (2001): 136-166
- Sabev, Orlin. "The Legend of Köse Mihal: Additional Notes". *Turcica*, 34 (2002): 241-253.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş, En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2023.
- Trifonov, Yordan. "Tarih ve Söylentilerde Mihalbeyoğulları". çev. Türker Acaroğlu, *Belleten* c. 60/229, 1996 [1997]: 801-818.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi, Türk Dünya Nizâmının Millî, İslâmî ve İnsanî Esasları*. İstanbul:Ötüken Neşriyat, 2009.
- Turski izvori za bilgarskata istoriya*, ed. B. Cvetkova, A. Razboynikov, c. 3, Sofya 1972.
- Venedikova, Katerina. *Bilgarite v Mala Aziya, ot drevnostta do nachi dni [Geçmişten Günümüze Küçük Asya'da Bulgar (Türkleri)]*. Stara Zagora, 1998.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği 13-15inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*. çev. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986. "Povratni vremena: İhtimanskiyat vakıf na Mihaloglu Mahmud Bey ot negovoto sızdavane prez XV do načaloto na XX v." [Dönme Zamanları: XV. Yüzyılda Kuruluşundan XX. Yüzyılın Başına Mihaloglu Mahmud Bey'in İhtiman Vakfı], *İstoriya* [Tarih], c. 27/sayı 6 (2019): 559-598.
- Yurttaş, Fatih. *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi Mihalogulları (1300-1600)*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları, 2020.
- Yürekli, Zeynep. *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire. The Politics of Bektashi Shines in the Classical Age*. UK, 2012.
- Zirojević, Olga. "Smederevski sandžakbeg Ali-beg Mihaloglu" [Semendre Sancakbeyi Mihaloglu Ali Bey]. *Zbornik za istoriju Matice srpske* (Ana Sırbistan Tarihi Bildiri Kitabı), 3 (1971): 9-27.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. AYŞE KAYAPINAR | Milli Savunma Üniversitesi |
akayapinar66[at]hotmail.com | ORCID: 0000-0002-4858-2148**

Bulgaristan’ın Provadia kentinde doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Bulgarca, Lise öğrenimini de Fransızca eğitim yapan okullarda tamamladı. Lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nde 1992-1996 yılları arasında tahsil etti. Yüksek Lisans eğitimini 1998 yılında araştırma görevlisi olarak çalıştığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında “Bulgaristan’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması” başlıklı tezi ile tamamladı. Doktora öğrenimini 1999-2004 yılları arasında Paris’te (Fransa’da) École des Hautes Études en Sciences Sociales’de Histoire et Civilisations Bölümü’nde Prof. Dr. Gilles Veinstein’in danışmanlığında hazırladığı “Le sancak ottoman du Vidin du XVeà la fin du XVIe siècle” başlıklı tezi ile bitirdi. 2005 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne yardımcı doçent olarak atanan Kayapınar, 2009 yılında Yeniçağ ve Yakınçağ Tarihi Alanında Doçentlik unvanını almaya hak kazandı. 2009-2010 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Balkan Savaşları üzerine Doktora Sonrası çalışmalarda bulundu. 2014 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Anabilim Dalına profesör olarak atandı. 2017 Ekim ayında da Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalına profesör olarak atandı. Aynı tarihte Tarih Bölümü Başkanı ve Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin Müdürü olarak görevlendirildi. 2019 Temmuz ayından itibaren Milli Savunma Üniversitesi Tarih Bölümü’nde profesör olarak görev yapmaktadır. Bulgarca, Fransızca, İngilizce ve Rusça bilmekte olan Kayapınar’ın Balkanlar’da Türk tarihi, Osmanlı dönemi Balkanlar, Balkanlarda Osmanlı paramiliter (yarı askeri/yardımcı kuvvetler) gruplar, akıncılar ve akıncı uç beyleri, Osmanlı dönemi Balkanlarda şehir tarihi üzerine Türkçe, Bulgarca, Yunanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılmış çok sayıda makalesi ve 4 kitabı bulunmaktadır.

**Prof. AYŞE KAYAPINAR | National Defense University |
akayapinar66[at]hotmail.com | ORCID: 0000-0002-4858-2148**

She was born in Provadia, Bulgaria. She completed her primary and secondary education in Bulgarian and high school education in French schools. She completed her undergraduate education at Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History between 1992-1996. She completed her master's degree in 1998 with a thesis titled "The Establishment of Ottoman Sovereignty in Bulgaria" at Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of Medieval History, where she worked as a research assistant. She completed her doctoral studies at the Department of Histoire et Civilisations at the École des Hautes Études en Sciences Sociales in Paris between 1999-2004 with her thesis titled "Le sancak ottoman du Vidin du XVe à la fin du XVIe siècle" under the supervision of Prof. Dr. Gilles Veinstein. In 2005, Kayapınar was appointed as an assistant professor at Abant İzzet Baysal University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History and in 2009, she was awarded the title of Associate Professor in the field of Modern History. In 2009-2010, she conducted postdoctoral studies on the Balkan Wars at the Middle East Technical University, Department of International Relations. In 2014, she was appointed as a professor at İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of History, Section of Modern History. In October 2017, she was appointed as a professor at Tekirdağ Namık Kemal University, Department of History, Section of Modern History. On the same date, she was appointed as the Head of the Department of History and the Director of the Balkan Studies Application and Research Center. Since July 2019, she has been working as a professor at the Department of History at the National Defense University. Kayapınar, who speaks Bulgarian, French, English and Russian, has written numerous articles and 4 books in Turkish, Bulgarian, Greek, English and French on Turkish history in the Balkans, the Balkans in the Ottoman period, Ottoman paramilitary groups in the Balkans, Ottoman raiders and frontier lords, Urban history in the Balkans during the Ottoman period.

**OSMANLI'NIN İSKÂN POLİTİKASINDA
ERKEN DÖNEM İZLERİ:
MİHALOĞULLARI'NIN OSMANLI'DAKİ
KIYMETİ VE MÜSTESNA VAKIFLARININ
AKİBETİ**

**THE TRACES OF THE EARLY ERA ON THE
SETTLEMENT POLICY OF THE OTTOMANS: THE
VALUE OF THE MİHALOĞULLARI FAMILY FOR THE
OTTOMANS AND THE FATE OF THEIR EXCEPTIONAL
WAQFS**

Doç. Dr. Ayşegül Kılıç

OSMANLI'NIN İSKÂN POLİTİKASINDA ERKEN DÖNEM İZLERİ: MİHALOĞULLARI'NIN OSMANLI'DAKİ KIYMETİ VE MÜSTESNA VAKIFLARININ AKİBETİ

Doç. Dr. Ayşegül Kılıç

Trakya Üniversitesi

Özet

Diğer Batı Anadolu beylikleri yerine neden Osmanlı Beyliği'nin üç kıtaya yayılan bir imparatorluk kurabildiği sorusu halen konuşulmaya devam etmektedir. Elbette beyliği imparatorluğa götüren sürecin temelinde yatan siyasi ve sosyal çeşitli sebepler bulunmaktadır. Ancak erken dönem beyleri, yaptıkları fetihlerde geri dönüşü olmayan bir yola girmenin 'iskân'dan geçtiğini fark etmiş olmalı ki Gelibolu'nun alınmasının hemen ardından iskân sürecini başlatmışlardır. Hatta fetih ve iskâna vesile olan akıncı beylerinin, şeyh ve dervişlerin erken dönem Osmanlı sultanları tarafından desteklendikleri ve kendilerine vakıf kurmak için toprak tahsis edildiği bilinmektedir. Bu nedenledir ki iskân ve iskânın kalıcılığını pekiştiren ve yeni iskânlara vesile olan erken dönem Osmanlı vakıfları, imparatorluğun temelini atıldığı bu süreçte ayrı bir önem taşımaktadır. Osmanlı sultanlarının daha beylik aşamasında iken bu politikayı bilinçli bir şekilde kullandıklarını arşiv kayıtlarından ve geç de olsa dönemin Osmanlı kroniklerinden çıkan bilgilerden teyit edebiliyoruz. Erken döneme ait az sayıda günümüze ulaşabilen belgelerden biri de Sultan Yıldırım Bayezid tarafından Mihaloğlu Ali Bey'e verilen 1390 tarihli bitidir. Daha önce farklı nüshaları çalışmalara konu olan belge, sınır dışında kalan vakıflar sorunu nedeniyle Evkaf Nezareti'nin 1890 tarihli kayıtları arasındaki dosyada karşımıza çıkmıştır. Bu çalışmada, Osmanlı'nın beylikten devlete giden süreçteki hikâyesinde kuruluştan itibaren mühim bir rol oynayan Mihaloğulları'na verilen önem Ali Bey'e tahsis edilen berat üzerinden değerlendirilerek, Mihaloğulları'na verilen ayrıcalığın bir göstergesi olan müstesna vakıflarından ve onların akıbetinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, İskân, Mihaloğulları, Müstesna Vakıf, Plevne

THE TRACES OF THE EARLY ERA ON THE SETTLEMENT POLICY OF THE OTTOMANS: THE VALUE OF THE MİHALOĞULLARI FAMILY FOR THE OTTOMANS AND THE FATE OF THEIR EXCEPTIONAL WAQFS

Assoc. Prof. Ayşegül Kılıç

Trakya University

Abstract

The question of why the Ottoman Principality could establish an empire that had been able to expand into three continents, instead of other Western Anatolian principalities, is still a matter of discussion. Of course, there are various political and social reasons behind the process that transformed a principality into an empire. However, the early period Beys (Sultans) must have realized that an irreversible path in their conquests could only go through the “settlement” of the conquered areas since they immediately started the settlement act after the capture of Gallipoli. It is even known that the akinci lords, sheikhs and dervishes who took part in the conquests and in the resettlement process were supported by the early Ottoman Sultans and they were allocated land to establish their own waqfs. For this reason, the early Ottoman foundations are of particular importance as they lead to new settlements by reinforcing the permanence of existing settlements during the establishment of the empire. We can confirm this fact from the archival records and information from the later-Ottoman chronicles on the period that the early Ottoman sultans deliberately used this policy while their domain was still a principality. One of the few documents belonging to the early period that has survived is the one dated 1390, which was given to Mihaloğlu Ali Bey by Sultan Yıldırım Bayezid. The document, of which has different copies and those copies were studied through different researches, appeared in a dossier among the records of the Ministry of Waqfs dated 1890 due to the problem of exceptional waqfs. In this study, the importance given to Mihaloğulları family which played an important role in the story of the Ottoman Empire's transformation from a principality into a state, will be evaluated through a charter assigned to Ali Bey. Thus, the foundation of their exceptional waqfs -which was an indicator of the privilege given to Mihaloğulları- and the fate of those waqfs will be studied.

Keywords

Ottoman, Settlement, Mihaloğulları, Müstesna (exceptional) Waqf, Pleven

Giriş

Halil İnalçık, erken dönemde Osmanlı iskânı ve buna öncülük edenler hakkında şöyle der: “*Sarı Saltuk Türkmenlerinden sonra, Balkanlara Anadolu'dan yapılan Türk akınları Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlar. Bu akınlar sonucu yerleşme olmamıştır. Çanakkale Boğazı bir yerleşmeyi zorlaştıran başlıca engeldi*”. H. İnalçık aynı yazısında öte yakada Cinbi (Tsympe)’de bir köprübaşı kuruncaya kadar birçok akıncı birliğinin geçtiğini ancak bunlardan bir kısmının Balkan devletlerine ücretli asker olduklarını, bir kısmının da yağmadan sonra ganimetlerini toplayarak Anadolu topraklarına döndüklerini kaydetmiştir.¹ Rumeli’de güvenilir bir müttefik bulmadan akın yapmanın tehlikeli olduğu bir dönemde Aydınoğlu Umur Bey, başarılı taktikleriyle bunu başarabilen ve Avrupa’da adına haçlı ordusu oluşturulacak kadar tedirgin olunan güçlü bir isimdir.² Ancak Umur Bey de Batı dünyasını rahatsız eden Mora çıkarmasında sadece yağma yapmıştır. Ya da diğer bir Batı Anadolu Beyliği olan Saruhanogulları’ndan Süleyman Bey ile yaptığı ortak bir seferde 276 gemiyle Monemvasia’ya girmiş, bölge hâkiminden haraç aldıktan sonra yine Mora’da birkaç baskın yapmış, ardından bol ganimet ve esirle İzmir’e dönmüştü.³ Hatta dönem dönem diğer Batı Anadolu beyleri de Umur Bey’e eşlik etmişlerdi. Aydınoğulları, Saruhan ve Karesi birliklerinin Gelibolu’dan Rumeli yakasına geçerek faaliyet gösterdikleri veya Bulgaristan üzerine yürüyerek bölgeyi yağmalayıp ganimetlerle döndükleri bilinmektedir. Ayrıca Umur Bey Bizans’ın elinde bulunan en önemli müstahkem mevkilere Philadelphia (Alaşehir)’i de kuşatıp haraca bağlayabilen bir gâzidir. Onun bu gaza şöhreti Osmanlı kaynaklarında da akis bulduğu gibi Osmanlı denizcilik geleneğinde de özel bir yeri olmuştur.⁴ Ancak Umur Bey’in askeri başarıları haraçgüzâr memleketlerden aldığı ganimetlerle sınırlı kalmış, yani iskânla taçlandırılmadığı için onun başarısı güçten düştüğü döneme kadar sürebilmiştir.

Oysa Osmanlı Devleti hemen aynı coğrafyada önce haraçgüzârlık temin etse de en kısa zamanda fetih stratejisinin ikinci aşamasını da uygulayarak iskâna yol açıp bölgenin bir Osmanlı toprağı olmasını sağlamıştı. Belki de uzun zamandır yerleşik hayat yaşayan ve yeni yerleşim yerlerine ihtiyaç duyan Osmanlılar için

¹ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, (Prizren: Eylül 2005): 22.

² İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, s. 22.

³ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, Haz. Necdet Öztürk, Kitabevi, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003), s. 25-26; Feridun M. Emecen, “Umur Bey”, *DİA*, 2012: 157.

⁴ Emecen, “Umur Bey”, s. 158-159.

iskân diğer Batı Anadolu beyliklerinden daha alışılabilir bir durumdu.⁵ Aslında Osmanlılar “ilk önce komşu devletler üzerinde bir çeşit himaye; ardından yerel hanedanları tasfiye ederek⁶” doğrudan egemenlik kurmanın yolunun iskândan geçtiğini fark etmişlerdi. Ya da Batı Anadolu beylikleri'nde denizciliğin getirisi olan ganimet bir gelenek iken, bu gelenekten uzak olan Osmanlı beyleri için durum biraz daha farklı idi. Artan Moğol baskısının ardından batı sınırlarına dolan yörükler için beylik huzur ve düzenini bozmadan karşı yakaya geçirebilmek Osmanlı'nın bekası için daha mühim rol oynuyordu.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda takip ettiği iskân siyasetinin bir yağma hareketi olmadığı, yerleşme ve yurt edinme amacını taşıdığı en güzel tanığı ise erken dönem Osmanlı vakıflarıdır. Yapılan fetihlerin vakıflarla taçlandırılması ve bu vakıflara tanınan ayrıcalıklar veya muafiyetler iskân konusuna verilen önemin en güzel göstergesidir. Çünkü vakıflarla yapılan iskânlar yeni fethedilen bölgenin şenlendirilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu vakıfların büyük bir kısmı ise bölgenin ilk fatihleri yani akıncı beyleri tarafından kurulmuştur. Beylikten devlete giden süreçte erken dönem Osmanlı akıncı ailelerinin önemini biliyoruz. Hikâyesi daha Osman Bey zamanında başlayan Mihaloğulları da özellikle Osmanlıyı devlet yapan Balkan topraklarının fethi ve iskânında müstesna bir yere sahiptir. Osmanlı sultanlarının aileye gösterdikleri ihtimam, kendilerine tahsis olunan mülklerden ve bu mülklerin vakfa dönüştürülerek üstelik dokunulmazlığı olan “müstesna vakıflar” arasında yer almasından anlaşılmaktadır. Çünkü müstesna topraklar sadece yönetim şekillerindeki istisnâ özelliğinden değil vergi açısından da müstesna bir statüde oldukları için bu isimle adlandırılmışlardır.⁷ Bu nedenledir ki erken dönem Osmanlı tarihi için ilk iskânlar, ilk fetihler ne kadar önemli ise Rumeli-Balkan topraklarını fetih için yola çıktıklarında yanlarında bulunan ilk akıncı beyleri de o kadar önemliydiler. Öyle ki sadakatlerini onlara tahsis ettikleri mülknâmeler ile taçlandırıyorlar veya daha da önemlisi kurdukları vakıflarının statüsünü daha da kıymetlendiriyorlardı. Çünkü bu vakıflar ilk iskânların dolayısıyla bir Osmanlı kenti haline gelmenin en güzel yolu idi.

⁵ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 24-25.

⁶ Halil İnalcık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, ed. Oktay Öze l- Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 443.

⁷ Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara: TTK, 1988, s. 455.

Sultan Yıldırım Bayezid'in Ali Bey'e Gönderdiği Berat ve Düşündürdükleri

Erken döneme ait belgelerin pek azının günümüze ulaşması nedeniyle Sultan Yıldırım Bayezid'in Ali Bey'e gönderdiği berat hem tarihi hem de içeriği itibariyle ayrı bir öneme sahiptir. Şimdiye kadar Mihaloğulları hakkında yapılan çalışmalarda aslının yerinin bilinmediği şeklinde bahsi geçen belgenin farklı nüshaları bulunmaktadır. Daha çok Mehmed Nüzhed'in *Ahvâl-i Mihal Gâzi* eserindeki en eski nüsha kullanılmıştır.⁸ O. Sabev, belgenin Yaşar Gökçek tarafından kullanılan H. 1304 (1886) tarihli Bursa şer'iye sicilinde yer alan ikinci bir nüshasının dışında, Bulgar tarihçi Yordan Trifanov tarafından Ali Bey'in Plevne'de yaşayan varislerinden birinin aile arşivinde yer alan ve içeriğinden kısaca bahsedilen bir beratın daha olduğundan bahseder.⁹ Belgenin orijinal bir nüshası ise Evkaf Nezareti Maruzâtı, Perakende Evrakı belgeleri arasında sınır dışında kalan vakıflar sorunu nedeniyle oluşturulan dosyanın 5. belgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Bulgaristan'da kalan Gâzi Mihal Bey vakıf arazilerinin Bulgar hükümeti tarafından zapt edilmesinden dolayı aile üyelerinin mülk ve vakıflarının takibi amacıyla ellerindeki belge ve beratları Bulgar makamlarının talebi üzerine teslim etmeleri neticesinde bu dosyaya dâhil olmuştur. Bulgar makamına verilmeden önce de Mevlana Mustafa tarafından orijinalliği bir derkenarla onaylanarak belirtilmiştir. Erken dönem Osmanlı kayıtlarından günümüze ulaşabilen belge sayısının az olması nedeniyle ayrı bir öneme sahip olan belge, kuruluş dönemi Osmanlı tarihine ışık tutması ve pek çok bilgiyi barındırması açısından da yeniden değerlendirmeye muhtaçtır.

Başkent Edirne'de 1390 yılının Aralık ayında 24 şahit tarafından da onaylanan belge Sultan Yıldırım Bayezid Han'ın ilk hükümdarlık yılına aittir. Yeni Sultan I. Bayezid'in ağzından kaleme alınan biti, babası Sultan I. Murad'ın şehit düştüğü Kosova Savaşı'nda Ali Bey'in gösterdiği büyük hizmetler ve yaptığı

⁸ Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 69-70; Fatih Yurttaş, *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi; Mihaloğulları 1300-1600*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 50-52.

⁹ Detaylar ve Bursa şer'iyye sicilindeki nüsha için bkz. Orlin Sabev, "The Legend of Köse Mihal Additional Notes", *Turcica*, v. 34, (2022) p. 247, 250-252.

¹⁰ BOA, Y..PRK.EV., Yer Bilgisi: 1-90/5; Mariya Kiprovska, "Power and Society in Plevna on the Verge of Two Epochs: the Fate of the Mihaloğlu Family and its Pious Foundations (vakf) during the Transitional Period from Imperial to National Governance", *Bulgarian Historical Review*, v. 1-2, (2017), p. 189.

yoldaşlık nedeniyle ödüllendirildiğini açıklayarak başlar.¹¹ Burada Bayezid'in "Mihalbeyoğlu Gâzi Ali Bey" olarak hitap ettiği isim öncelikle bazı çalışmalarda da belirtildiği gibi Plevne fatihi Alâaddin Ali Bey ile karıştırılmamalıdır ki zaten dönem olarak oldukça farklıdır. Kosova'da yararlılıkları görülen, Gâzi Ali Bey, Köse Mihal Bey'in oğlu olan Ali Bey'dir.¹²

Sultan I. Bayezid'den Ali Bey'e gönderilen bitide dikkati çeken diğer bir nokta ise elbette Ali Bey için kullanılan elkabdır. Sultan Bayezid belgede Ali Bey'e "emîrül-kebîr müftehirül-ümerâi'l-'izâm melikül-guzât ve'l-mücâhidîn kâhirül-kefere ve'l-müşrikîn Mihal Beğ oğlu Gâzi Ali Beğ lalam" şeklinde hitap etmektedir. Elkab, 1386 tarihinde Sultan I. Murad'ın Evrenos Bey için kullandığı elkab ile benzerlik göstermektedir. Evrenos Bey'in elkabı ile karşılaştırıldığında her ikisinde de akıncı beyleri için kullanılan "melikül-guzât ve'l-mücâhidîn kâhirînül-kefere ve'l-müşrikîn" yani gâzilerin ve cihad edenlerin önde geleni-sultanı şeklinde hitap edilmiştir ki dönemlerinin başarılı komutanları idiler. Ancak elkablarının ilk kısımlarının farklı olduğunu görüyoruz. Sultan Bayezid Mihaloğlu Ali Bey'e; "emîrül-kebîr müftehirül-ümera el-'izâm" diye hitap ederken babası Sultan Murad ise Evrenos Bey'e "cenâb-ı emâret-me'âb eyâlet-intisâb iftîhârül-ümerâyî'l-kirâm" şeklinde hitab etmiş idi. Her ikisi de iftihar edilen yüce emirlik sahibi kimseler iken Evrenos Bey'e kullanılan hitabın Ramazanoğlu Piri Bey'e veya Kırım Beyleri için de kullanıldığını ve diğer beylerden üstünlüklerini belirtme amacını taşıdığını belirtebiliriz.¹³ Elbette her ikisi de iftihar edilen şerefli gâziler olarak erken dönemin ünlü akıncı beyleridir, ancak Ali Bey Kosova'da sultana yoldaşlık yapsa da Bursa ve Amasya'da yerleşmiş, Evrenos Bey ise Balkan fetihlerine hızla devam etmesi yeni topraklar fethederek bu bölgeleri kurduğu vakıflarla şenlendirip iskâna açması nedeniyle daha övgü dolu bir lakabla 'eyaletler açan' isim olarak kaydedilmiş olması daha anlaşılır bir durumdur.

¹¹ "...merhûm ve mağfurün leh babam Hüdavendigâr şehîd vâki' olduğu cenk-i 'azîmde işbu emîrül-kebîr müftehirül-ümerâi'l-'izâm melikül-guzât ve'l-mücâhidîn kâhirül-kefere ve'l-müşrikîn Mihal Beğ oğlu Gâzi Ali Beğ lalam dâme 'uluvvehu hîdmetlerinin külli erliği ve yoldaşlığı zuhûra gelmeğin...". Bkz. BOA, Y.PRK.EV., Yer Bilgisi: 1-90/5.

¹² M. Tayyib Gökbilgin, "Mihal-oğulları", *İA*, 8. Cilt, (İstanbul: MEB Yayınları, 1979), s. 289; Sabev, "The Legend of Köse Mihal", p. 247-248.

¹³ Mektubun değerlendirmesi için bkz. Ayşegül Kılıç, "Sultan I. Murad'ın (Merkezi Hükümetin) Gözüyle Balkanların "Uc Beyi" Nasıl Olmalı?", *Sultan I. Murad Hudâvendigâr ve Dönemi*, Bursa: Osmangâzi Belediyesi Yayınları, 2012, ss. 257-269.

Ayrıca belgeden Ali Bey'in Sultan Bayezid'in lalası olduğunu öğreniyoruz. Gâzi Evrenos Bey de Bayezid'e lalalık yapmıştır.¹⁴ Evrenos Bey ayrıca Yıldırım Bayezid'in oğullarından Emir Süleyman ve ardından Sultan I. Mehmed'e de lalalık yapmıştır ki hacca gittikten sonra kayıtlarda Evrenos Bey'e "Hacı Lalam" diye hitap ediyorlardı.¹⁵ Görüyoruz ki erken dönemin ünlü akıncı aileleri olan Mihaloğulları ve Evrenosoğulları'nın ünlü akıncı beyleri başarı ve tecrübelerini aktarabilmek adına lalalık yapmışlardır ki bu da Osmanlı'daki kıymetlerini bir kez daha teyit etmektedir.

Bayezid'in bitisine dönecek olursak, Ali Bey'e yapılan övgülerin ardından mağdur olmaması adına sancaklık yer verdiğini ve bunun evlatlarından evlatlarına nesilden nesile aktarılmasını emrettiğini belirtmiştir. Sultan Bayezid kendisinden sonra saltanat koltuğuna oturacak olan evlatlarının da bu beratı tecdîd etmelerini, Ali Bey'in evlatlarına sahip çıkarak sancak tahsis etmelerini buyurmuştur. Hatta bir vakfiye niteliğindeki bu kısa bitinin içerisinde Sultanın sözlerine ve isteğine karşı gelen olur ise lanetleneneceğini belirten beddua cümlelerine de yer verilmiştir. Ancak evlatlık vakıf statüsünde nerenin sancak olarak verildiği hiçbir nüshada geçmediği gibi elimizdeki belgede de "bu yeri verdüm" şeklinde kaydedilmiştir.¹⁶ İşte tam da bu nedenle de bahsi geçen Ali Bey, Alâddin Ali Bey ile karıştırılmış, hatta Bulgaristan hükümeti Osmanlı Sultanı tarafından onaylanmış ellerindeki mülkleri gösteren belgeleri talep ettiğinde Plevne'deki Mihaloğlu Ali Bey'in mülkleri için işte bu berat Mihaloğulları'nın erken dönemden beri hizmetini simgeleyen en eski kayıt olarak belgeler arasına eklenmiştir. Sadece akıncı beylerinin değil dönemin sultanlarının isim benzerliği de buna neden olmuş olmalıdır.

Erken Dönem Fetih ve İskânın Öncülerinden Mihaloğulları'na Ait Müstesna Vakıfların Önemi

Osmanlı Devleti'nin Mihaloğulları'na verdiği kıymet elbette Köse Mihal ile başlayıp ilk nesilden isimler ile devam etse de aslında Mihaloğulları'nı bugün bile konuşabilmemize vesile olan ve Balkanlarda özellikle sağ kolda hizmeti takdire

¹⁴ Evrenos Bey'e ait ferman sûretlerinin toplandığı bir kitapçıkta da Sultan Bayezid tarafından Evrenos Bey'e gönderilen bir berattan bahsedilmektedir. Ekim 1361 (763 Muharrem) tarihini taşıyan bu kayda göre: "Evrenos lalamın evlâdına sancak beyliği verilüb ve min ba'd ma'zûl etmeyüb ri'âyet ve himâyet ederler her kim bu bitiyi görüb makbûl tutmaya" denilmektedir. Bkz. *Selâtin-i 'İzâm Hazretleri Tarafından El-hac Gâzi Evrenos Bey'e İ'tâ Buyurulan Fermân-ı Âliye Sûretleri*, Sabah Matbaası, Basım yılı yok, 5.

¹⁵ VGM, Defter No: 2108, Sayfa No: 0077, Sıra No: 78; Müneccimbaşı Derviş Ahmed, *Sahâ'ifü'l-ahbâr*, c. III, (İstanbul: 1321), s. 321; Ayşegül Kılıç, *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gâzi Evrenos Bey*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2014, s. 90, 104.

¹⁶ Kiprovska, "Power and Society in Plevna", p. 189.

şayan olan aile üyeleri daha büyük ayrıcalıklarla donatılmışlardır. Artık gittikçe sınırları büyüyen Osmanlı Devleti'nin uçları emanet ettiği ve ilk iskânları gerçekleştiren akıncı beylerine temlikname ile verdikleri kıymetli topraklar söz konusudur. İşte bu toprakları vakfa dönüştüren aile üyelerinden Gâzi Mihal, Ali ve Süleyman Beyler'in vakıfları ise "istisnaiyetle" kutsanmış ve hem idari hem de vergi tahsili açısından devletin dahi müdahale edemeyeceği "müstesna vakıflar" olarak kabul ve ilan edilmiştir.¹⁷ Osmanlı Devleti'nde aslında kurulduğu andan itibaren ne Evkâf Nezâreti ne de herhangi bir makam tarafından hiçbir şekilde müdahale edilmeyen ve kadîmden müstesna tutulan din büyüklerine ait vakıflar ile kendilerine mülknâme-i hümayun ile araziler verilen ve bu arazilerini vakfa çeviren gâzilerin vakıfları işte bu nedenle *müstesnâ vakıflar* olarak adlandırılmışlardır.¹⁸ Bu tarz vakıflar doğrudan doğruya mütevellileri tarafından idare edilirlerdi. Savaşta düşmana karşı başarı kazanan ve barış zamanında ise iç huzur ve asayiş sağlayarak yararlılıklar gösteren nüfuzlu gâzilere verilmiş toprakların bu kişiler tarafından vakfa dönüştürülmesi ile meydana gelen bu vakıflar aslında *guzât vakıfları* olarak da anılmaktadır.¹⁹ Ancak tüm guzât vakıfları müstesna değildir. Müstesna guzât vakıfları Gâzi Mihal Bey, Gâzi Ali Bey, Gâzi Süleyman Bey ve Gâzi Evrenos Bey vakıflarından oluşmaktadır.²⁰

Bu durumda müstesna olan kişiler mi yoksa vakıf kurdukları topraklar mı olduğu sorusu akla gelmektedir. Elbette erken dönem Osmanlı Devleti için Mihaloğulları ve Evrenosoğulları büyük öneme sahip, her ikisi de yol açan büyük fetihler yapan akıncı ailelerdir. Ancak aile üyeleri arasında daha Yıldırım Bayezid zamanında kendisine mülk tevcih edilerek aile üyelerine sancaklık verilmesi hususu kaydedilen Mihaloğlu Gâzi Ali Bey'in veya Evrenoslardan bugün nesli

¹⁷ "Bidâyet-i Tanzîmatdan beri hazinece müdâhale olunmayub kadîmen müstesna bulunan evkâf-ı Celâliyye ve Hacı Bektâş-ı Veli ve Abdülkadir Geylani ve Hacı Bayram-ı Veli ve Gâzi Mihal ve Ali ve Süleyman ve Evranos Beğler vakıflarının kemakân istisnâsı ve emr-i ta'sîr ve mu'âmelât-ı rûsûmiyyesinin sâbıkı vech ile kendülerine terk olunması irâde-i seniyyeye iktirân eden mukarrerât ve tebliğât-ı mükerrere icâbınca bulunduğundan ..." bkz. BOA, DH. MKT., Dosya No: 2909, Gömlek No: 18. Ayrıca bkz. BOA, HR.SFR.04., Yer Bilgisi: 709-11/30; BOA, MV. Yer Bilgisi: 96-89.

¹⁸ Ahmet İşeri. "Vakıflar (Medenî Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukukî Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/1, (Ankara: 1964): 239-240; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 455.

¹⁹ Nazif Öztürk, *Menşe'i ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983, s. 103-104.

²⁰ Ali H. Berkî, "İslâm'da Vakıf, Sahîh ve Gayr-i Sahîh Nev'ileri II", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1, (Ankara: 1958), s. 6; Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 455; Öztürk, *Menşe'i ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, s. 104.

günümüze ulaşabilen, Arnavutluk Sancakbeyliği yapan ve savaşlarda büyük yararlıklar gösteren İki Yürekli Ali Bey'in vakıflarının müstesna olmaması bu durumun kişilerden ziyade vakıf kurulan yerlerin öneminden kaynaklandığını düşündürmektedir. Bu durumda aile üyeleri arasında kimlerinin vakfının neden müstesna tutulmadığı sorusundan ziyade kimlerin vakıflarının müstesna olduğu üzerine değerlendirme yapmanın daha anlamlı olacağı kanısındayız. Onları sadakatle merkeze bağlama amacı taşıyan, kendilerine mülk verilerek merkezi hükümetin izniyle kurdukları vakıfları kendi gelirleriyle yaşatan akıncılar içinde aynı aileden sadece üç kişinin vakfının müstesna olduğunu biliyoruz. Her ne kadar bu sayı aile üyeleri göz önüne alındığında az gibi görünse de Evrenosoğulları'ndan sadece Evrenos Bey'in vakfının kadîmden müstesna olduğunu bildiğimize göre diğer üç müstesna guzât vakfının Mihaloğulları'na ait olması bu aileyi diğerlerinden bir adım daha ön plana çıkarıyor.²¹

Ailenin müstesna vakıf sahiplerinin Edirne'den Plevne'ye uzanan kolda olan Gâzi Mihal Bey, onun torunu Gâzi Alâaddin Ali Bey ve büyük oğlu Hasan Bey'den olan Süleyman Bey, Mihaloğulları ailesinin üç müstesna vakıf sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Adı diğerleri kadar askeri başarılarla anılmayan Süleyman Bey'in muhtemelen Plevne vakfının mütevellisi olması ve bu mirası Alâaddin Ali Bey'den alması onu müstesna vakıf sahipleri arasında saymamıza neden olmaktadır. Bu durumda aslında Osmanlı Devleti için müstesna olanlar kişiler değil onların stratejik anlamda önemli olan mevkilerde kurdukları kıymetli vakıflardan kaynaklandığını bir kez daha teyit ediyor. XX. yüzyıla kadar da bu istisnâî durumunu koruyan, dokunulmazlığı olan aslında bu vakıflardı. Elbette onları bu kadar kıymetli kılan ise beylik döneminden itibaren Osmanlı Devleti'ne gösterdikleri sadakat ve başarılarından kaynaklanıyordu.

Şimdi neden Edirne'den Plevne'ye giden yolun istisnai olduğu sorusuna gelirsek. Aslında Osmanlı ordusunun Balkan fetihlerinde takip ettiği güzergâhlardan "sağ kol"²² ve bu kolda özellikle de Yıldırım Bayezid döneminde

²¹ Erken dönem Osmanlı tarihinde en önemli akıncı ailelerinden biri olan Mihaloğulları ailesine farklı zamanlarda Osmanlı sultanları tarafından verilen temliklerle Vize, Pınarhisarı ve Edirne'de, hatta kendileri tarafından ele geçirilen ve sancakbeyi olarak görev aldıkları Plevne, Tırnova ve İhtiman bölgelerindeki geniş arazi ve mülklerini vakfa çevirdikleri bilinmektedir. Bkz. Gökbilgin, "Mihal-Oğulları", ss. 289-292.

²² Kırım-Karadeniz ticaret yolu olarak da bilinen bu güzergâh, 1530 tarihli *Rumeli Defteri*'ne göre, Edirne, Dimetoka, Ferencik, Keşan, Kızıl-ağaç, Zağra-i Eski Hisar, İpsala, Filibe, Tatar-bazarı, Samakov, Üsküp, Kalkan-delen, Kırçova, Manastır, Pirlepe ve Köprülü istikâmetinde ilerliyordu. Bkz. 370 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) I*, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2001, IX.

Plevne ve Niğbolu havalisinin fethi görevinin Mihaloğulları'na verildiğini hatırlamak yeterli olacaktır.²³ Kent, Tuna'nın güneyinde Sofya'dan Rusçuk üzerinden Bükreş'e ve Karadeniz liman şehri olan Varna'ya giden güzergâh üzerinde olduğu gibi batıda ise Vidin-Semendre-Belgrad hattı olan Tuna üzerindeki önemli stratejik noktalara da ulaşabilme imkânına sahip stratejik bir yerdedir. Bugünkü yerinin hemen yukarısında bulunan eski bir Roma şehrinin devamı niteliğinde görünse de Koca Balkan Dağları'nın kuzey batısında bulunan Plevne şehri aslında XV. yüzyılda Mihaloğlu Ali Bey sayesinde kurulmuştur.²⁴

Plevne şehrinin oluşumu tipik bir uç kenti oluşum hikâyesidir. Bu hikâye, bir Osmanlı akıncı beyi olan Gâzi Ali Bey'in 1462'de (H. 866) bugünkü Plevne'yi veya Plevne yakınlarını kendisine uc yapmasıyla başlar ve zamanla gerçekleştirilen iskân ve inşa edilen vakıf yapılarıyla süslenen Plevne bir Türk-İslam kenti haline gelir. Sultan II. Bayezid tarafından Plevne'nin geniş arazilerinden Gâzi Ali Bey'e "cümle hudûdu ve hukuku ile mefrûzü'l-kalem ve maktû'u'l-kıdem olarak serbestiyyet üzere" temlik edilmiştir.²⁵ Anlaşılan o ki Yıldırım Bayezid'in Ali Bey'e gönderdiği beratın Plevne'yi kuran Ali Bey ile karıştırılmasının bir sebebi de yine Sultan Bayezid ancak II. Bayezid'in kendisine toprak tahsis etmesi de bu karışıklığı artırmıştır. Serbestiyyet üzere kendisine temlik edilen topraklar Ali Bey'e idari anlamda olduğu kadar vergi tahsilini de kendisinin yapabildiği tam bir muafiyet sağlamıştır. Ali Bey, vakıf köylerinde nüfuzu artırmak ve fethedilen bölgeyi şenlendirmek amacıyla göçer evleri toplayarak mülkiyetindeki yerleşim birimlerinin sınırları dâhiline bazı vergi muafiyetleri tanıyarak yerleştirmiştir. Hatta Plevne'de de aynı iskân politikası uygulanmış, kenti şenlendirmek ve iskânı artırmak amacıyla nefsi-i Plevne'de oturan Müslüman ve gayrimüslim nüfus vergiden muaf tutulmuştur ki Barkan özellikle şeriatın vazettiği bir vergiyi Ali Bey'in bu suretle ilga edebilmesinin dikkate değer olduğunu vurgular.²⁶ Ayrıca Ali Bey'in bu kente Yahudi göçmenleri de davet ettiği bilinmektedir.²⁷ Bununla da

²³ Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, C.10, (İstanbul 1953), s. 308.

²⁴ Machiel Kiel, "Plevne", C 34, *DİA*, (2007: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi), s. 302.

²⁵ Ömer L. Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, s. 256.

²⁶ Müslümanlar öşür ve diğer vergilerden muafken, gayrimüslimler ise cizyeden muaf tutulmuşlardır. Bkz. Ömer L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler II, İstîlâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C II, (Ankara: 1942), s. 361.

²⁷ Üç Yahudi cemaati kentin fethinden sonra Ali Bey'in daveti üzerine Plevne'ye yerleştirilmiştir. Bkz. Kiel, "Plevne", s. 302.

yetinmeyen Ali Bey, kendi mülkiyeti altındaki Plevne re'âyasını cizye, aşar ve gayrı rûsûmdan da muaf tutma hak ve yetkisine sahiptir.²⁸ Görünen o ki sahip olduğu bu özelliklerle de istisnâî durumunu ortaya koyan Ali Bey, tahsis edilen topraklar kadar kendisine verilen imtiyazlarla da müstesnadır. Temliknâme ile hudutları belirlenen bu müstesna vakfın üzerindeki serbestiyet yetkisi, özellikle Ali Bey'in yaptığı iskânlarla yeni köyler tesis etmesi, vergisini toplayabileceği Müslüman veya gayrimüslim ahaliyi de kendi davet ederek yerleştirmesi, ve'l-hâsıl yeni fethedilen ve şenlenmeye muhtaç Plevne topraklarında Ö. L. Barkan'ın da belirttiği gibi "ister sata, dilerse bağışlaya ve murat edinirse vakfede" dediği mutlak mülkiyetindeki arazileri vakfa çevirerek iskâna açması yeni bir Osmanlı kenti yaratmasını sağlamıştır.²⁹

Süleyman Bey, Mihaloğulları ailesinin son müstesna vakıf sahibi aile üyesi olarak karşımıza çıkmaktadır ki muhtemelen Plevne vakfının mütevellisi olduğu ve bu mirası Alâaddin Ali Bey'den aldığı için müstesna guzât vakıfları arasında olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla aslında Osmanlı Devleti için müstesna olanlar kişiler değil onların stratejik anlamda önemli olan mevkilerde kurdukları kıymetli vakıflardan kaynaklanmaktaydı ve XX. yüzyıla kadar bu istisnâî durumunu koruyan, dokunulmazlığı olan aslında bu vakıflardı. Alâaddin Ali Bey'in emekleriyle gelişen ve Süleyman Bey tarafından da vakıf eserleriyle süslenmeye devam eden Plevne ise Osmanlı Devleti için Avrupa'ya açılan sınır bölgesi içinde yer alır. Ayrıca Sofya'dan Bükreş'e ve Karadeniz liman şehri olan Varna'ya ulaşan büyük kara ve demir yolunun Plevne'den geçmesi onu ayrıcalıklı kılan diğer önemli bir özelliğidir.³⁰

Mihaloğulları'nın Müstesna Vakıflarının Akıbeti

Mihaloğulları'ndan Alâaddin Ali Bey'in başarıları ile iskâna açılıp vakıflarla şenlendirilen topraklar Bulgaristan'ın bağımsızlığı ile birlikte Osmanlı sınırları dışında kalmıştır. 1908'de de bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan Prensliğinde, eski sahiplerinden kalan tüm izleri yok etme çabası da eklenince vakıf eserlerinin akıbetini takip etmek güçleşmiştir. Bu durum karşısında sessiz kalmayan Osmanlı Devleti, öncelikle 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan'daki vakıf eserlerinin korunmasını talep etmiş, böylece ilk defa vakıf

²⁸ Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", s. 256.

²⁹ Ali Bey vakıf köylerinden bazısını mescidine ve imaretine, bazısını zaviyesine vakfettiği gibi geriye kalanların bir kısmını oğullarına ve kullarına temlik etmiştir. Bkz. Barkan, "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", s. 257-258; aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" II, s. 361.

³⁰ Kiel, "Plevne", s. 302.

mülkleri konusu gündeme gelerek devletlerarası bir antlaşmada yerini almıştır.³¹ Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında “Müstesna Vakıflar Sorunu” ise ilk defa 1909’da iki devlet arasında imzalanan ve Osmanlı Devleti’nin Bulgaristan’ın bağımsızlığını resmen tanıdığı protokolde gündeme getirilmiştir.³² Bulgaristan topraklarında kalan Gâzi Mihal Bey oğullarına ait vakıfların zaptı, aile üyelerinin zor durumda kalması ve meşru haklarının saklanması gibi hususlarda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan yazışmalar Osmanlı arşivinde yerini almıştır.

Mihaloğulları’nın müstesna vakıflarının akıbeti ve aile üyelerinin durumları ve özellikle Plevne’deki arazinin Bulgaristan tarafından zapt olunması nedeniyle Osmanlı arşivine yansıyan pek çok belge bulunmaktadır. Vakıf topraklarının bulunduğu arazi önce Rus işgali altında kalmış, ardından da Bulgaristan’ın kurulması nedeniyle 1876’dan itibaren aile üyeleri bu vakfın gelirlerinden mahrum kalmışlardır. Bu nedenle de hiçbir kulunu perişan bırakmayan Devlet-i Aliyye’den bu sadık aile için 1889 tarihli kayıtta ilk destek istenmektedir. Hatta aile üyelerinin elinde bulunan ve Yıldırım Bayezid dönemine ait olduğu düşünülen biti, Mihaloğullarının haklarını talep etme telaşıyla ellerindeki en erken tarihli mülknâme örneği olarak belgeler içerisinde sık sık adı geçer.³³

6 Temmuz 1891 tarihli bir diğer belgede de Gâzi Mihal Bey ve oğlu Ali Bey’e daha Yıldırım Bayezid Han zamanında kılıç hakkı olarak tevcih edilen köy ve arazinin Bulgaristan tarafından zaptından bahsedilir. Şikâyetlerin merkezi hükümete iletildiği ancak Bulgaristan tarafından herhangi bir suretle vakıf toprağı olarak addedilmeyip, el konulması nedeniyle 1 yıl sonunda kaleme alınan belgede, zorluk içinde yaşayan Mihaloğlu torunlarının devlet dairelerinde istihdamı talep edilmektedir.³⁴ Ailenin sadakat ve hizmeti zikredilerek, Osmanlı hanedanına en başından itibaren destek olduklarını belirtmek adına daha Osman Bey zamanında Gâzi Mihal Bey’in varlığı ve başarısı vurgulanmıştır.³⁵ Aileye ait ellerinde bulunan

³¹ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, “Bulgaristan’ın Kuruluş ve Bağımsızlık Sürecinde Vakıf Meselesi”, *Balkanlar ve Göç*, Edit. Ali Fuat Örenç-İsmail Mangaltepe, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013, s. 516.

³² Bulgaristan’da kalan müstesna vakıflar hakkında ilk çalışmaları yapan N. Ersoy Hacısalihoğlu, protokolde kullanılan “müstesna vakıflar” ibaresinden yola çıkarak bu konunun artık “müstesna vakıflar sorunu” olarak tartışılmaya başlandığından bahseder. Bkz. N. Ersoy Hacısalihoğlu, “Bulgaristan’da “Müstesna Vakıflar” Sorunu ve 1909 Yılı Komisyon Kararları”, *Tarih Dergisi*, 46, (2009): 157.

³³ BOA, Y.PRK.EV., Yer Bilgisi: 1-90/3.

³⁴ BOA, İ.DH., Yer Bilgisi: 1295/102393.

³⁵ “Ecdâd-ı ma’ânî serîr-i hazret-i hilâfet-penâhîlerine müesses bünyân ric’atü’l-erkân-ı saltanat-ı seniyye olan Gâzi Sultan Osman-ı evvel Hazretlerinin ma’iyyetine bir muhabbet-i mehâbet

en erken tarihli kayıt olması nedeniyle yine 1390 tarihli beratın gündeme getirildiği belgede, müstesna evkaftan olduğu belirtilmese de her türlü avarızdan muaf olduğunun Sultan Yıldırım Bayezid tarafından kabul edildiği ve temlikname-i hümayun ile tevcih edildiği belirtilmektedir. Kastedilen Pelveneli Ali Bey olduğu için de belgede herhangi bir yer adı geçmese dahi bu tevcihin Plevne’de bulunan 20 köy ve arazi üzerine olduğu iddia edilmektedir. Bulgaristan tarafından zaptı nedeniyle de 1876’dan belgenin kaleme alındığı 1889 yılına değin 13 yıldan beri gelir tahsis edilememesi üzerine aile üyelerinin sefalet içinde kaldıkları vurgulanmıştır. Hatta bu nedenle aile ahfadından Nuri Bey çekinerek de olsa bu durumdan bahsetmiş, ne kadar zor durumda olduklarını beyan etmek için zevcesinin artık tahammül edemeyerek “eşek yeriz te’essür ile” beyanını kaleme aldığı arzuhalde belirtmiştir. Nihayetinde Osmanlı Devleti’nden beklenen Bulgaristan ile yapılan ve yapılacak yazışmalarda kalan vakıf emlakı konusunda bir neticeye ulaşılması ve eskiden olduğu gibi mutasarrıf olmak veya mülklerinin bedele bağlanması ümidi idi. Bu yazışmaların zaman alması ve neticeye bağlanmasının uzun süreceği tahminiyle, yaşanan sefalet de eklenince aile üyeleri için mensup oldukları mülkiye veya adliye kurumları tarafından memuriyete alınmaları hususunda talepte bulunulmuştur.

Osmanlı hükümeti ile Bulgaristan arasında yapılan protokol, sadece müstesna vakıflar için değil sınır dışında kalan tüm İslam vakıfları adına büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Osmanlı arşivinde Devlet-i Aliyye Hariciye Nezareti ile Bulgaristan komiserliği ve Sofya nezareti arasında yapılan yazışmalar yer alır.³⁶ Bulgaristan hükümetinin nihayet üç ay müddet zarfında bir idare komisyonu teşkil edeceği ve başvuruların hak ve hukuklarının korunması hakkında karar verileceği kayıtlıdır. Bu nedenle komisyonun bir an evvel memalik-i Osmaniye’de duyurulması gerektiği belirtilmiştir.³⁷

ikrârıyla te’yîd-i şevket-i Osmâniyye ve a'lâ-yı satvet-i cünûd-ı İslâmiyye emrindeki mesâ'i-i fevka'l-a'delerinin semere-i bahş-ı muvaffakiyyet olmasını teshîl ü te'mîn edenlerin birincisi ki nâmları ile'l-ebed âlem-i İslâmiyyet ve şeca'ât-ı ahdakaya mûcib-i mazarrat olan Gâzi Mihal Beğ ile ahfadından Plevne'de defin-i hâk-ı ıtırnâk olan Gâzi Ali Beğdir.” Bkz. BOA, İ.DH. Yer Bilgisi: 1295/ 102393.

³⁶ Başbakanlık Osmanlı arşivinde bu bilgileri teyit eden, Hâriciye Nezâreti Paris Sefareti Belgeleri arasında Fransızca ve Osmanlıca kaleme alınmış belgelerden oluşan bir dosya mevcuttur. Bkz. BOA, HR.SFR.04.,Yer Bilgisi: 709-11.

³⁷ “Ma'lûm-ı ve âlâları olduğu üzere Bulgaristanla 'akd ü imza olunan protokolün ikinci maddesinin son fıkrasında “evkâf-ı müstesnaya gelince Bulgaristan hükümeti nihâyet üç ay müddet zarfında bir idare komisyonu teşkil edecek ve bu komisyon alâkadârân tarafından dermeyân olunacak mutâlib ve müdde'iyâtın hakk ve cevaba mukârenetini tedkîk eyleyecektir” denildiğine binâ'en işbu komisyonun bir an evvel teşkili ve keyfiyyetin 'alâkdâr olanlara tebliğ ü i'lânı zımında ta'kibât ve teşebbüsât-ı mukteziyenin müsâra-at-ı ifâ ve neticeden ma'lûmât-ı i'tasına himem-i

Bu süre zarfında Osmanlı Devleti durumu takibe alarak bir yandan da Bulgaristan'da bulunan müstesna vakıf mütevellilerine ulaşmaya çalışmıştır. Bulgaristan hükümetinin henüz kesin bir karara varmaması vakıflar hukukunun göz ardı edilerek kaybına sebep olduğu gibi protokole bağlı resmi bir karar vermesi hususunda da tebligat gönderildiği kayıtlıdır.³⁸

Her ne kadar iki ülke arasında yapılan protokol gereğince Bulgar hükümetinin Sofya'ya baş müftü ataması ve özellikle de tarifi yapılan müstesna vakfın bir neticeye bağlanması beklense de yaklaşık bir yıl sonra Hariciye Nazırı Rıfat Bey'in 26 Şubat 1910 tarihinde kaleme aldığı yazıda henüz bir şey yapılmadığı ortaya çıkmaktadır.³⁹ Bulgaristan aslında verdiği sözlerine yerine getirmediği gibi bu durum sadece Sofya kabinesinde değil Osmanlı hükümetinde de şikâyetlerin artmasına vesile oluyordu.

Hariciye Nezareti'ne yazılan 1 Mart 1910 tarihli kayıtta ise müstesna evkaf hakkında bir kararın kabulüne müsait bir imkân bulunmadığı belirtilerek vakıf sahiplerinin geri dönmeleri sebebiyle artık meselenin neticeye bağlanması talep edilmektedir. Osmanlı heyeti ise "müctemi'an ve münferiden îfâ-yı teşebbüsât ve teblîgâtıdan gerü durulmayacağını" beyan etmektedir.⁴⁰

Yazışmalardan anlaşılan o ki geri dönen müstesna vakıf mütevellileri gelecek haberi merakla beklerken, Bulgaristan hükümeti durumu gittikçe uzatmaktadır. Hatta daha önce İslam hukuku gereğince vakıfların korunacağı ve baş müftü atanacağı gibi kararlar verilmiş olsa da sürecin uzaması ve birtakım siyasi gelişmeler bu kararların uygulanmamasına sebep olmuştur. Her ne kadar mütevellilerin hakları tam olarak iade edilemese de Bulgaristan'dan gelen cevaplar neticesinde iyileştirme sözüne binaen ümit taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Ancak müstesna evkaf da dâhil olmak üzere tüm vakıf gelirlerinin emarete ait olacağı ve bu tarz vakıfların bekasının da pek de mümkün olmadığının bildirilmesi ile tüm dilek ve isteklerin tamamı Bulgaristan tarafından reddedilmiştir.⁴¹ Balkan Savaşlarının başlaması üzerine de gelen cevaplara uygun herhangi bir teşebbüste bulunulamamıştır.

'aliyyeleri mercûdur. Emr ü irâde efendim hazretlerindir." Bkz. BOA, HR.SFR.04., Yer Bilgisi:709-11/1.

³⁸ BOA, HR.SFR.04.,Yer Bilgisi: 709-11/26.

³⁹ BOA, HR.SFR.04.,Yer Bilgisi: 709-11/24.

⁴⁰ BOA, HR.SFR.04.,Yer Bilgisi: 709-11/28.

⁴¹ BOA, HR.HMŞ.İŞO., Yer Bilgisi: 29-3/7.

Diğer taraftan mağdur olan Mihaloğulları için durum çok da parlak değildir. Eğer müstesna vakıf mütevellileri Bulgaristan'dan herhangi bir tazminat alamazlar ise Osmanlı sınırları dışında kalan vakıfların gelir kaybından Osmanlı Devleti de kendini sorumlu görmemektedir. Eğer vakıf mülkleri Edirne veya herhangi bir Osmanlı memleketinde ise ancak o şekilde devlet tarafından gerekli görüldü takdirde destek göreceklidir. Gâzi Mihal Bey'in sınırlar dâhilinde kalan Edirne ve Kırkkilise'deki müstesna vakıfları hakkında kaleme alınan 29 Ağustos 1920 tarihli dilekçede ise henüz bir barış sağlanamadığı, devletin meşgul olduğu pek çok konunun olduğu, vakıfların tasarrufu konusunun ve özellikle de mütevellilerin evkaf üzerinde hukukuna eskiden olduğu gibi riayet edilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁴² Bu durumda Mihal Bey ve oğullarına ait sınır dışında kalan müstesna vakıfların akıbeti hakkında Bulgaristan'dan gelebilecek herhangi bir olumlu haber dışında aile üyelerinin hiçbir ümidi kalmamış görünüyör.

Mihaloğulları'na ait Bulgaristan'da kalan müstesna vakfın hak mücadelesi evraklar arasında sıkışıp kalmışken vakıf mütevellisi Hüsameddin Ahmed Bey'in mührünü taşıyan 17 Ağustos 1920 tarihli ayrı bir dilekçe Osmanlı belgeleri arasında yerini almıştır.⁴³ Vakfın akıbetinden kısaca bahseden Ahmed Bey, Gâzi Mihal Bey'in evlatlarından Gâzi Ali ve Süleyman Bey vakıflarının Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Bulgaristan'a terk edilen topraklarda kaldığını zikrederek başlamaktadır. Ahmed Bey, vakıf gelirinin Balkan Harbinde Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan [13/29 Eylül sene 1913] protokol ile Osmanlı savaş esirlerinin giderlerine karşılık tutulup tutulmadığını öğrenmek istemektedir. Daha doğrusu müstesna bir vakıf olarak neden mütevellisi olduğu vakıf gelirini alamadığının cevabını aramaktadır. Tüm bu sıkıntıların anlatıldığı 8 Eylül 1919 tarihinde yeni bir tezkire gönderilmişse de Ahmed Bey'e herhangi bir cevap ulaşmadığı gibi bir netice de alınamamıştır.

Sonuç

Kuruluş döneminden itibaren bilinçli bir şekilde iskân politikasını uygulayan Osmanlı Devleti, buna destek olan hatta dönem dönem şehzadelerine lalalık da yapan erken dönem akıncı beylerini her zaman desteklemişlerdir. Pek çok çalışmaya konu olan Osmanlı akıncı ailelerinden ikisi Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminden itibaren faaliyet gösteren Mihaloğulları ve Evrenosoğulları'dır.

⁴² BOA, HR.HMŞ.İŞO., Yer Bilgisi: 29-3/15.

⁴³ BOA, HR.HMŞ.İŞO., Yer Bilgisi: 29-3/12.

Osmanlı Sultanları Rumeli fetihlerinde ve iskânında büyük desteklerini gördüğü akıncıları fetih sonrası kendilerine verilen topraklarla ödüllendirmiş, hatta bazen daha fazla ayrıcalıklar tanımışlardır. Zira kurdukları vakıflar da fetih sonrası gâzilere verilen temlikler olarak “serbestiyyet üzere” kaydedilseler de bazı aile üyelerinin vakıflarının daha da ayrıcalıklarla donatıldıklarını biliyoruz. Müstesna vakıflar olarak adlandırılan bu guzât vakıfları arasında Plevne fatihi Gâzi Alâaddin Ali Bey'in vakıfları da yer almaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nin dahi müdahale etmediği bu vakıflar, Osmanlı sınırları dışında kalınca hem takibi güçleşmiş hem de aile üyeleri zor durumda kalmıştır. İşte nedenle Bulgaristan hükümeti ile yazışmaların kaydedildiği dosyada karşımıza çıkan ve diğer dosyalarda sıkça zikredilen 1390 tarihli belgenin asıl önemi, ailenin kadîmden sadakatini gösteren ve aile elindeki en eski belge olmasından kaynaklanmaktadır.

Günümüze ulaşan XIV. yüzyıla ait az sayıdaki belgeden biri olmasının yanı sıra yeniden değerlendirmesinin kıymete haiz olduğu belge aslında kaydedildiği dönem itibarıyla ailenin Anadolu kolundan Gâzi Ali Bey'e aittir. Ancak belgede kendisine tahsis edilen köylerin adının geçmemesi ve her iki Ali Bey döneminde de Osmanlı sultanının Bayezid adını taşımasının bu karışıklığı pekiştirdiğini görüyoruz. Yıldırım Bayezid'in Ali Bey'e göndermiş olduğu biti, ailenin elindeki en eski mülkname niteliğinde belge olması nedeniyle aile üyelerinin yıllar sonra Bulgaristan sınırları içerisinde kalan vakıf toprakları mücadelesinde haklarını aradıkları süreçte Bulgar hükümetine gönderilen belgeler arasında karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar belge Bulgaristan sınırları içerisinde kalan vakıflarını kurtaramasa da müstesna vakıf sahibi dört akıncı beyinden üçünün bu aileye mensup olması, kuruluş döneminden itibaren Osmanlı sultanlarının Mihaloğulları'na verdiği kıymetin en eski kanıtı sayılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

BOA, DH. MKT., Dosya No: 2909, Gömlek No: 18.

BOA, MV. Yer Bilgisi: 96-89.

BOA, İ.DH., Yer Bilgisi: 1295/102393.

BOA, HR.SFR.04.,Yer Bilgisi: 709-11.

BOA, Y.PRK.EV., Yer Bilgisi: 1-90.

BOA, HR.HMŞ.İŞO., Yer Bilgisi: 29-3.

VGM, Defter No: 2108, Sayfa No: 0077, Sıra No: 78.

370 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937/1530) I, Dizin ve Tıpkıbasım, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001.

Kaynak ve Tetkik Eserler

Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.

Aktepe, Münir. "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair". *Türkiyat Mecmuası*. 10 (1953): 299-312.

Barkan, Ömer L. "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti". İçinde *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I* (1980): 249-266.

Barkan, Ömer L. "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler II, İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*. II (1942): 279-386.

Berkî, Ali Himmet. "İslâm'da Vakıf, Sahîh ve Gayr-i Sahîh Nev'ileri II". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/1 (1958): 1-10.

Emecen, M. Feridun. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

Emecen, M. Feridun. "Umur Bey", *DİA*. 2012: 156-159.

Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466). Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Kitabevi, 2003.

Gökbilgin, M. Tayyib. "Mihaloğulları". *İA*. 8. 1979: 285-292.

Hacısalihoğlu, Neriman Ersoy. "Bulgaristan'da "Müstesna Vakıflar" Sorunu ve 1909 Yılı Komisyon Kararları", *Tarih Dergisi*, S. 46 (2007), (İstanbul: 2009): ss. 155-176.

Hacısalihoğlu, Neriman Ersoy. "Bulgaristan'ın Kuruluş ve Bağımsızlık Sürecinde Vakıf Meselesi". İçinde *Balkanlar ve Göç*. Ed. Ali Fuat Örenç, İsmail Mangaltepe. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013: 515-523.

İnalcık, Halil. "Osmanlı Fetih Yöntemleri". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ed. Oktay Özel, Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 443-472.

İnalcık, Halil. "Türkler ve Balkanlar". *BAL-TAM Türklük Bilgisi*. 3 (Eylül 2005): 20-44.

İşeri, Ahmet. "Vakıflar (Medenî Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukukî Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 21/1 (1964): 199-280.

Kiel, Machiel. "Plevne", *DİA*. 34. 2007: 302-303.

- Kılıç, Ayşegül. "Sultan I. Murad'ın (Merkezi Hükümetin) Gözüyle Balkanların "Uc Beyi" Nasıl Olmalı?". İçinde *Sultan I. Murad Hudâvendigâr ve Dönemi*. Bursa: Osmangâzi Belediyesi Yayınları, 2012: 257-269.
- Kılıç, Ayşegül. *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gâzi Evrenos Bey*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2014.
- Kiprovskya, Mariya. "Power and Society in Plevna on the Verge of Two Epochs: the Fate of the Mihaloğlu Family and its Pious Foundations (wakf) during the Transitional Period from Imperial to National Governance". *Bulgarian Historical Review*. 1-2 (2017): 172-204.
- Lowry, Heath W. *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Müneccimbaşı Derviş Ahmed. *Sahâ'ifü'l-ahbâr-III*. İstanbul, 1321.
- Öztürk, Nazif. *Menşe'i ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.
- Sabev, Orlin. "The Legend of Köse Mihâl Additional Notes". *Turcica*. 34 (2022): 241-253.
- Selâtîn-i 'İzâm Hazretleri Tarafından El-hac Gâzi Evrenos Bey'e İ'tâ Buyurulan Fermân-ı Âliye Sûretleri*. Sabah Matbaası: ty.
- Yurttaş, Fatih. *Balkanlarda Bir Uç Beyi Ailesi; Mihaloğulları 1300-1600*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018.

“Bu tevki’-i refî-i hümayûn hükmü oldur ki merhûm ve mağfurün leh babam Hüdavendigâr-ı şehîd vâki’ olduğu cenk-i ‘azîmde işbu emîrû’l-kebîr müftehirû’l-ümera’i’l-‘izâm melikû’l-guzât ve’l-mücâhidîn kâhirû’l-kefere ve’l-müşrikîn Mihal Beğ oğlu Gâzi Ali Beğ lalam dâme ‘uluvvehu hıdmetlerinin külli erliğı ve yoldaşlığı zuhûra gelmeğın emr eyledim ki evlâdlarının evlâdlarına batınen ba’de batn ve karnen ba’de karn sancak verilüb min ba’d mağdûr olmamak için bu yeri verdüm ve buyurdum ki benim evlâdımdan ve insanımdan her kime hakk cânibinden devlet müyesser oluyor ise bu biti makbûl tutulub Gâzi Ali Beğ lalamın evlâdlarına sancak beğiliğı verüb min b’ad mağdûr eylemeyüb ri’âyet ve himaye edeler ve her kim bu bitiyi makbûl tutmaya Kemâ kâle’llahü te’âlâ ve sübhânehû femen beddelehu ba’de mâ semî’ahu fe’inne mâ ismuhu ‘alellezîne yubeddilûnehu innellâhe semî’un alîm Ve la’netüllâhi ve melâiketi ve’n-nâsi aleyhim ecmâ’in üzerine olsun. Bu bitiyi mukarr ve muhakkak bilüb i’timâd ve i’tikâd kılalar. Tahrîren fî evâ’il-i Muharremi’l-harâm min şühûr li-sene selase ve tıs’ın ve seb’ami’e.”

Be makâm-ı Edirnetü’l-mahrûse

Yazar Hakkında / About Author

Doç. Dr. AYŞEGÜL KILIÇ | Trakya Üniversitesi |
aysegulkilic[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0003-2943-0007

Ayşegül Kılıç, 1978 yılında Eskişehir’de doğdu. 2000 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. 2003 yılında Prof. Dr. Yılmaz Kurt danışmanlığında *Ramzanoğulları* tezi ile yüksek lisans; 2011 yılında Prof. Dr. Melek Delilbaşı danışmanlığında hazırladığı *Gâzi Evrenos Bey* isimli tez ile doktorasını tamamladı. 2005-2007 yılları arasında dil eğitimi ve doktora araştırma bursları (IMXA, IKY, Erasmus) ile Yunanistan’da eğitim aldı. 2011-2014 yılları arasında Harran Üniversitesi ve 2014-2015 yıllarında Pamukkale Üniversitesi tarih bölümlerinde görev yaptı. 2015 yılından bu yana Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü’nde görev yapan Kılıç, 2022 yılında Doçent unvanını aldı. Anadolu beylikleri, erken dönem Osmanlı Balkan tarihi ve akıncı aileleri üzerine çalışmalar yapan Kılıç, Yüksek Lisans ve Doktora dersleri vermeye devam etmektedir. 2022 yılından bu yana Trakya Üniversitesi Sarı Saltuk Gâzi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü olarak görev yapmaktadır ve *Bir Osmanlı Akıncı Beyi: Gâzi Evrenos Bey* ve editörlüğünü yaptığı *Rumeli’nin Gözcüsü Sarı Saltuk Gâzi: Tarih, Edebiyat ve Folklor Yazıları* ile Sarı Saltuk’tan Osmanlı’ya Dervişlerle Yazılan Tarih isimli kitapları vardır. İngilizce ve Yunanca bilen Kılıç, evli ve bir çocuk annesidir.

Assoc. Prof. AYŞEGÜL KILIÇ | Trakya University |
aysegulkilic[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0003-2943-0007

Ayşegül Kılıç was born in Eskişehir in 1978. She had her BA degree on History from Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography in 2000. In 2003, she earned her MA with her thesis on “Principality of Ramazanoğulları” under the supervision of Prof. Dr. Yılmaz Kurt. In 2011, she received her PhD degree under the supervision of Prof. Dr. Melek Delilbaşı with the thesis titled “Gâzi Evrenos Bey”. She studied in Greece between 2005-2007 thanks to several scholarships that she had been qualified for language education and doctoral research (IMXA, IKY, Erasmus). She worked at the history department of Harran University between 2011-2014 and at the Pamukkale University between 2014-2015. Kılıç became an Associate Professor in 2022 at Trakya University Balkan Research Institute where she has been working since 2015. She studies Anatolian principalities, early Ottoman Balkan history and akıncı (raider) families and continues to teach MA and PhD level courses. She is also director of the Sarı Saltuk Gâzi Research Center at the Trakya University since 2022. Her books are “Bir Osmanlı Akıncı Beyi: Gâzi Evrenos Bey” as an author and “Rumeli’nin Gözcüsü Sarı Saltuk Gâzi: Tarih, Edebiyat ve Folklor Yazıları” and Sarı Saltuk’tan Osmanlı’ya Dervişlerle Yazılan Tarih as an editor. Kılıç is married and has a son.

**GELİBOLU'NUN FETHİ, SAVOY KONTU
TARAFINDAN ZAPTI VE GERİ ALINIŞI
HAKKINDA DEMETRIOS KYDONES'İN İKİ
SÖYLEVİ**

**TWO DISCOURSES OF DEMETRIOS KYDONES ON
THE CONQUEST OF GALLIPOLI, ITS CAPTURE AND
RECAPTURE BY THE COUNT OF SAVOY**

Dr. Öğr. Üyesi Murat Yılmaz

GELİBOLU'NUN FETHİ, SAVOY KONTU TARAFINDAN ZAPTI VE GERİ ALINIŞI HAKKINDA DEMETRİOS KYDONES'İN İKİ SÖYLEVİ

Dr. Öğr. Üyesi Murat Yılmaz

Dokuz Eylül Üniversitesi

Özet

1352 yılında Çimbi Kalesi'nin alınması ve 1354 yılında Süleyman Paşa'nın Gelibolu'yu fethi, Osmanlılara Rumeli'nin yolunu açan hadiselerdir. Gelibolu'yu harekât üssü haline getiren Türkler kısa sürede Trakya'da birçok şehri fethetmişlerdir. Savoy Kontu Amedeo'nun 1366'da Gelibolu'yu zapt ederek Bizans'a bırakması Rumeli fetihlerini yavaşlatsa da I. Murad'ın akılcıca yürüttüğü diplomasiyle Gelibolu geri alınır ve Avrupa topraklarıyla bağlantı tekrar sağlanır. Gelibolu'nun fethi, Savoy Kontu Amedeo tarafından zaptı ve geri alınışı ile ilgili Türk kaynaklarında teferruatlı bilgi bulunmamaktadır. Bu noktada Batılı Hristiyan kaynakların verdiği bilgiler ön plana çıkmaktadır. Tarihçiliğimizde çok fazla kullanılmadığını gördüğümüz Demetrios Kydones'e ait "*Oratio pro subsidio Latinorum*" ve "*Oratio de non reddenda Gallipoli*" isimli iki söylevin bu gelişmelerle ilgili önemli bilgiler barındırdığı ve yeni yorumlar getirilmesine imkân tanıyacağı görülmektedir. İlk söylevinde Kydones, Amedeo'yu dost ve müttefik ilan ederek Türklere karşı Haçlı ruhunu canlandırmaya çalışır; ikinci söylevinde ise Gelibolu'nun Türklere teslim edilmemesi gerektiğini savunur. Çalışmamızda bu iki söylev üzerine değerlendirme yapılacaktır. Ayrıca Demetrios Kydones'in Batı yanlı görüşleri ve Bizans'ın Türklere yönelik siyaseti üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Gelibolu, Rumeli, Osmanlı, Bizans, Demetrios Kydones

TWO DISCOURSES OF DEMETRIOS KYDONES ON THE CONQUEST OF GALLIPOLI, ITS CAPTURE AND RECAPTURE BY THE COUNT OF SAVOY

Asst. Prof. Murat Yılmaz

Dokuz Eylül University

Abstract

The capture of Çimbi Castle in 1352 and Suleyman Pasha's conquest of Gallipoli in 1354 were the events that opened the way to Rumelia for the Ottomans. Turks who made Gallipoli their base of operations conquered many cities in Thrace. Count Amedeo of Savoy captured Gallipoli in 1366 and left it to Byzantium, which slowed down the conquests in Rumelia, but with Murad I's clever diplomacy, Gallipoli was taken back and the connection with European lands was restored. There is no detailed information in Turkish sources about the conquest of Gallipoli, its capture and recapture by Count Amedeo of Savoy. At this point, the information provided by Western Christian sources comes to the fore. The two orations of Demetrios Kydones, which we have not seen used much in our historiography, titled "Oratio pro subsidio Latinorum" and "Oratio de non reddenda Gallipoli" contain important information about these developments and seem to enable new interpretations. In the first oration, Kydones tries to revive the crusading spirit against the Turks by declaring Amedeo a friend and ally. In his second discourse, he argues that Gallipoli should not be surrendered to the Turks. In our study, an evaluation will be made on these two speeches. In addition, Demetrios Kydones' pro-Western views and Byzantine policy towards the Turks will be emphasized.

Keywords

Gallipoli, Rumelia, the Ottomans, Byzantine, Demetrios Kydone

Giriş

Gelibolu'nun stratejik, siyasi, coğrafi kısaca her alanda taşıdığı değer ve önemi anlamak için herhangi bir haritaya göz atmak yeterlidir. Çanakkale ve İstanbul Boğazları, hem doğu-batı hem de kuzey-güney aksının adeta iki kilit noktasıdır. Bu kilitlerden birinin açılması diğerinin de açılacağı anlamına geliyordu.

Bizans döneminde Gelibolu'da Bizans'ın Trakya'da sahip olduğu en büyük ve en iyi tahkim edilmiş kalesi bulunmaktaydı. Ayrıca Gelibolu Bizans donanması için önemli bir üs konumundaydı ve donanmanın Akdeniz'e açılan harekât üssüydü. Çanakkale Boğazı'na olan hâkimiyetinden dolayı Bizans başkentine denizden gelecek saldırılarda ilk savunma noktasıydı.

Cihanşümul bir devlet kurmak iddiasıyla ortaya çıkan Osmanlılar, daha en başında bu önemli kilit noktalarının değerini anlamışlar, tarihî gelişmelerin imkân vermesiyle ilk önce Çanakkale Boğazı istikametinde fetihlerini genişletmişlerdir.

Gelibolu'nun Fethi

Anadolu Türklerinin Rumeli'ye ilk geçişi, 1304 yılında seferden dönen Katalan ücretli askerlerinin Gelibolu'ya yerleşmesiyle olmuştur. Gelibolu'daki Katalanlara 500 civarında Karasili Türkmen de eşlik etmiş ve iki buçuk yıl boyunca Çanakkale Boğazı'nın ötesine akınlar yapmışlardır.¹ Katalanların bölgeyi terk edip Atina'ya gitmesiyle Gelibolu ötesine yapılan ilk Türk akınları da durmuştur. Takip eden yıllarda Karesi, Aydın, Saruhan ve Menteşe Beylikleri Ege adaları ve Rumeli'ye defalarca sefer düzenlemişlerdir fakat kalıcı bir yerleşim ve hâkimiyet kurmamışlardır.

Osmanlıların Rumeli yakasına geçişini ise Karesi Beyliği'nin fethiyle başlatmak mümkündür çünkü Karisi Beyliği'nin fethiyle birlikte Marmara Denizi'nin güney kıyıları Osmanlılar için yeni uç nokta haline gelmiştir. Yapılacak fetihlerin yönü böylelikle tayin edilmiştir. Ayrıca Evrenos, Ece, Hacı İlbey gibi Rumeli sahasını daha önce tecrübe etmiş beyler de Osmanlı saflarına katılıp Gelibolu ve Rumeli fetihlerinde aktif rol oynamışlardır. Osmanlıların Gelibolu Yarımadası'na geçişlerinde Karesi Beylerinin faydası kadar Bizans İmparatorluğu'ndaki iç savaşın da büyük etkisi olmuştur.² Bizans yönetiminde hak iddia eden taraflar Türklerin yardımını alabilmek için büyük çabalar gösterirken

¹ Feridun Emecen, "Gelibolu", *DİA*, 2000: 1-5. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gelibolu>

² Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları 2018, s. 54-56.

buna muvaffak olabilen Ioannes Kantakuzenos olmuştur. Ioannes Kantakuzenos, Aydınoglu Umur Bey sayesinde iç savaşta epey güçlenmiş ardından Orhan Bey ile de dostane ilişkiler geliştirmiş, kızı Theodora'yı Orhan Bey ile evlendirmiştir. Orhan Bey döneminin diğer beyleri içinde en güçlüsü idi. Ayrıca hâkimiyet sahası olarak Bizans başkentine çok yakındı. Konumu ve gücü hasebiyle Kantakuzenos için hem iç savaş sırasında hem de sonraki icraatlarında Orhan Bey'in desteği veya en azından kendisine düşman olmaması hayati öneme sahipti. Dolayısıyla kızını Orhan Bey ile evlendirmek onun açısından siyasi bir gereklilikti.³ İttifakın Orhan Bey için de oldukça yararlı olduğu açıktır. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa komutasındaki kuvvetleri Kantakuzenos'a yardım etmek amacıyla 1349-1352 yıllarında Rumeli'ye defalarca geçmiş, bölgeyi tanıma fırsatı bulmuşlardır. Seferlerde kullanılmak üzere Çimbi Kalesi'nin Süleyman Paşa'ya üs olarak verilmesiyle birlikte Gelibolu'daki Türk akınları yoğunlaşmıştır. Bunun bir sonraki adımı ise Bolayır'ın alınmasıyla Gelibolu'nun Trakya ile bağlantısının kesilmesidir.⁴

Kantakuzenos bölgenin peyderpey Osmanlı hâkimiyetine geçtiğini ve buralarda kalıcı olacaklarını gördüğünde Orhan Gâzi ile anlaşma zemini arar. 1354 yılında, bölgenin boşaltılması karşılığında para teklif ettiği sırada Gelibolu'da bir deprem meydana gelir ve yıkılan Gelibolu Kalesi'ne Süleyman Paşa komutasındaki birlikler yerleşir. Süleyman Paşa kısa sürede kaleyi tahkim ettirir; Anadolu'dan getirdiği Türkleri buraya yerleştirir. Böylece Gelibolu, Trakya ve Balkanlar'a yapılacak akınlarda hareket üssü haline gelir.⁵

Bu fethi takip eden yıl içinde Bizans'ta yaşanan iç savaş V. Ioannes Palaiologos lehine sonuçlanmıştır. İmparator, rakipsiz olarak Bizans iktidarına sahip olduğunda, Osmanlı Türkleri Trakya başta olmak üzere Rumeli'de kısa sürede kök salmışlardı ve Bizans'ı adeta başkent İstanbul'dan ibaret bir şehir devleti konumuna getirmişlerdi. Dolayısıyla şunu ifade etmek mümkündür: Gelibolu'nun fethi Bizans başkentinin fethinin yani Bizans İmparatorluğu'nun yok olacağının habercisiydi. Bu gerçeği en çok vurgulayanlardan biri de ayrıntılarına değineceğimiz gibi Demetrios Kydones olacaktır.

³ Orhan Gâzi Theodora evliliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Anthony Bryer, "Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage", *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus, 800-1900*, (London 1988): 471-493. Yahya Başkan, "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzeneos'un Kızı Theodora ile Evliliği." *Tarih Dergisi* 66 (2017): 47-61.

⁴ Feridun M. Emecen. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, s. 128-129.

⁵ Halil İnalcık. "Fatih'e Kadar Çanakkale Boğazı, Gelibolu Osmanlı Üssü ve Osmanlı-Venedik Karşılaşması." *Çanakkale Tarihi, CI* (2008) s. 19.

İmparator V. Ioannes yönetiminin sahip olduğu askeri-ekonomik imkânlar Bizans'ın kaçınılmaz sonunu tersine çevirebilecek nitelikte değildi. Bunun bilincinde olan V. Ioannes çareyi Batı Hristiyan güçlerinden yardım almakta gördü. Batılı güçleri harekete geçirebilecek tek otorite konumundaki Papalık, Bizans'a her zamanki gibi önce Katolik inancın kabul edilmesini ve Papalık otoritesinin tanınmasını yani *union* şartını dayatıyordu. Ancak bu ön şart yerine getirildiğinde Bizans'a askeri ve ekonomik yardımda bulunulacağı her fırsatta açıkça dile getirilmekteydi.⁶ Dönemin en büyük denizci güçleri olan Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri ise kendi çıkarlarını ve aralarındaki çıkar çatışmasını her şeyin üstünde tutuyorlar; bu siyasetlerinden de en fazla zararı Bizans görüyordu. Netice itibarıyla Rumeli'deki hızlı Türk ilerleyişi bilhassa Edirne'nin fethedilip, Bizans başkentinin diğer topraklarıyla kara bağlantısını kesilmesi, imparatorluk yönetimine yardım için Batı'ya tekrar yalvarmaktan başka çare bırakmamıştır.

Savoy Kontu Amedeo'nun Bizans'a Yardımı ve Gelibolu'nun Düşüşü

Bizans tarafında hal böyle iken Papa V. Urban 1365'te bir Haçlı Seferi çağrısı yapmıştır. Kıbrıs Kralı Peter, Macar Kralı Layoş ve Venedikliler dâhil olmak üzere bütün Katolik güçlerini bu sefere katılmaya ikna etmeye çalışmıştır. Fakat V. Urban'ın çağrısı beklenen karşılığı tam olarak bulmamıştır. Haçlı ordusu Bizans başkentinde değil, Rodos'ta bir araya gelir ve oradan İskenderiye'ye yönelirler.⁷ Latinlerin desteğini alamayan V. Ioannes askeri ve mali yardım hususunda en azından Macar Kralı'nı ikna edebilmek için Macaristan'ın başkenti Budin'e bizzat gitmiştir. Bir Bizans imparatoru ilk defa ordu komutanı olarak değil yardım bulmak maksadıyla yabancı bir ülkeye gidiyordu.⁸ Fakat Papa, Macar kralını "Kafirlerle" yani V. Ioannes'e yardım etmemesi hususunda uyarmıştı. Dolayısıyla V. Ioannes'in

⁶ Bizans İmparatorluğu'nun son yüzyıllarına damgasını vuran meselelerden biri olan *union*, uzun süre Latinlerden gelebilecek tehdidin önlenmesi için kullanılırken XIV. yüzyıldan itibaren Türk ilerleyişini durdurmanın bir aracı olarak görülmüştür. Mustafa Daş, *Bizans'ın düşüşü*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006, ss. 61-83.

⁷ Ekim 1365'te İskenderiye'ye yapılan sefer büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi cilt 3*, çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Basımevi, 2018, ss. 373-378.

⁸ Bu ziyaret Bizans İmparatorluğu'nun eski ihtişamını ve gücünü kaybettiğinin kanıtı niteliğindedir. Yardım bulmak maksadıyla bir ziyaret ilk defa gerçekleştiriliyordu fakat son olmayacaktı. İmparatorluk yıkılıncaya kadar Bizans imparatorları birçok kez Türklere karşı yardım bulabilmek için Katolik ülkelere ziyaretlerde bulunacaklardır. Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453* çev. Bilge Umar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 327.

bu hamlesi de beyhude bir çabadan öteye gidememiştir. V. Ioannes Macaristan'dan eli boş şekilde dönerken Vidin'e geldiğinde kendi ülkesine geçmesine izin vermeyen Bulgarların eline esir düşer.⁹

Bu dönemde Bizans'ın yardım çılgınlıklarına tek cevap veren Fransızların Savoy Hanedanı oldu. Yeşil Kont lakabıyla ünlenen Kont VI. Amedeo Türkler ile mücadelelerinde Bizans'a yardım ederek büyük bir Haçlı Seferi başlatmak niyetindeydi. Papa V. Urban, Bizanslıların Papa'nın otoritesini kabul etmelerinin sağlanması şartıyla Amedeo'nun seferine onay vermiştir. Sefere Kont Amedeo haricinde büyük bir Katolik güç iştirak etmemiştir. Hatta Venedikliler kendi ticari menfaatlerinin zedelenmesi korkusu ile bu sefere katılımı engellemek, mümkünse iptal edebilmek için ellerinden geleni yaptılar.¹⁰

Aslında Amedeo sefer için hazırlıkları tamamladığında kendisine en azından Macar Kralının da bir kuvvetle iştirak etmesini bekliyordu fakat Macar Kralı Layoş, Papa ile yaptığı uzun istişareler sonucunda bu destekten vazgeçti. Çünkü Papa'nın Bizans'a yardım için şartı belliydi. Katolik inancın benimsenmesini ve Papalığın üstünlüğünün kabul edilmesini talep ediyordu. Ortada verilen sözler vardı fakat henüz Bizans tarafından union'a dair tatmin edici bir hamle görmemişlerdi. Dolayısıyla Macar Kralı gücünü Bizans'a yardım ile harcamaktansa Bulgarlar üzerine sefer düzenlemeyi yeğlemiştir.¹¹

Amedeo 15 gemilik bir filo ve 1500 kadar askerle Çanakkale Boğazı'na geldiğinde ona Bizans birliklerinin katıldığı iddia edilir.¹² Bu iddia teyide muhtaç olmakla birlikte Midilli hâkimi Cevenizli Francesco Gattilusio'nun desteğinin Amedeo'ya güç kazandırdığı kesindir. Francesco Gattilusio, V. Ioannes'in kız kardeşlerinden biriyle evliydi. Ayrıca kuvvetleri bölgeye hâkimdi ve ilk saldırının Gelibolu'ya yapılması gerektiğine dair yönlendirici oldular.¹³ Filo 22 Ağustos 1366'da Gelibolu önlerine geldi, saldırı başladı.¹⁴ Dört gün sonra 26 Ağustos'ta

⁹ Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204-1571: The sixteenth century to the reign of Julius III* (American Philosophical Society, 1976) s. 300.

¹⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 384.

¹¹ Macar kralının düzenlediği ve Bulgarların zayıf bir anına denk gelen bu seferin amaçlarından birinin de Türklerin Balkanlar'daki ilerleyişini durdurma hamlesi olarak da değerlendirebilir.

¹² Eugene L. Cox, *The Green Count of Savoy: Amedeus VI and Transalpine Savoy in the Fourteenth-Century*, (Princeton University Press, 2015) p. 219.

¹³ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, s. 328.

¹⁴ L. Cox, *The Green Count of Savoy*, s. 220.

Amedeo V. Ioannes'in esaretini muhtemelen Gelibolu'ya geldiğinde öğrenmişti. Ancak Gelibolu'ya müdahale edip başarılı olmadan boğazlardan geçme şansı yoktu. V. Ioannes'i kurtarmak için yine ilk önce Gelibolu'yu alması gerekiyordu.

hem kale hem de kent Amedeo'nun eline geçmişti. Bu kadar kısa bir sürede böylesine stratejik bir noktayı Türklerin neden ve nasıl kaybettiği hep tartışma konusu olagelmıştır. Küçük bir donanma ve az sayıdaki kuvvetle Amedeo'nun başarıya ulaşması göstermiştir ki; Osmanlılar bu yıllarda denizcilik ve donanmada bir hayli zayıftılar. Henüz nitelikli bir deniz gücü oluşturmamışlardı.¹⁵

Gelibolu'da güvenlik sağlandıktan sonra Amedeo ordusunu tekrar toplar ve Giacomo di Luserna'yı şehrin komutanı, Aimone Michael'e'yi ise Boğazdan geçişi kontrol etmek üzere kale komutanı olarak tayin ettikten sonra Eylül ayı başında Marmara Denizi'ne doğru harekete geçer. Takip eden bölümlerde izah edileceği gibi büyük tartışmalara rağmen Demetrios Kydones sayesinde şehrin kapıları açılmış ve Kont Amedeo 2 Eylül 1366'da başkente girmiştir.¹⁶ Bu esnada Konstantinopolis eski ihtişamından çok şey kaybetmişti. Nüfusu azalmış, iç savaş ve toprak kayıplarıyla geliri bitme noktasına gelmiştir.

Amedeo başkente geldikten sonra Bulgarların elinde tutsak bulunan V. Ioannes'i kurtarmak üzere Karadeniz'e yelken açmıştır. Bulgar kıyı şeridindeki şehirleri abluka altına alarak 1367'nin başlarında V. Ioannes'in serbest bırakılmasını sağlamıştır. Böylelikle Kont Amedeo, Savoyard Haçlı Seferi ismiyle anılan seferini tamamlarken Karadeniz kıyısında yeni şehirleri Bizans hâkimiyetine kazandırmış oluyordu.¹⁷

Her şey bittiğinde Amedeo, V. Bizans için tuttuğu filonun ve askerlerin masraflarını V. Ioannes'ten almayı umuyordu. Fakat imparatorluğun ekonomik durumu Amedeo'nun talep ettiği miktarı ödemek için yeterli değildi. Amedeo'ya ödeme yapabilmek için Pera'daki bankacılardan borç alınmış, nihayetinde istediği miktarın çok azı da olsa Amedeo'ya bir ödeme yapılmıştır.¹⁸ Dönüşe geçen Amedeo'nun filosu 13-14 Haziran 1367'de Gelibolu'ya ulaşır. Burada bırakılan birliklerin parası ödendikten sonra şehir Bizans'a teslim etmiştir.¹⁹

¹⁵ İlk dönemlerde Osmanlı denizciliği gelişmemiş olduğundan Rumeli'ye yapılan geçişlerde dost ve müttefik durumundaki; ticaret imtiyazına sahip olan Ceneviz gemilerinden yararlanılmıştır. Halil İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar" *Türk Denizcilik Tarihi*, C 1. Ed. İdris Bostan, Salih Özbaran, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2009, s. 41-42.

¹⁶ Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, s. 329.

¹⁷ Skar Halecki *Un empereur de Byzance à Rome: 20 ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'empire d'orient 1355-1375*. (Travaux historiques de la Société des Sciences et des Lettres de Varsovie, 1930) p. 147-148.

¹⁸ Pere ve Galata'daki kolonilerin gelirleri Bizans'a nazaran çok daha fazlaydı. Öyleki, Amedeo'nun ve ailesinin geliri bile Bizans Devlet gelirlerinden fazlaydı. L. Cox, *The Green Count of Savoy*, s. 233.

¹⁹ L. Cox, *The Green Count of Savoy*, s. 235.

Amedeo Türklerle savaşmak, Bizans İmparatorluğu'nu kurtarmak ve kiliselerin birleşmesini sağlamak için gelmişti. Birincil amacı Türkleri Avrupa'dan uzaklaştırmaktı ancak Gelibolu'nun alınması haricinde Türklere karşı büyük bir başarı gösterememiştir. Savoyard Haçlı Seferi tıpkı Dördüncü Haçlı Seferi gibi amacından saptırılmıştır. Çünkü Amedeo, Türklerden çok Hristiyan Bulgarlar ile savaşmıştır. Şunu da vurgulamak gerekir ki, Oscar Halecki'nin işaret ettiği gibi Gelibolu'nun alınışı XIV. yüzyılda Hristiyanların Türklere karşı son önemli başarısı olmuştur.²⁰ Yine kiliselerin birleşmesi hususunda da önemli bir gelişme kaydedilememiştir.²¹ Bizans İmparatorluğu'nu kurtarma bahsine gelirsek; bunu sadece Amedeo'nun Haçlı ruhuna bağlılığı veya V. Ioannes ile olan akrabalık bağıyla açıklamak eksik olacaktır. Latinler Bizans başkentinin Türklerin eline geçmek üzere olduğunu görüyorlardı ve buraya Türklere kaptırmak niyetinde değildiler. Savoy Hanedanı da İstanbul'da kurulan Latin Devleti'nin yönetiminde yer alması da Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılmıştı. Bir ideal olarak İstanbul'a ve Bizans mirasına hâkim olma fikrine sahiptiler. Yapacağı seferle birlikte 1204'te kurulan Latin Devleti'nin bir benzerini kurmak için bir temel oluşturabilirdi. Bu durum Amedeo'yu teşvik eden en önemli unsurlardan biri olmuştur. Üstelik İmparatoriçe Savoylu Anna ile olan akrabalığı da fikrini meşru bir zemine dayandırmak için yardımcı olabilirdi. Latin Kilisesine geçiş konusundaki ısrarları da buna bir hazırlık olarak değerlendirilebilir. Kydones'e göre ise Amedeo'nun Hristiyanlığın düşmanlarına karşı çıkmak ve Bizans'ın intikamını almaktan başka amacı yoktur.

Netice olarak, fikri temelleri her ne olursa olsun Bizans İmparatorluğu 12 yıl önce kaybettiği Gelibolu'yu Amedeo sayesinde geri almıştır. Amedeo'nun başarısı Bizans'ın Batı'dan beklentisini tekrar canlandırmıştır. Belki de bu umuda sarılmaktan başka çareleri kalmamıştır demek yerinde olacaktır.

Gelibolu ve Demetrios Kydones

Osmanlılara Balkanların yolunu açan Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişi ve fetihleri hakkında ilk dönem Osmanlı tarihlerinde ayrıntılı kayıtlar bulunmaz. İlk Osmanlı tarihlerinde Rumeli'ye geçiş hususunda Kantakuzenos bağlantısından bahsedilmeyerek, Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçmeye bir gün aniden ve

²⁰ Halecki *Un empereur de Byzance à Rome*, s. 146.

²¹ L. Cox, *The Green Count of Savoy*, s. 235. Amedeo Papa tarafından Kiliselerin birleştirilmesi hususunda yetkilendirilmişti. Yanında Papa'nın temsilcisi Paulus bulunuyordu. Ancak Paulus ile Bizans din adamları arasında yapılan istişarelerden bir sonuç alınamamıştır.

kendiliğinden karar verdiği ve böylelikle Osmanlıların Trakya Balkan fütuhatının başladığı aktarılır. Bu daha çok efsanevi bir anlatımdır.²² Yine Amedeo'nun seferi ve Gelibolu üzerindeki hâkimiyet mücadelesi kaynaklarda yeteri kadar yer bulmamıştır. Osmanlı tarihi için böylesine önemli gelişmelere dair ayrıntıları Bizanslı ve Batılı yazarlardan öğreniyoruz. Bu kaynaklardan biri de hiç şüphesiz Demetrios Kydones'tir. Gelibolu hâkimiyet mücadelesi Demetrios Kydones'in söylevlerine sıkça konu olmuştur.

Kydones'in söylevlerini değerli kılan iki önemli husus vardır. İlk olarak; XIV. yüzyılın ikinci yarısında Bizans tarih yazımının sürekliliğinin bozulduğu görülmektedir. İki büyük tarih yazarı Ioannes Kantakuzenos ve Nikiforos Grigoras anlatılarını yaklaşık 1360 yılında sonlandırırlar. Bizans tarih yazımının sonraki temsilcileri Ducas, Georgios Sfrantzis ve Laonikos Chalkokondyles gibi isimler ise XV. yüzyıla ait tarihçilerdir. XIV. yüzyıl hakkında verdikleri bilgiler kısıdır ve kronolojik olarak hatalıdır.²³ Araştırmacılar Bizans tarih yazımındaki bu boşluğu farklı eserler ve kaynaklardan takip etmek durumundadırlar. Dolayısıyla çağdaşı bir anlatı kaynağının olmayışı Kydones'in verdiği bilgilerin tarihsel değerini artırmaktadır. İkinci husus ise Kydones'in kırk yılı aşan siyasi kariyeridir. VI. Ioannes Kantakuzenos, V. Ioannes Palaiologos, ve II. Manuel Palaiologos olmak üzere peşi sıra üç hükümdara hizmet etmiştir. Ayrıca siyasi olarak her zaman devletin politikalarına yön verebilecek kadar önemli bir konumda olmuştur. Mesazon görevini ifa etmiştir.²⁴ Söylevlerinde de dile getirdiği Bizans'ın kurtuluşuna dair fikirleri bizzat Bizans devlet politikası haline gelmiştir. Yani verdiği bilgiler birinci ağızdandır.²⁵

²² Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) 59; *Süleyman Paşa bir gün Aydıncık tepesinden karşı kıyayı seyrederken kâfirin haberi olmadan karşı kıyıya geçmeyi düşündü. Ece Bey ve Gâzi Fazıl ile görüşüp karşıya geçmeye karar verdiler. Âşıkpaşazâde, Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları 2013, s. 67.

²³ Frances Kianka, *Demetrius Kydones (c. 1324-c. 1397): intellectual and diplomatic relations between Byzantium and the West in the Fourteenth Century*, (Fordham Üniversitesi, 1981): 2-4.

²⁴ Komnenoslar döneminde kurumsallaşan mesazonluk diğer yöneticileri koordine ederek imparatorla iletişimi sağlayan mabeynci veya bir nevi başbakanlık görevidir. İmparatorluğun yıkılışına kadar varlığını sürdüren mesazonluğu imparator VI. Ioannes Kantakuzenos "imparatorun gece gündüz ihtiyaç duyduğu kişi" olarak tanımlamıştır. Alexander P. Kazhdan, "Mesazon", *The Oxford Dictionary of Byzantium*. 2. "Oxford University Press 2005): 1346.

²⁵ Judith Ryder, *The Career and Writings of Demetrius Kydones: a study of fourteenth-century Byzantine politics, religion and society*, Brill, 2010, pp. 184-205.

Kydones, Bizans içindeki "Latinsever" hizbin en meşhur ve sadık temsilcilerinden biridir.²⁶ Genel olarak Türklerle mücadeleyi Bizans'ın varlığı ve devamı için yapılan özgürlük mücadelesi olarak görür. Bu görüşü XIV. yüzyılın ikinci yarısındaki Bizans siyasetinin uluslararası ilişkilerdeki duruşunu büyük ölçüde yansıtmaktadır.

Latinlerin Bizans'a yardım için sunduğu ön şart olan Roma Kilisesi'nin üstünlüğünün kabul edilmesi ve Katolik öğretinin benimsenmesi onu hiçbir zaman rahatsız etmemiştir. Kydones zaten Latinlerle ittifak konusunda Ortodoks halkın ve din adamlarının tam aksine Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü, Katolik inancını benimsemiştir.

Oratio pro subsidio Latinorum ve Gelibolu'nun Düşüşü

Kydones'in *Oratio ad suos de admittendo contra Turcas Latinorum subsidio*²⁷ isimli söylevi Savoylu Amedeo'nun 1366 yılında Gelibolu'yu zapt etmesinin hemen sonrasına tarihlenmektedir. Kydones bu söylevde Amedeo'nun yardımından ayrıntılı olarak bahseder ve bu örnek üzerinden neden Latinler ile ittifak olunması gerektiğini irdeler. Söylevin asıl amacı Amedeo'nun Bizans başkentine kabul edilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda Gelibolu'nun önemi, Türkler ve Latinlerle kurulmasını arzu ettiği ittifak hakkındaki görüşlerini dile getirir.

Aslında Kydones'e göre Latinler zaten Bizans İmparatorluğu'nun doğal müttefikleridir. Çünkü Bizans başkenti Roma İmparatorluğu'nun halefi olan Konstantin tarafından kurulmuştur. Yani Kydones'e göre Bizans ile Latinler aynı kökten gelmektedir. ²⁸ Buradan hareketle Amedeo'nun askerlerini de Roma askerleri olarak tanımlar. Ortak köken ve akrabalık tezini kuvvetlendirebilmek için

²⁶ XIV. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nu yıkımdan kurtarmak için iki farklı gurubun görüşleri ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki "Latinsever" diye adlandırılan union taraftarı hiziptir. Latinseverler Katolik Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul ederek Batıdan askeri yardım almayı ve böylelikle imparatorluğu yıkımdan kurtarmayı hedefliyorlardı. İkinci gurup ise Türk hâkimiyetinin Latinler ile kurulacak ittifaktan daha az zararlı olacağını; Türk hâkimiyetinde en azından inanç ve kültürlerini yaşatabileceklerini düşünen "Türksever" hiziptir. Michel Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul: Alım, 2009, s. 38.

²⁷ "Latinlerin Türklere karşı yaptığı yardımın kabul edilmesi hususunda vatandaşlara hitap". Demetrios Kydones, "Oratio ad suos de admittendo contra Turcas Latinorum subsidio", *Patrologiae cursus completes, series Graeca*, ed. Jean-Paul Migne, Paris, 1857-1866, ss. 961-1008.

²⁸ "Çünkü onların şehri bizim metropolümüzdür ve koloniye ortak bir isim vermiştir. Aslında/gerçekten de o (Roma) Batı'da bir kale olarak kaldı; ama Asya'dan sorumlu olan bizi, ikimiz de aynı halk gibi görünelim diye gönderdi; Her iki şehir de metropol oldukları için aynı şehirdir. Birini Romulus'un kurması; diğerini ise imparatorluğunun halefi Konstantin tarafından kurması dışında onları ayırt edecek hiçbir şey yoktur." Kydones, *Oratio pro subsidio Latinorum*, 977.

Amedeo'nun V. Ioannes'in kuzeni olduğunu da vurgular.²⁹ Onun tüm bu çabası aslında kendisinin de “*Romalıların Romalılardan daha çok hangi müttefike ihtiyacı olabilir ki?*” sözüyle ifade ettiği gibi Türklere karşı kiminle ittifak kurulması gerektiğinin izahıdır.³⁰

Kydones, Türk karşıtı cepheyi güçlendirebilmek adına geçmiş dönemde Anadolu'ya yapılan haçlı seferlerinden bahseder. Türkleri Anadolu'dan Suriye ve Filistin'e kadar Haçlıların kovaladığını ve karşılığında hiçbir şey istemeden bu toprakları Bizanslılara kazandırdıklarını aktarır.³¹ İzmir Haçlı Seferi'nden bahsederek Latinlerin gücünü göstermeye çalışır.³² Fakat Dördüncü Haçlı Seferi'nin Bizans İmparatorluğu'nu parçalamasından bahsetmez. İzmir Haçlı Seferi ile Kantakuzenos'un en önemli müttefiki ve dostum dediği Umur Bey'in yardımlarından mahrum kaldığını belirtmez. İzmir Haçlı Seferi'ni Bizans için daha çok bir kazanım olarak gösterme eğilimindedir. Kydones, Avrupalıların Akdeniz'deki faaliyetlerini de sadık Hristiyanlar ile kâfir Müslümanlar arasındaki bir çatışma olarak tasvir eder. Ancak İtalyan devletleri ile Türkler arasındaki ticari münasebetler ile iyi ilişkiler de kurulduğundan bahsetmez. Yine Kydones, Latinlerin bu çabalarını kâr amacı gütmekten yaptıklarını vurgular. Fakat Amedeo'ya 1367'de savaş tazminatı olarak yüklü paraların ödendiğini dile getirmez.

Kydones tüm bunları bir araya getirerek Bizanslıları Amedeo'nun dost ve müttefik olduğuna, onun mutlaka başkente davet edilmesi gerektiğine ikna etmeye çalışır.³³ Bizans kamuoyunda Amedeo'ya ve Latinlere karşı büyük bir tereddüt

²⁹ “Aslında, o ordunun komutanı olan kişi, bizim imparatorumuzun kuzenidir ve o harika tarihi sonsuza dek bırakan, her ikisinin de büyükbabasıdır.” Kydones, *Oretio pro subsidio Latinorum*, 993. Amedeo'nun babası Aymon, V. Ioannes'in annesi İmparatoriçe Anna Savoy'un üvey kardeşi idi. Donald M. Nicol, *Bizans'ın Soylu Kadınları, On Portre 1250-1500*, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, 88-102.

³⁰ Kydones, *Oratio pro subsidio Latinorum*, 977.

³¹ “Başka barbarları Suriye'ye ve Filistin'e kadar takip etmek uğruna başka hangi adamlar yüz binlerce cesedi Oronte'de (Asi Nehri kıyılarında) bırakacak şekilde manzarayı dönüştürdü? Gerçekten de bizim rahatımız için emeklerini artırdılar. Asya'daki tüm Yunan sakinlere, mültecilere, özgürlük ve şefkat verdiler.” Kydones, *Oratio pro subsidio Latinorum*, 980-981.

³² Kydones, *Oratio pro subsidio Latinorum*, 981.

³³ “Bununla birlikte insanî olanı ve adaleti düşünerek imparatoru onurlandırmayı ve onunla gelen müttefiklere kapıları açacaksınız bu adamlar için aynı kararı vermekten sizi alıkoyan nedir?” Kydones, *Oratio pro subsidio Latinorum*, 1001. Bu esnada V. Ioannes Palaiologos başkentte değildir. Türklere karşı yardım bulabilmek üzere Macaristan'a gitmiş ve geri dönüş yolunda Bulgarlara esir düşmüştür. Kydones, imparatorun getireceği müttefiklere razı iseniz bizim için aynı yararda olan Amedeo'ya da eşit muamelede bulunularak şehre davetine iknaya çalışıyor.

vardır. 1204'te gerçekleşen Haçlı Seferi'nde yaşatılan felaket hafızalardan silinmemiştir. Amedeo'nun Bizans başkentine gelişiyle birlikte aynı senaryonun tekrar yaşanabileceğinin endişesini taşımaktadırlar. Fakat Bizans kamuoyunun tüm tereddütlerine rağmen Kydones belagatli söyleviyle Amedeo'ya Bizans başkentinin kapılarını açtırmayı başarmıştır.

The Oratio de non reddenda Callipoli ve Gelibolu'nun Geri Alınışı

Gelibolu'nun Amedeo tarafından zapt edilip Bizans'a bırakılması Demetrios Kydones'in başını çekenlerden biri olduğu Latinsever hizip için yeniden doğuş gibiydi. Kydones, Türk ilerleyişine karşı Latinlerden yardım alınmasını, Latinlerin Bizanslıların asıl dost ve müttefikleri olduklarını hatta union'un neden kabul edilmesi gerektiğini anlatırken Amedeo'nun seferini referans göstermiştir. Maksudı Latinler ile kurulmasını istediği ittifaka Bizans kamuoyunu ikna etmektir. Alınan yardım Bizans yönetimini Batı yanlısı politikalar gütmeleri hususunda da teşvik etmiştir. Nitekim V. İonnes Palaiologos 1369 yılında Demetrios Kydones'inde içinde bulunduğu bir heyet ile Roma'ya giderek Katolik inancı kabul etmiş ve Papa'ya bağlılığını bildirmiştir.³⁴

Gelibolu'nun kaybedilmesi Osmanlılar için ağır bir darbe olsa da Rumeli'deki ilerleyişlerini durduramamıştır. I. Murad yönetiminde Trakya ve Makedonya'nın büyük kısmı fethedilmiştir. 1371 yılı Çirmen Savaşı'nda Sırp'ların başı çektiği Haçlı ordusunun mağlup edilmesi ise Osmanlı-Bizans ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş ile Osmanlılar Balkanların en büyük gücü haline gelmiştir. Sırp'lar, Bulgarların ve ardından Bizans İmparatorluğu da Osmanlıların vasalı haline gelmiş; hem V. İoannes Palaiologos hem de ardılları birçok defa vasal olarak hizmet etme yükümlülüklerini yerine getirmişlerdir.³⁵

Bu esnada Gelibolu hala Bizans kontrolündeydi. Osmanlılar açısından hem Balkanlarda fethedilen topraklar ile Anadolu'nun bağlantısını hem de Boğaz geçişlerinde kontrolü sağlayabilmek için Gelibolu'yu almak elzemdi. Balkanların tartışmasız hâkimi konumundaki I. Murad'ın Gelibolu'yu geri alabilmesi için önünde iki yol vardı: Kuvvetli bir donanma inşa etmek ya da diplomasiyi bir araç

³⁴ V. İoannes'in Katolik Klisenin üstünlüğünü Batıdan maddi ve askeri destek alabilmek için kabul etmiştir. Ancak V. İoannes istediği desteği hiçbir zaman alamayacağı gibi Bizans içinde çok büyük tepkilerle karşılaşır. Bizans halkı her ne şartla olursa olsun inançlarından vazgeçmek niyetinde değildi. Bizans kamuoyunun net tavrını İstanbul'un fethedildiği güne kadar sürdüğünü görebiliyoruz. V. İoannes Palaiologos'un Roma yolculuğu ve Katolikliğe geçişi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Halecki *Un empereur de Byzance à Rome*, p.146.

³⁵ Mustafa Daş, *Bizans'ın Düşüşü*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006, s. 78.

olarak kullanmak. I. Murad, ikinci yolu takip etti. Bizans'ta baş gösteren hanedan içi çatışmalar on yıldır ısrarla istediği Gelibolu'yu alması için şartları olgunlaştırmaktaydı. İmparator V. Ioannes Bozcaada'yı Venediklilere vermeyi vaat edince Boğaz kontrolünü kaybetmek istemeyen Cenevizliler tutuklu bulunan IV. Andronikos'u zindandan çıkarmayı başardılar. Murad da bu sırada IV. Andronikos'un en büyük destekçisi oldu ve Andronikos, Ağustos 1376'da Bizans yönetimini ele geçirdi. Cenevizlilere yardımları karşılığında Bozcaada'yı bırakırken I. Murad, Amedeo tarafından zapt edilen Gelibolu'yu talep etti. IV. Andronikos'un Gelibolu'nun iadesini reddedecek askeri ve politik gücü yoktu. Nitekim IV. Andronikos hem Gelibolu'nun iadesini gerçekleştirmek hem de yıllık haracını ödemek üzere I. Murad'ı ziyarete gittmiş ve Gelibolu'da on yıl süren Latin destekli Bizans işgali I. Murad'ın diplomasi zaferi ile son bulmuştur. Bu sayede Osmanlıların Avrupa ile Asya toprakları bir kez daha birleşmiştir.³⁶

Kydones'in *Oratio deliberativa de non reddenda Callipoli petente sultano Amurate*³⁷ isimli söylevi I. Murad'ın Gelibolu'yu ısrarlı bir şekilde istemeye başladığı ve Bizans içinde Gelibolu'nun Türklere bırakılmasının tartışılmaya başladığı dönemde, muhtemelen 1371 yılında gerçekleşmiştir.³⁸ Bu tarihlerde Gelibolu'nun Osmanlılara teslim edilip edilmemesi hususunda Bizans ileri gelenleri ikiye bölünmüştü. Bir kesim Gelibolu'nun I. Murad'a teslim edilmesi gerektiğini; böylelikle onun gazabından kurtulacaklarını düşünüyordu.³⁹ Bunların karşısında ise Kydones gibi düşünen ve her ne şartla olursa olsun Gelibolu'nun I. Murad'a bırakılmaması gerektiğini savunanlar vardı. Söylevin amacı da Gelibolu'nun teslim edilmemesi gerektiği fikrini Bizans kamuoyuna benimsetmektir. Bu söylevde Bizans ileri gelenlerinin Osmanlılar hakkında ne düşündükleri ve Türk ilerleyişine karşı nasıl önlemler almaya çalıştıkları açıkça gözlemlenebilmektedir.

³⁶ John J. Norwich, *Bizans III, Gerileme ve Çöküş Dönemi*, çev. Selen H. Riegel, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013, s. 289.

³⁷ "Sultan Murad'ın talep ettiği Gelibolu'yu teslim etmemek üzerine müzakere söylevi", Demetrios Kydones, "*Oratio deliberativa de non reddenda Callipoli petente sultano Amurate*", *Patrologiae cursus completes, series Graeca*, ed. Jean-Paul Migne, (Paris, 1857-1866) pp. 1009-1036.

³⁸ Ryder, *The Career and Writings of Demetrius Kydones*, p. 43.

³⁹ "Devlet içinde ve halk toplantılarında bizimle çelişen plan Murad'ın bizden barış isteği ve Gelibolu şehri ve yarımadasının teslim edilmesi üzerinedir. Gerçekten de devletin büyük bir kısmı ve önde gelenleri devlet için açık bir tehlike oluşturduğu için gecikmeden verilmesi gerektiğini söyleyerek onunla iş birliği yaparlar." Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli*, p. 1009.

Kydones, söylevine uzunca Gelibolu'nun stratejik öneminden bahsederek başlar. 1354'te Gelibolu'nun kaptırılmasından sonra başlarına gelenlerden yani Türklerin hızlı bir şekilde tüm Trakya şehirlerini ele geçirmesinden bahseder.⁴⁰ Bu söylenenlerin hepsi Gelibolu'nun neden Türklere bırakılmaması gerektiğinin izahı için giriş mahiyetindedir. Bunun olması durumunda Gelibolu'nun akıbetini başka şehirlerin de sırasıyla yaşayacağını, hatta Bizans'ın ilerleyen yıllardaki akıbetini öngörerek Türklerin Bizans başkentini de isteyeceklerini açıkça vurgular.⁴¹

Kydones, Gelibolu'nun Bizans için ne denli önemli olduğunun gerçekten farkındaydı ve hitabı hamaset dolu kuru bir tartışmadan fazlasıydı. Nitekim stratejik önemden bahsederken Bizans deniz ticaretinin ve genel ekonomisinin büyük zarar göreceğini belirtmektedir. Yine Gelibolu'nun kaybıyla başkent inşasında büyük zorlukların yaşanacağını farkındadır ve bu konudaki kaygılarını dile getirir. Kydones kaygılanmakta haklıydı. Zira Osmanlılar Rumeli'deki Bizans şehirlerini peşi sıra fethediyordu. Fethedilen yerler başkent in tahıl ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynayan kentlerdi. Başkent buralardan beslenmeyi yitirirken kaybedilen bölgelerden göç alıyordu. Deniz yoluyla komşu ülkelerden tahıl ürünleri getirmekte mümkün olmayacaktı çünkü Çanakkale Boğazı'nın kontrolü Türklerin eline geçiyordu. Dolayısıyla bu vakitten sonra başkentte yaşamak çok daha zor olacaktı. Kydones'in tabiri ile Gelibolu'nun kaybedilmesi büyük bir kıtlık ve açlığın habercisiydi.⁴²

Ayrıca Kydones, Latinlerin eninde sonunda Bizans'a yardım edeceğine dair büyük bir inanç beslemektedir. Ancak Papalık onayı ile Haçlı ruhuna bağlı Kont Amedeo tarafından fethedilen bir bölgenin Türklere geri verilmesinin Papalığın öfkesini çekeceğini, bunun sonuçlarının ağır olacağını vurgular. Ayrıca Latin desteği ile Türklerin ilerleyişini durdurabileceklerine hatta Türkleri geri püskürteceklerine dair inancı hiçbir zaman zayıflamamıştır. Nitekim tartışmasında Gelibolu'nun verilip sonra geri alınmaya çalışılmasının çok aptalca bir iş olacağını savunur. Bu savunusu Türk ilerleyişini tam tersi yöne çevirebileceklerine dair umuduna işarettir.⁴³

⁴⁰ “Çünkü Çanakkale Boğazı ve Marmara'da meydana gelen sarsıntı/kargaşa sona erdiğinde, bu kasabalar da barbarlara teslim oldu, yarımada'nın tamamı onlara teslim edildiğinde ve Trakya şehirleri onların hâkimiyetine katıldığında; tam bir yıl boyunca sizden haraç aldılar ve kaleler bölgesinde bulunan toprağı sürdüler.” Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli*, p. 1012-1013.

⁴¹ Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli*, p. 1028.

⁴² Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli*, p. 1028-1029.

⁴³ “Yine de dikkate alınması gereken bir şey olurdu. Gücümüz dâhilinde yeniden almak istediğimiz zaman, şimdinin hakkını ihmal etmemiz muhtemeldir: aksi takdirde, dediğim gibi, karşı tarafa

Kydones'i bu söyleve sevk eden şey Bizans yönetici elitlerinin yanı sıra Bizans halkı içinde de Türklerin egemenliğine çok soğuk bakmayan ciddi bir gurubun oluşmasıdır. "Türksever" olarak adlandırılacak bu gurubun argümanlarını destekleyen derin ekonomik ve toplumsal faktörler vardır. XIV. yüzyıla gelindiğinde Bizanslılar ile Türkler 200 yıldan fazla birlikte yaşama tecrübesine sahiptiler. Katolik inancı ön şart olarak sunan Latinlerin aksine Osmanlılar Hristiyan Ortodoks kurumların varlığını onaylayan bir hoşgörü politikası benimsemiş, bu politika Bizans tebaasının Türk yöneticilere bakışını olumlu yönde etkilemiştir. Ayrıca kırsal kesim arasında ağır ekonomik şartlar altında yaşamaktansa Türk egemenliğini tercih eden görüşler yayılmıştır. Kırsaldaki yöneticiler de kısıtlı imkânlar ile Türklerle savaşmaktansa onların tarafına geçmeyi kendileri için daha yararlı görmüşlerdir.⁴⁴

Kydones'in çizdiği tabloda Gelibolu adeta Bizans için bir ölüm kalım meselesidir. Eğer bu isteklerine boyun eğilirse daha çok şey isteyeceklerini ve kimsenin takip eden istekleri reddetme cesaretini gösteremeyeceğini savunur.⁴⁵ Gelibolu verilirse ileride Türklerin tebaası haline geleceklerdir.⁴⁶ Dolayısıyla bu durumda Gelibolu'nun teslim edilmesi onun için büyük bir ihanettir.⁴⁷ Yapılması gereken ise öncekilerin yaptığı gibi mücadele etmektir.

Sonuç

Kydones bir tarih yazarı değildi. Hiçbir zaman eserlerinde bir kronik yazarı gibi tarihi gelişmeleri kronolojik olarak ve tarihsel örgü içinde anlatma kaygısı olmamıştır. Söylevleri döneminin güncel meseleleri üzerine yazılmış propaganda metinleridir. Onun için tarihi meseleler ve yorumlamaları güncel dair fikirlerinin destekleyici bir malzemesidir. Bundan dolayı söylevlerinde tarihsel meselelerin

verip yeniden geri almaya çalışmak ve her gün bir şey yapmak aptalca olurdu." Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli* 1013.

⁴⁴ . Michel Balivet, Bizans ve Osmanlı, çev. Nedim Demirtaş, İstanbul, 2009. S. 43-50.

⁴⁵ "Dahası, güçlerinden korkarak bunu isteyen barbarlara karşı çıkma cesaretini gösteremezsek, ikinci ve üçüncü isteklere uymamızı neyin yasakladığını kim söyleyebilir?" Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli* 1026.

⁴⁶ "Aksi takdirde onlar, Mysialılarla birlikte şimdi kabilelerin kontrolünü muzaffer bir biçimde kullanıyorlar ve böylece hâkimiyeti geri alacaklar: Onlara karşı eyleme geçene kadar bize nefes almamız için biraz zaman verildi. Ama orada bütün bu işleri hallettikten sonra dehşet içinde bize dönecekler ve o zaman Gelibolu'yu istemeyecekler, daha hassas bir haraç talep etmeyecekler veya ekinlere veya bağlara asker göndermekle tehdit etmeyecekler ama ancak özgürlüklerini talep edecekler. Bu yüzden biz ve eşit paya sahip başkaları, kendimizi onların yönetiminin tebaası olarak kabul edebiliriz." Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli* 1012-1013.

⁴⁷ Kydones, *The Oratio de non reddenda Callipoli* 1033.

derinliklerine bilgiler bulamıyoruz. Fakat Osmanlı kuruluş dönemi Türk-Bizans ilişkilerini ve Gelibolu hâkimiyet mücadelesini kavrayabilmemiz için eşsiz metinlerdir.

Kydones'in Gelibolu meselesine yoğunlaşması bir tesadüf değildir. Gelibolu Anadolu ile Avrupa arasında iki önemli geçiş noktasından biridir. Boğazlardaki gemi trafiğini denetleyebilecek konumu ile stratejik olarak daha da önem kazanmaktadır. Nitekim Gelibolu hâkimiyeti üzerinde Osmanlılar ile Bizans arasında yaklaşık 30 yıl süren bir mücadele yaşanmıştır. Demetrios Kydones, Gelibolu'nun kaybının ne gibi sonuçları doğuracağını bilincindeydi. Bundan dolayıdır ki Gelibolu meselesine hep ön plandlı tutmuş ve bu konuda görüşlerini her fırsatta dile getirmiştir. Gelibolu aslında Demetrios Kydones için coğrafi konumundan da çok daha fazlasını ifade ediyordu. Türkler ile mücadele ve Latin-Katolik yanlısı görüşleri için Gelibolu'yu bir propaganda aracı yapmış ve Gelibolu üzerinden Bizans kamuoyuna ve yöneticilerini Katolikler ile iş birliğine teşvik etmeye çalışmıştır. Türklere karşı kurtarıcı olarak Latinleri görmektedir. Bunu her iki söylevinde de net olarak görebiliyoruz.

Söylevlerden I. Murad'ın Gelibolu için takip ettiği diplomasiyi ve Bizans içinde yarattığı etkiyi görebilmek mümkündür. Bu dönemde Bizans kamuoyunda Türklere karşı bakış açısı değişmeye başlamıştır. Latinlerdense Türk hâkimiyetini tercih eden görüşlere hem yöneticiler hem de halk arasında teveccühün arttığını görüyoruz. Türk yanlısı görüşleri benimseyenler az sayıda olmayacak ki Kydones söylevlerinde bu konuyu özellikle belirtmiş ve şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır.

Kaynaklar / References

- Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Başkan, Yahya. "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzeneos'un Kızı Theodora ile Evliliği". *Tarih Dergisi*. 66. 2017.
- Bryer, Anthony. "Greek Historians on the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage". In *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus, 800-1900*, London: Variorum, 1988.
- Daş, Mustafa. *Bizans'ın Düşüşü*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2006.
- Emecen, M. Feridun. "Gelibolu". *DİA*, 2000: 1-5.
- Emecen, M. Feridun. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Halecki, Oskar. *Un empereur de Byzance à Rome: 20 ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'empire d'orient 1355-1375*. Travaux historiques de la Société des Sciences et des Lettres de Varsovie, 1930.
- İnalcık, Halil. "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzi Beylikleri, Bizans ve Haçlılar". İçinde *Türk Denizcilik Tarihi-I*. Ed. İdris Bostan, Salih Özbaran. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2009: 31-48.
- İnalcık, Halil. "Fatih'e Kadar Çanakkale Boğazı, Gelibolu Osmanlı Üssü ve Osmanlı-Venedik Karşılaşması". İçinde *Çanakkale Savaşları Tarihi-I*. Ed. Mustafa Demir. İstanbul: Değişim Yayınları, 2008.
- Kianka, Frances. *Demetrius Kydones (c. 1324-c. 1397): intellectual and diplomatic relations between Byzantium and the West in the Fourteenth Century*. Fordham Üniversitesi, 1981.
- Kydones, Demetrios. "Oratio ad suos de admittendo contra Turcas Latinorum subsidio". In *Patrologiae cursus completes, series Graeca*. Ed. Jean-Paul Migne. Paris, 1857-1866.
- Kydones, Demetrios. "Oratio deliberativa de non reddenda Callipoli petente sultano Amurate". In *Patrologiae cursus completes, series Graeca*. Ed. Jean-Paul Migne. Paris, 1857-1866.
- L. Cox, Eugene. *The Green Count of Savoy: Amedeus VI and Transalpine Savoy in the Fourteenth-Century*. Princeton University Press, 2015.
- Nicol, Donald M. *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*. Çev. Bilge Umar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Nicol, Donald M. *Bizans'ın Soylu Kadınları, On Portre 1250-1500*. Çev. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Norwich, John J. *Bizans III, Gerileme ve Çöküş Dönemi*. Çev. Selen H. Riegel. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2013.
- P. Kazhdan, Alexander. "Mesazon". In *The Oxford Dictionary of Byzantium-II*. Oxford University Press, 2005.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi-III*. Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan. Ankara: TTK Basımevi, 2018.

Ryder, Judith Ryder. *The Career and Writings of Demetrius Kydones: a study of fourteenth-century Byzantine politics, religion and society*. Brill, 2010.

Setton, Kenneth M. *The Papacy and the Levant, 1204-1571: The sixteenth century to the reign of Julius-III*. American Philosophical Society, 1976.

Yazar Hakkında / About Author

Dr. Öğr. Üyesi MURAT YILMAZ | Dokuz Eylül Üniversitesi |
yilmaz.murat[at]deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3503-0563

İzmir’de doğdu, ilk ve orta öğretimini burada tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2012 yılında mezun oldu. 2018 yılında aynı bölümde Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 2023 yılında Bizans İmparatoru V. Ioannes Palaiologos ve dönemi üzerine yaptığı doktora tezi kabul edildi. Bizans Tarihi ve Türk Bizans ilişkileri üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Asst. Prof. MURAT YILMAZ | Dokuz Eylül University |
yilmaz.murat[at]deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3503-0563

Born in İzmir and after completing his primary and secondary education there. He graduated from Dokuz Eylül University, Faculty of Literature, Department of History, in 2012. In 2018, he started working as a research assistant in the Department of Medieval History in the same department. In 2023, he completed his doctoral thesis on the Byzantine Emperor Ioannes V Palaiologos and his reign. He has studies on Byzantine History and Turkish-Byzantine relations.

**OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KARESİ BEYLİĞİ'Nİ
İLHÂKİ MESELESİ: SEBEPLERİ VE
SONUÇLARI**

**THE ANNEXATION ISSUE OF THE QARASI
PRINCIPALITY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY:
CAUSES AND CONSEQUENCES**

Dr. Nadir Baştürk

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KARESİ BEYLİĞİ'Nİ İLHÂKİ MESELESİ: SEBEPLERİ VE SONUÇLARI

Dr. Nadir Baştürk

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Özet

Karesi ve Osmanlı Beyliklerinin siyasî, askerî, sosyal ve kültürel ilişkileri hakkında, kaynakların az bilgi vermesi nedeniyle karanlık kaldığı görülmektedir. Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'ni ilhâk ettiği bilinmekle birlikte, gerek ilhâkın sebepleri, amacı, boyutu ve tarihi konusunda kaynakların ve araştırmacıların hemfikir olmadığını söyleyebiliriz. Karesi Beyliği'nin müstahkem ve geniş bir coğrafyaya, bereketli topraklara, ticaret yollarına, denizcilik tecrübesine, çok sayıda kasabaya, kaleye ve askere sahip olmasına rağmen, ilhâka sürüklenmesinin sebebi ne idi? İlk olarak Karesi beylerinin iktidar mücadelesi ve liderlik vasıflarının yetersizliği karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Karesi Bey'in vefatından sonra, Karesi Beyliği'nin liderlik krizinin başladığı anlaşılmaktadır. Zira Karesi Beyliği, Karesi Bey'in çocukları Bergama Emîri Yahşi Bey ve Balıkesir Emîri Demirhan Bey tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Diğer oğlu Dursun Bey ise Orhan Gâzi'nin yanına gitmiş veya gönderilmişti. Yahşi Bey'in de vefat etmesiyle Demirhan Bey'in idaresinden hoşnut olmayan Karesi ümerası, çareyi Orhan Gâzi'nin yanında bulunan Dursun Bey'de görmüşlerdi. Dursun Bey'in Osmanlı Beyliği'ne gitme veya gönderilme sebebi net bir şekilde açıklanamamaktadır. Uzunçarşılı, bu durumun Karesi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği'ne tâbiyetinin bir işareti olamayacağını ve farklı bir cihetten yaklaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Aslında Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'nin ilhâkını çok önceden plânladığı, Orhan Gâzi'nin Karesi şehzadesini bir şekilde yanında tutmasından anlaşılmaktadır. Nitekim Dursun Bey'in vefat olayı, ilhâkın görünen sebebi kabul edilmiştir. Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği kadar imkânlara sahip olmasa da tükenmek bilmeyen gazâ düşüncesine, güçlü liderlik vasıflarına ve ilm-i siyaset bilen beylere sahip olması Osmanlı Beyliği'ni ön plâna çıkarmıştır. Osmanlı Beyliği'nin esas amacının batı eksenli genişlemek, Ege ve Marmara sahillerine ulaşmak ve Rumeli'ye geçmek olduğu söyleyebiliriz. Karesi Beyliği, Osmanlı Beyliği'nin batıya açılan kapısı olmuş ve Osmanlı Beyliği Karesili denizci gâzi beylerin önderliğinde Rumeli'ye geçme imkânına kavuşmuştur. Birbiri ile dost gibi görünen ama esasında rakip olan bu iki Türk beyliği, ilhâktan sonra güçlerini birleştirerek hem Batı Anadolu'nun hem de Rumeli'nin kaderini değiştirmiştir. Bizans için ise, sonun başlangıcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Karesi Beyliği, Osmanlı Beyliği, İlhâk, Batı Anadolu ve Rumeli

THE ANNEXATION ISSUE OF THE QARASI PRINCIPALITY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY: CAUSES AND CONSEQUENCES

Dr. Nadir Baştürk

Necmettin Erbakan University

Abstract

It is seen that the political, military, social and cultural relations of Qarasi and the Ottoman Principalities remain obscure because the sources provide little information. Although it is known that the Ottoman Principality annexed the Qarasi Principality, we can say that the sources and researchers do not agree on the reasons, purpose, size and history of the annexation. What was the reason for the annexation of the Qarasi Principality, despite its fortified and wide geography, fertile lands, trade routes, maritime experience, many towns, castles and soldiers? First of all, we come across the power struggle of the Qarasi begs and the inadequacy of their leadership characteristics. In this respect, it is understood that the leadership crisis of the Qarasi Principality began after the death of Qarasi Beg. Because Qaresi Principality was started to be ruled by Qarasi Beg's children, Yahşi Beg, governor of Bergama, and Demirhan Beg, governor of Balıkesir. His other son, Dursun Beg, went to Orhan Ghazi or was sent. With the death of Yahşi Beg, Qarasi's begs, who were not satisfied with Demirhan Beg's administration, saw the solution in Dursun Beg, who was next to Orhan Ghazi. The reason why Dursun Beg went or was sent to the Ottoman Principality cannot be clearly explained. Uzunçarşılı stated that this situation could not be a sign of the Qarasi Principality's subordination to the Ottoman Principality and that it should be approached from a different perspective. In fact, it is understood that the Ottoman Principality planned the annexation of the Qarasi Principality a long time ago, and that Orhan Ghazi somehow kept the Qarasi prince with him. As a matter of fact, the death of Dursun Beg was accepted as the apparent reason for the annexation. Although the Ottoman Principality did not have as many opportunities as the Qarasi Principality, the fact that it had inexhaustible ghaza thought, strong leadership qualities and gentlemen who knew political knowledge brought the Ottoman Principality to the fore. We can say that the main purpose of the Ottoman Principality was to expand on the western axis, to reach the Aegean and Marmara coasts and to pass to Rumelia. Qarasi Principality became the gateway of the Ottoman Principality to the west, and the Ottoman Principality had the opportunity to pass to Rumelia under the leadership of Qarasi sailor ghazi. These two Turkish principalities, which seem to be ally with each other but are actually rivals, joined their forces after the annexation and changed the destiny of both Western Anatolia and Rumelia. For Byzantium, it was the beginning of the end.

Keywords

Qarasi Principality, Ottoman Principality, Annexation, Western Anatolia and Rumelia

Giriş

XIII. yüzyılın başlarından itibaren, dünya tarihi açısından en önemli gelişmeler Anadolu'da yaşanmakta idi. Çünkü Moğollar sebebiyle yurtlarından kopan pek çok Türkmen grup Anadolu'ya gelmeye başlamışlardı.¹ Türkiye Selçuklu Devleti, Türkmenleri Anadolu'nun batısına Bizans hudutlarına yerleştirmişti. Bizans hudutlarında bulunan uç Türkmen beyleri hem devletin sınırlarını koruyorlar hem de Bizans'a akınlar yaparak devletin sınırlarını genişletiyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'nda (641/1243) Moğollara yenilmesi neticesinde devletin kontrolünün Moğol valilerin eline geçtiği görülmektedir. Her ne kadar Konya'daki Selçuklu sarayında bir sultan bulunsa da Moğol valilerinin kontrolü altındaydı. Selçuklu devlet yönetimindeki zafiyeti gören ve Moğol valileriyle anlaşamayan uç bölgelerdeki Türkmen beyleri, devlet hazinesinden aldıkları payın da gelmemesiyle tabi oldukları Selçuklu Devleti'nden bağımsız hareket etmeye başlamışlardı.² Moğollara boyun eğmeyen Türkmen gruplar Anadolu'nun her köşesine yayılıyor ve yeniden bir araya gelerek Bizans'a akınlar yapıyorlardı.³

VIII. Mikhail Palaiologos, 659/1261 yılında İstanbul'u Latinlerin elinden geri almayı başarmış olmasına rağmen, imparatorluğun eski gücünde olmadığı aşikârdı.⁴ Bizans'ın mukavemet gücü son derece zayıftı. Sınır savunma sistemi bozulmuş ve Türkmen akınlarına korunmasız olarak açık bırakılmıştı. Zira Bizans siyasetinin ağırlık merkezi tamamıyla batı eksenliydi. Anadolu'daki savunma gerek askerî gerekse malî açıdan yetersizdi. Selçuklu sınırında bulunan akritai denilen Bizans sınır kuvvetleri ücretlerini alamadıkları için çekip gitmişlerdi. Anadolu sınırlarını korumakla görevli diğer Bizans askerlerinin de Balkanlara aktarılması, Türklerin akınlarını kolaylaştırmış ve yoğunlaştırmıştı.⁵ Bu akınlarla Bizans'ın doğudaki toprakları her geçen gün Türkmen liderlerin eline geçiyordu. Bizans'ın Batı Anadolu'daki birkaç güçlü yerin dışındaki topraklarının tamamı Türkler

¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara: TTK Basımevi, 2011, s. 453; Franz Taeschner, "1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri", çev. Necmi Ülker, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5/1 (1990): 284-285.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. XII.

³ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökay, Ankara: TTK Basımevi, 1944, s. 16; Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, İstanbul: Bilgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 29.

⁴ Taeschner, "Osmanlı Türkleri", s. 285.

⁵ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, s. 453.

tarafından fethedilmiş durumdaydı. Türkler ile Bizans arasındaki tek sınır ve onların daha da ileri gitmelerine tek engel boğazlar ve denizlerdi.⁶ Hatta denizlerde dahi başarı sağlıyorlardı.

Bizans'a ağır kayıplar verdiren Türkmen liderlerden olan Kalem Bey ve oğlu Karesi Bey, Lydia/Lidya'dan, Hellespont/Çanakkale ve Misya/Balıkesir'e kadar olan yerleri zapt etmiş ve yaklaşık olarak 696/1296-97 yıllarında Karesi Beyliği'nin temellerini atmışlardı.⁷ Osmanlı Beyliği ise ilk önceleri Kastamonu uç bölgesinde faaliyet gösteriyordu. Zamanla Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardı (698/1299). Osmanlı Beyliği'nin bir sonraki hedefi İznik olacaktır. İznik kuşatması esnasında, 27 Temmuz 1302 tarihinde cereyan eden Bafeus (Koyunhisar) Savaşı'nda Bizans kuvvetleri ağır bir yenilgi yaşayacaklardır. Bu zafer ile Osmanlı Beyliği sağlam temellere oturmuş ve Osman Bey'in şöhreti artmıştı.⁸ Devamında 727/1326 yılında Bursa'nın Orhan Gâzi tarafından alınması, Osmanlı Beyliği ile Karesi Beyliği'ni komşu haline getirmişti.

Dolayısıyla Karesi ve Osmanlı beylikleri, Anadolu'nun batısında, Bizans sınırında kurulmuş birbirlerine komşu olan iki Türk beyliğidir. Bu iki beylik arasındaki siyasî ilişkiler tartışılmakta, kaynaklardaki bilgilerin yetersizliğinden dolayı sarıh bir şekilde açıklanamamaktadır. Bu açıdan birtakım sorular üzerinden konuyu ele almamız doğru olacaktır. Öncelikle Osmanlı Beyliği batıya yöneldiğinde Karesioğullarında ve Bizans'taki siyasî manzara ne idi? Osmanlı Beyliği ile Karesi Beyliği arasında tabilik-metbuluk ilişkisi var mıydı? Karesi Bey'in oğlu Dursun Bey hangi nedenlerle Orhan Gâzi'nin yanına gönderilmişti? Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'nin topraklarını ele geçirme veya ilhâk etme plânı var mıydı? Şayet var ise, Orhan Gâzi açıktan Karesi Beyliği'ni hedef alma yerine, Karesi Beyliği'nin kendi içerisindeki saltanat mücadelesine müdâhil olarak mı plânını devreye aldı? Karesi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği için stratejik önemi ne idi ve Osmanlı Beyliği'ne ne gibi katkılar sağlayabilirdi? Bu çalışmamızda, yukarıdaki sorular bağlamında Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'ni ilhâk etmesinin sebepleri, ilhâk süreci, ilhâkın tarihi, boyutu ve sonuçları ele alınacaktır.

⁶ Pachymeres, *Türkler*, s. 78-79.

⁷ Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 18; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.97; Zerrin Günel Öden, *Karasi Beyliği*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s. 2, 19.

⁸ Halil İnalcık, "Osman I", *İslâm Ansiklopedisi*, 33, DİA, 2007: 445, 448-449; Feridun M. Emecen, "Osmanlılar", *DİA*, 33, 2007: 490.

Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'ni İlhâk Etmesinin Sebepleri

Siyasî ve Ekonomik Sebepler: Karesi Beyliği'nin Stratejik Konumu

Büyük bir vizyona sahip olan Osmanlı beyleri, beyliğin geleceğinin batıda olduğunu görmüşlerdi. Nitekim Bursa ve İznik şehirlerinin fethedilmesinden sonra Rumeli'ye geçme plânlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Marmara'nın kuzeydoğusundan Bizans'a karşı hareket kabiliyeti sınırlıydı.⁹ Deniz gücünün olmaması ve sadece kara güçleriyle başarının imkânsızlığı karşısında, güçlü surlarla çevrili olan İstanbul'un öncelikle Avrupa ile bağının kesilmesi realist bir tutum ile değerlendirilmiş olabilir. Özellikle Bizans'ın kendi içerisinde taht mücadelesinde bulunması, Osmanlı Beyliği'ne Bizans'ın iç işlerine karışma, Trakya ve Makedonya'da keşif yapabilme imkânını sağlamıştır.¹⁰ 749/1348 yılında Orhan Gâzi, Palaiologos'a karşı Kantakuzenos'u desteklemek için Süleyman Paşa kumandasında büyükçe bir kuvvet (muhtemelen 20.000 süvari) göndermişti. Süleyman Paşa, Bizans tarafından kışı geçirmesi için Tzympe (Cinbi/Çimbi) Kalesi'ne yerleştirilmişti (753/1352).¹¹ Böylece Osmanlılar araziye iyice tanımışlar ve Kantakuzenos'a yardım için giderken Gelibolu'da birçok yeri ele geçirmişlerdi.¹² Ancak Bizans bu durumdan rahatsız olmuş ve Süleyman Paşa'nın Gelibolu ve Trakya'yı boşaltması istenmişti. Süleyman Paşa ise, Gelibolu ve Trakya'dan Anadolu'ya geri çekilmeyi reddediyor, elindeki şehirleri ve Tzympe'yi ödünsüz boşaltmak istemiyordu. Kantakuzenos, Türk işgalindeki şehirleri güç kullanıp geri almanın imkânsız olduğunu bildiği için 40.000 altın ödemeyi önerdi. Görüşmeler devam ederken 5-6 Safer 755/1-2 Mart 1354 tarihinde yaşanan büyük bir deprem, Gelibolu ve Trakya'daki birçok şehir ve kaleyi yerle bir etti. Süleyman Paşa bu savunmasız kalan şehirleri işgal ederek güçlendirdi.¹³ Bu olaylar Osmanlılar için son derece önemli sonuçları ortaya çıkarmıştır. Çünkü seferden zengin ganimetlerle dönen gâziler, Orhan Gâzi'ye gelecekteki fetihleri Trakya ve Makedonya'ya yöneltmesi gerektiğini gösterdiler. Buraya giden yol ise Çanakkale Boğazı'ndan ve Gelibolu Yarımadası'ndan geçmekteydi.¹⁴ Haliyle bu yol da Karesi topraklarından geçiyordu. Aynı dönemlerde her iki beylik, beyliklerinin ve

⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi-1*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1979, s. 286.

¹⁰ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yayınları, 1995, s. 59.

¹¹ Halil İncılık, "Orhan", *DİA*, 33, 2007: 378-379.

¹² Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 58-59.

¹³ İncılık, "Orhan", s. 380.

¹⁴ Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, s. 59.

gâzilerinin ekonomik yaşamının temelini teşkil eden akınlarını Rumeli'ye yöneltmişlerdi.¹⁵ Bu açıdan Orhan Gâzi'yi Karesi Beyliği'ni fethetme kararını almaya zorlayan etkenin, Osmanoğulları ve Karesioğulları arasında siyasî ve ekonomik temelde yaşanan çatışma olduğu düşünülmektedir.¹⁶

Rumeli'ye geçiş sürecinin, ileride daha detaylı bir şekilde değineceğimiz üzere, Osmanlı tarihlerine göre bir anlatımı söz konusudur. Osmanlı tarihlerindeki bilgilerin bir kısmı, her ne kadar popüler-folklorik hikâyeler¹⁷ veya doğruluktan uzak¹⁸ olsa da konumuz dâhilinde olması hasebiyle temas etmek doğru olacaktır. Nitekim Hoca Sadeddin'in¹⁹ bu kapsamda verdiği bilgiler Rumeli'ye geçme amacına işaret etmektedir. Süleyman Paşa'nın bir gün Orhan Gâzi'nin yanına Bursa'ya gittiği ve yapılacak işler konusunda görüşmelerde bulunduğu kaydedilir. Burada uzun süren toplantıda, her husus düşünülmüş, bütün duyulan ve öğrenilen bilgiler değerlendirilmişti. Orhan Gâzi oğluna, deniz yolundan Rumeli'ye geçme ve bölgeyi yeni fetihler için askerî üs haline getirmeyi düşündüğünü ifade etmişti. Ancak bu sürecin tehlikeli ve zor olmasından dolayı oğlu Süleyman Paşa'ya sadece temenni olarak bildirilmişti. Bu bilgilerden hareketle, Rumeli'ye geçiş için uygun zaman ve zeminin beklendiği söylenebilir.

Karesi Beyliği'ni İlhâka Götüren Süreç: Karesi Beyliği'nde Liderlik Krizinin Yaşanması

Karesi Beyliği'nin kendi içerisinde liderlik krizini yaşaması ve bunun saltanat mücadelesine evrilmesi durumunun, ilhâk için bir fırsata dönüştürüldüğünü göstermektedir. Zira Orhan Gâzi'nin Karesi Beyliği üzerinde ilhâka varacak ince bir siyaset takip etmeye başladığı düşünülmektedir. Karesi Beyliği'nin iç karışıklıklara sürüklenmesinde, Balıkesir ve Bergama kolu olarak ikiye ayrılmasında ve saltanat mücadelesinin körüklenmesinde Osmanlıların rolünün olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak Dursun Bey'in Karesi ilinin büyük bölümünü Orhan Gâzi'ye bırakmak suretiyle yardımına başvurmasına dikkat

¹⁵ Elizabeth A. Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* içinde, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yerguz ve Tülin Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 252.

¹⁶ Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 253.

¹⁷ İnalçık, "Orhan", s. 379.

¹⁸ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, s. 59.

¹⁹ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih-1*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1974, s. 86-87.

çekilmiştir.²⁰ Belki de Osmanlı Beyliği'nin doğrudan Karesi Beyliği'ni hedef alması, kendi beyliği içerisinde rahatsızlığa neden olabilirdi. Çünkü Karesi Beyliği gazâ ülküsüne sıkı sıkıya bağlı gâzi bir beylikti. Orhan Gâzi bu durumu kendi gâzilerine ve tebaasına açıklamakta zorlanabilirdi. Bu yüzden, ilm-i siyaset temelinde stratejik hamleler yapmak şeklinde ilhâk plânlarını biçimlendirmesi muhtemeldir.

Mevcut yönetimden memnun olmayan Balıkesir eşrafı, çareyi Orhan Gâzi'nin yanında bulunan Dursun Bey'de görmüşlerdi. Bu liderlik krizi Osmanlı tarihlerinde benzer şekilde anlatılmıştır. Âşıkpaşazâde'ye²¹ göre: "*Karesioğlu Aclan Bey'in*²² vefat etmesiyle oğullarından Dursun Bey, Orhan Gâzi'nin yanına gelmişti. Diğer oğlu babasının yanında kalmıştı. Halk babasının yanında kalan oğlunu istemeyip Orhan Gâzi'nin yanındaki oğluna haber gönderdi." şeklinde ifade edilmiştir. Neşrî'nin²³ de benzer ifadeler kullandığı görülmektedir: "*Karesioğlu Aclan Bey, Karesi vilâyetine hâkimdi. Vefat edince iki oğlu kaldı. Dursun Bey Orhan Gâzi'nin yanına gelmişti. Atası ölünce Karesi halkı, diğer oğlunu beyliğe kabul etmediler. Karesi eşrafı Hacı İlbey'in yanına varıp istekleri iletti. Hacı İlbey ayanların isteklerini kabul etti, Dursun Bey'in yanına gelip isteklerini iletti.*"²⁴ Hoca Sadeddin²⁵ ise, Aclan Bey'in ölümünden sonra yerine geçen büyük oğlunun uygunsuz davranışlarda bulunmasından dolayı, Balıkesir'de ileri gelen bazı kimselerin ona kırgın olduğunu belirtmiştir. İbn Battûta'nın²⁶ da Demirhan Bey'i hayırsız bey olarak kaydetmesi, bu kişinin Demirhan Bey olabileceğini düşündürmektedir. Bu açıdan İbn Battûta'nın verdiği bilgiler, Osmanlı tarihlerini destekler niteliktedir.

Peki, Dursun Bey, Orhan Gâzi'nin yanına neden gönderilmişti? Hoca Sadeddin'e²⁷ göre Orhan Gâzi'nin gücünün artmasıyla, bazı beylerin Orhan Gâzi ile bağlılık ve dostluk ilişkisi kurduğu ifade edilir: "*Bunlar arasında Selçuklu*

²⁰ Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010, s. 21-22.

²¹ Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Al-i Osman*, haz. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2007, s. 87-88.

²² Sadece Osmanlı tarihlerinde zikredilen "Aclan" unvanının Karesi Beyliği'nde hangi beyin kullandığı net olarak belli değildir. Son yapılan araştırmalarda Aclan Bey'in Yahşi Bey olabileceği düşünülmektedir (Öden, *Karası Beyliği*, s. 31-34).

²³ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ: Neşrî Tarihi-1*, haz. Faik Reşit Unat ve Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1949, s. 165.

²⁴ Bu ifadelerden Hacı İlbey'in bizatihi kendisinin Dursun Bey'in yanına gelerek Balıkesir eşrafının isteklerini ilettiği görülmektedir.

²⁵ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih-1*, s. 79-80.

²⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi-1*, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 428.

²⁷ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih-1*, s. 79.

beylerinden Aclan Bey önde geliyordu. Osmanlı beyliğinin kuruluşundan itibaren, Osmanlı Beyliği ile dostluğu ve yakınlığı devam ettirmekteydi. Dursun adındaki oğlunu Orhan Gâzi'nin yanına göndermişti." Uzunçarşılı²⁸ iki beylik arasındaki dostluğun Aclan Bey'in vefatına kadar devam ettiği kanaatindedir. Ancak Osmanlı tarihlerinin Dursun Bey'in Orhan Gâzi'nin yanına tabilik/bağlılık ilişkisinden dolayı gönderildiği ifadesine şüpheyile yaklaşmaktadır. Çünkü o dönemde Karesi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği'nden kara ve denizlerde güçlü olduğu²⁹ anlaşıldığından, Dursun Bey'in Orhan Gâzi'nin yanına gönderilmesinin farklı bir açıdan incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Akdağ³⁰ ise, tabilerin metbuları yanında rehin olarak bir şehzade bulundurmaları hakkındaki kurala göre, Osmanlı sarayında oturan bir Karesi şehzadesinin beylik iddiasında bulunmaya teşvik edilmesi amacıyla Orhan Gâzi'nin yanında bulunduğu düşüncesindedir. Öden'e³¹ göre de Dursun Bey, daha babasının sağlığında Orhan Gâzi'nin yanına gönderilmişti. Bu açıdan Orhan Gâzi'nin yanına gitmesinde iki kardeş arasındaki saltanat mücadelesinin neden olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Karesi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği'nin üstünlüğünü kabul ettiği ve bağlı olduğu görüşü ön plâna çıkmaktadır.

Askerî Sebepler: Karesi Beyliği'nin Denizcilik Tecrübesi

Batı Anadolu'yu fetheden Türkmen gâzilerin Ege ve Marmara sahillerindeki Bizans deniz üsleri ile limanlarını ele geçirmesi, Türk beyliklerine denizcilik tecrübesi kazandırmıştı. Ege ve Marmara sahillerinde Bizans egemenliğinin zayıflaması ve daha sonra da ortadan kalkmasıyla Türk beyleri Rum gemicileri ve gemi ustalarını hoşgörüyle karşılayarak, onları korudular ve istihdam ettiler. Rum gemiciler bilgi ve tecrübelerini Türkmen beylerine sundular. Böylece yeni kurulan Türk beyliklerin deniz gücü, profesyonel tayfa yerli Rumlardan, savaşçı gâziler ise

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Balıkesir Vilâyeti Tarihçesi*, İstanbul, 1343/1925, s. 79-80.

²⁹ Dönemin önemli tarih ve coğrafya âlimi olan Ömerî eserinde, Karesi Beyliği'nin kaleleri ve asker sayılarının Osmanlı Beyliği'nden fazla olduğunu vurgulamıştır. Halkın daha güçlü ve hareketli, Balıkesir beyinin savaş tecrübesi olan iyi bir savaşçı olduğu ve Bizanslılar ile denizlerde güçlü bir şekilde mücadele edebilmek için büyük bir filolarının bulunduğu kaydedilmiştir. Bergama hâkimi Yahşi Bey'in ise, Ege Denizi'ne bakan tepelerde birçok kalesinin ve 20.000 kadar atlı savaşçısının olduğu, Bizans ile denizlerde sürekli mücadele halinde bulunduğu için, gemilerini her an savaşa hazır bir şekilde beklettiği not edilmiştir (Şihâbeddin b. Fazlullah Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr: Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınevi, 2014, s. 165-166). Bu bilgiler, denizcilik tecrübesi olan Karesi Beyliği'nin denizlerde Bizans'a karşı etkili bir mücadele yürüttüğünü, dolayısıyla askerî açıdan Osmanlı Beyliği'nden üstün olduğunu düşündürmektedir.

³⁰ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*-1, s. 286.

³¹ Öden, *Karası Beyliği*, s. 50.

Türklerden oluşturulmuştu. Nitekim Karesi Beyliği denizlerde savaşabilme yeteneğine ve araçlarına sahip olduktan sonra, 707/1307 yılında Rodos, Sakız ve Midilli adalarını istilâ ve yağma ettiği kaydedilmektedir.³² Daha sonra 732/1331 yılında 70 gemiden oluşan bir filo ile Kersunes/Gelibolu sahillerine çıkarma yapacaklardır.³³ 735/ 1334 yılında Türklerin akınlarını önleyebilmek için Haçlı ittifakı oluşturulmuştu. Edremit Körfezi'nde Haçlılar ile yapılan savaşta ağır bir mağlubiyet yaşayan Yahşi Bey, İzmir'de bulunan Aydınolu Gâzi Umur Bey'e sığınmak zorunda kalmıştı.³⁴ Bu deniz yenilgisine rağmen Karesi Türkleri 738/1337 yılında, Rumeli'ye yeni bir akın daha gerçekleştirdiler.³⁵ 742/1341 yılına gelindiğinde ise, Yahşi Bey önderliğinde Karesi Türkleri Kersunes/Gelibolu sahillerine tekrar çıkarma yapmıştır.³⁶ Aynı dönemlerde Osmanlılar ise, Anadolu içlerinde Bizans ile savaşıyorlar, Bizans'ın Marmara ve Ege sahillerine ulaşmakta zorluk yaşıyorlardı.³⁷ Askerî açıdan ilk dönemlerde gelişmiş deniz gücü bulunmayan Osmanlılar, Karesi Beyliği'nin denizcilik tecrübesinden istifade ederek Gelibolu ve Rumeli'ye geçebilmek için Karesi Beyliği'ni ilhâk plânlarını devreye aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca ilerleyen dönemlerde Karesi Beyliği'nin deniz gücü, Osmanlı Devleti'nin donanmasının temelini oluşturacaktır.

Karesi İlinin İlhâk Süreci, Tarihi ve Boyutu

Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'ni ilhâk süreci, Osmanlı tarihlerinde aşağı yukarı benzer anlatımlarla aktarılmaktadır. Âşıkpaşazâde³⁸ ve Neşrî'ye³⁹ göre, Balıkesir eşrafi fikir birliği ederek Orhan Gâzi'nin yanındaki Dursun Bey'e haber gönderince, Dursun Bey de Orhan Gâzi'nin yanına gidip, Balıkesir, Bergama ve Edremit'in bütün çevresiyle Orhan Gâzi'nin sahip olması; Kızılcatazla (Tuzla/Ayvacak/Çanakkale) ve Mahrem tarafının kedisine bırakılması şartıyla

³² Halil İncalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzî Beylikleri, Bizans ve Haçlılar", *Başlangıcından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi-1* içinde, ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran, İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2009, s. 31-32.

³³ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-1*, çev. Mehmed Ata, İstanbul: Emir Yayınları, 1998, s. 125.

³⁴ Betül Ademler, "Düstürnâme-i Enverî (Dil Özellikleri ve Metin)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007, s. 125-127; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-1*, 126-127; Öden, *Karası Beyliği*, s. 40-41.

³⁵ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-1*, s. 128; Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 249.

³⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 99; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi-1*, s. 129; Öden, *Karası Beyliği*, s. 43-44.

³⁷ Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 243.

³⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 87-88.

³⁹ Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ-1*, s. 165, 167.

Karesi ilini ele geçirmeyi teklif etmişti. Hoca Sadeddin bu süreci biraz farklı anlatmaktadır. Karesi ümerası Hacı İlbey'in huzuruna gelmişler ve Orhan Gâzi'nin yanında bulunan Dursun Bey'in devletin başına geçmesini istemişlerdi. Bu konuda anlaşarak elçilerini Orhan Gâzi'ye göndermişlerdi. Orhan Gâzi, Dursun Bey'i çağırması ve konuyu ona açmıştı. Dursun Bey; Aydıncık (Edincik), Manyas, Balıkesir, Bergama ve Edremit'e Orhan Gâzi'nin sahip olmasını, Pınarhisar, Kızılcatusla ve Ayazmend (Altınova/Ayvalık)'in kendisine bırakılmasını teklif etmişti. Anlaşma sağlanınca asker toplatılmış ve yola çıkmıştı.⁴⁰ Aclanoğlu (muhtemelen Demirhan Bey) Orhan Gâzi'nin Balıkesir'e geldiğini duyunca karşı koyacak gücünün olmadığını anlamış ve Balıkesir'den kaçarak Bergama Kalesi'ne kapanmıştı. Dikkat çeken husus, Aclan Bey'in veziri Hacı İlbey ve bazı ileri gelen devlet adamlarının Orhan Gâzi'yi Balıkesir'de hediyeler ile karşılaması, Orhan Gâzi'nin de onlara iltifatta bulunması ve Karesi beylerinin Osmanlı ordusuna yol göstermeleri hususunda ferman yayınlamasıdır.⁴¹ Bu yaşananlar, Karesi ümerasının çözümün adresi olarak Orhan Gâzi'yi gördüklerini, Karesi ümerası ve halk nazarında Osmanlı Beyliği'ne doğru bir yönelimin olduğunu düşündürmüştür.⁴² Öte yandan Karesili gâzilerin gazâyâ devam edebilmek için güçlü Osmanlı beyi ile birleşmek istedikleri ve bu yüzden Orhan Gâzi'nin yanına bulunan Dursun Bey'i desteklemeye karar verdikleri şeklinde yorumlanmıştır.⁴³

Yukarıdaki süreçlerden sonra, Bergama üzerine hareket edildi ve Bergama Kalesi kuşatıldı. Ancak Orhan Gâzi bir çatışmanın yaşanmasını uygun görmedi. Meselenin sulh yolu ve kardeşlik hukuku ile çözülmesini istiyordu. Dursun Bey bu isteğe uydu ve ileri gelen devlet adamlarının eşliğinde kardeşi ile görüşmek için Bergama Kalesi'nin önüne gitti. Ancak kardeşi tarafından atılan ok⁴⁴ Dursun Bey'in ölmesine neden oldu.⁴⁵ Bu durum Orhan Gâzi'yi çok sinirlendirmişti: “*Bunlar hiç beklenmeyen bir iş yaptılar. Bu ili vilâyet bilmiş olun, emniyet ve güven içinde olarak şimdi Orhan Gâzi'nin olmuştur.*” dedi.⁴⁶ Âşıkpaşazâde,⁴⁷ Demirhan Bey'in kaleden

⁴⁰ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*-1, s. 79-80.

⁴¹ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*-1, s. 81.

⁴² Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 21.

⁴³ İnalçık, “Orhan”, s. 378.

⁴⁴ Hoca Sadeddin, Dursun Bey'in kardeşi tarafından öldürüldüğünü yazarak detay bilgi vermektedir.

⁴⁵ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*-1, s. 81-82.

⁴⁶ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 87-88.

⁴⁷ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 89.

antlaşma ile çıktığını kaydederken, Hoca Sadeddin⁴⁸ ise Orhan Gâzi'den özür dileyen Demirhan Bey'in affedildiğini, Bursa'ya gönderildiğini ve iki yıl sonra orada yumrucak/ta'ûn/veba salgınında vefat ettiğini ifade etmiştir. Bergama halkı şehrin anahtarını getirerek Orhan Gâzi'ye teslim ettiler. Böylece Karesi ile herhangi bir uğraş veya savaş olmadan Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Orhan Gâzi, Karesi ilinin yönetimini oğlu Süleyman Paşa'ya bırakarak Bursa'ya döndü. Süleyman Paşa'nın yanına yardımcı olarak da Karesi'nin yetiştirdiği denizci gâzi beyler Hacı İlbey, Gâzi Fâzıl, Ece Bey ve Evrenos Bey bırakılmıştı.

Bütün bu bilgiler, ilhâk sürecinin Orhan Gâzi'nin yanında bulunan Karesi şehzadesi Dursun Bey'in öldürülmesi üzerine şekillendiğini göstermektedir. Dursun Bey'in öldürülmesinden sonra hemen ilhâkın devreye alınması oldukça manidardır. Dursun Bey'in öldürülmesinin Karesi ilinin tamamının Osmanlı topraklarına katılması için bir fırsata dönüştürüldüğü söylenebilir. Zira Dursun Bey öldürülmemiş olsaydı, Orhan Gâzi ve Dursun Bey arasında yapılan anlaşma gereğince; Edincik, Balıkesir, Bergama ve Edremit gibi şehirler zaten Orhan Gâzi'nin olacaktı. Yani Osmanlı Beyliği sahil şeridine ulaşmış olacaktı. Aslında Karesi ilinin tamamının ilhâkının meşrulaştırmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Orhan Gâzi'nin Dursun Bey'in öldürülmesine üzülmeye ve sinirlenmesine rağmen, bu olaya neden olan Demirhan Bey'i cezalandırmadığı anlaşılmaktadır. Belki de Demirhan Bey'in kaleden antlaşmayla çıkarılmış olmasından dolayıdır.

Balıkesir vilâyetinin fethi, Âşıkpaşazâde⁴⁹ ve Neşrî'ye⁵⁰ göre 735/1334-35, Hoca Sadeddin'e⁵¹ göre ise 737/1336-37 yılında Orhan Gâzi'nin eliyle gerçekleştiği yönündedir. Zachariadou,⁵² yukarıda bahsedilen olayların 735/1334-35'lerde gerçekleştiğini kabul etmekle birlikte, Karesi hanedanının bu olaylardan önce bölünmüş ve ailenin Marmara Denizi civarında hüküm süren kolunun bir üyesi olan Dursun Bey'in arazinin Osmanlılara katılmış olabileceğini düşünmektedir. Yine ona göre Âşıkpaşazâde ve diğer müelliflerin verdiği tarihte Karesi Beyliği'nin topraklarının tamamının Osmanlı Beyliği'ne katılmış olması mümkün değildir.

⁴⁸ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*-1, s. 83-84.

⁴⁹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 88.

⁵⁰ Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ*-1, s. 167.

⁵¹ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*-1, s. 79.

⁵² Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 248.

Çünkü 735/1334 yılındaki Edremit Savaşı yenilgisinin ardından, Karesi Beyliği hızla toparlanmış ve akınlarına yeniden başlamıştı. 738/1337 yılında Karesi Türkleri geniş çaplı bir akın için yola çıkmışlardı. 742/1341'de Yahşi Bey,⁵³ Trakya'ya iki akın daha düzenledi. Kısa bir süre sonra patlak veren Bizans'taki iç savaş sırasında, Karesi Beyliği eski gücüne yeniden kavuşmuştu. Demirhan Bey'in Bursa'da iki yıl sonra vebadan ölmesi durumu, muhtemelen 749/1348 yılındaki veba salgınında gerçekleşmişti. Bu açıdan beyliğin yıkılış yılı, Demirhan Bey'in arasında bulunduğu Avrupa'daki Türk ilerleyişi açısından önemli bir tarih olan 746/1345-46 olmalıdır.⁵⁴ Uzunçarşılı⁵⁵ da benzer doğrultuda 735/1334-35 yıllarında sadece Balıkesir, Manyas ve Aydıncık (Edincik) taraflarının fethedilmiş olabileceğini ifade etmektedir. 746/1345 yılından itibaren Süleyman Paşa tarafından Bergama ve Edremit havalisi, 765/1363 yılında I. Murad'ın sultanlığının ilk yıllarında Çanakkale ve Edremit Körfezi'ne kadar olan bölge alınmış ve Karesi ilinin fethi tamamlanmıştır. Öden'e⁵⁶ göre ise Karesi ilinin fethinin 746/1345'ten sonra, 748/1347 veya 749/1348 yıllarında gerçekleşmesi kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda Karesi ilinin tamamının fethi 765/1363 yıllarına kadar devam etmemiş, 746/1345'ten sonra barış yoluyla veya satın alınarak gerçekleşmiştir.

İlhâkın Sonuçları: Rumeli'ye Geçiş ve Karesili Denizci Gâzi Beylerin Rolü

Osmanlıların Rumeli'ye geçiş sürecinin Osmanlı tarihlerine göre bir anlatımının olduğunu ifade etmiştik. Osmanlı Beyliği'nin ilhâktan hemen sonra Rumeli akınlarına başlaması, aslında esas amacın Rumeli'nin fethedilmesi olduğunu göstermektedir. Bunun da Karesi Beyliği'nin denizci gâzi beylerinin önderliğinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Rumeli'ye geçiş süreci ve Tzympe/Çimbi Kalesi'nin alınışı konusunda Osmanlı tarihleri arasında en tafsilatlı bilgiyi yine Hoca Sadeddin vermektedir. Karesi ilinin Edincik kasabasına gelen Süleyman Paşa, denizden geçişi kolaylaştıracak bir yer arayışında iken Temaşalık

⁵³ Osmanlı tarihleri Yahşi Bey'e hiç değinmemişlerdir. Kanaatimizce bunun sebebi, Osmanlı tarihlerinin Karesi Beyliği'nin topraklarının tamamının herhangi bir şüpheye mahal bırakılmadan 735/1334-35'lerde Osmanlı Beyliği'ne katıldığını ortaya koymaya çalışmalarıdır.

⁵⁴ Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 248-249.

⁵⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 101.

⁵⁶ Öden, *Karası Beyliği*, s. 62.

(Görece) mevkiine gelmişti.⁵⁷ Buradaki eski bir binada divan kurarak, Ece Bey, Gâzi Fâzıl ve Evrenos Bey gibi Karesi ilinin önde gelen beylerini davet etmişti. Ülkenin sınırlarını genişletme konusu açılınca, şehzadenin derin derin düşündüğünü gören Ece Bey: “*Han’ım sizi derin kederlere salan düşünceleriniz nedir?*” diye sordu. Süleyman Paşa: “*Şu tehlikeli denizden nasıl geçer de Rumeli topraklarında zaferler kazanınız diye düşünürüm.*” dedi.⁵⁸ Karşıya geçilecek yakın kıyıların olduğunu⁵⁹ ifade eden Ece Bey ile Gâzi Fâzıl: “*Han’ım buyurursanız biz ikimiz geçelim.*” diye teklifte bulundular. Bunun üzerine Ece Bey ve Gâzi Fâzıl öncü oldular ve Süleyman Paşa’dan izin alarak Çimbi Kalesi’nin karşısında denizin genişliğinin az olduğu, Görece’nin aşağısındaki Viranca Hisar (Kemer)’a⁶⁰ geldiler.⁶¹ O gece sal yaptıırıp denize açıldılar ve karşıya geçtiler. Orada bağlar arasında bir kâfiri⁶² yakalayıp Süleyman Paşa’ya getirdiler. Bu kâfir sorgulandığında Çimbi Kalesi’nin giriş ve çıkışlarını, zayıf noktalarını anlatıp kılavuzluk yapmayı kabul etti. Bunun üzerine Süleyman Paşa geçiş yerine geldi. Kütükleri birbirine bağlayıp iki büyük sal hazırlandı ve her birine 40 gâzi bindi. Karşıya geçtikten sonra hemen hisara yöneldiler.⁶³ İçlerinden denizlikle uğraşanlar Anadolu yakasından asker çekmek üzere karşıya gönderildi.⁶⁴ O gün 200’den fazla adam geçirdiler. Ece Bey hisarın atlarına bindi. Bolayır yakınında Akça Liman’a vardı ve oradaki gemileri yaktı. Çimbi’nin limanındaki gemileri sakladılar. İki günde 2.000’den fazla adam geçirdiler. Bir gece Aya Şılonya (Ayalonca) hisarına vardılar, onu da aldılar. Böylece Türklerin elinde iki hisar oldu. Ayrıca Süleyman Paşa’nın: “*Bu hisarlardan sipahi olan kâfirlerin evlerini ayırıp çıkarın, bir zararlarının dokunmaması için Karası iline iletin.*” dediği aktarılmaktadır.⁶⁵

⁵⁷ Bu sürecin, Süleyman Paşa’nın Kapıdağı-Aydıncık-Lâpseki sahil ovasını fethettiği bir zamana rastlamış olmalıdır (Ademler, “Düstürnâme-i Enveri”, s. 169; İnalçık, “Orhan”, s. 379).

⁵⁸ Hoca Sadeddin, *Tacü’t-Tevârih*-1, s. 87-88.

⁵⁹ Neşrî, *Kitâb-ı Cihânnümâ*-1, s. 173.

⁶⁰ Aydıncık’tan Rumeli sahilinin görünmeyeceği aşikârdır. Süleyman Paşa, Görece tepesinden karşı yakayı seyretmiş olmalıdır. Süleyman Paşa’nın karşıya geçmek için ise Görece’den (bugün Kemer’in güneyindeki tepede bu adda bir köy mevcuttur) sahildeki Viranca Hisar’a (Görece’den aşağı sahilde Kemer’e 4-5 km.) indiği düşünülmektedir (İnalçık, “Orhan”, s. 379).

⁶¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 91.

⁶² Bu kişinin Gelibolu tekfurı Asan Andronik’in oğlu Asan olduğu tespit edilmiştir (İnalçık, “Orhan”, s. 379).

⁶³ Hoca Sadeddin, *Tacü’t-Tevârih*-1, s. 88-89.

⁶⁴ Hoca Sadeddin, *Tacü’t-Tevârih*-1, s. 90.

⁶⁵ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 92.

Enverî⁶⁶ ise, Süleyman Paşa'nın Aydıncık'ı ve Biga'yı fethetmesiyle Karesi ilinin kapılarının açıldığını ifade etmektedir. Lâpseki'yi⁶⁷ dahi fethettiklerini ve bir bey oğlunu bağlar arasında yakaladıklarını, aslında bu kişinin Gelibolu Hisarı'nın tekfurı Asan'ın oğlu olduğu ve Süleyman Paşa'ya kılavuzluk yaptığı kaydedilmektedir. Lâpseki'de büyük bir gemi yapmışlar (diğer tarihlerde aktarıldığı gibi sal değildir) ve askerleri gece onunla taşımışlardır. Boğazın yukarısında bulunan Akça Burgas/Kale/Liman fethedilmesinden sonra 3.000 asker daha karşıya geçirilmiştir. Bu açıdan daha güvenilir kaynak olarak kabul edilen Enverî'nin verdiği bilgilerin diğer Osmanlı tarihleriyle büyük oranda örtüştüğü görülmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla Âşıkpaşazâde ve diğer müelliflerin verdiği bilgilerin doğruluk payının yüksek olduğu söylenebilir.

Süleyman Paşa babası Orhan Gâzi'ye haber göndererek, kalelere yerleştirmek için daha fazla askere ve Gelibolu'nun mamur kılınması için insana ihtiyaç duyduğunu bildirdi. Bu kapsamda Karesi ilinin halkı Rumeli'ye geçirilmiş ve yurt tutup gazâ ile meşgul olmaları sağlanmıştı.⁶⁹ Daha sonra Süleyman Paşa, Gelibolu'nun fethedilmesi için Ece Bey ve Gâzi Fâzıl'ı görevlendirdi. Kendisi de Bolayır'a geçti. Bu gâziler Gelibolu çevresini ele geçirip halkı yerlerinde bıraktılar.⁷⁰ Gâzi Fâzıl, Konur Hisar'ı tekfur Kalakonya'nın elinden aldı. Hisar Hacı İlbey'in yönetimine bırakıldı.⁷¹ Gâzi Evrenos'u da ona yardımcı olması için yanına verdiler. Dimetoka iline ve başka illere akınlar düzenlerler ve yine Konur bölgesine gelirlerdi. Süleyman Paşa ise Hayrabolu ilini zorlar ve Gelibolu'ya geri dönerdi.⁷² Süleyman Paşa'nın fethettiği diğer bir şehir Malkara olmuştur. Devamında Hayrabolu ve Çorlu yönünde akınlarına devam etmişlerdi.⁷³ Gelibolu tekfurı, Kalakonya'nın başına gelenleri duyunca, aman dileyerek kurtuluş yolu aradı ve ailesiyle bir gemiye binerek İstanbul'a kaçtı. Gelibolu Hisarı, Ece Bey⁷⁴ ve Gâzi

⁶⁶ Ademler, "Düstürnâme-i Enverî", s. 169.

⁶⁷ Enverî'nin verdiği bilgilerden hareketle, Lâpseki'den karşıya geçilmiş olabileceği ihtimâl dâhilindedir.

⁶⁸ Halil İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Padişahları (1302-1481)*, İstanbul: İsam Yayınları, 2010, s. 57.

⁶⁹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 93.

⁷⁰ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih-1*, s. 91-92.

⁷¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 93-94.

⁷² Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 94-95.

⁷³ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih-1*, s. 93-94.

⁷⁴ Bugüne kadar Ece ovası denilen bölge, Ece Bey tarafından fethedildiği için bu adla anılmaktadır (Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih-1*, s. 91).

Fâzıl'a⁷⁵ tımar olarak verilmişti.⁷⁶ Hacı İlbey, Meriç Nehri kenarında küçük bir hisar almış ve oradan Dimetoka Hisarı'nı fethetmişti. Gâzi Evrenos, Keşan Hisarı'nı almış ve İpsala'ya akınlar düzenliyordu. I. Murad ise Edirne'yi almayı planlıyordu. Gâzi Evrenos ve Hacı İlbey, I. Murad'ın önüne düşüp Edirne'ye getirdiler. Edirne tekfuru geceleyin kayığa binerek kaçmıştı. Gâziler şehrin kapısını açtılar ve böylece Edirne 762/1360-61 yılında fethedildi.⁷⁷ Görüldüğü üzere Karesi Beyliği'nin yetiştirdiği Hacı İlbey, Gâzi Fâzıl, Ece ve Evrenos Bey, Osmanlıların Rumeli'ye geçişini hızlandırmışlar ve Süleyman Paşa'nın Rumeli seferlerindeki kuvvetlerinin çoğunu Karesi beyleri ve gâzileri oluşturmuştur. Rumeli'nin fethinde Karesi beyleri daima ileri hatta ve uç beyi olarak görev yapmışlardır.⁷⁸

Karesi ve Osmanlı beyliklerinin eline, Bizans topraklarını fethedip önemli birer güç haline gelmek için benzer fırsatlar geçmesine⁷⁹ ve bundan dolayı aralarında nispeten rekabet olmasına rağmen, denizcilikte ustalaşan Karesi ümerası Osmanlı Beyliği'ne hizmet etmekte bir sorun görmemişlerdir.⁸⁰ Çünkü Osmanlı Beyliği, zaman ilerledikçe bölgedeki toplumsal yapının avantajlarını iyi kullanmış ve bahis konusu olan rekabetten güçlenerek çıkmıştır.⁸¹ Diğer taraftan Karesi halkının Osmanlıların da gâzi bir beylik olduklarını ve gazâ gelenekleri sürdürdüklerini bilmeleri,⁸² Karesi Beyliği'nin takip ettiği gazânın amacı ve yollarının Osmanlı Beyliği ile zıtlık göstermemesi,⁸³ her iki beyliğin siyasî ve toplumsal yapılarının birbiriyle benzer olmasından dolayı ciddi bir muhalefete yol açmadığı düşünülmektedir.⁸⁴ Bundan başka, Karesi ümerasındaki denizci beylerin Rumeli'deki gazâ faaliyetlerinin Osmanlı beylerinin önderliğinde daha güçlü olacağına inandıkları da ifade edilmektedir. Çünkü beyliğin ilhâkında bu beylerin büyük bir etkisi olmuştur.⁸⁵

⁷⁵ Gâzi Fâzıl, Ece ovasının beri ucunda yatmaktadır. Yakup Ece'nin de kabri aynı bölgededir (Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 93-94).

⁷⁶ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*-1, s. 93; Ademler, "Düstürnâme-i Enverî", s. 169.

⁷⁷ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Al-i Osman*, s. 96-97.

⁷⁸ İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzî Beylikleri", s. 43.

⁷⁹ Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 243.

⁸⁰ Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri", s. 253.

⁸¹ Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 20.

⁸² Wittek, *Osmanlı Devleti'nin Doğuşu*, s. 52.

⁸³ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 106.

⁸⁴ Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 22.

⁸⁵ İnalçık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzî Beylikleri", s. 40.

Gazâ hareketleri ile Rumeli'den elde edilen gelirin Anadolu'ya aktarılması ve Anadolu'nun insan gücünün Rumeli'ye geçirilmesi sonucunda çift taraflı bir hareketlenme söz konusu olmuştur. Bu çift taraflı etki, Osmanlı Beyliği'nin devlete dönüşümünün önemli adımı olarak yorumlanmaktadır.⁸⁶ Ayrıca bu durum Osmanlı Beyliği'nin diğer Türkmen beyliklerine karşı bakışını değiştirmiş ve “*Osmanlılaşma*” siyasetinin benimsenmesine neden olmuştur.⁸⁷ Karesi Beyliği'nin zaptı, diğer Anadolu beyliklerine Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu tehlikeyi bütün açıklığıyla göstermeye yetmişti. I. Murad, çok kısa zamanda Karaman beyi önderliğindeki ittifaka boyun eğdirmiş ve egemenlik alanını Tokat'a kadar ulaştırmıştı.⁸⁸ Aynı zamanda, Anadolu'daki topraklarını barışçı yollardan sistemli bir şekilde genişletti. I. Murad, 783/1381 yılında, Kütahya da dâhil olmak üzere Germiyanogulları Beyliği'nin topraklarının büyük bir bölümünü çeyiz olarak devletin sınırlarına katmış oluyordu. Devamında, batıdaki akınlarından gelen muazzam zenginlikle bir diğer komşu beylik olan Hamidoğullarının topraklarının büyük bir kısmı satın aldı.⁸⁹ Osmanlılar, 803/1400 yılında bütün beylikleri devletlerinin sancağı altında toplamış ve neredeyse Anadolu'nun tümünün hâkimi haline gelmişlerdi. Diğer taraftan, Bizans'ın Avrupa'daki topraklarının hemen hemen hepsini fethetmişlerdi. Bizans'ın elinde yalnızca İstanbul kalmıştı.⁹⁰

Sonuç Yerine

Karesi Beyliği'nin Osmanlı Beyliği tarafından ilhâk edilmesini sebepleri ve sonuçları bağlamında değerlendirdiğimizde, ilhâkın Osmanlı Tarihi'nin değişim ve dönüşüm yaşadığı en önemli olaylardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Güçlü, kararlı ve vizyoner liderlik vasıflarına sahip olan Orhan Gâzi'nin Karesi ilinin ilhâk plânını çok önceden yaptığı Karesi şehzadesi Dursun Bey'i yanında bulundurmasından çıkarılabilir. Nitekim bu plânın da aşama aşama devreye alındığı görülmektedir. Orhan Gâzi, Karesi Beyliği'ndeki saltanat mücadelesini fırsata çevirmiş ve ilm-i siyaset marifetiyle hâkimiyetini Karesi iline taşımaya başarmıştır. Böylece Osmanlı Beyliği, Karesi Beyliği sayesinde denizcilik tecrübesini kazanmış ve Karesili denizci gâzi beylerin yardımıyla Rumeli'deki fetihlerine başlamıştır. Osmanlıların devlet

⁸⁶ Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 31.

⁸⁷ Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 20-21.

⁸⁸ Wittek, *Osmanlı Devleti'nin Doğuşu*, s. 60.

⁸⁹ Wittek, *Osmanlı Devleti'nin Doğuşu*, s. 61.

⁹⁰ Wittek, *Osmanlı Devleti'nin Doğuşu*, s. 62.

aklı, beyliğin geleceğini Rumeli’de görmüşlerdi. Bu açıdan Karesi Beyliğı, Osmanlı Beyliğı’ne Rumeli kapılarını açmıştır. Rumeli, Bizans’ın gücünün zayıf olmasından ve zenginlikleri barındırmasından dolayı gazâ faaliyetlerinin merkezi haline getirilmiştir. Osmanlı Beyliğı’nin, Karesi Beyliğı’nin izlediğı gazâ faaliyetlerinden farklı olarak, Rumeli’yi iskâna açması ve gazâ hareketi ile istimâlet politikasını birleştirmesi, Rumeli ve Balkanların Türk-İslâm yurdu olmasını beraberinde getirmiştir. Aslında Karesi Beyliğı’nin ilhâk edilmesi, büyük hedefin ilk etabını teşkil ettiğı söyleyebilir. İkinci merhalede, Rumeli’ye geçiş birlikte fetihlerin kısa sürede Edirne’ye kadar ulaşması, Bizans’ın Batı dünyası ile bağlantısının kesilmesi anlamına geliyordu. Böylece İstanbul doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden kuşatılmış oluyordu. Asıl hedef ise, Bizans’ın kalbi İstanbul idi.

Kaynaklar / References

- Ademler, Betül. "Düstürnâme-i Enverî (Dil Özellikleri ve Metin)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi-I*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1979.
- Âşıkpaşazâde. *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Al-i Osman*. Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuş Yayınları, 2007.
- Emecen, M. Feridun. "Osmanlılar". *DİA*. 33. 2007: 487-496.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010.
- Emecen, M. Feridun. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Hammer, Joseph Von. *Büyük Osmanlı Tarihi-I*. Çev. Mehmed Ata. İstanbul: Emir Yayınları, 1998.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevârih-I*. Haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1974.
- İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi-I*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- İnalcık, Halil. "Orhan". *DİA*, 33, 2007: 375-386.
- İnalcık, Halil. "Osman I". *DİA*, 33, 2007: 443-453.
- İnalcık, Halil. "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gâzî Beylikleri, Bizans ve Haçlılar". İçinde *Başlangıçından XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi-1*. Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran. İstanbul: Deniz Basımevi Müdürlüğü, 2009: 31-47.
- İnalcık, Halil. *Kuruluş Dönemi Osmanlı Padişahları (1302-1481)*. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- Köprülü, Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Mehmed Neşrî. *Kitâb-ı Cihânnümâ: Neşrî Tarihi-I*. Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1949.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. Çev. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Basımevi, 2011.
- Öden, Zerrin Günel. *Karası Beyliği*. Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- Ömerî, Şihâbeddin b. Fazlullah. *Mesâlikü'l-Ebsâr: Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınevi, 2014.
- Pachymeres, Georges. *Bizanslı Gözüyle Türkler*. Çev. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Taeschner, Franz. "1453 Yılına Kadar Osmanlı Türkleri". Çev. Necmi Ülker. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 5/1 (Haziran 1990): 283-309.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Balıkesir Vilâyeti Tarihçesi*. İstanbul, 1343/1925.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği*. Çev. Orhan Şaik Gökay. Ankara: TTK Basımevi, 1944.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*. Çev. Fatmagül Berktaş. İstanbul: Pencere Yayınları, 1995.
- Zachariadou, Elizabeth A., "Karesi ve Osmanlı Beylikleri: İki Rakip Devlet" İçinde *Osmanlı Beyliği 1300-1389*. Ed. Elizabeth A. Zachariadou. Çev. Gül Çağalı Güven, İsmail Yergüz, Tülin Altınova. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000: 243-256.

Yazar Hakkında / About Author

Dr. Arş. Gör. NADİR BAşTüRK | Necmettin Erbakan niversitesi | nadirbasturk[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-4961-480X

Balıkesir’de 1986 yılında doğdu. İlk ve orta eğitimini Balıkesir’de tamamladı. Lisans eğitimini 2008 yılında ve yüksek lisans eğitimini 2011 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda bitirdi. 2011 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Doktora eğitimini 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda tamamladı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Doktor Araştırma Görevlisi olarak görevine devam etmektedir.

Dr. Res. Asst. NADİR BAşTüRK | Necmettin Erbakan University | nadirbasturk[at]gmail.com | ORCID: 0000-0002-4961-480X

He was born in Balıkesir in 1986. He completed his primary and secondary education in Balıkesir. He completed his undergraduate education in 2008 and his graduate education in 2011 at Atatürk University, Department of Social Studies Education. In 2011, he started to work as a Research Assistant at Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Social Studies Education Department. He completed his doctorate in 2019 at Necmettin Erbakan University, Social Studies Education Department. He is still working as a PhD Research Assistant at Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Education, Department of Social Studies Education.

ERKEN OSMANLI TARİHİNDE ‘ÜSTÜ ÖRTÜLMÜŞ’ TAHT OYUNLARI

**‘COVERED’ GAME OF THRONES IN EARLY OTTOMAN
HISTORY**

Doç. Dr. Nilgün Elam

ERKEN OSMANLI TARİHİNDE ‘ÜSTÜ ÖRTÜLMÜŞ’ TAHT OYUNLARI

Doç. Dr. Nilgün Elam

Anadolu Üniversitesi

Özet

Halil Çelebi, Orhan Gâzi ile Theodora Kantakuzena’nın oğludur. Orhan Gâzi’nin sevgili şehzadesi, Osmanlı saray tarihçilerinin kayıtlarında hiç bahsi geçmeyen ve sanki hiç var olmamış sayılır. Oysaki XIV. yüzyılın önemli tarihçilerinden Nikeforos Gregoras’ın ‘Roma Tarihi’nde ve imparator İoannes Kantakuzenos’un tahttan feragat ettikten sonra manastırı çekildiği dönemde kaleme aldığı ‘Historia’ adlı eserler bu şehzadenin gerek Osmanlı sarayı ile gerek Bizans gerekse Yakın-Doğu’daki önemli güç unsurlarından olan Eski Foça Ceneviz yönetimi arasında diplomasi trafiğine yol açan bir hareketliliğe neden olduğunu aktarmaktadır. Buna göre, Halil Çelebi, Cenevizli korsanlar tarafından kaçırılmış ve henüz bir donanması olmayan Orhan Gâzi şehzadeyi kurtarması için imparator V. İoannes Palaiologos’a başvurmuştur. Söz konusu Bizans kaynaklarının anlatıları bir araya getirildiğinde şehzadenin kaçırılma ve esir edilmesinin taraflar arasında sözde arabuluculuk yapması beklenen V. İoannes’in Trakya’daki önlenemez Türk ilerleyişini durdurmaya zorlama amacına hizmet eden bir Bizans manevrası olduğunu gösterir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler

Halil Çelebi, Osmanlı Beyliği, Orhan Gâzi, Theodora Kantakuzena, V. İoannes Palaiologos, Bizans

'COVERED' GAME OF THRONES IN EARLY OTTOMAN HISTORY

Assoc. Prof. Nilgün Elam

Anadolu University

Abstract

Halil Celebi was son of Orhan Gâzi and Theodora Cantacuzena. The Orhan Gâzi's beloved prince is considered as if he never existed and is not mentioned by Ottoman palace historians. However, in the "Roman History" of Nikephorus Gregoras and the "Historia" of Emperor John VI Kantakuzenos, this prince is narrated to have caused intense diplomacy among the Genoese of Phocaea, the Ottoman and Byzantine palaces. They state that Halil Celebi was kidnapped by Genoese pirates and Orhan Gâzi, who did not have a navy yet, applied to the emperor Ioannes V Palaiologos to liberate the prince from captivity. The evidence of Byzantine chroniclers in question, who mentions the issue in detail, are brought together, it seems that the abduction and captivity of the prince was a part of a Byzantine maneuver that served in reality Ioannes V's plan, which was supposed to act as a mediator between the parties, to force stopping the irrepressible Turkish advance in Thrace.

Keywords

Chalil Tchelebi, Ottoman Empire, Orchan Ghazi, Theodora Cantacuzena, John V Palaiologos, Byzantium

Giriş

Orhan Gâzi (1324-1362), selefi Osman Gâzi (1301-1324)'nin Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu arazisinde başlattığı fetihlerin yönünü Avrupa'ya çeviren Osmanlı hükümdarıdır. Hâkimiyetinin son yıllarında Balkanlardaki Bizans arazisini tehdit ve işgal eden Sırlara karşı yardım isteyen Bizans imparatorları ile siyasi ittifaklar yapması sayesinde Osmanlı birliklerinin Trakya'ya ayak basması onun devrinde mümkün olabildi. Osmanlı Beyliğinin sınırları bu devirde uygulanan strateji ile daha da genişletildi. Orhan Gâzi, kâh birbirine karşı iktidar mücadelesi veren Ioannes Kantakuzenos ile V. Ioannes Palaiologos'un arasında patlak veren Bizans iç savaşında Kantakuzenos'un tarafını tutarak kâh Bizans ve Venedik'e karşı Pera Cenevizlileriyle müttefik olarak avantaj sağladı. Büyük oğlu Süleyman Paşa'nın emrindeki birlikler Trakya'daki akınlarına hız verdiler ve Osmanlar kalıcı olarak Trakya'ya yerleştiler. İç savaşın tozu dumanı yatıştıktan sonra tehlikenin farkına varan Bizans yönetimi gerek Kantakuzenos'un gerekse V. Ioannes'in şahsında Osmanlıların Trakya arazisini boşaltmaları için girişimlerde bulunsalar da artık çok geçti. Bu nedenle XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans imparatorlarının başlıca amacı Trakya'yı Osmanlılardan geri almak ve onları eskiden olduğu gibi denizin öte yakasına Anadolu'ya püskürtmek olacaktır. Bu nedenle savaş yoluyla ya da diplomasiyle Trakya'yı terk etmeye ikna edemedikleri Osmanlı hükümdarlarını bu bölgedeki akınlarına son vermeye zorlamanın başka yollarını arama çabasından hiç vaz geçmediler. Bu çalışma, böylesi bir hareketin Orhan Çelebi'nin sevgili oğlu Halil Çelebi'yi kaçıran Fokaia (Eski Foça) Cenevizlilerinin arkasında İmparator V. Ioannes'in olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

Orhan Gâzi Dönemindeki Trakya Fetihleri

Orhan Gâzi devri, Osmanlı Beyliği'nin Bizans Bithyniası'nı fethettiği ve Trakya'da ilk kez varlık gösterdiği bir dönem olması bakımından önemlidir. Orhan Gâzi, bölgenin büyük kentlerinden biri olan Prusa (Bursa)'yı 1326 yılında kuşatmayla fethetti. Bu fethin ardından Nikaia'yı kuşatma altına alması Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos'u (1328-1341) Bithynia'yı kurtarmak üzere harekete geçirdi. İki ordu arasındaki Pelekanos (Eskihisar geçidi) Savaşı, Bizans ordusunun yenilgisiyle bitti (1329). Bu yenilgi, Mesothernia (Kocaeli yarımadası) havalisindeki Harax (Hereke) gibi tüm sahil kasabalarının ve Skutari (Üsküdar)'ye kadarki arazinin ve kurtuluş ümidini kaybeden Nikaia'nın Osmanlı Beyliği'nin eline geçmesine neden oldu (1331).¹

¹ Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, I. Texte (Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975) Anonim Grekçe Kısa Kronik 8/21, p. 78; Halil İnalcık, "Orhan". XXXIII, 2007: 376.

III. Andronikos, 1333 (H. 733) yılının yaz aylarında Orhan Gâzi'nin kalabalık bir orduyla Nikomedia'yı kuşattığını öğrendi. Kente yardım için yelken açan Bizans donanması tam buraya varmak üzereyken Orhan Gâzi imparatora elçiler gönderdi. Antlaşma yapmayı kabul ederse savaştan çekilme sözünü vererek, barışı kabul etmezse savaşa hazır olduğunu bildirdi. III. Andronikos, barışı tercih edince yapılan antlaşmayla Orhan Gâzi imparatorun dostu olmayı ve Bizans kentlerine karşı düşmanca hareketlere girişmeyeceğine dair söz verdi. İmparator da kuşatmadan vazgeçmesi karşılığında Orhan Gâzi'ye yıllık 12.000 hyperpera (Bizans altını) ödemeyi kabul etti. Ancak III. Andronikos'un 1337 yılında Arnavutluk seferinde olmasını fırsat bilen Orhan Gâzi, Nikomedia'yı yeniden kuşattı.² Bizanslı hâkimesi, imparatorun uzakta olması nedeniyle kenti antlaşma yoluyla Orhan Gâzi'ye teslim etti.³ Orhan Gâzi'nin İzmit'in idaresini teslim ettiği en büyük oğlu Süleyman Paşa, askeri operasyonlarına devam ederek Dablar (Taraklı Yenicesi), Koinon Gallikanon (Göynük) ve Moderna (Mudurnu)'yı doğrudan Osmanlı egemenliği altına aldı. 1334/5 (H. 735) yılında Karesi Beyliği'ni topraklarına ilhak eden Orhan Gâzi, aynı adı taşıyan sancağa Süleyman Paşa'yı atadı. Şehzade, Biga (Pegai)'yı uç merkezi yaparak Kyzikos (Kapıdağı) yarımadası, Adrestia (Aydıncık / Edincik), Pegai (Biga), Parion (Kemer/Virancahisar), Lampsakos (Lapseki) ve sahildeki düzlükleri kısa zamanda fethetti.⁴

Bu arada 1341 yılında İmparator III. Andronikos Palaiologos öldü ve yerine geçen oğlu V. Ioannes Palaiologos ile müteveffa imparatorun yakın dostu Ioannes Kantakuzenos arasında bir iç savaş başladı. Adrianopolis (Edirne)'te imparatorluk tacı giyen VI. Ioannes Kantakuzenos (1347-1354), rakibine karşı mücadelesinde Osmanlı Beyliği'nin desteğine başvurdu ve 1346 yılında yaptığı ittifakı kızı Theodora'yı Orhan Gâzi'ye eş olarak vererek mühürledi. Bu ittifaktan bir yıl sonra Ioannes Kantakuzenos 1.000 kişilik bir askeri birlikle Konstantinopolis'e girerek sarayı kuşattı ve ortak imparator olarak Bizans tahtına oturdu (8 Şubat 1347). Diğer kızı Helena'yı da ortak imparator İmparator V. Ioannes ile evlendirdi.⁵

² Âşık Paşa-Zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âli Bey, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, s. 38, 43; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevarih*, I, İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1279, s. 34-37.

³ *Ioannis Cantacuzeni Eximperiis Historiarum*, III, ed. Ludwig Schopen (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), Bonn: Weber, 1832, p. 281.

⁴ İnalcık, "Orhan," s. 376-377.

⁵ İnalcık, "Orhan," s. 378.

Tüm bunlar olurken Sırp kralı Stefan Duşan, Balkanlardaki en önemli Bizans kenti olan Thessalonike (Selanik)'yi tehdit ediyordu. 1348 yılında Thessaloniki'de Zelotlar adıyla bilinen fanatik bir grup, kenti tehdit etmekte olan Sırp kralına teslim edeceğini duyurdu. Kantakuzenos, Duşan kenti kuşattığında Orhan Gâzi ve Aydınoğlu Umur Bey'e ve onun tavsiyesiyle Orhan Gâzi'den askeri destek istedi. Orhan Bey, 1348 baharında Süleyman Paşa'nın emrindeki büyük bir orduyu yardıma gönderdi. Kantakuzenos'un oğlu Matthaïos, Sırlara karşı yürürken Süleyman Paşa da ona katılacaktı. Yirmi iki Osmanlı gemisi Strymon (Strumca) Nehri'nin ağzına ulaştı. Umur Bey'in o dönemde aşağı Smyrna (İzmir) Kalesi kuşatmasında ölmesi (Safer 749/Mayıs 1348) nedeniyle o taraftan yardım alamayan Kantakuzenos'un Sırp karşıtı planı boşa çıktı.⁶ Süleyman Paşa, Christoupolis (Kavala) Sırp'ların eline düşünce operasyonu yarıda bırakıp başkentine geri döndü. Orhan Gâzi de Anadolu'da saldırıya uğradığı bahanesini öne sürerek kayınpederine destek veremedi. Böylece Sırp'lar, hiçbir engelle karşılaşmadan Yunanistan'ın kuzeyini, Epiros'u ve orta bölgelerini (Tesalya) ele geçirdi. V. Ioannes Palaiologos, Matthaïos'u Adrianopolis'te kuşattı. Tüm bu kayıplar, Bizans başkentinde Kantakuzenos'a olan güveni yok etti. Osmanlıların Trakya'ya akınlarına engel olmadığına, Çimpe Kalesi'ni damadına verdiğine inananlar V. Ioannes'in tarafını tutmaya başladı.⁷ Trakya kentlerinin çoğunluğu V. Ioannes Palaiologos'u destekliyordu. Bölgede durumun kötüleşmesi üzerine Kantakuzenos, Cenevizlilerle barış yaparak Türk birlikleriyle Trakya'ya yürüdü. Bunun üzerine V. Ioannes, Sırp ve Bulgar krallarından destek istedi. Sırp Kralı Stefan Duşan, büyük bir askeri birlik (4000 süvari) gönderdi. Bulgar Çarı Aleksander da onlara katıldı (1352 sonbaharı). Orhan Gâzi, Kantakuzenos'un oğlu Matthaïos'u destekledi. Böylece Matthaïos'a karşı yürütülen savaş bir Balkan savaşına dönüştü. Sırp ve Bulgar askerleri, Meriç boyunda konuşlandı. Orhan Gâzi'nin Süleyman Paşa'nın komutasında gönderdiği 10-12.000 kişilik atlı birlikler durumu kontrol altına aldı. Şehzade, Meriç Nehri üzerinde Bulgarları yendi (1352 kışı). Sırp ve Bizans birlikleri bir süre direndi ancak Osmanlı birliklerinin sayıca üstünlüğü karşısında topyekûn yenildiler. Palaiologos ve Kantakuzenos aileleri arasındaki siyasi rekabet sayesinde Trakya'nın kapıları Osmanlılara açıldı. Süleyman Paşa, Kantakuzenos ile Adrianopolis'te buluştu. Birlikleri daha çok

⁶ Paul Lemerle, *L'Emirat d'Aydın: Byzance et l'Occident*, Paris, 1957, p. 227-229; George Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors* (Washington: Presses universitaires de France, 1984), p. 34-35.

⁷ İnalçık, "Orhan," s. 378-379.

ganimet için Bulgaristan'a akın yaptı. Şehzade ve ordusu kışı Çimpe kalesinde geçirdi. V. Ioannes, Süleyman Paşa'ya kendi yanına çekmek için elçi gönderdi ancak reddedildi. Çaresiz kalan genç imparator, Kantakuzenoslar ile anlaşmak zorunda kaldı. Bizans'taki iç savaş son erdi. Trakya kentleri, Kantakuzenoslara boyun eğdi. VI. Ioannes Kantakuzenos, Konstantinopolis'e geldi. Orhan Gâzi, olayların gidişatına yön veren bir güç haline gelmişti. Osmanlılar, Çimpe'nin ardından Plagia (Bolayır) ve çevredeki kaleleri (Akçalıman)⁸ de fethettiler. Süleyman Paşa'nın Trakya akınları için uç merkezi haline gelen Bolayır, Kallipolis (Gelibolu) yarımadasının en dar noktasında stratejik bir öneme sahipti.⁹

Cenevizlilerin Venedik, Bizans İmparatorluğu ve Aragon Krallığı arasındaki ittifaka karşı verdiği savaş Orhan Gâzi'nin Trakya'da ilerleyişini kolaylaştırdı. Cenevizlilerden destek gören Orhan Gâzi'nin Bizans başkentini tehdit eden bir konuma gelmesi hem Bizans'ta hem de Venedik'te endişe yarattı. Venedikli Faliero, Konstantinopolis'in Osmanlı baskısına dayanamayacağı gerekçesiyle Venedik'in kenti ilhak etmesini önerdi.¹⁰ Pera Cenevizlilerine yardıma gelen Amiral Paganino Doria'nın donanması Marmara kıyılarını izleyip Konstantinopolis'e doğru gelirken Herakleia (Marmara Ereğlisi)'yı ele geçirdi. Cenevizli komutan, Hieron (Yoros) kalesini üs edindi. 1351 yılının Ekim ayı ortalarında Doria'nın donanması Pera'ya ulaştı. Osmanlıların Gelibolu yarımadasındaki fetihleri de bu tarihlerdedir. Orhan Gâzi, Venediklilerle Cenevizliler arasındaki Boğaz Savaşı'ndan (Şubat 1352) sonra Cenevizlilerle Bizans karşıtı bir ittifak yaptı ve onlara ticari ayrıcalıklar verdi (1352). Orhan Gâzi, Üsküdar'a kuvvet yığarak Boğaz Savaşı'nda Cenevizlileri destekledi.¹¹

Böylece Ceneviz-Venedik rekabeti, Osmanlıların Trakya'da yerleşmesine katkıda bulundu. Bu ittifaktan önce ticaret gemilerini korumak için Haçlı ittifaklarına katılan Cenevizliler artık büyük bir Osmanlı kuvvetini ücret karşılığı gemileriyle karşı sahile geçirmeyi kabul ediyordu. Dönemin Cenevizli devlet adamlarından Lucanio dal Vermeda, "Türkiye Emiri Orhan Bey'den ne kadar iyilik

⁸ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, I. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1279, s.55.

⁹ Farklı bir rivayete göre Odköklük ile Eksamiye kalelerini fethettiler. Bkz. Neşrî, *Cihannümâ*, I, Yayınları Faik Reşit Unat – Mehmet A. Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 176; İnalçık, "Orhan", s. 379.

¹⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 7. Baskı, çev. Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 190.

¹¹ Michel Balard, "A propos de la bataille du Bosphore: l'Expedition geneise de Paganino Doria a Constantinople, 1351-1352," *Travaux et Memoires*, IV (1970): p. 444; İnalçık, "Orhan", s. 380.

ve lütüfkârlık gördüğümüz bizce, sizce ve bütün Cenevizlilerce bilinmektedir” demek ve onu “Peralıların (Cenevizlilerin) kardeşi ve sevgili babası” olarak anmaktaydı.¹² Venedik donanmasının gidişinden sonra yalnız kalan Bizans, Orhan Gâzi ve Cenevizlilerle barış antlaşması yapmak zorunda kaldı (6 Mayıs 1352). Bu arada Süleyman Paşa, Trakya’dan Anadolu’ya geri çekilmeyi reddediyor, elindeki kentleri ve Çimpe’yi terk etmek istemiyordu. Kantakuzenos, Osmanlıların elindeki kentleri savaş yoluyla geri alamayacağını görerek Orhan Gâzi’ye başvurdu. Süleyman Paşa, Çimpe’yi terk etmeyi kesin olarak reddetti. Kantakuzenos, Historia’sında bu konuda damadını da suçlamaktadır. Orhan Gâzi, kayınpederi İmparator VI. İoannes ile iyi ilişkilerinin bozulmasını istemediğinden onu oyalamayı tercih etti. Sonunda Kantakuzenos, antlaşma koşullarının yerine getirilmesinde ısrar etti ve 40.000 altın ödemeyi önerdi. Gemiyle İzmit’e gelerek görüşmek istediğinde Orhan hastalık bahanesiyle gitmedi. 1-2 Mart 1354 (5-6 Safer 755) gecesi yaşanan büyük depremde Trakya kıyı bölgesindeki birçok kente kale ve Kallipolis (Gelibolu) yarımadası ve çevresindeki kaleleri yıktı. Süleyman Paşa, fırsatı kaçırmayıp başta Kallipolis olmak üzere surları yıkılan bu kale kentleri fethedince Osmanlı-Bizans ilişkileri bozuldu. Ceneviz desteğini arkasına alan Orhan Gâzi’nin Konstantinopolis’i tehdit etmesi Bizanslıları ve Venediklileri telaşlandırdı. Konstantinopolis’teki Venedik balyozu, 1355 Ağustos’unda Venedik doge’una bu tehdide karşı kentin bir Hristiyan devletinin Venedik, Sırp ya da Macar himayesine girmeye hazır olduğunu yazdı. Bu arada Süleyman Paşa, kontrol alanını Bolayır’dan Rhaidestos (Tekfurdağı/Tekirdağ) ve Malkara (Migalkara)’ya kadar genişletti. Birlikleri, batıda Harioupolis (Hayrabolu)’e, doğuda Bizya (Vize)’ya, batıda Kisson (Keşan) ve Didymoteikhon (Dimetoka)’a dek akınlarına devam etti. Trakya bölgesi, Bizans’taki iç savaşlar (1328-1341 ve 1341-1347), Karesi ve Umur Bey’in akınları, Bulgar istilaları ve veba salgını (1348 ve 1362 yıllarındaki) sonucunda nüfusu azalmış harap bir hale gelmişti. Trakya köylüsü ve kentli ahali bir kurtarıcı arıyordu. Kantakuzenos taraftarı Patrik Philotheos (1353-1354 ve 1364-1376), istilacı Sırp’ların Türk akınlarına hedef olmazken sayısız Bizanslının katledilip esir edildiğinden yakınıyordu. Orhan Gâzi’nin müttefiki olan Kantakuzenos ailesi, geniş toprak sahibi Trakya aristokrasisine destekleniyordu. Bizans iç savaşı, aristokrasi, ruhban ve köylü sınıf arasındaki sosyal gerilim Osmanlıların ilerleyişine hizmet ediyordu.¹³

¹² Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1990, s. 197.

¹³ İnalçık, “Orhan,” s. 380-382.

Bu arada Orhan Gâzi'nin Ankara ve Sivrihisar'ın egemenliği için yaptığı operasyonlar, Osmanlılar ile Karamanoğulları arasında uzun soluklu bir mücadele başlattı. Aynı anda iki cephede savaşmayı göze alamayan Orhan Gâzi, Bizans imparatoru ile barış antlaşması konusunda oğlu Süleyman Paşa'ya baskı yaptı. Baba-oğul, 1354 (H. 755) sonbaharında bu amaçla VI. Ioannes Kantakuzenos'a ortaklaşa elçiler gönderdi. Elçiler, Osmanlıların Trakya'da fethettikleri Bizans kentlerini geri verme konusunu müzakere etmeye hazır olduklarını bildirdi. İmparator, bizzat Trakya'ya giderek kentleri teslim alıp garnizonlar yerleştirmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu arada V. Ioannes Palaiologos tahtı geri almak üzere Tenedos (Bozcaada)'tan gizlice Konstantinopolis'e geldi ve halkın desteğini kazandı. VI. Ioannes Kantakuzenos, Trakya'ya yerleşen Türklerden destek birlikleri geleceği haberini yayarak rakiplerini yıldırmaya çalıştı. Çimpe Kalesi'ni Süleyman Paşa'dan geri alamayan Kantakuzenos, Papa VI. Innocentius (1352-1362) ile diplomatik temas kurdu. Amacı Papalığın Batı'dan bir ordu gönderilmesine aracılık etmesini sağlamaktı. Bu süreci hızlandırmak için Doğu-Batı kiliselerini Innocentius'un yüksek otoritesi altında birleştirme vadederek dini bir konsil toplanmasını önerdi (1352).¹⁴ Türklerin Trakya'ya kalıcı olarak yerleşmesi üzerine Bizans ile Papalık arasındaki Haçlı seferi görüşmeleri hızlandı. Süreçte, Kantakuzenos'tan ümidini kesen Papalık, Türk tehdidine karşı Stefan Duşan'ı desteklemeye karar verdi. Kantakuzenos, siyasi rakiplerine karşı mücadelesinde ilkin Sırp kralına dayanmak istedi, ancak çok geçmeden tehlikeli bir müttefik olduğunu anladı. Bunun üzerine Umur Bey ile anlaştı ve sağladığı Türk destek birlikleriyle Sırlara karşı (Mayıs 1344) zafer kazandı. Böylece Duşan, Doğu Makedonya'ya yerleşemedi. Bununla birlikte Serres (Siroz)'i aldı ve Christoupolis (Kavala)'e kadar ilerlemişti (1347). "Sırpların ve Romalıların İmparatoru" ünvanını kullanarak Bizans imparatorlarının varisi olma iddiasında bulunmuştu (1345). Duşan'ın başarıları, Kantakuzenos için Türk desteğini iyice önemli hale getirmişti. Nitekim Duşan için Osmanlılar Bizans İmparatorluğunu ele geçirme planı konusunda en büyük engeldi ve bu nedenle Papalık desteğine güveniyordu. Konstantinopolis operasyonu için Venedik'ten donanma desteği isteyen Duşan'ın harekete geçmesinin önündeki tek engel Macar baskısı idi. Kantakuzenos da Anadolu'da yeniden Bizans egemenliğini kurmaktan vazgeçerek imparatorluğu Avrupa'da canlandırmakla ilgileniyordu. Bunu başarması da Osmanlı askeri desteğiyle mümkündü. Kantakuzenos, Makedonya bölgesindeki kentleri Türk

¹⁴ Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, s. 19.

desteğiyle Sırlardan geri almak için bir operasyona hazırlandı.¹⁵ 1348 yılında Veba Salgını tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştı. Duşan, Trakya'ya yerleşmeye çalışan Türkleri yenerek Konstantinopolis'i almaya hazırlanırken aniden öldü (20 Aralık 1355). Kurduğu Sırp imparatorluğu parçalandı ve Osmanlılar karşısında Balkanlarda bir engel kalmadı. Bu tarihlerde Konstantinopolis'te Osmanlı ilerlemesi karşısında yeni bir Haçlı Seferinden medet uman ve bunun aracı olarak Roma kilisesi/Papalık ile Bizans Kilisesi/Konstantinopolis Patrikliğinin yeniden birleşmesi (Union) gerektiğini savunan güçlü bir hizip bulunuyordu. Bu, Kantakuzenos'un barışçıl Türk politikasına karşıydı. Uyrukları arasında kalabalık bir Rum cemaat bulunan Osmanlılar da Bizanslılarla bir uzlaşi zemini arıyordu. Orhan Gâzi, Süleyman Paşa'nın Trakya'da üs kurması ve özellikle Türkleri Balkanlara geçiren köprü vazifesi gören Gelibolu'nun fethi (H. 755/1354) nedeniyle Kantakuzenos'un Türklerle ittifak politikasının Bizans saray çevresi ve aydınlar nezdinde başarılı olamayacağını görüyordu. Hizipler arasındaki gerilim artınca Kantakuzenos tahttan feragat etti ve bir manastıra çekildi (Aralık 1354). İmparator olarak verdiği son söylevde, Osmanlılarla ittifakının nedenlerini realist bir şekilde yansıtmaktadır. Ne var ki Bizanslı genç nesil, bu tecrübeli siyaset adamını anlayamamıştı. Kantakuzenos'u Orhan Gâzi ile ittifakı yüzünden Osmanlıları korumakla suçlayarak Trakya'da savaş fikrine sarıldı. Kantakuzenos'un tahtı bırakmasından sonra Trakya'da oğlu Matthaïos Kantakuzenos'u desteklemeye devam ettiler.¹⁶ Matthaïos'un emrinde Anadolu beyliklerinden ücret talep etmeyen, ganimet için akınlara katılmaya gelen 5000 Türk askeri bulunuyordu. Matthaïos, bu birlikleri Bulgaristan'a akına yönlendirdi. Pheria (Karaferiye)'ya çekildiğinde de Sırların üzerine gönderdi. Bir yağma akınından dönerken Türk birlikleri bir Sırp saldırısı karşısında paniğe kapıldılar. Matthaïos'un rakibi V. Ioannes Palaiologos, Sırlara Osmanlı karşıtı bir ittifak önermişti.¹⁷

V. Ioannes, Trakya'daki Osmanlı ilerleyişine karşı savaş başlattı. Bizans'ın kurtuluşunun Doğu-Batı Kiliselerinin birleştirileceği vaadinde bulunduğu Papa'nın aracılığıyla Avrupa'dan gönderilecek bir orduyla sağlanabileceği ümidini taşıyan Bizans başkentindeki hizip üstünlüğü ele geçirdi. Bizzat yardım istemek üzere Batı Avrupa'ya giden ve Katolik mezhebini kabul eden V. Ioannes Palaiologos, Osmanlılara karşı askeri destek ümidiyle Papa Innocentius'a mektup

¹⁵ Soulis, *Stephen Duşan*, p. 35; İnalçık, "Orhan", s. 380-381.

¹⁶ *Ioannis Cantacuzeni Eximperiis Historiarum*, III, p. 292.

¹⁷ İnalçık, "Orhan", s. 381.

yazarak Bizanslı ahalinin Katolikliği benimsemesi yönünde bir plan öne sürdü (15 Aralık 1355). Karşılığında 15 gemi, 500 şövalye ve 1.000 yaya askerini ivedilikle göndermesini istedi. Bu mektubu alan Papa, Venedik, Kıbrıs kralı, Rodos şövalyeleriyle temasa geçerek bir Haçlı Seferi çağrısında bulundu ve Bizans'a yardım çağrısında bulundu ve imparatora garanti verdi. Boğaz Savaşı (Şubat 1352) sırasında Orhan Gâzi ile ittifak yapmış olan Cenevizlilerin bu Haçlı ittifakına katılmalarını sağlamak için bir mektup göndererek Orhan Gâzi'ye verdikleri sözlerin hükümsüz olduğunu bildirdi (6 Ağustos 1355). Fetihleriyle Bizans başkentinin karşı sahiline kadar ilerlemiş olan Osmanlılar, Trakya'dan da Konstantinopolis istikametinde ilerlemeye devam ediyordu. Papalıktan ve Batılı saraylardan Kiliseleri birleştirme vaadiyle askeri yardım sağlama politikası beklenen başarıyı getirmedeğinden ¹⁸ İmparator V. Ioannes'in bu durumda Osmanlılardan savaş yoluyla elde etmesi mümkün görünmeyen hedeflerine ulaşabilmesi için Bizans diplomasisini devreye sokmaktan başka çaresi kalmamış gibi görünüyordu. Nitekim, iki yıl sonra Orhan Gâzi'nin sevgili oğlu Halil Çelebi'nin Fokaia Cenevizlileri aracılığıyla kaçırılmasını sağladığında bu diplomasiyi devreye sokma fırsatını elde edecektir.

Bizans İmparatorunun Halil Çelebi Diplomasisi

Orhan Gâzi (1324-1362)'nin Bizans İmparatoru VI. Ioannes Kantakuzenos'un kızı Theodora Kantakuzena ile evliliğinden doğan oğlu Halil Çelebi, 1357 (H. 758) yılında, henüz 11 yaşındayken İzmit körfezi açıklarında kayıkla gezerken Fokaialı Cenevizli "korsanlar" tarafından tutsak edilip bu Ceneviz kentine kaçırıldı. Çok sevdiği oğlunun kaçırıldığını öğrenen yaşlı ve hasta Orhan Gâzi, Cenevizlilerden intikamını alamadı, çünkü onlar üzerinde etkili olabilecek güçlü bir deniz gücüne sahip değildi. Fokaia'yı kendi arazisi üzerinden karadan ele geçirmeye kalkışması durumunda onlarla eşit güçlerle mücadele etmek zorunda kalacaktı ki böyle bir imkânı da bulunmuyordu. Bunun üzerine şehzadesinin kurtarılması için İmparator V. Ioannes Palaiologos'a başvurmak zorunda kaldı. Bizans imparatoru, yardımı karşılığında Orhan Gâzi'ye bir antlaşma imzalattı. Buna göre; Orhan Gâzi, imparatorun oğlunu kurtarmasını istiyorsa Trakya'da Bizans topraklarına karşı her türlü saldırıyı durduracak, şehzadeyi kurtarmak için Fokaia'ya yelken açacak Bizans gemilerinin tüm masraflarını üstlenecek, bu da yetmezmiş gibi imparatorun birikmiş tüm vergi borçlarını silecekti. Orhan Gâzi, ayrıca Trakya'da VI. Ioannes Kantakuzenos'un hırslı oğlu Matthaios'a yardım

¹⁸ İnalcık, "Orhan", s. 381-382.

etmekten vazgeçecek ve artık tek başına Bizans tahtında oturan İmparator V. Ioannes'i destekleyecekti. Bu antlaşma ile Osmanlılar, o zamana kadar Trakya'daki hâkimiyet alanlarını genişletmelerini sağlayan (Kantakuzenos ailesiyle girdikleri) bu iş birliğini bir yana bırakacaklardı.¹⁹ Bu koşul, Trakya'daki Osmanlı fetihlerini aniden durdurdu, hatta bir gerileme dönemine sokacaktı. Gerçekten Şehzade Halil'in kurtarılacağı H. 760 (1359) yılına kadar iki yıllık bir dönemde (1357-1359) Trakya'daki Osmanlı ilerleyişi kesintiye uğracaktı.²⁰

İmparator V. Ioannes, Orhan Gâzi ile antlaşma yaparken diğer yandan Papa'yı Doğu'ya acilen bir Haçlı ordusu göndermesi için ikna etmeye çalışıyordu. Bizans idaresi, umut bağladığı Haçlıların yardımıyla denizden Boğazları kesmek ve Trakya'daki Türkleri ortadan kaldırmayı hedefliyordu.²¹

Osmanlılar, çok kritik bir noktadaydı; Orhan Gâzi'nin zorunluluktan yaptığı bu antlaşma denizin öte yakasında Trakya'da mücadele veren bir avuç Osmanlı'yı umutsuz bir duruma sokuyordu. Orhan Gâzi ile Bizans arasında yapılan antlaşmada imparatorun eski borçları da konu ediliyordu. Geçmişte imparator, Orhan Gâzi'ye Nikomedia kentini rahat bırakması karşılığında yıllık bir haraç ödemeyi kabul etmişti (1333). Bilindiği üzere Bizans 1371 yılındaki Meriç savaşı sonucunda yeniden bir Osmanlı vassalı ve haraçgüzârı durumuna düşmüştü. Trakya'daki gâziler bu beklenmedik yeni durum karşısında hayal kırıklığı içindedirler.²² Çimpe ve Gelibolu kalelerinin Osmanlılarca fethi sonrasında Karesili halk Trakya'ya geçip burayı yurt edinmeye başladığından özellikle Osmanlı Beyliğine ilhak edilmiş olan Karesi beyliğinden gelen gâziler Trakya'dan ayrılmaları fikrine karşı gelmiş olmalıydılar.²³

Bu arada Orhan Gâzi, H. 758/M. 1357 yılında Trakya'daki fetihleriyle ön plana çıkan diğer şehzadesi Süleyman Paşa'nın attan düşerek ölmesi ya da bir suikasta kurban gitmesi üzerine iyice sarsıldı. Süleyman Paşa, rivayete göre Trakya'nın terkedilmesi ihtimali üzerinde müzakereler sürdüğü sırada bunu engellemek için son nefesinde Bolayır'da defnedilmesini ve mezarının belli edilmemesini istemişti. Büyük şehzadesinin ölümü üzerine Orhan Gâzi yerine

¹⁹ Ioannis Cantacuzeni Eximperiis Historiarum, III, pp. 320-323.

²⁰ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye. Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I. Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, İstanbul: İş Bankası Yayınları 2009, s. 53.

²¹ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 53.

²² Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. F. Giese, haz. Nihat Azamat, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1992, s. 20-21.

²³ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 53-54.

ikinci oğlu şehzade Murad'ı tecrübeli bir komutan olan Lala Şahin Paşa ile beraber Gelibolu'ya gönderdi. Murad, kardeşi Halil kurtarılcaya kadar (1359) Trakya'daki askeri operasyonlarını durdurmak zorundaydı.²⁴

Bu arada başlıca emeline ulaşmış olan Bizans imparatoru güye Halil Çelebi'yi kurtarmak üzere 1358 (H. 759) yılı baharında üç kadırgayla Fokaia'ya yelken açtı. Orhan Gâzi'nin dostu Saruhanoğlu İlyas Bey de aynı zamanda karadan bu kent üzerine yürüyerek kuşattı; fakat başarısız oldu. İmparator V. Ioannes, Orhan Gâzi'ye haber vermeden başkentine geri döndü. Bizanslı tarihçi Nikeforos Gregoras'ın yazdığına göre; Fokaia'nın Bizanslı valisi Leon Kalothetos, Şehzade Halil'in serbest bırakılması karşılığında "imparatorun sayamayacağı kadar büyük bir meblağ" talep etti. Durumdan olabildiğince fazla avantaj sağlamaya çalışan Bizanslı vali, imparatorun kendisine bağışlamayı vadettiği onursal ünvanlar ve diğer bazı avantajlara da pek itibar etmedi.²⁵ İşin garibi, esasen Fokaia'nın Bizans valisi Kalothetos'un Bizans sarayının yakından tanıdığı biri olması idi. İmparator III. Andronikos Palaiologos, 1329 yılında Cenevizlileri çıkardığı Chios (Sakız) Adası'na bu adamı vali olarak atamıştı.²⁶

Olayların gelişimi ve özellikle Bizans İmparatorunun hareket tarzı, Halil Çelebi'nin tutsak edilmesinin aslında en başından Orhan Gâzi'yi barışa zorlamak isteyen Bizans İmparatorunun hem Cenevizliler hem de Osmanlılar nezdinde yürüttüğü diplomasinin ürünü olan bir planı işaret etmektedir. V. Ioannes'in kendisine bilgi vermeden başkentine geri dönmesi ve Kalothetos'un Şehzade Halil için büyük bir meblağ elde etmeye çalışması üzerine hiddetlenen Orhan Gâzi, imparatoru önceki anlaşmayı bozmakla tehdit etti. Orhan Gâzi'nin anlaşmayı bozmasından çekinen V. Ioannes, hemen Orhan ile buluşmak istedi. Proikonessos (Marmara adası) limanındaki buluşmada Orhan Gâzi'yi teskin etti ve aynı yıl tekrar Fokaia'ya gitti. Yine ne ilginçtir ki bu kurtarma girişimi de sonuçsuz kaldı. 1359 (H. 760) baharında Üsküdar'a gelen Orhan Gâzi ile Arkla (Kızkulesi)'ya gelen imparator arasında elçi trafiği başladı. Anlaşılan odur ki, şehzadenin kurtarılması işini özellikle sürüncemede bırakan Bizans imparatoru, bu müzakereler esnasında Orhan Gâzi'nin düştüğü güç durumdan ziyadesiyle fayda sağlamanın peşindeydi. Nitekim İmparator V. Ioannes, Orhan Gâzi'ye yeni bazı koşulları kabul ettirdi. Buna

²⁴ İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, s. 53.

²⁵ Ioannis Cantacuzeni Eximparis Historiarum, III, p. 322.

²⁶ Paul Lemerle, *l'Emirat d'Aydın: Byzance et l'Occident*, Paris: Presses universitaires de France, 1957, pp. 63-75, 227-229.

göre; Orhan Gâzi, Bizans'a kurtarmalık parası olarak 30.000²⁷ Venedik altın dukası ödeyecekti. Ödeme gerçekleştiğinde Şehzade Halil kurtarıldı. İmparatorun planladığı gibi Konstantinopolis'e getirildi ve V. Ioannes'in küçük kızı İrene Palaiologina²⁸ ile nişanlandı.²⁹ Nikeforos Gregoras'a göre; imparator, damat namzedi Halil Çelebi'yi İzmit'te babasına teslim etti. Daha da önemlisi Orhan Gâzi'den şehzadenin kendisinden sonra Osmanlı tahtına geçeceği sözünü almayı da başardı.³⁰ Osmanlı desteğini kaybedip yalnız kalan Matthaios Kantakuzenos da Sırp'lar tarafından esir alınarak imparatora teslim edildiği zaman (1358) İmparator V. Ioannes, Trakya'da durumu kontrol altına almış³¹ ve tüm hedeflerine ulaşmış oluyordu.

Anlaşılan odur ki; Bizans imparatoru, Halil Çelebi'nin Orhan Gâzi'den sonra tahta çıkmasını garantileyerek Osmanlı-Bizans devletleri arasında barışa ve denge politikasına dayalı bir statüko kurmayı planlıyordu. Bilindiği üzere, Osmanlılarda ardıllık konusunu düzenleyen bir veraset kanunu yoktu. Ancak Bizans'ın beklentileri boşa çıktı. Trakya'daki savaş politikasının devamını arzulayan gâziler ve onların desteğiyle tahta çıkmayı hedefleyen Şehzade Murad'ın çabalarıyla Halil Çelebi'nin taht namzetliği zamanla unutturuldu. Trakya'daki Şehzade Murad, Bizans ile barış politikasına karşı idi. Şehzade Murad, Karesili gâzi beyler ve Lala Şahin ile birlikte gaza ve yayılma politikasında kararlı idi. Nitekim Trakya'da Bizans'a karşı yürüttüğü askeri operasyonlar ve kazandığı zaferlerle elde ettiği karizma ve prestij, onun Osmanlı tahtını garantilemesinde büyük rol oynadı.

1359 yılında kardeşi Halil Çelebi'nin kurtarılmasından hemen sonra Şehzade Murad ve Lala Şahin kumandasında Trakya'daki sistemli Osmanlı fetihleri yeniden başladı. Adrianopolis (Edirne)'in 1361 yılındaki fethi³² sonrasında iyice yaşanmış

²⁷ Jorga, kaynak belirtmeksizin Halil'in kurtarmalık parasını 100.000 altın olarak belirlemektedir. Bkz. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300-1451)*, I, çev. Nilüfer Epceli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, s. 194.

²⁸ Peter Schreiner, "La chronique brève de 1352: Texte, traduction et commentaire," *Orientalia Christiana Periodica*, XXXI (1965): p. 373.

²⁹ Luttrell, bu evliliğin gerçekleşmediğini iddia etmektedir. Bkz. Anthony Luttrell, "John V's Daughters: A Palaiologan Puzzle," *Dumbarton Oaks Papers* XL (1986): pp. 103-112, özellikle 103, not. 11.

³⁰ Bizanslı tarihçi Nikeforos Gregoras, Orhan Gâzi'nin imparatorla yaptığı barış antlaşmasını şehzade Süleyman'ın ölümünden sonraya tarihlemektedir. Bkz. Nicephorus Gregoras, *Rhomaïke Historia*, III, ed. L. Schopen (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), Bonn: Weber, 1860, pp. 504-509; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, s. 194.

³¹ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, s. 52.

³² Osmanlı birliklerinin Adrianopolis'i ne zaman fethettikleri konusu tartışmalı bir konudur. Tarihçiler, 1361, 1362, 1367 ve 1369 gibi değişik tarihleri ileri sürmüşlerdir. Biz, bu görüşler arasında Halil İnalçık'ın kentten Orhan Gâzi devrinde oğlu Murad ile Lala Şahin'in sistemli fetih politikasının sonucunda 1361 yılında fethedildiği görüşünü takip ediyoruz. Bkz. Halil İnalçık,

olan Orhan Gâzi, Mart 1362 (Cemaziülevvel 763) Bursa'da vebadan öldü.³³ Daha 1354 (H. 755) yılında karaciğerinden rahatsız olduğu ve kendisine Taronites adlı bir Rum hekimin baktığı belirtilmektedir. Orhan Gâzi vefat ettiğinde altı oğlundan sadece Murad, İbrahim ve Halil hayattaydı. Babasının ölümünden sonra Şehzade Halil, tahtta hak iddia etmeye çalıştıysa da savaş politikasının devamını isteyen Şehzade Murad, ordunun desteğini sağlayarak 1362 yılında tahta çıktı ve muhtemelen tahta çıktığı yıl kardeşini idam ettirdi.³⁴

Osmanlı kronikleri, ilginçtir ki şehzade Halil'in kaçırılmasından hiç bahsetmeyip bu konuda tamamen sessizliğe bürünmektedir. Herhalde gâzilere meclislerde sesli okunmak üzere kaleme alınmış olan Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar ve diğer kronikler, dinleyici kitlesinin hoşuna gitmeyecek Halil Çelebi vak'asının ayrıntılarını saklama ihtiyacı duymuş olmalıdır.³⁵ Aynı şekilde savaş politikasını izleyerek ordunun gönlünü kazanmış ve kendisine taht yolunu açmış olan I. Murad (1362-1389)'ı tek taht namzedi olarak göstermek de sarayın resmi tarih anlayışına daha uygun olmalıydı ki bu eserlerin yazarları şehzade Halil sanki hiç var olmamış gibi davranmıştır.

Edirne'nin Fethi (1361), Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1965, s. 144-148, 156. E. Zachariadou, kent metropoliti Polykarpos'un 1366'ya kadar bu sıfatla Edirne'de bulunduğunu gösteren bir mersiyeyle dayanılarak fetih tarihinin 1366'dan sonra (1369) gerçekleşmiş olabileceği de belirtilmiştir. Elizabeth Zachariadou, "The Conquest of Adrianople by the Turks," *Studi Veneziani*, XII, Venice, 1970, pp. 210-217. Kentin birden fazla kez fethedildiği, 1361 yılındaki ilk fethinin Osmanlı merkezi idaresinden bağımsız hareket eden akıncı beylerinin eseri olduğu yönünde bir iddia da vardır. Buna göre, kaynakların fetihle ilgili olarak farklı tarihler vermesinin nedeni de Trakya fetihlerinin üç kez kesintiye uğramasıyla ve Osmanlı merkezi idaresinin kenti sonraki tarihlerde birden fazla kez kontrolü altına almak zorunda kalmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü 1352'den sonraki dönemde Osmanlıların Trakya'daki yayılımı üç kez kesintiye uğradı. Bunlardan ilki 1357 yılında Süleyman Paşa'nın beklenmedik ölümü ve kardeşi Halil Çelebi'nin Cenevizli korsanlar tarafından kaçırılması; ikincisi, Orhan Gâzi'nin Anadolu'daki rakip Türk emirlerine karşı savaştığı sırada ölümü (1362); üçüncüsü 1366 yılında Bizanslı kuzeni V. İoannes'e yardım için bir askeri birlikle gelen Savoy Kontu'nun Gelibolu'yu ele geçirip imparatora geri vermesi nedeniyle yaşanacaktır. Bkz. Georgios Vogiatzis, *Trakya'daki İlk Osmanlı Hâkimiyeti (Η πρώτη οθωμανοκρατία στη Θράκη)*, Herodotos, Athens, 1998, p. 250.

³³ Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, I, Anonim Grekçe Kısa Kronik 7/15, p. 66 ve Kronik 72a/4, p. 561; Peter Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, II. Historischer Kommentar, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1977, pp. 290-291.

³⁴ Halil Çelebi'nin ölüm tarihi kesin değildir. Ağabeyi Murad tahta çıktığında 1362 yılında sağ olduğu ifade edilen şehzadenin bu tarihte idam edildiği düşünülmektedir. Bkz. Halil İnalçık, "I. Murad", XXXI, 2020: 156; Jorga, Şehzade Murad'ın tahta çıkışını 1359 yılına, Alderson, 1360 yılına tarihlemektedir. Bkz. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, s. 195; Bkz. Anthony D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford: Clarendon Press, 1956, p. 44.

³⁵ Halil İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography," içinde: *Historians of the Middle East*, eds. Bernard Lewis- P.M. Holt, London- New York and Toronto: Oxford University Press, 1962, repr. Oxford University Press 1964, pp. 152-167.

Sonuç

Orhan Gâzi'nin ölümünden sonra Şehzade Murad ile kardeşi Halil Çelebi arasında yaşanan taht oyunlarının sadece Osmanlı değil Bizans sarayında da muhatapları olan çok cepheli bir mesele olduğu anlaşıldığından bu konu üzeri örtülemeyecek derecede önemli bir olaydır. Üstelik bu Osmanlı tarihinde yaşanan tek bir olay da değildir. Fetret döneminde Rumeli'de hâkim olan Emir Süleyman'ın gücünü kırmak isteyen Mehmed Çelebi'nin yakın adamlarının tavsiyesi üzerine Musa Çelebi'yi Rumeli'ye gönderme projesinin konuyu şehzadeler arasındaki sıradan bir iktidar kavgası olarak göstermeye çalışan Osmanlı kroniklerinin iddiasının tersine hem Karamanoğlu hem Candaroğlu gibi Anadolu'daki beylikler nezdinde Türk muhatapları ve Bizans imparatoru, Vlah voyvodası ve Sırp prensleri gibi Hristiyan muhatapları olduğunu ³⁶ Bizans kaynaklarını okuyarak çıkarabiliyoruz. Osmanlı kronikleri genel olarak bu hususta ya tamamen sessiz kalmakta ya da söz konusu unsurların bu meseleyle ilgilerini birbirlerinden bağımsızmış gibi göstermektedir. Bu kroniklerdeki anlatılar, söz konusu unsurların aralarındaki bağlantının izini sürmemize engel olacak şekilde dağınıktır. Aynı karartma, II. Murad'ın tahta çıkışı konusunda da gözlemlenmektedir. Osmanlı kronikleri, kırk gün tüm tebaadan saklanan I. Mehmed (1413-1421)'in ölümüyle II. Murad (1421-1444 ve 1446-1451)'in tahta çıkışı arasındaki süreçten hiç bahsetmezler. Aksine, genç padişahın tahta çıkışını son derece pürüzsüz bir süreç gibi gösterirler.³⁷ Ancak Bizanslı tarihçiler Dukas ve Chalkokondyles'in kayıtlarının yanı sıra 1421 yılında Bizans başkentine gitmekte olan Burgundiya elçisi Ghillebert de Lannoy'un isimlerini vermediği "üç rakip şehzadenin (seigneurs) tahtı ele geçirmek için birbirleriyle çatıştığı" yönündeki anlatısı,³⁸ II. Murad'ın Bizans

³⁶ Nilgün Elam, "Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçişinde Hristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)," *History Studies*, vol. III, No.1 (2011), pp. 83-111.

³⁷ Âşık Paşa-Zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âli Bey, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332, ss. 94-95; Neşrî, *Cihânnümâ*, ss. 199-193; Oruç b. Âdil, *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2007, s. 53; *Anonim Osmanlı Kroniği*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000, s. 66; Halil İncalcık dışında modern araştırmalar da Osmanlı kroniklerinin anlatısını takip ederler. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, ss. 372-375; Halil İncalcık, "II. Murad", *İslam Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 598; Halil İncalcık, "Mehemmed I," *Encyclopedia of Islam*, VI, 2nd edition, Leiden: Brill, 1991, pp. 976-978; John W. Barker, Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship, New Brunswick 1968, pp. 354; Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, pp. 90-91.

³⁸ Dukas, *Historia Turcobyzantina (1341-1462)*, ed. Vasile Grecu (Bucuresti: Editura Academiei Republicii populare romine, 1958): ss. 185-187; Laonikos Chalkokondyles, *Laonici Chalkokandylae Historiarum Demonstrationes*, II, ed. Eugenius J. Darco (Budapestini: Academiae Litterarum Hungaricae, 1923): ss. 1-7; Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles'in*

imparatoru, Balkanlı Hristiyan prensler ve Anadolu beyliklerinin desteklediği Osmanlı Devleti'ni zaafa sürüklemek gibi ortak bir amaçla iki rakip şehzadeye, Düzmece Mustafa ve Küçük Mustafa'ya karşı ciddi bir mücadele vermek zorunda kaldığını ortaya koymaktadır.³⁹ Buradan çıkarılabilecek sonuç, Müslüman Türk, Balkanlı ve Bizanslı Hristiyan güç unsurlarının siyasi çıkarları uyuştuğunda reel-politika gereği birlikte hareket edebildikleri yönündedir. Bu gibi örnek olaylar, Osmanlı sarayındaki taht oyunlarının gün yüzüne çıkarılmasında Bizans ve Latin kroniklerinin ne denli önemli olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Kroniği ve Değerlendirilmesi (V.-VII. Bölümler), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara 2005, ss. 56-61; Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, *Voyageur, Diplomate et Moraliste*, ed. H. Potvin, Louvain 1878, pp. 59, 65; Nilgün Elam, "Bizans-Osmanlı İlişkilerinde Sözde Barış Dönemi (1413-1421)," *History Studies*, XIII/ 4 (2021): pp. 1205-1236, özellikle pp. 1224-1225.

³⁹ Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, "Chalkokondyles'in Anlatımına Göre Sultan II. Murad'ın Tahta Çıkışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIX/47 (2010): ss. 217-226; Şahin Kılıç, "Byzantine-Ottoman Relations in Early 1420s," *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIV/25 (2013/2): 253-262; Nilgün Elam, "Byzantine Eye-Witnesses of Anatolian Power-Breakers During the Years of 1421-1423," *International Journal of Arts and Commerce*, IV/3 (2015): pp. 34-35.

Kaynaklar / References

- Alderson, Anthony D. *The Structure of the Ottoman Dynasty*. Oxford: Clarendon Press, 1956.
- Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*. Ed. Franz Giese. Haz. Nihat Azamat, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1992.
- Anonim *Osmanlı Kroniği*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz. Âli Bey. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Balard, Michel. "A propos de la bataille du Bosphore: l'Expedition geneise de Paganino Doria à Constantinople 1351-1352". *Travaux et Memoires*. IV (1970): 431-469.
- Dukas. *Historia Turcobyzantina (1341-1462)*. Ed. Vasile Grecu (Bucuresti Editura Academiei Republicii populare romine, 1958).
- Elam, Nilgün. "Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçişinde Hristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)". *History Studies*. III/1 (2011): 83-111.
- Elam, Nilgün. "Byzantine Eye-Witnesses of Anatolian Power-Breakers During the Years of 1421-1423". *International Journal of Arts and Commerce*. IV/3 (2015): 30-49.
- Elam, Nilgün. "Bizans-Osmanlı İlişkilerinde Sözde Barış Dönemi (1413-1421)". *History Studies*. XIII/4 (2021): 1205-1236.
- Hoca Sadeddin. *Tâcü't-tevârih-I*. İstanbul: Matbaa-ı Âmire, 1279/1862.
- Imber, Colin. *The Ottoman Empire 1300-1481*. İstanbul: Isis Press, 1990.
- İnalcık, Halil. "The Rise of Ottoman Historiography". In *Historians of the Middle East*, Ed. Bernard Lewis, P. M. Holt (London-New York and Toronto: Oxford University Press, 1962, repr. Oxford University Press, 1964).
- İnalcık, Halil. *Edirne'nin Fethi (1361)*. İçinde *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1965.
- İnalcık, Halil. "Orhan". *DİA*, XXXIII, 2007: 375-387.
- İnalcık, Halil. "I. Murad". *DİA*, XXXI, 2020: 156-164.
- İnalcık, Halil. "Mehemmed I". *EIA*, Second Ed., VI, 1991: 973-978.
- İnalcık, Halil. "II. Murad", *İA*, VIII, 1979: 598-615.
- Ioannis Cantacuzeni Eximperatoris Historiarum-III*. Ed. Ludwig Schopen (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), Bonn: Weber, 1832.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1300-1451)-I*. Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005.
- Kılıç, Şahin. "Byzantine-Ottoman Relations in Early 1420s". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. XIV/25 (2013/2): 245-265.
- Laonici Chalkokandylae Historiarum Demonstrationes-II*. Ed. Eugenius J. Darco, Budapestini: Academiae Litterarum Hungaricae, 1927.
- Lemerle, Paul. *L'Emirat d'Aydın: Byzance et l'Occident*. Paris: Presses universitaires de France, 1957.
- Luttrell, Anthony. "John V's Daughters: A Palaiologan Puzzle". *Dumbarton Oaks Papers*. XL (1986): 103-112.
- Mollaoğlu, Ferhan Kırıldökme. "Chalkokondyles'in Anlatımına Göre Sultan II. Murad'ın Tahta Çıkışı". *Tarih Araştırmaları Dergisi*. XXIX/47 (2010): 217-222.

- Mollaoğlu, Ferhan Kırıldökme. *Laonikos Chalkokondyles'in Kroniği ve Değerlendirilmesi (V-VII. Bölümler)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005.
- Neşrî. *Cihannümâ-I*. Haz. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, Voyageur, Diplomate et Moraliste*. Ed. H. Potvin, Louvain: P. et J. Lefever, 1878.
- Oruç b. Âdil. *Oruç Beğ Tarihi*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2007.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. 7. Baskı. Çev. Fikret İşıltan. Ankara: TTK Basımevi, 2011.
- Schreiner, Peter. "La chronique brève de 1352: Texte, traduction et commentaire". *Orientalia Christiana Periodica*. XXXI (1965): 336-372.
- Schreiner, Peter. *Die Byzantinischen Kleinchroniken-I*. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975-1977.
- Soulis, George, C. *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library & Collection, 1984.
- Turan, Şerafettin. *Türkiye-İtalya İlişkileri*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1990.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi-I*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Vogiatzis, Georgios. *Trakya'daki İlk Osmanlı Hâkimiyeti: Doğrudan Demografik Sonuçlar (Η πρώτη οθωμανοκρατία στη Θράκη)*. Athens: Herodotos 1998.
- Zachariadou, Elizabeth. "The Conquest of Adrianople by the Turks". *Studi Veneziani*. XII, Venice (1970): 210-217.

Yazar Hakkında / About Author

Doç. Dr. NİLGÜN ELAM | Anadolu Üniversitesi |
nelam[at]anadolu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6966-4778

Van/Erciş'te doğdu, ilk ve orta öğretimini çeşitli illerdeki okullarda tamamladıktan sonra 1993'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1994'te Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümü'ne asistan olarak girdi. 2010'da Selanik Aristoteleion Üniversitesi'nde İmparator II. Manuel Palaiologos Dönemi Bizans-Osmanlı İlişkileri (1391-1421) tarihini aydınlatmaya yönelik doktora tezi kabul edildi. 2012'de Anadolu Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. 2021'de ise doçent unvanını almaya hak kazandı. Halen Eskişehir Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Bizans kurşun mühürleri üzerine çalışmalarda bulunmaktadır. Alanıyla ilgili çok sayıda makaleleri ve uluslararası sempozyum/çalıştaylarda sunduğu bildirileri yayınlanmıştır.

Assoc. Prof. NİLGÜN ELAM | Anadolu University |
nelam[at]anadolu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6966-4778

Born in Erciş, Van, and after completing her primary and secondary education in schools in various provinces she graduated from Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of History in 1979. In 1994, he joined the Anadolu University Faculty of Humanities Department of History as an assistant. In 2010, he completed her doctoral thesis on the History of Byzantine-Ottoman Relations during the reign of Emperor Manuel II Palaiologos (1391-1421) was accepted at Aristoteleion University of Thessaloniki. In 2012, she was appointed as an assistant professor in her department. In 2021, he was awarded the title of associate professor. She is currently a teaching staff at her department at Anadolu University. She has published many articles related to her field and papers presented at international symposiums / workshops in his scholarly field.

I. MURAD DEVRİNDE OSMANLI DENİZCİLİĞİ (1362-1389)

**OTTOMAN MARITIME IN THE REIGN OF MURAD I
(1362-1389)**

Dr. Enes Depe

I. MURAD DEVRİNDE OSMANLI DENİZCİLİĞİ (1362-1389)

Dr. Enes Depe

Anadolu Üniversitesi

Özet

Osmanlıların beylik dönemi olarak kabul edilen 1389 yılına kadarki süreç içerisinde, I. Murad “son Osmanlı beyi” görünümündedir. Beyliğin teşkilatlanması konusunda pek çok yeni uygulamanın görüldüğü bu dönem içerisinde, Osmanlıların denizciliğine dair bir monografiye henüz rastlanmamıştır. XIV. yüzyılın ilk yarısındaki Türk denizciliği için, genel itibariyle Batı Anadolu Türkmen beyliklerinden ibaret bir tablo çizilirken, Osmanlı denizciliği bunun gölgesinde kalmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında bu beyliklerin faaliyetleri Avrupa’nın deniz güçleri tarafından susturulurken, Osmanlı cephesinde ise Rumeli’ye geçiş ile Yıldırım Bayezid arasında kalan dönem yine sessizliğini korumuştur. Tam olarak I. Murad’ın saltanat yıllarına denk gelen bu dönemde gerek Avrupa’daki Osmanlı genişlemesi ve gerek Anadolu’daki diğer beylikler üzerinde hâkimiyet sağlanması, arada kıtaları ayıran bir su yoluna (Çanakkale Boğazı) karşın gerçekleşmiştir. Bu araştırma, I. Murad döneminde siyasetin ve kara savaşlarının arkasındaki deniz gücünün ne boyutta olduğunu ortaya çıkarmaya ve Osmanlı beylik filosunun faaliyetlerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

I. Murad, Osmanlı Donanması, Gelibolu, Türk Denizciliği, 14. yüzyıl

OTTOMAN MARITIME IN THE REIGN OF MURAD I (1362-1389)

Dr. Enes Depe

Anadolu University

Abstract

In the process until 1389, which is accepted as the principality period of the Ottomans, Murad I is seen as "the last Ottoman Bey". In this period, in which many new practices regarding the organization of the principality came into force, a monography on the maritime of the Ottomans has not yet been seen. In the first half of the XIVth century, while a picture of Western Anatolian Turcoman principalities was drawn for Turkish maritime, Ottoman maritime was overshadowed by these. While the activities of these principalities were silenced by the European naval forces in the second half of the century, the period between the transition to Europe and the reign of Bayezid I on the Ottoman front still remained silent. In this period, which coincided with the reign of Murad I, both the Ottoman expansion in Europe and the domination of other principalities in Anatolia took place despite a waterway (Strait of Gallipoli) separating the continents. This research focuses on revealing the extent of the naval power behind the politics and land wars during the reign of Murad I and the activities of the Ottoman principal fleet.

Keywords

Murad I, Ottoman Navy, Gallipoli, Turkish Maritime, 14th century

Giriş

II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra imparatorluğa dönüşmeye başlayan Osmanlı Devleti için, denizlerde egemen olmanın zarureti ve buna dair faaliyetlerin varlığı kuşku götürmez. Ancak ilk imparatorluk denemesini gerçekleştiren I. Bayezid'den önce donanmanın mevcudiyetine ve faaliyetlerine dair elde bilgiden çok tahmin ve önyargı bulunmaktadır. Osmanlı deniz tarihine dair ilk kitabî eser olan *Tuhfetü'l-Kibâr*'ın yazarı Kâtib Çelebi dahi bu dönem hakkında suskundur.¹ Esasında, başta kronikler olmak üzere Osmanlı kaynakları incelendiğinde, ortada muazzam bir kronoloji karmaşasının yanında ancak bilgi kırıntıları yer alır. Tarihi kaynakların yarattığı bilgi ve tarih karmaşası -ki çoğu zaman birkaç yıllık farklar, olayların sıralarının yer değiştirmesi oldukça sıradandır- 14. yüzyıl Osmanlı tarihi çalışanlarının her zaman karşılaştığı problemlerdendir.² Bu problemi daha anlaşılabilir bir zemine taşımak ve bilgi dağarcığını genişletmek için başvurulacak bir seçenek, Bizans ve Avrupa kaynaklarını da devreye sokmak olmuştur. Bunu yaparken mevzuu doğru bir bağlama oturtabilmek, öncelikle kronolojik ve prosopografik bir zeminde coğrafyayı ön plana almakla mümkün olabilir. Bilhassa I. Murad dönemi için kronolojik problemin mümkün mertebe çözüldüğü en muteber çalışma ise Halil İncılık tarafından yapılmıştır.³ Bu araştırmada, bahsi geçen problemlerin yanında denizcilikle alakalı hadiselerin sınırlı oluşu, buna dair gelişmelerin dönemin genel siyasi-askeri hadiselerinin yakın takibinde izlenmesini zaruri kılmıştır.

Osmanlıların denizlerde ilk kez faaliyet gösterdiği dönem olarak Orhan Bey dönemini temel almak güvenilirdir. Ancak bu dönem için kayda değer bilgiler yalnızca Rumeli'ye geçiş hadisesi çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Onlar da bahsedilen kronoloji kaosa ilaveten, bazen birbiriyle çelişen pek çok farklı bilginin bir manzumesidir. Osman Bey'in son zamanlarında Marmara Denizi'nin doğusunda faaliyet göstermeye başlayan Osmanlılar için denize çıkış, Orhan Bey'in ilk saltanat

¹ Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l Bihar*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Tercüman, 1980, 1: s. 18.

² Özellikle Osmanlıların Balkanlardaki ilk fetihleri için H. İncılık kronolojinin "sâfi kaos" olduğunu teyit eder: Halil İncılık, "Polunya (Apollunia) – Tanrı-Yıkıcı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)", *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan* içinde, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 27.

³ İncılık'ın makale boyutundaki ansiklopedi maddesi, daha önce bu alanda yaptığı çalışmaların en güncel hâlidir: Halil İncılık, "I. Murad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 31, Ankara: TDV Yayınları, 2006, ss. 156-164; Halil İncılık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, ss. 79-108.

yıllarına rastlar. Osmanlı kuvvetlerinin Pelekanon Savaşı (1329) sonrasında Bitinya'nın Marmara'ya bakan sahillerinin çoğunu ele geçirdiği ve Üsküdar'a kadar egemenlik tesis ettiği bilinmektedir.⁴ Takip eden yıllarda bu alandaki önemli gelişme, ele geçirilen sahil kasaba ve şehirlerinin bazılarının küçük birer deniz üssüne dönüştürülmesi olmuştur. Özellikle 1337'de İzmit'in ele geçirilmesinin, Osmanlı Beyliği'nin deniz gücünün ve teşkilatının kuruluşunda çok önemli bir yeri vardır. İlk Osmanlı amirali sayılan Kara Mürsel'e de tarihi kaynaklarda genel itibarıyla bu olay sonrasında rastlanmaktadır.⁵ Bir sonraki aşama ise Karesi beyliğinin ilhakı sırasında ve hemen sonrasında gerçekleşmiştir. Genel itibarıyla 1345/1348 yılları Karesi beyliğinin ilhak edildiği tarihler olarak kabul görmüşse de 1335-1360 yılları arasında değişen bir ilhak periyodu söz konusudur.⁶ Her halükarda I. Murad tahta geçtiği sırada Karesi beyliği tamamen ele geçirilmiş ve Gelibolu Yarımadası da fethedilmiş durumdadır. Osmanlı Beyliği Marmara'nın doğu, güney ve batı sahillerinde hâkimdir ve buradaki bazı limanları deniz üssü olarak kullanmaktadır.

Ağabeyi Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine yerine gönderilen Şehzade Murad Avrupa'ya adımını attıktan sonra, artık hem Osmanlı hem de dünyanın önemli bir kısmının tarihi için yeni bir sayfa açılmıştır. Şehzadeliliğinin son birkaç yılını yeni fethedilen Gelibolu Yarımadası ve çevresinde geçiren Murad, hükümdarlık döneminde en fazla faaliyet göstereceği topraklardadır. 1357'de lalası Şahin ile karşı yakaya geçtiğinde, küçük kardeşi Halil'in Foça'daki esareti devam ettiğinden, 3 yıl süresince Rumeli'deki fetihler durdurulmuştur. Eylül-Ekim 1359'da Halil kurtarılanlara kadar, Osmanlıların muhatap olduğu ilk Haçlı saldırısı da yine onun tarafından püskürtülmüştür. Lapseki'ye ve Saros Körfezi'ne Papalık ve Bizans tarafından 1359 yılında gerçekleşen bu saldırının ardından, 1360-1361 yıllarında Şehzade Murad karşı saldırıya geçerek Edirne-İstanbul arasında fetihlerde bulunmuş, nihayetinde müstakbel başkenti Edirne'yi ele geçirmiştir (1361). 1362'de ise babası Orhan Bey'in ölümü üzerine Bursa'ya giderek tahta oturmuştur.⁷

⁴ Halil İnalçık, "Orhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s. 377.

⁵ İnalçık, "Orhan", s. 377; *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, ss. 53-55, 58.

⁶ Zerrin Günel Öden, *Karası Beyliği*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, ss. 56-67; Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", *Belleten*, 243 (Ağustos 2001): s. 647.

⁷ İnalçık, "I. Murad", s. 156.

I. Murad'ın İlk Saltanat Yılları (1362-1371)

I. Murad tahta çıktığı sırada gerek Anadolu ve gerek Balkanlar oldukça parçalanmış bir siyasi yapıya sahiptir. Trakya'nın bir kısmı, Selanik çevresi ve önemli ölçüde Mora, Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıdır. Bulgar ve Sırp devletleri birkaç parçaya bölünmüştür. Enez ve Taşoz Cenova'nın, Ağrıboz, Girit, Mora'nın bazı sahil şehirleri, Adriyatik'te bazı limanlar Venedik'in hâkimiyetindedir. Dalmasya sahillerinde ise Ragusa'da üslenmiş küçük bir tüccar cumhuriyeti olarak Dubrovnik bulunmaktadır.⁸

Bursa'da tahta oturduktan sonra I. Murad, 3 yıl boyunca kardeşleri Halil ve İbrahim ile onları destekleyen ve bizzat saldırıya geçen Karaman ve Eretna güçleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ankara ve Sivrihisar'ın kaybedilmesinin ardından Eskişehir civarında saldırganları yenen I. Murad, 1365'e kadar durumu ancak stabil hâle getirebilmiştir. Rumeli'den ayrıldığı sırada fethedilen bazı yerler Bizans ve Bulgarlar tarafından geri alınırken fetih hareketi sekteye uğramıştır.⁹ Buna karşın I. Murad, üzerine gelen Eretna ve Karaman kuvvetlerini bertaraf ettikten hemen sonrasına denk gelen 1363 yılında, ilk kez Cenevizlilere 60.000 altın vererek Trakya'ya önemli miktarda Türk göçmeninin naklini gerçekleştirmiştir.¹⁰ Dönem için oldukça yüklü bir meblağ¹¹ olan bu navlun karşılığında Rumeli'ye nakledilenler, I. Murad'ın esas güçlerini Anadolu'da tuttuğu bu yıllarda Trakya'daki Osmanlı hâkimiyeti için adeta can suyu olmuş olmalıdır. 1366'da Gelibolu'nun kaybedilmesiyle başlayan nakliye probleminden önce gerçekleştiği için de ayrıca manidardır.

Anadolu'da düzeni tekrar sağlayan I. Murad, 1366 Mart ayında Gelibolu üzerinden kendi gemileriyle Rumeli'ye geçmiş ve yeni bir fetih harekâtına başlamıştır. Bu sırada birkaç yıldır yapılan görüşmeler ve hazırlıklar neticesinde 1365 yılında Kıbrıs Krallığı önderliğinde İskenderiye'ye bir Haçlı seferi

⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 5. b., Ankara: TTK Basımevi, 1988, 1: s. 161-162.

⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 189.

¹⁰ Eduard von Muralt, *Essai de Chronographie Byzantine: 1057-1453* (Saint-Petersburg: Eggers et Comp., 1873), 2: p. 671; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 156, 166; İdris Bostan, "İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu", *Türk Denizcilik Tarihi*, ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran, İstanbul: Boyut Yayınları, 2009, 1: s. 73.

¹¹ I. Murad'ın sonraki yıllarda Hamidoğullarından satın aldığı ve beyliğin yarısını içeren 8 bin km² civarında yüzölçümüne sahip altı kasaba, sembolik de olsa 80.000 altına mâl olmuştur: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 5. b., Ankara: TTK Basımevi, 2003, s. 65; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar: Türkiye (1074-1990)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, 2: s. 77.

düzenlenmiş ve Memlûkler önemli kayıplara uğratılmıştır. Aynı planın bir diğer aşaması ise 1366 yılında Savoy Kontu VI. Amadeo tarafından Gelibolu'nun Türklerden alınmasıyla başlamıştır. 23 Ağustos 1366'da 15 gemiden oluşan Haçlı filosu, Gelibolu'yu ele geçirdiği gibi limanda bulunan Osmanlı filosunu da yakmıştır. Bu olay, 1360'lı yıllarda uçlardaki Osmanlı deniz gücünün, Avrupa'dan gelen kolektif deniz güçlerine karşı henüz deniz üslerini koruyacak durumda olmadığını en keskin örneğidir.¹² 12 yıldır Osmanlıların elinde bulunan Gelibolu'nun kaybedilmesi, burada henüz oluşturulmaya çalışılan deniz gücünü yok ettiği gibi, Anadolu'dan Rumeli'ye geçişi de kısıtlayarak birkaç yıl boyunca I. Murad'ın Rumeli'de elini oldukça zayıflatmıştır. Gelibolu'nun geri alındığı 1376 yılına kadar Osmanlıların başlıca deniz üsleri, Rumeli'ye geçiş noktasında daha önce en fazla kullanılan Aydıncık¹³ ile Doğu Marmara ve beylik merkezinin sahillerinin muhafazası noktasında İzmit¹⁴ olmuştur.

1366 Eylül başlarında İstanbul'a gelen Savoy Kontu, akrabası Bizans imparatorunun Bulgarlar elinde esir olmasından dolayı seferinin rotasını Karadeniz'e çevirmek durumunda kalmış ve 11 Ekim'de Mesembria (Misivri) önlerine gelmiştir. Bulgarların elindeki Ahtepolu, Süzebolu gibi önemli birkaç sahil kalesini ele geçiren Amadeo, Kasım'da imparatorun yanına gelmesini sağladıktan sonra da bir süre bu bölgede faaliyetlerini onunla birlikte sürdürmüştür.¹⁵ I. Murad ise bu sefere karşı karadan bazı seferlerle cevap vermiştir. Bunlardan en önemlisi, 1366 Ekim-1367 Nisan arasındaki bir süreçte I. Murad'ın 15 gün kuşatıp alamadığı Süzebolu üzerine yapılmıştır. Ekim 1366'da Amadeo Süzebolu'yu ele geçirdiğinde Skafida'da bulunan Osmanlı gemilerini de yaktığı belirtilir.¹⁶ Osmanlı fetih hareketinin bu tarihte henüz ulaşmadığı bir nokta olan bu bölgedeki deniz

¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 140-141; İnalcık, "I. Murad", s. 156; Bostan, "Gelibolu", 1: s. 74; Galip Çağ, "Bizans'ın Son Umudu: Yeşil Kont Amadeo (Savoy Kontu Amadeus VI) ve Doğu Seferi", *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler* içinde, ed. Altan Çetin, İstanbul: Selenge Yayınları, 2023, ss. 285-287; İ. Bülent Işın, *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi: XIV – XX Yüzyıl (1299-1922)*, Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, 2004, s. 4.

¹³ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 76; *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 21.

¹⁴ Işın, *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi*, s. 4.

¹⁵ *Bizans Kısa Kronikleri (Chronika Byzantina Breviora): Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları*, çev. Şahin Kılıç (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), s. 78; Çağ, "Yeşil Kont Amadeo", s. 288; Eugene L. Cox, *The Green Count of Savoy: Amadeus VI and Transalpine Savoy in the Fourteenth Century*, Princeton: Princeton University Press, 1967, pp. 222-229; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 191-192.

¹⁶ İnalcık, "I. Murad", s. 157.

varlığının, daha çok ticari amaçla bölgede bulunduğu varsayılabilir. Ancak Osmanlı ticari filosunun Karadeniz'in Bulgar sahillerindeki en önemli ticaret sahası olan bu bölgede 1366'da faaliyet göstermesi ihtimali, filonun başta Candaroğulları olmak üzere Batı ve Orta Karadeniz'deki diğer Türk beyliklerine ait olma ihtimaliyle birlikte düşünülebilir. Nihayetinde I. Murad, Amadeo karşısında başarıya ulaşamadığı Süzebolu kuşatmasının ardından Devletlü Kabaagaç mevkesine çekilmiştir.¹⁷

Haçlılar ve Bizans'ın Bulgarlar üzerine yönelttiği bu sefere karşı, I. Murad ile Bulgar Çarı Aleksandr 1366 yılı içinde birlikte hareket etmişlerdir. Ancak yılın sonunda Bulgar çarının ilgili kaleleri Bizans'a veren Savoy kontu ile ve Nisan 1367'de Bizans imparatoruyla anlaşma yapması, I. Murad tarafından onun da hedef tahtasına konulması ile neticelenmiştir. 1368'de I. Murad'ın sefere yolladığı Lala Şahin Paşa, ana yol üzerindeki Bulgarlara ait Aydos ve Karinovası'nı aldıktan sonra, daha önce kuşatılıp Amadeo'dan alınamayan ve Osmanlı kroniklerinde "Tanrı-Yıktığı" adıyla meşhur Süzebolu'yu ele geçirmiştir.¹⁸ Süzebolu, Karadeniz'in Avrupa sahillerinde Osmanlıların ele geçirdiği ilk kale olduğu için önemlidir. Bu tarihten itibaren de Osmanlılar, gelmesi muhtemel Türk ticaret gemilerinin muhafaza edilebileceği bir limana sahiptir. 1367-1370 yılları arasında Trakya'da yapılan fetihler ile Bizans adeta İstanbul'a hapsedilmiş bir pozisyona düşmüştür. I. Murad'ın barışın sağlanması için öne sürdüğü şart ise Gelibolu'nun iadesidir. Şehir 14 Haziran 1367'den beri Amadeo'nun teslim ettiği Bizanslıların elindedir. İstanbul'da çoğunluk Gelibolu'nun Türklere geri verilmesine razı olsa da Kydenos ile Latin yanlılarının uzlaşmaya karşı olması sebebiyle bu yıllarda şehir iade edilmemiştir. Nihayetinde Sırplar ile Bizans arasında önce kiliselerin birliği üzerinden gerçekleşen işbirliği, 1371'de bir siyasi/askeri ittifaka dönüşmüştür.¹⁹

Memlûklere Donanma Yardımı Meselesi (1366)

Doğu Akdeniz'de, 1365 yılında İskenderiye'nin yağmalanmasından sonra Memlûk sultanı ile Osmanlı hükümdarı arasında bir elçi teatisi kaynaklara aksetmiştir. Makrîzî'den yapılan bir alıntıya göre, 1366 yılında Memlûk sultanı nezdine gelen bir Osmanlı elçisi, sultanlığın o sırada Kıbrıs üzerine organize etmeye çalıştığı bir sefer için 200 *gurâb* yollayabileceğini belirtmektedir. Memlûk

¹⁷ İncalcık, "I. Murad", s. 157.

¹⁸ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 82-83; Halil İncalcık, *Osmanlılar ve Haçlılar*, 2. bs., İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s. 53; İncalcık, "I. Murad", s. 157; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 170.

¹⁹ İncalcık, "I. Murad", s. 157.

sultanı ise teşekkürlerini ilettikten sonra, Mısır'dan *şevâni* gemileri yola çıkmadan gemilerini göndermemesini istemiştir. Osmanlı hükümdarının “Orhan ibn Osman” olarak zikredilmesi ise durumu karmaşık hâle getiren etkenlerin başındadır.²⁰ Başka Memlûk kaynakları da Makrîzî'den naklen, bu tarihte gelenin bir Osmanlı elçisi olduğunu belirtse de hükümdarın kimliği ve içeriğin doğruluğu tartışmalıdır.²¹ Bahsi geçen beyin Menteşeoğlu Orhan Bey olduğuna dair görüş,²² coğrafya ve mevcut deniz kuvveti açılarından daha mâkul görünmektedir. Ancak bu dönemde Menteşeoğullarının başında 11 yıldır Musa Bey olduğundan²³ şahıs ismi yine çelişmektedir. Ayrıca I. Murad'ın oğulları Bayezid ve Yakub'un 1371 yılına tarihlenebilecek sünnet düğünü için bir Memlûk heyetinin de geldiği Osmanlı kaynaklarına yansımıştır.²⁴ Hükümdarın ismi olarak “Orhan”ın kullanılması, bey isminin ancak güncel olmadığına bir göstergesidir. Bu duruma 14. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Türkmen beylikleri hakkında gördüklerini ve duyduklarını yazan iki Arap müellif sebep olmuş olabilir. 1333'te İbn Battûta bu coğrafyayı gezmiş, 1340'larda Memlûk Devleti hizmetindeki El-Ömerî ise topladığı bilgilere göre yazdığı eserinde, bu beylikler hakkında en azından Memlûk Devleti sahasında bir algı oluşturmuştur. Her ikisinin zamanında da gerek Osmanlıoğullarının ve gerek Menteşeoğullarının başındaki beyin ismi gerçekten “Orhan”dır. Bilginin kaynağı olan Makrîzî'nin ve İbn İyas'ın, özellikle El-Ömerî'den etkilendikleri ve onu muteber saydıkları iyi bilinmektedir. Bu etki ve güven altında, 1366'daki adlarını bilmedikleri bazı Anadolu beyleri için El-Ömerî'yi ve İbn Battûta'yı referans almış olabilirler.²⁵ Ancak söz konusu beyliğin hangisi olduğu konusu hâlâ tartışmaya

²⁰ Altan Çetin, “14. Yüzyılda Haçlıların Doğu Akdeniz'e Taarruzuna Memlûk Tepkisi”, *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler* içinde, ed. Altan Çetin, İstanbul: Selenge Yayınları, 2023, s. 345; Murat Öztürk, “XIV. Yüzyılda Doğu Akdeniz'deki Memlûk-Haçlı Mücadelesinde Kullanılan Gemiler”, *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler* içinde, ed. Altan Çetin, İstanbul: Selenge Yayınları, 2023, s. 434.

²¹ Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*, İstanbul Kitap Yayınları, 2016, s. 103-104.

²² Şehabettin Tekindag, “Fatih Devrinde Osmanlı Memlûklü Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 30 (1976), s. 73. Tekindag Osmanlılar hakkındaki haberin yanlış olduğunu, söz konusu kişinin Menteşeoğlu Orhan bin Menteşe olduğunu belirtir.

²³ Erdoğan Mercil, “Menteşeoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s. 153.

²⁴ Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar*, s. 103-104.

²⁵ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 2. b., çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, 1: s. 411, 430; Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l-Ebsâr*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s. 147, 164, 169; Stephane Yerasimos, *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe - XVIe siècles)*, Ankara: Imprimerie de la Société Turque d'Histoire, 1991, p. 97; Mercil, “Menteşeoğulları”, s. 152; Abdülaziz el-Alevî, “İbn Fazlullah el-Ömerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

açktır. Kıbrıs Krallığı'na ait donanmanın 1365'te Rodos önünde demirleyerek Aydın ve Menteşe beyliklerini tehdit ettiği bilinmektedir.²⁶ Memlûkler ise İskenderiye baskınının intikamını almak üzere Anadolu'nun özellikle güneyindeki beylikleri cihada davet etmişlerdir.²⁷

1366 yılında Osmanlıların Gelibolu gibi önemli bir deniz üssünü kaybettikleri ve takip eden birkaç yılda da meşgul bulundukları hatırlanacak olursa, I. Murad'ın bu tarihlerde Memlûklere 200 gurâblık bir donanma yardımı yapma ihtimali çok zayıftır. Bahsi geçen yardım o tarihlerde ancak Aydın ve Saruhan filolarıyla birleşerek Menteşeoğulları tarafından yapılabilirdi. Bir Osmanlı elçisinin ise, İskenderiye baskını haberi üzerine 1366'da Memlûk Sultanı nezdine yalnızca taziye gitmiş olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir. Ancak bahsi geçen referanstan hareketle, bu dönemde gurâb gemisinin diğer deniz beylikleri yanında Osmanlılar tarafından da kullanılmış olma ihtimali düşünülebilir. Memlûklerin himayesindeki halifenin çağrısıyla gerçekleşen sefer ise, 1367 yılında Gorigos (Kız Kalesi) üzerine düzenlenmiştir. Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey önderliğinde toplanan Aydın, Saruhan, Germiyan, Hamid, Menteşe ve Eşrefoğlu beylik askerlerinin Memlûklere ve kendilerine tek faydası, sefer müddetince Kıbrıs Kralı'nın adadan ayrılamamasını sağlamak olmuştur. Mısır'dan Kıbrıs'a doğru bir hareket görülmemiş, seferi teşvik eden Memlûk emirlerinden Yelboğa en-Nâsırî'nin aynı sıralarda ölüm haberinin gelmesiyle, uzamış olan kuşatma kaldırılmış ve sefer başarıyla neticelenmemiştir. Menteşeoğullarının Memlûklere yakınlığının bir göstergesi olarak da 1390'da İlyas Bey'in öncelikle Mısır'a sığınması hadisesi mevcuttur ki, Batı Anadolu beylikleri için nadir görülen bir durum olarak tarihteki yerini almıştır.²⁸

Ansiklopedisi, c. 19, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s. 483; Eymen Fuâd Seyyid, "Mesâlikü'l-Ebsâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara: TDV Yayınları, 2004, s. 265.

²⁶ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara: TTK Basımevi, 1986, s. 75; Merçil, "Menteşeoğulları", s. 153.

²⁷ Kürşat Solak, "Memluk Devleti – Menteşe Beyliği Münasebetleri", *Menteşeoğulları Tarihi: 25-27 Nisan 2012-Muğla (Bildiriler)* içinde, ed. Adnan Çevik ve Murat Keçiş, Ankara: TTK Basımevi, 2016, s. 86-87.

²⁸ M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (1367)", *Tarih Dergisi*, 9 (1954), ss. 161-174; Feridun M. Emecen, *Batı Anadolu Beylikler Dünyası ve Osmanlılar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 201; Solak, "Memluk – Menteşe", s. 87-89.

Bizans ile Savaşın Deniz Cephesi (1371)

I. Murad'ın Anadolu'da olduğu 1371 baharında, Bizans ile de anlaşmalı olarak Sırp knezleri Uglyeşa ve Vulkaşın kardeşlerin önderliğindeki kuvvetler Osmanlılara karşı harekete geçmiştir. Rumeli'de elinde sınırlı bir kuvvet bulunan Lala Şahin Paşa, derhal Anadolu'da bulunan I. Murad'dan yardım istemiştir. Hassa kuvvetleri ve Anadolu askeriyle I. Murad bizzat Gelibolu'ya gelmiş, ancak kale ve limanın yanı sıra muhtemelen gemilerle Boğaz'ın geçişini de kontrol eden Bizans tarafından karşıya geçişi engellenmiştir. Bunun üzerine, Marmara'nın güney sahillerinde kalan son Hristiyan kalesi Pegae (Karabiga) hedef seçilerek kuşatma başlamıştır. Padişahın amacı, buranın fethinden sonra Sırp'lar Edirne'ye gelmeden onları karşılamaya yetişmektir. I. Murad'ın nakliye amacı dışında ilk kez kullandığı Osmanlı filosu bu kuşatma için bir araya getirilmiştir. Aydıncık (Edincik) deniz üssünden İldutan komutasında gelen Osmanlı filosunun limanındaki gemileri etkisiz hâle getirmesi ve kalenin her yönden kuşatılması sonrasında Karabiga savaşla ele geçirilmiştir. I. Murad Biga önlerinde kuşatmayı yürütürken Çirmen'de Osmanlıların zafer kazandığı haberi gelse de o yaz padişah kale fethedilene kadar kuşatmayı sürdürmüş, ancak fethinden sonra Bursa'ya geri dönmüştür.²⁹ Karabiga'nın fethedilmesiyle Osmanlıların burayı da bir deniz üssü haline getirmiş oldukları düşünülebilirdi. Ancak bir süre sonra buranın bir baskına uğrayarak tahrip olması ve halkının daha iç kısımda şimdiki Biga'yı meskûn etmesi sebebiyle, en azından fethinden hemen sonrası için Osmanlıların Marmara'da yeni bir deniz üssü kazandığını söylemek zordur. Kemalpaşazâde, I. Murad dönemi hâdiselerine tahsis ettiği *III. Defterinde*, I. Murad'ın Germiyanogulları üzerine bir sefere gittiği sırada Biga'nın boş kalıp ele geçirildiğini, ardından İstanbul'dan büyük gemilerle gelen savaşçılar tarafından takviye edildiğini yazar. I. Murad'ın sonraki yıl Bizans üzerine saldırmasını bu tahribata bağlar.³⁰ Halbuki o yıllarda Bizans ile Osmanlılar arasında zaten açık bir savaş hali vardır.

Trakya'da Sırp'lar Osmanlılar üzerine yürürken, Bizans'ın da muhtemelen Osmanlı merkezi Bursa'yı tahrip ederek, daha kazançlı bir şekilde I. Murad'ı barışa zorlamayı uman bir faaliyeti daha olmuştur. Tam tarihi bilinmese de muhtemelen 1371 yılı içinde Trakya'daki Osmanlı kuvvetleri Sırp'larla ve I. Murad da Biga

²⁹ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 76-77; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 25; Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 85-86; Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman: III. Defter*, haz. Abdullah Satun, İstanbul: Çamlıca, 2014, s. 27-28; İnalçık, "I. Murad", s. 157; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 169.

³⁰ Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman: III*, s. 27-28.

kuşatmasıyla meşgulken, Yalova'ya gemilerle bir çıkarma hareketi gerçekleşmiştir. Denizden önleme yapıldığına dair bir bilgi bulunmadığından, bu sırada İzmit'teki Osmanlı gemilerinin de önemli kısmının I. Murad'ın çağrısı üzerine Biga'ya gidip kuşatmaya katıldığı varsayılabilir. Ancak sahile çıkarılan Bizans kuvvetleri, bu bölgede İzmit'in fethinden sonra kurulan muhafaza güçleri tarafından bir gece baskısıyla büyük ölçüde kırılmış, bir kısmı ise esir edilmiştir. Oldukça sınırlı bilgiler içerse de bu çıkarmanın mevcudiyetinden I. Murad'ın Bursa'da bugünkü Çekirge semtinde meydana getirdiği külliye vesilesiyle haberdar oluyoruz. Bursa'dan ayrılmadan Kaplıca çevresinde birer cami, medrese ve imareten oluşan külliyenin inşasını emreden I. Murad, yetkililerin bu binaları inşa edebilecek düzeyde bir mimar bulunmadığı şeklindeki cevabını kabul etmemiş, bir şekilde bulunması direktifini verdikten sonra Bursa'dan ayrılmıştır. Döndüğünde ise Yalova çıkarmasında esir alınanlardan birinin usta bir mimar olduğunun kendisine bildirilmesiyle, bu kişi özgürlüğüne kavuşturularak külliyenin mimarı olarak görevlendirilmiştir.³¹ Külliye içerisinde bugün bir de hamam bulunmaktadır ki Eski Kaplıca olarak anılır.³² Kaplıca İmaretine ait vakfiyesi Temmuz 1385 tarihini taşır.³³ Bizans'ın son bir çırpınıyla yaptığı Yalova çıkarması amacına ulaşamamış, ancak Osmanlılara bahsi geçen mimar vasıtasıyla sonraki yüzyıllarda da pek çok örneği uygulanacak olan bir hamam planı kazandırmıştır.³⁴

Toparlanma Dönemi (1371-1381)

Çirmen'de kazanılan Osmanlı zaferi, Papa'nın da dile getirdiği gibi Sırp Krallığı'nın yanında Bizans'a da karşı gerçekleşmiştir.³⁵ Çirmen, Biga'nın ele geçirilmesi ve Yalova çıkarmasının önlenmesi sonrasında I. Murad, nispeten rahatlığa kavuşmuş olarak bir süre daha Anadolu'da kalmış ve imar faaliyetlerine ağırlık vermiştir. 1372 baharında ise Lala Şahin Paşa'nın fetihlerini tamamlamak üzere Rumeli'ye geçmiş, burada bulunduğu 1372-1374 yılları arasında önemli

³¹ Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 86; Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman: III*, s. 24; Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Hadîkatü's-Selâtin: İnceleme-Metin*, haz. Hasan Yüksel ve H. İbrahim Delice, Ankara: TTK Basımevi, 2013, s. 65-66; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 169.

³² Bursa'daki Hüdâvendigâr Külliyesi için daha geniş bilgi için: Semavi Eyice, "Hüdâvendigâr Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, ss. 290-295; Hasan Yılmazyaşar, "Bursa'dan Kosova'ya: Hüdâvendigâr Dönemi (I. Murad) Osmanlı Mimarisi", Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2017, ss. 101-148.

³³ İnalçık, "I. Murad", s. 162.

³⁴ Hasan Yılmazyaşar, "Bursa Eski Kaplıca: Mimar ve Yapının Orijini Meselesi", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD)*, 2 (2018), s. 25.

³⁵ İnalçık, "I. Murad", s. 158.

fetihler gerçekleştirmiştir.³⁶ Bu sırada iki yıldır İtalya'da olan Bizans imparatoru, Türklere karşı hiç bir siyasi yardım sağlayamadan ve borç içinde İstanbul'a dönmüş (1371), Çirmen'deki mağlubiyeti öğrenmiştir.³⁷ Aynı tarihte Bizans'ın en önemli ikinci şehri Selanik'in Osmanlılar tarafından ilk kuşatması gerçekleşmiştir.³⁸ Yine Çirmen sonrasındaki dönemde Türk gemilerinin Halkidiki Yarımadası önlerinde seyredip Aynaroz manastırlarına ve mülklerine saldırı hareketleri görülmeye başlamış, önleme maksadıyla bölgede üslenenler ise ancak üç gemiyle Venedikliler olmuştur.³⁹

Batı'dan yardım ümidi tükenen imparator, bu şartlar altında barış yapmaktan başka çare bulamamıştır. 1372 kışında gerçekleşen anlaşmaya göre Ioannes V. Paleologos, yılda 15.000 hiperper ödeyerek I. Murad'ın haraçgüzârı olmuştur. Bir oğlunu Osmanlı sarayına rehin vermiş, ayrıca seferlerde Osmanlı ordusuna vasal olarak asker göndermeyi kabul etmiştir. Bu anlaşmayla Osmanlılar henüz Gelibolu'yu geri alamamışsa da Boğaz'dan tehlikesiz bir şekilde geçme imkânına sahip olmuşlardır. Bu anlaşmadan yararlanarak pek çok Türkün İstanbul'a geldiği ve şehri işgal edecek bir izlenim verdikleri, Avignon'a gelen bilgiler arasındadır. Böylelikle Bizans'ın elindeki en büyük iki liman şehri kuşatma altındadır. Bu anlaşmayı bozmak isteyen papaya imparator, Boğaz'da 12 kadırgadan oluşacak daimi bir filonun konuşlandırılarak Türklerin iki kıta arasındaki iletişiminin kesilmesini önermektedir.⁴⁰ Ancak bölgede karşı tarafın çekineceği bir donanma oluşturan taraf Osmanlılar olmuştur. V. Ioannes, vadettiği bağlılığın gerektirdiği üzere 1373'te padişahın yanında Edirne'dedir. I. Murat bu tarihte imparatorun denizi geçmek üzere gemiler hazırlamasını istemiştir. 1374 yılında Venedikliler Karadeniz'e gidecek ticaret konvoylarına karşı I. Murad'ın yeni silahlandığı filoyu endişeyle takip etmektedir. Körfez kaptanı Pietro Mocenigo'dan, en iyi kadırgalarından birini Bozcaada'ya gönderip bu hazırlıklar hakkında güvenilir bilgiler toplamasını beklemektedirler. En geç 1374 yılında, Osmanlıların devletler arenasında güçlü bir argüman olarak kullanabilecekleri bir donanma oluşturdıkları ortadadır.⁴¹

³⁶ İnalçık, "I. Murad", s. 158-159.

³⁷ İnalçık, "I. Murad", s. 157-158.

³⁸ İnalçık, "I. Murad", s. 159.

³⁹ Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481): Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci*, çev. Yılmaz Öner ve Orhan Esen, İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s. 208.

⁴⁰ Muralt, *Chronographie Byzantine*, 2: p. 700; Oscar Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome*, Warszawa: 1930, p. 274, 308; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 142; İnalçık, "I. Murad", s. 158.

⁴¹ Halecki, *Byzance à Rome*, s. 274; Freddy Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie* (Paris: 1958), 1: s. 134, 135; İnalçık, "I. Murad", s. 158, 159; Kate Fleet,

Gelibolu'nun Bizans eline geçmesi sebebiyle Osmanlılar, özellikle 1371 yılında hayati bir tehlikeyle karşılaşmışsa da bunu başarıyla atlatmışlardır. 1373 yılından itibaren ise artık doğrudan Bizans imparatorunun Osmanlı güdümüne girmesiyle bu limanın yokluğu telafi edilmeye başlanmıştır. 1376 yılında IV. Andronikos'un Osmanlı yardımıyla tahtı ele geçirmesinden sonra ise artık Gelibolu'yu Osmanlılara iade etmekten başka şansı kalmamıştır. I. Murad'ın devam eden baskıları karşısında şehir 31 Ağustos 1376'da Osmanlılara geri verilmiş ve yeniden bir Osmanlı deniz üssü olmuştur.⁴² I. Murad sabırla beklediği ve fırsatları değerlendirerek geçirdiği bu on yılın ardından, savaşla kaybettiği Gelibolu'yu bir kuşatma savaşı yapmadan geri almayı başarmıştır. I. Murad'ın deniz savaşları için kadirgalar ve başka gemiler yaptırmak amacıyla Gelibolu'ya ustalar getiren ilk Osmanlı hükümdarı olma özelliği de muhtemelen bu tarihten itibaren geçerlidir.⁴³ Yine 1377'de başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşıma kararı alabilmesinin ⁴⁴ arkasında, şüphesiz Gelibolu ile Boğaz'ın kontrolünü ele geçirmiş olması yatmaktadır. ⁴⁵ Andronikos'un aynı zamanda Cenevizlilere vermeyi vadettiği Bozcaada'nın Venedikliler tarafından işgali ise, bu iki denizci İtalyan cumhuriyeti için yıkıcı bir harbin patlak vermesine sebep olmuştur. 1381'e dek süren bu harpte I. Murad, donanmasından istifade ettiği Cenevizlilerin tarafında görünmektedir. 1379'da ise tercihini değiştirerek, oğlu Andronikos tarafından zindana atılmış olan V. Ioannes'in kaçıp Üsküdar'a gelmesiyle tekrar onun saltanat iddiasını desteklemiştir. V. Ioannes yine Osmanlı ordusuna seferlerinde 12.000 asker vermek, -öncekinin iki katı olarak- yıllık 30.000 hiperper haraç ödemek ve Anadolu'daki son Bizans şehri Alaşehir'i teslim etmek karşılığında I. Murad'ın desteğiyle yeniden Bizans tahtına oturmuştur. Andronikos ise Pera'daki

"Osmanlı Devleti'nin Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Denizcilik Faaliyetleri", çev. Sedat İşçi, *Türk Denizcilik Tarihi* içinde, ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran, İstanbul: Boyut Yayınları, 2009, 1: s. 67; Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, çev. ve haz. Kahraman Şakul, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 24; Liviu Pilat ve Ovidiu Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, Leiden ve Boston: Brill, 2018, p. 48-49.

⁴² *Bizans Kısa Kronikleri*, s. 233; İnalçık, "I. Murad", s. 159; Bostan, "Gelibolu", 1: s. 74.

⁴³ Theodoros Spandunis, *Osmanlı Sultanları*, çev. Necdet Balta, ed. Donald M. Nicol, İstanbul: Kitap Yayınları, 2015, s. 146.

⁴⁴ Werner, *Osmanlılar (1300-1481)*, s. 201.

⁴⁵ Kydones, bu dönemden itibaren artık Osmanlıların üstün bir pozisyona geldiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: "*Türkler, her şeye rağmen, bizler de ya onlara boyun eğeceğiz ya da itaatsizliğimizden dolayı ceza göreceğiz. Onlar gücün böylesine bir doruğuna çıktılar, biz de böylesine bir kölelik içine düşmüş bulunuyoruz.*" Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, 2. bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 301.

Cenevizlilere sığınarak 1381'e kadar babasıyla mücadelesine devam etmiştir.⁴⁶ Osmanlılara denizden zarar verebilecek başlıca güçlerin 1381'e kadar birbirleriyle meşgul olmasından I. Murad fazlasıyla kârlı çıkmıştır.

Güven İçinde Genişleme Yılları: 1381-1389

Sahneye bir kez daha çıkan Kont Amadeo'nun aracılığıyla, 1381'de Venedik ve Cenova arasında yapılan Turin (Torino) Anlaşması ilgili harbe son vermiştir. Harbin sebebi olan Bozcaada, Amadeo'nun gözetiminde nüfustan ve binalardan arındırılmıştır. Bozcaada her iki güce de nasip olmadığı gibi, Boğaz önündeki bu stratejik noktanın askerden arındırılması I. Murad'ın işine yaramıştır. Harpten oldukça zararlı çıkan iki deniz gücü bu tarihten sonra tekrar çatışmamaya dikkat etmiş, Venedik İskenderiye ve Beyrut *mudaları* vasıtasıyla Levant ticaretini kontrol ederken, Cenova ise Anadolu, Yunanistan ve Karadeniz'deki ticaretine ağırlık vermiştir. Osmanlılarla barışçıl bir şekilde ilişkilerini sürdürmek ise her iki cumhuriyetin ortak kaygısıdır. I. Murad da Latinleri topyekûn üzerine çekmemek için bu devletlerle olan barışın sürdürülmesini önemsemiştir. Cenevizliler ile 1352'deki ahidnâme 1387'de yenilenmişse de Venedik henüz sırada beklemektedir.⁴⁷

I. Murad ise aynı yılın son aylarında bir düğün vesilesiyle Edirne'den Bursa'ya gelmiştir. 1382 baharında Bursa'da oğlu Bayezid ile Germiyanoglu Süleyman Bey'in kızının düğününü tertip eden hükümdar, Orta Anadolu'ya kadar tüm Anadolu beylerini ve Memlûk sultanını da bu düğüne davet etmiştir. Düğün I. Murad'ın Anadolu beyliklerine hâkimiyetini kabul ettirmek için bir vesile olmuş, Germiyan Beyliği'nin topraklarının çoğu çeyiz, ardından Hamidoğullarının topraklarının çoğu ise *şer'an* satın alınmak suretiyle ele geçirilmiştir.⁴⁸ Bu harekâtın ardından Aydın, Saruhan, Menteşe ve Tekeoğulları da Osmanlılar

⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 143-144; İncalcık, "I. Murad", s. 159; Angeliki Laiou ve Cécile Morrisson, *Bizans Dünyası: Bizans İmparatorluğu ve Komşuları (1204-1453)*, çev. Aslı Bilge, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023, s. 52.

⁴⁷ Muralt, *Chronographie Byzantine*, 2: p. 721; Thiriet, *Sénat de Venise*, 1: p. 162; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara: TTK Basımevi, 1975, s. 575, 587; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 226-228, 231-233; İncalcık, "I. Murad", s. 159; Werner, *Osmanlılar (1300-1481)*, s. 210; David Abulafia, *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa, 2012, s. 426; Hans Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, çev. ve haz. Kemal Beydilli, İstanbul: Pınar Yayınları, 2019, s. 42; Pilat ve Cristea, *The Ottoman Threat*, p. 48-49.

⁴⁸ İncalcık, "I. Murad", s. 159-160.

tarafından dolaylı olarak sindirilmiştir.⁴⁹ 1385'te kendisi Rumeli'de iken Karamanoğullarının Göller yöresini ele geçirmesi ise I. Murad için başka bir fırsat olmuştur. 1386 baharında çıktığı seferde Frenkyazısı'nda Karaman ordusunu yendikten sonra, Konya'yı kuşatma altına almıştır. Alaaddin Bey'in gelip el öperek tâbi olduğunu kabul etmesiyle beyliği başışlanmış, Tekeoğulları da kısa bir karşı çıkmadan sonra itaat etmiştir.⁵⁰ 1387 dolaylarında Tekeoğullarının hâkimiyet altına aldığı tartışmalı olsa da, I. Murad'ın Doğu Akdeniz üzerinden Antalya'ya gelen ve karadan Bursa'ya ulaşan kuzey-güney hattındaki ticaret yolunda önemli bir denetim sağladığı açıktır.⁵¹ Konya'ya hâkim olan ve Selçuklu vârisliği iddia eden Karamanoğullarının, 1330'lardan itibaren Mevlevîlik kanalıyla sahil beylikleri üzerinde nüfuz kazanmaya başladığı bilinir. 1360'lı yıllarda bu etki, bahsi geçen Anadolu beylikleri üzerinde zirve noktasına gelmiştir.⁵² Aynı yıllarda I. Murad'ın mevcut varlığını muhafazayla uğraştığı hatırlanmalıdır. Başarıyla sonuçlanmayan 1367'deki Gorigos Kuşatması'ndan sonra ise, Karamanoğullarının diğer beylikler üzerindeki otoritesi önemli ölçüde sarsılmış ve hızla erimeye başlamıştır. Frenkyazısı Savaşı'nın ardından bu otorite tümüyle Osmanlılara geçmiştir. Bunun en önemli göstergesi ise, I. Kosova Savaşı'nda tüm bu beyliklere mensup askerlerin I. Murad'ın çağrısıyla Osmanlı ordusunda yer almış olmasıdır.⁵³ Özellikle Batı Anadolu sahil beylikleri üzerinde nüfuz elde edilmesi, Osmanlıların Adalar Denizi'ndeki varlığını büyük ölçüde arttırmıştır. Bu sularda seyreden Osmanlı gemileri için bilhassa Aydın ve Menteşe beyliğinin limanları hayati ikmal noktaları özelliği taşımaktadır. Tâbi statüsüne geçen bu beyliklerin denizci personelinden bir kısmının da bu yıllarda doğrudan Osmanlı hizmetine geçmiş olduğu varsayılabilir. Öyle ki, 1387'de Türk *fustalar*ının yaptıkları yağma saldırıları ve Eğriboz'dan Gelibolu, İzmir, Theologos (Selçuk) ve Balat'a götürülen halk için Venediklilerin müracaat mercii I. Murad olmuştur.⁵⁴

⁴⁹ "Aydın-oglu ve Saruhan-oglu ve Menteşe-oglu ve Teke-oglu yilleri dinüp âteş gibi serkeşliği kodılar ... illerinden günlerinden el yudılar": Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*: III, s. 47.

⁵⁰ Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 99; İnalcık, "I. Murad", s. 161.

⁵¹ Elizabeth A. Zachariadou, "Avlonya'dan Antalya'ya: 1380'lerdeki Osmanlı Askeri Harekâtlarının Değerlendirilmesi", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egetia (1380-1699)* içinde, çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin ve Tülin Altınova, ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 256.

⁵² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınları, 1971, 1: s. 72; Emecen, *Beylikler Dünyası ve Osmanlılar*, s. 201.

⁵³ Emecen, *Beylikler Dünyası ve Osmanlılar*, s. 54, 81, 186, 201.

⁵⁴ Fleet, "Doğu Akdeniz ve Karadeniz", 1: s. 67.

1383'te tekrar Rumeli'ye geçen I. Murad Edirne'ye gelmiştir. Bu sırada imparatorun oğlu ve küçük ortağı olan II. Manuel, üslendiği Selanik'ten hareketle 1382'den itibaren Makedonya ve Tesalya'da bazı bölgeleri geri almaya başlamıştır. Manuel'in başlattığı bu mücadele I. Murad'ın gözünü bu bölgeye çevirmesine sebep olmuştur. 1383'te Çandarlı Hayreddin Paşa Serez ve Selanik üzerine gönderilmiş, Kavala da bu harekâtın hedeflerinden biri olmuştur. 1387'ye kadar saldırı ve kuşatmalarla süren harekâtın sonunda, Bizans'ın bölgede kalan son limanları ve mülkleri de Osmanlıların eline geçmiştir. Serez'in ele geçirildiği 1383 veya 1385 yılında kuşatma altında olan Kavala da fethedilmiştir. Evrenos Bey'in karadan ve Azeb Bey'in donanmayla denizden kuşattığı Kavala, Venedik'ten yardım alamayarak ele geçirilmiştir. Adalar Denizi'nde Osmanlıların deniz gücünü de kullanarak ele geçirdiği ilk liman şehrinin Kavala olduğu kabul edilebilir. Başlangıçta burada gevşek bir idare kurmuş olan Osmanlıların, Kavala'yı hemen bir donanma üssüne dönüştürmüş olma ihtimalleri zayıf görünmektedir. Nitekim 1390'da Bizans tahtını darbeyle ele geçirmeye giden Manuel Paleologos'a Kavala birlikleri de yardım etmiştir. Dört yıl süren kuşatmanın ardından etrafı harap edilen ve "İkinci İstanbul" olarak anılan Selanik şehri de Osmanlı ordularına kapılarını açmıştır (9 Nisan 1387). Selanik kuşatmasında donanma kullanıldığına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamakta olup, aksine deniz yoluyla kaçanlar olduğundan limanın açık olduğu anlaşılmaktadır. Manuel'e desteğini esirgeyen şehir halkı, Hayreddin Paşa'nın yağma ve esaret tehdidi sebebiyle Osmanlıların şehri barış yoluyla ele geçirmesine izin vermiştir. Selanik halkı da -Kavala'daki gibi- ayrıcalıklı bir vasal statüde 1391'e kadar kalmış, Osmanlılar şehirde tam bir idari kontrol kurmamışlardır. Böylelikle Adalar Denizi'nin kuzeyinde elde edilen ikinci önemli liman şehri de henüz Osmanlılar için gerçek bir deniz üssü özelliği kazanmamıştır.⁵⁵ Selanik düştükten sonra 1388'de Manuel Paleologos I. Murad'ı hükümdar olarak tanıyıp ona uydu-krallık yemini etmek zorunda kalmıştır.⁵⁶

⁵⁵ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 84-85; Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 91; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 28; Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman: III*, s. 35; Muralt, *Chronographie Byzantine*, 2: p. 726, 729; Apostolos E. Vakalopoulos, "Οι δημοσιευμένες ομιλίες του αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ισιδώρου ως ιστορική πηγή για τη γνώση της πρώτης Τουρκοκρατίας στη Θεσσαλονίκη (1387-1403)", *Μακεδονικά*, 4 (1960), p. 33; Zachariadou, "Avlonya'dan Antalya'ya", s. 253; İnalcık, "I. Murad", s. 160-161; Machiel Kiel, "Kavala", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s. 61; Machiel Kiel, "Selânik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 352; Melek Delilbaşı, *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2013, s. 99, 144.

⁵⁶ Werner, *Osmanlılar (1300-1481)*, s. 212.

Rumeli'nin ilk beylerbeyi Lala Şahin Paşa'nın vefatıyla yerine getirilen Timurtaş Paşa'nın ilk icraatı, Osmanlı denizciliği açısından önem taşımaktadır. Bu, I. Murad'ın emriyle Timurtaş Paşa tarafından Saruhan'dan göçerlerin getirilip Vardar ve Serez ovasına yerleştirilmesi hâdisesidir.⁵⁷ Serez bu olaydan kısa süre önce fethedilmiş ve Evrenos Bey'in uç merkezi olmuştur. Saruhanoğlu Beyliği'nin bu sıralarda Osmanlılar tarafından ele geçirilmemiş olmakla birlikte, I. Murad'ın gerek 1382'den itibaren Germiyan ve Hamidoğlu beyliklerinin arazilerinin alındığı süreçte ve gerek Karamanoğulları üzerine düzenlediği seferden sonra tâbi statüsüne geçtiği hatırlanmalıdır. Yıldırım Bayezid zamanında da yine Menemen Ovası'nda kışlayan Saruhan göçerlerinin tuz yasağına uymamaları sebebiyle Filibe yöresine göç ettirildiği bilinmektedir.⁵⁸ Ancak İzmir Körfezi'ne yakın olan bu göçerlerin hangi yolla ve ne şekilde Rumeli'ye geçirildiğine dair bahis yoktur. Muhtemelen 1385 sıralarında gerçekleştirilmiş olan bu nakliye için en uygun tahmin, göçerlerin öncelikle Boğaz'a getirilmiş olmalarıdır. Gelibolu'daki gemilere yüklenen Saruhan yörüklerinin bundan sonraki rotası ise Serez ile aynı sıralarda ve donanmanın da kullanımıyla fethedilmiş olan Kavala olabilir. Bu rota kara yoluyla geriye en az mesafenin kaldığı güzergâhtır. Güvenlik önlemleri açısından deniz yolculuğunun tercih edilmemiş olması seçeneği düşünülürse, yörüklerin yalnızca Gelibolu'dan karşıya geçirildiklerini varsaymak gerekecektir. Osmanlı nakliye filosunun doğrudan İzmir Körfezi'ne giderek göçerleri yüklenmiş olması ihtimali ise, İzmir'in sahil kalesinin ve limanının henüz Türklerin elinde olmaması sebebiyle daha zayıf bir seçenektir. Her halükarda Osmanlı deniz gücü bu olayla birlikte Rumeli'ye büyük bir nakliye operasyonunun daha gerçekleşmesini sağlamıştır.

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin kaydettiği ve tahminen Nisan 1387'de meydana gelen bir hâdise ise, Osmanlıların Gelibolu ve Boğaz'ı kontrol seviyesi açısından önemli bir bilgi sunmaktadır. Bu sıralarda I. Murad Gelibolu'daki sarayında otururken, ağır yüklü büyük bir *barça* Boğaz'dan geçmektedir. O dönemde Osmanlıların kadirga ve kalyata gemileri olmadığından Avrupa gemilerinin geçişini engellemek mümkün olmamaktadır. Ancak bu barça geçiş esnasında rüzgarın kesilmesi sebebiyle hareketsiz kalmıştır. Orada bulunan Saruca Paşa ise

⁵⁷ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 84-85; Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 91, 102; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 28; Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman: III*, s. 42; Muralt, *Chronographie Byzantine*, 2: p. 726; Evangelia Balta, "Serez", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 36, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 556; İnalcık, "I. Murad", s. 160.

⁵⁸ I. Bayezid tarafından oğlu Ertuğrul'a bu işi "yarar kullarına ısmarlaması" emredilmiştir: *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 100; M. Münir Aktepe, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *Türkiyat Mecmuası*, 10 (1953), s. 300-301.

hemen bir *kalyatacık* donatarak karadan çekirmiş ve barçanın üzerine gitmiştir. Barça top ve tüfek atışlarıyla durduğu yerden hayli kayıp verdirirken, Saruca Paşa kalyatası ile top altına girip barçaya çıkmış ve pek çok adamını kaybetmekle birlikte gemiyi zapt etmeyi başarmıştır. Ele geçirilen bu gemide bulunan Bizans imparatorunun kızı, Şehzade Bayezid ile evlendirilmiştir. Barçada bulunan ganimetin kendisine bağışlandığı Saruca Paşa ise bu parayla Gelibolu'da hayrât yaptırmıştır.⁵⁹ 1387 baharında Yenişehir Sarayı'na gelen I. Murad'ın, Haziran ayında kendisinin ve oğulları Bayezid ile Yakub'un, Bizans imparatorunun üç kızıyla evlendiği ve düğün yaptığı bilinmektedir.⁶⁰ Kemalpaşazâde I. Murad'ın bu düğünü yapmasını, kendisi karada meşgulken denizden olası bir Bizans saldırısına karşı aldığı mecburi bir önlem olarak gösterir.⁶¹ Bu hanımlar yüksek ihtimalle II. Manuel'in veya babası V. Ioannes Paleologos'un kızlarıdır.⁶²

I. Murad'ın, daha önce bahsedilen Makedonya harekâtını başlatmasının arkasındaki sebeplerden biri, Balkanlardaki en büyük rakibi Macaristan Kralı Louis'nin Eylül 1382'de ölümü olmuştur. Bu harekât kapsamında Balkanların batısına ilerleyen Osmanlı kuvvetlerinin esas hedefi ise tarihi *Via Egnatia* yolu olmuştur. 1385'te Arnavutluk'un en kudretli beyi Balşa'nın Savra (Muzakiye) Ovası'nda Timurtaş Paşa'ya yenilmesi ve hayatını kaybetmesiyle bu bölgede Osmanlı hâkimiyetinin ilk devresi başlamış, sınırlar Adriyatik'e dayanmıştır.⁶³ Balşa'nın düşmanı ve bölgenin önemli liman şehirlerinden Draç'ın hâkimi olan Charles Thopia (öl. 1388), 1385'ten itibaren Osmanlıların müttefiki idi ve burada bir donanmaya da sahipti.⁶⁴ Esasen Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın bu bölgeye gelişi, Avlonya ve Kanina gibi sahil şehirlerine sahip Balşa'nın, Draç'ta Topia'yı sıkıştırması ve onun da Osmanlıları yardıma çağırmasıyla gerçekleşmiştir.⁶⁵ Savra, Adriyatik sahillerine 20 km mesafede, en yakındaki büyük

⁵⁹ Gelibolulu Mustafa 'Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül ve İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri: 1997, s. 125-126.

⁶⁰ Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 101; İncalcık, "I. Murad", s. 161.

⁶¹ Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman: III*, s. 74.

⁶² Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, 2: s. 114; Donald M. Nicol, *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus) ca. 1100-1460: A Genealogical and Prosopographical Study*, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1968; Anthony Luttrell, "John V's Daughters: A Palaiologan Puzzle", *Dumbarton Oaks Papers*, 40 (1986), p. 103, 106.

⁶³ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 84-85; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 176-177; İncalcık, "I. Murad", s. 160.

⁶⁴ Machiel Kiel, "Draç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 522.

⁶⁵ Osmanlıların bu bölgeye ilk kez gelişi, 1380'de Yanya Despotu Thomas'ın Arnavutlara karşı yardım talebi üzerine, Lala Şahin Paşa tarafından kuvvet gönderilmesiyle gerçekleşmiştir: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 204-205; Machiel Kiel, "Karlı-ili", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 24, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s. 499.

sahil şehirleri Draç'a ve Avlonya'ya yaklaşık 60 km uzaklıktadır. Osmanlılar Arnavutluk ve Dalmaçya sahillerine geldiklerinde, bu bölgede nüfuzu olan Venedik ile de karşı karşıya gelmişlerdir. Osmanlı kuvvetleri 1383-1386 yıllarında sahille irtibatlı İşkodra'yı elde tuttularsa da Venediklileri gücendirmemek adına bu bölgeden çekilmişler ve aynı yıl şehir George Stratsimirović tarafından Venedikliler'e satılmıştır.⁶⁶ Avlonya'da ise 1385'te Balşa'nın ölümünden sonra buraya yerleşen karısı, Türklere karşı Venedik'ten yardım istemiştir. Hakikaten ertesi yıl baharında bir Türk ordusu şehri kuşatmıştır ki, Venedik kaynaklarına göre başında bizzat I. Murad bulunmaktadır. Ancak aynı yıl I. Murad yönünü Niş'e çevirerek buradan uzaklaşmıştır.⁶⁷ Şubat 1388'de Venedik'e gelen bir raporda, Avlonya'nın hanımı Türklere karşı kendisini savunabilmek için bir *pergandi* satın almak ve Venedik himayesine girmek için Senato'dan izin istemektedir.⁶⁸ Aynı yıl Papa, Castella piskoposuna Türklere karşı iki kadirga donatması talimatını verir, Venedik'i de buna dâhil eder ve katılanlara endüljans ihsan eder.⁶⁹ Ancak bu bölgenin Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi 1417'ye kadar gerçekleşmemiştir.⁷⁰ Türklere karşı mücadelenin unsurları arasında sınırlı sayıda da olsa savaş gemilerinin zikredilmiş olması, Türklerin bu bölgede 1385-1388 yılları arasında deniz üzerinden de akınlar düzenlemiş olabileceklerini akla getirir. Ancak kaynaklarda bu konuda net bir bilgi yer almaz. Kavala Şahin'in Ağustos 1388'de Ploşnik'te Bosna ordusu tarafından uğratıldığı bozgun⁷¹ sonrasında ise, Adriyatik çevresinde birkaç yıldır süren Osmanlı ilerlemesi sekteye uğramıştır.

1388'de Türklerin Modon ve Koron'a saldırıları söz konusu olmuştur.⁷² Artan Osmanlı tehlikesine karşı ise Roma'daki Papa VI. Urban aynı yıl İstanbul'un savunması için bir kadirga donatarak yollamış ve Haçlı seferine katılacaklara endüljans vadetmişse de birlik sağlanamamıştır.⁷³ Nihayet I. Murad Kosova Savaşı için 1389'da Gelibolu'dan ayrılırken, Yanıç Bey'i azeblerle burada bırakmış ve *kâfir* saldırısına karşı Boğaz'ı koruyup dikkatli olmasını tembihledikten sonra son

⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 177, 205; Machiel Kiel, "İşkodra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 23, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s. 433.

⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 207; Zachariadou, "Avlonya'dan Antalya'ya", s. 254-255.

⁶⁸ Muralt, *Chronographie Byzantine*, 2: s. 731.

⁶⁹ Muralt, *Chronographie Byzantine*, 2: s. 732.

⁷⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 207; Machiel Kiel, "Avlonya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, s. 118.

⁷¹ İnalçık, "I. Murad", s. 161.

⁷² Fleet, "Doğu Akdeniz ve Karadeniz", 1: s. 68.

⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 236.

seferine çıkmıştır.⁷⁴ Bu sırada Venedik amirali Pietro Zeno'nun Osmanlı kadırgalarına saldırdığı bilinmektedir.⁷⁵ Ancak Kosova Savaşı'ndan sonra I. Murad'ın yerini alan Yıldırım Bayezid'e anlaşma için ilk gelen elçilerden biri Venedikliler olmuştur. Arkasından Piza, Floransa ve Napoli de daha önce I. Murad'ın vermiş olduğu ahidnâmelerin onaylanması için sıraya girmişlerdir.⁷⁶

Sonuç

Saltanatının en büyük uğraşı Rumeli'yi Osmanlılara kazandırmak olan I. Murad, bunu yaparken ağır adımlarla deniz kuvvetlerine de yatırımlar yapmış ve Orhan Bey zamanında oluşturulan filo onun zamanında ilerleme kat etmeye devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlıların donanmadan istifadesi, genellikle Çanakkale Boğazı'nın korunmasını sağlamak ve Anadolu-Rumeli arasında özellikle askeri ve sivil unsurların nakledilmesini sağlamak şeklinde gerçekleşmiştir. I. Murad devrinde Osmanlı donanması ile başka bir donanma arasında küçük çarpışmalar dışında bir deniz savaşı yaşanmamıştır. Bunun yanında Süzebolu, Biga ve Kavala gibi güçlü liman şehirlerinin ele geçirilmesinde Osmanlı donanması önemli rol üstlenmiştir. Bu dönemde Osmanlıların Karadeniz'in Anadolu tarafında kayda değer bir faaliyetine rastlanmazken, özellikle Süzebolu'nun fethiyle Osmanlılar ilk defa Karadeniz'in Avrupa sahillerinde varlık göstermeye başlamışlardır. Diğer taraftan Kavala ve özellikle Selanik'in ele geçirilmesiyle, Adalar Denizi'nin kuzeyinde öncelikle ticari, daha sonra askeri maksatlarla kullanabilecekleri önemli limanlara sahip olmuşlardır. Osmanlıların Adriyatik sahillerine ulaşması da yine ilk defa I. Murad'ın saltanatının son yıllarında gerçekleşmiş, ancak bu bölgede ilk etapta kalıcı olamamışlardır.

I. Murad, saltanatının son yıllarında deniz gücünün nimetlerinden, özellikle Venedik ve Cenova gibi tüccar denizci cumhuriyetlere karşı istifade etmiş, Osmanlı donanması caydırıcı bir güç olarak Marmara'nın dışında da kendini göstermeye başlamıştır. Neredeyse Antalya'ya kadar inen ticaret yolu onun zamanında Osmanlı kontrolü altına girmiş, Batı Anadolu'nun denizci beylikleri üzerinde otorite sağlanmıştır. Bu sayede Yıldırım Bayezid padişah olduktan sonra bu beylikleri hızla Osmanlı bünyesine katabilmiştir. 1390'da Aydın, Saruhan ve Menteşe limanları ile denizci personelinin Osmanlı hizmetine alınması ile Gelibolu merkezli Osmanlı donanması artık büyük bir deniz gücü haline gelmiş, Osmanlı askeriyesinin ciddi

⁷⁴ Neşrî, *Cihânnümâ*, s. 105.

⁷⁵ Thiriet, *Sénat de Venise*, 1: s. 183; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 227.

⁷⁶ Thiriet, *Sénat de Venise*, 1: p. 183; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 1: s. 234.

bir caydırıcı unsuru özelliği kazanabilmiştir. I. Murad'ın son yıllarında Adalar Denizi'ne açılmaya başlayan Osmanlı deniz gücü için artık bu deniz başlı başına bir hedef olmuştur. Doğu Akdeniz-Antalya-Bursa ve Balkanlar'da *Via Egetia* eksenindeki ana ticaret yollarının denetimine odaklanan I. Murad, bu kontrolün getirdiği mâli imkânları ardılına devretmiş, bunu yaparken İtalyan tüccar ve denizci güçlerin tüm dikkatini üzerine toplamamaya özen göstermiştir. Yine de onun zamanında artık Osmanlı donanmasının sakınılması gereken önemli bir askeri unsur olduğu gerçeği, başta Papalar olmak üzere Avrupa'nın önemli güçlerinin gözünden kaçmamıştır.

Kaynaklar / References

Kaynak Eserler

- Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Bizans Kısa Kronikleri (Chronika Byzantina Breviora): Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları*. Çev. Şahin Kılıç. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.
- Celâl-zâde Sâlih Çelebi. *Hadîkatü's-Selâtin: İnceleme-Metin*. Haz. Hasan Yüksel ve H. İbrahim Delice. Ankara: TTK, 2013.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî. *İbn Battûta Seyahatnâmesi I. 2*. Baskı. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Gelibolulu Mustafa 'Âlî Efendi. *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*. Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar ve Ahmet Gül ve İbrahim Hakkı Çuhadar. Kayseri, 1997.
- Kâtip Çelebi. *Tuhfetü'l-Kibar fî Esfari'l Bihar I*. Haz. Orhan Şaik. İstanbul: Gök Yayınları, 1980.
- Kemalpaşazâde (İbn Kemal). *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*. Haz. Abdullah Satun. İstanbul: Çamlıca, 2014.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Şihabeddin b. Fazlullah El-Ömerî. *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım: Mesâlikü'l-Ebsâr*. Çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Theodoros Spandunis. *Osmanlı Sultanları*. Ed. Donald M. Nicol. Çev. Necdet Balta. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

Araştırma Eserler

- Abulafia, David. *Büyük Deniz: Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Alfa, 2012.
- Ágoston, Gábor. *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*. Çev. ve Haz. Kahraman Şakul. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Aktepe, M. Münir. "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair". *Türkiyat Mecmuası*. 10 (1953): 299-312.
- Balta, Evangelia. "Serez". *DİA*. 36, 2009: 556-558.
- Bostan, İdris. "İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu". *İçinde Türk Denizcilik Tarihi I*. Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009: 73-83.
- Cox, Eugene L. *The Green Count of Savoy: Amadeus VI and Transalpine Savoy in the Fourteenth Century*. Princeton: Princeton University Press, 1967.
- Çağ, Galip. "Bizans'ın Son Umudu: Yeşil Kont Amadeo (Savoy Kontu Amadeus VI) ve Doğu Seferi". *İçinde 14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*. Ed. Altan Çetin. İstanbul: Selenge Yayınları, 2023: 277-294.
- Çetin, Altan. "14. Yüzyılda Haçlıların Doğu Akdeniz'e Taarruzuna Memlûk Tepkisi". *İçinde 14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*. Ed. Altan Çetin. İstanbul: Selenge, 2023: 339-358.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

- Delilbaşı, Melek. *İki İmparatorluk Tek Coğrafya: Bizans'tan Osmanlı'ya Geçişin Anadolu ve Balkanlar'daki İzleri*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.
- El-Alevî, Abdülaziz. "İbn Fazlullah el-Ömerî". *DİA*. 31, 1999: 483-484.
- Emecen, Feridun M. *Batı Anadolu Beylikler Dünyası ve Osmanlılar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Eyice, Semavi. "Hudâvendigâr Külliyesi", *DİA*. 18, 1991: 290-295.
- Fleet, Kate. "Osmanlı Devleti'ni Erken Döneminde Doğu Akdeniz ve Karadeniz'de Denizcilik Faaliyetleri". İçinde *Türk Denizcilik Tarihi I*. Çev. Sedat İşçi. Ed. İdris Bostan ve Salih Özbaran. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2009: 63-71.
- Halecki, Oscar. *Un Emperour de Byzance à Rome*. Warszawa, 1930.
- Heyd, W. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. Çev. Enver Ziya Karal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1975.
- Işın, İ. Bülent. *Osmanlı Bahriyesi Kronolojisi: XIV – XX Yüzyıl (1299-1922)*. Ankara: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Merkez Daire Başkanlığı Basımevi, 2004.
- İlgürel, Mücteba. "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", *Belleten*. 65/243 (Ağustos 2001): 637-653.
- İnalcık, Halil. "Polunya (Apollunia) – Tanrı-Yıktdığı Osmanlı Rumeli Fetihleri Kronolojisinde Düzeltmeler (1354-1371)". İçinde *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*. Ed. Zeynep Tarım Ertuğ. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006: 27-57.
- İnalcık, Halil. "I. Murad". *DİA*. 31, 2006: 156-164.
- İnalcık, Halil. "Orhan". *DİA*. 33, 2007: 375-386.
- İnalcık, Halil. *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*. İstanbul: TDV Yayınları 2010.
- İnalcık, Halil. *Osmanlılar ve Haçlılar*. 2. Baskı. İstanbul: Alfa, 2014.
- Kiel, Machiel. "Avlonya", *DİA*. 4, 1991: 118-120.
- Kiel, Machiel. "Draç". *DİA*. 24, 1994: 522-524.
- Kiel, Machiel. "İşkodra". *DİA*. 23, 2001: 433-434.
- Kiel, Machiel. "Karlı-ili". *DİA*. 24, 2001: 499-502.
- Kiel, Machiel. "Kavala". *DİA*. 25, 2002: 60-62.
- Kiel, Machiel. "Selânik". *DİA*. 36, 2009: 352-357.
- Laiou, Angeliki ve Cécile Morrisson. *Bizans Dünyası: Bizans İmparatorluğu ve Komşuları (1204-1453)*. Çev. Aslı Bilge. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2023.
- Luttrell, Anthony "John V's Daughters: A Palaiologan Puzzle". *Dumbarton Oaks Papers*. 40 (1986): 103-112.
- Merçil, Erdoğan. "Menteşeoğulları". *DİA*, 29, 2004: 152-153.
- Muralt, Eduard von. *Essai de Chronographie Byzantine: 1057-1453-II*. Saint-Petersburg: Eggers et Comp., 1873.
- Muslu, Cihan Yüksel. *Osmanlılar ve Memluklar: İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Nicol, Donald M. *The Byzantine Family of Kantakouzenos (Cantacuzenus): ca. 1100-1460: A Genealogical and Prosopographical Study*. Washington: D. C. Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1968.

- Nicol, Donald M. *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*. Çev. Bilge Umar. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Öden, Zerrin Günal. *Karası Beyliği*. Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hânedanlar: Türkiye (1074-1990)-II*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Öztürk, Murat. "XIV. Yüzyılda Doğu Akdeniz'deki Memlûk-Haçlı Mücadelesinde Kullanılan Gemiler". İçinde *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*. Ed. Altan Çetin. İstanbul: Selenge, 2023: 419-448.
- Pfeffermann, Hans. *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*. Çev. ve Haz. Kemal Beydilli. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- Pilat, Liviu ve Ovidiu Cristea. *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*. Leiden and Boston: Brill, 2018.
- Pitcher, Donald Edgar. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*. Çev. Bahar Tırnakçı. 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Mesâlikü'l-Ebsâr". *DİA*. 29, 2004: 265-266.
- Solak, Kürşat. "Memluk Devleti-Menteşe Beyliği Münasebetleri". İçinde *Menteşeoğulları Tarihi: 25-27 Nisan 2012-Muğla (Bildiriler)*. Ed. Adnan Çevik ve Murat Keçiş. Ankara: TTK Basımevi, 2016: 77-95.
- Tekindağ, Şehabettin. "Fatih Devrinde Osmanlı Memlûkları Münasebetleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 30 (1976): 73-98.
- Tekindağ, M. C. Şehabettin. "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (1367)". *Tarih Dergisi*. 6 (1954): 161-174.
- Thiriet, Freddy. *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie-I*. Paris: 1958.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi-I*. 5. Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. 5. Baskı. Ankara: TTK Basımevi, 2003.
- Vakalopoulos, Apostolos E. "Οι δημοσιευμένες ομιλίες του αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ισιδώρου ως ιστορική πηγή για τη γνώση της πρώτης Τουρκοκρατίας στη Θεσσαλονίκη (1387-1403)". *Μακεδονικά*. 4 (1960): 20-34.
- Werner, Ernst. *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar (1300-1481) Osmanlı Feodalizminin Oluşum Süreci*. Çev. Yılmaz Öner ve Orhan Esen. İstanbul: Yordam Kitap, 2014.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği*. Çev. Orhan Şaik GökYayınları Ankara: TTK Basımevi, 1986.
- Yerasimos, Stephane. *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XIVe-XVIe siècles)*. Ankara: Imprimerie de la Société Turque d'Histoire, 1991.
- Yılmazyaşar, Hasan. "Bursa'dan Kosova'ya: Hüdavendigar Dönemi (I. Murad) Osmanlı Mimarisi". Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, 2017.
- Yılmazyaşar, Hasan. "Bursa Eski Kaplıca: Mimar ve Yapının Orijini Meselesi". *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD.)* 2 (2018): 3-43.
- Zachariadou, Elizabeth A. "Avlonya'dan Antalya'ya: 1380'lerdeki Osmanlı Askeri Harekâtlarının Değerlendirilmesi". İçinde *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova. Ed. Elizabeth A. Zachariadou. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Ekler

Ek 1. I. Murad Devrindeki Fetihler ve Siyasi Sınırlar⁷⁷

⁷⁷ Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, 3. b., çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, Harita 10.

Yazar Hakkında / About Author

**Dr. ENES DEPE | Anadolu Üniversitesi |
edepe[at]anadolu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1086-4086**

1990 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Adnan Kahveci İlköğretim Okulu'nda ve Yabancı dil ağırlıklı Hasan Şadoğlu Lisesi'nde ilk ve orta öğretim tahsilini bitirdi. 2008-2010 yılları arasında ODTÜ Tarih Bölümü'nde iki yıl öğrenim gördü. 2010 yılında girdiği Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2014 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisansını yaparken 2015 senesinde Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevliliğine atandı. *18. yy'da Taşra Tezgahlarında Kalyon İnşa Organizasyonu* isimli teziyle yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Doktora programını Anadolu Üniversitesi Tarih Bölümü'nde *Eski ve Yeni Arasında Osmanlı Donanması: 1770-1790* adlı doktora teziyle 2023'te tamamladı. Halen Anadolu Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olup, İngilizce bilmektedir.

**Dr. ENES DEPE | Anadolu University |
edepe[at]anadolu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1086-4086**

He was born in Istanbul in 1990. He completed his primary and secondary education at Adnan Kahveci Primary School and Hasan Şadoğlu High School (Foreign Language Intensive High School). He studied in Department of History at METU for two years between 2008-2010. He graduated from Marmara University, Department of History, which he entered in 2010, in 2014. While he was doing his master's degree at the Department of History at Istanbul University, he was appointed as a Research Assistant at the Faculty of Humanities at Anadolu University in 2015. He completed his master's degree with his thesis titled *The Organisation of Galleon Building in the Provincial Docks in the 18th Century*. He completed his doctoral program at Anadolu University Department of History in 2023 with his doctoral thesis titled *Ottoman Navy between the Old and the New: 1770-1790*. He is currently a research assistant at Anadolu University and speaks English.

TİMURLU KAYNAKLARINDA YILDIRIM BAYEZİD ANLATISI VE ANKARA SAVAŞI

NARRATIVE OF YILDIRIM BAYEZİD AND THE BATTLE OF ANKARA IN TIMURID SOURCES

Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel

TİMURLU KAYNAKLARINDA YILDIRIM BAYEZİD ANLATISI VE ANKARA SAVAŞI

Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Özet

Kökeni 1243 yılında Moğollar ile Selçuklular arasında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'na kadar giden Yıldırım Bayezid ile Emîr Timur arasında Anadolu üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadelesi 1402 yılı temmuz ayında meydana gelen Ankara Savaşı ile son bulmuştur. Yıldırım Bayezid'in bu savaşta yenilip esir düşmesi ve esaret altındayken vefat etmesi üzerine Osmanlı Devleti fetret dönemine sürüklenmiştir. Bu nedenle Osmanlı ve Türk tarihinin dönüm noktalarından olan bu savaşın galibi Timur hakkında Osmanlı tarihçileri birçok menfi ifade kullanmışlardır. Bu menfi ifadeler dolayısıyla Anadolu coğrafyasında kötü bir Emîr Timur imajı ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Emîr Timur'un bu olumsuz imajı beş yüz yıl sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde kaleme alınan romanlarda bile yankılanmaktadır. Yıldırım Bayezid'e Timurlu coğrafyasından nasıl bakıldığı konu ise üzerinde çok durulmayan bir konudur. Bu çalışmada Timurlu kaynaklarında nasıl bir Yıldırım Bayezid karakteri çizilmiştir? sorusunun cevabı verilmeye çalışılmıştır. Timurlu kaynaklarında çizilen bu Bayezid karakteri Timur ile giriştiği hâkimiyet mücadelesi ve bu mücadelenin son bulduğu Ankara Savaşı ekseninde şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Yıldırım Bayezid, Ankara Savaşı, Timurlu Kaynakları, Emîr Timur, Anadolu

NARRATIVE OF YILDIRIM BAYEZID AND THE BATTLE OF ANKARA IN TIMURID SOURCES

Prof. Musa Şamil Yüksel

Ankara Yıldırım Beyazıt University

Abstract

The struggle for dominance over Anatolia between Yıldırım Bayezid and Emîr Timur, whose origins go back to the Battle of Köseadağ between the Mongols and the Seljuks in 1243, ended with the Battle of Ankara in July 1402. After Yıldırım Bayezid was defeated in this war, captured, and died while in captivity, the Ottoman Empire was dragged into the interregnum. For this reason, Ottoman historians have used many negative expressions about Emîr Timur, the winner of this war, which is one of the turning points of Ottoman and Turkish history. Due to these negative expressions, a bad image of Emîr Timur emerged in Anatolia. This bad image is echoed even in the novels written during the period of the Turkish Republic, which was founded five hundred years later. The issue of how Yıldırım Bayezid is viewed from the Timurid realm is a subject that is not emphasized much. In this study, we tried to answer the question of what kind of character Yıldırım Bayezid was depicted in Timurid sources. This character of Bayezid depicted in Timurid sources was shaped on the axis of the struggle for dominance with Emîr Timur and the battle of Ankara war, which ended this struggle.

Keywords

Yıldırım Bayezid, Battle of Ankara, Timurid Sources, Emîr Timur, Anatolia

Osmanlı Devleti ile Timurlular arasında fiilen Emîr Timur'un 1393 yılında Anadolu sınırlarına gelmesi ile başlayan ve 1402 yılı temmuz ayında Ankara yakınlarında Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'i mağlup etmesi neticelenen hâkimiyet mücadelesi sonuçları açısından Türk ve dünya tarihinin dönüm noktalarından birisidir. Bu mücadelenin köklerini 1243'te Anadolu Selçuklu Sultanlığı ile Moğollar arasında cereyan eden Köseadağ Muharebesi'nde ¹ bulabilmek mümkündür. Nitekim bu çarpışmayı kaybetmekle Anadolu Selçuklu Devleti Moğol egemenliğine girmiştir. Hülâgû'nün 1253'te İran'a gönderilmesiyle Moğol tâbiyeti İlhanlı tâbiyetine dönüşmüş ve bu süreç, Selçukluların yıkılışından sonraki yıllarda da devam etmişti. Olcaytu Han'ın 1316 yılındaki ölümünden sonra Anadolu'da çıkan isyanlar, oğlu Ebû Said Bahadır Han'ın önde gelen beylerinden Emîr Çoban tarafından bastırılmıştır. Daha sonra Anadolu valisi olarak atanarak Anadolu'da kurulan Türkmen beylikleri üzerindeki İlhanlı hâkimiyetini sağlamakla görevlendirilen oğlu Emîr Timurtaş'ın bu beylikler üzerine yaptığı başarılı seferler neticesinde Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyeti daha da güçlenmiştir.²

Bununla birlikte Emîr Çoban'ın 1327'de Ebû Said Bahadır Han tarafından öldürülmesi Anadolu'daki bu üstün durumu bir anda tersine çevirdi. Babasının öldürülmesinden bir süre sonra benzer akıbetin kendisi için de geçerli olabileceğinden çekinen Timurtaş Anadolu'dan ayrılarak Mısır'a doğru yöneldi. Anadolu'daki görevini kayınbiraderi olan Alâeddin Eretna'ya bırakmışsa da Ebû Said Bahadır Han bu göreve kısa süre sonra Celâyirli Büyük Şeyh Hasan'ı tayin etti. Ancak Şeyh Hasan bu görevi üzerine almayarak Anadolu'daki Moğol idaresini Alâeddin Eretna'nın sürdürmesini fiili olarak sağladı. Bunu, Büyük Şeyh Hasan'ın, Ebû Said Bahadır Han'ın ölümü üzerine daha iyi bir mevki kazanmak amacıyla İran'a dönmesi takip edince Alâeddin Eretna Anadolu'nun idaresini tamamen kendi üzerine aldı. 1352 yılında ölene kadar devam edecek bu egemenlik süreci de bu şekilde başlamış oldu.³

¹ Köseadağ Muharebesi için bk. M. Uyar, "Köseadağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek: İlhanlı Dönemi Tarihçiliği Bağlamında bir Savaşın Anatomisi", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, ed. A. Kaya, Sivas 2018, s.325-334.

² Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", C.22, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.104; Abdülkadir Yuvalı, "Ebû Said Bahadır Han", C.10, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.219.

³ Kemal Göde, "Eretnaoğulları", C.11, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.295-296.

Anadolu'da İlhanlı sonrası yeni bir düzen kök salarken çok uzaklarda, Türkistan'da Çağatay topraklarında da yeni bir düzen ortaya çıkıyordu. Timur adlı bir kişi 1370 yılında Çağatay tahtına Cengiz soyundan kukla bir han oturtmak suretiyle Semerkand'da iktidara gelmiş ve kendisini adeta Cengiz Han'ın yasal varisi olarak görmeye başlamıştı. Cengiz Han'ın İmparatorluğu'nu diriltme iddiasıyla İlhanlı tahtını ve topraklarını ele geçiren Timur'un 1393 yılında Bağdat'ı da aldıktan sonra eski İlhanlı mülkü olan Anadolu'ya göz dikmesi uzun sürmedi.⁴

Emîr Timur daha 1393 yılında Anadolu sınırlarına geldiğinde kendisini Cengiz Han'ın varisi olarak gördüğünü ve daha önce Moğol hâkimiyetine girmiş olan bu toprakları kimseye bırakmak niyetinde olmadığını Memlûk sultanına gönderdiği şu mektupta açık bir şekilde dile getiriyordu: "*Ebu Said Bahadır Han, tanrının rahmetine kavuştuktan sonra Cengiz Han neslinden büyük padişahlar kalmadı. Tavaif-i mülûk peyda oldu ve dünyada bir hercümerç meydana geldi. Eski usuller ve prensipler bozuldu. Böyle bir zamanda Cengiz Han neslinden gelen Emîr Timur taht ve saltanat üzerindeki bu gölgeyi kaldırarak İslam memleketlerini müfsitlerden temizledi ve komşu olmak hasebiyle ordusunu alıp buraya nazil oldu. Şimdi üzerimize düşen vazife komşuluk hakkını gözeterek dostane yaşamaktır, ta ki iki taraftan elçiler gidip gelsin, iki memleketin tacirleri serbestçe birbiri ile ticaret yapsınlar ve bu da ahalinin emniyet ve refahını mucip olsun.*"⁵ Nizameddin-i Şâmî'ye kazanmış olduğu zaferleri dile getirmesi için *Zafernâme* adlı eseri yazmasını bizzat Emîr Timur'un emretmiş olduğu husus göz önünde alındığında bu mealdeki bir mektubun bu esere tesadüfen konulmadığı rahatça anlaşılabacaktır.

Bu sırada Batı ve Orta Anadolu'da hâkimiyetini sağlamlaştıran ve Rumeli'de yaptığı fetihler sonrasında kendisine karşı oluşan Haçlı ittifakıyla mücadele etmekte olan Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin yasal varisi sıfatıyla Anadolu birliğini sağlama yolunda Doğu Anadolu üzerinde planlar yapmaktaydı.⁶

Bu nedenle *Cihan Hâkimiyeti Anlayışı*'na sahip iki büyük fatihin hâkimiyet alanları kesişiyor ve aralarında bir çatışma kaçınılmaz hale geliyordu. Çünkü Arap tarihçilerine göre Anadolu toprakları üzerindeki bu hâkimiyet mücadelesi başladığında Emîr Timur, Yıldırım Bayezid'e "*Babandan ve dedenden kalan topraklar ile kanaat et! Sultan Ebu Said döneminde Anadolu emîri olan Eretna'ya ait toprakları da bana ver!*"⁷ demek suretiyle onu bir *uç beyi* olarak gördüğünü ve

⁴ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK, 1991, s.7, 19.

⁵ Nizameddin-i Şâmî, *Zafernâme*, Yayınları Penahî Simnanî, Tahran 1363 h.ş., s.221.

⁶ Bkz. Halil İnalcık, "Bayezid I". *DİA*, 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.231-234.

⁷ Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk*, VI, Yayınları Mukammed Abdulkadir 'Atâ, Beyrut 1997, s.81; İbn Hacer, *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr*, II, Yayınları Hasan Habeşî, Kahire

Anadolu topraklarının, en azından doğrudan Moğol valileri tarafından idare edilmiş olan Anadolu'nun doğu bölgelerinin, kendi hâkimiyet alanı içerisine kaldığını açıkça ifade ediyordu.

1393 yılında Memlûk sultanına yukarıda bahsi geçen mektubu yollayan Emîr Timur ayrıca Erzincan emîri, Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu beyleri ile Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'e de itaatlerini bildirmeleri için mektuplar göndererek bölgedeki hâkimiyet alanını resmen ilan etmişti. Bu dönemde Batı Anadolu beylikleri topraklarının çoğunu ülkesine katmış olan ve Balkanlarda hâkimiyet mücadelesi veren Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid ile herhangi bir iletişime geçmemiş olması Emîr Timur'un onu kendisine şimdilik bir rakip olarak görmediği ve kendi hâkimiyet alanı için bir tehlike olarak algılamadığının göstergesiydi.

Yıldırım Bayezid, Emîr Timur'un ve Timurlu tarihçilerinin radarına ilk defa Mutahharten'in hâkim olduğu Erzincan üzerine 1399 yılında yapmış olduğu hamle sonucu, yani 1393 yılından bu yana Timur'un, Doğu Anadolu'daki en önemli müttefiklerinden birisi olan Mutahharten'e mektup yollayarak kendisine itaat etmesini istemesiyle girer. Anadolu'daki İlhanlı hâkimiyet alanı içindeki en önemli merkezlerden ve İlhanlıların son Anadolu valisi Emîr Eretna'nın şehirlerinden olan ve şimdi Timur'un hâkimiyetini kabul etmiş bulunan Erzincan'a yapılan bu hamle Timurlu cephesinde kabul edilebilecek bir hareket değildir. Dolayısıyla Timurlu kaynaklarında iki hükümdar arasında yaşanması kaçınılmaz olan Ankara Savaşı'nın en büyük nedenlerinden birisi olarak Yıldırım Bayezid'in yapmış olduğu bu hamle gösterilir. Bayezid tarafından gönderilen bu mektup üzerine *Zafernâme*'lerde derhal Emîr Timur'un Anadolu'ya yapacağı sefere, özlü sözler ve ayetlerle desteklenen şu ifadelerle ilahi meşruiyet, yani hukuki bir zemin hazırlandığı görülür: “Allah bir şeyin vukuu bulmasını arzu ederse onun sebeplerini de hazırlar ki, Allah Rum (Anadolu) beldelerinin bazılarının harap olmasını istediği için Rum valisi Yıldırım Bayezid'i zuhur ettirmiştir... Şevket ve satvetine mağrur olan Rum kayzeri Bayezid, haddini aşan ifadelerle kullanmak suretiyle Mutahharten'den kendisine itaat etmesini ve Erzincan ile civar memleketlerin haracını göndermesini istemiştir...”⁸

1994, s.225; el-Aynî, *Ikdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zaman*, [Kâzım Yaşar Koprıman, *el-Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Basılmamış Doktora Tezi, (Ankara, 1971), s.8.

⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s.217, 218; Şerefeddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, II, Yayınları Muhammed Abbasî, Tahran 1336 h.ş., s.185.

Timurlu tarihçilerinin Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid ile ilgili olarak eserlerinde yer verdikleri daha bu ilk kayıta Timur'un çıkacak olduğu Anadolu seferine ilahi bir meşruiyet hazırlamaları konumuz açısından önemlidir. Timurlu tarihçilerine göre Allah Anadolu'nun harap olmasını istemiş bunun müsebbibi olarak da mağrur ve muhteris bir kişi olan Yıldırım Bayezid'i Anadolu valisi yapmıştır. Bu kaderden kaçış yoktur ve Anadolu beldelerini harap edecek kişi de Emîr Timur'un ta kendisidir. Daha ilk kayıta Yıldırım Bayezid'in *Rum (Anadolu) valisi* olarak nitelendirilmesi de üzerinde durulması gereken bir diğer husustur. Timurlu tarihçileri Selçukluların varisi iddiasında olan ve Kahire'deki halifeden *Sultan-ı Rum* unvanını alan⁹ Yıldırım Bayezid'den *Sultan-ı Rum* olarak değil, *Emîr-i Rum*¹⁰, *Vali-yi Rum*¹¹ veya *Hâkim-i Rum*¹² olarak bahsederler.¹³ Kullanılan bu unvanlarla Yıldırım Bayezid'in bilinçli olarak bir emîr veya bir vali konumuna indirildiği aşikârdır. Diğer bir deyişle Yıldırım Bayezid bağımsız değil, bir hükümdara tâbidir ki, o hükümdar da zamanında Anadolu Selçuklu hanedanının tâbi olduğu İlhanlıları temsil eden Timur'un ta kendisidir.¹⁴

Yıldırım Bayezid'den gelen bu istek Mutahharten tarafından Emîr Timur'a bildirince Osmanlı sultanına derhal şu mealde bir mektup gönderilir: *"Allah kendi değerini ve mertebesini bilmesi, sınırını aşmaması için kuluna merhamet eder. Allah'a şükürler olsun bugün rub-u meskûn bizim tasarrufumuz altındadır. Etraftaki hükümdarlar bize tabidir ve bize itaatten yüz çeviremezler. En büyük ordular bize*

⁹ Emecen, Feridun, "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLIII (2014), s.71.

¹⁰ Mesela bkz. Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî*, II, Yayınları Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî, Tahran 1372 h.ş., s.894, 957, 962; Şâmî, *Zafernâme*, s.248.

¹¹ Mesela bkz. Şâmî, *Zafernâme*, s.218; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.283; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.898; Abdürrezzak-ı Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn Mecma'-ı Bahreyn*, I/2, Yayınları Abdülhuseyn-i Nevaî, Tahran 1383 h.ş., s.843, 903.

¹² Mesela bkz. Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, Yayınları Muhammed Debir Siyâkî, Tahran 1333 h.ş., s.396, 485.

¹³ Osmanlı Devleti hükümdarı olarak Yıldırım Bayezid'in hak ettiği *Padişah* unvanını ise yalnızca Timur sonrası Timurlu tarihçilerinden Hâfız-ı Ebrû ve Hondmir'in onun ölüm bahsini ele alırken sadece birkaç kez kullanılmaları da tesadüfi değildir. Bkz. Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.893, 982; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.486.

¹⁴ Benzer şekilde İran'a hâkim olduktan sonra İlhanlıların kendilerini Büyük Selçuklu Devleti'nin İran'daki varisi olarak görmeleri konusunda bkz. Mustafa Uyar, "İlhanlı Dönemi Tarih Yazımında Moğolların Anadolu Hâkimiyetine Meşruiyet Sağlama Argümanları", *XVIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 1-5 Eylül 2018): Hatıralar, Biyografiler, Otobiyografiler, Tarihçilik*, haz. Semiha Nurdan-Muhammed Özler, C.7, Ankara: TTK, 2022, s.483-499; Mustafa Uyar, "Patronaj ve Bürokratik Egemenlik Bağlamında İlhanlı Dönemi (1256-1353) Tarihyazımı", *İran'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*, ed. Serhan Afacan-Şefaattin Deniz-Abdulkadir Macit, Ankara: İLEM Yayınları, 2021, s.121-145.

karşı mukavemet edemezler. Biz senin neslini ve aslını biliriz. Senin soyun Gemici Türkmenlere dayanır ki, bunu izaha gerek yoktur. Eğer haddini bilir ve onu tecavüz etmezsen senin için iyi olur. Senin Frenklere karşı savaştığını bildiğimiz için şimdiye kadar askerlerimizi ülkene göndermedik. Müslümanlara zarar gelmesini ve kâfirlerin bundan faydalanmasını istemedik. Ama sen haddinden büyük sözler söylüyor, belayı üzerine davet ediyor ve selametinin kadrini bilmiyorsun. Aklınla hareket et, belayı üzerine davet etme! Bir an önce adımıza hutbe okut, sikke kestir ve gerekli olan haracı ve malı gönder!”¹⁵

Timurlu kaynaklarında Yıldırım Bayezid ile ilgili olarak yer alan bu ikinci kayıta soy meselesi dile getirilmektedir. Emîr Timur’un temsil etmekte olduğu Cengiz Han soyuna ve Cengiz Han geleneğine yapılan vurgudan sonra Yıldırım Bayezid’in soyu küçümsenerek “Gemici Türkmenlere” dayandırılmaktadır.¹⁶ Emîr Timur’un çıkacağı Anadolu seferi sırasında Yıldırım Bayezid’e karşı kullanacağı en büyük kozlarından birisi soy meselesi olacaktır. Timurlu tarihçilerinin Yıldırım Bayezid’i soylu olmayan sıradan bir vali ya da emîr olarak sıfatlandırmaları da bunun açık bir göstergesidir. Dolayısıyla Emîr Timur’un adına hutbe okutması ve sikke bastırması gerektiği vurgulanır ve kendisine bir *tâbi* muamelesi yapılır. Anadolu’nun vergisi de bir an önce Timur’a gönderilmelidir.

Timurlu tarihçilerine göre bu mektubu alan Yıldırım Bayezid konunun nereye varacağını hiç düşünmeden gayet mağrur bir şekilde “*Seninle muharebe etmek ne zamandan beri aklımdan geçiyordu. Bu düşüncemi fiiliyata geçirmeye karar verdim. Şayet üzerime gelmezsen ben senin üzerine Tebriz ve Sultaniye’ye geleceğim*” mealinde bir mektubu Emîr Timur’a yollar. Metbuluk isteği kabul edilmediği gibi bu şekilde uygunsuz bir cevap alan Timur hiç vakit kaybetmeden Anadolu topraklarına girer, sınırda kendisini karşılayan Mutahharten ile birlikte iki gün sonra Sivas’ı kuşatır ve kısa sürede şehri ele geçirir.¹⁷

¹⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s.217-218; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.187; Semerkandî, *Matla’-ı Sadeyn*, I/2, s.843; Hondmir, *Habibü’s-Siyer*, III, s.490; Caferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târih-i Kebîr*, Yayınları İsmail Aka, Ankara: TTK, 2011, s.11 (Müelliften metin içinde bundan sonra Caferî olarak bahsedilecek, eseri ise dipnotlarda Caferî, *Târih-i Kebîr* olarak gösterilecektir).

¹⁶ “Gemici Türkmenler” meselesi Hondmir tarafından Deşt-i Kıpçak Terâkimelerinden olan Osman Bey’in babası Davud’un, (Sultan III.) Alaeddin Keybubad döneminde bazı nedenlerden dolayı idaresindeki 10.000 çadırılık grup ile terk ederek Kefe üzerinden Anadolu’ya geldiği şeklinde açıklanır (Hondmir, *Habibü’s-Siyer*, III, s.487-489). Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Musa Şamil Yüksel, “Timurlu Kaynaklarında Yıldırım Bâyezid ve Meşruiyet Meselesi”, *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu (27-29 Kasım 2015, Bursa) Bildiriler*, Yayınları Hasan Basri Öcalan - Yusuf Ziya Karaarslan, Ankara: TTK, 2019, s.14-16.

¹⁷ Şâmî, *Zafernâme*, s. 219; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.187; Semerkandî, *Matla’-ı Sadeyn*, I/2, s.844, Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü’t-Tevârih*, II, s.899; Mirhond, *Ravzâtü’s-Safa*, IX, Yayınları Cemşid Keyânfer, Tahrân 1380 h.ş., s.4959; Hondmir, *Habibü’s-Siyer*, III, s.490; Caferî, *Târih-i Kebîr*, s.11.

Başta Nizameddin-i Şâmî olmak üzere Timurlu tarihçileri bu noktadan itibaren devamlı olarak haddini aşan bir Yıldırım Bayezid, karşısında ise onun bu kabul edilemez hareketlerine ve hezeyanlarına aldırmandan kendisine devamlı nasihat eden kerem sahibi bir Timur imajı çizerler ki, bu imaja göre Yıldırım Bayezid şeytanın kendisine vermiş olduğu gurura teslim olmuştur. Dolayısıyla Emîr Timur'un nasihatleri karşı tarafta asla karşılık bulmaz. Bu konuda örneğin Şâmî şu cümleleri dile getirir:

“Dünya bir müddet namdâr sultanlar ve meliklerden hali kalmış, bu nedenle de her memlekette bir kişi başkaldırmıştı. Dünyanın en büyük memleketlerinden olan Rum (Anadolu) diyarı da Yıldırım Bayezid'in eline geçmişti. O, bir müddet bu memleketleri istila edip istiklal davasında bulundu. Bunun üzerine şeytan kendisine gurur verdi. Kuvvet ve şevketine güvenerek haddini tecavüz etti. En büyük hükümdarların kendisine yazdıkları mektuplarda abdûhu, hadimûhu tabirlerini kullandıkları, dünyanın kudret ve kuvvet sahibi en haşmetli padişahlarının eşiğini ubudiyet dudaklarıyla öptükleri Emîr Sahip Kıran ile boy ölçmeye, ona karşı muhalefet göstererek bir takım manasız mektuplar yazmaya, münasebetsiz haberler göndermeğe kalktı. Bununla beraber Emîr Sahip Kıran sahip olduğu kerem ve yüce şahsiyeti gereğince onun bu hezeyanlarına hiç aldırmayarak nasihatlerle kendisini ikaz etmek istediye de bunun hiçbir faydası olmadı.”¹⁸

Bu arada Emîr Timur'un Sivas'ı aldıktan sonra Suriye seferine çıkmasını fırsat bilen Yıldırım Bayezid, Kara Yusuf ve Celayir Ahmed'in kışkırtmaları sonucu Erzincan'a, Mutahharten'in üzerine yürür. Şehre hâkim olduktan sonra Mutahharten'i affedip yeniden Erzincan valisi olarak atasa da eşi ve çocuğunu rehin olarak alıp götürmek suretiyle Emîr Timur'un kendisine olan öfkesini biraz daha artırır.¹⁹

Timurlu kaynaklarına göre Yıldırım Bayezid'in Kara Yusuf'u himaye etmesi de Emîr Timur'un Anadolu seferine çıkmasının önemli nedenlerden birisidir. Örneğin Şâmî'ye göre bir süredir memleketlerin ortasında şer ve fesat ocağını kurarak Müslümanların yolunu kesen, hacıları soyan, malları yağmalayan Kara Yusuf bu sırada Yıldırım Bayezid'e iltica etmiş, fırsat buldukça onun şer ve fesadını ortadan kaldırmakla uğraşan Emîr Timur ise Rum diyarına yine bu amaçla gelmiştir.²⁰

¹⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s.247-248.

¹⁹ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.503.

²⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s.248.

Emîr Timur'un başarılı geçen Suriye seferi dönüşünden sonra Timurlu kaynaklarında Yıldırım Bayezid hakkında biraz daha olumlu ifadelerin kullanıldığı gözden kaçmaz. Timur Karabağ'da kışlarken Yıldırım Bayezid'in elçilerinin gelmesi vesilesiyle yer verilen bu kayıttta daha önceki gibi gurur ve haddini aşma gibi ifadeler pek kullanılmaz. Çünkü Timur'un karşı konulamaz ordusuyla Suriye'den sonra Anadolu'ya da gireceğini ve bundan ülkenin zarar göreceğini öngören bazı akil kimseler Timur'a karşı gelmemesi ve kendisiyle barış yapması konusunda Yıldırım Bayezid'e nasihatte bulunmuşlardır. Bu kimselerin düşüncesine hak veren Yıldırım Bayezid akl-ı selim ile hareket etmiş ve önde gelen kadı ve emîrlerden iki kişi seçip Timur'a elçi olarak göndermiştir. Barış sağlamak üzere Karabağ'da Timur'un huzuruna gelen bu elçiler güzel bir şekilde ağırlanır. Elçileri dinleyen Timur kendileriyle Bayezid'e:

“Ben Rum diyarına yürümek, asker sevk etmek taraftarı değilim. Onlar daima Frenklere karşı gaza yaptıklarından böyle bir hareketle Frenklerin kuvvetlerinin artmasına ve Müslümanların zayıflamasına sebep olmak istemem. Fakat civarda bulunan yabancılardan daha ziyade Müslüman memleketlerine zarar veren, yol kesen şakiden başka bir şey olmayan Kara Yusuf'u himaye edip memleketinde ona yer verdin. Bu nedenle şu üç şarttan birini kabul etmen gereklidir: Kara Yusuf'u öldür veya bize teslim et, ya da onu ülkenden kov! Bu şartlardan birini seçersen konu kapanır ve aramızda baba-oğul gibi bir münasebet kurulur. Dostluk ve birlik hâsıl olur, kız alır kız veririz. Kâfirlere karşı yaptığın gazalarda sana elimizden geldiği kadar yardım ederiz” şeklinde cevap yollar. Elçilere Yıldırım Bayezid'e teslim edilmek üzere tâbîlik alametlerinden kemer ve külâh vermeyi de ihmal etmeyen Emîr Timur ayrıca *“Açıkça söylüyorum ordum bu kışı burada geçirecek ve Bahar'da buradan hareketle Rum sınırına geleceğim ve isteklerimin kabul edilmesini bekleyeceğim. İsteğimiz kabul olursa ne ala! Yoksa savaş günü kimin mum gibi eriyeceğini, kimin taş gibi sert kalacağını göreceğiz!”*²¹ demek suretiyle Yıldırım Bayezid'i açıkça tehdit bile eder.

Bu ifadelerden Timur'un barış yapmaya niyeti olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Altın Orda hanını ve Memlûk sultanını bizzat yenerek saf dışı bırakmış, Cengiz Han'ın bölgedeki mirasını canlandırmak için geriye bir tek Anadolu'ya

²¹ Şâmî, *Zafernâme*, s.248; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.279-280; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.950-951; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.902; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.503-504; Timurlularda metinde geçen bu türden evlilikler için bkz. Tuba Tombuloğlu, “Timurlu Devletinde Yapılan İttifak Evlilikleri”, *IJONAS*, 4/2(2020), s.325; Muhammed Emin Koçak, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin Bir Güç: Timurlu Hanedan Kadınları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020, s.70-72.

hâkim olmak kalmıştır. Bunun için karşısındaki tek engel ise müttefikleri Altın Orda ve Memlûkler yenildiği için yapa yalnız kalan Yıldırım Bayezid'dir. Üstelik Yıldırım Bayezid, Kara Yusuf ve Ahmed Celayir'in kışkırtmaları ile tâbisi Mutahharten'e ait Erzincan'a saldırıp şehri ele geçirmiş, Mutahharten'in eşi ve çoğunu yanında götürmek suretiyle Timur'u biraz daha öfkelenmiştir.

Emîr Timur, Yıldırım Bayezid'in kabul etmeyeceğini bildiği bu isteklere vereceği cevabı beklemeden kendi elçileri vasıtasıyla *"Elçileriniz geldiler ve güzel sözler söylediler. Şayet bu sözlerinizde samimi iseniz Kara Yusuf hakkındaki isteğimizi yerine getirin ve büyük beylerinizden birisini bize gönderin ki, aramızda ahit olsun, karşılıklı elçiler gidip gelsin. Böylece Müslümanlar rahat etsin. Şayet bunları yapmazsanız olacıklardan siz sorumlu olursunuz"*²² mealinde başka bir mektup yollayarak Kara Yusuf hakkındaki isteğinde ne kadar ciddi olduğunu bir kez daha vurgular. Hatta isteklerinin dozunu daha da artırmak suretiyle Yıldırım Bayezid'i iyice köşeye sıkıştırır ki, aslında Timur'un kafasında savaştan başka bir düşünce yoktur. Ankara Savaşı'nda son bulacak olan çıkmaz yola çoktan girilmiştir bile!

Timurlu tarihçilerine göre 1402 yılı Mart ayında Karabağ'dan harekete geçen Timur'un esasında Frenklere karşı gaza yapan Bayezid ve Anadolu halkı üzerine asker göndermek gibi bir niyeti yoktur. Ama Bayezid'in yapmış olduğu çirkin hareketler dolayısıyla kendisini ortadan kaldırmak adeta namus meselesi haline gelmiştir. Çünkü Yıldırım Bayezid, Timur'dan kaçan Kara Yusuf'a ülkesinde yol vermiş, hatta yol vermekle kalmamış kendisini himaye bile etmiştir. Suriye seferinde bulunduğu sırada ise müttefiki Mutahharten üzerine sefere çıkıp Erzincan'ı almıştır. Ayrıca gönderdiği elçi ve mektuplarla haddini aşan ve adaba uymayan sözler sarf etmiştir.²³ Timurlu tarihçileri kaçınılmaz olan savaşın tüm kabahatini bu şekilde Yıldırım Bayezid'e yüklerler.

Yavaş yavaş Anadolu içlerine doğru hareket eden, bu arada Yıldırım Bayezid'den gelecek olan haberi bekleyen Timur, 1402 yılı Nisan ayında Sultaniye üzerinden Bingöl'e ulaştığı vakit Yıldırım Bayezid'e bir elçi daha yollayarak askerleriyle kendisine doğru yola çıktığını, Kara Yusuf ile ilgili isteklerinin yerine getirilmesi ve bunlara ek olarak eskiden beri İlhanlı topraklarına dâhil olan Kemah kalesinin de teslim edilmesi halinde Rum topraklarının kendisine bırakılacağını ve

²² Yezdî, *Zafernâme*, II, s.281-282; Hondmir, *Habîbü's-Siyer*, III, s.504.

²³ Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.951; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.904.

kâfirlere karşı sürdürmekte olduğu cihatta ona yardım edileceğini söyler.²⁴ Bu şekilde yeni istekler ile Yıldırım Bayezid'i sıkıştırmaya devam eden Timur'un, Kemah'ın İlhanlı hâkimiyet alanı içinde olduğuna net bir şekilde vurgu yapması ve Yıldırım Bayezid'e Rum topraklarının bırakılacağına ifade etmesi mühimdir. Çünkü bu kayıttan kendisine ait olan sınırları çoktan aşmış olan Yıldırım Bayezid'e hâkimiyet alanının sınırlarının bir kez daha hatırlatıldığı anlaşılmaktadır.

Bingöl'den Avnik'e geçerek göndermiş olduğu elçilerin dönmesini ve Bayezid'in cevabını biraz da burada bekleyen Emîr Timur'un rakibinden altmış gün kadar haber alamayınca sabrının taşıdığını Yezdî şu şekilde dile getirmektedir: *"Hayret! Biz Bayezid'in hatırını sayıyor, bize karşı iyi muamelede bulunsun ve ülkesi askerlerimizin ayakları altında ezilmesin diye bekliyoruz. Ama o elçilerimizi geri göndermiyor. Artık askerimizi üzerine sürmekten başka çaremiz kalmadı. Bilinsin ki onun ülkesinde en ufak gözümüz yok!"*²⁵

Elçileri beklemekten sıkılan Timur, Kemah'ı kuşatıp kısa sürede ele geçirdikten ve şehri yeniden Mutahharten'e teslim ettikten sonra Anadolu içlerine doğru hareketine devam eder. Bu sırada beklenen elçiler nihayet geri döner. Onlarla birlikte gelen Yıldırım Bayezid'in elçileri huzura çıkarak özür dilerler, hediye olarak getirdikleri on tane atı takdim ederler ama Timur bu hediyelere bakmaz bile! Timur'un bu elçiler aracılığıyla Bayezid'e verdiği tepki kaynaklarda şu şekilde dile getirilmektedir: *"Kendisine devlet yar olmayan kişi için onun hayrını isteyen kimselerin nasihatleri fayda etmez. Mert insan sözünde durur. İnsanın sözü ile yaptıklarının uyuşmaması namertlik alametidir. Şayet sen Kara Yusuf'u gönderseydin ve Kemah kalesini bize teslim etseydin ülkeni ve hanedanını güvenceye almış olur, boynunu aşağılanma halkasından korumuş olurdun. Allaha şükür biz sana hiç minnet etmeden Kemah'ı aldık. Şimdi mertçe bizi bekle ve intikamımız için hazır ol!"*²⁶ Bu tepkiden Timur'un artık savaşmaya kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Önceki mektuplarda ileri sürdüğü ağır şartların yerine getirilmesi halinde barış yapmaya niyetli gibi görünen Timur, bu son mektubuyla açıkça savaş ilan etmiştir. Bu sert tepkinin bir sebebi de elçilerin getirmiş olduğu hediyelerdir. Çünkü *dokuzlama* (*dokuzât*) geleneğine uygun olarak getirilmeyen on adet at Timur'u çok kızdırmıştır.

²⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s.249; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.285-286.

²⁵ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.287.

²⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s.252; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.292; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.957; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.910-911; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.506.

Daha önce hediyelerden bahsederken hiç sayı belirtmeyen Timurlu tarihçileri birden hediye sayısına vurgu yaparlar. Çünkü artık savaş kaçınılmazdır ve Bayezid kabul edilemez davranışlarını tekrarlamaktadır. Türk ve Moğol kültüründe var olan bu köklü âdete göre bir hükümdara gönderilen hediye sayısı genellikle dokuz farklı şeyden dokuzar adet olması gerekir. Şayet tek cins hediye gönderilecekse o hediyenin sayısı mutlaka dokuz ve dokuzun katları olmalıdır.²⁷ Ama on adet at gönderen Bayezid büyük bir diplomasi hatası yapmıştır.

Aylarca haber beklediği Yıldırım Bayezid'in bu davranışını kendisine büyük bir hakaret olarak algılayan Timur savaşa hazır olduğunu göstermek ve fillerle destekli ordusunun düzeni ve gücüyle Bayezid'e gözdağı vermek için askerlerine Sivas ovasında yaptırdığı resmigeçidi Osmanlı elçilerine izlettirir. Timurlu tarihçilerine göre Osmanlı elçileri Timur'un ordusunun azameti karşısında dehşete kapılmışlardır. Kafasında savaş alanını da belirlemiş olan Emîr Timur harekete geçmeden önce Osmanlı elçileriyle Bayezid'e isteklerinin biraz daha arttırdığı şu mealde son bir mektup yollar: *"Seninle hala barış yapmak ve hoş geçinmek istiyorum. Ama bir an önce Mutahharten'in ailesini iade etmen ve kendi evlatlarından birisini bize göndermen gerekiyor ki, biz ona babasından görmediği inam ve ihsanı yapalım, onu evlatlığa kabul edelim ve Rum memleketlerini sana verelim. Böylece aradaki düşmanlık ortadan kalkar, halk refah ve emniyet içinde yaşar. Bundan hâsil olacak sevap da bizim saltanat devrimizin hesabına yazılır."*²⁸

Timur barışın sağlanabilmesi için gerekli olan şartlarına bir de Yıldırım Bayezid'in kendi oğlunu rehin olarak göndermesini eklemiştir ki, zaten Kara Yusuf ve büyük bir emîrini yollamaktan imtina eden Yıldırım Bayezid'in bu son isteği kabul etmeyeceğinden de emindir. Nitekim daha önceki mektuplarında da görüldüğü üzere bu istek onu bir tâbi konumuna indirdiğine işaret etmektedir. Timur ile Yıldırım Bayezid arasındaki Doğu Anadolu bölgesi için yaşanan bu hâkimiyet mücadelesinde artık sıcak bir çatışma kaçınılmazdır. Ama Timurlu tarihçilerine göre Timur hâlâ savaşı ve Anadolu halkının bundan zarar görmesini istememekte, hatta barışı sağlayarak sevap bile kazanmak niyetindedir. Ama isteklerini yerine getirmeyen Bayezid, Timur'u buna mecbur bırakmaktadır.

²⁷ Türk Kültüründe Dokuzlama geleneği konusunda bkz. Üçler Bulduk, "Türk Kültüründe "Dokuz" Sayısı ve "Dokuzlama" Geleneği", *Altay Toplulukları, Gelenekler-Görenekler-Töreler-Yasalar*, ed. İlhan Şahin, Fahri Solak, vd., İstanbul: TDBB, 2022, s.407-416.

²⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s.252; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.296; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.957-958; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.903, 912; Mirhond, *Ravzâtü's-Safa*, IX, s.5026.

Timur'un kabul edilemez istekleri karşısında savaşın kaçınılmaz olduğunu anlamış olan Yıldırım Bayezid ise bu arada ordusunu savaşa hazırlamakta, rakibini nerede ve nasıl durduracağının planlarını yapmaktadır.

İki ordunun Ankara'ya nasıl geldikleri konusu Timurlu kaynaklarında şu şekilde anlatılmaktadır. Mart ayında Bursa'dan hareket eden Yıldırım Bayezid, haziran ayında ulaştığı Ankara'da ağırlıklarını bırakarak Kızılırmak üzerinden Tokat tarafına hareket eder. Büyük çoğunluğu piyadelerden oluşan ordusunun manevra üstünlüğü sağlayacak olan bölgedeki su başlarını tutar ve Timur'u burada durdurma planları yapar.²⁹ Bu nedenle Timur'un elçilerini geriye kendi elçileriyle birlikte elinden geldiğince geç göndererek zaman kazanmak istemiştir. Hatta Timur'a elçilerinin ulaştığı ve Timur'un Sivas ovasında ordusuna resmigeçit yaptırdığı sırada Amasya valisi olan oğlu Mehmet Çelebi'ye bölgedeki önemli geçitler olan Yıldız Dağ ve Ak Dağ geçitlerini tutmasını bile emretmiştir.

Sahip olduğu olağanüstü haber alma teşkilatı sayesinde Yıldırım Bayezid'in her hareketinden haberdar olan Timur ise Osmanlı ordusunun durumunu, konumunu ve Yıldırım Bayezid'in Tokat civarında savaş hazırlığı yaptığını öğrenmiştir bile. Daha çok atlı askerden oluşan ordusunun o bölgede savaşmasının uygun olmayacağına karar vererek Kızılırmak vadisinden Kayseri'ye doğru hareket eder.³⁰ Yıldırım Bayezid ülkesinin Timurlu ordusundan zarar görmesini istemediği için rakibi ile kendi topraklarının dışında çarpışmak niyetinde olsa da Yezdî'ye göre Emîr Timur, Bayezid'in ülkesinin merkezine, yani kalbine saldırmak niyetindedir.³¹ Yani Yıldırım Bayezid'in ağırlıklarını bırakmış olduğu Ankara'ya doğru harekete geçmiştir. Altı günde ulaştığı Kayseri şehri savaşmadan teslim olunca burada ordusu için birkaç gün erzak toplandıktan sonra³² yine Kızılırmak boyunda üç günlük yürüyüşten sonra Kırşehir'e gelir.³³

Fakat kendisinin Kayseri'ye doğru gittiğini öğrendikten sonra harekete geçen Osmanlı askerlerinin de bu sırada Kırşehir'in kuzeyine kadar geldiğini haber alan Timur, derhal savunma önlemlerini arttırmış ve Şah Melik komutasında bin kişilik bir keşif birliğini o tarafa göndermiştir. Yaklaşık 10 fersah (40 km) yol

²⁹ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.298.

³⁰ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.298.

³¹ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.299.

³² Şâmî, *Zafernâme*, s.253; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.298.

³³ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.298; Fasih-i Hâfî, *Mücmel-i Fasihî*, III, Yayınları Mahmud Ferruh, Meşhed 1341 h.ş., s.146.

aldıktan sonra Osmanlı devriye birlikleri ile çatışmaya giren Şah Melik geriye dönmüş ve Osmanlı askerlerinin durumu hakkında kendisini bilgilendirmiştir.³⁴ Bunun üzerine 2.000 kişilik bir artçı kuvveti Kırşehir’de bırakan Timur³⁵, Kızılırmak boyunca üç günlük bir yürüyüşün ardından³⁶ Bâlâ üzerinden Ankara’ya ulaşip vakit kaybetmeden Yakup Bey’in korumakta olduğu kaleyi kuşatmıştır.³⁷ Kuşatmanın amacı Yıldırım Bayezid’in burada bırakmış olduğu ağırlıkları ele geçirmek suretiyle, başkent Bursa ile olan bağlantısı da kesilecek olan Yıldırım Bayezid’in ordusunu iyice sıkıntıya sokmaktır.

Fakat Emîr Timur’un Ankara kalesini kuşattığını haber alan ve karşılaşacağı zorluğun farkında olan Yıldırım Bayezid, Timur’un hiç beklemediği bir anda tahmin edilenden daha kalabalık bir ordu ile rakibine dört fersahlık (24km) mesafede ortaya çıkar.³⁸ Yakup Bey’in yaptığı umulmadık güçlü savunma karşısında Ankara kalesini düşürememiş olan Timur, kuşatmayı kaldırmak zorunda kalır ve Çubuk (Çuluğ) ovasında ordugâhını kurup etrafını tahkim eder. Lakabına yakışır bir şekilde hareket ederek hiç beklenmedik bir anda ortaya çıkan ve Timur’un planlarını bozan Yıldırım Bayezid ve ordusu için Timurlu tarihçilerinin bu noktadan sonra biraz daha temkinli ifadeler kullandığı görülür. Hatta Timurlu askerleri için uzun bir gece olduğu, Timurlu ordusunda gece boyunca Yıldırım Bayezid’den ve ordusundan kaynaklanan bir korku ve endişenin yaşandığı bile dile getirilir. Örneğin Hondmir bu olayı şu ifadelerle anlatır: *“Ankara kalesini kuşatmış olan Timur, Yıldırım Bayezid’in 4 fersah yakına geldiğini haber alınca askerlerine derhal kuşatmayı bırakmalarını ve bir at koşusu ilerleyerek arkalarına suyu alacak şekilde savaş düzenine girmelerini emretti. Askerler o geceyi Yıldırım’ın bir baskın yapacağı endişesi ile büyük bir korku içinde geçirdiler ve bu endişe şafak sökene kadar devam etti. Çünkü Yıldırım Bayezid muazzam ve mükemmel teçhizatlı bir orduya sahipti ve bu ordu devamlı surette kâfirlerle savaşmakta idi.”*³⁹ Timurlu kaynaklarının çoğunluğunda yer alan bu kayıt ile Bayezid ve ordusu Timurlu tarafında ilk defa korku salan bir karakter olarak algılanmaktadır ki, Yıldırım Bayezid’in daha önce kazanmış olduğu savaşların, özellikle de 1396’ yılında

³⁴ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.299.

³⁵ Şâmî, *Zafernâme*, s.253; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.300.

³⁶ Hondmir, *Habibü’s-Siyer*, III, s.502; Şâmî, *Zafernâme*, s.253; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.300.

³⁷ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.301.

³⁸ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.301.

³⁹ Hondmir, *Habibü’s-Siyer*, III, s.507.

Niğbolu'da almış olduğu büyük zaferin etkisi burada görülmektedir. Hatta Timur'un bütün geceyi Allah'a dua ve niyazla geçirdiğinin ifade edilmesinde bile bu korkunun etkisi olsa gerektir.

Ertesi gün o ana kadar yenilgi yüzü görmemiş iki büyük Türk fatihinin karşı karşıya geldiği ve sonuçları açısından Türk ve dünya tarihinin önemli savaşlarından olan Ankara Savaşı'nın yeri ve tarihi konusunda, Osmanlı tarihçileri gibi, Timurlu tarihçileri de maalesef detaylı bilgi vermezler, özellikle tarih konusunda birbiri ile çeliştikleri bile görülür.⁴⁰

Örneğin Şâmî savaş alanı olarak "اراضى چولغ" (Çulug arazisi) ifadesini kullanırken,⁴¹ Yezdî ve Hondmir ise "Yıldırım Bayezid'in 4 fersah yakına geldiğini haber alınca askerlerine derhal kuşatmayı bırakmalarını ve bir at koşusu ilerleyerek arkalarına suyu alacak şekilde savaş düzenine girmelerini emretti" ifadesini kullanırlar.⁴² Ankara Savaşı zaferinin başkent Semerkand'da ve başka devletlerin hükümdarlarına duyurulduğu *Ankara Savaşı Fetihnâmesi*'nde ise savaşın geçtiği yer için şu cümleler kullanılmaktadır: "(804 yılı) Zilhicce ayının 28'i Cuma günü (Ankara'nın) doğu tarafında, (buraya) yarım fersah uzaklıkta bizimle onun arasında büyük bir vuruşma ve savaş oldu".⁴³ Özetle savaşın yeri olarak yerli ve yabancı tarihçilerin mutabık olduğu Çubuk (ovası)⁴⁴ hiçbir Timurlu tarihinde açıkça ifade edilmez.

Timurlu kaynaklarında savaşın gerçekleştiği tarih incelendiği zaman kafaları karıştıran, işin içinden çıkılmaz bir tablo ortaya çıkar. Emîr Timur'un zaferlerinin, dolayısıyla da Ankara Savaşı'nın birincil kaynağı sayılan Nizameddin-i Şâmî'nin eserinde herhangi bir tarihin verilmemesi oldukça ilginçtir. Hâfız-ı Ebrû gibi tarih vermeyen başka tarihçiler de olduğu gibi, Ankara savaşı Yezdî, Semerkandî, Hondmir ve Mirhond'a göre 19 Zi'l-hicce 804 Cuma (20 Temmuz 1402 Perşembe)

⁴⁰ Savaşın yeri, tarihi ve cereyanı hakkında detaylı bilgi için bu konudaki en kapsamlı çalışma olan Halil Çetin tarafından hazırlanan doktora tezine bakılabilir. Halil Çetin, *Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.

⁴¹ Şâmî, *Zafernâme*, s.253. Eseri Türkçe'ye çeviren Necati Lugal bu kelimeyi *Çuluğ* diye okumuştur. Ankara Savaşı'nın Çubuk'ta yapıldığına dair yerli ve yabancı tarihçilerin fikrini kabul ettiği Ömer Halis (Bıyıktaş)'dan o da etkilenecek "Herhalde Çubuk olacak" şeklinde bir dipnot düşmüştür; bkz. Nizameddin-i Şâmî, *Zafernâme*, çev. Necati Lugal, Ankara: TTK, 1949.

⁴² Yezdî, *Zafernâme*, II, s.301; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.507.

⁴³ İsmail Aka, "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", *Belgeler*, XI/15(2003), s.12.

⁴⁴ Savaşın Çubuk ovasında geçtiğini askerî bilgi ve tecrübeleri ile yapmış olduğu alan araştırması sonucu ilk defa dile getiren Tuğgeneral Ömer Halis (Bıyıktaş)'ın konu ile ilgili görüşleri için bkz. Ömer Halis (Bıyıktaş), *Yedi Yıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul: Askeri Matbaa, 1934.

günü,⁴⁵ Caferî'ye göre 18 Zi'l-hicce 804 Cuma (19 Temmuz 1402 Çarşamba) günü⁴⁶, Natanzî'ye göre ise 1 Muharrem 805 Cuma (1 Ağustos 1402 Salı) günü⁴⁷ meydana gelmişken, *Fetihnâme* ile zaferin 28 Zi'l-hicce 804 Cuma (29 Temmuz 1402 Cumartesi) günü kazanıldığı ilan edilmiştir.⁴⁸ Cuma günü olarak verilen bu farklı hicri tarihler *hicri takvim-miladi takvim çevirme kılavuzuna* girildiği zaman hiç birinin Cuma gününe denk gelmediği görülür ki, bu durum konu üzerine çalışan tarihçilerin işini daha da zorlaştırır. Sonuç olarak araştırmacılar tarafından cuma gününe denk gelen ve hiçbir Timurlu tarihinde dile getirilmeyen 28 Temmuz 1402 (27 Zi'l-hicce 804) savaşın gerçekleştiği tarih olarak kabul edilmektedir.⁴⁹

Yer ve tarih konusundaki bu belirsizlik orduların, özellikle de Timurlu ordusunun savaş düzeni meselesine geldiğinde ortadan kalkar ve daha net bir görüntü ortaya çıkar. Hatta Osmanlı ordusunun düzeni hakkında Timurlu kaynaklarında Osmanlı kroniklerinden daha fazla ve daha tutarlı bilgi aktarıldığı kanaatinde olan araştırmacılar bile vardır.⁵⁰ Timurlu ordusuna bakıldığında savaşa yedili sistemde girecek şekilde düzenlenmiş olduğu çarpar. Türk ve İslam devletlerinde ordular o döneme kadar genellikle *merkez* (kalp), *sağ kanat* (meymene), *sol kanat* (meysere), *öncü* (mukaddime) ve *artçı* (sâka) olmak üzere genellikle beşli sisteme göre düzenlenirken, Timur 1391 yılında Altın Orda Han'ı Toktamış ile karşılaştığı Kunduzca Meydan Muharebesi'nde ilk defa ordusunu yedi kola ayırmak suretiyle savaşa girmiş ve galip gelmiştir. Yezdî konuyla ilgili olarak "*daha önce hiç kimse böyle bir savaş düzeni kullanmadı*" ifadesini kullanır ki,⁵¹ Emîr Timur, Yıldırım Bayezid ile yapacağı savaşa da bu yeni sistemle girecek, yani ordusunu *Kol* (Merkez), *Kolun Sağ*, *Kolun Solu*, *Sağ Kanat* (Baraungar), *Sol Kanat* (Caungar), *Öncü* (Mongulay) ve *Artçı* (Çagdavul) olmak üzere yedi kola ayıracaktır.

Timurlu kaynaklarında bazı komutanların bulundukları yerler ve isimleri hakkında küçük farklılıklar mevcut olsa da yedi kol ve komutanları şu şekilde düzenlenmiştir:

⁴⁵ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.314; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.925; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.508; Mirhond, *Ravzâtü's-Safa*, IX, s.5035.

⁴⁶ Caferî, *Târih-i Kebîr*, s.31.

⁴⁷ Muineddin-i Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Muinî*, Yayınları Jean Aubin, Tahran 1336 h.ş., s.387.

⁴⁸ Aka, *Fetihnâme*, s.12.

⁴⁹ Mesala bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK, 1991, s.28; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", *İA*, C.2, s.386.

⁵⁰ Bkz. Çetin, *Timur'un Anadolu*, s.151.

⁵¹ Yezdî, *Zafernâme*, I, s.381.

Kol (Merkez) bizzat Timur komutasında idi. Timur ayrıca kırk koşun askeri de kendisine ayırarak savaşın durumuna göre ihtiyat kuvveti olarak kullanmak istemiştir.

Kol'un önünde bulunan *Öncü (Mongulay)* ise torunu ve vârisi olan Muhammed Sultan'ın komutasına verilmiştir.

Kolun Sağı'nda Emîr Taştımur, Şehsuvar, Saray, Celal (Bavurci), Tabduk, Yusuf (Mogol), Hacı Baba (Babay Suci), İskender (Hindu Boga), Hoca Ali, Devlet Timur, Hüseyin (Hasan Berat Hacı), Muhammed (Kavçin) Bahadur, Saray Hoca, İdris (Kavçin), Şemseddin Elmaligî, Emîrzâde Ahmet, Heri Melik (Tavacı), Argun (Melik), Pîr Muhammed, Bahaeddin, Kara Ahmet, Beg Veli (İlçigide), Çakmak, Devlet Hoca (İlçiboğa), Abdullah, Sofî Halil, Muhammed Tavacı, İsen Timur, Şeyh Muhammed, Karaman, Sencer, Hüseyin, Hasan, Ömer Beg, Cihan Şah, Berdi Beg (Kavçin), Ahmedî, Aceb Şîr, Mahmut, Behlül ve Emîr Zeyrek gibi emîrlar bulunmakla birlikte komutanın kim olduğu konusunda net bilgi bulunmamaktadır.

Kolun Solu'nda da aynı şekilde Celalülislam, Tevekkül, Hoca Ali, Mahmud, Şah Veli, (Sevincek), Şeyh Hasan (Hüseyin), Emirek (Mirek İlçi), Melik, Pâyende Bahşî, Lokman (Tavacı) Zerd, Sultan Barlas, Abdülkerim (Hacı Seyfeddin), Adil, Kudbeddin Selim, Cani Beg, Yadigar, Tengribirmiş (Hoca), Muhammed Halil, Cüneyd, Cihanmelik (Mülket), Toblak (Kavçin), Abdüssamed (Hacı Seyfeddin), Pîr Muhammed Şanküm, Şeyh Aslan, Devlet Hoca Barlas, İlyas (Kebek Hanî), Yusuf (Barlas), Ali (Abbas), Şeyh Ali Bahadır, Seyyid Hoca, Osman (Tavacı) Zeyrek, İskender Şeyhî ve İbrahim Kumî gibi bir çok emîr yer almakla birlikte komutanın kim olduğu konusunda net bilgi verilmemektedir.

Sağ Kanat (Baraungar) Mirza Miranşah'ın komutasına verilmişti ve yanında Şeyh Nureddin Bahadır, Ali Sultan, Ali Kavçin, Emîr Mübeşşir, Mutahharten, Hacı Abdullah Abbas, Sultan Sencer Hacı Seyfeddin, Ömer Tâbân, Şeyh İbrahim Şîrvânî gibi önde gelen emîrlar yer almaktaydı. Kanatlar ayrıca *Kanbûl* denen birlikler ile de destekleniyordu ki, *Sağ Kanat*'ın *Kanbûl*'ü Mirza Ebubekir'in komutasında olup emrinde Cihanşah, Kara Yülük Osman, Tevekkül Barlas ve Pîr Ali Süldüz gibi emîrlar bulunmaktaydı.

Sol Kanat (Caungar) Mirza Şahrüh'un komutasında olup yanında Mirza Halil Sultan, Mirza Rüstem, Emîr Süleymanşah, Emîr Şah Melik, Ali Sultan Tavacı, Sevincek, Devlet Timur, Emîr Musa ve Emîr Bisterî gibi mirzalar ve önde gelen emîrlar bulunmaktaydı. Sol Kanat'ın *Kanbûl*'ü ise Sultan Hüseyin'in komutasına verilmişti.

Artçı (Çagdavul) kuvvetlerine kimin komuta ettiği veya hangi beylerin yer aldığı konusunda net bir bilgi verilmemektedir.⁵²

Yıldırım Bayezid'in ordusunun düzeni için de temel alınacak Timurlu kaynağı şüphesiz savaşın çağdaşı olan Şamî'nin *Zafernâme*'sidir. Konuyla ilgili en geniş bilgiyi veren Şamî, Osmanlı ordusunun düzenini şu ifadelerle anlatır: "*Yıldırım Bayezid Emîr Timur'un ordusunun karşısına Çıtağları ve kâfirleri getirerek savaş saflarına koydu. Las'ın oğlu Efrenç'i [Sırp Kralı Lazereviç] hadsiz hesapsız Efrenç askerleri ile sağ kola, kendi oğlu Süleyman'ı ise Rum askerleriyle sol kola yerleştirdi. Diğer oğulları Musa, İsa ve Mustafa'yı kendi arkasına koydu. Kirişçi(?)/Güreşçi(?), Malkoç Paşa, Ali Paşa, Abdi Beg, Timurtaş, Firuz, İsa Beg, Hasan Paşa, Halil, Murad, Saruca, Ebrenos, Yakub, Yusuf, İldartan, Tengribirmiş, Balaban, Davud Bali, Şahin, Nasih, İldeniz oğlu, Ahmed, Tahir oğlu Muhammed, Mukbil ve Paşacuk gibi emîrleri de lazım gelen mevkilere yerleştirdi.*"⁵³

Yezdî de Şamî ile aynı isimleri vermekle birlikte Lazereviç'in Sağ Kol'un önünde yer aldığını yani bu kolun Kanbûl'ü, Süleyman Çelebi'nin ise Sol Kol'un önünde yer alıp bu kolun Kanbûl'ü olarak görev yapacağını söyler.⁵⁴ *Fetihnâme*'de Süleyman Çelebi ve Mehmet Çelebi'nin sağ ve sol kanatta yer aldığı ifade edilir.⁵⁵ Bu ifadelerden her ne kadar Timurlu kaynaklarının ilk dönem Osmanlı kroniklerinden daha doyurucu, bilgi verdikleri anlaşılmakla birlikte Osmanlı ordusunun bu önemli savaşta düzenini Osmanlı kaynakları ve diğer kaynakların da kullanılmadan tam olarak ortaya koymak mümkün görünmemektedir.⁵⁶

Orduların sayısı ve savaşta kullanılan silahlar konusunda Timurlu kaynaklarında verilen bilgiler pek tatmin edici değildir. Ordularla ilgili tek sayı *Fetihnâme*'de zikredilir ki, o da Osmanlı ordusunun 70.000 askerden oluştuğu şeklindedir.⁵⁷ İki ordunun da çok kalabalık olduğu mesela Sivas ovasında yapılan resmigeçit vasıtasıyla Timurlu ordusu için "*Koşunları tertip ettiler, sahralar dolusu kalkan, bergüstüvan ve dünyalar dolusu miğfer, kaftan, bilarek ve mızraklarla sahralar doldu. Çini aynaların parlamasından her köşede bir güneş doğmuş, kılıç ve mızrakların parıltısından her köşede bir güneş doğmuş, kılıç ve mızrakların*

⁵² Şamî, *Zafernâme*, s.255; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.303-305; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.960-961; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.917-919; Aka, *Fetihnâme*, s.12-16.

⁵³ Şamî, *Zafernâme*, s.255-256.

⁵⁴ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.306-307.

⁵⁵ Aka, *Fetihnâme*, s.18-19.

⁵⁶ Osmanlı ordusunun Ankara Savaşı'ndaki düzeni için mesela bkz. Çetin, *Timur'un Anadolu*, s.152-154.

⁵⁷ Aka, *Fetihnâme*, s.11.

parıltısından her tarafta şimşekler çakıyor sanılıyordu” şeklinde, Ankara’ya ulaşan Osmanlı ordusu için ise “*Muhasiplerin saymaktan, münşilerin tavsif etmekten aciz kaldığı külliyetli bir ordu*” şeklinde tumturaklı ve süslü ifadelerle anlatılmaktadır.⁵⁸ Şamî ayrıca Çubuk ovasında savaşa saf tutmuş olan iki ordunun düzenini yukarıda ifade edildiği gibi anlattıktan sonra “*Bu suretle insan yiyen ikiyüzlü ejderha gibi bu iki muazzam ordu karşı karşıya geldi. Birbirlerinin kanına susamış halde sabırsızlıkla emre hazır halde beklediler*” ifadesini kullanır.⁵⁹

İki ordunun silah ve teçhizatına sıra geldiğinde Yezdî savaş sırasında *hedeng* oklarının kullanıldığından ve yaylardan bahseder.⁶⁰ Benzer şekilde savaşta Timurlu ordusunun kılıç, ok, gürz ve mızrak ile Osmanlı ordusuna saldırdığı dile getirilir.⁶¹ Timurlu ve Osmanlı ordusundaki öncü birlikler okçulardan meydana geldiği gibi, *Fetihname*’ye göre Osmanlı ordusun her koşunun önüne ok atmakla meşgul olan yayalar yerleştirilmiş bulunuyordu.⁶² Buradaki en ilginç bilgi ise Timurlu ordusunda bulunan fillerdir. Hindistan’dan getirilen filler zırhlı olup üzerinde *nâvek* oku kullanan okçular ile neft ve ateş atan görevliler bulunmaktadır.⁶³ Dönemin tankları şeklinde ifade edilebilecek olan fillerin Osmanlı saflarına korku saldığı söylenebilir.

Timurlu kaynaklarına göre muharebe şu şekilde gerçekleşmiştir: Timurlu ordusunun sağ kanadının öncü birliklerinin komutanı olan Mirza Ebu Bekir’in ok atışlarıyla savaş başlamıştır.⁶⁴ İlk olarak Mirza Ebubekir, öne çıkarak Osmanlı ordusunun sol kanadına Süleyman Çelebi’nin üzerine saldırmıştır.⁶⁵ Saldırı oldukça şiddetli yapılmış olmalı ki kaynaklarda, Osmanlıların sol kolunun bozulduğu aktarılır.⁶⁶ Caferî, Cihanşah ve Kara Osman’ın da Osmanlı ordusunun sağ kanadına saldırdığını söyler.⁶⁷ Yezdî ve Hondmir’de ise Cihanşah ve Kara Osman’ın

⁵⁸ Şamî, *Zafernâme*, s.252, 254.

⁵⁹ Şamî, *Zafernâme*, s.256.

⁶⁰ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.308.

⁶¹ Şamî, *Zafernâme*, s.256-258; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü’t-Tevârih*, II, s.962-964, Aka, *Fetihnâme*, s.13. Timurlu ordusunda kullanılan silahlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammed Emin Koçak, *Timurlularda Ordu ve Askerî Organizasyon (1370-1447)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2024.

⁶² Şamî, *Zafernâme*, s.256; Aka, *Fetihnâme*, s.18.

⁶³ Şamî, *Zafernâme*, s.255.

⁶⁴ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.308.

⁶⁵ Caferî, *Târih-i Kebîr*, s. 31.

⁶⁶ Şamî, *Zafernâme*, s.256; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.308, Hondmir, *Habibü’s-Siyer*, III, s.508; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü’t-Tevârih*, II, s.963.

⁶⁷ Caferî, *Târih-i Kebîr*, s.31.

düşmanın sol kanadına Süleyman Çelebi'nin üzerine saldırdıkları dile getirilir.⁶⁸ Timurlu sol koluna yardım için gönderilen Mirza Muhammed Sultan'ın, akabinde düşmanın sağ kanadını vurmuştur.⁶⁹ Yıldırım Bayezid, bir ara Mirza Muhammed Sultan üzerine yönelip savaş meydanındaki hâkim bir tepeyi ele geçirmiştir. Ardından bunu gören Timur'un emriyle tüm ordu saldırıya geçmiştir. Sağ koldan Mirza Miranşah, Mirza Pir Muhammed, Emîr Cihanşah ve diğer emîrler, sol koldan ise Mirza Şahruh, Mirza İskender, Mirza Rüstem, Mirza Süleymanşah, Halil Sultan ve Sultan Hüseyin ile Emîr Brunduk hep birden düşman üzerine ilerlemiştir.⁷⁰ Bu arada Kara Tatarlar saf değiştirerek Emîr Timur'un tarafına geçmişlerdir. Timur bu arada kendi komutasındaki orduyla Yıldırım Bayezid'in üzerine yürümüş ve rakibinin etrafı sarılmıştır. Bir ara etrafındaki çemberi yarıp çıkmayı başaran Yıldırım Bayezid peşinden giden Sultan Mahmut Han tarafından yakalanıp elleri ve ayakları bağlanmak suretiyle esir alınmıştır.⁷¹ *Fetihnâme*'de Osmanlı ordusunun sağ ve sol kanadının yapılan saldırılara dayanamayarak bozguna uğradığı, Yıldırım Bayezid'in yanındaki 3.000 atlı ile savaş meydanında bulunan yüksek bir dağa çıktığı ancak etrafının Timurlu askerleri tarafından sarıldığı ve esir alındığı bilgisi de mevcuttur.⁷²

Bu haberi alan Timur şükür secdesine giderek Allah'a hamdüseneda bulunmuş ve Yıldırım Bayezid'in huzuruna getirilmesini emretmiştir. Onun elleri ve ayakları bağlı bir şekilde getirildiğini gören Timur derhal bağlarının çözülmesini buyurmuştur. Yıldırım Bayezid huzura gelince yeri öpmeye yeltenmiş, bunun üzerine Timur âdeti olduğu üzere kerem ile karşılık verip rakibinin kusurlarını affetmiş, kendisini yanına oturtup ızaz ve ikramda bulunduktan sonra kendisini takdir etmiştir.⁷³ Timur'un mağlup olan rakibini nasıl takdir ettiğini şu şekilde dile getiren Şâmî'nin cümleleri diğer Timurlu tarihçileri tarafından da aynı mealde tekrar edilmektedir:

“Gerçekten Allah'ın takdirine engel olmak imkânsızdır... Sen bu kötülüğü kendi kendine yaptın. Kaç defa haddini aştın ve senden intikam almaya beni mecbur bıraktın. Aslında buna aldırış etmeden bir Müslümana yakışan şekilde sana nasihat

⁶⁸ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.308; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.508.

⁶⁹ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.509.

⁷⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s.257; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.311; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.963; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.509.

⁷¹ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.312-313, 314; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.509; Caferî, *Târih-i Kebîr*, s.31. Şâmî, Yıldırım Bayezid'in etrafının sarılarak esir alındığını söyler ancak esir alan kişinin ismini zikretmez, bkz. Şâmî, *Zafernâme*, s.258.

⁷² Aka, *Fetihnâme*, s.18-20.

⁷³ Şâmî, *Zafernâme*, s.258; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.314; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.509.

ettim. Frenklere karşı giriştiğin gazada başarılı olduğun için bayrağımızın Rum memleketlerinde dalgalanmasını istemediğimi sana bildiririm. Hatta sana gazalarında yardım etmek, mal ve asker göndermek istedim. Senin için yapılması kolay olan şu dört şeyi talep ettim: 1- Kemah'ın teslimi, 2- Mutahharten'in ailesinin gönderilmesi, 3- Kara Yusuf'un ülkenden kovulması, 4- Aramızda barışın sağlanması için akil bir kişinin gönderilmesi. Ama sen ufak tefek şeyler için münakaşa ettin ... Allah'ın yazgısını gururla değiştiremeyeceğini gördün. İyilik isteyen kişilerin nasihatini dinlemeyen kimsenin düşeceği bu hale geldin... Şayet ben yenilseydim bana ve adamlarıma ne yapacağın malum idi. Ama Allah bana zafer nasip etti ve ben sana ve adamlarına iyilikten başka bir şey yapmayı düşünmüyorum... Bu sözler üzerine Yıldırım Bayezid utandı he hatasını kabul etti. Acizlik hissi ve tevazu ile kabahatini itiraf etti... Senin gibi bir Sahip Kıran'ın nasihatlerini dinlemek gibi bir talihsizlik gösterdim ve yaptıklarımın cezasını çekiyorum. Fakat senin için kerem ve büyüklüğün yeni bir şey değil... Şayet beni affedersen sağlığım süresince ben ve çocuklarım size bendelikten ayrılmayız ve canla başla kusur etmeden size hizmet ederiz dedi. Timur Hazretleri de bunun üzerine onu affetti. Kendisine hilat giydirdi, merhamet gösterip lütufta bulundu ve onu korumaya aldı. Timur'un bu güzel ahlakını gören Yıldırım, Timur'dan oğulları Mustafa ve Musa'nın bulunmasını istedi. Timur'un tavaçılara emir vermesi ile oğlu Musa ertesi gün bulundu ve huzura getirildi. O da bağışlanarak kendisine inamlar ve hilatler verilip babasının yanına gönderildi.”⁷⁴

Bu kayıtlarda Yıldırım Bayezid önceki kayıtların aksine mağrur ve söz dinlemeyen bir kimse değil, mağlubiyetin ve esaretin ezikliğini hisseden tevazu sahibi bir kişi olarak gösterilmektedir. Öyle ki, huzura getirildiğinde yeri öpen, yaptığı hataları kabul eden, affedilmesi için de Timur'a yalvaran bir karaktere bürünür. Timurlu tarihçilerinin Yıldırım Bayezid'in affedildiği takdirde hayatı boyunca kendisi ve oğullarının Timur'a bağlı kalacağına dair verilen sözü bizzat onun ağzından dile getirmek suretiyle Timur'un bu hâkimiyet mücadelesinden muzaffer olarak çıktığının ve rakibinin çaresiz kaldığının üzerine bir kez daha vurgularlar.

Her ne kadar Timurlu tarihçileri genel olarak Timur'u, Yıldırım Bayezid'i görür görmez bağlarını çözdüren, kendisine sert davranmayan, aksine ona yaptığı hataları hatırlatıp kendisine öğüt veren bir karakter olarak yansıtsalar da bunun aksini söyleyen Timurlu tarihçileri de vardır. Örneğin Mirhond, o gün Timur'un

⁷⁴ Şâmî, *Zafernâme*, s.258-259; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.314-316; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.966-967; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.927-928; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.509-510.

meclisinde bulunan babası Seyyidi Ahmed Tarhan'ndan naklen Timur'un ilk önce Yıldırım'ı bir güzel azarladığını ve daha sonra ellerini çözdürdüğünü ifade eder ki, torunu Hondmir'in de bu ifadeyi aynen tekrarladığı görülür.⁷⁵

Timurlu kaynaklarına göre Emîr Timur, Yıldırım Bayezid'e esareti sürecince kendisine yakışan bir şekilde muamelede bulunmuş, emniyet ve huzur içinde hissetmesi için vermiş olduğu ziyafetlere davet etmiş ve kendisine birçok hediyelerle taltif etmiştir. Anadolu'dan ayrılırken tamamen hâkim olduğu Anadolu'daki Osmanlı topraklarının idaresini, tekrardan kendisine izaz ve ikram ile bırakmak niyetindedir.⁷⁶ Hatta Hondmir'e göre Timur, Kütahya'dan ayrılıp Altıntaş'a geldiği zaman bir ziyafet vermiş ve bu ziyafete Yıldırım Bayezid'i de davet ederek birçok inamda bulunarak bu düşüncesini bizzat kendisine de aktarmıştır.⁷⁷

Bu arada Yıldırım Bayezid'in tutulmuş olduğu müzmin hastalık, içinde bulunduğu ruh hali ve hissetmiş olduğu keder dolayısıyla iyice artmıştır. Timur onun iyileşmesi için en iyi doktorlarına gereken tedavinin yapılması ve en iyi ilaçların hazırlanması emrini verse de kaynakların nefes darlığı (*honâk*) olarak bahsettiği bu hastalığı yenemeyen Yıldırım Bayezid 14 Şaban 805 (9 Mart 1403) tarihinde Akşehir'de vefat etmiştir. Bu sırada torunu Muhammed Sultan'ın hastalandığı haberini aldığı için Uluborlu'dan Akşehir'e doğru hareket etmekte olan Timur gelene kadar Bayezid'in cenazesi layık olduğu merasimle şehirde bulunan Şeyh Mahmud-i Hayranî türbesine defnedilmiştir.⁷⁸ Timur Akşehir'e ulaştığı zaman Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'ye hükümdarlık alametleri vererek kendisini babasının naaşıyla birlikte Bursa'ya göndermiştir.⁷⁹ Timur'un, Musa Çelebi'ye hükümdarlık alameti olan al tamgalı nişan vererek babasının naaşıyla birlikte Bursa'ya göndermesine bakılarak Yıldırım Bayezid'i yeniden hükümdar olarak atama konusunda samimi olduğu ifade edilebilir. Şayet bu niyetinde ciddi olmasaydı Anadolu'nun hükümdarlık alametini başka bir hanedana, örneğin Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya hâkim olan, Osman oğullarının Anadolu'daki en büyük rakibi sıfatını taşıyan ve Ankara savaşı öncesinde kendisine bağlılığını bildiren Karaman oğluna verebilirdi.

⁷⁵ Mirhond, *Ravzâtü's-Safa*, IX, s.5039; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.509.

⁷⁶ Şâmî, *Zafernâme*, s.271; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.349; Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.396.

⁷⁷ Hondmir, *Habibü's-Siyer*, III, s.511.

⁷⁸ Şâmî, *Zafernâme*, s.271-72; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.348-350; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, II, s.982; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.953.

⁷⁹ Yezdî, *Zafernâme*, II, s.350; Semerkandî, *Matla'-ı Sadeyn*, I/2, s.955.

Yıldırım Bayezid'in ölümünden dört gün sonra en sevdiği torunu ve kendisine veliaht edindiği Muhammed Sultan'ın da Akşehir'de ölmesi (18 Şaban 805/13 Mart 1403) üzerine oldukça müteessir olan ve yas tutan Timur'un⁸⁰ uzun süredir beklediği Mısır elçileri de nihayet gelmiştir. Timur adına bastırdığı sikkeleri ve onun adına Kahire'de hutbe okuttuğu haberini getiren Memlûk sultanı Ferec'in elçilerini kabul eden Timur, Ebû Said Han'ın ölümünden sonra kontrolden çıkmış olan İlhanlı topraklarını tekrardan hâkimiyet altına alma görevini ifa etmiş olmanın rahatlığı ile başkenti Semerkand'a doğru hareket eder.⁸¹ Bundan sonraki planı ise ordusunu bir süre dinlendirdikten sonra Cengiz Han İmparatorluğu'nu yeniden diriltme misyonunun son ayağı olan Çin üzerine yapacağı seferin hazırlıklarına girişmektir.

Ana amacı Timurlu kaynaklarında Yıldırım Bayezid için nasıl bir imaj çizildiğinin ortaya konulması olan bu çalışmada Nizameddin-i Şâmî, Şerefeddin Ali-i Yezdî, Hâfız-ı Ebrû, Abdürrezzak-ı Semerkandî, Mihond, Hondmir ve Caferî b. Muhammed el-Hüseynî gibi Timurlu tarihçilerinin eserlerindeki Yıldırım Bayezid anlatısı analiz edilmiştir. Bu analiz sonucunda Timurlu tarihçilerinin Yıldırım Bayezid'in imajını Ankara Savaşı ekseninde çizdikleri görülmüştür. Timurlu kaynaklarındaki Yıldırım Bayezid anlatısı ve Ankara savaşına dair varılan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

Emîr Timur daha önce İlhanlı hakimiyetini kabul etmiş olan Anadolu hâkimiyetini yeniden sağlamak üzere 1393 yılında bölgeye gelerek Doğu Anadolu'da fetihlerde bulunmuş ve Memlûk sultanı, Erzincan emîri, Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu beyleri ile Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'e itaat etmelerini isteyen mektuplar yollamıştır. Fakat o dönemde Batı ve İç Anadolu'yu kendine bağlamış olan ve Balkanlarda hâkimiyet mücadelesi veren Yıldırım Bayezid'e mektup yollamak bir yana adı bile Timurlu kaynaklarında zikredilmemektedir. Yıldırım Bayezid'e dair ilk kayıtlar Emîr Timur'a tabi olan Erzincan hâkimi Mutahharten üzerine 1399 yılında yapmış olduğu hamleden sonra verilmeye başlanır. Çünkü Timur'un doğal hâkimiyet alanına tecavüz edilmiştir.

Timurlu tarihçilerinin Yıldırım Bayezid'e bakış açısı Emîr Timur ile yapacak olduğu hâkimiyet mücadelesi çerçevesinde şekillenecek ve ortaya konulan Yıldırım Bayezid karakteri de doğal olarak Emîr Timur karakterinin bir yansıması olacaktır.

⁸⁰ Şâmî, *Zafernâme*, s.272-273; Yezdî, *Zafernâme*, II, s.351-355.

⁸¹ Şâmî, *Zafernâme*, s.275-276.

Buna göre Rumeli’de başarılı fetihler yapan, kendisini Anadolu Selçuklularının meşru varisi olarak gören ve Kahire’deki halifeden *Sultan-ı Rum* unvanını almış olan Yıldırım Bayezid’den sadece bir uç beyi olarak bahsedilir ve kendisine *Emîr-i Rum*, *Vali-yi Rum* ve *Hâkim-i Rum* olarak hitap edilir. Bunun sebebi Yıldırım Bayezid’in bir hükümdar değil de Timur’a tabi bir emîr veya vali olarak görülmesidir.

Timurlu kaynaklarında Yıldırım Bayezid’e dair ikinci önemli yansıma ise Osmanlı hanedanının soy meselesidir. Emîr Timur’un soyu Cengiz Han soyuna ve Cengiz geleneğine bağlanırken, Yıldırım Bayezid’in soyunun ise Gemici Türkmenlerden geldiği ifade edilerek bu hâkimiyet mücadelesinde Emîr Timur’a tarihi bir meşruiyet kazandırmak amacı güdüldüğü ortadadır.

Timurlu tarihçilerinin Anadolu üzerine yapılan hâkimiyet mücadelesi ve Ankara Savaşı ekseninde ortaya koydukları anlatıya göre Yıldırım Bayezid, haddini aşan ve kazandığı zaferlerle şeytani bir gurura sahip olan bir kişiliğe bürünür. Sahip olduğu bu şeytani gurura ve yaptığı hezeyanlara rağmen kendisine birçok kez nasihat eden yüce şahsiyetli ve kerem sahibi Emîr Timur’un bu nasihatlerine ve ikazlarına hiç aldırış etmediği görülür.

Yine Timurlu tarihçilere göre Ankara Savaşı’na giden süreçte Timur, Yıldırım Bayezid’le bir savaşa girmek istememesine rağmen Yıldırım Bayezid, Timur’dan kaçan Kara Yusuf’u himaye ederek, Mutahharten üzerine sefer düzenleyerek ve Timur’a gönderdiği elçiler ve mektuplarla haddini aşan ve adaba uymayan sözler sarf ederek Timur’u bu sefere mecbur etmiştir.

Timurlu kaynaklarında Yıldırım Bayezid’e yönlendirilen suçlamalardan birisi de Türk ve Moğol geleneğinde *dokuzlama* olarak geçen ve hükümdarlara sunulan hediyelerin sayısında dokuz ve katlarına dikkat edilmemesi meselesidir. Yıldırım Bayezid Timur’a hediye olarak on adet at göndermiştir. Timurlu kaynakları *dokuzlama* adetine ters düşen bu hediye meselesini Timur’a yapılmış büyük bir hakaret olarak takdim eder ve bu hareketi Timur’un Anadolu seferinin meşruiyetine bir delil olarak sunarlar.

Timurlu kaynaklarındaki anlatılarda Timur Anadolu halkının zarar görmesini engellemek ve barışı sağlayarak sevap kazanmak istemesine rağmen Yıldırım Bayezid gurur ve kibriyle onun isteklerini yerine getirmeyerek Timur’u adeta buna mecbur bırakmıştır.

Timurlu tarihçileri Timur'un Ankara kalesini kuşattığı esnada lakabına yaraşır şekilde aniden ortaya çıkan Yıldırım Bayezid'i korku salan bir karakter olarak takdim ederler. Hatta Yıldırım Bayezid karşısında Timur'un bütün geceyi Allah'a dua ve niyazla geçirdiğini dile getirmeleri de bu korkunun bir yansımasıdır.

Türk ve dünya tarihi açısından önemli savaşlardan olan Ankara Savaşı'nın yeri ve tarihi konusunda, Timurlu tarihçileri de Osmanlı tarihçileri gibi detaylı bilgi vermezler, özellikle de tarih konusunda birbiri ile çeliştikleri görülür. Hatta savaşın cereyan ettiği Çubuk ovasının isminin bahsi bile geçmemektedir.

Timurlu tarihçilerinin anlatılarında tarafların asker sayısından da bahsedilmez. Her iki tarafın asker sayısının çok olduğu abartılı ifadelerle dile getirilir. Bunun bir istisnası vardır ki, o da *Fetihnâme*'de Osmanlı ordusunun sayısının 70.000 asker olarak geçmesidir.

Anakara Savaşı'nda Osmanlı ordusu klasik Türk-İslam geleneğine uygun olarak beşli sisteme göre konuşlanmışken, Timur'un getirdiği bir yenilikle Timur'un ordusu yedili sisteme göre konuşlanmıştır. Bu yeni sistem Timur'un galibiyetinde de etkili olmuştur.

Anakara Savaşı sonucunda galip gelen Timur Yıldırım Bayezid'i esir almayı da başarmıştır. Timurlu kaynakları Anakara Savaşı sonrasında esir alınan Yıldırım Bayezid hakkındaki anlatılarında ondan mağrur ve söz dinlemeyen bir kimse olarak değil, mağlubiyetin ve esaretin ezikliğini hisseden tevazu sahibi bir kişi olarak bahsetmektedirler. Hatta Yıldırım Bayezid'i, hatalarını kabul eden ve affedilmek için Timur'un huzurunda yere kapanmaya çalışan ve ona yalvaran biri olarak takdim ederler.

Emîr Timur'u ise Bayezid'in yere kapanmasını engelleyen, onu affederek kendisine hilatler ve hediyeler veren alicenap bir hükümdar olarak tasvir ederler. Hatta Anadolu'dan ayrılırken Osmanlı tahtını yeniden Yıldırım Bayezid'e bırakacağını bile dile getirirler. Fakat almış olduğu bu acı mağlubiyetin hüznüyle esaret döneminde yakalandığı müzmin hastalığı nükseden Yıldırım Bayezid, Emîr Timur onun iyileşmesi için en iyi doktorları seferber etmesine rağmen 9 Mart 1403'te Akşehir'de vefat eder. Bunun üzerine Emîr Timur, Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'ye hükümrانlık alametleri vererek babasının naaşıyla birlikte kendisini Bursa'ya göndermiştir ki, Yıldırım Bayezid'in vefatının Timurlu kaynaklarındaki anlatısında bile Emîr Timur'un yüceltilmesi dikkat çeker.

Kaynaklar / References

Ana Kaynaklar

- Abdürrezzak-ı Semerkandî. *Matla'-ı Sadeyn Mecma'-ı Bahreyn I/2*. Haz. Abdülhuseyn-i Nevaî. 1383 h.ş.
- El-Aynî. *Ikdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zaman*. [Kâzım Yaşar Koprıman, *el-Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*, Basılmamış Doktora Tezi, [Ankara, 1971]].
- Caferî b. Muhammed el-Hüseynî. *Târih-i Kebîr*. Haz. İsmail Aka. Ankara: TTK Basımevi, 2011.
- Fasih-i Hâfî. *Mücmel-i Fasihi III*. Haz. Mahmud Ferruh. Meşhed, 1341 h.ş.
- Hâfız-ı Ebrû. *Zübdetü't-Tevârih-i Baysungurî II*. Haz. Seyyid Kemal Hac Seyyid Cevâdî. Tahran, 1372 h.ş.
- Hondmir. *Habibü's-Siyer III*. Haz. Muhammed Debir Siyâkî. Tahran, 1333 h.ş.
- İbn Hacer. *İnbâ' el-Gumr bi-Ebnâ' el-'Umr II*. Haz. Hasan Habeshî. Kahire, 1994.
- Makrîzî. *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifeti Duvel el-Mulûk VI*. Haz. Mukammed Abdulkadir 'Atâ. Beyrut, 1997.
- Mirhond. *Ravzâtü's-Safa IX*. Haz. Cemşîd Keyânfer. Tahran, 1380 h.ş.
- Muineddin-i Natanzî. *Müntehabü't-Tevârih-i Muinî*. Haz. Jean Aubin. Tahran, 1336 h.ş.
- Nizameddin-i Şâmî. *Zafernâme*. Haz. Penahî Simnanî. Tahran, 1363 h.ş.
- Nizameddin-i Şâmî. *Zafernâme*. Çev. Necati Lugal. Ankara: TTK Basımevi, 1949.
- Şerefeddin Ali-i Yezdî. *Zafernâme II*. Haz. Muhammed Abbasî. Tahran, 1336 h.ş.

Araştırma Eserler

- Aka, İsmail. *Timur ve Devleti*. Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Aka, İsmail. "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi". *Belgeler XI/15* (2003): 1-22.
- Çetin, Halil. *Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2012.
- Emecen, M. Feridun. "İhtirasın Gölgesinde Bir Sultan: Yıldırım Bayezid". *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*. XLIII (2014): 67-92.
- Göde, Kemal. "Eretnaoğulları". *DİA*, 11: 295-296.
- İnalcık, Halil. "Bayezid I". *DİA*, 5: 231-234.
- Koçak, Muhammed Emin. *Timurlularda Ordu ve Askerî Organizasyon (1370-1447)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2024.
- Koçak, Muhammed Emin, *Siyasi ve Sosyal Hayatta Etkin Bir Güç: Timurlu Hanedan Kadınları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- Ömer Halis (Bıyıktaş). *Yedi Yıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*. İstanbul: Askeri Matbaa, 1934.
- Tombuloğlu, Tuba. "Timurlu Devletinde Yapılan İttifak Evlilikleri". *IJONAS*. 4/2 (2020): 319-331.
- Uyar, Mustafa. "Kösedağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek: İlhanlı Dönemi Tarihyazıcılığı Bağlamında bir Savaşın Anatomisi". *İçinde Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*. Ed. A. Kaya. Sivas, 2018: 325-334.

- Uyar, Mustafa, "Patronaj ve Bürokratik Egemenlik Bağlamında İlhanlı Dönemi (1256-1353) Tarihyazımı". İçinde *İran'da Tarih Kaynakları ve Tarihyazımı*. Ed. Serhan Afacan ve Şefaattin Deniz ve Abdulkadir Macit. Ankara: İLEM Yayınları, 2021: 121-145.
- Uyar, Mustafa, "İlhanlı Dönemi Tarih Yazımında Moğolların Anadolu Hâkimiyetine Meşruiyet Sağlama Argümanları", *XVIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 1-5 Eylül 2018): Hatıralar, Biyografiler, Otobiyografiler, Tarihçilik 7*. Haz. Semiha Nurdan ve Muhammed Özler. Ankara: TTK Basımevi, 2022: 483-499.
- Yinanç, Mükrimin Halil. "Bayezid I". *İA*, 2: 369-392.
- Yuvalı, Abdülkadir. "Ebû Said Bahadır Han". *DİA*, 10: 218-219.
- Yuvalı, Abdülkadir. "İlhanlılar". *DİA*, 22: 102-105.
- Yüksel, Musa Şamil. "Timurlu Kaynaklarında Yıldırım Bâyezid ve Meşruiyet Meselesi". *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu (27-29 Kasım 2015, Bursa) Bildiriler*. Haz. Hasan Basri Öcalan ve Yusuf Ziya Karaarslan. Ankara: TTK Basımevi, 2019: 1-26.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. MUSA ŞAMİL YÜKSEL | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi |
msyukse[at]aybu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3526-5450

İzmir Atatürk Lisesi'nden 1990 yılında mezun oldu. Lisans eğitimini ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 1997 yılında tamamladı. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda 2001 yılında Yüksek Lisans diploması, 2007 yılında ise hazırladığı "Timurlularda Din-Devlet İlişkisi" başlıklı tezi ile Doktora diploması aldı. 2012 yılında Genel Türk Tarihi alanında Doçent unvanı kazandı. 1998-2012 yılları arasında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi ve Yardımcı Doçent olarak görev yaptı. 2012 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Doçent, 2017 yılında ise Profesör kadrosuna atandı ve halen bu kadroda görev yapmaktadır. Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Safevî devletleri ile ilgili siyasi, sosyal ve kültürel konularda akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Prof. MUSA ŞAMİL YÜKSEL | Ankara Yıldırım Beyazıt University |
msyukse[at]aybu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3526-5450

He graduated from Izmir Atatürk High School in 1990. He completed his undergraduate education at METU, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in 1997. He received his master's degree in 2001 and his doctorate in 2007 with his dissertation titled "Religion-State Relationship in Timurids" at Ege University, Institute of Social Sciences, Department of Medieval History. In 2012, he received the title of Associate Professor in the field of General Turkish History. Between 1998 and 2012, he worked as a Research Assistant and Assistant Professor at Ege University, Faculty of Letters, Department of History. He was appointed as Associate Professor in 2012 and Professor in 2017 in the Department of History at Ankara Yıldırım Beyazıt University and currently serves in this staff. He continues his academic studies on political, social, and cultural issues related to the Timurid, Akkoyunlu, Karakoyunlu and Safavid states.

DİZİN

Index

A

Abdurrahman Gâzi, 14, 84
 Ahi Evran, 10
 Akçakoca, 14, 84
 Akçe, 184, 186, 187, 189, 191, 192
 Akıncı beyleri, 186, 242, 244, 245, 246, 253
 Akıncılar, 203, 205, 234, 247, 254
 Alaeddin Paşa, 88
 Amasya, 105, 106, 118, 207, 228, 244, 369
 Anadolu, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 29, 31, 34, 35,
 36, 37, 40, 41, 42, 46, 71, 74, 75, 76, 77, 80,
 81, 83, 84, 85, 86, 90, 93, 94, 95, 96, 103,
 109, 111, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 144,
 145, 151, 153, 154, 155, 158, 162, 163, 164,
 165, 166, 168, 169, 170, 179, 180, 185,
 186, 187, 188, 189, 190, 194, 197, 203,
 206, 207, 208, 228, 241, 242, 254, 259,
 265, 266, 273, 274, 278, 287, 288, 289,
 293, 296, 297, 300, 302, 307, 308, 309,
 311, 313, 314, 320, 321, 325, 329, 330,
 333, 336, 338, 339, 341, 342, 344, 348,
 351, 352, 354, 357, 359, 360, 361, 362,
 363, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372,
 374, 378, 379, 380, 381, 382, 383
 Anadolu Beylikleri, 46, 47, 179, 197, 239, 259,
 266, 279, 287, 288, 293, 296, 302, 333,
 337, 343, 352, 361
 Anadolu Selçuklu Devleti, 76, 103, 109, 111,
 359, 360, 378
 Ankara, 7, 9, 10, 16, 17, 25, 26, 41, 47, 48, 49,
 68, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 90, 91,
 92, 96, 97, 98, 106, 109, 111, 118, 125, 126,
 136, 139, 140, 145, 146, 154, 162, 169,
 170, 177, 178, 183, 185, 187, 188, 189,
 192, 193, 194, 196, 197, 199, 200, 205, 206,
 207, 210, 214, 215, 221, 225, 227, 228,
 230, 231, 232, 233, 234, 235, 242, 246,
 247, 248, 255, 256, 259, 267, 279, 287,

288, 289, 290, 291, 299, 302, 312, 314,
 320, 321, 322, 323, 324, 325, 331, 332,
 333, 334, 336, 337, 339, 342, 344, 345,
 350, 351, 352, 357, 358, 359, 360, 361,
 362, 363, 365, 366, 369, 370, 371, 372,
 374, 375, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384
 Ankara Savaşı, 187, 351, 357, 361, 366, 371,
 374, 378, 379, 380, 381, 382
 Âşıkpaşazâde, 74, 77, 85, 90, 134, 140, 147,
 155, 180, 181, 182, 183, 184, 271, 279,
 291, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 302,
 323, 332, 335, 338, 344, 345, 346, 350
 Âşıkpaşazâde Tarihi, 180, 181, 182, 183, 184,
 196, 271, 279, 332, 335, 338, 344, 345,
 346, 350
 Aşiret, 5, 11, 73, 156, 181
 Aydınoğulları, xv, xvii, 116, 241

B

Baba İshak isyanı, 167
 Balıkesir, 184, 285, 286, 288, 290, 291, 292,
 293, 295, 302, 303
 Balkan, 93, 177, 178, 185, 187, 188, 189, 190,
 191, 197, 199, 200, 234, 235, 241, 242,
 244, 247, 252, 253, 259, 271, 311, 339, 352
 Balkan fetihleri, 244, 247
 Balkanlar, 29, 34, 71, 86, 94, 95, 139, 146, 155,
 156, 179, 180, 185, 195, 197, 198, 203,
 234, 241, 250, 255, 266, 268, 333, 344,
 349, 351
 Bapheus, 21, 22, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 35,
 38, 43, 44, 45, 49
 Batı Anadolu, 7, 8, 9, 11, 16, 36, 46, 47, 75, 85,
 86, 96, 98, 125, 146, 162, 168, 186, 239,
 241, 242, 266, 269, 279, 285, 287, 291,
 292, 293, 299, 302, 329, 337, 343, 348,
 351, 361
 Beylikler Dönemi, 162, 169, 170
 Bilecik, 13, 83, 84, 89, 136, 179, 180, 181, 288
 Bilim, 9, 18, 45, 103, 117, 143, 180

Bizans, 7, 12, 14, 15, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 43, 44, 45, 46, 68, 75, 83, 84, 85, 86, 93, 95, 96, 97, 151, 153, 155, 156, 157, 160, 162, 179, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 197, 199, 206, 211, 241, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 285, 287, 288, 289, 292, 293, 296, 299, 300, 301, 302, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 346, 350, 351, 352
 Bizans İmparatorluğu, 23, 27, 179, 265, 266, 267, 270, 272, 273, 274, 309, 312, 342, 351
 Bursa'nın fethi, 84, 142, 181

C

Câmiu't-Tevârih, 41, 47
 Candaroğulları, 335
 Cemaat, 192, 193, 195, 315
 Cihad, 12, 17, 74, 95, 116, 244

Ç

Çelebi Mehmed, 93, 157, 160
 Çimpe Kalesi, 311, 314

D

Danişmendliler, 131, 135
 Darp, 83, 84
 Darphane, 83
 Demetrios Kydones, 2, 261, 263, 264, 266, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 278
 Derviş, 82, 89, 183, 227
 Dervişler, 159, 188
 Divan, 89, 94, 109, 184, 297
 Domaniç, 154, 165
 Düstûrnâme-i Enverî, 77, 96, 222, 231, 241, 255

E

Edirne, 105, 106, 140, 185, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214,

228, 230, 231, 232, 243, 247, 253, 267, 299, 301, 310, 319, 320, 323, 332, 338, 340, 341, 342, 344
 Efsane, 144, 146, 158, 163, 271
 Eğitim, 105, 106, 148, 205, 234, 259, 303, 321
 Emîr Timur, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 376, 378, 379, 380, 381
 Ertuğrul Gâzi, 163, 165, 169
 Evliya Çelebi, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 227, 231
 Evrenos Bey, 185, 186, 188, 189, 244, 245, 246, 247, 256, 259, 295, 297, 299, 344, 345
 Eyalet, 42, 244

F

Fahr-i Râzî Mektebi, 103, 107
 Fetih, 84, 86, 95, 96, 115, 135, 138, 139, 142, 156, 177, 185, 239, 241, 242, 245, 254, 255, 263, 270, 290, 300, 309, 312, 317, 319, 320, 323, 332, 333, 334, 335, 339, 360, 379
 Fetihname, 375
 Fetret Devri, 73
 Fetret Dönemi, 157, 160
 Fıkıh, 103, 108
 Firuz Bey, 208, 229

G

Ganimet, 12, 94, 135, 136, 180, 241, 242, 312, 315
 Gayrimüslim, xv, 86, 95, 177, 179, 181, 182, 183, 184, 187, 192, 193, 195, 248
 Gaza, 11, 12, 78, 85, 86, 89, 95, 115, 116, 136, 179, 180, 182, 241, 285, 291, 298, 299, 301, 319, 365, 366
 Gâzi Ali Bey, 203, 204, 207, 208, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 228, 229, 244, 246, 248, 254
 Gâzi Mihaloğulları, 203, 204, 205, 206, 208, 221, 232
 Gelibolu, 142, 155, 185, 239, 241, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 289, 293, 297,

298, 312, 313, 315, 317, 318, 320, 329,
332, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 341,
343, 345, 347, 348, 350
Germiyanogulları, 300, 338
Geyikli Baba, 139, 184
Göç, 29, 33, 37, 85, 86, 129, 130, 131, 133,
134, 144, 154, 158, 163, 166, 181, 182,
190, 223, 276, 345

H

Hacı Bayram-ı Veli, 246
Halil Çelebi, 307, 309, 316, 318, 319, 320, 321
Halil İnalçık, 11, 16, 23, 26, 36, 48, 73, 75, 83,
84, 85, 86, 88, 90, 93, 163, 181, 189, 192,
241, 242, 266, 269, 288, 289, 293, 298,
309, 317, 319, 320, 321, 331, 332, 335, 360
Hamidoğulları, 300, 333, 342
Harem, 210
Harezmi, 5, 9, 10, 11, 79, 80, 103, 107
Hazine, 246, 287
Hicri, 372
Hukuk, 112, 252, 253, 294

I

I. Murad, 90, 91, 243, 244, 256, 263, 274, 275,
278, 296, 299, 300, 320, 323, 329, 331,
332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339,
340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347,
348, 351, 352, 353
II. Andronikos, 45
II. Mehmed, 158, 331
II. Murad, 76, 80, 157, 158, 221, 321, 322, 323
III. Andronikos, 309, 310, 318

İ

İbn Battuta Seyahatnamesi, 167, 169
İbn Haldun, 161, 169
İbn Kemal, 187, 196, 197, 338, 350
İlhâk, 285, 288, 290, 293, 295, 300
İmam Maturidî, 103, 107
İmaret, 88, 91, 184, 188, 203, 204, 205, 208,
209, 211, 215, 222
İşkân, 185, 186, 187, 190, 195, 239, 242, 248,
253

İşkân politikası, 248
İstanbul'un fethi, xi, xv, 27, 94, 95, 105, 140,
161, 177
İznik, 7, 13, 26, 45, 48, 83, 84, 88, 89, 91, 96,
135, 142, 180, 181, 184, 196, 288, 289

K

Kadı, 81, 89, 365
Kadı Burhaneddin, 361, 379
Kadiasker, 89
Karacahisar, 83, 84, 91, 110, 165
Karamanlılar, 116, 337, 352
Karesi Beyliği, 155, 184, 241, 265, 285, 288,
289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 299,
300, 310
Karesioğulları, 288, 290
Kayı, 8, 9, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 161, 164, 167
Kemalpaşazâde, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 117, 118, 187, 196, 197,
338, 346
Kitab-ı Cihannüma, 82
Konstantinopolis, 39, 269, 310, 312, 313, 314,
316, 319
Köse Mihal, 14, 84, 181, 183, 203, 204, 206,
207, 208, 221, 222, 228, 231, 232, 233,
243, 244, 245, 256
Kronoloji, 7, 21, 24, 25, 26, 31, 32, 129, 137,
331
Kuruluş, 5, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 21, 23, 24, 26,
31, 46, 71, 74, 80, 83, 85, 90, 105, 108, 123,
140, 142, 144, 151, 153, 155, 160, 163,
165, 180, 183, 216, 243, 253, 254, 278
Kültür, 27, 79, 82, 96, 97, 125, 147, 162, 169,
170, 180, 181, 183, 184, 186, 196, 197,
198, 205, 209, 210, 232, 242, 255, 267,
271, 279, 287, 289, 290, 291, 302, 332,
333, 334, 341, 350, 352
Kütahya, 75, 142, 300, 378

M

Malazgirt savaşı, 75
Medrese, 88, 91, 106, 167, 184, 222, 339
Menâkıbnâme, 9, 15
Menteşeoğulları, 10, 336, 337, 351, 352,

Meşruiyet, 71, 73, 75, 81, 103, 111, 361, 362, 380, 383
 Mevlid, 116
 Mihaloğulları, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 216, 221, 228, 229, 231, 232, 233, 239, 240, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 255, 256
 Moğollar, 42, 77, 125, 129, 132, 151, 154, 164, 287, 357, 359, 382
 Müstesna vakıf, 239, 247, 249, 252, 253, 254

O

Oğuz soyu, 71, 74
 Orhan Gâzi, 71, 74, 77, 87, 88, 89, 91, 92, 97, 98, 138, 140, 142, 145, 167, 169, 182, 266, 285, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 298, 300, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321
 Osman Bey, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 71, 72, 73, 84, 86, 87, 88, 94, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 115, 135, 154, 155, 159, 163, 165, 166, 168, 181, 183, 206, 242, 250, 288, 331, 363
 Osman Gâzi, 26, 32, 33, 44, 48, 71, 76, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 90, 92, 96, 129, 133, 138, 142, 163, 164, 165, 168, 169, 179, 180, 181, 182, 203, 204, 206, 207, 231, 309
 Osmanlı, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 33, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 216, 221, 222, 223, 230, 231, 232, 234, 239, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 259, 263, 265, 266, 269,

270, 271, 272, 274, 277, 278, 279, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 299, 300, 302, 307, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 357, 359, 360, 361, 362, 368, 369, 371, 372, 374, 375, 378, 380, 381, 382
 Osmanlı Beyliği, 5, 7, 21, 23, 24, 46, 71, 75, 84, 86, 93, 94, 95, 115, 123, 151, 153, 157, 161, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 180, 181, 183, 196, 206, 231, 239, 285, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 299, 300, 302, 307, 309, 310, 332
 Osmanlı Devleti, 14, 16, 17, 21, 25, 26, 46, 48, 49, 74, 75, 86, 87, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 103, 105, 108, 109, 110, 111, 125, 126, 127, 134, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 146, 156, 157, 158, 161, 168, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 188, 190, 192, 193, 203, 221, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 255, 256, 293, 299, 300, 302, 322, 331, 341, 351, 357, 359, 362
 Osmanlı Donanması, 329, 348, 354
 Osmanlı İmparatorluğu, 23, 76, 87, 97, 125, 127, 146, 156, 157, 158, 166, 170, 192, 196, 242, 255, 265, 271, 279, 289, 290, 302, 317, 319, 320, 323, 352, 353
 Osmanlı Tarihi, 15, 24, 74, 77, 79, 81, 82, 89, 90, 92, 96, 97, 98, 125, 131, 180, 181, 184, 186, 188, 196, 197, 198, 222, 231, 241, 242, 243, 255, 271, 279, 293, 300, 302, 321, 324, 331, 332, 333, 334, 335, 338, 339, 340, 342, 343, 346, 347, 348, 350, 352
 Osmanlılar, 5, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 36, 46, 47, 73, 74, 75, 76, 80, 83, 85, 88, 93, 94, 95, 96, 114, 115, 116, 123, 125, 129, 132, 133, 135, 136, 139, 140, 144, 146, 147, 151, 156, 157, 158, 163, 165, 166, 168, 177, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 195, 206, 241, 265, 266, 269, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 288, 289, 291, 293, 294, 299, 300, 302, 312, 314, 316,

317, 318, 331, 335, 336, 337, 338, 340,
341, 342, 343, 344, 345, 347, 348, 351, 352

P

Pachymeres, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 21, 23, 24,
25, 26, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 287,
288, 302
Padişah, 89, 108, 112, 114, 116, 117, 128, 129,
130, 135, 136, 137, 186, 338, 348
paleoekoloji, 21, 30, 38
Paleoiklim, 21, 30, 34, 36, 38, 46
Paşa, 77, 80, 81, 87, 88, 89, 91, 92, 97, 98, 105,
106, 107, 113, 118, 138, 140, 141, 142,
143, 182, 184, 207, 208, 211, 212, 214,
219, 223, 231, 232, 263, 266, 270, 271,
289, 290, 295, 296, 297, 298, 309, 310,
311, 313, 314, 317, 320, 321, 332, 335,
338, 339, 344, 345, 346, 374
Plevne, 203, 204, 206, 207, 208, 214, 215,
216, 217, 218, 221, 228, 239, 243, 244,
245, 247, 248, 249, 250, 251, 254, 255

R

Reaya, 192, 193, 195, 225
Rumeli, 71, 86, 90, 91, 94, 95, 139, 140, 142,
146, 155, 177, 179, 184, 185, 186, 187,
188, 189, 190, 192, 195, 196, 197, 203,
205, 206, 207, 208, 217, 228, 241, 242,
248, 254, 255, 259, 263, 265, 266, 267,
269, 270, 274, 276, 285, 289, 290, 293,
296, 297, 298, 299, 300, 321, 323, 329,
331, 332, 333, 338, 339, 343, 344, 345,
346, 348, 350, 351, 360, 380

S

Sakarya Nehri, 32, 33, 36, 37, 43, 44, 46
Saruhanogulları, 241
Selçuklular, 13, 75, 78, 84, 86, 111, 112, 114,
131, 136, 138, 184, 357
Seyahatname, 123, 124, 125, 141, 143
Sicil, 243
Sikke, 41, 84, 129, 137, 363

Söğüt, 7, 9, 14, 16, 17, 75, 83, 86, 96, 125, 137,
146, 154, 165, 242, 255

Sözlü Tarih, 170

Sultan, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 87, 93, 98,
105, 106, 108, 110, 111, 125, 126, 133,
134, 135, 136, 137, 139, 140, 144, 147,
156, 161, 167, 177, 178, 181, 183, 184,
185, 187, 189, 190, 191, 211, 214, 215,
219, 221, 223, 225, 239, 240, 243, 244,
245, 248, 250, 251, 256, 257, 275, 322, 323,
360, 362, 363, 373, 376, 378, 379, 380, 382
Süleyman Çelebi, 105, 188, 374, 375

Ş

Şeyh Edebali, 184

T

Tahrir, 11, 14, 91, 177, 178, 190, 192, 193,
194, 195, 211, 212, 222, 223, 228
Tahrir defterleri, 14, 194
Tarikat, 107, 166
Tasavvuf, 10, 17
Tekke, 139, 167, 182, 227
Teoriler, 21
Tevârih-i Âl-i Osman, 77, 79, 84, 85, 90, 96,
109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
117, 118, 127, 134, 187, 196, 197, 310,
317, 321, 323
Theodora Kantakuzena, 307, 316
Timar, 86, 90, 91, 95, 184, 187, 192
Timar sistemi, 90, 91
Timurlu kaynakları, 357, 361, 364, 369, 371,
372, 374, 375, 378, 379, 380, 381
Türk denizciliği, 329
Türkmenler, 11, 42, 45, 75, 89, 363

U

Uç beyliği, 92
Uçbeyleri, 203, 204, 205
Ulak, 191
Ulema, 88, 106, 137, 144, 157, 167

Ü

Üsküp, 185, 187, 197, 247

V

V. İoannes Palaiologos, 307

Vakfiyeler, 88

Vakıf, 11, 14, 87, 94, 128, 139, 146, 205, 206,
208, 212, 216, 221, 222, 223, 224, 229,
231, 233, 239, 242, 243, 245, 246, 247,
248, 249, 250, 252, 253, 254, 255

Vilayet, 78, 92, 194

Y

Yeniçeri, 90, 140, 141, 146, 186, 191

Yeniçeri ocağı, 140

Yıldırım Bayezid, 90, 161, 187, 188, 192, 210,
221, 239, 240, 243, 245, 246, 247, 248,
250, 254, 257, 329, 345, 348, 357, 358,
359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366,
367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 376,
377, 378, 379, 380, 381, 382, 383

Yurt, 75, 78, 135, 180, 183, 196, 242, 273, 279,
290, 298, 302, 317, 341, 343, 352

Z

Zaviye, 188, 197, 203, 204, 205, 206, 208, 209,
215, 216, 220, 222, 223, 225, 227, 230, 231

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan cihan devletine dönüşüm süreci, tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamda eşsiz bir araştırma alanı sunar. "Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar" adlı bu iki ciltlik eser, Osmanlıların Anadolu'nun küçük beyliklerinden biri olarak başlayıp bir dünya imparatorluğu haline gelişine dair yeni perspektifler sunuyor.

Birinci cilt, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan fetihlere uzanan dönemi; siyasî, askerî ve stratejik gelişmeler ışığında incelerken, İkinci cilt, dönemin fikrî, dinî ve sosyal tarihini ele alarak ilmî ve tasavvufî birikimlerin Osmanlı kimliğini nasıl şekillendirdiğini gözler önüne seriyor.

Eser, uzman akademisyenlerin katkılarıyla kaleme alınmış 34 özgün çalışmayı bir araya getiriyor. Hem yerli hem de yabancı tarihçilerin tartışmalarına ışık tutan bu araştırmalar, Osmanlı Beyliği'nin tarihine dair pek çok tartışmalı konuya açıklık getiriyor. Ayrıca, bu çalışma, arkeolojik kazı sonuçlarından hareketle dönemin toplumsal dinamiklerini anlamaya yönelik önemli ipuçları sunuyor.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin katkılarıyla yayımlanan bu kapsamlı eser, Osmanlı tarihine dair yeni bir ufuk açarken, tarihçilerin ve meraklı okuyucuların başucu kitabı olmaya aday.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

ISBN: 978-625-6110-13-7

9 786256 110137

Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar

2

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Beylik'ten Cihan Devleti'ne

Osmanlılar

2. Cilt

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar Cilt: 2
From Principality to World State The Ottomans Vol: 2

Türkiye Bilimler Akademisi Tarih Serisi: 2

ISBN: 978-625-6110-12-0 (Tk) 978-625-6110-14-4 (2.C)

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-6110-14-4

© Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2024. Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz. Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© Turkish Academy of Sciences Publication, 2024. All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences. It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Editörlerin ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

The scientific responsibility for the language, scientific, ethical and legal aspects of all the articles included in the book belongs to the authors. Turkish Academy of Sciences and the editors have no responsibility

Kitap Editörleri / Book Editors

Prof. Dr. Haşim Şahin
Prof. Dr. Mehmet Şeker
Prof. Dr. Mehmet Ersan
Dr. Mehmet Tuğrul

Grafik Tasarım / Graphic Designer

Mustafa Altıntepe

Baskı Yeri, Tarihi/ Publication Place and Date:

Tek Ses Ofset Matbaa San.Ltd.Şti Tel: +90 312 341 66 19, Ankara, Aralık - 2024

Baskı Adedi / Pcs.: xxx

Kapak Görselleri: Ahmedî (2020). İskendernâme I-II. Haz. Robert Dankoff. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

* "Osman Bey'in Bursa veya İznik'i kuşatması", C. II, s. 396.

* "Orhan Gazi ve Süleyman Paşa", C. II, s. 405.

* "I. Murad'ın Karamanlılarla savaşı", C. II, s. 414.

* "I. Bayezid'in tahta çıkışı", C. II, s. 429.

Türkiye Bilimler Akademisi / Turkish Academy of Sciences

Vedat Dalokay Cad. No: 112 06670 Çankaya - Ankara Tel: +90 312 442 29 03 •

www.tuba.gov.tr

Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar / ed. Haşim Şahin... [ve öte.]. -- Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi, 2024.

519 s. ; 19 x 26 sm. – (Türkiye Bilimler Akademisi Tarih Serisi; 2)

Bibliyografya var.

ISBN 978-625-6110-12-0 (Tk.)

978-625-6110-14-4 (c. 2)

1. Türkiye – Tarih -- Osmanlı İmparatorluğu, 1288-1918. 2. Türkiye -- History -- Ottoman Empire, 1288 - 1918. 3. Türkiye – Tarih – Osmanlı İmparatorluğu, 1299-1520. 4. Türkiye -- History -- Ottoman Empire, 1299-1520.

DR486 B49 2024 c. 2

956.1015

The Ottomans

From Principality to World State

Vol. 2

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

İÇİNDEKİLER / TABLE OF CONTENTS

1. CİLT / VOLUME I

TAKDİM/FOREWORD

Prof. Dr. Muzaffer Şeker
xi

ÖNSÖZ/PREFACE

Editörler / Editors
xv

BÖLÜM I / CHAPTER I

KURULUŞ: CİHAN İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU FOUNDATION: THE BIRTH OF THE WORLD STATE

OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU: YENİ MESELELERE DAİR KISA BİR DEĞERLENDİRME THE ESTABLISHMENT OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY: A BRIEF ASSESSMENT OF NEW PROBLEMS

Prof. Dr. Feridun M. Emecen
5

PARALEL KRONOLOJİLER: OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞ KRONOLOJİSİ, BİZANS DÜNYASI VE DOĞA'NIN ARŞİVİ PARALLEL CHRONOLOGIES: THE ESTABLISHMENT CHRONOLOGY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY, THE BYZANTINE WORLD AND THE ARCHIVE OF NATURE

Doç. Dr. Şahin Kılıç
21

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KURULUŞU VE TÜRK TARİHİ BAKIMINDAN ÖNEMİ THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN BEYLİK AND ITS IMPORTANCE IN TERMS OF TURKISH HISTORY

Prof. Dr. Mehmet Öz
71

KEMALPAŞAZÂDE'YE GÖRE OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞ VE GELİŞİM SİYASET FELSEFESİ THE OTTOMAN STATE ACCORDING TO KEMALPAŞAZÂDE FOUNDATION AND DEVELOPMENT POLITICAL PHILOSOPHY

Prof. Dr. Şefaettin Severcan
103

KURULUŞ EFSANESİ: EVLİYA ÇELEBİ ANLATISINDA İLK OSMANLILAR THE MYTH OF THE FOUNDATION: THE FIRST OTTOMANS IN THE NARRATIVE OF EVLİYA ÇELEBİ

Prof. Dr. Mehmet Yaşar Ertaş
123

DÖRT TEORİ BAĞLAMINDA OSMANLILARIN KURULUŞ TEZLERİNİ TARTIŞMAK DISCUSSING THE OTTOMAN FOUNDATION THESES IN THE CONTEXT OF FOUR THEORIES

Doç. Dr. Yunus Arifoğlu
151

BÖLÜM II / CHAPTER II
FETİHLER VE FÂTİHLER
CONQUESTS AND CONQUERORS

**OSMANLI DEVLETİ'NİN RUMELİ'DE KARŞILAŞTIĞI GAYRİMÜSLİM MİLLETLER İLE
MÜNASEBETLERİ (XIV.-XV. YÜZYILLAR)**
THE OTTOMAN STATE'S RELATIONS WITH THE NON-MUSLIM COMMUNITIES IN RUMELIA
(XIV.-XV. CENTURIES)
Prof. Dr. Levent Kayapınar
177

RUMELİ'DE AKINCI AİLESİ GAZİ MİHALOĞULLARI
THE FAMILY OF RAIDER GÂZİ MİHALOĞULLARI IN RUMELIA
Prof. Dr. Ayşe Kayapınar
203

**OSMANLI'NIN İSKÂN POLİTİKASINDA ERKEN DÖNEM İZLERİ: MİHALOĞULLARI'NIN
OSMANLI'DAKİ KIYMETİ VE MÜSTESNA VAKIFLARININ AKİBETİ**
THE TRACES OF THE EARLY ERA ON THE SETTLEMENT POLICY OF THE OTTOMANS: THE VALUE
OF THE MİHALOĞULLARI FAMILY FOR THE OTTOMANS AND THE FATE OF
THEIR EXCEPTIONAL WAQFS
Doç. Dr. Ayşegül Kılıç
239

**GELİBOLU'NUN FETHİ, SAVOY KONTU TARAFINDAN ZAPTİ VE GERİ ALINIŞI HAKKINDA
DEMETRİOS KYDONES'İN İKİ SÖYLEVİ**
TWO DISCOURSES OF DEMETRIOS KYDONES ON THE CONQUEST OF GALLIPOLI, ITS CAPTURE
AND RECAPTURE BY THE COUNT OF SAVOY
Dr. Öğr. Üyesi Murat Yılmaz
263

OSMANLI BEYLİĞİ'NİN KARESİ BEYLİĞİ'Nİ İLHÂKİ MESELESİ: SEBEPLERİ VE SONUÇLARI
THE ANNEXATION ISSUE OF THE QARASI PRINCIPALITY OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY:
CAUSES AND CONSEQUENCES
Dr. Nadir Baştürk
285

ERKEN OSMANLI TARİHİNDE 'ÜSTÜ ÖRTÜLMÜŞ' TAHT OYUNLARI
'COVERED' GAME OF THRONES IN EARLY OTTOMAN HISTORY
Doç. Dr. Nilgün Elam
307

I. MURAD DEVRİNDE OSMANLI DENİZCİLİĞİ (1362-1389)
OTTOMAN MARITIME IN THE REIGN OF MURAD I (1362-1389)
Dr. Enes Depe
329

TİMURLU KAYNAKLARINDA YILDIRIM BAYEZİD ANLATISI VE ANKARA SAVAŞI
NARRATIVE OF YILDIRIM BAYEZİD AND THE BATTLE OF ANKARA IN TIMURID SOURCES
Prof. Dr. Musa Şamil Yüksel
357

DİZİN/ INDEX
385

2. CİLT / VOLUME II

BÖLÜM III / CHAPTER III

ÂLİMLER VE SUFİLER: KURULUŞ DEVRİNDE FİKİR VE DÜŞÜNCE SCHOLARS AND SUFIS: THOUGHT IN THE FOUNDATION PERIOD

OSMANLI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE SOSYO-KÜLTÜREL ORTAM

-BİR ŞER'İYE SİCİLİNİN MUHTEVA ANALİZİ-

THE CULTURAL ENVIRONMENT IN THE OTTOMAN PRINCIPAL PERIOD

-CONTENT ANALYSIS OF A SHARIA REGISTRY-

Prof. Dr. M. Asım Yediyıldız

5

ÂŞIKPAŞAZÂDE TARİHİ'NE GÖRE OSMANLI BEYLİK DÖNEMİ İLİM VE KÜLTÜR HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF THE SCIENTIFIC AND CULTURAL LIFE OF THE OTTOMAN BEYLİK
PERIOD ACCORDING TO THE HISTORY OF ÂŞIKPAŞAZÂDE

Prof. Dr. Mehmet Şeker

19

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE VEFAİYYE MESELESİNE YENİDEN BAKIŞ

NEW LOOK AT THE ISSUE OF THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN STATE AND THE VEFAİYYE

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak

43

OSMANLI'NIN KURULUŞ DÖNEMİNDE BURSA'DAKİ İLK MEDRESELER

THE FIRST MADRASAS IN BURSA DURING THE FOUNDATION PERIOD OF THE OTTOMAN

Prof. Dr. Mefail Hızlı

57

ŞEYH BEDREDDİN'İN FIKİH METİNLERİ VE OSMANLI HUKUK DÜŞÜNCESİNE KATKISI

FIQU TEXTS OF SHEIKH BEDREDDIN AND ITS CONTRIBUTION TO OTTOMAN LAW THOUGHT

Doç. Dr. Osman Cengiz

77

OSMANLI DEVLETİ İDARESİNİN RUMELİ'YE YERLEŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERDEN BOGOMİLİZM VE BOGOMİLLER

BOGOMILISM AND BOGOMILS AMONG THE FACTORS INFLUENTIAL IN THE SETTLEMENT OF
THE OTTOMAN STATE ADMINISTRATION IN RUMELIA

Prof. Dr. Metin İzeti

105

**HACI BAYRAM-I VELÎ VE SULTAN II. MURAD: OSMANLI ERKEN DÖNEMİNDE
DEVLET-TEKKE İLİŞKİLERİNİ BAYRAMÎLER ÜZERİNDEN OKUMAK**
HACI BAYRAM-I VELI AND SULTAN MURAD II: UNDERSTANDING STATE-TEKKE RELATIONS IN
THE EARLY OTTOMAN PERIOD THROUGH THE BAYRAMIS

Prof. Dr. Haşim Şahin

131

FİRİŞTEZÂDE ABDÜLMECİD (D. 1459) VE ERKEN DÖNEM OSMANLI HURUFİZMİ
FİRİŞTE-ZÂDE ‘ABDÜ ‘L-MECİD (D. 1459/60) AND THE EARLY OTTOMAN HURUFİSM

Prof. Dr. Slobodan Ilić

155

**SULTAN MEDRESESİ'NİN ANADOLU BEYLİKLERİ KÖKENLİ ÂLİMLERİ VE
OSMANLI DÜŞÜNCE HAYATINA ETKİLERİ**
ANATOLIAN BEYLICS ORIGINATED SCHOLARS OF SULTAN MADRASAH AND
THEIR EFFECTS UPON OTTOMAN WORLD OF THOUGHT

Doç. Dr. Kemal Ramazan Haykırın

167

OSMANLI DEVLETİ'NİN TEŞEKKÜLÜNDE MEVLİD'İN ROLÜ
THE ROLE OF MEVLID IN THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN EMPIRE

Prof. Dr. İsmail Güleç

193

**BAB-SEB'A/YEDİ KAPI: DEVLET-İ ÂLİYYE'NİN VE YENİÇERİ OCAĞI'NIN KURULUŞUNDA
TASAVVUFÎ ZÜMRELER**
SEVEN GATES: SUFI GROUPS AT THE ESTABLISHMENT OF THE DEVLET-İ ALİYYE/GREAT STATE
AND JANISSARY CORPS

Prof. Dr. Vedat Turğut

203

**XIV-XV. YÜZYIL SEYYAHLARININ GÖZÜYLE ANADOLU BEYLİKLERİNDE
SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT: OSMANLI BEYLİĞİ ÖRNEĞİNDE**
SOCIO-CULTURAL LIFE IN THE ANATOLIAN PRINCIPALITIES THROUGH THE EYES OF
THE 14TH-15TH CENTURY TRAVELERS: THE CASE OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY

Doç. Dr. Elnura Azizova

287

BÖLÜM IV / CHAPTER IV
MEKÂN VE İNSAN: KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI SOSYAL TARİHİ
PLACE AND PEOPLE: OTTOMAN SOCIAL HISTORY OF THE FOUNDATION PERIOD

KARACAHİSAR KALESİ OSMANLI SİKKELERİ

OTTOMAN COINS OF KARACAHİSAR CASTLE

Doç. Dr. Hasan Yılmazyaşar, Öğr. Gör. Dr. Betül Teoma, Gültekin Teoman

321

OSMANLI BEYLİĞİNİN GÖÇ VE KURULUŞ COĞRAFYASI VE KARAKEÇİLİLER
MIGRATION AND FOUNDATION GEOGRAPHY OF THE OTTOMAN PRINCIPAL AND
THE KARAKEÇİLİLER

Prof. Dr. Üçler Bulduk

353

OSMAN GAZİ VE AŞİRETİNİN DÖNEMİNDE DOMANIÇ-SÖĞÜT ARASINDA
GÖÇ YOLUNDA BİR MENZİL: DÜNDARÇAMI

DURING THE PERIOD OF OSMAN GHAZI AND HIS TRIBE A RANGE ON
THE MIGRATION ROAD BETWEEN DOMANIÇ-SÖĞÜT: DÜNDARÇAMI

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş

379

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİNİN SOSYAL DESTEK MÜESSESELERİ: İMÂRETLER
SOCIAL SUPPORT INSTITUTIONS OF THE OTTOMAN ESTABLISHMENT PERIOD: IMARETS

Prof. Dr. Osman Çetin

393

KURULUŞ DEVRİ GAZA EHLİNDEN İVAZ FAKİH'İN VAKFI, EVLADİYET DAVALARI VE
SOYKÜTÜĞÜ (1421-1808)
A PERSON OF GAZA FROM THE ESTABLISHMENT PERIOD, FOUNDATION, INHERITANCE LAWSUITS
AND GENEALOGY OF İVAZ FAKİH (1421-1808)

Prof. Dr. İlhami Yurdakul

411

EDİRNE YENİ SARAY KAZILARINDA BULUNAN ERKEN DÖNEM OSMANLI SİKKELERİ
EARLY PERIOD OTTOMAN COINS UNEARTHED IN EDİRNE NEW PALACE EXCAVATIONS

Prof. Dr. Gülay Apa Kurtişoğlu

429

OSMANLI HANEDANINA MENSUBİYET BAĞI İLE İLGİLİ BELGESEL BİR RAPOR
A DOCUMENTARY REPORT CONCERNING THE RELATIONSHIP LINK TO THE OTTOMAN DYNASTY

Prof. Dr. İlhan Şahin

475

MEVLİD NÂZİMİ SÜLEYMAN ÇELEBİ TÜRBESİ BAĞLAMINDA ERKEN DÖNEMİN
BALDAKEN TÜRBELERİ HAKKINDA NOTLAR
NOTES ON EARLY BALDACHIN MAUSOLEUMS IN THE CONTEXT OF THE MAUSOLEUM OF
POET SULEYMAN ÇELEBİ

Prof. Dr. Hakkı Önkıl

495

DİZİN/ INDEX

511

BÖLÜM III / CHAPTER III

**ÂLİMLER VE SUFİLER:
KURULUŞ DEVRİNDE
FİKİR VE DÜŞÜNCE**

**SCHOLARS AND SUFIS: THOUGHT IN THE
FOUNDATION PERIOD**

**OSMANLI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE
SOSYO-KÜLTÜREL ORTAM -BİR ŞER'İYE
SİCİLİNİN MUHTEVA ANALİZİ-**

**THE CULTURAL ENVIRONMENT IN THE OTTOMAN
PRINCIPAL PERIOD -CONTENT ANALYSIS OF A
SHARIA REGISTRY-**

Prof. Dr. M. Asım Yediyıldız

OSMANLI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE SOSYO-KÜLTÜREL ORTAM -BİR ŞER'İYE SİCİLİNİN MUHTEVA ANALİZİ-

Prof. Dr. M. Asım Yediyıldız

Bursa Uludağ Üniversitesi

Özet

Anadolu Selçuklu Devleti'nin uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlı Beyliği, Bizans tekfurlarıyla mücadelesi sonucunda kısa zamanda süratli bir gelişme göstermiştir. Zamanının sosyal ve siyasi şartlarından azami ölçüde yararlanan bu beylik birçok medeniyetin kültürel mirasını kendi ufkunda sentezleyerek iddia sahibi bir devlet olmak yoluna girmiştir. Bir uç beyliğinin dayandığı kültürel ortam çağdaş kaynaklardan yeterince ortaya koyulmadığı için bu yazıda en eski Bursa Şeriye Sicili'ndeki (A-1) bilgilerden hareketle bir değerlendirme yapılmış ve Türk-İslam kültürün düşünüldüğünden daha önemli bir rol oynadığı tezini destekleyen veriler elde edilmiştir. Defterdeki verilerin daha ayrıntılı sorgulanmasıyla beylik dönemiyle ilgili farklı bilgilerin elde edilmesini sağlayacağını düşünüyoruz. Mesela yer adları veya belgelerde adı geçen şahıslarla ilgili araştırmalar bu açıdan önem arz etmektedir. Terekelerde rastlanan kitapların tahlili sonucunda sağlanacak bilgiler devrin kültür ve ilmi birikimiyle ilgili aydınlatıcı sonuçlar tevhit edebilir. Mevcut haliyle bile bu eser adları bize defterin yazıldığı dönemde bir yazma kültürünün varlığını açıkça göstermektedir. Kimi eserlerin şerhinin bulunması önceki kültürünün nasıl alındığını da gösteren bir kanıttır.

Anahtar Kelimeler

Bursa, Sicil, Kültür, Environment, Osmanlı

THE CULTURAL ENVIRONMENT IN THE OTTOMAN PRINCIPAL PERIOD -CONTENT ANALYSIS OF A SHARIA REGISTRY-

Prof. M. Asım Yediyıldız

Bursa Uludağ University

Abstract

The Ottoman Principality, which emerged on the stage of history as the border principality of the Anatolian Seljuk State, showed a rapid development in a short time as a result of its struggle with the Byzantine Tekfurs. This principality, which made maximum use of the social and political conditions of its time, synthesized the cultural heritage of many civilizations on its own horizon and embarked on the path of becoming an assertive state. Since the cultural environment on which a border principality was based was not sufficiently revealed from contemporary sources, an evaluation was made based on the information in the oldest Bursa Sharia Registry (A-1), and data supporting the thesis that Turkish-Islamic culture played a more important role than it was thought were obtained. We think that a more detailed query of the data in the Sharia Registry will provide different information about the principality period. For example, research on place names or people mentioned in documents is important in this respect. The information to be obtained as a result of the analysis of the books found in the estates may produce enlightening results about the cultural and scientific accumulation of the period. Even in its current form, the names of these works clearly show us the existence of a writing culture at the time the registry was written. Finding the annotation of some works is also a proof that shows how the previous culture was taken.

Keywords

Ottomans, Cultural Environment, Sharia Registry

1243 yılında Moğol saldırısı sonunda Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla Anadolu siyasi olarak parçalanmış; ülke, bu bünyeden çıkan Türk beylikleri ile batıda Bizans'ın hüküm sürdüğü bir coğrafyaya dönüşmüş, sosyal ve kültürel zemin her ne kadar aynı olsa da siyasi bütünlük kaybolmuştu.

İşte böyle bir ortamda batı Anadolu uçlarındaki siyasi ve sosyal şartlar içinde tezahür etmiş küçük bir Türk beyliği olan Osmanlılar, XIII. asır sonlarında Osmanlı Devleti'ni kurmayı başarmıştı. Kuşkusuz Osmanlı beyliğinin devlete dönüşmesi, Karamanoğulları, Karesioğulları, Aydınoğulları ve Germiyanogulları gibi Anadolu beylikleri ve Bizans ile mücadele sonucunda gerçekleşti.¹ Zira bu beylik siyasi birliği sağlamaya çalışırken, Bizans ve tekfurlarına yönelik sürdürülen fetihlerle de askerî ve siyasî gücünü tüm dünyaya duyurmuştu. Osmanlı Beyliği bu başarısını yalnız siyasî ve askerî alanda değil, kültürel ve iktisadî alanda da göstermişti. İşte bu tebliğde bir sicildeki veriler çerçevesinde beyliğin o dönemdeki sosyal ve kültürel yapısı hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Öncelikle ifade etmeliyiz ki, böyle bir konuyu aydınlatacak maalesef elimizde cami kitabeleri, vakfiyeler, arkeolojik kalıntılar, bunlarla ilgili çalışmalar ve muhtelif konularda yazılmış eserler dışında hemen hiçbir çağdaş kaynak bulunmamaktadır. XV. asra ait geç dönem Osmanlı kronikleri de dönemin kültürel manzarasını bütün yönleriyle ortaya koymaktan uzaktır. Bu alandaki bütün bilgilerimiz zikredilen bu tür kaynaklara dayanmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Beyliği'nin kuruluş ve gelişmesini inceleyen araştırmalar bu kıt verilere dayanarak dönemin kültürel durumunu izah etmeye çalışmaktadırlar. Burada bu değerlendirmeleri kritik etmekten ziyade Bursa Şer'îye Sicillerinin en eskisi olan A-1 Nolu 867-868 (1462-63)² defterdeki verilerden hareketle dönemin kültürel manzarası tanıtılmaya çalışılacaktır. Fakat ondan önce söz konusu tahlilin daha iyi anlaşılabilmesi için beyliğin kültürel yapısıyla ilgili kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

Şimdiye kadar konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, Osmanlı Beyliği'nin kültürel açıdan genellikle bir uç kültürü üzerine oturduğu, bu uç kültürünün büyük ölçüde gazâ idealiyle biçimlendiği ileri sürülmektedir. Kimi araştırmalar da beyliğin devlet haline gelinceye kadar ürettiği kültürün kendinden önceki kadim

¹ Osmanlı Beyliği'nin ilk dönem siyasi hayatı hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir. Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991; Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: KİTabevi, 2010.

² Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Defterin dijital nüshasından istifade edilmiştir. İlgili kuruma teşekkür ederim.

Türk ve İslam kültürü³ ile yerel kültürlerin iç içe geçmiş bir yapıya sahip olduğunu belirtmektedir. Meydana gelen bu kültürel terkiple ilgili olarak bazı araştırmacılar bu sentezin farklı kültürel yapıların bir arada bulunmasıyla oluştuğunu söylerken, diğer bir kısmı bunların kadim kültürel kalıpların dönüşmesiyle şekillendiğini düşünmektedir. Hangisi olursa olsun Osmanlı Beyliği'nin kültürel manzarasının homojen olmadığı neredeyse bütün tarihçilerin ittifak ettiği bir husustur. Hakikaten bu dönemde bir taraftan uçlarda hâkim olan gazâ kültürü yanında, Anadolu Selçuklu ve müteakiben diğer beyliklerinin birikimi üzerine oturmuş, medrese ve tekkelerce üretilen yüksek kültür biçiminin mevcut olduğu rahatlıkla söylenebilir. Konuyu uzatacağı için burada şu ana kadar ileri sürülen argümanları açıklayarak söz konusu kültürel yapılar üzerinde de ayrıntılı durulmayacaktır.

Ancak kısaca belirtelim ki, bu kültürel manzara beyliğin dayandığı farklı sosyal kesimlerin eseri idi. Mesela uçlarda hâkim olan gazâ idealini⁴ bu bölgelerde at koşturan alpler temsil ederken şehirlerde oluşan yüksek kültür ise medreseler ve tekkelerde yetişen şeyh, fakih, âlim ve din adamları sayesinde gelişmişti.⁵ Gerçekten daha kuruluştan itibaren hem devletin bürokrat ihtiyacını karşılamak hem de halkın dini problemlerini çözmek için gerekli ulemayı yetiştirmek amacıyla İznik Medresesi, Manastır Medresesi, Hüdâvedigâr Medresesi ve nihayet Vâziyye ve Yıldırım Medreseleri gibi daha başından itibaren birçok medrese kurulmuş ve buralarda pek çok değerli âlim yetişmişti. Mesela İznik Medresesi'nin (1331) ilk müderrisi İbn Arabî'nin *Fusûs*'ünü şerh eden Dâvud-ı Kayserî Osmanlı eğitiminin temellerinin ve ilmi zihniyetinin oluşmasında son derece etkili olmuştur. Kadim Türk-İslam kültürü Ahi Evran, Mevlâna Celaleddin Rûmî, Yunus Emre, Emir Sultan, Orhan Gâzi'nin imamı Yahşi Fakih, ünlü mevlid müellifi Süleyman Çelebi ve Molla Fenârî gibi devrin birçok âlim ve mutasavvıfı tarafından devralınarak bu dönemde de devam ettirilmeye çalışılmıştır. Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Vesîletü'n-Necât* dönemin önemli eserlerinden biridir. Kadı Beyzavî'nin öğrencilerinden ve

³ Tongur, Neriman, *Batı Anadolu Beylikleri Dönemi Te'lif ve Tercüme Eserler*, Konya, 2021.

⁴ Gâzi teziyle ilgili bir yaklaşım için bkz. Wittek, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yayınları, 2000.

⁵ Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dinin etkisi için bkz. Cide, Ömer, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dinî Etki", *Bilimname*, Sayı: XXVIII, 2015/1, ss. 263-286; Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, Ankara: Birleşik Yayınları, 2010; İnalcık, *Osmanlılar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010; Jennings, Ronald C. "Gâzi Tezi Üzerine Bazı düşünceler", Söğüt'ten İstanbul'a, Derleyen: Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2005; Nagy, Gyula Kaldy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş", age., Çeviren: Pınar Emiralioğlu, Derleyen: Mehmet Öz, Oktay Özel, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

aynı zamanda Emir Sultan'ın müritlerinden olan Yahya b. Bahşi/Yahşi adıyla bilinen Gönenli Yahya Efendi, Emir Sultan'ın *Menakıb*'ı yanında *Şir'atü'l-İslâm* adlı eseri şerh etmiş, bir fıkıh eseri olan *Şerhu'l-Vikâye*'ye bir haşiye yazmıştır. Türkçe yazılmış temel dini bilgileri içeren *Risâletü'l-İslâm* adlı ilm-i hâl kitabının Osman-Orhan döneminde Karesi'de yazıldığı bilinmektedir. Bu eserin aslı, X. yüzyıl sonlarında Arapça olarak Ebû'l-Leys es-Semerkindî tarafından kaleme alınmıştır. Âşıkpâşazâde'nin tarihinin içinde yer alan ve ilk dönemlere ait en önemli kaynak olan Yahşi Fakih *Menakıbnâmesi* özel bir biyografi yazımıdır. Ulemadan sayılan Sinanüddin Yusuf, Candarlı Halil gibi âlimlerin yetiştiğini tahmin ettiğimiz yukarıda adını zikrettiğimiz medreseler yüksek seviyede tahsil yapılan kurumlar olmalıdır. Ede-Bali, Osman Gâzi'nin şeyhi, mürşidi ve İslam hukukunu ilgilendiren önemli sorunlarda danıştığı bir âlimdir. Abdal Murad, Abdal Musa, Geyikli Baba, Kumral Dede gibi şeyh ve dervişler, Osman ve Orhan'dan tarafından adlarına yaptırılan zaviyelerde halkın ahlaki olarak yetişmesinde önemli roller oynamışlardır. Osman Gâzi'nin, Mudurnu seferinde Beştaş Zaviye şeyhinden yol hakkında bilgi alması daha o devirde bölgede zaviyelerin dini fonksiyonu dışında başka işlevler gördüğünü de göstermektedir. Misafirperverliğin en güzel örneklerini baştan itibaren kurulup gelişen ahi zaviyelerinde olduğunu İbn Battûta *Seyahatnamesi*'nde nakletmektedir.⁶ Gerçekten gelip geçen herkes bu zaviyelerden istifade ediyordu. Yapılan hizmetler fütüvvet disiplini içinde gerçekleştirilmekteydi. Orhan Gâzi'nin tesis ettiği Manastır Medresesi eğitime önemli katkıları olmuştur. Batı Anadolu'da yer adlarından bu zaviyelerle ilgili önemli bilgiler ediniyoruz ki bunların bir kısmı bu tebliğde zikredilmiştir. Görüldüğü üzere din adamları hem devletin kurulup gelişmesinde hem de toplumun dini olarak aydınlatılmasında önemli hizmetler görmüşlerdir. Orhan Gâzi ile Bursa kuşatmasında iştirak eden Abdal Musa bir ahi dervişidir. Aynı zamanda camilerde vaizlik yapan bu zat, yalnız halk üzerinde değil devrin sultanı Yıldırım Bayezid Han'ı da etkilemiştir.⁷

İdarî, adlî ve askeri ilk müesseseler bu dönemde geliştirilmeye başlanmıştır. Örneğin Orhan Gâzi'nin kardeşi Alaeddin Bey beyliğin mali işlerinden sorumlu en üst yetkilisi kılınmıştır. Sosyal problemlerin dayanışma ve yardımlaşmanın vücut bulduğu vakıf kurumuyla çözüldüğünü yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır. Beyliğin başlangıcından itibaren ciddi bir vakıf

⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları.

⁷ Akçay, A. İhsan Gönenli Yahya b. Bahşi ve Mevlidi", *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, ed. Mustafa Karabılal Kemikli, Bursa: Osmangâzi Belediyesi Yayınları, 2007, s. 320 vd.

kültürünün oluştuğunu söylemek gerekir. Orhan Bey Şeyh İzzeddin İsmail ve atası İbrahim Şeyh adına vakıf yapmışlardır. Ede-Bali (Ede Şeyh)'nin Bilecik'teki zaviyesine Osman Bey tarafından Kozağacı köyü vakfedilmiştir.

Balkanlarda yerleşen Türk-İslam kültürünün temelleri bu dönemde şekillenmişti. Mimari kültür Bizans etkisi taşımakla beraber, kendine özgü bir mahiyette gelişmiştir. Esnaf kültürü, saray teşrifat ve ayinleri bu dönemde gelişmeye başlamıştır.

Osmanlı Beyliği'nin siyasi kültürü, büyük ölçüde Türk-İslam geleneğine dayanıyordu. Gayrimüslimlere yönelik uygulamalar, İslam'ın zimmet hukukunun bir yansımasıdır. Gayrimüslimlere gösterilen hoşgörü (tesamüh) yerli halkın Osmanlıları benimsemesinde ciddi bir rol oynamıştır. Bölgede meydana gelen ihtidaların gerisinde de bu yaklaşımın etkili olduğu tahmin ediliyor. Barış içinde yaşamak isteyen komşu tekfurların bazılarına verilen ahitname ve emânnâmeler aynı mahiyettedir. 1299 yılında Karacahisar fethedildiğinde Osman Gâzi adına hutbe okunması onun bağımsız bir bey olmasını gösterdiği gibi meşruiyetine dini bir temel oluşturma çabası olarak görülebilir. Osman'ın ölümünden hemen sonra düzenlemiş olan Mekece vakfına ait bir tevliyet nişanı (724 /1324), hadım ağalarından Şerefeddin Mukbil'i zaviyenin mütevellisi olarak atıyor ki, Farsça gelişmiş bürokratik kurallara göre yazılmıştır.

Birçok yeri fethederek ülkesinin sınırları genişleten Osman Gâzi'nin savaş tekniklerini ve fetih stratejilerini de iyi bildiğini düşündürmektedir. Osman, bir ahi şeyhi olması kuvvetle muhtemel olan Şeyh Ede Bali'nin irşadı ve beline gaza kılıcını bağlamasıyla bey olduğu dikkate alındığında ahi kültüründeki mevcut bir geleneği takip ediyordu. Şecaate, kol kuvvetine, gayret önem verilen bu uç kültüründe gâziler atlarına, kıyafetlerine ve kılıçlarına son derece dikkat etmekteydiler. Zira bunlara önem vermeyen biri alperen olamazdı.

Çağdaş bir kaynak olmasa da 867-68/1462-1463 tarihli tereke kayıtlarını içeren bir sicil defterindeki veriler incelendiğinde Bursa bağlamında Osmanlı Beyliği'nin sosyo-kültürel yapısı hakkında bazı bilgiler edinilebilmektedir. Defterdeki verilere göre tereke sahiplerinin bir kısmının defterin yazıldığı 1462 tarihinde önce vefat ettiği anlaşıyor. Bunlar büyük bir ihtimalle Yıldırım Bayezid döneminde doğmuş kimselerdi. Sicilde adı geçenlerin bir kısmı o dönemde hâlen hayattaydı ve aralarında mahkemede şahitlik yapanlar ile varisler bulunuyordu.

İlmiye sınıfına mensup kimseler, genellikle mescitler, camiler veya medreselerde görev yapan kimselerdi. Mesela Kaplıca Mahallesi sakinlerinden Mevlâna Murad b. Osman'ın geride bıraktığı küçük çocukları için vasi kıldığı Ramazan b. Muhyiddin'in Kaplıca imamı idi.⁸ Sicilde adı geçen Dursun Fakih b... (belirtilmemiş) adlı kişi ise bir fakihtir.⁹ Yine defterde adlarına rastladığımız Mevlâna Sinan b. Mevlâna Bahşayış, Mevlâna Maksud b. Süleyman,¹⁰ Mevlâna Seyyid Ahmed b. El-Hac Osman, Mevlâna Muhyiddin b. Hamza, Mevlâna Şemsüddin b. Hamza,¹¹ Seyyid Mahmud b. Seyyid Esirüddin,¹² Mevlâna Muslihiddin b. Osman,¹³ Mevlâna Ramazan b. Abdi, Mevlâna Abdurrahman b. Mahmud,¹⁴ Mevlâna Huseyin b. Hüsam, Mevlâna Sinan b. Abdullah, Seydi Mehmed b. Mahmud el-Mevlevi, Mevlâna Çırak b. Halil,¹⁵ Mevlâna İbrahim b. Ali,¹⁶ Mevlâna Muhyiddin b. Halife,¹⁷ Merhum Mevlâna Alaüddin b. (...) ¹⁸ Mevlâna Ahmed b. Mahmud,¹⁹ Mevlâna Muhyiddin b. El-Hac Sungur,²⁰ Mevlâna Yusuf b. Yahya,²¹ Mevlâna İmam Seydi b. Ali b. Seyyid Mahmud,²² Sultaniye Mahallesi'nde sakin Mevlâna Muhammed b. Muhammed el-Havarizmî,²³ Mevlâna Sinan b. Hubeyb?,²⁴ Mevlâna Muhyiddin b. Abdu'l-vehhâb, Mevlâna Hac Ahmed b. Mevlâna el-Hac Mehmed,²⁵ Mevlâna Şeyh Halife b. Mehmed, Seydi b. Ahmed Seyyid İbrahim,²⁶ Fatih döneminde halen hayatta olan ve Bursa'da yaşayan ilmiye sınıfına mensup kimselerdir. Bu zatlar büyük ölçüde ya beylikler devrinde kurulan

⁸ BŞS., A-1 88b-89a.

⁹ BŞS., A-1 60a.

¹⁰ BŞS., A-1 7b.

¹¹ BŞS., A-1 5a.

¹² BŞS., A-1 12a.

¹³ BŞS., A-1 16a.

¹⁴ BŞS., A-1 19b.

¹⁵ BŞS., A-1 37b.

¹⁶ BŞS., A-1 38a.

¹⁷ BŞS., A-1 42a.

¹⁸ BŞS., A-1 44a.

¹⁹ BŞS., A-1 48b.

²⁰ BŞS., A-1 51b.

²¹ BŞS., A-1 53b.

²² BŞS., A-1 56b.

²³ BŞS., A-1 5a.

²⁴ BŞS., A-1 58b.

²⁵ BŞS., A-1 61a.

²⁶ BŞS., A-1 63b.

medreselerde yetişmiş veya Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmiş kimseler olmalıdır. Nisbe ve unvanları bize bunu düşündürmektedir. O halde şehir ilim bakımından da bir cazibe merkezi durumundadır.

Miras taksim edilirken öncelikle vefat eden kişinin teçhiz, tekfin ve defin masrafları belirlenip terekeden bu miktar ayrılıyordu. Geride varis kalan küçük çocuklar için mutlaka bir vasi tayin ediliyor, mirasçıların adı kaydediliyordu. Terekeden varislere düşen pay adlarıyla beraber kaydediliyordu. A-1 Nolu sicil defterine terekesi taksim edilmiş 92 mahalleden 157 kişinin adı yazılmıştır. Bunların çoğunluğu toplumun alt tabakasına mensuptu. Tereke sahiplerinden erkek olanların birden fazla eşi olanlar çok azdı. Kimisi köle ve carîye sahibiydi. Mesela el-Hac Menteşe'nin azatlı kölesi Abdullah kızı Benefşe toplumun alt tabakasına mensuptu. Miras olarak takye, gömlek, köhne (eski) makrama, kebe, köhne kaftan, münakkaş (nakışlı) yağçe, bürünçük, mendil, lök başmak gibi giysiler; döşek, kilim, yorgan, yastık namazlığı, çarşaf ve sandık gibi mefruşat ile ak fıçı, heybe, köhne kürek, sini-tepsi, tava gibi mutfak ve ev eşyaları ve bazı takılar bırakmıştır. Toplam nakdi değeri 875 akçe olan bu terekeden cenaze masrafı ve vasi için ayrıldıktan sonra geriye kalan 466 akçe mirasçılar arasında paylaştırılmıştır. Teçhiz ve tekfin masrafı 81 akçedir. Mirası taksim eden kadîya ise 14 akçe verilmiştir. Mirasçı olarak geride sadece kocası kalmıştır. Zağnos Paşa Mahallesi sakinlerinden 867 yılında vefat etmiş, iplik ve tekstil üreticisi Yusuf b. İnebeği de 6.499 akçe değerinde bir miras bırakmıştır. Geride Mustafa ve Mehmed adındaki iki oğlu Saliha adında bir kızı ve Fatma binti Ali adında eşi kalmıştır. Terekesi içinde iki adet tezgâh yanında 350 akçelik iplik, sof, yetmiş parça yorganlık kumaş yanında gömlek, tülbent müzevec, alaca kaftan (iki adet), don, dolama, alaca gibi giysiler; yastık ğılaf (üç adet), döşek (Abbâsî) gibi mefruşat; sahan, tas, tava, maşrapa, kazan gibi mutfak eşyaları bulunuyordu. Müştemilatıyla birlikte evleri 3.555 akçe değerindeydi.²⁷

Tereke sahiplerinin bir kısmı da toplumun üst tabakasına mensup olup Mevlâna Nizamüddin gibi kimselerden meydana geliyordu. Zikredilen zatın terekesi genellikle döşek, yastık, yastık içi, sandık, birkaç halı, çarşaf, futa yastık, sahtiyan (deri) döşek, yorgan gibi ev eşyası; sini, tepsiler, tencere, kefkir (kepçe), tas, kazan, leğence, herniye (güğüm), tava gibi mutfak eşyaları; iki tülbent, don, bir parça çuka, iki abayî gibi giysiler ile hurda demirler, hurdahâne, tekne, çırağ, mum

²⁷ BŞS., A-1 76b.

çırağı, hatme, gül turşusu, Melek kızı elinde emanet şamdan ve nihayet *Muhtâriye* adlı bir kitap ile dokuz köhne (eski) kitap ile müzehhep bir *mushaftan* ibaretti. Görüldüğü üzere İslam hukuk ilkelerine göre varisler arasında taksim bu eşyalar daha ziyade giysi ve ev eşyası ile kitaplardan oluşuyordu.

Hacı Paşa Mahallesi sakinlerinden Mevlâna Şeyh Ali Paşa gibi bazı tereke sahiplerinin metrukâtının bir kısmını kitaplar teşkil ediyordu. Adı geçen zatın kitapları arasında tıp ve tarih beşeri ve pozitif bilimlerle kelimeler, hadis, fıkıh gibi din ilimlerine ait eserler yer almaktadır.²⁸ Yiğitoğlu Mahallesi sakinlerinden Mevlâna Nizameddin'in bıraktığı kitaplardan birisi *Kitâbü Muhtâriyye* adlı fıkıh eseridir.²⁹ EK-2'de belirtilen kitaplar Molla Azeb Bey Mahallesi'nden vefat eden Hamza Fakih b. Hızır el-İmam'a aittir.³⁰ Hakkında şimdilik bir bilgiye sahip olmadığımız, ancak unvanından bir fakih olduğu anlaşılan Hamza Fakih'in terekesindeki kitaplar ile EK-1'de verilen kitaplardan hareketle Fatih döneminde saltanatının daha ilk yıllarında Bursa'da belli bir kültürel birikime ulaşıldığını, tıp dâhil dinî ilimlerle ilgili birçok kitabın okunduğu söylenebilir. EK-1'de verilen kitaplar dışında diğer terekelerde de sayısı az da olsa kitap isimlerine rastlıyoruz. Bundan o devirde Bursa nüfusunun çok azının okuyup yazdığı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca bunlar arasında yer alan tezhipli yani müzehhep bir *Mushaf*'ın varlığı dönemin tezhip sanatındaki derecesinin bir göstergesi olarak algılanabilir. Terekelerde rastladığımız kitapların üretiminde kullanılan kağıtlar nasıl elde ediliyordu? Bunlar ithal mi ediliyordu yoksa Bursa'da üretiliyor muydu? Bu soruların cevabını bilmek ilginç olurdu. Kitapların Arapça ve Farsça olarak kaleme alınması o dönemde bu iki dilde yetkin olunduğuna ilim ve edebiyat dili olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Defterde adı geçen mahalleler adlarını büyük ölçüde ünlü bir şahıs, ticari bir ürünün pazarlandığı bir mekân, meslek ve etnik grubun isminden almışlardır. Kimisi de mimari bir yapının adını taşımaktadır. Örneğin bir mahalleye Yıldırım döneminde yaşamış ünlü mutasavvıf Ebû İshak el-Kâzerûnî'nin adı, başka bir mahalleye de Niğbolu fatihi Doğan Bey'in ismi verilmiştir ki bu mahallerin oluşumunda ya kendileri veya yaptıkları vakıf eserler önemli rol oynamış olmalıdır.

²⁸ BŞS., A-1 84a-85a.

²⁹ BŞS., A-1 81b.

³⁰ BŞS., A1 58b.

Söz konusu mahallelerin³¹ Orhan Gâzi'den Fatih'e kadar geçen süre içinde kurulduğu anlaşıyor. Mesela Tahtakale, Orhaniye, Cami-i Saray, Hisar Cami, Yerkapı, Tefsir, Tuzpazarı, Hacı Paşa, Mevlâna Bedruddin gibi mahalleler Orhan Gâzi zamanında; Kapluca I. Murat zamanında; Ali Paşa, Cami-i Kebir, Doğan Bey, Manastır, Emir Seyyid, Fenarî, Ebu İshakiye mahalleri Yıldırım zamanında oluşmuştur. Çelebi Mehmed zamanında Sultaniye, Sultan Hatun, Nalbant oğlu, Pınarbaşı mahalleleri; II. Murad zamanında; Muradiye, Hamza Bey mahalleleri; Fatih Döneminde de Ahmed Dâî, Hayrüddin Paşa, İbrahim Paşa ve Zağnos Paşa gibi mahalleler teşekkül etmiştir. Mahallerin kuruluş vetiresine bakıldığında şehrin yavaş yavaş büyüdüğü söylenebilir.

Sonuç olarak yukarıda beyliğin kuruluşundan bir buçuk asır sonrasına ait bir sicil defterinden elde edilen verilerden Bursa'nın ve aynı zamanda Osmanlı beyliğinin iktisadî, sosyal ve kültürel manzarasıyla ilgili önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu dönemde tarihi değişim oldukça yavaş seyrettiği varsayıldığında bu sicile yansıyan bilgilerin ilk dönem Bursa'sının ve dolayısıyla Osmanlı beyliğinin sosyo-kültürel yapısına ışık tutacağı ileri sürülebilir.

³¹ Defterde adı geçen mahalleler: Şeyh Hamid, Hoca Arapşah, Hoca Ali, Hoca Efendi, Tayyib Hoca, Arap Muhyiddin, Yiğitoğlu, Velişemseddin, Ebû Şahme, Reyhan, Yunus, Mecnun Dede, Abdullah Bey, Azep Mehmed, Daye Hatun, Taye/Dayıoğlu, Hoca İshâkiye, Koca Efendi, Azep Bey, Habibzâde, Çırakbey, Nalbandzâde, Karye-i Hatun Köy, Babazâkir, Şeyh Paşa, Üçkoz, Bahadır, Şeker Hoca, Başçı Hacı, Kızıyakup, Halvâive, Karayakup, Sultaniye civarında Kazzazzâde Kazzazlar, Çukurmescid, Gökdere, Karaağaç, Karakörlü / Karakörpü, Deveciler (Cemmalıye), At Pazarı, Mantıcı, Eski Hamam, İncirlice, Timurhan, Maksem, Alaca Mescid, Reyhan, Umurbey, Yenibezzaz, Hacılar, Ermeniyyun, Timurtaş, Hasan Paşa, Fazlullah Paşa ve Umurbey.

Kaynaklar / References

- Akçay, A. İhsan. "Gönenli Yahya b. Bahşi ve Mevlidi". İçinde *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Ed. Mustafa Kara ve Bilal Kemikli. Bursa: Uludağ Yayınları, 2007.
- Cide, Ömer. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dinî Etki". *Bilimname*. XXVIII (2015/1): 263-286.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi, 2010.
- İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- İnalcık, Halil. *Osmanlılar*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Jennings, Ronald C. "Gâzi Tezi Üzerine Bazı düşünceler". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Kafadar, Cemal. *İki Cihan Âresinde*. Ankara: Birleşik Yayınları, 2010.
- Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Nagy, Gyula Kaldy. "Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yüzyıllarında Kutsal Savaş". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*. Çev. Pınar Emirlioğlu, Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Tongur, Neriman. *Batı Anadolu Beylikleri Dönemi Te'lif ve Tercüme Eserler*. Konya, 2021.
- Witteck, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*. Çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Pencere Yayınları, 2000.

Arşiv Belgeleri

Bursa Şer'iye Sicileri (BŞS), Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.

- BŞS., A-1 5a.
- BŞS., A-1 7b.
- BŞS., A-1 12a.
- BŞS., A-1 16a.
- BŞS., A-1 19b.
- BŞS., A-1 37b.
- BŞS., A-1 38a.
- BŞS., A-1 42a.
- BŞS., A-1 44a.
- BŞS., A-1 48b.
- BŞS., A-1 51b.
- BŞS., A-1 53b.
- BŞS., A-1 56b.
- BŞS., A1 58b.
- BŞS., A-1 60a.
- BŞS., A-1 61a.
- BŞS., A-1 63b.
- BŞS., A-1 76b.
- BŞS., A-1 81b.

BŞS., A-1 84a.

BŞS., A-1 85a.

BŞS., A-1 88b.

BŞS., A-1 89a.

EK- 1:

Kitâb-ı Mesâbih

Kitâb-ı Vikâye

Kısâs-ı Enbiya (1 cilt.)

Manzûme Mecmua

Fetevâ me'a Hesab

Köhne Tıp Kitabı

Minhâcu'l-Âbidîn Sinan Hacıevî

Köhne Mesnevî

Kitâb-ı Kenz

Ferâiz-i Şerh

Kitâb-ı Mişkâtı Misbâh

Nasîhatü'l-Mulûk

Kitâbetü Hadâik

Risâle-i Halil

Istilahât-ı Ğaşşânî (cilt. 1)

Risâle-i Kuşeyrî

Kitâb-ı Mearif Sultan Veled

Müşkilâtü Enver fi'l-Meârif

Şerhu Risâle-i Abdullatîf

Manzûme Farîsi kitap

Tefsîr-i Bakara (cilt 1)

Tefsîri Tebareke

Kitâb-ı Münciyât

Şerhu Kasîde ve Risâletü Sulûs

Kitâb (Hadisten) (bir cilt)

Mesnevî (bir cilt)

Kitâbü'l-Udde.

Kıssa-i Yusuf

Kitâbu't-Tarîk

Şerh-i Akâid

Kitâb-ı Mesâbih (bir cilt)

Şerhun bi Kavli'l-abd.

Şerh-i Sâlihât

Şerh-i Esmâ-i Husnâ

Kitâb-ı Sulûk
 İlm-i Hadisten bir kitap
 Tasnîf-i Eşref. (İki cilt)
 Kitâbü'l-Ezkâr
 Tehlîlâtü'l-Kur'an
 Kitâb tıbdan bir cilt
 Kitâb-ı Muhtasar
 İlm-i Meşâyihten bir cilt
 Mecmûa-i Tıbdan
 Kitâb-ı Menhiyât
 Kitâb-ı Reml
 Kitâb-ı Terâcüm
 Kitâb-ı Hukuk
 Şerhu Kâfiye Habeşî.
 Dürretü's-Sikât
 Kitâbü Manzûme âhar
 Kitâb-ı Tefsir (bir cilt)
 Kitâb-ı Bostan
 Kitâbü Esami fi'l-Esâmi min nefise?
 Kitâb ü's-Şir'a
 İki kitap na-malûm
 Âhar? Husrev ü Şirîn Farisi
 Ğayetü'l-Evkât ve Dirâyetü'l-Mekan
 Tefsiri Beğavî (2 cilt.)³²
EK-2:
 Kâfiye Misbâhu İntibâh,
 Merah,
 Muhtar,
 Vikâye,
 Muhtar,
 Kenz,
 Ferâiz me'a şerh,
 Ferâiz-i şerh,
 Kenzü'l-Ahbâriyye,
 Mevzu-ı Hadis,
 Dav'³³

³² BŞS., A-1 84a-85a

³³ BŞS., A-1 58b

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. M. ASİM YEDİYILDIZ | Bursa Uludağ Üniversitesi |
yedyildiz[at]uludag.edu.tr | ORCID: 0000-0002-9274-9099**

1964 yılında Ordu ilinin Aybastı ilçesinde dünyaya geldi. Aybastı Eceli İlkokulu'nda okuduktan sonra, Galatasaray Lisesi'nin orta kısmında bir yıl tahsil gördü. Bilahare Aybastı Ortaokulu'na, oradan da Ordu İmam-Hatip Lisesi'nin orta kesimine kayıt yaptırdı. 1980 yılında Ordu İmam-Hatip Lisesi'nden, 1984'te Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yüksek lisansını yaparken 1987 senesinde Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevliliğine atandı. *Şer'îye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1655-1658)* isimli teziyle yüksek lisans çalışmasını tamamladı. Doktora programına Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami* adlı doktora tezini 1995'te yaptı. Akabinde Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçent atanan Yediyıldız, *Şer'îye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat* konulu çalışmasıyla İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda 2004 yılında doçent oldu. 2010 yılında aynı anabilim dalında profesör oldu. Fransızca ve Arapça dillerini bilmekte olup evli ve iki çocuk babasıdır.

**Prof. M. ASİM YEDİYILDIZ | Bursa Uludağ University |
yedyildiz[at]uludag.edu.tr | ORCID: 0000-0002-9274-9099**

He was born in 1964 in Aybastı district of Ordu province. After studying at Aybastı Eceli Primary School, he studied for a year in the middle school of Galatasaray High School. Later, he enrolled in Aybastı Secondary School and then in the middle section of Ordu Imam-Hatip High School. He graduated from Ordu Imam-Hatip High School in 1980 and from Samsun Ondokuz Mayıs University Faculty of Theology in 1984. While he was doing his master's degree at Hacettepe University, Department of History, he was appointed as a Research Assistant at Uludağ University Faculty of Theology in 1987. He completed his master's degree with his thesis titled 'The Socio-Economic Structure of Bursa According to the Religious Registries (1655-1658)'. He completed his doctoral thesis, titled 'Yıldırım Kulliyeye and Ulucami, from its Beginning to the Present' at Hacettepe University, Department of History, in 1995. Afterwards, Yediyıldız was appointed Assistant Professor at Uludağ University Faculty of Theology. He became an associate professor in the Department of Islamic History and Arts in 2004 with his work on Bursa Craftsmen and Economic Life in the Second Half of the 20th Century. He became a professor in the same department in 2010. He is married with two children. He speaks French and Arabic.

**ÂŞIKPAŞAZÂDE TARİHİ'NE GÖRE
OSMANLI BEYLİK DÖNEMİ İLİM VE
KÜLTÜR HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ**

**AN OVERVIEW OF THE SCIENTIFIC AND CULTURAL
LIFE OF THE OTTOMAN BEYLİK PERIOD ACCORDING
TO THE HISTORY OF ÂŞIKPAŞAZÂDE**

Prof. Dr. Mehmet Şeker

ÂŞIKPAŞAZÂDE TARİHİ'NE GÖRE OSMANLI BEYLİK DÖNEMİ İLİM VE KÜLTÜR HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Mehmet Şeker

Emekli Öğretim Üyesi

Özet

Bilindiği gibi XV. yüzyıl Osmanlı tarihçileri arasında Âşıkpaşazâde önemli bir yer tutmaktadır. Onun Tarihi “Menâkıb-ı Âl-i Osman” daha çok “Âşıkpaşazâde Tarihi” (Osmanlı Tarihi: 1285-1502) olarak anılır. Bu eser özellikle Osmanlı devletinin ilk iki yüzyılı için birinci elden itibar edilen bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Osmanlı devletinin ilk iki yüzyılı için birinci elden önemli bir kaynak olan Âşıkpaşazâde Tarihi, beylik dönemi ile ilgili arşiv malzemesinin çok az olması sebebiyle; tarihçinin Çelebi I. Mehmed, II. Murad, II. Mehmed (Fâtih) devirleri ile II. Bayezid’in saltanatının ilk yirmi bir yılını bizzat yaşamış olması bakımından da eserin kaynak değerini artırmaktadır. O bakımdan Osmanlı beylik dönemini ele alırken Âşıkpaşazâde’nin eserini iyi okumak ve değerlendirmek amacıyla biz bu tebliğimizde, Menâkıb-ı Âl-i Osman’dan yararlanarak; beylik döneminin ilim ve kültür hayatına ve bu devirde yaşamış olan âlimler ile mutasavvıflara dair verdiği bilgiler çerçevesinde konuyu genel bir bakışla ele almaya çalışacağız. Öncelikle Osmanlı Beyliği’nin kuruluş döneminde Osman Gâzi’den Fâtih’e kadar beylerin âlimlere verdikleri değer üzerinde durulacak, imam, hatip ve kadı olarak görevlendirilmiş olanlara dair bazı örnekler verilecektir. Bu arada beylerin yaptırdıkları câmî, medrese, imâret ve zâviyeler gibi kültürel müesseseler ve özellikle Âşıkpaşazâde Tarihi’nin 168. Bâbında yer alan “Haslet-i pâdişâhân-ı Âl-i Osman” ile 169. Bâbında ele alınan “Ulemâlar ve Fukarâlar” başlığı altında verilen bölümler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Beylik Dönemi, Âşıkpaşazâde, Menâkıb-ı Âl-i Osman (Âşıkpaşazâde Tarihi), İlim ve Kültür Hayatı

AN OVERVIEW OF THE SCIENTIFIC AND CULTURAL LIFE OF THE OTTOMAN BEYLİK PERIOD ACCORDING TO THE HISTORY OF ÂŞIKPAŞAZÂDE

Prof. Mehmet Şeker

Emeritus Professor

Abstract

As it is known, Âşıkpaşazâde occupies an important place among the XVth century Ottoman historians. His History "Menâkıb-ı Âl-i Osman" is more commonly known as "History of Âşıkpaşazâde" (Ottoman History: 1285-1502). This work is considered as a first-hand source especially for the first two centuries of the Ottoman Empire. Âşıkpaşazâde Tarihi, which is an important first-hand source for the first two centuries of the Ottoman state, increases the source value of the work due to the fact that there is very little archival material related to the principality period; the historian personally lived the periods of Çelebi Mehmed I, Murad II, Mehmed II (Fâtih) and the first twenty-one years of Bayezid II's reign. In this respect, in order to read and evaluate Âşıkpaşazâde's work well while dealing with the Ottoman Principality period, in this paper, we will try to deal with the subject with a general overview within the framework of the information given by Menâkıb-ı Âl-i Osman on the scientific and cultural life of the Principality period and the scholars and Sufis who lived in this period. First of all, the value given to scholars by the beys from Osman Gâzi to Fâtih during the foundation period of the Ottoman Principality will be emphasised, and some examples of those who were appointed as imam, orator and qadi will be given. In the meantime, the cultural institutions such as mosques, madrasahs, imâret and lodges built by the beys and especially the chapters titled "Haslet-i pâdişâhân-ı Âl-i Osman" in the 168th chapter and "Ulemâlar ve Fukarâlar" in the 169th chapter of the History of Âşıkpaşazâde will be evaluated.

Keywords

Ottoman Beylik Period, Âşıkpaşazâde, Menâkıb-ı Âl-i Osman (History of Âşıkpaşazâde), Science and Culture Life

Giriş

Tarihçiler arasında daha çok Âşıkpaşazâde olarak tanınan müellifin, eserinde kendisini Derviş Ahmed Âşıkî ya da Âşıkî Derviş Ahmed şeklinde kaydettiği gibi, şiirlerinde de Âşıkî mahlasını kullandığını görmekteyiz.¹ Meşhur bir derviş ailesine mensup olan Âşıkpaşazâde, kendisi de bu yolu seçmiş bir dervıştır.² Ancak sıradan bir derviş değil, okuryazar entelektüel bir kişiliğe sahiptir. Çocukluk yıllarını Çorum'un Mecitözü ilçesine bağlı Elvan Çelebi köyündeki tekkede geçirmiştir. Çocukluk yıllarından itibaren yaşadığı ve zaman zaman da uğradığı Elvan Çelebi Tekkesi âdeta onun yetişmesini etkileyen bir okulu olmuştur. Onun yetişmesinde içinde bulunduğu kültür ortamının etkisinin büyük olduğu söylenebilir.

İlk adı Ahmed olan ve yüz yılı geçen uzun bir ömür süren Âşıkpaşazâde, büyük dedesi Garibnâme eserinin yazarı Âşık Paşa'dan dolayı onun torunu olarak Âşık ünvanını da kullanmayı tercih etmiştir. Âşıkpaşazâde, tarihini nasıl yazdığı hakkında eserinin yetmişinci bâb'ında şu bilgiyi vermektedir: "...Hünkâr [Çelebi Mehmed], devletilen Bursa'dan göçtü, yürüdü geldi, Yorus'a kondu. Ol vakit duâcı fakîr Geyve'de kaldum, Orhan'un imamı oğlu Yahşi Fakı evinde hasta oldum. Menâkıb-ı Âl-i Osmân'ı tâ Yıldırım Hân'a gelince ol imam oğlundan naklederin..."³ "...Bu menâkıbı ol Yahşi Fakı'dan yazılmış buldum kim o, Orhan Gâzi'nün imamı oğludur."⁴

¹ Âşıkpaşazâde Tarihi, Hazırlayan: Necdet Öztürk, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın, 2013, s. XVII.

² "Ey Aziz! Fakîr ki Derviş Derviş Ahmed Âşıkıyam ibn-i Şeyh Yahya ve ibn-i Şeyh Selman ve ibn-i Sultanü'l-meâlf Âşık Paşayam ve ibn-i mürşidü'l-âfâk Muhlis Paşa ve ibn-i kutbü'd-devrân Baba İlyas, halifetü's-Seyyid Ebu'l-Vefâ nevverâ'llâhü kubûrahüm." Necdet Öztürk, s. 3 Âşıkpaşazâde'nin hayatı ve eserinin kaynak değeri hakkında geniş bilgi için bakınız: Âlî Bey, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332 bz. Medhal; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, C III, s. 84; Nihat Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul:MEB Yayınları, 1971, c.I.s.498-499; M. Fuad Köprülü, *İA*, I, İstanbul 1965 s. 706-709; Abdülkadir Özcan, "Âşıkpaşazade", *DİA*, C IV, İstanbul 1991 s. 6-7; Halil İncalcık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler: Oktay Özel- Mehmet Öz, Ankara:İmge Kitabevi, 2000, s. 119 vd.; Halil İncalcık, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, cilt: I, Ankara:Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 37-116; Rudi Paul Lindner, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler: Oktay Özel- Mehmet Öz, Ankara:İmge Kitabevi, 2000, s. 407-427; J. A. B. Palmer, "Yeniçerilerin Kökeni", *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler: Oktay Özel- Mehmet Öz, Ankara:İmge Kitabevi, 2000, s. 476-516; *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. XVII-XXVIII.

³ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 113-114.

⁴ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 3.

Bu ifâdelerden Hicrî 816/ Miladî 1413 yılında Âşıkpaşazâde'nin, Osmanlı Beyliği'nin 1402 Ankara Savaşı sonrasında saltanat için devam eden kardeş kavgaları sebebi ile süren Fetret Devrinin son zamanlarında bu tarihte Çelebi Mehmed (1413-1421)'in tarafında olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte Çelebi Mehmed ile kardeşi Musa Çelebi arasında sürmekte olan saltanat mücadelesinde muhtemelen Mehmed'i desteklemek amacıyla bir derviş grubu ile Amasya'dan Geyve'ye gelmiştir. Geyve'de hastalığından dolayı Orhan Gâzi'nin imamının oğlu Yahşi Fakî'nin evinde kaldığı için burada görüp okuduğu ve belki de bir nüshasını kopye ettiği menâkıbnâmeyi daha sonra kendi eserine özellikle beyliğin kuruluşundan Yıldırım Bayezid (1389-1402) dönemine kadar geçmiş olaylar için kaynak olarak kullandığını anlamaktayız. “*Menâkıb-ı Âl-i Osmân'ı tâ Yıldırım Hân'a gelince ol imam oğlundan naklederim...*”⁵

Bu arada Âşıkpaşazâde, Osmanlı beyleri ile kendi büyük dedeleri ve ailesi arasında bağ kurarak onlara kendilerine ihsan ve hizmetlerinden dolayı duacı olduklarını da belirtmektedir:

<i>Âşıkî yaz Menâkıb-ı Âl-i Osman'ı</i>	<i>Yedi ceddün bu âlilen bile geçdi”⁶</i>
<i>Yazdum Menâkıb-ı Âl-i Osman</i>	<i>Guzzât-ı kâmil ü hân u sultân</i>
<i>Nesl ü nesebüme Âl-i Osman</i>	<i>Âşıkî deyüp ederler ihsân</i>
<i>Âşıklaruz kadîm duâcı</i>	<i>Bil duâ olur güneş ilâcı</i>
<i>Evvel bu âle duâ edelüm</i>	<i>Andan menâkıbı zikr edelüm.”⁷</i>

Tarihçi Âşıkpaşazâde Âşıkî mahlasından ayrı; eserinin muhtelif yerlerinde yukarıda da belirtildiği gibi kendisini “duâcı” olarak nitelemektedir. Bunun yanında yer yer de kendisinden on beşinci yüzyıl geleneğine uygun olarak; “fakîr” veya “hakîr” olarak söz etmektedir. Müellif ve müverrih Âşıkpaşazâde, Osmanlı soyunun kendilerine; Âşıklara mensup olduklarından dolayı saygı duyduklarını belirterek, onlara hem dua edilmesini hem de menkıbelerinin anlatılmasını istemektedir.

⁵ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 114; İnalcık, “Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?”, s. 121, 127.

⁶ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 143.

⁷ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 4-5.

“Bunun tafsîli çokdur, fakir ihtisâr etdüm. Anın içün kim Âl-i Osmân Menâkıbı’nı beyan edem”⁸ “Bu menâkıbda yazdum ve ol sebebeden ihtisâr etdüm ki bunun efâlinün, akvâlinün dililen hâli beyân olunmaz.”⁹

Zira Osmanlı beylerinin menkıbeleri uzundur. Ancak kendisi bunları kısa anlatmayı yeğlemiştir. Öyle ki onlar bir köyü Bağdat yaparak medeniyet merkezine dönüştürmüşlerdir. Bundan dolayı da onların menkıbeleri hem anlatılmalı hem de yazılmalıdır:

Âşıkî yaz Menâkıb-ı Âl-i Osman’ı

Ki bunlar her köyü bir Bağdâd etdi.”¹⁰

Osmanlı Tarih yazıcılığında XVI. yüzyıla kadar genellikle yazarlarının adları zikredilmeksizin “Tevârih-i Âl-i Osman”, “Târih-i Âl-i Osman” veya “Nesl-i Âl-i Osman” gibi adlandırmalara rastlanmaktadır. XVI. yüzyıl Osmanlı müellif ve müverrihlerinden Gelibolulu Mustafa Âlî bu tarihleri yazarlarının adları ile kaydetmeyi ilk başlatanlardandır. Mesela, Âşıkpaşazâde Tarihi, Neşrî Tarihi, Oruç Beğ Tarihi gibi.¹¹ Ayrıca, burada şunu da belirtmek gerekir ki; Gelibolulu Âlî Efendi meşhur eseri Kühû’l-Ahbâr’ında Âşıkpaşazâde hakkında; “Şeyhu’l-müverrihîn” ve “Fahrü’l-Evliyâ” ünvanlarını kullanmaktadır.¹² XVI. yüzyılın ünlü tarihçilerinden Âlî’nin Âşıkpaşazâde’yi Osmanlı tarihçilerinin şeyhi ve evliyanın övücü olarak nitelemiş olması da dikkat çekicidir.¹³

Âşıkpaşazâde Tarihi / Menâkıb-ı Âl-i Osman

Anadolu beylikleri döneminde eserlerini yazan müelliflerin birçoğu eserini yazma sebebini anlatanlardan biri de Âşıkpaşazâde’dir diyebiliriz. Âşıkpaşazâde bir derviş hayatı yaşadığı İstanbul’da, saygıdeğer bir topluluğun bulunduğu bir mecliste Âl-i Osman yani Osman oğulları hakkında sorulan bazı sorulara cevaplar vermiştir. Bu cevapların beğenildiğini belirten Âşıkpaşazâde Tarihini yazma sebebini şu ifadelerle anlatmaktadır:

⁸ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 7.

⁹ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 186.

¹⁰ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 186.

¹¹ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XXIX.

¹² Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kühû’l-Ahbâr*, Haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül, İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri 1997, C I, s. 75, 199, 819.

¹³ Âşıkpaşazâde Tarihi, XXVIII.

“Fakir dahi kûşe-i ferâgatda teslîm-i rızâ küncinde fenâ vü sabır hırkasın geyüp oturmuşidüm Konstantınıyye’de. Ve du’â sofrasıylen mütena’ım olmuşidüm. Nâgâh bir cemâ’at azîzlerden, Âl-i Osman’un tevârihinden ve menâkıbından zikr etdiler. Fakîr’den dahi suâl etdiler. Fakîr dahi cevab verdüm. Orhan Gâzi’nün imamı İshak Fakı oğlu Yahşı Fakı’dan kim ol, Sultan Murad’un babası Sultan Mehmed devrinden tâ Sultan Bayezid Hân’a gelince, bu menâkıbı ol Yahşı’dan yazılmış buldum kim o, Orhan Gâzi’nün imamı oğludur. Ve fakîr dahi ba’zı hâllerinden ve kâllerinden ve menâkıblarından ihtisâr edüp kalem diline verdüm.”¹⁴

Yahşı Fakı’dan ayrı Âşıkpaşazâde’nin kaynakları arasında Yıldırım Bayezid’in solaklarından Koca Nâib’i de görmekteyiz.¹⁵ Zira o, Bayezid Han ile Timur’la vukubulan Ankara savaşından sonraki bazı olayları ondan dinlediğini zikretmiş olması da onun kaynakları arasında sayılmasına imkân verebilir. Bundan ayrı benzeri bir rivâyet de Kara Timurtaş oğlu Umur Beğ’den Yıldırım Bayezid’in Macarlar’ı Alacahisar’da bozguna uğrattığı ile ilgili haberlerdir.¹⁶ Ayrıca, yüz yirmi beş yıl yaşadığını belirttiği Ede Balı’nın oğlu Şeyh Mahmud’dan da bazı işittiği menâkıb’ı da Âşıkpaşazâde’nin zikretmiş olması, Mahmud’u da kaynakları arasında saymamızı gerektirir.¹⁷

Osmanlı beylik döneminin fetret devrinde (1402-1413) Âşıkpaşazâde’nin Amasya Sancağında bulunan Mehmet Çelebi ile birlikte hareket ettiği görülür. Bundan dolayı, II. Murad ile II. Mehmed’in bazı seferlerine derviş ve gâzilerle birlikte nefer olarak kendisinin bizzat katıldığını da yer yer zikreden Âşıkpaşazâde, bu seferlerle ilgili bilgiler de vermektedir. Hatta Osmanlı beylik döneminin önemli beylerinden II. Murad’la ilgili kendisini “Sultan” olarak kaydettiği şu notu da diğer beyler için de geçerlidir:

“Sultan Murad Han Gâzi kim ol Sultan Mehmed Han Gâzi oğludur. Anun devr-i saltanatı otuz bir yıl oldu. Ve bu gazâlar u mâcerâlar cemi’i anun hâlinün, kâlinün ef’âlinün bu ben Âşıkî Dervîş Ahmed her birisini gördüm ve bildüm. Ammâ ihtisâr etdüm. Bu menâkıb’da yazdum ve ol sebebdan ihtisar etdüm ki bunun ef’âlinün, akvâlinün dililen hâli beyan olunmaz..”¹⁸

¹⁴ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XXXIX, 3-4.

¹⁵ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XXXIX, 107-108.

¹⁶ Âşıkpaşazâde Tarihi, XXXIX-XL s.91-92.

¹⁷ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XL, 13.

¹⁸ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XL, 186.

Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı tarihini başlangıcından itibaren kendi yaşadığı dönemini de içine alarak bir bütün hâlinde kaleme alan yazarların ilklerinden sayılması, bu dönemi derli toplu olarak yazmış olması Osmanlı tarihçiliği bakımından ilk örnek kabul edilebilir. Bu yönü ile Âşıkpaşazâde dönemi Osmanlı tarihçileri için bir modeldir.

Çocukluk yaşlarından itibaren tekke kültürü içinde yetişen, ayrıca Yahşi Fakı'nın menâkıbnâmesini de model alarak okuduğunu söyleyen Derviş Ahmed'in bütünüyle ilmî bir eser ortaya koyması düşünülemezdi. Buna rağmen o, içinde yaşadığı toplumun her sınıfına ulaşabilmek amacıyla her kesimden insanların okuyup anlayabileceği bir dille eserini yazmayı düşünmüş olmalıdır. Bunun için eserini menkıbelerle, şiirlerle ve destânî unsurlarla süsleyip anlatımını câzip hâle getirmiş olması yadırganmamalıdır. Bu tür menâkıbnâmeler, topluluklarca ya askerî seferler sırasında ya da bozahânelerde ve benzeri toplanılan yerlerde okunup dinlenmek üzere tertip edilen eserlerdir. Âşıkpaşazâde, eserinin bir yerinde gâzilere seslenirken söze şöyle başlar: "Hey gâziler!, bu menâkıbı kim yazdum, vallâhi cemî'ine 'ilmüm yetişüp yazdum, sanmanuz kim yabandan yazdum.." O, değişik vesilelerle, menâkıp kitaplarını inceleyerek "hulâsâ" ettiğini veya bizzat görüp işittiği olayları kitabına yazdığını söyler.¹⁹

Beylikler devri müelliflerinin geleneğine uyarak Âşıkpaşazâde de eserinin başında besmele, hamdele ve salveleden sonra eseri neden yazdığını açıklamıştır.²⁰ Yer yer ya Osmanlı soyuna ya da kendi soyuna dua etmekte ve okuyanlardan da dua edilmesini istemektedir. Buna bazı örnekler verelim:

Âşıklaruz kadîm du'âcı

Bil du'â olur güneh ilâcı

Evvel bu âle du 'â edelüm

Andan menâkıbı zikredelüm

Hem du'âm ola makbûl-i mutlak

Zâhir oluna çü şems-i işrak²¹

Tarihi'nin 120. bâbı'nda da Ahmed Âşıkî, "Bu ben fakîr dahi eydürem kim" girişinden sonra eserini okuyana, dinleyene ve yazana da şöyle dua etmektedir:

¹⁹ Halil İnalçık, a.g. bölüm. s.126.

²⁰ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 3-4.

²¹ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 5.

*“Yâ İlâhî! İzzetün hakkı ve habibün Muhammed'deki hürmetün hakkı, bu menâkıbı okuyana ve dinleyene ve yazana rahmet et”. Devâmında da; “Yâ İlâhe'l-âlemîn! Duâmı kabul et. Âmîn Yâ Rabbe'l-âlemîn...”*²²

Kuşkusuz, Âşıkpaşazâde'nin Tarihi, girişte de belirttiğimiz üzere Osmanlı Beyliği'nin gerek kuruluşu gerekse sonraki dönemlerinin özellikle Osmanlı Devleti tarihinin ilk iki yüzyılı için birinci elden kaynak olarak görülmektedir. Bunun yanında, onun eseri, her ne kadar yazılı kültür mahsulü bir kitap olsa da onda oldukça fazla sözlü kültür unsurunun bulunduğu da görmezden gelinemez.²³

Necdet Öztürk'ün kanaatine göre, Âşıkpaşazâde'nin eseri olmasaydı, ondan daha sonraları kaleme alınmış olan ve bazı yönleriyle ondan daha ilmî eser olarak kabul edilen çağdaşı Neşrî, Oruç Beğ ve anonim tevârih yazarları belki de benzer formatta eserler yazamayacaklardı.²⁴

Âşıkpaşazâde Tarihi'nde Anadolu'nun Türkleşip İslâmlaşmasında ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli hizmetleri görülen “Anadolu Gâzileri”, “Anadolu Ahileri” ile “Anadolu Abdalları” ve “Anadolu Bacıları” olarak kabul ettiği dört tâyifeyi saymaktadır.²⁵ Bu önemli bilgi Âşıkpaşazâde'nin çağdaşı olan diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Fuad Köprülü, Âşıkpaşazâde'nin eserinde kaydettiği bu tâyifeleri sıraladıktan sonra şu kanaatini ortaya koymaktadır: “Osmanlı hükümdarlarını tek mil derviş gâzi olarak gösteren, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gâzi, ahi, abdal ve bacıların rollerini kuvvetle belirten bu eserin çizmek istediği umumi levhanın, ana hatları bakımından, tarihi realiteye çok uygun olduğu, yeni tetkiklerle ve yeni yeni meydana çıkan vesikalarla daha iyi anlaşılacaktır.”²⁶ Hatta bunlar arasında bulunması düşünülen “Fukahâ-i Rûm”/Anadolu Fakihleri ya da Fakıları hakkında Âşıkpaşazâde birçok fakının/fakihin ismini saydığı ve Osmanlı beyleri ile ilişkilerinden söz ettiği halde, bunları yukarıda sayılan zümrelere dâhil etmemesi dikkat çekicidir.²⁷

²² Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 183.

²³ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XLVII.

²⁴ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XLVI.

²⁵ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. XLVI., 307-308; “...Ve hem dahi bu Rum'da dört tâyife vardır kim anılır müsafirler ve seyyahlar arasında. Biri gâziyân-ı Rum ve biri âhiyân-ı Rum ve biri abdalân-ı Rum ve biri bâciyân-ı Rum...”; Âşıkpaşazâde Tarihi, s.307-308; Mehmet Şeker, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması, İstanbul 1973, s. 134.

²⁶ M. Fuad Köprülü, agm., İA, C I, s. 708.

²⁷ Mehmet Şeker, Fütüvvet Teşkilatının Tarihçesine Genel Bir Bakış: Fütüvvet, Alplık, Ahilik; Hz. Peygamber ve Fütüvvet, İstanbul: Kerim Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı ile Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi yayını, 2017, s. 50-51.

Nihat Sami Banarlı'nın, "Âşıkpaşazâde Tarihi'nin sâde ve mütevâzı bir halk ağzıyla fakat devrinin sosyal ve psikolojik hayatını; imanlı ve mefkûreci ruhunu kuvvetle aksettiren bir hususiyeti vardır" ²⁸ diyerek yaptığı tesbit yerinde görünmektedir.

Âşıkpaşazâde'ye Göre Beylik Döneminde Kültürel Hayat

Âşıkpaşazâde'nin içinde bulunduğu kültürel ortamda gerek okuduklarından gerekse dinleyip işittiklerinden yararlanarak tarihini zenginleştirdiği görülmektedir:

<i>Âşıkî bu menâkıb yazmağa</i>	<i>İmâm-ı Orhan oğlundan komuşdur</i> ²⁹
<i>Bu ömür seksen altı olduğunda</i>	...
<i>Menâkıb yazmağa defter çıkardum</i>	<i>Beyân etdüm nişanın bulduğumda</i>
<i>Yedi hutbe sekiz Han Bayezid'de</i>	<i>O Cuma gün gazâyâ gittedüğünde</i>
<i>Kalem tutdum menâkıbın kim yazam</i>	<i>Kulak tut sen Âşıkî dedüğünde</i> ³⁰

Âşıkpaşazâde, fetihlerle birlikte alınan şehirler ve kalelerde ilk olarak Osman Gâzi'nin Karacahisar'ı aldıktan sonra ne yaptığını anlatmaya başlar. İlk olarak boşalan evlere Germiyan vilâyetinden gelenler yerleştirilir. Kısa zamanda şehir mamur hâle gelir. Bazı kiliseleri de mescide çevirir. Bu arada halk Cuma namazı kılmak için istekte bulunur. Ayrıca şehre bir de kadı atanmasını isterler: "*Tursun Fakı derler idi, bir aziz var idi. Ve ol kavme imamlık ederdi. Hâllerin ana söylediler. Ol dahi geldi, Osman Gâzi'nün kayın atası Edebalı'ya söyledi. Dahi söz tamam olmadın Osman Gâzi geldi. Sordu. Muradlarını bildi. Osman Gâzi eydür: 'Her ne kim size gerekdür, anı eydün' der...*"³¹

Böylece Karacahisar'ın kadılığını ve imâmetini resmen Tursun Fakı üstlenmiş olur. İlk Cuma hutbesi Karacahisar'da Tursun Fakı tarafından okunmuştur. "*Amma bayram hutbesi Eskişehir'de okundu. Bayram namazı anda kılındı. Nazm:*

²⁸ Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, s. 439.

²⁹ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 35.

³⁰ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 49.

³¹ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 28-29.

Okundu hutbe kim Gâzi Osman

*Ertuğrul oğlu Gâzi Hân-ı Osman*³²

Osman tarafından İslâm dini imârete kavuştu.

Münâdîler nidâ eder, salâdur

Sa'âdet bahş eder der geldi Osman

Kuruldu devleti çetri ezelden

Ebed bâkî kalur bil nesl-i Osman

*Evvel târih-i hutbe-i Osman hicretün altı yüz seksen sekizinde vâkı' oldu.*³³

Bu ifâdelerden açıkça anlaşıldığına göre Osman Gâzi adına ilk Cuma hutbesi h. 688/m. 1289 yılında Karacahisar'da Tursun Fakı tarafından okunmuş ve aynı zamanda o, şehrin kadılığı ile de görevlendirilmiştir.

Osman Gâzi oğlu Orhan'a vasiyyetinde; bir kimsenin kendisine "Tanrı buyurmadığı sözleri söylese" onu hemen kabul etmemesini öğütler ve "Ve ger sen bilmesen Tanrı ilmün bilür kişiye sor" der. Nazm:

İbâret bilmeğün faydası noldu

*Hemin bil söz düzer adamı oldu..."*³⁴

İbare bilmek okuyup yazmaktır, ibare çözmektir. Bu yolla eserler ortaya koymaktır.

Âşıkpaşazâde, Tarihi'nde Osmanlı kültür tarihi bakımından önemli bir noktaya işaret etmektedir. Osmanlı beylerinin yetişmelerinde ve uygulamalarında tâkip ettikleri bir hususunda kendilerinin bilmedikleri veya akıllarına yatmayan bir husus olduğunda onu bilenlere sorup öğrenme yoluna gittikleri görülmektedir. Bunun için de soracakları kimselerin olması gerekir. Okuryazarların varlığının faydasının başvurulduğunda söz söyleyebilecek ve eser kaleme alabilecek kimselerin yetiştirilmesi gerektiği de böylece daha beyliğin kuruluşundan itibaren görülen bir hayat tarzı olduğu Âşıkpaşazâde'nin ifâdelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Yukarıda da nakledildiği gibi bizzat Âşıkpaşazâde kendisi okuyup yazdığı gibi bu faaliyeti bir görev olarak da kabul etmiştir.

³² Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 29.

³³ Âşıkpaşazâde Tarihi, Aynı yer.

³⁴ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 45.

Nitekim “Orhan Gâzi pâdişah olduktan sonra ne ihdas etti” sorusu ile başlayan 31. Bâb’da şu bilgiler yer almaktadır: “Orhan Gâzi leşkeri çoğaltmak diledi kim ol vilâyetden ola. Karındaşı eydür: ‘Anı kadılara danış’ der. Ol zamanda Çandırılı Karaca Halil Bilecük’de kadı olmuş idi. Kadılığı ana Osman Gâzi vermişdi. Ve Orhan zamanında dahi İznik’e kadı oldu. Ve dahi İznik’den sonra Bursa’ya kadı oldu. Orhan oğlu Hünkâr zamanında Kadı-asker oldu. Ve hem vezir oldu. Ve beğler beği oldu...”³⁵

Âşıkpaşazâde’nin eserinin 33. Bâbında; Orhan Gâzî’nin İznik’de neler yaptığını ve kimlerle danıştığını anlatmaktadır: “Ve bir ulu kiliseyi Cum’a mescidi etdi. Ve bir manastırı medrese etdi. Yenişehir kapusını çıkıdığı yerde bir imâret yaptı. Yanında Hacı Hasan derler idi bir aziz var idi. Dedesi Ede Balı’nın müridiydi. Meşihatını ana verdi. Ve nesli ve nesebi tâ bugüne değin anların elindedür. İmâretün kim kapusu açıldı ve ta’âmı bişdi. Orhan Gâzi evvel ta’âmı kendi mübarek elüyen üleşdürdi. Çırağın dahi evvel gece kendü yakdı. Ve medreseye dahi Mevlânâ Dâvud-ı Kayserî derler idi, ana verdi. Ve andan sonra Tâcüddin-i Kürd’e verdi. Konya’da Sirâcüddin-i Urmevî’nün şâkirdiydi. Hitâbetini Kara Hoca’ya verdi. Ve İznik’i taht edindi bir nice zaman.”³⁶ Otuz sekizinci bâbda da Baba İlyas mürtlerinden ve Seyyid Ebulvefâ tarikından bir derviş olan Geyikli Baba’nın menkıbesi anlatılır: “Orhan Gâzî o dervişün üzerine kubbe yaptı. Ve yanında tekve yapıverdi. Ve bir câmi’ dahi yaptı. Şimdiki vakitte üzerinde ihyâ olunup beş vakitte pâdişahlara du’â ederler kim dâyim anarlar. Ve zâviyesinin adına Geyik Baba Zâviyesi derler.”³⁷

I. Murad zamanında (1362-1389) Çandarlı Halil kadiaskerliğe getirilmişti. Karaman vilayetinden gelen Kara Rüstem’in de teklifi ve Kadiasker Çandarlı Kalil’in kararı ile bu dönemde; “her esirden yirmi beş akça” alındı. Ayrıca Gâzi Evrenoz’u da akınlardan alınan gençlerin beşde birini almak üzere görevlendirdiler. Bu arada bu işi takip edecek bir de kadı tayin edildi. Toplanan gençlerin Türk aileler arasında, Türkçeyi, Türk âdetlerini ve aynı zamanda Müslümanlığı da yaşayarak öğrenmelerini de kararlaştırdılar. Böylece yeniçerilik kurulmuş oldu.³⁸

³⁵ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 55-56,72.

³⁶ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 59-60.

³⁷ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 63-65; Ahmet Yaşar Ocak, “Geyikli Baba”, *DİA*, C 14, İstanbul: İSAM, 1996, s. 45-47.

³⁸ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 75-76; Münir Aktepe, “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, *DİA*, C 8, İstanbul: İSAM, 1993, s. 214-215.

Bu faaliyetler arasında I. Murad, Sırplar'ın Edirne'de hezimete uğramalarından sonra (26 Eylül 1371) Bursa'ya döner. Oğullarını sünnet ettirir. Yenişehir'de bir imâret ve Postîn-pûş denilen bir deve de bir zâviye yaptırır. Ayrıca, Bilecik'de bir Cumâ mescidi ile kendisi için de Bursa hisarında saray kapısında da bir câmi yaptırır. Kaplıca'da da bir imaret üzerinde bir medrese yaptırmıştır.³⁹

Yıldırım Bayezid (1389-1403) taha cülûs ettikten sonra, Bursa'ya gelir ve hayrat binaları ile meşgul olur. Câmi ve karşısına da medrese ile bir bîmarhâne ve Ebû İshâkiyye zâviyesini yaptırır.⁴⁰

Âşıkpaşazâde, Tarihi'nde yeri geldikçe "Bir Latife" başlığı altında eleştirel menkıbeler de anlatır. Nitekim Âl-i Osman'dan bir latife'de genel olarak Osmanlı soyu hakkındaki düşüncelerini ve onların içine düştikleri hataları anlatmaktadır: "Bunlar bir sâdik soydur. Hiç bunlardan nâ-meşrû hareket olmamış idi. Ulemâ bir nesneye kim yazuk diye, Âl-i Osman andan kaçarlardı. Orhan zamanında kadı, Murad Han zamanında ulemâ vardı. Ve illâ müfsidler değülleri; tâ Çandırılı Halil'e gelince. Kaçan kim Çandırılı Halil geldi, Türk Rüstem geldi. Ve Mevlânâ Rüstem dediler. Hîleye karışdurdılar, Halil'ün oğlu Ali Paşa kim vezir oldu. Dânişmend dahi anın zamanında çok oldu.

*"Bu Âl-i Osman bir sulb (sert, katı) kavimidi. Anlar kim geldiler, fetvâyı hile etdiler. Takvâyı göturdüler. İşbu vilâyetde kim eski akçaya kimse satu bazar etmeye ve hem gayru vilâyete de gitmeye. Ali Paşa zamanında oldu. Bu Ali Paşa zevvâk kişiydi. Ekser mürebbileri de zevvâk oldular. Kadılarun fesâdları zâhir oldu..."*⁴¹

Sultan II. Murad (1421-1444, 1446-1451) Ergine köprüsünü ve buraya yüksek bir binayı yaptırdı. Köprünün iki tarafını mamur hâle getirdi. Şehir etdi. İmâret ve Cuma mescidi yaptı. Hamam yaptı ve bazarlar kurdu. Gelen giden misafirlere ziyâfetler ederler, nimetler bişürürler. Ve ol vaktin kim imâreti yürüdü. Sultan Murad kendüsi Edrene'den ulemâyı ve fukarâyı aldı. Ol imârete vardı. Bir nice gün ziyâfetler etdi. Akçalar ve filoriler üleşdürdi. Evvel taam bişdüğü gün kendüsi mübarek eliyle fukarâyı verdi. Ve çırağın dahi kendü uyardı. Ve yapan mi'mara hil'at geyürdi. Çiftlik yerler verdi. Ol şehrin halkını cemi' avâızdan mu'âf ve müselleme etdi.⁴²

³⁹ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 78.

⁴⁰ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 88.

⁴¹ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 95.

⁴² Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 152.

Osmanlı beyleri değişik vesilelerle komşu Türkmen beylerini ve Bizans tekfurlarını davet ederek, onlara ziyâfetler çekmiştir. Nitekim Sultan II. Murad oğlu Mehmed (Fâtih)'in Dulkadiroğlu Süleyman'ın kızıyla yapılacak olan düğününe komşu "pâdişahlarını" davet etmiştir. Ayrıca ulemâ ve fukara bir araya geldi. Pâdişah, bütün gelenlere sayısız ve sınırsız ihsanlarda bulundu. Gelen ulemâ ve fukarâ zengin olup gittiler.⁴³

"Nazm

<i>Pâdişâhdan gerek 'atâ vü kerem</i>	<i>Meskeni dahi ola bâğ-ı İrem</i>
<i>Harc ola mülk ü mâl ü hazîneler</i>	<i>Sormaya kimseneye noldu derem</i>
<i>Bu hisâl cümle Âl-i Osman'da</i>	<i>Mahsûsdur bu âle sana derem</i>

"Bu âlemde de maksud olunan birkaç nesnedür: Oğul evermek, kız çıkarmak. Ve dünyâdan âhirete yüz suyile gitmek. İmdi bu nesneler Sultan Murad'a müyesser oldu. Oğul everdi. Kız karındaşların dahi çıkardı. Âlî düşünler etti. Anları dahi pâdişahzâdelere verdi. Âhırü'l-emr, âkıbeti dahi hayr olundu. Oğlu dahi kendüden sonra eyü azametlü pâdişah oldu. Âkıbet hayırlığının alâmeti dahi budur, vallâhu a'lem bi's-savâb."⁴⁴

Osmanlı Beylerinin Hasletleri ve Onların Devrindeki Ulema ve Fukarâ

Âşıkpaşazâde Tarihi'nin 168. Bâbı; "Haslet-i Pâdişâhân-ı Âl-i Osman"a tahsis edilmiştir. Müellif burada Osmanlı'nın kuruluşundaki ilk altı beye ve Fatih Sultan Mehmed'e dair özellikleri saymaktadır:

Osman Gâzi'nin âdeti, her üç günde ta'âm pişirtip fakirlere yedirmek ve yalıncaıkları da giydirmektir. Ve dul kadınlara da sadakalar vermektir.

Orhan Gâzi de imâret yaptı ki; fakirler her gün yemekler yesinler. Medreseler yaptı ki; ulemâ toplansın. Sayıp sevdiği dervişlere de zâviyeler yaptııverdi. Nitekim Geyiklü Baba için de cum'a mescidi ve zâviye yaptıırdı.

Oğlu Gâzi Hünkâr (I. Murad) da atası gibi imâretler, medreseler ve mescidler yaptıırdı. O da yakınlık duyduğu ve sevdiği dervişlere de zâviyeler yapııverdi. Yenişehir'de Baba Postum-pûş için yaptıırdığı gibi. Ve her şehirde cuma günleri namazdan sonra fukarâya akça sadaka ederdi.

⁴³ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 185.

⁴⁴ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 185.

Oğlu Bâyezid Han da atası ve dedesinin yaptıkları gibi, imâretler, mescidler ve medreseler yaptırdı. Ayrıca bir de akıl hastanesi ve Ebu İshak Han için de bir zâviye yaptırdı.

Oğlu I. Mehmed; fakirler için Bursa'da âlî imâret ve âlî medrese yaptı. Her yıl Mekke ve Medine fakirlerine çokça mal gönderirdi. Hem de kendi vilayetinden Medine fakirleri için mülkler vakfetmişti. Bulunduğu şehirlerde Cuma sadakası dağıtırdı.

Oğlu II. Murat da Bursa'da fakirler için imaret ve ulemâ'ya da medreseler yaptırdı. Aynı şekilde Edirne ve başka yerlerde de yaptırdı. Her yıl Kudüs ve Halilürrahmân ile Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılmak üzere üç bin beş yüz filori gönderirdi. Ankara (Engüri) nevâhisinde Balıkhisarı adlı subaşılık köylerini de Mekke fakirlerine vakfetmişti. Her yılda bulunduğu şehirlerde seyyidlere bin filori kendi eliyle dağıtırdı ve o, Cuma sadakasını da ölünceye kadar kesmedi.

Oğlu Sultan II. Mehmed de kâfir padişahlardan aldığı vilayetlerde câmiler, medreseler ve imâretler yaptırdı. Özellikle, İstanbul'u fethedince sekiz âlî medrese ile ortasında bir ulu câmi ve karşısına da bir âlî imaret, diğer bir tarafına da yine âlî bir dârüşşifâ yaptırdı. Bunlardan başka İstanbul içinde nice câmiler ve mescidler yaptı. Her yıl her şehrin fakirlerine sadaka olarak çokça akçalar gönderirdi, ulemâya, fukaraya, yetimlere ve dul kadınlara da dağıtılmak üzere sadakalar verir idi. Her gün kendi mübarek eli ile fakirlere çokça sadaka dağıtırdı.⁴⁵

⁴⁵ Âşıkpaşazâde Tarihi, s. 301-304.

Tablo 1. Âşıkpaşazâde Tarihine Göre Osmanlı Beyleri'nin Bazı Hasletleri

Beyler	Yaptırdıkları Müesseseler	Sadakaları
OSMAN GÂZÎ (1302-1324)	Nice kiliseleri mescid yaptı. İlk Cuma hutbesi Karacahisar'da okundu (Bâb 14). Bayram hutbesi Eskişehir'de okundu ve bayram namazı kılındı (688/1289).	Üç günde bir ta'âm/yemek pişirtip fakirlere yedirir ve yalıncakları da giydirir, dul kadınlara da sadakalar verir.
ORHAN GÂZÎ (1324-1362) Karesi'de hutbe Orhan Gâzi adına okundu, sikke onun adına kesildi (H.735/M.1334-1335).	İznikmid'de Kiliseleri mescid, Bir kiliseyi de medrese yaptı. (30.Bâb) İznik'de ulu kiliseyi mescid, bir manastırı medrese yaptı, Yenişehir kapısının çıkışına bir imâret yaptırdı. (32. Bâb) Geyiklü Baba için zâviye ve Cuma mescidi ile diğer dervişlere de başka zâviyeler yaptırdı (168. Bâb).	İznik imâretinde pişen ilk yemeği kendi eliyle dağıttı, gece kandillerini kendi yaktı (32. bâb).
GÂZÎ HÜNKÂR I. MURAD (1362-1389)	Atası gibi imâretler, medreseler ve mescidler yaptırdı. O da yakınlık duyduğu ve sevdiği dervişlere de zâviyeler yapıverdi; Yenişehir'de Baba Postum-pûş için yaptırdığı gibi (168. Bâb) Yenişehir'de bir imâret, Bilecik'de bir cumâ mescidi, Bursa hisarında saray kapısında bir câmi ve Kaplıca'da bir imâret ile bir medrese yaptırdı (49. Bâb).	Ve her şehirde Cuma günleri namazdan sonra fukarâya akça sadaka ederdi. (168. Bâb) Gelen hediyeleri de ulemâ ve fukara'ya dağıttığı da olmuştur (51. Bâb).
BAYEZİD HAN (1389- 1403)	Atası ve dedesinin yaptıkları gibi, imâretler, mescidler ve medreseler yaptırdı. Ayrıca bir de akıl hastanesi ve Ebu İshak Han için de bir zâviye yaptırdı (168. Bâb).	
I.MEHMED (1413-1421)	Fakirler için Bursa'da âlî imâret ve âlî medrese yaptı (80. ve 168. Bâb).	Her yıl Mekke ve Medine fakirlerine çokça mal gönderirdi. Hem de kendi vilayetinden Medine fakirleri için mülkler vakfetmişti. Bulunduğu şehirlerde Cuma sadakası dağıttı (168. Bâb).
II. MURAD (1421-1444, 1451)	1446- Bursa'da fakirler için imaret ve ulemâ'ya da medreseler yaptırdı. Aynı şekilde Edirne ve başka yerlerde de yaptırdı (168. Bâb).	Her yıl Kudüs ve Halilürrahmân ile Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılmak üzere üç bin beş yüz filori gönderirdi. Ankara (Engüri) nevâhisinde Balıkhisarı adlı subaşılık köylerini de Mekke fakirlerine vakfetmişti. Her yılda bulunduğu şehirlerde seyyidlere bin filori kendi eliyle dağıttı ve o, Cuma sadakasını da ölünceye kadar kesmedi (168. Bâb).
II. MEHMED (1444-1446, 1481)	1451- Kâfir padişahlardan aldığı vilayetlerde câmiler, medreseler ve imâretler yaptırdı. Özellikle, İstanbul'u fethedince sekiz âlî medrese ile ortasında bir ulu câmi ve karşısına da bir âlî imaret, diğer bir tarafına da yine âlî bir dârüşşifâ yaptırdı. Bunlardan başka İstanbul içinde nice câmiler ve mescidler yaptı (168. Bâb).	Her yıl her şehrin fakirlerine sadaka olarak çokça akçalar gönderirdi; ulemâya, fukaraya, yetimlere ve dul kadınlara da dağıtılmak üzere sadakalar verir idi. Her gün kendi mübarek eli ile fakirlere çokça sadaka dağıttı (168. Bâb)

Bu bâb'ın sonunda yazarımız, "İmdi bu pâdişahlar kim geldiler Âl-i Osman'dan, hasletlerini işitdün ve gazâlarını işitdün. Ve bunların zamanlarında olan ulemâlar ve fukarâlar dahi kimlerdür anları dahi beyan edelüm" diyerek 169. Bâb'a geçmektedir. Burada da Âşıkpaşazâde, bir önceki bâbda da görüldüğü gibi Osman Bey'den başlayarak her beyin devrindeki âlimlerle mutasavvıfları sadece adlarını zikretmekle yetinmektedir. Biz de aynı yolu takip etmekle beraber, bu konuda araştırma yapacaklar için en azından mevcut isimleri tesbit imkânı vermiş olacağız:

Osman Gâzi zamanında ulemâdan; Tursun/Dursun Fakı ile kayın atası Ede Balı'nın adlarını vermektedir.⁴⁶ Fukarâdan da Âşık Paşa'nın babası Muhlis Baba ile Ahi Hasan'ı kaydetmiştir. Aslında Fukarâ'dan kasıt abdal ve dervişlerdir. Ama Ahi Hasan'ı da bu zümre arasında zikretmiş olması ahileri de fukarâdan yani mutasavvıf zümrelerden saydığını göstermektedir.

Orhan Gâzi zamanında ulemâdan; Davud-ı Kayserî, Tâceddin-i Kürdî ile Kara Hoca; fukarâdan ise, Geyiklü Baba, Âşık Paşam ve Karaca Ahmed ile Ahi Evran vardır. Bunların hepsi duâları kabul olan azizlerdendir.

Oğlu Gâzi Hünkâr (I. Murad) zamanında da babası devrinde adları zikredilen âlimlerden ve fakirlerden bazıları yaşamakta idiler. Bununla beraber ulemâdan; sadece Koca Efendi'yi kaydetmiştir. Bu zatın torunu vilâyet-i Acemde Kadızâde-i Rûmî olarak tanınmıştır. Bundan ayrı bu zamanda; "kerâmetleri zâhir ve duâları müstecâb azizler olarak fukarâ zümresi arasında; Abdâl Musa, Abdâl Murad ile Muhammed-i Küşterî ve Baba Postin-pûş'un isimleri sayılmaktadır.

Oğlu Bayezid Han zamanında da ulemâdan; Mevlânâ Şemseddin-i Fenârî, Mevlânâ Kutbeddin-i İznîkî, Şeyh Yar Ali-yi Şîrâzî ile Şeyh Cezerî-yi Şîrâzî'nin adları verilmektedir. Fukarâdan ise; Hazret-i Şeyh Hamid ve Şeyh Fahreddin Efendi Mudurnulu'nun adları kaydedilmiştir. Bunlar da kerâmetleri zâhir ve duâları müstecâb olan kimselerdir.

Oğlu Sultan I. Mehmed Han Gâzi zamanında adları yukarıda zikredilenlerin bazıları hayattaydı. Ayrıca, Anadolu dışından Mevlânâ Haydar-ı Hirevî, Mevlânâ Fahreddin, Seyyid Muhammed-i Buhârî ile Mevlânâ Muhammed-i Bezzâzî gelmişlerdir. Anadolu'dan da Şeyh Hacı Bayram yetişmiştir. Bunlar da duâları müstecâb ve kerâmetleri zâhir olan azizlerdendi.

⁴⁶ Edebalı ile ilgili daha geniş ve karşılaştırılmalı çalışma için bakınız: İnalçık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı", s. 119-145.

Oğlu Sultan II. Murad Hân Gâzî zamanında da babaları zamanında belirtildiği gibi azizlerin bazıları hayattaydı. Ayrıca ulemâdan; Kırımlı Mevlânâ Şerefeddin ile Mısır'dan da Mevlânâ Ahmed Gürânî gelmişlerdir. Bunlar geldikleri vilâyetlerde ders-i âm'lık yapmışlardır. Mevlânâ Gürânî, Alâî'r-Rûmî ile girdiği tartışmada rakibini güç durumda bırakarak gelmiştir. "Ve dahi âlim ve fâzıl Mevlânâ Tûsî geldi." Fukarâdan; Ak Şemseddin, Şeyh Ak Bıyık, Amasya'da Kutbeddinoğlu ile Gümüşlüoğlu Mevlânâ İlyas Anadolu'da yetişenler arasında yer almışlardır. Ulemâdan Hızır Şah Efendi de bunlardandır. Bunların da duâları kabul, kerâmetleri zâhir olmuştur.

Sultan II. Murad oğlu Sultan II. Mehmed zamanında, bu azizlerden bazıları hayatta idiler. Mevlânâ Yigen zâhir oldu. Ve Mevlânâ Muhammed-i Hüsrevî, Mevlânâ Mehmed Zeyrek, Hocaazâde ile Mevlânâ Seyyid Efdaleddin oğlu Seyyid Hamideddin el-Hüseynî ile bunların benzerleri de Anadolu'da çokça yetişmişlerdir. Fukarâdan ise; Şeyh Abdüllatif-i Makdisî ile halvetîlerden Mevlânâ Alaaddin Abdal ve ulemâdan da Hızır Beğ Çelebi vâkı oldu. Bunlar da duâları kabul ve kerâmetleri zâhir olanlar zümresindendirler.⁴⁷

Bundan sonraki 170. Bâbda da beylik dönemi Osmanlı padişahlarının ömürleri ile saltanatları hakkında bilgiler verilen son bölüm yer almaktadır.⁴⁸

⁴⁷ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 304-306; Bundan sonra Âşıkpaşazâde kendi kendine, Hacı Bektaş'ı neden anmadığını sorup, ardından da şu cevabı vermektedir: "Bu anduğum azizler Âl-i Osman vilâyetinde olan kişilerdir. Âl-i Osman nesliyle mülâkat olmuşlardır. Ve illâ bu Hacı Bektaş, Âl-i Osman neslinden kimseyile musâhabet etmedi; ol sebebden anmadum. Ve Hacı Bektaş Rum'a gelmesinden beyan edeyüm ne sebebdendir ve âhiri dahi noldu, beyan edeyüm..." (s. 307-308).

⁴⁸ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, s. 310-311; bu son bâbdan ayrı Necdet Öztürk; Tarihin, Âlî Beğ neşrinde olan 891-908/1486-1502 yılları olaylarını ek olarak vermiştir (ss. 312-336). Ayrıca bu ekten sonra ve Dizin'den önce bir kronoloji (ss. 337-354) eklenmiştir.

Tablo 2. Âşıkpaşazâde Tarihine (168. Bâb) Göre Osmanlı Beyleri Dönemindeki Bazı Ulemâ ve Fukarâ

Beyler	Ulemâ	Fukara (Mutasavvıflar)
Osman Gâzi	Tursun/Dursun Fakı, Kayın atası Ede Balı, Koca Efendi	Âşık Paşa'nın babası Muhlis Baba, Ahi Hasan
Orhan Gâzi	Babası devrinde adları zikredilen âlimlerden ve fakirlerden bazıları yaşamakta idiler. Davud-ı Kayserî, Tâceddin-i Kürdî, Kara Hoca	Geyiklü Baba, Âşık Paşam, Karaca Ahmed, Ahi Evran
Gâzi Hünkâr (I. Murad)	Babası devrinde adları zikredilen âlimlerden ve fakirlerden bazıları yaşamakta idiler. Koca Efendi (Bu zatın torunu vilâyet-i Acemde Kadızâde-i Rûmî olarak tanınmıştır)	Abdâl Musa, Abdâl Murad, Muhammed-i Küşterî, Baba Postin-pûş
I. Bayezid Han	Mevlânâ Şemseddin-i Fenârî, Mevlânâ Kutbeddin-i İznîkî, Şeyh Yar Ali-yi Şîrâzî, Şeyh Cezerî-yi Şîrâzî	Hazret-i Şeyh Hamid, Şeyh Fahreddin Efendi Mudurnulu
I. Mehmed Han	Anadolu Dışından Gelenler Mevlânâ Haydar-ı Hirevî, Mevlânâ Fahreddin, Seyyid Muhammed-i Buhârî, Mevlânâ Muhammed-i Bezzâzî Anadolu'da Yetişen Hacı Bayram	Not: Bunlar aynı zamanda, duâları müstecâb ve kerâmetleri zâhir olan azizlerdendi
II. Murad Hân Gâzî	Anadolu Dışından Gelenler Kırımlı Mevlânâ Şerefeddin, Mısır'dan da Mevlânâ Ahmed Gûrânî Mevlânâ Tûsî Anadolu'da Yetişen Hızır Şah Efendi	Ak Şemseddin, Şeyh Ak Bıyık, Amasya'da Kutbeddinoğlu, Gümüşlüoğlu Mevlânâ İlyas.
II. Mehmet	Mevlânâ Yigen, Mevlânâ Muhammed-i Hüsrevî, Mevlânâ Mehmed Zeyrek, Hocazâde, Mevlânâ Seyyid Efdaleddin oğlu Seyyid Hamideddin el-Hüseynî, Hızır Beğ Çelebi	Şeyh Abdüllatif-i Makdisî, halvetilerden Mevlânâ Alaaddin Abdal

Not: Âşıkpaşazâde, tablo 2'de isimleri sayılan ulemâ ve fukara'nın hepsi için duaları makbul ve kerâmetleri zâhir olmuştur notunu belirtmektedir.

Sonuç

Osmanlı beyliğinin kuruluş döneminin kaynaklarından Âşıkpaşazâde'nin Tarihi, diğerleri arasında müstesna bir yer tutmaktadır. Orhan Gâzi'nin imamının oğlu Yahşi Fakih/Fakı'nın Menâkıb-ı Âl-i Osman'ını esas alarak kaleme alınan bu eser, döneme dair kaynak kıtlığında en azından birçok boşluğu doldurma imkânı vermektedir. Özellikle menâkıb türü rivâyetlerle kültür tarihinin ihtiyaç duyduğu bilgi, malzeme ve anlatılar bakımından büyük bir eksikliği gidermektedir.

Bu bakımdan Osmanlı beylik döneminin bey, sultan ve han unvanları ile hükümdarlıkları zamanında câmi, mescit, medrese, imâret ve zâviyeleri dönemin sosyal ve kültürel müesseselerini Âşıkpaşazâde'nin destansı kaleminden takip etme imkânı bulunmaktadır. Zira bu müesseselerin toplumda hem sosyal hayatın hem de dini hayatın bir ihtiyacını karşılamakta olduğuna, hem de Osmanlı beylik coğrafyasının gelişmesini görebilme seyrine dair bilgi sahibi olmaya imkân vermektedir.

Âşıkpaşazâde Tarihinin Osmanlı beylik döneminde gerek Anadolu'ya diğer Müslüman ilim merkezlerinde yetişerek gelmiş olan, gerekse bizzat Anadolu'da, hatta tamamen Osmanlı Beyliğinin kendi bünyesinde yetişerek ilmi eserler verecek seviyeyi elde etmiş bilgilerin en azından isimleri hakkında bilgi sahibi olunmasına rehberlik etmiş olduğu görülmektedir. Bu arada sâdece ilim adamları ve mutasavvıfların değil, aynı zamanda beylik etmiş olan Osmanlı hânedanının kurucu kadrosunun şahsi ve siyasi özellikleri ile toplum için yaptıklarını ya ikinci elden nakillerle ya da doğrudan bizzat yazarın kendi gözlemlerinden değerlendirilmesine de yardımcı olmaktadır.

Osmanlı beyliği üzerine, özellikle kültür hayatına dair yapılacak araştırma ve incelemeler için hâlâ ilk el kaynak olma özelliğini koruyan Âşıkpaşazâde'nin eserini bu gözle okumaya ve çağdaşı eserlerle, daha sonra kaleme alınan diğerleriyle karşılaştırarak dönemin kaynak eksikliğinin giderilebileceği ve gelecek kuşakların bu alanda yapacakları çalışmalarda da bu tür eserlere başvurmalarının gerektiğinin anlaşılması; Köprülü, Uzunçarşılı, İnalçık ile Ahmet Yaşar Ocak ve Feridun Emecen gibi burada isimlerini saymadığımız diğer üstad tarihçilerin takip ettikleri ve gösterdikleri yolun ne kadar isabetli olduğu bir kere daha açıkça görülmüş olmaktadır.

Kaynaklar / References

- Aktepe, Münir. "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa". *DİA*, 8, 1993: 214-215.
- Âlî Bey. *Âşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul, 1332 (Medhal).
- Âşıkpaşazâde Tarihi. Haz. Necdet Öztürk, *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın, 2013.
- Banarlı, Nihat Sâmî. *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1971.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1342.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-Ahbâr*. Haz. Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar ve Ahmet Gül ve İbrahim Hakkı Çuhadar. Kayseri, 1997.
- İnalcık, Halil. *Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı*. İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı I*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 37-116.
- İnalcık, Halil. "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*, Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Köprülü, M. Fuad. "Âşıkpaşazâde". *İA*, I, 1965: 706-709.
- Lindner, Rudi Paul. "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde İtici Güç ve Meşruiyet". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*. Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000: 407-427.
- Özcan, Abdülkadir. "Âşıkpaşazade". *DİA*, IV, 1991: 6-7.
- Palmer, J. A. B. "Yeniçerilerin Kökeni". İçinde *Söğüt'ten İstanbul'a*. Derleyenler: Oktay Özel ve Mehmet Öz. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Şeker, Mehmet. *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, İstanbul, 1973.
- Şeker, Mehmet. *Fütüvvet Teşkilatının Tarihçesine Genel Bir Bakış: Fütüvvet, Alplık, Ahîlik; Hz. Peygamber ve Fütüvvet*. İstanbul: (Kerim Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı ile Türk Kadınları Derneği İstanbul Şubesi Yayını), 2017.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. MEHMET ŞEKER | Emekli Öğretim Üyesi |
mehmetseker2022[at]outlook.com

1947 yılında İzmir’de doğdu. İlk, orta ve yükseköğrenimini İzmir’de tamamladı. Daha sonra sırasıyla Manisa İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliği ile İzmir Atatürk Lisesi Din Bilgisi dersi öğretmenliği görevinde bulundu. 1975 yılında Milli Eğitim Bakanlığının açtığı imtihanı kazanarak Erzurum Yüksek İslâm Enstitüsü İslâm-Türk Medeniyeti Tarihi dersi öğretim üyeliğine atandı. Adı geçen Enstitünün 1982’de İlahiyat Fakültesine dönüştürülerek Dokuz Eylül Üniversitesine bağlanmasından sonra bu Fakültenin İslâm Tarihi Anabilim Dalı öğretim elemanı olarak görevlendirildi. 2008’de atandığı Dokuz Eylül Üniversitesi Din Bilimleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü ve aynı üniversitenin İlâhiyat Fakültesinin, İslâm Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevinden 2014’te emekli olmuştur. 2014’ten itibaren de Uşak Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Öğretim Üyeliğine atanmıştır. Adı geçen üniversitede İslâm Tarihi ve sanatları bölüm başkanı ve öğretim üyesi olarak sürdürdüğü görevinden 2022’de emekli olmuştur. 1973 yılında Irak ve 1984-1986 yıllarında da Tunus hükümetinin Hükümetimiz emrine tahsis ettiği burslardan yararlanarak adı geçen ülkelerde bilgi görgü ve ihtisasını artırıcı çalışmalarda bulundu. 25 Kasım 2012 tarihinde Manchester’de “A Celebration of Engagement and Communication the Quilliam Way” “Sheikh Abdullah Quilliam Awards” ödülüne layık görüldü. Yayınlanmış yirmi telif eseri ile tercüme ve editörlüğünü yaptığı birçok yayını bulunmaktadır.

Prof. MEHMET ŞEKER | Emeritus Professor |
mehmetseker2022[at]outlook.com

Born in 1947 in Izmir, he completed his primary, secondary and higher education in Izmir. Afterwards, he worked as a teacher of vocational courses at Manisa Imam-Hatip High School and as a teacher of Religious Studies at İzmir Atatürk High School. In 1975, he won the exam opened by the Ministry of National Education and was appointed as a lecturer of History of Islamic-Turkish Civilization at Erzurum Higher Islamic Institute. After the said Institute was transformed into a Faculty of Theology in 1982 and affiliated to Dokuz Eylül University, he was assigned as a lecturer in the Department of Islamic History of this Faculty. In 2014, he retired from his position as the Director of the Research Institute of Religious Sciences at Dokuz Eylül University, which he was appointed in 2008, and as a lecturer in the Department of Islamic History at the Faculty of Theology of the same university. Since 2014, he has been appointed as a faculty member at Uşak University, Faculty of Islamic Sciences. He retired in 2022 from his position as a faculty member and head of the Department of Islamic History and Arts at the aforementioned university. In 1973, he benefited from the scholarships allocated by the Iraqi government in 1973 and the Tunisian government in 1984-1986 to the order of our Government and carried out studies to increase his knowledge, experience and specialization in the said countries. On November 25, 2012, he was awarded "A Celebration of Engagement and Communication the Quilliam Way" "Sheikh Abdullah Quilliam Awards" in Manchester. He has twenty published works and many translated and edited publications.

**OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE
VEFAİYYE MESELESİNE YENİDEN BAKIŞ**

**NEW LOOK AT THE ISSUE OF THE FOUNDATION OF
THE OTTOMAN STATE AND THE VEFAİYYE**

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak

OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE VEFAİYYE MESELESİNE YENİDEN BAKIŞ

Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak

TOBB Üniversitesi

Özet

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu, uzun yıllardır hem yerli hem de yabancı tarihçilerin dikkatini çekmiş bir konudur. Özellikle Abdalan-ı Rum meselesi, Osmanlı'nın kuruluş sürecini anlamada kilit bir rol oynamaktadır. Ancak, Türkiye'deki bazı çevreler bu konuyu tarihî bir mesele olarak değil, teolojik bir konu olarak ele almaya devam etmektedir. Bu yaklaşım, bilimsel analiz ve yaklaşımların önünü tıkamakta ve tarihsel gerçeklerin ideolojik saplantılarla gölgelenmesine neden olmaktadır. Bu çalışma, Osmanlı kuruluşunda Vefâi Tarikatı ve önemli şahsiyetlerin, özellikle Geyikli Baba, Dede Garkın ve Şeyh Edebalı'nın rollerini yeniden değerlendirerek, tarihî gerçeklere dayalı bir anlayışı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Osmanlı ve Türk tarihini ideolojik yaklaşımlardan arındırarak gerçek bir tarihsel perspektiften ele almanın önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Vefaiyye, Geyikli Baba, Dede Garkın, Şeyh Edebalı

NEW LOOK AT THE ISSUE OF THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN STATE AND THE VEFAİYYE

Prof. Ahmet Yaşar Ocak

TOBB University

Abstract

The foundation of the Ottoman Principality has long attracted the attention of both local and foreign historians. Especially the Abdalan-i Rum issue plays a key role in understanding the founding of the Ottoman Empire. However, some circles in Turkey continue to treat it as a theological issue rather than a historical one. This approach obstructs scientific analysis and approaches and causes historical facts to be overshadowed by ideological obsessions. This study aims to promote an understanding based on historical facts by re-evaluating the role of the Vefa'i Order and important figures, especially Geyikli Baba, Dede Garkın and Sheikh Edebali, in the foundation of the Ottoman Empire. The importance of a true historical perspective of Ottoman and Turkish history, free from ideological approaches, is emphasized.

Keywords

Ottoman, Vefaiyye, Geyikli Baba, Dede Garkın, Sheikh Edebali

Giriş

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu meselesi neredeyse bir asırdan fazladır yerli yabancı Osmanlı tarihçilerini meşgul etmekte, yıllardan beridir de dışarıda içeride ulusal veya uluslararası sempozyumlar düzenlenmektedir. Son büyük uluslararası sempozyumlardan biri müteveffa Prof. Elizabeth Zachariadou tarafından Girit Rethymno'daki Institut for Mediterranean Studies'in 1991 de gerçekleştirilen sempozyumu idi. Önemli Osmanlı tarihçilerinin katılımıyla gerçekleşen bu sempozyum gerçekten Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihine önemli bir katkı oldu.¹ O sempozyuma katılanların bazıları Elizabeth Zachariadou, Nikolas Oikonomidis, Halil İnalcık, Irène Mélikoff, Irène Bédicanu, Gyorgy Hazai, Metin Kunt gibi bugün artık hayatta değiller.

Söz konusu sempozyumda kuruluş dönemi Osmanlı Beyliği'nin siyasal, toplumsal, ekonomik, askerî ve kültürel gelişimi ilginç yorumlar, yeni sorular ve sonuçlar ortaya koyan bildirilerle enine boyuna tartışıldı. O sempozyumda tartışılan konulardan biri de *Abdalan-ı Rum* meselesi idi. Bu konu hiç şüphesiz Osmanlı Beyliği'nin kuruluş sürecini doğru anlamamız açısından önemli bir problemi yansıtıyordu. Bugüne kadar da özellikle Türkiye tarihçilerinin ilgisini çekmeye devam etti ve etmektedir, edecektir.

Ne var ki Türkiye'de yapılan yeni araştırmaların çoğu bu meseleyi hala bir tarih meselesi olarak değil, Osmanlı kuruluşunun adeta bir inanç konusu, teolojik bir mesele olarak görüyor. *Abdalan-ı Rum* bir yanda muhafazakâr Türk tarihçilerince adeta Osmanlı sünnetliğinin mukaddes bir parçası gibi takdim edilirken, diğer yanda Alevi ve Bektaşî yazarları da aynı mantıkla onların üzerinden Osmanlı Beyliği'ni bir Alevi beyliği olarak değerlendiriyorlardı.

Tarihsel ve sosyolojik perspektiften yoksun bu iki eğilim de Osmanlı Beyliği'nin bir inanç konusu olarak tartışılmasına –eskisi kadar olmasa bile– halâ bugün de devam etmekte ve bilimsel yaklaşım ve analizlerin önü kapatılmaktadır. Türkiye'de akademik görünümlü bazı çalışmalarda bu yanlış ve hastalıklı yaklaşım hâlâ inatla sürdürülmektedir. Bu sakat ideolojik yaklaşımın temelindeki asıl yanlış şudur: Ortaçağlar Anadolu'sundaki herhangi bir dinî veya tasavvufî yapılaşma Mâveraünnehr'den İran'a, İran'dan Anadolu'ya uzanan pek çok dinî ve tasavvufî yapıyı kuvvetle etkileyen akımları ya tanıyamamak veya görmezden gelmek, ya da

¹ *The Ottoman Emirate, ca. 1300–1389. Halcyon Days in Crete I: A Symposium Held in Rethymnon, 11–13 January 1991*, edited by Elizabeth A. Zachariadou. Crete University Press, Rethymno 1994; Çevirisi: *Osmanlı Beyliği 1300 – 1389*, çev. Gül Çağalı Güven-İsmail Yerguz-Tülin Alt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

daha kötüsü, tanınsa bile ideolojik saplantı yüzünden hiç yokmuş gibi davranmaktır. İşte bu, benzeri konular üzerinde çalışan, özellikle de eskilerin mesaisini yok sayarak kendilerine bir alan açmak isteyen ve her şeyi kendileriyle başlatmak eğilimindeki çoğu genç araştırmacılar için çok önemli bir yaklaşım ve metodolojik zaaf yatmaktadır.

Türkiye üniversitelerinde bu tür tarihsel araştırmalar yapmakta olan ideolog akademisyenler olduğu sürece –ki sayıları ne yazık ki giderek artıyor- bilimsel gerçekleri inatla reddederek bazı tarihsel figürleri kutsallaştırıp eleştirilemezlik duvarına hapsederek bilimin alanından çıkarıp inanç konusu yapmaya devam ediyorlar. Hayfâ ki onların tavırlarını heyecanla tasvip eden muhatap çevreleri de var. Türkiye’de İslam ve Osmanlı tarihçiliği -pek az istisnasıyla- bu alanlarda artık “kötü paranın iyi parayı piyasadan sürdüğü” bir ortam haline gelmiştir.

Böyle gittiği sürece Türkiye’de sade Osmanlı tarihinin değil Türk ve İslam tarihinin de hiçbir problemini anlamak, çözmek mümkün olamayacaktır. Zira bazıları benim neslime mensup olan bu kibirli tarihçilerin büyük isim sahibi tarihçileri bile nasıl yanılttığını daha çok yakın bir zamanda gördüğümüz gibi, ne yazık ki görmeye de devam edeceğiz. Türkiye’deki tarihçiliğin “kutsalı kurtarmak” adına bu yanlış anlayışın bilime en ufak bir katkısı olmadığına, olamayacağına bu sempozyum vesilesiyle kendimce dikkat çekmeyi zorunlu gördüğüm bu mukaddimeden sonra asıl konuya, Osmanlı kuruluşunda Vefâî tarikatı konusuna geçmek istiyorum.

Vefâî Tarikatının Osmanlı Beyliği tarihi için önemi ve katkısı nedir?

Memleketimizde tarihsel gerçekleri görmezden gelerek o dönemin bazı sufi çevreleri arsında Osmanlı kuruluşunda rol oynayan *Abdalan-ı Rum*’a mensup belli şahsiyetler üzerinden sözü edilen teolojik ve ideolojik yaklaşımı sürdüren “tarih ideologları” bulunuyor. İşte Vefâî tarikatı ve onun bir mensubu ve Baba İlyas müridi olduğunu kendi sözlerinden bildiğimiz Geyikli Baba bu yaklaşıma konu edilenlerden biridir. Bu zat Osmanlı kuruluşundaki konumuyla *Abdalan-ı Rum*’un Babaî çevresinin Osmanlı Beyliği alanına taşınan yeni yapılanması olduğunu anlamamıza ışık tutan üç anahtar şahsiyetten biridir.² İkincisi, günümüzde Sünnî ve Alevi-Bektaşî araştırmacılar arasında yıllardan beri paylaşılamayan

² The Ottoman Emirate, ca. 1300–1389. Halcyon Days in Crete I: A Symposium Held in Rethymnon, 11–13 January 1991, edited by Elizabeth A. Zachariadou. Crete University Press, Rethymno 1994; Çevirisi: Osmanlı Beyliği 1300 – 1389, çev. Gül Çağalı Güven-İsmail Yerguz-Tülin Alt, İstan-bul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Sulucakaraöyük'teki yine bir Baba İlyas mensubu olan Hacı Bektaş'tır. Üçüncüsü ve en az onlar kadar önemli olan ve Osmanlı Beyliği sahasında Hacı Bektaş kültürünü mayalayan Abdal Musa'dır. O da Geyikli Baba'nın bir meşreptaşı ve yoldaşıydı.

Geyikli Baba'yı Kalenderîlere tahsis ettiğimiz çalışmada Çelebi Mehmed devrine ait yayınladığımız bir belgede³, Orhan Gâzi'nin "Baba meyhordur" diyerek ona gönderdiği "iki yük arakı ve iki yük şarap"tan bahsedilmesi teolojik ve ideolojik reaksiyonları tetikledi. Bu konudaki kanaat ve yorumumuzun naif gerekçelerle nasıl değersizleştirmeye çalışıldığını, belgedeki olayın Geyikli Baba'nın kerametine yorularak nasıl spekülasyon konusu yapıldığını biliyoruz. Bu yaklaşımın *Abdalan-ı Rum* içindeki muhtelif şahsiyetlerin dönemin Ortadoğu'sundaki Kalenderiyye ve benzeri hangi dinî ve sufi akımların etkisinde olduklarının bilinmemesi ve dolayısıyla anlaşılmamasından kaynaklandığını bir kere daha hatırlayalım. Osmanlı Beyliği'ni kutsallaştırmak için temelsiz spekülasyonlara ihtiyaç yoktur. Onun kuruluş süreci bütün açıklığıyla zaten tarihin önündedir.

Dede Garkın, Edebalı, Geyikli Baba ve Vefâî Tarikatı

Aslında bu konuda Fransa'da çıkan *Mésogeios* dergisinde daha bundan onyediyıl önce (2005) yayınladığım İngilizce bir makalede Tâcu'l-ârifin Seyyid Ebu'l-vefâ ve kurduğu tarikatın tanıtımı ve Türkiye tarihindeki yeri hakkında oldukça uzun bir bilgi vermiş, bazı sorular sormuş, problemlere dikkat çekmiş, şahsi yorum ve kanaatlerimi dile getirmişt看. Dolayısıyla burada onu tekrar edecek değilim.

³ Vaktiyle Kalenderîlere dair bir kitabımda bu belgenin orijinalinin fotokopisini de koyarak meseleyi nasıl bir yaklaşımla değerlendirmek gerektiğini yazmışım. Bunun üzerine Orhan Gâzi'nin Baba'yı sınamak istediği için bu şeyleri ona yolladığını, ama Baba'nın bunları keramet kuvvetiyle bal ve yağa dönüştürerek sultana iade ettiği şeklinde inanılmaz teviller yapıldı, şahsıma suçlamalar yöneltildi. Özellikle de Baba'nın türbesinin bulunduğu İnegöl Belediyesinin hücumlarına maruz kaldığımı hatırlıyorum. Yaklaşımımın cehaletimi ortaya koyduğu yazılmıştı. Bu yaklaşım, tarihi nasıl kendi şartlarında anlamayıp günümüzün koyu dindar hamasetine kurban ettiğimizi bir kere daha belgelemiştir. Yaklaşımını beğenmedikleri tarihçileri sert bir şekilde eleştirerek kendilerince onların üzerinden isim yapma, onları kenara iterek kendilerine alan açma çabasında olanlar var. Daha önceki tarihçilerin güya çarpıttıkları gerçekleri düzeltme iddiasında genç tarihçilerimiz bulunuyor. Onlar Köprülü, Gölpinarlı ve İnalçık gibi büyük isimlerin benzer yorumlarını görmezden gelerek bu satırların yazarı üzerine gitmeyi daha kolay gördüler. Yeni çıkan bazı tarih dergilerinde kendilerince onu "cerh ve ta'dil" etmeye çalıştılar. Bu vesileyle sanki kısa yoldan şöhret kazanma hevesi taşıdıkları izlenimini uyandırıyorlar. Bu genç doçent ve profesörlerimiz ne yazık ki ucuza malettikleri unvanları arkasına sığınarak tabir caizse "dün medreseye gelmeden bugün üstad olma" hevesinde, kendilerini akademik Olimpos'un tepesindeki Zeus gibi görüyorlar. Bu durum Türkiye akademyasında -istisnai şahsiyetler hariç- tarihçilik alanındaki yozlaşmanın fotoğrafıdır. Türkiye'de tarihçilik mesleği akademik unvanlara sahip genç nesil tarafından heba edilmektedir. Çok yazık.

Bizim bu makalemizin ardından konu dikkat çekti ve yavaş yavaş bazı yayınlar yapılmaya başladı.⁴ Bazı araştırmacılar tabir caizse konunun üstüne atlayarak inanılmaz bir biçimde sahiplendiler. Bizim yayınlarımızı görmezden geldiler. Oysa bu makaleden yıllar önce daha 1978'de hazırladığımız doktora tezinde konuya dikkat çekilmiş, Ebu'l-Vefa ve Dede Garkın'a dair ilk defa bilgi verilmiş ve önemi vurgulanmıştı. Her iki şahsiyet de literatüre böyle girdi. Bu durum tezin 1980 ve müteakip yıllarda basılmış nüshalarında rahatlıkla görülebilir. Fakat ne gariptir ki sonraki yıllarda bu konulardan bahsedenler sanki ilk defa kendileri söz ediyormuş gibi davrandılar. Bu, Türkiye'de akademik etik denen şeye pek de aldirış edilmediğinin çarpıcı bir göstergesiydi.

İlginç ve şaşırtıcıdır: Önce hiçbir tevazua gerek duymadan açıkça söylemekte sakınca görmüyorum ki tarihçiler yıllarca ne Vefâi tarikatının ne de Dede Garkın'ın Orta ve Yeniçağlar Türkiye tarihindeki öneminin farkına varmamışlardı. Hatta bir meslektaşımız 2005 yılında yazdığı bir makalede, elde silsilesi bulunmadığı için böyle bir tarikatın mevcut olmadığını bile yazdı.⁵ Fakat ben 2011 yılında bu silsilelerin reddedilemez kaç örneğini orijinal fotoğraflarıyla yayınlarken bu iddianın geçersiz olduğunu ortaya koymuştum. Sadece yıllar önce merhum Abdülbaki Gölpınarlı Yunus Emre'ye dair bir kitabında bir iki cümleyle Tâcu'l-ârifin Seyyid Ebu'l-Vefa'dan ve tarikatından kısaca söz etmiş, ama o da bu mühim konunun üzerinde durmamıştı. Vefâi tarikatının varlığının orta ve yeniçağlar Türkiye'sinin tarihi açısından öneminin anlaşılması ve dikkate alınması gerektiği kısaca şu şekilde ortaya çıktı.

1974 yılında başladığım Babailer İsyanı hakkındaki doktora tezi üzerinde çalışırken, o zamana kadar bu konuya dair Fuat Köprülü, Osman Turan ve Claude Cahen gibi tarihçilerin görüşlerinin dışında, esasen ana kaynaklar durumundaki İbn Bibi, Barhebraeus, Simon de Saint-Quentin'in eserlerine, Âşıkpaşazâde, Oruç Bey ve Neşrî gibi erken Osmanlı kaynaklarına yoğunlaştım. Bu arada merhum Mehmet Önder'in Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi için satın alınan *Menâkıbu'l-*

⁴ Yalnız bu makalenin bu konuda yapılmış ilk çalışma olduğunu, bundan yapılan intihallerle dolu bir doktora tezini de burada hatırlatmadan geçemeyeceğim. Yurt dışında prestijli ve meşhur bir üniversite yayınevinin bu tezi basmakta tereddüt etmediğini, Türkçe çevirisinin de İstanbul'daki hatırlı bir üniversitenin yayınları arasında parlatılarak neşredildiğini bilenler zaten biliyor. Burada onun da üzerinde durmayacağım. Fakat çarpıcı olan şu ki Amerika'nın dünyaca ünlü bir üniversitesinde, benim yaptığım bir yayından yapılan intihallere dayalı bir doktora tezinin üstelik kabul görmesi ve üstüne üstlük parlatılarak basılmaya layık bulunmasıydı. İbretlik bir hadisedir.

⁵ Ahmet T. Karamustafa, "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: TTK Basımevi, 2005, ss. 61-88.

Kudsiyye'ye dair ünik nüshasını tanıtıcı Almanca yüzeysel bir makalesi ile merhum Gölpınarlı'nın *Mevlana Müzesi Yazmalar Katalogu* 3. cildindeki kısa tanıtımı⁶ Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l-Kudsiyye*'sine dikkatimi çekti. İsimlerini zikrettiğim tarihçilerin hiçbiri 1959 yılından beri Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan bu tek nüsha yazma eseri bilmelerine rağmen –her halde adındaki menâkıb kelimesi ve özellikle de 14. yüzyılın zor Anadolu Türkçesi ile istinsah edilmiş arkaik yazısı yüzünden açıp okumamışlardı. Kitabın fotoğraf kopyasını temin edip uzun bir gayret ve aldığım yardımlar sayesinde okuduğumda çarpılmışımdım. Çünkü o zamana kadar ihmal edilen bu nadir eser Babailer isyanına dair mevcut bilgileri ters yüz ediyor ve Baba İlyas ve sülalesi ve dolayısıyla hem isyan hem 14. yüzyıl tasavvuf çevreleri hakkında İbn Bibi'nin anlattığı hikâyenin yanıltıcılığını gösteren ehemmiyetli bilgiler barındırıyordu. Yani F. Köprülü, O. Turan ve C. Cahen dâhil, İbn Bibi'yi esas alan tarihçilerin tamamen yanıldıklarını gösteriyordu.⁷

Bu arada Paris Bibliothèque Nationale'inde Şihabeddin el-Vâsıtî'nin 14. yüzyılda kaleme aldığı *Tezkiretü'l-müttekîn ve Tabsıratu'l-muktedîn* adındaki iki ciltlik yazma Arapça Ebu'l-vefâ menakıbını Alya Krupp'un 1976 tarihli kitabı⁸ sayesinde keşfettim. Bugün bile Osmanlı tarihçilerinin bu fevkalade önemli menakıbnameyi hâlâ kullanmayarak sadece muhtasar Türkçe çevirisiyle yetindiklerini, bu çevirinin ihtiva etmediği birçok bilgiyi orijinal Arapça metnin ihtiva ettiğini söylemeliyim. Bu mühim menâkıbname hala Vefaiyye ve Ebu'l-Vefa üzerinde çalışan Türk tarihçilerinin ilgisini bekliyor. Türkçe menâkıbnameyi kullanan Halil İnalcık gibi bazı tarihçilerimizin çeviriyi yaptıran Seyyid Velayet'in hem Âşıkpâşazâde'nin damadı hem de Zeyniyye'den Şeyh Vefa'nın müridi olması yüzünden Şeyh Vefa'nın Vefaiyye'si ile Tâcu'l-ârifin'in Vefaiyye'sini karıştırdıklarını da biliyoruz.

Kısacası bu mesai sonunda Vefâi tarikatının Orta ve Yeniçağlar Anadolu tasavvuf tarihindeki yerini ve özellikle de Osmanlı kuruluş dönemindeki fevkalade ehemmiyetini anladım ve sonraki çalışmalarımda bunları ortaya koymaya çalıştım. Bunları övünmek gibi basit bir duyguyla söylemiyor, Vefâiliğin önemini vurgulamak, sahte sahiplenmeleri ifşa etmek için söylüyorum. Bu çevrenin önemini dikkate almazsak, Osmanlı kuruluşunda *Abdalan-ı Rum* sorununu anlayamayacağımızı ifade etmek istiyorum.

⁶ Mehmet Önder, "Eine neu entdeckte Quelle zur Gersichte der Seltschuken in Anatolien, WZKM, LV (1959), p. 84-88.

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Eİ3 "Babai"*, p.51-55 ve *Eİ3 "Baba İlyas-i Horasani"*, p.48-50.

⁸ Alya Krupp, *Studien zum Menaqybyname des Abu'l-Wafa*, München 1976.

Ne Köprülü ne Barkan ne de İnalçık Orhan Gâzi'nin sorusu üzerine müntesibi olduğu çevreyi "Baba İlyas müridiyim, Seyyid Ebu'l-Vefa tarikinden" şeklinde kısa ve öz tarif eden cümleye odaklanmadılar. Sebebi bence açıktı: Çünkü Köprülü, Cahen, Osman Turan ve onları takip eden bütün tarihçiler İbni Bibi'ye bağlı olarak Babai isyanının lideri olarak Baba İshak'ı tanıdıkları ve yıllarca da öyle yazdıkları için Baba İlyas'ı hiç dikkate almamışlardı. Almadıkları için de Geyikli Baba'nın bu "kilit" mahiyetindeki sözü üzerinde durmamışlardı.

Dede Garkın ve Şeyh Edebalı kim?

Şimdi söz konusu Vefâî tarikatının -veya kısaca Vefâiyye'nin- orta ve yeniçağlar Anadolu tarihindeki önemine gelmek istiyorum. Bu mühim tarikatın tarihsel rolü zikrettiğim iki isim üzerinden fevkalade mühim bir mahiyette ortaya çıkıyor. Kısaca Dede Garkın Baba İlyas'ın sadece dedesi olmasının ötesinde söz konusu tarikatın Güney Anadolu bölgesindeki en üst temsilcisi ve yayılmasında, hatta günümüzde de mevcut bir Alevi ocağının kurulmasındaki temel kültür merkezindeki şahsiyetti. Dede Garkın'ın Baba İlyas'ın dedesi ve Vefâî tarikatının 13. yüzyıl Anadolu'sundaki en önemli temsilcisi olduğunu daha önceki bazı çalışmalarında ortaya koymaya çalışmıştım. O yüzden burada onun üzerinde durmayacağım.⁹

Osmanlı kuruluş tarihinin en popüler, en kutsanan, kendisine izafe edilen, sonradan yakıştırılmış sözleri siyasilerce tekrarlanan Şeyh Edebalı, bilindiği üzere yakın zamanlara gelinceye kadar tarihçilerce bir ahî şeyhi olarak kabul ediliyordu. Fakat *Menâkıbu'l-Kusıyye*'nin onu Hacı Bektaş ile birlikte Baba İlyas'ın "huddam"ı arasında yani onun hizmetkârları, yakınları içinde zikretmesi, Edebalı'yı tamamiyle farklı bir ortama yerleştiriyordu. Eserin yazarı Elvan Çelebi'nin ailenin içindeki geleneğe müsteniden verdiği haber, tıpkı Geyikli Baba gibi onu da Baba İlyas çevresine koyuyordu.

Peki bu neyi değiştirir? En azından Edebalı'nın bir ahî olmaktan ziyade Babai halifesi olduğunu, Osman Gâzi'nin kayınpederi olduğu rivayetinin doğruyu yansıtmadığını, *Şakayık*'taki Edebalı'yı bir hukuk âlimi ve Osman Gâzi'nin de danışmanı yapan hikâyenin ondan kaç asır önce Elvan Çelebi'nin verdiği bilgiyle şüpheli duruma düştüğünü gösteriyordu. Kaldı ki Edebalı aynı zamanda bir ahî de olabilirdi. Ama onun ahîlik vasfı kendisini asıl kimliğinden soyutlamak için bir

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Dede Garkın ve Emirci Sultan: Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği*, Ankara: Gâzi Üni. Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2011; İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021, 3. bs.

gerekçe olamazdı. Nitekim İnalçık da *The Ottoman Empire* adlı kitabının Türkçe ikinci baskısında Edebalı'nın Vefâî olduğunu bu satırların yazarının yayını referans göstermeden yazıyor ve Edebalı'nın Ahî şeyhi olduğuna dair eski görüşünü değiştiriyordu. Ayrıca bir makalesinde Osman Gâzi'nin Edebalı'nın değil, Ömer Bey adında birinin damadı olduğunu bir vakfiye kaydıyla belgelemişti.

Kısacası Osmanlı kuruluşuna dair eski bilgilerimizi hamaset ve efsanenin gölgesinden kurtararak gocunmadan, çekinmeden gerçek tarihsel zeminde tartışmak gerektiğine işaret etmekte yarar olduğunu düşünüyorum. Çünkü o tarih zaten yaşanmış, geçip gitmiştir. Bizim hamaset ve ideolojik yayınlarımız zaten onu değiştiremez. Dolayısıyla Vefâî tarikatının, Dede Garkın'nın, Baba İlyas'ın, Geyikli Baba'nın Şeyh Edebalı'nın ve Hacı Bektaş'ın tarihsel kişiliklerini hiçbir komplekse kapılmadan, teolojik tevellere sapmadan kabul etmemiz gerektiğini belirtmek isterim. Eğer bugünkü algılarımızı ve ideolojik yaklaşımlarımızı geriye dönük olarak bu şahsiyetlere yansıtmaktan vazgeçip onları dönemin Anadolu ve periferisindeki dinî ve kültürel akımları bağlamında değerlendirecek şüphesiz hem daha doğru bir iş yapmış ve tarihe ve tarihsel gerçeklere sadık kalmış olacağız. Türk tarihçiliğinin uluslararası platformlarda kabul görmesini ve refere edilmesini istiyorsak bunu yapmak zorunda olduğumuzu hatırlayalım.

Kaynaklar / References

- Karamustafa, Ahmet T. "Yesevîlik, Melâmetîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu". İçinde *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*. Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: TTK Basımevi, 2005: 61-88.
- Krupp, Alya. *Studien zum Menaqybname des Abu'l-Wafa*. München, 1976.
- "Les milieux soufis dans les territoires du Beylicat ottoman et le problème des *Abdalan-ı Rum*(1300-1389)", *The Ottoman Emirate (1300- 1389)*, Institute for Mediterranean Studies, Edited.by Elizabeth Zachariadou, Crete University Press, 1993,p. 145-158.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Dede Garkın ve Emirci Sultan: Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği*. Ankara: Gâzi Üni. Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011; İstanbul: Dergâh Yayınları, 3. Baskı, 2021.
- Önder, Mehmet. "Eine neuendeckte Quelle zur Gersichte der Seltschuken in Anatolien. WZKM. LV (1959): 84-88.
- The Ottoman Emirate, ca. 1300–1389. Halcyon Days in Crete I: A Symposium Held in Rethymnon, 11–13 January 1991*. Ed. Elizabeth A. Zachariadou. Crete University Press, Rethymno 1994; Çevirisi: *Osmanlı Beyliği 1300-1389*. Çev. Gül Çağalı Güven ve İsmail Yerguz ve Tülin Alt, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. AHMET YAŞAR OCAK | TOBB Üniversitesi |
aocak[at]etu.edu.tr**

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladıktan sonra Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde master ve Strasbourg Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nde de doktora yaptı. Halen TOBB ETÜ'de Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olan Ocak, özellikle heterodoks İslâm'a dair çalışmaları ile tanınıyor. Ocak'ın 1980'lerden bu yana yayımlanan eserlerinin arasında *Babailer İsyanı*, *Bektaşî Menakibnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü*, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, Kültür Kaynağı olarak Evliye Menakıbnameleri*, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, *Türkler*, *Türkiye ve İslâm ve Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm öncesi Temelleri* de bulunuyor.

**Prof. AHMET YAŞAR OCAK | TOBB University |
aocak[at]etu.edu.tr**

After completing his undergraduate studies at Istanbul University, Department of History, he completed his master's degree at Hacettepe University, Department of History and his PhD at Strasbourg University, Department of Turkology. Currently a faculty member at the Department of History at Hacettepe University, Ocak is especially known for his studies on heterodox Islam. Ocak's works published since the 1980s include *Babailer İsyanı*, *Bektaşî Menakibnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır İlyas Kültü*, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler, Kültür Kaynağı olarak Evliye Menakıbnameleri*, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, *Türkler*, *Türkiye ve İslâm ve Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm öncesi Temelleri*.

**OSMANLI'NIN KURULUŞ DÖNEMİNDE
BURSA'DAKİ İLK MEDRESELER**

**THE FIRST MADRASAS IN BURSA DURING THE
FOUNDATION PERIOD OF THE OTTOMAN**

Prof. Dr. Mefail Hızlı

OSMANLI'NIN KURULUŞ DÖNEMİNDE BURSA'DAKİ İLK MEDRESELER

Prof. Dr. Mefail Hızlı

Bursa Uludağ Üniversitesi

Özet

Osmanlı'nın klasik döneminde İstanbul, Bursa, Edirne, İznik gibi yerleşim yerlerinde tesis edilen eğitim-öğretim amaçlı vakıflar aracılığıyla yüzlerce medrese ve bunların bir alt basamağını oluşturan binlerce mektep kurulmuştur. Osmanlı tarih kaynaklarının büyük bölümü ilk medresenin 1330-31 yılında İznik'te kurulduğu konusunda ittifak halindedir. Orhan Gâzi, bu medreseyle bir "ilk"e imza atmış ve eğitim-öğretim alanında vakıf kuran öncü bir Osmanlı padişahı olma ünvanını da elde etmiştir. Bursa şehir merkezinde ilk kurulan Manastır Medresesi'nin inşası, kentin fethedilmesinden yaklaşık on yıl sonra, 1335'te gerçekleşmiştir. 15. yüzyıl sonuna gelindiğinde Bursa'da hizmet veren toplam 33 medrese, Osmanlıların bu ilk başkentini son derece önemli bir bilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Kuruluş döneminin önemli ilim adamları arasında Davud-ı Kayserî, Molla Fenârî ve Kadızâde-i Rûmî gibi ünlü kişiler de bulunmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı kuruluş döneminde Bursa'da kurulan ilk medreseler, önemli bilim ve kültür merkezleri, ilk müderrisler hakkında değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Bursa, Eğitim, Bilim, Medrese

THE FIRST MADRASAS IN BURSA DURING THE FOUNDATION PERIOD OF THE OTTOMAN

Prof. Mefail Hızlı

Bursa Uludağ University

Abstract

In the Ottoman classical period, hundreds of madrasahs and thousands of schools, which are a sub-stage of them, were established through educational foundations established in settlements such as Istanbul, Bursa, Edirne and Iznik. Most of the Ottoman historical sources are in agreement that the first madrasah was established in Iznik in 1330-31. Orhan Gâzi broke new ground with this madrasah and achieved the title of being a pioneering Ottoman sultan who established a foundation in the field of education. The construction of the Manastır Madrasa, which was first established in the city center of Bursa, took place in 1335, about ten years after the city was conquered. By the end of the 15th century, a total of 33 madrasas serving in Bursa made this first capital of the Ottomans an extremely important scientific and cultural center. Among the important scholars of the establishment period, there are also famous people such as Davud-i Kayserî, Molla Fanari and Kadızâde-i Rûmî. In this study, evaluations were made about the first madrasahs, important science and culture centers, and the first professors established in Bursa during the Ottoman establishment period.

Keywords

Ottoman, Bursa, Education, Science, Madrasa

Giriş

Yüzyıllar içinde hemen her alanda kaydettikleri gelişmelerle büyük bir birikim ve tecrübeyi yakalayan Selçukluların takipçileri durumundaki Osmanlılar, kuruluşunu müteakip 14. asrın ilk çeyreğinde oldukça önemli askerî başarılar ortaya koymuş ve bu kapsamda Bursa'yı da fethederek beylikten devlete geçişin nişanesi olarak bu şehri başkent yapmışlardır. Osmanlıların Selçuklu mirasından yararlandıkları önemli kurumlardan biri, eğitim-öğretim alanında hizmet veren medreseler olmuştur. Bu alandaki çalışma ve gelişmeleri önemseyen Osmanlılar, medreseleri, tarihî seyri içinde oldukça kaliteli eğitim-öğretim kurumları haline getirmişlerdir.

Beyliklerini kurduktan hemen sonra Osmanlılar, bu kurumların inşasına önem vermiş ve hiç kesintisiz bir şekilde bunların kurulmasına devam etmişlerdir. Bu durum, Osmanlıların medreselere -dolayısıyla eğitim-öğretime- en az askerî ve idarî konulara yoğunlaştıkları kadar önem verdiklerini göstermektedir. Bütün bunlar, Osmanlıların dünya tarihinde erişilmesi güç bir başarıyı nasıl elde ettiklerini cevaplamamızda yardımcı olmaktadır.

İlk Osmanlı Medresesi

Osmanlı medreselerinin, devletin ilk başkentiyle kurulmaya başladığı bilinmekle birlikte ilk medresenin İznik ya da İzmit'te kurulduğuna dair kısmen bir tartışma söz konusudur. Osmanlı tarih kaynaklarının büyük bölümü ilk medresenin 1330-31 yılında İznik'te kurulduğu konusunda ittifak halindedir. 16. yüzyıl başlarında vefat eden ve en önemli ilk Osmanlı kroniği olarak kabul edilen Âşıkpaşazâde'nin, *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserinde verdiği bilgiler, hicrî 731, milâdî 1330-31 yılında İznik'in fethinden önce İzmit'in (İznikmid) Osmanlılar tarafından alındığını net olarak göstermekte ve ilk medresenin de burada vücut bulduğunu ortaya koymaktadır: "...Orhân Gâzî ve ba'zı gâziler dahi hisâra vardılar ve Aydos'da olan Müslümanların cem'îsi İznikmid'e geldiler, sâkin oldular. Orhân Gâzî Süleymân Paşa'yı İznikmid'e getirdi. Kilisaları mescid etdi ve bir kilisayı dahi medrese etdi. Şimdi dahi medresedir."¹

Âşıkpaşazâde'nin çağdaşı sayılabilecek Mehmed Neşrî'nin (öl.1520?) en önemli eseri *Kitâb-ı Cihânnümâ*'da da benzer bilgiler aktararak ilk medresenin İznik'ten önce İzmit'te kurulmuş olduğu açıkça bildirilmektedir: "*Gâziler, Kal'aya koyulub, Aydos'da olan gâziler dahi anda gelüb mesken tutdılar. Orhan dahi oğlu Süleyman Paşa'yı İznikmid'de koyup kilisaları mescidler idüb, bir âli kilisayı medrese itdi. el'an dahi medresedür.*"²

¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âlî Bey (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332), s. 38.

² Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ* (Neşrî Tarihi), haz. Faik R.Unat-M.Altay Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1987, 1/153.

Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi daha birçok Osmanlı kroniklerini kaleme alanlar, genelde bir tarih zikretmeden İzmit'in fethinin, 1330-31'de Osmanlıların eline geçen İzmit'ten önce olduğunu belirtmektedirler.³ İlk kaynakların hemen tamamında yer verilen bu bilgiler arasında İzmit'te kurulan medresenin ilk olduğu hakkında da net bilgiler bulunmamaktadır. İzmit'teki medresenin, Osmanlılarda kurulan ilk medrese olduğuna ilişkin ilk cümle Taşköprülüzâde'nin eserinde geçmektedir. Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* adıyla ünlenen eserinde Dâvûd-ı Kayserî'nin biyografisi hakkında bilgi aktarırken şu cümlelere yer vermektedir: “Orhan Gâzi İzmit beldesinde bir medrese inşa ettirmişti. Güvenilir kimselerden duyduğuma göre bu, Osmanlı Devleti'nde inşa edilen ilk medreseydi. Davud-ı Kayserî uzun yıllar bu medresede ders verdi.”⁴

Osmanlılarda ilk medresenin nerede ve ne zaman yapıldığı hakkında kaynaklardaki bilgileri dikkatli bir şekilde değerlendiren ve oldukça net yorumlarda bulunan Osmanlı tarihi müderrisi Arif Bey ise, 1916 yılında *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'nda yayınlanan makalesinde⁵ şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Orhân Bey saltanatının üçüncü yılında İzmit'i feth etdiğinde oradaki mebânî-i kadîmeden birini medreseye kalb etdi. Memâlik-i Osmâniyye'de ilk medrese budur. Lâkin İzmit aksâ-yı memleketde olduğundan medresesi matlûb derecede feyz ve şöhet bulmadı. Hükûmetinin altıncı senesinde İzmit'i aldı. Ehemmiyet-i mevki'iyyesine ve şöhet-i kadîmesine nazaran merkez-i hükûmet yapdı. Zamân-ı kadîmdeki şöhetinin ihyâsı maksadıyla mebânî-i kadîmeden birini medrese haline vaz' etdirdi.”⁶

³ Neşrî, bu iki şehrin fetihleri konusunda diğer kaynaklardan farklı olarak bazı yıllara yer vermektedir. Kitabında İzmit'in 734/1333-34'te fethinin gerçekleştiğini belirten Neşrî, İzmit'in bundan önce Osmanlı coğrafyasına katıldığı ifade etmiştir. Bkz. Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ*, 1/159. Kemalpaşazâde de İzmit'in fetih tarihi konusunda Neşrî ile aynı fikirde olduğunu kaydetmekle birlikte buradaki medresenin ilk olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Bkz. İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Şerafettin Turan, Ankara: TTK Basımevi, 1991, 2/36.

⁴ Taşköprülüzâde, İsmâüddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 27. Osmanlı Devleti'nin ilk medresesinin hangisi olduğu ve İzmit'te kurulan medresenin İzmit'ten önce inşa edildiğine ilişkin tartışma ve değerlendirmelere dikkatli, b,r şekilde ele bir çalışma için bkz. Ali Kozan ve Ayşe Çekiç, “Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı: Dönem Kroniklerinde İzmit (İznikmid) Yahud Süleyman Paşa Medresesi”, *Uluslararası Gâzi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, ed. Haluk Selvi ve dğr., Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2017, 3/2133-2143.

⁵ Arif Bey, “Devlet-i Osmaniyye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ”, *Dürülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 2 (Mayıs 1332), ss. 137-144.

⁶ Arif Bey, “Devlet-i Osmaniyye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ”, s. 143.

Arif Bey, ilk Osmanlı kroniklerinin verdikleri bilgileri dikkate alan bir değerlendirme yapmış, Osmanlı coğrafyasının fetih sürecine uygun olarak İznik'ten önce fethedilen İzmit'te ilk medresenin kurulmuş olmasına rağmen İznik kadar şöhret bulamamış olduğunu açıkça ifade etmiştir. Doğru bir yorum olduğuna bizim de katıldığımız bu yaklaşımın ülkemizde Osmanlı medrese tarihi üzerinde araştırma yapanların ilgi alanlarına yeterince girmediği de gözden kaçmamaktadır.

Kuruluş Döneminde Payitaht Bursa'da Medreseler

Osmanlı medrese geleneğinin doğuşuna⁷ dair ilk örneklerine rastlanan Bursa ve çevresinde Osmanlı yükseköğretim kurumlarının ilki olan İznik Medresesi Orhan Gâzi tarafından 1330-31 yılında kurulmuştur.⁸ Böylelikle Orhan Gâzi, İznik Orhaniyesi adıyla da anılacak olan bu medreseyle bir "ilk"e imza atmış ve eğitim-öğretim alanında vakıf kuran öncü bir Osmanlı padişahı olma ünvanını da elde etmiştir.⁹

Bu şekilde başlayan medrese kurma yarışı, Bursa'da yine aynı padişah tarafından inşa edilen iki medreseyle devam etmiştir.¹⁰ Güçlü vakıfları bulunan bu medreselerin bina edildiği alanlar ve çevreleri, aynı zamanda halkın da yerleşim bölgeleri haline gelmiştir. Vakıflar, medresenin yanı sıra cami, mektep, imarethane (aşevi), kütüphane vs. inşasıyla oluşturdıkları külliyeler sayesinde, bu mahallerde ikamet etmekte olan vatandaşların dinî, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanmasına zemin hazırlamışlardır.

⁷ Osmanlı medrese geleneğinin doğuşuyla ilgili önemli bir araştırma kaleme alan İhsanoğlu, Orhan Bey'in İznik'te ilk Osmanlı medresesini kurması ile Osmanlı tarihinin yepyeni bir safhasının başlangıcı olan Fatih'in tahta geçmesi arasındaki 120 senelik (1331-1451) süreyi "Osmanlı medreselerinin kuruluş ve geleneklerinin oluşum dönemi" olarak değerlendirmekte ve Osmanlı ile öncesi medreseler arasındaki süreklilik ve erken dönem Osmanlı eğitim ve bilim hayatında görülen gelişmelerin, mevcut gelenek ve usullere uygun şekilde gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu", *Belleten* 66/247 (Aralık 2002), ss. 849-904.

⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK Basımevi, 1984, s. 1.

⁹ Bkz. Ali Himmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *Vakıflar Dergisi* 5 (1982), ss. 127-129.

¹⁰ Bkz. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, İstanbul: Matbaa-i Âmire 1279 H., 1/46; Solakzâde, Mehmed Hemdemî Çelebi, *Târîh-i Solakzâde*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1298 H., s. 21; Belig, İsmail (Bursalı), *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, nşr. Mehmed Eşref, Bursa: Hudâvendigâr Matbaası, 1302 H., s. 17; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971, 1/20; M. Tayyib Gökbilgin, "Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara: TTK Basımevi, 1968, s. 262.

Orhan Gâzi, Bursa'nın fethinden yaklaşık on yıl sonra (1335) kentin en büyük manastırını medreseye çevirdiği gibi (Manastır Medresesi) ayrıca 1339-1340'ta şimdiki Orhan Camii'nin yanında bir medrese daha yaptırmış ve her iki medreseye de vakıflar tahsis etmiştir. Gerçekten de Orhan Gâzi'nin yaptığı bütün bu atılımları arasında en çok dikkat çeken kültür ve eğitim ağırlıklı faaliyetleridir. Bu tür girişimlerinin arka planında ise -büyük ihtimalle- babasının, vefatı sırasında kendisine yaptığı vasiyet ve nasihatlerin içeriği yatmaktadır. Bu nasihatlerin bir bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: *"Âlimler, fâzıllar, edibler devletin bedeninin gücüdür. Böyle kimselere iltifat ve ikramda bulun. Kemâl sahibi bir kişinin varlığını iştince onunla ilişki kur. Dirlikler ver ve ihsanda bulun. Öyle programlar yap, öyle tedbirler al, öyle çalış ki, hükûmetinde maarif erbabı, faziletli kişiler ve âlimler çoğalsın! Böyle yaparsan, hükûmet, siyaset ve din işleri yerli yerince yürür."*¹¹ İşte bu tür vasiyet ve öğütlerin yönlendirdiği heyecan ve motivasyonun Orhan Gâzi dönemi ve sonrasında Bursa'da birçok ilmî müessesenin vücut bulmasına yol açtığı söylenebilir.

Öte yandan yine kuruluş döneminde Bursa'da daha birçok medrese inşa edildiği görülmektedir. Bunlar; Orhan Gâzi'nin büyük komutanlarından Lala Şahin Paşa tarafından İznik fethinde görülen yararlılığına mükâfat olarak kendisine bağışlanan pek çok ganimet malıyla Bursa'da kurulan ve kendi adıyla anılan medresesi, I. Murad döneminde inşa edilen Çekirge'deki Hudâvendigâr Medresesi, Ulu Cami civarındaki Esediye (Musallâ) Medresesi, Yıldırım devri yapılarından Çandarlı Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali Paşa Medresesi, Molla Yegân Medresesi, Eynebey Subaşı Medresesi, Ferhadiye Medresesi ve Molla Fenârî Medresesi. Yıldırım Bayezid, döneminde yapılan medreseler dışında, biri külliyesinde kendi adıyla anılan medresesi, diğeri Ulu Cami'nin hemen batısında yer alan Vâiziye Medresesi ve ayrıca Osmanlıların ilk tıp medresesi olan darüşşifayı da yaptırmıştır.

Bursa şehir merkezinde inşa edilen bu medreselerin dışında, yukarıda detaylı olarak üzerinde durulan ve 1330-31'de İznik'te Orhan Gâzi tarafından yaptırılan Orhaniye ya da Orhan Gâzi Medresesi'ne ek olarak Yenişehir'de 14. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Orhan Gâzi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın (ö.1357?) kazandırdığı ve kendi adıyla anılan bir medresesi¹² bulunduğunu da belirtmeliyiz.

¹¹ Tayyarzâde Mehmed Atâ, *Tarih-i Atâ*, İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1293 H., 1/9-10'da yer alan bu bölüm sadeleştirilmiştir. Ayrıca bkz. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 32; Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ*, 1/144-145. Bu nasihatlerin tamamının sadeleştirilmiş ve açıklanmış şekli için bkz. Hüseyin Algül, *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları ve Emir Sultan*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1982, ss. 59-65.

¹² Geniş bilgi için bkz. Mefail Hızlı, "Yenişehir'de Bir Osmanlı Üniversitesi: Şehzade Süleyman Paşa Medresesi", *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi* 25 (Yaz 2009), ss. 38-40.

14. yüzyılda Bursa merkezinde inşa edilen bu medreseler padişahlara göre tasnif edildiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

<i>Padişah adı</i>	<i>Dönemi</i>	<i>Kurulan medreseler</i>	<i>Adet</i>
Orhan Gâzi	1326-1360	Manastır, Hisar dışındaki Orhan Gâzi, Lala Şahin Paşa	3
I. Murad	1360-1389	Hudavendigâr, Esediye	2
Yıldırım Bayezid	1389-1402	Ali Paşa, Molla Yegân, Subaşı Eyne Bey, Ferhadiye, Molla Fenari, Yıldırım, Vâiziye, Yıldırım Darüşşifası	8
Toplam			13

Görüldüğü gibi, bu yüzyılda eğitim-öğretime kazandırılan toplam 13 medresenin yaklaşık 2/3'ü Yıldırım Bayezid döneminde inşa edilmiş ve yapılan 7 medresenin tamamının finansmanı devlet adamları ile hayırsever zenginlerce karşılanmıştır. Bursa şehir merkezinde ilk kurulan Manastır Medresesi'nin inşası, kentin fethedilmesinden yaklaşık on yıl sonra, 1335'te gerçekleştiği dikkate alınırsa, 14. yüzyılda, yaklaşık 65 yıl içinde şehirde kurulan medreselerin sayısı bir hayli kabarık gerçekleşmiştir. Bir sonraki asırda da 20 olmak üzere 15. yüzyıl sonunda fiilen hizmet veren toplam 33 medrese, Osmanlıların bu ilk başkentini son derece önemli bir bilim ve kültür merkezi haline getirmiştir.¹³

Kuruluş dönemindeki bu medreselerin, tamamına vakıflar bağlanmak suretiyle varlıklarını yüzyıllar boyu sürdürmeleri sağlanmıştır. Bunlardan özellikle Orhan Gâzi'nin Manastır Medresesi, I. Murad'ın Hüdavendigâr Medresesi, Yıldırım Bayezid'in kendi adıyla anılan medresesi, dönemlerinde birinci derecede eğitim-öğretim kurumları olarak ün kazanmışlardır.

Kuruluş dönemindeki medreseler, ülkenin yönetiminde söz sahibi olacak kişilerin, devlet memurlarının dinî, hukukî, sosyal ve eğitim-öğretim alanlarında gerekli elemanların yetiştirilmesi bakımından son derece önemliydi. Günümüzdeki ilköğretimin ikinci kademesinden fakültelerin son sınıfına kadarki süreci karşılayan medrese eğitimi, ana hatlarıyla, genel ve ihtisas medreseleri olarak iki gruba ayrılmaktaydı. İhtisas medreseleri, daha özel konuların derinlemesine ele alındığı dâruhadis, dârukkurrâ/dâruhhuffâz ve dâruttıb/dârüşşifa biçiminde bir tasnife tabi tutulmuştur.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mefail Hızlı, *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Osmanlı Bilim Geleneği

Selçuklu döneminde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde köklü bilim kurumlarının yerleşmiş geleneklerinin yanı sıra dönemin en önemli kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, Endülüs, İran ve Türkistan'dan gelen bilim adamları Osmanlı topraklarındaki bilimsel nüveyi de oluşturmuşlardır. İslâm dünyasında 12. yüzyılda giderek sönmeye yüz tutan bilimsel aktivite ve heyecan Osmanlılar sayesinde yaklaşık dört asır daha devam etme şansı bulmuştur. 16. yüzyıla gelindiğinde ise etkinliğinin ve performansının zirvesine ulaşan bir İslâm bilimiyle karşılaşmaktadır. Bunda, bilim ve kültür hayatına yeni bir dinamizm ve zenginlik katan Osmanlıların büyük katkısının olduğu şüphesizdir. Artık bu dönemde, İslâm dünyasının bilinen kadim bilim merkezlerine Bursa, Edirne, İstanbul, Üsküp, Saraybosna gibi yeni kültür ve bilim merkezleri de ilave edilmiştir.

Osmanlı bilim tarihi ve müesseseleri konusunda önemli araştırma ve incelemelere imza atmış olan Ekmeleddin İhsanoğlu'nun da isabetle belirttiği gibi:

“Osmanlı eğitim müesseselerinin kurulması ve bilim ile ilgili faaliyetlerin teşekkülü ve gelişmesi, Osmanlı öncesi Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerindeki eski ilim müesseselerinin yerleşik gelenekleri ile dönemin en mühim ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen âlimlerin sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlılar İslam dünyasının kültürel ve ilmî hayatına yeni bir dinamizm ve zenginlik katmışlardır. Böylece İslâm bilim geleneği XVI. yüzyılda zirveye ulaşmıştır. İslâm medeniyetinin eski merkezlerinin yanında Bursa, Edirne, İstanbul, Üsküp, Saraybosna gibi yeni kültür ve bilim merkezleri kurulmuştur. Bu dönemde oluşan kültürel ve ilmî miras bugün Türkiye'nin yanında birçok Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Balkan ülkesinin kültürel kimliğini ve ilmî mirasını oluşturmaktadır.”¹⁴

Daha ziyade Orta Asya'daki ilim merkezleri ve Orta Doğu'daki ilmî birikimin tetiklediği Osmanlı ilmî zihniyet ve eğitim-öğretim anlayışı, beylikten devlete geçişin gerçekleştiği “kuruluş dönemi”nde payitaht Bursa'da inşa edilen medreselerle yeni bir sürecin başlatıcısı olmuştur. Osmanlı'nın 1326'da fethettiği ve devamında devlet olarak nitelendirildiği bu gelişmeler yaşanırken niçin ilk medresenin bu şehirde değil de İzmit ya da İzmit'te kurulmuş olduğu hakkında kapsamlı araştırmalar yapılması gerektiği kanaatimizi paylaşmak isteriz. Bu

¹⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* ed. E. İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA Yayınları, 1998, 2/223.

çalışma, Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi olarak kabul edilen İznik'teki Orhan Gâzi Medresesi'nden Yıldırım Bayezid devrinin sonuna kadar kurulmuş medreseleri değerlendirmektedir.

Kuruluş Döneminin Önemli Bilim ve Kültür Merkezleri

İlk Osmanlı medreselerinde müderris olanların bir bölümü, tahsilinin tamamını Anadolu'da tamamlarken büyük bir bölümü de ilk tahsilinden sonra İslâm dünyasının ünlü bilim merkezlerine giderek değişik alanlarda kendilerini yetiştirip icazet almışlardır. 14 ve 15. yüzyıllarda Osmanlı ilim adamları ve geleceğin müderrisleri genellikle Mısır, İran ve Türkistan'a seyahat etmişler ve oradaki medreselerde öğrenimlerini tamamlamak suretiyle tekrar Anadolu'ya gelerek ilmî faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Bu yüzyıllarda bilimsel birikim ve potansiyelleri İslâm dünyasınca kabul gören İran ve Mısır'a genellikle tefsir, fıkıh ve mantık gibi ilimler tahsil etmek için gidilirken Orta Asya'nın en önemli ilim ve kültür merkezi olan Semerkant'a daha çok matematik ve astronomi ilimlerini öğrenmek amacıyla yolculuk yapılmaktaydı. Bu konuya ilişkin sadece şu iki örneği vermekle yetinmek istiyoruz:

İznik'te Orhan Gâzi'nin kurduğu ilk medresesinin ve Osmanlıların ilk müderrisi Davud-ı Kayserî, öğrenimine Karaman beldesinde başladıktan bir süre sonra Kahire'ye gitmiş ve orada hadis, tefsir ve fıkıh usûlü ilimlerini okumuş; Mısır'da birkaç sene kaldıktan sonra Anadolu'ya dönmüştür.

Timur'un torunu Uluğ Bey'in Semerkant'ta kurduğu medreselerde yetişenler arasında Molla Fenârî'nin yetenekli talebelerinden biri olan Kadızâde-i Rûmî ve talebesi Ali Kuşçu gibi Osmanlı medreselerinde aklî ve tecrübî ilimlerin kurulup gelişmesinde etkili olan müderrisler de vardı.

Bu seyahatler neticesinde giderek gelişen ve yoğunlaşan bir ilim alış-verişinin yanında Anadolu'ya bilhassa Şam, Mısır, Maverâünnehr ve Horasan'dan bir kitap akımı da başlamıştı. Kuruluş döneminin önde gelen ilim adamlarından Molla Fenârî'nin 10 bin ciltlik zengin bir kitap koleksiyonu vardı. Fenârî'nin bu kütüphanesinin zenginliği muhtemelen yaptığı ilmî seyahatleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bunun yanında Osmanlı medreselerinde yetişen ilim adamlarının da bu devirde eser vermeye başlamaları ve bu eserlerin kopyalarının meydana getirilmesiyle de artık Osmanlı ülkesinde bir birikiminin başladığı görülmektedir.¹⁵

¹⁵ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 5-6.

Bursa ve İznik gibi şehirlerin birer ilim merkezi haline gelmesi ve bu şehirlere Anadolu dışındaki ve içindeki ilim merkezlerinden büyük bir ulema göçünün başlamasına rağmen, öğretim kurumlarında hâlâ kitap sıkıntısı yaşanmaktaydı. Öğrencilerin derslerinde takip edecekleri metinlerin temini konusunda ortaya çıkan bu problemin aşılmasında Molla Fenârî yeni bir sistemi uygulamaya koydu. Bilindiği gibi, Osmanlı medrese geleneğinde talebelerin tatil günleri Cuma ve Salı iken Fenârî buna Pazartesi'yi de ekledi. Çünkü medrese talebeleri o devirde büyük bir şöhret kazanan Sadeddin Teftâzânî'nin eserlerini okumak istemelerine rağmen satın almak için bu eserlerin nüshalarını bulamayınca kendi okuyacakları metinleri bizzat yazmaya başlamış, ancak bunları kopyalamaya vakitleri yetmeyince de Fenârî tatil günlerini üçe çıkarmıştır.¹⁶

Kuruluş Dönemi Osmanlı İlim Adamları

Osmanlıların ilk müderrisi, yukarıda da ifade edildiği gibi, Davud b. Mahmud b. Muhammed el-Kayserî olup önde gelen bir Türk bilim adamı ve mütefekkiridir. İlk tahsilini Karaman beldesinde yaptıktan sonra Kahire'ye gitmiş ve orada hadis, tefsir ve fıkıh usûlü ilimlerini öğrenmiştir. Mısır'da ancak birkaç sene kalmış, Anadolu'ya gelişinde bir müddet Bursa'da ikamet etmiştir. Tasavvuf üzerine geniş bilgiye sahip Kayserî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* isimli meşhur eserine geniş bir şerh yazmış ve bu şerhin başına bir de mukaddime eklemiştir. Bu eserde tasavvuf ilminin esaslarını açıklamıştır. 1351 yılında vefat etmiş olup kabri İznik'tedir. Hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf ilimlerine dair yirmiyi aşkın eseri vardır.

Davud-ı Kayserî'den sonra İznik'teki Orhan Gâzi Medresesi'ne Tâceddin-i Kürdî ve Alâeddin Esved müderris olarak atanmışlardır. Yine bu dönemdeki ünlü bilim adamlarından biri olan Şemseddin Mehmed b. Hamza el-Fenârî (Molla Fenârî), hem tasavvuf hem de mantık ve diğer aklî ilimlerde söz sahibi idi.

Diğer bir ilim adamı, matematikçi ve astronom Kadızâde-i Rûmî adıyla şöhret bulan Musa Paşa'dır. Kadızâde, aslen Bursalı olup burada tahsilini tamamladıktan sonra önce Horasan'a, sonra da Türkistan'a giderek ders görmüş ve Semerkant'ta rasathane müdürlüğüne, daha sonra da Semerkant Medresesi başmüderrisliğine yükselmiştir.

¹⁶ Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 6.

Osmanlı kuruluş döneminde bunlardan başka değişik alanlarda Molla Yegân, Murad b. İshak, Celâleddin Hızır (Hacı Paşa), Şeyh Cemâleddin Aksarayî, Tâceddin İbrahim ve Hüsameddin Tokadî gibi bilim adamları da yetişmiştir.

Kuruluş Döneminde Osmanlı Medrese Düzeni

Bir ilim yuvası olarak medreselerin devlet eliyle teşkilatlanması, öğretimin vakıf sayesinde ücretsiz olması ve İslâm dünyasına yayılması Selçukluların eseridir. Daha önceleri bazı devletlerde, medreseleri daha ziyade özel şahıslar inşa ettikleri halde, Selçuklular zamanında artık bu müesseselerin hükümdar ve devlet adamları tarafından yaptırıldığı görülmektedir. Bu medreseleri böylece Selçuklulardan devralan Osmanlılar, mimarî ve teşkilât yapısı bakımından son derece önemli gelişmeler kaydetmişlerdir.

Bağlı bulundukları vakıfların destekleriyle hizmetlerini sürdürebilen medreseler, fizikî bakımdan eğitim-öğretime en elverişli şekilde inşa edilmekteydi. Medrese ve mektep inşasını ibadet olarak gören Osmanlılar, medreselerin dershanelerini kible tarafına bakacak şekilde inşa etmeye özen göstermişlerdir. Sayıları 5-20 arasında değişen medrese odalarında¹⁷ öğrenciler, 19. asır sonlarına kadar, tek başlarına kalıyorlardı. Oda sayısına paralel öğrenci mevcudu barındıran medreselerde, ayrıca öğrencilerin derslerini tekrar ettiren ve bir sonraki derse hazırlamakla görevli muîdler de kalabiliyordu. Her öğrenciye, en az bir din görevlisinin yevmiyesi tutarında burs bağlanmakta, yine ücretsiz olarak günde iki öğün de yemek verilmekteydi. Bu öğünlerde et yemeği çıkmasına oldukça itina gösterilmekteydi.¹⁸ Öğrencilere vakıflarca sağlanan imkânlardan biri de derslerin medrese dışında yapılması durumunda “yaylâkiye”, buna ilâveten “bahâriye” ve “nehâriye” adlarıyla ek tahsisatların konulmasıydı.¹⁹ İcazetini alan bir talebe, şayet müderrisinin dikkatini çekecek performans sergilemişse “muîd” olarak tayin olunur, muayyen bir müddet muîdlik yaptıktan sonra yine müderrisin referansıya kendisine bir medrese verilirdi. Medreseye tayinlerinde müderrislere berat verilirdi. Sağlanan bütün bu imkânlar, öğrencilerin geçinme, barınma vb. sıkıntılarını asgariye indirerek çalışma şartlarını en üst seviyeye çıkarmayı amaçlıyordu.

¹⁷ Bkz. Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Bursa: Emin Yayınları, 2012, s. 130.

¹⁸ Meselâ bkz. Bursa Şer’iye Sicilleri (BŞS) B4 41a, B5 34b.

¹⁹ Meselâ bkz. BŞS A29 93a, A72 54a, A97 213b, A124 54a, B12 98b.

İlk dönem medreseleri “yirmili”, “otuzlu”, “kırklı”, “hariç”, “dâhil” şeklinde derecelerle anılıyordu. Bunlar, bir bakıma ders veren müderrislerin aldıkları günlük ücretleri gösteriyordu. Yirmi akçeyle başlayan müderris yevmiyeleri, altmış ve hatta bazı özel durumlarda daha da yükseğe çıkabiliyordu.²⁰ En düşük yevmiyeli bir medresede görev alan bir müderrisin maaşı, herhangi bir mescidde görev yapan imamın 4-5 katına eşitti.²¹ Aldıkları ücrete ek olarak her gün verilen yemek ve sağlanan lojman imkânı, müderrislerin eğitim-öğretimde performanslarının en üst düzeye çıkmasını sağlıyordu.²²

Kurucularının maddî, devleti yönetenlerin de manevî destekleriyle hizmetlerini asırlar boyu sürdüren Osmanlı medreseleri, özellikle klasik dönemdeki düzeniyle, önemli başarılar elde etmişlerdir. Böyle bir sonuca ulaşılmasında, günümüzde devletten beklenen atılımların gönüllü müteşebbislerce yapılmasının rolü çok büyüktür.

Genellikle Anadolu medreseleri birer vakıf müessesesi olarak kabul edilmişti. Devlet ileri gelenleri, sultanlar, bilim adamları veya komutanlar bir medrese yaptırır ve bu medreseye ait bir vakfiye tanzim ederek tesislerinin devamlılığını teminat altına alırlardı. Bu vakfiyelerde giderlerin yanında, bu giderleri karşılayacak gelir kaynakları da açık olarak belirtilirdi. Bu bakımdan medreselerde öğretim parasız olup öğrencilerin yiyecek ve barınma (iâşe ve ibâte) masrafları vakıf gelirlerinden vakfiyelerde gösterildiği şekilde karşılanır, ayrıca kendilerine burs verilirdi.

Osmanlılarda ilk devirlerde medreselerde derecelerine göre çeşitli zamanlarda değişik dersler okutulmuştur. Ancak bu derslerin hangileri olduğu hakkında kesin bilğimiz yoktur. Bununla birlikte, İslâm coğrafyasının diğer medreselerinde okutulmakta veya okutulmuş olan fıkıh, hadis, tefsir, fıkıh usulü türünden dersler (naklî ilimler) ile mantık, kelâm, belâgat, lügat, nahiv, hendese, hesap, hey'et ve felsefe gibi derslerin (aklî ilimler) Osmanlı medreselerinde de verilmekte olduğu kolaylıkla tahmin edilebilir. Gerçekten de bu dönemde müderris konumuna gelmiş kişiler aklî ve naklî ilimleri büyük ölçüde okutabilecek durumda yetişiyorlardı.²³

²⁰ Bkz. Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası, 1976, s. 26-27.

²¹ Bkz. Hızlı, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 92.

²² Bkz. Hızlı, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, ss. 78-80.

²³ Bkz. Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Bursa 2007), ss. 25-46.

Medreselerde dersler genelde Türkçe verilmekle beraber çoğunlukla dinî ve Arapça yazılmış eserleri anlama yönünden bu dil üzerinde ciddiyetle duruluyordu. Medrese hocalarının ve talebelerinin Arapçayı iyice öğrendikleri konusunda şüphe yoktur. Zaten müderrislerin birçoğu yurt dışında tahsil görüyor ve hac vesilesiyle Arap memleketlerine gidildiğinde oralarda aylarca kalıyorlardı.

Kuruluş dönemi Osmanlı medreselerinin müfredatları hakkında pek fazla bilgi edinilememektedir. “Ancak o gün için yazılmış olan din kitapları Arapça yazılmış olduğundan, buralarda Arapça okutulduğunu, bunun yanında fıkıh, kelâm gibi dinî, mantık ve riyazat gibi aklı ilimlerin okutulduğu söylenebilir. İlk açılan Osmanlı medresesinin ilk müderrisi olan Davud-ı Kayserî’nin inanç ve düşünce yapısı bize Osmanlı medreselerinde yapılan öğretimin programatik çerçevesi hakkında bazı ipuçları verebilir. Eserlerinden anlaşıldığına göre Davud-ı Kayserî tasavvufî ilimlerle ileri düzeyde meşgul olmuş biridir. İbn Arabî’nin *Fûsusu’l-hikem*’i için yazdığı *Matlau hususi’l-kilem fî meânî Fususi’l-hikem*; İbnü’l-Fariz’in *el-Kasîdetü’t-Tâiyye ve el-Kasîdetü’t-Mîmiyye*’lerine yazdığı şerhler bunu göstermektedir. Aristo ve Ebu’l-Berekât el-Bağdadî’nin zaman anlayışlarını tenkit için yazdığı *Nihayetü’l-beyân fî dirayeti’z-zeman* isimli eser onun felsefedeki derinliğini; Hızır’ın yaşayıp yaşamadığını veli mi yoksa peygamber mi olduğunu tartıştığı *Tahkiku mâilî’l-hayat ve keşfü esrari’z-zulumat* ile Allah’ın kelâm sıfatına ilişkin görüşleri ele aldığı *Keşfü’l-hicab an kelamı rabbi’l-erbab* isimli eserler de onun kelimdeki yerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarından anlaşılıyor ki Davud-ı Kayserî kelim, felsefe ve tasavvufun oluşturduğu İslâm düşüncesinin her üç disiplinde yetkin bir kişiydi.”²⁴

Medresede müderris olmak, okunması zorunlu olan dersleri başarıyla tamamlayıp icazet almaya bağlıydı. Kuruluş dönemi Osmanlı medreselerinde ders verme işiyle görevli tek bir müderris bulunurdu. Medreselerin bağlı bulunduğu vakfiyelerde müderriste aranacak vasıflar belirtilirdi. Bu kısım bazılarında uzun tutulur, bazılarında ise sadece “istihkak edenlere” diye kısaca geçilirdi.²⁵ Genellikle müderrislerde ilmî, ahlâkî ve pedagojik nitelikler önemsenmekteydi.²⁶ Dikkat çeken husus, bir müderriste sadece ilmin yeterli görülmemesi, bunun yanında ahlâkın ve ders işleyebilme yeteneğinin de aranmasıydı. Bütün bu hususlar, Osmanlı’da eğitim-öğretimde kaliteye ne kadar önem verildiğinin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir.

²⁴ İlyas Çelebi, “Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri”, *Osmanlı*, ed. Güler Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 5/168-175.

²⁵ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 24.

²⁶ Hızlı, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, ss. 64-65.

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk dönemlerde, müderrislik mesleğinin nasıl elde edildiği hakkında kesin bilgi mevcut değildir. Yukarıda belirtildiği gibi, kuruluş dönemi müderrislerinin genellikle diğer İslâm ülkelerinden geldikleri bilinmektedir. Fakat Yıldırım Bayezid dönemine gelindiğinde birçok yerli âlimin varlığına kayıtlarda rastlanmaktadır.²⁷

İlk devir Osmanlı medreselerinde, Selçuklularda olduğu gibi Hanefî fıkıı üzerinde ders verilirdi. Osmanlı medreselerinde baştan itibaren müderrisler hep maaşlı idi. Maaş yanında müderrislere, onların yardımcıları ve asistanları durumundaki "muîd"lere ve öğrencilere de yiyecek yardımında bulunulurdu. Müderrislere günlük maaş yanında birtakım yan ödemeler de yapılırdı. Bu yan ödenekler senelik veya mevsimlik olarak veriliyor ve genellikle "luhûmiye", "bahâriye", "yaylâkiye" ve "taâmiye" adlarıyla anılıyordu.²⁸ Kışlık yakacak olarak ücretsiz odun verilmesi de âdetten idi.

Müderrislerle ilgili konulardan biri de müderrislerin tayin ve azil durumlarıdır. İlk devirlerde müderrislerin o medreseyi kuran padişah veya paşa tarafından tayin edildiği bilinmektedir. Nitekim Dâvud-i Kayserî'nin ve onu takip eden müderrislerin tayini bu şekilde olmuştur.

İlk devirlerde müderrislerin azledilme durumlarına pek rastlanmamakla birlikte, şer'î özü olmaksızın vazifeyi terketmek, âmirlerle karşı çirkin davranışlarda bulunmak ve edebe uymayan sözler söylemek, muîdlik ve mülâzimliği sadece maddî geçimlik bir hale getirmek²⁹ gibi fiiller azil sebebi sayılmıştır. Çoğu vakıflarda ise azil yetkisi vakıf mütevellisine verilmiştir.

Müderrislerin toplum içinde oldukça itibarlı konumları vardı. Vakfiyelerin çoğunda, sonlarındaki şahitler (şuhûdü'l-hâl) kısmında bölgenin kadısı, kazaskeri ve müderris efendinin isimleri yer alırdı.

Müderrisler arasında bütün gün öğretimle meşgul olanlar olduğu gibi, yarım gününü derse ayıranlar ve hatta evinde parayla özel ders verenler de vardı. Medreseler, Yıldırım Bayezid zamanında bir organizasyona tabi tutulduktan sonra müderrisler günde en az dört ders vermekle yükümlü tutuldular. Eğitim-öğretim

²⁷ Hızlı, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 62.

²⁸ Hızlı, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, s. 78.

²⁹ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 31.

medreselere ve müderrislere göre haftanın en çok üç günü tatil olmak üzere devam ederdi. Bazı müderrisler ise sadece Cuma günü tatil yapar, diğer günlerde öğretime devam ederlerdi.

Sonuç

İlk Osmanlı medresesi olarak kabul gören İznik Orhaniyesi'nden kısa bir süre sonra Bursa ve daha sonra da Edirne, bir ilim ve kültür merkezi haline gelmiş; zamanla Anadolu'nun her tarafına çok sayıda medrese inşa edilmiştir. Bu arada, bilim bakımından ünlenmiş kişilerin İslâm dünyasının muhtelif yerlerinden Anadolu'ya davet edilmesi hızlanmış, böylece kendilerine gösterilen yüksek saygı nedeniyle pek çok bilim adamı Maverâünnehir, İran, Mısır, Suriye ve diğer bölgelerden kalkıp Anadolu'ya gelmişlerdir. İlk Osmanlı âlimlerinin yetişmesinde seyahatler de önemli rol oynamış, birçok Anadolu Türk genci İslâm dünyasının önde gelen bilim merkezlerine giderek kendilerini yetiştirmiş, sonra da ülkesine gelip açılmakta olan medreselere müderris olarak tayin olunmuşlardır.

Mükemmel bir teşkilat ve işleyişe sahip olan ilk Osmanlı medreseleri, tahsis edilen çeşitli vakıflarla devlete hiç yük olmadan eğitim ve öğretim faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bunlar aynı zamanda Fatih dönemindeki Sahn-ı Semân medreselerinin de çekirdeğini oluşturmuşlardır.

Kuruluş dönemi Osmanlı medreselerinde öğrenciler, müderrisler ve muidler, devam ettikleri medreselerin vakıflarınca sağlanan değişik imkânlardan faydalanmış ve büyük ölçüde huzurlu ve etkili bir akademik hayat geçirmişlerdir. Bu dönemde (14. yüzyıl sonu itibarıyla) inşa edilmiş 13 medresenin, Bursa'ya bilimsel, kültürel, sosyal, ekonomik ve bayındırlık bakımından pek çok olumlu etkileri olmuştur.

Osmanlıların beylikten devlete geçtikleri dönemde, özellikle 1326'da fethi sonrasında Bursa ve çevresinde kurulan ilk medreseler Osmanlı maarif sisteminin öncü müesseseleri olarak da değerlendirilmektedir.

Kaynaklar / References

- Algül, Hüseyin. *Bursa'da Medfun Osmanlı Sultanları ve Emir Sultan*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1982.
- Arif Bey. "Devlet-i Osmaniyye'nin Teessüs ve Takarruru Devrinde İlim ve Ulemâ". *Dürülfîinun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*. 2 (Mayıs 1332): 137-144.
- Âşıkpaşazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman*. Haz. Âlî Bey, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1332.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Beliğ, İsmail (Bursalı). *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*. Haz. Mehmed Eşref, Bursa: Hudâvendigâr Matbaası, 1302.
- Berki, Ali Himmet. "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı". *Vakıflar Dergisi*. 5 (1982): 127-128.
- Bilge, Mustafa. *İlk Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.
- Bursa Şer'îye Sicilleri* (BŞS). A29, A72, A97, A124, B4, B5, B12.
- Çelebi, İlyas. "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükseliş ve Çöküş Nedenleri". İçinde *Osmanlı*. 5. Ed. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 168-175.
- Danişmend, İ. Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.
- Erünsal, İsmail E. *Türk Kütüphaneleri Tarihi II: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Gökbilgin, M. Tayyib. "Bursa'da Kuruluş Devrinin İlim Müesseseleri, İlim Adamları ve Bursa Tarihçileri Hakkında". İçinde *Necati Lugal Armağanı*. Ankara: TTK Basımevi, 1968: 261-273.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlılarda İlk Medreseler İlk Müderrisler". *Milli Kültür*. 88 (Eylül 1991): 27-31.
- Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Baskı, 2012.
- Hızlı, Mefail. *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/1 (2007): 25-46.
- Hızlı, Mefail. "Yenişehir'de Bir Osmanlı Üniversitesi: Şehzade Süleyman Paşa Medresesi". *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*. 25 (Yaz 2009): 38-40.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü't-Tevârîh I*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1279.
- İbn-i Kemal. *Tevârih-i Âl-i Osman II*. Haz. Şerafettin Turan. Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri". İçinde *Osmanlı Medeniyeti Tarihi II*. Ed. E. İhsanoğlu. İstanbul: IRCICA Yayınları, 1998: 223-444.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Medrese Geleneğinin Doğuşu". *Belleten*. 66/247 (Aralık 2002): 849-905.
- Kozan, Ali ve Çekiç, Ayşe. "Osmanlı Devleti'nin İlk Medresesi Sorunsalı: Dönem Kroniklerinde İzmit (İznikmid) Yahud Süleyman Paşa Medresesi". *Uluslararası Gâzi*

- Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*. Ed. Haluk Selvi vd. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2017: 2133-2143.
- Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşrî Tarihi) II*. Haz. Faik R. Unat ve Mehmet A. Köymen. Ankara: TTK Basımevi, 1987.
- Solakzâde, Mehmed Hemdemî Çelebi. *Târîh-i Solakzâde*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1298.
- Taşköprülüzâde İsâmüddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi. *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*. Çev. Muharrem Tan. İstanbul, 2007.
- Tayyarzâde, Mehmed Atâ. *Tarih-i Atâ I*. İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1293.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Basımevi, 1984.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. MEFAİL HIZLI | Bursa Uludağ Üniversitesi |
mefailhizli[at]uludag.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6562-9289

1962 yılında Bursa'da doğdu. 1984'te Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. Ocak 1992'de "Bursa Mahkeme Sicillerine Göre XIV-XVI. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri" başlıklı teziyle doktor, Ekim 1995'te İslam Tarihi Anabilim Dalında doçent, Şubat 2001'de de profesör oldu. 2000-2002 yılları arasında Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta bulunan Magtimguli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği ve dekan yardımcılığı görevlerini yerine getirdi. 2004-2007 yılları arasında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekan yardımcılığı ve 2013-2016 yılları arasında da Ankara Müftülüğü görevini icra etti. Birkaç dönem Bursa U.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı, üç yıl boyunca da U.Ü. Kent Tarihi ve Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü olarak görevlendirildi. 2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı Üniversite Koordinatörü olarak görev aldı. Halen aynı fakülte'deki öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir. Osmanlı arşiv kaynaklarını eksene alan ve Bursa'nın maarif tarihi üzerinde yoğunlaşan pek çok araştırma kaleme almıştır. Basılmış birçok eseri dışında, değişik dergilerde makaleleri, kitaplarda bölümleri, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunduğu bildirileri bulunmaktadır.

Prof. MEFAİL HIZLI | Bursa Uludağ University |
mefailhizli[at]uludag.edu.tr | ORCID: 0000-0001-6562-9289

He was born in 1962 in Bursa. He graduated from Uludag University Faculty of Theology in 1984. He became a doctor with his thesis titled "According to Bursa Court Records Bursa Madrasahs in the XIV-XVI. Centuries" in January 1992. He became an associate professor in the Department of Islamic History in October 1995 and a professor in February 2001. Between 2000 and 2002, he served as a lecturer and assistant dean at the Faculty of Theology at Magtimguli University in Ashgabat, the capital of Turkmenistan. He served as the vice dean of Uludağ University Faculty of Theology between 2004-2007 and as Mufti of Ankara between 2013-2016. He was appointed as the Head of the Department of Islamic History and Arts at Bursa Uludağ University Faculty of Theology for several terms, and as the Director of Uludağ University Urban History and Research Application and Research Center for three years. 2019 Prof. Dr. Fuat Sezgin served as the University Coordinator of the Year. He is still working as a lecturer at the same faculty. He wrote many researches focusing on Ottoman archive resources and focusing on the educational history of Bursa. Apart from his many published works, he has articles in different journals, chapters in books, and presentations in national and international symposiums.

**ŞEYH BEDREDDİN'İN FIKİH METİNLERİ
VE OSMANLI HUKUK DÜŞÜNCESİNE
KATKISI**

**FIQU TEXTS OF SHEIKH BEDREDDIN AND ITS
CONTRIBUTION TO OTTOMAN LAW THOUGHT**

Doç. Dr. Osman Cengiz

ŞEYH BEDREDDİN'İN FIKIH METİNLERİ VE OSMANLI HUKUK DÜŞÜNCESİNE KATKISI

Doç. Dr. Osman Cengiz

Pamukkale Üniversitesi

Özet

XIV-XV. asırlar arası Osmanlı devlet ve toplumunun karşılaştığı problemlerin çözümünde İznik Medresesi'nde oluşan fıkıh geleneğinin etkili olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte burada okunan metinler kadar Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420) gibi daha çok siyaset ve tasavvuf yönüyle bilinen bir âlimin sonraki dönemlerde kaleme aldığı metinlerin de fıkıh düşüncesini etkilediği anlaşılmaktadır. Özellikle Çivizade ile gündeme gelen, içine kalın çorap giyilmiş mestler üzerine meshe dair meşhur münakaşada bunu uygun bulan Molla Hüsrev ile birlikte Şeyh Bedreddin'in de adı geçmektedir. Bu noktada fıkıh alanında onun Osmanlı düşüncesini etkilediği ve belli bir ağırlığının olduğu görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı hukuk düşüncesini etkileyen büyük hukukçular, Molla Fenarî (ö. 834/1431), Molla Hüsrev (ö. 885/1480), Kemalpaşazâde (ö. 940/1533) ve Ebussuûd (ö. 982/1574) sayılırken bunlarla birlikte Şeyh Bedreddin'in adı da anılmıştır. Bu çalışmada Bedreddin Simavi'nin fıkıh metinleri olan *Letaifü'l işarat*, *Camiu'l-fusuleyn* ve *et-Teshil* gibi eserleri, Osmanlı hukuk düşüncesini yansıtmaları açısından kısaca müzakere edilecek ve devrin uleması ile farklı bakış açıları varsa onlara işaret edilerek sonraki döneme etkileri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, Hukuk, Fıkıh, Şeyh Bedreddin

FIQH TEXTS OF SHEIKH BEDREDDIN AND ITS CONTRIBUTION TO OTTOMAN LAW THOUGHT

Assoc. Prof. Osman Cengiz

Pamukkale Üniversitesi

Abstract

It is known that the fiqh tradition formed in the İznik Madrasa was effective in solving the problems faced by the Ottoman state and society for XIV-XV. centuries. However, along with the texts read here, it is understood that the texts written by a scholar known mostly for politics and mysticism, such as Sheikh Bedreddin (d. 823/1420), influenced the thought of fiqh. Especially in the famous debate about anointing over mests that thick socks worn within, which came to the agenda with Çivizade, the name of Sheikh Bedreddin is also mentioned along with Molla Hüsrev, who found this appropriate. At this point, it is seen that he influenced Ottoman thought and had a certain weight in the field of fiqh. For this reason, the great jurists who influenced the Ottoman legal thought, Molla Fenari (d. 834/1431), Molla Hüsrev (d. 885/1480), Kemalpaşazâde (d. 940/1533) and Ebussuûd (d. 982/1574) were counted as well as Sheikh Bedreddin's name was also mentioned. In this paper, the works of Bedreddin Simavi, such as *Letaifü'l isarat*, *Camiu'l-fusuleyn* and *et-Teshil*, which are fiqh texts, will be discussed briefly in terms of reflecting the Ottoman legal thought, and if there are different points of view with the scholars of the period, they will be pointed out and their effects on the next period will be emphasized.

Keywords

Ottoman, Law, Fiqh, Sheikh Bedreddin

Giriş

Osmanlı düşüncesi, bilindiği gibi sadece felsefi ve metafizik çalışmalardan değil fıkıh, edebiyat, hadis, musiki, tarih gibi çok farklı disiplinlere ait metinlerden de elde edilebilecek bir bileşendir. Yerine göre mimariden okunan düşüncenin konusunu temelde “problem çözme” olarak tespit etmek mümkündür. Nitekim *zihniyet*, zekânın ortak bilinçte bulduğu çözüm metodu olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede konuşmak gerekirse XIV-XV. asırlar arası Osmanlı’da devlet ve toplumun karşılaştığı problemlerin çözümünde İznik Medresesi’nde oluşan fıkıh ve tefekkür geleneğinin etkili olduğu söylenmelidir. Burada okunan metinlerin etkisi görülse de Şeyh Bedreddin (ö. 823/1420) gibi daha çok siyaset ve tasavvuf yönüyle bilinen bir âlimin sonraki dönemlerde fıkıh düşüncesini etkilediği de açık biçimde anlaşılmaktadır. Her ne kadar ideolojiler devri sonrasında ona yepyeni bir kimlik çıkarılmışsa da onun metinleri bize Osmanlı düşüncesi terkihi çerçevesinden çok da dışarı çıkmadığını ima etmektedir. Bu küçük çalışmada Bedreddin Simavî’nin fıkıh metinleri olan *Letaifü’l işarat*, *Camîu’l-fusuleyn* ve *et-Teshil* gibi eserleri, Osmanlı hukuk düşüncesini yansıtmaları açısından kısaca ele alınacak ve devrin uleması ile farklı bakış açılarına kısmen işaret edilerek sonraki döneme etkileri üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi Şeyh Bedreddin’in metinleri fetva mecmualarında kendine yer bulmuş ve kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışma, Osmanlı düşüncesi alanına katkı sunmayı hedeflerken kuruluş devri hukuk anlayışının Şeyh Bedreddin’in metinleri çerçevesinde teoriden pratiğe, metinden sahaya ne ölçüde yansıdığı, örfi ve şeri hukuk kavramları ve yasa geleneğinin onun için ne ifade ettiği konusuna temas edilecektir. Birgivî ve Çivizade gibi elbette Şeyh Bedreddin’in de örfi hukuka dair başlıkları ve töreden beslenen yasa/yasak kavramıyla ilgili itirazları olmuştur. Bununla birlikte takdir edilmelidir ki elinizdeki çalışma, Şeyh Bedreddin’in fıkıh düşüncesi ve Osmanlı hukuk düşüncesine etkisine dair sadece küçük bir tanıtım mahiyetinde olacaktır.

Şeyh Bedreddin Simavî’nin tam adı Mahmûd b. İsrâil b. Abdülaziz olarak bilinmektedir. Bizzat kendisi adını *et-Teshîl*’de Mahmûd b. Kadı Samavna şeklinde vermiştir.¹ Doğum yeri Edirne (Karaağaç-Dimetoka arasında) Samavna Kalesi’dir (1359?). Annesi, Simavna kale kumandanının kızıdır ve Müslüman olduktan sonra Melek adını almıştır.² Bedreddin, Edirne’de ilk tahsilini babasından ve Kadızâde-i

¹ Şeyh Bedreddin, *Letâifü’l-îşârât Şerhi: et-Teshîl*, Ed. Hacı Yunus Apaydın, c. 1, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s. 37.

² Şerif Gedik, “Osmanlı Fetret Dönemi Fakihlerinden Şeyh Bedreddin ve Câmîu’l-Fusûleyn İsimli Eseri”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, S. 2 (15 Aralık 2020): 368, <https://doi.org/10.33460/beuifd.785432>.

Rumî'nin babası Koca Mahmud Efendi'den almış, Konya'da Mevlanâ Feyzullah'tan³ Kudüs'te (sene 1381?) İbn Hacer Askalânî'den, Kahire'de ise Mübârekşah Mantıkî⁴ ve Ekmeleddin Bâbertî'den dersler almıştır. Bilinen meşhur şeyhleri ise bacanağı Şeyh Hüseyin Ahlatî⁵ (ö. 1397) ile *Sayhatu'l-bûm fî havâdisi'r-Rûm* (Anadolu olayları hakkında baykuş çılgılığı) eserinin yazarı Abdurrahman Bistamî'dir (ö. 858/1454).⁶ Şeyh Bedreddin, Şeyh Hüseyin Ahlatî ile yedi kez erbain çıkarmıştır.⁷ Gölpınarlı, Abdurrahman Bistamî'nin Şeyh Bedreddin üzerinde büyük bir tesiri olduğu kanaatini şu cümlelerle ifade eder:

“Bizce Abdürrahmân-ı Bistâmî, “Sayhat-ul bûm fî havadisi'r-Rûm” adlı kitabını Bedreddin'e okuturken, “sâhib-zuhûr, sâhib-hurûc” olacağı inancını ona aşlamıştır. Belki de o zamanın âdetince Bedreddin, bu kitaptan başka, ulûm-ı garîbeye ait kitaplarla da uğraşmıştı. Nitekim “Varidat”ında, kıyametin, hicretin 3. yüzyılında kopacağına dair kitaplar tasnif edildiğini, birçok kişilerin, kıyameti, kıyamet alâmetlerini beklediğini, Mehdi'nin, yediyüzle sekizyüz arasında zuhur edeceğini söylediklerini' bildirmede, hicrî sekizinci yüzyıl geçtiği halde hiçbir şeyin olmadığını, daha binlerce yüzyıl da gene olmayacağını söylemededir. Bu sözler, bu çeşit kitaplarla da bu çeşit bilgilerle de uğraştığını itirafır. Sanıyoruz ki Bedreddin'in şuuraltı bir inancı var. Osmanoğullarının fetret devri, Timûr akınının meydana getirdiği iktisadî ve içtimaî çöküntü, onun bu şuuraltı inancını kuvvetlendirmiş, kıyâm etme zamanının geldiğine kendisini inandırmıştı. Gene “Varidat”da cehalet zamanında, yâni Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce,

³ Bu Feyzullah'ın, Hurûfiliğin kurucusu olan Fazlullah (ö. 1394) olup olmadığı münakaşa edilmiştir. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 172. Mustafa Bülent Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakih*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2018, s. 31.

⁴ Mübarek Şah Mantıkî gözde talebesi olan Bedreddin ile hacca gitmiş ve orada bulunduğu üç aylık süre içinde Zeylâî diye bilinen bir âlimden ders okumuştur. Bk. Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakih*, s. 33.

⁵ Şeyh Hüseyin Ahlatî, Şeyh Bedreddin'in eşi Câzibe'nin kardeşi Maria ile evlidir. Bedreddin bu şeyh ile Sultan Berkuk'un sarayında tanışmıştır. Buna dair tek kaynak ise torunu Halil b. İsmail'in *Menakıbnâme*'sidir. Ahlatî, kendisiyle tanıştıktan sonra Şeyh Bedreddin'i Tebriz'e göndermiştir. Ahmet Yaşar Ocak, Ahlatî'nin onu Bağdat, Dimaşk veya başka bir yere değil Tebriz'e gönderme nedenini “hurufî çevrelerle temasa geçmesini temin etme” olarak açıklar. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, s. 175.

⁶ İhsan Fazlıoğlu şu bilgiyi verir: “Sayhatu'l-bûm fî hevâdisi'r-rûm: Anadolu Olaylarında Baykuş Çılgılığı adını taşıyan bu eser, bir kasidedir. Bazı nüshalarında İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilir. Müellif, Fetret dönemini kendisine konu edinen eserini Edirnebolu'da Şeyh Bedreddin'e okuttu (1413-14)” <http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-abdurrahman-bistami.html> (Erişim: 13.01.2022). Ayrıca bkz. Ocak, ss. 180-86.

⁷ Ahmed Güner Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2018, s. 114.

insanların, kendi yaptıkları putlara taptıklarını, şimdiyse vehimlerinin yarattığı tanrıya tapmakta olduklarını söyleyip, umarım diyor, Allah gerçeği meydana çıkarır da insanlar, Hakka, gerçekten taparlar. Bu sözler, ilerde tahayyül ettiği devrin özleminin ifadesidir bizce.”⁸

Şeyh Bedreddin’i farklı kılan biraz da içinde büyüdüğü çevredir. Nitekim mühtedi yakınlarını sayacak olursak ilk akla gelenler annesi Melek Hanım, eşi Câzibe Hanım ve gelini yani torunu Halil b. İsmail’in eşidir. Bedreddin, Kadızâde-i Rûmî dışında özellikle Kahire’de aynı hocadan ders aldığı, Seyyid Şerif Cürcanî, Molla Fenârî ve Hacı Paşa gibi bilginler ile talebe arkadaşlığı yapmıştır. Onun Kahire’de Sultan Berkuk (saltanatı:1382- 1390) oğlu Ferec’e (saltanatı:1392-1400) muallimlik ve Edirne muallimliği yaptığı da bilinmektedir. Bu sırada *Letâif* okutmuş olmalıdır (1407-1411). Musa Çelebi’nin Edirne’de ağabeyi Süleyman’ı yenerek hükümdarlığını ilan etmesiyle (22 Şevval 813/17 Şubat 1411) onun tarafından Edirne Kadiaskeri atanan Şeyh Bedreddin, Çelebi Mehmed’in müdahalesine kadar (1413) bu görevine devam etmiştir.⁹ Bilinen bazı eserleri ise şunlardır: *Vâridât* (ders dönemi 1408’den önce?), *Letâifü’l-işârât* (1407’den önce), *Câmiu’l-fusûleyn* (1411’de 10 ayda yazmıştır), *et-Teshîl Şerhu Letâif* (1412-1415).¹⁰ Gölpınarlı’nın nakline göre İbn Arabşâh, Şeyh Bedreddin ile ilgili *el-Ukûdü’n-nasîha*’da şu bilgileri vermektedir:

“819’da Şeyh Bedreddîn’i îsfendi-yâr bin Ebî-Yezîd nezdinde görüp kendisiyle ilmî müsâhabette bulunduk. Vüs’at-i ilmiyyesini derya gibi pâ-yânsız buldum. Husûsiyle fûru’-ı fıkhiyyede... *Hidâye*’ye bin doksan suâli olduğunu kendisinden işittim. Ulûmda akrânına fâik olup memleketine avdetinden sonra sûfî oldu ve etrafına fukahâ ve fukarâyı cem’ eyledi. Halk uzak yerlerden kendisini ziyarete gelmeğe ve reviiyyetiyle teberrük ve türlü türlü hediiyyeler getirmeğe başladılar. Başına avâm-ı nâsdan birçok kimse toplandı. Pâdişâh olmak hevesine düştü. Ve o târîhde Osmanlı hükümdarı bulunan Sultan Giyâseddin Ebulfeth Mehmed bin Ebî-Yezîdü’l-Kirişçi aleyhine hurûc eyledi.”¹¹

⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Sınavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul: Eti Yayınevi, 1966, s. 10.

⁹ Ayhan Hira, *Şeyh Bedreddin: Bir Sufî Âlimin Fıkıhçı Olarak Portresi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, ss. 55-59.

¹⁰ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku’n-numâniyye fî ulemâi’d-devleti’l-Osmaniyye*, Haz. Muhammed Hekimoğlu, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019, ss. 98-100.

¹¹ Gölpınarlı, *Sınavna Kadısoğlu Şeyh Bedreddin*, 10.(Giriş); Vecihi Timuroğlu, *Simavne Kadısoğlu Şeyh Bedreddin ve Vâridât*, İstanbul: Yazko, 1982, 32-33. Asım Cüneyd Köksal bu konuda şu değerlendirmeyi yapar: “Şeyh Bedreddin’i bizzat görüp ilmini öven İbn Arabşâh’ın, onun isyan ettiğine dair hiçbir müşahadesi olmadığı halde sultana karşı huruç ettiğini söylemesini, hatta

Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil b. İsmail'in *Menâkıbnâmesi*'nde ve ayrıca çağdaş pek çok kaynakta geçen bilgilere göre I. Mehmed'in (Çelebi) kardeşi Musa'ya karşı hâkimiyet sağlamasından sonra Şeyh Bedreddin, bulunduğu Edirne Kazaskerliği görevinden alınarak ayda bin akçeyle İznik'e sürgün edilmiştir. İznik'te kitap telifi ile meşgul olsa da bir süre sonra hacca gitmek için sultandan izin istemiş fakat Çelebi Mehmed izin vermemiştir. Bu sıralarda Aydın'da Börklüce Mustafa ve Manisa'da Torlak Kemal ayaklanmaları çıkınca kendisiyle ilişkilendirileceğini düşünerek Kastamonu'daki İsfendiyar Beyi'ne sığınmak isteyen Bedreddin, İsfendiyar Beyi'nin bunu makul bulmaması ve onu Kırım'a göndermeyi teklif etmesi üzerine gemiyle Eflak'a geçmiştir.¹² Eflak'ta da fazla kalmayan Şeyh, Dobruca tarafına yönelmiş, Çelebi Mehmed, Börklüce ve Torlak hadiselerini bastırdıktan sonra Deliorman mevkiine asker göndererek Şeyh Bedreddin'i yakalatmıştır. Sonrasında ise Serez'e Çelebi Mehmed'in yanına getirilmiş ve yargılama neticesinde "kanının helal, malının haram olduğuna dair Haydar Herevî/Acemî veya Fahreddin Acemî'nin fetvası ile idam edilmiştir (1416).¹³ Şeyh Bedreddin'in hayat hikâyesi kısaca böyle olsa da ölümünden sonra çok farklı kimlikle anılmıştır. Asım Cüneyd Köksal'ın ifade ettiği gibi farklı Bedreddin portreleri mevcuttur:

hiçbir kaynakta olmayan bir çatışmadan bahsedip güya yenilen Bedreddin'in bunun ardından İsfendiyar Bey'e sığındığını anlatmasını, İbn Arabşah'ın Edirne'de uzun müddet Çelebi Mehmed'in sır kâtibi ve şehzadelerinin hocası olmasından bağımsız düşünmek zordur." Asım Cüneyd Köksal, "İdeolojik Kurguların Ötesinde: Bir Fakih ve Sûfi Olarak Şeyh Bedreddin", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 18 Ocak 2021, s. 159, <https://doi.org/10.26570/isad.846708>. Bununla birlikte Köksal'ın bu fikrine katılmak zordur. Zira İbn Arabşah, Çelebi Mehmed'e yakınlığı sebebiyle onun isyan ettiğini söylüyorsa öncesinde onu övmesi anlamsızdır ve belki de bu övgü Sultan Mehmed'in hoşuna gitmeyecektir. Bu konuda İbn Arabşah'ın sultana yakınlığı etkiliyse, tavrında tutarlı olmak adına Bedreddin'i bütünüyle zemmetmesi daha münasip olurdu.

¹² Ali Kozan ve Sevil Akyol, "Şeyh Bedreddin'in Menkıbevî Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin Sultan", *Tarih Okulu Dergisi*, S 14 (Yaz 2013): s. 91.

¹³ *eş-Şekâiku'n-numâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye*, ss. 98-100. Necdet Kurdakul, *Bütün Yönleriyle Bedreddin*, İstanbul: Döler Reklam Yayınları, 1977, s. 236. Şeyh Bedreddin'in İznik'e sürülmesinin mahiyeti, İznik'teki faaliyetler, firarın nedeni, Börklüce eyleminde Bedreddin'in rolü, Börklüce'nin iddiaları, Bedreddin'in hurûc nedeni, Bedreddin'in Rumeli faaliyetleri, idam fetvasının sahibi gibi başlıkların Çağdaş kaynak ve kronikler ile cumhuriyet dönemi çalışmalarında nasıl geçtiğine dair tablo için bk. Kurdakul, ss. 58-61. İdam tarihiyle ilgili olarak 1413-1414, 1416, 1419 gibi farklı tarihle verilse de *et-Teshîl*'i 1414 senesinin ortalarında tamamladığı dikkate alınınca olayların seyrine göre 1416 yılının daha makul olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakih*, s. 43-44. Ayrıca bk. Şefaettin Severcan, "Şeyh Bedreddin Olayı", *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. 9, ss. 259-275; Şefaettin Severcan, "Şeyh Bedreddin Olayı" (Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, www.altayli.net, 13 Ocak 2023), ss. 15-21, <https://www.altayli.net/seyh-bedreddin-olayi.html>.

“Bir tarafta Âşıkpaşazâde’nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*’ında ve (genellikle bu esere dayanan veya bu eserin muhtevasıyla alakadar Oruç Bey (Oruç b. Âdil), Lutfi Paşa, Matrakçı Nasuh ve Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*’larda, Neşrî ve Bitlisî gibi müelliflere ait) diğer bazı kroniklerde yansıtılan isyancı Bedreddin imajı, diğer tarafta Taşköprizâde’nin *eş-Şekâik*’ında ve Kefevî, Hoca Sadeddin, Gelibolulu Mustafa Âlî, Kâtib Çelebi, Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, Solakzâde Mehmed Hemdemî ve Müneccimbaşı Ahmed Dede gibi ulema sınıfından tabakat ve tarih yazarlarının eserlerinde çizdikleri isyanla alakası olmadığı halde kendisine haksızlık edilen bir âlim ve sûfi portresi vardır”.¹⁴

Michel Balivet ise Şeyh Bedreddin’i incelediği çalışmasının sonuç bölümünde muğlak konularda kesin yargılardan kaçınmak gerektiğine dair şu satırları serdeder:

“En ateşli müridlerinden şu ya da bu şahsın Hristiyanlara karşı açıkça dinlerüstü bir tutum benimsemesine, ya da sosyal düşünce ve toprak mülkiyeti alanında devrimci tavırlar almasına bakılarak, Simavnalı Şeyhin dinlerüstü ve kolektivist bir anlayışa sahip olduğu kesin sayılıyor. Birçok heterodoks tarikatın ondan kaynaklanan hareketle benzerlikler göstermesine ve 17. yüzyılda Niyazi Mısırî gibi pek ortodoks sayılamayacak mutasavvıfların onu sahiplenmesine bakılarak Bedreddin onlarla bir tutuluyor. Aslında Bedreddin’in siyasi tavrı bile kesinlikle saptanmış değildir. 1416 isyanı ona mal edilse de onun bu isyanın itaat edilen şefi ve etkin elebaşı olduğu, kuşkusuz Osmanlı yanlısı kaynaklar tarafından ileri sürülen, ancak başta torunu olmak üzere yakınları tarafından sürekli olarak reddedilen bir varsayımdan öteye geçmemektedir”.¹⁵

Bu çalışmanın hedefi elbette bu portreler arasından biri seçmek veya bu konuda nihaî hükmü vermek değildir. Bunları ilk başta vermemiz, Şeyh Bedreddin’in kimliği hakkındaki ihtilafların yeni olmadığına işaret etmek içindir. Burada asıl dikkat çekmek istediğimiz nokta, onun organizatör zihniyeti ile fikhî donanımı birleştirme biçimi ve genel anlamda onun fıkıh düşüncesinin tezahür şeklidir.

¹⁴ Köksal, “İdeolojik Kurguların Ötesinde”, s. 146.

¹⁵ Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyan*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 119.

Şeyh Bedreddin'in Fıkıh Eserleri ve Fıkî Tavrı

Şeyh Bedreddin'in, tasavvufî bir eser olan *Vâridât* dışında¹⁶ en çok okunan eserleri fıkha dair olanlardır. *Câmiu'l-Fusûleyn*: Ceza Muhakemesi/Yargılama Usulü hakkındaki eserini Mecdüddin el-Usrûşenî (ö.1235) ve Zeynüddin Merginânî'nin (ö. 1271) *Fusûl* isimli eserlerini kısaltmak suretiyle “on aydan daha kısa bir sürede” telif etmiştir.¹⁷ Bununla birlikte çalışmasına kendi görüşlerini ilave etmeyi ihmal etmemiş, Şerafeddin Yaltkaya ise bu eserin “kendi dönemi için bir nevi Mecelle” sayıldığına dikkat çekmiştir.¹⁸ *Letâifü'l-işârât*, fûrûu fıkha dair bir muamelât kitabıdır. Feraiz hariç bütün fıkıh babları vardır. *Letâif*'te meşhur fakih İbnü's-Saati'nin *Mecmau'l-bahreyn* adlı çalışmasını örnek alan Şeyh Bedreddin'in, fıkıh metinlerinde kendinden önceki fıkıh mirasını tevarüs ettiği açıktır.¹⁹ Dadaş'ın kanaati, Bedreddin bu kitabı Edirne'de inzivaya çekildiği sırada talebelerine okutmuş olduğu yönündedir.²⁰ *et-Teshîl Şerhu Letâif* ise *Letâif*'in iki ciltlik şerhidir. Şeyh Bedreddin bu şerhe 1413'te başlamış ve 1415'te İznik'te sürgünde bulunduğu sırada tamamlamıştır. *Letâif*'i Kahire'de yazmaya başladığı ve Dadaş'ın ifadesiyle “muhtemelen orada tamamladığı göz önüne bulundurulursa *et-Teshîl*'i telifine başladığı tarihle *Letâifü'l-işârât*'ı bitirdiği tarih arasında uzunca bir vaktin geçtiği görülür”.²¹ Onun vahdet-i vücud anlayışının fıkıh inşasında etkili olup olmadığı da tartışmaya değerdir. Bu üç eser arasında Şeyh Bedreddin'in görüşlerini yansıtmaları bakımından dikkatimizi en çok çeken çalışma *et-Teshîl*'dir. *et-Teshîl*'in en önemli özelliği Hanefî Mezhebi için mezhep tutarlılığını sorgulamasıdır. Zira Şeyh Bedreddin bu çalışmanın 250 yerinde “Ben derim ki” diye cümleye başlayarak kurucu imamlar dâhil pek çok Hanefî ulehasının görüşlerini sorgulamıştır.²² Bir başka açıdan önemi ise “*et-Teshîl*'in, Bedreddin tarafından yazılmış son kitap olması, en azından ele aldığı konularda varmış olduğu nihaî kanaatleri

¹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, nüshalarda müstensih ve tarih kaydının bulunmaması ve en eski nüshanın 16. yüzyıldan önceye gitmemesi gibi nedenlerle *Vâridât*'ın, Şeyh Bedreddin'e aidiyetine şüphe ile bakar bk. Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, s. 220-21.

¹⁷ Şeyh Bedreddin, *Yargılama Usûlüne Dair: Câmiu'l-fusûleyn*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, s. 39.

¹⁸ Yaltkaya, *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin*, s.45'ten naklen Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakihi*, s. 46.

¹⁹ Krş. Dadaş, s. 56.

²⁰ Dadaş, s. 38.

²¹ Dadaş, s. 59.

²² Dadaş, s. 65. Ayrıca krş. *Letâifü'l-işârât Şerhi: et-Teshîl*, 2012, 1:87. Şeyh Bedreddin, *Letâifü'l-işârât Şerhi: et-Teshîl*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012, 2/960, 1013, 1416, 1577.

göstermekte”²³ olmasından kaynaklanmaktadır. *et-Teshîl*’deki itirazları sadece mezhep imamlarına yönelik değildir. Dokuz yerde hocası Ekmeleddin Bâbertî’nin adını açıkça veren Şeyh Bedreddin kuyuya düşen hayvanların suyu necis yapıp yapmadığı ile alakalı bazı meselelerde ona itiraz etmiştir.²⁴ Bir başka yerde şehirlinin köylüler adına satışı meselesinde *el-Hidâye* ve *el-Kâfi* yazarlarına itiraz ettiği görülmektedir.²⁵

Şeyh Bedreddin üzerine birkaç doktora tezi bulunmaktadır. Bunlardan Bilal Dindar’ın Fransızca olarak hazırladığı tez *Vâridât* üzerinden çalışılmıştır.²⁶ Onun düşünce dünyasını ele alan ve fikhî görüşlerine yer veren diğer çalışmalar ise Ali Kozan’ın “Şeyh Bedreddin ve Düşünce Tarihimizdeki Yeri”²⁷, Ayhan Hira’nın “Şeyh Bedreddin’in Fıkıhçılığı”²⁸ Mustafa Bülent Dadaş’ın “Şeyh Bedreddin’in *Teshîl* adlı kitabının tahkik ve tahlili”, Yakup Kalın’ın “Şeyh Bedreddin ve Spinoza’da Tanrı veya Varlık -fark ve özdeşliğin paradoksal uzlaşımı-” başlıklı doktora tezleri²⁹ ile Şerif Gedik tarafından hazırlanan “*Câmiu'l-Fusûleyn* İsimli Eseri Işığında Şeyh Bedreddin’in Fikhî Görüşleri” isimli doktora çalışmasıdır.³⁰ Doktora çalışmalarından biri (Kozan) tarih alanında biri felsefe (Kalın) diğerleri ise ilahiyat alanlarında yapılmıştır. Yüksek lisans çalışmalarına gelince ise bu metinlerde özellikle onun hukukçu yönünün ortaya çıkarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Nişancızâde Muhyiddîn’in (ö.1621) *Nûrû'l-‘ayn fî islâhi Câmi’i'l-fusûleyn* isimli çalışması Prof. Dr. Asım Cüneyd Köksal tarafından fasıllar halinde, öğrencilere yüksek lisans tezi olarak verilmiştir. Buna göre adı geçen eserin 12-19, 25-31, 32 ve 40. fasıllarının tahkik ve tahlili lisansüstü çalışma olarak tamamlanmıştır.³¹ Genel bir istatistik vermek gerekirse ulusal tez merkezinde doğrudan tez başlığında tarihsel şahsiyet olarak Şeyh Bedreddin’i konu edinen şu

²³ Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakihi*, s. 74.

²⁴ Dadaş, s. 127.

²⁵ *Letâifü'l-işârât Şerhi: et-Teshîl*, 2012, 1: 442.

²⁶ Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakihi*, s. 18. Fransızca olan bu tez tarafımızca incelenmemiştir.

²⁷ Ali Kozan, “Şeyh Bedreddin ve Düşünce Tarihimizdeki Yeri”, Doktora Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

²⁸ Ayhan Hira’nın Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yaptığı tez sonradan kitap olarak neşredilmiştir bk. Hira, *Şeyh Bedreddin: Bir Sufî Âlimin Fıkıhçı Olarak Portresi*.

²⁹ Yakup Kalın, “Şeyh Bedreddin ve Spinoza’da Tanrı veya Varlık -fark ve özdeşliğin paradoksal uzlaşımı-”, Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

³⁰ Şerif Gedik, “*Câmiu'l-fusûleyn* İsimli Eseri Işığında Şeyh Bedreddin’in Fikhî Görüşleri”, Doktora Tezi, Yalova, Yalova Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, 2021.

³¹ Bk. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim: 22.12.2002)

ana kadar 7 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Onun eserlerini konu edinen çalışmalara dair tezler de ilave edilirse sayı 11'e çıkmaktadır.³² Şeyh Bedreddin ile ilgili lisansüstü çalışmaların tamamına bakıldığında onun hakkında ilahiyat/din alanında yapılan çalışmaların diğer alanlardakilere nazaran çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Şeyh Bedreddin'in klasik fıkıh metinlerinde işlenen konulara dair farklı bakışını yansıtmak için burada sadece birkaç mesele incelenmiştir. Bunlardan ilki, içine, üzerine mesh caiz olmayan bir çorap giyilmiş mestlerin üzerine meshin caiz olup olmaması bir diğeri ise altın ve gümüş kapların kullanımının cevazı konularıdır. Öncelikle ilk meseleyle alakalı Kanunî devrinde gündeme gelen mesh konusu Şeyhülislam Çivizâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1587) Hanefi fıkıh metinlerinde açıkça belirtilmediği için böyle bir mest üzerine meshe cevaz vermemesiyle ateşlenen münakaşanın, literatürde epeyce yer tuttuğu bilinmektedir. Bu tarz giyilen mestler üzerine meshe dair meşhur münakaşada Çivizâde, buna cevaz veren Molla Hüsrev (ö. 1480) ile birlikte Şeyh Bedreddin'i (ö. 1416?) de eleştirmiştir.³³ Bu noktada fıkıh alanında Şeyh Bedreddin'in Osmanlı düşüncesini etkilediği ve belli bir ağırlığının olduğu görülmektedir. Çivizâde her ne kadar, içine kirbas/çuka (kalın çorap) giyilen mestler üzerine meshe cevaz veren Molla Hüsrev ile Bedreddin'e "bazı mütefakkıh" diyerek fetvalarını kısmen değersizleştirmeye çalışsa da ³⁴ bu iki âlimi birlikte zikrederek sahadaki ağırlıklarına dikkat çekmiş olmaktadır.

Bahsi geçen diğer mesele ise altın ve gümüş kapların kullanımıdır. Her ne kadar fıkıh kültüründe böylesi kapların kullanımı genel kanaat olarak uygun görülmemişse de bunun gerekçelerindirilmesinde aynı uyumun yaşandığını söylemek zordur. Şeyh Bedreddin altın ve gümüş kaplar kullanılması ile ilgili şu bilgiyi verir:

"Gerek erkek gerek kadın için yemek içmek, krem/losyon ya da parfüm koymak amacıyla altın veya gümüş kap kullanımı mekruhtur. Çünkü Hz. Peygamber onların kullanımını yasaklamıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Kim altın ya

³² Bu sayıya *Şeyh Bedreddin Destanı*'nı konu edinen Türk Dili ve Edebiyatı tezleri ile heterodoks akımlar üzerinden metin içinde Şeyh Bedreddin'e yer veren çalışmalar dâhil değildir.

³³ Bahsi geçen münakaşaya dair bk. Osman Cengiz, 16. *Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları: Çivizâde-Ebussuûd-Birgivi*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019, s. 331-35. Ayrıca bk. İbrahim Halebî, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sagîr*, ter. Hasan Ege, Salah Bilici Kitabevi, t.y., s. 76.

³⁴ Çivizâde, *Risâle fi'l-mesh ale'l-huffeyn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 496, 139a. Ayrıca bk. Cengiz, 16. *Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları: Çivizâde-Ebussuûd-Birgivi*, s. 333.

da gümüş kaptan içerse midesinden cehennem ateşinin uğultusu gelir. Fakihlere göre güzel koku veya krem vb. gibi bedende kullanılan her şeyin altın veya gümüş kaplarda muhafazası mekruhtur. Altın ya da gümüşten yapılmış sürmedanlık ve sürme mili kullanılarak sürme çekmek de mekruhtur. Kadın için de aynı hüküm söz konusudur. Çünkü bunların her biri yararı bedene yönelik eylemlerdir. Yeme ve içme gibi değerlendirilir.”

Şeyh Bedreddin buraya kadar zaten genel kabul görmüş kanaatleri serdetmiştir. Bunları verdikten sonra ise sözüne şöyle devam eder ve ardından kendi görüşünü ilave eder:

“Bir görüşe göre haram olan krem kullanma (yağlama/iddihân) şekli, altın veya gümüş kabı almak ve içindekini doğrudan başına dökmektir. Ama kaba elini sokar, yağı alıp da başına dökerse mekruh olmaz.

Ben derim ki: bu yaklaşıma göre yemeği altın ya da gümüş kaptan kaşıkla alıp kaşıktan yerse mekruh olamaması gerekir. Aynı şekilde kaptan yemeği eliyle alıp yese de mekruh olmaması gerekir. Ancak altın ve gümüş kap kullanma kapısının açılmaması için bu rivayetle fetva verilmemelidir.”³⁵

Molla Hüsrev, Şeyh Bedreddin’in bahsi geçen kanaatini onun ismini vermeden tenkit etmiş, meşhur eseri *Dürer’in Kitâbü’l-kerâhiyye ve’l-istihsân* bölümünde son alıntılanan görüşe atıfla şöyle demiştir:

“Bu görüşe, yemeğin, altın veya gümüş kaptan kaşıkla alınması ve ondan yenilmesi durumunda mekruh olmamasının iktiza edeceği keza, kişinin böylesi kaplardan eliyle alması ve yemesi durumunda da mekruh olmaması lazım geleceği şeklinde itiraz edilmiş ve altın/gümüş kapların kullanma kapısının açılmaması için bu rivayetle fetva vermemek gerektiği söylenmiştir. Ben derim ki bunu söylemek, meşâyihin [Hanefî fukahasının] cümlesinin manasını fark edememek ve demek istediklerini anlamamaktan kaynaklanmaktadır. İtiraz sahibi ilk olarak cümleyi anlamamıştır zira meşâyihin “altın kaptan” sözündeki *min* (herf-i cerr) ibtidâiyye [başlangıç] manasındadır. İkincisi [meşâyihin maksadını anlamamasına gelince] ise şöyledir. Meşâyihin içinden bir şey yenilmesi haram olan, altın/gümüşten yapılmış kaplarla, insanların örfüne göre adet olarak kullanılmaları durumunda haram olacağını kastetmişlerdir. Yemek için altın/gümüşten yapılmış büyük kapların kullanılması, onlardan yemeğin el veya kaşıkla yenilmesi durumunda

³⁵ *Letâifü’l-işârât Şerhi: et-Teshîl*, 2012, 2: 1676-77.

haram olur. Yemek bu kaplardan alınıp mübah bir yere konulsa ve yenilse doğrudan kaptan yenilmeye başlanmadığı için haram olmaz. Yağlanmak ve buna benzer işler için altın ve gümüşten yapılmış küçük kaplar da böyledir. Yani kabı alıp içindeki yağı doğrudan başına dökmek suretiyle kullanımı haram olur.”³⁶

Benzer biçimde “Molla Hüsrev’in, Bedreddin’i mütesallif (gürültüsü çok, hayrı az) diyerek şiddetle tenkit ettiği”³⁷ de unutulmamalıdır. Burada bizi asıl ilgilendiren nokta Molla Hüsrev’in Şeyh Bedreddin’in görüşünü dikkate alması ve onu eleştirmesidir. Mustafa Bülent Dadaş Şeyh Bedreddin’i Osmanlı devrinde yetişmiş beş büyük fakihten biri olarak konumlamaktadır ki³⁸ tarihen isabetli bir bakıştır. Pek çok konuda onun klasik fıkıh eserlerindeki muhtevaya uygun kanaatler taşıdığı anlaşılmaktadır. Cemaatle namaz bahsinde “rükû ve secde olmadığı için kâmil bir namaz sayılmayan cenaze namazında veya kadın ile erkeğin arasında bir engel bulunduğu durumlarda namazın bozulmadığını” söyler. Keza yaşlı kadınlar konusunda İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’in Cuma’da olduğu gibi bütün namazlarda cemaate katılmalarının caiz olduğuna dair görüşü naklettikten sonra şöyle der: “Onların döneminde Cuma namazları ve Bayram namazları şehir dışındaki geniş yerlerde kılınırdı ve böylece kadın ile erkeklerin karışması (ihtilat) söz konusu olmazdı. Ancak günümüzde namazlar şehir içindeki mescitlerde kılınmakta olup fitne ve fesat yaygınlaşmıştır. Bu nedenle kadınların bütün namazlarda cemaate iştirak etmeleri mekruh sayılmalı ve fetva buna göre verilmelidir.”³⁹ Ona biçilen tarihsel kimlik ve giydirilen ideoloji ile mukayese edildiğinde son yazdığı eser olan *et-Teshîl*’deki bu satırlar daha anlamlı hale gelmekte; onun tarihsel kişiliği ve fikirlerinin üzerinin örtüldüğünü göstermektedir. Bununla birlikte Şeyh Bedreddin, Türk-Moğol hukuk geleneğinin bir ifadesi olan *Yasa/Yasak* kavramını kuvvetli bir biçimde tenkit eden bilgiyi doğrudan aktarır, düzeltme veya üzerine konuşma ihtiyacı hissetmez:

“Bir kişi hasmına ‘Şer’in hükmü şöyledir’ deyince hasmı da ‘ben gelenek neyse onunla hükmederim, şeriatla değil’ dese bir görüşe göre kâfir olur diğer görüşe göre olmaz. Zikredildiğine göre hasmına ‘şeriat neyse onu kabul edelim’

³⁶ Molla Hüsrev, *Dürerü’l-hukkâm fî şerhi Gururî’l-ahkâm*, c. 1, İstanbul, 1308, s. 310.

³⁷ Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakihi*, s. 170.

³⁸ Dadaş, 15. Dadaş diğer fakihleri Molla Fenarî (ö. 834/1431), Molla Hüsrev (ö. 885/1480), Kemalpaşazâde (ö. 940/1533) ve Ebussuûd (ö. 982/1574) olarak sayar. A.y. Dipnot: 1.

³⁹ *Letâifü’l-işârât Şerhi: et-Teshîl*, 2012, 1: 142-43.

deyip de hasmının ‘ben yasa ile hükmederim, şeriatla değil’ dediği durum İmâdeddin’e sorulduğunda kâfir olacağı cevabını vermiştir. Çünkü yasa, kâfirlerin düzenidir. [Li-enne yasa ibâra an resmi’l-kefera]”.⁴⁰

Burada Bedreddin’in bireyi esas alan şeriat ve fıkıh sistemi üzerinden kendine alan açmak istediği yorumu yapılabilir. Zira merkezîyetçi bir yapı arz eden Osmanlı ve Türk Moğol hukuk anlayışı içinde herhangi bir şahsın siyasi renk taşıyacak biçimde belli bir kitleye hükmetmesi imkânsızdır. Onun Cengiz Yasası’na veya genel manada yasa/yasak geleneğine karşı çıkması ve şeriat vurgusu yapması, kendisini Yasa karşısında “şeriatı savunan âlim” kimliğine sokmaktaydı. Keza eğer Yasa’yı savunsaydı zaten Osmanlı düzeni içinde merkeze bağlılık göstermesi gerekecekti. Töre’yi savunarak merkezîyetçi bir yapıya karşı gelemeyeceği açıktı. Fakat şeriatı savunmak ona siyasi bir imkân bahşedebilirdi. Nitekim kazaskerliği döneminde dağıttığı tımar arazileri veya vakıf arazilerinin geliri⁴¹, bu imkânı aradığını ima etmektedir.⁴² Ahmet Güner Sayar, Şeyh Bedreddin’in iki oluşumdan rahatsız olduğunu söyler ve şöyle devam eder: “İlki daha önce vurgulandığı üzere kadıların (ulemanın) hukuku, parasal zenginlik için bir araç olarak kullanmaları; ikincisi ise fakihlerin Sultan Orhan – Sultan I. Murad – Sultan I. Bayezid döneminde ki bu dönem takriben 70 yıl kadardır kamusal alana ilişkin düzenlemelerde verdikleri fetvaların Kuran-Sünnet bağlamından kopmuşluğunun söz konusu olmasıydı.”⁴³ Bu iki iddianın kendi içinde doğruluğunun münakaşası bir yana, bunlara atıf yapmak veya bunlardan hareket etmek Şeyh Bedreddin’e halk nezdinde siyasi bir alan açmaktaydı. Sayar’ın ifadesiyle “Hâlbuki şeriatı olduğu gibi taviz vermeden daha katı bir yorumlamadan yana olan Şeyh Bedreddin’in bu tavrı, onun sadece dinin daha doğru yaşanması kaygısını değil esasen merkezi otorite karşısında kendine farklı bir alan açma çabasını göstermekteydi. Ahmet Güner Sayar’ın bir diğer tespiti ise Şeyh Bedreddin’e göre toprak meselinin çözümünün onu siyasetten, öncelikle örfün hâkimiyet alanının dışında tutulmasından geçmekteydi.⁴⁴ Bu tespit doğrudur. Fakat görüldüğü kadarıyla Şeyh Bedreddin’in

⁴⁰ *Yargılama Usûlüne Dair: Câmiu’l-fusûleyn*, 1109. Ayrıca bk. Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, ss. 79-81.

⁴¹ Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 92.

⁴² Musa Çelebi’nin kazaskeri iken Şeyh Bedreddin’in Rumeli’de dağıttı topraklar Çelebi Mehmed’in hâkimiyetinden sonra geri alınmış ve mağdur olduğunu düşünen bu sipahiler ve köylüler Bedreddin’e destek vermişlerdir. Bk. Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 106.

⁴³ Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 87.

⁴⁴ Sayar, s. 98.

özel mülkiyet vurgusu⁴⁵ veya toprağı örfün hâkimiyetin çıkartıp halka mülk olarak dağıtmayı düşünmesi onun aynı zamanda siyasî kariyeri için de büyük bir imkân sunmaktaydı. Bu noktada Halil İnalçık I. Bayezid (1389-1402) devrini anlatırken “Bu bürokratik genişleme ile birlikte şeriatın çiğnenmiş olduğunun, bütün şikâyetlerin ortak savı halini aldığı” yorumunu yapar⁴⁶ ve Bedreddin için farklı bir tablo çizer: “1416’da Şeyh Bedreddin Mahmud hareketi bir bakıma merkezin gittikçe kuvvetlenen Sünnî devletçi karakterine karşı askerî hudut eyaletlerinde ve göçebe Türkmenler arasında kendini gösteren hoşnutsuzluğun bir tezahürüdür.”⁴⁷ Esasında Türkmenlerin hoşnutsuz-luğu doğru ise de Şeyh Bedreddin’in onları fıkıh ve özel mülkiyet üzerinden kendi yorumladığı şeriat adına etrafına toplayarak merkeziyetçi iktidardan uzaklaştırmaya çalıştığı söylemek daha isabetli olabilir. Zaten onun “Osmanlı iktidarının merkeziyetçi doğasını kabullenmekte zorlanan kitlelerden destek gördüğü” bilinmektedir.⁴⁸ Ahmet Güner Sayar, haklı olarak şu cümleleri kurar “Netice itibariyle Şeyh Bedreddin’in verdiği kavganın gerisinde İslam hukuku [norm] / Osmanlı hukukî muhitinin uygulamaları [reel] çatışması yatmaktadır.”⁴⁹ Şeyh Bedreddin’in Tasavvufi yorumları da onun fıkıh üzerinden elde etmek istediğı bu imkânı desteklemektedir. Şu cümleler *Vâridât*’ta yer alır:

“İhtiyaç [tercih], bir mazhardan meydana gelen bir işi meydana getireni bilmektir; dilerse yapabileceğini, dilerse yapmayacağını sanmak değildir. Çünkü işler, Tanrı dileğiyle meydana gelir. (...) Şu hâlde ihtiyar, gerçekte, bir işin olup olmamasını anlamaktan başka bir şey değildir. Hayvandan, birbirine aykırı işlerin meydana gelmesi de böyledir; onda ihtiyar var sanmak, vehimden ibarettir. Gerçekte ise ihtiyar, benden duyduğundan başka bir şey değildir. Karganın çöplükte eşinmesi, horozun geceleyin ötmesi ve buna benzer başka işler, akli ermeyenlere, onlarda bir ihtiyar var sanısını verir ama bu sanı, yanlıştır. İşte keşif yoluyla bize verilen bilgi budur, isterse akli noksan kişinin aklına uymasın.”⁵⁰

Buradaki mutlak kaderci veya kuldaki irade ve tercihi kaldıran anlayış elbette olayların sorumluluğunu, kulun hatasını ya da istenmeyen hadiseler vuku bulduğunda bunların tevili kolaylaştırmakta; itaat ve teslimiyeti perçinlemektedir. Şeyh Bedreddin’in bir taraftan fıkıh üzerinden toprakta halkın mülkiyetini dile

⁴⁵ Sayar, s. 101.

⁴⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı’da Devlet Hukuk Adalet*, İstanbul: Kronik Kitap, 2020, s. 39.

⁴⁷ Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 204.

⁴⁸ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*, s. 106.

⁴⁹ Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 206.

⁵⁰ Gölpınarlı, *Sınavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, s. 55.

getirmesi ve insanlara kendi mülklerine hükmetmelerinin önünü açması diğer taraftan ise tasavvuf üzerinden esas irade edenin tanrı olduğunu vurgulaması, sistemini sadece kendisiyle işlemek üzere inşa ettiği izlenimi vermektedir. Buna göre fıkıh üzerinden şeriat sayesinde özgürleşen ve merkeziyetçi otoriteden ayrılan kitleler tasavvuf üzerinden Şeyh Bedreddin'e tabi olacaklardır. Bu noktada, onun kendi tabiatı ve düşüncesiyle uyumlu olduğu için Ekberî geleneği devam ettirdiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Taşköprîzade, irfanî geleneğin temsilcilerinden olan Seyyid Şerîf Cürcânî'nin, Şeyh Bedreddin'i fazileti sebebiyle övdüğüne dair bir rivayetten de bahseder.⁵² *Vâridât*'taki keşf vurgusu ile *Fütuhât*'taki vurgu uyusmaktadır. İbnü'l-Arabî'ye göre "Keşfî bilgiye ancak riyazet ve mücâhede ile ulaşılabilir." Bununla birlikte keşfî bilginin geçerli olması için Kitap ve Sünnet'e uygun olması gerekir.⁵³ Burada da Şeyh Bedreddin'in kurmaya çalıştığı şeriat ve tasavvuf denklemi görmek mümkündür. Nitekim Bedreddin-İbnü'l-Arabî bağına dair Cevdet Paşa'nın kanaati hatırlanabilir. Zira Ahmed Cevdet Paşa'ya göre *Vâridât*, *Fusûs*'un bir taklididir.⁵⁴

Yukarıda geçtiği üzere elimizde Şeyh Bedreddin'in fıkıh düşüncesini yansıtan üç temel eseri mevcuttur: *Câmiu'l-fusûleyn*, *Letâif*, *et-Teshîl*. Bunların ona nispetinde herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.⁵⁵ Bu çalışmalarında klasik fıkıh literatüründe olduğu gibi özel mülkiyete ve şahıs hukukuna geniş yer ayrılmıştır. Şu muhakkaktır ki onun adına gündeme gelecek olan ideolojiler devrindeki sosyalist veya Marksist görüşleri destekleyen iştirak-i emval (malların ortak kullanımı) tarzı görüşleri olsaydı en azından bu eserlerde görmemiz gerekirdi.⁵⁶ Ayrıca Ahmet Yaşar Ocak'ın da isabetle dile getirdiği gibi "Şeyh Bedreddin böyle

⁵¹ Köksal, "İdeolojik Kurguların Ötesinde", s. 149-150. Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 140.

⁵² *eş-Şekâiku'n-numâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye*, 101.

⁵³ Mehmet Ayhan, "Fütuhât-ı Mekkiyye'de Keşf Yoluyla Hadis Rivayeti", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 31 (2011) s. 100.

⁵⁴ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, s. 223.

⁵⁵ Özellikle *Câmi'* nüshaları için bk. Gedik, "Osmanlı Fetret Dönemi Fakihlerinden Şeyh Bedreddin ve Câmiu'l-Fusûleyn İsimli Eseri", s. 379-80.

⁵⁶ Ahmet Güner Sayar pek çok yazarın "Şeyh Bedreddin'in sosyalizme kaçan veya iştirak-i emvalci görüşler taşıdığına dair" kanaatlerini sıralar ve tenkit eder. Bunlardan bazıları Z. F. Fındıkoğlu, R. E. Koçu, Kemal Tahir, Z. Danışman gibi yazarlardır. Bk. Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 209-10. Sayar aynı yerde şunu belirtir: "Bütün bu yanlışların temelinde şu gerçek vardır: Cenevizli tarihçi Dukas ve İdris-i Bitlisî'ye göre bu görüş [iştirak-ı emvâl] Börklüce Mustafa'ya aittir. İşin özeti şudur: Burada isimleri zikredilen araştırmacı-yazarlar araştırmadan bu görüşü ileri sürmüşlerdir." (Dipnot 5 devamı s. 211). Ayrıca bk. Köksal, "İdeolojik Kurguların Ötesinde", s. 151.

paylaşımçı ve eşitlikçi bir vaat ile isyan etmiş idiyse normalde aleyhine kullanmak için böyle bir şeyi kaçırmamaları gereken Osmanlı kaynaklarının budan bahsetmemeleri nasıl açıklanmalıdır?" ⁵⁷ Bununla birlikte Şeyh Bedreddin "İnsanlar üç şeyde ortaktır: su, ot ve ateş" şeklinde Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisi zikretse de ⁵⁸ bu hadisin bağlamı fıkıh eserlerinde zaten bellidir ve ideolojik bir renk taşımaz. Esasen Dukas'ta iştirâk-ı emvâl tarzı fikirler Börklüce hakkında söylenmiştir. Dukas'ın ifadeleri şöyledir:

"O günlerde, kırsal yöre insanı kaba saba bir Türk, İonia Körfezi [İzmir Körfezi] girişinde doğu yanda, Khios/Sakız Adası karşısındaki, halk tarafından Stylarios [Rumcada: Koca direk, destek sağlayıcı büyük direk] diye anılan dağın yöresinde [Karaburun Yarımadası'nda], ortaya çıktı. Bu kişinin, mülksüz, yoksul Türklere vaazlar vererek yaydığı öğretisine göre, kadınlar dışında her şey, örneğin yiyecekler, giyecekler, çift hayvanları, tarlalar, ortak mal olmalıydı. "Ben senin kendi evim imiş gibi gelebileceğim ve sen benim evime senin evinmiş gibi gelebileceksin; yalnız kadın kız takımı [ortaklık konusu olmaktan] hariç". Hemen hemen bütün köylüleri kendine mürit edinmeyi başardıktan sonra, sinsi tutumla hristiyanların dostluğunu kazanma çabasına girişti. Bu amaçla, ulu orta diyordu ki, "Türklerden bir kişi hristiyanların Tanrıya saygı göstermediğini öne sürerse, kendisi Tanrıya saygısı olmayan biridir" [=Hristiyanlara kâfir denmesi yanlıştır]. Bunun üzerine onun öğretisini benimseyenlerin hepsi denk gelip de bir hristiyanla karşılaşsalar, onu konuk edip ağırlar oldular, sanki Zeus'un gönderdiği bir melek imiş gibi ona saygı gösterdiler. Böylece her gün bu kişi Khios/Sakız Adası'na, oradaki halkın ve kilisenin ileri gelenlerine, adamlar göndermeye başladı; bunlar onun görüşlerini orada açıklayarak, hiç kimsenin hristiyan inancına uyum sağlamadıkça selamete çıkamayacağını [ruhunun cehennemden kurtulamayacağını] söylemekte idiler. Hatta o dönemde adada [Sakız Adasında] Troulote denen manastırda, Girit'ten gelme, dünyadan el etek çekmişlik yaşamı süren bir keşiş vardı. Sahte keşiş [Börklüce] bu yalnızlık yaşamı süren kişiye kendi naiplerinden ikisini gönderdi; bunlar en sadesinden birer hırka giymişlerdi, başları traşlı [saçları usturayla kesilmiş] ve açık idi, yalınayaktılar, [kısacası] başları açık ve sade giyimliydi; bunlar, [Börklüce Mustafa'dan] iletilecek-sözler getiriyorlardı ve o sözlerde [Giritli keşişe hitaben] şöyle deniyordu: "Ben de dünyadan el etek çekme yaşamında seninle yoldaş kişiyim ve senin tanrına ben de tapmaktayım. O nedenle bu akşam, deniz

⁵⁷ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, s. 201.

⁵⁸ *Yargılama Usûlüne Dair: Câmiu'l-fusûleyn*, s. 795.

üzerinden çıplak ayakla yürüyerek, seninle görüşmeye geleceğim': O zaman, gerçek keşiş, sahte keşiş [Börklüce] tarafından aldatıldı ve kendisi de o kişi [Börklüce] hakkında acayip birçok şeyler söylemeye başladı (...).⁵⁹

Kadınlar hariç malların ortak kullanımı gibi görüşleri Şeyh Bedreddin adına ilk defa dile getirenlerden biri Mizancı Murad Bey'dir (ö.1917). Murad Bey, *Tarih-i Ebu'l-Faruk* (1907) isimli eserinde malların ortak kullanımı fikrini Şeyh Bedreddin'e nispet etmiştir:

"Bedreddin kendisi meydana çıkmadı. Dede Sultan namı alan Börklüce Mustafa... [Torlak] Kemal'i Anadolu'ya salıverdi. Esas vaazları şu idi: Allah dünyayı yaratmış insanlara bahşetmiştir. Erzak, giyecekler, hayvanlar, toprak ve bütün toprak mahsulleri umumun müşterek hakkıdır. İnsanlar tabiat ve yaradılış itibarıyla eşittir. Birinin servet toplayıp biriktirmesiyle diğerlerinin ekmeğe bile muhtaç kalması ilahî maksada muhaliftir. Nikâhlı kadınlar ortaklıktan müstesnadır. Bu birlik haricinde kalan her şey insanların müşterek malıdır. Sen benim eşyayı kendi eşyan gibi [ben de senin eşyanı aynı şekilde] emlakimize karşılıklı tasarruf edebilmeliyiz."⁶⁰

Ahmet Güner Sayar'ın ifadesiyle "Mizancı'nın ayak izlerini sürdüren Ahmed Reşid Bey" şöyle der: "Şeyh Bedreddin'in meslek-i mahsûsası, beynelanâsır hürriyet ve müsâvât gibi bir fikr-i ahrârâne müstenid olduğundan... Pek çok kimseler mevcut idi. Bu cihetle mümaileyhi serkâfile-i ahrârân-ı Osmaniye olarak kabul etmek lazımdır."⁶¹ Nâzım Hikmet ise "Ortodoks bir Marksist nazariyeci tavır" ile onun tarihi şahsiyeti yerine şiirin duygusallığı içinde bambaşka bir şahsiyet ikame etmiştir.⁶² Bu bahsi bitirirken Şeyh Bedreddin'in içtihat yanlısı, yenilikçi ve tenkitçi olduğunu söylemek isabetli olacaktır. Özellikle *et-Teshîl*'den buraya aldığımız içine kalın çorap giyilmiş mestler üzerine mesh ve altın gümüş kaplar meselelerinde bunu görmek mümkündür. İlave etmek gerekir ki Hanefi mezhebinin fikhî bakımdan iç tutarlılığını incelediği eserlerinde müçtehit imamları eleştirmiş ve katılmadığı noktalara işaret etmiştir. Özellikle *Câmiu'l-fusûleyn*'de kurucu imamların eleştiri dokunulmazlığına karşı çıkarken onların

⁵⁹ Mikhael Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s. 98-99. Ayrıca bk. Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 322.

⁶⁰ Mehmed Murad, *Tarih-i Ebu'l-Faruk* (1325), 1/237-8'den naklen Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, 323. Daha sonra Mehmed Zeki Bey, "taassup kurbanları" başlıklı yazısında (İleri, nr. 1088, 1337) bunlara kadınlarda ortaklık fikrini de ilave edecektir. Bk. Aynı yer. Ayrıca bk. Timuroğlu, *Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Vâridât*, s. 42.

⁶¹ Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, s. 46.

⁶² Sayar, s. 63.

taklit konusunda sahabe konumuna yükseltilmemesi gerektiğine işaret etmiş; hatta tâbiîn devrinin ileri gelen hukukçularından, Kûfe kadısı Kadı Şureyh'in (ö.80/699?) sahabeye muhalefet ettiği ve fetvasının da kabul gördüğünü söyleyerek⁶³ doğrudan Hz. Peygamber ve hadislerle muhatap olabileceğine imada bulunmuştur. Esasen burada Şeyh Bedreddin'in sair görüşleri de dikkate alındığında hukuk metodolojisi açısından çok önemli bir amaç güttüğü söylenebilir: İbn Arabî'nin hadiste yaptığını o fıkıhta yapmaya çalışmıştır. Nasıl ki İbn Arabî kitaplarındaki hadisleri doğrudan Hz. Peygamber'den aldığını söylüyorsa Şeyh Bedreddin de fıkıhta doğrudan Hz. Peygamberle muhatap olmak istemektedir. Bilindiği gibi İbn Arabî, Hz. Peygamber'le görüştüğünü, hadislerin durumunu ona sorduğunu söylemiştir.⁶⁴

Osmanlı Fıkıh Edebiyatında Şeyh Bedreddin İzi

Şeyh Bedreddin'in Osmanlı fıkıh edebiyatında en çok gündeme gelen eserleri *Câmiu'l-fusûleyn* ile *et-Teshîl*'dir. Bu eserlerin gördüğü teveccühün iki nedeni olmalıdır. Özellikle *Câmi* için konuşmak gerekirse efrâdını câmi ağyârını mâni metinler olması ve orijinal bakış açıları ve çözüm yolları geliştirmesidir. Nitekim şu ifadeler Şeyh Bedreddin'e aittir:

“Kitapta kendi zihni çabamla kendi düşüncemle ürettiğim yaklaşık bin nükte bulunmaktadır. Ben derim ki diye başladığım yerler farklı bir durum olmadıkça bana aittir. Başkası tarafından da dile getirilmiş olan görüşleri birkaçı müstesna kendime nispet etmedim. Zekiye ahmaktan ayıran özellik özgün düşünce üretebilme yeteneğidir. Yoksa sadece rivayetleri ezberleyip nakletmekle zeki olan, olmayandan ayırt edilmiş olmaz. (...) *Zilyed* ve *hâriç* konularında 7670 meseleyi ilk defa söylemek bana nasip oldu. (...) “[et-Teshîl’i yazmayı] 818 yılının 27 Cemâziyelâhîr çarşamba günü İznîk’te bitirdim. Eseri yazarken bir musibete duçar olmuş, hapis belasından kaynaklanan, günler geçtikçe ateşi bir kor gibi yüreğimde tutuşan devamlı bir gurbet, sıkıntı ve hüznü halini yaşıyordum. Eğer bedenim ve kalbim demirden olsaydı içimde yanan bu ateşle erir giderdi. Allah bizi ve üzüntü ile keder içinde kıvranan diğer Müslümanları sıkıntıdan kurtarsın”.⁶⁵

Onun son çalışması olan *et-Teshîl* üzerine yapılmış bilinen müstakil tek çalışma Mustafa Bülent Dadaş'ın ifade ettiği kadarıyla tam adı Şeyh Şerîf er-Rûşenî et-Tirevî olan ve on altıncı yüzyılın sonlarında vefat eden Fâzıl Emîr'in yazdığı haşiyedir. Veliyyüddin Cârullah (ö. 1738) ve Molla Nizâm ise *Teshîl* üzerine birer

⁶³ *Yargılama Usûlüne Dair: Câmiu'l-fusûleyn*, s. 43-44.

⁶⁴ Ayhan, “Fütuhât-ı Mekkiyye’de Keşf Yoluyla Hadis Rivayeti”, s. 100.

⁶⁵ *Letâifü'l-işârât Şerhi: et-Teshîl*, 2012, 1/37-38.

ta'lik yazmışlardır.⁶⁶ Fâzıl Emir, Şeyh Bedreddin'i "Muhakkik âlimlerin sonuncusu" olarak nitelendirmiş ve onun "içtihat ehline itiraz etme noktasında aşırıya kaçığını" söylemiştir.⁶⁷ Bununla birlikte bazı meselelerde meşhur fıkıh metinleri *el-Hidaye* ve *el-Kâfi* ile keza bunlarla aynı tarafta bulunan Molla Hüsrev'e karşı Şeyh Bedreddin'i savunmuştur.⁶⁸ Hızır Bey'in (ö. 891/1459) oğlu olan Yakup Paşa'nın Hanefî geleneği içinde mezhep imamlarına yönelttiği itirazlar konusunda Şeyh Bedreddin'den esinlendiği ve hatta bazı itirazları oradan aldığı bilinmektedir.⁶⁹ *Teshîl*'den bolca istifade eden Osmanlı devri fıkıh kitapları arasında Şeyhîzâde ve Dâmad olarak bilinen Abdurrahman b. Muhammed'in (ö. 1078/1667) Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur*'una yazdığı şerh olan *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, İbn Âbidîn'nin *Reddü'l-muhtâr*'ı, Ahmed et-Tahâvî'nin *Hâşiyetü't-Tahâvî alâ Merâkı'l-felâh*'ı da yer almaktadır.⁷⁰ Süleyman Karamanî (ö. 1518): *el-Es'ile ve'l-ecvibe el-müteallika bi-Câmi'i'l-fusûleyn* adlı eserini 1513 yılı Safer ayında tamamlanmıştır (Süleymaniye Ktp. Turhan Valide Sultan bl. Nr. 97). Bu esere Taşköprîzâde de işaret eder.⁷¹ Çalışma Şeyh Bedreddin'in itirazlarına cevap verme gayesiyle yazılmıştır. Bu çerçevede üçyüz seksen suale cevap verilmiş, Şeyh Bedreddin'in "selefe itiraz ettiği ve haleften yüz çevirdiği" vurgulanmıştır.⁷² Zeynüddîn b. İbrahim b. Nüceym'in (ö. 1563) *Hâşîye alâ Câmi'i'l-fusûleyn* isimli eseri *Câmi* üzerine yapılmış diğer bir çalışmadır. (Süleymaniye Ktp. Carullah Efendi bl. Nr. 610). Şeyh Bedreddin'in görüşlerine itiraz ve cevap maksadıyla yazılmıştır. "Bazen itirazlara verilen cevaplar Şeyh Bedreddin'in görüşünü destekler mahiyettedir".⁷³ Daha önce bahsi geçen Fâzıl Emir'in (ö. 1579) *Hâşîye ala'-t-Teshîl* çalışması da (Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Nr. 648) anılmalıdır. Şeyh Bedreddin ilgisi 17. yüzyılda da sürmüştür. Bu çerçevede Nişancızâde Muhyiddîn'in (ö.1621) *Nûrû'l-'ayn fî islâhi Câmi'i'l-Fusûleyn* başlıklı kitabı (Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, 127) dikkat çeker. Nişancızade, "*Câmiu'l-Fusûleyn*'i yeniden düzenleyerek tekrarları ve gereksiz meseleleri çıkardığını, hatalı gördüğü yerleri tashih ettiğini, eksik gördüğü bazı bölümlere ilaveler yaptığını, ayrıca Şeyh Bedreddin'in selefin görüşlerine yaptığı

⁶⁶ Dadaş, *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakih*, s. 93.

⁶⁷ Fâzıl Emîr, *Hâşîye*, vr 2b'den naklen Dadaş, s. 98.

⁶⁸ Dadaş, s. 164.

⁶⁹ Dadaş, s. 174.

⁷⁰ Dadaş, s. 174-85.

⁷¹ *eş-Şekâiku'n-numâniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye*, s. 534. "Şeyh Bedreddin Simâvî'nin *Câmi'u'l-Fusûleyn* adlı eserinde fıkıh âlimlerine yaptığı itirazlara cevap olarak *el-Ecvibe* adlı eseri ki bu itirazlar ona göre üç yüz seksen adettir".

⁷² Gedik, "Osmanlı Fetret Dönemi Fakihlerinden Şeyh Bedreddin ve Câmiu'l-Fusûleyn İsimli Eseri", s. 381.

⁷³ Gedik'in verdiği bilgiye göre yazma nüshalarından Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyyüddin Carullah Koleksiyonu, 610 da kayıtlı olan bu eser, 67 varak olup her sayfa ortalama 13 satırdan oluşmakta olup mukaddime ve rumuz kısmına yer verilmemiştir. Bk. Gedik, s. 381.

itirazlara cevap verdiğini belirtir.”⁷⁴ Necmeddin Remlî'nin (ö. 1671) *Câmiu'l-Fusûleyn'in* şerhi olan *el-Leâliü'd-dürriyye fi'l-fevâidi'l-hayriyye*, isimli çalışması da Bedreddin'in *Câmi'i* üzerine yapılmış başlıca eserlerdendir.⁷⁵

Bahsi geçen çalışmalar elbette sadece açılama ve izah değil belirli konularda Bedreddin'i tenkit eden kitaplardır. Nitekim Süleyman Karamanî, Necmeddin Remlî ve İbn Nüceym'in çalışmaları Şeyh Bedreddin'in içtihat ve taklit anlayışına yöneltmiş eleştirileri de ihtiva etmekteydi.⁷⁶ 18. ve 19. yüzyıllarda da Şeyh Bedreddin metinleri ilgi görmüştür. Bu babda Veliyyüddin Cârullah (ö. 1738): *Talik ala't-Teshîl* (Süleymaniye Ktp. Carullah Efendi) ile Gedizli Mehmed Efendi'nin (ö.1837) *Müretteb Câmiu'l-Fusûleyn* isimli çalışmaları sayılabilir. Gedizli Mehmed Efendi birçok medresede görev almış ve pek çok beldede nâiblik yapmıştır. Onun Bağdat ve Filibe'de kadılık yaptığı da bilinmektedir. Son olarak 1826 yılında da fetva emini olmuştur. Şerif Gedik, eserle ilgili şu bilgileri aktarır: “Câmiu'l-Fusûleyn Gedizli Mehmed Efendi tarafından gözden geçirilmiş eserden bazı bilgiler çıkartılmış, ilaveler yapılmış ve bazı konuları izah için açıklamalara yer verilerek eser düzenlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesinde 3891 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüsha müellif nüshasıdır.”⁷⁷ Ayrıca *Muhtasar Câmi'i'l-Fusûleyn* isimli çalışma ise “Süleymaniye Kütüphanesi, Serez bölümü 850'de kayıtlı olup 106 varaktır. Eserde mukaddime ve rumuz kısmı bulunmamaktadır. Eserin en son kısmında eserin hicri 1212 yılında Hasan b. İbrahim b. Ali tarafından yazıldığı ve eserin *Câmiu'l-Fusûleyn* ve *Mecmeu'l Fetâva* olarak isimlendirildiği belirtmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami bölümü 677-002 de kayıtlı olan *Muhtasar Câmi'i'l-Fusûleyn* isimli eser ise 4 risale içinde 136-224 varakları arasında yer almaktadır. Esere mukaddime yazılmaksızın meseleler kırk fasılda incelenmiştir.”⁷⁸ Fetva derlemelerinde *Câmiu'l-fusûleyn*'in “en çok ictibas yapılan eserlerin başında geldiği” kaydedilmiştir.⁷⁹ Aşağıdaki tabloda Şeyh Bedreddin'in eserlerine atıf yapan ve onu kaynak olarak kullanan eserler verilmiştir.⁸⁰ Bu tabloya *Fetâvâ-yı Çivizâde*'deki atıfları da ilave etmek gerekmektedir.⁸¹

⁷⁴ Gedik, s. 382.

⁷⁵ Bk. Hira, *Şeyh Bedreddin: Bir Sufi Alimin Fıkıhçı Olarak Portresi*, s. 162-63.

⁷⁶ Hira, ss. 308-19.

⁷⁷ Gedik, “Osmanlı Fetret Dönemi Fakihlerinden Şeyh Bedreddin ve Câmiu'l-Fusûleyn İsimli Eseri”, s. 382.

⁷⁸ Gedik, s. 382.

⁷⁹ Sayar, *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*, 195.

⁸⁰ Tablo için bkz. Gedik, “Osmanlı Fetret Dönemi Fakihlerinden Şeyh Bedreddin ve Câmiu'l-Fusûleyn İsimli Eseri”, s. 388.

⁸¹ *Fetâvâ-yı Çivizâde*, Kılıç Ali Paşa, 496, 38a, 64ba, 65b, 66a, 67a, 88b.

Eserin Adı	Müellifi	Görevi	Câmiu'l-fusûleyn (Atıf Sayısı)	Fusûleyn
Müeyyedzâde Mecmuası	Müeyyedzâde (ö.922/1516)	Kadı	139	197
Mühimmâtü'l-müftîn	Kemalpaşazâde (ö.940/1534)	Şeyhülslâm	21	90
Fetâvâ-yı Ali Efendi	Çatalcalı Ali Efendi (ö.1130/1692)	Şeyhülslâm	143	98
Fetâvâ-yı Fevziyye	Feyzullah Efendi (ö.1115/1703)	Şeyhülslâm		213
Behçetü'l-fetâvâ	Yenişehirli Abdullah (ö.1156/1743)	Şeyhülslâm	54	104
Netîcetü'l-fetâvâ	Dürrîzâde Mehmed (ö.1800)	Şeyhülslâm	55	106
Bahru'l-fetâvâ	Kadîzâde Muhammed (ö.1173/1760)	Erzurum Müftüsü	158	
Mecelle	Heyet		60	

Sonuç

Şeyh Bedreddin (ö. 1416?) Osmanlı hukuk düşüncesi üzerinde merkezi bir ağırlığa sahiptir. *Mecelle*'nin hazırlanışında *Câmiu'l-Fusûleyn* kaynaklar arasında yer almıştır. Şeyh Bedreddin, fıkıh ve tasavvuf geleneğini kendi aristokrat ve entelektüel kimliğinin taşıyıcısı olarak kullanmıştır. Keramet tarzı olayların da not edildiği *Vâridât*'ın Arapça bir metin olması bu entelektüel grup kimliğine atıf yapmaktadır. Fıkıhtaki özel mülkiyet anlayışını gündemde tutmuş, bunu dağıttığı vakıf gelirleri ile pratikte de desteklemiştir. Toprakta Osmanlı düzenine ait örfî hâkimiyeti azaltmaya çalışmış; bölgesinde kendi siyasi çevresine alan açarak merkezî otoriteyi zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu noktada onun örfe ve yasaya karşı şer'î/şeriatı savunması kendisi açısından çeşitli imkânlar sunmuştur. Osmanlı hukuk düzenine alternatif bir tasavvur geliştirmiş bunu da fıkıh üzerinden yani meşru bir yolla ifade etmeyi tercih etmiştir. Aynı nedenle töreden beslenen Yasa geleneğini şeriat dışı saymıştır. *Varidat*'ta da onun seçkinci tavrı dikkat çekerken Ekberî geleneği devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bedreddin'in mevcut tasavvuf geleneğini benimsemesi ve "sâhib-zuhur" olduğuna inanması, kendine farklı bir

konum kazandırmıştır. Bununla birlikte tasavvuf geleneğinin kendi tabiatında zaten bu tarz konuşulmayan bir dünyevî iktidar arzusunun hep olageldiği malumdur. Onun müstakil hareket kabiliyeti, yetiştiği çevre, Grekçe bilmesi gibi donanımları hedeflerini hep yüksekte tutmasına imkân tanımıştır. Fıkıh birikimi bakımından Molla Fenarî (ö. 1431), Molla Hüsrev (ö.1480), Kemalpaşazâde (ö. 1533), Ebussuûd (ö. 1574) ile birlikte büyük fakihlerden biri sayılan Şeyh Bedreddin'in farklı bakış açıları ve fetvaları sonraki devirlerde fikhî bakımdan dikkate alınmış ve onun itirazlarına cevap verilme ihtiyacı hissedilmiştir. Ayrıca eserlerine farklı yüzyıllarda şerh, haşiye ve talikat yazılmıştır.

Kaynaklar / References

- Ayhan, Mehmet. "Fütuhât-ı Mekkiyye'de Keşf Yoluyla Hadis Rivayeti". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 31 (2011): 91-113.
- Balivet, Michel. *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyan*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Cengiz, Osman. *16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları: Çivizâde-Ebussuûd-Birgivî*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- Dadaş, Mustafa Bülent. *Şeyh Bedreddin: Bir Osmanlı Fakihi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Doukas, Mikhael. *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326-1462*. Çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Gedik, Şerif. "Câmiu'l-füsûleyn İsimli Eseri Işığında Şeyh Bedreddin'in Fıkîh Görüşleri". Doktora Tezi, Yalova Üniversitesi, 2021.
- Gedik, Şerif. "Osmanlı Fetret Dönemi Fakihlerinden Şeyh Bedreddin ve Câmiu'l-Fusûleyn İsimli Eseri". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (15 Aralık 2020): 365-94. <https://doi.org/10.33460/beuifd.785432>.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Sınavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*. İstanbul: Eti Yayınevi, 1966.
- Halebî, İbrahim. *Tam Kayıtlı Haleb-i Sagîr*. Ter. Hasan Ege. Salah Bilici Kitabevi, t.y.
- Hira, Ayhan. *Şeyh Bedreddin: Bir Sufi Alimin Fıkıhçı Olarak Portresi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı'da Devlet Hukuk Adalet*. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.
- Kalın, Yakup. "Şeyh Bedreddin ve Spinoza'da Tanrı veya Varlık -fark ve özdeşliğin paradoksal uzlaşımı-". Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2021.
- Kozan, Ali. "Şeyh Bedreddin ve Düşünce Tarihimizdeki Yeri". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.
- Kozan, Ali ve Sevil Akyol. "Şeyh Bedreddin'in Menkıbevî Hayatına Dair Bilinmeyen Bir Eser: Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin Sultan". *Tarih Okulu Dergisi*, 14 (Yaz 2013): 75-112.
- Köksal, Asım Cüneyd. "İdeolojik Kurguların Ötesinde: Bir Fakih ve Sûfi Olarak Şeyh Bedreddin". *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (18 Ocak 2021): 57-97. <https://doi.org/10.26570/isad.846708>.
- Kurdakul, Necdet. *Bütün Yönleriyle Bedreddin*. İstanbul: Döler Reklam Yayınları, 1977.
- Molla Hüsrev. *Dürerü'l-hukkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm I*. İstanbul, 1308.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Sayar, Ahmed Güner. *Velayetten Siyasete Şeyh Bedreddin*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Severcan, Şefaettin. "Şeyh Bedreddin Olayı", *Türkler*, 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2022: 259-275.
- Severcan, Şefaettin. "Şeyh Bedreddin Olayı". Program adı: Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, www.altayli.net, 13 Ocak 2023. <https://www.altayli.net/seyh-bedreddin-olayi.html>.
- Şeyh Bedreddin. *Letâifü'l-işârât Şerhi: et-Teshîl I*. Ed. Hacı Yunus Apaydın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012.

Şeyh Bedreddin. *Letâifü'l-işârât Şerhi: et-Teshîl II*. Ed. H. Yunus Apaydın. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012.

Şeyh Bedreddin. *Yargılama Usûlüne Dair: Câmiu'l-fusûleyn*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012.

Taşköprîzâde. *eş-Şekâiku'n-numânîyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmanîyye*. Haz. Muhammed Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Timuroğlu, Vecihi. *Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin ve Vâridât*. İstanbul: Yazko, 1982.

Yazar Hakkında / About Author

Doç. Dr. OSMAN CENGİZ | Pamukkale Üniversitesi |
osmancengiz[at]pau.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8143-5388

Antalya’da doğdu. 1995-1997 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi İİBF İktisat Bölümünde öğrenim gördü. 1997-2001 arası Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesine devam etti ve ardından 2002’de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2003-2010 yılları arasında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. İslam Tarihi alanında “Makrizî’nin İmtâu’l-esmâ isimli Eseri” başlığıyla yüksek lisansını tamamladı. Bu arada 2009-2013 yılları arasında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. 2012-2018 arasında ise Pamukkale Üniversitesi Yeniçağ Tarihi ABD alanında “16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları: Çivizâde-Ebussuûd-Birgivi” başlığıyla doktorasını tamamladı ve 2023’te doçent ünvanı aldı. 2007-2014 yılları arasında MEB’te öğretmenlik ve 2014-2019 arasında DİB’da vaizlik yaptı. 2019 senesinde Pamukkale Üniversitesi İTBF Tarih Bölünde Öğretim üyesi olarak başladığı görevine halen devam etmekte ve Osmanlı Düşüncesi, semantik, şehir ve medeniyet tarihi, Avrupa tarihi üzerine kitap ve araştırmaları bulunmaktadır. Temel çalışma alanı ise Osmanlı bilimi, düşüncesi ve zihniyet tarihidir.

Assoc. Prof. OSMAN CENGİZ | Pamukkale University |
osmancengiz[at]pau.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8143-5388

He was born in Antalya. Between 1995-1997, he studied at Karadeniz Technical University, Department of Economics. He attended Selçuk University Faculty of Theology between 1997-2001, then graduated from Marmara University Faculty of Theology in 2002. Between 2003-2010 Marmara University Social Sciences Institute. He completed his master's degree in the field of Islamic History with the title of "Makrizi's İmtâu'l-esmâ". Meanwhile, he graduated from Anadolu University, Faculty of Economics, Department of International Relations between 2009-2013. He completed his doctorate between 2012-2018 at Pamukkale University Modern History with the title of "Sources of Ottoman Thought in Sixteenth Century: Civizade-Ebussuûd-Birgivi" and received the title of associate professor in 2023. He worked as a teacher at ME between 2007-2014 and as a preacher at PRA between 2014-2019. Since 2019, he has been working as a lecturer in Pamukkale University ITBF History Department. He has books and researches on Ottoman Thought, semantics, city and civilization history, European history. His main field of study is Ottoman science, thought and the history of mentality.

**OSMANLI DEVLETİ İDARESİNİN
RUMELİ'YE YERLEŞMESİNDE ETKİLİ
OLAN FAKTÖRLERDEN BOGOMİLİZM VE
BOGOMİLLER**

**BOGOMILISM AND BOGOMILS AMONG THE FACTORS
INFLUENTIAL IN THE SETTLEMENT OF THE
OTTOMAN STATE ADMINISTRATION IN RUMELIA**

Prof. Dr. Metin İzeti

OSMANLI DEVLETİ İDARESİNİN RUMELİ'YE YERLEŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLERDEN BOGOMİLİZM VE BOGOMİLLER

Prof. Dr. Metin İzeti

Tetova Üniversitesi

Özet

X. asrın başlarında Bogomil isminde bir Bulgar rahibi eski doğu kültürlerinden etkilenererek Balkan Hristiyanlığında eski Ariusçu geleneğe dayanan yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Bogomil anlayışı kısa süre içinde Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan ve Bosna'ya yayılmıştır. Bogomiller Bosna ve Hersek'e XII. yüzyılda Kral Nemanya tarafından sınır dışı edildikten sonra gelmişlerdir. Kulin Ban döneminde Bosna-Hersek kilisesi tamamen Bogomillerin eline geçmiştir. Bogomillerin tek tanrı ve kilise otoritesini ortadan kaldırma anlayışı Katolik ve Ortodoks merkezlerinin tepkisine sebep olmuştur. Bir taraftan Katolik ve Ortodoks kiliselerinin ve onlara bağlı yöneticilerin Bogomillere karşı şiddet dolu davranışları, diğer taraftan Bogomillerin tek tanrı anlayışı, kilise hiyerarşisine karşı tavrı ve Bogomil anlayışı içerisindeki birçok kuralın İslâm dinindekilere benzerlik arzemesi Rumeli'de yaşayan ahalinin İslâm dinini kabul etmelerine büyük ölçüde sebep olmuştur. Aynı zamanda Osmanlıların Rumeliye girmeden önce birçok yerde değişik tarikatlara mensup dervişlerin yerleştikleri bir gerçektir. Bogomil hareketi ise mistisizmin ağır bastığı bir anlayıştır. Böylece tasavvufî İslâm anlayışıyla Rumeliye ve özellikle Bosna'ya giren ve تنها yerlerde zâviyeler kuran dervişlerin etrafında yerli halk toplanmaya başlamış ve onlara karşı ilgi duyup sevgi göstermiştir. Bu araştırmada Osmanlı devletinin Rumeliye yerleşmesinde bogomil konseptinin nasıl ve ne kadar etkili olduğu araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Rumeli, Bogomiller, Tasavvuf

BOGOMILISM AND BOGOMILS AMONG THE FACTORS INFLUENTIAL IN THE SETTLEMENT OF THE OTTOMAN STATE ADMINISTRATION IN RUMELIA

Prof. Metin İzeti

Tetova University

Abstract

At the beginning of the 10th century, a Bulgarian priest named Bogomil was influenced by the old eastern cultures and created a new understanding in Balkan Christianity based on the old Arian tradition. The concept of Bogomil soon spread to Bulgaria, Macedonia, Albania, Serbia and Bosnia. Bogomils to Bosnia and Herzegovina came after being expelled by King Nemanya in the 16th century. During the Kulin Ban period, the Bosnia-Herzegovina church was completely taken over by the Bogomils. The understanding of the Bogomils to abolish the monotheistic and church authority caused the reaction of the Catholic and Orthodox centers. On the one hand, the violent behavior of the Catholic and Orthodox churches and their rulers against the Bogomils, on the other hand, the Bogomils' understanding of monotheism, their attitude towards the church hierarchy, and the similarity of many rules in the Bogomil understanding to those in Islam caused the people living in Rumelia to accept Islam to a large extent. At the same time, it is a fact that dervishes belonging to different orders settled in many places before the Ottomans entered Rumelia. The Bogomil movement is an understanding dominated by mysticism. Thus, the local people started to gather around the dervishes who entered Rumelia and especially Bosnia and established lodges in secluded places with the understanding of Sufi Islam, and showed interest and love for them. In this research, it will be investigated how effective the concept of bogomil was in the settlement of Rumelia in the Ottoman state.

Keywords

Ottoman Empire, Rumelia, Bogomils, Sufism

Millî tarihler Balkan yarımadasındaki devletlerin en çözümsüz sorunlarından biridir. Balkanlar hakkında biraz malûmata sahip olan herkes Balkanlarda homojen bölgelerin olmadığını çok iyi bilir; millî homojen devletlerin sözü bile edilemez.

Rumeli bölgesi varoluşundan günümüze kadar milletler heterojenliğinin en tipik örneğidir. Rumeli’de yaşayan halkın ırkı (etnogenezi) ve yaşadığı bölge sorunları değişik şekillerde açıklanmıştır.¹

Mevcut tarihî vesikalara göre Balkanların en eski sakinleri İlirlerdir. İlir kabileleri Arnavutluk’tan başlayarak Hırvatistan’ın kuzeyine kadar olan bölgede yaşamaktaydılar. Dilleri bugünkü Arnavutçaya yakındı. İlirlerin dışında milattan önce I. asırda Bosna’da Skordisk ve Destiyot kabileleri de yaşıyordu. Milattan sonra 9. yıldan itibaren Bosna-Hersek Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altına geçmiştir. Roma hâkimiyeti döneminde Panonya eyaletinin İlliricum bölgesine bağlanmıştır.

Önceden çok tanrı inancına sahip olan İlirler, Roma İmparatorluğu Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Hristiyanlaşmaya başlamıştır. IV. asrın ikinci yarısından itibaren Bosna’da kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır.²

İmparator Justinian’ın (527-565) döneminde Slavlar Tuna’yı geçmiş, Adriyatik ve Ege Denizi’ne kadar ulaşmış ve istilâ ettikleri yerlerde yerleşmişlerdir. Bosna-Hersek’e de birçok Slav kabilesi yerleşmiştir.

İmparator Heraklius’un (610-641) döneminde Sırlar Bosna’nın güneyinde ve güneydoğusunda Drina nehri kıyılarına yerleşirken, Hırvatlar ülkenin kuzey ve kuzeybatısını istilâ etmişlerdir. Slavlar geldiklerinde çoktanrı inancına

¹ Bazı tarihçilere göre Boşnaklar İlir asıllıdır, bir Slav dilini konuşmaları ise V. ve VI. asırda gelip Bosna’yı işgal eden ve yerli halkı asimile eden Slavlardan kaynaklanmaktadır. Bkz. *Barones Regni I Drzavno Vijeće Srednjovekovne Bosne, Prilozi za Istoriju*, S. 11-12 (1975-6) s. 29-48; Dil benzerliğinden dolayı tarihçilerin büyük bir kısmı Boşnakları Slav olarak görmektedir. Bundan dolayı Boşnakların tarihi Slavların Bosna’ya yerleşmesiyle başlamaktadır. Bu konu Boşnak edebiyatına da yansımıştır. Çağdaş Boşnak şâirlerden Hamza Humo kendi aslı hakkında şöyle yazmış: “Bana Hamza adını verdiler/Binlerce insana verdikleri gibi, bedevî çöllerinde (...) /Yüksek İran’ın pazarlarında/Halılar satanlara/Mücevherler, süsler ve kadınlar/Ne hayret! Hayret! Evet, burada/Avrupa’nın yanında bizim ülkede/Bana Hamza diyorlar/Seni sık düşünürüm/Muhammed’in amcası/Ey büyük Hamza (...) /Uhud muharebesini/Aslan gibi savaşıyorsun/Ne hayret! Hayret! Evet burada Avrupa’nın yanında bizim ülkede/Bana Hamza derler.” Bkz. Mustafa İmamović. *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1996, s. 21.

² Bu kiliseler arkeolojik kazılar sonucu Bosna-Hersek’in birçok şehrinde ortaya çıkmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Noel Malcolm. *Povijest Bosne*, Zagreb-Sarajevo, 1985, s. 4.

mensuptular. Bu nedenle eski Slav tanrı isimlerinin izleri birçok yerleşim yerinin isminde bugün bile mevcuttur (Veles, Perun v.s.). VII. asırdan başlayarak Bosna'daki Slavlar da yerli halk gibi Hristiyanlığı kabul etmeye başlamıştır.

VII. asırdan XI. asra kadar Bosna'da Bizans hâkimiyeti zayıflamış ve mahallî devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. X. asrın başlarında Kral Tomislav Hırvatistan devletini kurup Bosna'nın kuzey bölgelerini devletine bağlamıştır. Bosna'nın diğer bölgelerinde ise Sırp hâkimiyet kurmuştur. Sırp ve Hırvatların hâkimiyeti 1180 yılına, Ortaçağ Bosna devletinin kuruluşuna kadar devam edecektir.³

Bosna Devleti'nin tarihi 1180 yılında hükümdar Kulin Ban (1180-1204) tarafından kurulmasıyla başlar. 1180-1463 yılları arasında Kulin Ban'dan başka Bosna'da iki hükümdar daha büyük başarılarla imza atmıştır: Ban Stjepan Kotromaniç (1322-1353) ve Kral Stjepan Tvrtko (1353-1391). Stjepan Tvrtko döneminde Bosna devleti Hersek'i (Hum) ve Dalmaçya'yı da kendi sınırları içine almıştır.

Ortaçağ Bosna Devleti'nin kuruluşundan Osmanlıların gelişine kadar Bosna bölgeleri komşu devletlerin hâkimiyeti altına girmemiştir. Güçlü komşu devletler - Macaristan ve Çar Duşan'ın Sırbistanı- defalarca Bosna'yı almak istemiş iseler de başarılı olamamışlardır. Kulin Ban ve Stjepan Kotromaniç dönemlerinde Bosna devleti Dubrovnik şehir devleti ile ticarî ilişkiler kurmuş ve bu dönemde Balkanların en önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Askerî alanda elde edemedikleri başarıları Macaristan ve Sırbistan, kilise aracılığıyla elde etmeye çalışmıştır. Macaristan, Katolik kilisesi aracılığıyla, Sırbistan da Ortodoks kilisesi aracılığıyla Bosna halkını kendilerine bağlamaya çalışmıştır. Ancak Katolik ve Ortodoks kilisesi dışında Bosna-Hersek'te faaliyet gösterip epeyce başarılı olan bir başka Hristiyan mezhebi de vardı: Bogomiller. Bogomil hareketi üzerine bir hayli çalışma yapılmış ve değişik iddialar ortaya atılmıştır.⁴

XI. ve XII. asırlardan başlayarak Osmanlıların gelişine kadar Bosna kilisesi Roma'daki merkezden uzaklaşarak tamamen müstakil hareket etmiştir.

³ Malcolm, Noel, *a.g.e.*, s. 17.

⁴ O. Dominik Mandić. *Bogomilska Crkva Bosanskih Krstjana*; Rački, Franjo, *Bogumili I Patareni*; Okić, Tajjib, *Les Kristians (Bogomiles parafaits de Bosne)*; Solovjev Aleksandar, *Nestanak Bogumilstva I Islâmizacija Bosne*; Truhelka, Dr. Ćiro, *O porijekku Bosanskih Muslimana*.

Sâsânî Devleti'nin desteğini arkasına alarak Roma ve Bizans topraklarına, doğu mistisizmine, Manihaizme ve Ariyusçu anlayışa sahip olan birçok dâî girmiş ve Hristiyanların arasında bu inançları yaymaya çalışmışlardır. Doğudan gelen tehlikeyi sezen Roma İmparatoru Diokletianus 296 yılında bir kararname çıkararak, İran'dan gelen vebanın önüne çıkılması gerektiğini, çünkü onların Farsın deli âdetleriyle sakın Roma milletini çıldırtmaya çalıştığını söyleyip Roma İmparatorluğu içerisinde bütün kiliselerin dikkatini çekmiştir.⁵

X. asrın başlarında Bogomil isminde bir Bulgar rahibi eski doğu kültürlerinden etkilenererek Balkan Hristiyanlığında eski Ariusçu geleneğe dayanan yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışa göre insanın mü'min olmak için kiliseye ihtiyacı yoktur; dolayısıyla kilisenin hiyerarşik yapısı tamamen reddediliyordu. Haç onlara göre yanlış inancın bir sembolüdür. Bogomillere göre iki çeşit mü'min vardır: Birinci grup normal, alelâde mü'minler, ikinci grup ise temizlenmiş mü'minlerdir. İkinci grup mü'minler bu dünya isteklerinden uzaklaşmış ve maddî yönlerini hiç sayarak nefsini temizlemeye çalışan insanlardır.⁶

Bogomil anlayışı kısa süre içinde Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan ve Bosna'ya yayılmıştır. Bogomiller Bosna ve Hersek'e XII. yüzyılda Kral Nemanya tarafından sınır dışı edildikten sonra gelmişlerdir. Kulin Ban döneminde Bosna-Hersek kilisesi tamamen Bogomillerin eline geçmiştir.

Bogomillerin tek tanrı ve kilise otoritesini ortadan kaldırma anlayışı Katolik ve Ortodoks merkezlerinin tepkisine sebep olmuştur. 11 Eylül 1200 yılında Papa III. İnönencije Macar kralı Emerik'e şöyle yazmıştı: "...Değerli kardeşimiz Bernard, Split bölgesinden büyük sayıda Bogomili uzaklaştırmıştır. Split'ten kaçan Bogomilleri Bosna kahramanı Kulin Ban kabul etmiş ve onların düşüncelerine katılmıştır.⁷

⁵ Petranoviç B., *Bogomili, Crkva Bosanska I Krstjani*, Zadar 1867, s. 157, 171; Sidak Jaroslav, *Problem Bosanske Crkve u Nasoj Historiografiji*, Rad, JA, s. 259.

⁶ Katolik ve Ortodoks kiliselerine göre gerçek Hristiyan (*Christianus Fidelis*) tanrının insanlara peygamberler, son olarak da Hz. İsa vasıtasıyla göndermiş olduğu dinî bilgiyi; Hz. İsa'yı cesetlenmiş ilâhî bilgi ve masum kilisenin kurucusu olarak kabul eden şahıstır. Bogomiller kilisenin kutsiyetini ve Hz. İsa'nın ilâhlığını kabul etmedikleri için iki kilise tarafından da dışlanmışlardır (*haereticus*). Bkz. Mandiç, *Bogomilska Crkva Bosanskih Krstjana*, s. 25.

⁷ Metnin aslı şöyledir: "Accepimus antem, quod Cum nuper venerabils frater noster Bernardus Spalatensis archiepiscopus Patarenos non poncos et Spalatensi civitalibus effugoset, nobilis viv Culus Banus Bossinus, inguitati eorum...", Mandiç, *a.g.e.*, s. 26.

Papa İnönencije'nin Macar kralına yazmış olduğu bu mektup Bosna ve Balkan Bogomilleri hakkında söz eden ilk papalık evrakıdır. Bundan sonra birçok papa ve Vatikan büyükleri Bogomillerin dinden çıkmış bir sapık mezhebe mensup (*haereticus*) olduklarını bölge yöneticilerine değişik vesilelerle bildirmeye çalışacaktır. Talimat olarak gönderilen mektuplarda papalık, bölge yöneticilerine bu yanlış inancın köklerinin kazınması gerektiğini devamlı söylemiştir.⁸

Batı kilisesinin Bogomillere karşı acımasız tavrı aynı şiddetle Doğu Ortodoks kilisesi tarafından da uygulanmıştır. Patrik Teofilakt Bulgar kralı Petar'a (927-969) gönderdiği mektupta diyor ki: "Bogomil hareketi Hristiyanlığın başından beri mevcut olan kilise karşıtı hareketlerin devamıdır. Bu nedenle Katolik kilisenin uygulamaları doğrudur ve Ortodokslar da bu harekete karşı aynı şiddetle davranmalıdır."⁹

Bu fetva sonucu Bogomiller Bulgaristan'dan sınır dışı edilmiş ve Sırbistan'a geçmişlerdir. Ancak Sırbistan (Raška) kralı Stefan Nemanya onları Sırbistan'da da barındırmamış ve onların büyük bir bölümü Bosna'ya yerleşmiştir.¹⁰

Bir taraftan Katolik ve Ortodoks kiliselerinin ve onlara bağlı yöneticilerin Bogomillere karşı şiddet dolu davranışları, diğer taraftan Bogomillerin tek tanrı anlayışı, kilise hiyerarşisine karşı tavrı ve Bogomil anlayışı içerisindeki birçok kuralın İslâm dinindekilere benzerlik arzemesi Bosna'da yaşayan ahalinin İslâm dinini kabul etmelerine büyük ölçüde sebep olmuştur. Aynı zamanda Osmanlıların Balkanlara girmeden önce birçok yerde değişik tarikatlara mensup dervişlerin yerleştikleri bir gerçektir. Bogomil hareketi ise mistisizmin ağır bastığı bir anlayıştır. Böylece tasavvufi İslâm anlayışıyla Balkanlara ve özellikle Bosna'ya giren ve تنها yerlerde zâviyeler kuran dervişlerin etrafında yerli halk toplanmaya başlamış ve onlara karşı ilgi duyup sevgi göstermiştir.¹¹

⁸ Papa Grgur IX, İnönencije IV., Papa Nikola III., Papa Nikola IV., İvan XXII v.s. gönderdikleri orijinal mektuplar bugün de mevcuttur. Bkz. Mandić, *a.g.e.*, s. 37.

⁹ Petrovskij, N. M., *Pismo Patrijarha Konstantinopolskoga Theofilakta, carju Bulgarii Petru*, İzvestija Otdel Ruskoga I Slavenskoga İmper. Akademija Nauka, XVIII, 3. St. Petersburg 1913, s. 361-68.

¹⁰ Patrik Theofilakt'ın dışında Bogomillere karşı bölgede bulunan Ortodoks kilisenin diğer kurumları da kararname çıkarmıştır. Örneğin: Kratova Başrahibi, Selanik Başpiskoposu, Patrik Genadijell. v.s., Bkz. Kovačević, Lj. "Nekoliko Priloga Za Crkvenu I Političku İstoriju Juznih Slovena", *Glasnik Sp. Uč.*, 1885, s. 63.

¹¹ Sidak, J., *O Vjerodostojnosti Isprave Bosanskoga Bana Tvrtka Stjepanu Rajkoviću*, Zbornik Radova Filozofskog Fakulteta u Zagrebu, Knj. II 1954, s. 41; Bogomil hareketinin doğu mistisizminden etkilenen bir anlayış olduğunu bölgeden haber veren birçok Katolik kardinalı papalığa göndermiş

Kaynaklarda yer alan ifadelere göre Bogomiller kurtuluş yolunun sakramentler sonucu elde edilemeyeceğini söylemiş ve kurtuluşun insanın iç dünyasıyla ilgili olduğunu, papazlarla alâkası olmadığını ifade etmişlerdir. Onlar Meryem Ana kültünü ve azizlerin risâlelerini kabul etmemişlerdir. Onlara göre Hz. İsâ'nın bedeni gölge bir bedendi, bu nedenle esasen o ne ıstırap çekmiş ne de ölmüştür. Ma'bedlerinde ikonografyayı hiç kullanmamışlar ve ruhun makamlara yükselebileceğine inanmışlardır. Genelde münzevi hayata önem verip lükse tamamen karşı çıkmışlardır. En önemli bayramları Hz. İsâ'nın doğumu ve Purilli dedikleri ilkbahara giriş günüdür.¹²

Ortaçağ Bosna-Hersek devletinde I. Tvrtko zamanına kadar iktisadî durum iyiydi. Feodal sistem hâkim olmasına rağmen Bosna halkı komşu ülkelerdeki halk tabakasından daha iyi durumdaydı. İktisadî durumun iyi olmasında Bogomil ma'bedlerin de etkisi olmuştur. Çünkü onlar halktan vergi almamış ve kiliseye has araziler tahsis etmemişlerdir. Ancak bu iktisadî refah I. Tvrtko'nun ölümüne kadar (1391) devam etmiştir. Ondan sonra ise tipik bir feodal anarşi hâkim olmuştur. Osmanlılar Balkanlara ve bununla beraber Bosna-Hersek'e ilk akınları yaptıkları dönemde de bu feodal anarşi devam etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok önce Balkanlarda Türklerin varoluşu tarihi bir gerçektir. Avrupa'yı hedef alan Hun akınlarından sonra Avarlar, Kumanlar, Peçenekler, Vardar Türkleri (Vardariot) gibi bazı Türk kavimleri Balkanlara yerleşmiştir. Osmanlı fetihleri başladığı sıralarda bu Türk boylarının izleri tamamen henüz silinmemiştir ve bir hayli Türk menşe'li yer ismine rastlanmaktaydı.¹³

Bölgede Osmanlılardan önce Türk unsurunun mevcudiyeti (yer yer asimile olmuş ise de) İslâm'ın ve Osmanlı idaresinin kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁴

İslâm ve Osmanlı idaresinin yayılmasında ve Balkan halkları (özellikle Arnavut ile Boşnaklar) tarafından toplu şekilde benimsenmesinde iki önemli unsur etkili olmuştur:

oldukları mektuplarda ifade etmişlerdir. Bkz. L. Fra Petroviç. *Kršćani Bosanske Crkve*, Sarajevo 1953, s. 149-165.

¹² Obolensky, D., *The Bogomils*, Cambridge, 1948, s. 133.

¹³ Bu yer isimlerine bugün bile rastlanmaktadır: Vardar, Kumanova, Obrovatz (Avar kelimesinin Slav telaffuz şekli).

¹⁴ Bkz. Hadzıjahic, Muhammed, *a.g.e.*, s. 25.

1. Bogomilizm ve bu hareketin yapısındaki mistik anlayış

2. Osmanlı öncesi bölgeye yayılan dervişler.

Bogomilizm ve Bogomillerin Mistik Yaklaşımları

Çoktanrı inancına sahip olan Arnavutlar ve güney Slavlar Hristiyan dinine karşı hoşnutsuzluk göstermişlerdir. Kendilerine zorla empoze edilen bu dinle beraber Romalılar onları Latinleştirmeye çalıştıklarından dolayı kilise otoritesinden ayrılmak için çareler aramışlar ve bu yolda epeyce mücadele etmişlerdir.¹⁵

Papalığa ve Frank ile Macar memleketlerine yakın bölgelerde yaşayanlar (Sloven, Hırvat ve Sırlar) kilisenin baskılarına dayanamayıp Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Fakat doğu ve güney bölgelerde, özellikle dağlık yerlerde oturanlar (Boşnaklar ve Arnavutlar) arasında Hristiyanlığın yayılması yüzeysel ve zayıf olmuştur. Durum böyle iken Anadolu yoluyla doğudan gelen “Bogomil hareketi” Boşnaklar ve Arnavutlar arasında epeyce revaç görmüştür. Bogomil hareketindeki tek tanrı anlayışı daha sonraları İslâm'ın kabul edilmesinde etkin rol oynamıştır.

Bogomilizm müstakil bir din ve siyasî hareket değil, ancak resmî din anlayışına tenkitçi bir yaklaşımın tezahürüdür. Yani lüks ve israfa boğulan kilise hiyerarşisine bir reaksiyondur.¹⁶

Bogomil hareketi Ermenistan'dan Güney Fransa'ya kadar uzanan mistisizm çerçevesi içerisinde ortaya çıkmıştır, o asla bir şahsın veya bir toplumun mahsulü değildir, ancak mistik tecrübenin bölge adaletsizliği sebebiyle ortaya çıkışıdır.¹⁷

¹⁵ Balkanlarda kilise hiyerarşisinin iyice yerleşmesi ancak IX. ve X. asırlardan sonra olmuştur. Fakat oluştuktan sonra da yine mahallî piskoposlar merkezden ayrı hareket etmeye uğraşmıştır. Bosna kilisesi bunun en bariz örneğidir. Bkz. Dragoljub Dragojlović. *Bogomilstvo Na Balkanu i u Maloj Aziji i Bogomilski Rodonačelnici*, Beograd 1974, s. 4.

¹⁶ Hazreti Peygamberden sonra ilk zamanlarda Müslümanlarda müşahede edilen “inzivâ” hareketi de sosyal bünye içinde bir reaksiyon olarak ortaya çıkmış, daha sonraları ise aksiyon halini almıştır. Bkz. Selçuk, Eraydın. *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fak. Ysyını, 2004, s. 58.

¹⁷ Dragojlović, Dragoljub, *a.g.e.*, s. 2.

Bogomil hareketinin en belirgin özelliklerinden biri gnostisizmdir.¹⁸ Bogomil nazariyatı ve uygulamalarında gnostik anlayış büyük ölçüde mevcuttu.¹⁹ Eğer iki kilise merkezi tarafından alınan tavırları anlatan vesikalar bir tarafa bırakılırsa gnostik anlayışın Bogomil hareketinde temel taş olduğu ortaya çıkar.²⁰ Onlara göre Tanrı ve varlığın mahiyeti ancak keşf ve ilham yoluyla kalbe gelen ve umumiyetle aklî bilgidен üstün olan bir değer taşıyan irfanla anlaşılabilir.²¹

İnsan Tanrı hakikatının bir parçası olup ruhtan ve onun karanlık yönü olan bedenden oluşur. Bedenî (maddî) olan her şey, diyor Bogomiller, kötülükle sarılıdır ve ruh ile maneviyata aykırıdır. Âdem'in yaratılışı sonsuz ışıktan bir kıvılcımın sıçramasıyla olmuştur.²² Ruhun maddî veya bedenî kelepçelerden kurtulup Tanrı ile birleşmesi, yani gayriyyetin ortadan kalkması yaşamın hedefini teşkil etmektedir. Asla dönüş yolundaki manevî yükseliş hayattaki nihaî ahlâkî ve hayatî ideali temsil etmektedir.

Bogomiller Âdem ile Havva'nın günahının kuşaktan kuşağa geçtiği inancını manevî platformun kurulmasında bir engel görüp reddetmişler ve bu nedenle kilisede yapılan âyînlere katılmamışlardır. Bogomil anlayışına göre inzivaya çekilip tek başına Tanrı'ya eğilmek ve yalvarmak ibadetin asıl ve en yüksek derecesidir. Maddeden daha doğrusu kötülükten temizlenmekle insan Tanrı'ya yaklaşır ve son ödül olarak O'nu görür; O'nunla birleşir. Birleşimin sonucunda insan ilâhî nûrun küllî aydınlığını görür ve marifet (gnostik) güneşinden nasibini alır.

Tanrı birdir, diyor Bogomiller, Hz. İsa, Kutsal Ruh O'nun değişik tecellileridir.²³ Bogomillerde ontoloji ve epistemoloji anlayışı ile daha sonraları Bogomillerin yaşadıkları bölgelere gelecek olan Osmanlı öncesi bu bölgelere gelen dervişlerinin anlayışı ve onlardan sonra bölgeye yerleşip uzun süre hüküm sürecek

¹⁸ Gnostisizm veya İrfaniyye: Bilgi kaynağının keşf ve ilham olduğunu savunan tasavvufî ve felsefî akımdır. Sözlükte "bilmek, tanımak, kavramak" anlamına gelen irfan kelimesinden nispet ekiyle oluşturulan irfaniyye, Yunanca "bilgi" manasındaki *gnosis*'ten türetilen gnostisizm karşılığında kullanılan bir terim olup başta Tanrı olmak üzere varlık ve olaylarla dinî konulara dair gerçek ve derunî bilginin duyu verilerine, akıl yürütmeye veya burhanî kanıtlamalara dayanmaksızın sadece keşf ve ilham yoluyla elde edilebileceğini ileri süren mistik ve felsefî akımı ifade etmektedir. *DİA*, VII, 361, "İrfaniyye".

¹⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Angelov, D., *Bogomilstvo v Blgarija*, s. 120-121, 186; Obolensky, D., *The Bogomils*, s. 52, 139; Runcinam, S., *The Medieval Manichee*, 2/25.

²⁰ Schmidt, C., *Histoire et Doctrine de la Secte Cathares*, II, 265 (Bogomilizmi Kataryen gnostisizmin bir sektesi olarak görmektedir.); N. Filipov, *Proizvod i Sušnost na Bogomilstvoto*, II, s. 265 (*Gnosa*'yı Bogomil hareketinin temeli olarak görmektedir.). Krş. J.V.G. Engelhardt, *Die Bogomilism, Kirchengeschichte*, 1832, s. 151-206; Matter, A.J., *Histoire Antique du Gnosticisme*, III, s. 294.

²¹ Mandiç, Dominik, *a.g.e.*, s. 58.

²² Rački, Franjo, *Bogomili*, s. 503.

²³ *A.g.e.*

Osmanlı tasavvufî İslâm anlayışı arasında epeyce ortak noktalar vardır. Kanaatimizce Bogomilizme mensup olanların (Boşnaklar ve Arnavutların bir bölümü) İslâm'a geçmelerinde tasavvufî İslâm anlayışının büyük ölçüde etkisi olmuştur. Hiç şüphe yok ki Balkanlarda yaşayan milletlerde İslâm'ın kabullenmesi bir süreçten geçmiş ve zikrettiğimiz faktörün dışında birçok başka siyasî, sosyal, ekonomik faktör de etkili olmuştur.

Bogomillerdeki dinî pratik ile müessese hiyerarşisinde mistik düzenleme mevcuttur ve İslâm tasavvufundaki sistem ile benzerlik arzeder. Bir şahıs Bogomil hareketine katılmak istiyorsa bîat etmesi gerekir. Harekete yeni biri katıldığında Bogomiller özel bir âyîn tertipler. Bu âyînde talip, dede (*dyled*) ismini verdikleri cemaat önderinin önünde dizüstü oturur ve elini İncil'in üzerine koyup önderinin emrinden çıkmayacağına dair yemin eder²⁴ ve dedenin şu sorularına müspet cevap vermesi gerekir: "Hz. İslâ'nın ruhaniyetini kabul etmeye hazır mısınız, elini kitabın üzerine koyup bugüne kadar yapmış olduğun günahlardan pişman olur ve bir daha tekrarlamamaya söz veriyor musunuz? Hayatınızın tamamında iç ve dış temizliğe, tevazua ve mana âleminin değerlerine saygılı davranacağına ahitte bulunuyor musunuz? Aynı zamanda hiçbir zaman insan öldürmeyeceğine, zina, hırsızlık v.s. yapmayacağınıza dair yemin eder misiniz?"²⁵

Bogomiller beden ve ruh temizliğine de çok önem vermişlerdir. İbadetlere başlamadan önce bedeninin belirli yerlerini yıkayıp temizledikleri belirtilmektedir.²⁶

Fakirlik (*siromaštvo*) Bogomillerde üstün bir değer olarak kabul edilmiştir. Cemaatin önderleri yaptıkları dinî hizmetler için ücret almadıkları gibi kendi mallarının tamamını da muhtaç kişilere dağıtırlardı. Tenasühün bir gereği olarak ruhun bedenden bedene intikal edeceğine inandıklarından dolayı et yemezler, şarap da içmezler; oruç tuttıkları zaman, günde bir defa güneş battıktan sonra yemek yerlermiş. Oruç günleri şunlardı: Her hafta üç gün (Pazartesi, Çarşamba ve Cuma), her senenin başında ve sonunda birer hafta ve her üç senede kırk gün.

²⁴ Mandić, Dominik, *a.g.e.*, s. 325.

²⁵ Bogomil hareketine katılma merasimi tarikatlardaki bîat merasimine çok benzemektedir. Bîat sırasında kullanılan soruların aslı şöyledir: "*Iohannes, habetis voluntatenrecipiendi baptismum sp̄sr̄stuale Christi et perdonum vestrorum peccatorum, propter deprecationem bonorum, christianorum, cuum impositione manuum, et retinere illud toto tempore vitae vestre Cum castitate et humilitate, et cuum omnibus aliis virtutibus bonis, quas deus vobis tribuere voluerit? İtem aportet vos facere hoc votum et honc promissionem deo, quod ruuguom facietis komicidum, nec adulterium rec furtum palam rec privatim, rec inrabitis voluntarie aliqua occasione rec Per vitam, rec Per mortem...*" Sidak, J., *O Vjerodostojnosti Āsprave Bosanskog Bana Tvrtka Stjepanu Rajkoviću*, Zbornik Radova Filozofskog Fakulteta II, Zagreb 1954, s. 37-38.

²⁶ *A.g.e.*, s. 45.

Bogomiller gündüz beş ve geceleyin kapalı mekânlarda dört defa dua ederlerdi.²⁷ Dualarında birkaç defa eğilir, birkaç defa da başlarını yere koyup (secde şeklinde) dua ederlerdi. Dualarını tek başına yaptıklarından dolayı özel ma'bedler (kilise) inşa etmemişlerdir. Bogomiller ibadetini yaparken eğilir, yere kapanır ve bazen de kendinden geçerek başlarını öne arkaya ve sağa sola götürerek hareket ederlerdi.²⁸

Aynı zamanda onlar Tanrı'nın İsa'da bedenleştiğini (*Transsubstantiatio*) kabul etmez ve bunun gereği olan Ekmek-Şarap âyînini (*Evharestiya*) de saçma olarak görürlerdi. Onlara göre Hz. İsa ilâhî hakikati taşıyan bir tezahür, bir melektir. Bogomil doktrinine göre Hz. İsa'nın bedeni ruhunun gölgesidir, o hiçbir zaman insan bedenine girmemiş, yememiş, içmemiş, eziyet çekmemiş, haça saplanmamış ve yeniden dirilip gökyüzüne kaldırılmamıştır.²⁹

Bogomil hareketinde mü'minler ikiye ayrılır:

1. İyi insanlar: Bu grupta alelâde ve sadece zorunlu ibadetleri îfâ eden erkek ve kadın mü'minler yer alır.
2. Zâhidler: Dünyevî olan her şeyden uzaklaşıp münzevî hayat yaşayan mü'minler.

Bogomil cemaatinin manevî lideri dede (*dved*) ismiyle isimlendirilmiştir. Dede oniki halîfe (*strojnik*)'nin arasından seçilir ve hayatının sonuna kadar görevde kalır.³⁰ Dedenin yönettiği oniki halîfeden (*strojnik*) -Hz. İsa'nın havarileri gibi- oluşan bir kurul vardı. Halîfelerden her biri belirli bir bölgenin dinî yöneticisiydi. Dede ve halîfenin dışında Bogomillerde yaşlı (*starac*) ve misafir (*gost*) unvanı da mevcuttu. Yaşlı ve misafirlerin arasında birer Büyük Yaşlı ve Büyük Misafir seçilir ve onları Dede ile halîfeler kurulunda temsil ederdi.³¹

Ortodoks ile Katolik kiliselerin devlet mekanizması aracılığıyla Bogomillere karşı uygulamış oldukları baskı ve Bogomillerin nazarî, amelî ve müessesesevî konularda İslâm diniyle, özellikle Balkanlara intikal eden tasavvufî İslâm anlayışıyla olan benzerlikleri Bogomil olan Boşnakların ve bazı Arnavutların İslâm dinini kabul etmelerini kolaylaştıran önemli faktörlerden sayılabilir.

²⁷ Puech, H., Ch. Vaillant, A., *Le Troite Contre Les Bogomiles de Cosmos le Pretre*, Paris 1945, s. 83.

²⁸ Euthimi de Peribleptos, *Epistola Invectiva Contra Phundagiagitas sire Bogomilos Haereticos*, Leipzig 1908, s. 3-86.

²⁹ Hz. İsa hakkında Bogomillerin anlayışını anlatan orijinal cümleler şöyledir "*Quidom enim Cathari, videlicet Sclari, negout cuum habere animom, et dicunt, istud corpus phantasticum, quod habuit secundum eos regetatum fuisse ab Angelo, quem Deus misit in mundum. Christum enim non Deum, sed Angelum confitentur.*" Mandiç, Dominik, *a.g.e.*, s. 366.

³⁰ Benzer uygulama Bektaşî tarikatında mevcuttur.

³¹ Bkz. Mandiç, Dominik, *a.g.e.*, s. 218.

Osmanlılar Gelmeden Önce Bölgeye Yayılan Dervişler

Osmanlılar Balkanlara yöneldikleri zamanlarda Hristiyan Balkan devletleri mezhep ve hanedan kavgalarının yol açtığı siyasî bir kargaşa içerisindeydi. Osmanlı devletinin askerî yönün ötesinde ideolojik planda İslâm dininin düzenli, sistematik ve insan yapısına uygun din ve ideolojisi, birbirleriyle devamlı savaş hali içerisinde bulunan Hristiyan veya yarı Hristiyan gruplara yapıcı bir teolojik ve pragmatik alternatif sunmuştur.

Malum olduğu üzere her tarikatın temelinde insan nefsinin terbiye etmek ve insan istidatlarına ve tabiatına uygun bir din anlayışı sunmak vardır. Kâinatın sırrı olarak her ferd birbirinden farklı bir mizaca, fikre ve hissiyata sahip olarak yaratılmıştır. Her insan kendi şahsiyeti içerisinde bağımsız bir âlem teşkil ettiği gibi o aynı zamanda sosyalleşmeye muhtaç olan bir varlıktır. Yani insanı toplum dışı bir varlık olarak görmek veya düşünmek mümkün değildir.

İnsan kapasitesinin bu inceliğini çok iyi kavrayan değişik tasavvuf akımlarına mensup şahıslar bir yandan insanın ferdiyetine, diğer taraftan da sosyal yönüne gereken önemi vererek şahıs ve toplumlara uygun bir ideolojik sistem sunmuştur.

Balkanlarda farklı millî kökenlere, örf, âdet ve geleneklere sahip olan yerli nüfus, Roma, Frank, Macar ve Sırların zorba ve zalim idareleri karşısında, boş ve تنها³² yerlere yerleşen gezginci dervişlerin sundukları sistemi büyük ölçüde tercih etmişlerdir.³³

Osmanlılar Balkanlara yerleşmeden önce seyyah dervişler bu bölgelere gelip bir taraftan İslâm'ı anlatmış diğer taraftan da adaletsizlik pençesi altında yaşayan topluluklara alışkın olmadıkları alternatif bir tolerans anlayışı sunmuşlardır.

Balkanlar Osmanlı ordusu tarafından gelip askerî açıdan fethedilmesinden önce seyyah dervişler tarafından bir anlamda fethedilmiştir. Diğer bir deyişle Osmanlı buraya geldiğinde yerli halk psikolojik olarak bu fethetmeye hazır hale getirilmiş bulunuyordu.³⁴

³² Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara 1964, s. 279-353.

³³ Finley, G., *A History of Greece From Its Conquest By the Romans to the Present Time*, Oxford 1877, III, 502; T.W. Arnold, *The Preaching Of Islam, The Propagation of the Muslim Faith*, Karachi 1979, s. 149.

³⁴ Birge John Kingsley, *Bektaşîlik Tarihi*, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul: Ant Yayınları, 1991, s. 57; Tayyib Okıç, "Bir Tenkidin Tenkidi", *A.Ü.İ.F.D.*, S. II, Ankara 1953, s. 221-255.

Türk-İslâm adına bir gönül fethi gerçekleştiren dervişlerin önemli rol oynadığını günümüzde dahi yol kavşaklarında bulunan tekkelerin varlığını koruması ile açıklamak mümkündür.³⁵ Balkanlarda İslâmiyet'in ilk tohumlarının tarikatlar tarafından atılması, tasavvuf anlayışındaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti esas almalarından dolayıdır. Bu davranış siyasî ve ideolojik depremler yaşayan halkın dikkatini çekmiştir. Genelde bütün tasavvuf akımları, ilkeleri itibarıyla çok geniş ufuklu, insana sevgi ve saygıyı temel esas olarak almaktadırlar. Bu özellik ve tavırlar Müslümanlarla Hristiyanlar arasında sevgi ve kaynaşma zemininin kurulmasında etkili olmuştur.³⁶

Tekkelerin iktisadî ve sosyal alandaki faaliyetlerinde din, dil, ırk farkı gözetmemeleri halk tarafından epeyce rağbet görmelerine vesile olmuştur. Dervişler, hangi dinin mensubu olursa olsun halkla karışıp kaynaşarak halk kitlelerini yönlendirmede önemli ölçüde başarılı olmuşlardır. Dervişlerin boş topraklarda kurdukları tekke ve zâviyelerin etrafında zamanla köyler oluşarak, buralar birer din, kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir. Genellikle bu tekke ve zâviyeler etrafında oluşan yerleşim birimleri kurucu dervişlerin adlarıyla veya Şeyhler Köyü³⁷, Dervişler Köyü³⁸, Tekke Mahallesi³⁹, Dedeköy⁴⁰ gibi isimlerle anılmaktadır. Bu bölgelerle ilgili bir nevi nüfus ve arazi istatistik defterleri olan tahrir defterlerinin verdiği bilgilere göre köylere Müslüman halkın yanı sıra gayr-i müslimler de yerleşmiş ve zâviyelerdeki pek çok müridin "Abdullah oğlu" şeklinde kaydedilmiş olması da Hristiyanların da Müslüman olup müridler arasında yer aldığını göstermektedir.⁴¹

³⁵ Bu tekkelerin büyük bir bölümü komünist dönemde değişik bahanelerle yıkılmış ise de bazıları yine ayakta kalabilmiştir. Meselâ: Kalkandelen Harabati Baba tekkesi, Mostar Blagay tekkesi, Kanatlar Bektaşî tekkesi, Ustruga Halvetî tekkesi, Yakova Bektaşî tekkesi, Kruya Bektaşî tekkesi vs. Balkanlarda Müslümanların dinî, sosyal ve kültürel yaşayış tarzını incelediğimizde tasavvufî motiflerin belirgin şekilde bulunması, çoğu ailede tarikat anlayış ve geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Bkz. Palikrusheva, G. ve Tomovski, K., *Les Tekkes eu Macedoine aux XVIII et XIX siecle*, Anti del secondo congresso internazionale di arte Turcha, (26-29 Septembre 1963-Venezia), Institut Universitario Orientale, Napoli 1965, s. 205.

³⁶ Bunun yanı sıra yeni fethedilen topraklarda, Hristiyan halkın Osmanlı idaresiyle uyum sağlamasında tasavvuf akımları kaynaştırmacılık görevi de yapmışlardır. Bkz. Mehmed Handziç. *İslâmizacija Bosne I Hercegovine*, İslamska Dionička Stamparija, Posebno Izdanje, Sarajevo 1940, s. 15.

³⁷ Makedonya'nın Gostivar şehrinden 5 km uzaklıkta Vardar nehrinin kaynaklığı yeridir. Bugünkü ismi Vrutok'tur, içinde ise eski ismi "Şeyhler" olan bir mahalle vardır.

³⁸ Pirlepe'den birkaç kilometre uzaklıkta bir köy.

³⁹ Kalkandelen Harabati Baba Bektaşî tekkesi civarındaki mahalle.

⁴⁰ Makedonya Radoviş şehrinden 7 km uzaklıkta bir köy. Türkler bu köyü 1955 yılında boşaltıp Türkiye'ye göç ettikten sonra köye yerleşen Hristiyan ahali bu köyün ismini değiştirmiş ve Radanya ismini vermiştir.

⁴¹ Barkan, Ö. L., *a.g.m.*, s. 303.

Faaliyetlerine bakıldığında bu şeyh ve dervişler sadece derviş kimliği taşıyan din adamları değil, aynı zamanda toprağı işleyen, köy kuran, sanat ve ilim yapan şahıslar olarak da önümüze çıkmaktadırlar. Tekke ve zâviyelerin bu dönemlerdeki temel fonksiyonu boş topraklara yerleşip, ekip biçmek suretiyle buraları şenlendirmek, ma'mûr etmek ve alın teriyle elde ettikleri bu mahsulü etrafındakilere dağıtmaktı. Böylece sevgi, şefkat ve saygıdan mahrum kalan geniş halk kitlelerinin kalbini Allah sevgisine dayalı bir insan sevgisi ile İslâm'a ve tasavvuf düşüncesine ısındırmaya çalışmışlardır.

Dervişlerin kitlelere yönelik bu fonksiyonunun dışında bir de doğrudan şahıslara yönelik tasavvufun temel hedeflerinden olan insanın manevî terbiyesi vardır. Bu manevî terbiye neticesinde insanlar insanlık şuuruna varıp Yaratıcının istediğı şekilde hayatlarını sürdürmeye çalışacaklardır.

Rumeli'de Osmanlı öncesinde tasavvuf anlayışının bu yönünü temsil eden ve hakkında birçok efsanenin dilden dile dolaştığı, Müslümanlar arasında sevildiğı kadar Hristiyanlarca da benimsenmiş olan şahıs hiç şüphesiz Sarı Saltık (ö. 1264)'tır. Sarı Saltık Dede'nin hayatı ve eseri, sayısız efsanenin konusu olmuştur.⁴²

Osmanlılar Balkanlara gelmeden önce iki asra yakın bir zaman diliminde İslâm'ı yayan birçok dervişin ismi meçhul kalmıştır. Ancak Sarı Saltık böyle değildir. O, XIII. asırda Güneydoğu Avrupa'nın birçok ülkesinde faaliyet gösteren ve kahramanlığı ve veliliğı hakkında bir hayli efsanevî rivayet nakledilen bir şahıstır. Bu önemli şahsiyetin varlığını ve faaliyetini anlatan Balkan menşeli vesikalara rastlanmamaktadır ve genelde bilgiler mahallî ananelere, şifâhî rivayetlere, mezar ve türbelere dayanmaktadır. Bazı bölge tarihçilerine göre⁴³ Sarı Saltık gerçek bir şahsiyet olmayıp onun isminde bölgede iki asır boyunca faaliyet göstermiş bütün mistiklerin tecrübeleri toplanmıştır. Bundan dolayıdır ki bölgede faaliyet göstermiş değişik tarikatlar ve tekkeler onun ismiyle özdeşleşmiştir.⁴⁴ Ancak şu bir gerçektir ki Sarı Saltık en çok Bektaşîler arasında şöhret kazanmış ve Balkanlarda yaşayan halk arasında Bektaşî tarikatı ile özdeşleştirilmiştir.

⁴² Sarı Saltık'ın gerçek adı Evliyâ Çelebi'ye göre (*Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 659) Mehmed Buhârî, *Saltuknâme*'ye göre ise Şerîf Hızır'dır. Bkz. Okiç, M. Tayyib, "Sarı Saltık'a Ait Bir Fetva", *A.Ü.İ.F.D.*, İstanbul 1952, I, s. 48.

⁴³ Kaleshi, Hasan, *Legjendat Shqiptare Per Sarı Saltıkun*, Perparimi, reviste Kulturore e Shkencore, 1/1967, Priştine, s. 87.

⁴⁴ Balkanlarda bugün mevcut olan hemen bütün tarikatlar Sarı Saltık'ı kendi aralarından göstermeye çalışırlar.

Bu meşhur şahsiyet hakkında en eski kayıtlara İbni Battuta'nın *Seyahatnâme'sinde* ⁴⁵, Seyyid Lokman'ın *Oğuznâme'sinde* ⁴⁶, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme'sinde* ⁴⁷ rastlanmaktadır. Sarı Saltık'ın hayatı ve çalışmaları hakkında bilgi veren ve bugün mevcut olmayan bazı eserlerden de bahsedilmektedir.⁴⁸

Sarı Saltık'ın Müslümanlar arasında sevilmesi kadar Hristiyanlarca da benimsenmiş olması, mezarının yedi ayrı yerde olduğunun söylenmesi ve hatta kilise avlularında mezarının bulunduğu bahsedilmesi, tasavvuf akımlarının Balkan milletleri arasındaki yüksek hoşgörü ve takip ettiği metodu anlatmaktadır. Gayrimüslimlerin ülkelerine giden Sarı Saltık bazen Müslüman olduğunu gizlemek mecburiyetinde kalmıştır. *Saltuknâme'de* bu konuyla ilgili açık ifadeler mevcuttur: "Kâfirlerin dillerini, dinlerini âlim bir rahip kadar bilir, onların şehirlerine, kiliselerine hükümdar saraylarına kadar gider, rahip kıyafetiyle kiliselerde vaazlarda bulunur."⁴⁹ "Yirmi bir sene Saltık, ruhban namıyla Millet-i Mesihîden görünüp nice keferayı dine davet ederek mücâhid fî sebîlillah oldu..."⁵⁰

Tuna etrafından (Podunavlye) bir hayli şahıs Sarı Saltık'ın yanına gelip gizlice İslâm'ı öğreniyor, ibadetlerini ifâ ediyor ve bayramdan sonra ülkelerine dönüyormuş.⁵¹ Bu ünlü mutasavvıf hakkında bölgede yayılmış olan hikâye ve efsaneler de yukarıda zikredilen ifadeleri doğrulamaktadır.⁵²

Sarı Saltık hakkında mevcut olan bir menkıbeye şöyledir: "Ünlü Hoca Ahmed Yesevî'nin (ö. 1166/1167) müridlerinden, Hacı Bektaş'ın yârânı, adı Mehmed Buhara olan ve Sarı Saltık diye de tanınan bir derviş Osmanlı Padişahı Orhan Gâzi'nin sarayına gelmiş ve Bursa'nın fethinden sonra 70 müridiyle Avrupa'ya gönderilmiştir. Bu yolculuğunda Sarı Saltık Kırım'ı, Moska'yı ve Polonya'yı ziyaret

⁴⁵ *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Asfâr*, Voyage d'İbn Battutah, texte arabe, accompagnée d'une traduction par C. Defrenery et le Dr. B. R. Saguinethi, Paris 1854, II, 416, Mehmed Şerif (Paşa) tarafından yapılan Türkçe tercüme, İstanbul 1333-1335, I, s. 396, Okiç, M. Tayyib'den naklen, *a.g.m.*, s. 50.

⁴⁶ *İcmâli Ahavâli Âli Selçuk Ber Mûcibi Nakli Oğuznâme-i Seyyid Lokman*, J.J. W. Lagus, Seid Locmani ex Libra Turcico qui Oghuzname İnscribitur Excerpta, Helsingfors 1854. Okiç, M. Tayyib'den naklen *a.g.m.*, s. 48.

⁴⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, I, 659-660; II, 133-139; III, 366-369, s. 481.

⁴⁸ Okiç, M. Tayyib, *a.g.m.*, s. 50.

⁴⁹ Hadzıjahic, Muhamed. *a.g.e.*, Sarajevo 1977, f. 26.

⁵⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 137.

⁵¹ Hadzıjahic, Muhamed, *a.g.e.*, s. 26.

⁵² Kaleshi, Hasan, *a.g.m.*, s. 91.

etmiştir. Danzig'de Patrik Aya Nikola'yı öldürmüş ve onun kılığına bürünerek pek çok kişiyi Müslüman yapmıştır... Ölmeden önce ermiş, cesedinin yedi sandukaya konmasını vasiyet etmiştir. Çünkü yedi kralın ona sahip olmak için savaşacağını biliyormuş. Söylediği olmuş. Her kral bir sandukayı almış. Bunlar bulunup açıldığında her birinin içinde bir gövdenin bulunduğu görülmüştür.”⁵³

Sonraları Bektaşîler tarafından benimsenmiş olan Sarı Saltık'ın Bektaşî olup olmadığı belli değildir. *Saltuknâme* ile Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sindeki rivayetler, Sarı Saltık'ı hakiki bir Sünnî, gayrimüslim ülkelerinde hakiki İslâm dinini neşreden bir mücâhid olarak göstermektedir. Güneydoğu Avrupa'daki sahalarda - gerek Sarı Saltık'tan evvel gerek ondan sonra- Sünnîliğin ve Sünnî tasavvuf anlayışının hâkim durumda bulunduğu tarihî bir hakikattir.⁵⁴

Sarı Saltık'ın mezarının bulunduğu ve Hasluck'un zikrettiği yedi krallığın⁵⁵ dışında bu ünlü şahsın izlerine Arnavutların arasında da rastlanmaktadır. Sarı Saltık'la ilgili efsanelerin aslı Anadolu kültürüne dayansa bile onların arasında Arnavut gelenek ve töresinden kaynaklanan bir hayli unsur mevcuttur. ⁵⁶ Arnavutlar arasında meşhur olan bir efsaneye göre Sarı Saltık esasını bir kayaya saplamış ve kayadan su fışkırmaya başlamıştır.⁵⁷

Arnavut toprakları dâhilinde birçok yer bugün bile Sarı Saltık'ın ismini taşımaktadır. Akçahisar (Kruja)'ın 600 metre üstünde bir tepe Sarı Saltık ismini taşımaktadır: Mali i Sarı Saltikut. Bu tepede bir mağaranın içinde Sarı Saltık Tekkesi de vardır. Tekke yerin altında olduğundan basamaklarla inilir. Kapısındaki kayadan su fışkırmaktadır ve bu sudan insanlar şifa olarak içerler.⁵⁸ Tekke kapısının önünde Sarı Saltık'ın ayak izleri vardır.⁵⁹

⁵³ Hasluck, F.W., *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşîlik*, İstanbul: Ant Yayınları, 1995, s. 155-56. Menkıbeyi Hasluck, Evliyâ Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nden (II, 137) nakletmektedir.

⁵⁴ Okiç, M. Tayyib, *a.g.m.*, s. 57; Kaleshi, Hasan, *a.g.m.*, s. 93.

⁵⁵ Sarı Saltık'ın naaşına sahip olan yedi krallık şunlardır: 1. Moska, 2. Polonya, 3. Bohemya, 4. İsveç, 5. Edirne, 6. Moldova, 7. Dobruca.

⁵⁶ Tirta, Dr. Mark, *Prania e Kultures Arabo-İslame ne Mite, Rite e Besime Popullore Shqiptare*, ne Kultura e tradita İslame Nder Shqiptaret, Simpozium Ndirkombitar, Priştine 1995.

⁵⁷ Kaleshi, *a.g.m.*, s. 99.

⁵⁸ Bu yer her yıl 7-15 Ağustos tarihleri arasında ziyaret edilir ve orada zikir yapılır, nefesler okunur, aş dağıtılır.

⁵⁹ Benzer izlere Ergiri (Gjirokastr')de Kutsal İzler tekkesinde ve Draç (Durrës) etrafındaki Duritsa köyündeki Sarı Saltık tekkesinde de rastlanmaktadır. Bkz. Tirta, Mark, *a.g.m.*, s. 45.

Sarı Saltık'ın olduğuna inanılan ayak izlerine Kosova'da Opoya şehrinin Zgatar köyünde de rastlanmaktadır. Zgatar-Lubeçevo-Prizren yolu üzerinde Germen ismini taşıyan tepede bir kayada ata binmek için hazırlanan iki ayak izi mevcuttur. İzlerin 20-30 metre ötesinde taştan yapılmış bir oturak vardır.⁶⁰ Ayak izlerinin bulunduğu yerden 300-500 metre ötede Büyük Mezar ismini taşıyan dörtgen şeklinde ve küçük bir penceresi olan bir kabir vardır. Bu kabir çok ziyaret edilmektedir. Kabrin biraz ötesinde Zgatar'ın Büyük Mağarası bulunmaktadır. Menkıbeye göre bu mağarada Sarı Saltık ejderhaya karşı savaşmış ve onu öldürüp köylüleri zulümden kurtarmıştır.

İpek-Priştine yolunda Köşk köyünün yanında Sarı Saltık Vadisi ismini taşıyan bir ova vardır. Bazı tarihçilere göre burada "Siparunti" ismi altında antik bir şehir mevcutmuş.⁶¹ Bu bölgede önceden Sarı Saltık Türbesi de varmış ancak Birinci Dünya Savaşında Türbe yıkılmış, kabir ise örtülmüştür. Kabrin önünde mihrab şeklinde iki tane taş vardır. Halk orada mum yakar, helva dağıtır ve demir paralar bırakırlar. Ziyaret genelde öğle namazından sonra ikindiye kadar yapılır. Salı günü ziyaret günüdür.⁶²

İpek'ten 17 km uzaklıkta Pirlepe köyünde, Reka nehrinin sahilinde Sarı Saltık ismini taşıyan bir Türbe vardır. Paştrik yaylasında Arnavutluk hududunda Sarı Saltık'a ait olduğu düşünülen bir kabir vardır. 2 Ağustos'ta bu yer birçok bölgeden gelen insanlar tarafından ziyaret edilir. Bir rivayete göre Sarı Saltık burada sadece dinlenmiştir, fakat orada gömülü değildir. Sarı Saltık'ın mezarının bulunduğu yer hakkında zikrettiklerimizin dışında Makedonya-Arnavutluk sınırında bulunan Ohri şehrinin Aya Naum manastırında bulunan mezarın da Sarı Saltık'a ait olduğu halk tarafından kabul edilmektedir.

Sarı Saltık'ın kabirlerinin Balkanların birçok yerinde olduğu inancı bu büyük dervişin bir tek şahıs değil de Balkanların değişik bölgelerinde faaliyet göstermiş ve tasavvufi metotla Hristiyan halka İslâm dinini sunan çeşitli dervişler olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

⁶⁰ Bu yer halk tarafından çok ziyaret edilir. Değişik hastalıklara yakalanan insanlar bu yere gelir ve buraya oturarak Sarı Saltık'tan şifa dilerler.

⁶¹ Mehmet Loci. *Siparunti Antik*, Priştine 1974, s. 78.

⁶² Kaleshi, *a.g.m.*, s. 88.

Sonuç

Osmanlıların Balkanlara yerleşmeden önce Bogomil faktörünü de göz önüne alarak gezginci dervişler önemli roller üstlenmiş ve din, dil, ırk farkı gözetmeksizin halka dinî, içtimaî ve kültürel hizmetlerde bulunmuşlardır.

Balkanlarda Osmanlılarla birlikte İslâm'ın yayılmasında dervişlerin önemi olduğu kadar, burada VI. asırdan X.ve XI. asırlara kadar Orta Asya'dan göç etmiş Avar, Peçenek, Kıpçak, Kuman Türk boylarının henüz kaybetmedikleri örf, âdet ve geleneklerinin katkıları da olmuştur.⁶³ Çünkü aynı millî değerlere bağlı kardeş toplulukların karşılaşmasında birçok müşterek özellik ortaya çıkmıştır.

X.-XIV. yüzyıllar arasında Balkanlarda Slav akınlarına ve iki büyük kilisenin baskısına maruz kalan bu Türk boyları dinlerini ve lisanlarını büyük ölçüde kaybetmişler ise de eski örf, âdet ve geleneklerini devam ettirmişlerdir.⁶⁴ Onların bu şekilde örf, âdet ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmaları onların kolayca Osmanlı idaresini ve İslâm dinini benimsemelerine yol açmıştır. Özellikle Pomakların İslâm'ı kabul etmeleri bu sebeplere bağlanmaktadır.⁶⁵

Boşnakların ve Arnavutların İslâm'a ve Osmanlıya yaklaşmalarında Bogomil hareketinin bir reaksiyon olarak iki kiliseye karşı çıkması ve bölgeye İslâm'ın öncülerini gelen dervişlerin tasavvuf anlayışı ile önemli ölçüde benzerlik arz etmesi etkili faktörlerden biridir.

Zikrettiğimiz faktörlerin dışında XIII.-XIV. asırlarda Balkanlarda Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, toplumsal kargaşa, yolsuzluk ve anarşi olayların yaşanması da Osmanlı'nın yerliler tarafından hoş kabul edilmesinde etkili olmuştur.⁶⁶ Bu kargaşa ve anarşi döneminde Arnavutların Slavların baskı ve yağmalarına maruz kalmaları Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak görmelerine ve Osmanlı idaresini benimsemelerine vesile olmuştur.

⁶³ Truhelka, Ćiro, *Još o Testamentu Gosta Radina i o Patarenima*, Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu XXV, Sarajevo 1913, s. 374.

⁶⁴ Radić, A., *Nasi Turci*, Novi Bahar, XIII, 1940, Sarajevo, s. 8.

⁶⁵ Radić, A., *a.g.m.*, s. 9.

⁶⁶ Palikrusheva, G., Tomovski, K., *a.g.m.*, s. 22.

Kaynaklar / References

- Ahmeti, Bajrush. *Perandoria Osmane dhe Perhapja e İslamit ne Trojet Shqiptare dhe Viset fqinje*. Prishtine, 1997.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I-II*, İstanbul, 1995.
- Ali, Turabi. *Historia e Pergjithshme e Bektashinjevet*. Tirana, 1929.
- Alia, Tasim. *Rumiu dhe Thesaret e Letersise*. Tirana, 1997.
- Alpan, Necip. *Prizren Birliğı ve Arnavutlar*. Ankara, 1978.
- Andrejević, Borislav. "Arhitektonska Baština Vranja". *Vranjski Glasnik*, XII-XIII: 75-84.
- Anu Bih. *Ahkâmu's-Şikâyet Defteri*: VIII-1313,1231/1816; 104-IX-2713, 1258/1842;207-VII-54/4, 1216/1801; 67-IX-25/1, 1251/1835; III, 1765-1778; 251-121-109/2, 1120/1708;127-325-60-3, 1181/1768.
- Arkivi i Kosoves. Fond Glişa Elezović, 12. Dokumenti. *Tekii vo Skopje*.
- Arkiv Na Makedonija. Fond Ulema Medzlis, Dokument, s. 84-85.
- Arnold, T. W. *The Preaching Of Islam, The Propagation of the Muslim Faith*. Karachi, 1979.
- Aşıkpaşazâde. *Aşıkpaşazâde Tarihi*. İstanbul, 1332.
- Atâî, Nev'izâde. *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şekâik II*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul, 1989.
- Ayas, M. Rami. *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma*. Ankara, 1970.
- Ayvansarâyî, Hâfız Hüseyin. *Hadîkatü'l-Cevâmî I-II*, İstanbul, 1281.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri I-IV*. İstanbul, 1981.
- Ayverdi, Sâmîha. *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*. İstanbul, 1999.
- Baba Rexhepi. *Mistiçizma İslame dhe Bektashizma*. Tirana, 1995.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Çev. Coşkun Üçok. Ankara, 1992.
- Babinger, Franz. "Ewliya Tchelebi's Reisewege in Albanien". *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen*, XXXIII, (1930): 31.
- Bajçinca, İsa. "Probleme te perkthimit te teksteve islame ne gjuhen shqipe". *Feja, Kultura dhe Tradita İslame Nder Shqiptaret*, (Uluslararası Sempozyum Bildirileri), Priştine, 1995.
- Bajraktarević, Danilo. "Kosovski Tip". *Zbornik Filozofskog Fakulteta U Prishtini*, VIII, Priştine, 1976.
- Balagija, Abdusselam. *Les Musulmans Yougaslaves*. Alger, 1940.
- Baliç, İsmail. *Kultura Boşnjaka*. Wien, 1973.
- Baliç, İsmail. *Das Unbekannte Bosnien Europas Brücke zur İslamischen Welt*. Köln, 1992.
- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul, 1983.
- Bandirmalizâde, Ahmed Münib. *Mir'âtü't-Turuk*. İstanbul, 1306.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. Isparta, 2000.
- Barkan, Ömer Lütfi ve Ayverdi, Ekrem Hakkı. *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri*. İstanbul, 1970.

- Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler". *Vakıflar Dergisi*, 1 (1942): 279-353.
- Bartl, Peter. *Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*. Çev. Ali Taner. İstanbul, 1998.
- Başağıç, Safvet. *Gâzi Husrev Beg*. Sarajevo, 1908.
- Başağıç, Safvet. *Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*. Zagreb, 1931.
- Başeskija, Mulla Mustafa. *Ljetopis (1764-1804)*. Haz. Mehmet Mujezinović, Sarajevo, 1968.
- Bayar, Muharrem. "Bolvadin Mevlevîhânesi ve Pendârî Kâarî Ahmed Dede". *TAD*. 2/2 (Mayıs 1996): 225-231.
- Bayram, Sadi. "Anadolu'da İlk Sûfiler ve Hz. Zeynel Âbidîn Ali er-Rufâî Soyu Hakkında Yeni Hipotezler". *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, (11-12 Nisan 1996), Kayseri, 1997: 27-34.
- Benković, Zarko. "Bogomilstvo i İslamizacija". *Argumenti*, 2, Rijeka, 1981.
- Birge, John Kingsley. *Bektaşîlik Tarihi*. Çev. Reha Çamuroğlu. İstanbul: Ant Yayınları, 1991.
- Castellan, Georges. *Historia e Ballkanit*. Çev. Arben Puto ve Luan Omari, Tirana, 1994.
- Clayer, Nathalie. "Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu". Çev. Orhan Koloğlu. *Toplumsal Tarih*, 2, Şubat 1994.
- Clayer, Nathalie. *Mystiques Etat et Société, Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du Xve siècle à nos jours*. Leiden, 1994.
- Clayer, Nathalie. *L'Albanie, pays des derviches*. Berlin, 1990.
- Clayer, Nathalie. "Les ordres mystiques musulmans et l'informatique", *Lettre d'information. EHESS*. 7 (Haziran 1987): 35-43.
- Clayer, N. ve Popović, A. "Sur les traces des derviches de Macedoine Yougaslave". *Anatolia Moderna-Yeni Anadolu, IV, Derviches des Balkans, disparitions et renaissances*. Paris-İstanbul, 1992: 13-63.
- Courtade, P. *L'Albanie, notes de voyage et documents*. Paris, 1950.
- Dragojlović, Dragoljub. *Bogomilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji i bogomilski rodonačelnici*. Beograd, 1974.
- Elsie, Robert. "Islam and the dervish sects of Albania, An introduction to their history development and current situation". *Islamic Quarterly*, XIII/4, London, 1988.
- Elsie, Robert. *Historia e Letersise Shqiptare*. Çev. Abdurahman Muftiu. Peje, 2001.
- Gadzanov, D. "Mohamedani pravoslavni i mohamedani sektanti v. Makedonija". *Makedonski Pregledi*, I/4, Sofia, 1920.
- Garnett, Lucy M. J. *Mysticism and Magic in Turkey*. London, 1912.
- Gashi, Ashik. "Neshto o Melamijama Kod Nas". *GVİS*. Sarajevo, 1983.
- Gibb, H. A. R. ve Brown, Harold. *Islamic Society and Civilization on Muslim Culture in the Near East*. London-New York-Toronto, 1957.
- Gilfeding, Aleksandar. *Putovanje po Hercegovini, Bosni i Staroj Srbiji*. Sarajevo, 1982.
- Gillier, A. ve Grèce et Turquie. "Notes de voyage L'empire, Janina, Ithaque, Delphes le parnasse Athenos". *Grecs et Turcs*, Paris, 1877.

- Hadzizahić, Muhamed. "Neki pojavni oblici Islamske civilizacije u nas". *Argumenti*. 2. Rijeka, 1982: 212-220.
- Hadzizahić, Muhamed. *İslam i Muslimani*. Sarajevo, 1977.
- Hadzizahić, Muhamed. Hamzevije u svijetlu poslanica uzičkog šejha". *POF*. III-IV (1952-53): 215-227.
- Hadzizamaković, Muhamed. "Dvije pjesme Šejh Sejfuddina İblizovića". *Anali Gâzi Husrevbegove Biblioteke*. VII-VIII. Sarajevo, (1982): 29-33.
- Hadzivasiljević, Jovan. *Grad Debar u vreme oslobođenja 1912 godine*. Beograd, 1940.
- Hadzivasiljević, Jovan. *Prilep i njegova okolina*. Beograd, 1902.
- Hadzivasiljević, Jovan. *Po Tetovskoj Oblasti*. Beograd, 1938.
- Hadzivasiljević, Jovan. *Juzna Stara Srbija, Kumanovska Oblast*. Beograd, 1909.
- Hafiz, Nimetullah. "Yugoslavya'da Bektaşî Tekkeleri". *Çevren*. 11. Priştine, 1996.
- Hafiz, Nimetullah. "Prizren'de Yeni Bulunan Birkaç Türk Yazıtı". *Belleten*. XXXIX/154 (Nisan 1975): 225-232.
- Hafiz, Nimetullah. "Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri". *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*. Ankara, 1978: 173-178.
- Handzić, Adem. "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (uloga države i vakufa)". *POF*. XXV. Sarajevo, 1977.
- Handzić, Adem. *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*. Sarajevo, 1975.
- Handzić, Adem. "O ulozu derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV stoljeću". *POF*. XXXI. Sarajevo, 1981.
- Handzić, Adem. "Jedan savremeni dokumenat o Šejhu Hamzi iz Orlovića". *POF*. XVIII-XIX. Sarajevo, 1973.
- Handzić, Mehmed. *İslamizacija Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, 1940.
- Handzić, Mehmed. "Sarajevo u turskoj pjesmi". *GVİS*. XI. Sarajevo, 1944.
- Handzić, Mehmed. *Knjizevni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*. Sarajevo, 1934.
- Handzić, Mehmed. "Miradzija Sabita Uzičanina". *GVİS*. VIII/7. Sarajevo (1940): 266-271.
- İmamović, Mustafa. *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: 1996.
- İnalcik, Halil. "Othoman Methods of Conquest". *Studia Islamica*, 1955.
- İnançer, Ö. Tuğrul. "Kâdirilik'te Zikir Usûlü ve Mûsîkî". *DİA*, IV: 377-78.
- İnançer, Ö. Tuğrul. "Rifâîlik'te Zikir Usûlü ve Mûsîkî". *DİA*, VII: 329.
- İnciciyan, P. L. ve Andreasyan, H. D. "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası". *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2-3. İstanbul, 1973-74.
- Krasniqi, Nehat. "Dy dokumente gjenealogjike te rendesishme". *Dituria Islame*. 59. Priştine, 1994.
- Kreşevljaković, Hamdija. "Sarajevske kulturno-prosvjetne i religiozne ustanove". *Večernja Pošta*. Sarajevo, 1926.
- Kreşevljaković, Hamdija. *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1954.
- Kreşevljaković, Hamdija. *Esnafi i Obrti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1961.
- Kuba, Ludvig. *Çtenî O Bosne O Hercegovini*. Praçe, 1937.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: DİB Yayınları, 1981.

- Külçe, Süleyman. *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir, 1944.
- Layish, Aharan. "Waqfs and Sufi Monasteries in the Ottoman Policy of Kolonizaztion. Sultan Selim's Waqf of 1516 in Favour of Dayr-al Asad. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. 50 (1987): 61-89.
- Mandiç, O. Dominik. *Bogomilska Crkva Bosanskih Krstjana*. Chicago, 1962.
- Marinov, Vasil. "Prinos kam izučavaneto na bita i kulturata na turskoto naselenie v Severo-İstočna Balgarija". *İzvestija na etnografija i Muzej*. Sofia, (1955): 95-216.
- Obolensky, D. *The Bogomils*. Cambridge. 1948.
- Popoviç, Alexandre. *Balkanlarda İslâm*. Çev. Komisyon. İstanbul, 1995.
- Popoviç, Alexandre. "La communauté musulmane d'Albanie dans la période post ottomane". *Zeitschrift für Balkanologie*. XIX/2. Berlin, (1983): 151-216.
- Popoviç, Alexandre. "Les ordres mystiques musulmans du Sud-Est Européen dans la période post ottomane" in Ed. Popoviç ve Weinstein, Paris, 1985.
- Popoviç, Alexandre. *Un Ordre de Derviches en Terre d'Europe La Rifaiyya*. Lausanne, 1983.
- Popoviç, Alexandre. *Les Derviches Balkaniques Hier Et Aujourd'hui*. İssis. İstanbul, 1994.
- Rački, Franjo. *Bogomili i Patareni*. Zagreb, 1923.
- Radiç, A. "Naši Turci". *Novi behar*. XIII. Sarajevo, 1940.
- Şeker, Mehmet. *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaştırılması*. Ankara: DİB Yayınları, 1991.
- Ternava, Muhammet. *Studime per mesjeten*. İpek, 2000.
- Tetovo İ Tetovsko Niz İstorijata, Komisyon. Tetova, 1982.
- Tevfik, Mehmet. *Manastır Vilâyeti Tarihçesi*. Manastır, 1910-11.
- Vego, Marko. *Zbornik Srednjovekovnih Natpisa III*. Zagreb, 1961.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. METİN İZETİ | Tetova Üniversitesi |

metin_izeti[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0002-7304-3816

Prof. Dr. Metin İzeti, 1 Eylül 1970 yılında doğdu. İlkokul eğitimini Kalkandelen’de tamamladı. Bu dönem içerisinde Kalkandelen’de hafızlığını da tamamladı. Ardından Üsküp’teki “İsa Bey” medresesinden 1987 yılında mezun oldu. Medrese eğitiminin ardından 1996 yılında İzmir’de Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 1998 yılında aynı üniversitede yüksek lisans eğitimini “Makedonya’da Bektâşilik” üzerine tamamladı. Doktorasını 2003 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Balkanlarda 17. Ve 18.yüzyıllarda Tasavvuf Akımları” konusunda tamamladı. 2007 yılının aralık ayında Kalkandelen Devlet Üniversitesi’nde Sanat Felsefesi ve Sosyoloji dalında doçentlik, 2009 yılının Kasım ayında ise Novi Pazar Üniversitesi’nde yardımcı profesör ve 2011 yılında Novi Pazar Üniversitesi Sanat Felsefesi ve Sosyoloji dalında Profesör unvanına sahip oldu. Şu anda Kalkandelen Devlet Üniversitesinde Sanat Felsefesi ve İslam Estetiği dersleri vermektedir. Makedonya’da çıkan SHENJA Dergisi’nde yazıları yayınlanmaktadır. Arnavutça ve Makedonca yayınlanan birçok kitaptan başka bir de “Balkanlarda Tasavvuf” kitabı Türkçe yayınlanmıştır. Kalkandelen’deki “Throni” Vakfının kurucusu ve yöneticisidir.

Prof. METİN İZETİ | Tetova University |

metin_izeti[at]yahoo.com | ORCID: 0000-0002-7304-3816

Prof. Metin İzeti was born on 1 September 1970. He completed his primary school education in Kalkandelen. During this period, he also completed his “hafız” education in Tetovo. Then he graduated from “İsa Bey Madrasah” in Skopje in 1987. After his madrasah education, he graduated from the Faculty of Theology at Dokuz Eylül University in İzmir in 1996. In 1998, he completed his master's degree at the same university on “Bektashism in Macedonia”. He completed his doctorate in 2003 at Marmara University in the field of Social Sciences on "Sufi Movements in the Balkans in the 17th and 18th centuries." In December 2007, he became an associate professor of Philosophy of Art and Sociology at the State University of Tetovo, in November 2009 he became an assistant professor at the University of Novi Pazar and in 2011 he became a professor of Philosophy of Art and Sociology at the University of Novi Pazar. He currently teaches Philosophy of Art and Islamic Aesthetics at the State University of Tetovo. His articles are published in the Macedonian magazine SHENJA. In addition to many books published in Albanian and Macedonian, a book "Sufism in the Balkans" was published in Turkish. He is the founder and director of the "Throni" Foundation in Kalkandelen.

**HACI BAYRAM-I VELÎ VE SULTAN II.
MURAD: OSMANLI ERKEN DÖNEMİNDE
DEVLET-TEKKE İLİŞKİLERİNİ
BAYRAMÎLER ÜZERİNDEN OKUMAK**

**HACI BAYRAM-I VELI AND SULTAN MURAD II:
UNDERSTANDING STATE-TEKKE RELATIONS IN THE
EARLY OTTOMAN PERIOD THROUGH THE
BAYRAMIS**

Prof. Dr. Haşim Şahin

HACI BAYRAM-I VELÎ VE SULTAN II. MURAD: OSMANLI ERKEN DÖNEMİNDE DEVLET-TEKKE İLİŞKİLERİNİ BAYRAMÎLER ÜZERİNDEN OKUMAK

Prof. Dr. Haşim Şahin

Anadolu Üniversitesi

Özet

Bayrâmîler Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine damgasını vurmuş, gerek sosyal ve ekonomik hayatın şekillenmesinde, gerekse fetihlerde ve sosyal nizamın tesisinde Yıldırım Bayezid devrinden itibaren etkili olmaya başlamış bir tarikattır. Bayrâmîye her ne kadar adını Ankaralı büyük mutasavvıf Hacı Bayram-ı Velî'den almış olsa da onun şeyhi olan ve Erdebil'den Şah İsmail'in büyük dedesi Alâeddin Erdebilî'nin dergâhında yetişen, Somuncu Baba adıyla yaygın olarak tanınan Şeyh Hamideddin Aksarayî'yi Bayrâmîye'nin serçesmesi olarak kabul etmek gerekir. Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid nezdinde büyük itibara sahip olup, Bursa'daki Ulu Cami'nin açılış hutbesini okuyan Somuncu Baba Erdebiliyye'nin Anadolu'daki en güçlü temsilcilerinden birisiydi. Onun yetiştirdiği en önemli isim ise Anadolu'da ahi gelenekleri ile iç içe geçmiş bir tarikatın kurucusu olan ve geniş bir esnaf ve çiftçi tabakasına hitap eden Hacı Bayram-ı Velî'dir. Hacı Bayram-ı Veli Osmanlı padişahı II. Murad ile yakın bir dostluk kurmuş, Sultan'ı Edirne'de ziyaret etmiş, Anadolu'da Osmanlı idaresinin kök salmasında aktif bir rol üstlenmiş, iktidar-sufi çevre ilişkileri bağlamında bilhassa Şeyh Bedreddin isyanı ile başlayan tereddüt havasını ortadan kaldırmıştır. Onun yetiştirdiği talebelerinden Ak Şemseddin'in İstanbul'un fethi esnasında Fatih Sultan Mehmed'in en büyük destekçisi olması, ardından Bayrâmîlerin II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde başkentte ve Anadolu'da güçlü nüfuza sahip tarikat haline gelmeleri Hacı Bayram-ı Velî'nin atmış olduğu bu güçlü temelin tabii sonuçlarıdır.

Anahtar Kelimeler

Bayramîlik, II. Murad, Hacı Bayrâm-ı Velî, Somuncu Baba, Sufiler, Devlet-Tekke ilişkileri

HACI BAYRAM-I VELI AND SULTAN MURAD II: READING STATE-TEKKE RELATIONS IN THE EARLY OTTOMAN PERIOD THROUGH THE BAYRAMIDS

Prof. Haşim Şahin

Anadolu University

Abstract

Bayrâmîyya is a sect that left its mark on the founding period of the Ottoman Empire and began to be influential in the shaping of social and economic life, conquests and the establishment of social order from the time of Bayezid I. Although Bayrâmîyya takes its name from the great Sufi of Ankara, Hadji Bayram-ı Walî, his sheikh Sheikh Hamîd al-Din Aksarayî, who grew up in the dervish lodge of Alâeddin Ardabilî, the great-grandfather of Shah Isma'îl from Ardabil, and who is widely known as Somuncu Baba, should be regarded as the pioneer of Bayrâmîyya. Somuncu Baba, who was highly respected by the Sultan Bayezid I. and recited the opening sermon of the Great Mosque (Ulu Cami) in Bursa, was one of the most powerful representatives of Ardabiliyya in Anatolia. The most important name he raised was Hadji Bayram-ı Walî, who was intertwined with the ahi traditions in Anatolia and appealed to a wide range of artisans and farmers. Hadji Bayrâm-ı Walî established a close friendship with the Sultan Murad II., visited the sultan in Edirne, played an active role in the establishment of Ottoman rule in Anatolia, and eliminated the atmosphere of hesitation that began with the Sheikh Bedreddin and his disciples rebellion in the context of government-sufi environment relations. The fact that one of his disciples, Ak Shams al-Din, became the greatest supporter of Mehmed the Conqueror during the conquest of Constantinople, and that the Bayrâmîs became the most influential sect in the capital and Anatolia during the reigns of Bayezid II. and Suleiman the Magnificent, are all attributable to Hadji Bayrâm-ı Walî.

Keywords

Bayramîyya, Murad II., Hadji Bayrâm-ı Walî, Somuncu Baba, Sûfis, Government-Sufi Environment Relations

Giriş

Mürşid-i râh-ı hakikat mahrem-i râz-ı Hudâ

Menbâ'-ı feyz-i îlâhî kümmelîn-i evliyâ

Vuslat-ı mahbûb-ı Hak'dan âşinâdır dâimâ

Reh-nümâ-yı sâlikândır Hacı Bayram-ı Velî

(Vassâf, *Sefîne*, II, 440)

Bayrâmîlik Osmanlı Devleti'nin erken yıllarından itibaren gerek Osmanlı bürokrasisi gerekse sultanlar nezdinde geniş itibara sahip olmuş ayrıcalıklı tarikatlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Tarikatın bu kadar güçlü bir tesire sahip olması geniş ölçekli orta sınıfı temsil eden esnaf ve çiftçi kesimin meydana getirdiği mürid tabakasına hitap etmesinden kaynaklanmaktadır. Bayramîyye'nin bu derece etkin bir nüfuz alanı oluşturmada ve orta sınıf üzerinde bu denli etkili olmasında ise, Anadolu'da kurulan ilk Türk tarikatı olarak, Ankara ve Orta Anadolu merkezli, ana hatlarıyla da ahi zümrelerinin ve ahi kültürünün baskın olduğu bir sahada kurulmuş ve gelişmiş olması belirleyici bir husustur.

Marmara bölgesinde, Bizans sınırında gelişip büyüyen ve daha kuruluş devrinden itibaren sufiler, fakihler ve diğer sosyal zümrelerin desteğini alan Osmanlılar, benimsemiş oldukları gaza ideolojisinin toplum nezdinde çok daha somut bir karşılık bulması için uç bölgesindeki Türkmen zümreler üzerinde hatırı sayılır nüfuza sahip şeyh ve dervişlerin desteğini yanlarına almak istemişler ve onlara fethedilen yerlerin gelirlerinden tahsisat ayırmışlar, tekke ve zaviyeler için vakıflar kurmuşlar, ayrıca fethedilen arazilerin önemli bir kısmını da yine bu zümrelere tahsis etmişlerdir.

Osman Gâzi'nin kayınpederi Şeyh Edebali ve onun çevresiyle başlayan iktidar sufi çevre yakınlaşması, söz konusu zümrelerin savaşlarda, fetihlerde, imar ve iskân faaliyetlerinde, istimâlet politikasında, toplum hayatının belirli ölçüde bir nizama kavuşturulmasında bizzat savaşlara katılıp fetihler yapmak yahut sahip oldukları tekke ve zaviyelerde gelip geçen yolculara, kimsesizlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek suretiyle müesses nizamın oluşmasında ve yaygınlaşmasında önemli paya sahip olan bu zümrelerin bizzat sultanlar tarafından desteklenmesi ve sistemin önemli birer parçası haline getirilmesi suretiyle ilerleyen zamanlarda da devam etmiştir. Orhan Gâzi zamanında Bursa'nın fethine katılan Geyikli Baba, Karaca Ahmed, Abdal Musa, Abdal Murad, I. Murad devrinde Postinpûş Baba, Yıldırım Bayezid devrinde Emir Sultan, Somuncu Baba gibi şahsiyetler bu yönleriyle öne çıkmış ve iktidar sufi çevre ilişkilerinde sembol isimler haline gelmişlerdir. Pek çoğu kendi adlarına fetihler yapan ve fethettikleri

toprakları kılıç hakkı olarak ellerinde tutan bu önemli sufilerden bazıları devletin merkezileşme politikasından rahatsız oldukları için Osmanlı topraklarını terk etmiş olsalar da büyük bir çoğunluğu Rumeli’de ve Bizans uçlarında İslam’ın sancağı haline gelen Osmanlıları her yönden desteklemeye ve günden güne sınırları daha da büyüyen bu devletin etkili birer unsuru olmaya devam etmişlerdir.¹

Osmanlı Devleti’nin bilhassa Yıldırım Bayezid devrinden itibaren tam anlamıyla bir imparatorluk haline dönüştüğü ve buna paralel olarak da merkezileşme politikası takip ettiği bilinmektedir. Devletin bu kudreti başına buyruk hareket eden ve kendileri için fetihler yapan bazı zümreleri pek memnun etmese de Osmanlı Devleti’nin -gerek kurulan medreselerin gerekse ülkeye Orta Asya başta olmak üzere İslam dünyasının muhtelif kültür havzalarından göç eden şeyh ve dervişlerin sayısı göz önüne alındığında- bu dönemde İslam dünyasının farklı coğrafyalardaki ulema, meşayih ve tarikat ehli için bir cazibe merkezi haline geldiği de anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlı başkenti Bursa’ya gelerek sultanın kız kardeşi Hundi Fatma Hatun ile evlenen, sultan nezdinde büyük itibara sahip olan Şemseddin Muhammed el-Buhârî yahut yaygın bilinen ismiyle Emir Sultan bu isimlerden sadece birisidir. Bu önemli mutasavvıf için muhtelif zamanlarda çok sayıda menakıbnâmelerin kaleme alınmış olması onun sadece iktidar değil entelektüel hayatı temsil eden okumuş yazmış kesim nezdinde de hatırı sayılır bir itibara sahip olduğunu gösterir. ² Bu dönemde Anadolu beyliklerinin topraklarının ilhak edilmesi bu beylikler bünyesinde gelişen güçlü bir kültürel birikimin de beraberinde Osmanlı hizmetine girmesini sağlamıştır. Selçuklular devrinden itibaren Anadolu’da varlığı bilinen güçlü bir fıkıh geleneği, günden güne daha kurumsal hale gelmeye başlayan tarikat zümreleri ve bizzat Anadolu Türklüğünün kendi bünyesinde ürettiği entelektüel altyapı da Osmanlıların bir parçası haline gelmiştir. Vefâiler, Zeynîler, Kalenderiler, Sühreverdiyye mensupları, Kübreviler ve Şah İsmail’in büyük dedelerinin temsil ettiği Erdebiliyye bu dönemde Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda etkili olan başlıca tasavvufi yapılarıdır.

¹ Osmanlı erken döneminde söz konusu zümrelerin faaliyetleri için bkz.: Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gâziler: Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.

² Emir Sultan ve Yıldırım Bayezid ilişkisine dair bkz.: Taşköprizâde, *eş-Şekâiku’n-Nu’maniyye fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, haz.: Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 67; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, haz.: Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Bursa 1997, s. 37; Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gâziler*, s. 119-120.

Yıldırım Bayezid'in 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Timur'a mağlup olması ve kısa bir süre sonra da vefat etmesi üzerine Osmanlı toprakları onun dört oğlu arasında bir saltanat mücadelesine sahne olmuştur. Bu siyasi kaos anlaşıldığı kadarıyla tekke ve medrese ehlini de derinden etkilemiştir. Aşağıda sözünü edeceğimiz Bayrâmîyye'nin serçeşmesi ve aynı zamanda Yıldırım Bayezid nezdinde büyük itibara sahip olan ve Ulu Cami'nin açılış hutbesini okuyan Somuncu Baba'nın (Hamidüddin Aksarayî) Osmanlı başkenti Bursa'dan ayrılıp hacca gitmesi ve döndüğünde hayatının geri kalanını Aksaray'da tamamlaması örneğinde görüleceği üzere bu süreç bazı güçlü sufilerin selameti kenarda durmakta aradıklarını gösterir. Aynı şekilde Fetret sürecinin önemli aktörlerden birisi olan Musa Çelebi'nin kazaskerliği görevini üstlenen ve sadece fıkıhçı kimliği ile değil sufi karakteri ile de öne çıkan Şeyh Bedreddin ve müridlerinin isyanı ve isyan neticesinde öldürülmeleri Osmanlı yönetiminin sufilere karşı kısmen de olsa temkinli davranmaya başlaması ile neticelenmiştir. İşte Ankara Savaşı ile başlayan bu karşılıklı teyakkuz devresi Osmanlıların en kudretli padişahlarından birisi olan II. Murad devrinde yerini bilhassa Bayrâmîler ve Zeyniler özelinde yeniden bir güven ortamına bırakacaktır. Bu sürecin gelişmesinde ise en önemli pay hiç şüphesiz Hacı Bayram-ı Velî'ye aittir. Bu çalışmada Hacı Bayram-ı Velî ve Sultan II. Murad özelinde Bayrâmîler ile Osmanlı yönetiminin İstanbul'un fethine uzanan süreçteki ilişkileri mercek altına alınacaktır.

Bayrâmîyye'nin Ortaya Çıkışı

Osmanlı tarihi boyunca hayli geniş bir sahada tasavvuf kültürünün en güçlü temsilcilerinden birisi olan Bayrâmîlik, Anadolu'daki bilinen ilk Türk tarikatı kabul edilir. Bayrâmîyye tasavvufi terbiyesini Somuncu Baba'nın talebelerinden Hacı Bayram-ı Velî tarafından Ankara'da kurulmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere Somuncu Baba, tasavvufi terbiyesini Şah İsmail'in büyük dedesi Alâeddin Erdebilî'nin şeyhlik yaptığı Erdebil Tekkesi'nde tamamladıktan sonra Anadolu'ya gelmiş, Bursa'da bir süre faaliyet gösterdikten sonra Ankara Savaşı arifesinde Adana'ya giderek bir müridinin evinde konaklamış, daha sonra hac vazifesini ifa ettikten sonra tekrar Anadolu'ya gelerek hayatının geri kalanını Aksaray'da tamamlamıştır. Somuncu Baba, Erdebiliyye tarikatının Bayrâmîyye'nin zeminini oluşturmasını sağlayan kilit isim olarak kabul edilebilir.³

³ Hayatı ve tesirleri hakkında bkz.: Abdurrahman el-Askerî, *Mir'âtü'l-İşk*, haz.: İsmail E. Erünsal, XV-XVI. Asır Bayramî Melâmiliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'i, Ankara: TTK Basımevi, 2003, s. 203-204; Lamii Çelebi, *Tercüme-i Nefahatü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)*, haz.: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995, s. 833;

Somuncu Baba'nın yetiştirdiği en başta gelen müridi ise, yazımızın ana konusunu teşkil eden ve aynı zamanda Bayrâmîyye'nin kurucusu olan, Aşıkpaşazâde'nin "duası makbul bir şahsiyet"⁴ şeklinde zikrettiği Hacı Bayram-ı Velî idi. Ankara'nın Solfasol Köyü'nde doğan Hacı Bayram-ı Velî, Osmanlı tahtında Orhan Gâzi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın bulunduğu döneme rast gelen zaman diliminde yaşamıştı.⁵ Onun doğduğu yıllarda Anadolu'da İlhanlı idaresinin tesirleri halen güçlü bir şekilde hissedilmekteydi. Henüz Osmanlı yönetimine girmemiş olan Ankara bu dönemde Ahi birlikleri tarafından yönetilmekteydi. Bununla birlikte şehir kısa bir süre sonra kendisi de bir Ahi reisi olduğu anlaşılan Sultan I. Murad devrinde Ahiler tarafından Osmanlılara teslim edildi. Hacı Bayram Veli, böylesine çalkantılı ve siyasi kargaşanın hâkim olduğu bir dönemde Koyunluca Ahmed'in oğlu olarak dünyaya gelmiş, medrese eğitimini Ankara'da tamamladıktan sonra önce Ankara'da Melik Hatun tarafından yaptırılan Kara Medrese'de ardından da Bursa'daki Çelebi Mehmed Medresesi'nde müderrislik görevini üstlenmiştir.⁶

Abdurrahman el-Askerî'nin "aşk medresesinin müderrisi" olarak tanımladığı⁷ Hacı Bayram-ı Velî'nin bu dönemden itibaren halk arasında sevilen bir kimse olduğu, Yıldırım Bayezid devrinde ise sarayda hizmete alınarak padişahın kapıcıbaşı olarak görev yaptığı nakledilir.⁸ Bu bilgiler aynı zamanda Hacı Bayram-ı Velî'nin, Yıldırım Bayezid nezdindeki ayrıcalıklı konumunu göstermesi bakımından da önemlidir. Yıldırım Bayezid'in İsfendiyaroğulları üzerine düzenlediği sefere sultanın vassalı olarak katılan Bizans İmparatoru Manuel II. Palaeologos'un da katıldığı malumdur. Daha ziyade batı kaynaklarında yer alan bilgiye göre İmparator, Ankara'da Müslüman bir müderrisin evinde bir ay boyunca misafir kalmış, bu süreçte kendisiyle yirmi altı oturum süren bir dizi dini-itikadi tartışmaya girmiştir. Fuat Bayramoğlu ve Mustafa Daş, ismi zikredilmeyen bu müderrisin devrin önemli müderrislerinden Hacı Bayram Velî olduğu

Mehmed Mecdi, *Hadâikü's-Şakâik*, haz.: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 75; Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde ve'l-Meâd*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288, s. 230-234; Haşim Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, İstanbul: Alfa Kitap, 2022, s. 116-142.

⁴ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, haz.: H. Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, s. 205.

⁵ Taşköprizâde, s. 69; Lamii, *Nefahat Tercümesi*, s. 834; Mecdi, s. 77; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ, II*, haz.: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, 3. Baskı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015; Haşim Şahin, "Bayrâmîyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed.: Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015, s. 781.

⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayram-ı Veli*, Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1331, s. 6; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayram Veli*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1343, s. 80-81; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli ve Bayrâmîlik*, Ankara: TTK Basımevi, 1983, s. 14-15; Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bayram-ı Veli", *The Encyclopedia of Islam*, THREE, Leiden, 2021, s. 30-31.

⁷ *Mir'âtü'l-Işk*, s. 203.

⁸ Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Veli ve Bayrâmîlik*, s. 14-17; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994, s. 32-24.

kanaatindedirler.⁹ Bu dönemde şeyhin yaşadığı şehir ve görev yaptığı medrese göz önüne alındığında bu bilginin doğru olduğu düşünülebilir. Muhtemelen onun Yıldırım Bayezid tarafından saraya kapıcıbaşı olarak alınması da bu olaydan sonra, sefer dönüşü gerçekleşmiş olmalıdır. Aşağıda detaylıca belirtileceği üzere, ilerleyen zamanda II. Murad'ın Hacı Bayram-ı Velî ile yakınlaşmasında, kendisini kontrol altında tutma gayretinin yanı sıra ailenin eskiden beri şeyhe duyduğu yakınlığın da etkili olduğu tahmin edilebilir.

Hacı Bayram Velî'nin Somuncu Baba'ya ne zaman mürid olduğu konusu tartışmalıdır. Bazı kaynaklar onun Ankara'da görev yaptığı dönemde kendisine intisab ettiğini ifade ederken¹⁰ bazı araştırmalarda ise ikilinin Bursa'da tanıştıkları bilgisine yer verilir. Şeyh ve müridin karşılaşması Kurban Bayramı'na rastladığı için Somuncu Baba tarafından asıl adı Numan olan müridine Bayram adı verilir.¹¹ Bu şekilde başlayan mürid-mürşid ilişkisi şeyhin vefatı olan 1412 yılına kadar devam eder. Bu süreç içerisinde Hacı Bayram-ı Velî'nin bir süre şeyhiyle birlikte Bursa'da yaşadığı, Ankara Savaşı sonrasında şeyhinin peşinden giderek Adana'da onu bulup Yıldırım Bayezid'in akıbeti ile ilgili bilgi verdiği, Adana, Şam, Mekke ve nihayet Aksaray'a uzanan yolculuğunda şeyhine eşlik ettiği anlaşılmaktadır.¹²

Aksaray'da bir süre yaşadıktan sonra şeyhinden icazet alan Hacı Bayram-ı Velî, yanında Somuncu Baba'nın diğer müridlerinden Kızılca Bedreddin ve şeyhin oğlu Yusuf Hakiki Baba olduğu halde Ankara'ya gelerek irşad faaliyetlerine başlamıştır. Onun Ankara'ya geliş tarihini Bayrâmîyye'nin kuruluşu olarak kabul etmek mümkündür. Hacı Bayram Velî, Ankara'ya geldikten sonra çiftçilik yapmaya başlamış, bir yandan da müridlerini eğitmeyi sürdürmüştür. Onun bu süre zarfında esnaf ve zanaatkarların üzerinde büyük bir tesire sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine bu dönemde intisab edenler arasında Göynüklü Emir Sikkînî / Bıçakçı Emir Dede, Ak Şemseddin, Eşrefoğlu Rumi, Yazıcızâde Muhammed, Yazıcızâde Ahmed Bican, İnce Bedreddin, Kızılca Bedreddin, Baba Nahhas Ankaravî, Muslihiddin Halife, Selahaddin Mevlevî ve Akbıyık Sultan'ın isimleri zikredilebilir.¹³

⁹ Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, s. 17-19; Mustafa Daş, "XV. Asırda Dinler Arası İletişim: Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos ve Hacı Bayram Velî'nin Ankara'da Yaşadıkları Tartışma", *Osmanlılar ve Avrupa*, ed.: Seyfi Kenan, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, s. 345-355; benzer bir görüş için bkz.: E. Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, s. 32; Siren Çelik, *Manuel II Palaiologos (1350-1425) A Byzantine Emperor in a Time of Tumult*, New York: Cambridge University Press, 2021, p. 145, 156; Ocak, "Hacı Bayram-ı Velî", s. 33.

¹⁰ Mecdi, *Hadâikü's-Şakâik*, s. 77; Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayram-ı Velî*, s. 3.

¹¹ Mecdi, *Hadâikü's-Şakâik*, s. 77; Ocak, "Hacı Bayram-ı Velî", s. 32.

¹² *Mir'âtü'l-İşk*, s. 202-203; Şahin, "Bayrâmîyye", s. 789.

¹³ Lamii, *Nefahat Tercümesi*, s. 834; Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, s. 54; Şahin, "Bayrâmîyye", s. 789.

Halil İnalcık, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Ankara'da irşad faaliyetinde bulunduğu bu dönemde dilenmeyi ve sadakayı yasakladığını yazmaktadır. Buna göre şeyh ve müridleri tarlayı birlikte sürüyor ve ürünü de birlikte sarf ediyorlardı. Ankara ve köylerinde uzak dış pazar için üretim yapan sof işçilerinin çoğu Hacı Bayram'ın taraftarı olmuşlardı. O, Ankara pazarında para toplayıp yoksullara dağıtıyordu.¹⁴

Hacı Bayram-ı Velî'nin bilhassa şeyhinin vefatından sonra Ankara'da çok daha popüler bir şahsiyet haline gelmiş, Bayrâmîyye'yi devrin önde gelen tarikatları arasında sokmuştur. Somuncu Baba'nın temsil ettiği Erdebiliyye'nin yanı sıra, Halvetiyye ve Nakşibendiyye'den de beslendiği bilinen Bayrâmîyye'nin oluşmasında Somuncu Baba'nın etkisi elbette yadsınamaz. Ancak burada dikkatimizi çeken bir diğer husus Ankara'nın XIII-XIV. yüzyılda Ahi geleneğinin güçlü şekilde yaşatıldığı şehirlerden birisi olmasıdır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin oldukça etkin bir mürid kitlesini oluşturan esnaf ve zanaatkârlar zümresi bu geleneği halen güçlü bir şekilde temsil etmekteydi. Bu durum da Bayrâmîyye'nin çok geniş bir sahaya yayılmasının başlıca sebeplerinden birisi gibi görünmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse Hacı Bayram Velî Ankara'da doğan bir sufi olarak Ahi geleneklerini sürdüren esnaf teşkilatı ile kendisinin de temsil ettiği medreseyi aynı çatı altında buluşturmayı başarmıştır. Bu durum onun geniş bir mürid kitlesine sahip olmasını sağlarken diğer taraftan Osmanlı yönetiminin onu daha yakından takip etmesine neden olmuş gibi gözükmektedir. Zaman içerisinde Bayrâmîyye'nin etkisinin Anadolu'nun muhtelif şehirlerine ve Balkanlara yayılması tarikatı daha da güçlendirmiş, bu nüfuz alanı aşağıda daha da detaylı şekilde ifade edileceği üzere İstanbul'un fethinde Bayrâmîler ve Osmanlı yönetimi birlikteliğinin de sosyal zeminini hazırlamıştır.

Görüldüğü üzere Hacı Bayram Velî'nin kurmuş olduğu Bayrâmîyye bir esnaf ve orta sınıf tarikatı olarak daha Somuncu Baba'dan itibaren Anadolu'da güçlenen, Hacı Bayram-ı Velî'den itibaren ise Ankara ahilerini bünyesine dâhil eden, siyasi ve ekonomik yönden hayli güçlü ve köklü bir yapıyı temsil ediyordu. Nitekim Hacı Bayrâm-ı Velî'yi tanımlamak için kullanılan terimlerden birisinin Ahi Sultan olması da bu bağlantıyı açıkça ortaya koymaktadır.¹⁵ XIV. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya gelen İbn Battuta'nın Ahi teşkilatı ve loncalara dair verdiği bilgiler göz önüne alındığında, Anadolu'da bilhassa Türkmen zümrelerinin hâkim olduğu sahalarda

¹⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev.: Ruşen Sezer, 25. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 199-200.

¹⁵ Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî ve Bayrâmîlik*, s. 42-43.

etkili olan dini/iktisadi oluşumun bir anlamda Bayrâmîyye'nin de zeminini meydana getirdiği görülecektir. Ahiler vaktiyle Moğol İstilası nedeniyle karmaşa yaşayan ve ümitsizliğe kapılan ahaliyi teskin eden güçlü bir sosyal organizasyonun temsilcileri olarak öne çıkmış ise, 1402'de Ankara mağlubiyetinin meydana getirdiği kargaşa ortamında da Anadolu'da halkın en gücendiği tarikat olarak bu dönemde Bayrâmîlik başı çekmiştir. İşte bu nedenle olsa gerek ilerleyen zaman diliminde tarikatın yayıldığı coğrafya ve şehirlerin de yine ahi loncalarının hayli güçlü olduğu yerler olması tesadüf olmasa gerektir.

Hacı Bayrâm-ı Veli ve II. Murad

Hacı Bayram-ı Velî'nin günden güne daha da artan şöhreti ve artan mürid sayısı Osmanlı padişahı II. Murad'ın da dikkatinden kaçmamıştır. Hacı Bayram-ı Veli bu dönemde yukarıda isimleri zikredilen müridleri vasıtasıyla güçlü bir tesir alanı meydana getirmiş, Ankara'daki dergâhı Anadolu'nun farklı şehirlerinden gelen dervişlerin uğrak noktası haline gelmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Hacı Bayram Veli irşad için sadece Ankara'da kalmamış, Edirne seyahatinin öncesinde ve sonrasında zaman zaman seyahatlere çıkmış, devrinin önde gelen diğer mutasavvıflarıyla görüşmeyi de ihmal etmemiştir.¹⁶

Onun ziyaret ettiği isimlerden birisi de Eskişehir / Seyitgâzi yakınlarında kendi adıyla anılan köydeki dergâhında faaliyet gösteren Kalenderi şeyhi Şücâeddin Velî'dir. Adı geçen şeyhin hayatının anlatıldığı Velâyet-nâme'de Hacı Bayram Veli'nin Eskişehir'e gelerek şeyhi ziyaret ettiği, elini öpüp duasını aldığı ve üç gün onun dergâhında misafir olduğu bilgisine yer verilir.¹⁷ Şayet bu bilgi doğru kabul edilecek olursa Timur nezdinde de itibar sahibi olduğu bilinen ve Anadolu'daki Kalenderi zümrelerinin saygı gösterdiği Şücâeddin Velî'nin nezdinde Hacı Bayram-ı Velî'nin de saygı ve muhabbet duyulan bir şahsiyet olduğu düşünülebilir. Elbette bu durum Hacı Bayram-ı Veli'nin Kalenderi çevreler ile de yakın ilişki içerisinde olduğu ve onlardan saygı gördüğü anlamına da gelmektedir. Söz konusu bu ziyaret Bayrâmîyye'nin etkilendiği yahut etkilediği çevrelerin kimliğini ortaya koyması bakımından da mühimdir. Gayet tabii olarak bu ilişkiler

¹⁶ İnalçık, Hacı Bayram-ı Velî'nin zorla yakalanıp götürüldüğü kanaatindedir (Bkz.: *Klasik Çağ*, s. 200).

¹⁷ Şücâeddin Veli ve Hacı Bayram-ı Veli'yi ziyareti hakkında bkz.: *Velâyetnâme-i Şeyh Şücâüddin*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, HK, nr. 1591/8, vr. 119b; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderîler*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s. 92-94; Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kural Tanımaz Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, çev.: Ruşen Sezer, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 79; Şahin, *Dervişler ve Sufi Çevreler*, s. 62-75; Şahin, "Bayrâmîyye", s. 791.

Babailer İsyanı'ndan beri Anadolu'da devlet yöneticilerinin gözden ırak tutmadığı Kalenderi/Babai/Vefâi çevrelerle ilişkileri neticesinde Hacı Bayram-ı Velî'yi de iktidar çevrelerinde dikkat çeken bir isim haline getiren bir diğer neden olarak kabul edilebilir.

Bayrâmîyye bağlantılı kaynaklarda Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram-ı Velî'yi başkentine davet ettiği ve şeyhin de bu daveti kabul ederek Edirne seyahatine çıktığı konusunda hayli meşhur bir menkıbeye yer verilir. Söz konusu ziyaret sürecinde Sultan ile Şeyh arasında samimi bir diyalog kurulmuş, hatta II. Murad Hacı Bayram-ı Velî'ye İstanbul'un ne zaman fethedileceği konusundaki fikrini sormuştur. Adı geçen eserlerde her ne kadar Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram-ı Velî'yi Edirne'ye davet etmesinin şeyhe duyduğu saygı ve hürmetten kaynaklandığı ifade ediliyorsa da Edirne gibi o devrin şartlarında Ankara'dan ulaşılması hayli zor bir şehre çağırması, şeyhin devlete ve haliyle sultana bağlılığını ölçmeyi hedefleyen bir yaklaşım gibi görünmektedir. Böylesi bir tavır, şehzadeligi döneminde Şeyh Bedreddin ve talebelerinin isyanlarına tanıklık etmiş bir Sultan için oldukça anlaşılabilir bir tutumdur.

Kendileri de bir Türkmen aşiretinin mensubu olan Osmanlılar, Türkiye Selçuklularını ciddi anlamda sarsıntıya uğratan, dini-siyasi amaçlı Babailer İsyanı'nı¹⁸ çıkaran Vefâiyye mensuplarını kuruluştan itibaren bünyesinde barındıran bir devlet olarak, bu Türkmen babalarının gerektiğinde devlete de kafa tutmaktan geri kalmayabileceklerini çok iyi biliyorlardı. İşte bu sebeple olsa gerek Orhan Gâzi'nin vaktiyle Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren Karaca Ahmed, Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi Türkmen dervişlerini teftiş ettirdiği bilinmektedir. Vefâi şeyhi Geyikli Baba bu teftiştten Orhan Gâzi nezdinde hatırlı bir kimse olan Turgut Alp'in desteğiyle kurtulmuş, diğer iki şeyh ise Osmanlı topraklarından ayrılarak daha rahat faaliyet gösterebilecekleri Türkmen beyliklerine gitmişlerdi. Söz konusu bu teftiş gerek iktidar gerekse dervişler arasında muhtemelen bilinmekteydi.

En az bunun kadar önemli bir diğer husus ise, Sultan II. Murad'ın, babasının amcalarıyla giriştiği iktidar mücadelesinin canlı tanıklarından birisi olmasıydı. Osmanlı yönetimi Sultan'ın şehzadelik yıllarına tekabül eden bu süreçte sadece Yıldırım Bayezid'in oğullarının değil, aynı zamanda Şeyh Bedreddin ve onun adına hareket eden Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in isyanları ile de uğraşmak

¹⁸ Babailer İsyanı hakkında bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm – Türk Heterodoksisi'nin Teşekkülü*, 4. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları, 2009.

zorunda kalmıştı.¹⁹ Sultan II. Murad tahta çıktığında -her ne kadar babası iktidarı ele geçirip yeniden merkezi yönetimi sağlamış olsa da- Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi'nin isyanını bastırmış, ardından da kardeşi Şehzade Mustafa ile mücadele etmişti. Fetret Devri'ndeki taht mücadelelerinin bir neticesi olarak Çelebi Mehmed devrinde Şeyh Bedreddin'in idam edilmesi ise Osmanlı uleması ve meşâyih tarafından pek de hoş karşılanmamış, iktidarın eleştirilmesine neden olmuştu. İşte böylesi bir durumda Anadolu'nun ortasında günden güne artan bir nüfuza ve kalabalık bir mürid kitlesine sahip olan bir Türk şeyhinin Edirne'ye davet edilmesi ve bir nevi teftişe tabi tutulması anlaşılabilir bir tutumdur.²⁰

Gayet tabii bu davet tek boyutlu değerlendirilmemelidir. Aynı hassasiyet Hacı Bayram-ı Veli için de geçerli olmalıdır. O da Osmanlı yönetiminin dervişler konusundaki hassasiyetinin farkındadır. Kalenderi ve Vefâi çevrelerinin faal olduğu bölgelerde günden güne bu tarikatın yerini alan, Şeyh Bedreddin'in ilmi geleneğini sürdüren Hacı Bayram-ı Veli'nin, önde gelen halifesi Akşemseddin'in oğlunun Şeyh Bedreddin'in torunu ile evli olması, yine Şeyh Bedreddin'in oğullarından Mustafa ve Ahmed'in Akşemseddin'in müridi olmaları da göz önüne alındığında, Şeyh Bedreddin ailesi ile evlilik yoluyla bağlantı kurmaktan bile çekinmeyen bir tarikatın şeyhi olarak iktidar ile ilişkilerinde temkinli davranması tabiidir.²¹

İşte tam da bu noktada Şeyh Bedreddin'in torunu Halil b. İsmail'in dedesi Şeyh Bedreddin'in hayatına dair kaleme aldığı *Menâkıbnâme*'de verdiği bilgiler, Osmanlı yönetimi ile Bayrâmîlerin ilişkisinin seyrini doğru bir şekilde anlamamız açısından hayli önemlidir. Halil b. İsmail'in belirttiğine göre, Şeyh Bedreddin Mısır'dan dönerken Aksaray'a uğramış ve Hacı Bayrâm-ı Veli'nin şeyhi Somuncu Baba'yı ziyaret etmiştir.²² Bu ziyaret Bayrâmî geleneğinin temelini meydana getiren Somuncu Baba ile Osmanlı merkezi yönetimi tarafından tehdit olarak

¹⁹ Şeyh Bedreddin ve müridlerinin isyanı hakkında bkz. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, F. Giese Neşri, haz.: Nihat H. Azamat, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992, s. 58-59; Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin: Tasavvuf ve İsyân*, çev.: Ela Güntekin, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, 4. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 159-205.

²⁰ Cebecioğlu, şeyhin Edirne'ye çağırılma nedeni Ankara Savaşı'nın Osmanlı topraklarında ve yönetimde meydana getirdiği psikopolitik travma, Şeyh Bedreddin isyanı ve II. Murad'ın devlet yönetimindeki tecrübesizliği ile ilişkilendirir ki bu oldukça isabetli bir yaklaşımdır (*Hacı Bayrâm-ı Veli*, s. 56-57).

²¹ Bayrâmîler ile Şeyh Bedreddin ve ailesinin yakınlığı hakkında bkz. Balivet, *Şeyh Bedreddin*, s. 99-100.

²² Halil b. İsmail, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, İstanbul: Eti Yayınları, 1967, s. 66.

algılanıp, şaibeli bir şekilde idam edilen bir şahsiyetin ilişkisini ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.²³ Söz konusu kaynakta bu ziyaret sırasında Hacı Bayram-ı Velî'nin de orada bulunup bulunmadığı hususuna yer verilmemektedir. Ancak Şeyh Bedreddin'in Anadolu'ya geri döndüğü tarih göz önüne alındığında Hacı Bayram-ı Velî'nin de bu görüşme sırasında Aksaray'da bulunması kuvvetle muhtemeldir. İşte Hacı Bayram-ı Velî'nin Sultan II. Murad tarafından 824 (1421) senesinde Edirne'ye davet edilmesinin sebeplerinden birisi de muhtemelen Şeyh Bedreddin ailesi ile yakınlığı bilinen ve mürid sayısı günden güne daha da artan bu büyük zatın Osmanlı yönetimini tedirgin etmesi olmalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla padişah babası zamanında meydana gelen ve etkileri halen güçlü bir şekilde hissedilen Şeyh Bedreddin isyanının bir benzerinin Hacı Bayram Veli tarafından gerçekleştirilebileceği endişesini taşımaktadır.²⁴ Bayramî çevrelerine mensup Sarı Abdullah Efendi'nin, Hacı Bayrâm-ı Velî'nin bu daveti almasında halkı dalalete sevk edip, saltanat davasına kalkışma ihtimaline dair yargıların etkili olduğu yönündeki kanaati, Osmanlı yönetiminin taşıdığı tedirginliği ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.²⁵

Tam da bu noktada, her ne kadar XVII. asrın ortalarına tarihlenmiş olsa da Hacı Bayram-ı Velî'nin hayatına dair yazılan bir *Menâkıbnâme*'de, Emir Sultan'ın Hacı Bayram-ı Velî'yi Celâlilere benzetip padişaha şikâyet ettiği ve bunun üzerine padişahın onu zorla sarayına getirttiği yönündeki bilgiler dikkat çekicidir:²⁶

“...bir gün Hacı Bayrâm Sultan hazretlerini Emir Sultan, Padişah'a gamz idüb dir ki: Pâdişâhum, Anadolu'da Hacı Bayrâm dirler bir Celâlî zuhur eyledi. Az zamandan sonra saltanat elinizden gider, zirâ geyetile çok asker cem' eyledi, kasdı saltanat ider. Hemân irkenden tedârik üzre olun, yoksa vilâyet elden çıkdı' deyü niçe dürlü sözler söyledi. Bu kez pâdişah dahi biş altı yüz kapucılar tedârik eyleyüb gönderdi. “Tiz varın, muhkem kayd ı bend ile getürün” didi...”

Söz konunu menâkıbnâmede Hacı Bayram-ı Velî'nin kendisini devlete kastetmek suçunu isnad ederek padişah emriyle alıp götürmek isteyen kapıcılara itiraz etmeden teslim olduğu, onlara bazı kerametler göstermek suretiyle kendisine bağladığı, padişahın huzuruna çıktığında da onun kafasındaki şüpheleri

²³ Şahin, “Bayrâmîyye”, s. 786.

²⁴ Şahin, “Bayrâmîyye”, s. 790.

²⁵ Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd*, 238.

²⁶ *Bayrâmîyye Tarikatı Menâkıbı: Hacı Bayram Veli ve Halifeleri*, haz. Zehra Hamarat, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015, s. 34; Halk arasında yaygın olan benzer bir rivayet için bkz. Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Bayramîlik*, s. 25.

giderdiği bilgisi teferruatlı şekilde anlatılır.²⁷ Başından sonuna Hacı Bayram-ı Veli'yi yüceltmek amacıyla yazılan bu *Menâkıbnâme*'de böylesi bir hususun yer alması Bayramîler ve Osmanlı yönetimi arasındaki güven ortamının Şeyh Bedreddin isyanı sonrasında hayli sarsıldığını ve bu olayın nesilden nesile literatür üzerinden aktarılmaya devam ettiğini gösterir. Bu menkıbe aslında böylesi bir endişenin Bayramîler tarafından da yaşandığını göstermektedir.

İşte bu nedenle olsa gerek Hacı Bayram-ı Veli, hem kendisini, tarikatını ve müridlerini bir yanlış anlaşılardan ve olası bir tehditten korumak hem de devlete olan bağlılığını ifade etmek amacıyla Sultan II. Murad'ın davetine olumlu yanıt vermiş, yanında Akşemseddin olduğu halde derhal Edirne'ye doğru yola çıkmıştır. Gelibolu'ya uğradığı sırada müridleri Yazıcızâde Ahmed Bîcân ve meşhur *Muhammediye*'nin yazarı Yazıcızâde Muhammed ile bir süre görüşüp sohbet eden şeyh daha sonra Edirne'ye ulaşmıştır.²⁸ Şeyhin bu daveti kabul edip Osmanlıların yazlık payitahtına gelmesi devlete olan bağlılığının ve Sultan'a itaat içerisinde olduğunun bir ifadesi olarak görülmelidir.

Şeyhin Edirne'ye gelmesiyle birlikte zihnindeki muhtemel şüpheler ortadan kalkan Sultan II. Murad, Hacı Bayram-ı Veli'ye oldukça saygılı davranmış ve en iyi şekilde ağırlamıştır. Hacı Bayram-ı Veli, Edirne'de bulunduğu süre zarfında hem padişahın hem de ileri gelen devlet adamlarının güvenini kazanmış görünmektedir. Nitekim onun bu süreçte Sultan II. Murad tarafından yaptırılan Eski Cami'de birkaç defa vaaz verdiği hatta kendisi için burada günümüzde de mevcut olan bir kürsü tahsis edildiği malumdur.²⁹ Bu süreçte Sultan II. Murad ile Hacı Bayram Veli'nin zaman zaman sohbet ettikleri, Hacı Bayram-ı Veli'nin Uzunköprü'nün temelini atıldığı sürece dâhil olduğu anlaşılmaktadır.³⁰ Sultan, Hacı Bayram Veli için bazı vakıflar tahsis etmiş, yine devrin ileri gelen şahsiyetlerinden Bezirgân Bali de şeyh için bir zaviye kurmuştur.³¹ Bu zaviye Bayrâmîyye mensuplarının Edirne'deki ilk zaviyesi olarak kabul edilir. Bunun dışında Hacı Bayram adına Edirne'de mahalleler, zaviyeler ve özel vakıflar kurulmuştur.³²

²⁷ *Bayrâmîyye Tarikatı Menâkıbı*, s. 34-35.

²⁸ Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd*, s. 235-236.

²⁹ Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd*, s. 237; Vassâf, *Sefîne*, II, s. 435; Bursalı Mehmed Tahir, *Hacı Bayram-ı Veli*, s. 4; Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Bayramîlik*, s. 26; Şahin, "Bayrâmîyye", s. 790.

³⁰ Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd*, s. 236; Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Veli*, s. 60.

³¹ M. Tayyip Gökbilgin, *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2007, s. 36-37.

³² Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Bayramîlik*, s. 27.

Hacı Bayram-ı Velî'nin Edirne'yi ziyareti sırasında kaynaklara yansıyan bazı menkıbeler dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, Sultan II. Murad'ın İstanbul'un ne zaman fethedileceğini öğrenmek amacıyla Hacı Bayram-ı Velî'nin fikrini sorduğu ve ondan fetih müjdesi istediği yönündeki rivayettir. İstanbul'un fethinde Akşemseddin başta olmak üzere Bayramî dervişlerinin rolünü daha da yüceltmek amacıyla sonradan literatüre dâhil edildiği anlaşılan bu menkıbe şu şekildedir:³³

“...esnâyı sohbette aziz'den İstanbul'un fethine himmet talep buyurduklarında şeyh sohbeti başka mevkîe sarf buyurub güya padişahın kelâmını fehmedemediler, suretini tuttuklarında padişah tekrar ibram buyuduklarında âhir nâçar olub Şehzade Sultan Mehmed henüz yaze idiler ve padişahın yanlarında cülûs buyurmuşlar idi. Hazret-i aziz kefi râz buyurub ‘-Padişahım İstanbul sizlerin vaktinde bizim duamız ile husûl pezîr olmayıp işbu şehzâde-i civan-bahtın vakit ve zamanında şu Köse'nin duâsıyla feth olub ve bunların yüzünden husûl-pezîr olur’ buyurdular. Kösedan muratları Ak Şemseddin hazretleri ol vakitte yanlarında olup ve şeyhin kapısında ayak üzerine dururlar idi ve merhum hazretlerinin lihye-i şerifeleri bir mikdar az olmak takribiyle aziz hazretleri öyle buyurup ve padişaha suretâ İstanbul'un feth olmasıyla müjde buyurdular”.

Söz konusu bu menkıbenin literatüre sonradan dâhil edildiğinin en somut ispatı ise Hacı Bayram-ı Velî'nin Edirne'yi ziyaret ettiği sırada ileride Fatih unvanını alacak olan Şehzade Mehmed'in henüz dünyaya gelmemiş olmasıdır. Malum olduğu üzere Şehzade Mehmed, 1429 yılında vefat eden Hacı Bayram-ı Velî'nin vefatından yaklaşık üç yıl sonra, 1432 yılında dünyaya gelmiştir. Hacı Bayram-ı Velî'nin Edirne'yi ziyareti sırasında gerçekten de beşikte bir Osmanlı şehzadesi var ise, bu şehzade kuvvetle muhtemel Alâeddin Ali Çelebi veya Sultan'ın başka bir oğlu olmalıdır. Sultan II. Murad'ın Alâeddin Ali Çelebi'ye daha düşkün olduğu kaynaklarda zikredilir. Bu husus göz önüne alındığında Sultan'ın böylesi bir arzuya kapılmış olması ve fetih müjdesini de onun için istemesi ihtimal dâhilindedir. Ancak bunların hepsi bir yorumdan öteye geçmeyecektir. Söz konusu menkıbe ile ilgili olarak kesin bilinen ise, Bayrâmîyye mensuplarının Akşemseddin'in şahsında da açıkça tebarüz ettiği üzere daha en başından itibaren Çandarlı Halil Paşa'ya karşı Şehzade Mehmed'in yanında yer aldıkları ve İstanbul'un fethi fikrini güçlü bir şekilde destekledikleridir. Nitekim tekke merkezli kaynaklarda Akşemseddin tarafından Şehzade Mehmed'e fetih müjdesinin verildiği açıkça vurgulanır.³⁴

³³ *Risâle-i Beşir*'den naklen Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Bayramîlik*, s. 28.

³⁴ Mesela bkz.: Lamii, *Nefahat Tercümesi*, s. 837.

Çandarlı gibi kudretli bir devlet adamı karşısında kamuoyu desteğini yanına almak isteyen Fatih Sultan Mehmed de hayli kalabalık bir mürid kitlesine sahip olan ve iktidar nezdinde de eskiden beri itibar sahibi olan Bayrâmîler'in desteğini almayı hedeflemiş olsa gerektir.

İşte fetih sırasındaki bu yakınlaşma sonraki dönemde Bayrâmî literatürüne aslında daha en başından itibaren fetih müjdesinin Sultan Murad'a Hacı Bayram-ı Veli tarafından verildiği şeklinde girdiğini göstermektedir. Yine Bayrâmî çevrelerinde Akşemseddin'in Fatih'in hocası olarak kabul ve nakledilmesi de yine Bayrâmîler ve Osmanlı yönetiminin İstanbul'un fethi sürecinde birlikte hareket etmiş olmalarının literatüre yansımış bir neticesidir. Burada hedeflenen, Fatih Sultan Mehmed - Akşemseddin ve Hacı Bayram Veli - Sultan II. Murad yakınlaşmasının İstanbul'un fethine Bayrâmîler merkezli bir gönderme olsa gerektir.³⁵ Kısacası Bayrâmî çevrelerine göre İstanbul'un fethi en başından itibaren Bayrâmîlerin içinde ve etkin olduğu bir sürecin neticesi olup, Osmanlı yönetimi onların desteği ve gayreti neticesinde İstanbul'u fethedebilmiştir.³⁶ Aynı şekilde fetih sırasında Akşemseddin'in Fatih'e yazmış olduğu mektup da şeyhin şahsında Bayrâmîler'in fetihteki katkısını izaha yönelik bir uyarı niteliğindedir.³⁷ Bu mektup, Somuncu Baba'nın Bursa Ulu Camii'nin açılış hutbesini okuması ile başlayan ve Hacı Bayram-ı Veli'nin Edirne ziyareti sonrasında daha da güçlenen Bayrâmîler ile Osmanlı yönetimi arasındaki yakınlaşmanın ve Bayrâmîlerin Osmanlı erken döneminde ve fetih sürecinde kendilerine haklı olarak biçtikleri üstün konumun bir neticesi gibidir. Akşemseddin bu mektubu yazarken hem temsil ettiği güçlü tasavvuf geleneğinin hem de geniş bir tabana sahip kalabalık bir mürid zümresinin gayet farkındadır. Bu mektubun bir diğer özelliği ise İstanbul'un fethine dair Müslümanların kaleme aldıkları en eski belge olmasıdır.

Hacı Bayram-ı Veli'nin Edirne'de bulunduğu dönemde geçtiği zikredilen bir diğer menkıbe ise oldukça dikkat çekici olup, şeyh tarafından Sultan'a yöneltilen içki içme eleştirisidir. Emir Sultan ile Yıldırım Bayezid arasında geçtiği rivayet edilen aynı içerikli menkıbe ile karıştırılmış olması muhtemel bu menkıbenin

³⁵ Mesela Akşemseddin'in fetihteki rolünü öne çıkaran bir örnek için bkz. Enişî, *Menâkıb-ı Akşemseddin, Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri* içinde, haz.: Ali İhsan Yurt-Mustafa Kaçalın, İstanbul: Maröara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994, s. 135.

³⁶ İstanbul'un fethine katılan Bayramî dervişleri hakkında bkz.: Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel (Osmanlı Tarihi, 1299-1481)*, haz.: Ahmet Ağırakça, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 240-241.

³⁷ Söz konusu mektup ve Akşemseddin'in fetihteki rolü için bkz.: TSMA, nr. E-5584; Feridun M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet: 1453*, İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2012, s. 260-261; Haşim Şahin, "Fatih Devrinde Tasavvuf ve Sufiler", *Entelektüel Bir Osmanlı Padişahı: Fatih Sultan Mehmed*, ed.: Haşim Şahin, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2022, s. 409-442.

varlığı da yine Bayrâmîlerin Hacı Bayram-ı Velî'nin şahsında Osmanlı iktidarı karşısında kendilerini konumlandıkları noktayı göstermesi bakımından dikkate değerdir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer alan *Menâkıb-ı Hacı Bayram bâ Sultan Murad Han* isimli eserde yer alan bilgiye göre, Hacı Bayram-ı Velî, Sultan II. Murad'ı içki içtiği gerekçesiyle eleştirmiştir.³⁸ Bu menkıbe Hz. Peygamber'in sünnetine bağlılığın ve itikadi bakımdan mütekâmil bir yapının temsilcisi olarak Hacı Bayram-ı Velî'nin Osmanlı padişahı karşısında İslamiyet'in şer'i ilkelerinin savunucusu olarak Sultanı ikaz ettiğini vurgulamaktadır. Bu menkıbe ile vurgulanmak istenen aslında Hacı Bayram-ı Velî'nin hakkı ve hakikati temsil ettiği, iktidarın ise yanlışa meyilli olduğu vurgusudur. Uyarının bizzat Şeyh tarafından yapılması ise, kendileriyle aralarını iyi tutup onların yolundan gittikleri müddetçe doğru yola girecekleri düşüncesinin literatür üzerinden üretilmesi ve Bayrâmîlere haklı ve hâkim bir pozisyon oluşturulmasıdır.

Hacı Bayram-ı Velî'nin Edirne ziyareti ile ilgili olarak anlatılan bir diğer menkıbe ise Sultan II. Murad tarafından şeyhin bütün müridlerinin vergiden muaf tutulduğuna dair anlatıdır. Edirne seyahatinden sonra Ankara'ya geri dönen Hacı Bayram-ı Velî, ömrünün geri kalanını müridlerinin terbiyesi ve bazı küçük seyahatler ile geçirmiştir. Onun Şücaeddin Velî'yi ziyaretinin de yine bu dönemde gerçekleşmiş olması ihtimal dâhilindedir. Hacı Bayram-ı Velî'nin bilhassa Edirne'den döndükten sonra şöhretinin daha da arttığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, Sultan II. Murad, vergiden muaf tuttuğu mürid sayısının hayli artması üzerine Hacı Bayram-ı Velî'ye haber göndermiş ve ondan gerçekte kaç müridi olduğunu bildirmesini istemiştir. Hacı Bayram Velî bu talep üzerine müridlerini imtihana tabi tutmuş ve bir buçuk müridinin olduğunu, diğerlerinden vergi alınabileceğini belirtmiştir. Bu menkıbe kaynaklarda şu şekilde nakledilmektedir:³⁹

“Naklolunur ki Sultan Murad Han Hacı Bayram-ı Velî'nin bu kadar kemâlatın müşahade etmekle derûn-ı dilden muhibb-i sâdık olup ve kendilerine mektup yazup Cenâbınızdan tac ve kisve giymiş kim var ise tekâlif-i şakka ve urfiyyeden muaf ve müsellemler olsunlar deyu muafnâme göndermekle ahâli-i kasabât ve kurâdan muafiyet istima' edenlerden birçok kimesne tâc ve kisve giyüb tekâlif cem'ine gelenler her kangı karyeye varsalar ahalisini Hacı Bayram kisvesiyle bulup tekâliften nesne alamazlar idi. İrsâliyelerine küsur-ı kesire vaki olmağla halleri padişaha arz olundukta padişahdan Hacı Bayram'a tekrar mektup gelip 'Ekser-i nâs suretlerini cenâb-ı şerifinizin dervişânı ziyâyine münselik etmişlerdir; ne miktar

³⁸ *Menâkıb-ı Hacı Bayram bâ Sultan Murad Han*, Süleymaniye Ktp., Mihrimah Sultan, Nr. 443, vr. 19a-20b.

³⁹ Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd*, s. 239-240; Bayramoğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî ve Bayramîlik*, s. 33-34; Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, s. 62.

dervişânınız var ise i'lam buyurasınız ki âna göre amel oluna' deyu inha buyurmağla bir gün Hacı Bayram Hazretleri: 'Bizden biat eyleyen fukaraya ziyafetimiz vardır' deyu nida ettirüp kendiler bir mürtefi' mahalde hayme kurup dervişân gelüp ol havâlî mâlâmâl oldukta Hacı Bayram-ı Veli teşmir-i saideyn edüp ve dest-i mübârekine bir tığ-ı tîz alup: 'Dervişler bana iradet getürenleri bugün fî sebil-illah kurban eylesem gerektir" deyu salâ ettikde herkes mütereddit olup bil'âhire ricâleden biri nisâdan dahi birisi "cân ve mal ve ser fedadır rah-ı to" deyu cür'et edip teslim olduklarında ikisin dahi hayme içine götürüp mukaddema bir erkek koyun ihzar etmekle anı kurban edüp haymeden taşra hûn-i firavân revân oldukta 'Çe şeyhi ve müridi in çe kayd est' Azize sevda galebe etmiştir deyu dervişân perâkende ve perişân olmağla Sultan Murad'a mektup yazıp 'Hâlâ bir buçuk dervişim vardır, gayri yoktur' deyu izân ve fukaranın dahi teslim ve inkıyâdın imtihan edüb "Vemtâzü'l-yevme' ayet-i kerimesin kıraat buyurdular."

Söz konusu menkıbeyi de -şeyhin Edirne seyahati sırasında her ne kadar ikili arasında bir güven tesis edilmiş olsa da- bir nevi teftiş yahut iktidarın kendini hatırlatması olarak değerlendirmek mümkündür. Verilmek istenen mesajı gayet iyi anlayan Hacı Bayram-ı Veli ise sadece bir buçuk müridi olduğunu ifade etmek suretiyle devlete olan bağlılığını ve kendi tarikatından ona karşı bir zarar gelmeyeceğini bir kez daha ikrar etmiştir. İlerleyen yıllarda Hacı Bayram-ı Veli'nin geleneğini temsil eden Bayrâmî Melâmîlerinin Osmanlı yönetimi ile yaşadığı problemler, sıkı takip, teftiş ve sonrasında gelen idamlar Osmanlı yönetiminin aradan geçen onca zamana ve güven telkinine rağmen Bayrâmîlere ihtiyatlı yaklaşmayı sürdürdüğünü ve zaman zaman onları en sert şekilde cezalandırmaktan da geri durmadığını göstermektedir.⁴⁰ Bununla birlikte Hacı Bayram-ı Veli ile Sultan II. Murad'ın buluşması ve sonrasında geliştirdikleri olumlu ilişkiler devlet-tekke bağlamında bir güven tesisi olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bilmek istersen seni

Cân içre ara cânı

Geç kendinden bul Ânı

Sen seni bil sen seni

Hacı Bayram-ı Velî

⁴⁰ Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 296-366.

Bayrâmîler, kurucusu Hacı Bayram-ı Velî'nin şeyhi Somuncu Baba zamanından itibaren Osmanlı yönetimi ile yakın fakat aynı zamanda temkinli bir ilişki sürdürmüşlerdir. Şah İsmail'in büyük dedelerinin dergâhı olan Erdebil Tekkesi'nde yetişen Somuncu Baba Osmanlıların o dönemdeki başkenti Bursa'ya gelmiş, Sultan Yıldırım Bayezid'in ricası üzerinde Osmanlı erken döneminin ilk büyük prestij eseri olan Ulu Cami'nin açılış hutbesini okumuştur. Onun talebesi Hacı Bayram-ı Velî de yine Yıldırım Bayezid devrinden itibaren Osmanlı yönetimi nezdinde itibar sahibi bir kimse olmuştur.

Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî'nin ihdas ettiği Bayrâmîlik, hem ahi geleneklerini sürdürmesi hem de geniş bir orta sınıf esnaf ve çiftçi tabakaya hitap eden bir tarikat olması bakımından kısa süre içerisinde geniş bir tesir alanı meydana getirmiştir. Bayrâmîye'nin en önemli özelliği ise melâmet anlayışı ile medrese kültürünü bir araya getirebilmiş olmasıdır. Fetret Devri'nin güçlü karakterlerinden Musa Çelebi'nin kazaskeri olan Şeyh Bedreddin ve iki önde gelen halifesi Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa'nın isyanları, Osmanlı yönetiminin sufilere ve bilhassa Şeyh Bedreddin ile yakın oldukları anlaşılan Bayrâmîlere karşı temkinli davranmaları neticesini doğurmuştur. İşte Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram-ı Velî'yi Ankara'dan Edirne'ye davet etmesinin temelinde Bayrâmîlerin benzer bir düşünceye sahip olup olmadıklarını anlama ve bu güçlü tarikat ile Osmanlı yönetimi arasında yeniden güven tesis etme fikri yatmaktadır.

Hacı Bayram-ı Velî'nin hiç tereddüt etmeksizin Edirne'ye gitmesi ve bir anlamda padişaha bağlılığını bildirmesi devlet ile tarikat arasındaki güveni büyük ölçüde yeniden tesis etmiştir. Hacı Bayram-ı Velî de Somuncu Baba'nın Bursa Ulu Camii'nde başlattığı⁴¹ geleneğini sürdürmüş ve Edirne'deki Üç Şerefeli Cami'de hem ilk Cuma hutbesini okumuş hem de bir süre vaaz vermiştir.⁴² Fatih Sultan Mehmed zamanında da Bayrâmîler ile Osmanlı yönetimi arasındaki yakınlık -aynı zamanda temkinli tavır- devam etmiştir. İstanbul'un fethi sırasında Bayrâmîler Fatih Sultan Mehmed'in en büyük destekçisi olmuşlardır. Fetih sonrasında Ayasofya'da ilk Cuma hutbesini Bayrâmîlerin o dönemdeki şeyhi Akşemseddin'in okuması dikkat çekicidir. Nitekim Fatih de fetih sonrasında Akşemseddin'den İstanbul'da kalmasını rica etmiş, ondan Eyyub el-Ensari'nin kabrini keşfen

⁴¹ Somuncu Baba'nın Bursa Ulu Cami'de Yıldırım Bayezid'in ricası üzerine bir süre vaaz verdiği malumdur. Bu konuda bkz.: Lamii Çelebi, *Nefahat Tercümesi*, s. 833; Vassâf, *Sefîne*, II, 433. Hacı Bayram-ı Velî'nin vefatından sonra Bayrâmîye tarikatının başına geçen Akşemseddin de fetih sonrası bir süre Ayasofya'da vaaz etmiştir.

⁴² *Menâkıb-ı Hacı Bayrâm bâ Sultan Murad Han*, vr. 19b.

bulmasını rica etmiş⁴³, bu süreçte Zeyrek'te ders vermeye başlayan şeyh için Eyüp Sultan Camii'nin de bir külliye formunda yine Akşemseddin için inşa sürecini başlatmıştır. Ancak bu süreç sonrasında Sultan'dan beklediği ilgiyi göremeyen şeyh, Göynük'e dönerek ömrünü burada tamamlamıştır.

Fatih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bayezid devrinde inşa edilen Bayezid Camii'nin açılış hutbesini okuyan kişinin de bir Bayrâmî dervîşi olan Baba Yusuf Seferihisarî olması Bayrâmîlerin iktidar nezdindeki etkin konumlarını bu dönemde de devam ettiklerini ortaya koymaktadır. Sultan II. Bayezid'in şehzadelik yaptığı dönemde en yakın dostu olan İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi de yine bir Bayrâmî şeyhidir. II. Bayezid padişah olunca Şeyh Yavsi'yi de İstanbul'a davet etmiş, Fatih Camii yakınlarında kurulan Şeyh Yavsi Tekkesi Bayrâmîlerin İstanbul'daki ilk tekkesi olmuştur.

Diğer taraftan Hacı Bayram-ı Velî'nin halifelerinden Yazıcızâde Muhammed, kaleme aldığı *Muhammediye* ile hem dönemin dinî tasavvufi anlayışının belirlenmesinde rol olmuş, hem de Osmanlı geleneksel İslam anlayışını şekillendiren önemli eserlerden birini meydana getirmiştir. Onun kardeşi Yazıcızâde Ali ise yazdığı *Selçuknâme* ile Osmanlıların Oğuz geleneği ile ilişkilerinin en güçlü mimarlarından birisi olmuştur.⁴⁴

Hacı Bayram-ı Velî'nin vefatından sonra ikiye ayrılan Bayrâmîyye'nin Melâmîyye kolu Anadolu'daki esnaf ve ahi zümrelerinin temsilini sürdüren kol olmuştur. Tarikatın medrese geleneğini temsil eden Akşemseddin ve onun meydana getirdiği Şemsiyye-i Bayrâmîyye'nin aksine Bayrâmî Melâmîleri Osmanlı yönetimine daha mesafeli davranmışlar bu sebeple de sık sık takibata uğramışlardır.⁴⁵ Kanuni Sultan Süleyman devrinde İsmail Maşuki ve Hamza Bali'nin idam edildikleri düşünülürse, her ne kadar Hacı Bayram-ı Velî ve II. Murad arasında bir güven tesis edilmiş olsa da Osmanlı yönetiminin halk nezdinde güçlü nüfuza sahip Bayrâmîlerin en azından orta sınıf halk kesimi arasında büyük itibara sahip kolunu halen bir tehdit olarak görmeye devam ettikleri anlaşılabacaktır.

⁴³ *Bayrâmîye Tarikatı Menakıbı*, s. 45.

⁴⁴ Bu konuda bkz. Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015, s. 129. Yazıcızâde kardeşler hakkında ayrıca bkz. Muhammet Bilal Yamak, *Yazıcızâde Kardeşler: Muhammed Efendi-Ahmed-i Bîcan*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.

⁴⁵ Bayrâmî Melâmîleri ve Osmanlı yönetiminin ilişkisi hakkında detaylı bilgi için bkz. A.Y. Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 296-366; aynı yazar, "XVI.-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî/Hamzavî Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi", *Belleten*, LXI/230 (1997), s. 93-110.

Kaynaklar / References

- Abdurrahman el-Askerî. *Mir'âtü'l-Işk*. Haz. İsmail E. Erünsal, XV-XVI. Asır Bayramî Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'ı. Ankara: TTK Basımevi, 2003.
- Enisî. "Menâkıb-ı Akşemseddin", *Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri* içinde, Haz. Ali İhsan Yurt ve Mustafa Kaçalın, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994: 129-195.
- Âşıkpaşaoğlu Tarihi. Haz. H. Nihal Atsız, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayram Veli*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1343.
- Bayrâmîye Tarikatı Menâkıbı: *Hacı Bayram Veli ve Halifeleri*. Haz. Zehra Hamarat, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayram-ı Veli ve Bayrâmîlik*. Ankara: TTK Basımevi, 1983.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Hacı Bayram-ı Veli*. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası, 1331.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994.
- Çelik, Siren. *Manuel II Palaiologos (1350-1425) A Byzantine Emperor in a Time of Tumult*. New York: Cambridge University Press, 2021.
- Daş, Mustafa. "XV. Asırda Dinler Arası İletişim: Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos ve Hacı Bayram Veli'nin Ankara'da Yaşadıkları Tartışma". İçinde *Osmanlılar ve Avrupa*. Ed. Seyfi Kenan, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010: 345-355.
- Emecen, M. Feridun. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.
- Emecen, M. Feridun. *Fetih ve Kıyamet: 1453*. İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2012.
- Gökbilgin, M. Tayyip. *XV ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2007.
- Halil b. İsmail. *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbı*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı ve İsmet Sungurbey, İstanbul: Eti Yayınları, 1967.
- Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-II*. Haz. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz. 3. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, 25. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018.
- Karamustafa, Ahmet T. *Tanrının Kural Tanımaz Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*. Çev. Ruşen Sezer, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Lamii Çelebi. *Tercüme-i Nefahatü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)*. Haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul: Marifet Yayınları, 1995.
- Mehmed Şemseddin. *Yâdigâr-ı Şemsî*. Haz. Mustafa Kara ve Kadir Atlansoy. Bursa, 1997.
- Mehmed Mecdi. *Hadâikü's-Şakâik*. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Menâkıb-ı Hacı Bayram bâ Sultan Murad Han*. Süleymaniye Ktp. Mihrimah Sultan. Nr. 443.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Camiü'd-Düvel (Osmanlı Tarihi, 1299-1481)*. Haz. Ahmet Ağırakça. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "XVI-XVII. Yüzyıllarda Bayrâmî /Hamzavî Melâmîleri ve Osmanlı Yönetimi", *Bellekten*, LXI/230 (1997): 93-110.

- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*. 2. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler /15-17. Yüzyıllar)*, 4. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Babailer İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Hacı Bayrâm-ı Velî", *EIA, III*, 2021: 30-35.
- Sarı Abdullah, *Semerâtü'l-Fuâd fi'l-Mebde ve'l-Meâd*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1288.
- Şahin, Haşim. *Dervişler, Fakihler, Gâziler: Erken Osmanlı Döneminde Dini Zümreler (1300-1400)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba", *DİA*, 37, 2009, s.377-378.
- Şahin, Haşim. *Dervişler ve Sufi Çevreler*, İstanbul: Alfa Kitap, 2022.
- Şahin, Haşim. "Bayrâmîyye". İçinde *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. Ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015: 781-847.
- Şahin, Haşim. "Fatih Devrinde Tasavvuf ve Sufiler". İçinde *Entelektüel Bir Osmanlı Padişahı: Fatih Sultan Mehmed*. Ed. Haşim Şahin. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2022: 409-442.
- Taşköprîzâde. *eş-Şekâiku'n-Nu'mânîyye fi Ulemâ-i Devlet-i Âl-i Osmânîyye*. Haz. A. Suphi Furat. İstanbul, 1985; krş.: Taşköprülüzâde. *Osmanlı Bilginleri*. Çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- TSMA, nr. E-5584.
- Velâyetnâme-i Şeyh Şüccüddin*. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi. HK. Nr. 1591/8.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. HAŞİM ŞAHİN | Anadolu Üniversitesi |
hasimsahin[at]gmail.com | ORCID: 0000-0001-8720-2817

1978 yılında Bolu'da doğdu. Üniversiteyi Eskişehir'de okudu. Sakarya Üniversitesi'nde yüksek lisansını; Marmara Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 2001-2008 yılları arasında Marmara Üniversitesi'nde, 2008-2022 yılları arasında ise Sakarya Üniversitesi'nde görev yaptı. 2012 yılında doçent, 2018'de profesör oldu. 2022 yılından itibaren Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 2019-2023 yılları arasında TÜBİTAK TR Dizin komite üyesi olarak görev yaptı. 2022 yılından itibaren Anadolu Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi müdürlüğü görevini yürütüyor. Türkler ve İslâmiyet, Selçuklu Kültür Tarihi, Osmanlı Sufiliği, Selçuklu beslenme kültürü ve seyahat tarihi konuları üzerine araştırmalarını sürdürmektedir. Alanıyla ilgili çok sayıda makalesi ve kitapları bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları: *Dervişler ve Sufi Çevreler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017), *Dervişler, Fakihler, Gâziler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), *Adalet Dürüstlük ve Bereketin Temsilcisi Ahiler* (İstanbul: Erdem Yayınları, 2021), *Vatan-ı Aslî Yolunda Bir Mutasavvıf: Şeyh Şaban-ı Velî* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları, 2023).

Prof. HAŞİM ŞAHİN | Anadolu Univesity |
hasimsahin[at]gmail.com | ORCID: 0000-0001-8720-2817

He was born in Bolu in 1978. He graduated at the university in Eskişehir. He completed his master's degree at Sakarya University and his doctorate at Marmara University. He worked at Marmara University between 2001-2008 and at Sakarya University between 2008-2022. He became an associate professor in 2012 and a full professor in 2018. Since 2022, he has been working as a faculty member in the History Department of the Faculty of Literature at Anadolu University. He served as a committee member of TÜBİTAK TR Index from 2019 to 2023. Since 2022, he has been serving as the director of the Turkish World Research Center at Anadolu University. He continues his research on topics such as Turks and Islam, Seljuk Cultural History, Ottoman Sufism, Seljuk cuisine, travels and travellers history. He has numerous articles and books on his field. Some of his works include: "Dervişler ve Sufi Çevreler" (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017), "Dervişler, Fakihler, Gâziler" (İstanbul: Yapı Kredi Publications, 2020), "Adalet, Dürüstlük ve Bereketin Temsilcisi: Ahiler" (İstanbul: Erdem Yayınları, 2021), "Vatan-ı Aslî Yolunda Bir Mutasavvıf: Şeyh Şaban-ı Velî" (İstanbul: Bağcılar Municipality Publications, 2023).

**FİRİŞTEZÂDE ABDÜLMECİD (D. 1459) VE
ERKEN DÖNEM OSMANLI HURÛFÎLİĞİ**

**FİRİŞTE-ZÂDE ‘ABDÜ ‘L-MECİD (D. 1459/60) AND
THE EARLY OTTOMAN HURUFİSM**

Prof. Dr. Slobodan Ilić

FİRİŞTEZÂDE ABDÜLMECÎD (D. 1459) VE ERKEN DÖNEM OSMANLI HURÛFÎLİĞİ

Prof. Dr. Slobodan Ilić

Yakındoğu Üniversitesi

Özet

Hurûfî öğretisi, Horasan'lı öncülerinin meşhur kıyımının ardından, kısmen farklı Bâtînî grupların telkinleri altında gizlenip Fetret Dönemi'nin siyasi ve ideolojik boşluğundan ve 15. yüzyılın sonlarında Şii propagandasının yükselişinden faydalanarak, Doğu ve Orta Anadolu'ya nüfuz etmiş ve yüzyılın sonunda bu bölgeleri yeni kalesi haline getirmiştir. Olayların ana sahnesi Osmanlı toprakları oldu. Özellikle Ankara bozgunundan sonraki yıllarda, Anadolu ve Balkanlar, başlıca *Hurûfîlik* gibi kıyamet veya mesih beklentilerini besleyenler olmak üzere, tüm ortodoks olmayan dini doktrinler için verimli topraklar haline geldi. Eşzamanlı olarak, yazılı iletişim aracı Farsça ve Gürgânî şivesinin yerini Anadolu Türkçesi aldı. Tebliğ, Fazlullâh Astarâbâdî (ö. 1394)'nin temel eserlerinin, ikinci nesil öğrencileri tarafından yazılan ilk şerh ve tercümeleleri üzerine odaklanıyor.

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Hurûfîlik, Osmanlı İmparatorluğu, 15'inci yüzyıl, Şerh Edebiyatı

FİRİŞTE-ZÂDE ‘ABDÜ ‘L-MECÎD (D. 1459/60) AND THE EARLY OTTOMAN HURUFISM

Prof. Slobodan Ilić

Near East University

Abstract

After the notorious persecution of its Khurasani protagonists, profiting from the political and ideological vacuum of the interregnum and the upsurge of the Shiite propaganda of the late 15th century, the Hurufi teaching penetrated Eastern and Central Anatolia, partly disguised under the tenets of different Batini indoctrinated groups, making these regions by the end of the century, its new stronghold. The main stage of the events became the Ottoman lands. Particularly in the years after the Ankara disaster, Asia Minor and the Balkans became a fertile soil for all unorthodox doctrines, especially those, like Hurufi one, nurturing apocalyptic or messianic expectations. Simultaneously, Persian and the Gurgani vernacular retreated before the Anatolian Turkish as its written medium. The paper concentrates on the exegetical attempts of the second generation of Fażl Allāh Astarābādī (d. 1394)’s disciples, in particular the first Turkish translations and commentaries on his seminal works.

Keywords

Sufism, Hurufism, Ottoman Empire, 15th century, Exegetical Literature

Hurûfî öğretisi, Horasan'lı öncülerinin meşhur kıyımının ardından, kısmen farklı Bâtînî grupların telkinleri altında gizlenip Fetret Dönemi'nin siyasi ve ideolojik boşluğundan ve 15. yüzyılın sonlarında Şii propagandasının yükselişinden faydalanarak, Doğu ve Orta Anadolu'ya nüfuz etmiş ve yüzyılın sonunda bu bölgeleri yeni kalesi haline getirmiştir. Olayların ana sahnesi Osmanlı toprakları oldu. Özellikle Ankara bozgunundan sonraki yıllarda, Anadolu ve Balkanlar, başlıca *Hurûfîlik* gibi kıyamet veya mesih beklentilerini besleyenler olmak üzere, tüm ortodoks olmayan dini doktrinler için verimli topraklar haline geldi.

Hurûfîliğin Anadolu'ya yerleştirilmesine gelince, gerçeği efsaneden ayırmak zordur. Kesin olan, *Fazlullah*'ın halifelerinin Anadolu'daki propagandalarına 15. yüzyılın başından itibaren Tebriz ve Halep üzerinden başladıklarıdır. Bir Bektaşî geleneğine göre, *Hurûfî* öğretilerinin Türkçe konuşulan topraklarda yayılmasından sorumlu olan kişi *Fazlullah*'ın halifesi 'Alî el-A'lâ'dır, Horasan ve Azerbaycan'daki kıyımlardan kaçtıktan sonra bir Bektaşî dergâhına sığınmış ve aynı hikayenin *Hurûfî*'ler için daha az olumlu versiyonunda, bir Bektaşî dervîşi kılığına girerek *Câvidân-nâme*'yi Hacı Bektaş'ın bir eseri olarak göstermiştir. Bu efsane üzerinde, *İshâk Efendi*'nin 1893 tarihli *Kâşîfü'l-Esrar ve Dâfiü'l-Eşrar* adlı bir zamanlar son derece popüler olan *Hurûfî* karşıtı propaganda broşüründe de ısrar etmektedir. Ne var ki, *Ali el-Alâ*'nın batıya, Suriye'ye ve daha ilerisine doğru oldukça aktif bir şekilde seyahat etmesi ve ziyaret ettiği yerler arasında Adana yakınlarındaki Aladağ'dan da bahsetmesi dışında, bu hikâye, hiçbir tarihi belge tarafından desteklenmemektedir ve bunun bir Bektaşî efsanesi olduğunu varsayıyoruz. Eğer Anadolu'da aktif olduysa da sonunda Horasan'a döndüğünü ve burada öldüğünü ve Alıncak'ta müridinin yanına gömüldüğünü kesin olarak biliyoruz. Horasanlı *Hurûfî*ler ile Anadolu Bektaşîleri arasındaki bir diğer olası iletişim kanalı, *Hacc-nâme*'sinde kendisinin ve kardeşinin Küçük Asya'daki seyahatlerini anlatan ve yanlarında *Fazlullah*'ın bazı kitaplarını getiren *Fazlullah*'ın bir diğer halifesi *Mîr Şerîf*'in propaganda faaliyetidir. Üçüncü iletişim kanalı *Nesîmî*'nin Türkçe şiiri sayılabilir. Gerçekten de Bektaşîler, *Nesîmî*'nin Hacı Bektaş'ın yoldaşı olduğuna ve onunla uzun sohbetler yaptığını inanırlar, ancak daha önce de belirtildiği gibi, erken dönem *Hurûfî* önde gelenleri ile Bektaşîler arasındaki doğrudan temaslar ve sohbetler hakkındaki tüm efsaneler son derece dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır.

Osmanlı topraklarındaki *Hurûfî* faaliyetlerine dair iyi belgelenmiş ilk bilgi, 16. yüzyıl Osmanlı tarihçisi *Taşköprü-zâde*'nin *Şakâiku'n-Nu'mâniyye* adlı eserinde *Fahru'd-Dîn Acemî*'nin (ö. 1460) ve sadrazam *Mahmûd Paşa*'nın (ö. 1474) dinî

gayretiyle ateşlenen, II. Mehmed (Fatih) üzerinde önemli bir etkisi olan bir *Hurûfî* hocanın arkadaşlarıyla birlikte idam edildiği meşhur olayı anlattığı rapordur. Rapordan, olayın ne zaman meydana geldiği tam olarak anlaşılmıyor. Modern araştırmacılar¹ olayı II. Mehmed'in ilk saltanat dönemine (1444-1446) yerleştirme eğilimindedir, ben ise ikinci saltanat dönemine tarihlemeye cesaret ediyorum. II. Mehmed'in entelektüel açıdan meraklı olduğu ve dönemin ortodoks olmayan doktrinlerine büyük ölçüde meyilli olduğu iyi bilinmektedir. Ayrıca, Konstantinopolis'i fethetme arzusu gizlenmiyordu ve *Hurûfîler* gibi Konstantinopolis'in Müslümanlar tarafından fethinin Mesih'in gelişinin son kanıtı olacağına inananlara özellikle cazip geliyordu, bu yüzden doğal olarak kendilerini ona ifşa etmek için acele ettiler. Elbette sultanın *Hurûfî* fikirlerine ne ölçüde yakın olduğundan emin olamayız, ancak kendisini evrensel hükümdar yapma hayallerinin Mesihçi bir tınıdan yoksun olmadığını da fark edemeyiz. Her halükarda, 15. yüzyılın yarısında Edirne gibi uzak bir yerde *Hurûfî*'lerin varlığı, bir hükümdara erişmek bir yana, öğretinin çok kısa sürede Anadolu'ya yayıldığını göstermektedir.

Hurûflîğin batıya doğru yayılmasıyla eş zamanlı olarak Farsça ve Gürgânîce, yazılı dil olarak Anadolu Türkçesi karşısında gerilemiştir. Orijinal *Hurûfî* akaid kitaplarının yeni taraftarlara uyum sağlayabilmesi için tercüme ve şerh edilmesi gerekmiştir. *Mîr Şerîf*'in Horasan'dan beraberinde getirdiği kitaplar hangileriydi? Ya da başka bir deyişle, tercüme ve şerh edilmesi gereken *Hurûfî* literatürünün temel külliyatı neydi? İlk olarak, bizzat *Fazlullah*'ın eserleri. Onun eserlerinin sayısı birçok öğrencisine göre oldukça küçüktür. Dört düzyazı eseri şunlardır 1) *Câvidân-nâme*, *magnum opus*, *Astarabad*'ın Gürgânî lehçesinde yazılmıştır; 2) *Navm-nâme*, genellikle bir önceki kitaba bağlı kısa bir eserdir, rüyaların yorumlarını ele alır, *Fazlullah*'ın kehanet kariyerinin erken dönemine aittir; 3) *Maḥabbat-nâme*; 4) *Vaşiyyat-nâme*, son vasiyeti. Eserin iki versiyonu vardır, büyük olanı Abdülbâkî Gölpinarlı tarafından yayımlanmıştır.² 5) *Arş-nâme*, diğer adıyla *Arş-nâme-i İlâhî*, 1220 beyitlik bir mesnevî olup *Fazlullah*'ın *Câvidân-nâme*'den sonraki en önemli eseridir. Kitap bazen *Câvidân-ı Şağîr* olarak da adlandırılır ki bu adlandırma aşağıda daha ayrıntılı bir açıklamayı hak etmektedir. *Fazlullah* geride *Na'imî*

¹ Franz Babinger, "Von Amurath zu Amurath. Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna." *Oriens*, 3, no. 2, 1950 s. 229-265; Colin Imber, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 'Hristiyan' Vaizler Üzerine Bir Not." *Osmanlı Araştırmaları*, 10, 1990, s. 59-67.

² Abdülbâkî Gölpinarlı, "Fazlullah-ı Hurufî'nin Vasiyyet-Nâme'si veya Vesâyâsı." *Şarkiyat Mecmuası*, 2, 1958, s. 53-62.

mahlasıyla Farsça bir divan da bırakmıştır. Farklı elyazması koleksiyonlarında ona atfedilen ve hiçbir biyo-bibliyografik eserde doğrulanamayan birkaç başlık daha buldum. Bu başlıklar şunlardır: *Kitâb-ı Rûhiyye*, *Şakkü'l-Kamer*, *Vahdetü'l-Vücûd*, *Nûr-nâme*. Halîfelerinin eserleri de son derece saygındır: *Ali el-Alâ'nın Tavhîd-nâme*, *Kıyâmet-nâme*, *Âhiret-nâme* ve *Sa'âdet-nâme'si*; *Seyyid İshâk'ın Maḥram-nâme*, *Tahkîk-nâme*, *Hâb-nâme*, *İşârât-nâme* ve *Turâb-nâme'si*; *Mîr Şerîf'in Hacc-nâme*, *Maḥşer-nâme*, *Risâle-i İsm u Müsemma*, *Beyânü'l-Vâkı*; *Emîr Gıyâsüddin'in İstivâ-nâme'si*; *Nesîmî'nin Dîvân* ve *Mukaddimetü'l-Hakâik'i*; *Mîr Fazîlî'nin Risâle ve Şerḥ-i Taksîmât'ı*.

Her ne kadar son dönem Bektaşî propagandası *Fazlullah*'ın yakın haleflerinden biri olan *Ali el-A'lâ'ya* böyle bir rol atfetmeyi tercih etse de *Hurûfî* fikirlerin yayılmasından ve Anadolu Türkleri arasında açıklanmasından esas sorumlu kişinin *Abdü'l-Mecîd b. Firişte* olduğu anlaşılmaktadır. *Firişte*, İzmir yakınlarındaki Tire'de doğmuştur ve *Taşköprü-zâde*'ye göre³ *İbn-i Melek* olarak da bilinen çok daha ünlü *'Abdü'l-Latîf b. Firişte*'nin küçük kardeşidir. *İshâk Efendi Kâşifü'l-Esrâr*'da kaynağa atıfta bulunmaksızın onun 1459/60 yılında öldüğünü ileri sürer. Kendisine ait olduğu iddia edilen Kur'an terimleri sözlüğü üzerine yakın tarihli bir çalışmanın yazarı olan Cemal Muhtar, işleri daha da karmaşık hale getirerek, *Taşköprü-zâde*'nin ağabeyi değil babası olabileceğini iddia eder. Ölüm tarihleri arasındaki kırk yılı çok fazla bularak, bir şekilde her ikisinin de aynı yaşta öldüğünü ve aynı anneden doğduğunu varsayar.⁴ Sanırım *Taşköprü-zâde* ve *Mecdî* kardeş oldukları iddiasında haklıdırlar. *Mecdî*, ailede aynı adı taşıyan ve modern Türk araştırmacılar tarafından genellikle yanlış bir şekilde *Hurûfî Abdü'l-Mecîd*'e atfedilen meşhur lügat eseri *Lûgat-i Kânûni İlâhî*'nin gerçek yazarı olan bir yazarın daha olduğunu iddia eder. *'Abdü'l-Mecîd* ardında dört yazılı eser bırakmıştır: *Aşk-nâme*, *Âhiret-nâme*, *Hidâyet-nâme* ve *Fazlullah*'ın *Hâb-nâme*'sinin bir tercümesi.

Firişte-zâde'nin temel eseri *'Aşk-nâme*, *Hurûfî* çevrelerde son derece popüler ve etkiliydi, öyle ki onursal unvanı hak ediyordu: *Câvidân-i Şagîr* (Küçük Câvidân). Yazar kitabının girişinde şöyle der: "Şimdi bu aciz kul *Firiştezâde*, aziz *Fazlullah* tarafından yazılan Sonsuzluk Kitabı *Câvidân-nâme*'yi Farsça bilmeyenler

³ Taşkubri-zâde Ahmed, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye*, Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975, s. 45.

⁴ Cemal Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü: Luğat-i Ferišteoğlu ve Lûgat-i Kanuni İlâhi*, 1993.

⁵ Mehmed Mecdî, *Tercüme-i Şakâ'ik*, El-Kâhire: Dârü't-Tıbbâ'ati'l-Âmira, 1269, s. 67.

tarafından kullanılabilsin diye Farsçadan Türkçeye tercüme etti." ⁶ Abdülbâkî Gölpınarlı, Brill'in İslam Ansiklopedisi'ndeki maddesinde, Sâdık Kıyâ'nın⁷ izinden giderek *İbn Firişte*'nin eserinin *Câvidân-nâme*'nin, daha doğrusu bizzat *Fazlullah* tarafından standart Farsça ile yazılan ve genellikle *Câvidân-ı Şağîr* olarak bilinen kısa versiyonunun Türkçe çevirisi olduğunu ileri sürer. Ancak hiçbir çağdaş kaynak *Fazlullah*'ın böyle bir kitabından bahsetmez. *Fazlullah*'ın biyografisi için ana kaynak olan *İstivâ-nâme*'de yanılmaz bir şekilde iyi bilgilendirilmiş *Emîr Ghiyâs al-Dîn* de böyle bir eserden bahsetmez, bu yüzden asla var olmadığına inanmak için yeterli nedenim var. Gölpınarlı, daha sonra yazdığı "Hurûfî Metinleri Kataloğu" adlı eserinin girişinde, eserden bahseden tek bir kaynak bulamadığını itiraf ederek hatasını dolaylı olarak kabul etmiştir.⁸ Ancak Hüsamettin Aksu⁹, *Shahzad Bashir*¹⁰ ve *Rüşan Khiyâvî*¹¹ gibi yazarların da aralarında bulunduğu daha sonraki araştırmacılar Gölpınarlı'nın hatasını titizlikle aktarmış ve bazı eklemelerde de bulunmuşlardır. *Fazlullah*'ın *Câvidân-nâme*'si yaklaşık 600 yapraktan (benim kullandığım Ankara Milli Ktp. nüshasında 631) oluşan hacimli bir kitaptır; *Aşk-nâme* ise 1871 taşbaskı baskısında 164 sayfadır, benim kullandığım Türk Tarih Kurumu nüshasında ise 100'den azdır. Ayrıca, iki eser arasındaki karşılaştırma, *Aşk-nâme*'nin ne *Câvidân-nâme*'nin çevirisi ne de onun bir özeti olduğu konusunda beni temin etti. *Fazlullah*'ın kendi eserlerinden bile daha iyi düzenlenmiş bir şekilde *Hurûfî* doktrinini detaylandıran bağımsız orijinal bir eserdir. Arapça t-r-j-m kökü, birebir bir tercümeyi de kapsar, ancak sadece bunu ifade etmez, aynı zamanda yorum, açıklama, hatta yaklaşım anlamına da gelebilir.

Câvidân-i Şağîr söz konusu olduğunda, *Fazlullah*'ın böyle bir çalışmasının modern araştırmacıların bir icadı olduğunu varsayıyorum. Böyle bir onursal unvanın aşağıdakilere atfedildiğini buldum: 1) *İbn-i Firişte*'nin *Aşk-nâme*'si; 2) *Dervîş Murtażâ*'nın 17. yüzyılda *Câvidân-ı Kebîr*'in *Dürr-i Yetîm* adlı kısaltılmış çevirisi; 3) Gölpınarlı¹² *Câvidân-ı Şağîr*'in *Fazlullah*'ın ikinci derecede önemli eseri

⁶ "İmdi bu fakîr Firişte-zâde, Hazret-i Fazl-i Yezdân'ın *Câvidân-nâme*'sinin lisân-i Fârsî'den Fârsî bilmeyenlere nefî olmak için lisân-i Türkîye terceme eyledüm".

⁷ Şâdiq Kıyâ, *Vâzhe-nâme-yi Gurgânî*, Tahrân: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1330.

⁸ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Hurûflîk Metinleri Kataloğu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.

⁹ Hüsamettin Aksu, "Câvidânnâme." *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, 178 içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

¹⁰ Shahzad Bashir, *Fazlallah Astarabadi ve Hurufiler*, Londra: Oneworld, 2005.

¹¹ Rüşan Khiyâvî, *Hurûfiyye: Târîhu Akâid ve Arâis*, Tahrân: Neşr-i Âtiye, 1379.

¹² Abdülbâkî Gölpınarlı, "Faḍl Allāh Hurūfî." *Encyclopedia of Islam* içinde, 2. baskı, Leiden: Brill, 1965; Gölpınarlı, *Hurûflîk Metinleri Kataloğu*.

'*Arş-nâme* olabileceğini düşünülmektedir. Bu makul görünmektedir. 4) Ankara'daki Milli Kütüphane'de bulunan bir el yazması, standart Farsça ile başlayan oldukça kapsamlı (131 yaprak) bir *Hurûfî* eseri içermektedir.¹³ 1a varlığında eserin adının *Cāvidān-i Sagîr* ve yazarının '*Alî al-A'lâ* olduğunu bildiren bir kolofon bulunmaktadır. Bu yüzden şunu iddia etmeye cüret ediyorum:

a) *Fazlullah*'ın böyle bir eseri asla var olmamıştır;

b) *Cāvidān-ı Kebîr* ile ilgili veya *Hurûfî* inancının temel ilkelerini detaylandıran ve en yüksek saygıyı gören herhangi bir tefsir eserinin *Cāvidān-ı Sagîr* olarak adlandırılma olasılığı vardı.

Firîşte-zâde'nin kitabı sembolik olarak Arap alfabesinin yirmi sekiz harfine karşılık gelen yirmi sekiz bölüme ayrılmıştır. Yazar, namaz, hac veya tevhit gibi İslam itikadının temel erkânlarını açıklamakta, bazı Kur'an ayetlerinin anlamlarını, doğal olarak Hurufî tefsiri ışığında izah etmektedir. Kitap, farklı el yazması koleksiyonlarındaki çok sayıda nüshasına bakılırsa, hatırı sayılır bir popüleriteye sahipti. Eser 1871 yılında basılmış ve çok iyi bir doktora tezine konu olmuştur.¹⁴

¹³ "Bu konuşmanın mahiyeti, 32 kelime olan Fazl-i Hak Hazretleri'nin (Allah'ın şanı yücedir) mevcut ve muhafaza edilmiş olan her şeyi içeren bu 32 asıl kelime varlığıdır. Bu 32 asıl kelime, mutlak varlığın Fazl-i Hak Hazretleri'nin (Allah'ın şanı yücedir) varlığıdır..."

¹⁴ İsmail Arıkoğlu, "*Ferîşteoğlu'nun Cavidân-nâme Tercümesi: 'İşk-nâme (İnceleme Metin)*". Doktora tezi, Van Üniversitesi, 2006.

Kaynaklar / References

- Aksu, Hüsamettin. "Câvidânnâme." İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, 178 içinde. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Arıkoğlu, İsmail. "Ferişteoğlu'nun Cavidân-nâme Tercümesi: 'İşk-nâme (İnceleme Metin)". Doktora tezi, Van Üniversitesi, 2006.
- Babinger, Franz. "Von Amurath zu Amurath. Vor- und Nachspiel der Schlacht bei Varna." *Oriens*, 3/2, (1950): 229-265.
- Bashir, Shahzad. *Fazlallah Astarabadi ve Hurufiler*. Londra: Oneworld, 2005.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. "Faḍl Allāh Hurūfî." *EIA*, 2. baskı, Leiden: Brill, 1965.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. "Fazlullah-ı Hurufî'nin Vasiyyet-Nâme'si veya Vesâyâsı." *Şarkiyat Mecmuası*, 2, (1958): 53-62.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Hurûfluk Metinleri Kataloğu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1973.
- Imber, Colin. "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki 'Hıristiyan' Vaizler Üzerine Bir Not." *Osmanlı Araştırmaları*, 10, (1990): 59-67.
- Khiyâvî, Rüşan. *Hurûfiyye: Târîhu Akâid ve Arâis*. Tahrân: Neşr-i Âtiye, 1379.
- Kiyâ, Şâdiq. *Vâzhe-nâme-yi Gurgânî*. Tahrân: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1330.
- Mecdî, Mehmed. *Tercüme-i Şakâ'ik*. El-Kâhire: Dârü't-Tıbbâ'ati'l-Âmira, 1269.
- Muhtar, Cemal. *İki Kur'an Sözlüğü: Luğat-i Ferišteoğlu ve Luğat-i Kanuni İlahi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1993.
- Taşkubri-zâde, Ahmed. *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye*. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. SLOBODAN ILIĆ | Yakındoğu Üniversitesi |

slobodan.ilic[at]neu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-0707-0610

Slobodan Ilić 1961'de Saraybosna'da (Bosna-Hersek) doğdu. Saraybosna Üniversitesi Doğu Bilimleri Bölümü'nde (Türkoloji-İranistik, 1986; Arabistik-Türkoloji, 1987) lisans ve 1992'de Belgrad Üniversitesi (Sırbistan) Doğu Bilimleri Bölümü'nde yüksek lisans derecelerini aldıktan sonra 1996'da Bamberg Üniversitesi'nde (Almanya) Osmanlı Tarihi alanında doktora ünvanını kazandı. Saraybosna Üniversitesi (1988-1992) ve Bilkent Üniversitesi'nde (1996-2003) öğretim üyesi, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde (2003-2012) Tarih Bölümü Başkanı olarak çalıştı. 2012'den beri Yakın Doğu Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor. Middle Eastern Literatures (Cambridge) dergisinin Yayın Kurulu üyesi, International Association for Ottoman and Pre-Ottoman Studies (CIEPO) Asbaşkanı (2008-2018) ve İcra Kurulu üyesi ve International Association for Ottoman Social and Economic History (IAOSEH) Yürütme Komitesi üyesidir. 50'den fazla uluslararası konferansa katıldı. Brill Encyclopedia of Islam'ın üçüncü baskısına katkıda bulunuyor. Bilimsel ilgisinin alanları arasında Osmanlı Balkanlar'ın entelektüel tarihi ve bilhassa heterodoks tasavvuf tarihi ve edebiyatı bulunuyor.

Prof. SLOBODAN ILIĆ | Near East University |

slobodan.ilic[at]neu.edu.tr | ORCID: 0000-0003-0707-0610

Slobodan Ilić was born in Sarajevo (Bosnia and Herzegovina) in 1961. After receiving his BA in Oriental Studies from the University of Sarajevo (Turkology-Iranistics, 1986; Arabistics-Turkology, 1987) and his MA in Oriental Studies from the University of Belgrade (Serbia) in 1992, he earned his PhD in Ottoman History from the University of Bamberg (Germany) in 1996. He worked as a faculty member at the University of Sarajevo (1988-1992) and Bilkent University (1996-2003), and as the Head of the History Department at Eastern Mediterranean University (2003-2012). Since 2012, he has been working as a faculty member at the Department of History at Near East University. He is a member of the Editorial Board of the journal Middle Eastern Literatures (Cambridge), Vice-President (2008-2018) and Executive Committee member of the International Association for Ottoman and Pre-Ottoman Studies (CIEPO) and Executive Committee member of the International Association for Ottoman Social and Economic History (IAOSEH). He has participated in more than 50 international conferences. He is contributing to the third edition of the Brill Encyclopedia of Islam. His scholarly interests include the intellectual history of the Ottoman Balkans and, in particular, the history and literature of heterodox Sufism.

**SULTAN MEDRESESİ'NİN ANADOLU
BEYLİKLERİ KÖKENLİ ÂLİMLERİ VE
OSMANLI DÜŞÜNCE HAYATINA ETKİLERİ**

**ANATOLIAN BEYLICS ORIGINATED SCHOLARS OF
SULTAN MADRASAH AND THEIR EFFECTS UPON
OTTOMAN WORLD OF THOUGHT**

Doç. Dr. Kemal Ramazan Haykıran

SULTAN MEDRESESİ'NİN ANADOLU BEYLİKLERİ KÖKENLİ ÂLİMLERİ VE OSMANLI DÜŞÜNCE HAYATINA ETKİLERİ

Doç. Dr. Kemal Ramazan Haykiran

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Özet

Fetret devrini aşarak Osmanlı Devleti'ne ikinci bir kuruluşu dönemi yaşatan Çelebi Mehmed, devleti babasının getirdiği noktadan çok daha ileri bir noktaya taşımıştır. Böylece *Sultan Han* olarak anılarak herkesin çekindiği bir hükümdara dönüşmüştü. Başarılarını sadece siyasi alanlarla sınırlandırmayan Çelebi Mehmed, ilmi alanda da önemli başarılarla imza attı. İnşa ettirdiği Sultan Medresesi Osmanlıların Orhan Gâzi ile başlayan İlmiye yapılanmasını çok daha üst düzeye taşıyarak Bursa'yı devrinin önemli bir ilim merkezine dönüştürmüştü. Bunun sonucunda da Aydınoğulları, Germiyanogulları ve Candaroğulları başta olmak üzere pek çok beyliğin uhdesinde faaliyetlerini sürdüren ulemanın yollarının Bursa'ya düştüğü görülmektedir. Bu durum da kaçınılmaz olarak Osmanlılarda canlı bir ilmi ortamın oluşmasını beraberinde getirdi. Hacı Paşa, Sarı Yakub, Kara Yakub, Ahmedî, Dede Ömer Ruşenî, Molla Yegân ve oğulları, Kestallizade bu dönemde beylikler coğrafyasından Bursa'ya gelen âlimlerden bazılarıdır. Çelebi Mehmed ile hızlı bir büyüme yoluna giren Osmanlıların ilim hayatının merkezini oluşturan Sultan medresesinde faaliyet gösteren Türk beylikleri kökenli âlimlerin; ilmi faaliyetleri, eserleri ve düşünsel yapıları Osmanlı bürokrasisinin devşirme unsurlar üzerinde yükseldiği iddiasından ziyade bürokrasisinin her kademesinde olduğu gibi ilmiye teşkilatında da Osmanlıları besleyen temel unsurun beyliklerden devşirilen Türk kökenli âlimlerin oluşturduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Çelebi Mehmed, Osmanlı İlmiyesi, Anadolu Beylikleri, Sultan Medresesi

ANATOLIAN BEYLIKS ORIGINATED SCHOLARS OF SULTAN MADRASAH AND THEIR EFFECTS UPON OTTOMAN WORLD OF THOUGHT

Assoc. Prof. Kemal Ramazan Haykiran

Aydın Adnan Menderes University

Abstract

Chelebi Mehmed (Mehmed I), who surpassed the interregnum period of Ottoman and sustained a second settlement era, carried the state one step further than his father did once. Thus he transformed into a ruler named as *Sultan Hak* (Sultan of Justice, Truthetc) who had been agrised by everyone. *Chelebi Mehmed* did not restrict his achievements only in politics but also he succeeded in the scientific fields. *Sultan Madrasah* that he got built; turned *Bursa* into an essential science centre of the era through carry in gup the *Ilmiyyah (Ulama) Organization*, which started with *Orhan Ghazi*, to a higher level. As a consequence, it is seen that several ulama (scholars) carrying out their activities undercontrol of particularly the *Aydinids*, the *Germiyanids* and the *Jandarids* like many other beylics, happened to pass *Bursa*. This case brought a vivid scientific atmosphere along to the Ottomans inevitably. *Haji Pasha, Sarı (TheYellow) Yakub, Kara (The Black) Yakub, Ahmedi, Dede Omer Rusheni, Molla Yegan* and his sons, *Kestallizade* were some of the prominent scholars that been in *Bursa* from the Beylics Region in this period. In this study it is going to be demonstrated that how Turkish originated scholars, who were gathered from the beylics, shaped the base element of the *Ilmiyyah Organization* as well as each and every stage of the bureaucracy nurturing the Ottomans rather than so called allegations about Ottoman bureaucracy's being improved by *devshirme* (gathered) elements.

Keywords

Chelebi Mehmed, Ottoman Ilmiyyah, Anatolian Beylics, Sultan Madrasah

Giriş

Osmanlı'nın yeniden doğuşunun yaşandığı Çelebi Mehmed döneminin en önemli özelliği ilmi sahada büyük gelişmelerin yaşanmasıydı. Çelebi Mehmed kendi adıyla anılan büyük bir külliye inşâ ettirmişti. Bugün Bursa'da Yeşil Külliye olarak anılan hatta bulunduğu muhitinde Yeşil olarak anılmasını sağlayan Cami, medrese, imaret, türbe ve hanlardan oluşan külliyenin Osmanlılar devrinde, Çelebi Mehmed'in *Sultan Han* unvanı ile de anılmasından dolayı *İmaret-i Sultan* olarak anılmaktaydı.¹ Bu külliyenin önemli bir parçası olan medrese devrin en önemli ilim merkezi haline dönüşmüştü. Daha ilerleyen dönemlerde de Bursa Sultânîsi olarak anılan medrese erken Osmanlı'nın düşünce hayatını derinden etkileyen pek çok âlimin yetişmesini sağlamış İslam dünyasının önemli merkezlerinden çok değerli âlimlerin gelip ders verdikleri bir merkez haline dönüşmüştü. Mehmed Şah Fenârî, Yûsuf Bâlî Fenârî, Alâeddin Ali et-Tûsî, Hızır Bey, Yâkub Paşa, Zenbilli Ali Efendi, Ebussuûd Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi gibi tanınmış âlimler bu medreseye yolu düşen âlimlerin sadece ilk akla gelenleriydi. Bununla beraber Çelebi Mehmed şehzadelığının geçtiği ve fetret devri esnasında kendine karargâh olarak belirlediği ve güç aldığı muhitleri de ihmal etmemiş Merzifon'a da kendi adıyla anılan bir medrese inşâ ettirmişti. Medrese ahali tarafından Merzifon Sultâniyesi olarak adlandırılmaktadır. Selçukluların ilim geleneğinin canlı mirasını taşıyan ve çevresinde yoğun bir Türkmen nüfusa ev sahipliği yapan Merzifon'a kurulan bu medrese kısa zaman içinde önemli bir ilim merkezi haline dönüştü. Ferîdüddîn-i Dîvânî, Seydî Şemseddin Ahmed-i Kırımî, Amasyalı Rûkneddin Abdülkerim, Nizâmeddin Abdurrahman-ı Âftâbî gibi devrin önemli âlimlerinin müderris olduğu medrese Osmanlı düşünce hayatına önemli katkılar sağladı.

Çelebi Mehmed'in işleri yoluna koyup dağılmak üzere olan bir devleti yeniden Anadolu ve Rumeli'nin en önemli gücü haline getirmesinin ardından 1421'de vefatı üzerine yerine oğlu Sultan II. Murad geçmişti. II. Murad'ın otuz yıl süren saltanatı zarfında Osmanlıların Anadolu'daki ve Balkanlardaki gücü daha da artmış kurumsal yapısı çok daha güçlü bir boyuta erişmişti. Sultan II. Murad Osmanlı tarihinde ilme ve âlimlere II. Bayezid'den sonra en yakın duran padişah olarak bilinir.² Onun bu özelliği zaten büyük bir ivme yakalayan Osmanlı ilim hayatının daha da canlanmasını sağlamıştı. Özellikle 1360'lı yıllarda fethedilen

¹ Halil İnalçık, "Mehmed I", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 391.

² İnalçık, "Mehmed I", s. 391.

Edirne Sultan II. Murad'ın çabaları sonunda bir ilim ve kültür merkezi haline gelmişti. II. Murad'ın izlediği kültür siyaseti sayesinde İslâm dünyasından tanınmış pek çok âlim Edirne'ye gelmiş ve ilmi faaliyetlerini Osmanlıların himayesinde sürdürmüştü. Bunların başında Alaeddin Tusî, Şerefüddin Kırımî, Mahmud Şirvanî, Ahmed Kırımî, Alaeddin Semerkandî, Seyyid Ali Acemî, Fahreddin-i Acemî, Alaeddin Ali Arabî, Acem Sinan, Abdülkadir Merağî, Elvan-ı Şirâzî, Mehmed b. Ömer el-Halebî gelmektedir.³ Bununla beraber Anadolu Beylikleri'ne ait şehirlerde faaliyet gösteren pek çok âlim de İznik, Bursa, Edirne ve diğer Osmanlı şehirlerine gelip ilmî faaliyetlerine burada devam etmişlerdi. II. Murad döneminde gerek kendisinin gerekse o dönemin ileri gelen devlet ricalinin Bursa'da, bilhassa Edirne'de ve diğer Balkan ve Anadolu şehirlerinde medreseler inşa ettikleri görülmektedir. Bu dönemde Edirne'de Beylerbeyi Medresesi, Darülhadis Medresesi, Kürd Hoca Medresesi, Şeyh Şücâ' Medresesi, Şah Melek Medresesi, Oruç Paşa Medresesi, Saruca Paşa Medresesi, Halebiye Medresesi, Üç Şerefeli (Saatli) Medrese ve Darülhadis Medresesi tesis edilmiştir.⁴ Bunlar arasında bilhassa Edirne Darülhadis Medresesi büyük öneme sahiptir. Bunlar içinde en önemlisi kuşkusuz Sultan Murad'ın Bursa'da inşâ ettirdiği ve Muradiye olarak anılan külliye'dir. Sultan II. Murad zamanında ilmiye mesleği, teşkilatı, kadılık ve müderrislik meslekleri açısından önemli gelişmeler oldu. Enderun'un da ilk olarak II. Murad zamanında teşkil edildiği bilinmektedir.⁵

Her ne kadar Moğol akınları neticesinde büyük bir tahrip almış olsa da Selçukluların oluşturduğu köklü ve zengin ilmî mirası Osmanlılara da intikâl etmişti. Daha kuruluş döneminde ilme büyük önem veren Osmanlıların; Orhan Gâzi ile başlayan medrese inşâ etme ve ilmi bir düzen oluşturma gayretleri kendisini takip eden I. Murad ve Yıldırım dönemlerinde de tedricen artarak daha da gelişkin bir forma kavuşmuştu. Orhan Gâzi'nin İznik'te kurduğu ilk medresenin ardından Yıldırım ve Hüdâvendigâr Hanların bu konudaki gayretleri neticesinde Fetret devri öncesi Osmanlısında özellikle Bursa Edirne ve İznik'te yirmiden fazla medresenin teşekkül ettiği görülmektedir. Devletin işleyişinde işlevsel bir karşılığı olan ilmi müesseseler bu özelliği ile de ayrı bir öneme sahipti. Kuruluş döneminden itibaren ilmî yapıya dayanan aynı zamanda da devletin hukukî çevresini çizmede büyük katkı sağlayan *kazaskerlik* ve *nakîbü'l-eşrâflık* makamları medrese sisteminin

³ Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlimiyesi*, İstanbul: Kronik Kitap, 2021, s. 172.

⁴ Cahid Baltacı, *Osmanlı XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C. 1, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005, ss. 398-99.

⁵ Mustafa Bilge, *İlk Dönem Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984, s. 89.

üretip de devlet işleyişine dâhil ettiği en önemli unsurların başında gelmekteydi.⁶ Bu gibi üst düzey bürokrat yetiştirilmesinde de büyük bir misyona sahip olan medreseler, Osmanlı siyasi hayatında da önemli bir karşılığa sahipti. Bütün bu özelliğine rağmen Fetret devrinin kaotik ortamında medreselerinin ahvali hakkında malumat veren bir kaynağa sahip değiliz.

Ataları gibi ilme büyük önem veren Çelebi Mehmed'in duruma hâkim olur olmaz en büyük icraatlarından biri de ilmi müessesler inşa etmek oldu. Bugün Yeşil Medrese olarak anılan *Bursa Sultaniyesi*'ni Bursa'da 821/1418-19 yılında inşa ettirmişti. Devrinin önde gelen ilim merkezleri arasındaki yerini alan Sultan Medresesi, pek çok önemli âlimin faaliyetlerini sürdürdüğü bir ilim merkezi haline dönüşmüştü. İnşa edildiği tarihteki vakfiyesinde her bir müderris için günde 20 dirhem, her ay 3 müd buğday, bir müd arpa verileceği ifade edilmmişti. Mehmet İpşirli'nin aktardığına göre ise II. Murad devrinde bir müderrise günde 50 akçe verilmekteydi. Âlim ve Evliya tezkirelerinden; Molla Yegân, Fenarîzâde Yusuf Balî, Alaeddin Tusi, Hocazâde Muslihiddin efendilerin medresenin ilk müderrisleri içinde yer aldığı öğrenilmektedir. Aynı zamanda Çelebi Mehmed devrinin de büyük âlimleri arasında yer alan bu şahsiyetler sayesinde Sultan Medresesi çok yüksek bir seviyeye ulaşmaktaydı. Takip eden yıllarda Mehmed Şah Fenârî, Molla Fenârî, Molla Gürânî, Hızır Bey, Yâkub Paşa, Zenbilli Ali Efendi, Ebussuûd Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi gibi Osmanlı ilim dünyasının zirve isimlerinin de yollarının bu medreseden geçtiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında Çelebi Mehmed'in Edirne de inşâ ettirdiği, *Cami-i Atik Medresesi* yani Eski Cami Medresesi de Bursa'daki medrese kadar olmazsa da Rumeli'nde önemli bir ilim merkezi haline dönüşmüş pek çok önemli eser bu medrese uhdesinde telif edilmişti.⁷

Selçuklulardan hatta Danişmedoğullarından itibaren önemli bir kültür ve ilim merkezi olan ve Çelebi Mehmed'in şahsi hayatında da önemli bir karşılığı bulunan Merzifon'da inşa edilen MehmedÇelebî Medresesi de Anadolu'nun doğusunda köklü bir ilim merkezine dönüşmüştü. Osmanlı düşünce hayatının önemli isimleri arasında yer alan Ferîdüddîn-i Dîvânî, Seydî Şemseddin Ahmed-i Kırîmî, Amasyalı Rükneddin Abdülkerim, Nizâmeddin Abdurrahman-ı Âftâbî gibi devrin önemli âlimleri bu medresenin müderrisleri arasında yer almaktaydı. Âlimlerin desteğini de sağlayan Çelebi Mehmed ilmi müesseselerden aldığı kudret ile çok daha hızlı bir toparlanma süreci yaşamıştı. Devrin önemli âlimleri ile birlikte hareket eden Çelebi Mehmed gerek kurumsallaşma sürecinde gerekse siyasi manevralarda bunun büyük faydasını da görmüştü. Örneğin Dönemin önemli

⁶ İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, s. 170.

⁷ Bilge, *İlk Dönem Osmanlı Medreseleri*, s. 90.

âlimlerinden biri olan Molla Fazlûllah, İmparator Manuel ile Çelebi Mehmed arasında elçilik yapmış ve Musa Çelebi meselesinin Çelebi Mehmed lehine çözülmesinde kritik bir rol oynayarak İmparator ile antlaşmayı sağlamıştı.⁸

Çelebi Mehmed döneminde Bursa'da bulunan önemli âlim ve şairlerden biri de Aydın'dan Bursa'ya gelen Dede Ömer Rûşenî'dir. Büyük bir mutasavvıf ve edip olan Ruşenî de Çelebi Mehmed döneminde belli bir süre Bursa'da bulunmuş Sultan Medresesinde dersler vermişti. Sofu Bayezid adıyla kayıtlarda adına rastlanılan ama hakkında fazla bir malumata ulaşılamayan şahsiyetin Yıldırım Bayezid tarafından Çelebi Mehmed'e şehzade hocası olarak tayin edildiği ve devrin önemli âlimleri arasında yer aldığı zikredilmektedir. Çelebi Mehmed devrinin meşhur âlimleri arasında yer alan aslen Konyalı olup bir süre Aydınoğulları himayesinde ilmi faaliyetlerine devam eden meşhur tıp âlimi Hacı Paşa, Çelebi Mehmed ile de görüşmüş Bursa'da da dersler vermişti. Aynı şekilde Çelebi Mehmed devrinde Karaman nispetiyle tanınan Sarı Yakub yahut Yakûb-ı Asfar ve Niğde aslı olan Kara Yakub nam-ı diğer Yakub-ı Esved gibi devrin iki büyük âlimi de Çelebi Mehmed döneminde Bursa'da bulunmuşlardı. XV. yüzyılın en meşhur şahsiyetleri arasında yer alan tarihçi Ahmedî (ö.815/1412-13) *Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* adıyla kaleme aldığı ve *İskendernâme* isimli meşhur eserinin içerisinde yer verdiği manzum Osmanlı tarihini Fetret devrinde Emir Süleyman'a takdim etmişse de Süleyman'ın 1411'de vefatı üzerine saf değiştirerek Çelebi Mehmed'in yanında yer aldı.⁹

Kuruluş dönemindeki Osmanlı Devleti'nin en ağır imtihanlarından biri olan Fetret devri aynı zamanda Osmanlı ulemasının da zor bir imtihanı olmuştu. Devletin adeta yeniden kurulduğu Çelebi Mehmed devrinde bu toparlanma sürecine köklü Osmanlı Devleti'nin köklü ilim müesseselerinin büyük bir katkısı olduğu açık bir gerçektir. Orhan Gâzi'den itibaren oluşan ilmî geleneğin zenginliği bir yana Çelebi Mehmed döneminde özellikle Sultan Medresesi ile Osmanlı Bursa'sının ilmi bir cazibe merkezine dönüşmesi neticesinde Aydınoğulları, Germiyanogulları Saruhanogulları başta olmak üzere pek çok beyliğin uhdesinde faaliyetlerini sürdüren ulemanın yollarının Bursa'ya düştüğü ve faaliyetlerini artık burada sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum da kaçınılmaz olarak Osmanlılarda canlı bir ilmi ve fikri ortamın oluşmasını beraberinde getirmişti.

⁸ Halil İnalçık, "I. Mehmed ile Merkezîyetçi Hükûmranlığın Yeniden Kuruluşu", içinde *Sultan Mehmed Çelebi ve Dönemi*, ed. Fulya Düvenci Karakoç, Bursa: Osmangâzi Belediyesi, 2014, s. 28-29.

⁹ Mehmet Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011, s. 242.

Mevlana Nizameddin

Mevlanalar grubunun en kayda değer adlarından olan Mevlana Nizameddin Osmanlı-Beylikler sürecinin önemli adlarının başında gelmektedir. 1380 yılında Tire kadısı olarak görev yapmıştır. Bursalı Tahir Efendi, Mevlana Nizameddin'in İbn-i Melek olduğu ileri sürerek, mezarını ziyaret ettiğini kaydetmektedir. Bu, 1330'da başkent Birgi kadısı olan İbn-i Melek'tir.¹⁰

Şikârî'ye göre Karamanoğulları döneminin önemli bilginlerindendir. Babası Veliyüddin'dir. Osmanlılar ile Germiyan ve Dulkadiroğulları arasında baş gösteren anlaşmazlıkta arabuluculuk yapmıştır. Osmanlıların 60.000 kişilik ordusuyla Karahisar'a gelmesi üzerine Germiyanogulları ve Dulkadiroğlu Beylerini alarak, Osmanlı Sultanı ile barıştırıp, anlaşma yapmalarını sağlamasıyla ünlenmiştir. Mezar yazıtı İbn-i Melek türbesi içerisinde bulunmaktadır.¹¹

Ayasuluk Çelebisi Mehmed

Bu devrin ilmiyle amel eden, fazilet ve kerem sahibi âlimlerinden biri de Ayasuluk Kadısı'nın oğlu olan ve Ayasuluk Çelebisi namıyla meşhur olan Mehmed Efendi'dir. Merhum fazilet ve zekâ sahibi biriydi. Tabii bir kuvveti ve yetenek güzelliği vardı. Daima ilim ve ibadetle meşguldü. Yaratılmışlardan uzak durarak nefsini olgunlaştırmaya yönelmişti. Molla Yegân'dan ders aldıktan sonra Ağras Medresesi'nde müderris oldu. Orada müderrisen Hocaîade ve İyâs Efendi ondan ders aldı. İbnü's-Sâ'âtî'nin *el-Mecma'* adlı eserine şerh yazdı. Bu şerh çok değerli bilgileri içeren büyük bir eserdir. Eser aynı zamanda *el-Hidâye* şerhlerinden alıntıları da içermektedir. Kitabının sonunda ise bu kitaba dair müellifle ayrı düştükleri hususları zikretmiştir.¹²

Kadıîade Kâsım

Bu devrin âlimlerinden biri de ilmiyle amel eden, kıymetli ve erdemli, Kadıîade diye bilinen Kâsım Efendi'dir. Babası Kastamonu'da kadı idi. Alçak gönüllü, fakir ve yoksulları seven, sağlam inançlı, düzgün kişilikli, her zaman ilim ve ibadetle meşgul olan bir zâtı.

¹⁰ Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi*, s. 256; A. Munis Armağan, *Tire Tarih Ansiklopedisi*. İzmir: Efe Ofset Matbaacılık, 2012, s. 257.

¹¹ Armağan, *Tire Tarih Ansiklopedisi*, s. 258.

¹² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri, Şakâ'iku'n-Nu'maniyye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*, çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007, s. 170.

Devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Hızır Bey bin Celâleddin'in hizmetine girerek onun sayesinde pek çok ilimde ilerleme kaydetti. Daha sonra Tire'de müderris oldu. Sultan Mehmed Han, Semân medreselerini yaptıınca onu Tire Medresesi'nden bu medreselerden birine nakletti. Merhum daima ilimle meşgul olan, zeki tabiatlı, hoş karakterli, insaf sahibi ve güzel ahlâkıyla anılan biriydi. Rahmetli babam Şerhu'l-Mevâkıf'ı "A'râz" bahsinin başından "Cevâhir" kısmının sonuna kadar ondan okudu. Matematik ilimlerinde de bilgi sahibiydi. Bir süre sonra Bursa'ya kadı oldu. Kadılığında övgüye lâyık bir üslûbu vardı. Kadılık dönemi İslâm diyarı için tarihî günler olmuştu. Bir süre sonra Semân medreselerinin birine iade edildi. Sultan Bayezid Han tahta geçince Bursa kadılığını tekrar ona verdi, fakat o kabul etmedi. Ancak Sultan'ın ısrarı üzerine istemeden kabul etmek zorunda kaldı.¹³ Bursa'da örnek bir hayat sürdü. Kadılığı sırasında, 3 Ramazan 1493 senesinde vefat etti.¹⁴

Yetim Alâeddin

Bu devrin değerli âlimlerinden biri de Yetim lakabıyla bilinen Alâeddin Ali el-Aydinî Efendi'dir. Sultan Murad Han zamanında veba hastalığı yayılmıştı. Bu salgında bütün yakınları ölmüş, bir tek halası kalmıştı. Ergenlik dönemine kadar da onu halası büyütmüştü. Bu yüzden kendisi bu lakapla anılır oldu.

Ergenlik çağına gelince Tire'ye gitti. Orada ilimlerin temellerini ve yazmayı öğrendikten sonra Bursa'ya gitti. Bursa'da da ilimle uğraştı, orada bulunan müderrislerden dersler aldı. Sultan Mehmed Han, İstanbul'da Semân medreselerini inşa ettiğinde orada kalan öğrencilerin başında geliyordu. İstanbul'da ilim tahsilindeki zayıflamayı görünce pek çok öğrenci ilim öğrenmek için civar illere göçtü. O da Tire'ye gitti. Kadızâde o sırada Tire'de müderrislik yapıyordu. Onun yanında ilim tahsili için çokça vakit geçirdi. Sultan Mehmed Han Kadızâde'yi İstanbul'daki Semân medreselerinin birine tayin edince o da hocasıyla birlikte İstanbul'a gitti.¹⁵ Bursa'daki kadılık görevine getirilinceye kadar da Kadızâde'den hiç ayrılmadı. Kadızâde, onu makam verilmesi için Sultan'ın huzuruna göndermek istediye de "Herhangi bir makama gelmeyeceğime dair Allah'a verilmiş sözüm var." diyerek buna razı gelmedi. Bursa'da, küçük bir evde yaşamaya devam etti. Bir ailesi ve çocukları olmadı. Kendini sadece ilim okutmaya adadı. Herkese ders verir, hiç kimseyi derslerinden mahrum etmezdi. Hatta tek bir

¹³ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 314.

¹⁴ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 316.

¹⁵ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 538.

günde sarf, nahiv, tefsir ve hadis gibi neredeyse yirmi ders okuturdu. İlimlerin tamamında mâlûmat sahibiydi. Allah için ve onun rızâsı için kendisini adamıştı. Hiç kimseden ücret almaz, hediye dışında bir şey kabul etmezdi. Asla maaş da kabul etmedi. İlim ve ibadet dışında bir uğraşı asla olmadı.

Çok ince yazıları dahi okuyabiliyordu. Çok güzel el yazısı vardı. Dağılmış kitapları satın alır ve onları tamamlayıp cilt yapardı. Cilt sanatını da iyi bilirdi. Bu yolla çok sayıda kitabı olmuştu. Merhum, 1514 senesinde vefat etti.¹⁶

Molla Yegân Mehmed Bin Armağan

Aydın'ın yetiştirdiği önemli fıkıh âlimlerinden olan Molla Yegân, âlim bir aileye mensuptu. Çocukluğunu Aydın'da geçiren Molla Yegân, temel eğitimi de Aydın medreselerinde tamamladıktan sonra Bursa'ya gitmişti. Bursa'da Molla Fenârî'ye talebe olma fırsatı bulan Molla Yegân, buradan icazet aldı. Molla Fenârî, Molla Yegân'ı çok sevmişti. Onu yeğeni ile evlendirmek istedi. Ancak Molla Yegân, gönlünün başka bir hocasının kızından yana olduğunu söylemesi ve onunla da evlenmesiyle Molla Fenârî ile arası açılmıştı.¹⁷

Molla Yegân uzun yıllar Bursa'da farklı medreselerde müderrislik yapmıştı. Daha sonra ise kendi adıyla anılan medresede müderrislik yapmıştı. Molla Fenârî sağ olduğu müddetçe hep geri planda kalan Molla Yegân, Fenârî'nin ölümünden sonra Bursa'da Baş Müderrisliğe ve Kadılığa yükseltilmişti. Oldukça başarılı bir âlim ve adil bir kadı olan Molla Yegân kısa sürede kendisini Sultan II. Murad'a sevdirmeyi başarmıştı. Sultan II. Murat, Molla Yegân'ın sohbetlerinden büyük zevk alır ve takip etme gayreti gösterirdi. Sultan Murad Han'ın onun sözlerini önemseydiği, kritik konularda onun fikirlerine başvurduğu da bilinmektedir. II. Murad zamanında Molla Yegân, Şeyhu'l-İslamlığa kadar yükselmişti. Böylece o, Osmanlı'nın üçüncü Şeyhu'l-İslamı olmuştu.

İlerleyen yıllarda hacca giden Molla Yegân, burada Osmanlı ilim dünyasının önemli simalarından biri olacak olan Molla Gürânî ile tanışmıştı ve onu alıp Bursa'ya getirmişti. Molla Yegân, Molla Gürânî'yi iltifat dolu sözlerle Sultan II. Murad'a takdim etti. Sultan II. Murad hem Molla Yegân'a güvendiği için hem de Molla Gürânî'deki cevheri gördüğü için Molla Gürânî'yi kabul etti. Daha sonra onu oğlu şehzade Mehmed'e ders vermesi için görevlendirdi.

¹⁶ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 540.

¹⁷ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih-V*, çev. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s. 66.

Molla Yegân, 1453 senesinde Bursa'da vefat etti. Yıldırım Bayezid Külliyesi içindeki hazireye defnedildi. Daha çok talebe yetiştirmekle meşgul olan Molla Yegân, kitap yazmaya pek fırsat bulamamıştır.

Seferşah

Tire'de zaviyesi ve mektebi bulunan Seferşah, XV. yy'ın ünlü emirlerindendir. Neslihan Mescidi banisi olarak görünen Hasan Çelebi'nin babasıdır. Yıldırım Bayezid tarafından Balkanlara taşınan adlardandır. Edirne'nin fethinde bulunmuş ve bu nedenle de kentin kurucuları içinde yer almıştır. Bektaşî babası olan Seferşah'ın, Birgi, Manisa, Çanakkale (Ezine), Edirne (Kaval Minare) zaviyesi kayıtları vardır. Ezine'de onun adıyla anılan bir bulunurken Eskişehir'in Karacaşehir'i'nde vakıf arazileri vardır. Molla Fenari'nin hocasıdır. Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminin ünlü adlarındandır. Seferşah, 1439 yılında Edirne'de vefat etmiştir. Edirne'de kendi adıyla anılan mahallesi vardır. Zaviyesi bahçesinde gömülüdür.¹⁸

Kadıızâde Kâsım

Bu devrin âlimlerinden biri de ilmiyle amel eden, kıymetli ve erdemli, Kadıızâde diye bilinen Kâsım Efendi'dir. Babası Kastamonu'da kadı idi. Alçak gönüllü, fakir ve yoksulları seven, sağlam inançlı, düzgün kişilikli, her zaman ilim ve ibadetle meşgul olan bir zâttı.

Devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Hızır Bey bin Celâleddin'in hizmetine girerek onun sayesinde pek çok ilimde ilerleme kaydetti. Daha sonra Tire'de müderris oldu. Sultan Mehmed Han, Semân medreselerini yaptıınca onu Tire Medresesi'nden bu medreselerden birine nakletti. Merhum daima ilimle meşgul olan, zeki tabiatlı, hoş karakterli, insaf sahibi ve güzel ahlâkıyla anılan biriydi. Rahmetli babam Şerhu'l-Mevâkıf'ı "A'râz" bahsinin başından "Cevâhir" kısmının sonuna kadar ondan okudu. Matematik ilimlerinde de bilgi sahibiydi. Bir süre sonra Bursa'ya kadı oldu. Kadılığında övgüye lâyık bir üslûbu vardı. Kadılık dönemi İslâm diyarı için tarihî günler olmuştu. Bir süre sonra Semân medreselerinin birine iade edildi. Sultan Bayezid Han tahta geçince Bursa kadılığını tekrar ona verdi, fakat o kabul etmedi. Ancak sultanın ısrarı üzerine istemeden kabul etmek zorunda kaldı.¹⁹ Bursa'da örnek bir hayat sürdü. Kadılığı sırasında, 3 Ramazan 1493 senesinde vefat etti.²⁰

¹⁸ Armağan, *Tire Tarih Ansiklopedisi*, s. 316.

¹⁹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 314.

²⁰ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 316.

Kara Hayreddin Paşa

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişim aşamasında ciddi katkılar sağlamış ailenin en önemli adıdır. Karesi Beyliği yöneticilerinden olan Kara Hayreddin Paşa, fetih sürecinden de kayda değer adlarındandır. Karesi Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra, devletin yapılanmasında hızla yükselmiş ve 1368 yılında sadrazam olmuştur. Tire'deki külliyesi önemli yapılar topluluğu özelliği taşımaktadır. Kara Hayreddin Paşa 1387 yılında Yenice'de (İznik) vefat etmiştir. Mezarı, medresesinin (Dar-ül Hadis) bahçesinde bulunmaktadır.²¹

Dede Ömer Rûşenî

XV. yüzyıl tasavvufunun zirve simgelerinden olan Dede Ömer Rûşenî Güzelhisarlı'dır. Güzelhisar-ı Aydın'da doğan ²² Dede Ömer Rûşenî, Aydın Halvetîyye tarikatının en büyük şeyhlerinden birisidir. Tasavvuf, hak ve hakikat vadisinde yüce mertebelere ulaşmış bir zattır. İlk ilim tahsili için Bursa'ya gitti. Dede Ömer Rûşenî burada şehrin cezbesine kapılıp ilim yolundan çıkmıştı. Süfli arzularının peşine düşen Dede Ömer Rûşenî edindiği kötü arkadaşlar sebebi ile kötü alışkanlıklar edindi. İçkiye, zevke ve safa hayatına meyletmeye başladı. Buradaki tahsil hayatı sırasında geçici gösteriş ve arzuların, heva ve hevesin pençesine düştü. Bu bedbaht hayatına rağmen ilmî faaliyetlerine de devam ediyordu. Bir müddet sonra Bursa Yeşil Medrese'ye (Sultan Medresesi) müderris olarak tayin edildi. Burada yasak bir aşk hikâyesi yaşamaya başladı. Bu olay üzerine görevinden azledildi ve Bursa'yı terk etti. Özünde iyi niyetli ve temiz bir insan olduğu için bu kötü alışkanlıklarından pişman olmuş, tövbe etmiş ve Bursa'dan uzaklaşmıştı. Bu kötü tecrübeleri onu tasavvufî hayata yakınlaştırmıştı. Bursa'yı terk ederek Konya Karaman'a gitmiş, burada bulunan ve devrin büyük sufilerinden olan yine bir Aydınlı Şeyh ve Dede Ömer'in de kardeşi olan Alaaddin Aydınî Efendi'ye intisap ederek geçmişte yaptığı bütün günahlara tövbe etmiş ve yeni bir hayata başlamıştı.²³ Karaman'da geçmişinden kurtulan Dede Ömer, Anadolu'dan iyice uzaklaşmak istemiş ve Azerbaycan'a giderek burada büyük sufiSeyyid Yahya-yı Şirvanî'ye intisap etmişti. Halvetî tarikatının büyük şeyhlerinden olan Yahya Efendi'nin yanında Halvetîlik'te büyük yol kat etmişti. Seyr-i sülûkunu burada tamamlayan Dede Ömer Rûşenî, Şirvanî'den icazet alarak irşad faaliyetlerinde bulunmak için Akkoyunlu Devleti'nin önemli şehirlerinden olan Gence, Tebriz ve Karabağ'da tasavvufî irşad faaliyetlerinde bulundu. Kısa sürede kendisini sevdiren Dede Ömer Rûşenî, "Rûşenî" mahlasını burada aldı. Farsçanın etkin olduğu bu

²¹ Armağan, *Tire Tarih Ansiklopedisi*, s. 202-3.

²² Dede Ömer Rûşenî, *Neynâme*, çev. Mustafa Uzun, İstanbul, 1990, s. 95.

²³ Mustafa İsmet Uzun, "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*, 9, 1994, s. 82.

çevrelerde Farsça “Rûşen”, “aydın” manasına gelmekteydi.²⁴ O da Aydın İli kökenli bir kişi olarak memleketinin isminin manasının Farsça karşılığını kendine isim olarak kabul etmişti. Kısa sürede Akkoyunlu ülkesinde şöhreti yayılmış büyük bir Halvetî şeyhi hâline dönüşmüştü.²⁵ Onun şöhreti sarayın da dikkatini çekmişti. Dede Ömer bir taraftan buralarda Sünnîliğin yayılmasına hizmet eden müessir bir şeyh olarak vazife yaparken bir taraftan da öncekilerin aksine ilâhî nitelikte dinî-didaktik şiirler yazmaya başladı. Şeyhinin vefatından sonra da onun yerine geçti. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan’ın eşi Selçuk Hatun’un yaptırdığı zaviyeye davet edilmiş ve irşad faaliyetlerini burada sürdürmesi istenmiştir.²⁶ Burada çok geniş çevrelere ulaşan Dede Ömer Ruşenî, devrin en büyük mutasavvıfları arasında yer aldı.²⁷

Molla Yegân

Âlim bir aileye mensuptu. Çocukluğunu Aydın’da geçiren Molla Yegân, temel eğitimini de Aydın medreselerinde tamamladıktan sonra Bursa’ya gitmişti.²⁸ Bursa’da Molla Fenârî’ye talebe olma fırsatı bulan Molla Yegân, buradan icazet aldı. Molla Fenârî, Molla Yegân’ı çok sevmişti. Onu yeğeni ile evlendirmek istedi. Ancak Molla Yegân, gönlünün başka bir hocasının kızından yana olduğunu söylemesi ve onunla da evlenmesiyle Molla Fenârî ile arası açılmıştı.²⁹

Molla Yegân uzun yıllar Bursa’da farklı medreselerde müderrislik yapmıştı. Daha sonra ise kendi adıyla anılan medresede müderrislik yapmıştı. Molla Fenârî sağ olduğu müddetçe hep geri planda kalan Molla Yegân, Fenârî’nin ölümünden sonra Bursa’da Baş Müderrisliğe ve Kadılığa yükseltilmişti. Oldukça başarılı bir âlim ve adil bir kadı olan Molla Yegân kısa sürede kendisini Sultan II. Murad’a sevdirmeyi başarmıştı.³⁰ Sultan II. Murat, Molla Yegân’ın sohbetlerinden büyük zevk alır ve takip etme gayreti gösterirdi. Sultan Murad Han’ın onun sözlerini önemsediği, kritik konularda onun fikirlerine başvurduğu da bilinmektedir. II. Murad zamanında Molla Yegân, Şeyhu’l-İslamlığa kadar yükselmişti. Böylece o, Osmanlı’nın üçüncü Şeyhu’l-İslamı olmuştu.³¹

²⁴ Dede Ömer Rûşenî, *Neynâme*, XVIII.

²⁵ Uzun, “Dede Ömer Rûşenî”, s. 82.

²⁶ Uzun, “Dede Ömer Rûşenî”, s. 82.

²⁷ Uzun, “Dede Ömer Rûşenî”, s. 82.

²⁸ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 142.

²⁹ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, C 5, s. 66.

³⁰ Abdülkadir Özcan, “Molla Yegân”, *DİA*, 30, 2020, s. 265.

³¹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 142.

İlerleyen yıllarda hacca giden Molla Yegân, burada Osmanlı ilim dünyasının önemli simalarından biri olacak olan Molla Gürânî ile tanışmıştı ve onu alıp Bursa'ya getirmişti. Molla Yegân, Molla Gürânî'yi iltifat dolu sözlerle Sultan II. Murad'a takdim etti. Sultan II. Murad hem Molla Yegân'a güvendiği için hem de Molla Gürânî'deki cevheri gördüğü için Molla Gürânî'yi kabul etti. Daha sonra onu oğlu şehzade Mehmed'e ders vermesi için görevlendirdi. Molla Yegân, 1453 senesinde Bursa'da vefat etti. Yıldırım Bayezid Külliyesi içindeki hazireye defnedildi. Daha çok talebe yetiştirmekle meşgul olan Molla Yegân, kitap yazmaya pek fırsat bulamamıştır.³²

Ahmedî

Tam olarak doğum yılı bilinmemesine rağmen kaynaklara göre 1412 ya da 1413 yılında doğmuş olabileceğine dair görüşler vardır. Babasının adı Hızır olup takma ismi Tâceddîn'dir. Hayatı hakkındaki bilgilerin az ve dağınık olması sebebiyle Germiyanlı yahut Sivaslı olduğuna dair ihtilaf vardır.³³ Molla Fenârî ve Râzî geleneğinin taşıyıcısı olan Hacı Paşa ile yakın ilişki içerisindeydi. Molla Fenârî ve Hacı Paşa ile dönemin muterem şeyhlerinden birinin yanına gidince; şeyh efendi Ahmedî'ye üzümlere, ömrünün şiirler geçeceğini söylemiştir. Yanında bulunan Hacı Paşa'ya ise tıp ile ilgileneceğini ve bununla bileneceğini ifade etmiştir. Aynı şeyh efendi Molla Fenârî'ye ise Allah'ın sevdiği bir âlim olacağından bahsetmiştir. Taşköprülüzâde, bu olayın kısmen bu şekilde gerçekleştiğini rivayet etmiştir.³⁴ Mısır'da diğer âlimler gibi âlim Bâbertî'den ders almış olup buradan dönüşünde Aydınogulları'na intisab ettiği rivayet edilmişti. İsâ Bey'in oğlu Hamza'nın Arapça öğrenimine katkıda bulunmak için kasîde tarzında iki eser telif etmiştir. Bu eserler *Mîzânü edeb* ve *Mîyârü'l-edeb* isimlerini taşımaktadır. Buradan Germiyanogulları'na ve Osmanogulları'na ne zaman intisab ettiğine dair bir bilgi yoktur. Birçok eser telif etmekle beraber, eserleri çoğunlukla edebî nitelik taşımaktadır.³⁵

Şeyh Alaaddin

Aydın'ın yetiştirdiği en büyük mutasavvıflardan olan Dede Ömer Ruşenî'nin kardeşidir. Halvetî meşrep bir mutasavvıf olan Şeyh Alaaddin, devrin büyük Halvetî şeyhlerinden Seyyid Yahya-yi Halvetî'den hilafet almıştır. Oldukça etkin bir

³² Özcan, "Molla Yegân", s. 265.

³³ Günay Kut, "Ahmedî", *DİA*, 2, 1989, s. 165-67.

³⁴ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 96.

³⁵ Kut, "Ahmedî", s. 167.

mutasavvıf olan Şeyh Alaaddin Efendi, belli bir süre Bursa'da bulundu. Daha sonra İstanbul'a giden şeyh Alaaddin Efendi, İstanbul'da çok etkin bir sufi olmuş ve kalabalık bir kitle onun etrafında toplanmıştı. Sultan Fatih, bunun hem başkent in dirliği için bir tehdide dönüşmemesi için hem de Alaaddin Efendi'nin bu özelliğinin devletin menfaati için kullanılması amacıyla onu Karaman'a göndermişti. Larende'ye yerleşen Şeyh Alaaddin Efendi, vefatına kadar burada irşad faaliyetlerine devam etmişti.³⁶

Yusuf Balı

Molla Yegân'ın oğludur. Sultan II. Murad devri âlimlerinden olan Yusuf Balı, Osmanlı medreselerinde çeşitli şehirlerde uzun yıllar müderrislik yapmıştır.³⁷ Timurlular devri meşhur âlimlerinden olan Taftazanî'nin meşhur eseri olan "Telvih"e bir haşiye yazmıştır. Bu haşiye, "Eş'ari Fıkhi" üzerine Anadolu'da yapılan ilk çalışmalardandır. Ömrünün sonunda Bursa medreselerinde görev yapan Yusuf Balı, burada vefat etmiştir. Bursa'da medfundur. Esas adı Celâleddin Hızır olup 740'tan (1339) sonra doğduğu tahmin edilmektedir. Aslen Konyalı olan Celâleddin Hızır, tahsil için Mısır'a giderek Kahire'deki Şeyhûniyye Medresesi'nde ünlü Hanefî fakihî Ekmeleddin el-Bâbertî'den dinî ve aklî ilimleri okumuş, keskin zekâsı ve çalışkanlığı ile hocasının takdirini kazanmıştır.³⁸ Buradaki başarılarıyla Anadolu'da da ismini duyurmuş, Anadolu'dan okumak için Mısır'a gelen Molla Fenârî, şair Ahmedî, Bedreddin Simâvî ve Müeyyed b. Abdülmü'min gibi kişiler ondan yakınlık görmüşlerdir. Hacı Paşa'nın ders arkadaşlarından biri de Seyyid Şerîf el-Cürcânî'dir.³⁹

Hacı Paşa

Tam künyesi Celâleddîn bin Hızır'dır. Doğum tarihinde tam bir netlik olmamasına rağmen 1399 yılında doğmuş olabileceği düşünülmektedir. Esasen Konya'lı olmakla beraber Aydın'a yerleşmesi sebebiyle ve ilmî faaliyetlerini burada gerçekleştirmesi dolayısı ile Taşköprülüzâde onu Aydın ulemâsı arasında zikreder. Bunun yanında dördüncü tabaka âlimleri arasında gösterir.⁴⁰

³⁶ İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, s. 171.

³⁷ İpşirli, *Osmanlı İlmiyesi*, s. 171.

³⁸ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 52.

³⁹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 49.

⁴⁰ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 102.

Tahsilini ilerletmek üzere Aydınöğlü İsâ Bey'in izniyle Mısır'a gitmiş, meşhur âlim Bâbertî'den Hanefî fıkıı yanında aklî ilimleri okumuştur. Çalışkanlığıyla hocasının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Mısır'da Bâbertî'nin yanında bulunduğuş sıralarda ilmî çalışmaları Anadolu'nun birçok yerinde konuşılmaya başlanmıştır. Onu Mısır'da okutan âlim Bâbertî'nin ve Hızır Paşa'nın yanına gelerek itibar kazanmış âlimlerden biri de yukarıda zikredildiğı gibi Molla Fenârîdir. Molla Fenârî'nin yanında onu Mısır'da ziyaret eden diğerk âlimler ise; Bedreddîn Simâvî, Şair Ahmedî olmuştur. Onun derslerine eşlik eden bir diğerk âlim ise yine eserleriyle Anadolu'da Râzî temayülleriyle ön plana çıkan Seyyid Şerif Cürcânî'dir.⁴¹

Hacı Paşa, Kahire'ye ilimle meşgul olmak için gittiğı sırada kendisine bir hastalık nüfuz etmiş ve Hacı Paşa bu hastalık illetinden kurtulmak için çareler aramaya başlamıştır. Aklına gelebilecek en yakın çare tıbbî olduğundan, bu vesileyle tıp ile iştirak etmiştir. Hastalığını tedavi amacıyla tıpla uğraşmaya başlayan Hacı Paşa, yine bu sebeple, bu ilme vakıf olmaya başlamıştır. Kahire yılları onun için hep tıp hem de dinî ilimlerin mütehassıslığı açısından önemli bir yer teşkil eder. Öyle ki; tıp hasasında oldukça meşhur bir âlim olan *Cemâleddînİbnü's-Şevbekî*ve daha birçok tıp âlimi ona bu ilmi öğrenebilmesi için dersler vermişlerdir. Bu alandaki başarıları ona ün kazandırınca *Kalavun Bîmâristânı*'nda hekimlik yapması için görevlendirilmiştir.⁴²

Uzunca yıllar *Kalavun Bîmâristânı*'nda görev hekimlik görevini başarıyla sürdüren Hacı Paşa, tıp alanındaki şöhreti Anadolu'ya yayılınca; Aydınöğlü İsâ Bey'in onu tekrardan Anadolu'da görmek istemesi suretiyle geriye dönmüştür. Buraya kesin olarak ne zaman döndüğüş bilinmemektedir. Dönüşüyle beraber *Ayasluk*'ta kadı olarak göreve getirilmiştir. 1390 yılında Aydınöğülleri, Osmanlılar tarafından alınınca Hacı Paşa bu vesileyle Tire'ye yerleşmiştir.⁴³

Şöhretinin sebebi tıp, hekimlik ve bu alanlara dair vermiş olduğuş eserler olmasına rağmen, mantık ve kelâm ilmine dair eserleri de mevcuttur. Tıp alanında vermiş olduğuş eserlerinden biri *et-Te'âlîm fî İlmi't-tıp* olup bu çalışmasını Kahire'de bitirmiştir. Eser dört bölümden oluşmakta olup eserin giriş kısmında *Hipokrat, İbn Sînâ* gibi âlimlerin değerli bilgilerine atıf yapılmıştır. Bu âlimlerin tıp alanındaki

⁴¹ Cemil Akpınar, "Hacı Paşa", *DİA*, 14, 1996, s. 492-96.

⁴² Akpınar, "Hacı Paşa", s. 492-96.

⁴³ İsmail Çiftçioğlü, "Anadolu Beylikleri Döneminde Yetişen Çok Yönlü Bir Bilim Adamı: Hacı Paşa", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2005): 3.

bilgilerini vermiş ve bu eserinde bu bilgileri genişleterek daha büyük bir eser meydana getirmiştir. Eserin birinci bölümü tıp ilminin temellerini içerirken; ikinci bölüm ise yiyecek ve içeceklerin mahiyetleri hakkında bilgi verir. Yine aynı bölümün devamında ilaçların mahiyetleri hakkında bilgi verir. Üçüncü bölümde, organlara dair hastalıkları, bunların tanımlarını, belirtilerini ve çarelerini açıklar. Dördüncü bölümde ise; organlar sebebiyle açığa çıkmayan hastalıklardan ve bunların mahiyetinden bahseder. Eserin bitiş kısmına bir kapanış ekler: Bu kapanışın adı *Vasiyyet* olup tabiplerin bu mesleği icra ederken ne gibi ahlakî niteliklere sahip olmasından bahsetmesinin yanında, hastalar hususunda dikkat etmesi gereken önemli bahislerden bahseder.⁴⁴

Hacı Paşa'nın tıp alanında bir diğer eseri ise; *el-Ferîde fî zikri'l-agziyeti'l-müfide*'dir. Bu eser de önemli bir eser olup yukarıdaki mezkûr eserin bir açıklamalı özetini ifa etmektedir.⁴⁵

Onun tıp alanına dair vermiş olduğu eserlerinden biri de *Şifâü'l-Eskami ve Devâü'l-Âlâm* olup; hastalıkların tedavisi ve elementlerin ilacı anlamına gelmektedir. Hacı Paşa diğer eserleri gibi bu eserini de dört bölümde ele almıştır. Kâtip Çelebi'nin ifadesine göre eserin başı: "*Ey hastalıkların ilacı elinde olan...*"⁴⁶ ifadesiyle başlamaktadır.

Kadılık görevi yanında Ayasuluk ve Birgi medreselerinde hocalık, sarayda hekimlik yapan Hacı Paşa'nın bir Türk hekimi olarak hükümdardan ve saray erkânından çok itibar gördüğü ve halk tarafından sevildiği muhakkaktır. Onun Aydın ilinde telif ettiği bilinen yedi eserinde Aydınî nisbesini kullanmasından dolayı Aydınî olduğu sanılmıştır.⁴⁷

Kitâbü's-Sa'âde ve'l-iqbâl adlı eserini yazdığı 800 (1398) yılında Ayasuluk'ta görevi başındaydı. Fakat aynı yıl içinde istinsah edilmiş bir Şifâ'ü'l-eskâm nüshasında (Konya Müzesi Ktp., nr. 6358) Konevî nisbesiyle anılmasına dayanarak Îsâ Bey'in ölümünden sonra Aydınî Beyliği'ndeki siyasî karışıklıklar yüzünden bu yıl sonlarında Konya'ya gittiği söylenebilir. Bundan sonraki hayatının uzunca bir dönemi hakkında daha az bilgi bulunmaktadır.

⁴⁴ Akpınar, "Hacı Paşa", s. 492-96.

⁴⁵ Akpınar, "Hacı Paşa", s. 492-96.

⁴⁶ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübive'l-Fünûn*, çev. Rüştü Balci, 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 839.

⁴⁷ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 52.

Ali Esved

Afyonkarahisarlı olup babasının adı Ömer'dir. Tahsilini İran'da yaptı. Orhan Gâzi zamanında Anadolu'ya geldi ve İznik Medresesi'ne müderris tayin edildi.⁴⁸ Talebeleri arasında oğlu Niksârî Hasan Paşa ile Molla Fenârî de bulunmaktadır. 19 Ekim 1397 tarihinde vefat eden Ali Esved, İznik Şerefzâde mahallesindeki türbesinde medfundur.⁴⁹

Cemâleddin Aksarâyî

Asıl adı Mehmed'dir. I. Murad devrinde dinî, edebî ve aklî ilimler alanında ün yapmış âlimlerden biri olup nisbesinden de anlaşılacağı üzere Aksaraylıdır. Doğum tarihi ve öğrenimi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla beraber Aksaray'da yaşadığı, ilmî faaliyetlerini burada sürdürdüğü bilinmektedir. Bazı kaynaklarda soyunun dördüncü kuşakta Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) ulaştığı belirtilmektedir.⁵⁰ Kendi döneminde Cemâlî nisbesiyle tanınmıştır.⁵¹ O dönemde Cevherî'nin *eş-Şihâh* adlı lügatini ezbere bilenlerin tayin edildiği Aksaray Zincirli Medresesi'nde müderris olan Aksarâyî öğretim faaliyetini burada sürdürdü. Rivayete göre talebelerini üç kısma ayırırdı. Birinci kısma evinden medreseye giderken yol boyunca ders anlatırdı. Yürüyerek ders yaptıkları için bunlara "meşşâiyyûn" denilirdi. İkinci kısım talebe medresenin revaklarında toplanıp ders yapardı; bunlara da "revâkiyyûn" adı verilirdi. Üçüncü kısmı teşkil edenler ise medresenin içinde ders gören öğrencilerdi. Büyük dedesi Fahreddin er-Râzî'nin de yürürken ders anlattığı rivayet ediliyorsa da gerçekte yürüyerek ders anlatma Aristo'nun Lise'de uyguladığı bir metottur. Revâkiyyûn tabiri ise İslâmî literatürde İlkçağ felsefe ekollerinden biri olan Stoa ekolü mensuplarına verilen bir isimdir.⁵²

Devrinin ilim ve irfan hayatına büyük ölçüde hizmet etmiş olan Aksarâyî pek çok talebe yetiştirmiştir. Osmanlılar'ın meşhur âlimlerinden Molla Fenârî de Mısır'a gitmeden önce öğrencileri arasında bulunmaktaydı. SeyyidŞerîf el-Cürcânî, Aksarâyî'nin şöhretini duyarak talebesi olmak için Karaman'a giderken şehre yaklaştığı bir sırada onun *Şerhu'l-Îzâh*'ını inceleme fırsatı bulmuş, eserin aslının serhinden daha açık ve anlaşılır olduğunu görünce Aksarâyî'nin ilmî yetersizliğine

⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: TTK Basımevi, 2014, s. 84.

⁴⁹ Ahmet Özel, "Alâeddin Ali Esved", *DİA*, 2, 1989, s. 319.

⁵⁰ İrfan Görkaş, "Cemâleddin Aksarâyî'nin Hayatı-Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya 1995, s. 30.

⁵¹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 18.

⁵² Haşim Şahin, *Dervişler, Fakihler, Gâziler: Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022, s. 61.

hükmederek geri dönmek istemiştir. Ancak görüştüğü bazı kimselerden Aksarâyî'nin telifte güçlü olmamakla birlikte ders okutmada çok başarılı olduğunu öğrenmesi üzerine yoluna devam etmişse de Karaman'a vardığında Aksarâyî'nin öldüğü haberini duymuş ve burada karşılaştığı Molla Fenârî ile Mısır'a gitmiştir. Büyük âlim Zenbilli Ali Efendi de Cemâleddin Aksarâyî'nin neslinden geldiği için Cemâlî mahlasını almıştır. Cemâleddin Aksarâyî Bursalı Mehmed Tâhir'e göre 791 (1388-89),⁵³ Brockelmann'a göre 1377, Adnan Adıvar'a göre ise 1388 yılında memleketi olan Aksaray'da vefat etmiştir.⁵⁴

Şemseddin Sivasî

Daha çok 'Uyûnü't-tefâsîr adlı eseriyle tanınır. Hayatı hakkında çok az bilgi vardır. Gençlik yıllarını Sivas'ta geçirdiğinden Sivâsî nisbesiyle anılır.⁵⁵ Daha sonra İzmir'in Ayasuluk (Selçuk) ilçesinde yaşadığı için Ayasuluğî diye de bilinir. Küçük yaşlarda köle olarak Sivas'a getirildiği, tahsile burada başladığı, Zeyniyye tarikatının kurucusu Zeynüddin el-Hâfî'nin halifesi Ayasuluklu Şeyh Mehmed Efendi vasıtasıyla tasavvufa yöneldiği ve onunla birlikte Aydınoğulları'na bağlı bir merkez olan Ayasuluk'a giderek hayatının sonuna kadar burada yaşadığı bilinmektedir.⁵⁶ Tabibzâde, Şeyh Mehmed Efendi'yi Zeynüddin el-Hâfî'nin halifeleri arasında göstermiş, Şehâbeddin Sivâsî'yi onun yegâne halifesi olarak kaydetmiştir. Silsilesi devam etmediğine göre Sivâsî'nin bir mürşid sıfatıyla faaliyet göstermediği veya etkili olamadığı söylenebilir. Ölüm tarihi için 780 (1378), 803 (1400), 860 (1456) ve 880 (1475) yılları zikredilmektedir. Şerh'ale'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye (792/1390) ve 'Uyûnü't-tefâsîr (797/1395) adlı eserlerinin istinsah tarihlerinden hareketle 780'de (1378) öldüğü ileri sürülmüşse de şeyhi Zeynüddin el-Hâfî'nin 838'de (1435) vefat etmesi dikkate alınarak 860 (1456) yılında öldüğü kabul edilmiş ve mezar taşına bu tarih yazılmıştır.⁵⁷ Ancak 860 yılı anılan eserlerin istinsah tarihinden çok sonra olduğundan bu tarihin de şüphe ile karşılanması gerekir. Öte yandan bu eserlerin istinsah kayıtlarının yanlış olabileceği de söylenmiştir. Şehâbeddin Sivâsî genelde Zemahşerî ve Beyzâvî tefsirlerinin özetlendiği, bunların üzerine ta'lik, şerh ve hâşiye yazıldığı bir dönemde Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını tefsir eden nâdir müfessirlerden biridir.⁵⁸

⁵³ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri, 1299-1915*, çev. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınları, 1972, s. 291.

⁵⁴ Görkaş, "Cemâleddin Aksarâyî'nin Hayatı-Eserleri", s. 30-31.

⁵⁵ Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivasî", *DİA*, 38, 2010, s. 523.

⁵⁶ Şeker, *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat*, s. 256.

⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri, 1299-1915*, s. 91.

⁵⁸ Aksoy, "Şemseddin Sivasî", s. 525.

Hasan Paşa

1349 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kendisine “paşa” lakabı, Türkmenler’de âdet olduğu üzere babasının en büyük oğlu olması sebebiyle verilmiştir.⁵⁹ Babası, I. Murad devri âlimlerinden Afyonkarahisarlı Kara Hoca diye meşhur Alâeddin Ali Esved’dir. Niksârî nisbesini ya burada doğduğu veya bir süre bu şehirde yaşadığı için almış olmalıdır.⁶⁰ Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve I. Murad dönemlerinin önemli bir şahsiyeti olan Hasan Paşa, çocukluk yıllarını babasının uzun süre müderrislik yaptığı İznik’te geçirdi. Burada babasından nahiv dersleri aldıktan sonra Aksaray Zincirli Medresesi’nde müderris olan babasının hocası Cemâleddin Aksarâyî’nin yanına gitti. Âlî Mustafa Efendi’nin *Künhü’l-ahbâr*’daki ifadesine göre Hasan Paşa, bir süre beraber olduğu talebelik arkadaşı Molla Şemseddin Fenârî’den de istifade etmiştir.⁶¹ Hasan Paşa, hayatının büyük bir kısmını müderrislik yaparak ve içlerinde Kutbüddin İznikî gibi âlimlerin bulunduğu birçok talebe yetiştirerek geçirdi. Ancak son yıllarında kazaskerlik (826/1422) ve vezirlik gibi bazı görevler üstlendi. Hoca Sâdeddin Efendi, Ankara Savaşı’na (1402) katılan Osmanlı emîrleri arasında Hasan Paşa’nın adını da sayar.⁶² Ancak bu bilginin doğruluğu başka kaynaklarla teyit edilememektedir. Bursa’da eskiden beri adına bir cami ve medrese bulunduğu göre uzun süre burada ikamet ettiği ve görev yaptığı söylenebilir. Âşıkpaşazâde vezirler hakkında bilgi verirken Hasan Paşa’nın da adını kaydederek onun Bursa’da bir kervansaray yaptırdığını ve bunun yarı hissesini Medine vakfına tahsis ettiğini, sonradan oğullarının fakirleştiğini söyler.⁶³

Bazı araştırmacılar, Hasan Paşa adına inşa edilen cami ve medresenin Edirne’de olduğuna işaret ederek iki Hasan Paşa’yı birbirine karıştırmışlardır. Ancak kaynaklarda yer alan, “Kara Hasan Paşa mescidi, medresesi ve mektebi eski Gemlik yolu üzerindeki Deveciler Kabristanı’ndaydı. Burayı yaptıran Molla Alâeddin Ali Esved’in oğlu ulemâdan Kara Hasan Paşa’dır” ifadesi (meselâ bk. Ayverdi, s. 297), Edirne’deki Hasan Paşa ile Bursa’daki Hasan Paşa’nın ayrı kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Edirne’deki Hasan Paşa’nın mezar taşında “Hasan Paşa İbnü’l-Emîr el-a’zam ve’l-vezîr el-ekrem” ibaresi yazılıdır.

⁵⁹ Hüseyin Yazıcı, “Hasan Paşa, Niksârî”, *DİA*, 16, 1997, s. 338.

⁶⁰ Yazıcı, “Hasan Paşa, Niksârî”, s. 338.

⁶¹ Hüseyin Yazıcı, “Hasan Paşa, Hayatı, Eserleri ve al-İftitah fi Şarh al-Mışbah’ı”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul 1989, s. 14.

⁶² Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, C. 1, s. 169.

⁶³ Yazıcı, “Hasan Paşa, Niksârî”, s. 338.

Hâlbuki Niksârî nisbesini taşıyan Hasan Paşa'nın babasının adı Ali'dir. 827'de (1424) vefat eden Hasan Paşa'nın ölüm tarihi 800 (1397) olarak da kaydedilmektedir. Kaynaklar, kabrinin Bursa'da Deveciler Mezarlığı karşısındaki kendi medresesinde bulunduğu birleşmektedir. İsmâil Belîğ Efendi'ye göre bu yer daha sonra sanayi çarşısı olmuş, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Şemseddin Mısırî Efendi'den naklettiğine göre de yol için ortadan kaldırılmış olup yarım asır evvel mâmur iken bugün hiçbir izi kalmamıştır. Hasan Paşa daha çok nahiv sahasındaki eserleriyle tanınmıştır. Bu alanda kaleme aldığı şerhler Osmanlı medreselerinde çokça okutulan kitaplar arasında yer alıyordu. Titiz bir ilim adamı olarak tanınan ve eserlerini sade bir dille kaleme alan Hasan Paşa, şerhlerinde Basra-Kûfe dil mektepleri arasındaki ilmî tartışmalara da temas etmiş ve genellikle Basra mektebinin görüşlerini tercih etmiştir.⁶⁴

Ayasulug Çelebisi Mehmed

Kaynaklarda doğum ve ölüm tarihine dair bir bilgi olmamakla birlikte Râzî'nin fikirlerinin taşıyıcısı olan Molla Yegân'dan ders alması bakımından önem teşkil eder. Taşköprülüzâde onu, fazilet sahibi bir âlim olarak tanıtmıştır. Babası Fatih Sultan Mehmed'in hocalarından olup ismi Muslihuddîn Efendidir.⁶⁵ Molla Yegân'dan ders almış olup *Ağras Medresesi*'nde müderris olarak görev yapmıştır. İbnü's-Sâ'atî'nin meşhur eseri *el-Mecma* adlı eserine şerh yazmış olup bu şerhinde *el-Hidâye* adlı eserin şerhlerinde de alıntılar yapmıştır. Eserin sonunda, bu eserde geçen bazı fikirlere katılmadığını ifade etmiştir. Taşköprülüzâde bu eseri incelediğinden ve bu eserden istifade ettiğinden bahsetmiştir.⁶⁶

Sonuç

Fetret devri sadece Osmanlı Devleti açısından değil Osmanlı uleması için de bir kırılma noktasını oluşturmaktaydı. Bu ulema zümresi ilk defa siyaset ile sınanarak zor bir imtihandan geçmişti.⁶⁷ Bu imtihanı başarı ile veren ulema Osmanlı devletinin yeniden canlanmasında Çelebi Mehmed'in en büyük destekçileri arasında yer almıştı. Fetret mücadelesinden galip çıkan Çelebi Mehmed'in devleti yeniden inşâ faaliyetleri içerisinde kurduğu medrese müstesna bir yer tutmaktadır. *Sultan Han* lakabı ile anılan Çelebi Mehmed'in kendi adı ile

⁶⁴ Yazıcı, "Hasan Paşa, Niksârî", s. 338.

⁶⁵ Saffet Köse, "Hocazâde Muslihuddin Efendi", *DİA*, 18, 1998, s. 207-9.

⁶⁶ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Osmanlı Bilginleri*, s. 170.

⁶⁷ İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, s. 174.

kurduğu medrese *Sultan Medresesi* olarak anıldı. Fetretten sonra yeniden toparlanan Osmanlı devleti, beyliklerin de bir bir zayıflayıp Osmanlılar bünyesinde tarihe karıştığı bu dönemde Osmanlılar gücün yeni merkezi olurken Osmanlı payitahtı olan Bursa'da siyasetin ve ticaretin olduğu kadar ilmin de merkezi konumuna gelerek ciddi bir çekim merkezine dönüştü. Sadece Anadolu'da değil İslam dünyasının geneli içinde de önemli bir ilim merkezi haline gelen Sultan Medresesi çok geniş bir Müslüman muhitten âlimlerin yeni yurdu haline gelmişti. Bursa'da kurulan Sultan Medresesinde faaliyet sürdüren âlimlere bakıldığında yüze yakın bir âlimin burada ilmi faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Devrin kaynaklarından bu âlimlerin ancak kırk kadarının isimlerine ve bunlarında belli bir kısmının biyografilerine ulaşılabilir. Bu ulaşılabilen kadarının menşelerine bakıldığında Semerkand, Buhara gibi Türkistan muhitlerinden Şam Bağdat Halep gibi muhitler ile Kahire Mısır çevresinden âlimelerin geldiği görüldüğü gibi Sultan Medresesinin ulema kadrosunun ezici çoğunluğunu ise Anadolu beyliklerinden gelen âlimlerin oluşturduğu görülmektedir. Mısır, Şam ve Bağdat'tan gelen âlimlerin de esas menşelerinin ise yine Anadolu beylikleri olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu şehirlerinden çıkıp buralarda tedrisatını tamamladıktan sonra tekrar Anadolu'ya döndüklerinde ise Bursa'ya yönelip Sultan Medresesinde kendilerine yer bulmaktaydılar.

Çelebi Mehmed'in kurduğu Sultan Medresesinin ulema kadrosunun geneli değerlendirildiğinde farklı farklı muhitlerden Bursa'ya gelen âlimlerin %80'inden fazlasını Anadolu'dan beylikler dünyasından gelen âlimlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu beylikler içinde de Germiyanogulları, Aydınoğulları, Candaroğulları ve Karamanoğulları beylikleri kahir eksenini oluştıırken hemen hemen her beylikten âlimin bu tarihte Bursa'ya geldiği görülmektedir. Bu tablodan hareketle XV. yüzyıl itibarı Türkiye Selçukluları ile başlayan Anadolu'da ilmi geleneğin yaşanan Moğol istilasına rağmen yok olmadığı tam tersine canlanarak daha güçlendiği görüldüğü gibi XV. yüzyıl başında artık büyük bir dünya gücü olma yoluna giren Osmanlıların köpürtülerek iddia edildiğinin aksine devşirme bürokratlarından değil Anadolu'nun öz Türkmen kaynaklarından beslendiği ve Türk unsuru üzerinde yükseldiği rahatlıkla söylenebilir.

Kaynaklar / References

- Akpınar, Cemil. "Hacı Paşa", *DİA*, 14, 1996: 492-96.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivasî", *DİA*, 38, 2010: 523-26.
- Armağan, A. Munis. *Tire Tarih Ansiklopedisi*. İzmir: Efe Ofset Matbaacılık, 2012.
- Baltacı, Cahid. *Osmanlı XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri-I*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.
- Bilge, Mustafa. *İlk Dönem Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri-III. 1299-1915*. Çev. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, İstanbul: Meral Yayınları, 1972.
- Çiftçioğlu, İsmail. "Anadolu Beylikleri Döneminde Yetişen Çok Yönlü Bir Bilim Adamı: Hacı Paşa". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 2005.
- Dede Ömer Rüşenî. *Neynâme*. Çev. Mustafa Uzun, İstanbul, 1990.
- Görkaş, İrfan. "CemâleddînAksarâyî'nin Hayatı-Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 1995.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevârih-V*. Çev. İsmet Parmaksızoglu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevârih-I*. Çeviren İsmet Parmaksızoglu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- İnalçık, Halil. "I. Mehmed ile Merkezîyetçi Hükûmranlığın Yeniden Kuruluşu". İçinde *Sultan Mehmed Çelebi ve Dönemi*. Ed. Fulya Düvenci Karakoç, Bursa: Osmangâzi Belediyesi, 2014.
- İnalçık, Halil. "Mehmed I", *DİA*, 28, 2003: 391-94.
- İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlmiyesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Katip Çelebi. *Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütübive'l-Fünûn-III*. Çev. Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Köse, Saffet. "Hocazâde Muslihuddin Efendi", *DİA*, 18, 1998: 207-209.
- Kut, Günay. "Ahmedî", *DİA*, 2, 1989: 165-167.
- Özcan, Abdülkadir. "Molla Yegân", *DİA*, 30, 2020: 265-266.
- Özel, Ahmet. "Alâeddin Ali Esved", *DİA*, 2, 1989: 319.
- Şahin, Haşim. *Dervişler, Fakihler, Gâziler: Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Şeker, Mehmet. *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Osmanlı Bilginleri, Şakâ'iku'n-Nu'maniyye fi Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*. Çev. Muharrem Tan, İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Dede Ömer Rüşenî", *DİA*, 9, 1994: 81-93.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. Ankara: TTK Basımevi, 2014.
- Yazıcı, Hüseyin. "Hasan Paşa, Hayatı, Eserleri ve al-İftitah fi Şarh al-Mişbah'ı". *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 1989.
- Yazıcı, Hüseyin. "Hasan Paşa, Niksârî", *DİA*, 16, 1997: 338-339.

Yazar Hakkında / About Author

Dr. Öğr. Üyesi KEMAL RAMAZAN HAYKIRAN | Aydın Adnan Menderes Üniversitesi |
krhaykiran[at]adu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7840-0309

1979 yılında İzmir’de doğdu. İlk ve ortaöğretimini İzmir Çeşme’de tamamladıktan sonra 1998 yılında Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde eğitime başlamış, buradan 2002 yılında mezun olmuştur. 2004-2007 arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda (Orta Çağ Tarihi) yüksek lisansını, 2007-2015 yılları arasında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda (Orta Çağ Tarihi) doktorasını tamamlamıştır. Moğollar, Ortaçağ Türk ve İslam tarihi, kültür tarihi üzerine çalışmaları olan yazar halen Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde olup İslam Tarihi, Türk Kültür Tarihi, Selçuklu Tarihi, Düşünce Tarihi, Türk İslam Devletleri Tarihi gibi dersler vermeye devam etmektedir.

Asst. Prof. KEMAL RAMAZAN HAYKIRAN | Aydın Adnan Menderes University |
krhaykiran[at]adu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-7840-0309

He was born in 1979 in İzmir. After completing his primary and secondary education in İzmir Çeşme, he started his education at Uludag University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in 1998. He graduated from here in 2002. Ankara University Social Studies between 2004-2007 Graduated from the History Department of the Institute of Sciences (Medieval History), 2007-2015 from Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of History (Middle School) Age History) he completed her doctorate. Mongols, Medieval Turkish and Islamic history, cultural history. The author, who has studies on the subject, is still at Aydın Adnan Menderes University Faculty of History, Department of History of Islam, Turkish Cultural History, Seljuk History, Thought He continues to give lectures such as History, History of Turkish-Islamic States.

**OSMANLI DEVLETİ'NİN TEŞEKKÜLÜNDE
MEVLİD'İN ROLÜ**

**THE ROLE OF MEVLID IN THE FOUNDATION OF THE
OTTOMAN EMPIRE**

Prof. Dr. İsmail Güleç

OSMANLI DEVLETİ'NİN TEŞEKKÜLÜNDE MEVLİD'İN ROLÜ

Prof. Dr. İsmail Güleç

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Özet

Bu makalede iki soruya cevap vermeye çalışılacaktır. İlki Mevlid neden Osmanlı Beyliği'nin başkenti Bursa'da telif edildi? Diğer ise, neden asırlar boyunca halk arasında büyük bir ilgi ile okundu? Mevlit yazıldığı tarihten itibaren toplumda büyük ilgi görmüş ve okunmuştur. Bunun nedenleri arasında Mevlid'in edebi bir metin olarak başarılı olmasının yanı sıra muhtevasının çok değerli olmasının da rolü vardır. Ancak bu ikisi tek başına Mevlid'in neredeyse halkın kutsal kitabı haline gelmesini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun sebepleri arasında devrin siyasi ve inanç hareketlerinin yanı sıra devletin resmi görüşleriyle ve kurulmaya çalışılan sistemi desteklemesi ve işlerin kolaylaştırmasının da büyük rolü olmuştur. Mevlid sadece Türkler arasında değil, imparatorluğu oluşturan Türk olmayan milletler arasında da rağbet görmüş ve okunmuştur. Böylece İmparatorluğun Müslüman halkı arasında ortak bir inanç oluşmasında katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada, Mevlid'in devletin işlerinin ve toplumun inanç sisteminin teşekkülünde neden ve nasıl bir rol üstlendiğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Osmanlı Beyliği, Fetret Dönemi

THE ROLE OF MEVLID IN THE FOUNDATION OF THE OTTOMAN EMPIRE

Prof. İsmail Güleç

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Abstract

In this paper, two questions will be sought. First question is why was Mevlid copyrighted in Bursa, the capital of the Ottoman Principality? The second question is why has it been read with great interest among the people for centuries? Mevlid has attracted great attention in society since the date of writing and has been read. Among the reasons for this, Mevlid has been successful as a literary text, as well as the fact that his content is very valuable. However, these two alone are insufficient to explain the fact that Mevlid became almost the holy book of the people. Among the reasons for this, the political and faith movements of the era, as well as the official views of the state and the system to support the establishment of the system and facilitating the work has also played a major role. Mevlid was in demand and read not only among the Turks, but also among the non -Turkish nations that make up the empire. Thus, he contributed to the formation of a common belief between the Muslim people. In this study, it will be tried to draw attention to why and how Mevlid plays the role of the state's affairs of the state and the belief system of the society.

Keywords

Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, Ottoman Empire, Ottoman Interregnum

Giriş

Osmanlı Beyliği'nin onca beylik arasında öne çıkmasında ve hâkim olmasının altında yatan sebepler hâlâ tartışılır. Ben bu nedenlere edebiyatçı ve kültür tarihi çalışan biri olarak yaklaşıcağım. *Mevlid*'in neden diğer beyliklerde yazılmayıp Osmanlıların hükmü altındaki topraklarda yazıldığı konusundaki düşüncelerimi sizinle paylaşacağım.

Mevlid'in telif edilmesinin zahiri bir sebebi olduğunu biliyoruz. Malum Arap illerinden gelen bir vaizin vaazı esnasında Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerde hiç farkı olmadığını söylemesi üzerine kaleme alındığını biliyoruz.¹ Bir eserin, edebi bir metnin tüm Osmanlı coğrafyasına yayılması ve asırlarca okunmasının kanaatimce bu zahiri sebebin yanı sıra başka nedenleri de olmalı.

Aklıma gelen ilk neden dönemin ve zamanın ruhuna uygun olması ve devrin yöneticilerinin milletin din ve inanç dünyasını toplayabilmek için *Mevlit* gibi bir metne ihtiyacı duymalarıdır. *Mevlid* üzerinden İslamiyeti yeni öğrenen halka önce din öğretildi, sonra da öğretilen din ve inanç pekiştirildi. *Mevlid*'in müellifi Süleyman Çelebi'nin Emir Sultan'ın müridi olması ve Emir Sultan'ın da dönemin idarecileri ile olan yakınlığını² düşündüğümüzde durum daha da açık hâle gelmektedir.

Ben görünmeyen nedenleri maddeler halinde özetlemeye çalışayım.

1. *Mevlid*'in yazılabileceği bir iklimin olması

Şöyle bir soru sorsam, *Mevlid* neden Karaman'da, Kütahya'da Aydın'da yazılmadı da Bursa'da, Osmanlı başkentinde yazıldı? Bu sorunun cevabını hiç düşündünüz mü? Bursa'ya kadar gelebilen Arap vaizlerin oralara gitmemiş olması mümkün mü? Bu gezgin Arap vaiz Bursa'ya gelene kadar hiçbir yerde durup vaaz etmemiş olabilir mi? Muhtemelen diğer Türk illerinde de benzer tartışmalar olmuştur ancak *Mevlid* yazan biri çıkmadı. Üstelik Germiyanogulları gibi Osmanlılara göre çok daha büyük ve şair ve sanatkarı çok olan bir beylik var iken Osmanlı mülkünde yazılması dikkatinizi çekmiyor mu? Bunun kanaatimce iki nedeni var. İlki Bursa'da teşekkül eden daha çok hikemi İslam ve onun tezahürü

¹ Gelibolulu Âli. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*. haz. Mustafa İsen. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.

² Haşim Şahin. "Süleyman Çelebi'nin Yaşadığı Dönemde Osmanlı Kültür Hayatı" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*, ed. İbrahim Ethem Arıoğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022, s. 14-27.

olan tasavvufî hayatın canlılığı ile çok canlı olan gaza ruhunun dini ve peygamberi koruma konusunda da diri ve hassas olmasıdır.³

Size Bursa'da fethi müteakip kurulan medrese sayısını hatırlatırsam ne demek istediğim daha iyi anlaşılacak. İznik fethedildikten birkaç sene sonra medrese sayısı 11'i buluyor. İstanbul fethedildiğinde ise Anadolu'daki medrese sayısı 53 idi.⁴ Bu 53 medresenin önemli bir kısmı da Bursa'da. Bu aynı zamanda müderris ve medresede öğrenci sayısı ile cami ve mescitler hakkında da bize fikir veriyor. Küçük olmasına rağmen medreseye çok önem vermiş Osmanlıların yöneticileri. Ancak adam yetiştirirlerse devletin var olabileceğini ve yaşayabileceğini düşünmüşler. Bu medreselerde öğretilen İslam'ın yorumu ile İran ve Arap ülkelerinden gelen hocaların anlattığı İslam'ın yorumu arasında bir fark olduğu açık. Mevlid'in yazılması ve rağbet görmesinin önemli bir sebebi vaize gösterilen tepkinin de nedeni Osmanlı medreselerinin İslam yorumu ve pratiğinin de katkısı olduğunu düşünüyorum.

Süleyman Çelebi, Kuran, hadis, siyer, mağazi, hasais, şemail kitaplarında yer alan bilgileri öyle güzel derleyip sunmuş ki bu kitaplara ulaşması ve okuması mümkün olmayan halka Mevlit vasıtasıyla öğretmiştir. Mevlid'in bu özelliğini ve işlevini gözden kaçırmamız lazım.

3. İnanç Dünyasındaki Karışıklığa İzin Vermeme Arzusu

Siyasi olduğu kadar inanç bakımından da karışık bir dönemde inanç birliğini sağlamak ve sapkın görüşlerin neşvünema bulmasının önüne geçmek çok önemli idi.⁵ *Mevlid* muhtevası itibarı ile bu konuda büyük bir imkân ve fırsat sundu. Bu açıdan baktığımızda *Mevlid*'in sıradan edebi bir metin veya şiir olmadığını, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin üzerine inşa ettiği inanç dünyasının temel akidelerini de açıkladığını görürüz.⁶ Yazılmasına sebep olan olayın bir daha yaşanmaması için, toplumda benzer sapkın görüşlerin kendine taraftar bulmaması ve halka din ve imanı öğretmek için bir metne ihtiyaç vardı. Mevlid bu ihtiyacı da karşılıyordu. O yüzden halkın resmi milli kitabı gibi görülüp sahip çıktı.

³ Şahin, "Süleyman Çelebi'nin Yaşadığı Dönemde Osmanlı Kültür Hayatı".

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu. *Medreseler neydi ne neğildi? Osmanlılarda akli ilimlerin eğitimi ve modern bilimin girişi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.

⁵ Bilal Kemikli. "Süleyman Çelebi ve Mevlid" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*. Ed. İbrahim Ethem Arioğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022, s. 28-36.

⁶ Kemal Yavuz. "Mevlid'in Kaynakları" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*. Ed. İbrahim Ethem Arioğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022, s.47-62.

Mevlid'in kaleme alındığı dönemi hatırlayalım. Timur gelmiş, Osmanlı Devleti yıkılmanın eşiğine gelmiş, kardeşler taht mücadelesi veriyor ve ordu hem mağlup olmuş hem bölünmüş. Ülkede siyasi bir erk yok, dolayısıyla siyasi birlik de yok. İktidar ve güç mücadelesi Osmanlı mülkünün her köşesine yayılmış. Mücadele verilen alan sadece iktidar alanı değil, tasavvufi akımlar da henüz oturmamış ve yerleşmemiş, her taraftan gelen dervişlerin farklı görüşleri ile toplumu etkilemesi söz konusu.⁷ Böyle bir ortamda yazılan Mevlid, Hz. Peygamber üzerinden inanç dünyamızı da birleştirmeye çalışıyor.

Mevlid'in bir özelliği de hem camide hem tekkede okunmasıdır. Tüm tarikatlar asırlar boyunca tekkelerinde Mevlid okumuş ve okutmuştur. Bu yönüyle de tekke ile caminin arasındaki bağıdır. Bunu da Mevlid'in bir işlevi olarak kabul edebiliriz.

4. Türkçe olması

Mevlid'in bir rolü de Anadolu sahasında teşekkül eden Türkçenin kurucu metni olmasıdır. Yunus Emre ilahileri, Aşık Paşa'nın *Garipname*'si gibi metinlerle birlikte Türkçeyi inşa etmiştir. Selçuklu tecrübesini yaşayan ve gören Osmanlıların Türkçeyi devlet dili yapmak istemeleri ve bunu da Mevlid gibi metinler üzerinden halka aktarması çok önemli. Devletin resmi dilinin Türkçe olması demek sadece Türkçe kelimeler kullanılması demek değil. O kelimelerin anlam dünyasını da Türkleştirmemiz gerekiyordu. Mevlid bunu başardı. Gayritürk unsurlara Türkçeyi Mevlit ile öğretti ve belletti. Kendi dillerinde yazılan mevlidler bile Türkün zihin ve inanç dünyası bilinmeden anlaşılamazdı. Mevlid tercüme edildikçe Türk milletinin inançları da gayritürk unsurlara aktarılmış oldu.

Türkün devlet modeli

Türkün dört unsurlu devlet modelini bilirsiniz: Din ü devlet mülk (vatan) ü millet.⁸ Devlet bu dört unsur arasındaki dengeyi gözetmiş ve bozulmamasına dikkat etmiştir. Mevlid'in bu dört unsur arasındaki nizamın sağlanmasında da katkısı olduğunu düşünüyorum. Osmanlılar bu düzenin millet tarafını Mevlid ve ona benzer halk için yazılan eserlerle sağladılar. Değerli hocam Prof. Dr. İsmail Erünsal'ın her kütüphanede olması gereken kitaplarından birinde (2023), Osmanlı döneminde kadınların en çok okuduğu üç kitaptan birinin Mevlid olduğunu söyler. Diğer ikisi Yazıcıoğlu kardeşlerin *Muhammediye* ve *Envâru'l-Âşıkîn* isimli eserleri.

⁷ Feridun Emecen. "Mevlid Müellifi Süleyman Çelebi'nin Yaşadığı Çağa Genel Bir Bakış" Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü. Ed. Bilal Kemikli. Ankara: TÜBA, 2023, s. 33-48.

⁸ Osman Turan. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi-II*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999.

Bu eserler sayesinde milletimiz hüzn (ölüm) ve mutlu anlarında (doğum, düğün vs) hep Mevlid okudu, okumaya da devam ediyor. Çocuklarımıza en çok konulan isimlerin Hz. Peygamber'in ve onun ailesindeki fertlerin isimleri olmasında da Mevlid'in etkisi çoktur. 2022'de en çok tercih edilen isim Zeynep, peygamberimizin kızının adı. Erkeklerde de Yusuf, Miraç, Ali, Ahmet, Mustafa en çok konulanlar. Milletimiz hâlâ çocuklarına peygamber veya onunla ilgili şahısların isimlerini koymasında Mevlid'in asırlarca okutulmasının katkısı olduğunu düşünüyorum.

Halk dindarlığı

Din sosyologları dindarlığı kabaca kitabî ve halk olmak üzere ikiye ayırıyorlar. Kitâbî dindarlık daha çok mektep ve medreselerde öğretilen veya öğrenilen dindarlık iken halk dindarlığı kitâbî dindarlıktan beslenen ve coğrafya ve kültüre göre farklılık gösteren kimi örf ve adetler üzerinden yaşanan ve yaşatılan dinî hayattır.⁹

Mevlid halk dindarlığının temel kitaplarından. Osmanlı döneminde en çok okunan on kitap arasında Mevlid de yer alır. *Vesiletü'n-Necât* yani *Mevlid*, Hz. Peygamber'in doğumundan bahseden bir eser olarak tarif etmek, anlatmak o kitabı hiç anlamadığımı gösterir. *Vesiletü'n-Necât* dinin temel umdelerinin anlatıldığı ve öğretildiği muhtasar siyer, akâit ve ilmihal kitabıdır, bir başvuru eseridir. *Vesiletü'n-Necât* iman ve İslam'ın şartları ile başlar. Diğer peygamberler hakkında verilen kısa bilgi ile devam eder. Hz. Peygamber'i doğumunda vefatına kadar anlatırken yeri geldikçe ayet ve hadislere göndermede bulunur. Böylece sıradan bir Müslümanın bilmesi gereken bilgiler, duygular da katılarak bir daha unutulmayacak şekilde anlatılır.

Mevlid'in okunması ile gelişen dini musikiden hiç bahsetmedim. Bahirlerin makamları, aralarda okunan ilahiler, Mevlid'te okunmak üzere bestelenen musiki formları ve daha birçok şey. Bunu da sadece küçük bir not olarak kaydetmiş olayım. Teferruatını anlatmak vüsatimi aşacağı için hiç girmiyorum.

Bir soru ile sözlerime son vereyim. Lütfen bir an için Mevlid'in hiç olmadığını ve okunmadığını düşünün. Osmanlı milleti sizce nasıl olurdu?

Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim.

⁹ Mustafa Arslan. "Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri" *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), 2008, s. 9-34.

Kaynaklar / References

- Akkuş, M. & Derman, U. *Vesiletü'n-Necat (Mevlid): (Reisü'l-Hattatin Ahmed Kamil Akdik'in hattıyla)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008.
- Arslan, M. "Popüler Dini Yönelimlerin İncelenmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri" *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15), 2008, s. 9-34.
- Emecen, F. M. "Mevlid Müellifi Süleyman Çelebi'nin Yaşadığı Çağa Genel Bir Bakış" Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü. Ed. Bilal Kemikli vd. Ankara: TÜBA, 2023, s. 33-48.
- Erünsal, İ. *Yirmi İki Mürekkep Damlası*. Haz. Halil Solak. İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Gelibolulu Âli. *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım* haz. Mustafa İsen. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994.
- İhsanoğlu, E. *Medreseler neydi ne neğildi? Osmanlılarda akli ilimlerin eğitimi ve modern bilimin girişi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Kemikli, B. "Süleyman Çelebi ve Mevlid" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*. Ed. İbrahim Ethem Arioğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022, s. 28-36.
- Kemikli, B. (ed.). *Vesiletü'n-Necat Bir Şâheseri Yeniden Okumak*. İstanbul: Esenler Belediyesi, 2022.
- Köksal, M. F. *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necat (İnceleme-Tenkitli Metin-Diliçi Çeviri-Açıklamalı Dizin)*. Ankara: TDK, 2022.
- Pekolcay, N. *Mevlid*. TDV İslam Ansiklopedisi 29. İstanbul: TDV, 2004, 485-486.
- Süleyman Çelebi. *Vesiletü'n-Necat Kurtuluş Yolu Mevlid Şerhi*. Ed. Alim Yıldız. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.
- Şahin, H. "Süleyman Çelebi'nin Yaşadığı Dönemde Osmanlı Kültür Hayatı" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*, ed. İbrahim Ethem Arioğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022, s. 14-27.
- Turan, O. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi-II*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1999.
- Yavuz, K. "Mevlid'in Kaynakları" *Süleyman Çelebi ve Mevlid Geleneğimiz*. Ed. İbrahim Ethem Arioğlu, Mehmet Akkuş, Bilal Kemikli. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022, s.47-62.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. İSMAİL GÜLEÇ | İstanbul Medeniyet Üniversitesi |
ismail.gulec[at]medeniyet.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0174-148X

İsmail Güleç 20.10. 1970 İstanbul Kadıköy'de dünyaya geldi. Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini İstanbul Üniversitesi'nden aldı. 1993'te fakülte, 1997'de yüksek lisans ve 2002'de doktorasını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. Doktora tezi İsmail Hakkı Bursevi'nin *Ruhu'l-Mesnevi İsimli Eserinin İncelenmesi* başlığın taşımaktadır. 1996 yılında araştırma görevlisi olarak İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 2005 yılında yardımcı doçent olarak Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'ne atandı ve 2015 Haziran ayına kadar burada çalıştıktan sonra aynı ay içinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne atandı ve hâlen bu bölümde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Klasik Türk Edebiyatı, Türk Tasavvuf Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve özellikle Mesnevi tercüme ve şerhleri üzerine çalışmaktadır. Birçok kitap ve makalesi olan İsmail Güleç'in önemli çalışmaları arasında İsmail Hakkı Bursevi'nin *Ruhu'l-Mesnevi*'si ile *Türk Edebiyatında Mesnevi Tercüme ve Şerhleri* bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Prof. İSMAİL GÜLEÇ | İstanbul Medeniyet University |
ismail.gulec[at]medeniyet.edu.tr | ORCID: 0000-0002-0174-148X

Ismail Gulec was born in October 20, 1970 in Kadikoy. He graduated from The University of Istanbul, Faculty of Literature in 1993. His M.A. degree at Istanbul University, Institute of Social Sciences in 1997 and PhD degree at the same Institute in 2002. His doctorate dissertation is about *Ismail Hakki Bursevi's Masnavi Commantary, Rûhu'l-Masnavi*. He had worked between June 6, 1996 –October 5, 2005 at I.U., The Institute of Turkish Research Studies, as a researcher. Between October 6, 2005-June 23, 2015 he has worked at Sakarya University, Education Faculty, Department of Turkish Education as Associate Professor, assistant professor and professor. Starting from June 23, 2015, he has been working at Istanbul Medeniyet University as a Professor. He is interested in Old Turkish Literature, Turkish Mystic Literature, particularly Mavlana's Masnavi and it's translations and commentaries in Turkish. Dr. Gulec has many books and articles, participated in many international symposiums. One of the most important books' of him is Ismail Hakki Bursevi's *Ruhu'l-Mesnevi* (Istanbul: İnsan Publications, published in 2004) doctarate dissertation. Another is *Turk Edebiyatında Mesnevi Tercume ve Serhleri* (Istanbul: Pan, 2008). He is married and has two boys.

**BAB-SEB'A/YEDİ KAPI: DEVLET-İ
ÂLİYYE'NİN VE YENİÇERİ OCAĞI'NIN
KURULUŞUNDA TASAVVÛFÎ ZÜMRELER**

**SEVEN GATES: SUFI GROUPS AT THE
ESTABLISHMENT OF THE DEVLET-İ ALİYYE/GREAT
STATE AND JANISSARY CORPS**

Prof. Dr. Vedat Turğut

BAB-SEB'A/YEDİ KAPI: DEVLET-İ ÂLÎYYE'NİN VE YENİÇERİ OCAĞI'NIN KURULUŞUNDA TASAVVUFÎ ZÜMRELER

Prof. Dr. Vedat Turğut

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Özet

Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ilan ettikten sonra çevresindeki diğer beyliklerle olan bağları ve ilişkilerine dair dönemin “tevâifü'l-mülûk” olarak tavsif edildiği malumdur. Bu dönemde Osmanlı hanedan lideri, diğer hanedanlara karşı “eşitlerin arasında birinci” olarak kabul edilir. Tarihi rivâyetler, Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla Osmanlı Devleti'nin etrafında otonom olarak yer alan beylik topraklarının sancak halinde teşkilatlanarak doğrudan merkeze bağlanmasının birbirleriyle doğrudan ilişkili olduğuna işaret eder. Bu bakımdan, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşu ile ilgili olarak birbirinden farklı gibi görünen rivâyetlerin ele alınması elzemdir. Ocak kanunnâmelerinde geçen Bektaşî ve Mevlevîyye etkisine karşın, tevârihlerde Mevlana Köse Rüstem, Çandarlı Halil Paşa ve Lala Şahin Paşa gibi devlet adamlarının isimleri zikredilir. Bu bildiride birbirini tekdüz eder gibi görünen bu anlatıların, aslında bir gerçekliğin farklı pencerelerden görünümü olduğu anlatılmaya çalışılırken, ocağın kurulması fikrini verenlerin o dönemde yeni ortaya çıkan Buhara kökenli Nakşibendîyye Târikatı ve Büyük Selçuklu ilim ve tasavvuf dünyası ile ilgilerine dikkat çekilecektir. Ayrıca Yeniçerîlerin Hacı Bektaş Velî'yi “pîr” edinmelerinin sebebi de Zile'deki Bayezîdiyye Dergâhı'na dair vakfiyyeler üzerinden sarıhen ortaya konularak Bektâşîyye-Rifâîyye ve Bedevîyye'nin Devlet-i Âlîyye'nin kuruluşundaki rolleri belirginleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Mevlana Rüstem, Yeniçeri Ocağı, Nakşibendîyye, Beyce Sultan, Mencik Baba, Ebu'l-Kasım Gûrganî, Abdülkerim Kuşeyrî, Cemalüddin Musa Zilî (Savî), Bektaşîyye, Mevlevîyye, Bayezîdiyye, Bedevîyye, Bayezid-i Bistamî, Veysel Karenî

SEVEN GATES: SUFÎ GROUPS AT THE ESTABLISHMENT OF THE DEVLET-İ ALİYYE/GREAT STATE AND JANISSARY CORPS

Prof. Vedat Turğut
Bilecik Şeyh Edebali University

Abstract

After the declaration of independence of the Ottoman Empire, it is known that the period regarding its connections and relations with other principalities were described as 'tevâifü'l-mülûk'. During this period, the leader of the Ottoman dynasty was considered as 'first among equals' in relation to other dynasties. Historical accounts indicate that the establishment of the Janissary Corps led to the direct organization of autonomous pricipality lands around the Ottoman Empire as flags, effectively cutting off their ties to the center. Despite the influence of Bektaşî and Mevlevîyye orders, the names of statesmen such as Mevlâna Köse Rüstem, Çandarlı Halil Pasha, and Lala Şahin Pasha are mentioned in chronicles. Attention will be drawn to the newly emerging Naqshbandiyya Order of Bukhara origin and its connections to the intellectual and mystical world of the Great Selçuk Empire during this period. Furthermore, the reason why the Janissaries could adopt Hacı Bektas Veli as their 'pir' can be traced back to the Zile-based Bayezidiyya Dergâh through Dai Vakfiyyas, while the roles of the Bektashi-Rifai and Bedevi orders in the Devlet-i Aliyye will be presented in a tabulated form.

Keywords

Mevlana Rustem, Yenicharies Corps, Nakshibandiyya, Beyce Sultan, Mencik Baba, Ebulkasim Gurgani, Abdulkerim Kusheyri, Cemaluddin Musa Zili (Savi), Bektashiyya, Mevleviyya, Bayezidiyya, Bedeviyya, Bayezid Bistami, Veysel Kareni

Giriş

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'daki Moğol baskısının belirgin bir şekilde artması, Bizans sınırında kalabalık bir Türk nüfusunun yayılmasına sebep olmuştu. Alaüddin Keykubad'ın ölümünden itibaren asla çıkamayacağı kaotik bir dönemin içine düşen Selçuklu Devleti'nde sultanlar, devleti İlhanlıların hışmını memleketten uzak tutma siyasetine bağlı olarak yöneten Atabeylerin güdümünde kaldılar. İlhanlı baskısıyla uçlara yığılan kalabalık Türk nüfusu ise, birbirleriyle akraba olan Üveysî-Bayezidî Kayırhanlı (Kyrosian) ailesine mensup beyler tarafından idare ediliyorlardı. Her beyin kılıç hakkıyla elde ettiği topraklar üzerinde hüküm sürdüğü bu dönemde, beylikler arasındaki ilişkilere yön verme kudretine sahip din adamları ve âlimlere dair izleri, arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu için toplanan "Oğuz Kurultayı"nda Osman Gâzi'ye bütün beyler tarafından biat edildiğine ve hutbenin bütün şehirlerde Osman adına okunduğuna dair anlatılar, modern tarihçiler tarafından Osman Gâzi'nin nökeri konumundaki alplere indirgenmiştir. İbn Haldun başta olmak üzere bütün siyasetnâmelerde, Sultan'ın aynı asabiyeden olmayan bir orduya sahip olarak, kendisiyle akraba olanlara karşı bir üstünlük kurması gerektiği anlatılır. Bu bakımdan, Osmanlı hanedânının "primus inter pares" durumundan biricik sultan güç konumuna yükselmesini sağlayan en önemli atılım olan Yeniçeri Ocağı'nın kurulması etrafında isimleri zikredilenlere odaklanmak oldukça elzemdir. Murad Hüdavendigâr döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kurulması fikrinin kimlerden geldiği üzerine kaynaklarda birbirinden farklı görüşler bulunur. Bunlar ilk başta birbirlerini tekzip eder gibi görünse de aslında birbirlerini tamamlayıcı bilgilerdir. Sultan I. Ahmed dönemi Yeniçeri Kanunnâmesi'nin başında, ocağın kurulması fikrinin Hacı Bektaş evladından Timurtaş Dede, Mevlana'nın torunlarından Emir Şeyh Dede ve vezirlerden Bektaş Paşa'dan çıktığı belirtilir.¹ Sultan Murad, Germiyanoglu Süleyman Şah'ın Mevlana'nın torunlarından biri olan eşi Mutahhara Hatun'dan doğan kızını, oğlu Yıldırım Bayezid ile evlendirirken, Şah Çelebi'nin Kula dışındaki bütün topraklarını Osmanlılara bırakmasına dair siyasette Mevlevîyye'nin etkisi dikkate alındığında,² buradaki anlatının gerçekliği

¹ *Kavanin-i Yeniçeriyân-Yeniçeri Kanunları*, Haz. Tayfun Toroser, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011, s. 56-57).

² Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman-Âşıkpaşazâde Tarihi (1299-1502)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, 78-81; Mevlâna Mehmed Neşrî, *Cihannüma (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2008, s. 86-89; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul: Devlet Mat., 1932, s. 51; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevelevîlik*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1983, s. 44, 101-104; M. Çetin Varlık, *Germiyanogulları tarihi (1300-1429)*, Ankara: Atatürk Ün. Yayınları, 1974, s. 57-65; Vedat Turgut, "Germiyanogulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 5, (Sakarya 2017), s. 17-18; Turgut, "Osman Gâzi'nin Hanımları ve Çocukları", *Vakanüvis*, C. IV, Söğüt Özel Sayısı, (Sakarya 2019), s. 67-80; Sakıp Dede, *Sefine-i Mevlevîye*, I, Mısır: Matbaa-i Vahbiyya, 1283, s. 524.

hususunda şüpheye yer kalmaz. Hacı Bektaş Velî'nin Ocak tarafından pîr kabul edilmesi de bu anlatının doğruluğuna dair diğer bir karinedir. Osmanlı tevârihinde ise, Yeniçeri Ocağı'nın kurulması konusunu Çandarlı Halil Paşa'ya ilk açan kişinin Mevlâna Köse Rüstem olduğu bilinmektedir. Bu kişinin kimliği ve aidiyeti üzerinden, ocağın kurulmasına dair hikâyelerin diğerini tekzip etmeyen bir başka versiyonu ortaya çıkar. Âşıkpaşazâde'de Mevlâna Rüstem'in Osmanlı Sultanı'nın yanına Karaman diyarından geldiği belirtilir. Bu, onun Karamanoğulları'na bağlı yerlerden birinden hareket ettiğini gösterir.³ O dönemde Karamanoğulları'na bağlı olan Tarsus'ta kurulduğu anlaşılan Anadolu'nun ilk Hâcegân-Nakşibendî zaviyelerine dair eldeki vakfiyeler,⁴ Yeniçeri Ocağı'nın kurulması fikrini verenlerin Büyük Selçuklu Devleti'nin önde gelen âlim ve mutasavvıflarıyla olan bağlantılarına dair çok önemli ipuçları sunar. Rüstem Gâzi'nin Hacı Bektaş Velî'nin evlâdı olarak tanıtılan Kızıl Deli Sultan ile yakınlığına dair menâkıbnâmede geçen anlatılar da bu bağlamda oldukça önemlidir.⁵ Ancak bu konuya girilmeden evvel, Yeniçeri Ocağı'nın "pîri" olarak neden Hacı Bektaş Velî'nin seçildiği meselesi, daha önce yayınladığımız Zile'deki Bayezidîyye Dergâhı, Bayezid-i Bistâmî ve Veysel Karenî evlâdına dair vakfiyeler ışığında değerlendirilmelidir. Bunun için öncelikle Zile'deki Kalenderî Bayezidîyye Dergâhı'nı kuran Cemalüddin Musa Zilî'nin üst atası Bayezid-i Bistâmî ve Emirce Sultan'ın üst atası Veysel Karenî gibi erken dönem Müslüman sûfilere üzerinde durulmalıdır.

³ Âşıkpaşazâde, *Tevârih*, s. 75-76; Neşrî, *Cihannüma*, s. 83-84; Koçu, 2021: 17; Erdal Küçükyalçın, *Turna'nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018, s. 26-28; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul: Doğan Kitap, 2004, s. 21-22.

⁴ Tarsus'taki zaviyelere dair vakfiyelerin tarihleri daha önce Anadolu'da kurulan ilk Nakşî zaviyesi olarak tanıtılan Şeyh Hâce İshak Zaviyesi vakfiyesinden bir-iki sene öncedir. Bu tarikat kurucusu hâl-i hayattayken Anadolu'ya çok sayıda halifesinin geldiğini gösterir. Şeyh Hâce İshak'ın babası vakfiye belgesinde Ubeydullah el-Bakkalî olarak verilmiş olup, doğrusunun Baklî olabileceği ve Bayezid-i Bistâmî'nin şâtiyelerine şerhiyle ünlü olan Ebû Muhammed Sadrüddin Ruzbihan b. Ebî Nasr el-Baklî'nin neslinden geldiği tahmin edilebilir. Bkz. Hasan Demirtaş, "Nakşibendîlik'in Anadolu'da ortaya çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak-ı Rûmî Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 50, (Ankara 2018), s. 23-45; VGMA, D. 582/1, s. 10-12/5; VGMA, D. 1967, s. 163/38; Amasya'daki H. 807/M. 1405 tarihli diğer bir Nakşibendîyye zaviyesi için bkz. (Rüknüddin Mahmud Çelebi Buhârî) VGMA, D. 594, s. 249/186; TADB. V.C. 5; Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, C. I, (Haz. M. Aydın), Amasya: Belediye Kültür Yayınları, 2004, s. 134 (243-244). Amasya'daki vakfın kurucusu İmâdzâde Mahmud Çelebi, Ebu's-Suud Efendi'nin atalarından olup, torunlarından Bahaî Mehmed Efendi'nin Bahaüddin Nakşibendî'nin torunu olarak tanınması konusu oldukça önemlidir. Türkistan Hâcegânı için Tarsus'ta kurulan vakıfların şahitleri kısmında görülen Nakşî imzaları ve Nakşibendî silsilesi içinde gösterilen önemli mutasavvıflara yapılan atıflar fikrimizin delilleri olup, ilmin görünen üzerinden görünmeyeni de söylebilmek olduğu düsturunca konu aşağıda tafsilatıyla ele alınacaktır.

⁵ VGMA, D. 594, s. 49/44; VGMA, D. 594, s. 53/45; VGMA, D. 600, s. 272/347; H. Baki Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri", *VGMA*, S. 6 (Ankara 1965), s. 31-50; Turgut, "Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âliyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar (Hâcegân'dan Bektaşîyye ve Nakşibendîyye'ye)", *Cumhuriyet ve Bursa*, Bursa: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2023, s. 41-64.

I. Bayezid-i Bistâmî'den Cemalüddin Musa Zilî'ye

Haca Sadeddin Efendi, Yeniçeri Ocağı'nın kurulması emrini veren Murad Hüdâvendigâr'ın cülûs gününde doğan ilk oğluna Bayezid-i Bistâmî'nin adını verdiğini belirtir. Sultan II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun'un vakfiyesinde Sultan'ın adının "Şah-ı Bistam"ın adından mülhem olduğunun belirtilmesi ve Yıldırım Bayezid'in eşi Aydınoğlu İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'un vakfın tevliyetini Bodemya'daki Bayezidîyye şeyhi Abdülgaffar Çelebi'ye bıraktığına dair kayıt, Bayezid-i Bistâmî'nin Osmanlı ve beylikler dünyası üzerindeki etkisini gösterir.⁶ Onun kendi isminin Murad olması ve ikinci oğluna da Yakub ismini koyması ise, Veysel Karenî ile olan sıhriyetlerine bir karinedir ki aşağıda tafsilatıyla ele alınacaktır. Sultan'ın "Hüdâvendigâr" unvanı da Üveysî bir mutasavvıf olan Bahaüddin Nakşibendî ile alakalı olmalıdır. Sultan'ın "Hüdâvendigâr" unvanı da Üveysî bir mutasavvıf olan Bahaüddin Nakşibendî ile alakalı olmalıdır. Buhara yöneticilerine "Huda" denildiği, Üveysî bir karaktere sahip olan Bahaüddin Nakşibendî'nin de bu dönemde Buhara'nın manevî sahibi olduğunu hatırlamakta fayda vardır.⁷ Hem Hacı Bektaş Velî hem Osmanlılar ve hem de Karaca Ahmed üzerinde bu kadar derin ve büyük bir etkisi olan Bayezid-i Bistâmî'nin kimliği hakkında literatürde tam anlamıyla doyurucu bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Âli ve Âdem isimlerinde iki kardeşi olan Bayezid, en erken H. 160/M. 777'de doğmuş, H. 234 veya 261 (M. 848 veya 875)'te vefat etmiştir. Asıl adı Ebû Yezid Tayfur b. İsa bin Sürüşân olan Bayezid'in dedesinin, Mecûsî bir din adamyken Müslüman olduğu belirtilir.⁸ Bu söylemde dedelerinin İran'daki Sasanî hâkimiyetinin çöküşü ve İslâmiyet'in hızlıca İran coğrafyasında yayılmasında etkili olduğu fikri öne

⁶ VGMA, D. 740, s. 405/158; TADB. TTD. EV. 571, v. 53a; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, Bibliotheque Nationale de France, Ancien Fonds Turc, No. 69, v. 28b-29a; Turgut, "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kurluşu Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 53, (İstanbul 2018), s. 63-64/51-120; M. Akif Erdoğan, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri (Metin ve İnceleme)*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 121-130.

⁷ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008, s. 45.

⁸ Mecûsîlik inancında her şeyin başlangıcı olan Işık/Işk, aynı zamanda aşk kelimesinin de kökenidir. Bu yüzden evrende doğal olarak bulunan ateşin (-sonradan bulunmadı-) sönmemesi için mobedlerin nöbet tutukları ve bu nöbetin en hayırlısının sabah nöbeti olduğu bilinmektedir. Karanlığın, ışıksızlıktan ileri geldiği gerçeği yerine Işık'tan ayrı bir varlık gibi telakki edilmesinden dolayı, bu inançta düâlîte vardır. En büyük ışık kaynağı olan Güneş ve Ay'ın, bu dinde apayrı bir yeri olup, Sasanîlerin mobed/ateşgedesi olduğu Anahita Tapınağı'nın Ay için inşa edildiği bilinmektedir. İslâm'da bir işe/gazaya başlanırken "Allahü Ekber" ve Besmele ile başlanırken, Mecûsîlik'te "Hur-Ra=Parlayan Güneş" şeklinde başlanırdı. Tevrat'ın söze "Allah, ilk önce ışığı yarattı" şeklinde başlaması buna mebnidir. Keyânîlerden sonra, Sasanîlerden önce İran'a hâkim olan Arsakların, Eşkânî olarak anılmasının sebebi Işk/Aşk/Eşk'e olan bağlılıklarına bağlanabilir.

çıkartır.⁹ Esasen, bu noktada Bayezid'in "Bistamî" mahlası üzerinde durmak icab eder. İslamiyetin İran'da yayılmaya başladığı VII. asrın başlarında Bistam/Bestam isminin yaygın olarak kullanıldığı görülür. Roma İmparatorluğu ile Sasanîlerin birbirleriyle yaptıkları uzun süren savaşların başlamasından önce II. Hüsrev Perviz, annesi Türk olan babası IV. Hürmüz'ün ölümünden sonra kendisi aleyhine gelişen olaylar yüzünden Bizans İmparatoru Maurice'e sığınmış ve ondan aldığı destekle ülkesine yeniden hâkim olmuştu. General Phocas'ın Maurice'i öldürerek yönetimi ele geçirmesi üzerine başlayan savaşlar uzun yıllar devam etmiş, Hüsrev Perviz ile en geniş sınırlarına ulaşan Sasanîler, Rum Sûresi'ndeki büyük mucize mücebine çöküşün eşiğine doğru hızla yuvarlanmış¹⁰ ve İslam'ın câzibesine kapılarak karadeliklerine hapsolmuşlardı.¹¹

⁹ Ebu'l-Kasım Abdülkerim Kuşeyrî, *Risâle*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978, s. 80, 99; Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *İlk Zâhidler ve Süfler-Tabakatü's-Süfîyye*, Çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin yayınevi, 2018, s. 67; İbnü'l-Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017, s. 35, 77-78; Turgut, "Renkerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyası'na Prosopografik Bir Yaklaşım", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 57, (İstanbul 2021), s. 35-80; Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", *Vakanüvis*, C. 5, S. 2, (Sakarya 2020), s. 1029-1073; Turgut, "Ahu ve Derviş: XIII. Yüzyıl Tasavvuf Dünyası Üzerine Bazı Yeni Bulgular", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Merkezi*, s. 11-32; Helmut Ritter, "Bayezid Bistam", *İA*, II, s. 398-400; Süleyman Uludağ, "Bayezid-i Bistamî", *DİA*, V, s. 238-241. Bayezid'in dedesinin Mecusî ve isminin anlamının melek olduğu belirtilir. Sürûşan gibi Behmen de Ahura Mazda'nın oğlu kabul edilen altı melekten en büyüğünün adı olup, Sasanî hükümdarına danışmanlık edenlere verilen bir unvan olarak telakki edilir. Bkz. Nimet Yıldırım, "Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta", *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, S. 18, (2011), s. 148-170.

¹⁰ Savaşın başlarında Sasanîler Roma İmparatorluğu'nu her yerde yenmeye başlamışlardı. Hüsrev Perviz'in kendisine yardım etmesi karşılığında Bizanslılara bırakılan bazı toprak parçalarını geri almak şöyle dursun, Kudüs'e kadar bütün Roma toprakları istila edilmiş, büyük kutsal hac Kudüs'ten sonradan kurulacak olan Bağdat yakınlarındaki başkent Medâîn'e getirilmiş, Şahin adındaki Sasanî kumandanı Chalcedon/Kadıköy'e kadar Anadolu topraklarını da istila ederek yeni imparator Herakleius'u daha önce Kartaca lideri Hannibal'e karşı uygulanan taktiğin aynısını uygulamaya sevk etmişti. Bu sırada Rûm Sûresi'nin ilk beş ayeti nüzul oldu: "Elif, Lam, Mim. Rumlar mağlup oldu. En Yakın bir yerde onlar, bu yenilgilerinin ardından mutlaka galip geleceklerdir. Birkaç yıl içerisinde... Onların bu yenilgilerinden önce de sonra da emir Allah'ındır ve o gün mü'minler sevineceklerdir. Allah'ın yardımıyla, Allah dilediğine yardım eder, galip kılar. O, çok güçlüdür, çok merhametlidir. Allah'ın vaadi budur. Allah vaadinden caymaz, fakat insanların çoğu bilmezler". (Kur'an-ı Kerim, Rûm Sûresi, 30/1-5). Gerçekten de M. S. 614'ten 619 yılına kadar üst üste yenilgiler alan Romalılar, 627 yılında Medâîn'e girerek kutsal hacı geri alırken, Hüsrev Perviz de saray içinden bir darbe ile oğlu tarafından öldürülmüştür.

¹¹ Ebû Cafer Muhammed bin Cerirü't-Taberî, *Tarih-i Taberî*, III, Terc. M. Faruk Gürtunca, İstanbul: Sağlam Yayınları, tsz., s. 11-41; Mesûdî, *Mürucû'z-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2004, s. 162-172; Ahmed b. Yahya el-Belâzûrî, *Fütûhü'l-Büldan (Ülkelerin Fetihleri)*, Terc. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013, s. 274, 318-319; İbn Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih, İslam Tarihi*, I, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bahar Yayınları, (tsz.), s. 295-305.

Hüsrev Perviz'in Ahamenişler döneminde Batı'ya karşı kurulan üstün konumun benzerini gerçekleştirmişken, işlerin ters-yüz olmasında sadece Romalıların mucizevî geri dönüşü etkili olmadı. Hüsrev Perviz'in iktidarının başlarından itibaren kendisine çok güçlü muhalifler bulunuyordu. Bunların başında, kendisini eski Pers/Ahameniş Hanedanı'na bağlayan ve esasen Sasan ailesinin liderliğinde kurulan devletin, Parth kökenli "yedi" hanedandan¹² Mihran'a mensûb olan Behram Çupin adlı ünlü kumandan ile Hüsrev'in dayıları ve Hürmüz'ün kayınbiraderleri olan Bistam ve kardeşi Bendevî geliyordu. Kendilerini İsfendiyar'ın oğlu Behmen Dara/Darius'nın nesline bağlayan ve Çupin gibi yedi Parth hanedanından İspahbuhdan'a mensûb olduğu bilinen Bistam ve Bendevî'nin, Behram Çupin'e karşı ilk başta Hüsrev Perviz'e yardım ettikleri bilinir. Apokaliptik bir anlayışa sahip olan Gorgen Milad neslinden Behram Çupin kendisini müjdelenmiş bir mesih olarak gördüğünden, Sasanîlerin gaspçı bir hanedan olduğuna yönelik propaganda yapıyordu. Onun savaşı kaybedip Türk Hakanı'nın yanına sığındığı, Hakan'ın Hüsrev tarafından gönderilen elçiye Behram'ı vermeyi reddettiği, ancak elçinin Hakan'ın eşi vasıtasıyla Behram'ı öldürtmeyi başardığı da

¹² Bu hanedanlar, Sasanîlerden sonra hepsi Eşkânîlere olan intisaplarından dolayı Pehlû/Pehlevî kabul edilen ve üst düzey devlet işlerini uhdelelerinde bulunduran Karen, Surin, İspahbez, İspahbuhdan/İspendiyad, Mihran ile Zik/Zig idi. Bu hanedanların başındaki Sâsânîler, Erdeşîr ve babası tarafından Sâsân'a, anne tarafından ise Eşkânîlere/İşıklara dayanır. Devlete adını veren Sasan hanesinden sonra, devletin en önemli hanedanı Karenliler ve İspahbuhdanlardı. Karen Farsça'da "ârî, soylu" anlamında olup, aşağıda Veysel Karenî hakkında bilgi verilirken açıklanacağı üzere bu hanedanın Türk kökenli olması kuvvetle muhtemeldir. Karenîler, Sâsânîler dönemi başlarında Nihavend (Med toprakları) dolaylarında ikamet ediyordu. Bu aile, Sâsânî dönemi sonlarına doğru Sevad civarında yaşamaya başladı. Kubad zamanında Suhra ve oğlu Zermihr ile öne çıkarak Mihranîleri dengelediler ve İslam fütuhâtına Karin liderliğinde isyan ettiler. Sistan bölgesinde ikâmet eden Surinîler ise, Eşkânîlerde olduğu gibi Sâsânî imparatorluğunda da ordu komutanlıklarını ellerinde bulunduruyordu. İspahbez hanedanı Sâsânî döneminin ilk yıllarında Dihistan ve Gûrgan dolaylarında bulunmaktayken, son dönemlere doğru Taberistan bölgesine yerleşmişlerdi. İspendiyad/İspahbuhdan hanedanı, Rey taraflarına hâkimdi. IV. Hürmüz'ün onlardan bir hatunla evlenmesinden dolayı bu hanedan devletin son dönemlerinde ön plana çıkmıştır. Bazı kaynaklar, Hürmüz'ün kayınpederi olan Asparapet'in aynı zamanda I. Hüsrev Anuşirvan'ın dayısı olduğunu öne sürerek hanedanın Türk kökenli olduğuna işaret eder. Mihran hanedanı mensupları, Ermenistan taraflarına hâkim bulunuyordu ve orduda etkin bir konumdaydı. Behram Çupin bu aileye mensuptu. Sonuncu büyük hanedan ise, Yunanlıların adına Zik dedikleri hanedandır. Bunlar, ellerinde bulundurdıkları toprakları devlet adına gözetmek ve buraları kontrol altında tutmakla görevliydi. Sâsânîler döneminde Vaspuhran sözcüğü ile bu hanedanlara mensup kimseler kastedilirdi. Bkz. Parvaneh Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire-The Sasanian-Pathian Confederacy and The Arab Conquest of İran*, London-New York 2008, s. 83-153; Ahmet Altungök, *Eski İran'da Din ve Toplum*, (M. S. 226-652), İstanbul: Hikmet Yayınları 2014, s. 38-44; Hüseyin Gökalt, *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci (Hulefa-i Râşidîn Dönemi)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, (Konya 2019), s. 52-54; İbn Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, III, s. 139.

dönemin kaynaklarında anlatılır. Behram'ın oğlu Merdanşah'ın Müslümanlara karşı mücadele ederken öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Onun bir diğer oğlu ya da Mihran adlı oğlundan torunu olan Siyavuş da Hamedan ve Rey'in fethi sırasında ortadan kaldırıldı. Behram'ın ölümünden sonra Behram'ın kardeşi Gordiya ile evlenen Bistam da yaklaşık yedi yıllık mücadelesinin ardından karısı tarafından öldürülmüş ve Hüsrev Perviz bu hizmeti karşılığında dayısının eski eşi Gordiya ile evlenmiştir.¹³ Bistam adına kurulan şehrin, günümüz Sistan Eyaleti'ndeki Şahrüz şehri yakınlarında olması ve Bistam'ın isyanda başarısız olması üzerine aynı bölgedeki Horasan'a kaçması, onun Türk kökenli olma ihtimâlini akla getirir. Müslümanlara karşı mücadelesiyle ünlü kumandan Ferruhzâd/Ferruh Hürmüz oğlu Rüstem, Azerbaycan hâkimi olan kardeşi İsfendiyar ve Behram ile Yezdicerd'e Merv'e kadar eşlik eden diğer kardeşi Hurrazâd da İspahbuhdan hanedanının üyeleri olarak gösterilir. Horasan Hâkimi olan Ferruh'un, evlenme teklifinde bulunduğu Perviz'in kızı Azermidoht tarafından öldürülmesi üzerine Rüstem, Azermidoht'u öldürerek babasının intikamını almıştır. Ferruhzâd'ı öldüren kişi Behram Çupin'in oğlu Siyavuş'tu. Rüstem, 10 yıl boyunca taç giyip devleti toparlamak ve bu sürenin sonunda tahtı Sasanî ailesinin erkeklerine, bulunmazsa kızlarına iade etmek şartlarıyla Perviz'in kızı Puran ile anlaşılarak onu başa geçirir. Bundan sonra Rüstem, kendisi gibi münecim olan akrabasından Nersî ve Caban ile beraber Müslüman fetihlerine karşı direnmeye çalışırken öldürülmüştür.¹⁴

Kadisiyye Savaşı'ndan sonra Müslümanlara İran'ın yollarını gösteren ve köprüler kurmaya yardım eden Burs dihkâni Bistam da burada anılmalıdır. Ancak bizim için asıl önemli olanı, Sasanî aristokratlarından Babil ve Hutarniye Dihkâni ve Hüsrev Perviz'in kuzeni Narsî oğlu Bistam'ın, Yezdigerd'in oğlu Firuz ile beraber cizye ve haraç ödemek koşuluyla yaşamlarını sürdürdükleri ve kendilerine Halife Hz. Ömer tarafından 2000 dirhem tayin edildiğine dair bilgidir. Narsî'nin Anuşirvan I. Hüsrev'in ünlü danışmanı ve dünürü Şapur'un Guşnasb ile evlenen kızıdan doğduğu, Hüsrev Perviz'in ise Türkzâde Hürmüz ile evlenen diğer kızıdan dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Yani burada adı geçen Bistam da Perviz

¹³ Bu isim Kürdiye şeklinde de okunduğundan, Behram Çupin ve dolayısıyla Mihran'ın Kürd asıllı bir hanedan olduğuna dair iddialar bulunmakla beraber, hanedanın kürtlüğüne dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır.

¹⁴ Taberî, *Tarih-i Taberî*, III, s. 11-41, 485-487; Mesûdî, *Mürücü'z-Zehab*, s. 162-172; Belâzûrî, *Fütûhü'l-Büldan*, s. 274, 318-319; İbn Esîr, *El-Kâmil fi't-Târih*, I, s. 295-315, III, s. 32-35, 125; Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire*, s. 83-153; A. Zerrinkûb-R. Zerrinkûb, *Sâsânîlerin Siyasi Tarihi*, Çev. Ali Hüseyin Toğay, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2019, s. 144-146; Muzaffer Duran, "Eski İran'da (Persler, Parthlar, Sasanîler) Veraset İdeolojisi", *OANNES*, 3/2, (Eylül 2021), s. 329-357.

gibi yukarıdaki paragrafta anlatılan Bistam ve Bindeveyh/Bendevî'nin yeğenidir. Büyük Bistam'ın iki oğlu Bindeveyh ve Tireveyh, sadece Fars krallarının yiyebileceği kutsal meyveden sorumlu Babil Dihkânı olan kuzenleri Narsî'nin ordusunda onunla beraber Müslümanlara karşı savaşmıştı. Küçük Bistam'ın Mahadur Gushnasb adındaki kardeşi, Perviz'i öldüren oğlu II. Kubad'ın oğlu III. Erdeşir'in tahta çıkışında etkin rol oynarken, oğulları Kubad ve Anuşagan Halid b. Velîd'e karşı giriştikleri savaşta öldürülmüşlerdir. Bistam'ın kuzenlerinden Faruk Hürmüz ise Perviz'in kızlarından Puran'ın tahta çıkışında etkin bir rol almıştır. Hz. Ömer'in maaş bağlattıkları arasında esir edilerek Medine'ye götürülülen ve orada Müslüman olan Hürmüzân da vardır. Hüsrev Perviz'in kayınbiraderi ve Behram Çûpîn'in kardeşi olan Hürmüzân'ın Hz. Ömer'e düzenlenen sûîkastten sorumlu tutulduğu için Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah tarafından öldürüldüğü, bundan dolayı kendisine kısas uygulanması gerektiğine hükmeden Hz. Ali'nin halifeliği döneminde Muaviye'nin yanına kaçan Ubeydullah ise Sıffin Savaşı'nda Muaviye için savaşırken öldüğü belirtilir. Bu dönemde Mekke'ye esir olarak getirilenşer arasında en önemlileri III. Yezdigerd'in kızları Şehrbanu ve Mehrbanu'dur. Şehrbanu, Hz. Hüseyin ile evlendirilirken, bir kardeşi Hz. Hasan ile, Mehrbanu adlı kardeşi ise Hz. Ebû Bekir'in oğlu Muhammed ile evlenmiş, Hz. Hüseyin'in Şehrbanu ile evliliğinden Hz. Zeynûlabidin, Mısır'da şehid edilen Muhammed'in Mehrbanu ile olan evliliğinden ise Hz. Kasım dünyaya gelmiştir. Hz. Kasım'ın Urve adlı kızının ise İmam Muhammed Bakır ile evlendiği ve Hz. Cafer-i Sâdık'ın bu evlilikten dünyaya geldiği de bilinir. İran'ın Şiîliği hususundaki en önemli etkenlerin başında bu sıhrîyyet gelir. "Gazâle", "Sülâfe", "Harâre", "Cûde", "Helvâ", "Selâme", "Şâhâferîd", "Seyyidetü'l-beled", "Keyhâh Bânuye" ve "Şâhzenân" gibi isimlerle de anılan Şehrbanu'nun adına meş'um Kerbela Vak'ası ve sonrasında rastlanmaması, doğum yaparken vefat ettiğine dair rivâyetleri kuvvetlendirir. Bu vak'dan sadece onun oğlu olan İmam Zeynûlabidin'in kurtulması dikkat çekicidir. Hz. Hüseyin'in diğer oğlu Ali'nin annesi olan Leyla'nın annesi Meymûne'nin Ebû Süfyan'ın kızı olduğuna dair bilgi de bu bağlamda önemlidir. İran'ın Şiîliği hususundaki en önemli etkenlerin başında bu sıhrîyyet gelir.¹⁵

¹⁵ Belâzûrî, *Fütuhât-ı Bıldan*, s. 296, 523; İbn Esîr, *El-Kâmîl fi't-Târih*, I, s. 308-315, İbn Esîr, *El-Kâmîl fi't-Târih*, II, s. 380-470, 495-515; İbn Esîr, *El-Kâmîl fi't-Târih*, III, s. 55-85; Taberî, *Tarih-i Taberî*, III, s. 458-462, 517-541; Elnura Azizova, "Kisra Sarayından Kerbelâ Sahrasına: Milli-Dinî Kimlik UNSURLU ve Tarihi-Mekıbevî Figür Arasında Maktellerde Şehrbanu", *Bilimnâme*, XLIV, (2021/1), s. 209-240; Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire*, s. 173-265; Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul: İFAV Yayınları, (2006), s. 238; Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci (Hulefa-i Râşidîn Dönemi)*, s. 82, 114, 152, 157, 195, 218-220, 282; Mustafa Ertürk, "Ubeydullah b. Ömer b. Hattab", *DİA*, XLII, (İstanbul 2012), s. 26-27; Osman Çetin, "Hürmüzân-ı Fârisî", *DİA*, XVIII, (İstanbul 1998), s. 498.

Bistam denilince Arapların Adnanîler kolundan gelen Bekir bin Vail kabilesinin ünlü kahramanı da akla gelir. Adnânîlerden Bekir b. Vâil'in en önemli kollarından biri olan Şeybanîlerden Bistam adlı bir kahramanın da Araplar arasındaki mücadeleler sırasında ölmesinden dolayı arkasından yakılan ağıtlarla uzun yıllar anıldığı belirtilir. Ebû Hanife ile öğrencilerinden İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî'nin de mensubu olduğu Bekrîler, Sasanîlere bağlı olarak Hire'de hüküm süren Kahtanîlerin Kehlan koluna bağlı Lahmîlerin¹⁶ lideri Numan bin Münzir'e tâbiydiler. Onların Hüsrev Perviz'in son Lahmî lideri Numan'ı öldürmesinden evvel kendilerine bırakılan hazinelerin ve silahların geri istenilmesi üzerine, 604-624 yılları arasındaki savaşlarda Sasanîleri mağlup ettikleri belirtilir. 630'da Mekke'ye giden bir heyet, Bekrîlerin tamamının Müslüman olduğunu Hz. Muhammed'e bildirmişlerdi. Şeybanîlerden Müsenna bin Harise'nin Halid bin Velîd'e ve daha sonra Sâ'd b. Ebî Vakkas'a bağlı olarak Sasanî kuvvetlerine karşı canla başla mücadele ederken aldığı çok sayıda yaranın etkisiyle şehid düşmesi de tarih kitaplarında destansı bir şekilde anlatılır. Zamanında Sasanîlerin Irak'a kadar hükümlerini sürdürmelerinde etkili olan Bekir bin Vail'e bağlı kollardan gelen Ebû Hanife Nu'man b. Sâbit ve İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin şahsında belirginleşen Hanefî fıkhnın Ebû'l-Leys Semerkandî ve İmam Kudûrî gibi sonraki temsilcileri vasıtasıyla Türkler arasında genel kabulünün sebebi de bu tarihi bağlarda aranabilir. Kahtânîlerden Lahmîlerin yerine Bekr b. Vail kabilesinin üzerine Hüsrev Perviz tarafından ikâme edilmeye çalışılan Kahtânîlere bağlı Tayy kabilesi, Muhiyüddin İbnü'l-Arabî gibi çok önemli mutasavvıf, âlim ve gâziler yetiştirmiş, savaşı kaybeden tarafta olsa da Hz. Ali'nin bir seferinde ele geçirilen Hatem et-Tayî'nin kızı Seffâne'nin babasının cömertliğine binaen peygamber tarafından serbest bırakılması, Tayy kabilesinin de İslam'a girmesinde oldukça etkili olmuştur.¹⁷

¹⁶ Kahtanîler ve Lahmîler Hakkında bkz. Mustafa fayda, "Kahtan", *DİA*, XXIV, (İstanbul 2001), s. 201-202; Mehmet Ali Kapar "Lahmîler", *DİA*, XXVII, (İstanbul 2003), s. 54-55;

¹⁷ İbn Esîr, *El-Kâmîl fi't-Târih*, I, s. 375-377, 384-387, 406; İbn Esîr, *El-Kâmîl fi't-Târih*, II, s. 380-470, Belâzûrî, *Fütûhü'l-Büldan*, s. 130, 274-294, 389; Taberî, *Tarih-i Taberî*, III, s. 390-442, 492-494; Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire*, s. 161-260; Gökalp, *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci (Hulefa-i Râşidîn Dönemi)*, s. 77-114; Ulaş Töre Sivrioğlu, "Sâsânilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi ve Savaş Stratejileri", *Turkish Studies*, Vol. 8/5, (Spring 2013), s. 675-703; Ahmet Önkal, "Bekir b. Vâil (Benî Bekir b. Vâil)", *DİA*, V, (İstanbul 1992), s. 362-363; Aydın Taş, "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *DİA*, XXXIX, (İstanbul 2010), s. 42-43; Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanife", *DİA*, X, (İstanbul 1994), s. 143-145; Adem Apak, "Şeybe (Benî Şeybe)", *DİA*, XXXIX, (İstanbul 2010), s. 47-48; Apak, "Tay (Benî Tay)", *DİA*, XL, (İstanbul 2011), s. 187-188; İshak Yazıcı, "Semerkandî, Ebû'l-Leys", *DİA*, XXXVI, (İstanbul 2009), s. 473-475; Cengiz Kallek, "Kudûrî", *DİA*, XXVI, (İstanbul 2002), s. 321-322; İsrail Balcı, "Müsenna b. Hârise", *DİA*, XXXII, (İstanbul 2006), s. 177-194.

Bayezid-i Bistâmî'nin Anadolu'daki belirgin etkisi, evladından Cemalüddin Musa Zilevî ile başlatılır. Yanlış olarak Cemalüddin "Savî" olarak bilinen Cemalüddin Musa, Şam'da Veysel Karenî ya da kızkardeşinin neslinden gelen Osman-i Velî/Rumî'ye intisap eder. Bilinenin tam aksine, Osman-ı Rumî/Velî ile Cemalüddin Musa'nın yolları sonradan ayrılmamış, Osman-i Rûmî'nin oğlu Ali el-Mücerred¹⁸ de babasının müridi Cemalüddin Musa'ya intisap ederek, ondan Bayezidiyye icazeti almıştır. Kalenderî fikir yapısına ve ruh haline uygun olarak "Samedânî"¹⁹ vasfıyla da anılan Ali el-Mücerred'in muhtemelen şeyhinin kızıyla yaptığı evlilikten Mûînüddin Halil adlı bir oğlu ile Fatma Hatun/Bacı adında bir kızı olur. Tokat'ın Zile ilçesinde kurulan Bayezidiyye Hankâhı, adı geçen kişiler tarafından Mûînüddin Halil'in oğlu Şeyh Edhem'e şart edilmiştir. İsmi Karayağız at/tay (Karatay) anlamına gelen ve İbrahim bin Edhem'in adını yaşatan Şeyh Edhem, Somuncu Baba'dan Hacı Bayram Velî'ye, Hacı Bayram'dan Akşemsüddin'e, Akbiyık Sultan'a ve Şücaüddin Velî'ye kadar pek çok Kalenderî Osmanlı mutasavvıfı üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Şeyh Yavsî'nin de Bayramî-Zeynî tarikatına bağlı bir şeyh olarak, Sultan II. Bayezid'in şeyhi olduğu bilinmektedir. Cemalüddin Musa'nın etrafında adları zikredilen Osman-ı Velî, oğlu Ali ve torunu Halil'in isimleri, Üveysî Emirce Sultan'ın çevresinde de yer alır ve kuvvetle muhtemel aynı kişilerdir. Bu kayıtlar, Bayezid-i Bistâmî'nin neslinden gelenlerle Veysel Karenî'nin neslinden gelenleri birbirleriyle birleştirdiği gibi, XIII. Yüzyılda Rufâîyye ve Bedevîyye gibi tarikatlarla da yollarını birleştirdiklerine net bir şekilde göstermektedir. Ali el-Mücerred'in kızı Fatma Hatun ise, Âşıkpaşazâde tarafından anlatılan Hacı Bektaş Velî'nin kerametlerini teslim için ihtiyar ettiği/seçtiği Kadıncık Ana olup, Mısır'ın Hacı Bektaş Velî'si konumunda olan Ahmed el-Bedevî'nin oğlu Şemsüddin Ahmed Bedevî ile evlenmiş, bu evliliğinden Âdil Bey adlı oğlu ve Ali Bey adında bir torunu olmuştur ki belki de Bektaşî Kızıl Deli Sultan bu kişidir.²⁰ Anadolu'nun pek çok yerinde Cemalüddin Musa Zilî'ye bağlı dervişler için zaviyeler kurulduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan özellikle Beyşehir'de kurulanı

¹⁸ Bu kavram, pek çok çalışmada yanlış şekilde "bekâr" şeklinde algılanmış ve kalenderîlerin hiç evlenmedikleri şekilde yorumlanmıştır. Hâlbuki mücerred kavramı, tasavvufî manada sık sık inzivaya çekilerek Allah ile yakîn olma çabası sergileyenler için kullanılır. Bkz. Süleyman Uludağ, "Mücerred", *DİA*, XXXI, (İstanbul 2020), s. 446-447.

¹⁹ Bu kavram Mücerred kavramının tamamlayıcısı olarak Allah'ın "kimseye muhtaç olmayıp, herkesin ona muhtaç olması" anlamına gelen isminden mülhem alır. Bu anlamda kalenderîleri herkese el açan dilenciler olarak lanse eden çalışmalar büyük bir yanılgı içerisindedir. İhlas sûresine yüklenen özel anlam kalenderîlikten gelir. Ahad yerine Farsça karşılığı olan Hûda kullanılırken, Samed ismi terkedilmemiş ve mücerred kavramıyla desteklenmiştir.

²⁰ VGMA, D. 1966, s. 1-4/1-7; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 35-80; Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", s. 1029-1073; Turgut, "Ahu ve Derviş", s. 11-32.

önemlidir. Yazılışının çok kötü olmasından dolayı, tahrir defterlerindeki “Zilî” ifadesi de Tahsin Yazıcı’nın menâkıbnâmedeki kısmı kendi ifadesiyle “zorlayarak” “Savî” okumasına bağlı kalınma isteğiyle çalışmalara aynen geçirildiği görülür. Yayınladığımız vakfiyye ile defterleri karşılaştırdığımızda oradaki ifadelerin de “Zilî” olarak okunması gerektiği kanaatine varılmıştır (Kalenderîler için bkz. Grafik 1).²¹

II. Veysel Karenî’den Emirce Sultan ve Şeyh Nu’mân Dede Garkın’a

Gazalî tarafından dünyadan vazgeçişin en iyi örneği olarak tanıtılan Veysel Karenî de Türkler nezdinde apayrı bir yere sahip olan İslam kahramanları arasında yer alır. Hz. Ömer’in Tâbiîn’in en hayırlısı olarak yâd ettiği Veysel Karenî, Yemenli Murad kabilesine mensûb Karen boyundan Âmir adlı birinin oğlu olup, ihtiyar ve hasta annesine olan düşkünlüğü sebebiyle Türkler tarafından çok sevilmiş ve örnek alınmıştır. İbn Hacer, onun nesebini *Üveys b. Âmir b. Cez’ b. Mâlik b. Amr b. Müs’ide b. Amr b. Sa’d b. Usvan b. Karen b. Rûman b. Nâciye b. Murad Muradî Karenî* şeklinde verir. Tasavvufta dünyadan vazgeçişini anlatan “Muradî” tâbîrinin Veysel Karenî ile ilgili olduğu, “Karen”in ise Sasanîler döneminde İran’da etkili olan ailelerden askerî işlerde ön plana çıkan Karen Hanedanı’na işaret ettiği üzerinde düşünülmelidir. Tarihî anlatıya göre Yemen’i yöneten Tubbaalar, Habeş Necaşîsinin neslinden Ebrehe tarafından istilâ edilmiş, burada büyük bir kilise inşa ettiren Ebrehe, Kâbe’ye gelen hacıları bu kiliseye yönlendirmek amacıyla Kâbe’yi yıkmaya girişiminde bulunmuş fakat kendisi ve ordusu Hz. Muhammed’in dedesi Abdülmuttalib’in Kâbe’yi Allah’a ısmarlamasıyla ebâbil kuşları tarafından telef edilmişti.²² Yemenlilerin Habeşî istilâsından kurtulmak amacıyla I. Hüsrev Anuşirvan’dan yardım istemeleri üzerine Sasanîler, Yemen’e müdahale etmişler ve buraya gönderilen birlikler Yemen’e yerleşmişlerdi. Veysel Karenî’nin dedeleri de muhtemelen Sasanîlere bağlı olarak bölgeye gönderilen bu birliklerle Yemen’e yerleşmiş Karenlilerdendi. Tarihî kayıtlar, buradaki Kahtânîlerle evlenen Sasanî birliklerindeki askerlerin neslinin “ebna” olarak anıldığını zikretmekte ve Hz. Muhammed’i (SAV) tutuklamak üzere Perviz tarafından gönderilen son Yemen hükümdârı Bazan’ın, o sırada Kisra’nın, oğlu Kubad tarafından öldürüldüğü haberinin peygamber tarafından yüzüne karşı söylenmesinden dolayı Müslüman

²¹ Sadullah Gülten “Tahrir Defterlerine Göre Anadolu’da Kalenderîler ve Haydarîler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 31, S. 52, (2012), s. 35-53; Hüseyin Muşmal, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Beyşehir Kenti”nde Bulunan Müesseseler ve Vakıfları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, (2006), s. 231-264.

²² Kur’an-ı Kerîm, Fil Sûresi, 105/1-5.

olduğunu belirtirken, Merv hâkiminin de akrabalarından olan Bazan'a uyup Müslüman oluşuna değinerek onun Karenî olduğuna işaret eder. İsmi "âsil kurt" anamına gelen Veysel'in annesinin vefatından sonra Yemen'den Kûfe'ye dönmesi de geçmişle ilgili bu tahminleri doğrular niteliktedir. Onun Sıffin Savaşı, Deylem ya da Kürdistan'da şehid edildiğine dair rivayetler, İslam'ın yayılmasındaki rolüne de işaret eder. Onun adıyla anılan "Üveysîlik", hiçkimsenin yönlendirmesi olmadan irşad olunan kişilerin hâli için kullanılmıştır. Üveysî olduğu bilinen mutasavvıflar arasında İbrahim b. Edhem, Bayezid-i Bistamî, Satuk Buğra Han, Şeyh Ebu'l-Hasan Harrakanî, Ebu Saîd Ebu'l-Hayr, Ebû'l Kasım Gurganî, Necmüddin Kübrâ, Mühiyüddin ibnü'l-Ârabî, Bahaüddin Nakşibendî ve Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamidüddin Aksarayî sayılabilir. Hatta Gurgânî'nin Üveysî zikri dilinden düşürmediğine dair mâlûmat biraz ileride daha iyi anlaşılacaktır.²³ Veysel Karenî'nin menâkıbında Muhîyüddin Ârabî'ye sık sık atıf yapıldığı ve onun ağzından abdalların mertebesinin en üst mertebe olduğu belirtilirken, onların râfızîleri köpek/kelb şeklinde gördüğüne değinilir. Bu Zerdüştlüğün kitabı Avesta'da köpeğin kutsanmasıyla yakından ilgilidir. Onun "*Şeceretü'n-Nu'maniyye fî Devleti'l-Osmanîyye*" isimli risâlesiyle Devlet-i Âlîyye'yi önceden müjdelediği düşünüldüğünden, hâlini müşahede ettiği Üveysî abdalın Osmanlıların atası Şeyh Nu'man Dede Garkın (bin Emirce-Emir-i Çin) olduğu anlaşılabilir.²⁴

Veysel Karenî'nin XIII. yüzyıl Anadolu'sundaki en önemli temsilcisi, ismi Emir-i Çin'den bozma Emirce Sultan olup gerçek adı Şerefüddin İsmail b. Muhammed'dir. Günümüzde Yozgat sınırları içinde yer alan tekkeye adını veren Osman Paşa, H. 792/M. 1390'da zaviyenin mütevelliliğine atanan kişi olarak bilinir. Hızır Paşa'nın oğlu Osman Paşa'nın Emirce Sultan'ın amcasının oğlu olduğu da belirtilir. Tekke'yi Osman Paşa'dan sonra Yol Miskini olarak tanınan Şeyh Şahin adlı sufi yönetmiştir. Emirce Sultan zaviyesindeki belgeler, Şeyh Osman Dede'nin Şeyh

²³ Bu zikrin "Veys, Veys" şeklinde Allah'ın esması gibi yapıldığı zannedilmekle beraber, Üveysî zikir denilen bir zikir türünün varlığı yüzyıllardır bilinmektedir.

²⁴ Belâzûrî, *Fütuhat-ı Bülûdan*, s. 466; İbn Esîr, *El-Kâmîl fî't-Târih*, I, s. 285, 307; Taberî, *Tarih-i Taberî*, III, s. 508-554; A. Yaşar Ocak, *Sûfilik Geleneğinin Efsânevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysîlik*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009, s. 50-55, 58, 60-64, 77, 82-84, 99-118; Necdet Tosun, "Veysel Karanî", *DİA*, XLIII, (İstanbul 2013), s. 74-75; Feridüddin Attar, *Tezkiretül-Evliyâ*, Çev. Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984, s. 60-69; Bayram Gündoğar, *Menâkıbnâmeler ve Lami'î Çelebî'nin Menâkıb-ı Üveys el-Karanî Adlı Eserinin Tahlili*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı, Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, (1998), s. 50-72; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 35-80; Turgut, "Ahu ve Derviş", s. 11-32. Ayrıca bkz. Cemâleddin Muhammed bin es-Sıddîk el-Hâs el-Hanefî, *Menâkıb-ı Üveys el-Karanî (el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fî'l-Menâkıb-ı Karenîyye)*, Haz. Bilal Apaydın-Yunus Emre Varol, İstanbul: Buhara Yayınları, (2020).

Nu'man Dede Garkın'ın oğlu olduğunu gösterir. Emirce Sultan, Hacı Bektaş Velî'nin çevresinde bulunan ona eşit statüdeki dervişler arasında zikredilir. Emir-i Çin Osman Paşa hakkındaki rivâyetler, Çin ile Yemen'i Veysel Karenî'nin şahsında birbirine bağlar. Bir icazetnâmeden, Osmanlı ve Batı Anadolu Beylikleri'nin ortak atası Kayır Han'ın atası Şeyh Numan Dede Garkın'ın babasının adının İsmail olduğu görülür.²⁵ Bundan dolayı Veysel Karenî'nin nefes evladı ya da kızkardeşinin sulbî neslinden kabul edilen Emirce Sultan Şerefüddin İsmail ile Dede Garkın'ın babasının sadece aynı çevreden olmayıp belki de aynı kişi olabilecekleri üzerinde de düşünülmelidir. ²⁶ Osmanlı dünyasında Veysel Karenî'ye verilen önem, Hüdâvendigâr Livası'nda Emirce Sultan gibi onun evladı arasında gösterilen Hızır Şah oğlu Halil Baba adına kurulan zaviye vakfı ile Orhan Gâzi tarafından Kocaeli Sancağı dâhilinde Emirce Sultan evladından Yakub Bey'in oğulları Hızır ve İlyas'tan olan Beytullah Dede, Mustafa Dede ve Derviş adlı torunları adına kurulan zaviye vakıflarında kendini gösterir.²⁷ Burada zikredilen Halil Baba, yukarıda ele alınan Şeyh Osman evlâdından Şeyh Mûinüddin Halil'i akla getirir ve Bayezid-i Bistamî neslinden Cemalüddin Musa ile Veysel Karenî neslinden Osman Şeyh'in birbirlerine bağlandıklarını gösterir. Yakub'un ise Kastamonu Ahlatcık'taki Hacı Murad Zaviyesi'nde adı geçen kişi olması da muhtemeldir. Ertuğrul Gâzi'nin oğluna

²⁵ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâb-ı Kühû'l-Ahbâr*, Haz. Ali Çavuşoğlu, Ankara: TTK Basımevi, 2019, s. 40-42; Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi, Menşe'i ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 47, (2017), s. 25-55; A. Y. Ocak, *Dede Garkın & Emirci Sultan (13. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Merkezi, 2011, s. 46-47, 82, 88, 92-93; Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi, XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)'da Bir Babaî Şeyhi: Şerefüddin İsmail b. Muhammed", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), s. 129-208.

²⁶ Osmanlı tevârihinde suda boğulan Süleyman Şah'ın anısı "Dede Garkın" adıyla kendini gösterir. Şeyh Nu'man'ın babasının adının Sultan İsmail olarak verilmesi, Veysel Karenî neslinden Şerefüddin İsmail'i akla getirdiği gibi, Osmanlı Hanedanı'nın akrabasından olan Hacı Hamza'nın dedesi Erdemşah'ın baba isminin de İsmail oluşu da burada hatırlanmalıdır. Erdemşah, II. Kılıçarslan'ın oğullarından Mugisüddin Tuğrulşah'ın danışmanlığını yapmıştı. Bu bağlamda, Orhan Gâzi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'nın oğullarından İsmail'in dedesinin adını yaşattığı söylenebilir. Onun oğlu olan Kayır/Kır Han'ın, "kyr", "kyros" gibi evrensel bir unvanı temsil ettiği gerçeği, "saf, ârî" anlamındaki "Karen" kelimesiyle de bütünleşik bir anlam taşır. Vedat Turgut-Hasan Yılmazyaşar "Hacı Hamza Bey Vakıfları", *Kocaeli Ansiklopedisi*, II, Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (2023), s. 703-704; Turgut, "Orhan Gâzi Dönemi ve Vakıfları", *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V*, C. I, Kocaeli 2019, s. 420-422; Turgut, "XVI. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisâdî Vaziyet", *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-I*, C. I, Kocaeli 2016, s. 379; TADB. TTD. EV. 565, v. 228b; TADB. TTD. EV. 579, v. 32a, 81a, 91a, 96a-b, 103b, 123a-b, 127b, 136a-b, TADB. TTD. 49, v. 24a, 89b-90a; Turgut, "Renklerin Efendileri...", s. 35-80; Turgut, "Menteşe Bey...", s. 25-55.

²⁷ Turgut, "Orhan Gâzi Dönemi ve Vakıfları", s. 27; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 35-80; TADB. TTD. 547, v. 68a; TADB. TTD. EV. 579, v. 117b; TADB. TTD. EV. 580, v. 13a; Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi", s. 129-208.

“Osman” ismini koymas, hem Osman-i Rûmî hem de Veysel Karenî ya da kızkardeşinin neslinden Muhammed Dostî’nin oğlu Emirce Sultan etrafında adı sıklıkla zikredilen Osman Paşa ile ilgili olmalıdır ki aynîleştirilmesi dahi mümkün olan bu şahsiyetlerin aynı çevreden oldukları kesindir. Ahmed er-Rifâî ile olan tarihi bağları, Bayezidîler, Üveysîler ve Rifâîleri birbirlerine mürşid-mürîd ilişkisi çerçevesinde gösterir.²⁸ Rufâî-Kalenderî bir gâzi-dervîş olan Saru Saltuk’un hayatını destansı bir şekilde anlatan Ebû’l-Hayr-ı Rûmî’nin *Saltuknâmesi*’nde Veysel Karenî neslinden Dervîş Mehmed’in Fatih Sultan Mehmed’den evvel şehri fethettiğine ancak şehrin daha sonra yeniden küffar eline düştüğüne dair kayıt bu tarihî belgelerle daha anlamlı hale gelir. Emircem Osman’ın müridi olarak geçen İmad Sultan ise H. Hüsameddin tarafından asıl adı İmadüddin Mustafa bin İbrahim şeklinde verilen Şeyh Ede-Bali olmalıdır. Hacı Bayram Velî ve Akşemsüddin’in silsilesinde zikredilen Şeyh Osman-ı Rûmî ile Şeyh İsmail Buharî, Emirce Sultan zaviyesi çevresinde zikredilen Üveysî şahsiyetler olup, Osmanlıların atalarındandır.²⁹ Elvan Çelebi’nin *Menâkıb*’da Âşık Paşa’nın yoldaşı olarak zikrettiği Emirci ailesi ise, az önce zikredilen Yakub Bey’in neslinden olanlardır. Baba İlyas halifelerinden Şeyh Osman’ın oğlu Fahrüddin, Âşık Paşa’nın kayınbiraderi olup, onun Emirce ailesine mensup olduğu tespit edilmiştir.³⁰ Yozgat’taki zaviyeye adını veren Osman Paşa, burada adı geçen Hızır’ın oğludur. Vakfiyede Osman Paşa’nın babasının adı, Arabşah ibn-i Şeyh es-Seyyid Komarî olarak geçer. Aynı belgede onun kızkardeşi Saadet Hatun’un imzası atılırken Şeyh Komarî’nin babasının adı Seyyid Satı Bey olarak verilir. Komarî ya da Kamarî olarak okunabilecek olan Şeyh’in mahlası Ocak’a göre Hindistan’daki bir şehre işaret etmekte olup, Anadolu’nun pek çok yerinde adına zaviyeler kurulduğu görülür. Bu isim, Osmanlıların ataları arasında ilk Kızıl Boga’nın oğlu olarak geçer. Veysel Karenî’nin Yemen Padişahı’nın kızıyla evlendirdiği Hitan Hanı Mirza Ali’den doğan oğluna Osman adını vermesini öğütlediğine dair rivâyetlerde önemlidir. Kadirî çevreler tarafından da sahiplenilen Şeyh Kumarî ve evladının Karamanoğulları ve Turgutoğulları tarafından da saygıyla karşılanan Üveysî şahsiyetler oldukları net

²⁸ TADB. TTD. EV. 554, v. 33b-34a; Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, s. 1029-1073; Turgut, “Renklerin Efendileri”, s. 35-80; Turgut, “Ahu ve Dervîş”, s. 11-32.

²⁹ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II, Amasya: Belediye Yayınları, 1986, s. 428; *Amasya Tarihi*, C. VI, s. 17; Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 38; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiyye*, İstanbul 1931, s. 37-38.

³⁰ Mertol Tulum, *Tarihi Metin Çalışmalarında Usûl: Menâkıbü’l-Kudsîyye Üzerinde Bir İnceleme*, İstanbul: Deniz Kitapevi, 2000, s. 167-168; Ocak, *Dede Garkın ve Emirci Sultan*, s. 99-100.

olarak anlaşılmaktadır. Konya'daki Ahmed Fakih de Üveysîler arasında zikredilir. XVII. Yüzyılın ünlü simâsı Evliya Çelebi'nin babası da Zileli olup, Üveysî-Bayezidî Şeyh Osman'ın neslinden olmakla aslında kendisini Osmanlı Hanedânı'na akraba yapıyordu ki aşağıda bu konuya yeniden değinilecektir. Aydınoglu coğrafyasındaki Kuşadası'na yerleşerek Balkan fütuhâtına katılan Ziver Üveysî ailesi de kendilerini Veyssel Karenî'nin kız kardeşi neslinden kabul eder. Elleriindeki Hırka-i Şerif, XVII. Yüzyılda aileyle beraber İstanbul'a gelmiş, Şükrullah Üveysî hırkayı ziyarete başlatmış ve XVIII. Yüzyılda Osman Üveysî zamanında Hırka-i Şerif Vakfı tesis edilmiştir. Sultan I. Abdülhâmid ve Abdülmecid zamanlarında vakfın mahiyeti genişletilmiştir. Zile'deki hırka ise, günümüzde Etnoğrafya Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.³¹

Osmanlıların ve Batı Anadolu Beylikleri'nin Nu'man oğlu Kır Bey/Kayır Han adlı ortak bir ataya dayandıkları daha önceki çalışmalarda gösterilmişti. Belgelerde adı geçen Nu'man'ın Dede Garkın adıyla bilinen Vefâî-Kalenderî dervîşi olduğu ve Babaî İsyanı'nın da onun torunu Baba İlyas'ın Kayır Han'ın ve Sultan Alaüddin'in öldürölmesine bir tepki olarak çıktığına da bu çalışmalarda değinilmişti.³² Bayezid Bistamî neslinden Kalenderî Cemalüddin Musa Zilî'nin intisap ettiğı Şeyh Osman-ı Rumî/Velî'nin ahfadına dair Zile'de kurulan vakıfların, Mahmud Hayranî ve o silsileden Saru Saltuk-Barak Baba-Tapduk Emre ve Yunus Emre'de görölldüğü üzere Rûfâîyye'den oldukları devrin kaynaklarına yansıldığından, belgede adı geçen Şeyh Osman'ın, Ahmed er-Rûfâî'nin kardeşi ve dünürü olan Osman olduğına hükmedilmişti. Üveysî-Bayezidî Kalenderîlerin Rûfâîyye ile birleşmesi hususunun, Ebû'l-Vefa Bağdadî üzerinden sabittir. Zikredilen belgelerde geçen ifadeler, Cemalüddin Musa'nın Bayezid, Şeyh Osman ve Emirce Sultan'ın ise dayandıklarını gösterir. Aynı belgeler, Emirce Sultan ve Şeyh Osman'ı Dede Garkın ve Şeyh Nu'man ile de birleştirmekte ve Osmanlı Devleti'ni kuranların Kayî/Kay/Key yani hükümdar neslinden olduklarını söyleyen kaynakların, aslında belgelerle sabit olan bu bağlantılara işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Emirce Sultan ve Dede

³¹ TADB. TTD. 583, v. 59b-61a; TADB. TD. 554, v. 65a; Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", s. 1029-1073; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 61-63; Ocak, *Sûfîlik Geleneğinin Efsânevî Öncüsü Veyssel Karenî ve Üveysîlik*, s. 92-95, 102; Ocak, "Emirci Sultan ve Zaviyesi", s. 129-208; Haşim Köprölü, *Hırka-i Şerif ve Veyssel Karenî*, İstanbul; Camii ve Hayrat Derneğı Yayınları, 1960, s. 5-6.

³² Turgut, "Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, V. 46, (December 2016), s. 403-432; Turgut, "Germiyanogulları'nın Menşei", s. 1-99; Turgut, "Menteşe Bey'in İsmi", s. 25-55; Turgut, "Batı Anadolu Beylikleri'nin Menşei Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III/5 (2017), s. 55-89; Turgut, "Osman Gâzi'nin kimliğı Meselesi ve Cihanşümöl Bir Devlete isminin Verilmesinin Sebepleri üzerine", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 11, S. 1, (Sakarya 2016), s. 83-120.

Garkın ile ilgili yayınlanan pek çok belge, tarafımızdan daha önce tespit edilip yayınlanan belgeleri teyid eder. Dede Garkın ile belgelerde “*Osman Dede ibni’l-merhûm el-mezkûr Şeyh Nu’mân ... ibni’l-merhûm el mezkûr Şeref Garkını*” ibaresi ile Emirce Şerefüddin İsmail ile Sultan İsmail’i birleştirip, ikisini de Üveysî yapar. Şeyh Osman Dede’nin de Zile’deki Şeyh Edhem’in dedesi olan Şeyh Osman olduğu açıktır. Belgelerde Hacı Bektaş Velî’nin de ismi geçer ki *Velâyetnâme*’de de Saru İsmail ve Emirce Sultan’a özel bir yer verildiği bilinmektedir. Dede Garkın evladının Bektaşî Tarikatı içinde anılması da aşağıda ele alınacağı üzere doğal ve mühimdir. Emirce Sultan’a dair belgelerde Osman Paşa, Hüseyinabad ve Zile gibi yer isimleri, Zile’deki Bayezîdiyye Zaviyesi’nin bânileri Şeyh Osman ve neslinin Üveysî olduğunu net olarak gösterir. Emirce’nin neslinden gelenlerin de Emirce unvanını kullanması neseb zincirinin tespitini zorlaştırmakla beraber, Orhan Gâzi döneminde Kocaeli Sancağı’nda kurulan vakıflar, durumu biraz olsun netleştirir ve burada ismi geçen kişileri Şeyh Osman ve oğlu Ali el-Mücerred’e bağlar. Emirce Sultan evkafına dair belgeler geçen “Begce Şeyh” ismi ise, aşağıda ele alınacağı üzere bizim için bir kilit taşı sunar. Begce Şeyh’in Ebû’l-Kasım Gürgânî neslinden olduğu, Tarsus’ta kurduğu Hacegân-Nakşîbendî Zaviyesi’ne dair vakfiyeden anlaşılır. Bursa ve Bilecik’te onun adını taşıyan yerleşim birimleri ve Denizli-Çivril’deki türbesi, bu gezgin şeyhin “Veys”in adını dilinden düşürmeyen dedesinin izinde olduğunu bize net olarak gösterir. Begce Şeyh’in kendisinden sonra soy silsilesi bu belgelerde; *Seyyid Mustafa-Seyyid Dede-Seyyid Velî-Seyyid İlyas-Seyyid Yusuf-Seyyid Hüseyin-Seyyid Ahmed-Seyyid Nusret-Seyyid Tanrıverdi ve Seyyid Hasan* şeklinde gösterilir. Emirci Sultan neslinden gelenlerin, XVIII. Yüzyılda Halid-i Bağdadî’nin kurduğu Nakşîbendîyye koluna bağlanmalarına da bu bağlamda şaşmamak gerekir.³³

Veysel Karenî ile ilişkilendirilmesi gereken diğer bir önemli mutasavvıf aile Seydi Mahmud Gâzi ve Hacı Murad-ı Velî evladıdır. Daha önce Hacı Murad ve evladına ait vakıf kayıtlarının, Abdülkadir Geylânî’nin torunlarına ait bir vakıf olan Hisarcık Suyu vakfiyesinin de dâhil edilerek yapılan değerlendirmesinde, Kadiri çevreye mensup olabileceklerine değinilmiş, Mahmud Hayrânî’nin dedesiyle Hacı Murad’ın babasının isimlerinin aynı olmasından dolayı da Hacı Murad ile Hayranî’nin babası Şeyh Mesud/Maksud’un kardeş olabileceği üzerinde durulmuştu. Hisarcık Suyu vakfiyesinin bu belgelerden ayrılması, daha doğru bir

³³ VGMA, D. 1966, s. 1-4/1-7; Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, s. 1029-1073; Turgut, “Renklerin Efendileri”, s. 35-80; Turgut, “Ahu ve Derviş...”, s. 11-32; Muhammed b. Ali b. Es-Serrâc, *Tuffâhü’l-Ervâh ve Miftâhü’l-İrbâh*, İstanbul: Kitap Yayınları, 2015, s. 66-67, 69, 80, 319-326; Ocak, *Sûfilik Geleneğinin Efsânevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysilik*, s. 233-254, 271-294, 311-374.

tarihî çözümlmeyi ortaya çıkaracaktır. Hacı Murad-ı Velî ve oğulları Elvan Seydi ile Can Paşa Seydi, Üveysî karakterler olup, Emirce ve Dede Garkın çevresinde değerlendirilmeleri gerekir. Dolayısıyla Ahi Evren ve onunla ilişkilendirilen Şeyh Ede-Bali ile Yeniçeri Ocağı'nın babası kabul edilebilecek olan Çandalı Halil Paşa da Üveysî çevreden neşet etmiş karakterlerdir. Hacı Murad'ın oğlu Elvan Seydi, Mevlana Sinan Yusuf'un kızı ve muhtemelen Karaoğlan lakablı Osman bin Yusuf'un kızkardeşi Şahbula Hatun ile evliydi. Hacı Seydi, Elvan Seydi'nin; Geyikli Baba ile aynı kişi olması muhtemel olan Mehmed Seydi ve Selçuk Paşa Hatun ise Can Paşa Seydi'nin evladındandı.³⁴

Evliya Çelebi, Kayır Han/Kır Han'ın ulu şeyhi Şeyh Maksud'un Ahlat'ta medfûn olduğunu bildirir ki türbesi hala ayakta. Onun el yazması olan *Kitab-ı Menâkıb-ı Evliyaullah* adlı eserin XVII. Yüzyılda Bitlis Hanı'nın kütüphanesinde olduğunu da belirtir. Eserini yazmaya İstanbul'da başlayan Evliya, Halife Harun er-Reşîd zamanındaki İstanbul Kuşatması'nda şehidlerin defnedilmesini işini Seyyid Battal Cafer Gâzi ile beraber Şeyh Maksud'a yaptırır ve İstanbul'un kuzeyindeki eski mezarlıkta kendi zamanında bile onun el yazısıyla yazılmış bir kitâbenin varlığından bahseder. Ahlat'a geldiğinde Osmanlıların atalarından Ahlat'ta bulunanların mezar kitâbelerini şu şekilde kaydeder: *Koba Alp/Kaya Alp, kardeşi Bayındır Han, Ertuğrul'un babası Süleyman Şah/Bey, Abdullah ve İzzüddin Han, Sultan Hasan, Sultan Meymendî, Sultan (Kızıl) Boga Bey, Sultan Tohta Bay, Korkud Han, Sultan Ali Han, Sultan Kâzım, Sultan Bendi Can, Zor Bay Han, İsmail Han, Bedir Bey Han, Cıgâlı Han, Tohtamış Han, Selçuk Han, İsrail Han, Mâsum Bey ve Kutlu Bey*. Osmanoğlu atalarının kadınlarının da ayrı yerlerde yattığı ve bunların adlarının da *Mama Hatun, Hurma Hatun, Can Hanım, Nilüfer Hanım, Zübeyde Hanım, Selviboy Hanım, Ziba Hanım, Vasfiye Hurma, Hurşid Hurma, Döndü Hurma ve Safiye Hurma* şeklinde belirlendiği görülmektedir. Osmanlı atalarının türbeler içinde, tahtlar ve mastabalar üzerinde kadife kıyafetleri ve beyaz kefenleriyle saçları ve sakallarıyla bütün vücutlarının taptaze durup taht üzerinde hala padişah gibi yattıklarını, vücutlarının pamuk gibi beyaz ve yumuşak olduğu, hiçbirinin toprak altında gömülü olmadıkları anlatılır. Bazılarının üzerindeki kıyafetleriyle kuruyup iskelet oldukları, boylu poslu, uzun ve iri adamlar oldukları, başlarında ayakta hala yaşıyor gibi duran zenci çehreli bir kölenin elinde âsâsıyla dayakta durduğunu da ayrıca belirten Evliya Çelebi, Ahlat'ta Danişmendliler, Çobanoğulları, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Hanedanı'na ait mezarlardan da bahsederken, bunların hepsinin birbirleriyle akraba olduğunu da eklemeyi unutmaz. Osmanlıların atalarından 14

³⁴ VGMA, D. 600, s. 2417308; TADB. TTD. EV. 554, v. 33b-34a; TADB. TTD. EV. 578, v. 42a-43a, 47a-b, 54b-55a, 73b, 92a, 102a, 114a, 117b-119b; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 35-42.

tanisinin yüksek türbeler içinde bodrumda her birinin üzerinde isimleri yazılı şekilde yattıklarını anlatan Evliya Çelebi, bu isimleri penceren aşağıya ipe salınıp inerek kaydettiğini ve kendi elleriyle “*ecel Sultan’ı hak eyler hadidî, nice koya cihan içre kadidî*” beytini yazdığını belirtir. Diğer meliklerin sakallarının dökük ve daha cansız olduğunu yazan Evliya Çelebi; Danişmendlilerden *Melik Gündüz, Melik Kible, Melik Safa, Melik Makdes, Melik Umran*; Çobanoğulları’ndan *Emir Ziyad, Emir Yavsî, Emir Korduman, Emir Abdibar, Emir Kaytak, Emir Sarban* ve *Emir Şan*; Karakoyunlulardan *Kara Celayir Han, Kara Yusuf Han, Kara Turmuş Han, Kara Bora Han* ve *Kara Şeyhi Han*’ı kaydederken, dokuz nefer atasının mezarının bulunduğunu söylediği Akkoyunlu atalarının isimlerini zikretmez. Ancak Akkoyunlu Devleti’nin kurucusu olan Kutlu Beyzâde Karayülük Osman Bey’in oğullarının isminin Hasan ve Üveys olması tesadüf değildir. Bunun dışında *Hitayî Emir Ali Kay* tarafından yaptırılan caminin de Evliya Çelebi zamanında hala ayakta olduğu anlaşılmaktadır. Yemen Şahı’nın kızıyla evlendirildiğine dair menâkıbtada adı geçen Hoten/Hitayî Ali Mirza bu olmalıdır. Burada Kay-Key-Kayı ile anlatılmak istenenin birbirleriyle akraba kadim yönetici ailesinden oldukları iddiası olduğu hatırlanırsa, Karen (Ârî, Saf) Hanedanı ile irtibatın dahi bu iddiayı destekler nitelikte olduğunu söylemek pek âlâ mümkündür. Evliya Çelebi, Osmanlıları ve zikredilen hanedanları birbirleriyle akraba Tatarlar olduklarını belirtir. Osmanlıların atalarının Celâyirlilere tâbi olarak Ahlat’a yerleştiklerine dair onun tarafından verilen bilgi, Celâyirli sultanların isimlerinde Üveys ve Bayezid’i kullanmayı tercih etmelerinden dolayı makul karşılanabilir. Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlıların Karakoyunlularla akraba olduklarına dair Karakoyunlu hâkiminin müşahedesi de burada hatırlanmalıdır. Evliya’nın Celayir Han’ı Karakoyunlu olarak gösterdiğine de az evvel dikkat çekilmişti. Bundan başka Evliya tarafından, Üveysî Şeyh Mustafa, Şeyh Ali ve Tâkî Dede’nin de isimleri zikredilir. Evliya Çelebi, Ahlat’ı anlatırken kırmızı ve sarı zırnık madeninden de özellikle bahseder. Bu zırnıkların vücutta hiçbir kıl bırakmayıp vücudu gençleştirdiği, bu yüzden esircilerin kölelerinde bunu sıklıkla kullandığını, sarı zırnığın ayrıca bakır vesair şeylerle karıştırıldığında altın elde edildiğinden bu madenin Avrupa’ya ithalatının çok yapıldığını anlatır. Kalederîlerde vücudun kıldan arındırılmasıyla ilgili anlatılara nazaran, bu adetin kaynağının da Ahlat olduğunu düşünmek icab eder. Halk arasında para mevzularında “zırnık işlemez” tâbirinin de sarı zırnıkla simya çalışmalarının yapıldığına dair bu anlatılarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2003, s. 48-50, *Seyahatnâme*, IV/1, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2001, s. 189, 198-200, 338; âşıkpaşazâde, *Tevârih*, s. 322.

Osmanlıların Veysel Karenî'ye olan bağlılıklarını çocuklarına koydukları isimlerde de görmek mümkündür. Üveysî Murad ve Bayezid'in isminin yanısıra Yavuz Sultan Selim'in cariyesinden doğan ve 1547'deki Yemen olayları sırasında oranın beylerbeyi iken şehid edilen oğluna Üveys ismini verdiği ve taht için hiç adı geçmeyen bu şehzâdenin Yemen'deki karışıklıklar sırasında vefat ettiği tarihî rivâyetler arasında ilgi çekici bir şekilde durmaktadır.³⁶ Cem Sultan'ın yolu da taht mücadelesini kaybedince Yemen'e düşmüş ve atası Veysel Karenî'nin türbesini ziyaret etmiştir.³⁷ Herhalde Emirce Sultan-Dede Garkın kolundan/yolundan gelen Osmanlı padişahlarının Hac fârizasını yerine getirerek Hz. Peygamber'in mezarını ziyaret etmemelerini, sadece siyasî saiklerle değil, aynı dönemde yaşamalarına rağmen Onunla karşılaşma konusunda nasibi olmayan örnek ataları Veysel'e saygılarıyla açıklamaya çalışmak da yanlış olmaz. Öyle anlaşıyor ki Horasan Okulu, Hz. Muhammed'i görmeden ona inanan ve gönülden bağlanan Veysel Karenî'yi pîr edinmiş, onun hırkasına sahip olan Bayezid-i Bistâmî'nin adıyla anılan târikata bağlanmışlardır (Kalenderîler için bkz. Grafik 1-2-3).³⁸

III. Ebû Eyyûb Halid b. Zeyd Sultan'dan Ahmed er-Rifâî'ye

Yukarıda Bayezid-i Bistâmî ve torunu Cemalüddin Musa Zilî ile Veysel Karenî ve torunlarından Osman Paşa arasındaki bağlar açıklanırken, özellikle Bayezidiyye Dergâhı'nın Ahmed er-Rifâ'nin adıyla anılan Rifâîyye ile yakın ilişki içerisinde olduklarına ve bundan dolayı Mahmud Hayranî ve Saru Saltuk'un çağdaş kaynaklarda Rifâî-Haydarî-Kalenderi olarak kaydedildiklerine değinilmişti. Ahmed er-Rifâî'nin nesebi babası tarafından Hz. Hüseyin'e dayandırıldığı için Seyyid olduğu bilinmekle beraber, onun anne tarafının Ensar'dan Eyyûb Sultan'a dayandığına ve annesinin dedelerinin Horasan'a yerleşmiş olduklarına dair bilgiye dikkat edilirse, bu bağlantının sebebi çok daha iyi anlaşılır. Belgeler, Rûfâîyye'nin Üveysî-Bayezidî ile olan ortaklığını, Üveysî Hacı Bektaş Velî'nin manevî kızı Üveysî Emirce Osman'ın torunu Fatma Bacı ile Rûfâîyye ve Şâzelîyye'nin devamı niteliğindeki Bedevîyye'nin kurucusu Ahmed el-Bedevî'nin oğlu Şemsüddin Ahmed'in evliliğiyle tescil eder. Rifâîyye'nin de Vefâîyye'nin devamı olduğunu tasavvufla ilgili pek çok kaynakta görmek mümkündür. Yukarıda da sıklıkla ifade edildiği üzere, Şeyh Maksud olarak bilinen Şeyh Mesud oğlu Mahmud Hayranî'nin

³⁶ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kitâb-ı Künhü'l-Ahbâr*, s. 723-724; Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumuzî Tarihi*, Ankara TTK Basımevi, 2003, s. XCVII-XCVIII, CVI.

³⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 67-68.

³⁸ Bkz. Turgut, "Orası Huş'tur: Devlet-i Âlîyye'nin Bânîleri Fetalar/Ahiler (Türkler ve Himyerîler/Yemenliler, Seyyidler ve Şerifler), *Fetih Ve Medeniyet*, Eskişehir: Valilik Yayınları, (Ocak 2021), s. 56-62.

dedesinin adını taşıdığı ve Akşehir’de Rufâî-Kalenderî-Üveysî bir anlayışı temsil ederken, kendisiyle aynı çevreden beslenen Mevlâna Celalüddin ve Sadrüddin Konevî ile de çok yakın ilişkiler kuruyordu. Yıldırım Bayezid’in iç organlarının tahnit sırasında bu türbeye defninin sebebi bu sıhrıyetti. Mahmud Hayranî’nin en meşhur müridi Saru Saltuk’un kendisiyle çağdaş kaynaklarda Rufâî olarak tavsif edilmesi ve kendisine bağlı müridlerin de Haydarî nisbesini taşımaları da yukarıdaki anlatıları teyid edici bir mahiyettedir. Tapduk Emre ve Yunus Emre dahi isimlerinde Üveysî Emirce’yi yaşatırken, Rufâîyye ve hatta Kadîrîyye çevresiyle de yakın ilişki içerisinde bulunuyorlardı.³⁹

Asıl adı Halid b. Zeyd b. Kuleyb el-Ensarî olan Eyyûb Sultan, Sasanîlere bağlı olarak Hîre ve Yemen’i yöneten Kahtanîlerin bir kolu olan Lahmî ve Himyerîlerle akraba olan Hazrecilerdendir.⁴⁰ Onun, Yemenli Tubbaa Ebû Kerîb Kâmil Es’ad’ın Hz. Muhammed’in (SAV) risâletini yıllar öncesinden öğrenerek ona biat ettiğine dair mektubunu peygambere ulaştıran kişi olduğuna dair rivâyet, en az İstanbul’un manevî sahibi olması kadar önemli bir ayrıntıdır. Rivâyete göre, Hz. Muhammed’den 700 ya da 300 sene evvel yaşayan Tubbaa, yazdığı mektubun nesilden nesile saklanması görevini güvendiği vezirlerinden/âlimlerinden birine ya da evladından Semul’e vermiş, Hz. Muhammed’in Medine’ye geldiğinde kalacağı evi de bizzat yaptırmıştır. Mektubun Eyyûb Sultan’a kadar ulaşması, nesebinin Tubba’ya ya da onun veziri/âlimine dayandığını göstermektedir.⁴¹

³⁹ Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, s. 1029-1073; Turgut, “Renklerin Efendileri”, s. 35-80; Turgut, “Ahu ve Derviş”, s. 11-32; Turgut, “Saru Saltuk, ona Ait Türbeler ve Ejderha Kültüne Dair”, *Rumeli’de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan*, İstanbul: Vakar Yayınları, (2020), s. 145-168; Muhammed b. Ali b. Es-Serrâc, *Tuffâhü’l-Ervâh ve Miftâhü’l-İrbâh*, s. 66-67, 69, 80, 319-326; Mustafa Tahralı, “Rifâîyye”, *DİA*, XXXV, (İstanbul 1998), s. 99-103; Tahralı, “Ahmed er-Rifâî”, *DİA*, II, (İstanbul 1989), s. 127-130.

⁴⁰ Himyerîler hakkında bkz. Hüseyin Algül, “Himyerîler”, *DİA*, XVIII, (İstanbul 1998), s. 62-63; Fayda, *İslamiyet’in Güney Arabistan’a Yayılışı*, Ankara: Ankara Ün. İlahiyat Fak. Yayınları, 1982, s. 9-22, 90-101; Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Ün. İlahiyat Fak. Yayınları, 1971, s. 17-38; Ahmet Önkâl, “Hazrec”, *DİA*, XVII, (İstanbul 1998), s. 143-144;

⁴¹ Taberi, *Taberî Tarihi*, II, s. 380-384, 508-558; İbn Esir, *El-Kâmîl fi’t-Târih*, I, s. 168-169, 260-271; İbnü’l-Kesir, *El-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, s. 270-278; Aşık Muhammed b. Ömer el-Hanefî, *Hülasatü’l-Ahbar, Semhûdî’nin Medine Tarihi’nin Tercümesi*, Haz. Nurettin Gemici, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022, s. 215-258; El Hasanî es-Semhûdî eş-Şafiî, *Vefâ’ü’l-Vefâ bi-Ahbârî Dâri’l-Mustafa*, II, Çev. İbrahim Barca, İstanbul: Siyer Yayınları, 2022, s. 120-145; Ömer Faruk Harman, “Tubba”, *DİA*, XLI, (İstanbul 2012), s. 455-456; Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, s. 10-38.

IV. Üveysî Hacı Bektaş Velî'nin "Pîr"liği Meselesi

*"ve hem dahi bu Rum'da dört tâife vardır kim anılır müsâfirler ve seyyahlar arasında. Biri Gâziyân-ı Rum ve biri Âhiyân-ı Rum ve biri Abdalân-ı Rum ve biri Bacıyân-ı Rum. İmdi Hacı Bektaş hazreti, bunların içinde Bacıyân-ı Rum'u ihtiyâr etdi kim ana Hatun Ana derleridi. Geldi anı kız edindi ve keşf ü kerâmetini ana teslim etdi."*⁴²

Âşıkpaşazâde'de bulunan bu pasaj, Veysel Karenî ile onun yolunun yolcusu Hacı Bektaş Velî'nin en önemli ortak özelliklerini gözler önüne serer. Üveys, hasta olan annesini bakmayı, peygamber efendimiz ile buluşmaya nasıl üstün tutarak ona aşkla bağlı kardeşi olmuşsa, Hacı Bektaş Velî de medeniyetin kurucusu olan kadınların "ana" ve "ilk öğretmen" vasıflarının en iyi farkında olan biri olarak tercihini bacılardan yana kullanıyordu. Esirlerin en iyilerinden ayrılan 1/5 (penç ü yek/pençik oğlanı) oranındaki çocuğun eline hemen silah tutuşturulup savaş sanatlarını öğrenmeye gönderilmediği şu pasajlardan daha iyi anlaşılır:

*"Bir gün Kara Rüstem derler idi bir dânişmend geldi, Karaman vilâyetinden. Çandurlu Halil kim kadı askeridi. Ana geldi. Eydür: 'Efendi! Bunca hanlık malı niçün zâyî' edersin'. Kadiasker eydür: 'Ol nice maldur?' Rüstem eydür: 'İşbu esirler kim bu gâziler alırlar. Tanrı buyruğunda bunların beşde biri Han'undur, niçün alınmaz' der. Kadiasker Han'a arz eyledi. Han dahi eydür: 'Tanrı buyruğu ise edün' der. Kara Rüstem'i okudular. Eydür: 'Mevlânâ! Tanrı buyruğun edün' der ve kendü Gelibolu'da oturdu. Her esirden 25 akçe aldı ve bu ihdâs, iki dânişmendün tedbiridür. Biri Çandurlu Halil ve biri Karamanlu Kara Rüstem idi ve hem Gâzi Evrenez'e dahi ismarladılar. 'Akından çıkan esirün beşde birin al' dediler. Anun kim esiri beş olmaya ve her esirden 25'er akçasın al' dediler ve bu tertib üzerine Evrenez dahi bir kadı ta'yin etdi ve hayli oğlanlar cem' olundu. Han'a getürdiler. Halil Paşa, 'Bunları Türk'e verelüm, Türkçe öğrensünler, sonra getürelüm Yeniçeri olsun' dedi ve hem anun gibi oldu. Yevmen fe-yevmen yeniçeri ziyâde oldu."*⁴³

Yeniçerilik için ayrılan askerin çocukluktan itibaren gönderildikleri Türk evinde Türkçe ve İslam'ı öğrendikleri, Hacı Bektaş Velî'nin kerametlerini teslim etmeyi seçtiği bacılar/analar tarafından Hacı Bektaş ahlakı ve aşkı ile yetiştirildikleri gerçeği, Hacı Bektaş Velî'nin yeniçerilerin pîri kabul edilmesinin en

⁴² Âşıkpaşazâde, *Tevârih*, s. 307-308.

⁴³ Âşıkpaşazâde, *Tevârih*, s. 307-308.

önemli gerekçelerinden biridir. Velâyetnâme’de Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evren arasındaki yakın dostluk ilişkileri ve Bacıyan topluluğunun o zamanın toplumunda herkesin Ahi olmasından dolayı Ahilerin hatunları olduğu gerçeğinden hareketle Hatun Ana’nın Ahiliğin kurucusu kabul edilen Ahi Evren’in eşi ve Evhadüddin-i Kirmanî’nin kızı olduğu düşüncesi genel kabul görmüştür. Fakat Ahi Evren, Ahiliğin kurucusu değil, Moğol İstilâsı devrinde Ahiler arasındaki ilişkiyi daha da sıkılaştıran iyi bir teşkilatlandırıcısıdır. Eşi olan Fatma Hatun da aynı şekilde zaten kadim tarihimizde medeniyetin asıl kurucuları olan ana-bacıların o dönemdeki öne çıkan liderlerindendir. Burada önemli olan Âşıkpaşazâde’nin kastettiği Hatun Ana’nın kim olduğu meselesidir ki bu sanıldığı gibi Ahi Evren’in eşi değil, Bayezid-i Bistâmî evladından Cemalüddin Musa Zilî’nin çevresindeki Veysel Karenî neslinden Şeyh Osman’ın torunu, Ali el-Mücerred’in kızıdır. Fatma Hatun, Mısır’da Sultan Baybars’ın kölelikten sultanlığa geçişinde çok önemli bir etkisi olan ve bundan dolayı Mısır’ın Hacı Bektaş Velî’si olarak kabul edilen Ahmed el-Bedevî’nin oğlu Şemsüddin Ahmed ile evlenmişti. Bu ailenin, Emirce Sultan olarak bilinen Yesevî/Bektaşî çevreden olduğu ve Anadolu’da Rifâiyye ile et-tırnak misâli birbirlerine yakın oldukları tarihî bir hakikattir. Hacı Bektaş Velî ile Ahmed el-Bedevî arasındaki ilişkiyi, Celvetîyye’nin pîri Azîz Mahmud Hüdayî’nin kaleminden yazılan *Vakıat* adlı eser de işaret eder. Bedevî-Bektaşî erkânının benzerliği de dikkat çekicidir. Fatma Bacı, Hacı Bektaş Velî’nin mezarı üzerine bir hayrat bina ettirip, zaviyenin şeyhlik postuna da muhtemelen Cemalüddin Musa neslinden gelen Abdal Musa’yı oturtmuş, Veysel Karenî ile ilişkili Abdal Murad ve Hacı Bektaş evlâdından kabul edilen Kızıl Deli Seyyid Ali Sultan, tarikatın sonraki liderleri olarak temayüz etmişlerdir. Devecilerin pîri Veysel Karenî’nin kemerini bağladığına inanılan Kahveciler esnâfının pîri Şeyh Şâzelî’nin de Veysel Karenî hizmetçisi olduğuna dair bilgi,⁴⁴ hem Şâzelîyye hem de Rufâiyye’nin devamı olarak kabul edilen Bedevîyye’nin kurucusu Ahmed el-Bedevî’nin oğlunun, Veysel Karenî neslinden Fatma Bacı ile evlendiğine işaret eden evkâf kaydını daha anlamlı kılar.⁴⁵

İslam’ın İran’da iyice yerleşmesinde kendilerini Mihranî Behram Çupîn’e bağlayan Samanoğulları’nın rolü yadsınamaz. Samanîlerin kurucusu Samanhudad’ın nisbesi olan Hudad’ın Buhara Emirleri’in kullandığı Huda’dan geldiği ve Behram’ın Türk Hakanı’na sığındığı sırada Türk Hakanı ile evlendiği bilgisinden hareketle onların Türk menşeli olduğu görüşü daha ağır basar.

⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, s. 513.

⁴⁵ VGMA, D. 1966, s. 1-4/1-7; Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)”, s. 1029-1073; Turgut, “Renklerin Efendileri”, s. 35-80; Turgut, “Ahu ve Derviş”, s. 11-32.

Samanoğulları'nın içlerinden Gazneli Mahmud gibi bir sultan yetiştiren askerî teşkilatının, kadim Pers askeri sisteminin devamı niteliğinde olduğu şüphesizdir. Samanoğulları'ndan bir prensin Karahanlı Satuk Buğra Han ile kurduğu ilişkinin, Türklerin toplu halde İslam'a geçişindeki etkisi bilinen bir gerçekliktir. Karahanlı liderlerinin "Bektaş" ismini sıklıkla kullandıkları ve Melikşah'ın kayınpederi Böri Tigin örneğinde olduğu gibi asker toplama konusunda fazla zorlanmadıklarına dair veriler de bizler için önemlidir. Satuk Buğra Han'ın oğlu Musa Bektaş, adeta Hacı Bektaş Velî ile dedesini kendisinde mezc eder. Selçuklu Hanedanı'nın meşrûyetlerini Karahanlı kızlarıyla yaptıkları evliliklerle pekiştirdikleri de bilinen tarihî bir gerçekliktir. Yeniçeri ortalarında yer alan Hûkeşânların "*Ya Kerim Allah*" lafzından sonra "*Hü*" çekmeleri ile Satuk Buğra Han'ın Müslüman olduktan sonra Allah'ın Kerim adına kul olması (Abdülkerim) arasında doğrudan bir bağ olmalıdır. Bektaşîler arasında en bilinen ve sevilen hadis-i şerif uyarınca, peygamberin ilminin ulaştığı iklimlerin kapısı durumundaki Hz. Ali'nin neslinden gelen seyyid ve şeriflerle beraber, İran ve Turan'ın yerli soyluları da kendilerine yapılan yeni "çağrı"ya boyun eğerek akın akın Müslüman oluyorlardı. Bunların neslinden gelen Hacı Bektaş Velî gibi şahsiyetler, Osmanlı Devleti'nin temellerini atarlarken atalarının isimlerini zikrederek kutsamayı da ihmal etmiyorlardı.⁴⁶

Hacı Bektaş Velî'nin Ahmed Yesevî/Üveysî'nin müridi olduğu bilinir. Doğu Türkistan'da Yesevîliğe Üveysîyye denir. Sayram'da doğan ve Yusuf el-Hamedânî'ye intisab ettiği bilinen Ahmed el-Yesevî'nin nisbesi, türbesinin Kazakistan sınırları içinde bulunan ve eski adı Yesî olan Türkistan şehrinde olmasına bağlanır. Ancak tarihî kaynaklar onun bu nisbesinin Yesî değil, Üveysî olduğuna işaret eder. Öyle görünüyor ki "Üveysî" nisbesi, zamanla "Yesî"ye dönüşmüştür. Seyyid İbrahim ile halifelerinden Seyyid Musa'nın kızı Ayşe Hatun'un evliliğinden dünyaya gelen Şeyh Ahmed'in Arslan Baba ile kıssasında adı geçen Aslan Baba ile Selman-ı Fârîsî'nin aynı kişi oldukları görüşü ilginçtir. Orhan Gâzi zamanında Kocaeli sınırları içerisinde Türkistan şehrinden gelen Gâzi Baba adına bir zaviye vakfı kurulduğu görülmektedir ki bunun Üveysî-Yesevî bir zaviye olduğunda şüphe yoktur.⁴⁷

⁴⁶ Abdülkerim Özaydın, "Karahanlılar", *DİA*, XXIV, (İstanbul 2001), s. 412-414; Ergin Ayan, "Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla İlişkileri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/5, (2015), s. 392-408; Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 173, (2008), s. 109-128; Ö. Soner Hunkan, "Satuk Buğra Han", *DİA*, XXXVI, (İstanbul 2009), s. 181-182; Hunkan, *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*, İstanbul: Kültür Sanat Yayınları, 2011, s. 104; Aydın usta, "Sâmânîler", *DİA*, XXXVI, (İstanbul 2009), s. 65-68; İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 45.

⁴⁷ TADB. TTD. EV. 579, 13a; Ocak, *Sûfilik Geleneğinin Efsânevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysîlik*, s. 92; Kemal Eraslan, "Ahmed Yesevî", *DİA*, II, (İstanbul 1989), s. 159-161; Tosun, "Yesevîyye", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013), s. 487-490.

Musa-yi Sâni'nin oğlu İbrahim-i Sâni de denilen Seyyid Muhammed'in, Şeyh Ahmed'in kızı Hatem Hatun ile evliliğinden doğduğu söylenen Hacı Bektaş Velî, Cengiz İstilâsının belirmesiyle beraber, Anadolu'ya doğru hareket edenlerin ilklerinden olmasa bile, Onun Anadolu'ya gelişinin erenler dünyasında büyük bir heyecana vesile olduğu kesindir. Burada annesi tarafından dedesi olan Şeyh Ahmed'in, Ahmed Yesevî olması da mümkündür. Hatta babası İbrahim'in, Şeyh Musa'nın mürşidi olan İbrahim'in adını aldığını söylemek de mümkündür. Onun Horasan'dan çıkıp Anadolu'ya gelişinden evvel, ailesinin Nişabur civarında padişahlık ettiğine dair velâyetnâmede verilen bilgiler üzerinden, "Bektaş" isminin Karahanlı sülâlesinde de yaygın olarak kullanıldığına dikkat çekmek, Hünkâr'ın kâmilan anlaşılabilmesi adına elzemdir. Anadolu'nun gözcüsü olan Karaca Ahmed, onun gelişini etrafındakilere haber verirken, karşılamaya gidenler arasındaki Tuğrul Baba'nın Bayezidî müridi olarak zikredilmesi de son derece önemli bir ayrıntıdır. Burada hem Karaca Ahmed hem de Tuğrul Baba'nın kimlikleri ve aidiyetleri hususunda çok önemli bazı bilgilerin verilmesi gereklidir. Karaca Ahmed'in dedesi Rum(taş) Paşa'nın, ünlü Selçuklu veziri ve "Allah'ın velisi" Celalüddin Karatay'ın kardeşi ve babası Abdullah'ın Artuklu hanedanı ile akrabalığının olduğu ve ailenin tıp sahasında oldukça yetkin bulunduğu yapılan derinlikli bir okumayla sabit olmuştur. Rum Paşa'nın ismi, Karaca Ahmed'in evlâdı arasında da yaşatılmıştır. Karaca Ahmed'in dedesi, Bayezid-i Bistâmî'nin evlâdından ve kalenderîlerin pîri olup, kalenderîliği yeniden teşkilatlandıran Cemalüddin Musa Zilî'nin kızının Şeyh Salih ile evliliğinden doğan kızıyla evlenmiştir. Üveysî Şeyh Edhem ile Celalüddin Karatay'ın isimlerinin anlamdaşlığına burda bir kez daha dikkat çekilmelidir. Karaca Ahmed'in yanında bulunanlardan Bayezidî müridi Tuğrul Baba da Ertuğrul Gâzi'den başkası olmamalıdır. Osmanlıların da Veysel Karenî ve Bayezid-i Bistâmî'ye olan derin bağlılıklarına yukarıda değinilmişti.⁴⁸

⁴⁸ Eraslan, "Ahmed Yesevî", *DİA*, II, s. 159-161; *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, Haz. H. Duran-D. Gümüšoğlu, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları merkezi Yayınları, (2010), s. 51; Ocak, "Hacı Bektaş-ı Velî", *DİA*, XIV, (İstanbul 1996), s. 455-458; *Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi*, (Haz. D. Gümüšoğlu), İstanbul: AVF Yayınları, (2013), s. 33, 141-145; Tosun, "Karaca Ahmed Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Meçhul Kalmış Bilgiler", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, V (1-5 Kasım 2007), II, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008, s. 323-328; Hüseyin Özcan-C. Sezen Gönenç, "Yazılı ve Sözlü Ortamlardaki Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması", *Turkish Studies*, X/4 (2015), s. 717-746; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 49-50; Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", s. 1029-1073; Turgut, "Ahu ve Derviş", s. 11-32.

Hacı Bektaş Velî, Anadolu'da Ertuğrul Gâzi'nin dedesi Numan oğlu Kayır Han/Kır Bey'in adıyla anılan Kırşehri'ne geldiğinde şehrin valisi Ertuğrul Gâzi idi. Ertuğrul Gâzi, Ahi Evren'in *Menahic-i Seyfi/Seyfi'nin Açık Uzun Yolları* adlı eserini ithaf ettiği Seyfuddin Tuğrul ile aynı kişiydi. Bu bakımdan Âşıkpaşazâde'nin onun Osmanlılardan kimseyle görüşmediğine dair verdiği bilgiye şüpheyile bakmak gerekir. Onun 1270'li yılların başında vefat ettiği kabul edilir. Yeniçeri Ocağı üzerindeki büyük etkisinden dolayı, Murad Hüdâvendigâr ile dahi görüştüğüne dair verilen bilgiler, Hacı Bektaş Velî ile manevi kızı Fatma Bacı ve Hacı Bektaş evlâdından Kızıl Deli Seyyid Ali Sultan ile Seyyid Rüsdem Gâzi arasındaki ilişkiyle açıklanabilir. Zile'deki Üveysî-Bayezidî zaviyesine dair vakfiyelerde geçen Bektaş velid-i Bektaş gibi isimler, XIV. yüzyılda yaşayan bir başka Bektaş'a işaret eder ki Yeniçeri kanunnâmesinde adı geçen vezir Bektaş Paşa da bu olmalıdır.⁴⁹

Menkıbelerde asıl mesleğinin aşçılık olduğu belirtilen Seyyid Ali Sultan ve yoldaşı Seyyid Rüstem Gâzi'nin, Sultan I. Bayezid zamanında Rumeli fetihlerine katıldıkları, Dimetoka ve havalisinin fethinde bizzat rol oynadıkları anlatılır. Doğum tarihi XIV. yüzyılın başlarına tarihlenen Seyyid Ali Sultan'ın bölgedeki faaliyetlerinin, Balkanlara ilk geçişle beraber yani Orhan Gâzi döneminde başladığı, Onun Umur Bey ile olan ilişkilerinden de anlaşılır. Hacı Bektaş Velî'nin sulbî oğlu olduklarını iddia eden Çelebilerin soy ağacını Kızıl Deli üzerinden Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana'ya bağladıkları görülür. Kızıl Deli için Dimetoka'da kurulan zaviye adına Yıldırım Bayezid ve Kara Timurtaş Paşa ile Saruca Paşa'dan bitiler verilmiştir ki Kızıl Deli'nin diğer adının Timurtaş olduğuna dair kayıtlar bununla ilgili olmalıdır. Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasında beraber çalıştıkları anlaşılan Kara Timurtaş Paşa ve Kızıl Deli arasında bir mürid-mürîd ilişkisi olduğu üzerinde düşünülmelidir. Kara Timurtaş'ın oğlu Ali Bey'in de başka bir Kalenderî-Üveysî şeyhi olan Şücaüddin Velî'ye intisab ettiği bilinmektedir. Timurtaş paşa'nın oğullarından birinin Hızır Baba isimli bir sufi olması bu bağlamda hayret verici bulunmamalıdır. Kızıl Deli Ocağı'na mensub olanlar tarafından, babasının adının Hüseyin Ata ve kardeşlerinin Abdal Musa ile Emir Sultan olduğuna dair ortaya atılan söylenceler, onun bağlantılı olduğu kişilere dair tarihi verileri daha anlamlı

⁴⁹ Ahi Evren Nasirüddin Mahmud, *Menâhic-i Seyfi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 92-1, v. 1a; Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)", s. 1029-1073; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 35-80; Turgut, "Ahu ve Derviş", s. 11-32; Abdülbâki Gölpınarlı, *Vilâyetnâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâs-ı Velî*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995, s. 36-47, 63-64, 76-78; *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*, s. 82-83, 207; Ahmet Taşgîn-Bünyamin Solmaz, "Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme", *Turkish Studies*, V/7,1 (2012), s. 105-129.

kılar. Onun Hacı Bektaş Velî ile Kadıncık Ana'nın oğlu olup, diğer adının Timurtaş olduğu, kendisinin de Resul ve Mürsel adındaki iki oğlundan "Çelebi"ler neslinin devam ettiğine dair rivâyet de tarihî verilerden izler taşır. Balım Sultan, bunlardan Mürsel Baba'nın oğlu olarak anılır. Balım Sultan hakkında, Fatih'in esir ettiği bir Sırp prensesinin kızıyla Seyyid Ali Sultan'ın evliliğinden dünyaya geldiği, tahsilini ve tarikat eğitimini Kızıldeli Zaviyesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul'a gittiği, bir müddet sonra irşad faaliyetlerinde bulunmak üzere tekrar Dimetoka'ya döndüğü ve II. Bayezid tarafından Hacı Bektaş'taki merkez tekkeye şeyh tayin edildiği anlatılır. Orhan Gâzi'nin oğlu Süleyman Paşa ile birlikte Osmanlı fetih güzergâhının "Sol Kol"unda gösterdiği faaliyetlere dair Velâyetname'de verilen bilgiler, tarihsel bilgilerle örtüşür. Eser, Seyyid Ali Sultan ve dostu Seyyid Rüsdem Gâzi'nin Gelibolu, Bolayır, Kavak, Varmacin, İpsala, Fere, Dimetoka, Edirne, Şumnu, Ruscuk, Silistre, Yanbolu gibi şehirleri fethetmeleri ve bu bölgedeki yaşantılarından bahseder. Burada adı geçen Rüsdem Gâzi'nin Tarsus'dan Osmanlı coğrafyasına gelen Hâcegân/Nakşibendîyye çevresinden ve Salurlardan olan Ulaş Bey adına vakıf kurduğu görülür. Yeniçeri Ocağı'nın kurulması bahsinde adı geçen Hacı Bektaş evlâdından Timurtaş Paşa her ne kadar Kızıl Deli Sultan'ın diğer adı olarak gösterilirse de bu onun Kara Timurtaş Paşa ile olan yakınlığıyla ilgili olmalıdır. Kızıl Deli Sultan, Tokat'ın Zile ilçesindeki Bayezidîyye Dergâhı'nın şeyhi Osman-ı Rûmî'nin torunu ve Hacı Bektaş Velî'nin manevî kızı Fatma Bacı'nın kardeşi Muînüddin Halil'in oğlu olan Şeyh Edhem için H. 708 yılında bazı yerler vakfeden Aytemür oğlu Emir Hüseyin'in oğlu Ahi Ali, Ahi Mine'r-Resul ya da H. 789'da aynı zaviyeye vakıflar yapan Fatma Bacı/Hatun'un Şemsüddin Ahmed Bedevî'den doğan Adil Bey'in oğlu Ali'den biri olabilir. Belki onun Kızıl adı, Bedevîlerin simgesi olan kızıl başlıktı. Belki de gerçekten Hacı Bektaş neslinden gelmekteydi. Kızıl Deli'nin arkadaşı olan Rüsdem Gâzi'nin Sultan'a Yeniçeri fikrini veren kişi olduğu açıktır.⁵⁰

⁵⁰ Turgut, "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ile Şeyh Osman-ı Velî ve Ahfadına Dair Vakfiyeler ve Düşündürdükleri", s. 1029-1073; Turgut, "Renklerin Efendileri", s. 50-60; Turgut, "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", Osmanlı Araştırmaları, S. 53, (Aralık 2018), s. 59; Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 89-114; H. Dursun Gümüşoğlu, "15. Yüzyıl Bektaşiliği'nde Sadık Abdal Örneği", *Alevîlik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, S. 5, s. 1-25; Yıldırım, "Bektaşî geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 59-88; Bedri Noyan, *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*, Ankara: Ayyıldız Yayınları, (1999), s. 13-15; Ocak, "Balım Sultan", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 17-18; Haşim Şahin, "Seyyid Ali Sultan", *DİA*, XXXVII, (İstanbul 2009), s. 48-50; Şahin, "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, S. 53, (Ankara 2010), s. 17-34; N. Birdoğan, "Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri* (22-24 Ekim 1998), (Ankara 1999), s. 75-82; Belkıs Temren, "Bektaşî Geleneklerinde

Hacı Bektaş Velî evladından Kızıl Deli Ali Sultan ve takipçilerinden Sadık Baba adına Dimetoka ve Aydın'da zaviyeler kurulduğu görülmektedir. Kızıl Deli Zaviyesi'ni Aydınogulları coğrafyasında vakıf kuran kişinin Aydınoglu Cüneyd Bey olması dikkat çekicidir. Tire-Balatcık Köyü'ndeki Bali Dede Zaviyesi'nin tevliyetinin de Delü Baba müridlerinin aslahın bırakılmış olması, Bali Dede'nin Delü Baba müridanından olduğunu gösterir. Defterde Selim Dede, Ferruh Dede, Cafer Dede ve Ahmed'in isimleri kayıtlıdır. Sadık Baba'nın divânı, Bektaşilik hakkında oldukça önemli bilgiler içerir. Tire'de Kızıl Deli'nin torunu olduğu düşünülen Balım Sultan adına bir Bektaşî Dergâhı'nın daha kurulduğu görülür. Onun adına Çorum'da da bir zaviye bina edildiğine burada değinilmelidir. Sulucakarahöyük'teki postnîşinliğinden sonra yerine geçen Kalender Çelebi'nin, Balım'ın oğlu ya da kardeşi olduğu rivâyet edilir. Birgi'de Abdal Ahmed Zaviyesi'ndeki Derviş Halil ve Yolageldi Derviş'in Bektaşî olduklarına daîr kayıt da bu bağlamda önemlidir. Kestel'e tâbî Dallica Köyü'ndeki Mezid Baba Zaviyesi'nin de Denizli'deki Sarı Baba Zaviyesi'ne bağlı Bektaşî zaviyesi olarak dikkati çeker. Velâyetnâme'ye göre Saru Baba'nın ismi İsmail olup, Hacı Bektaş-ı Velî'nin en önemli üç halifesinden biridir. Veysel Karenî evlâdı arasında zikredilen İsmail bu olmalıdır. Bektaşîler arasında en uluları olan Cemal Seydi ise, Cemalüddin Musa Zilî ile aynı kişiyi temsil eder. Hacım Sultan'dan sonra Bektaşîliğin Batı Anadolu'da teşkilatlanmasındaki en büyük pay, Saru İsmail Sultan'a verilir. Hacı Bektaş Velî'yi defneden kişi olması bakımından onun akrabası kabul edilen Saru Baba adına Denizli-Tavas'ta, Sarayköy-Tekkeköy'de, Denizli-Kale ilçesinde, Kütahya-Tavşanlı'daki Dedeler Köyü'nde, Eskişehir-Sivrihisar'daki Demirci Köyü'nde ve Aydın-Tire'deki Büyükkemerdere Köyü'nde zaviyeler kurulmuştur. Isparta'ya bağlı Sarı İsmail Köyü de burada

Balkanlara İkinci Geçiş; Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Söylencesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, VI, Ankara: Gâzi Üniversitesi Yayınları (1998), s. 106; Osman Türer, "Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı" *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: TTK Basımevi, 2005, s. 234; Hamid Algar, "Emir Külal", *DİA*, XI, (İstanbul 1995) s. 137-138; Hüseyin Algül-Nihat Azamat, "Emir Sultan", (İstanbul 1995) s. 146-148; Zeynel Özlü, "Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Velî Sülâlesi", *Belleten*, LXXIX, S. 285, (Ankara 2015), s. 503-530. Ayrıca bkz. Sâdık Abdal, *Sadık Abdal Divânı*, Haz. H. Dursun Gümüšoğlu, İstanbul: Horasan Yayınları, 2009; *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, Haz. Abdurrahman Güzel, Ankara: TTK Basımevi, 1999; *Abdal Musa Sultan Velâyetnâmesi*, Haz. İsmail Kaygusuz, İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yayınları, 2008; Yıldırım, *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 2007. Hamit Algar tarafından Emir Sultan'ın babasının Emir Külal olamayacağının "kesin" bir ifadeyle reddedilmesi, Emir Sultan'ın Nurbahşiye'ye mensubiyetiyle açıklanmaya çalışılsa da müddeinin, mürşidin müridinden yaklaşık 30-40 sene sonra vefat ettiğine dikkat etmediği anlaşılmaktadır. H. Algül ve N. Azamat'ın da Emir Sultan'ın babasının, Bahaüddin Nakşibendî'nin mürşidiyle "karıştırılmaması" gerektiğini belirtirken kesin delillere dayanmadıkları açıktır.

anılmalıdır. Saru Baba'dan sonra Yatağan Dede, Dedigi Sultan, Teslim Abdal, Saru Kazak Abdal, Bostancı Baba, Koyun Baba, Niyaz Baba, Abdal Musa ve Karaca Ahmed de Batı Anadolu'da Kalenderî-Bektaşî zaviyelerinin bânîleri oldular.⁵¹

Dimetoka'da Kızıl Deli adına 20 dönümlük bir arzi üzerinde kurulan Bektaşî Dergâhı, Karaca Ahmed ve Abdal Musa adına kurulan diğer zaviyelerle beraber Rumeli'de kurulan ilk Kalenderî-Bektaşî dergâhlarından. Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş Velî Dergâhı'na tâbî olduğu anlaşılan Türbe, meydan, aşevi, paşa konağı, kasaphane, ambar, ahır ve mezarlıktan müteşekkil külliye, arşiv belgelerinde *es-Seyyid Ali nâm-ı diğer Kızıl Veli Sultân, Kızıl Delü/Sultan, Kızıl Delü Baba, Kızıl Dîvâne Sultân* gibi isimlerle yer alır. Vakfın gelir kalemleri, Bayezid Hüdâvendigâr ve oğlu Musa Çelebi'nin ağzından “...Tanrı Dağı'nda Darubükü ve Büyükviran ve Tırfilluviranı hudûdu ve sınırı ile mezkûr Kızıl Delü'ye virdim...” şeklinde kaydedilmiştir. Seyyid Ali Sultan, kendisine mülk olarak verilen bu köylerin gelirlerini evlatlık olarak vakfetmiş olup, Fatih döneminde tutulan 1456 tarihli tahrir defterinde, isimleri zikredilen köylerin yanı sıra, Kızıl Deli evladı tarafından Tatarviranı, Akpınar, Sazlık ve Kıyıcak mezarlarının da vakfın arazisine dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Fatih döneminde Sultan Yıldırım Bayezid zamanında verilen yerlerden fazlasının vakfedilmesi sebebiyle vakfın neshedildiği ancak daha sonra oğlu II. Bayezid zamanında yeniden mukarrer tutulduğu anlaşılmaktadır. Onun çocuklarının isimleri de Kızıl Deli'nin hangi çevreye mensub olduğu hakkında bir fikir verir. Arşiv belgelerinde Seyyid Ali Sultan ahfadından bahseden en eski kayıt, Muharrem 861 (Aralık 1456) tarihlidir. Fatih Sultan Mehmed dönemine ait bir tahrir defterinde yer alan kayıta “*şimdi oğlu Şa'bân elindedir*” ifadesi bulunur. Sultan II. Bayezid döneminde yapılan, 890 (1486) tarihli tahrirde “...*hâliyâ Kızıl Delü oğullarından Gülşehri ve İlyas ve Bilal ve İshak ve Sinan Dede ber-vech-i iştirâk vakf-ı evlatlık üzere olub...*” kaydından, Seyyid Ali Sultan ahfâdından

⁵¹ VGMA, D. 592, s. 139/116; TADB. TTD. EV. 571, v. 64b, 71a, 75a, 98a, 105b, 124a-b; BOA. TD. 166 (icmal), s. 25; Turgut, “Germiyanogulları...”, s. 10; M. Akif Erdoğan, *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri*, İzmir: Ege Ün. Yayınları, (2016), s. 158, 172-173, 179, 235, 256, 291; Akın, *Aydinoğulları Tarihi*, s. 146, 157-158, 186. Rıza Yıldırım, *Hacı Bektaş Velî'den Balım Sultan'a Bektaşîliğin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019, s. 261-278; Zekeriya Işık, “Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi”, *Turkish Studies*, Vol. 13/3, (Winter 2018), s. 315-334; Harun Yıldız, “Hacı Bektaş Velî Sonrasında Bektaşîliğin Oluşum ve Gelişimi”, *DEÜİFD, Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, (2021), s. 491-510; Ahmet C. Haksever, “Çorum'da Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 12, S. 36, (2008), s. 67-87; Süreyya Faroqi, *Anadolu'da Bektaşîlik*, Çev. Nasuh Barın, İstanbul: Simurg Yayınları, 2003, s. 191-193; Mücteba İlgürel, “Kalender Şah”, *DİA*, XXIV, (İstanbul 2001), s. 249; Gölpınarlı, *Vilâyetnâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 36-47, 63-64, 76-78; *Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, muhtelif yerler.

beş kişinin, vakfı müştereken tasarruf ve idare ettikleri anlaşılır. Seyyid Ali Sultan'ın bu yıldan önce vefat etmiş İbrî adlı bir evlâdı daha vardır. Kızıldeli oğullarından İlyas'ın Yusuf ve Davud, Gülşehrî'nin Ahi Evren ve Bahşayış, İbrî'nin Durak, Bilal'in Abdulvahhab ve Baba Ali, Sinan'ın Nurbahş ve Hızır, İshak'ın Ahmed ve Ali Kulu isimli oğulları tespit edilmiştir. Gülşehrî'nin padişah beratıyla zaviye ve derbent işleriyle görevli olduğu anlaşılmaktadır. Yavuz Sultan Selim dönemine ait 925/1519 tarihli defterde, Gülşehri Dede'nin Ahi Evren ve Bahşayış, Bilal'in Abdulvahhab, Baba Ali, Cafer, Kamerî ve Hüseyin, Sinan Dede'nin Nurbahş, Hızır, Canbahş, İskender ve Hamdi'nin beratlı Kızıldeli oğulları oldukları belirtilir. Defterde, İshak'ın Ahmed, Tâlib ve Garib, İlyas'ın Yusuf, Davud ve Yakub adlı evlatlarının da beratsız olarak mutasarrıf oldukları belirtilir. Bu tarihte Berat'ın Mehmed, Abdurrezzak ve Şaban, Ali Kulu'nun Velî, Yusuf'un Nasuh ve Abdulkadir, Ahmed'in Hüseyin adlı bekâr oğullarının ise, Seyyid Ali Sultan ahfadından olmakla birlikte, vakıfta tasarruf hakları bulunmayan kişiler olarak isimleri kaydedilmiştir. Bu da Kalenderî-Bektaşîlerin mücerredliğinin bekârlık olarak algılanmasının yanlışlığını çok net bir şekilde gösterir. Sultan Süleyman devrine ait 937/1530 tarihli defterde, bir önceki döneme de atıf yapılmış, *"...defter-i atikde Gülşehrî tasarrufundadır deyü kaydolunmuş Gülşehrî fevt olıcak mezkûrun oğulları Ahi Evren ve Bahşayış babaları hissesine mutasarrıf olalar deyü hükm-i padişâhî almışlar ve mezkûr derbendi bile olan dervişler hıfz idüb..."* kaydı düşülmüştür. Bu kayıttan, Gülşehrî'nin zaviyedeki hakları ve derbent bekleme vazifesinin oğulları Ahi Evren ve Bahşayış'e verildiği anlaşılır. Sultan II. Selim dönemine ait 976/1568-1569 tarihli defterde; Gülşehrî'nin oğlu Şeyh Bahşayış, Şeyh Bahşayış'ın oğlu Tur Ali, Abdulvahhab'ın oğulları Mirza ve Çakır, Cafer'in oğlu Hüseyin, Baba Ali'nin oğulları Muhsin, Müslim ve Yağan, Kubad'ın oğulları Şah Kulu, Hacı, İmam Kulu ve Batur, Sinan'ın oğlu Pir Kulu, Yakub'un oğulları Davud, İlyas, Dede Balî ve Velî, İshak'ın oğlu Garib, Talib'in oğulları Ferhad, İshak ve Emrullah, Kulu'nun oğlu Veli, Durulmuş'un oğlu Hasan, Çapankeş'in oğlu Hazanca, İskender'in oğlu Yusuf, Hasan'ın oğulları Abdullah, Fusad, Şaban, Bilal, Ali ve Şehsuvar, Nasuh'un oğulları Çakır ve Yusuf'un isimleri zikredilir. Bu 33 kişinin yanı sıra, 41 kişi "mücerredân-ı evlâd..." başlığı altında kaydedilmiştir. Zaviye bundan sonraki yüzyıllarda da vakıf evlatları tarafından tasarruf edilmiş, XIX. yüzyılda bir ara iltizama verilmişse de daha sonra Evkâf-ı Hümâyûn'a bağlanmıştır (Kalenderîler için bkz. Grafik 1-2).⁵²

⁵² BOA. TD. 20, v. 223, 264-265; BOA. TD. 77, s. 251-252; BOA. TD 370, s. 33; BOA. MAD. 7, s. 543; BOA. MAD. 9771, s. 5, 43, 56; TKGM. TTD. EV. 562, v. 126b-127b ve ekleri; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I:

V. Hâcegân'dan Nakşibendîyye'ye

Yıldırım Bayezid'in damadı Emir Sultan'ın da Kızıl Deli ile yakından ilişkisi olduğuna yukarıda değinilmişti. İsmi onunla beraber anılan Emir Sultan'ın babası Hamza oğlu Emir Ali Külal, Bahaüddin Nakşibendî'nin mürididir. Bahaüddin Nakşibendî'nin 12 yıl Yesevî şeyhlerinden Halil Ata'nın yanında kaldığına dair bilgi de bu bağlamda oldukça önemlidir. Nakşibendîyye'nin Anadolu'daki ilk temsilcileri olan Kuşeyrîzâde Mencik Baba ve Ebu'l-Kasım Gürânîzâde Beyce Sultan'ın Osmanlı Devleti'nin kuruluş coğrafyasındaki faaliyetlerine, onlarla aynı çevreden oldukları anlaşılan Şeyh Ulaş ve Murad Hüdâvendigâr'ın kayınpederi olan Kızıl Murad Bey'in de destek verdikleri belgelerden net bir şekilde anlaşılır. Beyce'nin adının Emirce Sultan zaviyesine ait belgelerde geçtiği ve dedesi Ebû'l-Kasım'ın "Veys" adını dilinden düşürmediği burada yeniden hatırlanmalıdır. Bütün bu veriler, Yeniçeri Ocağı'nın teşkilinde Seyyid Kızıl Deli ve Kara Timurtaş Paşa gibi Bektaşîlerle beraber, Hâcegân-Nakşibendî çevrede adı geçen Şeyh Ulaş Salurî adına kurduğu vakfiyla da bilinen Mevlana Rüstem'in ortak mesaisine işaret eder.

Üveysî-Bayezidî halkının XIV. yüzyıldaki en önemli temsilcisi olduğu anlaşılan Bahaüddin Nakşibendî'nin adıyla anılan Nakşibendîyye, XII. yüzyılda Buhara'da yaşamış olan Abdülhalik Gucdüvanî⁵³'ye bağlanır. Bu târikat, aynı yüzyılda Horasan'da yaşamakla beraber eğitimini Bağdat'ta tamamlayan Hâce

İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay, 1942, s. 339-340/279-386; Ahmet Hezarfen, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Balkanlar ve Kızıldeli Sultan", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 18, (Ankara 2001), s. 11-31; Bilgili, "Osmanlı Arşiv belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)", s. 89-114; Beldiceanu-Stiehnerr, Irene, "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodox İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1639)*, Ed. E. Z. Zachariadou, Çev. Ö. Arıkan-E. Güntekin-T. Altınova, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 50-72; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s. 31-33; Suraiya Faroqhi, *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*, I, London: (1986), s. 73-77. Belgeler için ayrıca bkz. Hezarfen, Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan), İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2006 ve Bilgili-S. Tozlu, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (Seyyid Ali) Sultan Zaviyesi-I (1401-1852)*, Ed. Gıyasettin Aytaş, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

⁵³ İmam Mâlik soyundan gelen Abdülhalik Gucdüvanî, Buhara'da dünyaya gelmiş olup, annesinin Malatya Sultanı'nın kızı olduğu belirtilir. Malik bin Enes, sahabelerden Enes bin Malik'in torunlarından olup, Yemenli Kahtânîlerin Hazrec Kabilesinin Neccâroğulları koluna mensupturlar. "Hadim-i Resul" olarak tanınan Enes, Ebû Musâ el-Eş'ârî'nin yanında yetişti ve Tûster'in fethine katılarak esir alınan Hürmüzan'ı bizzat Hz. Ömer'e götürülen kişidir. Bkz. Kasım Kufralı, "Gucdivanî", *İA*, IV, s. 820-821; Hamit Algar, "Gucdivanî, Abdülhalik", *DİA*, XIV, (İstanbul 1996), s. 169-171; Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, (İstanbul 2003), s. 506-513; İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, XI, (İstanbul 1995), s. 234-235.

Yusuf el-Hemedânî ile temellendirilir.⁵⁴ Bu temeli, Hemedânî'nin mürcidi Ebû Âli Farmedî ve hocası Ebû'l-Hasan Harakânî'ye ⁵⁵ kadar indirmek mümkündür. Hemedânî'nin Abdülhalik Gücdüvânî'den başka, diğer önemli halifesi Ahmed el-Üveysî/Yesevî'dir. Ortaya çıkış zamanı ve coğrafyanın etkisiyle ehl-i sünnet itikadına bağlı kalan Hâcegân-Nakîbendîyye silsilesi, arşiv belgeleriyle de desteklenir ve şu şekilde gösterilebilir: *Abdülhalik Gücdüvanî, Yusuf el-Hemedânî, Ebû Âlî Farmedî, Ebû'l-Hasan Harakânî, Bayezid-i Bistâmî, Ca'fer-i Sâdık, Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Selman-ı Farsî, Hz. Ebû Bekir*.⁵⁶

Asıl adı Hoca Muhammed b. Muhammed el-Buharî olan Bahaüddin (H. 718-791/M. 1318-1389), bazı kaynaklarda İmam Ca'fer es-Sâdık'ın torunlarından biri olarak gösterilir. Rüyasında gördüğü Abdülhalik Gücdüvanî'nin ruhâniyetine intisap edip "Üveysî" lakabını alan Bahaüddin, bundan sonra Ahmed el-Yesevî tarikinden iki Türk şeyh, özellikle Çağatay Hanı Gazan/Kazan Han ile aynı kişi olduğu öne sürülen Halil Ata ile yakın ilişki kurarak onun yanında uzun bir süre kalır. Yaptığı bir hac yolculuğu sırasında Zeynüddin Hâfî ⁵⁷ 'yi ziyaret eden Bahaüddin'in üzerinde Üveysî yoldan Abdülkadir-i Geylanî'nin de etkili olduğu belirtilir. Buhara'nın manevî sahibi kabul edilen Bahaüddin'in Nankşibend ünvanının, hâfî zikrin kalpte bıraktığı ize işaret olduğu kabul edilir. Müridlerinden Muhammed Parsa, Melâmetîleri anlamak için Nakşîbendîliğe bakılması gerektiğini

⁵⁴ Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2022, s. 38-51; Tosun, "Yusuf el-Hemedânî", *DİA*, XLIV, (İstanbul 2013), s. 12-13.

⁵⁵ Bayezid-i Bistâmî'nin Üveysî yoldan müridi olan ve Bistâm'ın kuzeyindeki Harrakan'da doğduğu için bu nisbetle anılan Harrakanî, sadece silsilesinde yer aldığı Nakşîbendîyye üzerinde değil, ünlü mutasavvıf Mevlana Celalüddin üzerinde de önemli tesirler bırakmıştır. Ebû Sâîd Ebû'l-Hayr ile görüşen Harrakanî, onun bast halinin yanında kabz haline döndüğünü müşahade etmiştir. Abdülkerim Kuşeyrî de kendisiyle görüşüp etkilenen önemli simâlar arasındadır. Uludağ, "Harakânî", *DİA*, XVI, (İstanbul 1997), s. 93-94; Attar, *Tezkiretü'l-Evlâyya*, s. 670-721; Tahsin Yazıcı, "Ebû Saîd Ebû'l-Hayr", *DİA*, X, (İstanbul 1994), s. 220-222.

⁵⁶ XII. yüzyılda Bahaüddin'in doğum yeri olan Buhara, diğer Türkistan şehirlerindeki yönetim biçimine uygun bir şekilde, Burhan ailesi adı verilen ve "Sadr" unvanıyla anılan Hanefî âlimlerince yönetiliyordu. Tosun, "Nakşîbendîyye", *Türkiye'de Târikâtlar*, (Ed. Semih Ceyhan), İstanbul: İSAM Yayınları, (2015), s. 611-613; Kufralı, "Gücdüvanî", *İA*, IV, s. 820-821; Algar, "Gücdüvanî, Abdülhalik", *DİA*, XIV, s. 169-171; Eraslan, "Ahmed Yesevî", *DİA*, II, s. 159-161.

⁵⁷ Sühreverdîyye ve Rifâîyye tarikatlarının bir sentezi durumunda olan Zeynîyye'nin kurucusu olup, Timur tarafından saygı gösterilen bir şeyhti. Halifesi Abdülatif Kudsî vasıtasıyla en ünlü takipçilerinden birinin Âşıkpaşazâde olduğu kesindir. Birgi'de II. Murad zamanında Zeynî şeyhi Hacı Mehmed adına kurulan bir zaviye vakfında vâkıfın evlatları Hasan ve Derviş Çelebi ile Seferşah, Muhiyüddin Şeyh ile beraber irşad faaliyetini yürüttükleri tespit edilmiştir. Reşat Öngören, "Zeynüddin el-Hâfî", *DİA*, XLIV, (İstanbul 2013), s. 375-377; Öngören, "Zeynîyye", *DİA*, XLIV, s. 367-371; Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeynîler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 11-31, 169-193; TADB. TTD. EV. 571, v. 107b; Erdoğru, *Aydın İli Evkâf Defteri*, s. 259-260.

belirtir. Hâcegân, kendisinden sonra Nakşibendîyye olarak anılmışsa da kendisinden bir asır sonra yaşayan Abdurrahman Câmî, Nakşî usullerini anlattığı eserine *Serrişte-i Târik-i Hâcegân* adını vermiştir. Bahaüddin'in neslinden gelen Hoca Sadeddin Efendi'nin torunlarından Mehmed Efendi'nin "Bahaî" nisbesi, bu nesep bağlantısıyla ilişkilendirilir.⁵⁸

Nakşibendiliğin yayılması ve gelişiminde Bahaüddin'in halifelerinden Muhammed Parsa⁵⁹ Alaüddin Attar ve Yakub Çerhî'nin çok önemli etkileri bulunur.⁶⁰ Parsa sayesinde Nakşibendîlik, ulema arasında benimsenmiş, Attar'ın eliyle Harizm'e ve Hindistan'a kadar uzanmış, Attar'ın halifelerinden Seyyid Şerif Cürçânî,⁶¹ Hasan-ı Attar ve Nizamüddin Hâmuş gibi isimler sayesinde târikatın itibarı artmıştır. Sükût ve istiğrak halinden dolayı "suskun" anlamındaki Hamuş lakabıyla tanınan Nizamüddin, Attar'a intisap ettikten sonra Seyyid Şerif Cürçânî'nin tasavvuf terbiyesiyle görevlendirildi. Oğlunun, Uluğ Bey'in hareminden

⁵⁸ Algar, "Bahaüddin Nakşibend", *DİA*, IV, (1991), s. 458-460; Algar, "Nakşibendîyye", *DİA*, XXXII, (2006), s. 342-343; Tosun, "Nakşibendîyye", s. 613-615; Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s. 97-118; Yazıcı, "Nakşibend", *İA*, IX, s. 52-54; Mehmet İpşirli-M. İsmet Uzun, "Bahaî Mehmed Efendi", *DİA*, (İstanbul 1991), s. IV, 463-464; Algar, "Hâcegân", *DİA*, XIV, (1996), s. 431; Z. Velidî Togan, "Gazan-Han Halil ve Hoca Bahaeddin Nakşibend", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara: TTK Basımevi, 1968, s. 775-784; Togan, "Yeseviliğe Dair Bazı Yeni Malumat", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara: DTCF Yayınları, 1953, s. 523.

⁵⁹ Cafer-i Tayyar neslinden gelen Muhammed Parsa, Bahaüddin Nakşibendî'nin en önde gelen müridi olarak kendisine halife tayin etmek istediği kişi olmakla beraber, bu konudaki öncülüğü Bahaüddin'in damadı olan Attar'a bırakır. Horasan Valisi olan Timur'un oğlu Şahrüh'un büyük itibar gösterdiği Muhammed, Ulu Bey'in üzerinde de etkili bir şahsiyetti. İbnü'l-Cezerî ile hadis tartışacak kadar bu ilme de vâkıf olan Muhammed Parsa, hac yolculuğu esnasında Medine'de vefat etti ve oraya defnedildi. Cenaze namazını kılanlar arasında Molla Fenârî ve Zeynîyye'nin kurucusu Zeynüddin Hâfî de bulunuyordu. Muhîyüddin İbnü'l-Arabî'ye çok yakın bir görüşe sahip olduğu için Ekberîyye içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Bkz. Algar, "Muhammed Pârsâ", *DİA*, XXX, (İstanbul 2020), s. 560-562; Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s. 120-125, 224-228.

⁶⁰ Algar, "Alaeddin Attar", *DİA*, II, (İstanbul 1989), s. 319-320; Arif Nevşahi, "Yakub-i Çerhî", *DİA*, XLIII, (İstanbul 2013), s. 281-282; Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s. 147-154; A. Cahid Haksever, *Ya'kub-i Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2009, s. 33-95.

⁶¹ Timur'un meclisinde kendisi gibi büyük bir âlim olan Teftazanî'ye tercih edilen büyük bir âlim olan Seyyid Şerif Cürçânî, Kadızâde-i Rûmî'nin hocası olduğu gibi, Mısır'da Şeyh Bedreddin Simavî, Cemalüddin Aksarayî'nin öğrencisi Molla Fenârî ve Hekim Hacı Paşa ile ders arkadaşı oldu. Attar ve Hamuş gibi mutasavvıflardan etkilenecek Nakşibendî icazeti alan Cürçânî, Timur'un ülkesinde çok sayıda eser telif etti ve bu eserleri yüzyıllar boyunca Osmanlı medreselerinde okutuldu. Bkz. Sadrettin Gümüş, "Seyyid Şerif Cürçânî", *DİA*, VIII, (İstanbul 1993), s. 134-136; Gümüş, *Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı Neşr., 1984, s. 83-125; Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1983, s. 114-125, 138-145; M. Halil Yinanç, "İcâzetnâmeler ve Seyyid Şerif Cürçânî", *Tarihten Sesler*, S. 15, (İstanbul 1944), s. 8-11.

bir kadınla gönül ilişkisine girdiğine yönelik dedikodular üzerine azarlanınca Semerkant'ı terketmek zorunda kaldı. Bu ayrılış, etrafından toplanan çok sayıda müridin endişeye sebep olmasına da bağlanır. Yanındaki insanların hâlinden etkilenecek kadar hassas bir karaktere sahip olan Hamuş, rüya yorumlama konusundaki ünüyle bilinen Zeynüddin Hâfî ile de yakın ilişki kurmuştur. Onun adına Birgi'ye bağlı Derebodemya'da kurulan Nakşî Zaviyesi'nin meşihati Kanunî devirlerinde Mevlana Ali Fakih'in uhdesindeydi.⁶² Hâmuş'tan Sadüddin Kaşgarî,⁶³ Kaşgarî'den de Abrurrahman Câmî⁶⁴ icâzet almıştır. Ali Şîr Nevâî de Molla Câmî'nin mürididir.⁶⁵

Herat ve Kahire'de ilim tahsil ettikten sonra Attar'ın hizmetine giren ve tarikatın etkisinin yayılmasında çok önemli bir yere sahip olan Yakub-i Çerhî'nin en önemli halifesi Ubeydullah Ahrâr, Sadüddin Kaşgarî ile beraber Nizamüddin Hamuş'un sohbetlerine katılmış, pek çok Nakşî şeyhini ziyaret ettiği gibi Kübrevî ve Zeynîyye şeyhlerinden de feyz almıştır. Yakub-i Çerhî'den icâzet alan Ubeydullah Ahrâr, Ekberîyye geleneğine bağlı olup, kendisinden sonra Nakşîbendiliğin Ahrârîyye kolu ortaya çıkmıştır. Ubeydullah Ahrâr'a dayanan Ahrârîyye, vahdet-i vücûd düşüncesini benimseyerek Muhiyüddin İbnü'l-Arabî'ye yakınlaşmıştır. Ahrârîyye'nin Anadolu'daki ilk temsilcisi olan Abdullah İlahî⁶⁶ adına Kütahya'ya

⁶² Tosun, "Nizameddin Hamuş", *DİA*, XXXIII, (2007), s. 180-181; Turgut, "Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âlîyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar", s. 41-64; TADB. TTD. EV. 571, v. 99a; Erdoğan, *Aydın İli Evkâf Defteri*, s. 238.

⁶³ Zeynüddin Hâfî ile çok yakın ilişkileri olan Kaşgarî, Nakşîbendiliğin Herat'ta yayılmasını sağlayan temsilcisidir. Hâce Muhammed adlarındaki iki oğlundan büyüğünün kızlarından biri müridi Camî, diğeri ise Fahrüddin Sâfî ile evliydi. Bkz. Tosun, "Sadeddin Kaşgarî", *DİA*, XXXV, (2008), s. 391-392; Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s. 133-135.

⁶⁴ Anne tarafından nesli İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'ye dayanır. Pek çok alanda eser telif eden Camî'nin Kadızâde-i Rûmî'den dersler aldığı ve yine onun öğrencisi olan Ali Kuşçu ile matematik konularında çalışmalar yaptığı da bilinir. Kaşgarî'den sonra Ubeydullah Ahrâr'a intisap eden Abdurrahman, Ekberîyye ekolünün Nakşîbendiyye ile bütünleşmesine katkıda bulunmuştur. Bkz. Ömer Okumuş, "Abdurrahman Camî", *DİA*, VII, (İstanbul 1993), s. 94-99; Togan-H. Ritter, "Camî", *İA*, III, s. 15-20.

⁶⁵ Uygur Türklerinden olan Ali Şîr ve ailesinin Timur'un torunları üzerinde önemli tesirleri vardı. Babür Şah ve Hüseyin Baykara'dan himâye gören Ali Şîr, bazı seferlere de katıldı ve hatta isyancı şehzâdelerden birini bizzat yakalayarak baykara'ya teslim etti. Günay Kut, "Ali Şîr Nevâî", *DİA*, II, (İstanbul 1989), s. 449-453; Mehmed Çavuşoğlu, "Kanunî Devrinin Sonuna kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar", *Atsız Armağanı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1976, s. 75-90; J. Eckmann, "Ali Şîr Nevaî", *Bilgi Dergisi*, No: 119, İstanbul 1957, s. 4-5; Togan, "Ali Şîr", *İA*, s. 349-357.

⁶⁶ Abdullah-i İlahî, Simav'da doğdu, İstanbul'da tahsiline devam ederken hocası Alaüddin et-Tûsî ile Semerkant'a giderek Ahrâr'a intisap etti. Simav'a geri dönerek burada kurduğu zaviyesinde irşad faaliyetlerine başlayan Abdullah-i İlahî, Fatih Sultan Mehmed'in kendisini İstanbul'a davetini

bağlı Simav'da bir tekke inşa edilmiştir. Abdullah İlahî adına İstanbul ve Selanik'te, Ahrâr'ın diğer müridi Baba Nimetullah Mahmud adına Akşehir'de, Emir Ahmed Buharî adına İstanbul'da ve Ahmed İlahî adına Bursa'da tekkeler inşa edilmiştir.⁶⁷ Bu koldan *Mahmud Çelebi* (ö. 974/1566), Veysel Karenî Menâkıbı'nı kaleme alan *Lamiî Çelebi* (ö. 938/1531-32), *Şeyh Hattat Hamdullah* (ö. 926/1520), *Vefâizâde Şeyh Mustafa* (ö. 968/1560-61), *Pirî Halife Hamidî*, *Kastamonulu Şaban Efendi* (ö. 1002/1593), *Mahmud Baba Rızayî* (ö. 987/1579), *Şeyh Nimetullah* (ö. 969/1562), *Hattat Abdurrahman Gubarî* (ö. 974/1566) gibi pek çok mutasavvıf yetişmiştir.⁶⁸

Anadolu'daki ilk Nakşibendî zaviyesinin kuruluşu, Saruhanoğulları topraklarında Manisa'da Şeyh Hâce İshak er-Rûmî'nin vakfiyyesi ışığında Bahaüddin Naşibendî'nin hayatta olduğu bir döneme kadar indirilmiştir. Şeyh İshak, Bahaüddin'in halifelerinden Şeyh Ubeydullah el-Bakkalî (Baklî?) el-Buharî'nin oğludur. Kâzerûniye takipçisi olan Baklî'nin torunu olabileceğine ismi de işaret eder. Kuşeyrîzâde Mencik Baba ve Ebû'l-Kasım Gürgânîzâde Beyce Sultan'a dair iki vakfiyye, Anadolu'daki ilk Hâcegân-Nakşibendiyye zaviyelerinin Tarsus'ta kurulduğunu net bir şekilde gösterdiği gibi, teşkilatlanmasını henüz tamamlamaya çalışan Osmanlı Devleti'nin düzenli ordusu Yeniçeriler'in kurulmasında Büyük Selçuklu Devleti'ni ve hatta Memlûkleri teşkilatlandıran kişileri ve torunlarını gözler önüne sererek adeta bize Aksaçlı/Aksakallıları tanıtır.⁶⁹

ihtiyatla karşılayarak en ünlü müridi olan Emir Buharî'yi İstanbul'a gönderdi. Sultan'ın ölümünden sonra kendisine yapılan ısrarlar üzerine İstanbul'a giden sufi, Molla Zeyrek'te irşad faaliyetlerinde bulunurken, etrafında toplananların kalabalıklaşması üzerine Evrenosoğlu Ahmed Bey'in davetiyle Vardar Yenicesi'ne geçerek irşad faaliyetlerine burada devam etti. bkz. Mustafa Kara-Algar, "Abdullah-i İlahî", *DİA*, I, (İstanbul 1988), s. 110-112; Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri", *TM*, XII, (1955), s. 205vd; Kufralı, "Molla İlahî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendîyye Muhiti", *TDED*, III/1-2 (1948), s. 132-135; Mustafa Kara, "Molla İlahî'ye Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (1988), s. 365-390.

⁶⁷ Hâcegân silsilesinden Mahmud Fağnevî'nin torunlarından olan Ahmed Buharî, Abdullah-i İlahî ile Simav'a geldikten sonra gittiği İstanbul'da ilk yerleştiği yer Zeyniyye şeyhi olan Şeyh Vefa zaviyesi oldu. Fatih Camii'nin batısındaki ilk zaviyesinden sonra, müridlerinin sayısının artması üzerine Sultan Bayezid devrinde Ayvansaray ve Edirnekapi'da da adına zaviyeler bina edilmiştir. Bkz. Kara, "Emir Buhârî", *DİA*, XI, (1995), s. 125-126; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012, s. 330-349.

⁶⁸ Tosun, "Ubeydullah Ahrâr", *DİA*, XLII, (2012), s. 19-20; Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 630-632, 648.

⁶⁹ Şathiyyeleriyle ünlenen Ebû Muhammed Sadrüddin Rûzbihân b. Ebû Nasr el-Baklî (526-27/1132-1133), Salgurlu Tekele b. Zengî ve Sa'd b. Zengî'nin takdirlerini kazanmış, zamanının büyük âlimlerinden Şeyh Ali Sirac'ın kızkardeşiyle evlenerek Şeyh Şihabüddin Muhammed ve Şeyh Fahrüddin Ahmed adlı iki evlad sahibi olmuştur. Sadrüddin Konevî'nin ders halkası içinde yer alan ve kendisi adına Vezir Pervâne tarafından Tokat'ta bir zâviye bina edilen Bayezidî-Üveysî

Selçuklu Dünyası'nın ve dolayısıyla Hâcegân'ın en ünlü sufilерinin başında gelen Abdülkerim Kuşeyrî, Ebû Ali Dekkak ve Sülemî gibi mutasavvıfların yanısıra İbn Fûrek, Ebû İshak İsferyînî, Hakîm en-Nişabûri gibi fakihlerden dersler alıp, Ebû Ali Farmedî'nin müşidi olmuştur. Dekkak'ın kızı Fatma ile evlenen Kuşeyrî, hitabette oldukça etkili bir şeyhti. Gençliğinde iyi bir binici ve silahşördü. *Tefsirü'l-Kebîr* ve *er-Risale* adlı eserleri ünlüdür. Selçuklu veziri Kundûrî'nin baskılarıyla bir ara Selçuklu merkezinden ayrılan Kuşeyrî, Nizamülmülk'ün iktidarı döneminde eski saygın yerini daha da sağlamlaştırdı. Farmedî ve Cüveynî vasıtasıyla İmam Gazzâlî üzerinde de derin etkisi olan Kuşeyrî, kızını en seçkin öğrencisi olan Ebû Ali Farmedî ile evlendirdi. Onun bu evliliğinden Ebû'l-Mehâsîn Ali, Ebû'l-Fazl Muhammed ve Ebû Bekir Abdulvahid adlı üç oğlunun olduğu bilinir. Damadı Farmedî üzerinde, Ebû Sâid-i Ebû'l-Hayr'ın da büyük etkisi bulunur. Daha sonra Ebû'l-Kasım el-Gürganî'ye intisap etmek üzere Tûs'a giden Farmedî, ondan da icâzet alıp vaaz verdiği sırada Ebû'l-Hasan Harakanî'den de faydalandı. Nizamülmülk üzerinde itibar sahibi olan büyük âlimin en ünlü öğrencisi İmam Gazzâlî'dir.⁷⁰ Selçuklu dünyasının bu ünlü isimlerinin torunlarının "Hâcegân" silsilesinden olarak Osmanlı Devleti'nin teşkilatlanmasındaki en önemli merhalelerden biri olan Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundaki rolleri, onlar tarafından kurulan vakfiyelerdeki bazı anahtar ifadelerden de net bir şekilde anlaşılabilmektedir.

Abdülkerîm Kuşeyrîzâde Ebû'l-Cevad Emir Mencik(cî) Baba'nın asıl adı Seyyid Abdullah olup, kardeşi Beyboğa Arusî ile birlikte Burcî Memlûkleri'ne dayanarak küçük yaşta Memlûk Sultanı El Melikü'n-Nasr Hasan üzerinde 1348 yılından itibaren nüfuz kuran en önemli iki devlet görevlisi olarak karşımıza çıkar. Onlarla aynı zamanda ismi anılan Yelboğa el-Ömerî de kardeşiyle beraber Mısır Memlûk Türk tarihinin en önemli atabeyi olarak anılır. Yaklaşık 2,5 asırlık Memlûk tarihinin bir asrına damgasını vuran Sultan Kalavun ve hanedanı dönemi, Memlûk

Fahrüddin Irakî'nin övgüyle andığı Baklî, Evhâdüddin Kirmanî'nin meşrebine oldukça benzeyen meşrebiyle Muhiyüddin İbn Arabî'nin muhitinde sevilen bir karakter olup, Ahmed el-Gazzâlî ile Evhâdüddin Kirmânî ve Fahrüddin Irakî arasındaki en önemli râbitadır. Nazif Hoca, "Baklî", *DİA*, IV, s. 545-547; Bkz. Turgut, "Fatih'in Mülkünün Temeli: Sultan Mehmed Kanunnâmesi", *Fatih Sultan Mehmed*, İstanbul: Büyükşehir Belediye Yayınları, 2021, s. 287-288; Turgut, "Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âliyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar", s. 41-64; Demirtaş, "Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi", s. 23-45. Baklî'nin eserini şerh eden Nakşî şeyhi Abdullah-ı İlahî hakkında bkz. Kara-Algar, "Abdullah-ı İlahî", s. 110-112.

⁷⁰ Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin", *DİA*, XXVI, (İstanbul 2002), s. 473-475; Ahmet Ateş, "Kuşeyrî", *İA*, VI, s. 1035-1038; Kufralı, "Kuşeyrî", *TDED*, I, (1946), 18-25; Kufralı, "Gazzâlî", *İA*, IV, s. 755; İbn Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, XII, s. 107; Yazıcı, "Ebû Ali el-Farmedî", *DİA*, X, (İstanbul 1994), s. 90.

Devleti'nde bir hanedanlık tesis etmenin imkânsızlığı sonucunu doğuran çok hararetli mücadelelere sahne olmuştur. Sultan Baypars'ın oğluna kızını vererek dünür olan ancak onun küçüklüğünü bahane ederek iktidarı devralan Sultan Kalavun, Kosun oğlu Halil Bey ve Beyboğa Arûsî gibi önde gelen Atabey devlet adamlarına da kızlarını vererek hâkimiyetini kuvvetlendirmişti. Üveysî bir isim taşıyan oğlu Eşref Halil de babası gibi sevilen bir hükümdardı. Ancak daha sonra tahta çıkan kardeşleri ve onların oğullarının yaşlarının küçük olmasının en doğal sonucu olarak Atabeyler ön plana çıktı. Emir Mencek'in kardeşi Beyboğa, Kahire'de Ebû'l-Mealî Hasan'ın yerine tahta çıkarılan kardeşi el-Melik Selahaddin Salih zamanında, Suriye'de diğer emirlerle beraber giriştiği mücadelede kendisini "Sultan" ilân etmiş ancak savaşı kaybederek hayatını kaybetmişti. Üveysî Şeyh Numan'ın bağlılarından Dulkadiroğlu Karaca Bey'in de bu isyana destek verdiği gerekçesiyle idâm edildiği ve yerine oğlu Halil'in geçtiği bilinir. Osmanlıların Dulkadirliilerden kız almayı tercih etmesinin en önemli sebebi kaynaklara da yansıyan bu sıhriyettir. Abisinin nâibliği döneminde Vezir ve Üstadüddâr olan Emir Seyfuddin Mencek, harcamalarda kısıtlamalara gitmesi ve kendine tahsisat ayırdığına yönelik şikâyetler üzerine vezirlikten azledildi. Haleb, Urfa, Tarsus, Trablus, Şam ve Kudüs gibi şehirlerde Nâib-Hâcib-Tarhan gibi unvanlarla görevler üstelenen Emir Mencek, 1375 yılında vefat edene kadar Memlûk Devleti'nde kilit görevlerde bulunmuş, zaman zaman giriştiği mücadeleleri kaybederek malları müsadere edilip hapse atılmışsa da daha sonra affedilmiş ve kendisine hilât giydirilerek görevine iade edilmiştir. Özellikle Yelboga el-Ömerî'nin ve onun yetiştirmesi olan Esendemir'in öldürülmesinden sonra Sultan Nâibi olmasının yanı sıra geniş salâhiyetlerle donatılan Mencek Baba'nın, Sultan Şaban'ın annesiyle evlenerek her Pazartesi ve Perşembe günleri kendisini ziyarete gelen Memlûkleri denetleyen Olcay el-Yusufî ile akraba olduğu anlaşılmaktadır. Memlûk sultanı El-Melikü'l-Eşref Şaban döneminde, Şevval 775/Mart 1374'te Saltanat Nâibliği ile beraber vakıflardan ve nezaretlerden sorumlu tutulan, ayrıca devlet görevlilerini tayin ve azil yetkisine sahip bulunan Emir Mencek, bu tarihten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Olcay el-Yusufî'nin isyanı neticesinde öldürülmesi, Mencek el-Yusufî'nin vefatını da şâîbeli bırakır. Onların vefatının hemen ardından Sultan Şaban'ın da Burcî Memlûkler tarafından öldürülmesi, Mısır'da Çerkez kökenli Burcî Memlûkleri döneminin başlangıcını teşkil eder. Burcîlerin ilk hükümdarı olan Berkuk'un evlendiği hanımlardan birinin Emir Mencek'in kızı Fatma olması da önemlidir. Beyboğa'nın ardından Olcay el-Yusufî'nin de isyan hareketleri sırasında öldürülmeleri, Memlûklerin bu önemli Atabey ailesinin nezdinde artık Osmanlı Devleti'nin bir alternatif olarak görüldüğünü düşündürür. Mencek el-Yusufî,

kaynaklarda saygılı, ârif, tedbirli ve insanların iyiliğine çalışan biri olarak tavsif edilir. Onun muktedir olduğu dönemde, Şam'daki veba salgını ve Mısır'daki kıtlık ve kuraklık yaşanması üzerine, emir, tüccar ve diğer kudret sahibi insanlara güçleri nisbetinde fakirleri paylaştırdığına dair haberler tarih sayfalarına yansımıştır. Mencek Baba'nın El-Eşref Şaban döneminde henüz fethedilen Tarsus'ta Türkistan Hâcegânı için vakıf kurduğu görülür. O bundan başka, Melik Nasır Hasan'ın Kudüs'te kurduğu vakfı tamamlamış, Mencekîyye olarak adlandırılan bu medreseyi Hanefî fakihleri istihdam etmiş, bunun yanı sıra Edhemîyye Hankâhı'nı kurarak Üveysî karakterini bir kez daha göstermiştir. Bu medresenin hemen yanında bir Vefâîyye Zaviyesi'nin bulunması şaşırtıcı değildir. Zira Onun Urfa'da kurduğu Şeyh Seyyid Celalüddin Hüseyin bin Nakibüleşraf Seyyid Osman için kurduğu Vefâîyye zaviyesi ile adeta gelecekte kafaların karışacağı günümüze bir mesaj verdiği müşahade edilir: Edhemîyye, Vefâîyye ve Nakşîbendîyye, Üveysî-Bayezidî tarikatlar olup, hiçbiri ne anlamda kullanılırsa kullanılsın Heterodoks bir anlayış üzerinde değildir.⁷¹

Vakfiye'nin orijinal nüshasını görmüş olan Kunter, İmam Kerhîzâde Maruf Kerhî⁷²'nin vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmettiğini belirten bir tevkîni gördüğünü söyler. Bu vakfiyenin üzerinde H. 777 tarihinin okunduğunu belirtir ki bu tarih Mencek'in ölüm tarihidir (M. 1375). VGMA'nde mukayyed kopyasında ise, Tarsus'taki Kızıl Murad Mahallesi'nde H. 21 Receb 781/M. 2 Kasım 1379'da

⁷¹ Fatih Y. Ayaz, "Memlükler Döneminde Vezir-Ümera İlişkileri", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, (Ocak-Haziran 2005), s. 143-144/123-156; Muhammet Enes Midilli, *Uleymî'nin Kudüs Tarihi, memlükler Döneminde Kudüs'te âlimler ve Eğitim Kurumları*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2022, s. 62, 203-204, 240-321-322, 337; İbnü'l-Kesir, *El-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIV, s. 348-361, 406-408, 425-440; Mehmet Fatih Yalçın, *Bahri Memlüklerde Nâib-i Saltanatlık*, M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2011, s. 32-35, 38-39, 60, 73, 83-85, 88-90; Fatma Akkuş Yiğit, *Memlük Sarayında Tek Eşlilik ve Çok Eşlilik Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, (Nisan 2016), s. 559/556-564; Murat Zengin, "Sultan Hasan Dönemi Memlük Türk Devleti Tarihi", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 1, (2016), s. 80-86, 88/79-90; Zengin, "Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin Haccî Döneminde Memlükler", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 20, (2018), s. 378-380/367-383; Zengin, "Sultan Selâhaddin Salih Döneminde Memlükler", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 12, S. XXXIX, (Nisan 2019), s. 314, 317-322/313-332; Songül Akyurt, "Memlüklerde Sultan Şaban Dönemi Büyük Emir İsyancıları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 5/1, (2021), s. 17-20/1-23.

⁷² Maruf-ı Kerhî, İmam Ali er-Rıza'dan etkilenerek hristiyanlığı bırakıp Müslüman olmuş, tasavvufla tanışması ise Davud-ı Tâî'nin müridi Ebû'l-Abbâs ibnü's-Semmak vasıtasıyla olmuştur. Ali er-Rıza'nın kapıcılığını yapan Ma'ruf, onu ziyarete gelenlerin yarattığı izdiham sırasında ezilerek vefat etmiştir. Onun en önemli müridi ise, Cüneyd Bağdadî'nin müşîdi olan Serî es-Sekâtî'dir. Öngören, "Ma'ruf-ı Kerhî", *DİA*, XVIII, (İstanbul 2003), s. 67-68; Yazıcı, "Marûf Kerhî", *İA*, VII, s. 344-345; Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, s. 349-354.

kurulduğu belirtilen vakıf, Anadolu'nun ilk Nakşibendî Zaviyesi'dir. Mencik Baba,⁷³ vakfiyesinde "*Kutbül-ârifin İmam Kuşeyrîzâde Mevlâna eş-Şeyh es-Es-Seyyid Abdullahi'l-Mencikcizâdallahü umrehu ve şerrefehu ibn-i Mevlâna es-Seyyid Yusuf ibn-i Mevlâna es-Seyyid Mehmed ibn-i Mevlana Kutbül-Ârifin İmam Ebû'l-Kâsım Abdulkerim bin Hevazini'l-Kuşeyrî kaddessallahu Teâla ervahehümül âliyye*" şeklinde kayıtlıdır. Vakfın kurulduğu yere adını veren Kızıl Murad Bey, Orhan Gâzi'nin dünürü olup, kızı Paşa-Melek Hatun'u Murad Hüdâvendigâr ile evlendirdiğine dair Hüdâvendigâr Livası dâhilindeki vakıf kayıtları oldukça önemlidir. Murad adının, Veysel Karenî ile ilgili olduğuna yukarıda değinilmişti. Vakfiye'nin tertip edildiği sırada salonda hâkim bulunan kişi "*İmam-ı Fakih Ebû'l-Leys-i Semerkandîzâde Mevlâna eş-Şeyh es-Seyyid Abdurrahmani's-Semerkandî ibn-i Mevlâna Nasr ibn-i Mevlâna Muhammed ibn-i İbrahim ibn-i Mevlâna Muhammed ibn-i Mevlâna İmamü'l-Ârifin Fakih Ebû'l-Leys Nasr-ı Semerkandî ibn-i Muhammed ibn-i İbrahimi's-Semerkandî*" olarak kayıtlıdır.⁷⁴ Vakfın şahitleri arasında özellikle İmam Kudurî neslinden gelen Mevlana Seyyid Ahmed ve ünlü fütüvetnâme yazarı Şeyh Sühreverdi'nin soyundan gelen Mevlana Şehabüddin b. İbrahim'in isimleri oldukça dikkat çekicidir: "*Kutbül-Ârifin İmam Kudurîzâde Mevlâna es-Seyyid Ahmed Şeyhü'l-Ulemai'l-Hanefiyye ibn-i Mevlâna Muhammed Emin ibn-i Mevlâna Ahmed ibn-i Mevlâna Muhammed ibn-i Mevlâna İmamü'l-Ârifin Ebû'l-Hüseyn İmam Ahmedî'l-Kudurî ibn-i Muhammed ibn-i Ahmed ibn-i Ca'fer ibn-i Ham(e)dani'l-Kudurî*"⁷⁵ ve "*Kutbul-Ârifin Şeyh Sühreverdi'zâde Mevlâna Şihabüddin Şeyhü'l-Ulema ibn-i Mevlâna İbrahim ibn-i Mevlâna Abdullah ibn-i Mevlâna Şeyh Şihabüddin-i*

⁷³ Yenice/Beyce Sultan evlâdınının birinin adının "Kırk" oluşuna nazaran, Mencik isminin Pençik şeklinde de değerlendirilebileceği üzerinde düşünülmelidir. İsmi sonuna -çi ekinin getirildiği de görüldüğünden (Mencikçi), bu yaklaşım çok da abes sayılmaz. Bununla beraber, mancınık kelimesinin Farsça mencek şeklinde de yazıldığına nazaran askerî işlerdeki uzmanlığıyla bilinen bu devlet adamının mancınık yapımında usta biri olmasından dolayı bu isimle anıldığı da düşünülebilir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Mancınık", *DİA*, XXVII, (İstanbul 2003), s. 564.

⁷⁴ Ebû'l-Leys Semerkandî (?-983) "Küçük Ebû Hanife" lakabıyla meşhur Belhli Ebû Cafer el-Hindûvanî'den fıkıh dersleri okudu. Vaaz, nasihat ve ilmihal konularındaki eserleriyle ünlüdür. Eserleri, Endülüsten Endonezya'ya kadar bütün Müslüman ülkelerin dillerine çevrilmiş, velî mertebesinde görüldüğünden kendisi için türbe ve makamlar inşa edilmiştir. Tasavvufî tefsir (işârî) sahasındaki ilk simalardandır. Bkz. İshak yazıcı, "Semerkandî, Ebû'l-Leys", *DİA*, XXXVI, (İstanbul 2009), s. 473-475; Yazıcı, *Ebu'l-Leys es-Semerkandî: Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1982, s. 59, 226, 248-251.

⁷⁵ Yaşadığı dönemde (M. 973-1037) Irak'taki Hanefî âlimlerin şeyhi/lideri durumundadır. Abbâsî halifesi Kadir-Billah'ın Şii-Büveyhî etkisini kırmak için dört büyük mezhepten muhtasar fıkıh kitabını yazmasını istediğinde Hanefî mezhebine dair "Muhtasar" adlı ünlü eserini kaleme aldı. Yazdığı eserler, Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde asırlar boyunca okutuldu. İmam Şaffî'den daha fakih ve münazaracı olarak tanıttığı Ebû Hamid el-İsferayînî ile münazaralarıyla da bilinir. Bkz. Cengiz Kallek, "Kudurî", *DİA*, XVI, (İstanbul 2002), s. 321-322.

Sühreverdî.⁷⁶ Vakfın diğer önemli şahit-leri; Kosunoğlu İsa Beyzâde Hüseyin Bey ibn-i Abdülmennan Bey, kardeşi İbrahim Bey ve Kosunoğlu Şeyh Abdürrezzak Efendi ibn-i Ebû'l-Hâdi olup, bunlar Kozan'a adını veren Kosun'un oğlu Memlük Sultanı kalavun'un kızıyla evlenen önemli devlet adamlarından Halil Bey'in akrabalarıdır. Kosunzâdeler ile Kuşeyrîzâdelerin memlûk siyasî arenasında da beraber hareket ettikleri görülmektedir. Vakfın bunlardan başka pek çok şahidi daha vardır.⁷⁷

Vakfiyede, Tarsus'un içinde ve dışında yer alan arsa, mevrâ' ve araziler, Mencikçukuru mevrâ'sı ve sınırları muayyen diğer araziler, dükkânlar, muhtemelen Selçuklu neslinden gelen Abdullah Kara Mirza Kubâd Paşa bin Hüsrev Kubad Paşa'nın vakfettiği dükkân gibi akarattan hâsıl olan toplam 5863 akçenin zaviyedeki altı cihete ve yedi mahalle şart ve sarf edildiği ifade edilir. Vakfın tevliyeti evlâdına şart eden Mencik Baba, evlada ayrılan ücretin yarısını mütevellinin almasını, diğer yarısının ise geri kalan evlat arasında paylaşılmasını vakıf şartları arasında zikreder. Vakfın hâsılından bir bölümünün Türkistan coğrafyasında isimleri zikredilen beldelerden zaviyeye gelen misafirler için harcanması istenmektedir. Bu beldelerden zaviyeye gelen seyyah ve dervişan fukarasının zaviyede üç gün ağırlanması, zaviyede görevli ferraş/bevvab ve câbinin bölgenin ahalisini iyi tanıdıkları için isimleri zikredilen belde ahalileri arasından seçilmesi, bunların fukara ve seyyahların haklarında en iyi derecede hürmet ve

⁷⁶ Soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanan Sihabüddin Sühreverdî'nin kendisi gibi ailesinden pek çok kişi de devrinin ünlü sufi ve âlimleri arasında zikredilir. Mürşidleri arasında kendisi üzerinde en fazla etkiyi bırakanlar başta amcası Ebû'n-Necîb Sühreverdî ve Abdülkadir-i Geylanî'dir. Hz. Hızır aracılığıyla Bayezidî-Abdalan zümresinden zevâtla da görüşen Sühreverdî'nin Nasrîyye ve Me'muniyye tekkelerinin yanı sıra Bistamiyye tekkesinin şeyhliğini tasarruf ettiğine dair bilgi oldukça önemlidir. Halife Nasır Li-dinillah'ın üzerinde oldukça etkili olup "şeyhü's-şuyûh" unvanıyla fütüvvet teşkilatının başına getirildikten sonra Eyyübîlere ve Selçuklulara elçi olarak gönderildi. Anadolu'ya geldiğinde Celalüddin Karatay ve Hamidoğulları'nın ceddî Ebû'l-Kasım kendisine biat etti. Adına Eskişehir'de de bir zaviye bulunan Sühreverdî, kendisi gibi Hz. Ebû Bekir'in neslinden gelen Mevlana'nın babası Bahaüddin Veled'in Bağdat'ı ziyaretinde onu saygıyla karşıladı. Evhadüddin Kirmanî ve Muhiyüddin İbnü'l-Arabî ile de görüşmüştür. Bkz. Hasan Kamil Yılmaz, "Sühreverdî, Şehâbeddin", *DİA*, XXXVIII, (İstanbul 2010), s. 40-42; Yılmaz, "Ebu Hafs Sühreverdî", *Şahâbedin Günümüze Allah Dostları*, VII, s. 107-115; Adem Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üni., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslamî Bilimler (Tasavvuf), Doktora Tezi, 2007, s. 1-15; Eflakî, Menâkibü'l-Ârifin, nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, (1947), I, s. 45; Ayrıca bkz. Kamerul Huda, *Şihâbeddin Ömer Sühreverdî: Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Terc. Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004; Turgut, "Hamidoğulları ve Tekeoğulları'nın Menşei...", s. 403-432.

⁷⁷ (VGMA, D. 594, s. 49/44; VGMA, D. 600, s. 272/347). BOA. TD. 531, s. 21; Barkan-Meriçli, *Hüdâvendigâr Livâsı Tahrir Defterleri-I*, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 104, 121; BOA. MAD. 16016, v. 5a; BOA. TD. 453, v. 248a; TADB. TTD. EV. 585, v. 308a; Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri", s. 31-50; Turgut, "Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âliyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar", s. 41-64.

kusursuz riayet ile hizmetlerini ifa etmeleri, gelip-gidenlere dikkat ve ihtimam göstermeleri, iyi muamelede bulunmaları, iltifat ile önce gelenlerin isimleri ile geldikleri belde, kasaba ve köylerini sual etmeleri, daha sonra diğer zorunlu bilgileri öğrendikten sonra üç gün ağırlanması istenmiştir. H. 1232 tarihli Tarsus Şer'iyeye Sicili kaydından bu vakfın tevliyeti Kuşeyrî evladından Şerife Fatma bint-i Mencekzâde es-Seyyid Ahmed Efendi ibn-i es-Seyyid Mehmed Nakşîbendî Efendi ibn-i Şeyh Mustafa Efendi'de olup, ona vekâleten hatunun eşi Müderris Tecelizâde es-Seyyid Hüseyin Efendi ibn-i es-Seyyid Mehmed Efendi ibn-i es-Seyyid Musa Efendi resmî işleri takip ettiği anlaşılır. Vakfın evladı olmadığı halde tevliyeti üzerlerine yazdıran iki hırsız dava edilip, şahitler huzurunda Fatma Hatun, vakfın tevliyetini tekrar üzerine almıştır.⁷⁸

Emir Mencik'in Urfa'da bina ettirdiği Vefâiyye Zaviyesi için kurduğu vakıflar, Vefâiyye ile Nakşîbendîyye'nin köklerinin aynı yani Üveysî olduğunu gösterir. Selçuklu dünyasının en ünlü simâlarından biri olan Abdülkerim Kuşeyrî'nin torununun da Nakşîbendîyye'nin yanısıra Kalenderî/Vefaî bir meşrep üzere olduğuna işaret eder. Söz konusu vakfiyenin tarihi H. 6 Ramazan 775/M. 19 Şubat 1374'tür. Bu vakfiyede vâkîf "*Mûkir, Mevlâna, şerefi yüce Mevlevi, Seyyid, Âdil Emir, Mücahid, düşmanı gözleyen, şeca'atte arslan gibi ikdam eden, herkesin ilticagâhı, İslam ve Müslümanların kılıcının kefilî, âlemlerdeki emirlerin meliki, ümmetin ve milletin yardımcısı, memleketleri kuvvetlendiren, fukara ve zayıfların sığınağı, Atabey sülâlesinin muhterem vucûdu, İslâm askerinin kumandanı, mülûk ve selâtinin zührü, Emirü'l-Mü'minin'in Muîni, cûd ve saha sahibi/Ebû'l-Cevad*" gibi vasıflarla anılır. Bu unvanlar, Mencik Baba'nın o sıralarda Mısır'da Memlüklerin üzerinde hâkim rol üstlenen bir kişi olduğuna dair tarihi kaynakları doğrular. Vakıf, "*İmamların ulusu, faziletli fakih, âlimlerin ekremi, Âl-i Menaf sülâlesinden haseb ve nesebi tahir sadattan, nakiblerin nakibi, ehli abanın tacı, Hazret-i Muhammed'in şerefli âlinden masum imamların oğlu Seyyid Celâlüddin el-Hüseyinî el-Vefaî ibn-i*

⁷⁸ Vakfiyede adı geçen beldelerin Buhara ve Semerkand ile bu şehirlerin hâvâlisinde bulunan kasaba ve köylerden; Ramiten, Semmas, Gücdivan, İncirkefen/İncirfagan, Genseron, Suhar, Vaş, Abkent, Pirmest, Filmirze, Çarşambatepesi, Zendeni, Ergandan, Germine, Dikgîrân, Karsan, Şehr-i Karşı, Özbekistan yani Türkistan, Çırakçı, Şehr-i Sebz, Guzar, Yekkebak, Keşe Gürgan, Paysın, Şirevat, Dinav/Rinev, Serasya, Rivger, Dişnûvar, Karatak, Hisar, Düşembe, Kubadiyan, Gürgantepe, Fenganzi, Belcivan, Gülab, Kunduz, Rihdad, Kühin tb. Semerkant, Meydan, Çarh, Hülûgto, Basager, Rayih/Dayih, Karakalpak, Cezahat, Hoçent, Karakçikum, Kanibadem, Mehram, vilâyet-i Firket, Menar, İspicab, Sayram, vilâyet-i Taşkent, Salar, Evliya Ata, Bagistan, vilâyet-i Şaş, Maveraünnehir yani Türkistan, Şehr-i Yuşa, Gazali, Akmescid, Darvaz, Şehr-i Fergana, Ürgenç, Hive, Oş, vilâyet-i Hokand, Endican, Şehirhan, Merginan, vilâyet-i Belh, Bedehşan, Meymene, vilâyet-i Kaşgar, Yarkent, Aksu ve Hoten şeklinde kaydedildikleri görülür. VGMA, D. 594, s. 49/44; VGMA, D. 600, s. 272/347; Kunter, "*Tarsus'taki Türkistan Zaviyeleri*", s. 38-42

Mevlâna merhum Şerif nâkiblerin nâkibi, âli Abdimenaf'ın ulusu, Mevlâna Seyyid Osman" için kurulmuştur. Kalenderîlerin "Celalî külah"ı bu Şeyh'e ait olup, isyankâr Bozoklu Celal ya da bir başkasıyla ilgisi yoktur.⁷⁹

Haleb tevâbliinden Ruha (Urfa) şehri haricinde Harranam mevkiinde birbirine sınır olan Tellibağdad ile Bozöyük köyleri ve Miskinler Nehri'ndeki suyolları, Malikî Eşrefî Abdullah oğlu Tayboga Alaüddin'in bostanındaki üzüm kütükleri, ceviz, nar, incir, zeytin, elma, armut, söğüt, şeftali, kayısı, dut gibi muhtelif meyve ağaçları ve müteaddit meskenler vakfedilen akarat arasında zikredilir. Yine Urfa'daki Aynüzzerk Bostanı, hudutları muayyen bir bostan içindeki meyve ağaçları ve Tacir Yakub oğlu Hacı Cuma Bostanı içindeki nar, elma, erik, kayısı, incir, üzüm, söğüt gibi muhtelif meyve ağaçlarıyla beraber vakfedilmiştir. Bunlardan başka; karşılıklı dükkânlarla dört arsa ve kapan ile yedi Kayseriyye olarak kaydedilmiş olan ve muhtemelen han emsâli bir binayı işaret eden yapı da vakfedilen akarat arasında zikredilir. Bu yedi kayserden ilkinin Aynihalil Suyu üzerinde olduğu ve on dükkân, ikincisinin iki saraç dükkânı, 18 yaycı ve okçu dükkânı, üçüncüsünün Bitpazarı'nda olup 20 dükkân ve 20 kürkçü dükkânını hâvi olduğu, dördüncüsünün ölçekçi ve terzi dükkânları olmak üzere 70 dükkânı müstemil bulunduğu, beşincisinin iki kavvafçı dükkânını muhtevi olduğu, altıncısının tunç ve bakırcı dükkânları olmak üzere 40 dükkândan müteşekkil olduğu belirtilmiştir. Bu kayseriyyelerin odaları, üstü açık yerleri, ahırları, samanlıkları ve avlularının olduğu, asıllarının 24 kırat olduğu anlaşılmakta ve her birinin hudutları açıklanmaktadır. Urfa'daki hamamın yarı hissesi de vakfedilen akarattandır. Hamamın özellikleri de vakfiyede ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.⁸⁰

Hamamın yanında çeşitli oda ve bölümleri muhtevî büyük bir han olduğu ve bu hanın kapısının birinin at meydanına açıldığı, içindeki 200 dükkânın da hanın dört tarafında yer aldığı belirtilir. Hanın batısında iki mengenehane, han kapısında bir kantar bulunmaktaydı. Pirinç ve meyve hanları, dükkânlar, abdest alınacak yerler, su dolapları, Urfa'daki değirmenin yarısı, Sarraf Seyfüddin Hanı'nın kuzeyindeki han duvarına ulaşan dükkânlar, odalar, ahırlar, avlu ve saha, kuzeyindeki dükkânlar, doğusundaki kemer köprü ve kira getiren saha, batısındaki sebil hanı ve etrafındaki kemer ile iki taşı ve iki bakır kazanı, bir dolabı, dolabı çeviren hayvanı, kemerleri, damları ve mecrasıyla büyük bir değirmen de vâkıfın Urfa şehrinde bina ettirdiği ve mahallinde "Semmü'l-Mevt" nâmıyla ma'ruf ve

⁷⁹ VGMA, D. 590, s. 123/114; Turgut, *Kanunnâme*, s. 287-288.

⁸⁰ VGMA, D. 590, s. 123/114.

müştehir zaviyeye vakfedilmiştir. Seyyid Celâlüddin'e şart edilen arz-ı sevâdın güneyi Ümmi Kirkmat Kilisesi, kuzeyi Urfa şehrinin sûru, doğusu Hamza Bey meydanı ve sûr, batısı Şumeytak kapısı, şehre giden yol ve Urfa nâibi Bâyezid'in ahırına ve Kadı Cemalüddin Mühezzeb'in mülkü olan Küçük Hamam'a ulaşırdı. Vâkıf, bu zaviyenin etrafındaki değirmeni de Seyyid Celâlüddin'e ve evlâdına vakfetmişti. Urfa'daki Mağaracık karyesinde, Cüllâb nehri üzerindeki Müzehheb oğlu Kadı Cemalüddin değirmeni de vakfedilen akarât arasındadır. Seyyid Celâlüddin'in evlâdı münkariz olursa, gallenin Peygamber Efendimiz (sav) ruhunun hoşnudiyeti için evlâdına harcanması, vâkıfın ruhuna Kur'an-ı Kerim tilâvetinin okunması sorumluluğunun Urfa hâkimlerinin rey'inde olduğu belirtilir. Vakfiye bu vakfı bozmak isteyenlere beddua cümleleriyle sonlanır: "...kara yüzlü olarak Firavun, Haman ve Nemrud ile haşrolunsun, veled-i zina olsun."⁸¹

Asıl adı Abdullah b. Ali olan Ebû'l-Kâsım Gürgânî (?-1077) ise, Kaynaklarda Ali el-Farmedî'nin şeyhi ve hocası olarak zikredilir. Ebû Osman el-Magribî'nin mürididir. Mürşidleri arasında Ebû Ali Ruzbârî de bulunur. Ebû Saîd Ebû'l-Hayr ile aralarında geçen menakıba Feridüddin Attar değinir. Mürşidi olduğu Ali el-Farmedî, Abdülkerim Kuşeyrî ile birlikte ünlü Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün üzerinde oldukça etkiliydi. Adı Veysel Karenî ile yanyana geçen Şeyh Ebû'l-Kâsım Gürgânîzâde Beyce Şeyh'in ismine de Emirce Sultan Evkafı'na dair belgeler içerisinde zikredildiğine yukarıda değinilmişti. Ondan yaklaşık 300 sene sonra, torunlarından asıl adı Seyyid Abdülgaffur olan Beyce Şeyh de atasının izinde olarak Emirce Sultan Zaviyesi'nde Üveysî-Hâcegân ile bulunmuş, daha sonra Tarsus'ta H. 25 C. Evvel 782/M. 27 Ağustos 1380'de bir zaviyesi bina ettirmiştir. Vakfiyede, Beyce Sultan'ın âlemi geştgüzar ve seyahat etmeyi seçip, kendisine bağlı cemaatiyle Tarsus'taki Ulâşî Nahiyesi'ne yerleştiği belirtilir. Memlük Sultan Kayıtbay'ın, içinde haneler bina ettirerek şenlendirdiği İncirpınarı ve onun adıyla anılan Beycepınarı mevrâlarını Beyce Şeyh için vakfettiği görülür. "*Kutbü'l-Ârifin Şeyh Ebu'l-Kasım Gürgânî/Cürcanizâde Mevlâna Yenice/Beyce Şeyh es-Seyyid Abdulgafur ibn-i Mevlâna Muhammed Bedrüddin ibn-i Mevlâna Muhammed ibn-i Mevlâna Hamza ibn-i Mevlâna Kudbü'l-âfakî Şeyh Ebu'l-Kasım Gürgânî...*" şeklinde kaydedilen vâkıf, bu vakfını Mencik Baba vakfı kurulurken isimleri zikredilen kişilerin huzurunda kurmuştur.⁸² Tarsus'taki Ulaşî/Ulaşlı Nahiyesi'ndeki *Kırk sahili* ve yaylasında bulunan arsa ve arazileri ile İncirpınarı mevrâ'sındaki araziler,

⁸¹ VGMA, D. 590, s. 123/114.

⁸² VGMA, D. 594, s. 53/45; Kunter, "*Tarsus'taki Türkistan Zaviyeleri*", s. 44-50.

Beyce Pınarı nâm-ı diğer Yılanluca ve Kızılbağ nezdindeki Yundçayırı, Çamlıdere, Köklüköprü ile Sancartaşı adı verilen büyük bir kayanın güneyindeki arazilerden hâsıl olan 2000 akçelik gelir zaviyeye vakıftır. Vakfın tevliyetini kendi nefesine, vefatından sonra erkek evlâdının ve evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı zükûrunun batında ve derecede müsâvi bulunanları arasından erşedinin yarı yarıya olmak kaydıyla mütevellî ve zâviyedâr olmasını şart etmiştir. Erkek evladının neslinin inkıraza uğraması halinde, kızlarının erkek çocuklarının mütevellî olması, batında müsavi bulunan diğer erkek evlâdın da zaviyedâr olması şartlar arasında zikredilmiştir. Vakfın gallesinden 900 akçesi tevliyet cihetine tayin ve tahsis edilmiş olup, bu meblağın yarısının mütevellîye verilmesi, diğer yarısının ise erkek ve kız evladı arasında taksim edilmesi, diğer bir 900 akçenin zâviyedârlık hissesi olarak ayrılması, 100 akçelik hissenin Allah aşkı için Beyce Sultan ile beraber seyahat eden topluluğun her birinin bulunduğu belde, kasaba ve köyler olan *Gürgani/Cürçani, Beyce Şeyhlü, Andak, Gümüştepe, Güneysu, Hocanefs, Atabey, Tazlar, Ilgay, Katıç Han, Yanaklı, Cumaili, İşani, Gökkan, Katıç İşan, Çarudar, Çekekler, Sarı Salur, Farmedi, Ezğandan, Galet, Cebbavar* adlı mahaller havalisi ahalilerinden zaviyeye gelen fukara-i seyyahin ve dervişana üç gün yemek verilmesine sarf edilmesi şarta bağlanmıştır.⁸³

Vakfın kurulduğu mahallin adı olan Şeyh Ulaş, Tarsus'ta mütemekkin olan Salur Boyu'nun ulusu olup, Salur Kazan'ın babası olarak Dede Korkut Hikâyeleri'ne konu olmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kurulması fikrini veren Mevlana Rüstem'in onun adına Bursa'da bir zaviye kurması oldukça önemlidir. Beyce'nin adına Bilecik ve Bursa'da da rastlanması bu bağlamda çok önemlidir. Türkistan bölgesindeki şehirlerin isimleri sayılırken özellikle "Germine" ismine tutulacak bir ışık, "Germiyan" isminin kaynağını da bize gösterebilir. Bu ismin, "Germineli" manasına gelebileceği üzerinde düşünülmelidir. Yenice/Beyce Sultan adına ayrıca Germiyanogulları'nın topraklarının Murad Hüdâvendigâr'ın oğlu Yıldırım Bayezid'e çeyiz olarak verildiği dönemde, Simav'da bir cami ve zaviye bina ettirildiği anlaşılır. Bu vakfa dair H. 11 Saferi'l-Hayr 1131 tarihli i'lamda, bu vakfın yanında Anadolu'nun pek çok yerinde Beyce Sultan evlâdından Kırk Bey Sultan tarafından kurulduğu anlaşılır. Simav'a bağlı Beyce ve Nevşehir'e bağlı Sinason köylerindeki Kırk bin-i Sultan vakfı akârını, evlâdının mâlum olmaması sebebiyle Salih Efendi ibn-i Mehmed'in ceddi Anadolu Kazaskeri ma'zûl Muhîyüddin Çelebi Efendi'nin binâ ettirdiği medrese için ilhak etmek hususunu padişaha arz ettiği,

⁸³ VGMA, D. 594, s. 53/45; BOA. TD. 134, v. 98a ve ekleri; Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zaviyeleri", s. 44-50.

bunun üzerine Seyyid Süleyman Çelebi ibn-i es-Seyyid Hasan'ın evlâd-ı vakıftan olup, Kütahya Sancağı'nın Simav Kazası'na bağlı Beyce Köyü, Konya Sancağı'nda Nevşehir Nahiyesi'nin Sinason Köyü ve tevâbîindeki karyelerde Kırk bin-i Sultan'ın bina ettiği mescid-i şerif ve zaviyenin zaviyadarlığı ve tevliyet vazifesini evlâd-ı zükûruna şart ettiğini ve vakf-ı mezbûrun kadim-i eyyamdan beri mülhakatından olan Simav'a bağlı Beyce, Bilecik'e bağlı Ilıpınar, Nevşehir'e bağlı Sinason, Koçhisar'a bağlı Aksaray, Niğde'ye bağlı Feslegen, Kayseri'deki Köstere Nahiyesi'ndeki Dersibak köyü derûnundaki ma-i cari Kirezsin Hatun'un Kırk bin-i Beyce Sultan evlâdından olarak tasarruf ettiğini beyan ettiği görülür.⁸⁴

Vakfiyede belirtilen şartları başka bir belgeden müşahade etmek de mümkündür. Buna göre; tevliyet günde iki akçe ayrıldığı, vakıf hâsılının sekiz sehim olup, bir sehminin zaviye için mürûr ve ubûr eden müslimine it'am-ı fukaraya ve üç sehminin mescid-i şerifin mürtezikaları için ayrıldığı, imama yevmî sekiz, hatibe beş, müezzine üç, tevliyet ise dört akçe ayrılmasının şart edildiği belirtilir. Mescid-i Şerif'teki şem'i ruğan, şem'i asel, ruğan-ı zeyt, halı, hasır ve levâzımatına üç hisse ayrıldıktan sonra kalan bir sehmin evlâd-ı zükûrundan zaviyedâr ve mütevellî olanlara şart edildiğini ifade eden Seyyid Süleyman Çelebi bin es-Seyyid Hasan'dan delil istenmiş, udûl-ü ahrardan ve pir ihtiyarlardan Ahmed bin Mehmed, Hasan bin Ömer, Yakub bin Veli, Ali bin Hasan, Mahmud bin Ahmed, Mustafa bin İsmail ve Himmet bin Ali'nin şهادetlerinden sonra bunlar gibi ifade veren 70-80 kişinin ifadelerine nazaran Muhıyüddin Efendi'nin evladının vakfa müdahaleden men edildiği tespit edilmiştir. Vakfın tevliyeti, Seyyid Süleyman ibni es-Seyyid Hasan ibni es-Seyyid Mahmud ibni es-Seyyid Ömer ibni Hasan ibn-i Kırk bin-i Sultan'a verilmiştir.⁸⁵ Söz konusu i'lâmda belirtilen hususları tahrir defterinden takip etmek de mümkündür. Simav'da Kırk Beyi adına bina edilen zaviye ve medrese vakfının, Germiyanoglu Şah Süleyman Çelebi ve Murad Hüdâvendigâr zamanında kurulduğu ve vakfın gelirinin 7360 akçeyi bulduğu hesaplanmaktadır. Söz konusu hâsıl, 18'i Yörük olan 137 vergi neferi ile mütemekkin olarak kaydedilen Beyce Köyü'nden sağlanıyordu. Vakfın

⁸⁴ VGMA, D. 776, s. 6/3; TADB. TTD. EV. 580, v. 60b; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Mecmua, No. 7912, v. 30b; Turgut, "Kanunnâme", s. 287-288; Turgut, "Aksaçlılar", s. 41-64; BOA. TD. 134, v. 98a ve ekleri; Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 28, 33, 74, 96, 181. Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zaviyeleri", s. 44-50; Faruk Sümer, "Salur", *DİA*, XXXVI, (İstanbul 2009), s. 57-59; A. Sinan Bilgili, "Tarsus", *DİA*, XL, (İstanbul 2011), s. 111-114; Ahmet B. Ercilesun, "Salur Kazan Kimdir?", *Milli Folklor*, Yıl: 14, S. 56, s. 22-33; Erdoğan Merçil, "Salgurlular", C. 36, (2009), s. 29-31.

⁸⁵ VGMA, D. 776, s. 6/3; Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zaviyeleri", s. 44-50.

mutasarrıfları ise Beyce oğlu Kırkbey evlâdından sırasıyla Veli, Doğan ve oğulları Ece ve Ali, Celal, Elvan, Ali bin Mehmed, Cemal Seydi, Ali Seydi, Bahşâyîş Seydi, Hasan, Veli ve diğer Hasan şeklinde verilebilir. Kazasker Mâ'zulzâde'nin vakfın işlerine müdahil olmak istediğine dair vakia, tahrir defterinde de aynen zikredilir. Bu isimlerin Üveysî-Bektaşî çevrelerde de zikredildiği görülür. Gediz'e bağlı Kızılüzüm Köyü'ndeki Şeyh Kırkbeyi mevrâ'sı da konumuz açısından önemlidir. Söz konusu mevrâ', Şeyh Kırkbey evlâdından Yakub tarafından Sultan Mehmed Han nişânıyla tasarruf edilirken, kısa bir süre mensûh olmuş, ancak yine Fatih Sultan Mehmed tarafından Hacı Yakub'a geri verilmiştir. Bu bakımdan, Fatih Sultan Mehmed'in kendi zamanında nesh edilen bir vakfı geri iade ettiğine dair ender kayıtlardan biridir. Yakub'un vefatından sonra oğlu Resul'ün oğulları Hızır Fakih ve Ahmed Fakih'in yarı yarıya tasarruf ettikleri vakıf yerin, bir hissesi daha sonra Hacı İvaz'a sadaka olunmuştur. Vakfın evlâdiyet üzere olmayıp, amme vakfı olduğunun anlaşılması üzerine bir dönem umumî vakıf olarak kaydedilen yere, yine evladdan Hayrüddin ve İvaz mutasarrıf olmuşlardır. Söz konusu vakıf yerde mütemekkin olarak kaydedilen 46 neferden 1000 akçelik vergi tahsil edildiği anlaşılmaktadır. Bilecik'e bağlı Beyce Köyü de adını Beyce Şeyh'ten alır. Bursa'nın Orhaneli mevkiine bir zamanlar Beyce Şeyh denildiği de malumdur. Gâzi Evrenos Bey'in oğullarından birinin adının da Beğce olması, Şeyh'in Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda azımsanamayacak rolü bulunanlar üzerindeki etkisini gösterir. Evrenos ailesinin Nakşîbendîyye ile olan ilişkisi Abdullah-ı İlahî ile devam eder. Beyce Şeyh'in türbesi, günümüzde Denizli'nin Çivril ilçesinde bulunan büyük bir antik kazı merkezinin içindedir. Beyce Şeyh Vakfı'nın daha sonra da evlat tarafından yönetildiği, 1210 senesinde Sultan III. Selim, 1235'te Sultan Mahmud ve 1301 yılında Sultan II. Abdülhamid tevkili atama yazısından anlaşılır. Sultan Selim döneminde Seyyid Mehmed'in vefatından sonra zâviyedarlık görevinin diğer Seyyid Mehmed Halife'ye tevcih edildiği anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Beyceşeyhlü Cemâatinin hizmetkârları Rahmi Mahmud veled-i Abdî Halife, Kaygal Ali veled-i Nasuh, Mehmed v. Mehmed, Mehmed veled-i o ve Bayezid veled-i Halil'dir. Evlattan Seyyid Mustafa bin-i Seyyid Hamza vakfı tecdîd ettirmiştir.⁸⁶

⁸⁶ TADB. TTD. EV. 560, v. 121a-b, 166a-167a; Turgut, "Aksaçlılar", s. 41-64; Turgut, "Kanunnâme", s. 287-288; Kunter, "Tarsus'taki Türkistan Zaviyeleri", s. 44-50; Ayşegül Kılıç, *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gâzi Evrenos Bey*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2014, s. 47; Heath W. Lowry-İsmail Erünsal, *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 38; Fahmeddin Başar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri (II): Evrenosoğulları", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, C. 6, S. 64, s. 48-49.

Veysel Karenî'ye olan bağlılığına dair izleri, kaleminden dökülen cümlelerden müşahade ettiğimiz İmam Gazalî neslinden gelen Hamza Bey bin Sinan Bey'in de XVI. yüzyılda Aksaray'da bir vakıf kurduğu görülür. Nişabur'daki Nizâmiyye medresesinde İmamü'l-Haremeyn Cüveynî'nin Öğrencisi olan İmam Gazâlî (1058-1111), hocasının vefatından sonra Nizamülmülk tarafından Bağdat'taki Nizâmiyye Medresesi müderrisliğine getirilir. Tasavvuf eğitimini ise Ebû Ali Farmedî'den almıştır. Onun Horasan'da inziva halinde iken yazdığı *İhyaü Ulumüddin* adlı eseri, İbn Arabî tarafından kendi eserlerini yazmadan evvel belli bir süre ders olarak okutuldu. Fahrülmülük'un ısrarıyla Nişabur'da yeniden ders vermeye başladı. Buradaki görevi sadece üç yıl süren Gazalî, vefat ettikten sonra doğduğu kent olan Tûs'ta şair Firdevsî'nin mezarı yanına defnedilmiştir. Torunlarında Oruç Bey oğlu Sinan Bey'in oğlu Hamza Bey'in Aksaray'da kurduğu vakıflara dair tahrir kayıtları oldukça dikkat çekicidir. Hüseyin Hüsameddin'e göre Yörgüç Paşa'nın soyu da İmam Gazalî'nin kardeşi Ahmed Gazalî'ye dayanır. Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlenen Rüstem Paşa'nın Yörgüç Paşa neslinden Mustafa Bey'in Havza'da, İsa Bey'in ise Lefke/Osmaneli'nde kurduğu vakıflara nazaran, Yörgüç Paşa'nın soyundan geldiği düşüncesi öne çıkar. Amasya Tarihi yazarı haklıysa, Rüstem Paşa'nın da İmam Ahmed Gazalî'nin neslinden, değilse de en azından Yörgüç Paşa evlâdından olduğu anlaşılmaktadır. Hamza Bey'in Aksaray'da kurduğu vakfı için tanzim ettirdiği vakfiyede İmam Gazalî evladından olduğu sarih belirtilir. Vakfiyeye göre, hayratı için Aksaray'a bağlı sınırları belirtilen Selme, Ebsar, Sinir Köyü'nün 12 sehminden üç buçuk sehmi, Kızılhayat, Musalar ve Tavşancı mevrâ'larının gelirleri vakfedilmiştir. Bu akaratin gelirlerini oğullarına ve Mahmud adındaki oğlunun Bostan Bey adındaki oğluyla Paşa Hümenad adlı kızına vakfetmiştir. Evladının inkırazı durumunda Aksaray dışında yaptırdığı mektep ve yanındaki zaviyeye gelip gidenler için gelirlerin sarfedilmesi şarta bağlanmıştır.⁸⁷

⁸⁷ VGMA, D. 608/1, s. 122/150; Turgut, "Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu: Çelebi Sultan Mehmed", *Sultan Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu (17-18 Haziran 2021)*, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2022, s. 411-520; Turgut, "Lefke'de (Osmaneli) Yörgüç Paşa oğlu İsa Bey ve Rüstem Paşa", *Sakarya Nehri'nin İncisi Osmaneli (Lefke)*, Tarih, Kültür, Mimari, Coğrafya, İstanbul: İdeal Yayınları, 2023, s. 169-182; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Aksaray: Aksaray Valiliği Yayınları, 2019, s. 195, 199, 201, 227-228, 231-232, 240, 244; Alaaddin Aköz-Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı'ndaki Taşra Görevlileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 14, (Konya 2003, s. 112-120; TKGM. TTD. 584, v. 79b, 83a; M. Çağhan Keskin, "Gümüş Ulu Camii: Bani ve Dönem Sorunları Üzerine Bir Mimari Deneme", *Art-Sanat*, S. 12, İstanbul Üniversitesi Yayınları, (Temmuz 2019), s. 269-290; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, XII, s. 2.

Vakfiyelerde isimleri zikredilen Abdülkerim Kuşeyrîzâde Emir Mencik Baba ve Ebû'l-Kasım Gürgenîzâde Beyce Sultan gibi şahsiyetlerin kurdukları Nakşibendî zaviyelerinin müşahidlerinin de İmam Kudurî, Ebû'l-Leys Semerkandî ve Şihabüddin Sühreverdî gibi önemli Hanefî mutasavvıf ve âlimlerinin soyundan geldikleri görülür. Beyce Sultan'ın adına Bursa ve Bilecik'teki yerleşim birimlerinde de rastlanırken, onun ismine Emirce Sultan çevrelerinde de rastlanması, 300 sene önceki atalarının yolundan çıkmadığını ve hatta bu yolun öncüsü olduğunu gösterir. Memlûk askerleri üzerindeki atabeylik görevinden dolayı Mencik ismiyle anılan Kuşeyrîzâde'nin Urfa'da kurduğu Vefâî Dergâhı'nın başındaki Celalüddin Hüseyin'in de "Celâlî Tac" adı verilen bir başlığı ilk defa kullanan kişi olduğu anlaşılır. Celalüddin Hüseyin, dış görünüş olarak cavlak, yanî Bayezidî müridi gibi davranır. Tarikatı, Sühreverdîyye ile Rufâiyye'nin bir sentezi hüviyetindedir. İşte bu bilgi ve belgeler, Yeniçeri Ocağı'nın kurulması fikrini verenlerin, Sultan Alp Araslan ve Melikşah gibi büyük Selçuklu sultanlarının etrafındaki "Aksaçlı/Müeyyed, Nizamülmülk, Atabey" vasıflı ailelerin neslinden geldiklerini açıkça gösterir ki Dedem Korkud hikâyelerinin kahramanı olan Ulaş oğlu Salur Kazan'ın sadece bir masal kahramanı olmadığı da ortaya çıkar.

Bazı kaynaklarda Fatih Sultan Mehmed'in padişahlığı döneminde Osmanlı sınırları içerisinde birçok Nakşî şeyhinin olduğuna dair bazı ipuçlarına rastlanır. Fatih Kanunnâmesi'ni kaleme alan Nişancı Leyszâde Mahmud Efendi b. Mehmed Paşa bunlardan biri olup, ünlü Hanefî âlimi Ebû'l-Leys Semerkandî'nin neslinden olmalıdır. Aya Dede, İstanbul'un fethine 300 müridiyle iştirak etmiş, daha sonra Şemsî Baba ile beraber Saraybosna'nın fethine katılmıştır. Sultan Mehmed, Aksaray'da İshak-ı Buharî adlı bir Nakşî şeyhi adına bir tekke inşa ettirmiştir.⁸⁸

Nakşibendiyye sonraki yıllarda Kâsâniyye, Ahrariyye, Müceddidîyye, Urmîyye ve Hâlidîyye olmak üzere beş kola ve birçok şubeye ayrılmıştır. Kâsâniyye, Çerhî'nin halifesi Ahmed el-Kâsanî'nin ekolü olup, İshâkiyye, Âfâkiyye ve Cüybârîyye adlı şubelere ayrılmıştır. Müceddidîyye, İmam-ı Rabbanî Ahmed-i Sirhindî ile devam eden kol olup, geleneksel Nakşibendîyye'den izler taşıdığı gibi, "vahdet-i vücûd" görüşünü savunan İbnü'l-Ârabî ve Sadrüddin Konevî gibi isimlerin tasavvuf anlayışlarını eleştirir. Urmevîyye, Nizâmüddin Hâmûş'un kanalından gelen Mahmud Urmevî'nin ekolüdür. Nizâmüddin Hâmûş gibi siyasîlerden baskı gördüğü anlaşılan Mahmud Urmevî, Safevî tehdidiyle Diyarbakır'a gelip Osmanlılarla iyi ilişkiler kurarak IV. Murad'ın Revan seferine de

⁸⁸ Turgut, "Fatih'in Mülkünün Temeli: Sultan Mehmed Kanunnâmesi", s. 287-288; Dina le Gall, *Bir Sûfî Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendîlik, 1450/1700*, Çev. İrfan Kelkitli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016, s. 47; Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s. 270.

katılmış olmasına rağmen, müridânının çokluğundan korkulduğu için H. 1048/M. 1639'da idam edilmiştir. Vefatından sonra oğlu İsmail Çelebi Diyarbakır'da, Kara Abdullah Van'da, Şeyh Hacı Mehmed ve Şeyh Karaman Erzurum'da, yeğeni Açıkbaş Mahmud Efendi Bursa'da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bursa'daki Açıkbaş Tekkesi'nin başına sırasıyla Ahî Mahmud, Mustafa Efendi, Müceddidî Abdülkerim Efendi geçmişlerdir. Müceddidîyye ise XVII. yüzyılın ortalarında İmam Rabbanî'nin oğlu Hâce Muhammed Masum'un (ö. 1079/1668) müridi ve halifesi Murad Buharî (ö. 1132/1720) ile olmuştur. Ardından Mehmed Emin Tokadî (ö. 1158/1745) ve Ebû Saîd el-Hadimî (ö. 1176/1762) ile bu târikat Osmanlı topraklarında yayılmaya devam etmiştir. Hâlidîyye ise, XIX. yüzyılda Halid el-Bağdadî ile birlikte ortaya çıkmıştır.⁸⁹ Sonraki yıllarda oluşan Nakşî kollarında "vahdet-i vücûd" ya da bunun yorumlanmasına dair eleştiriler görülse de Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki Ekberî rol kesinlikle yadsınamaz (Kalenderîler için bkz. Grafik 1 ve 3).

VI. Somuncu Baba, Hacı Bayram Velî, Şücaüddin Velî, Ak Şemsüddin, Molla Fenârî

Üveysî-Bâyezidî mutasavvıf-âlimlerin sonraki dönemlerdeki en önemli temsilcilerinin Somuncu Baba, Hacı Bayram Velî ve Molla Fenârî olduklarını söylemek her halde yanlış değildir. Asıl adı Hamidüddin olan Somuncu Baba'nın ilk hocası babası Şemsüddin Musa'dır. Şam'daki Bayezîdiyye Hankâhı'nda uzun süre kalan ve Üveysî yolla Bâyezid-i Bistâmî'nin ruhâniyetinden feyz alan Somuncu Baba'nın Erdebil'deki Safevîyye Dergâhı'nda Sadrüddin ya da Alaüddin Erdebilî'ye de intisap ettiği belirtilir. Yıldırım Bâyezid döneminde Bursa'ya gelen Somuncu Baba, daha sonra Aksaray'a dönerek orada vefat etmiş, kendisinden sonra dergâhının başına oğlu Yusuf Hakikî geçmiştir. Onun Halil Taybî adında başka bir oğlundan daha söz edilir. Yusuf Hakikî'nin de Evhadüddin ve Safiyüddin adında iki oğlundan neslinin devam ettiği belirtilir. En önemli müridi Ak Şemsüddin, Şeyh Akbiyık ve Bıçakçı Ömer Dede gibi önemli mutasavvıfları yetiştiren Hacı Bayram-ı Velî ve ilk Osmanlı Şeyhülislamlarından Molla Fenârî olup, Yıldırım Bâyezid'in damadı Emir Sultan, kendisini "gavs" olarak tanıtır. Şeyh Bedrüddin de kendisini ziyaret eden ünlü mutasavvıflar arasındadır.⁹⁰ Babasının adının Şemsüddin Musa

⁸⁹ Algar, "Hamid el-Bağdadî", *DİA*, XV, (İstanbul 1997), s. 283-285; Algar, "Hâlidîyye" *DİA*, XV, (İstanbul 1997), s. 295-296; Algar, "İmâm-ı Rabbânî", *DİA*, XXII, (İstanbul 2000), s. 194-200; Algar, "Nakşibendiyye", *DİA*, XXXII, s. 335-342; Tosun, "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar*, s. 615-617, 635-637; Tosun, "Kâsânîyye", *DİA*, (İstanbul 2001), s. 532-534; Tosun, "Muhammed Ma'sûm Sirhindî", Ek II, (İstanbul 2019), s. 308; Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidlik, XVII/XVIII. Yüzyıl*, Ankara: Sufi Yayıncılık, (2004), s. 167-168. Ayrıca bkz. Hakan Kaya, *Osmanlı Devleti'nde Bir Nakşibendî Şeyhi Aziz Mahmud Urmevi*, İstanbul: Kitabevi, 2022.

⁹⁰ Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *DİA*, C. 37, (2009), s. 377-378; Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,

oluşu ve Bâyezid-i Bistâmî ile var olan ilgisi, onun nesebinin Cemâlüddin Musa veya Osman-ı Rumî ile yakın bağına da işaret eder. Murad Hüdâvendigâr'ın en yakınlarında arasında bulunan Ahi Musa ve Abdal Musa gibi isimlerin, Bâyezidiyye ile olan ilgisi daha önce gösterilmişti.⁹¹

Onun en önemli müridi olan Ankara'lı Şeyh Mahmud'un torunu, Koyunluca Ahmed'in oğlu Hacı Bayram Velî'nin asıl adı Numan olup, Safiyüddin ve Abdal Murad'ın onun kardeşleri olduğu bilinir. Hacı Bayram-ı Velî'nin Hayrünnisa Hatun adındaki kızını Abdülkadir-i Geylanî neslinden gelen Eşrefoğlu Rumî'ye verdiğine dair bilgi de önemlidir. Ona şeyhi tarafından verilen "Bayram" ismi, soyunun müeyyedliği ile ilgilidir. Şücaüddin Velî ile yakın dost olan Hacı Bayram'ın Ahmed Baba, Edhem Baba, Baba Sultan, İbrahim ve Ali adlarındaki çocuklarından bahsedilir. Bu isimlerin çoğunun Sultan II. Bayezid'in torunu Fatma Hatun'un vakfiyesinde Ahmed Baba neslinden olarak verildiği görülür. Edhem Baba ismi, şeyhin Bâyezid-i Bistâmî'nin ruhâniyetine olan bağlılığına işaret eder. II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Mahmud'un kızı Fatma Hatun tarafından H. 939'da Bursa'daki Musa Baba mevkiinde kurulan medrese ve mektep vakfı, Bayezid-i Bistâmî evlâdından Musa Baba'nın adıyla anılan bir yerde kurulmuş olmasından başka, vakfiyenin Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin kardeşi ve Ebussuûd Efendi'nin eniştesi olan Abdülkerim Hacı Halife bin Ali el-Müeyyed ile Mevlana Bahaüddin oğlu Mevlana Muhiyüddin tarafından tertib edilmesi de önemlidir. Medrese 14 odalı ve bir dersaneli olup, hemen yanında bir mektebin inşa edildiği belirtilir. Medresenin çok çeşitli bölgelerde zengin akaratının olduğu, tevliyetin Fatma Hatun'un kendisinden evvel vefat eden Mustafa Bey adındaki oğlunun erkek evlâdına şart edildiği ve Mustafa Bey'in Hatice Hatun adında bir de kızının olduğu anlaşılmaktadır. Vakfın nezâreti, Bahaüddin oğlu Mevlâna Şeyh Muhiyüddin mahdumu Mevlâna Lütfullah Çelebi'ye şart edilmiştir. Müderrislik ciheti, Mevlâna Bahaüddin oğlu Şeyh Muhiyüddin oğulları ile âriflerin kutbu Hacı Bayram Velî oğlu Ahmed Baba mahdumu Edhem Baba'nın oğlu Şeyh Hacı Çelebi oğullarından Mevlâna Sinanüddin Yusuf Baba'nın evladı arasından tedrise evlâ ve ahak olanına,

Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 115-120; İsmail E. Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'*, Ankara 2003, s. 100, 202-205; Erünsal, "Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 298-314; M. Ali Cengiz vd., *Somuncu Baba: Şeyh Hamid-i Velî*, Ankara 1965, s. 7-17, 29-45; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyu-Vakfı*, I, Ankara 1983, s. 20; M. Zeki Oral, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, C. V, (1962), s. 229-231; Mefail Hızlı, "Somuncu Baba (ö. 815/1412)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, Bursa 1987, s. 263-271; Ayrıca bkz. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Hamid-i Velî Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi*, İstanbul 1992.

⁹¹ Vedat Turgut, "Cemâlüddin Savi/Zilî...", s. 1029-1073.

bunlardan sonra Mevlâna Bahaüddin oğulları oğulları ile Müeyyed oğlu Ali mahdumu Aliyyüddin oğlu Şeyh Hacı Çelebi'nin oğulları oğullarına şart edilmiştir.⁹²

Hacı Bayram Velî'nin en ünlü müridi ve Fatih Sultan Mehmed'in hocası olan Hamza oğlu Akşemsüddin Muhammed'in soyu, Şehabüddin Sühreverdî üzerinden Hz. Ebûbekir'e kadar uzanır. H. Hüsameddin onun silsilesini, "*Ali bin Muhammed bin Mahmud bin Hediyeullah Musa bin Muhammed bin eş-Şeyh Şehabüddin Ömer es-Sühreverdî bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Hüseyin bin Asım bin Nasır bin Kasım bin Muhammed bin Said bin Nasır bin Abdurrahman bin Kasım bin Muhammed bin Ebubekir es-Sıddık*" şeklinde verir. Akşemsüddin'in babası "*Kurtboğan Evliyası*" olarak da bilinen Şeyh Nurüddin Hamza, "*Müftü es-Sakaleyn*" unvanıyla meşhur Zeynî Şeyhi Gümüşlüzâde Pir Abdurrahman Çelebi'nin sohbetlerine katıldıktan sonra Ahi Sadüddin Tekkesi şeyhi olur. H. 841'de vefat eden Şeyh Hamza'nın Akşemsüddin Mehmed, Kutbüddin Mahmud ve Şemsüddin Ahmed adında oğulları vardı. H. 820'de Sadrazam Osmancıklı el-Hac Halil Paşa'nın kardeşi Kadı Müeyyed Çelebi'nin Osmancık'ta yaptırdığı medreseye müderris olan Ak Şemsüddin, daha sonra Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî'ye intisâb eder. Şehzâde Alaüddin Bey'in vefatından sonra H. 846'da Edirne'ye giderek Kazasker Çandarlızâde Süleyman Çelebi ve Fatih'in kızının hastalığını tedâvi eden Akşemsüddin, Fatih Sultan Mehmed'in cülûsundan hemen evvel Göynük'e yerleşerek burada dergâhını kurar. H. 857'de İstanbul'un fethine hazırlanan Sultan Mehmed'in daveti üzerine müridânıyla Edirne'ye gelen Akşemsüddin, fetih gününü

⁹² VGMA, D. 584, s. 145/71; Nihat Azamat, "Hacı Bayram Velî", *DİA*, C. XIV, (İstanbul 1996), s. 442-447; Hamdi Kıziler, "Osmanlılarda İlk Yerel Manevî Oluşum: Hacı Bayram Velî ve Bayramîyye Ekolünün Anadolu'ya Etkisi", *OTAM*, 32 (Güz 2012), s. 67-80; Abdullah b. Veliyyüddin, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, (nşr. Abdullah Uçman-Önder Akıncı), İstanbul 1976, s. 35; Enisî, *Menâkıb-ı Akşemseddin*, Haz. A. İhsan Yurd-M. Kaçalın, (*Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri içinde*), İstanbul 1995, s. 129-149; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 33-39; Mehmet Ali Aynî, *Hacı Bayram-ı Velî*, (Sad. H. R. Yananlı), İstanbul: Akabe Yayınları, 1986, s. 70-84; Kadir Özköse, "Hacı Bayram-ı Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 12, (Ankara 2004), s. 53-72; Özköse, "Somuncu Baba'nın Hacı Bayram-ı Velî Üzerine Tesirleri", *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Ali Çavuşoğlu, Ankara: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012, s. 208-220; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam ve İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 1989, s. 72-120; Ayşe Yıldırım, *Hacı Bayram-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008, s. 4-44; Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı-Soyu-Vakfı*, I-II, Ankara 1983 s. 20-21vd, 83-123; Bayramoğlu, "Hacı Bayram-ı Velî Hakkında Yeni Bilgiler Bulunan İki El Yazması Eser", *I. Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri: 8-9 Mart 1990*, Ankara 1991, s. 37-54.

tain etmesiyle Sultan'ın kendisine olan bağlılığını arttırmış, Fetih'ten sonra Hz. Ebû Eyyûb Ensârî'nin kabrini keşfederek ortaya çıkarmakla beraber, Fatih'in fethi sadece kılıca bağlayan sözlerine gücenerek Göynük'e dönmüştür. Belgrad önlerinde alınan yenilgiden sonra kendisini hocasına affettirmeye çalışan padişah, onu Ebû Eyyûb Ensârî için yaptırdığı hayrata yerleşmeye ikna edememişse de kendisinden sonra Müeyyedzâdelerin Ebû Eyyûb Ensârî için kurulan külliye civârını seçmesine şaşmamak gerekir. Göynük'te H. 880'de vefat eden Akşemsüddin'in târikat silsilesi, "*Hacı Bayram Velî-Somuncu Baba-Şeyh Şehabüddin Şadî-Şeyh İbrahim el-Basrî-Şeyh Süleyman el-İskenderûnî-Şeyh Hüseyin eş-Şirvanî-Şeyh Mahmud el-Basrî-Şeyh Osman er-Rûmî-Şeyh Şerefüddin Muhammed b. Ali el-Kûfî-Şeyh Sadüddin el-Bağdadî-Şeyh Şemsüddin el-İrakî-Şeyh İshak el-Harezmî-Şeyh İsmail el-Buharî-Şeyh Süleyman el-İsfahanî-Şeyh Ahmed el-Horasanî-Şeyh Ebû'l-Hasan el-Harakanî ve Bâyezid-i Bistamî*" şeklinde verilir. Akşemsüddin'in Sadullah, Emrullah, Fazlullah, Hamdullah Mehmed ve Nurullah Efendi adlarında pek çok çocuğu olmuştur.⁹³

Bunlardan Nurullah Efendi, meczûbü'l-hây olup *Nurü'l-Hüdâ* şeklinde anılırdı. Şeyh Sadullah Efendi, müderris ve pederinin can-nişîni olup, Şeyh Fazlullah Efendi ile beraber Göynük'te medfûndur. Sadullah Çelebi'nin vefatından sonra Hafsa Hatun adlı eşinden doğan Abdülkadir, Mehmed ve Fazlullah Çelebi, bunlardan sonra Akşemsüddin evladından Rüknüddin ve Emrullah, âhiren Ömer, Haydar ve Mehmed, bunlardan sonra da Zeynüddin vakfı tasarruf edecektir. Emrullah Efendi, Bursa'da Emîr Sultan ve Sultan Murad evkâfı mütevellîsiyken H. 919'da vefat etmiştir. Emrullah Efendizâde Ömer Efendi ve oğlu Mehmed Efendi, *Leyla ile Mecnun* ve *Yusuf ile Züleyha* adlı eserleri bilinen Hamdullah Efendi onun evlâdındandır. XVIII. yüzyılda yaşayan Akşemsüddin evlâdından Şeyh Seyyid Hacı Halil bin Şeyh İbrahim bin Şeyh Hamza da kurduğu vakıfları dolayısıyla bilinir. XIX.

⁹³ H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. VI, s. 16-17, C. IX, s. 111; Ö. Lütfi Barkan-E. Meriçli, *Hüdâvendigar Livası Tahrir Defterleri*, I, Ankara: TTK Basımevi, 1988, s. 579; Hans Joachim Kissling, "Akşemseddin: Bizans'ın Son Zamanlarında Yaşamış Bir Türk Velî", Çev. Ramazan Ekinci, *Sûfî Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, (2011), s. 83-95; Zeynel Özlü, "19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahfâdî", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 31, (Kasım 2006-Ocak 2007), s. 157-174; Orhan F. Köprülü-Mustafa İ. Uzun, "Akşemseddin", *DİA*, C. II, (1989), s. 299-302; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 240-242; Mehmet Yavuz, "İstanbul'un Fethi ve Akşemseddin", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017/1), s. 26, s. 185-200; Süleyman Ateş, "Akşemseddin (792-863/1390-2459)", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmala Dergisi*, (Nisan-Haziran 1999), S. 16-18, s. 17-57. Ayrıca bkz. Enisî, *Menâkıb-ı Akşemseddin*; Ali İhsan Yurd, *Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1972.

yüzyılda tutulan temettuat defterlerinden, Ak Şemsüddin neslinden Hafız Şakir Efendi, Hafız Mehmed Efendi, Abdi Bey, Abdibeyzâde Mehmed Ağa, Kadioğlu Mehmed Ağa ve Şeyh Mehmed Hamdi Efendi'nin isimleri tespit edilebilmektedir. H. Hüsameddin Ak Şeyh'in kardeşi ve evlâdı hakkında da bilgi vermektedir.⁹⁴

XIV-XV. yüzyıllarda yaşayan Kalenderî dervişlerinin en ünlülerinden biri şüphesiz Şücâ'üddin Velî'dir. Orhan Gâzi döneminden II. Murad dönemine kadar yaşadığı anlaşılan, bazı kaynaklarda ise Baba İlyas ile karıştırılan Şücaüddin Velî'nin, Timur ile görüşerek onun Anadolu'yu terk etmesine vesile olduğuna dair rivâyetler onun etkisini göstermesi bakımından değerlidir. Cavlak-Kalenderî tipolojisinin en iyi örneklerinden olan Şücâüddin Velî, Hacı Bayram Velî ve kardeşi Abdal Murad'ın oğlu Abdal Mehmed ile yakın ilişkiler kurmuş, hatta ikincisinin mürşidi olmuştur. Kaygusuz Abdal, Ümmî Kemal, Seyyid Nesimî, Baba Mecnûn, Baba Hâkî, muhtemelen Emirci Sultan'ın torunlarından olan Abdal Yakub görüştüğü diğer sûfilere dendir. Kara Timurtaş Paşa ve oğlu Ali Paşa üzerinde Seyyid Deli Ali Sultan ile beraber önemli etkisinin olduğu görülür. Onun hayatını geçirdiği ve türbesinin bulunduğu Seyyid Gâzi, Danişmendliler'in ve Karesioğulları'nın atası kabul edilen Battal Gâzi'nin (Cafer) türbesi çevresindeki gelişen bir yerleşim birimidir. Bu da Üveysî Mesud Dede ile Seyyid Battal Gâzi hakkında Evliya Çelebi'nin anlatılarının bir başka yerdeki görünümüdür.⁹⁵

⁹⁴ VGMA, D. 619, s. 4; M. Fuad Köprülü, "Hamdi", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, C. V/1, s. 183-186; Zehra Öztürk, "Hamdullah Hamdi", *DİA*, s. 452-454; H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. VI, s. 17-18; C. VII, s. 285; Özlü, "19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahfâdı", s. 157-174; Özlü, "Göynük Kent Merkezinde Bulunan Vakıflar ve Vakıf Görevlileri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 10, S. 26, (Kış 2006), s. 193-208; Kissling, "Akşemseddin: Bizans'ın Son Zamanlarında Yaşamış Bir Türk Velî", s. 83-95; Gönül A. Tekin, "Hamdullah Hamdi'nin Leylâve Mecnun Hikâyesi", *EFAD*, S. 1, (1970), s. 25-32; Tekin, "Hamdullah Hamdi'nin Yeni Bir Leylâ ve Mecnun Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı Düşünceler", *JTS (Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı)*, C. III, (Harvard/İstanbul 1979), s. 307-342. Ayrıca bkz. M. Naci Onur, *Hamdullah Hamdi: Yûsufü Züleyha (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, Erzurum, 1982; Zülfü Güler, *Hamdullah Hamdi: Leylâ ve Mecnun (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, Erzurum, 1982.

⁹⁵ Orhan Köprülü, "Velâyetnâme-i Sultan Şücâeddin", *TM*, XVII, (1972), s. 177-184; Haşim Şahin, "Şücaeddin Velî", *DİA*, XXXIX, (İstanbul 2010), s. 247-248; Ayşe Yıldız, "Şücaüddin Baba Velâyetnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXXVII, (Ankara 2006), s. 49-97; Erol Altınsapan, "Seyitgâzi İlçesi Arslanbeyli Köyü Şeyh Şücaeddin Külliyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXXVII, s. 173-184; Şükrü Elçin, "Bir Şeyh Şücaüddin baba Velâyetnâmesi", *TKAD*, XXII/1-2, (1984), s. 199-218; Filiz Aydın, "Seyitgâzi Aslanbey Köyünde Şeyh Şücaeddin Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. IX, (1971), s. 201-213; Yağmur Say, *Seyyid Battal Gâzi, Şücâeddin Velî, Üryan Baba*, Ankara 2003, s. 44-57, 88-91; Say, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Önemli Bir Kült Kimlik: Şücaeddin Veli (Sultan Varlığı)", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXXVII, s. 99-133; Say, *Kalenderî, Alevî ve Bektaşî Kültünde Önemli Bir Alp-Eren Gâzi Şücâ'eddin Veli (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi*, Eskişehir:

XV. yüzyılın Üveysî-Bayezidî çevrenin bir diğer önemli temsilcisi Molla Fenârî'dir. Molla Hattab Ömer Bey'in oğlu Alaüddin Esved ve Fahrüddin Razî'nin neslinden gelen Cemalüddin Aksarayî'den dersler alan ve Ekberî ekolün bir temsilci sayılan Molla Fenârî, Seyyid Şerif Cürcânî ile beraber Mısır'a gitti. Döndükten sonra Bursa Manastır Medresesi müderrisliği ile Bursa Kadılığı'na tayin edildi. Timur'un Bursa'yı ele geçirmesiyle beraber hapisten kurtulan Karamanoğlu Mehmed Bey ile beraber Konya'ya giderek on yıl kadar orada ders verdi. Çelebi Mehmed döneminde yeniden Bursa Kadısı olan Molla Fenârî, hac için geçtiği Mısır'da el-Melikü'l-Müeyyed'in isteği üzerine bir süre kaldı. Daha sonra Bursa'daki eski görevine devam eden Molla Fenârî, II. Murad döneminde Şeyhülislam oldu. 1431-1435 yılları arasında vefat ettiği anlaşılan Molla Fenârî'nin öğrencileri arasında Kadızâde-i Rûmî, Molla Yegan, Kutbüddinzâde İznîkî, Emir Sultan ve İbn Hacer el-Askalanî gibi ünlü simalar bulunur. Ekberîyye, Ebherîyye, Zeynîyye, Safevîyye gibi tarikatlarla beraber anılan Molla Fenârî aynı zamanda Fahrüddin Razî ekolünü temsil eder. Oğullarından Mehmed Şah ve Yusuf Bali de önemli âlimler arasındadır. Bunlardan Yusuf Bali'nin oğlu Alaüddin Ali, Osmanlı Devlet'nin meşhur kazaskerleri arasında yer alır. Zeynîyye Şeyhi Müeyyedzâde Hacı Halife'den hilafet almıştır. Oğullarından Muhiyüddin Mehmed Şah Rumeli Kazaskeri, Muhiyüddin Çelebi ise Şeyhülislam olmuştur. Şeyhülislam Muhyî Çelebi, Hatibzâde Muhiyüddin ve Efdâlzâde Hamidüddin Efendi'den dersler aldıktan sonra Atik Ali Paşa, Bursa Sultaniye ve Sahn-ı Seman müderrisliklerini ifa etti. H. 925'te Edirne, 926'da İstanbul kadılıkları, 929'da Anadolu ve 930'da Rumeli kazaskerliğini üzerine alan Fenârizâde, Pirî Mehmed Paşa'nın Mısır'dan sürülenlerin rüşvet karşılığında geri dönmelerine izin verdiği şikâyetlerini muhakeme ederek, Sadrazamı suçlu bulmuştur. Molla Kâbız'ın tezlerini çürütmekte yetersiz kalmalarından dolayı itibarı oldukça sarsılan Muhyî Çelebi, Ayas Paşa tarafından görevinden alınmışsa da Ayas Paşa'nın vefatından kısa bir süre sonra şeyhülislamlığa kadar yükseldi. Kardeşi Mehmedşah ise, Bursa Manastır ve Semâniye medreseleri müderrisliğinden sonra sırasıyla Bursa ve İstanbul kadısı olmuştur. H. 923'te kurulan Arap ve Acem Kazaskerliği'ne atanan Mehmed Şah, bir sene sonra Edirne Kadısı, ertesi sene Kemalpaşazâde yerine Anadolu, aynı yıl içinde Zeyrekzâde yerine Rumeli Kazaskeri oldu. Henüz 46 yaşında vefat eden Mehmed Şah'ın ilmî yönden oldukça kuvvetli olduğu kaynaklarda belirtilir. Mehmed Şah Fenârî'nin oğlu Hasan Çelebi de Fatih devrinin ünlü

müderrislerindendir. Molla Hüsrev ve İbn Askalanî'den dersler alan Hasan Çelebi'nin en ünlü öğrencisi Seydi Çelebi Muhiyüddin Mehmed el-Kocevî'dir (Kalenderîler için bkz. Grafik 1).⁹⁶

VII. Kazerûniyye ve Ekberîyye

Osmanlı düşünce dünyasında çok önemli bir etkisi olan Muhîyüddin Abdullah Muhammed İbnü'l-Ârabî el-Hatemî'nin Devlet-i Âlîyye'nin kuruluşunu önceden haber vererek devleti kutsaması, Üveysî Osmanlıların atalarından Şeyh Nu'man'ı tanınmasıyla ilgiliydi. Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk medreseden itibaren Ekberî ekolün hiçbir zaman terkedilmediği bilinen bir gerçektir. Endülüs Devleti'nin hâkim olduğu İspanya'da doğan ve orada İbn-i Rüşd gibi önemli âlimlerle görüşen Şeyhü'l-Ekber, XIII. yüzyılın hemen başında hacca gitmiş, buradaki yaşantısı sırasında özellikle Gazâlî'nin eserlerini okuturken, kendi eserlerini kaleme almaya başlamıştır. Kendisi gibi Endülüs kökenli olan Şeyh Mecidüddin İshak ile beraber Malatya'ya gelen Muhîyüddin, Gıyasüddin Keyhüsrev tarafından oğlu İzzüddin Keykâvus'un hocası olarak tayin edilir ve Mecidüddin'in vefatından sonra onun hanımıyla evlenerek evlatlığı Sadrüddin Konevî'nin yetişmesine özellikle ihtimam gösterir. Yaptığı dört evlilikten İmadüddin Muhammed ve Sadüddin Muhammed adlı iki oğlu olur. İzzüddin Keykâvus'a Haçlılarla mücadele konusunda tavsiyeler verdiği mektuplar yazan Şeyhü'l-Ekber, Alaüddin Keykubâd'ın Eyyûbî melikesiyle evlenerek bu evlilikten doğan oğlunun

⁹⁶ İbrahim Hakkı Aydın, "Molla Fenârî", *DİA*, C. XXX, (2005), s. 245-247; Turgut, "Germiyanoğulları'nın Menşe'i...", s. 38-39; Turgut, "Orhan Gâzi Dönemi ve Vakıfları", s. 391, 421, 441-442; Turgut, "Osman gâzi'nin Hanımları ve Çocukları", *Vakanüvis*, (Söğüt Özel Sayısı), s. 70; TADB. TTD. EV. 560, v. 49a-50b; Hamdi Döndüren, "Fenârî, Alaeddin", C. XII, (1995), s. 447; İpşirli, "Fenârizâde Muhiyiddin Çelebi", *DİA*, C. XII, (1995), s. 339-340; Cemil Akpınar, "Hasan Çelebi, Fenârî", *DİA*, C. XVI, (1997), S. 313-315; Tahsin Deliçay, "Mehmed Şah Fenârî", *DİA*, C. XXVIII, (2003), s. 529-530; Aydın Yıldırım-Edip Yılmaz, "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî", *Diyanet İlmî Dergi*, (Temmuz-Eylül 1995), C. 31, S. 3, (Ankara 1995), s. 71-81; Betül Gürer, "Molla Fenârî'nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 39, (2015), S. 121-142; Ziya Şakir, *Molla Fenârî: Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Türk Şeyhülislamı*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014, s. 1-36; Mustafa Aşkar, "Osmanlı Devleti'nde Âlim-Mutasavvıf Prototipi Olarak İlk Şeyhülislam Molla Fenârî ve Tasavvuf Anlayışı", *AÜİFD*, C. XXXVII, (1997), s. 385-401; Öngören, "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislamı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü", *Türkler*, XI, (Nşr. Hasan Celal Güzel vd.), (Ankara 2002), s. 114-119; H. Hüsameddin, "Molla Fenârî", *TTEM*, XVI/18(95), (1926), s. 368-383; XVII/19(96), (1928), s. 148-158; Hakkı Şinasi Çoruh, "Türk Anadolu'da İlim Tarihi'nin İlk Büyük Siması İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî", *TK*, X/120, (1972), s. 1265-1276. Ayrıca bkz. Sıtkı Güllü, *Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990; Güllü, "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431) ve Onun Aynü'l-Ayan Tefsiri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, (İstanbul 1999), s. 237-246; Hakkı Aydın, *İslâm Hukuku ve Molla Fenârî*, İstanbul 1991.

veliahd tayin edilmesi suretiyle tüm İslam âlemini Moğol istilasına karşı birleştirici siyasetin öncüsü oldu. Onun hakkında yazılan menâkıbta kalenderîler gibi mezarlıkta kaldığına dair anlatılar, Üveysî-Kalenderî çevrelerle yakından ilişkili oluşuna işarettir. Mecdüddin İshak'tan başka görüştüğü en önemli tasavvuf ehli şahsiyetler arasında soyu Hz. Ebû Bekir'e dayanan Şeyh Şihabüddin Sühreverdi, Kisra Anuşirvan'ın komutanlarından Rezm'in neslinden gelen Hammûyeoğulları'ndan Şeyh Sadüddin Muhammed b. El-Müeyyed el-Hamevî ve Fahrüddin Razî özellikle anılmalıdır. Tasavvuf dünyasının en üstüne yerleştirdiği Melamî-Kalenderîliğin en önemli temsilcilerinden olan Şeyhü'l-Ekber'in kabrinin onu Şeyhü'l-Ekfer şeklinde tekfir eden mutaasıplar tarafından kaybedilmesi ve Yavuz Sultan Selim tarafından bulunduktan sonra üzerine bina edilen türbesine dair hazırlanan vakfiyedeki ifadeler, İslamî inanç dünyasına dair Ortodoks-Heterodoks şeklindeki ikili ayrımın yanlışlığına başlı başına delildir.⁹⁷

“...çünkü heva ve hevesinin mağlubu olan kinci müteassıp gürûh, söz oklarıyla onları yaralamaktan çekinmiyorlardı. Kendileri cevher ile araz arasını farkedemeyen, ilim davasında olan cahillerdir. Sözlerinin manasını anlamaktan âciz, ne dediğini bilmeyen bu cahil gürûh; Muhiyiddin-i Ârabî'yi kendi garazkâr sözlerine hedef tutmuşlardı. Onun hakkında rastgele konuşuyorlardı. Ancak İlâhî ismete mazhar olmuş olan bundan hariçti ve onlar da zaten pek azdır. Kişi cahili olduğu şeyin düşmanıdır. Ondan ayrılıp uzaklaşmak ister. Onu anlayıp kıymetini bilecek kabiliyeti yoktur. Bir şeyi bilmek için tenkid edebilmek lâzımdır. Altın'da hiçbir kusur yoktur, kusur onu döğendedir. Bu adamlar eğer kendi kusurlarıyla meşgul olsalar da geçmiş günahlarına nedamet yaşları dökseler, onlar için çok iyi ve hayırlı olurdu. Belki sevaba bile kavuşurlardı...”

⁹⁷ VGMA, D. 2113, s. 259/47; Turgut, “Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Osman-ı Velî...”, s. 1057; Claude Addas, *İbn Arabî, Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, Çev. Atilla Ataman, İstanbul: Gelenek Yayınları, (2003), s. 36-37; Ahmet Ateş, “İbnü'l-Arabî”, *İA*, VIII, (İstanbul 1984), s. 533-534; M. Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî”, *DİA*, XX, (İstanbul 1999), s. 493; Ethem Cebecioğlu, “Muhiyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı), Yıl: 9, S. 21 (2008), s. 9-25; M. Mutafta Çakmaklıoğlu, *İbn Arabî'de Marifetin İfadesi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, s. 29-30; Ebû'l-Hasen Ali b. İbrahim el-Kârî el-Bağdadî, *Muhiyiddin İbnü'l-Arabî'nin Menkabeleri (ed-Durrü's-Semin fî Menâkıbî's-Şeyh Muhiyiddin)*, (Çev. Abdülkadir Şener-M. Rami Ayas), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, (1972), s. 20-22, 26; Muhiyiddin İbn Arabî, *Şeceretü'n-Numanîyye fî Devleti'l-Osmanîyye*, Çev. Harun Çetin, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2017, s. 81-153; İrfan Gündüz, “Sadreddin Konevî'nin Eş-Şeceretü'n-Numaniyye fî'd-Devleti'l-Osmaniyye'ye Yaptığı Şerhin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 4, (1989), s. 101-111.

Ekberîyye'nin temsilcileriyle Kazerûnîlerin yolundan gelenlerin yollarının birleşmesinin, Devlet-i Âliyye üzerinde önemli bir etki yaptığı görülmektedir. Bu bakımdan İran'ın içerden fethinde en etkili sahabe/ehl-i beytten biri ve İslam tasavvufunda çok önemli yeri olan Selman el-Fârîsî'den de bahsedilmelidir. Bayezid gibi Sasanî hükümdar ailelerinden birine mensup Behnûzan'ın neslinden gelen Ebû Abdullah Selmân, Mecûsîlikten Hristiyanlığa geçtikten sonra Şam, Musul, Nusaybin ve Ammûriyye/Amorion'a uğramış, burada bulunan bir papazdan Hz. Muhammed'in risâletinin pek yakın olduğunu öğrenince, ona biat etmek için çıktığı yolda Yahudîler tarafından köle yapılarak Ben-i Kureyza tarafından Medine'ye getirilmiştir. Burada hemen Müslüman olan Selman, Hendek Savaşı'ndan önce 300 hurma ağacı dikmesi şartıyla azad edilir. İslam Devleti'nin ilk ordu kadısı Hazrecî Ebû Derdâ ile kardeş ilan edilen Selman, Hendek Savaşı ve sonrasındaki bütün savaşlarda yer alır. Hendek kazılma fikrinin ona ait olduğu ve güçlü vücut yapısıyla hendeğin kazılmasında bizzat görev aldığı, mancınık ve debbabe gibi savaş aletleri yapımında usta olduğu belirtilir. Kûfe'nin kuruluşuna önemli katkıları olan Selmân, Medâîn'e vali olarak atanır. Bu görevi sırasında 656'da vefat eden Selman'ın türbesi Bağdat'ta Selamn-i Pâk adı verilen kasabadadır. Hz. Peygamber'in saçlarını tıraş etmesi sebebiyle berberlerin pîri kabul edilen Selmân, pek çok tasavvûfî silsilenin içinde yer alır. Bazı rivâyetlerde Ahmed Yesevî'yi Yusuf Hemedânî'ye emânet eden Arslan Ata/Baba ile aynılaştırılır. Onun hakkındaki kıssaları, baba tarafından Hz. Fatma ve Hz. Ali, anne tarafından ise torunu Kâsım üzerinden Hz. Ebû Bekir'e dayanması bakımından Tasavvuf Dünyası'nın en merkezinde yer alan Cafer es-Sâdık'ın aktardığı belirtilmektedir. Hz. Ömer devrinde kendisine bağlanan maaşı sadaka olarak dağıtan Selman'ın soyundan gelenlere yüzyıllar sonra da Hilafet merkezinden yardım yapıldığı ve bu yardımın daha sonra Ebû İshak Kâzerûnî eliyle dağıtıldığına kaynaklar işaret eder.⁹⁸

Kazerûniyye Tarikatı'nın kurucusu olan Ebû İshak İbrahim b. Şehriyâr-i Kâzerûnî, halkının büyük kısmı mecûsî olan Kâzerûn'da H. 352/M. 963 yılında doğmuş, tarikat hırkasını Şiraz'da İbn Hâfif'in müridi Hüseyin-i Ekkâr'dan giymiştir. Şiraz'dan döndükten sonra, H. 370/M. 980'de kendi mescidini ve

⁹⁸ İbrahim Hatiboğlu, "Selman-ı Fârîsî", *DİA*, XXXVI, (İstanbul 2009), s. 441-443; Selahattin Sönmezsoy, *Makalelerle Mardin, Tarih, Coğrafya*, I, Haz. İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 177-191; Osman Fikri Serkaya, "Nehcû'l-Ferâdis'te ve Ahmed-i Yesevî Hikmetlerinde Selmân-ı Fârîsî (=Arslan Baba)", *İlmi Araştırmalar*, S. 3, (İstanbul 1996), s. 101-112; Arif Aytekin, "Delâilü'n-Nübüvve'ye Konu Teşkil Eden İki Sahâbî: Selman-ı Fârîsî ve Abdullah bin Selam", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1/1, (2017), s. 27-40; Kadir Özköse-H. İbrahim Şimşek, *Altın Silsile'den Altın Halkalar*, Ankara: Nasihat Yayınları, 2009, s. 61-70; A. Şükrü Altay, *Selmân-ı Fârîsî, Hayatı, Şahsiyeti ve İlk İslam Toplumundaki Yeri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2008, s. 9-33, 54-65; Abdülkadir Yılmaz, *Selman el-Fârîsî'nin Hayatı, İslam Tarihindeki Yeri ve Tesirleri*, S.Ü.S.B.E., İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2009, s. 3-5, 13-27, 55-67.

dergâhını inşa ettiren Ebû İshak, Kâzerûn halkının Müslüman olması için çalışırken, Büveyhîlerin Mecûsî valisi Hurşid tarafından Fahrûlmülûk'a şikâyet edilir. Deylemli bir Mecûsî ile yaşanan ihtilaf, Müslümanlar ile Mecûsîler arasında çatışmaların çıkmasına sebep olur. Kendisine düzenlenen bazı suikast teşebbüslerinden kurtulan Ebû İshak, müteşebbislerden biri olan Şahrûz b. Harbam'ı müridi olarak kabul eder. Mecûsîlere karşı yürütülen başarılı mücadelelerden sonra, Bizans Devleti'ne karşı ilan edilen gaza faaliyetlerine katılmaları konusunda müridlerini teşvik eden Şeyh, her yıl tarikat sancağıyla müridlerini cihada göndermesi sebebiyle "Gazîler Şeyhi" olarak anılır. Yıldırım Bayezid Hüdâvendigâr döneminde Bursa'da Kazerûniyye dervişleri için büyük bir zaviye bina edildiği bilinmektedir. Bu zaviye için, Yahşi Bey tarafından Cenevizlilerden alınan Şile'nin gelirlerinin yanısıra pek çok akarat vakfedildiği anlaşılmaktadır. H. Hüsameddin, her ne kadar Ebû İshak'ın kendisi olduğunu ileri sürse de Sultan Bayezid, bu zaviyeyi Bursa'ya gelmeden evvel Kadı Burhaneddin'in şeyhülislamlığını yapan Yar Ali Şirazî için yaptırmıştır. Yar Ali Şirazî'nin soyu *Mevlana Zeynüddin Siyavuş Çelebi bin Mevlana Şeyh Selahüddin/Nurüddin Ahi Evren b. Doğan es-Salgûrî el-Divriğî* şeklinde verilir. Ailenin nesli vakıf belgeleri aracılığıyla Orhan Gâzi döneminde II. Ahi Evren olarak kayıtlara geçen ve Âşık Paşa'nın öğrencisi olan bu kişi üzerinden Ebû Talîb İsfahanî bin Şerefüddin Emir Ali b. Kıvamüddin Mehmed İsfahanî'ye uzanır ki sonuncusunun vakfiyesinden Selçuklu Devleti'nin önemli vezirleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Amasya-Tokat havzasında kurulmuş olan pek çok Üveysî-Bayezidî vakıfların tevliyetinin bu aileye verildiği görülür. Yakut Paşa, kurduğu vakfı önce kendi evladına bırakmış sonra bu şartı bozarak tevliyeti Yar Ali evladına şart koşturmuştur. Muhiyüddin ibnü'l-Arabî'nin ve evlatlığı Sadrüddin Konevî'nin Osmanlı dünyasındaki en önemli takipçisi olan Şeyh Müeyyed'in kızıyla evlenen Yar Ali Şirazî ve ailesinin, Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından Tokat'ta ünlü Kalenderî şeyhi Fahrüddin Irakî adına kurulan zaviye başta olmak üzere bölgedeki pek çok Üveysî-Kalenderî vakıflarının tevliyetini üzerine aldıkları görülür. Kayınpederi olan Şeyh Müeyyed'in Cündî nisbesi, Cendî şeklinde Türkistan coğrafyasındaki Cend'e veya Yemen'deki Cened'e yorulmuşsa da aslı Cündî'dir. Bu mahlas, hem iyi at binip, ok kullandığına hem de Cüneyd-i Bağdadî'ye işaret eder. Yar Ali'nin bu evliliğinden doğan Şemsüddin Müeyyed Çelebi evladına Müeyyedzâdeler denir. Şemsüddin Müeyyed Çelebi'nin oğlu Alaüddin Ali'den olan torunlarından Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'nin "Hatemî" nisbesi, ailenin Hatem et-Taî dolayısıyla Ekberîyye'nin kurucusuyla aynı soydan ya da yoldan geldiği fikrine ilham verir. Abdurrahman Çelebi, II. Bayezid'in yakınlarından olup, onun şehzâdeliğinde kötü alışkanlıklarına sebep olduğu yönündeki jurnaller sebebiyle

Fatih tarafından idama mahkûm edildiği için Sultan'ın vefatına kadar Osmanlı topraklarını terk ettiği, Bayezid'in salatanatı döneminde geri dönerek Kazaskerliğe kadar yükseldiği bilinir. Abdurrahman Çelebi'nin kardeşi Abdullah Çelebi, Fahrüddin Râzî neslinden gelen Cemalüddin Aksarayî'nin torunlarından Cemâl-i Halvetî'nin oğlu, Sultan Selim'in son ve Sultan Süleyman'ın ilk sadrazamı ünlü Pirî Mehmed Paşa'nın damadıdır. Âşık Çelebi bu soydandır. Ünlü Halvetî şeyhi Habib-i Karamanî ise, Ebû's-Suud Efendi'nin babası Bayramî şeyhi Muhammed Yavsî'nin damadı olmuştur. Müeyyedzâdelerin üçüncü temsilcisi Abdürrahim Efendi de Şeyh Yavsî'nin diğer kızıyla evlenerek onun damadı ve halefi olmuştur. Hacı Halife olarak da bilinen Abdurrahim Efendi'nin bu evliliğinden doğan Abdülkadir Şeyhî, dayısı Ebu's-Suud Efendi'nin kızıyla evlenerek damadı olduğu gibi Çivizâde'den sonra iki yıl şeyhülislamlık yaptı. Pek çok âlim yetiştiren ailenin diğer önemli bir üyesi ise, Yar Ali'nin kardeşi Ahmed Bali'nin oğlu ünlü tarihçi Şükrullah Çelebi'dir.⁹⁹

Bayramî, Zeynî ve Halvetî çevrelerde isimleri zikredilen Şeyh Yavsî ailesinin Ekberî okulun direği olan Müeyyedzâdelerle ilgisi çok önemlidir. İmadzâdeler olarak bilinen aile, bu nisbesini Kadı İmadüddin Ömer'den alır. Kadı Ömer'in babası Şemsüddin Ebû'l-Fezâil Muhammed Rumî'nin soyu, Torumtay Medresesi müderrisi Mevlana Necibüddin Musa bin Mehmed bin Mahmud el-Halatî'ya dayanır.

⁹⁹ TADB. VC. 196; TADB. TTD. EV. 583, v. 31a, 40b; TADB. TTD. EV. 560, v. 238a, 244a; VGMA, D. 608/2, s. 388/334; Turgut, "Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu...", s. 423-432; Turgut, "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa", s. 65; Turgut, "Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisadî Vaziyet", s. 337-439; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. III, s. 85-86, 109, 134-136; 150-152, 160-163; C. VI, s. 107-108, 115, 176, 287; C. VII, s. 170, 305; C. VIII, s. 68, 102; C. IX, s. 107, 144-149, 215; C. X, s. 84, 221; XI, s. 62, 71, 120, 186, 207, 213, 229, 238, 251-252, 277-278; C. XII, s. 54, 59, 62; Ayşe Mine Akar, "Müeyyed Cendî'nin Hayatı, Eserleri ve Ekberî Gelenekteki Yeri", *Eskiye*, S. 41, (Eylül 2020), s. 703-730; Algar, "Kâzerûnî", *DİA*, XXV, (2002), s. 145-146; Adnan Erzi, "Bursa'da İshakî Dervişlerine Mahsus Zâviyenin Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 423-431; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, s. 80-96; Neşrî, *Cihannüma*, s. 153; Fatih Bayram, "Kazeruni İdealinden Osmanlı Pratiğine: Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Şehriyar ve Sultan Bayezid Han b. Murad Han", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, Ankara: TTK Basımevi, 2018, s. 915-923; Bayram, "Şiraz'dan Bursa'ya Uzanan Bir Tarikatın Hikayesi: Şevkî Çelebi'nin Firdevsü'l-Mürşidiyye Çevirisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. XV, S. 30, (2017), s. 131-153; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara: TTK Basımevi, (1982), s. 657-659; Yunus Kocabıyık, "Amasyalı Bir Fıkıh Âlimi: Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumui* C. I, Amasya 2017, s. 461-467; Hasan Aksoy, "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi", *DİA*, XXXI, (2006), s. 485-486; Mehmet İpşirli, "Abdülkadir Şeyhî Efendi", *DİA*, C. I, (1988), s. 244; Günay Kut, "Âşık Çelebi", *DİA*, C. III, (1991), s. 549-550; Halil İnalçık, "Tarihçi Şükrullah Çelebi", *Academiei Kiado*, Vol. 61, No. 1/2, (March 2008), p. 113-118; Sar Nur Yıldız, "Şükrullah", *DİA*, C. 39, (2010), s. 257-258; Zümrüt Şirinova, "Ahmedoğlu Şükrullah: Tarihçi Mi, Musiki Nazariyatçısı Mı?", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. XL, (2009), s. 258-267; Ramazan Kamiloğlu, "Amasyalı (Ahmedoğlu) Şükrullah'ın Hayatı ve Eserleri", *Hikmet Yurdu*, Yıl 1, S. 2, (Temmuz-Aralık 2008), s. 91-98.

Şihabüddin Ahmed ve Gıyasüddin Esad adında iki kardeşi olan Kadı Ömer, son selçuklu sultanı II. Mesud'un oğlu Altuntaş Bey etrafında Selçuklu Hanedanı'nın Şadgeldi Paşa'nın babası Kutluşah'ın öncülüğünde yeniden diriltilmesi için çalışan ekibin içinde yer alır. Oğlu Şeyh Mehmed'den olan torunu Mustafa el-İmadî, Şeyh Muhammed Yavsî'nin babası ve şeyhidir. Sultan Şeyhi olarak bilinen Yavsî, Sultan II. Bayezid üzerinde çok önemli tesirler bırakmış, onun nisbesi Sultan Selim'in yavuz nisbesine de ilham kaynağı olmuştur. Şeyh Yavsî'nin oğlu Ebu's-Suud Efendi'nin Sultan Süleyman devrine damgasını vuran çok etkili bir âlim olduğu bilinmektedir. Onun oğullarından Mustafa Çelebi'nin kızı, ünlü Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin oğlu Abdülaziz Efendi ile evlenmiş, bu evlilikten doğan Bahaî Mehmed Efendi, Genç Osman'ın şeyhülislamı ve kayınpederi olmuştur. Onun "Bahaî" nisbesinin Bahaüddin Nakşîbendî'nin neslinden gelmesinden dolayı kullandığına, yine bu aileden İmadzâde Bedrüddin Mahmud Çelebi'nin de Mahmud Buharî adına Amasya'da bir Nakşîbendî zaviyesi kurduğuna yukarıda değinilmişti. Hoca Sadeddin Efendi'nin oğulları ve torunlarının, Osmanlı Devleti'nde kazaskerlik ve şeyhülislamlığa kadar yükseldikleri ve bunun da muhalifleri tarafından hoş karşılanmadığı bilinir. Ancak "beşik ulemalığı" ve "kişizâde imtiyazları"nın sadece olumsuz yanlarına odaklanılmasının yanlış olduğuna dair düşünceleri de göz ardı etmemek gerekir. Fatih Sultan Mehmed'in ünlü hocası Ali Kuşçu İmadzâde ailesindendir. Ali Kuşçu'nun torunu Mîrim Çelebi de Sultan Bayezid'in matematik hocasıydı. İmadzâde Abdünnebî Efendi'nin oğlu Ca'fer Çelebi de Anadolu kazaskerliğine, torunu Sunullah Efendi ise şeyhülislamlığa kadar yükselmiştir (Kalenderîler için bkz. Grafik 4).¹⁰⁰

¹⁰⁰ TADB. TTD. EV. 583, v. 37b-38a; Turgut, "Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu...", s. 432-439; Kamil Şahin-Semih Ceyhan, "Şeyh Yavsî", *DİA*, C. 39, (2010), s. 75-77; Hüseyin Hüsmeddin, *Amasya Tarihi*, C. III, s. 15-16; C. VI, s. 116; C. VIII, s. 155-158; C. IX, s. 231; C. X, s. 101; C. XI, s. 77, 238; C. XII, s. 52-53; H. Hüsameddin, "Altunbaş", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 15/11, (Eylül 1341/1925), s. 188-199; Ahmet Akgündüz, "Ebussuûd Efendi", *DİA*, X, (1994), s. 365-371; İpşirli, "Abdülkadir Şeyhi efendi", s. 244; Şerafettin Turan, "Hoca Sâdeddin Efendi", *DİA*, C. VIII, (1998), s. 196-198; Mehmet İpşirli-Mustafa İ. Uzun, "Bahaî Mehmed Efendi", *DİA*, C. IV, (1991), s. 463-464; M. Münir Aktepe, "Esad Efendi, Hocaşâde", *DİA*, C. XI, (1995), s. 340-341; İpşirli, "Mehmed Efendi", *DİA*, C. XXVIII, (2003), s. 452-453; İpşirli, "Ebûsaid Mehmed Efendi", *DİA*, C. X, (1994), s. 281; İpşirli, "Feyzullah Efendi, Ebû Saidzâde", *DİA*, C. XII, (1995), s. 526; Abdurrahman Daş, "Hoca Sâdeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. XIV, (2003), s. 165-207; Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA*, C. II, (1989), s. 408-410; İpşirli, "Sun'ullah Efendi", *DİA*, C. 37, (2009), s. 530-532; İhsan Fazlıoğlu, "Mîrim Çelebi", *DİA*, C. XXX, (2005), s. 160-161; Kamil Şahin, "Câfer Çelebi, Molla", *DİA*, VI, (1992), s. 547-548; Yavuz Unat, "Uluğ Bey ", *DİA*, C. XLII, (2012), s. 127-129; Eugenia Kermeli, "Ebussuud Efendi", *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History*, Vo. 7, Central and Esatern Europe, Asia, Africa and South America (1500-1600), (Ed. D. Thomas-J. Chesworth), Leiden-Boston: Brill, 2015, pp. 715-723; Pehlul Düzenli, "Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında Osmanlı Sünniliği", *Marife*, Yıl: 5, S. 3, (Kış 2005),

Sonuç

Devletin teşkilatlanmasında “Aksaçlılar/sakallılar” olarak isimlendirilen soylu bir kesimin tarih boyunca kesintisiz bir şekilde hükümdarların yanında yer aldığı görülmektedir. Bu kurumun temsilcileri, İslam ve Osmanlı tarihinde “Dayı/Taye” olarak da anılır. Hz. Muhammed ve Ümeyyeoğulları’nın neslini kendisinde yeniden birleştiren “Okçuların Pîri” Sad b. Ebû Vakkas’a Peygamber tarafından “Dayı/Taye” olarak hitab edilmesine dair bilgi, “Dayelik” kurumunun ilham kaynağına işaret eder. Onun Hz. Ömer’in şehid edilmesinden sonra oluşturulan “Şura”da, kendisi gibi Zühri¹⁰¹ olan ve Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’e danışmanlık yapan Abdurrahman b. Avf ile beraber hareket etmesinde aradaki kan bağının etkisi elbette vardı. İran’ın Hz. Hüseyin’in evlâdına olan bağlılığında, Kisra’nın kızı Şehrbanu’dan doğmuş olmalarının da böyle bir etkisi vardır. Türklerin Veysel Karenî ve Bayezid-i Bistamî’ye bağlılıklarına da elbette bir soybağı atfedilebilir. Cafer-i Sâdık’ın Hz. Ali-Hz. Fatma ve Hz. Ebû Bekir’in neslini kendinde birleştirdikten sonra Bayezid’i ve belki Ebû Hanife’yi¹⁰² irşad ettiğine dair rivâyetler ve Veysel Karenî neslinden gelenlerin “seyyid” unvanları, “Müeyyed”, “Sa’dî”, “Şa’dî” gibi unvanlarla vasıflandırılan ve çoğu dönüştürülecek kişilere (devşirme-yeniçeri) “dayılık” yapan bu kişilerin, Sa’d’ın görevini tevarüs ederken, daha çok nesillerinin peygambere değen kısmına önem verdiklerini ve hayatlarını buna göre yönlendirdiklerini düşündürür.¹⁰³ İran-Pers tarihini Türklerden

s. 259-286; Abdullah Demir, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi, Devlet-i Aliyye’nin Büyük Hukukçusu*, İstanbul: Ötüken Neşr., 2006, s. 21-40; Colin İmber, *Şeriatın Kanunu, Ebussuûd ve Osmanlı’da İslamî Hukuk*, (Trc. Murteza Bedir), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 13-14; Uriel Heyd, “Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat”, Trc. Selahattin Eroğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1983, S. 26, s. 633-652; Reşat Öngören, “Şeriatın Kestiği Parmak: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, (1991), C. I, S. I, (Ocak-Haziran 1996), s. 123-140; Ali Kılıç, “İskilip’teki Vakıflar ve Ebussuûd Efendi Vakfı”, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, Ankara 1988, s. 77-108; Saim Savaş, “XVI. Asırda Safevîler’in Anadolu’daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti’nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildirileri*, 07-09 Nisan 1999 Bildirileri, Haz. Aladdin Aköz vd. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2000, s. 183-198; Fahri Unan, “XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetim Kademesi İçerisinde Ebussuûd Efendi Ailesi”, *Türk Yurdu*, C. IX, S. 50, (1991), s. 25-29; Fatih Çınar, “Habîb-i Karamanî ve Tasavvufî Düşüncesi”, *Gâziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. I, (2018), s. 147-174; Hamide Ulupınar, “Habîb-i Karamanî ve Anadolu Tasavvuf Kültürüne Tesiri”, *Uuslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu (21-23 Nisan 2017) Bildiriler Kitabı*, C. I, Amasya: Amasya Üniversitesi, s. 657-665; İlhami Yurdakul, *İktidarın Ruhu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kişizâde İmtiyazları (Beşik Uleması, Siyaseten Katl, Müsadere)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.

¹⁰¹ Zühre, Venüs’ü simgeleyen parlak gök cisimidir.

¹⁰² Diğer bir rivâyette Muhammed Bakır.

¹⁰³ Turgut, “Yıldırım Bayezid’in Müeyyed Oğlu: Çelebi Sultan Mehmed”, s. 418-419; Elnure Azizova, “Zühre (Ben-i Zühre)”, *DİA*, XLIV, (2013), s. 544; Hatiboğlu, “Sa’d b. Ebû Vakkas”, *DİA*, XXXV,

bağımsız okumanın yanlışlığı ortadadır. Hazar'ın doğu ve batısında İran'a yakın bulunan Türklerin, İran'ın yerleşik Kisra hanedanlarıyla yapılan evlilikler ya da savaşlarla İran içerisinde nüfuzlu hanedanlıklar kurduklarına dair haberler, tarih kitaplarında okunabilmektedir. Bayezid-i Bistâmî ve Veysel Karenî'nin de Türk-İran melezi hanedanlıklara mensubiyetlerinden ve torunları açısından Müslümanların ilklerinden olmalarından dolayı Türkler arasında çok saygı duyulan şahsiyetler arasında ayrı yerlerinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu etkiyi, onların ulu şahsiyetine bağlamak da yeterlidir. İslam'ın İran'ı bu kadar hızlı bir şekilde ele geçirmesinde, içeriden verilen desteğin çok büyük bir öneminin olduğu kesindir.

Tarihi belgeler ve anlatılar, Türklerin ilk Müslüman olduğu dönemlerde itikadî olarak Şia'ya yakın bir anlayışa sahip oldukları ya da İran'ın ışıltı saçan gök cisimleri ve ateş başta olmak üzere aydınlık veren her şeye kudsîyet atfeden Mecûsiliğinden çok da bir farkı olmayan dinî inanışlarını İslam'ın içerisine soktukları için, sünnilik dışında (heterodox) tutulduklarına dair en ufak bir kayıt içermez. Aksine, Bayezidî-Üveysî bir aşkla Müslüman olan ilk Türk Hükümdarı olan Satuk Buğra Han ve torunlarından Börü Tigin ile Melikşah ile evlenen kızı Terken Hatun'un vakfiye kayıtları, ilk Müslüman Türklerin ekserisinin Hanefî mezhebine bağlı olduklarını açıkça gösterir. Selçukluların Büveyhîlerle olan mücadelesi de bu bağlamda ele alınmalıdır. Osman Gâzi'nin kayınpederi, Baba İlyas'ın kardeşi Ebû'l-Kasım'ın oğlu Molla Hattab'ın da Matûridî akâfîdine dair esere şerh düştüğü bilinmektedir. Osmanlıların Anadolu'ya şaman olarak geldiklerine dair iddialara karşı, üst atalarından Kızıl Boga¹⁰⁴'nın Şeyh Nu'man adını taşıdığına dair ortaya konan tez üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. Onun Dede Garkın olarak anılması, suda boğulan bir ataya işaret ettiği gibi Âşıkpaşazâde'nin de belirttiği üzere onların yoksul doyuran sofrası sahipleri olmalarıyla da ilişkilendirilebilir. Tarihi belgeler, Osmanlıların atalarının kendilerini Veysel Karenî ve Bayezid-i Bistâmî'nin sulbî ya da nefes evladı olarak gören Kalenderîlerin tam da merkezinde yer aldıklarını göstermektedir. Dolayısıyla onlara iktidarın dışında kalmaları anlamında da heterodoks demek mümkün görünmüyor. Bazı şathiye metinlerine nazaran Kalenderîleri, hulûl/reenkarnasyona inanan Hurûfler, eski inanç sistemlerini

(2008), s. 372-374; Ahmet Önkol, "Abdurrahman b. Avf", *DİA*, I, (1988), s. 157-158; İsmail Balcı, "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi: Sa'd b. Ebû Vakkas ve Ebû Ubeyde b. El-Cerrah Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 20-21, s. 171-211; Murat Yücel, *Abdurrahman b. Avf'in Hayatı ve Rivâyetleri*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 4-23.

¹⁰⁴ Geyik manasındadır. Bkz. Turgut, "Ahu ve Derviş", s. 13.

İslam'ın içine sokan bidatçiler olarak gören mutaasıplar ile onların da kendileri gibi böyle şeylere inandıklarını düşünen zındık/mülhidler arasındaki “orta yola” oturtmak en doğru yaklaşımdır. XIII. yüzyılda yaşayan tasavvufi kanaat önderlerinden özellikle taşrada bulunanların “Heterodoks”, bunları eleştiren mutaasıpların ise “Ortodoks/Sünnî” şeklinde vasıflandırılması da hatalıdır. Bunun yerine orta yolu hedef edinen İslam'ın merkezindeki tasavvuf ehlinin -ki Üveysi-Bayezidî Kayırhanlılar (Kyrosians) bunlardandır, Allah adına kendisinden başka herkesi “tekfir” etmeye meyilli taassub ehliyle haram ve helal arasını “tefrik” edemeyen zındık/mülhide karşı mücadele içerisinde olduklarının farkına varmak gerekir. Yavuz Sultan Selim'i “ortodox”, Şah İsmail'i “heterodox” olarak düşünen birinin, Yavuz'un Muhiyüddin ibnü'l-Ârabî için kaleme aldırıldığı vakfiyede ona hakaret eden mutaasıplarla ilgili tespitleri açıklaması mümkün değildir. Böyle birinin, resimdeki küpeli padişahın Yavuz Sultan Selim olabileceğini de kabul etmesi zor olacaktır.

Âşıkpaşazâde'nin eserinde Hacı Bektaş Velî'nin kerâmetlerini teslim ettiği manevi kızı olarak bahsettiği Kadıncık Ana'nın, Evhadüddin Kirmanî'nin kızı ve Ahi Evren'in eşi olmadığı kesindir. Ahi Evren ile Mevlana Celalüddin Rûmî arasında hiçbir delile dayanmadan ortaya konulan düşmanlık tezi de terkedilmelidir. Eflâkî'nin Mevlana ile oğlu ve Şems Tebrizî üçgenindeki olaylarda anlatmak istediği şey, mutaasıp güruha bir an uyan Alaüddin'in bir cinayete karıştığı şüphesi üzerine, son çare olarak Mevlana'nın yakın dostluğu vakfiyesindeki şahidler kısmında ikinci sıradaki imzayla da aşıkâr olan Ahi Evren'e sığınmasıdır. Bu düşmanlığın değil, dostluğun karinesidir. Aşıkpaşazâde'nin işaret ettiği Fatma Bacı, Şeyh Osman-ı Rumî'nin oğlu Ali el-Mücerred'in kızı, Şeyh Edhem'in halası, Veysel Karenî neslinden Osman-ı Rumî'nin torunu ve Ahmed el-Bedevî'nin oğlu Şemsüddin Ahmed'in eşidir. Tokat'taki kale (Bedevî Çardak) adını bu zâttan alır. Mısır'ın Hacı Bektaş Velî'si sayılan Ahmed el-Bedevî ile Yeniçeri Ocağı'nın pîri Hacı Bektaş Veli arasındaki bu bağlantı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun büyük bir proje eseri olduğunu düşündürürken, Muhiyüddin el-Arabî tarafından kaleme alınan eserin de “geleceğin tarihi” olarak kaleme alınmış olduğuna dair iddiayı ilgi çekici kılar. Bu da “Müeyyed” “Aksaçlı”ların kimler olduğunu gösterdiği gibi, böyle bir oluşumun yer altı teşkilatı olmadığına da işaret eder. Ancak Aksaçlıların homojen bir teşkilat olmadığı, her dönemin “statükocu” ve “yenilikçi” olarak adlandırılabilir birbirine muhalif iki “siyasî” gruba ayrıldıkları da söylenmelidir. Bacılar/Analar örgütlü bir yapıda olup, İslam Devleti için Hz. Muhammed'in eşleri ve özellikle kızıyla başlatılabilir. Moğol istilasıyla beraber yeniden örgütlenmesi

gereken bacıyan topluluğunun elbette ki yerel pek çok önderi olmakla beraber, Fatma Bacı'nın kimliği artık net bir şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Esir olarak padişah için ayrılan pençikoğlanlarının "Türk"e verilmesi aşamasında, onlara analık eden Bacıyan topluluğu, daha küçük yaşlarda kulaklarına ve zihinlerine Hacı Bektaş ismini yerleştiriyorlardı. Hacı Bektaş Velî neslinden kabul edilen Seyyid Ali Sultan'ın Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasındaki rolü yakın dostu olması hasebiyle kaynaklarda bazen kendisiyle de karıştırılan Kara Timurtaş Paşa ile paylaştığı da kesindir. Hacı Bektaş Velî'nin yeniçerilerin pîri olmasının ikinci sebebi de bu olmalıdır. Üçüncü bir sebep ise, onun Karahanlı Satuk Buğra Han'ın destânını hayata geçirecek olan ordunun babası olan bir Karahanlı şehzâdesi olmasıdır. Veysel Karenî'nin Hz. Muhammed aşkına rağmen, annesinin bakımına ve ihtiyaçlarına gösterdiği ihtimamı, Hacı Bektaş Velî'nin bacı/ana olma karakterlerinden dolayı kadınları ihtiyar etmesinde görmemek için kör olmak gerekir. Bu anlamda, Hacı Bektaş Veli, Veysel Karenî'nin sırrının da sahibidir.

Kızıl Deli Sultan'ın en yakın dostu olan Rüstem Gâzi'nin, Âşıkpaşazâde'nin çok da sevimli kelimelerle anmadığı Karamanlı Rüstem ile aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır. Mevlana Rüstem'in Karamanlı olarak anılması, onun Tarsus'ta vakıf kuran Kuşeyrîzâde Mencek/Mencük ve Ebû'l-Kasım Gurgânîzâde Beyce Şeyh ile yakın çevreye mensup olduğunu düşündürür. Onun adına kurulmuş olan tek vakfı, Şeyh Ulaş için vakfettiğine dair vakıf kaydı bu fikri neredeyse kesinleştirdiği gibi Salur Kazan'ın sadece Dede Korkud hikâyeleri içinde bir masal kahramanı olmadığını da gösterir. Salur boyuna mensup Türklerin Tarsus'ta yoğun olarak bulunmaları da tesadüf değildir. Aynı vakfiyeler içinde geçen Kızıl Murad ifadesi, Murad Hüdâvendigâr'ın kayınpederi olup, Hüdâvendigâr Sancağı dâhilinde zviye vakfı bulunan Kızıl Murad Bey'i de akla getirir. Beyce adına Bursa ve Bilecik'te rastlanması, Evrenos Gâzi'nin oğullarından birinin adının Beyce olması ve bu akıncı ailesinin Nakşî şeyhlerine olan ilgisi tarihin ince ayrıntıları olarak hep satır aralarında kalmıştır. Kuşeyrîzâde Emir Mencek'in ailesine mensup önemli kişilerin, Memlûk taht mücadeleleri sırasında katledilmelerinin de köklü ailelere mensup olan Atabeyzâdelerin, o sırada Edirne'yi alarak İstanbul'u çepeçevre kuşatan Osmanlı Hanedanı'nı alternatif olarak görmeye başladıklarını varsaymakta beîs görülmemelidir. Bu bakımdan pîrleri Hacı Bektaş Velî olan Yeniçeri Ocağı'nın kurulması fikrini verenlerin, Selçuklu ulema ve mutasavvıflarının torunlarının olması ve üstelik bunların Hâcegan-Nakşî çevrelerle yakın irtibatlı olmaları kadar anlamlı bir tespit olmasa gerek. Fakat literatürdeki anlatıların çoğuna nazaran bunun bir sürpriz olarak algılanmasının kaçınılmazlığı da ortadadır. Yeniçeri

Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte el konulan Bektaşî tekkelerinin Nakşibendî şeyhlerine verilmesi, devlet aklı ve geleneğinin tarihine sanıldığı kadar yabancılaşmadığını da ortaya koyar. Bununla beraber, devletin geleneği ve tarihine yabancı olanların bunu hakkıyla anlamayarak Bektaşî-Nakşî kavgasına yorumladıkları görülür. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundaki Nakşibendîye etkisi, bu tarikatın Bektaşîye'nin yaklaşık bir asır sonraki devamı niteliğinde olduğunu gösterir. El konulan zaviyelerin kısa bir süre sonra kendilerini Hanefî olarak tanıtan Bektaşî baba/dedelerine geri verildiği malumdur. Mahkeme sırasında Bektaşîlerin kendilerini Hanefî olarak tanıtmaya zorlandıkları iddiası, kanıtlanamaz bir görüşün ürünüdür. Hocaî Aziz Efendi'nin Ebussuudzâde Fatma Hatun ile evliliğinden doğan Bahaî Mehmed Efendi'nin Bahaüddin Nakşibendî'nin neslinden olduğuna dair bilgi, Hoca Sadeddin'in üst atalarının Bahaüddin Nakşibendî'ye dayandığını düşündürür. İmâdzâdelerin Amasya'daki ilk Nakşî zaviyesini kurduğu bilinmektedir. Bu da Şah İsmail'e karşı Özbeklerin milli kahramanı Muhammed Şeybanî Han'ı Ubeydullah Ahrar önderliğinde destekleyen Nakşibendîlerin, Yavuz Sultan Selim'in de en yakınında bulunduklarına işaret eder. Şah İsmail'in Şîî anlayışına karşı muhalefetin başını Nakşibendîye târikatı çekmekteyse de Zeynîye-Rufâîye-Sühreverdîye-Halvetiyye gibi diğer târikatların da bu mücadelede saf aldıkları söylenmelidir. Zeynî Âşıkpaşazâde'nin Şah İsmail'in hurucundan önce dedesi Cüneyd Bey'in Anadolu'daki serüveniyle ilgili pasajları bu bağlamda önemlidir.

Üveysî-Bayezidî Şeyh Edhem'in Somuncu Baba, Hacı Bayram Velî ve Şücaüddin Velî üzerindeki etkisi, Hacı Bayram Velî'nin II. Bayezid zamanında yaşayan torunlarından birinin adının Edhem olmasından da anlaşılır. Osmanlı padişahlarındaki Bayezid ismi Cemalüddin Musa üzerinden Bayezid-i Bistamî, Üveys/Veysel, Murad, Mahmud, Yakub, Osman gibi isimler ise Emirce Sultan ve Dede Garkın üzerinden Veysel Karenî'ye olan bağlılığın göstergeleri olduğuna tarihi kaynaklar da şahitlik ederler. Sultan II. Bayezid'in torunu Fatma Hatun'un vakfiyesi de bu bağlamda oldukça önemli bir belgedir. Bu belge dâhil olmak üzere, çalışmanın dayanak noktaları olan tüm belgeleri destekleyen türbe, medrese, zaviye, mescid gibi somut mimarî eser ve kalıntıları hala ayaktadır.

Vakıf belgeleri, Osmanlıların atalarının Üveysî Emirce Sultan, belki de onun oğlu olan Üveysî-Vefâî Dede Garkın ve Bayezidî/Bistamî-Kalenderî Cemalüddin Musa Zilî/Zilevî ile aynı soydan olduklarını, en azından nefes evladı olarak el aldıklarını net bir şekilde gösterir. Çalışmalarımızı yaklaşık dört seneden beri yayınlıyor olmamıza rağmen, bazı çevrelerin bilerek ya da bilmeyerek eski tezlerini

devam ettirmeye çalıştıkları ve çalışmalarımızı görmezden gelerek Cemalüddin Musa Zilî'ye hala Cemaleddin Savî dedikleri görülmektedir. Elbette ki bu yaklaşımın, bilimsel etikle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Baba İlyas'ın akrabalarından Kayır Han/Kyr/Kyros'ın ve Alaüddin keykubad'ın komployla öldürülmesi üzerine huruç edip kendisine bağlı kalabalık Türkmenlerle ayaklanması ve Kayır Han'a bağlı Harzemli askerlerin çıkardığı karışıklıkları, ayaklanmayı bastırarak duruma geçici bir surette hâkim olan Selçuklu sarayına bağlı tarihçilerin propagandalarına nazaran "heterodoks" olarak yorumlamaktan vazgeçilmelidir. Çünkü komplonun etkisini birkaç on yıl sonra kırıp Devlet-i Âliyye'yi kuranlar, Veysel Karenî ve Bayezid-i Bistamî neslinden Hanefî-Matûridî anlayışa sahip bulunan Babaîlerdir. Osmanlıların Kayı boyuna bağlanan şecereleri de bu anlatıya ters düşmez. Kay, Key, Kayı kelimelerinin "hükümdar ailesi" anlamına gelen evrensel bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlıların da kendilerinden önceki hükümdar aileleriyle kan akrabalığının bulunmadığını iddia edebilecek herhangi bir delil bulunmamaktadır. Onların 50 ya da 500 çadırla geldiklerine dair tarihî anlatılar, Osmanoğlu'nun çekirdek hanesiyle ilgilidir. Arşiv kaynakları, Devlet-i Âliyye'yi kuranların çok geniş bir aileye mensup olduklarını gösterir. Osmanlıların beylik olarak teşekkül ettiği devirde önceleri kendilerinden daha güçlü olan Çobanoğulları veya Germiyanoğulları'na tâbî olduklarına yönelik yerleşik iddia yerini tevarihlerdeki anlatıya uygun olarak Osman Gâzi'nin bağımsızlığını ilan ettiği andan itibaren kendisi gibi soyları Kayır Han'a dayanan Batı Anadolu'daki beyliklerin pek çoğunun ona biat ettikleri anlayışını benimsemek gerekir. Dönemin Bizans tarihçisi Pachymeres'in anlatıları da bu tezi destekler mahiyettedir. Köprülü'nün de belirttiği üzere Osmanlı Devleti, Selçuklu Devleti'nin bir devamı olup, Selçuklu dünyasının ünlü âlimlerinin torunlarının devletin teşkilatlanmasındaki rolleri bu çalışmada belgeleriyle ispat edilmiştir.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

- BOA. TD. 20. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. TD. 77. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. TD. 134 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. TD. 166. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. TD 370. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. TD. 453. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. TD. 531. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrir Defteri).
 BOA. MAD. 7. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye'den Müdevver Defter).
 BOA. MAD. 9771. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye'den Müdevver Defter).
 BOA. MAD. 16016. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye'den Müdevver Defter).
 TADB. TTD. 49 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri).
 TADB. TTD. EV. 554 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 560. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 562. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 565 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 571 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 578. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 579 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 580 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 583 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 584. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. TTD. EV. 585. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defteri, Evkaf).
 TADB. V.C 5 (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Vakf-ı Cedit)
 TADB. V.C. 196. (Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Vakf-ı Cedit)
 VGMA, D. 582/1. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
 VGMA, D. 584. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 590. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 592. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 594. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
 VGMA, D. 600. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)
 VGMA, D. 608/1. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA. D. 608/2. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 619. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 740. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 776. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 1966. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).
 VGMA, D. 1967. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).

VGMA, D. 2113. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi).

Araştırma Eserleri

Abdal Musa Sultan Velâyetnâmesi. Haz. İsmail Kaygusuz. İstanbul: Karaca Ahmed Sultan Derneği Yayınları, (2008).

Abdal Musa Velâyetnâmesi. Haz. A. Güzel, Ankara: TTK Basımevi, 1999.

Abdullah b. Veliyyüddin. *Menâkıb-ı Eşrefzâde*. Nşr. Abdullah Uçman-Önder Akıncı, İstanbul, 1976.

Ahi Evren Nasirüddin Mahmud. *Menâhic-i Seyfi*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, s.92-1.

Ahmed b. Yahya el-Belâzûrî. *Fütûhü'l-Büldan (Ülkelerin Fetihleri)*. Trc. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.

Akar, Ayşe Mine. "Müeyyed Cendî'nin Hayatı, Eserleri ve Ekberî Gelenekteki Yeri". *Eskiye*, 41, (Eylül 2020): 703-730.

Akgündüz, Ahmet. "Ebussûd Efendi", *DİA*, X, 1994, s.365-371.

Akgündüz, Ahmet. *Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Hamid-i Velî Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul, 1992.

Akgündüz, Ahmet-Öztürk, Said. *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999.

Akın, Himmet. *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.

Aköz, Alaaddin-Yörük, Doğan. "XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı'ndaki Taşra Görevlileri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, Konya (2003): 112-120.

Akpınar, Cemil. "Hasan Çelebi, Fenârî". *DİA*, XVI, 1997, s.313-315.

Aksoy, Hasan. "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi". *DİA*, XXXI, 2006, s.485-486.

Aktepe, M. Münir. "Esad Efendi, Hocazâde". *DİA*, XI, 1995, s.340-341.

Akyurt, Songül. "Memlüklerde Sultan Şaban Dönemi Büyük Emir İsyanları". *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/1, (2021): 1-23.

Algar, Hamit. "Nakşibendiyye". *DİA*, XXXII, 2006, s.335-342.

Algar, Hamit. "Alaeddin Attar". *DİA*, II, 1989, s.319-320.

Algar, Hamit. "Bahaüddin Nakşibend". *DİA*, IV, 1991, s.458-460.

Algar, Hamit. "Hâcegân". *DİA*, XIV, 1996, s.431.

Algar, Hamit. "Hâlidîyye". *DİA*, XV, 1997, s.295-296.

Algar, Hamit. "Hamid el-Bağdadî". XV, 1997, s.283-285.

Algar, Hamit. "Kâzerûnî". *DİA*, XXV, 2002, s.145-146.

Algar, Hamit. "Muhammed Pârsâ". *DİA*, XXX, 2020, s.560-562.

Algar, Hamit. "Gücdivanî, Abdülhalik". *DİA*, XIV, 1996, s.169-171.

Algül, Hüseyin. "Himyerîler". *DİA*, XVIII, 1998, s.62-63.

Algül, H.-Azamat, N., "Emir Sultan". *DİA*, XI, 1995, s.146-148.

Altay, A. Şükrü. *Selmân-ı Fârisî, Hayatı, Şahsiyeti ve İlk İslam Toplumundaki Yeri*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, (Konya 2008).

- Altınsapan, Erol. "Seyitgâzi İlçesi Arslanbeyli Köyü Şeyh Şücaaddin Külliyesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXXVII (2004): 173-184.
- Altungök, Ahmet. *Eski İran'da Din ve Toplum (M. S. 226-652)*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2014.
- Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar. *Amasya Tarihi*. I-XII, Haz. Mesut Aydın, Amasya: Belediye Kültür Yayınları, 2004.
- Amasyalı Abdizâde H. Hüsameddin Yaşar. "Altunbaş". *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 15/11, (Eylül 1341/1925): 188-199.
- Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar. "Molla Fenârî". *TTEM*, XVI/18(95), (1926): 368-383; XVII/19(96), (1928):148-158.
- Apak, Adem. "Şeybe (Benî Şeybe)". *DİA*, XXXIX, 2010, s.47-48.
- Apak, Adem. "Tay (Benî Tay)". *DİA*, XL, 2011, s.187-188.
- Âşık Muhammed b. Ömer el-Haneî. *Hülasatü'l-Ahbar, Semhü'dî'nin Medine Tarihi'nin Tercümesi*. haz. Nurettin Gemici, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Âşıkpaşazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman-Âşıkpaşazâde Tarihi (1299-1502)*. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Aşkar, Mustafa. "Osmanlı Devleti'nde Âlim-Mutasavvıf Prototipi Olarak İlk Şeyhülislâm Molla Fenârî ve Tasavvuf Anlayışı". *AÜİFD*, XXXVII (1997): 385-401.
- Ateş, Ahmet. "İbnü'l-Arabî". *İA*, VIII, 1984, s.533-534.
- Ateş, Ahmet. "Kuşeyrî". *İA*, VI, 1984, s.1035-1038.
- Ateş, Süleyman. "Akşemseddin (792-863/1390-2459)". *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 16-18 (Nisan-Haziran 1999): 17-57.
- Ayan, Ergin. "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasi Evlilikleri". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 173 (2008): 109-128.
- Ayan, Ergin. "Karahanlı Hanedan Üyelerinin Gazneliler ve Selçuklularla İlişkileri". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/5 (2015): 392-408.
- Ayaz, Fatih Y., "Memlükler Döneminde Vezir-Ümera İlişkileri". *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1 (Ocak-Haziran 2005): 123-156.
- Aydın, Cengiz. "Ali Kuşçu". *DİA*, II, 1989, s.408-410.
- Aydın, Filiz. "Seyitgâzi Aslanbey Köyünde Şeyh Şücâeddin Külliyesi". *Vakıflar Dergisi*, IX, (1971): 201-213.
- Aydın, Hakkı. *İslâm Hukuku ve Molla Fenârî*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1991.
- Aydın, İbrahim Hakkı. "Molla Fenârî". *DİA*, XXX, 2005, s.245-247.
- Aytekin, Arif. "Delâilü'n-Nübüvve'ye Konu Teşkil Eden İki Sahâbî: Selman-ı Fârîsî ve Abdullah bin Selam". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2017): 27-40.
- Azamat, Nihat. "Hacı Bayram Velî". *DİA*, XIV, 1996, s.442-447.
- Azizova, Elnura, "Kisra Sarayından Kerbelâ Sahrasına: Milli-Dinî Kimlik Unsuru ve Tarihi-Mekîbevî Figür Arasında Maktellerde Şehrbanu", *Bilimnâme*, XLIV, (2021/1), s. 209-240.
- Azizova, Elnure. "Zühre (Ben-i Zühre)". *DİA*, XLIV, 2013, s.544.

- Balcı, İsrail. "Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi: Sa'd b. Ebû Vakkas ve Ebû Ubeyde b. El-Cerrah Örneği". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/20-21 (2005): 171-211.
- Balcı, İsrail. "Müsenna b. Hârise". *DİA*, XXXII, 2006, s.177-194.
- Barkan, Ö. Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler". *Vakıflar Dergisi*, II (1942): 279-386.
- Barkan, Ö. Lütfi-Meriçli, Enver. *Hüdâvendigâr Livâsı Tahrir Defterleri-I*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Başar, Fahmeddin. "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hizmeti Görülen Akıncı Aileleri (II): Evrenosoğulları". *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 6/64 (1992): 47-50.
- Bayezid Devlet Kütüphânesi, Mecmua, No. 7912.
- Bayram, Fatih. "Kazeruni İdealinden Osmanlı Pratiğine: Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Şehriyar ve Sultan Bayezid Han b. Murad Han". *XVII. Türk Tarih Kongresi*, IV, Ankara: TTK Basımevi (2018): 915-923.
- Bayram, Fatih. "Şiraz'dan Bursa'ya Uzanan Bir Tarikatın Hikayesi: Şevkî Çelebi'nin Firdevsü'l-Mürşidiyye Çevirisi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, XV/30 (2017): 131-153.
- Bayramoğlu, Fuat. "Hacı Bayram-ı Velî Hakkında Yeni Bilgiler Bulunan İki El Yazması Eser". *I. Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri: 8-9 Mart 1990* (Ankara 1991): 37-54.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayram Velî, Yaşamı, Soyu-Vakfı*. I-II, Ankara: TTK Basımevi, 1983.
- Beldiceanu-Steinherr, Irene. "Osmanlı Tahrir Defterlerinde Seyyid Ali Sultan: Heterodox İslâm'ın Trakya'ya Yerleşmesi". *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1639)*, Ed. E. Z. Zachariadou, (çev. Ö. Arıkan-E. Güntekin-T. Altınova), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (1999): 50-72.
- Bilgili, A. Sinan. "Tarsus". *DİA*, XL, 2011, s.111-114.
- Bilgili, A. Sinan ve Tozlu, S. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kızıldeli (Seyyid Ali) Sultan Zaviyesi-I (1401-1852)*. Ed. Gıyasettin Aytaş, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Bilgili, Ali Sinan. "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1401-1826)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, 53, (2010): 89-114.
- Birdoğan, Nejat. "Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli)," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim 1998)*. (Ankara 1999): 75-82.
- Bozkurt, Nebi. "Mancınık". *DİA*, XXVII, 2003, s.564.
- Canan, İbrahim. "Enes b. Mâlik". *DİA*, XI, 1995, s.234-235.
- Cebecioğlu, Ethem. "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri". *Tasavvuf, İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı), 9/21 (2008): 9-25.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Felsefesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam ve İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 1989.

- Cemâleddin Muhammed bin es-Siddîk el-Hâs el-Hanefî. *Menâkıb-ı Üveys el-Karenî (el-Mevâhibü'l-İlâhiyye fî'l-Menâkıb-ı'l-Karenîyye*. Haz. Bilal Apaydın-Yunus Emre Varol, İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Cengiz, M. Ali vd. *Somuncu Baba: Şeyh Hamid-i Velî*. Ankara, 1965.
- Claude Addas. *İbn Arabî Kibrit-i Ahmerîn Peşinde*. çev. Atilla Ataman, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.
- Çağatay, Neşet. *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Çakmaklıoğlu, M. Mutafa. *İbn Arabî'de Marifetin İfadesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Çatak, Adem. *Şihabeddin Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve tasavvuf Anlayışı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslamî Bilimler (Tasavvuf), Doktora Tezi, 2007.
- Çavuşoğlu, Mehmed. "Kanunî Devrinin Sonuna kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar". *Atsız Armağanı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, (1976): 75-90.
- Çetin, Osman. "Hürmüzân-ı Fârisî". *DİA*, XVIII, 1998, s.498.
- Çınar, Fatih. "Habîb-i Karamanî ve Tasavvufî Düşüncesi". *Gâziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1 (2018): 147-174.
- Çoruh, Hakkı Şinasi. "Türk Anadolu'da İlim Tarihi'nin İlk Büyük Siması İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî". *TK*, X/120 (1972): 1265-1276.
- Daş, Abdurrahman. "Hoca Sâdeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XIV (2003): 165-207.
- Deliçay, Tahsin. "Mehmed Şah Fenârî". *DİA*, XXVIII, 2003, s.529-530.
- Demir, Abdullah. *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Demirtaş, Hasan. "Nakşibendîlik'in Anadolu'da ortaya çıkışının Belgesi: Şeyh Hacı İshak-ı Rûmî Vakfiyesi". *Vakıflar Dergisi*, 50 (2018): 23-45.
- Demirtaş, Mehmet. *Seyit Sultan Şecaaddin Velî*. Eskişehir 2003.
- le Gall, Dina. *Bir Süfî Kültürü Olarak Osmanlı'da Nakşibendîlik, 1450/1700*. Çev. İrfan Kelkitli, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Döndüren, Hamdi. "Fenârî, Alaeddin". *DİA*, XII, 1995, s.447.
- Duran, Muzaffer. "Eski İran'da (Persler, Parthlar, Sasanîler) Veraset İdeolojisi". *OANNES*, 3/2, (Eylül 2021): 329-357.
- Düzenli, Pehlul. "Şeyhülislam Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında Osmanlı Sünniliği". *Marife*, 5/3, (Kış 2005): 259-286.
- Ebû Abdurrahman es-Sülemî. *İlk Zahîdler ve Süfler-Tabakatü's-Süfîyye*. Çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin yayınevi, 2018.
- Ebû Cafer Muhammed bin Cerirü't-Taberî. *Tarih-i Taberî*. II-III, trc. M. Faruk Gürtunca, İstanbul: Sağlam Yayınları, tsz.
- Ebû'l-Hasen Ali b. İbrahim el-Kârî el-Bağdadî. *Muhyiddin İbnü'l-Ârabî'nin Menkabeleri (ed-Durrü's-Semin fî Menâkıb-ı's-Şeyh Muhyiddin*. Çev. Abdülkadir Şener-M. Rami Ayas, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972.
- Ebu'l-Kasım Abdülkerim Kuşeyrî. *Kuşeyri Risâlesi*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1978.

- Eckmann, Janos. "Ali Şir Nevaî". *Bilgi Dergisi*, 119 (1957): 4-16.
- Eflakî. *Menâkibü'l-Ârifîn*. I, Nşr. Tahsin Yazıcı, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1947.
- El Hasanî es-Semhûdî eş-Şafiî. *Vefâ'ü'l-Vefâ bi-Ahbârî Dâri'l-Mustafa*. II, Çev. İbrahim Barca, İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Elçin, Şükrü. "Bir Şeyh Şücâüddin baba Velâyetnâmesi". *TKAD*, XXII/1-2 (1984): 199-218.
- Enisî. *Menâkıb-ı Akşemseddin*. Haz. A. İhsan Yurd-M. Kaçalın, (Akşemseddin, Hayatı ve Eserleri içinde), İstanbul, 1995.
- Eraslan, Kemal. "Ahmed Yesevî". *DİA*, II, 1989, s.159-161.
- Ercilesun, Ahmet B. "Salur Kazan Kimdir?". *Milli Folklor*, 14/56 (2019): 22-33.
- Erdoğan, M. Akif. *Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri (Metin ve İnceleme)*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Ertürk, Mustafa. "Ubeydullah b. Ömer b. Hattab". *DİA*, XLII, 2012, s.26-27.
- Erünsal, İsmail E. "Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul (1995): 298-314.
- Erünsal, İsmail E. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliği'nin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'i*. Ankara, 2003.
- Erzi, Adnan. "Bursa'da İshakî Dervişlerine Mahsus Zâviyenin Vakfiyesi". *Vakıflar Dergisi*, 2 (1942): 423-431.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. I, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2003.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. IV/1, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: YKY Yayınları, 2001.
- Evliya Çelebi. *Seyahatnâme*. VIII/1, Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: YKY Yayınları, 2011.
- Eyice, Semavi. "Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri". *TM*, XII (1955).
- Faruqi, Suraiya. *Peasants, Dervishes and Traders in the Ottoman Empire*. I, London, 1986.
- Faruqi, Süreyya. *Anadolu'da Bektaşilik*. Çev. Nasuh. Barın, İstanbul: Simurg Yayınları, 2003.
- Fayda, Mustafa. "Kahtan". *DİA*, XXIV, 2001, s.201-202.
- Fayda, Mustafa. *H. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2006.
- Fayda, Mustafa. *İslamiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Mîrim Çelebi". *DİA*, XXX, 2005, s.160-161.
- Feridüddin Attar. *Tezkiretül-Evliyâ*. Çev. Süleyman Uludağ, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Kitâb-ı Kühû'l-Ahbâr*. Haz. Ali Çavuşoğlu, Ankara: TTK Basımevi, 2019.
- Gökbalp, Hüseyin. *Irak'ın Fethi ve İslamlaşma Süreci (Hulefa-i Râşidîn Dönemi)*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya. 2019.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlana'dan Sonra Mevelevîlik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1983.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Vilâyetnâme Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.
- Güler, Zülfü. *Hamdullah Hamdi: Leylâ ve Mecnun (İnceleme-Metin)*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, Erzurum, 1982.
- Gülle, Sıtkı. "İlk Osmanlı Şeyhülislam'ı Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî (751-834/1350-1431) ve Onun Aynü'l-Ayan Tefsiri". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (İstanbul 1999): 237-246.
- Gülle, Sıtkı. *Şemseddin Muhammed b. Hamza Fenârî'nin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- Gülten, Sadullah. "Tahrir Defterlerine Göre Anadolu'da Kalenderîler ve Haydarîler". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31/52, (2012): 35-53.
- Gümüş, Sadrettin. "Seyyid Şerif Cürcânî". *DİA*, VIII, 1993, s.134-136.
- Gümüş, Sadrettin. *Seyyid Şerif Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*. İstanbul: İslamî İlimler Araştırma Vakfı Neşriyat, 1984.
- Gümüşoğlu, H. Dursun. "15. Yüzyıl Bektaşîliği'nde Sadık Abdal Örneği". *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 5 (2012): 1-25.
- Gündoğar, Bayram. *Menâkıbnâmeler ve Lami'î Çelebi'nin Menâkıb-i Üveys el-Karanî Adlı Eserinin Tahlili*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilimdalı, Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı, Bursa, 1998.
- Gürer, Betül. "Molla Fenârî'nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, (2015): 121-142.
- Haksever, A. Cahid. *Ya'kub-i Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Haksever, Ahmet C. "Çorum'da Bektaşî Zaviyeleri: Tarihi Süreçler ve Fonksiyonları". *EKEV Akademi Dergisi*, 12/36, (2008): 67-87.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Sa'd b. Ebû Vakkas". *DİA*, XXXV, 2008, s.372-374.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Selman-ı Fârisî". *DİA*, XXXVI, 2009, s.441-443.
- Heyd, Uriel. "Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şariat". Trc. Selahattin Eroğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1983): 633-652.
- Hezarfen, Ahmet. "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Balkanlar ve Kızıldeli Sultan". *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 18 (Ankara 2001): 11-31.
- Hezarfen, Ahmet. *Tarihi Belgeler Işığında Kızıldeli Sultan (Seyit Ali Sultan)*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları, 2006.
- Hızlı, Mefail. "Somuncu Baba (ö. 815/1412)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, (Bursa 1987): 263-271.
- Hoca Sadeddin. *Tâcü't-Tevârih*. Bibliotheque Nationale de France, Ancien Fonds Turc, No. 69.
- Hoca, Nazif. "Baklı". *DİA*, IV, 1991, s.545-547.
- Huda, Kamerul. *Şihabeddin Ömer Sühreverdi: Hayatı, Eserleri, Tarikatı*. Terc. Tahir Uluç, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Yavuz, Hulusi. *Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumuzî Tarihi*. Ankara: TTK Basımevi, 2003.

- Hunkan, Ö. Soner. "Satuk Buğra Han". *DİA*, XXXVI, 2009, s.181-182.
- Hunkan, Ö. Soner. *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*. İstanbul: Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*. Haz. H. Duran-D. Gümüsoğlu, Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2010.
- İşık, Zekeriya. "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi". *Turkish Studies*, 13/3, (Winter 2018): 315-334.
- İbn Esîr. *El-Kâmîl fi't-Târih, İslam Tarihi*. I-II, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bahar Yayınları, ty.
- İbn Hurdazbih. *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- İbnü'l-Kesir. *El-Bidâye ve'n-Nihâye*. I-XIV, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017.
- İlgürel, Mücteba. "Kalender Şah". *DİA*, XXIV, 2001, s.249.
- İmber, Colin. *Şeriattan Kanuna Ebussuûd ve Osmanlı'da İslamî Hukuk*. Trc. Murteza Bedir, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- İnalcık, Halil. "Tarihçi Şükrullah Çelebi". *Academiai Kiado*, 61/1-2, (March 2008): 113-118.
- İpşirli, Mehmet. "Abdülkadir Şeyhî Efendi". *DİA*, I, 1988, s.244.
- İpşirli, Mehmet. "Ebûsaid Mehmed Efendi". *DİA*, X, 1994, s.281.
- İpşirli, Mehmet. "Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi". *DİA*, XII, 1995, s.339-340.
- İpşirli, Mehmet. "Feyzullah Efendi, Ebû Saîdzâde". *DİA*, XII, 1995, s.526.
- İpşirli, Mehmet. "Mehmed Efendi". *DİA*, XXVIII, 2003, s.452-453.
- İpşirli, Mehmet. "Sun'ullah Efendi". *DİA*, XXXVII, 2009, s.530-532.
- İpşirli, Mehmet-Uzun, M. İsmet. "Bahaî Mehmed Efendi". *DİA*, IV, 1991, s.463-464.
- İrfan Gündüz. "Sadreddin Konevî'nin Eş-Şeceretü'n-Numaniyye fi'd-Devleti'l-Osmaniyye'ye Yaptığı Şerhin Değerlendirilmesi". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 4 (1989): 101-111.
- Kallek, Cengiz. "Kudûrî". *DİA*, XVI, 2002, s.321-322.
- Kamiloğlu, Ramazan. "Amasyalı (Ahmedoğlu) Şükrullah'ın Hayatı ve Eserleri". *Hikmet Yurdu*, 1/2 (Temmuz-Aralık 2008): 91-98.
- Kapar, Mehmet Ali. "Lahmîler". *DİA*, XXVII, 2003, s.54-55.
- Kara, Mustafa. "Emir Buhârî". *DİA*, XI, 1995, s.125-126.
- Kara, Mustafa. "Molla İlahî'ye Dair". *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (1988): 365-390.
- Kara, Mustafa. *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012.
- Kara, Mustafa-Algar, H. "Abdullah-i İlahî". *DİA*, I, 1988, s.110-112.
- Karaca Ahmed Sultan Menâkıbnâmesi*. Haz. H. Dursun Gümüsoğlu, İstanbul: AVF Yayınları, 2013.
- Kavanin-i Yeniçeriyan-Yeniçeri Kanunları*. Yayınları Haz. Tayfun Toroser, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011.
- Kaya, Hakan. *Osmanlı Devleti'nde Bir Nakşîbendî Şeyhi Aziz Mahmud Urmevî*. İstanbul: Kitabevi, 2022.

- Kermeli, Eugenia. "Ebussuud Efendi". *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History*, Vo. 7, Central and Eastern Europe, Asia, Africa and South America (1500-1600), (Ed. D. Thomas-J. Chesworth), Leiden-Boston: Brill (2015): 715-723.
- Keskin, M. Çağhan. "Gümüş Ulu Camii: Bani ve Dönem Sorunları Üzerine Bir Mimari Deneme". *Art-Sanat*, S. 12, İstanbul Üniversitesi Yayınları, (Temmuz 2019): 269-290.
- Kılıç, Ali. "İskilip'teki Vakıflar ve Ebussuûd Efendi Vakfı". *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, Ankara (1988): 77-108.
- Kılıç, Ayşegül. *Bir Osmanlı Akıncı Beyi Gâzi Evrensoy Bey*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2014.
- Kılıç, M. Erol. "İbnü'l-Arabî". *DİA*, XX, 1999, s.493-516.
- Kızılar, Hamdi. "Osmanlılarda İlk Yerel Manevî Oluşum: Hacı Bayram Velî ve Bayramîyye Ekolünün Anadolu'ya Etkisi". *OTAM*, 32 (Güz 2012): 67-80.
- Kissling, Hans Joachim. "Akşemseddin: Bizans'ın Son Zamanlarında Yaşamış Bir Türk Velî". (Çev. Ramazan Ekinci), *Sûfi Araştırmaları Dergisi*, 2/4 (2011): 83-95.
- Kocabıyık, Yunus. "Amasyalı Bir Fıkıh Âlimi: Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi". *Uluslararası Amasya âlimleri Sempozyumu I*, Amasya 2017: 461-467.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Yeniçeriler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2004.
- Köprülü, Haşim. *Hırka-i Şerif ve Veysel Karenî*. İstanbul: Camii ve Hayrat derneği Yayınları, 1960.
- Köprülü, M. Fuad. "Hamdi". *İA*, V/1, s.183-186.
- Köprülü, Orhan F.-Uzun, Mustafa İ. "Akşemseddin". *DİA*, II, 1989, s.299-302.
- Köprülü, Orhan F. "Velâyetnâme-i Sultan Şücâeddin". *TM*, XVII, (1972): 177-184.
- Kufralı, Kasım. "Gazzali". *İA*, IV, s.755.
- Kufralı, Kasım. "Gucdivanî". *İA*, IV, s.820-821
- Kufralı, Kasım. "Kuşeyrî". *TDED*, I (1946): 18-25.
- Kufralı, Kasım. "Molla İlahî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendîyye Muhiti". *TDED*, III/1-2 (1948): 132-135.
- Kunter, H. Baki. "Tarsus'taki Türkistan Zaviyelerinin Vakfiyeleri". *Vakıflar Dergisi*, 6 (Ankara 1965): 31-50.
- Kur'an-ı Kerîm*, Fil Sûresi, 105/1-5.
- Kur'an-ı Kerîm*, Rûm Sûresi, 30/1-5.
- Kut, Günay. "Ali Şîr Nevâî". *DİA*, II, 1989, s.449-453.
- Kut, Günay. "Âşık Çelebi". *DİA*, III, 1991, s.549-550.
- Küçükyalçın, Erdal. *Turna'nın Kalbi, Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Lowry, Heath W. Ve Erünsal, İsmail E. *Yenice-i Vardar'lı Evrensoy Hanedanı: Notlar ve Belgeler*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Mehmet Ali Aynî. *Hacı Bayram-ı Velî*. Sad. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Akabe Yayınları, 1986.
- Yalçın, Mehmet Fatih. *Bahri Memlüklerde Nâib-i Saltanatlık*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2011.
- Merçil, Erdoğan. "Salgurlular". *DİA*, XXXVI, 2009, s.29-31.

- Mes'ûdî. *Mürücü'z-Zeheb (Altın Bozkırlar)*. Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2004.
- Mevlâna Mehmed Neşrî. *Cihannüma (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2008.
- Midilli, Muhammet Enes. *Uleymî'nin Kudüs Tarihi, memlûkler Döneminde Kudüs'te âlimler ve Eğitim Kurumları*. M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2022.
- Muhammed b. Ali b. Es-Serrâc. *Tuffâhü'l-Ervâh ve Miftâhü'l-İrbâh*. İstanbul: Kitap Yayınları, 2015.
- Muhyiddin İbn Arabî. *Şeceretü'n-Numanîyye fî Devleti'l-Osmanîyye*. Çev. Harun Çetin, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- Muşmal, Hüseyin. "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Beyşehir Kenti"nde Bulunan Müesseseler ve Vakıfları". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19 (2006): 231-264.
- Nevşahi, Arif. "Yakub-i Çerhî". *DİA*, XLIII, 2013 s.281-282.
- Noyan, Bedri. *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*. Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1999.
- Ocak, A. Yaşar. "Balım Sultan". *DİA*, V, 1992, s.17-18.
- Ocak, A. Yaşar. "Emirci Sultan ve Zaviyesi, XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)'da Bir Babaî Şeyhi: Şerefüddin İsmail b. Muhammed". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978): 129-208.
- Ocak, A. Yaşar. "Hacı Bektaş-ı Velî". *DİA*, XIV, 1996, s.455-458.
- Ocak, A. Yaşar. *Dede Garkın & Emirci Sultan (13. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Ocak, A. Yaşar. *Sûflîk Geleneğinin Efsânevi Öncüsü Veysel Karenî ve Üveysîlik*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Okumuş, Ömer. "Abdurrahman Camî". *DİA*, VII, 1993, s.94-99.
- Onur, M. Naci. *Hamdullah Hamdi: Yûsuf ü Züleyha (İnceleme-Metin)*. Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, Erzurum, 1982.
- Oral, M. Zeki. "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları". *Vakıflar Dergisi*, V, (1962): 221-248.
- Ömer Faruk Harman. "Tubba". *DİA*, C. XLI, 2012, s.455-456.
- Öngören, Reşat. "Ma'ruf-i Kerhî", *DİA*, XVIII, 2003, s.67-68.
- Öngören, Reşat. "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin Tasavvufî Yönü". *Türkler*, XI, Nşr. Hasan Celal Güzel vd. (Ankara 2002): 114-119.
- Öngören, Reşat. "Şeriatın Kestiği Parmak: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İdam Edilen Tarikat Şeyhleri". *İslam Araştırmaları Dergisi*, I/1 (Ocak-Haziran 1996): 123-140.
- Önkâl, Ahmet. "Abdurrahman b. Avf". *DİA*, I, 1988, s.157-158.
- Önkâl, Ahmet. "Bekir b. Vâil (Benî Bekir b. Vâil)". *DİA*, V, 1992, 362-363.
- Önkâl, Ahmet. "Hazrec". *DİA*, XVII, 1998, s.143-144.
- Özaydın, Abdülkerim. "Karahanlılar". *DİA*, XXIV, 2001, s.412-414.
- Özcan, Hüseyin-Gönenç, C. Sezen. "Yazılı ve Sözlü Ortamlardaki Karaca Ahmet Sultan Menkabelerinin Karşılaştırılması". *Turkish Studies*, X/4 (2015): 717-746.
- Özel, Ahmet. "Mâlik b. Enes". *DİA*, XXVII, 2003, s.506-513.
- Özköse, Kadir. "Hacı Bayram-ı Velî ve Yaşadığı Döneme Tesiri". *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 12 (2004): 53-72.

- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayram-ı Velî Üzerine Tesirleri", *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Ali Çavuşoğlu, Ankara: Aksaray Belediyesi Yayınları, (2012): 208-220.
- Özköse, Kadir-Şimşek, H. İbrahim. *Altın Silsile'den Altın Halkalar*. Ankara: Nasihat Yayınları, 2009.
- Özlü, Zeynel. "19. Yüzyılda Akşemseddin'in Göynük'teki Ahfâdı". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8/31 (Kasım 2006-Ocak 2007): 157-174.
- Özlü, Zeynel. "Göynük Kent Merkezinde Bulunan Vakıflar ve Vakıf Görevlileri". *EKEV Akademi Dergisi*, 10/26 (Kış 2006): 193-208.
- Özlü, Zeynel. "Osmanlı Döneminde Hacı Bektaş Velî Sülâlesi". *Belleten*, LXXIX/285, (2015): 503-530.
- Öztürk, Zehra. "Hamdullah Hamdi". *DİA*, XV, 1997, s.452-454.
- Pourshariati, Parvaneh. *Decline and Fall of the Sasanian Empire-The Sasanian-Pathian Confederacy and The Arab Conquest of İran*. London-New York, 2008.
- Öngören, Reşat. "Zeynüddin el-Hâff". *DİA*, XLIV, 2013, s.375-377.
- Öngören, Reşat. "Zeynîyye". *DİA*, XLIV, 2013, s.367-371.
- Öngören, Reşat. *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeynîler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Ritter, Helmut. "Bayezid Bistam". *İA*, II: 398-400.
- Sâdık Abdal. *Sadık Abdal Divânı*. Haz. H. Dursun Gümüşoğlu, İstanbul: Horasan Yayınları, 2009.
- Sakıp Dede. *Sefine-i Mevlevîye*. I, Mısır: Matbaa-i Vahbiyya, 1283.
- Savaş, Saim. "XVI. Asırda Safevîler'in Anadolu'daki Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti'nin Buna Karşı Aldığı Tedbirler". *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi Bildirileri*, 07-09 Nisan 1999 Bildirileri, Haz. Alaaddin Aköz vd. Konya: Selçuk Üniversitesi (2000): 183-198.
- Say, Yağmur. "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Önemli Bir Kült Kimlik: Şücaeddin Veli (Sultan Varlığı)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXXVII (2022): 99-133.
- Say, Yağmur. *Kalenderî, Alevî ve Bektaşî Kültünde Önemli Bir Alp-Eren Gâzi Şücâ'eddin Veli (Sultan Varlığı) ve Velâyetnâmesi*. Eskişehir: Valilik Yayınları, 2010.
- Say, Yağmur. *Seyyid Battal Gâzi, Şücâeddin Velî, Üryan Baba*. Ankara: Alevi Akademisi Yayınları, 2003.
- Serkaya, Osman Fikri. "Nehcü'l-Ferâdis'te ve Ahmed-i Yesevî Hikmetlerinde Selmân-i Farisî (=Arslan Baba)". *İlmi Araştırmalar*, 3 (İstanbul 1996): 101-112.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre. "Sâsânilerde Askeri Teşkilat, Silah Teknolojisi ve Savaş Stratejileri". *Turkish Studies*, 8/5 (Spring 2013): 675-703.
- Sönmezsoy, Selahattin. *Makalelerle Mardin, Tarih, Coğrafya*. I, Haz. İbrahim Özcoşar, İstanbul, 2007.
- Sümer, Faruk. "Salur". *DİA*, XXXVI, 2009, s.57-59.
- Şahin, Haşim. "Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, 53 (Ankara 2010): 17-34.
- Şahin, Haşim. "Seyyid Ali Sultan", *DİA*, XXXVII, 2009, s.48-50.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *DİA*, XXXVII, 2009, s.377-378.

- Şahin, Haşim. "Şücaeddin Veli". *DİA*, XXXIX, 2010, s.247-248.
- Şahin, Haşim. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- Şahin, Kamil. "Câfer Çelebi, Molla". *DİA*, VI, 1992, s.547-548.
- Şahin, Kamil ve Ceyhan, Semih. "Şeyh Yavsî". *DİA*, XXXIX, 2010, s.75-77.
- Şakir, Ziya. *Molla Fenârî: Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Türk Şeyhülsâmı*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2014.
- Şimşek, H. İbrahim. *Osmanlı'da Müceddidlik, XVII/XVIII. Yüzyıl*. Ankara: Sufi Yayıncılık, 2004.
- Şirinova, Zümrüt. "Ahmedoğlu Şükrullah: Tarihçi Mi, Musiki Nazariyatçısı Mı?". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XL, (2009): 258-267.
- Tahralı, Mustafa. "Ahmed er-Rifâî". *DİA*, II, 1989, s.127-130.
- Tahralı, Mustafa. "Rifâîyye". *DİA*, XXXV, 1998, s.99-103.
- Taş, Aydın. "Şeybânî, Muhammed b. Hasan". *DİA*, XXXIX, 2010, s.42-43.
- Taşgîn, Ahmet-Solmaz, Bünyamin. "Hacı Bektaş ve Hacı Toğrul Karşılaşması: Güvercin ve Doğan Donuna Bürünme". *Turkish Studies*, 7/1 (2012): 105-129.
- Tekin, Gönül A. "Hamdullah Hamdi'nin Leylâve Mecnun Hikâyesi". *EFAD*, 1, (1970): 25-32.
- Tekin, Gönül A. "Hamdullah Hamdi'nin Yeni Bir Leylâ ve Mecnun Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı Düşünceler". *JTS (Ali Nihat Tarlan Hatıra Sayısı)*, III, (Harvard/İstanbul 1979): 307-342.
- Temren, Belkıs. "Bektaşî Geleneklerinde Balkanlara İkinci Geçiş; Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) Söylencesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, VI, Ankara: Gâzi Üniversitesi Yayınları (1998): 95-112.
- Togan, Z. Velidî. "Ali Şir". *İA*, I, s.349-357.
- Togan, Z. Velidî. "Gazan-Han Halil ve Hoca Bahaeddin Nakşbend". *Necati Lugal Armağanı*, Ankara: TTK Basımevi, (1968): 775-784.
- Togan, Z. Velidî. "Yeseviliğe Dair Bazı Yeni Malumat". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara: DTCF Yayınları, (1953): 523-529.
- Togan, Z. Velidî ve Ritter, Helmut. "Camî". *İA*, III, s.15-20.
- Tosun, Necdet. "Sadeddin Kaşgarî". *DİA*, XXXV, 2008, s.391-392.
- Tosun, Necdet. "Ubeydullah Ahrâr". *DİA*, XLII, 2012, s.19-20.
- Tosun, Necdet. "Karaca Ahmed Hakkında Yeni Bir Kaynak ve Meçhul Kalmış Bilgiler". *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, V (1-5 Kasım 2007), II, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, (2008): 323-328.
- Tosun, Necdet. "Nakşîbendîyye". *Türkiye'de Târikâtlar*, Ed. Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yayınları, (2015): 613-615.
- Tosun, Necdet. "Nizameddin Hamuş". *DİA*, XXXIII, 2007, s.180-181.
- Tosun, Necdet. "Veysel Karanî", *DİA*, XLIII, 2013, 74-75.
- Tosun, Necdet. "Yesevîyye", *DİA*, XLIII, 2013, 487-490.
- Tosun, Necdet. "Yusuf el-Hemedânî". *DİA*, XLIV, 2013, s.12-13.
- Tosun, Necdet. *Bahâeddin Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2022.

- Tulum, Mertol. *Tarihi Metin Çalışmalarında Usûl: Menâkıbü'l-Kudsîyye Üzerinde Bir İnceleme*. İstanbul: Deniz Kitapevi, 2000.
- Turan, Şerafettin. "Hoca Sâdeddin Efendi". *DİA*, VIII, 1998, s.196-198.
- Turgut, Vedat. "Ahu ve Derviş: XIII. Yüzyıl Tasavvuf Dünyası Üzerine Bazı Yeni Bulgular". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Merkezi*, 96 (2020): 11-32.
- Turgut, Vedat. "Batı Anadolu Beylikleri'nin Menşei Meselesi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III/5 (2017): 55-89.
- Turgut, Vedat. "Büyük Selçuklu'dan Devlet-i Âliyye-i Osmanîyye'ye Aksaçlılar (Hâcegân'dan Bektâşîyye ve Nakşîbendîyye'ye). *Cumhuriyet ve Bursa*, Bursa: Büyükşehir Belediye Yayınları, (2023): 41-64.
- Turgut, Vedat. "Cemalüddin Musa Savî/Zilî ve Şeyh Osman-ı Velî ile Ahfâdına Dâir Vakfiyeler ve Düşündürdükleri (Vahdet-i Tarikat)". *Vakanüvis*, 5/2 (Sakarya 2020): 1029-1073.
- Turgut, Vedat. "Fatih'in Mülkünün Temeli: Sultan Mehmed Kanunnâmesi". *Fatih Sultan Mehmed*, İstanbul: Büyükşehir Belediye Yayınları, (2021): 269-292.
- Turgut, Vedat. "Germiyanogulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, III/5 (Sakarya 2017): 1-99.
- Turgut, Vedat. "Hamidoğulları ve Tekeogulları'nın Menşei ve Vakıflarına Dair". *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 46 (December 2016): 403-432.
- Turgut, Vedat. "Lefke'de (Osmaneli) Yörgüç Paşa oğlu İsa Bey ve Rüstem Paşa". *Sakarya Nehri'nin İncisi Osmaneli (Lefke)*, Tarih, Kültür, Mimari, Coğrafya, İstanbul: İdeal Yayınları, (2023): 169-182.
- Turgut, Vedat. "Menteşe Bey'in İsmi, Menşei ve Menteşeoğulları'nın Vakıflarına Dair". *Osmanlı Araştırmaları*, 47 (2017): 25-55.
- Turgut, Vedat. "Orası Huş'tur: Devlet-i Âliyye'nin Bânîleri Fetalar/Ahiler (Türkler ve Himyerîler/Yemenliler, Seyyidler ve Şerifler). *Fetih ve Medeniyet*, Eskişehir: Valilik Yayınları (Ocak 2021): 56-62.
- Turgut, Vedat. "Orhan Gâzi Dönemi ve Vakıfları". *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V*, I, Kocaeli (2019): 391-472.
- Turgut, Vedat. "Osman Gâzi'nin Hanımları ve Çocukları". *Vakanüvis*, IV (Söğüt Özel Sayısı), (Sakarya 2019): 67-80.
- Turgut, Vedat. "Osman Gâzi'nin kimliği Meselesi ve Cihanşümûl Bir Devlete isminin Verilmesinin Sebepleri Üzerine". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11/1, (Sakarya 2016): 83-120.
- Turgut, Vedat. "Renkerin Efendileri: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Tasavvuf Dünyası'na Prosografik Bir Yaklaşım". *Osmanlı Araştırmaları*, 57 (İstanbul 2021): 35-80.
- Turgut, Vedat. "Saru Saltuk, Ona Ait Türbeler ve Ejderha Kültüne Dair". *Rumeli'de Osmanlı Vakıfları Üzerine Araştırmalar: Bulgaristan*, İstanbul: Vakar Yayınları (2020): 145-168.
- Turgut, Vedat. "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluşa Dönemi Aileleri II: Âl-i Timurtaş Paşa". *Osmanlı Araştırmaları*, 53 (İstanbul 2018): 51-120.
- Turgut, Vedat. "XVI. Yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda Demografik ve İktisâdî Vaziyet". *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-I*, I (Kocaeli 2016): 337-439.

- Turgut, Vedat. "Yıldırım Bayezid'in Müeyyed Oğlu: Çelebi Sultan Mehmed" *Sultan Çelebi Mehmed ve Devri Sempozyumu (17-18 Haziran 2021)*, Bursa: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (2022): 411-520.
- Turgut, Vedat-Yılmazyaşar, Hasan. "Hacı Hamza Bey Vakıfları". *Kocaeli Ansiklopedisi*, II, Kocaeli: Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (2023): 703-704.
- Türer, Osman. "Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı". *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara: TTK Basımevi (2005): 207-246.
- Uludağ, Süleyman. "Bayezid-i Bistamî". *DİA*, V, 1992, s.238-241.
- Uludağ, Süleyman. "Harakânî". *DİA*, XVI, 1997, s.93-94.
- Uludağ, Süleyman. "Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin". *DİA*, XXVI, 2002, s.473-475.
- Uludağ, Süleyman. "Mücerred". *DİA*, XXXI, 2020, s.446-447.
- Ulupınar, Hamide. "Habib-i Karamanî ve Anadolu Tasavvuf Kültürüne Tesiri". *Uuslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu (21-23 Nisan 2017) Bildirler Kitabı*, I, Amasya: Amasya Üniversitesi, (2017): 657-665.
- Unan, Fahri. "XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Yönetim Kademesi İçerisinde Ebussuûd Efendi Ailesi". *Türk Yurdu*, IX/50 (1991): 25-29.
- Unat, Yavuz. "Uluğ Bey". *DİA*, XLII, 2012, s.127-129.
- Usta, Aydın. "Sâmânîler". *DİA*, XXXVI, 2009, s.65-68.
- Uzunçarşılı, İ. Hakki. *Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1932.
- Uzunçarşılı, İ. Hakki. *Osmanlı Tarihi*, II. Ankara: TTK Basımevi, 1982.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Ebû Hanife". *DİA*, X, 1994, s.143-145.
- Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Felsefesi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1983.
- Varlık, M. Çetin. *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- Yalçın, Yunus. *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008.
- Yavuz, Mehmet. "İstanbul'un Fethi ve Akşemseddin". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (2017/1): 185-200.
- Yazıcı, İshak. "Semerkandî, Ebû'l-Leys". *DİA*, XXXVI, 2009, s.473-475.
- Yazıcı, İshak. *Ebu'l-Leys es-Semerkandî: Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 1982.
- Yazıcı, Tahsin. "Ebû Ali el-Farmedî". *DİA*, X, 1994, s.90.
- Yazıcı, Tahsin. "Ebû Saîd Ebû'l-Hayr", *DİA*, X, 1994, s.220-222.
- Yazıcı, Tahsin. "Marûf Kerhî". *İA*, VII, s.344-345.
- Yazıcı, Tahsin. "Nakşibend". *İA*, IX, s.52-54.
- Yıldırım, Aydın-Yılmaz, Edip. "İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenârî". *Diyanet İlmi Dergi*, 31/3 (Temmuz-Eylül 1995): 71-81.
- Yıldırım, Ayşe. *Hacı Bayram-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008.
- Yıldırım, Nimet. "Zerdüş'tün Kutsal Kitabı Avesta". *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 18 (2011): 148-170.

- Yıldırım, Rıza. "Bektaşî geleneğine Göre Seyyid Ali Sultan". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, 53 (2010): 59-88.
- Yıldırım, Rıza. *Hacı Bektaş Velî'den Balım Sultan'a Bektaşîliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Yıldırım, Rıza. *Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnâmesi*. Ankara: TTK Basımevi, 2007.
- Yıldız, Ayşe. "Şücaüddin Baba Velâyetnâmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırmaları Dergisi*, XXXVII (2006): 49-97.
- Yıldız, Harun. "Hacı Bektaş Velî Sonrasında Bektaşîliğin Oluşum ve Gelişimi". *DEÜİFD, Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, (2021): 491-510.
- Yıldız, Sara Nur. "Şükrullah". *DİA*, XXXIX, 2010, s.257-258.
- Yılmaz, Abdülkadir. *Selman el-Farisî'nin Hayatı, İslam Tarihindeki Yeri ve Tesirleri*. S.Ü.S.B.E., İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya, 2009.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Ebu Hafs Sühreverdî". *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VII, İstanbul Şule Yayınları (2008): 107-115.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Sühreverdî, Şehâbeddin". *DİA*, XXXVIII, 2010, s.40-42.
- Yiğit, Fatma Akkuş. "Memlük Sarayında Tek Eşlilik ve Çok Eşlilik Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43 (Nisan 2016): 556-564.
- Yinanç, M. Halil. "İcâzetnâmeler ve Seyyid Şerif Cürcânî". *Tarihten Sesler*, 15, (1944): 8-11.
- Yörük, Doğan. *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*. Aksaray: Aksaray Valiliği Yayınları, 2019.
- Yurd, Ali İhsan. *Fatih Sultan Mehmed Han'ın Hocası Şeyh Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul, 1972.
- Yurdakul, İlhami. *İktidarın Ruhu, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kişîzâde İmtiyazları (Beşik Uleması, Siyaseten Katl, Müsadere)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023.
- Zengin, Murat. "Melikü'l-Muzaffer Zeyneddin Haccî Döneminde Memlükler". *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (2018): 367-383.
- Zengin, Murat. "Sultan Hasan Dönemi Memlük Türk Devleti Tarihi". *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/1 (2016): 79-90.
- Zengin, Murat. "Sultan Selâhaddin Salih Döneminde Memlükler". *Tarih Okulu Dergisi*, 12/XXXIX (Nisan 2019): 313-332.
- Zerrinkûb, A.-Zerrinkûb, R. *Sâsânîlerin Siyasi Tarihi*. Çev. Ali Hüseyin Toğay, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2019.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. VEDAT TURĞUT | Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi |
vedat.turgut[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-7552-4704**

İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da, Lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. 2003-2006 yılları arasında aynı üniversitesinin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Yüksek Lisans programını tamamladıktan sonra 2007-2011 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ndeki Doktora eğitimini "Bilecik Bölgesi Örneğinde 16. Yüzyılda Vakıflar ve Şehirleşme" başlıklı teziyle sonlandırdı. 2005-2011 yılları arasında Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı bünyesinde Osmanlıca Tapu belgeleri üzerinde Tapu Tetkik Memuru olarak görev yaptı. 2011 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak başladığı akademik kariyerini aynı üniversitede Profesör olarak sürdürmektedir. Tahrir defterleri ve vakfiyeler başta olmak üzere arşiv kayıtları ve çağdaş kaynaklar ışığı altında Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, Batı Anadolu beylikleri ve tasavvuf dünyası üzerinde pek çok çalışması bulunmakta olup, konudaki çalışmalarını hala devam ettirmektedir.

**Prof. VEDAT TURĞUT | Bilecik Şeyh Edebali University |
vedat.turgut[at]bilecik.edu.tr | ORCID: 0000-0001-7552-4704**

He completed his primary and secondary education in Istanbul and his undergraduate education in the Department of History at Sakarya University, Faculty of Science and Literature. After completing his Master's program at the same university's Institute of Social Sciences between 2003 and 2006, he completed his Ph.D. education at Sakarya University's Institute of Social Sciences between 2007 and 2011 with his thesis titled "Urbanization and waqfs in 16th century at Bilecik region". Between 2005 and 2011, he worked as a Land Registration Officer on Ottoman Land Documents at the Archive Department of the General Directorate of Land Registry and Cadaster. In 2011, he started his academic career as an Assistant Professor at Bilecik Şeyh Edebali University and currently continues as a Professor at the same university. He has conducted numerous studies on the establishment of the Ottoman Empire, the Western Anatolian principalities, and the world of sufism based on archive records such as ledger books and endowment deeds, as well as contemporary sources. He continues his research in this field.

**XIV-XV. YÜZYIL SEYYAHLARININ GÖZÜYLE
ANADOLU BEYLİKLERİNDE SOSYO-
KÜLTÜREL HAYAT: OSMANLI BEYLİĞİ
ÖRNEĞİNDE**

**SOCIO-CULTURAL LIFE IN THE ANATOLIAN
PRINCIPALITIES THROUGH THE EYES OF THE 14TH-
15TH CENTURY TRAVELERS: THE CASE OF THE
OTTOMAN PRINCIPALITY**

Doç. Dr. Elnura Azizova

XIV-XV. YÜZYIL SEYYAHLARININ GÖZÜYLE ANADOLU BEYLİKLERİNDE SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT: OSMANLI BEYLİĞİ ÖRNEĞİNDE

Doç. Dr. Elnura Azizova
Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü

Özet

Orta Çağ tarih yazıcılığının siyasî tarih ağırlıklı olma özelliği dikkate alındığında sosyo-kültürel tarih malzemesi sunması açısından seyahatnameler fevkalade önem arzeden kaynaklar sayılmaktadır. Batı-Doğu karşıtlığında asırlar boyu Avrupa için bir “öteki” konumunda önem arzeden Türklerin siyasî, idarî ve askerî yapısının öğrenilme ihtiyacını takip eden kültürel ve dinî yönden araştırılmasının doğal sonucu olarak önemli sayıda Avrupalı seyyah Anadolu’yu Doğu’nun bir parçası olarak dolaşmıştır. Bu yolculukların sonunda Osmanlı Beyliği başta olmak üzere Anadolu Beylikleri’nin siyasî, coğrafi ve kültürel tarihiyle ilgili önemli veriler görgü tanıklarının kaleminden seyahatnamelere yansımıştır. Bu seyahatnamelerde genel olarak Türklerin karakter ve özellikleriyle ilgili bilgiler verilmekle birlikte, Osmanlı’da toplumsal yapı, idareci-tebaa ilişkisi, Müslüman ve gayri müslim ilişkileri, günlük hayat, örf ve adetler, kadınların toplumsal konumu vs. konularla ilgili hususlar üzerinde durulmuştur. Bu araştırmada veri analizi metoduyla XIV.-XV. yüzyılın çoğu Avrupalı ve az sayıda Müslüman seyyahın kayıtlarında Osmanlı Beyliği’nde sosyo-kültürel hayatın unsurları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Türk-İslam Tarihi, Anadolu Beylikleri, Osmanlı Beyliği, Seyahatname, Sosyo-Kültürel Hayat

SOCIO-CULTURAL LIFE IN THE ANATOLIAN PRINCIPALITIES THROUGH THE EYES OF THE 14TH-15TH CENTURY TRAVELERS: THE CASE OF THE OTTOMAN PRINCIPALITY

Assoc. Prof. Elnura Azizova

The Azerbaijan Institute of Theology

Abstract

Considering the political history-oriented nature of the Middle Ages historiography, itineraries are considered to be among the sources of extraordinary importance in terms of presenting socio-cultural history material. A significant number of European travelers visited Anatolia as a part of the East, as a natural result of the cultural and religious research that followed the need to learn the political, administrative and military structure of the Turks, who had been “other” for Europe for centuries in the West-East antagonism. At the end of these journeys, important data about the political, geographical and cultural history of the Anatolian Principalities, especially the Ottoman Principality, were reflected in the travelogues written by eyewitnesses. This information sheds light on the celebration of holidays, weddings, reception of the annual pilgrimage caravan and other special days, and the conduct of funeral and burial ceremonies during the early period of the Ottoman Principality. Using the data analysis method this study investigates the elements of socio-cultural life in the Ottoman Principality within the records of the European and few Muslim travelers of the 14th-15th centuries.

Keywords

Turkish-Islamic History, Anatolian Principalities, Ottoman Principality, Itinerary, Socio-Cultural Life

Giriş

Orta Çağ Türk tarihinin yazılı kaynaklarının azlığıyla bilinen dönemlerinden biri Anadolu Beylikleri dönemidir. Diğer Anadolu Beylikleri gibi, Osmanlı'nın da kuruluş ve yükseliş döneminin özellikle sosyo-kültürel tarih araştırmalarında belge ve kaynakların azlığı sorun olarak kalmaktadır. XIV-XV. yüzyıllarda Osmanlı topraklarında maksatlı veya zorunlu olarak yolculuk yapmış yabancıların gözlemlerini aktardıkları seyahatname veya günlüklerin – sayıları az olmakla birlikte – kaynak değerinin yüksek olması da bu sebeptir.

İstanbul'un fethinden önce Osmanlı'ya dair gözlemlerini aktaran yabancı seyyahların kayıtları dört kategoride değerlendirilebilir: 1) Haçlı veya Bizans, Ceneviz, Venedik gibi Avrupalı devletlerin ordularında bulunmaları nedeniyle gözlemleri Osmanlı hükümdarı veya ordusuna dair sınırlı bilgilerden oluşan yazarların askerî tarihle ilgili kayıtları; 2) Savaşlarda Osmanlı ordusuna ele geçirilen ve Anadolu'da – genellikle çok uzun süre – esir olarak zorunlu ikame etmek durumunda kalan seyyahların bazı hususlarda taraflı, aynı zamanda detaylı kayıtları;¹ 3) Genellikle Venedik, Ragusa, Korfu, Girit, Rodos, Kıbrıs ve Yafa deniz yoluyla gerçekleştirilen² Kudüs ziyareti için alternatif güzergâh kullanan azsayılı Avrupalı Hristiyan hacıların Osmanlı topraklarında bulunarak daha fazla gözlem yapabilenlerin geniş anlatımları;³ 4) Siyasî-iktisadî ilişkiler ve kültürel

¹ “Alman Marco Polo”su adlandırılan, otuz seneye yakın Doğu'da zorunlu seyahat yapan, seyahatinin ilk yıllarını Osmanlı'da geçiren Johannes Schiltberger'in *Als Sklave im Osmanischen Reich und bei den Tataren: 1394-1427* (Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427), trc. Turgut Akpınar, İstanbul: İletişim, 1997; 1438 yılında Macaristan'a sefere çıkan Sultan II. Murad'ın ordusuna esir düşen Macaristanlı György'nin yirmi seneden fazla süre esir olarak bulunduğu Anadolu ve Türkler hakkındaki *Tractatus de moribus, condicionibus et nequicia Turcorum*'u (Türklerin gelenekleri, görenekleri ve hinlikleri üzerine inceleme, trc. Lale Aslan Özcan (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2009); Selanik Başpiskoposu Gregory Palamas'ın 1354-1355 yıllarında esir olarak bulunduğu Osmanlı'yla ilgili gözlemlerini kaydettiği mektupları (bk. Hüsnü Demircan, “Orhan Gâzi ve Gregory Palamas” (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1993): 43-69) bu kategoride değerlendirilebilir.

² Wilfried Buch, “14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri”, trc. Yüksel Baypınar, *Belleten*, 46/183 (1982): 512.

³ Burgonya Dükü Philippe Le Bon'un tasarladığı yeni haçlı seferi için bilgi toplama amacıyla 1432-1433 yılında Anadolu topraklarında bulunmuş Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere'in *Le Voyage D'outremer*'i (Denizasıra Seyahati, trc. İlhan Arda, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000; Kutsal toprakların ziyareti amacıyla 1435 yılında çıktığı seyahatini Doğu Akdeniz'de Doğu Avrupa'ya kadar genişlendiren, Hristiyan bir hacı olmasının yanı sıra tüccar, Kıbrıs Kralı'ndan Memlük Sultanı'na gönderilen bir diplomat olan ve Osmanlı Beyliği'ni dolaşma fırsatı bulan İspanyol Pero Tafur'un *Andanças e Viajes*'i (Pero Tafur Seyahatnamesi, trc. Hakan Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016 bu kategorinin önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.

yakınlık sebebiyle Anadolu topraklarında serbestçe dolaşarak Osmanlı toplumunu yakından inceleyebilen Müslüman seyyahların kayıtları.⁴

Tarih kaynaklarının objektiflik değerini etkileyen unsurlardan biri olarak, yazarın kendi toplumuyla anlattığı toplum arasındaki siyasal ve kültürel ilişkilerin güncel ve tarihî durumu dikkate alınmak zorundadır.⁵ Yukarıdaki dört kategoriden özellikle ilk üçünde seyyahların notları bu çerçeveden okunmalı ve XIV-XV. yüzyıllarda Avrupa’da Osmanlı özelinde Türk imajı oluşumuna katkısı yine aynı perspektiften değerlendirilmelidir. Diğer taraftan bahsi geçen seyahatname yazarlarının Anadolu’da içinde bulunduğu ortam ve yaşadığı bireysel tecrübelerin bu süreçte farklı Türk algılarının oluşumuna katkıda bulunduğu da yadsınmamalıdır.

Sosyal Hayat

Toplumsal Yapı

XIV-XV. yüzyıllarda Osmanlı topraklarında bulunmuş hatırat yazarlarının kayıtlarında diğer Anadolu Beylikleri’yle birlikte Osmanlı’da da yönetici halkın Türklerden oluştuğu, Türklerin yönetiminde bölgede Rumların, Ermenilerin ve bazı şehirlerde Yahudilerin de iskân ettiğinden sözedilmektedir.⁶ Anadolu’yu “Rum diyarı” olarak bilinen “Türk ülkesi” (بر التركية المعروف ببلاد الروم) olarak isimlendiren İbn Battûta, gerek yönetim, gerekse halkını oluşturan etnik kimlik bakımından da

⁴ Bu kategorideki seyahatnamelerin sosyo-kültürel Osmanlı tarihiyle ilgili geniş bilgiler vermesi açısından en önemlisi, XIV. yüzyılın en büyük Müslüman seyyahı Faslı Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî’nin diğer Anadolu Beylikleri’yle birlikte Osmanlıya dair kayıtlarını içeren *Tuhfetü’n-nüzzâr* isimli seyahatnamesidir (*İbn Battûta Seyahatnâmesi*, trc. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 2000). Memlûk dönemi tarih ve coğrafya âlimi İbn Fazlullah el-Ömerî’nin (ö. 749/1349) *Mesâlikü’l-epsâr fî memâlikü’l-emsâr* isimli eserinde Osmanoğulları ve diğer Anadolu Beylikleri’yle ilgili Şeyh Haydar-ı ‘Uryân ve Cenovalı Balabân isimli iki seyyahın kayıtlarına dayalı bilgileri önem arz eder (bkz. İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü’l-epsâr fî memâlikü’l-emsâr*, nşr. Franz Taeschner, *Al-‘Umarî’s Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fî mamâlik al-amsâr*, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1929.. Yine bu kategoride 1324 yılında Bursa’da Orhan Gâzi’nin sarayında bulunduğu için görgü tanığı olarak kayıtları önem arz eden Müslüman mutasavvuf Seyyîd Kâsım el-Bağdâdî’nin *el-İcâze ve’s-şeceretu’l-musemmâ bi Seyâhatnâme’si*, nşr. Nimetullah Arvas, İstanbul: Pencere Yayinevi, 2020 kaydedilmelidir.

⁵ Seyahatnamelerin bu açıdan Orta çağlarda “öteki” imajının oluşumunda oynadığı rolün değerlendirilmesi için bk. Buch, “14./15. Yüzyılda”, s. 509-533; Amanda Wunder, “Western Travelers, Eastern Antiquities, and the Image of the Turks in Early Modern Europe”, *Journal of Early Modern History* 7/1-2 (2003): 89-119; Aslıhan Kılınç, “XV.-XIX. Yüzyıllar Arası Batılı Seyyahların Gözünden Türk İmgesi, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ve Ayasofya”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7/3 (2020): 1842-1866.

⁶ Örneğin bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1: s. 400; Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 100; Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 49; Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 200-201.

bölgeyi Türk ülkesi olarak görmekte, bu bölgelerin eskiden Rumların olduğunu, Müslümanlar tarafından fetholunmasının ardından Rumların, Türkmenlerin yönetimi altında yaşamaya devam ettiklerini kayıtlarına eklemektedir.⁷

Osmanlı topraklarında bulunan seyyahların dininden ve seyahatinin zorunlu olup olmamasından bağımsız olarak toplumun unsurlarını değerlendirirken, Türklerin karakteristik özellikleri ve mizacıyla ilgili yaklaşımı genellikle olumludur. Örneğin, İbn Battûta, Anadolu'nun her bir bölgesinde bir misafir olarak Türklerden gördüğü dikkat ve şefkat nedeniyle Anadolu'yu, "Allahın diğer ülkelere ayrı-ayrı dağıttığı güzelliklerin hepsini bir arada verdiği" ülke olarak isimlendirmekte, "bolluk ve bereketin Şam diyarında, sevgi ve merhametin ise Rum'da" olduğuna dair darbı-mesel kullanmakta, Anadolu Türklerinin özelliklerini "dünyanın en güzel insanları" ve "en temiz kıyafetli halkı" ifadeleriyle özetlemektedir.⁸ "Yüce Peygamber'in ve ashabının dilini konuşması"nın da Anadolu'da büyük bir saygı görmesine neden olduğunun örneğini veren İbn Battûta'dan⁹ Türklerle ilgili böyle bir değerlendirme beklenebilirse de, Avrupalı Hristiyan gezginlerin de benzer kayıtlarına rastlanması, İbn Battûta'nın yaklaşımının objektiflikten uzak olmadığını göstermektedir. XV. Yüzyılda Osmanlı Beyliği'nde bulunan Bertrandon, Türkleri Yunanlılar ve Macarlar gibi Hristiyan Avrupa halkları ile karşılaştırarak övmektedir: "*Bu Rumlarla ne kadar temasım olduysa o kadar zarar gördüm. Ama Türklerden hep dostluk gördüm, bu yüzden Rumlardan çok Türklere itimat ederim. Bu Rumlar, Roma kilisesine bağlı Hristiyanları hiç sevmiyorlar*",¹⁰ "*Macarların çoğu genellikle böyle davranırlarmış, onlarla temasım arttıkça anladım ki, bir Macarın sözünden çok bir Türkün verdiği söze güvenmem gerekirmiş.*"¹¹ XV. Yüzyılın başında onaltı yaşında Doğu'da Suriye ve Kafkasya'ya kadar uzanan kısa bir seyahat yapan Fransız seyyah Gilles Le Bouvier, doğrudan Osmanlı topraklarında bulunmamakla birlikte, uğradığı Girit ve Kıprıs adalarında – muhtemelen Osmanlı-Venedik savaşlarında Venedikliler tarafından adalara götürülen Türk esirlerle ilgili gözlemlerinden ve diğer kaynaklardan – aldığı bilgilerden "Le Grant Turc" olarak nitelediği ve Müslüman (Saracen) hükümdarlarının en büyüğü olarak tasvir ettiği Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'in yönetimindeki Türkleri bütün Müslümanların en iyi savaşçıları olmalarının yanı sıra en dürüst insanları olarak takdim etmektedir.¹²

⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 401.

⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 401.

⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 432.

¹⁰ Bertrandon, *Denizasıırı Seyahati*, s. 214.

¹¹ Bertrandon, *Denizasıırı Seyahati*, s. 279.

¹² Gilles Le Bouvier, *Le Livre de La Description Des Pays* (Paris: Ernest Leroux, 1908), p. 92.

1435-1439 yıllarında gerçekleştirdiği Doğu Akdeniz ve Doğu Avrupa seyahati sırasında Osmanlı Beyliği'nde bulunmuş Pero Tafur'da Türkleri doğrulukta asil insanlar, davranışları, harcamaları ve yemek kültürleriyle soylular gibi yaşayan, çok neşeli, mHiç bulunduğu şeklinde açıklanmıştır.¹³

1354 yılında Osmanlı'ya esir düşerek fidye karşılığında özgürlüğüne kavuşan Selanik Başpiskoposu Gregory Palamas'ın bir dinî hareket önderi olarak gözlemleri ve kayıtları Osmanogulları Beyliği'nde Müslüman ve gayri müslim ilişkilerini tasvir etmesi açısından daha büyük önem arz etmektedir. Selanik'ten İstanbul'a giderken bindiği geminin Gelibolu'da Türkler'in eline geçmesi nedeniyle Osmanlı Beyliği'nde bulunan ve "Hristiyanlarla Türklerin birbirlerine yardım ederek yanyana yaşadıklarını" hayretle "Tanrı'nın inayeti" olarak adlandıran Palamas,¹⁴ bir Hristiyan esir olarak sadece bir yerleşim alanından diğerine yolculukta kendilerine korumalarla refakat edildiğini, vardıkları bölgede Hristiyan halk içinde diledikleri gibi hareket etmekte özgür olduklarını da yine yüce varlığın müdahalesi olarak değerlendirirken¹⁵ aslında beklenmedik bir durum olarak gördüğü toplumsal barış ortamına dikkat çekmektedir.

Seyyahların kayıtlarından anlaşıldığına göre Osmanlının kuruluş ve yükseliş döneminden itibaren yeni fethedilmiş bölgelerde din âlimleri düzeyinde çeşitli teoloji münazaralar düzenlenmekteydi. Nitekim Gregory Palamas, Osmanogulları topraklarında bulunduğu sırada sadece kendi dindaşlarının içinde bulundukları yenilginin dinî yorumuna yönelik sorularına muhatap olmamış,¹⁶ çeşitli düzeylerden din adamlarının katıldığı, aynı şekilde yönetici ailenin üyeleri tarafından düzenlenen veya onların katılımıyla gerçekleşen dinlerarası münazaralara da katılmıştır. Palamas'ın kaydettiğine göre, Bursa'ya iki günlük mesafede Orhan Gâzi'nin yazları geçirdiği bir köye vardıklarında "Büyük emirin torunu" olarak adlandırdığı şehzâde İsmail kendisini davet ederek ikramda bulunmuş, yemek sırasında tartışmalı teoloji konularda kendisine sorular sormuştur. Palamas Hz. Muhammed (sav) ve Hz. İsa hakkındaki görüşlerinden memnun kalmamasına rağmen İsmail'in, kendisinden beklenen kadar

¹³ Bk. Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State* (Albany: State University of New York Press, 2003), p. 80-81; Elif Akdağ, "1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Malatya 2019, s. 99.

¹⁴ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 43-44.

¹⁵ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 52

¹⁶ Palamas, Bursa, İznik ve Osmanlı yönetimindeki diğer yerleşim bölgelerinde Hristiyan halkın kendisine dinî konularda sorular sorduğunu anlatmaktadır. Bkz. Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s.49-52.

öfkelenmediğini kaydetmektedir.¹⁷ Palamas İznik'te bir Müslüman cenaze törenini yöneten ve "tassiman" (danışman) olarak kaydettiği imamla da münazaraya girmiş, Müslüman ve Hristiyan halkın da katıldığı bu diyalogun sonunda her iki taraf karşısındakinin bir gün kurtuluşla ilgili mutlak hakikati kabul edeceği temennisiyle ayrılmıştır.¹⁸ Gerek Osmanlı hanedan üyelerinden biriyle, gerekse bilge kişilerle yaptığı münazaralarda Palamas'a karşı düşmanca tavır sergilenmemesi, esir bir Başpiskopos'un kayıtları çerçevesinde Osmanlı'da gayri müslimlerle toplumsal uzlaş politikasının önemine dikkat çekmektedir.

Osmanlı'nın erken dönemlerinde Müslüman ve gayri müslim ilişkileri açısından değerli bilgiler veren Palamas'ın bizzat Orhan Gâzi'nin önerisiyle üst düzey din bilgelerinin katılımıyla gerçekleştirilen münazarada bulunması,¹⁹ aynı zamanda beylikler dönemi Osmanlı'sında farklı dinlerden âlimlerin kendi argümanlarını ortaya koyabildikleri açık bir tartışma ortamının mevcudiyetini göstermektedir. Belli başlı teoloji konuların tartışıldığı bu münazaranın sonunda Türkler saygılı bir şekilde Palamas'tan ayrılırken, eserde "Chiones" (Χίονες)²⁰ olarak bahsedilen muhtedilerden biri kendisini tokatlamış, bu tavrı kınayan Türkler, suçluyu cezalandırılması için padişahın huzuruna götürmüşler.²¹ Bu kayıtlardan Osmanlı'nın gayri müslim tebaası arasında İslam'ın teşvik edilmesiyle birlikte, Müslüman olmaya zorlanmayıp kendi inançlarında serbest bırakıldıklarını, kendilerine karşı hoşgörü geleneği ve zimmet hukuku çerçevesinden yaklaşıldığını göstermektedir.

İslam tarihinin erken dönemlerinden itibaren gayri müslimlerin temel hakları korunarak güvenlikleri sağlanan tebaa olmanın ötesinde, hükümdarın özel doktoru gibi önemli konumlara geldiklerinin örneği Osmanlı Beyliği'nde de görülmektedir. Karaciğerinden rahatsız olan Orhan Gâzi'yi tedavi eden Hristiyan Doktor Taronites'in, hükümdarın Palamas'la ilgili kararını etkileyecek kadar saygı gördüğüne dair kayıtlar²² bu görüşü desteklemektedir.

¹⁷ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 49-51.

¹⁸ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 54-58.

¹⁹ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 51-52.

²⁰ Palamas'ın "Chiones" (Χίονες) şeklinde kaydettiği kelimenin Ahiler, Yahudi veya Hristiyan muhtediler gibi çeşitli anlamlar içerdiğiyle ilgili tartışmalar için bk. Georgiades Arnakis, "Gregory Palamas, the Χίονες, and the fall of Gallipoli", *Byzantion* 22 (1952): pp. 305-312; Elli Kohen, *History of the Turkish Jews and Sephardim* (Lanham: University Press of America, 2007), s.179-180.

²¹ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s.62-69.

²² Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s.51. İbn Battûta, tasvip etmediği benzer bir saygının Aydınöğlu Mehmet Bey'in sarayında bir Yahudi doktoruna karşı gösterildiğini aktarmaktadır. Bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s.423.

Kadınların Rolü

Osmanlı'nın yaklaşık ilk yüz elli yılını yansıtan seyyahların kayıtlarında Anadolu Beylikleri'nde kadınların toplumsal konumuyla ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Bu, farklılık aynı zamanda bahsi geçen bir buçuk asırlık süre içerisinde Beylikler'de İslam algısının zamanla yerleşik toplumlara özgü karakter kazanmasıyla da yakından ilgilidir. Örneğin, İbn Battûta, genel olarak Anadolu Beylikleri'nde kadınların toplumsal konumuyla ilgili bilgi verirken, onların yüzlerini örtmediklerini, misafire karşı akraba veya ev halkından biri gibi davrandıklarını, kadınların ailenin erkekleri aracılığıyla misafirlere bol bol yiyecek gönderdiklerini ve karşılığında hayır dua istediklerini, misafiri yolcu ettiklerinde yakın birisi gibi üzüntülerini gözyaşlarıyla belli ettiklerini kaydetmektedir.²³ İbn Battûta'nın bir diğer kayıdından Osmanlı'da kadınların serbest yolculuk yapabildiği anlaşılmaktadır. Seyyah, İznik'ten Yenice'ye doğru yolculuğu sırasında bir Türk kadının atın üzerinde yanında hizmetkârıyla birlikte yolculuğa çıktığını anlatmaktadır.²⁴

Yaklaşık bir asır sonra Anadolu Beylikleri'nde bulunarak toplumsal yapıyı gözlemleme fırsatı bulan Bertrandon de la Broquiere, Antakya yakınlığında ilk kez bir Türkmen evinde gecelediği zaman o sırada yüzü kapalı kadınları gördüğünü kaydetmekte, siyah etamenden olan dört köşeli ve çok ince bir kumaştan yapılmış yüz örtülerinin aynı zamanda zenginlik derecesine göre kıymetli taşlarla ve paralarla süslendiğine dair izlenimlerini aktarmaktadır.²⁵ Bertrandon'un Osmanlı kültüründe üst düzey devlet erkânından düğün kutlamalarına katılan kadınlarla ilgili Edirne'deki gözlemlerinde de benzer bilgilere rastlanmaktadır. Osmanlı hükümdarı II. Murad'ın Rumeli Beylerbeyinin kızına gönderdiği düğün hediyesini otuzdan fazla kadının refakatinde paşalardan birinin karısının götürdüğünü, paşanın karısı dâhil kadınların altın sırmalı kırmızı kumaştan elbise giydiğini, yüzlerinde kıymetli taşlarla bezenmiş incecik kumaştan çok süslü bir peçe kullandıklarını, bacaklarını atın iki tarafına atarak krallar gibi at üzerinde gittiklerini, kadınların bazılarının bindiği atların çok süslü eğreri olduğunu anlatır.²⁶

²³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 401-402.

²⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 431.

²⁵ Bertrandon, *Denizası Seyahati*, s. 163-164.

²⁶ Bertrandon, *Denizası Seyahati*, s. 251.

Bertrandon'a yakın dönemde Osmanlı topraklarında bulunmuş Macaristanlı György de kadınların giyimleriyle ilgili bilgi verirken, kendi toplumundan farklı olarak Türk kadınlarının büyük bir tevazu içinde giyindiklerini, giyim kuşamlarında aşırılığa ve süse yer vermediklerini anlatarak başlarını çeşitli örtülerle örttüklerini, örtünün yüzlerinin sağ tarafına yakın kısmını aşağı doğru sarkıttıklarını, evlerinden çıkmaları gerektiği veya evlerinde yabancı birisine karşı örtüyü gözleri dışında bütün yüzlerini örtmek için kullandıklarını aktarmaktadır.²⁷

Seyyahlar konar-göçer ve yerleşik hayatta kadınların değişen giyim tarzıyla ilgili verdiği bilgiler dışında, yönetici aileye mensup kadınların yönetim alanında önemli nüfuza sahip olduklarını da göstermektedir. İbn Battûta diğer beyliklerde huzuruna çıktığı yöneticiler gibi, Kayseri'de de kendisine "ağa" kelimesiyle hitap olunan, bölge kadınları arasında iyi kalpliliği ve cömertliği ile tanınan Alâeddin Eretna Bey'in hanımlarından Togay Hatun'un huzuruna çıktıklarını tasvir etmektedir. Seyyahın kayıtlarına göre, kendilerini ayakta karşılayarak güzel sözler söyleyen Togay Hatun, yemek hazırlanmasını emretmiş, ayrılırken genç hizmetkârlarından biriyle kendilerine koşum takımı eksiksiz hazırlanmış bir at, elbise ve para gibi hediyeler göndermiş ve kendi gelemediği için özür dilemiş.²⁸ İbn Battûta benzer bir deneyimi Osmanlı Beyliği'nde, Orhan Gâzi'nin hanımı Beylûn (Nilûfer) Hatun'un yönetimindeki İznik'te de yaşamıştır. Seyyah, yaklaşık kırk gün kaldığı İznik'te kentin fıkıh bilgini Hacı Alâeddin Sultan Öyûkî tarafından, bir kısım saray hizmetkârıyla birlikte oturduğu İznik'in "ahalisine hükümrânlık eden erdemli, iyi yürekli bir kadın" olarak isimlendirdiği Beylûn Hatun'a götürüldüğünü, Hatun'un kendilerine ikramda bulunduğunu, iyi davranarak yardım ettiğini anlatmaktadır.²⁹

İbn Battûta'nın seyahatnamesinde birkaç defa örnek verdiği gibi, genelde Anadolu Beylikleri'nde özelde Osmanlı Beyliği'nde şehre gelen önemli misafirlerle bölgenin hükümdarının, bilim adamlarının yanı sıra, yönetici konumda olan Bey'in hatunu da görüşmekteydi. Hükümdar hanımının şehrin halkı üzerindeki nüfuzunu gösteren XIV. yüzyılın sonuna ait bir diğer örnek Schiltberger tarafından aktarılmaktadır. 800/1397-98 yılında erkek kardeşi Bayezid'in (1389-1403), kocası Karamanoğlu Alâeddîn Bey'i yenmesinin ardından Melek Hâtun (Nefise

²⁷ Macaristanlı György, *Türkler*, s. 76.

²⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 415.

²⁹ İbn Battuta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 430.

Sultan) oğullarını ve onlardan birisini yönetime getirerek Osmanoğulları'na karşı savaşmak isteyen şehir halkını ikna ederek Karaman'ı kan dökülmeden Bayezid'e teslim etmiştir.³⁰

Ahilik Kurumu

Anadolu'ya Türk ve İslam kimliğinin kazandırılmasında önemli bir rolü olan Ahilik kurumu, ahi zaviyeleri ve ahilerin iş prensipleri konusunda diğer kaynaklarda rastlanmayacak bilgi İbn Battûta'nın seyahatnamesinde derlenmiştir.³¹ Ahilerin Anadolu'da yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirde bulunduklarını kaydeden İbn Battûta, ahilerin görevleri arasında, "şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, çeşitli sebeplerle haydutlara katılanları temizleme" gibi hususları sıralamakta ve bu konularda onların eşine dünyada rastlanmadığını sözlerine eklemektedir. Seyyah "ahi"nin tarifini "sanat ve zanaat erbabını toplayan, işi olmayan genç bekârları bir araya getiren şahıs" olarak açıklamakta ve bunun "Fütüvvet" olduğunu belirtmektedir.³²

İbn Battûta'nın kayıtlarına göre, önder ahi tekke yaptırır, dayar döşer, kendisine bağlı ahiler ikindiye kadar çalışır, ikindiden sonra parayı başkana verir, tekkenin ihtiyaçları bu parayla karşılanır, yalnız tekkede yaşayanların değil, aynı zamanda o esnada beldeye gelmiş yolcu da hemen tekkeye davet edilerek bölgeden ayrılışına kadar orada misafir edilirdi. Ahiler bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanı bir araya gelerek beraber yemek yer, türkü söyler ve raks ederler. İbn Battûta "fityân" da adlandırılan ahileri pekçok meziyetlerine göre övmekte, dünyanın en ahlaklı ve erdemli insanları olarak methetmektedir. Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışlarının bir kadar ahi tayfasını hatırlattığını kaydeden seyyah, yolculara gösterdikleri ilgi, sevgi ve kolaylık bakımından Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeyde olduklarını söylemektedir.³³

³⁰ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 42-43.

³¹ Geniş bilgi için bk. Mehmet Şeker, "İbn Battuta Seyahatnâmesi ile Fütüvvet-nâmelere Göre Anadolu'da Ahiler'de İktisadi Hayat", *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2021): 16-33.

³² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 403-404.

³³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 404.

İbn Battûta'nın Anadolu halkı ve şehirleriyle ilgili olumlu cümleler kurmasının başlıca nedeni, zaman zaman halktan gördüğü ilgiyle birlikte, ahi zaviyelerinde gördüğü dikkat ve alakadır. Seyyah, ahi zaviyelerinde gördüğü misafirperverlik, yardım ve ilgi dolayısıyla ulaştığı Anadolu şehir ve kasabalarında ilk önce ahi zaviyesi sormuş, Anadolu'da yolculuğu sırasında Ahi tekke ve zaviyeleri bulamadığı az sayıda kasabada sıkıntılı yolculuk geçirmiştir. Örneğin seyyah, Osman gâzi döneminde 1291-1292 yılları arasında fethedilmiş Göynük'e geldiğinde de bir ahi zaviyesi sormuş, fakat halkının büyük çoğunluğunu hristiyanların oluşturduğu kasabada bir Hristiyan kadının evinde kaldığında ahi zaviyelerindeki rahatlığı bulamadığı gibi, ihtiyaçlarını para karşılığında gidirmiştir.³⁴ Aynı şekilde İbn Battûta, yolculuğundan birkaç sene önce fethedilen Mudurnu'da da ahi zaviyesinde yer bulamayınca sıkıntı yaşamıştır.³⁵

İbn Battûta Osmanlı Beyliği'nde bulunan Geyve'de bir ahi zaviyesinde gördüğü misafirperverliği özellikle kaydetmektedir. Zaviyede İbn Battûta'nın "Yüce Peygamberimizin ve ashabının lisanı olan eski Arapça konuştuğu" düşüncesiyle kendilerine çok özel davranılmış, bol ikramda bulunulmuştur.³⁶ Özellikle kışın devam eden yolculuğunun bu sıkıntılı günlerinin ardından Bolu'da ahi zaviyesinde gördüğü rahatlığın ardından İbn Battûta şu ifadelerle şükranlarını bildirmektedir: "Hak Teâla yabancılara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımını esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalarıymışçasına bağrına basan bu dervişlere en güzel mükâfatı versin! O geceyi huzur içinde geçirdik; içimiz rahat, bedenimiz dingin..."³⁷

Seyyahın Osmanlı Beyliği topraklarındaki yolculuğunun Muharrem ayına tekâbül etmesi üzerine Aşûre günüyle ilgili kaleme aldığı gözlemleri, ahi zaviyelerinin Osmanlı'nın dini hayatındaki rolünü göstermesi açısından da önemlidir. İbn Battûta Bursa'da yiğitlerin büyüklerinden Ahi Şemseddin zaviyesinde konakladıkları sırada Aşûre gününün geldiğini, akşamleyin zaviye sahibinin büyük bir ziyafet düzenlediğini, ordunun kurmaylarından halka kadar çok sayıda insanın şölene davet edildiği, beraberce iftar edildiğini, güzel sesli hafızların Kur'ân okuduklarını, ardından Vaiz Mecdüddin Konevî'nin etkili bir vaaz verdiğini, daha sonra ise sema ve raksa kalkıldığını anlatır. Seyyah, 1333 yılının 21

³⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 433.

³⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 433-435.

³⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 432.

³⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 437.

Eylül'üne denk gelen Aşûre günü geç saatlere kadar Ahi Şemzeddin zaviyesinde vaiz Mecdüddin'in verdiği vaazi dinledikten sonra Kurân-i Kerîm okunduğunu ve ardından sabah namazının kılındığını aktarmaktadır.³⁸

Tablo 1. *İbn Battûta'nın kayıtlarında Osmanlı Beyliği'nde ahi zaviyeleri*³⁹

Şehir	Ahi zaviyesi	Etkinlik
Balıkesir	Ahi Sinan zaviyesi	
Bursa	Ahi Şemseddin zaviyesi	Aşûre gecesi çok sayıda insanın zaviyede iftar etmesi, sabah namazına kadar Kur'ân okunması, vaaz dinlenilmesi, zikir ve ibadetle zaman geçirilmesi
İznik	Ahi yiğitlerinden birinin zaviyesi	
Geyve (İznik yakınlarında)	Ahi zaviyelerinden biri	Ahilerin misafire bol ikramda bulunulmasının sebeplerinden biri: "İbn Battûta'nın "eski Arapçayı konuşması, bu dilin Yüce Peygamberimizin ve ashabının dili olması"

Şehir ve Konargöçerlik Hayatı

XIV-XV. Yüzyılda Anadolu'da bulunmuş seyyahların ilgili kayıtlarında Osmanlı Beyliği'nde Bursa, İznik, Edirne örneğinde şehir hayatının yanı sıra konargöçer hayatın unsurlarına dair önemli bilgiler verilmektedir. Seyyahların tasvirlerinde daha detaylı şekilde anlatılan şehir, kuruluş döneminde Osmanlı'nın uzun süre başkenti, aynı zamanda kalabalık ve fetihten sonra daha da gelişerek zenginleşmiş⁴⁰ bir şehri olan Bursa'dır. Osmanoğulları'nın başkenti Bursa'yla ilgili detaylı bilgiler veren İbn Battûta, geniş caddeleri ve güzel çarşıları, etrafını çeviren bahçeleri ve gür çaylarıyla muazzam bir şehir olduğunu, şehir dışında sıcak akan bir memba üzerinde biri erkekler, diğeri kadınlara ait iki hamam yaptırıldığını, uzak diyarlardan gelen hastaların bu kaplıcalarda şifa bulduklarını kaydeder.⁴¹ Türkmen hükümdarlarından biri tarafından yaptırılmış ve yolcuların üç gün kalarak doyurulduğu bir zaviye bulunduğunu kaydeden seyyah, aynı zamanda

³⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 429-430.

³⁹ Diğer Anadolu Beylikleri'ndeki Ahi zaviyeleriyle ilgili benzer tablo için bk. Elnura Azizova, "XIV. Yüzyıl Müslüman Seyyah ve Coğrafyacıların Kayıtlarında Anadolu Beylikleri'nde Sosyo-Ekonomik Hayat: Hamidoğulları Örneğinde", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu – V Hamidoğulları Beyliği Bildirileri*, ed. Mehmet Şeker vd. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022, s. 136-139.

⁴⁰ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, s. 172.

⁴¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 428. İbn Fazlullâh el-Ömerî de Anadolu beylikleriyle ilgili başlıca iki ravisinden biri olan Cenovalı seyyah Balaban'ın aktardıkları doğrultusunda Bursa'nın öksürük ve felce iyi geldiği için farklı yerlerden tedavi amacıyla gelerek iyileşen insanların yararlandığı kaplıcalardan bahsetmektedir. Bk. el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr*, s. 42.

Aşûre gününü büyük bir kalabalıkla sabaha kadar Kur'ân kıraati, vaaz ve zikirle geçirdiği Ahî Şemseddin'in zaviyesinden bahsetmektedir.⁴² Osmanlı yönetimine geçmesinden kısa süre sonra Bursa'da bulunan İbn Battûta'nın kayıtları Türk-İslam medeniyenin sosyo-kültürel hayatla ilgili önemli unsurlarının artık şehre hâkim olduğunu göstermektedir. Seyahati sırasında Bursa'nın İhtiyaruddin Urhan Bek'in (Orhan Bey) yönetiminde olduğunu kaydeden İbn Battûta, Orhan Bey'i Türkmen sultanlarının mal, ülke ve askerce en büyüğü olduğunu, yüze yakın kalesi bulunduğunu,⁴³ zamanının büyük bir kısmını bu kaleleri dolaşarak etrafı kolaçan etmek, eksiklikleri tamamlamakla geçirdiğini, herhangi bir yerde bir aydan fazla kalmadığını, daim gazayla uğraştığını anlatır.⁴⁴

İbn Battûta'dan yaklaşık yirmi yıl sonra Bursa'da bir esir olarak iki gün bulunan Gregory Palamas'ın Bursa'yla ilgili kayıtları sadece bölgedeki Hristiyan halkın kendisine gösterdiği ilgiyle sınırlıdır.⁴⁵ Palamas'tan farklı olarak yine bir esir olarak bulunduğu Bursa'yla ilgili detaylı bilgi veren Schiltberger'in kayıtlarına göre şehir iki yüz bin haneden oluşur.⁴⁶ Schiltberger şehirde Hristiyan, Müslüman veya Yahudi olduğuna bakılmaksızın fakirlerin kaldığı sekiz hastane bulunduğunu kaydetmektedir.⁴⁷ Schiltberger'in kayıtlarına göre, Bursa'da kaliteli ipek üretilmekte ve dış ticareti yapılmaktaydı.⁴⁸

Schiltberger'den yaklaşık otuz sene sonra Bursa'yı ziyaret eden Fransız seyyah Bertrandon, şehri ticarete çok ilerlemiş ve Türklerin sahip olduğu şehirlerin en güzeli şeklinde tasvir eder. Seyyah, şehre girişinde Anadolu'daki yolculuğunun büyük bir kısmını birlikte geçirdiği hac kafilesini karşılamaya gelen Bursa'lıların kendisini de hacdan dönen bir Müslüman zannederek elini

⁴² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 428-429.

⁴³ İbn Fazlullah el-Ömerî de Cenovalı seyyah Balabân'dan naklen Orhan Bey'in kalelerinin sayısının elliden fazla olduğunu kaydeder. Bk. el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr*, s. 42.

⁴⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 430. İbn Battûta'nın yolculuğu sırasında Bursa'da bulunmayan Orhan Bey, kendisiyle İznikte görüşmüştür. Seyyid Kâsım Bağdâdî'nin İbn Battûta'dan kısa süre önce, fethinden yaklaşık iki yıl kadar sonra Bursa'da Orhan Bey'i sarayında ziyaret ettiğine dair değerlendirme için bk. Hakan Yılmaz, "Seyâhat-nâme'sinin orijinal nüshasına göre Hacı Kâsım el-Bağdâdî'nin Bursa seyahati (724-725/1324)", *Bursa Günlüğü* 10 (Eylül-Ekim-Kasım, 2020: 89-90).

⁴⁵ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 49.

⁴⁶ Schiltberger'in kaydettiği hâne sayısı mübalağalı veya yanlış kabul edilmekle birlikte, Bursa'nın dönemin Batı Anadolu'sunun en muazzam şehirlerinden biri olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bk. Halil İnalçık, "Bursa", *DİA*, 6, 1992, s. 446.

⁴⁷ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 100.

⁴⁸ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 89.

öptüklerini anlatırken Osmanlı'da hacdan dönenleri karşılama töreniyle ilgili bilgiler de vermektedir.⁴⁹ Bir Floransalının hanında kaldığı on günlük sürede şehri gezerek yeterli inceleme yapma fırsatı bulan seyyah, Bursa'da darüşşifaların ve muhtaçlara ekmek ve et gibi yiyecekler verildiği üç dört imarethane bulunduğunu kaydeder.⁵⁰ Seyyah Bursa'nın ekonomik durumunu anlatırken ticarete çok geliştiğini, çarşısında her cinsten ipekli kumaşlar, kıymetli taşlar ve bol miktarda ucuza alınacak incilerin, pamuklu kumaşların ve sayılamayacak kadar çeşitli eşyanın satıldığını kaydeder.⁵¹ Bursa'da köle satışıyla ilgili bir kıyaslama yapan seyyah çarşıya yakın bir yerde başka bir pazarın da bulunduğunu, diğer ürünlerle birlikte kadın ve erkek hristiyan kölelerin satıldığını kaydetmektedir. Alıcıların kadın kölelerin sadece yüzlerini, ellerini ve biraz da kollarını görebildiğini yazan seyyah, Şam şehrinde on beş on altı yaşlarında zenci bir kızın neredeyse çırlıçplak şekilde biraz örtüyle sokaklarda dolaştırıldığını anlatarak kıyaslama yapmaktadır.⁵² Bertrandon Türkiye hükümdarlarının medfun bulunduğu Bursa'nın en yiğit ve gözüpek Türklerden Hamza Paşa tarafından yönetildiğini, bu nitelikleri sayesinde başında bulunduğu ülkeyi ayakta tuttuğunu belirtmektedir. Bertrandon Hamza Paşa'nın yönetimindeki halkın Sultan Murad'a itaat edildiği gibi kendisine itaat ettiğini, sultanın istediği zaman Hamza Paşa'nın kendisine yirmi bin adam verdiğini kaydeder.⁵³

Bertrandon'dan kısa süre sonra Bursa'da bulunmuş bir diğer Batılı seyyah Pero Tafur'un da şehrin ekonomik durumu ve uluslararası ticaretteki konumuyla ilgili aktardığı bilgiler önemlidir. Bursa'da evi bulunan bir Cenevizli arkadaşının refakatinde şehri gezen Tafur, surları bulunmamakla birlikte Bursa'nın Türkiye'deki diğer şehirlerden daha büyük, daha iyi durumda ve daha zengin olduğunu "sanırım bugün Türkiye'nin hiçbir yerinde ne bu kadar büyük bir şehir, ne bu kadar fazla sayıda insan, ne de bu kadar zengin başka bir yer bulunur" ifadeleriyle teyit eder. Bursa'nın yaklaşık dört bin civarında nüfusu bulunduğunu kaydeden Tafur, özellikle Türkler'in eline geçtikten sonra ekonomik açıdan gelişmesinin nedenini körfezin uluslararası ticaretteki rolünün yanı sıra, Türkler için ülkelerine giden bir geçiş yolu olmasına bağlamaktadır. Seyyah kara yoluyla Pers ülkesinden büyük miktarda mal getirilen, ayrıca Yunanistan'a çok yakın

⁴⁹ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 199.

⁵⁰ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 200-201.

⁵¹ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 202.

⁵² Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 202-203.

⁵³ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 203.

mesafede bulunan Bursa'yı Türklerin bir liman gibi kullandıklarını ve burada büyük ambarlar kurduklarını kaydederek şehrin uluslararası ticaretteki konumunu analiz eder.⁵⁴

Orhan Gâzi, I. Bayezid, II. Murad gibi Osmanlı hükümdarların dönemlerinde Bursa'da bulunmuş Avrupalı seyyahların kayıtları, Bursa örneğinde Osmanlı Beyliği'nde şehir hayatının ekonomik, sosyal, dini ve kültürel yapısıyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Seyyahların kayıtlarında benzer şekilde İznik ve Edirne gibi farklı dönemlerde Osmanlı Beyliği'nin yönetimine geçmiş şehirlerle ilgili kayıtlar da bulunmaktadır.⁵⁵

Seyyahlar Osmanlı Beyliği'nde şehir hayatının unsurlarıyla ilgili çarşılar, hamamlar, hanlar, kervansaraylar, zaviyeler vs. önemli kurum ve tesislerden bahsetmektedirler. Özellikle Bursa şehri örneğindeki bu bilgiler Osmanlı'nın kuruluş döneminde şehirlerde canlı sosyo-ekonomik hayatın yaşandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, seyyahların dikkatini çeken umuma açık erkek ve bayan hamamları, farklı dinlerden insanların tedavi olduğu hastane ve imarethane gibi yapılar, toplumsal olarak temizliğe önem verilmesi, ihtiyaç sahiplerine sağlık ve yiyecek hizmetlerinin verilmesi gibi içtimaî ve beledî hizmetleri karşılayan hayır kuruluşlarının işlevselliğini göstermektedir.

Bahsi geçen şehirlerin ve sosyoekonomik yönden tarım toplum yapısına uygun köy ve kasabaların yerleşik hayatı haricinde, Osmanlı'nın kuruluş döneminde nüfusun önemli bir kısmı, temel uğraşısı hayvancılık olan konargöçer hayat yaşamaktaydı. Seyahatname yazarları, toplumun bu yapısına da ışık tutmakta, halkın yanı sıra Osmanlı hükümdarlarının da belli dönemleri yaylakta geçirmesiyle ilgili bilgiler vermektedirler. İbn Battûta yolculuğunun Anadolu Beylikleri'nde geçen kısmında konargöçerlikle ilgili detaylı bilgiler aktarmakla birlikte⁵⁶ Osmanlı topraklarında konuyla ilgili fazla detay vermemektedir. İbn Battûta'dan yaklaşık yirmi sene sonra Osmanlı Beyliği'nde, Orhan Bey'in yazı geçirdiği yaylakta bulunmuş Gregory Palamas'ın konuyla ilgili kayıtları önemlidir. Palamas, Bursa'dan iki günlük mesafede, koyu gölgeli ağaçların süslediği,

⁵⁴ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, s. 172.

⁵⁵ Örneğin bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 430-431; Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, s. 149-153.

⁵⁶ Seyahatnâmesindeki diğer ilgili kayıtların yanı sıra, İbn Battûta, 1333 yılında Aydınogulları hükümdarı Mehmed Bey'in, serin olması sebebiyle yazları ikame ettiği Bozdağ'daki sayfiyesinde göçebe çadırı ve diğer konargöçerlik unsurlarıyla ilgili daha detaylı bilgiler vermektedir. Bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 419-420.

uzaklardaki dağlarla çevrili bir tepenin üzerinde kurulmuş bir köy olarak tasvir ettiği yaylağın buz gibi suyu, yazın bile çok serin bir iklimi olduğunu, bu sebeple Osmanlı hükümdarının (“barbar şeflerinin en güçlüsü”) yazı burada geçirdiğini kaydeder.⁵⁷

XV. yüzyılın başlarında Fransız seyyah Gilles Le Bouvier, toprakları İspanya’dan da büyük, her daim maiyetinde kendisini koruyan 20.000 askeri bulunmakla birlikte, Osmanlı hükümdarının yazın tarlalarda, güzel bir kasabanın yakınında, nehir üzerinde, çadırlarda oturduklarını kaydetmektedir. ⁵⁸ Aynı yüzyılda Osmanlı topraklarında esir olarak yaşamış Macaristanlı György, “En üst düzey yöneticiler bile, eğer bir sefere çıkmayacaksa yaz aylarında, hiç düşünmeden evinden ayrılıp güzel ve hoş yaylalara gider, çadırlarda yaşayıp kendini ava ve hiç durmak bilmeyen eğlencelere verir” sözleriyle Türklerin yerleşik hayata geçmekle birlikte konargöçer hayattan vazgeçemediklerini kaydetmektedir. György, Türklerin çok kalabalık olmaları sebebiyle sürüleri ve hayvanlarına yetecek kadar toprak aradıklarını, sürülerini doyurmak için elverişli otlakların peşinde gezip dolaştıklarını, kış aylarında güneye, daha sıcak bölgelere, yaz aylarında ise kuzey bölgelerine çıktıklarını kaydeder ve konargöçer bir ailenin sahip olduklarıyla bir orduyu beslemeye ve donatmaya gücü yeteceği halde çadırlarda mütevazı hayat sürdüklerine hayret eder. ⁵⁹ Macaristanlı György ile yakın dönemde, 1437-38 yıllarında Osmanlı Beyliği’nde bulunmuş İspanyol Pero Tafur, şehirlerin yanı başlarında bulunmasına rağmen, halkın da sultan II. Murad’ın da bazı durumlar dışında şehre gitmediklerini kaydetmektedir. Seyyah, ordugâhın kaldığı kışlakla ilgili gözlemlerini aktarırken insanların evlerinde olduğu gibi rahatlıkları için gerekli her şeye sahip olduklarını, çadırların ve kalınan yerlerin güzel olduğunu, kendisine hiç bitmeyen şekilde gözüken uğraşlarının halkın uzun süre kullanarak alışık olduklarını, bu sebeple herhangi bir hoşnutsuzluk göstermediklerini eklemektedir.⁶⁰

⁵⁷ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 49.

⁵⁸ Gilles Le Bouvier, *Le Livre*, p. 92.

⁵⁹ Macaristanlı György, *Türkler*, s. 67.

⁶⁰ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi*, s. 150-151.

Kültürel Hayat

Kutlamalar

Müslüman Türklerin kültürel hayatının toplumsal açıdan en neşeli ve hareketli dönemlerini oluşturan Ramazan ve Kurban bayramları, Cuma günleri, hacı kabilelerinin karşılanması, mevlid, düğün ve sünnet gibi özel günler Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş döneminde bölgede bulunmuş seyyahların da dikkatini çekmiş, bahsi geçen günlere özel notlar almışlar. Anadolu'daki yolculuğu sırasında 1333 yılının Ramazan ayının önemli bir kısmını Hamidoğulları ve İnançoğulları topraklarında geçiren İbn Battûta'nın notları,⁶¹ genel olarak Beylikler dönemi Anadolu'sunda Ramazan kültürüyle ilgili detaylı bilgi vermesi açısından önemlidir. İbn Battûta, Ramazan Bayramı sabah namazı için sultanın askerleriyle camide bulunduğunu, bayram namazının ardından konağa gidildiğini, fıkıh bilginleri, şeyhler ve ahılar için ayrı bir sofra, yoksullar, düşkünler için başka bir sofra kurulduğunu kaydetmektedir. Bölgede bayram alayının mezarlıkta başladığını kaydeden seyyah, ahi yiğitlerinden oluşan zanaat erbabının davul zurna, borularıyla kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlandıklarını, tepeden tırnağa silah kuşanarak ihtişam yarışına girdiklerini, her zanaat erbabının yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıdıklarını, mezarlıklarda kestikleri kurbanları ekmekle beraber fakir fukaraya dağıttıklarını kendi notlarına eklemekle canlı bir Ramazan Bayramı tablosu çizmektedir.⁶²

Otuz seneye yakın Müslümanlar arasında geçirdiği dönemin ilk altı senesi I. Bayezid dönemi Osmanlı Beyliği'nde geçen, dolayısıyla Türk-Müslüman toplumun geleneklerinde pekçok hususu ilk defa Osmanlı toplumunda gözlemleme fırsatı bulan Schiltberger de, Ramazan ve Kurban bayramlarıyla ilgili bilgiler vermektedir.⁶³ Altmış arkadaşıyla birlikte esirlikten kaçmaya çalıştıkları için dokuz ay zindanda tutulan Schiltberger'in, Ramazan bayramında Emir Süleyman'ın istirhamıyla I. Bayezid tarafından affedilerek bir daha kaçmayacaklarına dair söz alındıktan sonra kendilerine at verilip aylıklarının yükseltildiğine dair kayıtları,⁶⁴ Osmanlı sarayında Ramazan bayramına özgü geleneklere ışık tutması açısından önem arzeder. Müslüman toplumu içeriden gözlemleme fırsatı ilk defa Osmanlı'da esir olarak geçirdiği döneme ait olan Macaristanlı György de Ramazan ve Kurban

⁶¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, ss. 406-410.

⁶² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 410.

⁶³ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, ss. 157-159.

⁶⁴ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 45.

bayramlarıyla ilgili bilgi verirken akrabaların kabirlerinin ziyaret edilerek dualar okunduğunu, insanların birbirlerine sarılarak “Bayram kutlu olsun” dediklerini kayıtlarına eklemektedir.⁶⁵

Diğer Müslüman devletler gibi Anadolu Beylikleri’nde de Kurban Bayramının ardından hacıların Mekke’den geri dönüşü memleketlerinde bayram şöleni gibi kutlanmaktaydı. Osmanlı Beyliği’yle ilgili kayıtlarına Şam’dan itibaren başlayan Bertrandon, kendisi Şam’dayken Mekke’den Osmanlı topraklarına dönen bir hac kafilesine katılmış ve Bursa’ya kadarki yolculuğunu bu hac kafilesinde sürdürmüştür. Bertrandon üç bin deveden oluştuğu söylenen bu kervanın Şam’a girişinin iki gün iki gece kadar sürdüğünü ve bu olayın geleneğe uygun olarak büyük bir ihtişam içinde cereyan ettiğini kaydetmektedir. Bu kervanda Osmanlı hükümdarının tayin ettiği bir hac emirinin maiyetinde bulunan Türk hacılar da bulunmaktadır. Türk hacılar arasında Osmanlı Padişahı ailesinden bir Türk kadının, Anadolu Beylerbeyi Hamza Paşa’nın hanımının⁶⁶ geldiğini kaydeden Bertrandon, kadının üstünde altın işlemeli kumaşlar serilerek iyice örtülmüş ve güzel bir biçimde kuşanmış iki devenin taşıdığı bir tahtırevanda oturduğunu kaydeder.⁶⁷ Seyyah geleneğe göre Osmanlı padişahının kendi ülkesinden Mekke’ye gidecek insanlara munasip bir şahsı başkan olarak tayin ettiğini ve tebaasının ona da kendisine itaat ettikleri gibi her konuda boyun eğmelerini istediğini, kendisinin de böyle bir kervanla Bursa’ya kadar yolculuğunu devam ettirdiğini, Bursa’da yol üzerinde kendisinin Mekke’den geldiğini sanan insanların elini, eteğini öptüklerini, aralarında önemli kişilerin de bulunduğu kalabalığın kervanı görkemli bir şekilde karşılamak için yola çıktıklarını tasvir etmektedir.⁶⁸

Seyyahların kayıtları değerlendirildiğinde Anadolu Beylikleri’nde bayram günleri dışında Cuma gününün de bir bayram atmosferinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Kendisi de bir Müslüman olması hasebiyle Cuma günü etkinlikleriyle ilgili bilgileri diğer seyyahlarla kıyaslamada daha tafsilatlı olan İbn Battûta, Anadolu’daki duraklarında Cuma camiileriyle ilgili bilgiler vermekle birlikte, Candaroğulları yönetimindeki Kastamonu’da Cuma günü hükümdarın camide ve sarayında katıldığı faaliyetlerle ilgili en tafsilatlı gözlemlerini aktarmakta, böylece Anadolu Beylikleri’nde Cuma geleneğiyle ilgili örnek bir tablo

⁶⁵ Macaristanlı György, *Türkler*, s. 82.

⁶⁶ Bertrandon, *Denizasıırı Seyahati*, s. 197.

⁶⁷ Bertrandon, *Denizasıırı Seyahati*, s. 143-144.

⁶⁸ Bertrandon, *Denizasıırı Seyahati*, s. 199.

ortaya koymaktadır.⁶⁹ Macaristanlı György Cuma günlerini “Türklerin bayram günü” adlandırmakta ve bugünlerde her zamankinden daha dikkatli ve özenli bir biçimde namaz kılındığını, o anda orada bulunursa sultan ve tüm yöneticiler dâhil, herkesin Cuma günü şehirlerde “ana mescit” adlandırılan resmî ve merkezi mescitte toplanarak namaza kalıtdığını, Cuma namazı tamamlandıktan sonra imamın vaaz verdiğini ve ardından sultan adına sadaka dağıtıldığını anlatmaktadır.⁷⁰ Gregory Palamas’ın Cuma günü vardıgı Orhan Bey’in sayfiyesinde görevlilerinden birinin, şahzâde İsmail’e Cuma günü olarak belirlenen ulufe dağıtımını gerçekleştirmesiyle ilgili rapor verdiğine dair notları, Osmanlı Beyliği’nde Cuma günü gelenekleriyle ilgili teyit edici bir detay olarak görülebilir.⁷¹

Kültür ögesi olarak özel bir şekilde kutlanan düğün günleriyle ilgili bazı bilgiler de Osmanlı Beyliği’nde bulunmuş seyyahların kayıtlarına geçen gelenekler arasındadır. Osmanlı kültüründe düğün kutlamalarıyla ilgili Bertrandon’un Edirne’de gözlemleme fırsatı bulduğı, padişahın Rumeli Beylerbeyinin kızına gönderdiği düğün hediyesiyle ilgili notları, içerdiği detaylar açıdan önemlidir. Bertrandon, bu hediyeleri otuzdan fazla kadının refakatinde paşalardan birinin karısının götürdüğünü, paşanın karısı dâhil kadınların altın sırmalı kırmızı kumaştan elbise giydiğini, yüzlerinde kıymetli taşlarla bezenmiş incecik kumaştan çok süslü bir peçe kullandıklarını, bacaklarını atın iki tarafına atarak krallar gibi at üzerinde gittiklerini, kadınların bazılarının bindiğı atların çok süslü eğerleri olduğunu anlatır. Önlerinde yürüyen on iki-on üç erkek, iki çalgıcı ozan ve bir boruzan, bir büyük davul ve on üç çift kadar da genç uşak bulunduğunu kaydeden seyyah, hepsinin büyük bir gürültü ve şamata yaparak yürüdüğünü ekler. Bertrandon onların ardından yetmiş tane kalaylı tepsî içinde çeşitli reçel ve kompostolar, yine öyle tepsilerde on sekiz tane kızartılmış, kırmızı beyaz renklerle süslenmiş, burun-kulaklarına gümüş halkalar takılmış koyunun hediye olarak götürüldüğünün bilgisini verir.⁷²

Cenaze Merasimleri

Anadolu Beylikleri’nde cenaze merasimleriyle ilgili detaylı bilgilere, yine bir Müslüman olması hasebiyle törene bizzat katılmış ve diğer Müslüman bölgelerdeki benzer törenle karşılaştırmalı şekilde anlatmış İbn Battûta’nın kayıtlarında rastlanmaktadır. Seyyah, Hamidoğulları Beyliği’nde “Anadolu’nun öndegelen

⁶⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 440-441.

⁷⁰ Macaristanlı György, *Türkler*, s. 80.

⁷¹ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 50.

⁷² Bertrandon, *Denizâşırı Seyahati*, s. 251.

hükümdarlarından” olarak tasvir ettiği Ebû İshâk Bey’in çocuklarından birinin vefat ettiğini, ölüye feryadu figan etmeksizin cenazenin gömüldüğünü, ardından hükümdarın ve medresedeki öğrencilerin üç gün arka arkaya sabah namazını müteakiben mezarı ziyaret ettiklerini, kendisinin de ikinci gün halkla birlikte merasime katıldığını ve yaya olduğunu gören hükümdarın özür dileyerek kendisine bir at hediye ettiğini kaydetmektedir.⁷³ İbn Battûta’nın Anadolu Beylikleri’nde katıldığı bir diğer cenaze merasimi, Anadolu’daki son durağı ve kırk gün kaldığı Sinop’ta Candaroğulları’ndan İbrahim Bey’in annesinin cenaze törenidir. İbrahim Bey’in cenazeyi başı açık ve yayan olarak takip ettiğini, diğer kumandan ve kapıkullarının ise hem başlarını açtıklarını hem de kaftanlarını ters giydiklerini, yargıç, hatip ve hocaların ise başlarını açmamakla birlikte elbiselerini ters giydiklerini, sarık yerine siyah yünden bir bez doladıklarını tasvir eder. Seyyah bölgede yasin kırk gün sürmesinin, her gün sofralar kurularak ziyafetler verilmesinin bir gelenek olduğunu kaydederek bu defa da öyle yapıldığını eklemektedir.⁷⁴ Diğer beyliklerle kıyaslamada, İbn Battûta’nın Osmanlı Beyliği’ndeki cenaze merasimiyle ilgili kayıtları daha sınırlıdır. Seyyah, Osmanlı’nın başkenti Bursa’da Ahî Şemseddîn’in zaviyesinde Vâiz Mecdüddîn Konevî’nin Âşûrâ günü halka vaazından etkilenecek vecde gelerek ölen bir dervişin cenaze namazına ve defnine katıldığını belirtmektedir.⁷⁵

Schiltberger Müslümanların Muhammed Peygamber’in kanununa uyarak ne kral veya imparator ne de sıradan bir insanın önünde başlarını açmadıklarını, başlarındakini çıkarmadıklarını, fakat ölen anne-baba veya bir arkadaşın cenazesi önünde çıkardıklarını kaydetmekle, İbn Battûta’nın Sinop’ta cenaze töreninde gördüklerini teyit etmektedir.⁷⁶

Osmanlı Beyliği’nde cenaze töreniyle ilgili bilgi veren bir diğer seyyah, ilginç bulduğu bu töreni izleyen ve merakını sorularıyla gidermeye çalışan Gregory Palamas’tır. Orhan Gâzi’nin izniyle Bursa’dan gönderildiği İznik’te doğu kapısından çıkınca kente yakın bir yerde kullanıma hazır mermerden kesme bir küb gören Palamas, karşılaştığı insanlardan küble ilgili bilgi alırken kentin kapı tarafından çığlıklar eşliğinde bir grubun defnetmek için bir ölüyü taşıdıklarını görmüş, ilgisini çekmiş olmalı ki, gelenlerin hareketlerini görecektir, sözlerini duyacak kadar bir uzaklığa geri çekilmiştir. Palamas, gelenlerin kübün yanına vardıkta derin bir

⁷³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 407.

⁷⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 444.

⁷⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 429.

⁷⁶ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 160-161.

sessizliğe büründüklerini, ölünün içinde bulunduğu beyaz çarşafı kaplı tabutu kaldırarak kübün üzerine koyduklarını, sonra çevresinde toplanarak dini görevlerle ilgili şahsın, danışmanın (tassiman) kollarını havaya kaldırarak yüksek sesle bir şey söylediğini, ardından oradakilerin de aynı şekilde cevap verdiklerini ve bunu üç kez yaptıktan sonra tabutu defnetmekle görevli olanların alarak daha uzağa götördüklerini, geri kalanların ise danışmanlarla birlikte evlerine döndüklerini anlatmaktadır. Kente geri döndüğünde bahsi geçen din görevlilerine rastlayarak dışarıda yaptıkları dini töreni beğendiğini, Tanrı'ya ölü için dua edilmesini tasvip ettiğini bildiren ve Tanrı'ya söylenen sözlerin anlamını soran Palamas, Tanrı'dan ölen kişinin günahlarını bağışlamasını istediklerini öğrenince, bağışlayıcılık yetkisinin İsa Mesih'te olduğuna ve kendisinden bağışlanma istenmesinin gerekliliğine dair münazarayı başlatmıştır.⁷⁷

Misafir Ağırılama

Anadolu Beylikleri örneğinde Türk kültürüyle ilgili seyyahların dikkatini çeken önemli bir husus, misafir ağırılama geleneğidir. Özellikle İbn Battûta'nın Türklerin özellikleriyle ilgili sürekli vurguladığı konu, kadın veya erkek olsun, sıradan halktan hükümdara, hatipten kadıya, dervişlerden ahilere kadar toplumun neredeyse bütün kesimlerinin gelen misafirlere karşı yüksek ilgi ve alakasıdır. Seyyah, Anadolu'ya geldiğinden itibaren hangi zaviyeye giderse gitsin, büyük alaka gördüğünü, kadın veya erkek olsun komşuların kendilerine ikramda bulunduklarını kaydetmektedir.⁷⁸ İbn Battûtâ kendisi için her şehirde kurulan özel sofraları anarak "dünyanın en leziz yemekleri de burada pişer" sözlerini kayıtlarına eklemektedir.⁷⁹

Bir Müslüman olarak İbn Battûta'nın Anadolu'nun Türk-Müslüman toplumundan kendisine karşı yüksek misafirperverlikten bahsetmesi tabii bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Fransız seyyah Bertrandon de la Broquiere, gayrimüslim kılavuzla Türkmen çadırına uğradığı zaman kendisine yufkayla yoğurt ikram edildiğini anlatmakta,⁸⁰ Bursa yakınlarındaki bir köyde manda sütünden yapılmış, "kaymak" olarak adlandırılan çok lezzetli bir çeşit krema yediğinden bahsetmekte, yine aynı yerde Türklerin kendisine çok pişirilmeyen, şişe geçirilerek ızgarada yarı yarıya pişirilmiş et yedirdiklerini

⁷⁷ Demircan, *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*, s. 53-54.

⁷⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 401.

⁷⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 401.

⁸⁰ Bertrandon, *Denizâşırı Seyahati*, s. 168-170.

aktarmaktadır.⁸¹ Seyyah Anadolu Türkleri'nin sofra adabıyla ilgili detaylı gözlemlerini aktardıktan sonra sözlerini şu ifadelerle bitirmektedir: “yemek yerken çoğu zaman görmüşümdür, yanlarından bir fakir geçiyorsa onu kendileriyle birlikte yemek yemeğe davet ediyorlar... İşte bu, bizim hiç yapmadığımız bir şeydir”.⁸²

Ahi büyükleri başta olmak üzere hükümdar, kadı ve müderris gibi devlet erkânı ve nüfuzlu şahıslardan sıradan halka kadar gelen misafiri karşılıksız olarak ağırlamak ve ikramda bulunmak gibi Anadolu Beyliklerinde misafir ağırlama geleneğinin pek çok detayına İbn Battûta'nın seyahatnamesinde rastlanmaktadır. Bu detaylar incelendiğinde misafirliğin en az üç gün sürmek zorunda olduğu seyyahın Erzurum'la ve Osmanlı topraklarından Bursa'yla ilgili kayıtlarından anlaşılmaktadır. Erzurum'da yaşı yüzün üzerinde olan Ahi Tûmân'ın zaviyesini misafirliğin ikinci günü terk etmek istediklerinde, üç günden daha az misafir kalacakları takdirde zaviye ahilerinin şehirdeki itibarlarını yok edecekleri şeklinde itirazla karşılaşarak misafirliği üç güne tamamlayan İbn Battûta, Osmanlı Beyliği'nde de benzer bir misafirlik geleneğinden bahsetmekte, Bursa'da Türkmen hükümdarlarından biri tarafından yaptırılmış zaviyede gelenlerin üç gün kalarak doyurulduğunu anlatmaktadır.⁸³

İbn Battûta'nın kayıtlarından yolculuğun sıkıntılarını gidermek, yolcunun ve bineğinin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacı güden ahi zaviyelerinin hayırda yarışarcasına birbiriyle rekabet ettiği anlaşılmaktadır. Şehre gelen misafirin birkaç ahi zaviyesinden hangisinde kalacağını belirleyen husus misafiri ilk davet edene ait olduğu, zaviye sahipleri arasında anlaşmazlık çıktığı zaman kuraya başvurulduğu İbn Battûta'nın İnançoğulları yönetimindeki Lâdik'te yaşadıklarından anlaşılır.⁸⁴ Seyyah misafir ağırlama hakkının ilk davet edene ait olduğu geleneğini Sivas'ta Ahı Bıçakçı, Ahı Çelebi ve Alâeddîn Eretna Bey örneğinde de anlatmaktadır.⁸⁵

Esasen Türk-İslam medeniyeti kurumları içerisinde gerek maddî temizliğin gerekse dinî hassasiyetin bir göstergesi olan hamamlar, seyyahların da dikkatini çeken kültür ögesi olarak seyahatnamelerde kaydedilmektedir.⁸⁶ Anadolu Türk-

⁸¹ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 199.

⁸² Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 174.

⁸³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 418, 428.

⁸⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 408.

⁸⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 416.

⁸⁶ Örneğin, İbn Battûta Antalya'da pekçok hamamın bulunduğu, Bursa'da biri erkeklere, diğeri kadınlara ait iki hamam yaptırıldığı bilgisini vermektedir (bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 403, 428). Kendisinden yaklaşık bir asır sonra Osmanlı Beyliği'nde bulunmuş

lerinin dini hayatında önemli bir kurum olmakla birlikte hamamların, misafirperverlik kültürünün de bir parçası olduğu İbn Battûtanın aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır. Nitekim Lâdik'te Ahi Sinan'ın ve Ahi Tûmân'ın, Konya'da ahi büyüklerinden kadı İbn Kalemşâh'ın, Sivas'ta Ahi Bıçakçı'nın, Erzincan'da Ahi Nizameddîn'in misafiri olduğu zaman hamama götürülme, seyyaha gösterilen misafirlik hizmetinin bir parçası olarak kaydedilmektedir.⁸⁷

Beylerin ve yönetici sınıfa ait diğer yetkililerin bölgeye uğrayan misafirlerle ilgilendiklerine, çeşitli hediyeler verdiklerine ve ikramda bulunduklarına dair seyahatnamelerdeki kayıtlar Anadolu Beyliklerinde misafirperverlik kültürünün mozağini tamamlaması açısından önemlidir. İbn Battûta, daveti üzerine gittikleri Aydınöğulları hükümdarı Mehmet Bey'in ziyafetinden döndükten sonra hükümdarın koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdiğini kaydeder ve "Türklerde böyle bir adet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık" sözleriyle Anadolu Beyler'inin misafir kültürünü değerlendirir.⁸⁸ Seyyah, topraklarında bulunduğu Anadolu beylerinin misafire hilat takdim etmesi konusunda da detaylı bilgi vermektedir. "*Bu ülke beylerinin adetleri arasında yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak, ufak-tefek hediyeler vermek vardır*"⁸⁹ sözleriyle Anadolu beyliklerinin misafirlere karşı ilgi ve ihtimamını değerlendiren İbn Battûta, Anadolu'da bulunduğu neredeyse bütün şehir ve bölgelerin beylerinden hilat ve hediye almıştır. İznik'te karşılaştığı Osmanöğulları hükümdarı Orhan Bey'in kendisine kese kese dirhemler gönderdiğini kaydeden seyyaha,⁹⁰ Antalya'da Hızır Bey, Eğridir'de İshak Bey, Gölhisar'da Mehmed Çelebi, Alanya'da Yusuf Bey, Denizli'de Sultan Yınanç, Sivas'ta Alâeddin Eretna, Birgi'de Aydınöğlü Mehmed Bey, Ayasluk'ta Aydınöğlü Mehmed oğlu Hızır Bey, İzmir'de Aydınöğlü Sultan Mehmed'in oğlu Umur Bey, Bergama'da Yahşi Han, Balıkesir'de Demir Han, Gerede'de Şah Bey, Borlu'da Ali Bey, Kastamonu'da Süleyman Şah gibi Anadolu Beyliklerinin beyleri veya aile erkânı tarafından hediyeler sunulmuştur. Anadolu

Pero Tafur, yaylakta iskân eden halkın da sultan II. Murad'ın da hamama gitmek için yanbaşlarında bulunan şehre indiklerinin altını çizmektedir (bk. *Pero Tafur Seyahatnamesi*, s. 150-151). Macaristanlı György de yiyeceklerine, giyeceklerine ve vücut temizliklerine büyük önem veren Türklerin, ibadet için zaruri durumlarda yıkanmanın dini zorunluluk olması sebebiyle şehirlerinde her zaman açık hamamları bulunduğuna, hamam olmadığı yerlerde evlerinin bir köşesini bu husus için ayırdıklarına dikkat çekmektedir (bkz. Macaristanlı György, *Türkler*, s. 66-67).

⁸⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 409, 413, 416, 418.

⁸⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 420.

⁸⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 410.

⁹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 430.

beylerinin İbn Battûta'ya takdîm ettikleri hediyeler arasında kumaş ve giysinin yanı sıra binek, para ve diğer yol ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik hediyeler bulunmuştur.⁹¹

Yolculuğu sırasında topraklarında bulunduğu Dülkadiroğulları, Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Osmanoğulları gibi dört Türk Beyliği'nden son ikisinde yabancı elçilik heyetinde hükümdarın huzurunda bulunma şansı yakalamış bir seyyah olarak Bertrandon'un kayıtları, Beylikler dönemi Türk diplomasi tarihi açısından olduğu kadar, Anadolu'da hükümdarların misafirperverliği hususunda da önemli veriler sunmaktadır. Fransız seyyah, Konya'da Kıbrıs kralı elçilik heyetine katılarak Karamanoğlu İbrahim beyin,⁹² Milano dükalığının elçilik heyetine katılarak Edirne'de "Le Grand Turc" (Büyük Türk) olarak isimlendirdiği Osmanlı Sultanı II. Murad'ın huzuruna çıktığı zaman⁹³ hükümdarlar arasında hediyeleşmelere dair detaylı bilgiler aktarmakta, ayrıca, hükümdarın Rumeli Beylerbeyi'nin kızının düğününe gönderdiği hediyeleri de ayrıntılarına kadar kaydetmektedir.⁹⁴ Osmanlı devletinde bir savaş esiri olarak bulunmuş Schiltberger, Yıldırım Bayezid'in Pettau şehrini fethederek Bursa'ya geri döndükten sonra Mısır Sultanı'na, Bağdat ve İran krallarına, Beyaz Tataristan'a ve birçok ülkeye armağan olarak içinde soyluların da bulunduğu savaş esirlerini hediye olarak gönderdiğini kaydetmektedir.⁹⁵

İlmî Hayat

Anadolu Beyliklerinde özellikle Osmanoğulları topraklarında geçirdiği uzun süreli esirlik döneminde eğitim çevresini gözlemleme fırsatı bulunan Macaristanlı Gregory'nin kayıtları, bölgedeki ilim geleneği ve eğitim sisteminin tasviri açısından önemlidir. Eğitim hizmetleri de veren imarethânelerin yanı sıra, çok sayıda büyük okulun bulunduğunu kaydeden Gregory, sultanın, devletin yönetilmesi için ferman ettiği sivil yasaların ve kuralların öğretildiği bu okulları başarıyla tamamlayanları adalet kurumlarında veya idari göreve getirildiğini kaydeder. Eğitim düzeyine göre daha alt derecede olanları "müneccim", daha üsttekilerin ise "müderres" olarak tasnif eden Gregory, "danişment" adlandırılan bilgin hocaların, Kur'ân'ı ve ibadetlerle ilgili kuralları bilmesi gerektiği açıklamasında bulunur. György, kadı, kâtip ve hâkimlerden farklı olarak danişmentlerin devletten para yardımı

⁹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 405-442.

⁹² Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 184-187.

⁹³ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 242-247.

⁹⁴ Bertrandon, *Denizaşırı Seyahati*, s. 250-251.

⁹⁵ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 38-39.

almadıklarını, fakat sıradan halkın geri kalanlarının yükümlü olduğu hizmet ve zorunluluktan muaf olduğunu kaydeder.⁹⁶ Genel olarak Anadolu'daki dini grupları dörde ayıran György, birinci grubu oluşturan din adamlarının dinî yasanın uygulayıcıları ve yayıcıları olarak, yönetici vasfıyla halkın arasında oldukça saygı gören üst düzey görevliler olduklarını kaydeder. Onlar din kurumlarında, camilerde veya üniversitelerde hoca, hâkim ve başkan olmaktadır.⁹⁷

Anadolu şehirlerinin özelliklerini anlatırken camiler, hamamlar, çarşılarla birlikte medreselere de dikkat çeken, genellikle bu medreselere uğrayan, müderris veya hocalarına dair bilgiler veren İbn Battûta'nın kayıtları, XIV. Yüzyılın birinci yarısında Anadolu Beyliklerinde ilmi hayata dair önem arz eder. Seyyah Antalya'da Şihabeddîn el-Hamevî'nin şeyhliğini yaptığı medresede konakladığını, Eğridir'de Ulucami'nin karşısında bulunan ve Mısır, Suriye, Irak'ta eğitim görmüş, güzel ve akıcı Arapça konuşan, zamanın önde gelen erdemli, nükteli ve bilgin insanlarından olan Muslihiddîn isimli bir mollanın hocalık yaptığı medreseye indiğini, Birgi'de Muhyiddîn isimli müderrisin medresesinde misafir edildiğini, Safranbolu'da bir medresede kaldığını, Kastamonu'da Sadreddîn Süleyman'ın müderrislik ettiği medresede misafir edildiğini aktarırken⁹⁸ yolculuğu boyunca Anadolu Beylikleri döneminde Türklerin eğitim geleneğiyle ilgili genel manzarayı da çizmektedir. Seyyahın, Birgi'de medrese eğitimi, müderrisin konumu ve hükümdarın ilme ve âlime verdiği öneme dair aktardığı tafsilat Aydınogulları Beyliği örneğine ait olmakla birlikte,⁹⁹ genel olarak Beylikler dönemi Anadolu'sunda ilim kültürünü göstermesi açısından kayda değerdir.

İbn Battûta'nın medrese hocalarının yanı sıra, Anadolu Beyliklerinde neredeyse her yerleşim bölgesinde karşılaştığı, Hicaz, Suriye, Mısır, Irak ve İslam dünyasının diğer bölgelerinde eğitim almış, siyasi iradenin saygı gösterdiği,

⁹⁶ Macaristanlı György, *Türkler*, s. 83.

⁹⁷ Macaristanlı György, *Türkler*, s. 122-124.

⁹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 403, 406, 419-423, 438, 439.

⁹⁹ İbn Battûta, Birgi müderrisi Muhyiddin'i altın işlemelerle süslü geniş ve ağır bir elbise giyen, kibar ve süslü kelimelerle nazikçe konuşan, medresede temel ilimlerden branşlara kadar çeşitli dersler okutan bir âlim olarak tasvir etmekte, seyyahın "padişahlardan birinin huzurundayım galiba!" diyecek kadar şaşkınlığına sebep olacak şekilde nakışlı kumaşlarla kaplı bir sedir üzerinde oturarak kendisine büyük saygı duyan öğrencileriyle ve seyyahla birlikte yemek yediğini anlatmaktadır. Seyyah, Aydınogulları hükümdarının davetine icabet ettiklerinde hükümdarın müderrisi sağına oturarak ziyadesiyle saygı gösterdiğini, hükümdarın iadeyi-ziyareti zamanı müderrisin sağında oturduğunu kaydetmekte ve "Bu şekil oturuş Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdiği saygının en açık ifadesidir" sözleriyle ilim adamlarının Anadolu Türkleri arasındaki itibarına dikkat çekmektedir. Hükümdar İbn Battûta'dan Hz. Peygamber'in hadislerinden bir seçki hazırlamasını istemiş ve bu eserin Türkçe açıklamasını hazırlama görevini müderrise vermiştir. Bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, ss. 419-423.

bölgenin kadılığını, hatipliğini yapan fıkıh bilginleriyle ilgili kayıtları¹⁰⁰ da ilim kültürü içerisinde yönetici-bilim adamı ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Diğer beyliklerin yanı sıra, Osmanoğulları'nda da böyle bir ilişkiye İbn Battûta'nın İznik şehrinde yaşadıkları şahitlik eder. Yaklaşık kırk gün kaldığı İznik'te fıkıh bilgini, Hacı Alâeddîn Sultan Öyükî'nin misafiri olan seyyah, fakihin kendisini Orhan Bey'in hanımı Beylun Hatun'a götürdüğünü, beyin şehirde olmamasına rağmen Hatun'un kendilerini iyi karşıladığını, ikramda bulunarak yardım ettiğini anlatırken¹⁰¹ Osmanlı Beyliği'nde yönetici-ilim adamı ilişkisine de ışık tutmaktadır.

Sonuç

Anadolu'da özellikle Osmanoğulları topraklarında bulunma maksatları, dönemleri ve süreleri farklı olan XIV-XV. yüzyıl Avrupalı ve Müslüman seyyahların kayıtları sosyo-kültürel hayatın çeşitli yönlerine dair değerli bilgiler bulundurmaktadır. Özellikle Avrupalı seyyahların nazarında giderek Hristiyan topraklarının yeni sahiplerine çevrilen Türklerin karakter ve özellikleriyle ilgili bilgi verme ihtiyacı duyulduğu ve sunulan Türk imajının bazı önyargılar dışında genellikle olumlu yönde olduğu görülmektedir.

Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş dönemi için önem arz eden bir buçuk yüzyıla ait bu seyahatnamelerden toplumsal değişimin izlerinin tespiti mümkün olmakta, bu bağlamda özellikle kadınların konargöçer ve yerleşik toplumda değişen konumuyla ilgili bilgiler dikkat çekmektedir. Seyahatnameler Osmanoğulları'nın erken dönemlerinde fethedilen bölgelerin dini yapısındaki değişime dikkat çekerken, Müslüman ve gayrimüslim ilişkilerinin gelişim süreciyle ilişkili konularda da önemli detaylar sunmakta ve dönemin bir Hristiyan, hatta - İbn Battûta'nın kayıtları örneğinde- bir Müslüman devleti için alışılmışın dışında sürpriz bir hoşgörü ortamı tasvir etmektedirler.

¹⁰⁰ Seyyah, Eğridir hâkimi Ebû İshak Bey'in yanında oturan fıkıh bilgini Muslihiddîn'den; İnançoğullarından Sultan İnanç Bey'in maiyetindeki erdemli bilgin Fakîh Alâeddîn Kasamûnî'yi ve oğlu Murad Bey'in yanındaki fakihten; fakih ve âlimleri bir arada bulunduran, onlara büyük değer veren, aralarında çeşitli ilimlerde uzman Fakih Harizmi'nin de bulunduğu fıkıh bilginlerinden oluşan bir grubu daima yanında bulunduran Menteşeoğulları'nın hükümdarı Şucâeddîn Orhan Bey'den; Balıkesir'in kadılığını ve hatipliğini yapan fıkıh bilgini Musa'dan; Osmanoğulları topraklarından Mekece köyünde evinde geceledikleri bir fakihden; Gerede beyinin hatibi ve hocası olması hasebiyle geniş bir nüfuza sahip, Bey'in kendisini zaviyede ziyaret ettiği Şamlı hatip fakih Şemseddîn'den; Kastamonu'da dönemin önde gelen bilginlerinden, Irakayn, Tebriz, Dimaşk'ta okumuş, ders okutan ve müftülük yapan önder bir âlim olarak Taceddîn Sultan Öyükî'den bahsetmektedir (bk. İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 407, 410, 411, 428, 431, 438, 439).

¹⁰¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, s. 431.

Dininden bağımsız olarak seyyahların dikkat çektikleri hususlar arasında Anadolu'nun Türk-Müslüman halkının gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri önemli yer işgal etmektedir. Bu bilgiler Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde bayram, düğün, hacı kafilesinin karşılanması vs. gibi özel günlerin kutlanması konularına, cenaze ve defin törenlerinin yapılmasına ışık tutmaktadır. Aynı şekilde seyahatnameler Osmanlı'da hanedan üyelerinden devlet erkânına, ahîlerden sıradan halka kadar misafirperverlik ve hediyeleşme kültürüne ilişkin detaylı bilgiler sunmaktadırlar.

Kaynaklar / References

- Akdağ, Elif. *1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2019.
- Arnakis, Georgiades. "Gregory Palamas, the Xíoveç, and the fall of Gallipoli". *Byzantion*, 22 (1952): 305-312.
- Azizova, Elnura. "XIV. Yüzyıl Müslüman Seyyah ve Coğrafyacıların Kayıtlarında Anadolu Beylikleri'nde Sosyo-Ekonomik Hayat: Hamidoğulları Örneğinde, Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-V Hamidoğulları Beyliği Bildirileri. Ed. Mehmet Şeker vd. Ankara: TTK Basımevi, (2022): 127-148.
- Bağdâdî, Seyyîd Kâsım. *el-İcâze ve's-şeceretu'l-musemmâ bi Seyâhatnâme*. Haz. Nimetullah Arvas. İstanbul: Pencereler Yayınevi, 2020.
- Bertrandon de la Broquiere. *Denizasıırı Seyahati*. Çev. İlhan Arda. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.
- Bertrandon de la Broquiere. *Le Voyage D'oultremer*. Çev. Fuat Sezgin. Frankfurt: Institute for the History of Arabic-Islamic Science, 1994.
- Bouvier, Gilles Le. *Le Livre de La Description Des Pays*. Paris: Ernest Leroux, 1908.
- Buch, Wilfried. "14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri". Çev. Yüksel Baypınar. *Belleten*, 46/183 (1982): 509-533.
- Demircan, Hüsnü. *Orhan Gâzi ve Gregory Palamas*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.
- İbn Battûta. *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İbn Fazlullah el-Ömerî. *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr*. Haz. Franz Taeschner, *Al-'Umarî's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fî mamâlik al-amsâr*. Leipzig: Otto Harrassowits, 1929.
- İnalcık, Halil. "Bursa", *DİA*, 1992: 445-449.
- Kılınç, Aslıhan. "XV.-XIX. Yüzyıllar Arası Batılı Seyyahların Gözünden Türk İmgesi, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ve Ayasofya". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7/3 (2020): 1842-1866.
- Kohen, Elli. *History of the Turkish Jews and Sephardim*. Lanham: University Press of America, 2007.
- Lowry, Heath W. *The Nature of the Early Ottoman State*. Albany: State University of New York Press, 2003.
- Macaristanlı György. *Türklerin gelenekleri, görenekleri ve hinlikleri üzerine inceleme*. trc. Lale Aslan Özcan, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2009.
- Schiltberger, Johannes. *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*. Çev. Turgut Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Şeker, Mehmet. "İbn Battuta Seyahatnâmesi ile Fütüvvet-nâmelere Göre Anadolu'da Ahîler'de İktisadi Hayat". *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2021): 16-33.
- Tafur, Pero. *Pero Tafur Seyahatnamesi*. trc. Hakan Kılıç. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.

- Wunder, Amanda. "Western Travelers, Eastern Antiquities, and the Image of the Turks in Early Modern Europe". *Journal of Early Modern History*, 7/1-2 (2003): 89-119.
- Yılmaz, Hakan. "Seyâhat-nâme'sinin orijinal nüshasına göre Hacı Kâsım el-Bağdâdî'nin Bursa seyahatı (724-725/1324)". *Bursa Günlüğü*, 10 (Eylül-Ekim-Kasım 2020): 86-96.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. ELNURA AZİZOVA | Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü |
elnuraazizova[at]ait.edu.az | ORCID: 0000-0002-2505-1299**

Elnura Azizova 1977 yılında Neftçala'da (Azerbaycan) doğdu. Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesini birincilikle (1999), Tarih fakültesini (uzaktan eğitimle 2000 yılında) bitirdi. Marmara Üniversitesi'nde *Kerbela Vak'ası* konulu tezle İslam Tarihi ve Sanatları alanında Yüksek Lisan (2001), *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler* isimli konuyla İslam Tarihi alanında Doktora (2007) programını tamamladı. 2007-2016 yıllarında Azerbaycan'da Hazar Üniversitesi'nde İslam tarihi ve medeniyeti alanında öğretim üyesi, Doğu Dilleri ve Din Araştırmaları, Diller ve Kùltürler bölümlerinin başkanlığını yaptı. 2016 yılında Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslam Tarihi alanında doçent olarak atandı. 2018-2020 yıllarında Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü'nde İslam Tarihi ve Medeniyeti alanında öğretim üyesi ve Din Bilimleri bölüm başkanı olarak çalıştı. 2020 yılında Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü İlahiyat fakültesinin dekanlık görevine seçildi. Sosyo-kùltürel ve sosyo-ekonomik açıdan İlk dönem İslam tarihi ve Türk-İslam tarihi, Avrupalı seyyahların kayıtlarında Türk-Müslüman imgesi, Müslüman halkların edebiyatında maktel konuları üzerine akademik çalışmalar yapan Doç. Azizova Türkiye, Malezya, Rusya, Ukrayna, ABD, Yunanistan, Portekiz'de bilimsel toplantılara katılmıştır.

**Assoc. Prof. ELNURA AZİZOVA | The Azerbaijan Institute of Theology |
elnuraazizova[at]ait.edu.az | ORCID: 0000-0002-2505-1299**

Elnura Azizova was born in 1977 in Neftchala/Azerbaijan. She graduated from the Faculty of Theology of Baku State University with an honour diploma (2000) and from the Faculty of History (distance education in 2000). She completed a master's degree in Islamic History and Arts with a thesis titled *The Karbala Event* (2000) and a doctorate program in the field of Islamic History with the thesis titled *Working Life and Occupations in the Prophet Muhammad's Period* (2007) at Marmara University. She worked as a lecturer of Islamic History and Civilization and a head of the Department of Oriental Languages and Religious Studies and the Department of Languages and Cultures at Khazar University (2007-2016). In 2016, she was appointed associate professor at the Faculty of Theology of Baku State University. She worked as an associate professor and head of the Department of Religious Studies at the Faculty of Theology of the Azerbaijan Institute of Theology (2018-2020) where was elected to the post of dean of the Faculty of Theology (2020). Among her areas of study are the Early History of Islam and Turkish-Islamic history from the sociocultural and socioeconomic point of view, the Turkish-Muslim image in the records of European travellers, and the subject of *maqta*l in the literature of Muslim peoples. Dr Azizova participated in scientific events in Turkey, Malaysia, Russia, Ukraine, the USA, Greece and Portugal.

BÖLÜM IV / CHAPTER IV

MEKÂN VE İNSAN: KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI SOSYAL TARİHİ

PLACE AND PEOPLE: OTTOMAN SOCIAL HISTORY OF THE FOUNDATION PERIOD

KARACAHİSAR KALESİ OSMANLI SİKKELERİ

OTTOMAN COINS OF KARACAHİSAR CASTLE

Doç. Dr. Hasan Yılmazyaşar

Öğr. Gör. Dr. Betül Teoman

Gültekin Teoman

KARACAHİSAR KALESİ OSMANLI SİKKELERİ

Doç. Dr. Hasan Yılmazyaşar

Anadolu Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Betül Teoman

Dokuz Eylül Üniversitesi

Gültekin Teoman

İzmir Nüsmistik Derneği

Özet

Arkeolojik bulgulara göre 7. yüzyıl başında bir Bizans kalesi olarak iskân edildiği anlaşılan Karacahisar Kalesi, 1288 yılında Osman Gâzi tarafından fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı kroniklerinde beyliğin ilk fethi ve ilk hutbenin okunduğu kale olarak bahsedilen Karacahisar Kalesi bugün, Eskişehir'in güneybatısında kent merkezine 7 km mesafede bulunmaktadır. Kalede ilk bilimsel çalışmalar yüzey araştırmaları ile ilk olarak 1999 yılında başlamış olup, sonrasında arkeolojik kazı çalışmaları ile devam etmiş ve yaklaşık yirmi yıldır bu çalışmalar sürdürülmektedir. Kazı çalışmalarında ele geçen bulgular gerek Bizans gerekse Osmanlı döneminde kalenin tarihine dair son derece önemli bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda bu bulgular kalenin tarihi ile birlikte yazılı kaynakların yok denecek kadar az olduğu Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemine dair önemli bilgilere kaynaklık etmektedir. Karacahisar kazı çalışmaları sırasında bulunan en yoğun buluntu grubu seramikler ile birlikte sikkelerdir. Çalışmalar sırasında Bizans ve Latin sikkelerinin yanı sıra Türk dönemine ait çok sayıda sikke bulunmuştur. Bunlar arasında Aydınoğlu, Menteşeoğlu, Germiyanoglu ve Karamanoğlu sikkeleri ile çalışmamızın da konusu olan Osmanlı dönemine ait sikkeler en yoğun grubu oluşturmaktadır. Osmanlı sikkeleri içerisinde en erken sikke örneği Orhan Gâzi dönemindendir. Murad I, Bayezid I, Çelebi Mehmed, Emir Süleyman, Murad II ve Mehmed II dönemlerine ait sikke örnekleri bulunmakla birlikte yazılı kaynakların da Karacahisar Kalesi'nin kullanımına ilişkin aktardığı bilgiyi destekler nitelikte Mehmed II dönemi sonrasına ait sikke örneği ise son derece azdır. Bu çalışmada, Karacahisar Kalesi kazı çalışmaları sırasında bulunmuş erken dönem Osmanlı sikkeleri ele alınarak tanıtılacak ve elde edilen nümismatik veriler ışığında erken Osmanlı dönemi nümismatiği ile Karacahisar Kalesi hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Karacahisar, Osmanlı, Sikke, Akçe, Mangır

OTTOMAN COINS OF KARACAHİSAR CASTLE

Assoc. Prof. Hasan Yılmazyaşar

Anadolu University

Dr. Betül Teoman

Dokuz Eylül University

Gültekin Teoman

Izmir Numismatic Association

Abstract

According to the archaeological findings, Karacahisar Castle, which is understood to have been inhabited as a Byzantine castle at the beginning of the 7th century, was conquered by Osman Ghazi in 1288 and joined the Ottoman lands. Karacahisar Castle, which is mentioned as first conquered castle by Ottoman Beylik and where the sermon was first read. Today the Castle 7 km. from the city center in the southwest of Eskisehir. The first scientific studies in the castle started with surface surveys in 1999, then continued with archaeological excavations and these studies have been continued for twenty years. The findings unearthed during the excavations provided access to extremely important information about the history of the Castle in both Byzantine and Ottoman periods. At the same time, these findings are the source of important information about the history of the castle and the early period of the Ottoman Beylik, where written sources are almost non-existent. The most intense groups of finds founded during the Karacahisar excavations consist of coins and ceramics. During the studies, many coins dated Turkish periods as well as Byzantine and Latin coins. Among these, the coins dated from Aydinoglu, Menteseoglu, Germiyanoglu, Karamanoglu and Ottoman period. These early examples of Ottoman coins are from Orhan Ghazi period. Although there are examples of coins belonging to peroids of Murad I, Bayezid I, Çelebi Mehmed, Emir Suleyman, Murad II and Mehmed II, there are very few examples of coins belonging the the period of Mehmed II, which support the information conveyed by written soruces about the use of Karacihisar Castle. In this study, the early Ottoman coins found during Karacahisar Castle excavations will be discussed and introduced and an evaluation will be made about the numismatics of the early Ottoman period and Karacahisar Castle in the light of the numismatic data obtained.

Keywords

Karacahisar, Ottoman, Coin, Akçe, Mangir

Giriş

Ortaçağa dair araştırmaların içeriği ve ele aldığı olgular ne olursa olsun araştırmacıların karşılaştığı en önemli sorun kaynakların oldukça az ve bilgilerin yetersiz oluşudur. Karacahisar Kalesi özelinde bu çalışmada odaklandığımız Osmanlı Beyliği'nin erken döneminde yazılmış herhangi bir Osmanlı kroniğinin olmayışı, alternatif belgelerin de son derece az olması döneme dair bilgilerin birbirinden kopuk ve bütünlükten uzak bir içerikle sınırlı kalmasına sebep olmaktadır. İlk Osmanlı kroniklerinin 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazılmaya başlanması, söz konusu kroniklerde yer alan bazı bilgilerin rivayete dayalı oluşu ve güvenilirlikleri hususundaki çekinceler Osmanlı Beyliği'nin özellikle kuruluş dönemine dair birçok olgusunu hâlâ tartışılır kılmaktadır.

Osmanlı Beyliği'nin ilk yüzyılının ekonomik, ticari ve iktisadi olgularına dair dönem kaynakları nerede ise tamamı ile suskundur. Bu suskunluğun içerisinde kuruluş yeri ve tarihi ile birlikte bilim insanlarının en fazla tartıştığı konulardan birisi Osman Gâzi'nin sikke basıp basmadığı ve var olan örneklerin gerçekliği hususundadır.¹ Osmanlı kaynaklarında Osman Gâzi döneminde sikke basıldığına dair en erken atıf Kitab-ı Cihannüma'da yer almasına karşın bu sikkenin Osman Gâzi adına basılıp basılmadığı hususu belli değildir.² Osmanlı vakanüvislerinden Osman Gâzi'nin sikke bastırıldığına dair en net ifadeyi Hadidi aktarır: *"İdüp tertîbi gayrı nâmı korlar, Heman Osman adına hutbe okurlar, Buyurdı akçaya sikke kazarlar, Ki Osman ibn-i Er-tuğrul yazarlar."*³ Gelibolulu Mustafâ Âlî Künhü'l Ahbar adlı eserinde Osman Gâzi'nin saltanat tahtına cülusu faslında 1300 yılında hutbe okunduğuna ve sikke basıldığına atıfta bulunmakla birlikte bu hususta detay vermez.⁴

¹ Bkz. İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey'e Ait Sikke", I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920) Kongresi (11-13 Haziran 1977), (Ed. O. Okyar, H. İncelik) Ankara, 1980, s.27-33. İsmail Günay Paksoy, "Osman Gâzi'nin Şimdiye Kadar Yayınlanmış Tek Gümüş sikkesi üzerine Düşünceler", I. Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi (25-28 Şubat 2013) Bildiriler (ed. Kayhan Dörtlülük - Oğuz Tekin - Remziye Boyraz Seyhan), İstanbul, 2014, s.443-456. Rolf Ehlert, Umlaufgeld im Osmanischen Reich, Band I, Heidelberg, 2013, s.13; Halil Sahillioğlu "Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1958, s.21; Hakan Yılmaz, "Osman Gâzi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi", *Vakanüvis*, 4, (Aralık 2019).

² "Osman Gâzi Sultan Alaeddin zamanında egerci nev'an istiklal bulmuşdı. Lakin edeb-i ri 'ayet idüben, hutbe ve sikke[yi] yine sultan adına kılmışdı"; "Çün hutbe ve sikke mukarrer olup, kadı ve subaşı dikildi". Bknz. Mehmed Neşri, *Cihannüma-Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s.52-53.

³ Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1399-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 1991, s.43.

⁴ Gelibolu'lu Mustafa Âlî, *Kitâbü't Târih-i Künhü'l Ahbâr*, Haz. A. Uğur, M. Çuhadar, A. Gül, İ. H. Çuhadar, Kayseri, 1997, s. 41. Ayrıca bkz. Yılmaz, "Osman Gâzi'nin 700/1300-1301'de...", s.90.

Osmanlı kroniklerinde H. 687 (1288-89) yılında fethedildiği belirtilen ve 1299 yılında ilk hutbenin okunduğu, Dursun Fakih'in kadı olarak atandığı, ilk vergi uygulamasının hayata geçtiği yer olarak tanımlanan ⁵ Karacahisar Kalesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bugüne kadar Osman Gâzi'ye ait herhangi bir sikkeye rastlanmamıştır.

Bugün birisi İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde diğeri Katar'daki Doha National Museum'da bulunan örneklerin referansı ile varlığı bilinen Osman Gâzi sikkelerinin arkeolojik kazı alanlarındaki bulgular ile teyidi bu sikkeler ile ilgili hâlâ devam eden farklı görüş ve tartışmaların daha anlamlı bir zemine oturması açısından önemli olacaktır.

1999 yılında yüzey araştırmaları⁶ ile başlayan ve 2001⁷ yılından itibaren arkeolojik kazı çalışmaları ile devam eden Karacahisar Kalesi'ndeki bilimsel çalışmalar 2020⁸ yılından itibaren 12 aylık statüde sürdürülmektedir. Karacahisar Kalesi kazı çalışmaları 2001 ile 2022 yılları arasında ağırlıklı olarak iç sur alanı ve sarnıçta sürdürülmüş, bu çalışmada ele alınan sikkelerin büyük bir kısmı 2019-

⁵ Âşıkpaşazâde, *Osmanlı Tarihi (1285-1502)*, Haz. Necdet Öztürk, 1. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013, s.28-29; Mehmed Neşrî, *Cihannümâ*, s.52,53.

⁶ Karacahisar Kalesi'nde ilk bilimsel çalışmalar Prof. Dr. Halil İnalıcık'ın danışmanlığında başlamış olup 1999 'da Doç. Dr. Halime Doğru başkanlığında yüzey araştırması olarak sürdürülmüştür. Bknz. Halime Doğru, "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu'daki Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir, 2001, s. 105-127; Halime Doğru, "Osman Bey'in İlk Fethi: Karacahisar Kalesi Yüzey Araştırması 1999", *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1 (Ankara, 2001): 41-50.

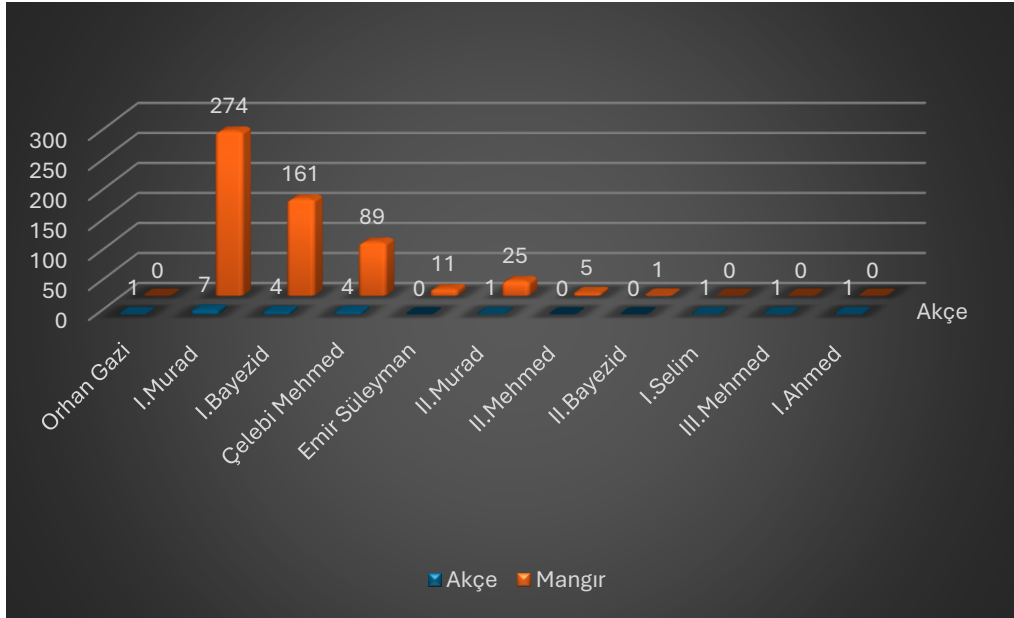
⁷ Ebru Parman, "Eskişehir Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara 2003; Ebru Parman, C. Parla - M. Bursalı, "Eskişehir Karacahisar Kalesi 2005 Yılı Kazı Çalışmaları", *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara 2007, s.3; E. Altınsapan, Z. Demirel Gökalp, H. Yılmazyaşar, A. Gerengi, "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/3, (2015): 621-633; E. Altınsapan ve M. Palalı, *Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu Yer, Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Buluntuları (2011-2014)*, İstanbul: Doğru Kütüphanesi Yayınları, 2018.

⁸ 2019 yılında Eskişehir Arkeoloji Müzesi Başkanlığı'nda ve Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmazyaşar'ın bilimsel koordinatörlüğünde yürütülen Karacahisar Kalesi Kazıları 2020 yılından itibaren 12 aylık statüde Dr. Öğretim Üyesi Hasan Yılmazyaşar'ın başkanlığında sürdürülmektedir. Söz konusu dönem çalışmaları için bknz. Yılmazyaşar H. ve B. Teoman, "Sikkeler Ne Söylüyor: Karacahisar Kalesi ve Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri", *Fetih ve Medeniyet Dergisi-T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Eskişehir, (2021): 36-43; H. Yılmazyaşar ve Z. Demirel Gökalp, "Tarihsel Bağlamda Karacahisar Kalesi'nde Bulunan Bizans ve Avrupa Sikkeleri", *Anadolu Araştırmaları*, 27, (2022): 305-335; H. Yılmazyaşar ve Y. Emre Karasu, "Ortaçağ Seramik Sanatı Bağlamında Karacahisar Kalesi Seramikleri", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2022): 336-367; H. Yılmazyaşar, "Karacahisar Kalesi Örnekleri Işığında I. Murad Sikkeleri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (2023): 1024-1054; H. Yılmazyaşar vd. *Bizans'tan Osmanlı'ya: Karacahisar Kalesi Seramikleri (2019-2022)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2023.

2022 yılları arasında sarnıçta yürütülen arkeolojik kazılar ile tespit edilmiştir. Söz konusu süreçte ele geçen 1106 sikkeden 722'si okunabilir durumda olup bu sikkelerden 647'si Osmanlı dönemine tarihlenmektedir.

Resim 1. Karacahisar Sarnıç Kazı Alanı (Kazı Arşivi)

Grafik 1. Karacahisar Kalesi Osmanlı Sikkelerinin Sultanlara Göre Dağılım Grafiği

Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarında bugüne kadar tespit edilmiş en erken tarihli Osmanlı sikkesi Orhan Gâzi'ye aittir.⁹ Kuruluş döneminde Osmanlı yerleşimlerinde Selçuklu ve Bizans sikkeleri de tedavül etmiş; Orhan Gâzi döneminde, Selçuklu sikkeleri yerine yeni tarz sikkeler tedavüle çıkarılmıştır.¹⁰ Selçuklu sikkelerinden ayrılması için "akçe-i Osmani" ya da "Osmanî"¹¹ olarak da anılan Osmanlı sikkelerin basıldığını bildiğimiz ilk resmi darphane Bursa'da kurulmuştur. Henüz mangır¹² örneklerinin ortaya çıkmadığı Orhan Gâzi döneminde sadece gümüş akçeler¹³ basılmıştır.

Orhan Gâzi döneminde darp edilen gümüş sikkelerin bir yüzünde istisnasız olarak Kelime-i Tevhid yerleştirilmiş olup, bazı örneklerde, Kelime-i Tevhidin etrafında dört halifenin ismi yazılmıştır. Akçelerin diğer yüzlerinde ise; Orhan Gâzi'nin adı çeşitli unvanlarla birlikte verilmiştir. Bu dönem akçelerinin çok azında

⁹ KH 2012-S.12.

¹⁰ Ekrem Kolerkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunda Para*, Ankara 1956, s.8.

¹¹ Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar (Yapı ve Kredi Bankasının Osmanlı Madeni Paraları Koleksiyonu)*, İstanbul, 1968, s.15.

¹² Pascal Bilezikçiyan, kendi koleksiyonunda Osman Bey'e ait İznik ve civarında bulunmuş sekiz çeşit ve otuz altı bakır sikke bulunduğunu belirtmiştir. Ancak sikkelerin görseli yayında olmadığı için verilen bu bilginin doğruluğuna şüphe ile yaklaşılmalıdır. Detaylı bilgi için bkz. Pascal Bilezikçiyan, *Defter-i Meskûkât-i Osmaniye*, İstanbul 1280 (1863). İsmail Galip Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye'de ilk bakır sikkenin Orhan Gâzi zamanında kesilmiş olabileceğini fakat örneğine rastlanmadığını, üzerinde isim bulunan Osmanlı'nın ilk mangırının ise, I. Murad zamanında kesildiği bilgisini vermektedir. Bkz. Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s. 47. Kazım Karakoç, "Orhan Gâzi'nin Bugüne Kadar Bilinmeyen Eşsiz Bir Mangır", *İkinci Uluslararası Nümismatik Sempozyumu*, (31 Mayıs 2008): 60-65'te tanıtılmış olan mangırın Orhan Gâzi'ye ait olduğu görüşündedir. Ancak Dr. Atom Damalı yayınında da aktardığı gerekçelerle; "Orhan ile Osman kelimesi arasında yer alan oğlu ibaresinin "bin" yerine ilk dönem Osmanlı sikkelerinde görülmeyen tarzda "ibn-i" şeklinde yazılması, mangırın ağırlığının aynı dönemde diğer Anadolu beylikleri tarafından basılan mangırlara göre hafif olması, Orhan Gâzi ile çağdaş yıllarda Anadolu'da nakışlı mangırların bulunmayışı ve sekiz dilimli papatya motifinin ilerleyen tarihlerde basılan diğer Anadolu beyliklerinin mangırlarıyla yakın benzerlik taşıyor olması" sebepleriyle Orhan Gâzi'ye aidiyeti üzerinde biraz daha düşünülmesi kanaatindedir. Atom Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, I, İstanbul, 2010, s.129; Teoman "Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri (1299-1453), Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi, Ed. Y. Özbek, A. Budak, Konya, 2020, s.405.

¹³ Osmanlı'nın ilk akçelerinin gramajına yönelik yazılı bir kayıt olmamakla birlikte, Gramajlarının 1-1.20 gram aralığında olduğunu ve % 90 oranında yüksek ayar gümüşten imal edildikleri bilinmektedir. Akçelerdeki bu standardın İstanbul'un fethine kadar önemli bir değişikliğe uğramadan uygulandığı görülür. Bkz. Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, s. 107. Orhan Gâzi döneminde, yoğun olarak darp edilen teklik akçelerin dışında, Anadolu'daki diğer beyliklerde görülmeyen bir uygulama ile akçenin katları olarak ikilik ve beşlik akçeler de darp edildiği bilinmektedir. Ancak, bu akçelerden günümüze ulaşan örnek sayısının az oluşu darplarının kısa süreliğine yapıldığını düşündürmektedir. Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, s.103. Gültekin Teoman - Şevkullah Bal, "Orhan Gâzi'nin İlk Akçesi", *İzmir Nümismatik Derneği*, 1, İzmir (2013): 74-77. Orhan Gâzi dönemi akçe örnekleri için bkz. Rolf Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.20-50.

darph yeri ve tarih bilgisi bulunur. Sikkelerin tamamının devletin ilk resmi darphanesi olan Bursa'da basılmış olması muhtemel olmakla birlikte, sadece birkaç örnekte darph yeri olarak Bursa'nın adı kaydedilmiştir.

Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarının 2012 sezonunda S-12 açmasında bulunmuş olan Orhan Gâzi dönemine ait akçe, ele aldığımız örnekler içerisinde en erken tarihli Osmanlı sikkesi olarak ön plana çıkmaktadır. Akçenin bir yüzünde Orhan Gâzi akçelerinin tamamında olduğu gibi, "*Kelime-i Tevhid*", diğer yüzünde ise; "*Allah Osmanoğlu Orhan'ın mülkünü (devletini) daim kılsın*" duası yer almaktadır. Orhan Gâzi'nin bu tip akçeleri sınır komşusu olan Saruhanoğlu İshak Çelebi ve Karesioğlu Beylerbeyi Çelebi'nin akçeleri ile oldukça benzerdir. Gramajları ve çapları birbirine çok benzeyen bu tip akçelerin; ön yüzlerinde, altı sivri kollu çerçeve içinde stilize yazılar arasında "Bey" adları yazarken arka yüzlerinde, sekiz dilimli çerçeve içinde stilize formda yazılmış "*Kelime-i Tevhid*" görülmektedir. Bu benzerlik sebebiyle aynı darphanede üretilmiş olabilecekleri ve bu üç beylik arasında ortak bir para birliği olabileceği düşünülür.¹⁴

1- AR, Akçe, Osmanlı, Orhan Gâzi, DY, TY 17 mm. 0,66 g. (KH2012- S12)

ÖY: Çiçek dilimli çerçeve içinde
Kelime-i Tevhid

AY: Es-sultanü'l adil Orhan bin
Osman Halled'Allahü¹⁵

¹⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. K. Zhukov, "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sundaki Ortak Para Sorunu (1340-1390).", Osmanlı Beyliği (1300-1389), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, s.256-262; Karasioğulları Beyler Beyi Çelebi'nin benzer akçeleri için bkz. Gültekin Teoman, Betül Sağıt, "Karasi Beyliği Sikkeleri", *Uluslararası Bergama Sempozyumu (7-9 Nisan 2011)*, İzmir, 2011, s. 286; Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin akçeleri için bkz. Celil Ender, *Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları*, İstanbul, 2000, s.44-46.

¹⁵ Orhan Gâzinin adı saltanatının ilk dönemlerinde basılmış olan Bursa H.727 tarihli akçelerinde "vav"sız yazılmışken, daha geç tarihli örneklerde burada olduğu gibi "اورخان" yazımının vav harfi ile ve soldan takı almaması gereken elif harfine bitişik olarak yazıldığı dikkati çekmektedir. Bkz. Teoman-Bal, "Orhan Gâzi'nin İlk Akçesi", s.74-77.

Karacahisar kalesi kazı çalışmaları sırasında bulunan en yoğun sikke grubu 281 adet ile I. Murad'a örneklerden oluşur.¹⁶ Bu örneklerinden 274'ü mangır 7'si ise akçedir. Üç tip akçe, dört tip mangır bastırdığı bilinen I. Murad'ın akçeleri üzerinde darp yeri ve tarihi bulunmamakla birlikte sikkeler üzerinde yer alan tasarımdaki çizgi sayılarının referansı ile tarihlendirme yapılabilmektedir.¹⁷ Bu referans esas alındığında Karacahisar Kalesi'nde ele geçen I. Murad dönemine ait akçe örneklerinin saltanatının son yirmi yılına (1371-1389 arasına) ait olduğu anlaşılmaktadır.

2- AR, Akçe, Osmanlı, Murad I, DY, TY, 15 mm. 0,80 g. (KH2020-S329)¹⁸

ÖY: Murad bin Orhan¹⁹ halled'Allahü mülkehu

AY: Kelime-i Tevhid

¹⁶ Karacahisar Kalesi örneklerinin tanıtıldığı ve söz konusu örnekler üzerinden I. Murad dönemi sikkelerinin ele alındığı çalışma için bkz. Hasan Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s. 1025- 1054. Künyesi verilen makalede ele alınan I. Murad sikkeleri, bu çalışmada Karacahisar Kalesi'nde bulunan Erken Osmanlı sikkelerini kronolojik olarak bir bütün olarak tanıtmaya amacımızdan dolayı tek sikke ile temsil edilen örnekler haricinde farklı örnekleri ele alınarak yer verilmiştir.

¹⁷ Slobodan Srećković, I. Murad'ın akçelerini sikkeler üzerindeki yatay bordürlerin adedine göre kronolojik olarak üç gruba ayırarak tasnif etmiştir. Bu tasnife göre; birinci tip akçelerde, Kelime-i Tevhid etrafında dört halife adı yer alır ve yazıların arası tek çizgi ile ayrılmaktadır. Bu örnekler saltanatının ilk on yılına (1360-1370) tarihlendirmektedir. Karacahisar kazılarında bu tipten örnek henüz bulunmamıştır. İkinci tipte; Kelime-i Tevhid etrafında yer alan dört halifenin adı kaldırılmış ve çizgi adedi ikiye çıkarılmıştır. Bu tip, I. Murad'ın saltanatının ikinci on yılına (1371-1381), tarihlendirilirken saltanatının son dönemine (1382-1389) arasına tarihlenen üçüncü tipinde ise; Kelime-i Tevhid tamamen kaldırılarak yerine üç çizgi ile birbirinden ayrılan "*Hullide mülkühu*" ibaresi yerleştirilmiştir. Bkz. Slobodan Srećković, *Akches*, Volume I, Belgrad 1999, s. 29-31.

¹⁸ Bkz. Yılmazyaşar "...I. Murad Sikkeleri", s. 1034; Benzer örnek için ayrıca bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s. 55, Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.51, no:7.

¹⁹ Bkz. Yılmazyaşar "...I. Murad Sikkeleri", s. 1034; Babası Orhan Gâzi'nin bazı sikkelerinde olduğu gibi "Orhan"- "l" harfi soldan takı almamasına rağmen "j" ile bitişik yazıldığı görülmektedir. İmlanın aynı şekilde yapılmış oluşu bu dönemde de aynı hakkakların sikke kalıbını hazırlamış olabileceğini düşündürmektedir.

3- AR, Akçe, Osmanlı, Murad I, DY, TY, 14 mm. 1,13 g. (KH 2020 – S303)²⁰

ÖY: Murad bin Orhan üst ve altında saadet düğümü²¹

AY: Hullide mülkühu

Halkın günlük alışverişlerinde kullanmaları için darp edilmiş olan ve dönemin bozuk paraları olarak da nitelenen mangırların²² ilk örnekleri I. Murad dönemi ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. Yaygın olarak literatürde dört tip altında ele alınarak değerlendirilen I. Murad dönemi mangırlarının üç tipine ait örnekler Karacahisar kazı çalışmalarında yoğun olarak bulunmuştur.²³ Akçe ve mangırlarının hiç birisinde darp yeri belirtilmeyen I. Murad'a ait sadece bir mangır tipi üzerinde darp tarihi kaydedilmiştir.²⁴

4- AE, Mangır, Osmanlı, Murad I, DY, TY, 22 mm. 4,03 g. (KH2021 – S004)²⁵

ÖY: Murad bin Orhan Halled' Allahü mülkehü

AY: Es-sultan halled'allahü mülkehü

²⁰ Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.58, Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.51, no:8.

²¹ I. Murad'ın saltanatının son dönemlerine basılmış olan bu akçelerinde, babası Orhan Gâzi'nin adı yazılırken ilk yıllarındaki örneklerden farklı olarak "elif" ve "vav" harfinin olması gerektiği gibi ayrı olarak yazıldığı görülmektedir. Son yılına ait bu akçelerinde, ön yüzde satır arasındaki çizgiler kalkmış, yerini bolluk ve bereket sembolü olan iki adet saadet düğümü yerleştirilmiştir. Arka yüzde ise; Kelime-i Tevhid kalıptan kalkmış, dua ve temenni ifadesi olarak yerini "*Mülkü Daim olsun*" almış ve yatay bordür sayısı üçe çıkarılmıştır.

²² Akçenin dörtte birine eş değer oranda basılmış bakırdan üretilen sikkelere Moğolca "*nakit*" anlamına gelen "*Möngön*" kelimesinden türemiş olan sikkelere "*Mangır*" adı verilmiştir. Ahmet Semih Tulay, *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, İstanbul 2001, s.135, Celil Ender, Orhan Okay, *Türk Nümizmatik Sözlüğü*, İstanbul, 2007, s.46; Oğuz Tekin "*Mangır*" *DİA*, 27, İstanbul 2003, s.568.

²³ 5. Tip olarak tanıtılan I. Murad sikkesi için bkz. Yılmazyaşar "...I. Murad Sikkeleri", s.1036-1038.

²⁴ "Ramazan 790" tarihli olan bu mangırlardan 2019-2022 yılları arasındaki kazı çalışmalarında 40 adet tespit edilmiştir.

²⁵ Bkz. Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s.1037; Benzer örnek için ayrıca bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.52, Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.51, no:9

5- AE, Mangır, Osmanlı, Murad I, DY, TY, 16 mm. 2,37 g. (KH2022 - S283)²⁶

ÖY: Murad bin Orhan

AY: Murad bin Orhan

6- AE, Mangır, Osmanlı, Murad I, DY, TY, 15 mm. 1,34 g. (KH2022 - S222)ÖY: Murad (Mura Mura)²⁷

AY: Murad Murad

I. Murad dönemi mangırlarının en dikkat çekici örneklerinden biri, üzerinde basıldığı tarihin ay adı ile birlikte kaydedildiği H. 790 tarihli sikkelerdir. Ön yüzünde Murad Han azze nasruhu arka yüzünde ise Ramazan 790 yazılı olan söz konusu mangırların haricinde Osmanlı sikkeleri üzerinde ay adı belirtilmiş başka bir sikke örneği yoktur.²⁸

²⁶ Kazı çalışmalarımızda bulunan en yoğun mangır grubunu oluşturmaktadır. Her iki yüzde baba adı ile birlikte adının yer aldığı bu tipin farklı alt varyantlarından da örnekler bulunmaktadır. Benzer örnekler için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.53, Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.51, no:10; Bkz. Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s.1038, Tip 3.

²⁷ Harflerin özensiz olarak kalıba kazındığı bu örneklerde (م) (و) gibi, algılanmaktadır. Stilize şekilde bir önceki tipin varyasyonu olarak üretilmiş olan bu mangırlarda her iki yüzde baba adı yerine kendi adı eklenmiş olduğu dikkati çekmektedir. Benzer örnekler için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.53

²⁸ Özel bir olay-olgu-durum için basılmış olduğu düşünülen ve kazı çalışmalarımızda yoğun olarak bulunan söz konusu mangır tipine dair detaylı analiz ve tarihsel bağlamı ile birlikte ele alınarak tartışıldığı makale için bkz. Hasan Yılmazyaşar, Gültekin Teoman. Karacahisar Kalesi'nde Bulunan Bir Sikkenin İzinde: Ramazan 790 Tarihli I. Murad Sikkeleri. *Belleten*. 2023; 87: 489-525. doi:10.37879/belleten.2023.489.

7- AE, Mangır, Osmanlı, Murad I, DY, Ramazan H.790, 18 mm. 1,41 g. (KH2020 – S067)²⁹

ÖY: Murad Han azze nasruhu ³⁰

AY: Ramazan 790³¹

I. Murad 'tan sonra 1389 yılında tahta geçen I. Bayezid'in akçelerinin ön yüzünde "*Bayezid bin Murad*" arka yüzünde ise "*Hullide mülkühu*³² ibaresi yazılıdır. Bu dönemde ilk kez darp tarihlerinin akçelere yazılmaya başlandığı görülür. I. Bayezid dönemi akçeleri H.792, H.793 ve H.799 tarihlerinde basılmış olup söz konusu akçeler arasında küçük kalıp farklılıkları bulunur. Bayezid'in mangırları biri H.794 tarihli diğeri ise tarihsiz iki tiptedir. Karacahisar Kalesi kazılarında I. Bayezid dönemine ait H.792 tarihli 4 adet akçe ile 161 adet tarihsiz mangır tespit edilmiştir.

8- AR, Akçe, Osmanlı, Bayezid I, DY, H.792, 12 mm. 1,19 g. (KH2022 – S184)³³

ÖY: Bayezid bin Murad

AY: Hullide Mülkuhu 792

²⁹ Bkz. H. Yılmazyaşar ve B. Teoman, "Sikkeler Ne Söylüyor:...", s. 39; Bkz. Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s. 1038; Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.54; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.51, no:12.

³⁰ "*Allah O'nu aziz yardımı*" ile galip kılsın anlamındadır. Osmanlı sikkelerinde ilk kez bu örnekte kullanılmış olan bahsi geçen dua Memlük etkisi ile Anadolu sikkelerinde görülmeye başlamıştır. Bkz. B. Sağıt, *Anadolu Darplı İslami Sikkelerde Yazı* (1071-1402), DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2012, s.123,169.

³¹ Sikke üzerinde rakamlar Ankara savaşı sonrasında Anadolu sikkelerinde yaygın görülen İranî tarzda kaydedilmiştir. Bu tarzda 5 rakamı nokta (.) olarak değil, yuvarlak (o) olarak veya ters B şeklinde kaydedilmiştir.

³² "*Mülkü- devleti uzun ömürlü olsun*" anlamındadır. Sağıt, *Anadolu Darplı İslami Sikkelerde Yazı*, s.139.

³³ Benzer örnek için bkz. R. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.63; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.55, no:13; H. Yılmazyaşar ve B. Teoman, "Sikkeler Ne Söylüyor:...", s.40.

9- AE, Mangır, Osmanlı, Bayezid I, DY, TY, 18 mm. 3,47 g. (KH2022 - S220)³⁴

ÖY: Bayezid bin Murad

AY: Hullide mülkühu, altta beş kollu yıldız motifi.

Ankara Savaşı'nın kaybedilmesi ve Yıldırım Bayezid'in vefatının ardından Osmanlı tahtına aday Bayezid'in oğulları Süleyman, İsa, Musa, Mehmed, Mustafa ve Kasım adlı oğulları kalmıştı.³⁵ Osmanlı Devleti'ni dağılmanın eşiğine getiren, şehzadelerin taht mücadelesi ile geçen ve fetret devri olarak tanımlanan 1402 ile 1413 yılları arasındaki süreç, Anadolu Türk Beyliklerinin topraklarını geri kazandıkları, ittifaklar, anlaşmalar ve savaşlar ile geçen son derece hızlı ve değişken tarihsel olaylara sahne olmuştur.³⁶ Çelebi Mehmed'in hayatta kalan son kardeşi Musa Çelebi'nin öldürülmesi ile son bulan fetret döneminde farklı bölgelerde hükümdarlığını ilan eden şehzadeler kendi adlarına sikke bastırmıştır.³⁷

Bizans'ın desteği ile Edirne'de hükümdarlığını ilan eden³⁸ Emir Süleyman'ın adına bastırdığı sikkeler Osmanlı nümismatiği açısından yeni bir tasarımının ortaya çıkması bakımından özel bir yere sahiptir. Hükümdarın mührü- imzası olarak, Osmanlı klasik dönem sikkelerinin vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkacak olan "*tuğra*" ilk kez Emir Süleyman'ın H.805-6 tarihlerinde basılmış olan gümüş ve bakır sikkeleri üzerinde karşımıza çıkmaktadır.³⁹ Ön yüzünde tuğra ile

³⁴ Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.61, Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, s.55, no:18.

³⁵ F. Başar, "Fetret Devri", *DİA*, 12, 1995, s.480.

³⁶ Başar, "Fetret Devri", s.480-482.

³⁷ Yıldırım Bayezid'in beş oğlundan sadece ikinci oğlu olan İsa Çelebi'ye ait sikke örneği bilinmemektedir. Fetret devrinde basılan sikkeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Cüneyt Ölçer, *Yıldırım Bayezid'in Oğullarına Ait Akçe ve Mangırlar*, İstanbul, 1968.

³⁸ Başar, "Fetret Devri", s.480.

³⁹ Hükümdarın mührü, imzası olarak kullanılan Tuğra, Anadolu nümismatiğinde ilk kez Osmanlı'dan yaklaşık 30 yıl önce Batı Anadolu'nun önemli beyliklerinden biri olan Saruhanlı'dan İshak Çelebi'nin H.776 tarihli akçesinde karşımıza çıkmaktadır. Örnek için bkz. Celil Ender, *Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları*, s. 48-50. H.805-6 tarihli Emir Süleyman'ın tuğralı akçesi dışında H.823'de Menteşeoğullarından Leys Bey'in bastırmış olduğu akçelerinde de tuğranın kullanıldığını görürüz. Örnekler için bkz. Gültekin Teoman, Betül

sultanın adının işlendiği bu sikkelerin arka yüzünde devletin devamlılığını temenni eden dua ile sikkenin tarihi ve İslâmi sikkelerin vazgeçilmez unsurları arasında bulunan dört halifenin adı yazılmıştır. Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarında Emir Süleyman dönemine ait H. 806 tarihli mangırlardan 11 adet tespit edilmiştir.

10- AE, Mangır, Osmanlı, Emir Süleyman, DY, H.806, 18 mm. 1,51 g. (KH2020 – S071)⁴⁰

ÖY: Tuğra formunda Emir Süleyman bin Bayezid

AY: Hullide mülkuhu 806

Yıldırım Bayezid'in dördüncü oğlu olan ve fetret döneminde Tokat, Amasya ve Bursa'da hâkimiyet kuran Çelebi Mehmed'in⁴¹ Fetret Devrinde şehzadeligi süresince bastırdığı dört tip akçesi ile dört tip mangır bilinmektedir.⁴² Bu süreçte Timur Han adına kestirdiği dirhemler dışında, Timur Han ve kendisinin ismi bulunan (Timur Han Gürkan, Mehmed Bin Bayezid Han Hullide Mülkuhu) ve sadece kendi isminin yazılı olduğu akçeler bastırdığı bilinmektedir. Çelebi Mehmed'in Timur adına kestirdiği dirhemleri Engüriye ve Amasya darplı olup, kendi adını taşıyan akçelerinin Bursa, Amasya, Engüriye'de (Ankara) darp edildiği anlaşılmaktadır. Karacahisar Kalesi 2022 yılı kazısında sarnıç alanında bulunan 2022 – S241 numaralı Çelebi Mehmed dönemine ait Bursa darplı akçe söz konusu örneklerden birisidir. Kazı çalışmalarında oldukça yoğun olarak karşılaşılan Çelebi Mehmed'e ait sikkelerden 88'i şehzadelik sürecine ait olup, sultan olarak başa geçtiği döneme tarihlenen 4 akçe tespit edilmiştir.

Sağıt, "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu- II Mentешеoğulları Tarihi* (25-27 Nisan 2012- Muğla), (Ed. Adnan Çevik, Murat Keçiş) TTK Basımevi, Ankara, 2016, s. 492. Tuğra hakkında detaylı bilgi için bkz. Uğur Derman, "Tuğra", *DİA*, 41, İstanbul, 2012, s. 336-339.

⁴⁰ Bkz. Yılmazyaşar ve Teoman, "Sikkeler Ne Söylüyor:...", s. 41; Benzer örnek için ayrıca bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.75-76; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.60, no:25.

⁴¹ Halil İnalcık, "Mehmed I", *DİA*, 28, İstanbul, 2003, s.391.

⁴² Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, s.185-194; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.63-64.

11- AR, Akçe, Osmanlı, Çelebi Mehmed, Bursa, TY, 13 mm. 1,10 g. (KH2022 – S241)⁴³

ÖY: Gıyasü'd-dünya ve'd-din Mehmed
bin Bayezid hullide mülkuhu duribe
Bursa

AY: Kelime-i Tevhid, etrafında dört
halife adı⁴⁴

12- AE, Mangır, Osmanlı, Çelebi Mehmed, Bursa, TY,⁴⁵ 15 mm. 1,81 g. (KH2020 – S097)⁴⁶

ÖY: Sultan Mehmed bin Bayezid

AY: Hullide mülkuhu Duribe Bursa

13- AE, Mangır, Osmanlı, Çelebi Mehmed, DY, H.812, 15 mm. 1,15 g. (KH2020 – S105)⁴⁷

ÖY: Mehmed bin Bayezid

AY: Hullide mülkuhu 812

⁴³ Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.98; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.64, no: 30.

⁴⁴ Çelebi Mehmed dönemine ait bu akçeler, Kelime-i Tevhidin Osmanlı sikkelerinde görüldüğü son sikke tipi olması bakımından dikkate değerdir. Orhan Gâzi, I. Murad, Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed sikkelerinde kullanılan Kelime-i Tevhid bu dönemden sonra bir daha kullanılmamış, yerini farklı ifadeler almıştır.

⁴⁵ Sikkede tarih kaydedilmemiştir, ancak üzerinde sadece Çelebi Mehmed'in adının olması Timur Han'ın Anadolu'dan ayrıldıktan sonra darp edilmiş olduğuna işaret etmektedir.

⁴⁶ Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.90, no: 05B-Bur-10-02a; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.64, no:32.

⁴⁷ Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.91, no: 05B-000-10-03a; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.64, no:33.

14- AE, Mangır, Osmanlı, Çelebi Mehmed, DY, H.813, 17 mm. 2,79 g. (KH2020 – S188)⁴⁸

ÖY: Es-sultan El-melikü'l azam
Mehmed bin Bayezid
AY: Hullide mülkühu ve devletuhu
813

1413 ile 1421 yılları arasında 5. Osmanlı padişahı olarak hüküm süren I. Mehmed'in iki farklı tipte akçe ve üç farklı tipte mangır⁴⁹ bastırdığı bilinmektedir. I. Mehmed'in hükümdarlığı süresince bastırdığı tüm akçeler üzerine darp yeri ve darp tarihi yazılmıştır.⁵⁰ Kendi adına darp ettirdiği akçeleri dışında o dönemde Osmanlı'nın hâkimiyetini tanıyan Anadolu beyliklerinin de I. Mehmed adına akçeler darp ettirdikleri bilinmektedir.⁵¹

15- AR, Akçe, Osmanlı, Mehmed I, Bursa, H.822, 18 mm. 1,13 g. (KH2020 – S370)⁵²

ÖY: (Mehmed) bin Bayezid Han azze
asruhu⁵³
AY: Hullide mülkuhu⁵⁴ Duribe Bursa
822

⁴⁸ Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.91, no: 05B-000-10-4aa; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.64, no:34.

⁴⁹ Bu dönemde basılmış tarihsiz mangırların ilk saltanatına ait olması da muhtemeldir (Sikke No. 32-33). Diğer örnekler için bkz. Necdet Kabaklarlı, *Mangır, Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*, İstanbul 1998, s.93-98.

⁵⁰ H.816 ve H.822 tarihli olan akçelerinden Amasya, Ayasuluk, Balat, Bursa, Edirne, Engüriye (Ankara), Karahisar ve Serez darplı örnekler bilinmektedir. Mangırlarında ise; darp yersiz örnekler ve Bursa darplı örnekler bilinmektedir.

⁵¹ Aydınoğulları, Germiyanogulları, Menteşeoğulları ve Karamanoğullarının I. Mehmed adına bastırdığı sikke örnekleri bilinmektedir. Şu ana kadarki kazı çalışmalarımızda bu örneklerden bulunmamıştır. Bu tip sikke örnekleri hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, s.201-207; Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.120.

⁵² Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.115, no: 05-Bur-30-313a; Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.80, no: 46.

⁵³ "Allah O'nu aziz Yardımı ile galip kılsın" anlamındadır. Memlûk etkisi ile Anadolu sikkelerinde kullanılmaya başlanmış olan bu dua ile Osmanlı sikkeleri dışında Artuklu, Anadolu Selçuklu, Karasi, Candar ve Hamidoğulları sikkelerinde de karşılaşılmaktadır. Sağıt, *Anadolu Darplı İslami Sikkelerde Yazı*, s. 123.

⁵⁴ "Devleti daim olsun" anlamındadır.

Sultan I. Mehmed'in vefatının ardından oğlu II. Murad 25 Haziran 1421 tarihinde 6. Osmanlı padişahı olarak tahta çıkmıştır.⁵⁵ II. Murad döneminde Anadolu ve Balkanlarda istikrarın yeniden sağlanması yanı sıra Osmanlı hâkimiyet alanların genişlemesine yönelik son derece önemli tarihsel gelişmeler yaşanmıştır. Ağustos 1444'te tahtı 12 yaşındaki oğlu II. Mehmed'e bırakarak kendisini ibadette ve riyazet hayatına vakfettiği belirtilen II. Murad, Haçlı tehdidi, otorite zaafiyeti ve yeniçeri isyanı gibi sebeplerden dolayı iki yıllık bir aradan sonra yeniden Osmanlı tahtına geçmiş ve oğlu Mehmed veliaht sayılmıştır.⁵⁶ 3 Şubat 1451 yılında vefat eden II. Murad'ın yerine oğlu I. Mehmed yedinci Osmanlı padişahı olarak tahta geçmiştir.⁵⁷

Sultan II. Murad'ın tahta ilk çıkışında bastırdığı H.824 tarihli Bursa darplı akçeleri haricinde farklı darphanelere ait H. 825,⁵⁸ 834 ve 848 tarihli akçeleri bilinmektedir.⁵⁹ II. Murad'ın darp yeri belirtilmeyen mangırlarının yanı sıra Edirne, Ayasuluk, Bursa, Serez, Bolu, Karahisar ve Tire gibi çok farklı darphanelerde basılmış mangırları bulunmaktadır.⁶⁰ 1446 yılında ikinci kez tahta çıkmasının ardından sadece yeni tip mangırlar bastırdığı bilinen II. Murad'ın bu sikkeleri arasında en dikkat çekici olanları iki ok ve ortada bir yaydan oluşan Kayı boyu damgası taşıyan Bursa ve Edirne darplı mangırlarıdır. Osmanlı sikkeleri içerisinde Osmanoğullarının köken ve soyuna ilişkin bir sembol ilk kez ve sadece bu mangırlar üzerinde karşımıza çıkmaktadır.⁶¹ Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarında II. Murad'a ait H. 824 tarihli 1 adet akçe ile H. 824, 827 ve 836 tarihli 25 adet mangır tespit edilmiştir.

⁵⁵ Halil İncalcık, "II. Murad", *DİA*, 31, 2020, s.164.

⁵⁶ İncalcık, "II. Murad", s.169, 170.

⁵⁷ İncalcık, "II. Murad", s.170.

⁵⁸ H. 825 tarihli akçeleri tasarım olarak H.824 akçelerine benzetmektedir. Örnekler için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.131

⁵⁹ Akçelerinde darp yerleri; Bursa, Amasya, Ayasuluk, Edirne, Bolu, Engüriye, Serez, Üsküp ve Novar'dır. Örnekler için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.137-143.

⁶⁰ Mangır örnekleri için bkz. Kabaklarlı, *Mangır, Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*, s. 105-134.

⁶¹ II. Murad'ın mangırları dışında Osmanlı nümismatiğinde karşımıza çıkmayan Kayı boyu damgası ile II. Murad'a ithafen eser veren Gelibolulu Yazıcızade Ali'nin Tevârih-i Âl-i Selçuk adlı eserinde karşılaşılmaktadır. Bkz. İbrahim- Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, C. II, s. 466. Anadolu'da Artuklu ve Zengi sikkelerinde de boy damgasının kullanılmış olduğu görülmektedir. Örnekler için bkz. William F. Spengler, Wayne G. Sales, *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography, Vol I*, Wisconsin 1992, s. 76, 147, Vol II, Wisconsin 1996, s. 92, 95, 116, 124. Gilles Hennequin, *Bibliothèque Nationale, Catalogue des Monnaies Musulmanes*, Paris, 1985, s.433, 547.

16- AE, Mangır, Osmanlı, Murad II, DY, H.824, 14 mm. 0,98 g. (KH2020-S108)⁶²

ÖY: Murad bin Mehmed Han

AY: Hullide mülkühu 824⁶³

17- AE, Mangır, Osmanlı, Murad II, DY, H.824, 20 mm. 1,53 g. (KH2020-S238)

ÖY: Murad bin Mehmed Han

AY: Hullide mülkühu 824

18- AE, Mangır, Osmanlı, Murad II, Bursa, H.827, 18 mm. 2,89 g. (KH2022 – S211)⁶⁴

ÖY: Sultan Murad bin Mehmed Han hullide mülkühu

AY: Duribe Bursa hamele üsre'l bab⁶⁵ 827

⁶² Benzer örnek için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.128, no: 06-000-10-10a.

⁶³ Sikkelerin tarihi kalıbın yanlış kazınması sebebiyle tarih 482 şeklinde okunmaktadır. Beylikler döneminde kalıba bu şekilde rakamların hataları yazıldığı örneklerle rastlanmaktadır.

⁶⁴ Benzer örnekler için bkz. W.H. Valentine, *Modern Copper Coins of the Muhammadan States*, London 1911, s.13, no:17-18.

⁶⁵ "Kapının (devletin) zorluğunu yükledi", "zorluk kapısını taşıyan" anlamına gelen bu cümle Osmanlı sikkeleri üzerinde sadece II. Murad'ın H. 827 tarihli bu tip mangırlarında görülmektedir.

19- AE, Mangır, Osmanlı, Murad II, Bursa, H.836, 17 mm. 3,48 g. (KH2022 - S149)

ÖY: (Mur)ad (bin Mehmed Han)

AY: Hullide mülkuhu duribe
Bursa 836

Osmanlı tarihinde ilk kez babası hayatta iken tahta çıkarılan şehzade olan II. Mehmed dönemi, Osmanlı nümizmatikliği açısından son derece önemli yeniliklerin hayata geçirildiği bir süreçtir.⁶⁶ Tahtta olduğu süre boyunca her on yılda bir yeni tip akçeler tedavüle süren II. Mehmed'in akçeleri H. 855, 865, 875, 885, 886 tarihli olup Amasya, Ayasuluk, Bursa, Edirne, Konya, Kostantiniyye, Novar, Serez, Tire ve Üsküp darphanelerinde basılmıştır.⁶⁷ Çok çeşitli tipleri bulunan II. Mehmed dönemi mangırlarının bir kısmında darp yeri yazılmamış olsa da Bursa, Amasya, Ayasuluk, Edirne, Engüriye, Kostantiniyye ve Tire darplı mangırları olduğu bilinmektedir.⁶⁸

Karacahisar Kalesi kazılarında II. Mehmed'e ait sadece beş adet mangır ele geçmiş olup bu sayı kazı çalışmalarında bulunan kendisinden önceki padişahlara ait sikkelere oranla son derece azdır. Fatih Sultan Mehmed dönemi ile birlikte başlayan bu azalma daha sonraki dönemlere ait sikke buluntularında da gözlemlenmiş; I. Selim, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemine ait sadece birer adet sikke tespit edilmiştir.

⁶⁶ İlk kez bu dönemde daha önce ayar ve ağırlığında önemli boyutta değişim yapılmamış olan akçeler üzerinde "*Tecdid-i sikke*" diğer bir deyişle "*Eski akçe yasağı*" olarak adlandırılan uygulama yapılmıştır. II. Mehmed döneminde başlayan bu yeni düzenleme ile akçenin değeri %11,5 oranında düşürülmüştür. 100 dirhemden 1,15-1,20 gr ağırlığında 260-265 adet akçe kesilirken akçenin ayarının düşürülmesi ile 100 dirhemden 1,06 gr ağırlığında 290 adet akçe kesilmeye başlanmıştır. Detaylı bilgi edinmek için bkz. Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, s. 270-273; Mustafa Öztürk, "*Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi*", *Türkler*, C.X, Ankara 200, s. 802-822,

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.218

⁶⁸ Örnekler için bkz. Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s. 91; Kabaklarlı, *Mangır, Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*, s. 137-191.

20- AE, Mangır, Osmanlı, Mehmed II, Engüriye (Ankara), TY, 12 mm. 1,19 g. (KH2020 – S127)⁶⁹

ÖY: Mehmed bin Murad Han

AY: Hullide mülkühu duribe
Engüriye⁷⁰

21- AR, Akçe, Osmanlı, Mehmed III, Filibe, H.1003, 10 mm. 0,22 g. (KH2021 – S226)⁷¹

ÖY: (Sultan) Mehmed (bin) Murad
(Han)

AY: Azze nasruhu duribe Filibe
1003

22- AR, Akçe, Osmanlı, Ahmed I, Kostantiniyye, H.1012, 10 mm. 0,20 g. (KH2022-S1)⁷²

ÖY: (Sultan A)hmed bin
(Mehmed) Han

AY: (Azze nasruhu duribe
Kos)tantiniyye 1012

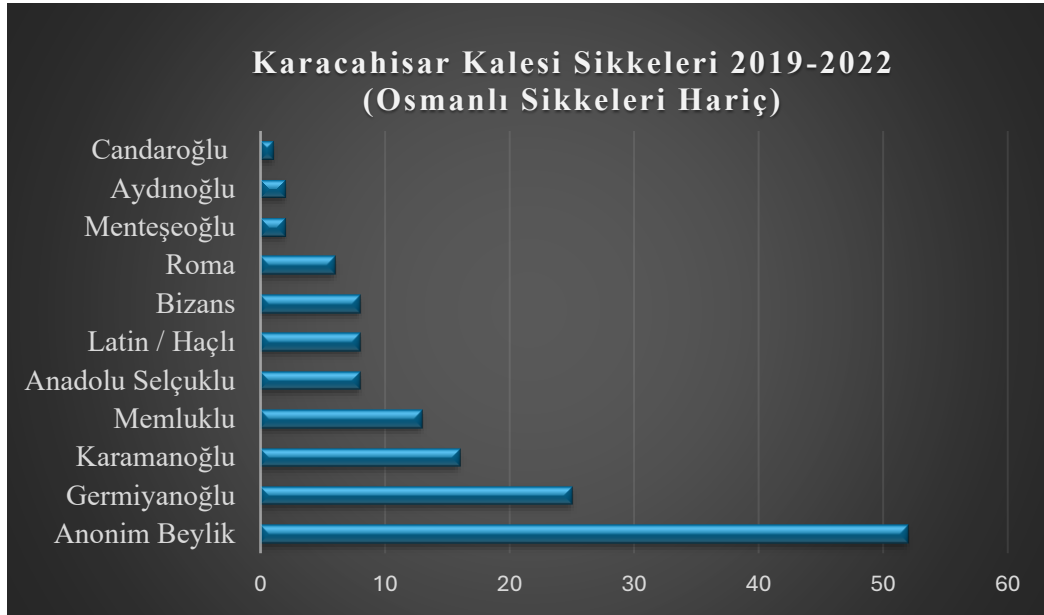
⁶⁹ Bkz. H. Yilmazyaşar - B. Teoman, "Sikkeler Ne Söylüyor:...", s. 43; Benzer örnek için ayrıca bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.152

⁷⁰ Kentin adı, Selçuklu döneminde Ankara olarak kullanılmışken, Osmanlı'da Çelebi Mehmed ve II. Mehmed dönemi sikkelerinde "Engüriye" olarak geçer. II. Mehmed dönemi sonrasında ise yeniden Ankara olarak kaydedilmiştir. Örnekler için bkz. Ehlert, *Umlaufgeld im Osmanischen Reich*, s.219.

⁷¹ Benzer örnek için bkz. Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.136, no:340.

⁷² Benzer örnek için bkz. Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, s.142, no:371.

Karacahisar Kalesi'nde 2019-2022 yılları arasındaki kazılarda okunabilir durumda tespiti yapılan 722 sikkeden 647'si Osmanlı dönemine tarihlenmektedir.⁷³ I. Murad ve Yıldırım Bayezid'e ait olan sikkeler tüm Osmanlı sikkelerinin %69'unu oluşturmaktadır. Bahsi geçen ve bu çalışmaya konu olan Osmanlı sikkeleri haricinde kazı çalışmalarında Osmanlı ile çağdaş Anadolu beyliklerine ait sikkeler ile birlikte az sayıda da olsa Anadolu Selçuklu, Memluk, Latin, Bizans ve Geç Roma dönemlerine ait örnekler tespit edilmiştir.⁷⁴

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı kroniklerine göre 1288 yılında Osman Gâzi tarafından fethi sonrasında Osmanlı topraklarına katılan Karacahisar Kalesi beyliğinin kuruluş sürecinin sembol yerleşimlerinden birisi olmuştur. Özellikle Osman Gâzi döneminde Beyliğin önemli merkezlerinden birisi olan Karacahisar'ın bu süreçte yoğun bir iskâna sahne olması muhtemeldir. Orhan Gâzi döneminde önemli Bizans kentlerinin fethi sonrasında eski önemini kaybetmiş olması muhtemel olan kalenin bu dönemdeki durumunu (iskân-nüfus ve stratejik önem) kaynaklardaki veriler üzerinden okumak mümkün görünmüyor.

⁷³ Tek örnek olarak tanıttığımız Orhan Gâzi sikkesi 2012 yılı kazı çalışmalarında bulunmuş olup ilk defa bu yayında tanıtılmıştır.

⁷⁴ Sarnıç alanı kazısı tamamlandığında alana ait tüm nümismatik veriler ayrı bir yayın çalışmasında tanıtılacaktır.

Bu çalışmada odaklandığımız ve temsil ettiği dönemlere dair sınırlı içerikte olsa da son derece önemli bilgiler veren sikkeler kaleye ve Osmanlı tarihine dair önemli çıkarımlara kaynaklık etmiştir. Ne yazık ki Karacahisar Kalesi'ndeki kazı çalışmalarında Osman Gâzi'ye ait herhangi bir sikkeye rastlanmamış, Orhan Gâzi'ye ait sadece bir adet sikke bulunmuştur. Kalede 2019-2022 yılları arasındaki kazı çalışmalarında I. Murad dönemine ait 281 adet sikkenin bulunduğu ve bu dönemde kalenin bölge savunması açısından son derece stratejik bir öneme sahip olduğu göz önüne alındığında,⁷⁵ Osman Gâzi ve Orhan Gâzi dönemlerini temsil eden örneklerle dair ortaya çıkan bu sonuç ilk algıda kalenin söz konusu dönemlerde aktif olarak kullanılmadığını düşündürmektedir. Ancak 1288 yılındaki fethi ile I. Murad'ın tahta geçtiği 1362 yılları arasındaki yaklaşık 75 yıl içerisinde Karacahisar'ın terkedildiğine işaret eden herhangi bir bulgu yoktur. Osmanlı kroniklerindeki anlatılar aksine özellikle fethinden sonraki süreçte beyliğin merkezi olarak okunabilecek anlatılar ile Karacahisar'ın önemine atıfta bulunmaktadır.⁷⁶ Orhan Gâzi dönemine dair anlatılarda da⁷⁷ bahsi geçen kalenin özellikle Karamanoğlu ve Germiyanoglu gibi hâkimiyet alanlarını koruma ve genişletme bağlamında ileriki yıllarda Osmanlı Beyliği ile sürekli bir mücadele içerisinde olacak olan beylikler ile sınır hattındaki konumu sebebi ile önemini korumuş olması muhtemeldir ki I. Murad döneminde kalede yoğun iskânın varlığına işaret eden bulgular bu varsayımı güçlendirmektedir. Bu bağlamda özellikle Osman Gâzi döneminde ortak para kullanımı ve henüz ekonomik bir araç olarak Osman Gâzi adına sikkelerin tedavülde olmadığı varsayılabilir ki Osman Gâzi'ye ait bugüne kadar sadece iki adet sikkenin tespit edilmiş olması bu olasılığı güçlü kılmaktadır. Bahsi geçen olasılıklar ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir diğer önemli husus Karacahisar Kalesi'nin özellikle ulaşım ve su temini açısından zorlu koşullara sahip olması sebebi ile ciddi bir tehdit, saldırı veya savaş durumlarında aktif olarak kullanılmış olabileceğidir. Ne yazık ki Cacabey Vakfiyesi'nde bahsi geçen⁷⁸ ve 13. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çok sayıda yapı ile temsil edilen Selçuklu dokusu ve Karacahisar'ın aşağısında yer alan ve içerisinden porsuk çayının geçtiği, verimli tarım arazilerinin bulunduğu Karacaşehir olmak üzere kentin Osmanlı iskânının dağılım alanlarını ve niteliğini bilemiyoruz.

⁷⁵ Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s.1041-1047.

⁷⁶ Âşıkpaşazâde, *Osmanlı Tarihi*, s.18,19.

⁷⁷ Orhan Gâzi döneminde Karacahisar'ın yönetiminin amcasının oğlu Gündüz'e bırakıldığı belirtilir. Bkz. Neşri, *Cihannümâ*, s.76.

⁷⁸ Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1989, s.128.

Osman Gâzi ve Orhan Gâzi dönemlerinde yoğun çatışma ve savaşların Rumeli'ye kadar uzanan Bizans topraklarında gerçekleştiği ve Anadolu Beylikleri ile ittifak içerisinde olunduğunda göz önüne alındığında kalede çok yoğun bir nüfus tutma zorunluluğu oluşmamış olabileceği muhtemeldir. Kazı çalışmalarında ele geçen 281 adet I. Murad sikkeleri içerisinde bulunan yedi akçeden altısının 1382-1389 yılları arasına tarihlenen sikkeler olması, Ramazan 790 (1388) tarihli mangırların sayıca fazlalığı ile sikkelerin temsil ettiği dönemlerde Osmanlı Beyliği'nin başta Karamanoğulları olmak üzere Türk Beylikleri ile hâkimiyet mücadelesi içerisinde olması kalenin söz konusu dönemlerde bölgenin savunmasında etkin bir rol üstlendiğine ve dolayısı ile askerlerden oluşan bir Osmanlı nüfusunun varlığına işaret etmektedir.⁷⁹ Bu çıkarım Osman ve Orhan Gâzi dönemleri için önceki satırlarda ileri sürdüğümüz varsayımı desteklemesi açısından da anlamlıdır.

1389 yılında I. Murad'ın Kosova Savaşı sonrasında vefatı ve Yıldırım Bayezid'in başa geçmesi sonrasında Anadolu Beylikleri ile hâkimiyet mücadelesine giren Osmanlı güçleri için Karacahisar'ın stratejik önemini sürdürmesi olağandır ki kalede ele geçen 165 adet Bayezid sikkeleri bu olasılığı güçlendiren bulgular olarak kayda değerdir.

Ankara Savaşı ve Yıldırım Bayezid'in vefatı sonrasında ortaya çıkan Fetret Devri'nde kalede Bayezid'in oğullarından sadece Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed'in sikkelerine rastlanması şehzadelerin hâkimiyet alanları göz önüne alındığında detayları ile analiz edilmesi gereken bir sonuç olarak okunmalıdır. Söz konusu sikkelerin azımsanmayacak sayıda ele geçmesi Fetret Döneminin koşulları, istikrarsız ortam ve hâkimiyet mücadelelerinin yaşandığı bir süreç olarak I. Murad ve Yıldırım Bayezid dönemlerinde olduğu gibi kalenin bu süreçte de aktif olarak kullanıldığına işaret etmektedir. İktidarını yeniden kurma ve hâkimiyet alanlarındaki otoritesini sağlamlaştırmak için doğuda ve batıda sürekli mücadelelerin yaşandığı I. Mehmed ve II. Murad dönemlerinde de Karacahisar Kalesi'nin aynı kaygı ve amaç doğrultusunda müstahkem bir kale olarak korunduğu anlaşıyor.

Karacahisar Kalesi kazılarında ele geçen Osmanlı sikkelerinden sadece % 1,2'sinin II. Murad sonrasına ait olması kalenin Fatih Dönemi ile birlikte önemini kaybettiğini ve eskisi kadar yoğun bir iskânın olmadığını düşündürmüştür.⁸⁰ 1524

⁷⁹ Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s.1046; Bu hususta detaylı tartışma için bkz Yılmazyaşar, "...I. Murad Sikkeleri", s 1041-1046

⁸⁰ 2011-2014 yılları arasındaki kazılarda bulunan sikkelerinin dağılımında da benzer bir sonuç ile karşılaşılmıştır. Bkz. E. Altınsapan ve A. Gerengi, "Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Çalışmalarında Bulunan Bir Grup Sikke", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 58, (2017): 8.

yılına ait bir Maliye'den Müdevver defterinde Karacahisar'ın Fatih Sultan Mehmed zamanında terkedildiğini yönündeki bilgi ile bu çalışmada ele aldığımız sikkelerin istatistiksel dağılımı tamamı ile birbirini teyit etmektedir: *"Evkaf-ı cami-i Karacaşehir. Kadimden merhûm Sultan Mehmed Han beratıyla mezkûr camiye hatib olanlar aşağıda mezkûr olan evkafa mutasarrıflar imiş. El-haletü hazihi, Karacaşehir asıl yerinden intikal idüb emr-i padişahiyle Karacaşehir altında bir yerde müctemî olub şehir olmuştur, cami-i mezbur kal'ada harab kalmıştır"*⁸¹ Bu sonucu destekleyen bir diğer arkeolojik veri seramik bulguların sonuçlarında izlenmiş; 2019 – 2022 yılları arasında Karacahisar Kalesi'nde ele geçen seramiklerin büyük bölümünün Erken Osmanlı ve Beylikler dönemine tarihlendiği anlaşılmıştır.⁸² Söz konusu kazı sezonlarında binlerce parça seramik bulunmasına karşın 16. yüzyıla tarihlenen İznik seramiklerini temsil eden sadece 7 parçanın ele geçmesi, bulunan 722 Osmanlı sikkesinden sadece 4'ünün 16. yüzyıl ve sonrasında hüküm süren Osmanlı padişahlarına ait olduğu dikkate alındığında arşiv belgesi, sikke ve seramik bulguların aynı sonucu yani kalenin Fatih Sultan Mehmed dönemi ile birlikte terkedildiğini, bu tarihten sonra yoğun bir iskâna sahne olmadığını ortaya koymaktadır.⁸³

Kısaltmalar

AE: Aes – Bronz

Ağr: Ağırlık

AR: Argentum – Gümüş

AY: Arka Yüz

DY: Darp Yeri Yok

H.: Hicri

KH: Karacahisar Kalesi

M.: Miladi

ÖY: Ön Yüz

TY: Tarih Yok

⁸¹ Bkz. Halil İnalcık, "Karacahisar / Karacaşehir Üzerinde Bir Belge" VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, (Ed. Nurcan Abacı), Morrisville: Lulu Press 2006, s.9-12; Halime Doğru "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşun'daki Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2001): 121-122.

⁸² Yılmazyaşar vd. *Bizans'tan Osmanlı'ya*, s. 16, 170, 448; 2019 yılı öncesi seramik bulgularında da benzer bir dağılım söz konusudur. Bknz. H. Yılmazyaşar ve Y. E. Karasu, "Ortaçağ Seramik Sanatı Bağlamında Karacahisar Kalesi Seramikleri", s. 336-367.

⁸³ Yılmazyaşar vd. *Bizans'tan Osmanlı'ya*, s. 448

Kaynaklar / References

- Altınsapan Erol ve M. Palalı M. *Osmanlı Beyliğinin Kurulduğu Yer Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Buluntuları (2011-2014)*. İstanbul: Doğukütüphanesi Yayınları, 2018.
- Altınsapan Erol vd. "Karacahisar Kalesi 2009 Yılı Temizlik ve Kazı Çalışmaları". İçinde *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Konya, 2010: 1-17.
- Altınsapan Erol vd. "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3/10 (Mart 2015): 621-633.
- Altınsapan, Erol ve A. Gerengi. "Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Çalışmalarında Bulunan Bir Grup Sikke". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 58 (2017): 1-9.
- Artuk, İbrahim. "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey'e Ait Sikke". I, İçinde *Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071- 1920) Kongresi (11-13 Haziran 1977)*, Ed. O. Okyar ve H. İnalçık, Ankara, 1980: 27-33.
- Artuk, İbrahim ve C. Artuk. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*. II, İstanbul, 1971.
- Âşıkpaşazâde. *Osmanlı Tarihi (1285-1502)*. Haz. Necdet Öztürk, 1. Baskı, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Başar, Fehmettin. "Fetret Devri". *DİA*, 12, 1995: 480-482.
- Damalı, Atom. *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*. I, İstanbul, 2010.
- Derman, Uğur. "Tuğra". *DİA*, 41, 2012: 336-339.
- Doğru, Halime. "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devletinin Kuruluşundaki Önemi". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1 (Eskişehir 2001): 105-127.
- Doğru, Halime. "Osman Bey'in İlk Fethi: Karacahisar Kalesi Yüzey Araştırması 1999". İçinde *18. Araştırma Sonuçları, Toplantısı*, I, 2001: 41-50.
- Doğru, Halime. "Osmanlı kroniklerinde Karacahisar kalesi ve Karacaşehir'in Yer Değiştirmesi". İçinde *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*. Ankara, 2001: 221-234.
- Ehlert, Rolf. *Umlaufgeld im Osmanischen Reich, Band I*. Heidelberg, 2013.
- Ender, Celil. *Karasi, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri Paraları*. İstanbul, 2000.
- Ender, Celil ve Okay Orhan. *Türk Nümismatik Sözlüğü*. İstanbul, 2007.
- Gelibolu'lu Mustafa Âlî. *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l Ahbâr*. Haz. A. Uğur, M. Çuhadar, A. Gül, İ. H. Çuhadar, Kayseri, 1997.
- Hadidi. *Tevârih-i Âl-i Osman (1399-1523)*. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul, 1991.
- Hennequin, Gilles. *Bibliothèque Nationale, Catalogue des Monnaies Musulmanes*. Paris, 1985.
- İnalçık, Halil. "Mehmed I.". *DİA*, 28, 2003: 391-394.
- İnalçık, Halil. "Murad II.". *DİA*, 31, 2020: 164-172.
- İnalçık, Halil. "Karacahisar / Karacaşehir Üzerinde Bir Belge". İçinde *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, (Ed. Nurcan Abacı), Morrisville: Lulu Press, 2006: 9-12.
- İsmail Galib. *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniyye* Kostantiniye, 1307.
- Kabaklarlı, Necdet. *Mangır, Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*. İstanbul, 1998.

- Karakoç, Kazım. "Orhan Gâzi' nin Bugüne Kadar Bilinmeyen Eşsiz Bir Mangırı". İçinde *İkinci Uluslararası Nüsmatik Sempozyumu*, İstanbul, 2008: 60-65.
- Kolerkılıç, Ekrem. *Osmanlı İmparatorluğunda Para*. Ankara, 1956.
- Mehmed Neşri. *Cihannümâ - Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Ölçer Cüneyt. *Yıldırım Bayezid'in Oğullarına Ait Akçe ve Mangırlar*. İstanbul, 1968.
- Öztürk, Mustafa. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi". *Türkler*, X, Yeni Türkiye Yayınları: Ankara, 2002: 802-822.
- Paksoy, İsmail Günay. "Anadolu'da Altın ve Gümüşe Vurulan Osmanlı Damgası". İçinde *Anadolu'da Paranın Tarihi*, Ed. Bülent Arı, Ankara, 2011: 163-206.
- Paksoy, İsmail Günay. "Osman Gâzi'nin Şimdiye Kadar Yayınlanmış Tek Gümüş sikkesi üzerine Düşünceler". İçinde *I. Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi (25-28 Şubat 2013) Bildiriler*. Ed. Kayhan Dörtlük, Oğuz Tekin, Remziye Boyraz Seyhan. İstanbul, 2014: 443-456.
- Parman, Ebru vd. "Eskişehir (Merkez Karacahisar Köyü) Karacahisar Kalesi 2005 Yılı Kazı Çalışmaları". İçinde *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 2006: 1-12
- Parman, Ebru. "Eskişehir- Karacahisar'da bir Ortaçağ Kalesi". İçinde *V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara, 2001: 451-462.
- Parman, Ebru, C. Parla ve M. Bursalı. "Eskişehir Karacahisar Kalesi 2005 Yılı Kazı Çalışmaları". İçinde *28. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, Ankara, 2007: 1-12.
- Parman, Ebru. "Eskişehir-Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları". İçinde *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2, 2002: 69-80.
- Pascal Bilezikçıyan. *Defter-i Meskûkâti Osmaniye*. İstanbul, 1280 (1863).
- Pere, Nuri. *Osmanlılarda Madenî Paralar (Yapı ve Kredi Bankasının Osmanlı Madeni Paraları Koleksiyonu)*. İstanbul, 1968.
- Sağıt, Betül. *Anadolu Darph İslami Sikkelerde Yazı (1071-1402)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir, 2012.
- Sahillioğlu, Halil. *Kuruluşta XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi. İstanbul, 1958.
- Spengler, William F. ve Sales, Wayne G. *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography*. I-II, Wisconsin, 1996.
- Srećković, Slobodan. "Akches". I, Belgrad (1999): 29-31.
- Tekin, Oğuz. "Mangır". *DİA*, 27, 2003: 568.
- Temir, Ahmet. *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1989.
- Teoman, Betül. "Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri (1299-1453)". İçinde *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisini*. Ed. Y. Özbek ve A. Budak, Konya, 2020.
- Teoman, Gültekin ve Ş. Bal. "Orhan Gâzi'nin İlk Akçesi". İçinde *İzmir Nüsmatik Derneği*, 1, İzmir, 2013: 74-77.
- Teoman, Gültekin ve B. Sağıt. "Karasi Beyliği Sikkeleri". İçinde *Uluslararası Bergama Sempozyumu* (7-9 Nisan 2011), İzmir, 2011.
- Teoman, Gültekin ve Sağıt, B. "Sahillerin Sultanları ve Sikkeleri". İçinde *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu- II Menteseoğulları Tarihi*

- (25-27 Nisan 2012- Muğla). Ed. Adnan Çevik ve Murat Keçiş. Ankara: TTK Basımevi, 2016.
- Tulay, Ahmet Semih. *Genel Nümizmatik Sözlüğü*. İstanbul, 2001.
- Valentine, W. H. *Modern Copper Coins of the Muhammadan States*. London, 1911.
- Yılmaz, Hakan. "Osman Gâzi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi". *Vakanüvis*. V/4 (2019): 81-120.
- Yılmazyaşar, Hasan ve B. Teoman. "Sikkeler Ne Söylüyor: Karacahisar Kalesi ve Erken Dönem Osmanlı Sikkeleri". *Fetih ve Medeniyet Dergisi - T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*. 1/1 (2021): 36-43.
- Yılmazyaşar, Hasan ve G. Teoman. Karacahisar Kalesi'nde Bulunan Bir Sikkenin İzinde: Ramazan 790 Tarihli I. Murad Sikkeleri. *Belleten*. 2023;87:489-525. doi:10.37879/belleten.2023.489.
- Yılmazyaşar, Hasan ve Y. Emre Karasu. "Ortaçağ Seramik Sanatı Bağlamında Karacahisar Kalesi Seramikleri". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. 5/2 (2022): 336-367.
- Yılmazyaşar, Hasan, Y. Emre Karasu ve N. Özkul Fındık. *Bizans'tan Osmanlı'ya: Karacahisar Kalesi Seramikleri (2019-2022)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Yılmazyaşar, Hasan. "Karacahisar Kalesi Örnekleri Işığında I. Murad Sikkeleri". *Vakanüvis*. 8/1 (Bahar, 2023): 1025-1054.
- Yılmazyaşar, Hasan ve Z. Demirel Gökalp. "Tarihsel Bağlamda Karacahisar Kalesi'nde Bulunan Bizans ve Avrupa Sikkeleri". *Anadolu Araştırmaları*. 27 (2022): 305-335.
- Zhukov, K. "Osmanlı, Karesi ve Saruhan Sikkeleri ve Türk Batı Anadolu'sundaki Ortak Para Sorunu (1340-1390)". İçinde *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997: 256-262.

Yazarlar Hakkında / About Authors

Doç. Dr. HASAN YILMAZYAŞAR | Anadolu Üniversitesi |
hyyasar[at]anadolu.edu.tr | ORCID: 0000-0001-8148-9562

Denizli’de doğdu, ilk ve orta öğretimini burada tamamladıktan sonra Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü’nden 1997 yılında mezun oldu. “Orhan Gâzi Döneminde İznik Kent Dokusu ve Mimarisi” adlı tezi ile 2003 yılında Yüksek Lisansını Hacettepe Üniversitesi’nde tamamlayan Yılmazyaşar, 2017 yılında hazırladığı “Bursa’dan Kosova’ya: I. Murad (Hüdavendigar) Dönemi Osmanlı Mimarisi” adlı tez ile doktor ünvanı almıştır. 1999 yılında Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü’nde araştırma görevlisi olan, Hacettepe ve Anadolu Üniversitelerinde araştırma/öğretim görevlisi olarak çalışan Yılmazyaşar, halen Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. Hasan Yılmazyaşar’ın mimarlık tarihi, Osmanlı mimarisi, Osmanlı arkeolojisi, nümizmatik, seramik sanatı ve ortaçağ dönemi kültürel etkileşimleri üzerine bilimsel çalışma ve yayınları bulunmaktadır. Türk Tarih Kurumu Bilim Kurulu Asil üyesi ve Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu üyesi olan Yılmazyaşar aynı zamanda Harmatepe Kalesi Kazısı’nın Bilimsel Danışmanlığı ile Eskişehir Karacahisar Kalesi Kazı Başkanlığı görevlerini sürdürmektedir.

Assoc. Prof. HASAN YILMAZYAŞAR | Anadolu University | hyyasar[at]anadolu.edu.tr |
ORCID: 0000-0001-8148-9562

Born in Denizli and after completing his primary and secondary education there, he graduated from Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Archeology and Art History in 1997. Yılmazyaşar, who completed his master's degree at Hacettepe University in 2003 with his thesis titled (The City and Architecture of Iznik during the Reign of Orhan Gâzi). He received his doctorate with the thesis titled "From Bursa to Kosovo: Ottoman Architecture in the Period of Murad I (Hüdavendigar)" in 2017. Yılmazyaşar, who became a research assistant at Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Art History in 1999, and worked as an assistant/lecturer at Hacettepe and Anadolu Universities, currently works as an Associate Professor at Anadolu University, Faculty of Letters, Department of Art History. Hasan Yılmazyaşar has scientific studies and publications on architectural history, Ottoman architecture, Ottoman archaeology, numismatics, ceramic art and medieval cultural interactions. Yılmazyaşar, who is a full member of the Scientific Board of the Turkish Historical Society and a member of the Regional Board for the Protection of Kocaeli Cultural Heritage, also serves as the Scientific Advisor of the Harmatepe Castle Excavation and the Head of the Eskişehir Karacahisar Castle Excavation.

**Dr. BETÜL TEOMAN | Dokuz Eylül Üniversitesi |
betul.teoman[at]deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1200-9104**

İzmir’de doğdu. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünden 2005 yılında mezun oldu. Dokuz Eylül Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalında yüksek lisans eğitimini 2012’de tamamladı. Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin numizmatik malzemesini inceleyen doktora tezi ile Tarih Anabilim dalında 2023 yılında doktor unvanını almaya hak kazandı. 2015 yılından itibaren Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Müzecilik bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmakta, ayrıca üniversite bünyesindeki Şükrü Tül Eski Eser Koleksiyonu ile Bayrakbilim ve Türk Bayrakları Müzesinin sorumlu müze uzmanı olarak da görev almaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı pek çok bilimsel kazı çalışmasına lisans eğitiminden itibaren çalışmış, halen Afrodiasias, Anaia/ Kadıkalesi, Ayasuluk Tepesi ve St. Jean Anıtı ve Karacahisar Kalesi kazı çalışmalarında kazı heyet üyesi olarak yer almaktadır.

**Dr. BETÜL TEOMAN | Dokuz Eylül University |
betul.teoman[at]deu.edu.tr | ORCID: 0000-0002-1200-9104**

She graduated from the Department of Art History in 2005. She completed her master's degree at Dokuz Eylül University, Department of Islamic History and Arts in 2012. With her PhD thesis on the numismatic material of the Western Anatolian Turkmen Principalities, she was awarded the title of doctor in the Department of History in 2023. Since 2015, she has been working as a lecturer at Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Museology and also as an expert responsible for the Şükrü Tül Antiquities Collection and the Museum of Flag Science and Turkish Flags within the university. Since her undergraduate education, she has taken part in many scientific excavations affiliated with the Ministry of Culture and Tourism and is currently working as a member of the excavation committee and numismatist in the excavations of Aphrodisias, Anaia/Kadıkalesi, Ayasuluk Hill and St. Jean Monument and Karacahisar Castle.

**GÜLTEKİN TEOMAN | İzmir Nümizmatik Derneği |
smyrnacoins[at]gmail.com | ORCID: 0009-0000-4723-0899**

İzmir’de doğdu, Ege Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde lisans eğitimini 1999 yılında, yüksek lisans eğitimini ise 2004’te Batı Anadolu Beylik Sikkelerindeki Süslemeler üzerine yaptığı tez çalışması ile tamamladı. Eğitim hayatı süresince Beçin, Kadıkalesi-Anaia ve Efes kazılarında çalıştı. Halen Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı yürütülmekte olan Anaia, Afrodisias, Ayasuluk Tepesi ve Saint Jean Anıtı, Karacahisar kalesi, Stratonikeia ve Side kazılarında heyet üyesi ve nümizmat olarak görev almaktadır. Uzun yıllardır üyesi olduğu İzmir Nümizmatik Derneğinin 2023 yılından itibaren genel sekreteri olarak çalışmakta, Anadolu Türk Nümizmatikliğine ilişkin araştırma ve projelerini sürdürmektedir.

**GÜLTEKİN TEOMAN | Izmir Numismatic Association |
smyrnacoins[at]gmail.com | ORCID: 0009-0000-4723-0899**

Born in Izmir, he received his degree in Art History from Ege University in 1999 and his master's degree in 2004 with a thesis on the ornaments on the Western Anatolian Beylik coins. During his education, he worked in Beçin, Kadıkalesi-Anaia and Ephesus excavations. He is still working as a committee member and numismatist in the excavations of Anaia, Aphrodisias, Ayasuluk Hill and Saint Jean Monument, Karacahisar castle, Stratonikeia and Side, which are being excavated under the Ministry of Culture and Tourism. Since 2023, he has been working as the secretary general of the Izmir Numismatic Association, of which he has been a member for many years, and continues research and projects on Anatolian Turkish Numismatics.

**OSMANLI BEYLİĞİNİN GÖÇ VE KURULUŞ
COĞRAFYASI VE KARAKEÇİLİLER**

**MIGRATION AND FOUNDATION GEOGRAPHY OF THE
OTTOMAN PRINCIPAL AND THE KARAKEÇİLİLER**

Prof. Dr. Üçler Bulduk

OSMANLI BEYLİĞİNİN GÖÇ VE KURULUŞ COĞRAFYASI VE KARAKEÇİLİLER

Prof. Dr. Üçler Bulduk

Ankara Üniversitesi

Özet

Osmanlı kroniklerinde, Osmanlı Devleti'nin kurucu ailesinin şecereleri ve Anadolu'ya olan göç maceraları, göç güzergâhı ile kondukları yerler hakkında bilgiler bulunmaktadır. İlk Osmanlı kroniklerinin devletin kuruluşundan yaklaşık 150 yıl sonra kaleme alınmaları verilen bilgilerin sorgulanmasına ve tartışılmasına neden olmuş, ancak topolojik araştırmaların artmasıyla birlikte anlatı ve efsane olarak nitelenen kimi olayların ve mekânların tarihi karşılıklarının olduğu kabul görmeye başlamıştır. Kendilerini Ertuğrul Gâzi'nin yoldaşları olarak tanımlayan Karakeçililer'in Anadolu'da yoğun olarak bulundukları yerlerle Osmanlıların Anadolu'da konup göçtükleri yerlerin kesişmesi de dikkati çekmektedir. Bu coğrafi kesişme bir tesadüf eseri midir yoksa Karakeçililerin kendilerini Kayı-Osmanlılarla hemhal görme geleneğinin tarihsel karşılığı var mıdır? Sorusuna bir cevap aramak gerektiği kanısındayız. Bu çalışmada, Artuklu, Selçuklu ve Germiyan sahasındaki Karakeçili teşekkülleri ile Osmanlıların göç güzergâhları tahrir defterleri ve kronikler ışığında karşılaştırılıp değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlılar, Anadolu, Göç, Karakeçililer

MIGRATION AND FOUNDATION GEOGRAPHY OF THE OTTOMAN PRINCIPAL AND THE KARAKEÇİLİS

Prof. Üçler Bulduk

Ankara University

Abstract

Ottoman chronicles contain information about the genealogy of the founding family of the Ottoman Empire, their migration adventures to Anatolia, their migration route and the places where they settled. The fact that the first Ottoman chronicles were written approximately 150 years after the establishment of the state caused the information given to be questioned and discussed, but with the increase in topological research, it began to be accepted that some events and places described as narratives and legends had historical counterparts. It is also noteworthy that the places where the Karakeçili, who define themselves as the companions of Ertuğrul Gâzi, were concentrated in Anatolia and the places where the Ottomans settled and migrated in Anatolia are also noteworthy. Is this geographical intersection a coincidence, or is there a historical equivalent to the tradition of Karakeçili people seeing themselves as being together with the Kayı-Ottomans? We believe that it is necessary to seek an answer to the question. In this study, the migration routes of the Karakeçili organizations in the Artuqid, Seljuk and Germiyan areas and the Ottomans will be compared and evaluated in the light of cadastral registers and chronicles.

Keywords

Ottomans, Anatolia, Migration, Karakeçililer

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili meseleler 20. yüzyıl başlarından itibaren yabancı ve Türk tarihçilerinin ilgisine mazhar olmuş, bu konu hakkında pek çok faraziye ve iddialar ileri sürülmüştür. Gibbons, Giese, Wittek gibi batılı araştırmacılar ile Köprülü, Togan ve İnalcık gibi Türk bilim adamları özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve kurucuları hakkındaki tartışmaların öncülleri olmuşlardır. Osmanlı devletini kuranların mensup oldukları boy, Ertuğrul Gâzi ve Osman Bey'in ata-babaları, etnik ve dini aidiyetleri ile bunun devletin kuruluş felsefesi ve dinamiklerine yansımaları temel tartışma konularını içermiştir. Günümüze yaklaştıkça dahi Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili yapılan çalışmalarda önceki yaklaşımlar ve tartışmalar sürgit hatırlatılmakta ve hatta devam ettirilmektedir.¹ Elbette bu durumun temel nedeni kuruluş devri için hâlâ Osmanlı kroniklerinin ana kaynak durumunu muhafaza etmesi ve erken dönem kroniklerinin dahi devletin kurulmasından çok sonra (100-150 yıl) yazılmış olmasıdır. Tevârih-i Al-i Osman (TAO) yazımlarında bazen tarihle efsane iç içe girmektedir. Zaten Ahmedî'nin İskendernamesi veya Enveri'nin Düsturnamesi menakıb ve gazavatname özelliği gösterir. Aşıkpaşazade, eserinde Yahşi Fakih menakıbından faydalandığını bildirir. Osmanlı müverrihleri tarih yazımlarında rivayetleri tekrarlarlar veya onlara ekleme ve çıkarmalar yaparlar. Elbette bu yazılanlara ihtiyatla yaklaşmak lazımdır. Öte yandan kroniklere serpiştirilmiş olayları tamamen hayal ürünü olarak da görmeyip, destani bir anlatımla bile olsa bazı gerçekler üzerine inşa edildiklerini kabul etmek gerekmektedir.²

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi mevcut Osmanlı kronikleri dışında elimizde başka bir ana kaynak olmadığından müverrihlerin anlatılarına konu olan olayları, şahısları, zaman ve mekânları mantık süzgecinden geçirerek ele almak, başka belge ve bilgilerle mukayese etmek gerekmektedir. H. İnalcık, kroniklerdeki anlatımların tescillenebilmesi için yapılması gerekenleri madde madde sıralamış ve özellikle Osman Gâzi ve Sultan Orhan'ın faaliyette bulunduğu bölgede -Bitinya'da- topografik, arkeolojik ve toponomik araştırmalara öncelik verilmesi gerektiğini belirtmiştir.³ Aslında daha geniş bir perspektiften bakıldığında Osmanlı devletinin

¹ Örnek olarak bkz. Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu, Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci*, çev. Yılmaz Öner ve Orhan Esen, İstanbul: Yordam Kitap, 1986; Sencer Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul, 1996; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*, İstanbul, 2021; Üçler Bulduk, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında", *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu (12 Ekim 2009)*, Bilecik, 2011, s. 82-90.

² Üçler Bulduk, "Osmanlı Beyliğinin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri", *Osmanlı*, I, ed. G. Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.161. Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 40 vd.

³ Halil İnalcık, Kroniklerde geçen yer isimlerinin tespiti hususunda ekipler oluşturarak yüzey araştırmalarına girişmişti. Bu çalışmaların sonuçlarından biri için bkz. Raif Kaplanoğlu, *Osmanlı*

kurucu atalarının peşine düşülerek, onların Anadolu'ya nasıl ve ne zaman geldikleri, göçüp kondukları yerler de benzer şekilde ele alınmalıdır. Kendilerini Ertuğrul Gâzi'nin yoldaşı olarak gören Karakeçililer ile Osmanlı Devleti'nin kurucu atalarının veya boyunun Anadolu'daki göç güzergâhları bu açıdan değerlendirilebilir. Osmanlıların Kayı boyuna mensup olup olmadığı tartışmaları, daha cılız da olsa, gündemdedir. Özellikle II. Murad'la beraber Kayı şuurunun Yazıcıoğlu Ali marifetiyle yerleştirilmeye çalışıldığı noktasında fikirler bulunmaktadır.⁴ Ancak, kroniklerde hikâye edilen, Kayıların Artuklu sahası, Ankara ve Söğüt'e uzanan Anadolu coğrafyasındaki maceraları ve buralardaki yer isimleri ile Karakeçililer'in Anadolu'daki yerleşmeleri ve yer isimleri büyük oranda örtüşmektedir.⁵

Osmanlı devletini kuran Kayı boyunun Anadolu'ya geliş güzergâhı az veya çok bilindiği halde, Anadolu'ya geliş tarihi için aynı şeyi söylemek mümkün görülmemektedir. Klasik görüşte onların Cengiz istilası başladığında Horasan'dan, Mahan'dan göç ettikleri söylenir. Ancak F. Emecen'in belirttiği üzere kendinden önce yazılanları ustaca birleştirip kendisine göre bir mantık silsilesi içinde bir sentez vücuda getiren Neşri,⁶ belki Oğuz ve Selçuklu tarihini çok iyi bildiğinden, belki de Osmanlılarla Selçuklular arasında bir rabita kurmak maksadıyla, Osmanlıların Anadolu'ya geliş tarihiyle ilgili diğerlerinden farklı bir tarih verir; "Sebüke Tekin oğlu Sultan Mahmud Selçukoğullarını yüz bin kadar Türklerle birlikte Horasan'dan geçirdiği zaman, Selçuklu oğullarına mensup olan Türklerden Gök Alp Han evladından davarlı ve rızıklı bir taife Ermeniyeye ülkesinden olan Ahlat şehri çevresine indi. Cengiz Han'ın çıkışına kadar aşağı yukarı yüz yetmiş yıl burada kaldı. Cengiz Han, Hicret'in 616 (1219-20)'sında doğudan çıkarak Belh'e kadar geldi." ⁷ Bu duruma göre Osmanlıların cetleri 1048 yılından beri Ahlat'ta bulunmaktadır. Bilindiği üzere 1048 yılında İbrahim Yinal, Gürcü-Bizans ordusunu Pasinler Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğratmıştır.⁸ Bu savaşın neticesinde Türkler Erzurum'dan Erzincan'a kadar olan bölgeleri ele geçirmiştir ki bu bölgeler Osmanlı soyunun Anadolu'daki ilk güzergâhı içerisindeydi. Nitekim Neşri, hemen 1219

Devleti'nin Kuruluşu, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000. Bu esere H. İncelik, "İlk Osmanlı Menakıbnamesi Rivayetlerinin Niteliği Üzerinde" başlığı ile bir "Giriş" hazırlamıştır.

⁴ Örneğin bkz. Mükrimin Halil Yinanç, "Ertuğrul Gâzi", *MEB İA*, 4, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.328-337.

⁵ Bu konuda bkz. Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açısından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", *DTCF-Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30, (1997): 37-52.

⁶ Emecen, *İlk Osmanlılar*, s.41

⁷ Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi I*, Haz. M. Altay Köymen, KBY, Ankara, 1983, s.36

⁸ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, I. Cilt, haz. Refet Yinanç, Ankara: TTK Basımevi, 2020 (2. Baskı), s.42

Cengiz istilasına dönerek, Acem ülkesinde huzur kalmadığı için 50 bin hane göçer evli Türk'ün Kaya Alp oğlu Süleyman Şah'a uyararak, Alaaddin Keykubad'ın tahta çıktığı zamanda (1220) Rum'a aktığını yazar ve onların Erzurum'dan Erzincan'a gelerek burada birkaç yıl oturduklarını belirtir.⁹ Aşıkpaşazade'de Süleyman Şah'a koşulan 50 bin göçer evli Türkmen ve Tatar olarak tanımlanır. Onlar Erzincan'dan çıkarak altı yıl kadar Rum vilayetinde kalmışlardır.¹⁰ Rum tabiri kroniklerde daha ziyade Anadolu yerine kullanılmıştır. Ancak Aşıkpaşazade'de bahsedilen Rum Vilayeti'nin Sivas merkezli olmak üzere Amasya, Tokat ve Çorum'u içine alan bölgeyi tavsif için kullanıldığını düşünmekteyiz. Osmanlı Devleti, Kızılırmak ile Yeşilirmak arasındaki eski Danişmendli yurdunu Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünün ardından ele geçirmiş ve 1398'den itibaren Sivas merkez olmak üzere Tokat ve Amasya'yı içine alan "Vilayet-i Rum" adıyla, Anadolu ve Rumeli Eyaletlerinden sonra, üçüncü bir eyalet oluşturmuştur. Daha sonra Anadolu'nun tamamı için söylenen Rum'dan ayırt etmek için buraya "Eyalet-i Rumiye-i Suğra (Küçük)" denildi. ¹¹ Nitekim Giese'nin neşrettiği anonim Osmanlı kroniğinde "Süleyman Şah dahi memleketinden kopup Erzincan'a geldi. Erzincan'dan Rum vilayetine girdiler. Amasiyye tarafı kim Rumilerdir, ol taraftan çok gazalar ittiler"¹² diyerek Rum'dan kastın bu bölgeler olduğunu izah etmiştir. I. Alaaddin Keykubad devrinden itibaren bu bölgeler Moğollarla gelen veya onlardan kaçan göçer grupların adeta vatanı haline gelmiştir. Keykubad, Moğol tehlikesine karşı Sivas, Erzincan ve Ahlat'a uzanan hatta bir güvenlik duvarı oluşturmak için Harezm ve Deşt-i Kıpçak'tan kopup gelen Türkmen ve Kıpçak unsurları hizmetine almıştır. Moğol istilasına ile Anadolu'ya geldikleri ve Keykubad'ın hizmetine girdikleri kesin olarak bilinen topluluk, başlarında birkaç boy beyinin bulunduğu ve Kayır Han'ın liderlik ettiği Kıpçak gruplarıdır ki, onların Harezmşahlar ile ilişkisi malumdur.¹³ Aynı süreçte ve Moğollara karşı Alaaddin Keykubad'ın, Kıpçaklar gibi, içinde Kayıların da olduğu Oğuz/Türkmen gruplarını da Selçuklu hizmetine almış olduğunu söylemek yanlış olmaz. Osmanlı'nın kurucu boyu olduğu iddia edilen Kayı Boyu mensuplarının muhtemelen, kroniklerdeki bilgileri doğru kabul edersek, Moğolların önünden kaçıp Selçukluların hizmetine girmesi Kıpçaklarla beraber

⁹ Neşri Tarihi, s.37

¹⁰ Aşıkpaşaoğlu Ahmet Aşıkî, *Tevârih-i Al-i Osman*, Matbaa-i Amire, 1332, s.3

¹¹ Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum", *Vakıflar Dergisi*, VI, (1995): 51-52. Ayrıca bkz. Ü. Bulduk, "Çorum Sancağı I: Çorum Sancağı'nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri", *OTAM Dergisi*, 6, (Ocak 1995): 129.

¹² Anonim *Tevârih-i Al-i Osman* (F. Giese Neşri), (haz. N. Azamat), İstanbul, 1992, s.8.

¹³ A. Keykubad hizmetleri mukabilinde Kayır Han'a Erzincan'ı onunla birlikte gelen Bereket Han'a Amasya'yı Keşlû Han'a Larende'yi ve Yılan Noğu Han'a Niğde'yi ikta olarak vermişti; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, II, haz. Refet Yinanç, TTK Basımevi, Ankara, 2020, s.105

olabileceği gibi, 11. Yüzyılın ortalarında bölgeye gelen atalarının izlediği göç yollarını aynı şekilde takip eden torunlar olduğu da söylenebilir. Malazgirt Savaşı'nın öncesinde dahi Sürmeli Çukuru- Pasinler ve Ahlat Türklerin Anadolu'ya giriş güzergahını oluşturmuştur.¹⁴

Aşıkpaşazade'deki Süleyman Şah'ın Anadolu'daki göç güzergâhını hatırlatıp, bunun üzerinden tahlil etmek gerekir:

"Süleyman Şah gâzi hayli bahadırılık etdi. Bu Rum'un dağlarından ve derelerinden incindiler. Göçer evlerin davarı dereden, depeden incinür oldu. Gene Türkistan'a azm etdiler. Geldükleri yola gitmediler. Vilayet-i Haleb'e çıkdılar. Andan Caber kalasunun önüne vardılar... Diledi ki Fırat ırmağını öte giçe. Atını suya depti. Öni yardı, atı sürçdi... Süleyman Şah Allah rahmetine kavuştu. Çıkardılar. Caber kalesi önünde defn itdiler. Şimdiki demde ana "Mezar-ı Türk" dirler. Ve hem ol kalaya dahı gene o nesilden Döğër derler bir tayfa vardur, o kalaya şimdi dahı anlar hükmederler. Eyle olsa bu göçer evli etrafa dağıldı. Bazısı Beriyye'ye gitdi. Şimdiki halda ana Şam Türkmanı derler ve bazısı yine Rum'a gitdiler. Kimi Tatar ve Kimi Türkmandur. Şimdiki Halda Rum'da olan Tatar ve Türkman ol tayfadandır. Ve bazısı Süleyman Şah'ın üç oğluna uydular kim biri Sunkur Tigin'dir. Ve biri Er Tuğrul'dur ve birisi Gün Doğdı'dır. Bu üç kardaşlar geldikleri yola döndiler. Pasin Ovası'na Sürmeli Çukuru'na vardılar. Ertuğrul anda kaldı, gitmedi."¹⁵

Metinden anlaşılacağı üzere Süleyman Şah ve halkı, geldiği yoldan değil Halep üzerinden Türkistan'a dönmek azminde imiş. Caber'de vefat edenin Türkiye Selçuklularının kurucusu Süleyman Şah ile karıştırıldığı hadisesi bir yana bırakılırsa Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye, Türkmenlerin- özellikle devlet otoritesi tanımayan göçerlerin- en önemli kışlağı durumundadır. Bu bölgeler Artuklu sahası olarak da tanımlanabilir. Çünkü Artuklular, 11. Yüzyılın ortalarından 15. Yüzyıl başlarına kadar bölgeye damgalarını vurmuşlardır. Kimi kaynağa göre devlete adını veren Eksük oğlu Artuk Oğuzların Döğër Boyu'na mensuptu. Kimi araştırmalarda ise devletin darp ettirdiği paralarda Kayı boyunun damgası olması

¹⁴ Dede Korkut'ta da Oğuz yurdu olarak gösterilen Sürmeli Çukuru, Tuğrul ve Alparslan zamanında Türk ordularının, Türkmenlerin ve bu bağlamda Kayıların, Karakoyunluların Anadolu'daki ilk yurtları durumundadır. Buradan Pasinler, Ahlat, Erzurum ve Erzincan'a ulaşılır. Geniş bilgi için bkz. E. Konukçu, "Aras Boyunda Bir Ortaçağ Şehri: Sürmeli", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12 (Eylül 2002): 187-193.

¹⁵ Aşıkpaşaoğlu Ahmet Aşıkî, *Tevârih-i Al-i Osman*, Matbaa-i Amire 1332, s.3. İtalik olarak verilenler Atsız'ın diğer nüshalarla karşılaştırarak oluşturduğu mütakâmil metindir. 16. Yüzyıldaki durumu göstermesi açısından da göç yolunun işlerliği açısından da önemlidir; Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s.92-93.

hasebiyle onlar Kayı Boyu'na mensup olarak değerlendirilir.¹⁶ Aşıkpaşaoğlu'nda Caber Kalesi'nin Döğerlerin elinde olduğunu bildirmesi ve Kayılardan bir kısmının Beriyye'de kaldığı yönündeki bilgilerle Artuklular için söylenenler birbirini desteklemektedir. Beriyye hem çöl, kır anlamında kullanılmakta hem de bir idari üniteye adını vermektedir. Beriyye, Siverek ile Viranşehir arasında kalan bölgenin adı olup buralar Karakeçililer gibi konar-göçer cemaatlerin kışlağı durumundadır. II. Selim devrine ait Diyarbakır mufassal defterinde, sadece Viranşehir ve civarında yaklaşık 1000 vergi neferi bulunmaktaydı. "Cemaat-ı Ekrad-ı Aşiret-i Karakeçili" başlığıyla verilen bilgilerden bunların çok büyük bir kısmının "konar-göçer" olduğu ancak 30 neferin köylerde kayıtlı bulunduğu görülmektedir. Selasil, Hile, Hancuğaz, Sefere, Selimi, Sumatar Karakeçililerin küçük nisbetlerde meskun olduğu köylerdi. 14 mezraa da Karakeçili tasarrufundaydı. Bu mezraaları elinde tutan Karakeçililer oymaklara ayrılmış ve her oymakta nüfusuna göre birkaç kethüda vazife almıştır. Defterde kayıtlı bu oymaklardan Dodanlı, Rezzanlı ve Banki en büyük oymaklardandır.¹⁷ 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren konar-göçer aşiretlerin çoğu, oluşturulan Beriyye/Beriyyecik Kazası'na bağlanmıştı. Zaman içerisinde bu bölgenin adı Karakeçili Nahiyesi olarak değişmiştir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nin kurucularının veya Kayı Boyu'nun Anadolu'da geldiği ikinci durak konumundaki Urfa-Mardin hattındaki, özellikle Karakeçililerin yurtları durumundaki yer isimleriyle Osmanlı'nın kuruluş coğrafyası olan Ankara-Eskişehir-Bilecik hattındaki yer isimlerinin benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Karakeçililerin Osmanlı'nın ortaya çıktığı ve kurulduğu bu coğrafyalara yer isimlerini de taşımış olmaları tesadüfden öte görünmektedir. Birecik-Beriyyecik-Bilecik, Mardin Koçhisar (şimdiki Kızıltepe)- Ankara Koçhisar, Urfa Karakeçili Nahiyesi- Ankara Karakeçili Nahiyesi, Karakeçililerin yaylası durumundaki Siverek Karacadağ ile Alaaddin Keykubad tarafından Ertuğrul'a yayla olarak verilen Ankara Karacadağ akla gelen benzer yer isimleridir.

Alaaddin Keykubad'ın Ertuğrul Bey'e Ankara- Karacadağ'ı yurtluk olarak vermesi, Süleyman Şah'ın ölümünün ardından çocuklarının Ahlat'a doğru asıl yurtlarına dönme yolunda cereyan etmiştir. Aşıkpaşaoğlu'nun yukarıda verdiğimiz metni takip edildiğinde bir kısmı Beriyye'de kalan göçer evlilerin diğer bir kısmı

¹⁶ Ali Sevim, "Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri", *Belleten*, XXVI/101, (1962): 121-146.

¹⁷ Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açidan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19/30, (1997): 40-41.

¹⁸ Oktay Bozan- Hakan Asan, *Aşiret, Devlet ve Eşkiya Bağlamında Urfa Karakeçili Aşireti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021, s.31.

da Rum'a gitmiştir ki Aşıkpaşaoğlu onların Türkmen ve Tatar olarak bölgede varlıklarını devam ettirdiklerini belirtir. Aşağıda belirtileceği gibi Moğol istilasından beri mevcudiyetini devam ettiren bu grupların "Yörükân-ı Etrak-ı Büzürk" olarak Sivas (Rum) eyaletinde ayrı bir idari ünite oluşturdukları görülmektedir. Diğer bir göçer evli grubu Süleyman Şah'ın oğullarından Sunkur Tigin, Ertuğrul ve Erdoğan ile hareket eder. Kardeşler yurtlarına geri döner ancak Ertuğrul Sürmeli Çukur'dan öteye gitmez bir müddet orada kalır. Alaaddin Keykubad'ın yaklaşan Moğol tehlikesine karşın Kayırhan önderliğindeki Kıpçakları olduğu gibi Kayıları da hizmetine aldığından bahsetmiştik. Nitekim kroniklerde farklılıklarla birlikte bu durum zikredilir.

Enveri'nin Düsturname'sinde Osmanoğullarının yakın ataları şöyle sıralanır; Mir Süleyman oğlu Şah Melik, Şah Melik'in iki oğlu Gündüz Alp ve Gök Alp; Gök Alp'in oğlu Ertuğrul. Türk mitolojisinde ve halk hikâyelerinde önemli bir yer tutan ejderha ile ilgili Düsturname'de bir hikâye anlatılır. Hikâyeye göre Sultan Alaaddin (Keykubad) zamanında bir ejderha peyda olmuş ve üzerine gönderilen orduları helak etmiştir. Sultan ejderhayı öldüreni saltanata iştirak ile ödüllendireceğini ilan edince, sultanın askerleriyle birlikte Mir Süleyman oğlu Şah Melik, oğulları Gündüz Alp ve Gök Alp, ejderhanın bulunduğu Bulgar Dağı'na çıkarlar. Şah Melik kahramanca mücadele eder. Düştüğü zor durumdan oğullarının yardımıyla kurtulup ejderhayı öldürürler. Sultan onlara kaftan ve sınırsız mal verir. Ancak haset edenlerin sözüyle sultan onları gözden çıkarır. Şah Melik kederlenip ölür, iki yiğit yalnız kalır.¹⁹ Bayatı'nın Cam-ı Cem- Ayini'nde de içeriği anlatılmayan benzer bir ejderha hikâyesine yer verilmiştir. Van'a yakın Erçek Gölü kıyısında Kızıl Buğa'nın ölmesi üzerine oğlu Kaya Alp, el ve ulusu ile Ahlat'a giderek Ermenşah Melik Eşref'in hizmetine girer. Bu sırada Erciş yakınındaki Subhan dağında bir ejderha ortaya çıkar. O taraflarda türeyen eşkıyanın da halledilmesi için Ermenşah Kaya Alp'i görevlendirir. Kaya Alp eşkıyayı yakın adamlarıyla halledip Ahlat'a gelirken bir sis çöker, ardından yıldırımlar şakıldar. Dağlarda büyük bir gürültü kopunca ejderha şaşırır ve aşağıya doğru yuvarlanıp iki kayanın arasına düşüp kalır. Kaya Alp, Ahlat'a gelince beylik istemeyip, başkaca malikane ve pek çok hürmetle geçinir.²⁰

¹⁹ Enveri'nin Düsturnamesi'nde anlatılan ejderha hikâyesi ile Salur Kazan'ın yedi başlı ejderhayı öldürmesi boyundaki benzerlikler için bkz. E. Bilge Savcı, "Düsturname-i Enveri ile Dede Korkut Türkistan/ Türkmensahra/ Günbet Yazmasında Yer Alan Ejder Motifinin İşlevi Üzerine", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15/39 (2022): 708-725.

²⁰ Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul, 1949, s.393.

Türk mitolojisinde ejderha, düşmanın, kötülüğün ve zorluğun sembolüdür. Ejderha ile mücadele ise ad sahibi olmanın, alplik ve beylik kazanmanın bir aracıdır. Bu iki hikâyedeki ortak unsurlardan ilki olayların Türkiye Selçuklularının en büyük sultanlarından Alaaddin Keykubad (1220-1237) zamanında geçmesidir. Muhtemelen ejderha, Moğolları veya Celaleddin Harzemşah'ı sembolize etmektedir. Diğer unsur ise ejderha ile mücadele edilmesidir. Düsturname'de Ejderha, Orta Toroslardaki Bulgar Dağı'nda Bayatı'de ise Erciş yakınlarındaki Sübhan Dağı'ndadır. Kızıl Buğa ve oğlu Kaya Alp'i hizmetine alan Ermenşah Melik Eşref olur. Eyyubi hükümdarı Melik Eşref (1200-1237) Eyyubilerin Elcezire ve Dımaşk kollarının hükümdarı olup, 1210'dan itibaren Ahlat onun idaresine girmiş, Moğol tehlikesine ve Ahlat'ı tehdit eden Harzemşah Celaleddin'e karşı Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubad ile müttefik olmuştur. Hatta 1231 Yassıçemen Savaşı'nda 5 bin kişilik bir kuvvetle Alaaddin Keykubad'ın safında yer almıştır. Ancak Moğol tehlikesine karşı yeterli önlemi almadığı gerekçesiyle Alaaddin Keykubad'ın Melik Eşref'in idaresindeki Ahlat'ı 1234 yılında ele geçirmesi ittifakın sonunu getirmiştir.²¹

Neşri'de ise Ertuğrul ve kardeşi Dündar'ın Rum'da bir müddet kaldıktan sonra Engüriyye/Ankara'ya yakın Karacadağ'a inip oradan da Sultan Öyüğü'ne göç ettikleri yazıldıktan sonra, Mevlana Ayas'ın, Orhan Gâzi'nin rikabdarından naklettiği bilgiye yer verir. Rikabdarın atalarından işittiği anlatıya göre Sultan Alaaddin Tatarlarla tutuştuğu savaşta zor durumdayken Ertuğrul göçmel yörükleriyle yetişip Alaaddin Keykubad'ın savaşı kazanmasını sağlar. Neşri'de savaşın Tatarlarla yapıldığı söyleniyorsa da I. Aladdin Keykubad zamanında Moğollarla yapılan bir savaş yoktur. Muhtemelen kastedilen Harezmşah Celaleddin ile Keykubat'ın karşılaştığı Yassıçemen savaşıdır (1230). Sultan Ertuğrul'a Söğüt'ü kışlak Domaniç'i ise yaylak olarak verir.²²

Kayıların öncülük ettiği bu göçerler ister 11. yüzyılda gelenler olsun ister 13. yüzyılda gelenler olsun, belki de bu iki süreçte bir araya gelerek, Osmanlı Devleti'ni kuracaklardır. Nitekim Güneydoğu Anadolu veya bugünkü Kuzey Suriye'de kurucularının Kayı boyuna mensup oldukları ileri sürülen Artukluların varlığı da bu görüşü güçlendirmektedir. Ayrıca ilk Osmanlı kroniklerinde geçen Süleyman Şah'ın Beriyye bölgesinde kırk- elli bin Türkmen ve Tatar'ın lideri olduğu

²¹ Önder Kaya, "El Melikü'l- Eşref, Musa", *DİA*, 29, Ankara, 2004, s.64-66.

²² Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma, Neşri Tarihi*, 1, haz. F. R. Unat-M. A. Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1949, s.61- 65.

şeklindeki bilgiyi de bu açıdan değerlendirmek gerektir. Ortaçağ için önemli bir askeri/siyasi güç demek olan bu büyük birliğin içerisinde Bayat ve Döğerler gibi Oğuz/Türkmen unsurları olabileceği gibi, Tatar'dan murad edilenlerin de yukarıda zikredilen Kıpçaklar olabileceği göz ardı edilmemelidir. Biz biliyoruz ki, Alaaddin Keykubad'ın zehirlenerek öldürülmesinden sonra (1237) liderleri Kayır Han'ın Selçuklular tarafından hapsedilip ölmesi, Harezmi Kıpçaklar'ın Güneydoğu Anadolu'yu kasıp kavurmalarıyla neticelenmiştir. Babai isyanını başlatanlar Türkistan'dan getirdikleri ananelerini ve inançlarını yaşatan Türkmen unsurlarsa da bu ortamı yaratanlar ve isyan kıvılcımını başlatanlar Kayır Han'a bağlı Kıpçaklardır.²³ Dolayısıyla Türkmen ve Tatar/Kıpçak unsurlar merkezi idareye karşı bu dönemde birlikte hareket etmiş olmalıdır. Malatya ve civarında bulunan Alishir Oğullarının Moğol İstilasası ile soluğu Kütahya ve çevresinde alıp Germiyanogulları Beyliğini kurmaları ile Engürü/Ankara ucuna göç etmek durumunda kalan Kayıların kaderi birbirine benzemektedir.

1243 Köseadağ Savaşı Türkiye Selçukluları ve Anadolu'da bulunan Oğuz-Türkmen grupları için bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Selçuklular bu savaştan itibaren yıkılana kadar Cengizli Moğollarının hâkimiyeti altında varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Ayrıca Savaşın gerçekleştiği Sivas coğrafyası ile çevresindeki Çorum, Tokat, Amasya, Yozgat ile Kırşehir, Ankara ve Kayseri civarında pek çok Moğol ve Tatar olarak adlandırılan, ancak içlerinde Uygur, Oğuz-Türkmen ve Kıpçak unsurların da bulunduğu konar-göçer boylar yurt tutmaya başlamışlardı.²⁴ Yıldırım Bayezid'in Sivas ve çevresinde hüküm süren Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünün ardından oluşturduğu Rum Eyaleti içerisinde yurt edinen bu göçerlerden "Etrak-ı Büzürk/ Ulu Türkler" veya "Ulu Yörük" adıyla müstakil bir idari ünite oluşturulmuştur.²⁵ Ulu Yörük teşekkülleri içerisinde Çorum Budaközü, Karahisar-ı Temürlü, Bozok (Yozgat) ve Ankara'da Karakeçili aşiretlerinin varlığı dikkati çekmektedir.²⁶ Ulu Yörük'ün Yüzdepare koluna mensup Karakeçililer bir "bölük" oluşturuyorlardı. Karakeçili bölüğü, 1485 tarihinde Murad ve Seyid Kethüda, Ali Hacı, Menteşe Fakih, Koç Menteşelü, Kızıl Hacı, Depeciklü, Musa

²³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, (4.Baskı), İstanbul 1971, ss. 408-412.

²⁴ Anadolu'daki Tatar- Moğol boylarının serencamını ayrıntılı bir şekilde ele alan Faruk Sümer'dir. Bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, (1970): 1-157.

²⁵ Üçler Bulduk ve Davut Şahbaz, "Köseadağ Savaşından Sonra Anadolu'ya Gelen Moğol-Tatar Oymaklarının Ulu Yörük Teşekkülleri ve Çorum'daki İzleri", *1243 Köseadağ Savaşı*, ed. Abdullah Kaya, Sivas, 2018, s.377-392.

²⁶ Şahbaz, *16. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk)*, Ankara: TTK Basımevi, 2020, s.161-167.

Fakihlü, Sakallu Bölüğü, Demircilü, Saçlu Hamza, Solaklu, Resul Hacılu, Kulağuzlu ve Sağmal Hacı olmak üzere toplam 14 cemaatten oluşmaktaydı. 1520 tarihinde teşekküle bağlı cemaatler kışlak esasına göre düzenlediğinden, Karakeçili bölüğünü meydana getiren 14 cemaat 35 kışlağa ayrılmıştı. 16. Yüzyıl sonunda kışlak sayısı 43'e çıkmıştır.²⁷ Bu kışlaklar zaman içerisinde köylere dönüşecektir.

Ertuğrul ve boyunun Anadolu'daki ikinci önemli durakları Ankara-Karacadağ'dır. Karakeçili aşiretlerinin de ayrı bir idari ünite kuracak kadar yoğun olarak yaşadıkları ikinci yurtları bu bölgededir. Tıpkı Siverek-Karacadağ etrafında olduğu gibi Ankara- Karacadağ'ın özellikle kuzey-doğu kesiminde Karakeçili aşiretleri bulunmaktaydı. Karacadağ'ın kuzey ve batısında ise Haymana aşiretleri büyük bir nüfus oluşturmuyordu. Mahalli ananeye göre bu aşiretler adlarını Ertuğrul Gâzi'nin annesi Hayme Ana'dan almışlardır.²⁸ Osmanlıların ilk yerleştikleri bölgelerden Sultan Önü (Eskişehir), Karahisar (Afyon), Ankara ve Konya'nın kuzeyi bu cemaatlerin asıl yurtları durumundaydı. 16. yüzyılın son çeyreğinde 17 binin üstünde bir vergi nüfusuna sahiptiler ki bu da 50 bini Ankara Sancağı'nda olmak üzere, yaklaşık olarak 80-85 bin kadar bir nüfusa işaret eder. Karacadağ ve çevresi Kiçi (Küçük) Haymana cemaatlerinin yurdu idi. Karacadağ eteklerindeki Köstendil, Arşuncı, Kırkpınar, Dip Dede, Canım Ana, Altular, Gökler, Kiçi Haymana cemaatlerinin tasarrufundaydı.²⁹

Ankara Yörük defterinde Haymana cemaatleri ve Ulu Yörük gibi ayrı bir idari ünite oluşturan Karakeçili aşiretleri Ankara'nın güney ve batısına yayılmış idiler. Bugün Kırıkkale'ye bağlı, Bala-Kaman arasında Kızılırmak yakınında kurulu bulunan Karakeçili İlçesi o dönemin hatırasıdır. Şehzade III. Murad'ın haslarına dâhil edilen Karakeçililer 56 cemaat ve yaklaşık 10 bine ulaşan bir nüfusa sahipti. Karakeçili teşekkülünün içerisinde Tatarlu ve Tosboga cemaatleri de yer almaktaydı. Sivas Ulu Yörük teşekküllerinde de benzer şekilde Karakeçililerin Tatar- Moğol unsurla iç içe olduğundan bahsedilmmişti. Nitekim Ankara'nın kuzeyinden Beypazarı, Sivrihisar ve Sultan Önü'ne uzanan coğrafyada da Karakeçili ve Ulu Yörük cemaatlerine rastlanmaktadır. Bunlar Bir ucu Sivas'ta olan Ulu Yörüklere bağlanmışlardır. 1523 tarihinde vergi nüfusu 4 bine yaklaşan Gençlü oymaklarının

²⁷ Şahbaz, 16. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürk), s.163.

²⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara, 1983, s.101

²⁹ Üçler Bulduk, "Haymana ve Çevresinin Göç ve Yerleşme Tarihine Umumi Bir Bakış (16.- 18. Yüzyıllar)", *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu*, Yayınları haz. T. F. Ertan-B. İzmir, Ankara, 2019, s. 35-68

bir bölüğünü Karakeçililer oluşturmaktaydı. Aynı şekilde Ulu Yörük taifesi içerisinde Ankara Sancağı'na bağlı Karacakaya köyünde 105 nefer Karakeçili kayıtlı idi.³⁰ Kütahya Sancağı'nın Kula Kazası'nda Karakeçili adlı bir köyün bulunması, Onların yerleşik hayata geçmeye başladıklarını da göstermektedir.³¹

Kırıkkale Karakeçilileri de kendilerini Ertuğrul Gâzi'nin soyuna bağlarken, Siverek'ten etrafa dağıldıklarına dair bir hikâye anlatırlar. Anlatıya göre onlar önce Suriye'de Lara (Rakka) ya yerleşmişler, oradan da 40 bin çadırla Urfa'ya, Siverek'e göç etmişler. Siverek halkı Konya'ya gidip padişaha (Alaaddin Keykubad?) onları şikâyet etmiş. Padişah Karakeçilileri haklı bulmuşsa da 40 bin çadırın bölünmesi gerektiğini bildirmiş. Karakeçili ismini alanlar Siverek'te kalmışlar, Develioğlu ismini alanlar Kayseri'ye, Sarıkeçililer Mersin, Pozantı, Antalya'ya Karakoyunlu adlananlar Konya'ya, Akkoyunlular İzmir'e, Ceritoğlu ismini alanlar Yozgat ve Kırşehir'e Obalılar ise Kırıkkale'ye göç etmişler. Osmanlılar zamanında Kırşehir'deki Karakeçililer Ankara- Eskişehir arasına yerleşmişler.³²

Osmanlı kroniklerindeki benzer bu anlatıda belirtildiği gibi göçlerin Ankara'dan sonraki durağı Eskişehir ve çevresidir. Aşıkpaşaoğlu'na göre Ertuğrul oğlu Saru Yatı'yı Sultan Alaaddin'e gönderdi. Ondan gaza yapmak için yurt istedi. *"Sultan Alaaddin dahi gayette ferah oldu bunların geldüklerine. Sultan Öni'nün ve Karaca Hisar'un tekfurı muti idi. Sultan Alaaddin Karaca Hisar ile Bilecük arasında Söğüd'ü bunlara yurt gösterdiler. Domal(n)iç Dağı'nı ve Ermeni Beli'ni bunlara yayla verdiler."*³³ Aşıkpaşaoğlu Ertuğrul'un bir müddet sonra öldüğünü yazar, Neşri'de ise Karaca Hisar'ın Ertuğrul tarafından fethi anlatılır. Kâfir elindeki Karaca Hisar, Ertuğrul ve Sultan Alaaddin tarafından kuşatılır. Bu sırada Bayıncar Tatarının Ereğli'yi yağmaladığı haberi gelince Alaaddin, kuşatma işini Ertuğrul'a bırakıp, Tatarlara yönelir. Ertuğrul Karaca Hisar'ı ele geçirir ve elde ettiği ganimetin bir kısmını sultana gönderir.³⁴ Ananeye göre Karakeçililer hicretin altıncı asrında Ertuğrul Gâzi ile Anadolu'ya gelmişler ve onunla birlikte fetihlerde bulunmuşlardır. Karaca Hisar'ın fethinde de Karakeçililerin boynuzlarına bir takım ışıldak bağlayıp, ala(y)cık tabir edilen bir tür çadıra karakeçeden örtü örtmek suretiyle harp hilelerine başvurmuşlar ve bu esnada Ertuğrul Gâzi *"haydin Alplerim, haydin*

³⁰ Bulduk, "Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", s.41-43.

³¹ TD 438, *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (H.907/1530) I*, Faksimile, Ankara 1993, s.25.

³² Bedri Özçelik, *Kırıkkale Karakeçilileri'nin Halkbilimi Derlemeleri*, Kırıkkale 1995, s.12-13.

³³ Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, s.93.

³⁴ Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, s.65-69.

Karakeçili Yörüklerim” diye nida ettiğinden aşiret bu isimle yadedilmeye başlamıştır.³⁵ Neşri, Karaca Hisar’ın fethinden sonra Ertuğrul’un II. Alaaddin Keykubad (Feramuz) devrine kadar sakin bir hayat yaşadığını yazar ve Bilecik’in fethiyle Karaca Hisar’ın ilk fethi arasında 70 yıla yakın bir süre geçtiğini, Feramuz zamanında Karaca Hisar’ın yine küffarın eline geçtiğini bildirir.³⁶ Aşıkpaşaoğlu’nda Karacahisar’ın fethi benzer bir hikâye örgüsüyle anlatılır ancak Ertuğrul’un Karaca Hisar’ı fethettiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Karaca Hisar oğlu Osman zamanında fethedilmiştir.

Karaca Hisar’ın h. 687/ 1288’de fethinden sonra Osman Gâzi kardeşi Ak Temür’ü Selçuklu Sultanı Alaaddin keykubad (Feramuz)’a gönderir: “Osman Gâzi kim hisarı aldı ve tekfurunu tutdu ve dahi bir hayli tebriklerle kardaşı oğlu Ak Temür’i sultana gönderdi. Sultanın dahi ferahlığı dahi ziyade oldu. Ak temür’e italar itdi. Osman Gâzi’ye dahi sancak yarağıyle eyvanlar gaza yarakları bile virdi. Ak Temür sancağı getürdi. İkinci vaktiydi nevbet uruldu, Osman Gâzi ayağın turdu. Ta şimdiye değin kim Al-i Osman Gâzi seferde nevbet urulsa ayağın tururlar.”³⁷

Osman Gâzi bu fethin sonunda yine hâkimiyetini tesis maksadıyla ikinci vaktinde nevbet/bando çaldırıp, halka toy verir ve bunu Osmanlılar bir geleneğe dönüştürürler. Beğliğin kuruluşunu göstermesi açısından Aşıkpaşazade’de kaydedilen bir hikâye de oldukça önemlidir. Karacahisar’ın fethinden sonra halkın kiliseyi mescide çevirip cuma namazı kılınması ve bir pazar kurulmasını talep etmelerine onay veren Osman Gâzi’ye, Dursun Fakih’in Selçuklu sultanından izin alınması gerektiğini hatırlatması Osman Beğ’i hiddetlendirir. Şehrin fethinde sultanın dahli olmadığını, kendi kılıcının hakkıyla Karacahisar’ı aldığını belirten Osman Gâzi, “ona sultanlık veren Allah bana dahi gaza ile hanlık verdi. Eger ol ben Al-i Selçukiyan der ise ben hod Gökâlp nesliyim”³⁸ der. Oğuz geleneğini hatırlatan Osman Gâzi hâkimiyet alameti olarak Cuma hutbesini okutturur. Yine Karacahisar’ın fethinden sonra bir kurultay/kengeş tertip edilerek yapılan meşverette boy beyleri Osman Gâzi’ye itaatlarını sunar: “Osman Gâzi dahi rahmetullahi teala sözlerin kabul idüb pes mecmu’ beğler ve kethüdalar ve Oğuz taifesin(den) anda cem’ olanlar örüdüb Oğuz resmince üç kere yükünüb baş kodular.

³⁵ Hacıbekir Sıddık, *Karakeçili Aşireti*, Mehmet Tahir Basımevi 1321 (1905), s.1-2.

³⁶ Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, s.68.

³⁷ Aşıkpaşazade, s.11.

³⁸ Aşıkpaşazade, s.14; Atsız, *Osmanlı Tarihleri I*, s.103.

*Andan türlü ballardan ve kımızlardan getirüb Osman Gâzi'ye sağrak sundular.”*³⁹ Bu Oğuz töresinin yerine getirilmesiyle beraber Osman Gâzi'nin beyliği Karaca Hisar, Bilecik, Yarhisar, Köprühisar ve İnegöl'ü içine alacak şekilde genişlemiştir.

Osmanlı tarihlerinde Karaca Hisar'ın fethine dair farklı bilgiler verildiği gibi kalenin nerede olduğu ve ne zaman fethedildiği hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Ertuğrul Gâzi'nin fethettiği Karaca Hisar ile Osman Gâzi'nin ele geçirdiği Karaca Hisar'ın aynı olmadığı, başka bir kale olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddiaya göre Ertuğrul'un aldığı Karaca Hisar, içinde pazar kurulan Eskişehir yakınındaki Karacaşehir'dir. Osman Gâzi'nin fethettiği ve Dursun Fakih'in hutbe okuduğu Karaca Hisar, Mezitli yolundaki Eski Karacakaya köyü olmalıdır. Burada eski Bizans kale kalıntısına rastlanması ve yakınlarında darphane adıyla anılan bir mevkiinin bulunması bu iddianın delilleri olarak gösterilmektedir.⁴⁰ Ancak Karaca Hisar'ın Eskişehir'e 7 km. uzaklıktaki kale olduğu ve Osmanlı devletinin kuruluşu için sembol durumunda bulunduğu artık aşikârdır. Kalede yapılan yüzey araştırmaları ve kazılardan elde edilen buluntular, çıkarılan sikkeler de bu durumu doğrular niteliktedir.⁴¹

Osman Bey'in Karaca Hisar'da Selçuklu sultanından beylik alametleri alması, nevbet çaldırıp toy vermesi, hutbe okutulması, pazar kurulup vergi konması gibi hâkimiyet alametleri Osmanlı Devleti'nin resmen kurulduğunun işaretleridir ve Karaca Hisar bu anlamda beyliğin ilk merkezidir. Nitekim padişahlığının ilahi bir düş ile perçinlenmesinden sonra Osman Bey Karaca Hisar kadılığına Dursun Fakih'i getirmiş, Karacahisar Sancağını oğlu Orhan'a, subaşılığını ise kardeşi Gündüz Alp'e tevcih etmiştir. Diğer vilayetleri de Alplerine bahş eylemiştir.⁴² Kaynakların verdiği bilgiye göre 1288-1289'da Karaca Hisar fethedilmiştir. Ancak hâkimiyet alametlerine konu gelişmelerin bir süreç içerisinde oluşması söz konusudur. Özellikle Selçuklu hâkimiyetinin neredeyse son bulması ve onların metbusu durumundaki İlhanlı hükümdarı Gazan'a karşı Moğol komutanlarından Sülemiş'in isyanı (1299), ucdaki Türkmenler için yeni bir dönemin başlangıcı

³⁹ Lütü Paşa, *Tevârih-i Al-i Osman (Kilisli Neşri)*, Maarif Vekaleti, 1341 (1924), s.22; Münecimbaşı bu töreni anlatırken Osman Gâzi'nin tek tek beğlere kımız sunarak, onların itaatını sağladığını belirtir; Münecimbaşı Ahmed Dede, *Münecimbaşı Tarihi*, I (Sahaif-ül-Ahbar), trc. İsmail Erünsal, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser No 37, ty. s.70

⁴⁰ Kaplanoglu, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s.21

⁴¹ Bu konu için bkz. Halime Doğru, “Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Önemi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, I/I, (2001): 85-127; Hasan Yılmazyaşar, “Karacahisar Kalesi Örnekleri Işında I. Murad Sikkeleri”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Bahar 2023): 1025-1054

⁴² Anonim *Tevârih-i Al-i Osman (Giese Neşri)*, s.10

olmuştur. F. Emecen'e göre bu karışık ortam bazı tarihçiler tarafından Osmanlı beyliğinin kuruluş yılı olarak 1299'un gösterilmesine de vesile olmuştur.⁴³ Karaca Hisar'ın beyliğin ilk merkezi olarak fetihlere yeni bir ivme kazandırdığını görüyoruz. Artık yeni hedef Bitinya'nın önemli merkezi İznik olacaktır. Lakin, bu amaçla bölgede fetihlerde bulunan Osman Bey'in birkaç bin kişilik bir Bizans ordusunu Bafeon/Bapheus Savaşı'nda yenmesi Osmanlı Devleti için yeni bir kuruluş senaryosunun yazımıyla neticelenmiştir. Bu savaşı anlatan Bizans tarihçisi Pachymeres'in Osman Bey ile çağdaş olması, Osman Bey'in merkezi Bizans ordusunu yenerek şöhret kazanıp Bizans'ta tanınır hale gelmesi bazı tarihçiler tarafından Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihinin 1302 olarak benimsenmesine, dolayısıyla kuruluş coğrafyasının da İznik-Yalakabad (Yalova)'a taşınmasına gerekçe oluşturacaktır.⁴⁴ Ancak Karaca Hisar'ın fethi sürecinde gördüğümüz biçimde ne hâkimiyetin tesisi ve meşrulaştırılması ile ilgili bir gelişme ve ne de yönetimle ilgili bir tasarruf bu savaşın sonunda gerçekleşmemiştir.⁴⁵

Bursa'nın alınmasından sonra (1326) oluşturulan Hüdavendigar Livası, yukarıda zikredilen kuruluş coğrafyasını da içine alan çok geniş bir alanı kapsamaktaydı. Bu bölgede çok kalabalık yörük göçer cemaatleri bulunmaktaydı. Tahrir defterlerinde Kayı Boyu'na mensup çok sayıda cemaatin adı geçmektedir. Hatta 15. Yüzyılda Mihaliçcik kazasına bağlı bir ser-piyade nahiyesi Kayı nahiyesi adını taşımaktadır.⁴⁶ Kalabalık göçer gruplardan birisi de Söğüt Yörükleri idi. Adlarını ilk yurtları olan Söğüt'ten alan bu yörükler Hüdavendigar, Biga, Karasi sancaklarına yayılmışlardı.⁴⁷ Sadece Hüdavendigar sahasında Söğüt perakendesi olarak kayıtlı 36 yörük cemaati bulunmaktaydı. Söğüt yörükleri arasında geçen Adranos'daki Keçili ve İnegöl'deki Bayramlı aşiretlerinin Karakeçili yörüklerinden olduğu bilinmektedir. 17. Yüzyıl ve sonrasına ait Karasi (Balıkesir) kadı sicillerinde Hacı Bayram Obası gibi Söğüt Karakeçililerinin kayıtlarına rastlanılır.⁴⁸ Tanzimat'ın ilanının ardından 1843 ve daha sonra 1866 tarihinde Saruhan (Manisa) ve

⁴³ Emecen, *İlk Osmanlılar*, s.53.

⁴⁴ Bu savaş ve Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu için bkz. H.İnalcık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Empire*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon, 1992; "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi", *Doğu-Batı*, 2/7 (Temmuz 1999), s. 9-22.

⁴⁵ Bu konuda geniş açıklama için bkz. Üçler Bulduk, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında", s.87-90. Ayrıca bkz. C. Karasu, O. Berber, T.M. Sakarya, *Kuruluş Osman Gâzi, Karacahisar ve Osmanlı'nın Temelleri*, Ankara, 2012 (2. Baskı), s.103- 107.

⁴⁶ Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya- Müsellem- Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990, s. 55, 185.

⁴⁷ Sadullah Gülten, "XVI. Yüzyılda Söğüt Yörükleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 50 (Bahar-Mart 2009): 235-242.

⁴⁸ Bulduk, *İdari ve Sosyal Açından Karakeçililer*, s. 44-45.

Hüdavendigâr (Bursa) vilayetlerinde önce bulundukları yerlerde iskân edilen Karakeçililer, Ahmet Vefik Paşa tarafından yerlerinden çıkarılmıştır. Karakeçili beylerinin Ertuğrul Gâzi ile beraber bu bölgeye gelen aşiret reislerinin soyundan geldiklerini belirtmelerine rağmen beylik unvanları lağvedilmiş, Eskişehir ve civarına iskâna tabi tutulmuşlardır.⁴⁹ Kütahya, Eskişehir, Uşak, Karahisar (Afyon), Bilecik (Ertuğrul Sancağı) ile İnegöl, Bursa, Gemlik, Nazilli ve Salihli' de 103 köyde Karakeçili obaları meskundur. Bu 103 köyde 2856 hane, yani 14.521 kişi bulunmaktadır. Aşirete ait risâleyle göre başlarında aşiret reislerinin bulunduğu Karakeçili cemaatlerinin adları ve bulundukları merkez köyler şunlardır: *Şazlı* cemaati; Kır-Avdan (Kütahya), *Özbekli*; Kuyucak Köyü (Seyitgâzi), *Veliler*; Bozdağ Köyü (Eskişehir), *Hacı Halil*; Numan Oluk Köyü (Seyitgâzi), *Akçainli*; İsmailbey ve Çıkrık Köyü (Emet), *Poyrazlı*; Yörükçinisi Köyü (Söğüt), *Karabakılı*; Bahçecik Köyü, Bakras Köyü (Bilecik), *Toluzlu (Telvezli)*; Toluz Köyü (Domaniç), Sofuca Köyü (Eskişehir).

Hicri 1321 (1905) tarihli Karakeçili reislerinden Hacı Bekir Sıddık tarafından hazırlatılan Karakeçili Risâlesi adlı eserde bu iskân ile oluşturulan Karakeçili köylerinin bir listesi verilmiştir. Karakeçili aşiretlerine mensup olmanın gurur ve şuuru ile yazılan risâlede II. Abdulhamid'e büyük bir saygı gösterilmektedir. Çünkü II. Abdulhamid Han ile birlikte Karakeçililerin devleti kuran Kayı Boyu'na mensup oldukları yeniden tescillenmiş ve Ertuğrul Gâzi'nin türbesini ziyaretle başlayan şenlikler resmileştirilmiştir. Risâle'ye göre Ertuğrul Gâzi'yi şâd ve birçok köy ile kasabayı imar ve âbâd etmek üzere merkezi Bilecik olan "Ertuğrul Sancağı" oluşturulmuştur. Karakeçililer her senenin rebiyülahir ayında (4. Ay) atlarıyla Ertuğrul Gâzi'nin türbesini ziyaret ederek burada mevlüt okuyup kurban keserler ve ikramda bulunurlar.⁵⁰

⁴⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Muharrem Bayar, *Karakeçili Yörük Aşiretinin Eskişehir'e İskanı*, İstanbul, 2004.

⁵⁰ Üçler Bulduk, "Karakeçili Aşireti"Adlı Risâle ve İç-batı Anadolu'daki Yaşayış ve Yerleşmeleri İle Karakeçililer", *Tarihten Günümüze Karakeçililer*, ed. İ. Özçelik, s.153-197; ayrıca metnin sonuna tarafımızdan Risâle faksimilesi ilave edilmiştir.

Tablo 1. *Karakeçili Risâlesi'ne Göre Karakeçililerin İskân Edildiği Köyler⁵¹*

Mülhak Kaza ve İlmi	Olduğu Liva, ve Nahiye	Köy Adı	Nüfus Miktarı	Hane Miktarı	Nüfus Yekunu	Hane Yekunu
Kütahya Eskişehir Kazası	Sancağının	Kır-avdan Karyesi	141	25		
		Yörük Karaca Viran Karyesi	203	45		
		Arı Kaya Karyesi	97	14		
		Yarımca Karyesi	135	26		
		Bozdağ Karyesi	123	25		
		Kavacık Karyesi	278	46		
		Turgut oğlu Karyesi	58	12		
		Akçin Karyesi	156	28		
		Akçayır Karyesi	90	16		
		Monla oğlu Karyesi	272	48		
		Yörük Kartal Karyesi	109	25		
		Eşan Karaca Karyesi	57	12		
		Margı Karyesi	258	43		
		Karacahisar Karyesi	81	16		
		Akçakaya Karyesi	135	28		
		YEKÜN	2193	409	2193	409
Eskişehir Nahiyesi	Seyidgâzi	Kuyucak Karyesi	382	66		
		Ayvacak Karyesi	99	18		
		Musalara Karyesi				
		Karacalar Karyesi	91	12		
		Üçbaş Karyesi	58	13		
		Beş Saray Karyesi	116	18		
		Göknebi	137	24		
		Gümüş Karyesi	98	16		
		YEKÜN	1082	182	1082	182
		UMUM YEKÜN			2193	409
Eskişehir Nahiyesi	Seyidgâzi	Nakl-i Yekün	1082	182		
		Akin Karyesi	301	49		
		Göçen Oluk Karyesi	114	13		
		Bahşayış Karyesi	291	39		
		Tanra Karyesi	82	13		
		Erikli Karyesi	94	13		
		Nu'man Oluk Karyesi	274	45		
		Çat Viran Karyesi	150	28		
		Taşlık Karyesi	201	28		
		İkizoluk Karyesi	121	21		
		Yarısan Karyesi	117	16		
		Kızıl Karyesi	71	15		
		YEKÜN	2899	462	2899	462
Kütahya Etraf Şehir		Göçeri Karyesi	129	20		
		Tomlali Karyesi	125	25		

⁵¹ Karakeçili Risâlesi, s.14-20.

Tablo 1. *Karakeçili Risâlesi'ne Göre Karakeçililerin İskân Edildiği Köyler (Devam)*

Mülhak Kaza ve Nahiyenin İsmi	Olduğu Liva,	Köy Adı	Nüfus Miktarı	Hane Miktarı	Nüfus Yekunu	Hane Yekunu
		Eğridere Karyesi	165	28		
		Çakmak Karyesi	93	17		
		Saray Köy Karyesi	107	27		
		Bayram Şah Karyesi	101	18		
		Gözle Oluk Karyesi	65	14		
		YEKÜN	785	149	785	149
Kütahyanın Nahiyesi	Emed	İsmail Bey Karyesi	75	20		
		Çakıllı Karyesi	83	35		
		Eyücek Karyesi	45	20		
		İki Başlı Karyesi	58	22		
		YEKÜN	261	107	261	107
Tavşanlı Nahiyesi		Çıkrık Karyesi	175	45		
		YEKÜN	175	45		
		UMUM YEKÜN			6138	1127
		Nakl Yekün	175	45	6138	1127
		Kozluca Karyesi	100	30		
		Yaylacık Karyesi	85	25		
		YEKÜN	360	100	360	100
Uşak kazasının Nahiyesi	Pınar	Kütüre ve Kavacık Karyesi	180	48		
		Düzkişla Karyesi	30	10		
		Sorguncuk Karyesi	40	57		
		YEKÜN	250	115	250	115
Sahib-i sancağı Etraf Şehir	Kara(ça)hisar	Basrioğlu Karyesi	45	5		
		Timurlu Karyesi	115	21		
		Sazak Karyesi	75	11		
		Ali fakihoğlu Karyesi	175	40		
		Şerif oğlu Karyesi	150	40		
		Fatmaoğlu Karyesi	200	50		
		YEKÜN	735	142	735	142
Aziziye kazasının Han Barçın Nahiyesi		Akdere Karyesi	115	25		
		Karaağac Karyesi	250	38		
		Çamlı Bekir Karyesi	35	10		
		Kuyu Karyesi	45	15		
Sanduklu kazası Karahisarın	Sahib-i	YEKÜN	445	88	445	88
		Davırgı Karyesi	180	45		
		YEKÜN	180	45		
Ertuğrul Nefs-i Yenişehir Kazası	Sancağının	Kara Gölet Karyesi	197	80		
		Karaca Ali Karyesi	105	35		
		Borçın Karyesi	112	65		
		YEKÜN	414	10	414	180
		UMUM YEKÜN			8522	1797

Tablo 1. Karakeçili Risâlesi'ne Göre Karakeçililerin İskân Edildiği Köyler (Devam)

Mülhak Olduğu Liva, Kaza ve Nahiyenin İsmi	Köy Adı	Nüfus Miktarı	Hane Miktarı	Nüfus Yekunu	Hane Yekunu
	Nakl-i Yekün	-	-	8022	1797
Ertuğrul Sancağının Söğüd kazası	Avlanmış Karyesi	250	44		
	Darıdere Karyesi	108	22		
	Yörük yayla Karyesi	170	31		
	Kapanalan Karyesi	106	12		
	Çaydere Karyesi	270	35		
	Dutluca Karyesi	308	55		
	Koz Fındık Aşağı ve Yukarı Karyesi	170	33		
	Gözalan Karyesi	114	20		
	Yörükçinisi Karyesi	188	30		
	İnceköy Karyesi	122	23		
	Elmacık Karyesi	60	13		
	Yukarıarmutlu Karyesi	190	30		
	Aşağıarmutlu Karyesi	114	20		
	YEKÜN	2170	368	2170	368
Ertuğrul Sancağı	Senri Karyesi	175	32		
	Bahçecik Karyesi	86	18		
	Bayram Şah Karyesi	204	35		
	Dumaz Karyesi	110	20		
	Bakraz Karyesi	310	50		
	Elmalı sagır Karyesi	95	25		
	Kızılmeşe Karyesi	95	25		
	Kızıltepe Karyesi	65	15		
	YEKÜN	1140	213	1140	213
İnegöl Kazası	Yeni Yörük Karyesi	250			
	Karacakaya Karyesi	112			
	Tekye Deresi Karyesi	115			
	Akbaşlar Karyesi	75	19		
	YEKÜN	562	104	562	104
	UMUM YEKÜN			12394	
	Nakl-i Yekün	-	-	12294	2482
İnegöl Kazasının Domaniç Nahiyesi	Tolos Karyesi	140	35		
	Tomboy Çayırı Karyesi	175	47		
	Perakende	75	15		
	YEKÜN	477	114	477	114
Bursa vilayeti Mülhekatından	Çatal tepe Karyesi	250	30		
	Gölbaşı Karyesi	20	25		
	YEKÜN	450	55	450	55
Gemlik Kazası Mülhekatından	Diş kaya Karyesi	350	45		
	Meram ovası Karyesi	300	40		
	YEKÜN	650	85	650	85

Tablo 1. *Karakeçili Risâlesi'ne Göre Karakeçililerin İskân Edildiği Köyler (Devam)*

Mülhak Olduğu Liva, Kaza ve Nahiye'nin İsmi	Köy Adı	Nüfus Miktarı	Hane Miktarı	Nüfus Yekunu	Hane Yekunu
Aydın Sancağı Nazilli Kazası	Kuyucak Karyesi	100	10		
	YEKÜN	100	10	100	10
Salihli dahilinde	Eminbey Karyesi	200	50		
	Kaplan Karyesi	250	60		
	YEKÜN	450	110	450	110
	YEKÜN UMUMU			14571	2856

Kaynaklar / References

- Anonim *Tevârih-i Al-i Osman*. (F. Giese Neşri), Haz. Nihat Azamat, İstanbul: Maramara Ünniveritesi Yayınları, 1992.
- Aşıkpaşaoğlu Ahmed Aşıkî, *Tevârih-i Al-i Osman*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332.
- Atsız, Nihal. *Osmanlı Tarihleri I*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Bayar, Muharrem. *Karakeçili Yörük Aşiretinin Eskişehir'e İskanı*. İstanbul, 2004.
- Bozan, Oktay ve Asan, Hakabün. *Aşiret, Devlet ve Eşkiya Bağlamında Urfa Karakeçili Aşireti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021.
- Bulduk, Üçler ve Şahbaz, Davut. "Kösedağ Savaşından Sonra Anadolu'ya Gelen Moğol-Tatar Oymaklarının Ulu Yörük Teşekkülleri ve Çorum'daki İzleri". İçinde *1243 Kösedağ Savaşı*, ed. Abdullah Kaya, Sivas, 2018: 377-392.
- Bulduk, Üçler. "Karakeçili Aşireti" Adlı Risâle ve İç-batı Anadolu'daki Yaşayış ve Yerleşmeleri İle Karakeçililer". İçinde *Tarihten Günümüze Karakeçililer*, ed. İ. Özçelik, Ankara, 2004.
- Bulduk, Üçler. "Çorum Sancağı I: Çorum Sancağı'nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri". *OTAM Dergisi*. 6 (Ocak 1995): 129- 167.
- Bulduk, Üçler. "Haymana ve Çevresinin Göç ve Yerleşme Tarihine Umumi Bir Bakış (16.- 18. Yüzyıllar)". *Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Üçüncü Uluslararası Sempozyumu*, haz. T. F. Ertan, İzmir, Ankara, 2019: 35-68.
- Bulduk, Üçler. "İdari ve Sosyal Açidan Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri". *DTCF- Tarih Araştırmaları Dergisi*. 19/30 (1997): 37-52.
- Bulduk, Üçler. "Osmanlı Beyliğinin Oluşumunda Oğuz/Türkmen Geleneğinin Yeri". İçinde *Osmanlı*, I, Ed. G. Eren, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999: 161-166.
- Bulduk, Üçler. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Kurucuları Hakkında". İçinde *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meseleleri Sempozyumu (12 Ekim 2009)*, Bilecik, 2011: 82-90.
- Divitçioğlu, Sencer. *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*. İstanbul: 1996.
- Doğru, Halime. "Karacahisar Kalesi ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Önemi". *Sosyal Bilimler Dergisi*. I/1 (2001): 85- 127.
- Doğru, Halime. *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*. İstanbul: Eren Yayınları, 1990.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Gökbilgin, Tayyib. "15 ve 16. Asırlarda Eyalet-i Rum". *Vakıflar Dergisi*. VI (1995): 51- 61.
- Gülten, Sadullah. "XVI. Yüzyılda Söğüt Yörükleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 50 (Bahar-Mart 2009): 235-242.
- İnalcık Halil. "Osmanlı Devletinin Kuruluş Problemi". *Doğu-Batı*. 2/7 (Temmuz 1999): 9-22.
- İnalcık Halil. "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus". *The Ottoman Emirate*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon, 1992.
- Kaplanoglu, Raif. *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*. İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000.
- Karakeçili Aşireti*, Mehmet Tahir Basımevi, 1321 (1905).

- Karasu, C. ve Berber, O. ve Sakarya, T. M. *Kuruluş Osman Gâzi, Karacahisar ve Osmanlı'nın Temelleri*, (2. Baskı), Ankara, 2012.
- Kaya, Önder. "El Melikü'l- Eşref, Musa". *DİA*, 29, 2004: 64-66.
- Konukçu, Enver. "Aras Boyunda Bir Ortaçağ Şehri: Sürmeli". *Türklük Araştırmaları Dergisi*. 12 (Eylül 2002): 187-193.
- Lütfi Paşa. *Tevârih-i Al-i Osman (Kilisli Neşri)*, Maarif Vekaleti, 1341 (1924).
- Mehmed Neşri. *Kitab-ı Cihan-Nüma, Neşri Tarihi*, 1, Haz. F. R. Unat ve M. A. Köymen, Ankara: TTK Basımevi, 1949.
- Mehmed Neşri. *Neşri Tarihi*. I, Haz. M. Altay Köymen), Ankara: KBY, 1983.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede. *Müneccimbaşı Tarihi*. I (Sahâifü'l-Ahbâr), Çev. İsmail Erunsal, İstanbul: Tercüman, ty. 1001 Temel Eser No 37.
- Özçelik, Bedri. *Kırıkkale Karakeçilileri'nin Halkbilimi Derlemeleri*. Kırıkkale, 1995.
- Savcı, E. Bilge. "Düsturname-i Enveri ile Dede Korkut Türkistan/ Türkmensahra/Günbet Yazmasında Yer Alan Ejder Motifinin İşlevi Üzerine". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 15/39 (2022): 708-725.
- Sevim, Ali. "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasi Faaliyetleri". *Belleten*. XXVI/101 (1962): 121-146.
- Sümer, Faruk. "Anadolu'da Moğollar". *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, (1970): 1-157.
- Şahbaz, Davut. *16. Yüzyılda Ulu Yörük Teşekkülleri (Etrak-ı Büzürg)*. Ankara: TTK Basımevi, 2020.
- TD 438, Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (H.907/1530)*. I, Faksimile, Ankara, 1993.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. (4. Baskı), Ankara: TTK Basımevi, 1971.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara: TTK Basımevi, 1983.
- Werner, Ernst. *Büyük Bir Devletin Doğuşu, Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci*. Çev. Yılmaz Öner ve Orhan Esen. İstanbul: Yordam Kitap, 1986.
- Yılmazyaşar, Hasan. "Karacahisar Kalesi Örnekleri Işında I. Murad Sikkeleri". *Vakanüvis*. 8/1 (Bahar 2023): 1025-1054
- Yinanç, Mükrimin Halil. "Ertuğrul Gâzi". *İA*, 4, 1988: 328- 337.
- Yinanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri*, I- II, Haz. Refet Yinanç, Ankara: TTK Basımevi, 2020.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. ÜÇLER BULDUK | Ankara Üniversitesi |
bulduk[at]ankara.edu.tr

1962 yılında Kaman'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. Ankara İnönü Lisesi'ni 1979'da bitirdikten sonra, 1980 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF), Genel Türk Tarihi kürsüsünde lisans eğitimine başladı. 1984 yılında bu kürsüden mezun oldu. Mezuniyet'in ardından 1,5 yıl süreyle Artvin-Borçka'da öğretmenlik yaptı ve 1987 başında mezun olduğu DTCF Genel Türk Tarihi kürsüsüne araştırma görevlisi olarak atandı. Aynı yıl "Dede Korkut'da Devlet Teşkilatına Dair Hususlar" adlı yüksek lisans tezini sunarak masterini tamamladı ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora programına başladı. "16. Asırda Kara Hisar-ı Sahib Sancağı" adlı tezini sunarak 1993 yılında, Genel Türk Tarihi anabilim dalında doktorasını tamamladı. 1994 yılında Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'na yardımcı doçent olarak atandı. 05.11.1999 yılında aynı kürsüde doçent unvanını aldı. 2001-2004 yılları arasında Bışkek'te Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde 3 yıl süreyle misafir öğretim üyesi olarak hizmette bulundu. Bu süre içerisinde Manas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde dekan yardımcılığı ve fakülte yönetim kurulu üyeliği görevlerini yerine getirdi. 2006 yılında profesör olan Üçler Bulduk, 2010 yılından bu yana Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı başkanlığını yürütmekte olup, evli ve iki çocuk babasıdır.

Prof. ÜÇLER BULDUK | Ankara University |
bulduk[at]ankara.edu.tr

Born in 1962 in Kaman, he completed his primary and secondary education in Ankara. After graduating from Ankara İnönü High School in 1979, he started his undergraduate education at the Department of General Turkish History at the Faculty of Language and History-Geography (DTCF) in 1980. In 1984, he graduated from this department. After graduation, he worked as a teacher in Artvin-Borçka for 1,5 years and in early 1987 he was appointed as a research assistant to the General Turkish History department of DTCF, where he graduated. In the same year, he completed his master's degree by submitting his master's thesis titled "Dede Korkut'da Devlet Teşkilatına Dair Hususlar" and started his doctoral program at Ankara University Institute of Social Sciences. He presented his thesis titled "Kara Hisar-ı Sahib Sancağı in the 16th Century" and completed his doctorate in 1993 in the Department of General Turkish History. In 1994, he was appointed as an assistant professor in the Department of History, Department of General Turkish History. On 05.11.1999, he received the title of associate professor in the same chair. Between 2001-2004, he served as a guest lecturer at Kyrgyzstan-Turkey Manas University in Bishkek for 3 years. During this period, he served as vice dean and faculty board member at Manas University Faculty of Arts and Sciences. In 2006, Üçler Bulduk became a professor and since 2010, he has been the head of the Department of General Turkish History at Ankara University, Faculty of Language and History-Geography, Department of History and he is married and has two children.

**OSMAN GAZİ VE AŞİRETİNİN DÖNEMİNDE
DOMANIÇ-SÖĞÜT ARASINDA GÖÇ
YOLUNDA BİR MENZİL: DÜNDARÇAMI**

**DURING THE PERIOD OF OSMAN GHAZI AND HIS
TRIBE A RANGE ON THE MIGRATION ROAD
BETWEEN DOMANIÇ-SÖĞÜT: DÜNDARÇAMI**

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş

OSMAN GAZİ VE AŞİRETİNİN DÖNEMİNDE DOMANIÇ-SÖĞÜT ARASINDA GÖÇ YOLUNDA BİR MENZİL: DÜNDARÇAMI

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş

Balıkesir Üniversitesi

Özet

Osmanlı hanedanının ortaya çıkışı ve kuruluş dönemi, tarihçiler arasında hâlâ en çok merak edilen konulardan biri olmaya devam ediyor. Yaklaşık 150 yıldır yetkin tarihçiler bu konuyu araştırıyorlar. Konuyla ilgili birçok teori ileri sürülmüştür. Ancak dönem oldukça problemlidir. Birçok zorluğu beraberinde getirir. Her halükârda tarih araştırmacıları, kaynakların azlığı belki de yok denecek derecede olduğu bir döneme dair yaptıkları araştırmalarda, en küçük bir kalıntı veya izden yola çıkarak bazı bilgiler elde etmeye çalışıyorlar. Bu bilgiler üzerinden yeni yorumlar ve değerlendirmeler getiriyorlar. Bunların ışığında yeni fikir verecek metinler inşa etmeye çabalyorlar. Bir antropolog gibi, küçük bir kemik parçasından bütün bir vücut oluşturmaya, küçük bir eşyadan bir yaşam tarzını anlamaya veya yorumlamaya çalışırlar. Özellikle bahse konu dönemin kaynaklarının az olması veya mevcut olanlarında da tatminkâr bilgilerin olmayışı, farklı kaynaklardaki bilgileri daha da kıymetli hale getirmektedir. Bu bakımdan yer adları üzerinden tarihi bir döneme ait bir bilgi elde edilmiş olması ve belli bir konuya açıklık getirilmiş olması, tarih araştırmalarında saha araştırmalarının öneminin teyidi bakımından kayda değer.

Anahtar Kelimeler

Dünderçami, Osman Gâzi, Söğüt, Domanıç, Aşiret

DURING THE PERIOD OF OSMAN GHAZI AND HIS TRIBE A RANGE ON THE MIGRATION ROAD BETWEEN DOMANIÇ- SÖĞÜT: DÜNDARÇAMI

Prof. Kenan Ziya Taş
Balıkesir University

Abstract

The emergence and founding period of the Ottoman dynasty is still one of the most curious subjects among historians. For almost 150 years, competent historians have been researching this subject. Many theories have been put forward on the subject. However, the period is quite problematic. It brings many difficulties. In any case, history researchers try to obtain some information based on the smallest remains or traces in their research on a period when resources were scarce or almost non-existent. They bring new comments and evaluations based on this information. In the light of these, they try to construct texts that will give new ideas. Like an anthropologist, they try to construct a whole body from a small piece of bone, and they try to understand or interpret a lifestyle from a small piece of ware. Especially the scarcity of the sources of the period or the lack of satisfactory information in the existing ones make the information in different sources even more valuable. In this respect, it is noteworthy in terms of confirming the importance of field studies in historical studies that information about a historical period has been obtained through place names and that it has clarified a certain subject.

Keywords

DüNDARÇAMI, Osman Ghazi, Söğüt, Domaniç, Tribe

“Topografya tarihin temelidir”

W. M. Ramsey

Tarih araştırmacıları, kaynakların azlığının belki de yok denecek derecede olduğu bir döneme dair yaptıkları araştırmalarda, en küçük bir kalıntı veya izden yola çıkarak bazı bilgiler elde etmeye, derlemeye çalışarak yeni değerlendirmeler ve yorumlar yapmaya, fikir verecek metinler inşa etmeye çalışırlar. Bir antropolog gibi küçük bir kemik parçasından bütün bir gövdeyi veya vücudu inşaya çalıştığı gibi, küçük bir eşya parçasından bir hayat tarzını anlamaya veya yorumlamaya çalışmaktadırlar.

Bu yazıda yukarıdaki anlayış çerçevesinde yazı başlığında zikredilen dönemle ilgili saha araştırmasına dayalı olarak bir tespit yapılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken tarih disiplininin veya tarihe yardımcı bilim dallarının kullandığı metodolojiye mümkün mertebe tabi olarak istifade ederken, senarist bir yaklaşıma düşmeden ele alınmaya gayret edilmiştir. Dönemin tarihlerinde adları geçen ve fakat yeterli ve ayrıntılı bilgi verilmeyen, daha sonraki resmî kayıtlar olan arşiv belgelerinde de doğrudan haklarında bir kayıt bulunmayan izlere ve isimlere dairdir. Osmanlı'nın kuruluş dönemi tam da böyle bir döneme karşılık gelir ve ilginç bir benzetmeyle tarihte bir “kara delik”tir.¹ Bugün birincil veya ikincil kaynaklara yansımış, çoğu kere belirsiz, efsanevi veya menkıbevi anlatımlar içinde geçen bazı bilgiler, bu izlerle örtüştürülmeye çalışılmıştır.

Bu konuda Halil İncalcık'ın yaptıkları, bu türden çalışmaların en somut örneğidir. Osmanlı kuruluş coğrafyasında özellikle Yalova, Bursa ve civarındaki saha araştırmalarında yaptığı tespitler en bilinenidir.² Yine özellikle şahıs adları üzerinden bu neviden araştırmalar yapan Faruk Sümer'in çalışmaları da ilave edilmelidir.³

¹ Bu dönemle ilgili tartışmalar ve “kara delik” tabirinin sahibi Colin Imber'in görüşleri için bkz: Collin Imber, “İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları”, *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000; Colin Imber, “Osman Gâzi Efsanesi”, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. Gül Çağsalı Güven, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997; Collin Imber, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

² Yusuf Oğuzoğlu, “Halil İncalcık'ın Bursa Araştırmaları ve Tarih Yöntemi”, *OTAM*, 40 (Güz 2016): 45-61; Yusuf Oğuzoğlu, “Halil İncalcık'ın Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu Aydınlatan Bilimsel Araştırmaları”, *Uluslararası Prof. Dr. Halil İncalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler*, 1, s.39-76, E-Kitap Yayın Tarihi: 07.01.2022.

³ Faruk Sümer, “Kayı Boyu ve Karakeçililer”, 1. *Osmanlı Sempozyumu (Eylül 1984, Söğüt) Bildirileri*, Eskişehir 1985, 23-26 (TDTD, 111/34, Ekim 1989, 4-8); Faruk Sümer, “Osmanlı Devleti Kurucusu Osman Gâzi ve Devri İle İlgili Bazı Meseleler Hakkında Düşünceler”, *Türk Dünyası Araştırmaları*,

Yazı başlığımız teşkil eden, “*Osman Gâzi ve Aşiretinin Döneminde Domaniç-Söğüt Arasında Göç Yolunda Bir Menzil: Dünderçamı*” konusu, Bugün Bursa-Ankara karayolunda İnegöl-Bozüyük güzergâhında bulunan Mezitler Deresi’nde 1995 yılında Halil İnalçık’ın Ertuğrul Gâzi’nin göç yolunu tespiti gayesiyle yaptığı inceleme ile doğrudan irtibatlıdır.⁴ Zikredilen konum, Osmanlı’nın kuruluş döneminin esas coğrafi sahasına tekabül etmektedir.

Osmanlı hanedanının içinden çıktığı Oğuzların Kayı Boyu’nun Karakeçili aşireti, Anadolu’nun fethi veya Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde Anadolu’ya gelen konar-göçer Türk topluluklarından biridir.⁵

Konar-Göçer toplulukların yapıları ve Anadolu coğrafyasındaki durumları ile çok sayıda araştırma yapılmıştır.⁶ Burada konuya mesnet teşkil edecek kadar kısa bir bilgi verildikten sonra tespitimiz verilecektir.

Anadolu’daki konar-göçer Türk toplulukları, kuruluş dönemi Osmanlı toplumunun çekirdeğini oluştururlar. Osmanlı arşiv belgelerindeki kayıtların verdiği bilgi istikametinde, kesin ve mutlak belirleyici olmasa da Anadolu’daki bu konar-göçer Türk toplulukların tasnifinde şu husus dikkati çeker: Kızılırmak, kaba bir hat olarak belirleyicidir ve bu ırmağın doğusunda ve güneyindekiler “*Türkmen*” olarak adlandırılırken ırmağın batısında yer alanlar ise “*Yörük*” olarak adlandırılırlar. Yine çok kaba ve mutlak olmayan bir izahla, Türkmenlerin sahip oldukları küçükbaş sürüleri daha ziyade koyundur ve “*Karakoyunlu ve Akkoyunlu*” gibi renkleri ile anılan siyasi yapıların temelini oluştururlar. Aynı şekilde Anadolu’nun batısındakilerin hayvanları ise daha ziyade keçidir ve onlar da Sarıkeçili, Kızılkeçili ve Karakeçili gibi aşiret adları ile bilinirler. Türkmen olarak adlandırdığımız birinci grupta yer alan konar-göçer zümrelerin yaylak ve kışlak arasındaki mesafeleri çok uzundur. Bugünkü coğrafi adlandırma ile Doğu ve

Sayı 80 (Ekim 1992): 6-26; Faruk Sümer, “Osmanlı Devletinin Kuruluşu İle İlgili Bazı Meseleler Üzerinde Araştırmalar”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 52, 1991, s.3-10.

⁴ Oğuzoğlu, “Halil İnalçık’ın Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunu Aydınlatan Bilimsel Araştırmaları”, s.46.

⁵ Anadolu’nun Fethi ve Ertuğrul ve Osman Gâzi’nin aşiretinin nihai iskân sahası olan kuzeybatı Anadolu’ya gelmezden önce Anadolu coğrafyasındaki hareket seyri için bkz. Mustafa Kafalı, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, *Türkler*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.77-193; Mustafa Kafalı, “Osman Gâzi’nin Ataları ve Ahilik”, *Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Uluslararası Kongresi 7-9 Nisan 1999, Bildiriler*, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2000, s.17-21.

⁶ Çok geniş bir bibliyografaya mevcuttur. Bunu önemli bir kısmına şu kitabın Kaynaklarından ulaşılabilir: *Yörükler Orta Asya’dan Anadolu’ya*, Ed. İlhan Şahin, Bursa: Osmangâzi Belediyesi Yayınları, 2019.

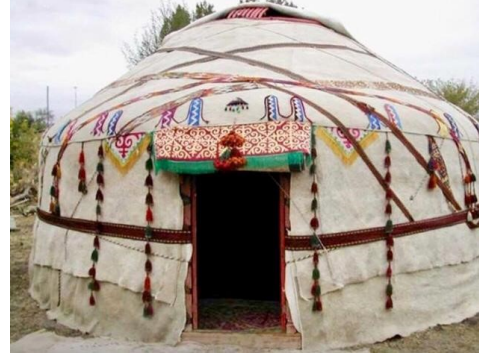
Güneydoğu Anadolu'da yaşayan bu topluluklar, kışları Halep ve Rakka'ya kadar inerken yazları neredeyse Kuzey'de Erzurum ve Bingöl yaylalarına kadar uzanan yüzlerce kilometrelik hattı hareketleri vardır. Buna mukabil Yörük olarak adlandırdığımız Anadolu'nun batısında ve güneyinde yaşayan konar-göçer toplulukların yaylak kışlak arasındaki mesafeleri kısadır ve bir iki günlük menzil mesabesindedir. Mesela Balıkesir'in yüksek kesimlerinde yaylayan konar-göçer Yörükler kışlak olarak Bergama ovasına inerler ve bu iki mekân arasındaki mesafe çok uzun değildir.

Şu hususun tekrar altını çizerek ifade edelim, bu ayrım ve bu ayrıma dayalı adlandırma mutlak belirleyici değildir. Aynı coğrafyada iki ada da rastlanır ve bu çok olağandır. Örnek verecek olursak, Kastamonu, Kâtip Çelebi'ye göre "Türkmen'in kaidesidir."⁷

Osman Gâzi ve babası Ertuğrul Gâzi'nin aşiretinin Anadolu'daki nihai iskân sahası ve beyliğin teşekkül ettiği coğrafya olan kuzeybatı Anadolu'daki hayat tarzı, yaylak ve kışlak arasında kısa mesafeli Yörük topluluklarının yaşadığı bir karakter arz eder. Konar-göçerlik, bir nevi göçebelik ile yerleşik hayat tarzı arasında yer alır. Buna göre Ertuğrul Gâzi ve daha sonra da Osman Gâzi'ye bağlı oymak ve obaların içinde bulunduğu Karakeçili aşiretinin kışlağı bugün Bilecik iline bağlı Söğüt, yaylağı ise Kütahya iline bağlı Domaniç ilçeleridir.

Konar-göçerlerin kışlaklarında mesken olarak basit yapılar inşa ederken, en azından ibadet mekânlarının daha muhkem ve muntazam inşa edildiklerini kabul etmek gerekir. Bugüne intikal eden bazı yapılar ilk zamanlardan kalmış olmasa bile o devre ait izler taşıdıkları söylenebilir.

⁷ Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu*, Ankara, 2004.

Göç ve Yörük Çadırı-Topak Ev

Bütün bu açıklamalardan sonra yazımızın başlığında yer alan aşiretin göç güzergâhında yer alan “Dündarçamı” adını taşıyan mekân ile ilgili tespit ve değerlendirmeler geçebiliriz. Öncelikle mekâna adını veren Dündar Bey ile ilgili kısa da olsa açıklama yapmak zarureti vardır. Ertuğrul Gâzi’nin kardeşi, Osman Gâzi’nin amcası olarak bilinen Dündar Bey’in adı dönemin kaynaklarından sadece Neşrî’de geçmektedir. ⁹ Neşrî’deki kayda nazaran Ertuğrul Bey vefat edince aşiretin bir kısım ileri gelenlerince Dündar Bey’in boy beyi olması istenmişti. Ancak kendi öz oymağı dahi temayül etmeyince Osman Gâzi’ye biat etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra mücadeleye giriştiği Bilecik tekfurunun elini öpmek zorunda kalan Osman Gâzi’nin bunun intikamını almak üzere teşebbüse geçmesi karşısında Dündar Bey mukabil olarak; “(*...öte tarafta Germiyan oğlu adû (yani düşman) etrafın kâfirleri bize düşmen. Bunu dahi düşmen edicek, bize durıcak yer kalmaz*)” demiştir. *Ve Dündar’ın bu sözü Osman’a güç gelip kendinin hurucuna men anlayıp okla Dündar’ı urup öldürdü. Anda yol kenarında yapma mezarı vardır. Köprü Hisar’dan Çakırbınarı’na gider yol üzerinde yatur. Derler ki tekfur bu hale vâkıf olmayıp, gelip Bilecik civarında Kaldırayık deresindeki bunarda sohbet edip Osman’ı da davet etmiş. Bilecik kal’asına ekser halkı varıp tekfur bu gece gelir dediler. Osman ol gece tekfura zafer bulup varca halkıyla kırıp gelip anların vaz’ında kal’aya girip bu vecihle kal’ayı fethi etdi. Amma esah ve azher oldur ki Dündar’ın ölmesi, feth-’i kal’aya mani olup sonra feth olundu.”¹⁰*

Diğer kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan Dündar Bey’in aşiret içindeki konumunun, çok açık zikredilmese de muteber bir mevkiye olduğu anlaşılabilir. Her şeyden önce geleneğin tesiriyle yaşı ve sıhriyeti itibarıyla sözü

⁹ Sümer, Osmanlı Devleti Kurucusu Osman Gâzi ve Devri İle İlgili Bazı Meseleler Hakkında Düşünceler”, s.9-10.

¹⁰ Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ Osmanlı Tarihi 1288-1485*, İstanbul, 2013, s.42.

dinlenen bir şahsiyet olmak icap eder. Dolayısıyla aşiretin sevk ve idaresinde söz sahibi, hakkı ve yetkisi olmalıdır. Bu kabulden hareketle aşağıdaki haritada aşiretin göç güzergâhı üzerinde adını taşıyan bir mevkiin olması mümkün ve muhtemeldir. Google Haritalar programından istifade ile çıkardığımız, aşiretin göç güzergâhı, coğrafyanın özellikleri göz önüne alındığın bahse konu dönemin şartlarına göre; göç kervanı ve hayvan sürüleri ile yol alabilmenin imkânları gözetilmiştir ve bu şartlara uygun hareket edildiği anlaşılmaktadır.

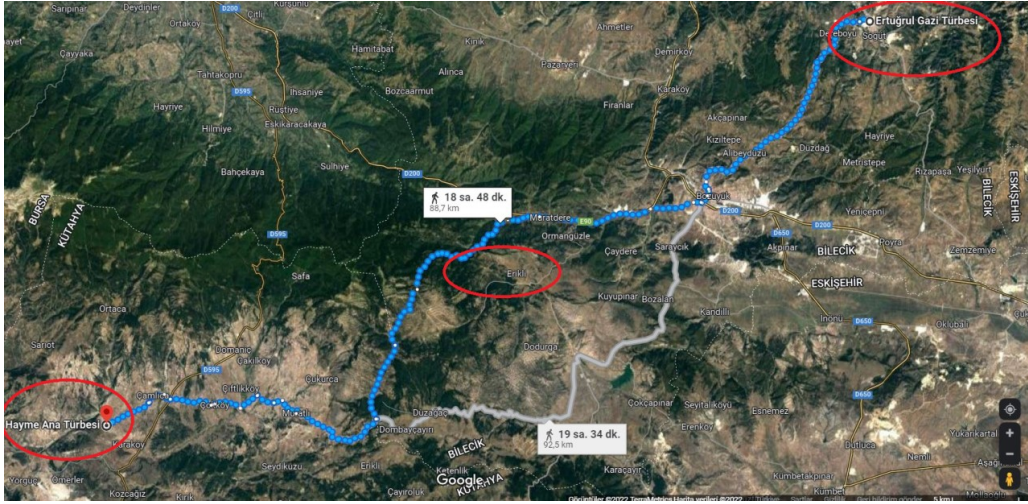
DüNDARÇAMI'nın bulunduğu göç yolu Domaniç Söğüt arası

DüNDARÇAM'ı Harita üzerinde işaretli başlama ve nihai varış noktaları (Söğüt-Domaniç) arasında yer alan Erikli köyü arazisi içindedir. Erikli köyü idari olarak bugün Bilecik ilinin Bozüyük ilçesine bağlıdır. Mevki, konum itibariyle göç yolu üzerinde bir menzil, başka bir ifadeyle konaklayacak veya dinlenecek yer özelliği arz etmektedir. Yöre ahalisinin DüNDARÇAMI adını verdiği bölgenin yakınlarında vaktiyle bir su kaynağının / pınarın da bulunduğu bahsedilmektedir. Fotoğrafladığımız mevkide görülen çam ağacının yaşının DüNDAR BEY'in yaşadığı döneme kadar gidip gitmediği görünüşünden çok anlaşılmamakla beraber, mevki adı olarak günümüze kadar varlığını sürdürmesi tarihi hatırayı çağrıştırmaktadır.

Dündarçamı mevki (Bozüyük Erikli köyü)

Dündarçamı'nın neredeyse tam ortasında yer aldığı göç yolunun başlangıç ve bitiş noktaları, kuruluş döneminin iki önemli karakteri olan, ana-oğul, Hayme Ana ve Ertuğrul Gâzi'nin adlarını taşımaktadır. Tarihî kaynakların ekseriyetin kabulüne göre Ertuğrul Gâzi'nin annesi, Hayme Ana'nın Türbesi veya makamı bugün Domaniç'e bağlı Çarşamba köyünde, Ertuğrul Gâzi'nin türbesi ise Söğüt'tedir.

Hayme Ana Türbesi-Dündarçamı menzili-Ertuğrul Gâzi Türbesi

Sonuç olarak, civardaki diğer yerleşim yerlerinden Dodurga ve Çepni gibi adların mevcudiyeti yörede ciddi bir konar-göçer diğer Oğuz topluluklarının da varlığına işaret eder. Ertuğrul Gâzi'nin vefatını müteakip boy beyliği konusunda Osman Gâzi ile amcası Dündar Bey'in karşı karşıya gelmiş olmaları, Dündar Bey'in çevresinde etkili olduğu ve hatırı sayılır bir kişi olduğu, yaşadıkları yerlerde isminin mevki adı olarak verilmiş olması, tarihi coğrafya açısından değerlendirilecek bilgidir. Hele bahse konu dönemin kaynaklarının az olması veya mevcut olanlarda da tatminkâr bilgilerin olmayışı, farklı kaynaklardaki bilgileri daha da kıymetli hale getirmektedir. Bu bakımdan yer adları üzerinden tarihi bir döneme ait bir bilgi elde edilmiş olması ve belli bir konuya açıklık getirmiş olması, tarih araştırmalarında saha araştırmalarının önemini teyidi bakımından kayda değer.

Kaynaklar / References

- Derviş Ahmed Aşıkî. *Aşıkpaşazade Tarihi (Osmanlı Tarihleri 1285-1502)*. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.
- Imber, Collin. "İlk Dönem Osmanlı Tarihinin Kaynakları". İçinde *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Imber, Collin. "Osmanlı Hanedan Efsanesi", İçinde *Söğütten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Der. Oktay Özel ve Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Imber, Collin. "Osman Gâzi Efsanesi" *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*. Ed. Elizabeth A. Zachariadou, Çev. Gül Çağsalı Güven, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Kafalı, Mustafa. "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", *Türkler*, VI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Kafalı, Mustafa. "Osman Gâzi'nin Ataları ve Ahilik", *Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Uluslararası Kongresi 7-9 Nisan 1999, Bildiriler*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2000: 17-21.
- Kankal, Ahmet, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu*, Ankara, 2004.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ Osmanlı Tarihi 1288-1485*. İstanbul, 2013.
- Oğuzoğlu, Yusuf. "Halil İnalıcık'ın Bursa Araştırmaları ve Tarih Yöntemi". *OTAM*, 40 (Güz 2016): 45-61.
- Oğuzoğlu, Yusuf. "Halil İnalıcık'ın Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu Aydınlatan Bilimsel Araştırmaları". *Uluslararası Prof.Dr. Halil İnalıcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu Bildiriler*, I, 2022: 39-76. E-Kitap Yayın Tarihi: 07.01.2022.
- Sümer, Faruk. "Kayı Boyu ve Karakeçililer". 1. *Osmanlı Sempozyumu (Eylül 1984, Söğüt) Bildirileri*, Eskişehir, 1985: 23-26 (TDTD, 111/34, Ekim 1989: 4-8).
- Sümer, Faruk. "Osmanlı Devleti Kurucusu Osman Gâzi ve Devri İle İlgili Bazı Meseleler Hakkında Düşünceler". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 80 (Ekim 1992): 6-26.
- Sümer, Faruk. "Osmanlı Devletinin Kuruluşu İle İlgili Bazı Meseleler Üzerinde Araştırmalar". *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 52 (1991): 3-10.
- Yörükler Orta Asya'dan Anadolu'ya*. Ed. İlhan Şahin, Bursa: Osmangâzi Belediyesi Yayınları, 2019.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. KENAN ZİYA TAŞ | Balıkesir Üniversitesi |
kztas[at]balikesir.edu.tr | ORCID: 0000-0002-8866-4025

1961 yılında Erzincan'da doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Türk Tarihi Bölümü'nden 1985 yılında mezun oldu. 1987 yılında "*Egin'in Bir Numaralı Şariat Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*" adlı teziyle yüksek lisansını, 1993 yılında "*Tapu Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*" adlı teziyle de doktora programını tamamladı. 1994 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. 1997 yılı başında YÖK/Dünya Bankası Ulusal Eğitimi Geliştirme Projesi çerçevesinde İngiltere'deki Leeds ve Nottingham üniversitelerinde gözlem ve araştırmalar yaptı. Yine 1997 yılında Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı (ATAM) muhabir üyeliğine seçildi. 1999 yılında "Yeniçağ Tarihi" alanında "Doçent" unvanını aldı. 2006 yılı başında Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne "Profesör" olarak atandı. Halen aynı fakültenin Tarih bölümünde görev yapmaktadır.

Prof. KENAN ZİYA TAŞ | Balıkesir University |
kztas[at]balikesir.edu.tr | ORCID: 0000-0002-8866-4025

He was born in 1961 in Erzincan. He graduated from Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of General Turkish History in 1985. He completed his master's degree in 1987 with the thesis "Transcription and Evaluation of The Sharia Court Records of Egin Numbered 1", and his doctoral program in 1993 with the thesis "Bolu Sanjak in the 16th Century According to Land Registry Books". In 1994, he was appointed to the staff of Assistant Professor at the Faculty of Education at Dicle University. At the beginning of 1997, he made observations and researches at the universities of Leeds and Nottingham in England within the framework of the YÖK/World Bank National Education Development Project. Again in 1997, he was elected as a correspondent member of the Prime Ministry Atatürk Culture, Language and History High Institution, Atatürk Research Center Presidency (ATAM). In 1999, he received the title of "Associate Professor" in the field of "New Age History". Since 2006, he has been working as a "Professor" in the History Department of Balıkesir University, Faculty of Arts and Sciences.

**OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİNİN SOSYAL
DESTEK MÜESSESELERİ: İMÂRETLER**

**SOCIAL SUPPORT INSTITUTIONS OF THE OTTOMAN
ESTABLISHMENT PERIOD: IMARETS**

Prof. Dr. Osman Çetin

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİNİN SOSYAL DESTEK MÜESSESELERİ: İMÂRETLER

Prof. Dr. Osman Çetin

Emekli Profesör

Özet

XIV. yüzyılda Anadolu coğrafyasında büyük bir sosyal hareketlilik yaşandı. Bunun en önemli sebebi Moğol istilâsıdır. Moğollar Harezmsâhlar Devleti'ni yıkınca büyük insan kitleleri önce batıdaki İslam devletlerine, İran, Azerbaycan ve Anadolu'ya göç etmeye başladılar. Bir süre sonra Anadolu Selçuklu Devleti toprakları da işgal edildi. İşte bu ikinci safhada hem doğudan gelenler hem Selçuklu yerli halkı, özellikle göçebeler, Moğolların hâkimiyet kuramadıkları topraklara; sahillere ve batı Anadolu'ya çekildiler. Bu da her sınıftan ve meslekten insanın “*uclara*” yığılmasıyla sonuçlandı. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra sahillerde ve Batı Anadolu'da kurulan beylikler bu unsurları bir şekilde bünyelerine katmaya başladılar. Bu amaçla bazı müesseseler kurdular veya mevcut olanları güçlendirerek kullandılar. Sosyal ilişkilerin karmaşık bir hal aldığı bu dönemde “*imâretler*” en önemli sosyal destek kurumları olarak öne çıktı. Her sınıftan insana el uzatan imâretler, toplumun en çok desteğe ve korunmaya ihtiyaç duyan iki grubuna, *yetimlere* ve *mühtedilere* de sahip çıktı.

Anahtar Kelimeler

Bursa, Sosyal Yardım, Vakıf, İmaret, Yetim, Mühtedi

SOCIAL SUPPORT INSTITUTIONS OF THE OTTOMAN ESTABLISHMENT PERIOD: İMARETS

Prof. Osman Çetin

Emeritus Professor

Abstract

In the 14th century, there was a great social mobility in the Anatolian geography. The most important reason for this is the Mongol invasion. When the Mongols destroyed the Khorezmshah State, large groups of people first began to migrate to the Islamic states in the West, Iran, Azerbaijan and Anatolia. After a while, the lands of the Anatolian Seljuk State were also occupied by Mongols. At this second stage, both the people coming from the east and local people of the Seljuk State, especially the nomads, retreated to the lands where the Mongols could not dominate; to the coasts and western Anatolia. This resulted in people from all classes and professions piling into the “ends”. After the fall of the Seljuk State, the principalities established on the coasts and in western Anatolia began to incorporate these elements into their structures in some way. For this purpose, they established some institutions or used existing ones by strengthening them. In this period when social relations became more complex, “imarets” came to the fore as the most important social support institutions. Helping people of all classes, the imarets also took care of two groups of the society that most needed the support and protection, the orphans and the converts.

Keywords

Bursa, Social Aid, Foundation, Imaret, Orphan, Convert

Giriş

XIII-XIV. yüzyıllarda, Anadolu'da sosyal hareketlilik son derece artmıştı. Bunun en önemli sebebi uzak Asya steplerinden kopup gelen ve bir anda Anadolu coğrafyasına yayılan ve Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebep olan Moğol istilasıydı.

1246 yılı Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikbal döneminin bittiği, 1277 yılı ise İlhanlıların Anadolu'yu fiilen işgal ettikleri tarihlerdir. İşte bundan sonra Selçuklu iktidarı hızla çöküşe doğru gitmiş ve Anadolu, büyük bir keşmekeşe; siyasî, askerî, dinî, iktisadî ve sosyal çalkantı ve karışıklıklara sürüklenmiştir. Ayrıca Moğolların önünden kaçan kalabalık kitleler Anadolu'yu doldurmuş ve devlet, bunun her bakımından sıkıntısını yaşamıştır. Nesevî, bu göç dalgasından söz ederken, Türkmenlerin Azerbaycan'da Karabağ ovalarında, çekirgeler gibi kaynaştığını ve doğudan batıya doğru hareket eden bu insan selinin Aras nehri köprüsünü kalabalık dolayısıyla geçilemez hâle getirdiğini anlatır.¹

I. Alâeddin Keykubâd zamanı, Selçuklu Devletinin güçlü, zengin ve refah içinde bulunduğu bir devirdi. Yurtlarından ayrılan işte bu insan kitleleri, doğudan hızla üzerlerine gelen Moğol tehlikesinden kendilerini ancak böyle güçlü bir devletin kurtarabileceğine inanıyorlardı. Mirsadü'l-İbad müellifi Necmüddin Râzî, eserinde, kendileri için sığınacak tek yerin Keykubâd'ın ülkesi olduğunu anlatmaktadır.²

Bu yüzyılın ikinci yarısı sosyal ve siyasal karmaşanın daha da yoğunlaştığı bir dönemdir. İlhanlıların Anadolu'ya girmesi ve şehirleri yakıp yıkarak, halka ağır vergiler yükleyerek baskıcı bir politika izlemeleri ise halkın yurtlarını terk ederek henüz Moğolların ulaşamadığı topraklara çekilmelerine sebep oldu. Bu gelişmeler Selçuklu kurulu düzenini temelinden sarstı. Bu durum, Doğu ve Orta Anadolu'da toplanan Türklerin, Moğolların bir türlü hâkim olamadıkları dağlık bölgelere ve "Uc" vilâyetlerine çekilmeleri sonucunu doğurdu. Mesela Germiyan Türkmenleri, Baba İshak ayaklanması (1240) sırasında Malatya dolaylarında oldukları halde Cimri isyanında (1288) Kütahya civarında bulunuyorlardı. Bu bilgi, Moğol baskısının Anadolu göçebelerine nasıl yer değiştirttiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Germiyanogullarının batıya göç ettikten sonra bir beylik

¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat, 1971, s.506; (Ayrıca bkz. Şîhabüddin Ahmed Nesevî, *Celâlüddin Harezşâh Siretu Sultan Celâlüddin Mengübirtî*, çev. Necib Asım, İstanbul, 1934.

² Necmeddin Râzî, *Mirsadül-İbad*, nşr. Muhammed Emin Riyahî (Tahran: 1352): 16-21.

kurabilmeleri, onların nüfus yoğunluğunu göstermesi açısından dikkat çekiyor. Başta Karamanoğulları olmak üzere, bu *Uc* Türkmenlerinin Moğollara karşı büyük isyan orduları çıkarabilmeleri de kalabalık bir nüfusa sahip olduklarını ifade etmektedir.

Aynı hareketlilik Anadolu'nun kuzey batısında da yaşandı. Haçlı Seferleri sırasında Batı Anadolu toprakları Selçukluların elinden çıkmış ve pek az değişiklikle Eskişehir-Denizli hattı sınır olarak kalmıştı. Moğol istilâsı Batı Anadolu'da teşekkül eden bu statükoyu Türkler lehine değiştirdi. Muhacir gruplar, ulemâ ve dervişler, şehirli tüccar ve sanatkârlar, askerler vs. *Uc*'lardaki gâzi reislerin etrafında toplandılar. *Uc* gâzileri bir taraftan kendilerine katılan bu yeni kitlelerle artan kuvvetlerinden, diğer taraftan Bizans savunmasının artık iyice zayıflamış olmasından faydalanarak, İlhanlıların nüfuz alanı dışında kalan yerlerde beylikler kurmak amacıyla Bizans eyaletlerine akınlar düzenlediler ve bu akın sahaları, 1300'e doğru, çeşitli Türk beyliklerinin ve onlara bağlı Türkmenlerin eline geçti.³ Lütü Paşa bu durumu şöyle dile getirir: “*Ol ucdaki Türkmen beyleri ki, Oğuz boyundandır, ol uclara, Tatar şerrinden yayılmışlardı. Anda yazlar ve kışlardı. Rüzgâr ile hayli çoğalmışlardı.*”⁴

İşte bu hercümercin sonunda kuzey-batı Anadolu'da Osmanlı Beyliği kuruldu. Kurucusu Osman Gâzi'den sonra oğlu ve halefi Orhan Gâzi devrinde ilk teşkilatlanma hareketleri görüldü. Sivil ve askeri müesseseler ortaya çıktı. Vakıflar ve buna bağlı olarak *imâretler* yaygınlaştı. Sultanlar, devlet adamları ve hayırsever zenginler, külliye bünyesinde veya müstakil yapılar olarak imâretler inşa etmeye başladılar. Bu hayır müesseseleri, değişik grup, zümre ve kişilere sağladıkları imkânlarla en önemli *sosyal destek* kuruluşları haline geldiler.

Aşıkpaşazade Osman Gâzi'nin hayırseverliğinden söz ederken şöyle diyor; “*Her üç günde bir yemek pişirir, yoksulları toplayıp yedirirdi. Çıplakları getirip sırtına elbise giydirirdi. Dul hatunlara dahi daima işi gücü sadaka vermektir.*”

Aynı tarihçi Orhan Gâzi için de şunu söylüyor; “*Orhan Gâzi dahi imâret yaptırdı ki yoksullar gelip her gün imârette yemek yiyeler ve padişaha dua edeler.*”⁵

³ Paul Wittek, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Rolü”, *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* XIII/17-18 (1962-63): 261.

⁴ Lütü Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman (Lütü Tarihi)*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341, s.21.

⁵ Aşıkpaşazade, *Âşık Paşaoğlu Tarihi (Tevarih-i Âl-i Osman)*, haz. Nihal Atsız, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970, s.214-215.

Osman Gâzi dışında kuruluş devrinin bütün padişahlarının başta Bursa olmak üzere pek çok şehirde imâretler yaptırdıklarını biliyoruz. “Gâzi Hünkâr (I. Murad) babası gibi o dahi imâretler yaptırdı...”; “Bayezid Han (Yıldırım) dahi babası ve dedesinin yaptığı imâretlerden daha ziyade yaptı...”; “Sultan Mehmed Han Gâzi (Çelebi) yoksullar için Bursa’da bir büyük imâret yaptırdı...”; “Murad Han Gâzi (II.) Bursa’da yoksullar için imâret yaptırdı...” diyen Aşıkpaşazade, imâretler listesini daha da uzatarak Çandarlı Hayreddin Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa; Halil Paşa, Bayezid Paşa, Hacı İvaz Paşa, Mehmet Ağa, Kula Şahin Paşa, Sarıca Paşa, İshak Paşa, Zağanos Paşa, Mustafa Paşa, Gedik Ahmet Paşa, Cezerî Kasım Paşa; Hızır Ağa oğlu Mehmet Paşa ve Hersekoğlu Ahmet Paşa’nın; Bursa, İznik, Amasya, Kazova, Osmancık, Filibe, Gelibolu, İnegöl, Balıkesir, Ermeni Pazarı, Karahisar, Silifke vs. yerlerde imâretler yaptıklarından bahseder.⁶ Şüphesiz daha pek çok devlet adamı ve zengin hayırseverin yaptırdıkları imâretler de bu listeye eklenmelidir. Evliya Çelebi’ye göre XVII. yüzyılda Bursa’da 21 imâret vardı.⁷ Sultanların adıyla anılan imâretlerin dışında Emir Sultan, Hamza Bey, Gâzi Timurtaş Paşa, İsa Bey, Ebu İshak Kazeruni, Gülçiçek Hatun, Reyhan Paşa, İzzettin Bey, Seyyit Nasır, Cebe Ali Bey (Tobi Hisar Köyü’nde), Kara Demirtaş Paşa oğlu Ali Bey, Başçı İbrahim Bey, Şeyh Ali Efendi imâretleri bunlar arasında yer alıyordu.⁸ Aslında hizmet alanları dikkate alınarak Osmanlı kuruluş devri imâretlerine *zaviyeleri* de eklemek gerekir. Çünkü zaviyeler dervişlerin iskân ve eğitim yerleri olmalarının dışında *âyende ve revendeye* (gelip geçen yolculara) yeme-içme ve konaklama imkânı sağlayan kuruluşlardı.

Yine de Osman Gâzi’den Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar yapılan imâretlerin, bunlardan ibaret olduğu zannedilmemelidir. Daha yüzlerce imâret ve zaviyenin yapıldığı ve bunlardan çok büyük bir kısmının yüzyıllar boyunca halka hizmet sundukları bilinmektedir.

İmâr edilmiş, inşa edilmiş, mamur, bayındır anlamına gelen imâret kelimesi, kavram olarak daha çok “*fakirlere ve medrese öğrencilerine sıcak yiyecek dağıtmak amacıyla kurulmuş hayır kurumu, aşevi*” demektir. İmâret ayrıca cami, mescit, medrese, mektep, tabhâne, darüşşifa, aşevi, kervansaray, muvakkithane, türbe gibi değişik birimlerden oluşan külliye binalarının tamamı için de kullanılmıştır.

⁶ Aşıkpaşazade, *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, s.225-233.

⁷ Evliya Çelebi Bursa’ya seyahatini 1640 yılında gerçekleştirmiştir.

⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini)*, haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.15.

Anadolu ve Rumeli'deki pek çok mimari eserin kitabesinde ilgili yapıya imâret denildiği görülür. Mesela Bursa'daki II. Murat Camii kitabesinde "*Emera bi-binâi hazihî'l-imâreti's-şerifeti... / Bu imâret-i şerifenin yapımını emretti...*" denilmektedir ki benzer ifadeler pek çok kitabede yer alır.⁹

Bu kısa açıklamadan sonra hemen ifade edelim ki bu çalışmada imâretlerin, nasıl ve ne zaman ortaya çıktıkları, fiziki yapıları, nasıl yönetildikleri gibi konular ele alınmayacak, üstlendikleri fonksiyon ve bunun devletin kuruluşu sırasında oynadığı rol ve taşıdığı öneme işaret edilecektir.

İmâretler vakıf kuruluşlarıdır ve bunların nasıl yönetileceği, gelirlerinin ne olduğu, bu gelirlerin kime nasıl harcanacağı vakfiyelerinde kayıt altına alınmıştır.

Vakfiyelerden anlaşıldığına göre genel olarak imâretlerden yararlanacak kimseler fakirler, misafirler, mektep ve medrese öğrencileri, zaviyelerdeki dervişler ve vakıf personelidir. Bu liste bazı vakfiyelerde daha detaylı verilmiştir. Özel bazı şartların yer aldığı vakfiyeler bulunduğu gibi sadece fakirlerin imâretten yararlanabilecekleri belirtilerek ayrıntılı bilgilere yer verilmeyen vakfiyeler de söz konusudur.

Osmanlılar devrinde asıl vakıf varlığının şehirlerde toplandığını biliyoruz. İstanbul, Bursa ve Edirne, vakıflarının çokluğu ve zenginliği bakımından önde gelen şehirler arasında yer alıyorlardı. Bu sebeple Şer'îye Sicilleri'nde vakıflarla ilgili yüzlerce kayıt bulunmaktadır. Vakıflara ait alım-satım kayıtları, ev, dükkân, oda, han, hamam, değirmen, tarla, bağ, bahçe, mera, çiftlik vs. kiralama ve işletilmeleri, vakıf arazilerin ekilip biçilmesi, mahsulün toplanması ve satılması, gelirlerin toplanması, vakfa ait hizmetlerin yürütülmesi, cami, medrese, mektep, imâret, köprü, çeşme gibi hayrat ile bunların akarlarının tamir ve bakımı, müteveli, câbi, nâzır, kâtip gibi görevlilerinin tayin, kontrol ve azilleri hakkındaki kayıtlar, vakıfların teftişi ve muhasebeleri, taraflar arasında ortaya çıkan ihtilaflar ve davalar, vakıf *mürtezikas*ı yani *vakıflardan yararlananlar* ve bunlarla ilgili meseleler ve yeni vakıfların kurulması vs. hakkında sicillerde sayısız kayıt bulmak mümkündür. Bu sebeple genel olarak vakıfları, bildirimiz bakımından özel olarak imâretleri, yapıları ve işleyişleri bakımından takip edebileceğimiz bir kaynak da mahkeme kayıtlarıdır. Çünkü vakfiyelerde yazılanların dışında pek çok ve değişik vakıf uygulamaları hakkında, vakfiye şartları esas alınarak ancak yeni gelişmeler göz

⁹ Geniş bilgi için bkz. Osman Nuri Ergin, *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.

önünde bulundurularak, mahkemelerde karar verildiği ve sicillere geçirildiği görülmektedir. Dolayısıyla imâretler hakkında yapacağımız değerlendirmelerde kaynak olarak *Şer'iyye Sicilleri* de önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu çalışmada Bursa Mahkeme Sicilleri bu amaçla kullanılacak olup esas olarak imâretlerden istifade eden yetimler ve mühtediler konu edilecektir.

Yetimler

Sözlük anlamı bakımından babasını kaybeden küçük büyük herkese yetim denilebilirse de İslam hukukunda yetim, *henüz bulûğ çağına ermemiş çocuklar* hakkında kullanılır bir tabirdir. Hz. Peygamberin bir hadisinde bulûğ çağından sonra yetimliğin ortadan kalkacağına belirtilmesi ise zaman bakımından hukuken yetimliğe bir çerçeve oluşturmuştur. Çocuğun nafakasını temin etme, haklarını koruma ve onu yetiştirmede babanın daha çok rolü bulunduğu anlayışından hareketle yetimlik özellikle babanın ölümüne bağlanmıştır.¹⁰

Her devirde olduğu gibi Osmanlılar devrinde de harpler pek çok erkeğin savaşlarda ölmesine sebep oluyordu. Depremler, salgın hastalıklar da ölüm sebepleri arasında önemli bir yere sahipti. Ayrıca Orta Çağda ortalama insan ömrünün kısalığı göz önüne alınırsa günümüz için çok genç sayılabilecek bir yaşta ölenlerin sayısı da fazlaydı. Bu durum himayeye muhtaç yetim çocukların sayısını artırıyordu. Boşanan ve ikinci evliliklerini yapan kadınların çocukları da himayeye muhtaç bir duruma düşebiliyorlardı.

Kur'an'da yirmi iki ayette yetimlerle ilgili meselelere temas edilmiş ve yetimlere karşı iyi davranılması emredilmiştir. Yetimlerin itilip kakılması ve onlara karşı ilgisiz davranılması kınanmış, yetimlerin küçümsenip kendilerine kötü muamelede bulunulması yasaklanmıştır. Müminler muhtaç durumdaki yetimleri doyurmaya, onları malî yönden desteklemeye ve yaşam şartlarını düzeltmeye teşvik edilmiştir. Medine döneminde bazı devlet gelirleri içinde yetimlerin hakkı olduğu bildirilmiş, bu hakkın ödenmesine gelirlerin harcama kalemleri arasında yer verilmiştir.¹¹

Osmanlı Mahkeme Defterleri incelendiğinde “*vesayet*” kayıtlarının çokluğu hemen dikkat çekiyor. Hâkimlerin, ölen kişilerin yetim çocuklarına vasî tayin etme konusuna özel önem verdikleri anlaşıyor. Böyle bir durumda hâkim, yetimin yakınlarından birini veya bu işe layık olduğuna inandığı başka bir kişiyi çocuğun

¹⁰ Geniş bilgi için bkz: Abdüsselam Arı, “Yetim”, *DİA*, 43, İstanbul 2013, s.501-503.

¹¹ Örnek olarak bkz: Bakara 2/215, 220; Nisâ 4/8; Enfâl 8/41; Haşr 59/7; İnsan 76/8; Fecr 89/17; Beled 90/15; Duhâ 93/9; Mâûn 107/2.

mallarını ve haklarını korumak, işlerini yürütmek, nafakasını sağlamak, gelir ve giderini ayarlamak vb. için vasî tayin ederdi. Gayrimüslim yetim çocuklara da vasî tayin ediliyordu. Vasînin “iş bilir, müstakim ve dindar”¹² bir kişi olmasına dikkat ediliyordu. Yetimin bakımı için günlük nafaka takdir ediliyor bu durum sicile kaydediliyordu. Mesela yetime Aynî’ye Kalkal’ın vasî tayin edildiğini bildiren kayıta şöyle denilmektedir; “... nafakasına ve kisvesine ve sabununa ve hamamına ve cemi’ levazımına yevmî bir buçuk akçe takdir edildi. Aynî’ye babasından intikal eden malından sarfetmeye mahkemece vasi tayin edilen Kalkal’a izin verildi...”¹³

Henüz doğmamış yetim çocuğa bile vasi tayin edildiğine dair örnekler bulunmaktadır. Bursa Filadar köyünden Manol, henüz anne karnında olan bir çocuğa babasından intikal eden mallarını koruma göreviyle hâkim tarafından vasî tayin edilmiş, o da kabul etmişti.¹⁴

Babalarından kendilerine kalan mal ve gelire sahip olan yetimlerin yanında hiçbir malı ve geliri olmayan, bakıma ve himayeye muhtaç yetimler de vardı. Selçuklulardan itibaren İslam devletlerinde işte bu çocuklar için yetimhaneler kurulduğu, hatta henüz süt emme çağında olan küçük çocuklara sütanneler tutulduğu bilinmektedir.¹⁵

Kuruluş döneminden başlamak üzere Osmanlılar devrinde de yetimlere karşı özel koruyucu tedbirlere alındığını biliyoruz. Bunlardan biri “tebennî” uygulamasıdır.

İslam hukukunda *tebennî* yani *evlat edinme* uygulaması yoktur. Buna rağmen sicillerde *tebennî*ye dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu uygulama Arapça kayıtlarda “*li’t-tebennî ve l-’iyâle*” olarak ifade edilmektedir. Türkçe kayıtlarda ise “*ahret oğlu edinme*”, “*ahret kızı edinme*” diye söz edilir. *Tebennî*, evlat edinmek; ‘*iyalet*’ ise bakımını ve geçimini sağlamak, ihtiyacını karşılamak anlamlarına gelmektedir. Bu uygulamanın özellikle mühtedi çocuklar için kullanıldığını da ayrıca belirtmek gerekir. Bir sicil kaydında Hristiyan bir kadının, *Müslüman olan kızını*, terbiye etmek ve bakımını sağlamak (*terbiye ve ’iyâlet*) için Fahri Hanım’a teslim ettiği yer almaktadır.¹⁶

¹² Bursa Şer’iye Sicilleri (BŞS), A 85/101, 7b.

¹³ BŞS, A 85/101, 19a.

¹⁴ BŞS, A 85/101, 55a.

¹⁵ Ebu’l-Abbâs Şemsü’d-Din Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, *Vefeyatü’l A’yan*, IV, muh. İhsan Abbas, Beyrut: Daru Sadir, 1977, s. 116-119.

¹⁶ BŞS, B 14/194, 41a. (*Aynı sicilin 72b yaprağındaki bir kayıttan Fahri Hanım’ın hayırsever bir kadın olduğu anlaşılıyor. Bu kayda göre Hoca Yunus Mahallesi mescidinin tamirine ihtiyaç duyulmuş, bu*

Osmanlılardaki evlat edinme (*tebennî, ahiret oğlu*) uygulaması hukuki sonuçlardan mahrum bir uygulamadır. Dolayısı ile tebennîden söz edilse de bu, bilinen evlat edinme uygulaması değildir. Yani ister mühtedi çocuklar ister kimsesiz, yetim ve fakir Müslüman çocukları evlat edinilsin, bu durum, evlatlıklarla evlât edinenler arasında ne mahremiyet oluşturarak evlenme yasağı meydana getirmekte, ne de miras intikaline sebep olmaktadır. Ayrıca evlâtlıklar öz babalarının isimlerini kullanmaya devam ederlerdi. Bu uygulamada evlât edinenler, âdeta belli bir yaşa kadar kimsesiz, yetim ve fakir çocuklar için bir “*koruyucu aile*” konumuna gelmekteydiler.¹⁷

Konumuz bakımından önemli olan ve yetim çocuklar için sosyal ve ekonomik destek olarak dikkat çeken bir uygulama da vakıflar/imâretlerle ilgilidir. Mesela Sultan II. Bayezid’in İstanbul’daki külliyesine ait vakfiyesinde imâretten fakir, dul ve **yetimler** ile muhtaç olan bütün insanların yararlanabileceği genel kaide olarak belirtilmiş ayrıca fukarâ ve Ehl-i İslam’dan olan garipler ile misafirler de bu listeye eklenmiştir.¹⁸

Süleymaniye vakfiyesinde de göre sakat ve hasta olan fakirler, mektepte okuyan *yetim çocuklar* imâretten yararlananlar arasında yer almaktadır.¹⁹

İmaretlerde yemek dışında “*eytam için akçe*” de tayin ediliyordu.

14 Şubat 1491-27 Şubat 1492 tarihleri arasında Bursa Yıldırım, Yeşil/Sultaniye ve Muradiye İmaretlerinden yetimlere toplam 8088 akçe verilmişti. Bu kayıtlardan birinde aynen şu ifadeler yer almaktadır:

“*Sebeb-i tahrîr oldur ki Bursa’da olan Sultan İmâretinden ve Yıldırım İmâretinden ve Muradiye İmâretinden eytâm için tay’in olunan akçeden ba’de’l-harç ve’t-tasarruf bâki kalan 738 akçe kassam emini olan Mevlânâ Bedreddin elinden alub kabz itdim deyû Hoca Hüseyin Şah meclis-i şer’de ikrâr itdi mezbûr Mevlânâ Bedreddin dahi vicâhen tasdîk itdi. 9 Rebûlâhîr 897.*”²⁰

amaçla mahalle halkından yedi kişi aralarında 5400 akçe toplamışlardı. Bunun 1000 akçesini Fahri Hanım vermişti.)

¹⁷ Ayrıca bkz; Osman Çetin, *Bursa’da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1994, s.88-90.

¹⁸ Recep Akakuş, *İstanbul’da Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Arapça-Osmanlıca Vakfiyeleri*, Bayezid Camii ve Külliyesi Koruma Derneği Yayını, İstanbul 2011, s. 21.

¹⁹ Kemal Edip Kürkcüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları, 1962, s. 42.

²⁰ BŞS, A 8/8, 322a. (9 Şubat 1492)

Bütün bunlar atalarımızın, İslam dininin, korunmalarına büyük önem verdiği yetimlere vakıflar/imâretler vasıtasıyla sosyal ve ekonomik destek vererek sahip çıktıklarını ve onları ruh ve beden bakımından sağlıklı bireyler olarak yetiştirip toplumun bir parçası haline getirdiklerini göstermektedir.

Mühtediler

İhtida, sözlükte “*doğru yolu bulmak; yol göstermek*” anlamına gelen hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş olup “*gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak*” demektir. İslâmî literatürde, bir başka dine mensup şahsın, putperest veya dinsiz bir insanın Müslümanlığı seçmesine ve hayatını ona uydurmasına “*ihtida*” (conversion) denilmektedir. İhtidâ eden kimseye de *mühtedî* adı verilir.²¹

Dine dönüş ve din değiştirme olayı, zihnî bir sentezin parçalanması ve yeni bir sentez ile yerine başkasının konması olarak gözükmektedir. Bu, değerlerin altüst olmasını, önceki kanaatlerin reddini ihtiva eder; bu gerçek bir benlik devrimidir. Ancak ihtida insanın sadece ruh dünyasında değişikliklere sebep olmaz, sosyal çevresinde de büyük değişimler meydana getirir. Bu süreci yaşayan her mühtedi bir ölçüde eski kültür mirasını reddetmek zorunda kalır. O yalnız inançları bakımından geçmişle ilgisini kesmez, aynı zamanda eski inancına bağlı olarak geliştirdiği kültürünü ve kültür çevresini de değiştirir. Böylece yıllardır içinde yaşayıp durduğu topluma yabancılaşır, hatta bu red olayı karşılıklı yaşanır. Hemen her mühtediye anne, baba ve çocukları, yakın akrabaları yüz çevirirler.

Böyle bir durumda ferdin, yani ihtida eden ve yakın çevresinden ayrılan şahsın maddî-manevî pek çok sıkıntıya düşeceği açıktır. Müslümanların ihtida olaylarını İslâm adına önemli bir mesele olarak değerlendirmeleri ve mühtedileri bağışlarına basmaları, gerekiyorsa maddî ve manevî destek sağlamaları ve onları her türlü olumsuzluğa karşı korumaları bu bakımdan büyük bir önem taşır.²² Belgeler hem fertlerin hem devletin bu desteği mühtedilere sağladıklarını göstermektedir.

Anadolu'nun İslâmlaşmasında Anadolu'ya dışarıdan gelip yerleşen Müslüman kitlelerin ve bu toprakların gayrimüslim yerli halkı arasından ihtida ederek Müslüman topluma karışmış olanların payı olduğu aşîkâr bir husustur. İslâmlaşmaya tesirleri bakımından bunların oranının ne olduğu hususunda bir şey söylemek kolay olmasa da İslâmlaşmada ihtidaların payının çok daha düşük kaldığını söylemek her zaman mümkündür. Selçuklular devrinde Türkistan ve İran coğrafyasından Anadolu'ya, Osmanlılar devrinde Anadolu'dan Balkanlara göç eden

²¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1993, s.290; Ali Köse, “İhtida”, *DİA*, 21, İstanbul, 2000, s.554-558.

²² Çetin, *Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları*, s.153.

Müslüman kitlelerin bu yeni toprakların Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına önemli ölçüde etkili oldukları bilinen bir husustur. Ayrıca bütün Osmanlı tarihi boyunca zaman zaman yoğunluğu artıp eksilse de ihtida olaylarının yaşandığında şüphe yoktur.²³ A 102/119 numaralı Bursa Şer'îye Sicili'nde yer alan bir kayıt hem ihtidalarındaki bu iniş-çıkışları hem vakıf-mühtedi ilişkisini az çok hissettirmektedir. 23 Haziran 1573 tarihli dikkate değer bu sicil kaydına göre, Bursa kadısına başvuran Hacı İvaz Paşa Vakfı mütevellisi Osman b. Ece; adı geçen vakfın, vâkıfın şartı gereği mühtedilere verilmek üzere *her gün iki akçe* tahsis ettiğini fakat son zamanlarda ayda 4-5 kişinin Müslüman olduğunu ve bu meblağın artık yetmediğini beyanla tahsisatın artırılmasını istemektedir.²⁴

Çelebi Sultan Mehmed ve II. Murad devri vezirlerinden olan Hacı İvaz Paşa, iyi bir devlet adamı olduğu kadar büyük bir hayırseverdi. Tokat'ta ve Bursa'da vakıfları vardı.²⁵ Bursa'daki eserleriyle alâkalı vakfiyesinin bir sureti Bursa Şer'îye Sicillerinde bulunmaktadır.²⁶ İşte bu vakfiyesinde Hacı İvaz Paşa, *"...hidâyeti isyan ve dalâlete tercih eden, tuğyan ve küfür vadisinden ayrılarak iman kulpuna sarılanların ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla her gün iki dirhem biriktirilir..."*²⁷ demek suretiyle vakfın gelirlerinden her gün ayrılacak iki dirhemlik bir meblağ ile *"Mühtedi Fonu"* oluşturulmasını istemiştir. Bu vakfiye 1 Cemaziyelevvel 830 / 28 Şubat 1427 tarihliidir.

Bu son kayıt Hacı İvaz Paşa'nın her gün vakıf gelirlerinden ayrılacak iki akçe ile oluşacak meblağın mühtedilere yardım için yeterli olacağını düşündüğünü gösteriyor. Ancak aradan geçen 133 seneden sonra aynı vakfın mütevellisi her ay yardım için vakfa başvuran mühtedi sayısındaki artışı gerekçe göstererek mahkemeden tahsisatın artırılmasını istiyor.

2 Rebiülevvel 1211/5 Eylül 1796 tarihli başka bir sicil kaydan ise aynı vakıftan mühtedilere hâlâ yardım yapıldığı anlaşıyor. Bu kayıt, kuruluşundan 381 yıl geçtikten sonra bile İvaz Paşa Vakfı *"mühtedi fonu"*nun işler durumda olduğunu gösteriyor.²⁸

²³ Çetin, *Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları*, s.125-128.

²⁴ BŞS, A 102/119, 14 a.

²⁵ Bkz: Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa: Eğit-San Yayınları, 1996.

²⁶ BŞS, C1/53 15a-18a.

²⁷ BŞS, C 1/53 17b.

²⁸ BŞS, B 265/494 60b. *"İvaz Paşa evkafı mütevellî kâimmakâmı Efendiye ba'de't-tahiyetü'l-vâfiye inha olunur ki, Rum taifesinden tahminen on beş-on altı yaşında bîkr-i bâliga bi-hidâyetillâhi teâlâ târih-i mürâsele günü şeref-i İslâm ile müşerreffe olduğunu meclis-i şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfel-i dîn-i münîf-i Muhammedî'de bi-tav'iha ikrar ve i'tiraf itdikden sonra talebiyle Âişe ismi tesmiye olunmağla cânib-i şer'den işbu mürâsele tahrir ve irsal olundu. Gerekdir ki, vâkf-ı mumailayhin galle-i vakf-ı mezbûrdan mühtedi-yâna şart ve ta'yin üzere mühtediye-i mezkûrenin sene-i hidâyet*

Her vakfın, vâkıfın vakfiyede belirttiği şartlara göre idare edildiğini biliyoruz. Ayrıca vakıflar çok değişik hizmet alanları hedef alınarak kurulabiliyordu. Tabiatıyla bu hizmetlerden bazıları sadece Müslümanlarla ilgili olduğu halde, bir kısım hizmetler din farkı gözetilmeden bütün insanlara sunuluyordu. Ünlü Selçuklu veziri Celaleddin Karatay'ın, Karatay Kervansarayı Vakfiyesi'ndeki, "...maaş ve masraflardan arta kalan gelirden hana gelen ve handan geçen Müslüman, kâfir, erkek, kadın, hür, köle, her yolcuya..."²⁹ ifadesi vakıf hizmetlerinin ne kadar kapsayıcı olabildiğini göstermektedir.

Bazı sicil kayıtlarından mühtedilerin özel olarak imâret hizmetlerinden yararlandırıldığını anlıyoruz. Meselâ 22 Şaban 896/30 Haziran 1491 tarihli bir ihtida kaydından, mühtedi Ahmed'in "Yeşil İmâreti"ne yerleştirildiğini³⁰ öğreniyoruz. Aynı kişiye, ihtidası sebebiyle ayrıca Hacı İvaz Paşa Vakfı'ndan para verildiğini de ilâve edelim. Muharrem 1034/Ekim 1624 tarihini taşıyan bir kayıta ise şöyle deniliyor:

"Mahrûse-i Bursa'da sâkin olub şeref-i İslâm ile müşerref olan işbu bâisü'l-kitâb Mehmed b. Abdullah nâm mühtedi fakîrû'l-hâl ve kalîlû'n-nevâl olub her vechile merhamet ve müstehakk-ı âtifet olmağın mahrûse-i merkûmede âsûde olan merhûm ve mağfûrunleh Sultan Murad-ı Sâni hazretlerinin imâret-i âmiresinde fukarây-ı müslimîn için tabh olunan taamdan yevmî sekiz aded fodla ve dört kepçe aş tayin olunub bu hurûf liecli't-temessük ketb ve yedine def' olundu."³¹

Her iki kayıta da imâretlerden yararlandırılan mühtedilerin yeni Müslüman olmuş fakir kişiler oldukları anlaşılıyor. Mühtedilere karşı gösterilen bu ilgi, sağlanan sosyal ve ekonomik desteklerle bir insan ve Müslüman olarak onların kollanıp gözetilmesinin amaçladığı anlaşılıyor. Böylece kalpleri kazanılmış, İslâm'a ısındırılmış, Müslüman toplumla kaynaşmaları sağlanmış oluyor. Bu ikinci durumda, bu uygulamanın adının "müellefe-i kulûb"³² olduğu unutulmamalıdır.³³

nişanına bir örtü ve yaşmak i'tâsıyla rûh-i vâkıf-ı mumaileyhi şâd ... vakf-ı mezbûrdan istirdad eylesiz. 2 Rebiülevvel 1211"

²⁹ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeler", *Belleten*, XII/45 (1948): 85-96.

³⁰ BŞS, A 8/8 189b.

³¹ BŞS, B 44/238 6b.

³² Tevbe suresinin 60. ayetinde zekâtın; fakirlere/yoksullara, miskinlere/düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, (yolda kalmış) yolculara verileceği bildirilmektedir. Ayetteki "el-müellefetü kulûbühüm" ifadesinden hareketle Türkçede bu kesim, "müellefe-i kulûb" şeklinde anılır. Peygamberimizin bu konuda bazı uygulamaları bulunmaktadır. Bunlardan biri de İslâm'a yeni girmiş olanların dinde sebat etmelerine yardımcı olmak, varsa ihtiyaçlarını gidermek için kendilerine zekât vermektir.

³³ Vakıf-mühtedi ilişkisi için bakınız: Çetin, *Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları*, s.97-99.

İmâretler hangi yönden ele alırsak alalım bir devre damgasını vuran, adını veren kuruluşlardır. Sanat tarihçilerimiz Osmanlı mimarisini dönemlere ayırmış ve ilk döneme “*Bursa Dönemi Osmanlı Mimarisi*” adını vermişlerdir. Bursa Dönemi cami mimarisinin iki karakteristik cami tipi “*Kalkan Duvarlı*” camilerle “*Ters T Tipi/Zaviyeli*” camilerdir. Bu ikinci tipin en güzel örneklerinden biri Bursa Yeşil Camii’dir. Yeşil Cami içindeki yazılar incelendiği zaman daha çok birlik ve beraberlikten, misafirlere ikramdan, fukara ve muhtaçları yedirip içirmekten bahseden hadislerin seçildiği görülür. Ayrıca cami içinde, sağ ve sol eyvanlara kible tarafından bitişik olan iki odanın iç taraftan kapı alınlıklarındaki çini pano üzerinde Farsça bir dörtlük yer almaktadır:

În ‘imâret tâ ebed ma’mûr bâd	Bu imâret ebediyete kadar mamur olsun
Sâhibeş ender cihân mansûr bâd	Sahibi cihanda hep muzaffer olsun
Her ki îñ devlet ne-hâhed pâydâr	Kim bu devletin pâyidar olmasını istemezse
Dâimâ ender cihân makhûr bâd	Daima dünyada kahr u perişan olsun

Bu dörtlükte, kuruluş devri Osmanlı sultanlarının ebediyen payidar olmasını umdukları bir devletle, sonsuza kadar yaşamalarını istedikleri imâretler arasında nasıl güçlü bir bağ kurdukları görülüyor. Ayrıca bu dörtlük, nerdeyse iki yüz yıldır devam eden kuruluş macerasıyla birlikte düşünüldüğünde, Fetret Dönemi’nin türlü badireler atlatmış Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmet’in devlet telakkisini, halka hizmet anlayışını hatta belki halkın, devlet otoritesinin yokluğu sebebiyle içine sürüklendiği kargaşayı nasıl algıladığını, “*devletsiz*” kalmanın onu nasıl etkilediğini anlatıyor. Nihayet soyut bir kavram olarak karşımıza çıkan devletin, bu müesseseler ve hizmetler vasıtasıyla nasıl somutlaştırıldığını, devletle onun gerçek sahibi ve temsilcisi olan milletin bu yapılar vasıtasıyla nasıl kaynaştığını anlamamız bakımından değer taşıyor. Şeyh Edebali’nın söylediğine inanılan “*insanı yaşat ki devlet yaşasın*” özlü sözü de böylece anlam kazanıyor.

Kaynaklar / References

- Akakuş, Recep. *İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Arapça-Osmanlıca Vakfiyeleri*. İstanbul: Bayezid Camii ve Külliyesi Koruma Derneği Yayını, 2011.
- Arı, Abdüsselam. "Yetim", *DİA*, 43, 2013: 501-503.
- Âşıkpaşazâde. *Âşık Paşaoğlu Tarihi (Tevarih-i Âl-i Osman)*. Haz. N. Atsız, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970.
- Bursa Şer'îye Sicilleri (BŞS).
- Çetin, Osman. *Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları*, Ankara: TTK Basımevi, 1994.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Şehirlerinde İmâret Sistemi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938.
- Evliya Çelebi. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. (Topkapı Sarayı Bağdat 304 Yazmasının Transkripsiyonu- Dizini)*. Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsü'd-Din Ahmed b. Muhammed. *Vefeyatü'l A'yan*, Muh. İhsan Abbas, Beyrut: Daru Sadir, 1977.
- Köse, Ali. "İhtida", *DİA*, 21, 2000: 554-558.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edip. *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları, 1962.
- Lütfî Paşa. *Tevarih-i Âl-i Osman (Lütfî Tarihi)*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341.
- Necmeddin Râzî. *Mirsadül-İbad*. Haz. Muhammed Emin Riyahî, Tahran, 1352.
- Pay, Salih. *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Bursa: Eğit-San Yayınları, 1996.
- Şihabüddin Ahmed Nesevî. *Celâlüddin Harezmsah Siretu Sultan Celâlüddin Mengüberti*. Çev. Necib Asım, İstanbul, 1934.
- Turan, Osman. "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeler". *Belleten*, XII/45 (1948): 17-173.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat, 1971.
- Witteck, Paul. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Rolü", *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XIII/17-18 (1962-63): 257-268.

Yazar Hakkında / About Author**Prof. Dr. OSMAN ÇETİN | Emekli Profesör |****osmancetin16[at]gmail.com | ORCID: 0009 0000 0298 7003**

1945'te Amasya'da doğdu. 1964 yılında Çorum İmam Hatip Okulu'nu, 1968'de İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirdi. Rize İmam Hatip Lisesi ve Samsun Devrim Lisesi'nde on yıl öğretmenlik yaptı. 1977 yılında Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'nde asistan oldu. 1983'te Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı. 1990'da Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'nda Doçent, 1996'da Profesör olan Osman Çetin, 01.01.2012 tarihinde yaş haddinden emekli oldu.

Prof. OSMAN ÇETİN | Emeritus Professor |**osmancetin16[at]gmail.com | ORCID: 0009 0000 0298 7003**

He was born in 1945 in Amasya. He graduated from Çorum İmam-Hatip School in 1964 and İstanbul Higher Islamic Institute in 1968. He taught at Rize İmam-Hatip High School and Samsun Devrim High School for ten years. He became an assistant at Bursa Higher Islamic Institute in 1977. He completed his doctorate in Uludag Universtiy Social Sciences Institute in 1983. Osman Çetin, who became Associate Professor in 1990 and Professor in 1996 at Uludag University Faculty of Theology, Department of Islamic History, retired from the age limit on 01.01.2012.

**KURULUŞ DEVRİ GAZA EHLİNDEN İVAZ
FAKİH'İN VAKFI, EVLADİYET DAVALARI
VE SOYKÜTÜĞÜ (1421-1808)**

**A PERSON OF GAZA FROM THE ESTABLISHMENT
PERIOD, FOUNDATION, INHERITANCE LAWSUITS
AND GENEALOGY OF İVAZ FAKİH (1421-1808)**

Prof. Dr. İlhami Yurdakul

KURULUŞ DEVRİ GAZA EHLİNDEN İVAZ FAKİH'İN VAKFI, EVLADİYET DAVALARI VE SOYKÜTÜĞÜ (1421-1808)

Prof. Dr. İlhami Yurdakul

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Özet

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşrında yaşayan ve Çamlıca Tepesi'nde medfun bulunan İvaz Fakih'in baba veya anne tarafından köklerine dair henüz bir bilgiye sahip değiliz. Bu çalışmada bir yandan İvaz Fakih vakfının meşru hak sahipleri, diğer yandan da evladiyet ve farklı birtakım gerekçelerle vakfın gelirlerine dışarıdan yapılan müdahaleleri inceleyeceğiz. Arzuhaller, davalar ve fermanlar üzerinden de İvaz Fakih'in yaklaşık dört yüzyıllık soy kütüğünü tespiti çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

İvaz Fakih, Vakıf, Evladiyet, Soykütüğü

A PERSON OF GAZA FROM THE ESTABLISHMENT PERIOD, FOUNDATION, INHERITANCE LAWSUITS AND GENEALOGY OF İVAZ FAKİH (1421-1808)

Prof. İlhami Yurdakul

Bilecik Şeyh Edebali University

Abstract

We do not have any information about the origins of İvaz Fakih boht on his father or mother's side, who lived in the founding century of the Ottoman Empire and was buried on Çamlıca Hill. In this study, on the one hand we will examine the outside interventions in the income of the Ivaz Fakih foundation, and on the other hand, due to marriage and various other reasons. We will try to determine the genealogy of Ivaz Fakih, which is about four centuries old, through petitions, lawsuits and edicts.

Keywords

İvaz Fakih, Foundation, Inheritance, Genealogy

Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşırında yaşıyan ve Çamlıca Tepesi'nde medfun bulunan İvaz Fakih'in baba veya anne tarafından köklerine dair henüz bir bilgiye sahip değiliz. Bu çalışmada bir yandan İvaz Fakih vakfının meşru hak sahipleri, diğeryandan da evladiyet ve farklı birtakım gerekçelerle vakfın gelirlerine dışarıdan yapılan müdahaleleri inceleyeceğiz. Arzuhaller, davalar ve fermanlar üzerinden de İvaz Fakih'in yaklaşık dört yüzyıllık şeceresini tespiti çalışacağız. Öyle ki Orhan Gâzi devrinde İzmit'ten Üsküdar'a kadar olan saha (1329), yaklaşık on üç yıl sonra 1352 yılında da Yıldırım Bayezid devrinde Büyük ve Küçük Çamlıca kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girdi. Çamlıca'nın fethinde yararlılık gösterdiği anlaşılan İvaz Fakih'e Yıldırım Bayezid tarafından Çamlıca Tepesi'nde buluna Laçın Timarı mülk olarak (temlik) verildi. Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra yaklaşık 15 yıl Bizans hâkimiyetinde kalan bölge, 1420 yılında ikinci kez fethedildiğinde Sultan Çelebi Mehmed'in "şeyhim" şeklinde hitap ettiği İvaz Fakih'in talebi üzerine Laçın Timarı, evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfa dönüştürüldü.

İvaz Fakih Vakfı'nın tesisinden yaklaşık 100 yıl sonra 1522 tarihli vakıf kayıt defterinden de anlaşıldığı üzere Gebze Nahiyesi'ne bağılı Çamlıca Karyesi, Sultan Çelebi Mehmed tarafından İvaz Fakih'e vakıf olarak tahsis edilmiş ve ferman verilmişti. İvaz Fakih'in vefatından sonra ise vakfın tevliyet hakkı İvaz Fakih'in oğlu Ali'ye geçmişti. İvaz Fakih'in oğlu Ali'nin vefatından sonra ise İvaz Fakih vakfının tevliyeti Ali'nin oğulları Ahmed, Mahmud ve Hızır'a intikal etmişti. Böylece vakfın kurucusu İvaz Fakih ile oğlu Ali ve torunları Ahmed, Mahmud ve Hızır üç kuşak vakfın mütevellileri olarak vakfı yönetmiş ve gelirlerini toplamıştı. Bu aşamadan sonra Hızır'ın vefat etmesi üzerine Ahmed ve Mahmud vakfın gelirlerine tasarruf etmişti. Elllerinde de evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfa tasarruflarına dair padişah ferman vardı. Bu sırada yenilenen tevliyet beratına göre İvaz Fakih'in torunlarından Mahmud ve Ahmed'in vefatı halinde mütevellilik dördüncü kuşaktan Mahmud kızı Rabia'ya, Ahmed kızı Hatice'ye ve Hızır'ın oğlu olduğu ve dedesinin ismini aldığı anlaşılan Ali'nin vefat etmesi halinde de beşinci kuşaktan kızları Fatıma ve Naciye'ye intikal edecekti.¹

İvaz Fakih'in dördüncü kuşaktan torunlarından biri İvaz Fakih'in oğlu Ali'nin oğlu Ahmed'in kızı Hatice Hanım idi. Hatice Hanım'ın 13 Ağustos 1627 (1 Zilhicce 1036) tarihli arzuhaline göre İvaz Fakih Vakfı'na ait tarla ve bağlar evladiyet ve

¹ İlhami Yurdakul, "Gebze Nahiyesi'ne Bağılı Vakıf Karyeler," *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu*, II, Kocaeli, 2016, s. 1225-1254; İlhami Yurdakul, "Gebze Nahiyesi Çamlıca Karyesi'nde İvaz Fakih'in Laçın Timarı Temliğı ve Vakfı (1329-1522)," *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri V*, İstanbul, 2019, s. 575-582; İlhami Yurdakul, "Osmanlı Vakıf Sisteminde "İstibdal" Uygulaması; Çamlıca'da İvaz Fakih Vakfı Örneğı (1831)," *Osmanlı İstanbulu VI*, İstanbul, 2019, s. 731-745.

meşrutiyet üzere iki kişiye intikal etmişti. Bu iki kişiden biri Hatice Hanım'ın kendisi, ikincisi ise Hatice Hanım'ın teyzesiydi. Hatice Hanım, teyzesinin oğlu Mehmed Çavuş'un kendisinin hissesini de tasarruf ettiğini iddia ederek bu haksızlığa engel olunmasını talep etti. Bu arzuhal üzerine sadrazam, konuyu Üsküdar kadısının görmesine, hisselerin taksim olunmasına, Mehmed Çavuş'un annesinin hissesini tasarruf etmesine ve diğer hisselerle müdahale etmemesine dair bir buyruldu yazdı.² Bu dava ve karar, vakfın tesisinden yaklaşık 207 yıl sonra İvaz Fakih neslinden dördüncü ve beşinci kuşaktan meşru varislerin vakfın gelirinin tasarrufunda yargıya intikal eden ilk davaları oldu.

Bu davadan yaklaşık 20 yıl sonra 1646 yılına gelindiğinde de İvaz Fakih'in beşinci ve altıncı kuşak neslinden torunları Hatice Hanım'ın kızı Fatıma Hanım ile Mehmed Çavuş'un oğlu Kelami Mustafa Efendi vakfın evladiyet ve meşrutiyet üzere meşru mütevellileriydi. Bu meşru varislerin iddiasına göre dışardan Mustafa Dede adlı bir kişi, İvaz Fakih evladından diğer Fatıma'nın oğlu olduğu gerekçesiyle vakfın gelirlerine müdahale etmekteydi. Mustafa Dede'nin hak iddiasının yaklaşık 40 yıllık bir geçmişi vardı. Bu şikâyet ve davadan yaklaşık dört yıl sonra konu yeniden mahkemeye intikal etti. İvaz Fakih'in beşinci kuşaktan torunu Fatıma Hatun ile altıncı kuşaktan torunu Kelami Mustafa ifadelerinde vakfın evladiyet ve meşrutiyet şartına aykırı olarak Mustafa Dede'nin kırk yılı aşkın bir süredir vakfın gelirlerine yaptığı müdahalenin önlenmesini talep etti. Mustafa Dede ise İvaz Fakih evladından diğer bir Fatıma'nın oğlu olduğu iddiasıyla vakfın gelirlerinin yarısının üzerinde hak iddia etti. Mustafa Dede'nin bu iddiasına delil olarak sunduğu belge ise sahte idi. Mahkeme kararı da "Mustafa Dede'nin evladiyeti sahte" olduğu için vakfın gelirlerine müdahalesinin önlenmesi yönünde oldu.³

Bu dava ve karardan yaklaşık beş yıl sonra 9 Ocak 1655 (Evail-i Ra 1065) tarihinde İvaz Fakih'in beşinci ve altıncı kuşaktan torunları Fatıma Hatun ile Kelami Mustafa bir kez daha Divan-ı Hümayun'a arzuhal sundu. Fatıma Hatun ile Kelami Mustafa, Mustafa Dede'nin "Fatıma oğluyum deyu sahte temessük ibraz edup" vakfın yarı mahsulüne müdahalesinin önlenmesini istedi. Bu şikâyet üzerine İvaz Fakih vakfının tevliyet beratlarının yenilenmesi ve evkaf defterine şerh düşülmesi emredildi. Bu tarihte İvaz Fakih oğlu Ali'nin oğlu Ahmed'in kızı Hatice Hanım vefat etti. Hatice Hanım'ın hissesi oğulları İvaz Fakih'in altıncı kuşaktan

² Üsküdar Kadılığı, *Şer'îye Sicili Defteri*, nr. 154, s. 91, h. 6.

³ İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan pdf kayıt, nr. 7543-7544.

torunu Mehmed, Hidayet ve Ömer ile dördüncü kuşaktan İvaz Fakih oğlu Ali'nin oğlu Mahmud'un kızı Rabia Hatun'un üzerindeydi. Vakfın hane başı vergisi olan "resm-i çift", buğday ve arpa bedeli olmak üzere toplam 1.681 akçe olarak gelir kaydı vardı.⁴

Yenilenen bu berat kaydından 12 yıl sonra 21 Ocak 1667 (25 Receb 1077) tarihli fermanın anlaşıldığı üzere İvaz Fakih varisleri yeni bir hak ihlali ile karşı karşıya kaldıkları için yine mahkemenin yolunu tuttu. Bu davayı görmek üzere hususi bir kadı tayin olundu. Görevlendirilen kadı, Üsküdar'da bağların bulunduğu alana giderek davacı ve davalıların hazır olması üzerine her iki tarafı da dinledi. Bu davada İvaz Fakih evladından Kelami Mustafa Efendi'nin oğlu Ahmed Ağa ile vakıf gelirlerinin yarısı üzerinden hak iddiasında bulunan Mustafa Dede evladından Mustafa, Raziye, Saliha, Fatıma ve Mehmed'in vekilleri de hazır bulundu. Davalı ise bu kez Üsküdar yakınlarında Anadolu Hisarı (Kal'a-i Bahriye) muhafızlarından Süleyman Çelebi ve Receb Beşe idi.

İvaz Fakih vakfının sınırları, Halifeyolu olarak bilinen yoldan Kadıköyü'ne giden İnceyol'a, buradan Bulgurlu Karyesi'nde Şeyh Mahmud Efendi Vakfı'na, buradan Acıbadem olarak bilinen mevkiye, buradan Hayrullahoğlu Mezarlığı'ndan Rum Mezarlığı kenarından geçen Halifeyolu'na kadar olan arazi bağları olarak tarif edildi. Kelami Mustafa Efendi'nin oğlu Ahmed Ağa ve diğer meşru varsilerin müvekkilleri, bu mezradaki bağlardan Çamaşırcı Ustası bağının vergisini on seneden beri haksız yere Süleyman Çelebi ve Receb Beşe'nin topladığını iddia ederek bunun önlenmesini talep etti. Süleyman Çelebi ve Receb Beşe ise kendilerinin İvaz Fakih evladından olmadıklarını kabul etti ve bu tarihe kadar hudutları açıklanan arazi ve bağlardan aşar ve rüsum almadıklarını belirtti. Çamaşırcı Ustası bağının ise İvaz Fakih Vakfı'na ait olmadığı ve Halifeyolu'ndan Rum Mezarlığı'na kadar olan bağların kala muhafızlarının timarı arazisinden olduğu iddiasında bulundu.

Mahkeme tarafından Müslüman halktan âdil, yaşlı, mezranın hududunu tayine kadir ve bu mahallede ikamet eden pek çok kişinin şahitliğine müracaat olundu. Bu şahitler de sınırları çizilen tüm arazi ve bağlarının Sultan Çelebi Mehmed tarafından İvaz Fakih'e evladiyet ve meşrutiyet üzere verilen vakıf arazisi olduğuna, yaklaşık elli altmış yıldan beri de bu arazi ve bağların her yıl aşar ve

⁴ BOA, C.EV, nr. 397/20132.

rüşumunu İvaz Fakih'in evladından olanların topladıklarına şahitlik etti.⁵ Böylece vak-fın tesisinden 247 yıl sonra haksız olarak on yıldır vakfa ait vergiyi toplayan Süleyman Çelebi ve Receb Beşe'nin İvaz Fakih evladından olmadıkları ve bu yerlerin ise vakfa ait olduğu anlaşıldı.

Bu davadan 77 yıl sonra 14-23 Nisan 1744 (1-10 Rebülevvel 1157) tarihinde vakfın dokuzuncu kuşak temsilcisi olan Ayşe Hatun, İvaz Fakih mezrasındaki bağlara civardaki bazı kişiler tarafından yapılan müdahalenin önlenmesini istedi. Bunun üzerine Üsküdar naibine yazılan hükümle bu müdahalenin önlenmesi emredildi.⁶ Bu şikâyetten birkaç ay sonra 2-11 Temmuz 1744 (21-30 Cemaziyelevvel 1157) tarihli hükümden anlaşıldığı üzere Hayrullah, Zeyneb, Hatice, Emine, Rukiye ve Zahide adlı kişiler İvaz Fakih Vakfı'na ait arazinin "evladiyet ve meşrutiyet üzere" kendi tasarruflarında olduğu ve vakfın gelirlerine müdahale edildiği gerekçesiyle mahkemeye başvurdu. Bunlara göre bazı yabancı kişiler "siz evlad-ı vakıfdan değilsiniz biz zabtederiz" şeklinde vakıf gelirlerine "fuzûli müdahale" etmekteydi.

Bu iddia ve şikâyet üzerine Keçeci Piri Mahallesi'nde oturan Mustafa; Atık Ali Paşa Mahallesi'nde oturan Ayşe, Afife ve Rukiyye ile İsmail adlı şahıslar mahkemeye celb olundu. Bu şahıslar ise "Bizler Evlad-ı vakıfdan Kelami Mustafa" evladındanız dediler. Davacı olan Hayrullah, Zeyneb, Hatice, Emine, Rukiyye ve Zahide ise Mustafa Dede evladından idi ve *Defter-i Hakani*'de 1650 (1060) tarihli belgede de Mustafa Dede'nin evladiyetinin sahte olduğu kayıtlıydı. Davacı Hayrullah, Zeyneb, Hatice, Emine, Rukiyye ve Zahide ise "ceddimiz Mustafa Dede" bu mezrayı vefatına kadar tasarruf etmiştir. Mustafa Dede'nin vefatından sonra yaklaşık 70 yıldan buyana da bizler tasarruf etmekteyiz şeklinde cevap verdi. Mahkeme kadısı ise Mustafa Dede neslinden Hayrullah, Zeyneb, Hatice, Emine, Rukiyye ve Zahide'nin iddialarına iltifat edilmeyerek evkaf müfettişi İbrahim'in ilamı gereğince amel edilmesine karar verdi.⁷ Böylece 1744 yılına gelindiğinde Mustafa Dede'nin ve sülalesinin yaklaşık 100 yıllık evladiyet ve hak iddiaları yargı tarafından bir kez daha haksız bulundu.

⁵ İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan ferman pdf kayıt, nr. 7546-7547.

⁶ BOA, A. DVNSAHK. İS. d, nr. 1, s. 89, h. 854; *İstanbul Ahkam Defterleri - İstanbul Tarım Tarihi 1 (1743-1757)*, haz. Ahmet Tabakoğlu vd, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, 1997, s. 66-67.

⁷ BOA, A. DVNSAHK. İS. d, nr. 1, s. 213, h. 959; *İstanbul Ahkam Defterleri - İstanbul Tarım Tarihi 2 (1743-1757)*, s. 22-23.

Bu karardan 1 yıl sonra 1745 yılında vakfın dokuzuncu ve onuncu kuşak temsilcilerinden Ayşe Hanım ve diğer varisler arzuahallerinde, İvaz Fakih'in vakfında evladiyet ve meşruteyet üzere hakkı bulunan aile üyelerinin bazılarının başka diyarlarda, bazılarının ise küçük yaşta olmaları nedeniyle hakkaniyet üzere hisselerine düşen paylarını alamadıklarını belirtti. Bunun nedeni ise İvaz Fakih Vakfı'nın gelirlerinde hak sahibi bulunan Mustafa'nın mezra mütevelliliğini sadece kendi üzerine kayıt ile tevliyet beratı almış bulunmasıydı. Kendi adlarına da berat verilmesini talep ettiler. Bu talep, İvaz Fakih neslinin meşru varisleri arasında da bir takım hak gaspları ve mücadelelerin devam ettiğini göstermektedir.

Bununla birlikte Ayşe Hanım arzuhalinde, İvaz Fakih evladından olmayan Kavsara evladının da mezranın hasılatı üzerinde hak iddia ederek kırk elli yıldan buyana ellerinde belge olmadan vakfın gelirlerini toplayıp yiyerek ve satarak asıl hak sahiplerine büyük zarar verdiklerini tekrarladı. Bu nedenle Ayşe Hanım, davanın Arz Odası'nda sadrazam huzurunda görülmesini ve müdahalenin önlenmesini talep etti. Sadrazam da konunun ilgili kayıtlara bakılarak Rumeli kadıaskeri huzurunda görülmesi için buyruldu yazdı. Bu emir üzerine yapılan incelemede İvaz Fakih mezrasının İvaz Fakih evladından Kelami Mustafa Efendi ile Fatıma'ya "vazife-i muayyene" ile müşterek berat verildiği anlaşıldı. Bu kayıtlara uygun olarak vakfın dokuzuncu ve onuncu kuşaktan temsilcileri Mustafa ve Afife, İvaz Fakih'in oğlu Ali'nin oğlu Mahmud'un kızı Rabia'nın evladı; İsmail, Rabia'nın oğlu Mahmud'un oğlu; Ayşe, Mahmud'un oğlu Ali'nin kızı Fatıma'nın kızı; Rukiye, Rabia'nın kızı Ayşe'nin kızı Hatice'nin kızıydı. Bunların Defter-i *Hakani*'de mezranın müşterek varisleri olduğu kayıtlıydı. 15 Mart 1745 (12 Safer 1158) tarihli dava kapsamında Kelami Mustafa Efendi ve Fatıma Hatun'un varisleri olarak adları sayılan bu kişilerin İvaz Fakih'in neslinden oldukları tescillendi ve beratları verildi.⁸ Bu tarihten itibaren Kelami Mustafa'nın torunları Kelami sülalesi, Mustafa Dede torunları ise Kavsara sülalesi olarak zaman zaman takdim ve tarif edildi.

Bu tescil ve karardan yaklaşık iki yıl sonra 29 Haziran-7 Temmuz 1747 (Evahir-i Cemaziyelahir 1160) tarihli yeni bir hüküme göre İvaz Fakih Vakfı'nın mütevellileri Hayrullah, Ayşe ve diğer varisler Divan-ı Hümayun'a arzuhal sundu. Bu arzuhale göre Üsküdar Ustası Süleyman Ağa, vakfın yeri olan bağalara, koru dâhilindedir ve elimde senedim vardır diyerek müdahale etmekteydi. Bu şikâyet üzerine Defterhane'de bulunan mufassal ve evkaf defterlerine bakıldı. Bu kayıtlarda vakıf olan Çamlıca Karyesi'ne dair kayıtta "12 nefer reaya ziraat ederler

⁸ BOA, EV. SMHD. I, nr. 56/3537.

ve hâsılı tahtında hınta ve şair ve resm-i otlak ve resm-i çift" olmak üzere 1.681 akçelik bir geliri olduğu yazılıydı. Bostancıbaşı ağalara dair koru kaydı ise bulunmamaktaydı. Buna göre dava konusu olan bağlar, İvaz Fakih Vakfı mezrası toprağındaydı ve vakfın toprağında olan mahsul ve sairede başkalarının hakkı yoktu. Bu toprakların vakıf tarafından işletilmesi ve gelirlerinin toplanmasını Reisülküttap Mustafa Efendi ilam etti. Bu ilam gereğince amel olunması için de Üsküdar kadısına hüküm yazıldı.⁹

Bu arzuhal ve davada adı geçen Ayşe, İvaz Fakih'in dokuzuncu kuşaktan torunu ve Kelami sülalesinden, Hayrullah adlı kişi ise Kavsara sülalesinden idi. Öyle ki vakfın tesisi, tescilli ve varislerden bahsedilirken Hayrullah'tan bahsedilmedi. Bu karardan yaklaşık 4 ay sonra 20-29 Kasım 1747 (Evasıt-ı Rebiülahir 1160) tarihinde de yukarıda detaylarını verdiğimiz tafsilat tekrarlandı. Ardında da 10-20 Haziran 1747 (Evahir-i Cemaziyelahir 1160) tarihinde Sultan Mahmud zamanında verilen ferman yenilendi ve Üsküdar kadısına gönderildi.¹⁰

Bu karar ve fermanın 87 yıl sonra 1794 yılında Habibe Hatun, annesi Zeyneb Hatun'un öldüğünü ve tevliyet hissedarlığı beratının kendisine verilmesini talep etti. 29 Mayıs 1794 (28 Şevval 1208) tarihinde sadrazam, evkaf müfettişi efendiye "şer'le görüp ilam edesun deyu buyruldu" yazdı. Bu buyruldu üzerine 14 Haziran 1794 (15 Zilkade 1208) tarihli maruzda Şerife Habibe Hatun'un ölen Zeyneb Hatun'un kızı olduğuna diğer hissedarlar Abdullah oğlu Ali Ağa oğlu Mehmed Ağa ile vakfın kâtibi, cabisi ve diğer kişiler şahitlik etti. Bunun üzerine Zeyneb Hatun'un hissedarlık hakkının kızı Şerife Habibe Hatun'a intikali ve yeni bir berat verilmesi arz olundu. 18 Haziran 1794 (17 Zilkade 1208) tarihinde de sadrazam, "ilamı mucebince tevcih olunmak buyruldu" emrini yazdı.¹¹

Bu tarihten 87 yıl önceki davanın arzuhalinde Kavsara sülalesinden Hayrullah, koru muhafızlarının vakfın gelirlerine müdahalesine karşı varfın meşru varisi olan Ayşe Hatun ile birlikte arzuhalde ismini geçirmeyi başarmıştı. Ancak vakfa dair kayıtlar ve meşru varislere dair belgeler Kelami sülalesi üzerinden yürümüşü. Bu kez arzuhal sahipleri Kavsara sülalesinden idi ve talepleri de meşru

⁹ BOA, A. DVNSAHK. İS. d, nr. 1, s. 213, h. 959; *İstanbul Ahkam Defterleri - İstanbul Tarım Tarihi 2 (1757-1763)*, s. 33-34.

¹⁰ BOA, A. DVNSAHK. İS. d, nr. 5, s. 290, h. 878; *İstanbul Ahkam Defterleri - İstanbul Tarım Tarihi 2 (1757-1763)*, s. 252-253.

¹¹ Bu kayıtların üzerindeki muhasebe kaydında ise Üsküdar kazasında Çamlıca-yı atik karyesinde İvaz Fakih vakfı kayıtlıdır. Bu kayıtlı berat kaydının biri 7 Eylül 1794 (Gurre-i Sin 1157) tarihli, ikinci ise bu beratın cülüs-ı hümayun üzerine yenilendiği anlaşılan 30 Ekim 1757 (16 Safer 1171) tarihli. BOA, C.EV., nr. 78/3896.

varisler olarak işlem gördü. Üstelik yine Mustafa Dede neslinden Kavsara sülalesinden kişiler vakfın meşru varisleri gibi şahitlik etti. Vakfın cabisi ve diğer görevliler de şahit olarak gösterildi.

Belgenin tanzimi bakımından şüphe uyandıran bu yeni durum ve işin daha karmaşık hale gelmesinden yaklaşık bir yıl sonra 4-14 Kasım 1795 (Evahir-i Rebiulahir 1210) tarihli hükümde vakfın tesisi, evladiyet ve meşrutiyet üzere varislerinin silsilesi ve vakfın gelirleri bir kez daha tekrarlandı. Ardından da İvaz Fakih Vakfı'nın Kelami sülalesinden meşru mütevellilerinin iddiasına göre Mustafa Dede neslinden Mustafa ile kız kardeşi Hatice, cedleri Mustafa Dede gibi vakfın mahsul ve vergilerini zorla toplamaktaydı. Bunlara mukavemet etmek, padişah emirleri ve mahkeme kararlarını uygulamak mümkün değildi. Meşru vakıf temsilcileri çok zor durumdaydı. Vakfa müdahale eden Mustafa ise kendi halinde olmayıp meşru varislerin kapılarına gidip envai kötü ve terbiye dışı sözler söylemek suretiyle cediti Mustafa Dede'nin "garazını icra" etmekteydi.

Mustafa Dede neslinden olan bu Mustafa, padişahın av köpeklerini yetiştiren yeniçeri zümresinden zağarcılarda halife idi. Üstelik bostancıbaşı ve Üsküdar ustasını tahrik ederek vakfın mahsul ve vergisine müdahale etmekteydi. Bu talep ve tafsilat üzerine vakfın evladiyet ve meşrutiyet üzere Kelami Mustafa neslinden dokuzuncu ve onuncu kuşaktan Mustafa ve Hatice Hatun ile diğer varislerinin üzerinde olduğu anlaşıldı. Konuyla ilgili reisülküttabın ilamı üzerine 31 Mart-11 Nisan 1795 (Evasıt-ı Ramazan 1209) tarihinde de yeni bir hüküm verilmişti. Şimdi ise Mustafa Dede neslinden Mustafa'nın Üsküdar'da bulunduğu, her türlü çirkefligi yaptığı, davanın mahallinde görülmesi ve adaletin tecellisinin mümkün olmadığı rapor edildi. Daha önce olduğu gibi yeniden reisulküttüb ve bostancıbaşı marifetiyle davanın görülmesi ve daha önce verilen ferman ve emirlere uyularak Mustafa Dede neslinden Mustafa'nın fermana aykırı olarak vakıf işlerine, hasılatına, rüsumatının toplanmasına elinde bir sened olmaksızın müdahale etmemesi ve müdahalesinin önlenmesi emredildi.¹²

Bu tarihten yaklaşık altı yıl sonra 21 Aralık 1801 (15 Şaban 1216) tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Kelami neslinden Ayşe'nin vefat etmesi üzerine İvaz Fakih'in dokuzuncu ve onuncu kuşaktan torunları Ayşe kızı Fatıma, Mustafa, İsmail, Rukiye ve Afife tevliyet talebinde bulundu. Mustafa Dede sülalesinden Hayrullah, Zeyneb ve Hatice ise yeni bir iddia ortaya attı. Bu yeni iddiaya göre 1716 (1158) yılında Rumeli kadıaskeri Mehmed Esad Efendi huzurunda görülen davada

¹² BOA, A. DVNSAHK. İŞ. D, nr. 12, s. 277, h. 814.

Kavsara neslinden Hayrullah ile Kelami neslinden Fatıma kızı Ayşe'nin vakfın gelirini müşterek yarıyarıya tahsil etme konusunda anlaşmıştı ve aralarındaki dava bu şekilde sonlanmıştı. Bu nedenle de vakfın tevliyeti, Kavsara sülalesinden Hayrullah ile Kelami sülalesinden Ayşe'nin üzerlerinde olduğunu iddia ettiler. Dolayısıyla diğer Fatıma'nın oğlunun neslinden oldukları iddiasını bu kez kullanmadılar.

İvaz Fakih soyundan ve Kelami neslinden dokuzuncu ve onuncu kuşaktan Ayşe'nin vefat etmesi üzerine Hatice Hatun ile Ayşe'nin kız kardaşı Afife'nin kızı ve vakfın diğer meşru varisleri tevliyet nöbetinin kendilerinde olduğu dair arzuhal verdi. Rumeli kadiaskeri Said İbrahim Efendi de Ayşe Hatun'un yarı tevliyet hissesinin varislerine verilmesini ilam etti. 12 Şaban 1780 (6 Safer 1194) tarihinde de Ayşe Hatun'dan boşalan mütevellilik hakkının Kelami evladından onuncu ve on birinci kuşaktan Afife kızı Hatice Hatun ve diğer meşru varislerine intikal ettiği ve 1788-1789 (1203) yılında cülüs sırasında beratın yenilendiği arz edildi. Kelami sülalesinden Afife kızı Hatice Hatun'un çocuksuz olarak vefatı üzerine onbirinci ve on ikinci kuşaktan temsilcileri bulunan Seyyid İbrahim Ethem, Şerife, Saliha, Vildan, Seyyid İsmail ve diğer varisler vakıf tevliyetinin teyzeleri Hatice'den kendilerine intikalini talep etti.¹³

Bu arada 8 Ekim 1803 (22 Cemaziyelahir 1218) tarihli fermana göre Üsküdar'da bulunan Kavaksarayı mülhakatı "kadimden beru" padişah emlakı idi. Padişahın çıkardığı bir fermanla Üsküdar ustaları tarafından işletilen bağ, bahçe, tarla ve diğer araziler padişah emlakından çıkarılarak Selimiye Camii'ne ilhak olundu. Kavsara neslinden Abdullah oğlu Ali, Hayrullah oğlu Mustafa, Hayrullah kızı Hatice ve İsmail oğlu Salih Üsküdar Kadılığı'nda cedleri İvaz Fakih arazisi üzerinde bulunan bağdan yıllık 60 kuruş gelir elde ettiklerini ifade ettiler. Bunun üzerine padişah fermanı gereğince Selimiye Camii vakfına ilhak edilen araziye mukabil İvaz Fakih Vakfı'na yıllık 80 kuruş verilmesine karar verildi.¹⁴

1805 yılında da yine Kavsara neslinden Ali, Saliha, Mustafa, Hatice ve diğer varisler 12 Kasım 1796 tarihinde İvaz Fakih Vakfı'nın Şeyhülislam nezaretine alındığına dair verilen ve zayi olan fermanın bir suretinin verilmesi talep etti. Öyle ki İvaz Fakih mezrasının "bila-nezaret" idaresi sırasında arazi ve bağların fera',

¹³ BOA, AE. SSLM. III, nr. 100/6070. Bu kayıtların üst kısmında da "der nezaret-i şeyhülislam" ile "Vakf-ı mezraa-ı İvaz Fakih der Karye-i Çamlıca-ı atik der Kasaba-i Üsküdar" kaydı siyakat yazısıyla kayıtlıdır. Bu kaydın altında ise 12 Şaban 1780 (6 Safer 1194) tarihli berat kaydı ile onun da altında cülüs nedeniyle berat verildiği tarihi" not düşülmüştür (1203). Ayrıca yan olarak "Hatice hatun..." hisse kayıtları siyakatla yazılmıştır. *Aynı yer*.

¹⁴ İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan ferman pdf kayıt, nr. 1.

intikal ve mahlûlü halinde "kimi mülkümdür ve kimi mukataamdır" şeklinde kadı ve naiblerden "hüccet" alarak vakfın gelirlerine müdahale etmekteydi. 26 Nisan 1805 (26 Muharrem 1220) tarihli ferman kaydından anlaşıldığı üzere İvaz Fakih arazisi üzerinde bulunan bağları işleten çok sayıda Müslüman ve zimmi "Çarşamba günü arz odasında sadrazam huzurunda" hazır bulundu. Bağların yüz seneden fazla bir süredir "mukataa-yı kadime" üzere vakfın arazisi üzerindeki üzüm bağlarından "öşür ve rüsum" alındığı anlaşıldı.¹⁵

Bu karardan üç yıl sonra 16 Haziran 1808 (Evahir-i R 1223) tarihinde padişahın cülusu akabinde tüm beratlar yenilendi. Kavsara neslinden Mustafa ve Hatice Hatun ile diğer varisler Divan-ı Hümayuna gidip tevliyet silsilesini daha önceleri olduğu gibi tekrarladı. Bu iddiaya göre de vakfın mezarası da 30 Kasım-10 Aralık 1760 (Evahir-i Rebiulahir 1174) tarihinde vakfın mütevellileri olan Hayrullah ve Ayşe'ye verilen fermana uygun olarak tasarruf olunmaktaydı. Ancak Üsküdar ustası vakfın bağlarının öşürlerini toplamakta ve Yenimahalle subaşı Halil de vakfın mahsul ve rüsumuna müdahale etme sevdasında idi. Bu dava ve şikâyet üzerine 18-28 Eylül 1792 (Evail-i Safer 1207) tarihinde yenilenen fermana uygun olarak vakfın gelirlerine tasarruf edilmesi emredildi.¹⁶ Böylece beratları yenilendi ve hakları bir kez daha tescillendi. Bu son iki fermana olduğu gibi Mustafa Dede neslinden olan Kavsara sülalesi mensupları on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra bazen meşru varis bazen de vakfa müdahale eden dışardan bir sülale olarak kayıtlara geçti.

Sonuç olarak İvaz Fakih evladından olduğu kesin olan Kelami Mustafa neslinden Kelami sülalesi ile İvaz Fakih'e evladiyet iddiasında bulunan Mustafa Dede neslinden Kavsara sülalesi arasındaki evladiyet ve meşrutiyet davası, burada incelediğimiz dönemden sonra da yaklaşık 100 yıl daha farklı kuşaklar ve kişiler tarafından devam ettirildi. İki sülale arasında vakfın gelirlerinin tasarrufuna dair yargıya intikal eden evladiyet ve meşrutiyet davaları için verilen arzuhal, ilam ve fermanlarda bir yandan vakfın işletme usulünü diğer yandan da İvaz Fakih neslinin soy kütüğünü takip etme imkânı bulduk. Bu meşakkatli ve karmaşık işin sonunda da ek olarak verdiğimiz tabloda, İvaz Fakih evladı ile evladiyet iddiasında bulunan Mustafa Dede neslinin soy kütüğünü büyük oranda ortaya çıkardık. Tabloda, Kelami sülalesinin isimleri düz, Kavsara sülalesinin isimleri ise italik olarak yazıldı. İvaz Fakih Vakfı'nın burada yaklaşık dört yüzyıllık bir kesitini incelediğimiz

¹⁵ İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan pdf kayıt, nr. 7554, 7555.

¹⁶ BOA, A. DVNSAHK. İS. d, nr. 16, s. 319, h. 728.

evladiyet ve meşrutiyet davaları, bu tür vakıfların vakıf kurucuları ve sonraki nesilleri için birer işletme olarak tasarruf edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu örnekteki evladiyet vakfı, bir hayır ve hasenat vakfı değil, aile üyelerinin nesiller boyu tasarruf ve gelir temin ettikleri akar olarak diğer vakıf türlerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tesisi sürecinde kurulan bu evladiyet ve meşrutiyet türü vakıf da mal ve emlakın nesiller boyu korunması ve tasarrufu için fevkalade güvenli bir liman olarak asırlarca varlığını sürdürme ikmanı buldu. Ancak bu evladiyet vakıfları üzerinde de hem aile üyeleri hem de dışardan müdahaleler nedeniyle hak gaspları ve yargıya intikal eden davalar mali ve sosyal birer problem olarak var oldu.

Kaynaklar / References

- BOA, A. DVNSAHK. İS. d, nr. 1, s. 213, h. 959; nr. 1, s. 89, h. 854; nr. 5, s. 290, h. 878; nr. 12, s. 277, h. 814; nr. 16, s. 319, h. 728.
- BOA, AE. SSLM. III, nr. 100/6070.
- BOA, C.EV, nr. 397/20132; nr. 78/3896.
- BOA, EV. SMHD. I, nr. 56/3537.
- İstanbul Ahkam Defterleri - İstanbul Tarım Tarihi 1 (1743-1757)*. haz. Ahmet Tabakoğlu vd, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, 1997.
- İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan ferman pdf kayıt, nr. 1.
- İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan ferman pdf kayıt, nr. 7546-7547.
- İvaz Fakih Aile Arşivi, Arşivimde bulunan ferman pdf kayıt nr. 7543-7544; nr. 7554, 7555.
- Üsküdar Kadılığı, *Şer'îye Sicili Defteri*, nr. 154, s. 91, h. 6.
- Yurdakul, İlhami. "Gebze Nahiyesi Çamlıca Karyesi'nde İvaz Fakih'in Laçın Timarı Temliği ve Vakfı (1329-1522)". *Uluslararası Orhan Gâzi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Bildirileri V*, İstanbul, 2019: 575-582.
- Yurdakul, İlhami. Gebze Nahiyesi'ne Bağlı Vakıf Karyeler, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu*. II, Kocaeli, 2016: 1225-1254.
- Yurdakul, İlhami. "Osmanlı Vakıf Sisteminde "İstibdal" Uygulaması; Çamlıca'da İvaz Fakih Vakfı Örneği (1831)". *Osmanlı İstanbulu VI*, İstanbul, 2019: 731-745.

Ek 1. İvaz Fakih'in Soykütüğü (1400-1808)

Belge Tarihi	Nesil-Kuşak	Tespit Edilen İsimler ve Sülaleler
1300-1400	Kökler	İvaz Fakih'in baba veya anne tarafına dair henüz bir bilgiye sahip değiliz.
1405/1412/1419	1. Kuşak	İvaz Fakih
1451	2. Kuşak	İvaz Fakih oğlu Ali
1522	3. Kuşak	Ali oğlu Mahmud, Ahmed, Hızır
1522	4-5. Kuşak	Mahmud Kızı Rabia, Ahmet Kızı Hatice, Hızır oğlu Ali kızı Fatıma ve Naciye
1627	5-6. Kuşak	Ahmet Kızı Hatice Hanım ile Hatice Hanım'ın Teyzesi ve Teyzesinin oğlu Mehmed Çavuş
1646	6-7. Kuşak	Mehmed Çavuş oğlu Kelami Mustafa Efendi, Hatice Hatun
1650		kızı Fatıma Hatun
		<i>Diğer Fatıma Hatun oğlu Mustafa Dede</i>
1655	7-8. Kuşak	İvaz Fakih oğlu Ali'nin oğlu Ahmed'in kızı Hatice'nin oğulları Mehmed, Hidayet, Ömer
		İvaz Fakih oğlu Mahmud kızı Rabia Hatun
1667	7-8. Kuşak	Kelami Mustafa Efendi'nin oğlu Ahmed Ağa
1744	9-10. Kuşak	Ayşe Hatun, Afife, Rukiye, İsmail, Mustafa (Kelami Mustafa nesli)
		<i>Hayrullah, Zeyneb, Hatice, Emine, Rukiye, Zahide (Mustafa Dede nesli)</i>
1745	9-10. Kuşak	Mustafa ve Afife, İvaz Fakih'in oğlu Ali'nin oğlu Mahmud'un kızı Rabia'nın evladı,
		İsmail, Rabia'nın oğlu Mahmud'un oğlu,
		Ayşe, Mahmud'un oğlu Ali'nin kızı Fatıma'nın kızı,
		Rukiye, Rabia'nın kızı Ayşe'nin kızı Hatice'nin kızı.
1745	9-10. Kuşak	Ayşe Hatun (Kelami Mustafa nesli)
1747	10-11. Kuşak	Afife kızı Hatice (Kelami Mustafa nesli)
		<i>Mustafa ile kız kardeşi Hatice (Mustafa Dede nesli)</i>
1747	11-12. Kuşak	Hatice'nin oğulları Mehmed, Hidayet ve Ömer ile Mahmud kızı Rabia Hatun ve Fatıma (Kelami Mustafa nesli)
1760	9-10. Kuşak	Ayşe (Kelami Mustafa nesli)
		<i>Hayrullah (Mustafa Dede nesli)</i>
1788	11-12. Kuşak	İbrahim Ethem, Şerife, Saliha, Vildan, İsmail (Kelami sülalesinden Hatice Hatun teyzeleri)
1795		<i>Zeyneb Hatun'un kızı Şerife Habibe Hatun ve Mehmed Ağa ibn Ali Ağa ibn Abdullah" Zeynep (Mustafa Dede nesli-Kavsara sülalesi)</i>
1801	9-10. Kuşak	Ayşe kızı Fatıma, Mustafa, İsmail, Rukiye ve Afife (Kelami Mustafa nesli)
		<i>Mustafa Dede sülalesinden Hayrullah ve Zeyneb ve Hatice (Mustafa Dede nesli)</i>
1803		<i>Abdullah oğlu Ali, Hayrullah oğlu Mustafa, Hayrullah kızı Hatice ve İsmail oğlu Salih (Mustafa Dede nesli) - Kavsara sülalesinden olmalı)</i>
1805		<i>Ali, Saliha, Mustafa, Hatice ve mim (Mustafa Dede nesli)</i>
1808		<i>Mustafa ve Hatice Hatun ile diğer varisler (Mustafa Dede nesli)</i>

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. İLHAMİ YURDAKUL | Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi |
ilhamiyurdakul[at]gmail.com | ORCID: 0000-0001-6725-3924**

Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisansını (1996) ve doktorasını tamamladı (2004). Yurdakul'un doktora çalışması 2008'de *Osmanlı İlmîye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)* adıyla neşredildi. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2013 yılı Sosyal Bilimler telif eser ödülüne, Yurdakul'un *Bir Harf Bir Medeniyet Mim Kitabı* çalışması 2022 yılı Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından Mehmet Genç özel telif eser ödülüne layık görüldü.

**Prof. İLHAMİ YURDAKUL | Bilecik Şeyh Edebali University |
ilhamiyurdakul[at]gmail.com | ORCID: 0000-0001-6725-3924**

He completed his MA (1996) and PhD (2004) at Marmara University, Institute of Turkic Studies, Department of Contemporary History. Yurdakul's doctoral work was published in 2008 entitled *Ottoman İlmîye Central Organization under the name Reform (1826-1876)*, and it received Social Sciences copyright work award by The Turkish Academy of Sciences (TÜBA) the 2013. Yurdakul's another book *One Letter One Civilization, Mim Book* was also awarded the Mehmet Genç special copyright work award by the Turkish Academy of Sciences (TÜBA) in 2022.

**EDİRNE YENİ SARAY KAZILARINDA
BULUNAN ERKEN DÖNEM OSMANLI
SİKKELERİ**

**EARLY PERIOD OTTOMAN COINS UNEARTHED IN
EDİRNE NEW PALACE EXCAVATIONS**

Prof. Dr. Gülay Apa Kurtişoğlu

EDİRNE YENİ SARAY KAZILARINDA BULUNAN ERKEN DÖNEM OSMANLI SİKKELERİ

Prof. Dr. Gülay Apa Kurtişoğlu

Trakya Üniversitesi

Özet

Hükümdarlık alametlerinden biri olan sikke aynı zamanda devletin ekonomik gücünün göstergesidir. Diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de sultanlar bağımsızlık ve hükümdarlık ilanı olarak kendi adlarına sikke bastırmışlardır. Osmanlı Devleti'nin ilk gümüş parası, "Akçe" denilen ve saf gümüşten darp edilen sikkedir. Orhan Bey zamanında ikilik ve beşlik şeklinde basılan akçeler Fatih Döneminde onluk akçelere dönüşmüştür. "Sultânî" adı verilen ilk Osmanlı altın sikkesi, II. Mehmed (Fatih) zamanında 882 (1477)'de İstanbul'da darp edilmiştir. Mangır ise daha ziyade Osmanlı bakır sikkesi için kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk mangırların ne zaman basıldığı bilinmemektedir. Edirne Yeni Saray'da yürütülen kazı çalışmalarında, en erken I. Murat'tan başlayarak sarayın inşa sürecine, kullanımına ve şahitlik ettiği tarihi olaylarla bağlantılı olarak 20. yüzyıla kadar geniş bir yelpazede Osmanlı sikkeleri ve yabancı paralar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Edirne Yeni Saray kazılarında bulunan Erken Osmanlı Dönemi'ne ait sikkeler ele alınmıştır. Kronolojik olarak sıralanan örnekler; fotoğraf, bilgi, yazı ve süslemeleriyle birlikte verilerek sikkelerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Edirne Yeni Saray, Erken Osmanlı, Sikke, Mangır

EARLY PERIOD OTTOMAN COINS UNEARTHED IN EDİRNE NEW PALACE EXCAVATIONS

Prof. Gülay Apa Kurtişoğlu

Trakya University

Abstract

The coin, which is one of the signs of sovereignty, is also an indicator of the economic power of the state. As in other Islamic states, the sultans minted coins in their own names as a declaration of independence and sovereignty in the Ottoman Period. The first silver coin of the Ottoman Empire was the coin called "Akçe" and minted from pure silver. Coins, which were minted in the form of two and five coins during the reign of Orhan Bey, turned into ten coins during the Fatih Period. The first Ottoman gold coin called "Sultani", was beaten in Istanbul in 882 (1477) during the reign of II. Mehmed (Fatih). Mangır is mostly used for Ottoman copper coins. It is not known when the first mangırs were printed in the Ottoman Empire. In the excavations carried out in Edirne New Palace, a wide range of Ottoman coins and foreign coins have emerged from the earliest Murat I to the 20th century in connection with the construction process of the palace, its use and the historical events it witnessed. In this study, coins belonging to the Early Ottoman Period found in Edirne New Palace excavations are discussed. Examples in chronological order; The evaluation of the coins was made by giving photographs, information, writings and ornaments.

Keywords

Edirne New Palace, Early Ottoman, Coin, Manghir

Giriş

Sikke, konusundaki hemen bütün yayınlarda karşımıza çıkan tanımıyla, ağırlığı önceden ayarlanmış, üzerinde darp edilip tedavüle çıkaran ve istendiğinde geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmi otoritenin simge veya yazısının yer aldığı madeni para türüdür. Kelime Arapçadan gelmekte olup “damga veya nakış basmak için hazırlanmış kalıp, demir kalıp” demektir. Bir ödeme aracı olarak sikkeden önce tahıl ürünleri, araç gereçler, değerli madeni parçalar vb. para yerine kullanılırken sikkenin ortaya çıkışıyla bu çeşitlilik son bulmuş ve standart bir ödeme aracı ile işlem görme imkânı sağlanmıştır.¹

Mal ve hizmet alım satım aracı olan sikke aynı zamanda güç ve zenginliğin göstergesi olmuştur. Hükümdarların başa geçtikleri zaman sikke bastırmaları ve hükümdarlıkları boyunca bu süreci devam ettirmeleri saltanatlarının ve ekonomik güçlerinin sikke üzerinden yansıtılmasıdır. Sikkelerin üzerindeki motiflerin simgesel anlamlarıyla da bu durum pekiştirilmektedir.²

16. yüzyılda yaşayan Tarihçi Ali, hutbe ile sikkeyi iki özel ilahi armağan olarak görmüş ve hutbenin soyutluğu ile sikkenin somutluğu arasındaki karşıtlığa dikkat çekmiştir. Hutbe hükümdarın itibarının büyüklüğünün bir ifadesi olarak düşünülmüştür. Buna karşılık sikke, hükümdarın gücünü açık seçik yazıyla yansıtmıştır. Altın ve gümüş sikkeler elden ele, bölgeden bölgeye taşındıkça, hükümdarın gücünü ülkenin en uzak köşelerine ulaştırmıştır.³

Osmanlı Döneminde, bakır, gümüş ve altın olarak çeşitli madeni paralar bastırılmış ve kullanılmıştır. Osmanlı hükümdarları kendi bastırdıkları paraların yanı sıra başka milletlere ait paraların da kabul edilmesine uzun zaman müsaade etmişlerdir. Osmanlılar ve diğer Türkmen Beylikleri İlhanlıların egemenliklerini kabul ettikleri sürece kendi adlarına sikke bastırmamıştır.

¹ Oğuz Tekin, “Sikke”, *DİA*, 37, İstanbul, s.179.

² Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul 2008, s.58-74.

³ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.14.

Osmanlı Dönemi'nde ilk sikkenin ne zaman basıldığı konusunda tartışmalar sürmektedir.⁴ Araştırmacıların bir kısmı Osman Bey'in zamanında ilk sikkenin basıldığını belirtirken, bazı araştırmacılar ise bu süreci Orhan Gâzi zamanında başlatmaktadır. Genel olarak kabul gören görüş ise Osmanlıların kendi adlarına ilk sikkeyi İlhanlıların Anadolu üzerindeki egemenliklerinin çökmesinden sonra, Orhan Bey zamanında bastırdıklarıdır.⁵

Osmanlıların Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yolları üzerinde çok önemli konumda olmaları siyasal ve askeri başarılarının yanı sıra ekonomilerine de katkı sağlamıştır.⁶ Osmanlılar 1360 yılından itibaren kendi sikkelerinin desenlerini oluşturmaya başlamışlardır.⁷

Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca para devreleri oluşmuştur. Bu para devirleri kendiliğinden değil, iktisadi şartların değişimi sonucu meydana gelmiştir.⁸ Osmanlı para sisteminin ilk devresi akçe devresiydi⁹ ve mali sistemde, paranın temelini akçe oluşturuyordu.¹⁰ Akçe saf gümüşten darp edilirdi.¹¹ Gümüş akçe Osmanlı'nın temel hesap birimi ve en önde gelen ödemeler aracıydı. Akçelerin yanında ona destek olarak bastırılmış karakteristik vergi paraları olan mangırlar olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nde H. 882 (M. 1477-78)'ye kadar olan devre "akçeler devresi" olarak adlandırılmaktadır.¹²

⁴ Bu konu hakkındaki tartışmalar için bkz.; İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gâzi'ye Ait Sikke", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920): *Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi' (11-13 Temmuz 1977) Tebliğleri*. Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1980, s.27-33; Şevki Nezihi Aykut, "Osman Gâzi'nin Sikkeleri", *Abdülkadir Özcan'a Armağan: Tarihin Peşinde Bir Ömür*, İstanbul: Kronik, (2018): 495-500; Hakan Yılmaz, "Osman Gâzi'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi", *Âb-ı Hayât'ı Aramak: Gönül Tekin'e Armağan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, (2018): 763-788; Hakan Yılmaz, "Osman Gâzi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ Söğüt Özel Sayısı* (Aralık 2019): 81-119; Atom Damalı, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, 1, İstanbul: Nilüfer Damalı, Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları, 2010, s.9.

⁵ Orhan Gâzi zamanında sikke darbı konusunda detaylı bilgi için bkz.; Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul, 1958, s.23.

⁶ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s.23.

⁷ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, s.35.

⁸ Mustafa Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi", *Türkler*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.806.

⁹ Nezihi Aykut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sikke Tecditleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (İstanbul 1987), s.258.

¹⁰ Öztürk, "Genel Hatlarıyla Osmanlı", s.807.

¹¹ Sahillioğlu, *Kuruluşun XVIII. Asrın Sonlarına*, s.8

¹² Aykut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sikke", s.259.

Küçük hacimli alışverişlerde mangır, mankur ya da pul adı verilen bakır sikkeler kullanılmaktaydı. Mangırların büyük bir bölümü İstanbul, Edirne ve bakır madenlerinin bulunduğu Anadolu kentlerinde üretiliyordu.¹³ Osmanlı para sisteminde mankur, mangır, pul adlarıyla darp edilen bakır sikkelerin maden ve para değeri arasında büyük bir fark bulunmaktaydı.¹⁴

Osmanlı sikkelerinin büyük bir çoğunluğunda darp yeri belirtilmiştir. Osmanlı para düzeninde merkezi darphaneler devler kadroları tarafından işletilmekteyken, bir kısım darphane ise, belli bir bedel karşılığında “mültezim” adı verilen yükleniciler tarafından işletilmekteydi.¹⁵ Bu darphaneler merkezi darphaneye uymak zorundaydılar.¹⁶ Darphaneler çoğunlukla maden ocakları ya da ticaret güzergâhları üzerinde kuruluyordu.¹⁷

14. yüzyılda bilinen darphane yerleri; Bursa, Edirne ve Ayasuluk’tur. 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, II. Mehmed’in 30 yıllık saltanatı sırasında en az 15 darphanede akçe üretilmiştir. Bunlar; Bursa, Amasya, Ayasuluk, Tire, Konya, Kastamonu, Canca, Serez, Novar, Üsküp, Edirne ve İstanbul’dur.

Edirne Yeni Saray kazılarında şimdiye kadar gerçekleştirilen çalışmalar sırasında bulunan en erken tarihli sikke I. Murad Dönemi’ne aittir. II. Murad ve II. Mehmed dönemi sikkeleri de Erken Osmanlı Dönemi’ne ait diğer örneklerdir. Kazı çalışmalarında bulunan, II. Murad ve II. Mehmed Dönemi’ne ait sikkelerin çoğunluğu Edirne darplıdır.

Edirne Yeni Saray kazılarında bulunan sikkeler elbette Erken Dönemle sınırlı değildir. I. Murad’dan Cumhuriyet Dönemi’ne kadar bol miktarda Osmanlı sikkeleri ve yanı sıra yabancı paralar da buluntular arasındadır.

Ancak bugüne kadar Edirne Yeni Saray kazılarında bulunan sikkeler üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için başlangıç yapmak amacıyla Erken Osmanlı Dönemi sikkeleri tercih edilmiştir. Sikkeler kronolojik bir sıra ile ele alınarak içerik ve süsleme açısından değerlendirilmiştir. Kazı çalışmaları devam

¹³ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda*, s.43.

¹⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985, s.279.

¹⁵ Damalı, *Osmanlı Sikkeleri*, s.25.

¹⁶ Öztürk, “Genel Hatlarıyla Osmanlı”, s.803.

¹⁷ Darphaneler hakkında geniş bilgi için bkz. Sahillioğlu, *Kuruluştan XVIII. Asrın*, s.241-258.

ettiğinden sikke sayısında ve tiplerinde değişiklikler olacağı için daha çok kataloğa yönelik bir çalışma yapılmıştır. Çoğunluğu Edirne darphı olan örneklerimizle bu alanda çalışma yapan araştırmacılara katkı sağlamak da amaçlanmaktadır.

Katalog

I. Murad Dönemi

Katalog Numarası	1	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	14.07.2015 (Babüssaade)	Ağırlık	3,18 gr
Sultan	I. Murad	Çap	1,18 cm
Saltanat Yılı	H.763-791 (M.1359-1389)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Yok	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.144		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Orhan Halleda’llahu Mülkuhu”, arka yüzünde “Es-Sultanü'l-Adil (?) Halleda’llahu Mülkuhu” yazısı¹⁸ yer almaktadır. Ön ve arka yüzdeki kompozisyonların kenarları daire formu düz bordür ve bu bordürün içine yerleştirilen inci dizisi ile çevrelenmektedir. Sikkenin darbından kaynaklı olarak arka yüzdeki kompozisyonu yukarı doğru kaymıştır. Arka yüzdeki yazıları aşınmıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

¹⁸ Bu tip sikkelerin örnekleri için bkz. Damalı, *Osmanlı Sikkeleri*, s.144.

II. Murad Dönemi

Katalog Numarası	2	Birim	Gümüş
Buluntu Tarihi ve Yeri	27.07.2011, Matbah-ı Amire	Ağırlık	1,13 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,1 cm
Darp Yılı	H. 834 (1431)	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Serez	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.258		

Sikkenin ön yüzü sırt sırta iki yayla dört bölüme ayrılarak üst çerçeve içine “Murad”, alt çerçeve içine “bin Mehmed han”, yanlarda kalan çerçeve içine ise darp tarihi “83” ve “4” olarak ikiye bölünerek yazılmıştır. Yayların kesişme noktasında küçük bir tırfil motifi yer alır. Bu kompozisyon altta bir sıra düz bir sıra inci dizisi bordür ile çevrelenir. Sikkenin darbindan dolayı bu kompozisyon üste doğru kaydığından, Murad yazısı yarım olarak görülmektedir. Arka yüzde iki satır halinde sülüs hatlı kitabe yer alır. Satır arası birbirinden iki adet düz şeritle ayrılmıştır. Şeritler orta noktada “x” şeklinde kesişir. Bir sıra inci dizisi ile çevrelenen bu kompozisyonda, üstte “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Serez” (Serez’de darp edildi) yazmaktadır. Sikkenin darbindan dolayı arka yüzünde yazılar sola doğru kaymaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	3	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	29.08.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	2,85 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,7 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.109; Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.249		

Sikkenin ön yüzünde, üstte aynalı olarak kufi hatla “Murad” yazısı, yazının altında ise Kayı Damgası bulunmaktadır. Damgayı oluşturan ok ve yayların yanlarına ve aralarına birer yıldız motifi işlenmiştir. Arka yüzünde “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yazısı üstünde ise aynalı olarak tasarlanmış rumi motifi yer almaktadır. Ön ve arka yüzdeki kompozisyonların kenarları daire formu düz bordür ve bu bordürün içine yerleştirilen inci dizisi ile çevrelenmektedir. Sikkenin darbından kaynaklı olarak arka yüzdeki kompozisyon sağa doğru kaymıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	4	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	24.08.2022 (Akağalar Koğuşları)	Ağırlık	0,76 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,1 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,1 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	?	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.109; Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.249		

Sikkenin ön yüzünde, üstte aynalı olarak “Murad” yazısı, yazının altında ise Kayı Damgası bulunmaktadır. Damgayı oluşturan ok ve yayların yanlarına ve aralarına birer yıldız motifi işlenmiştir. Arka yüzü aşındığı için okunamamıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	6	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	03.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	0,86 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,6 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,1 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.109; Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.249		

Sikkenin ön yüzünde, üstte aynalı olarak “Murad” yazısı, yazının altında ise Kayı Damgası bulunmaktadır. Damgayı oluşturan ok ve yayların yanlarına ve aralarına birer nokta motifi işlenmiştir. Arka yüzünde “Duribe ...(aşınmış)” (...darp edildi) yazısı yer almaktadır. Darp yeri aşınmış olmakla birlikte harflerin kalıntılarından Edirne olduğu düşünülmektedir. Sikkenin etrafı kesik durumdadır. Ön yüzünde sikkenin darbından kaynaklı olarak yazılar sağa doğru kaymıştır ve yarım olarak görülmektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	6	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	28.09.2022, Matbah-ı Amire	Ağırlık	0,38 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,2 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,1 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.109; Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.249		

Sikkenin ön yüzünde, üstte aynalı olarak kufi hatla "Murad" yazısı, yazının altında ise Kayı Damgası bulunmaktadır. Damgayı oluşturan ok ve yayların yanlarına ve aralarına birer nokta motifi işlenmiştir. Arka yüzünde "Duribe Edirne" (Edirne'de darp edildi) yazısı, yer almaktadır. Ön ve arka yüzdeki kompozisyonların kenarları daire formu düz bordür ve bu bordürün içine yerleştirilen inci dizisi ile çevrelenmektedir. Sikkenin darbindan kaynaklı olarak arka yüzdeki kompozisyon sol üste doğru kaymıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	7	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	2011, Bilinmiyor	Ağırlık	1,76 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Yok	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.133; Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.249; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.21; Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.504		

Sikkenin ön yüzü tamamen aşındığı için okunamamıştır. Arka yüzünde daire içerisinde iç bükey yaylar ve geçmelerden oluşan geometrik bir kompozisyon süslemeyi oluşturur. Etrafı düz bir bordür ile çevrelenmektedir.¹⁹

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

¹⁹ Bu tip sikkelerin örnekleri için bkz. Necdet Kabaklarlı, *Mangır, Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1988, s.133, Gültekin Teoman, *Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)*, Yüksek Lisans Tezi Ege Üniversitesi, 2004, s.21; Ali İhsan, Aksan, *Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki Erken Osmanlı Dönemi Sikkeleri: I. Murad-II. Murad Dönemi*, Yüksek Lisans Tezi Gâzi Üniversitesi, 2014, s.192.

Katalog Numarası	8	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	02.08.2007, Arz odası	Ağırlık	2,39 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,6 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Yok	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.133; Damalı, <i>Osmanlı Sikkeleri Tarihi</i> , s.249; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.21; Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.504		

Sikkenin ön yüzü tamamen aşındığı için okunamamıştır. Arka yüzünde daire içerisinde iç bükey yaylar ve geçmelerden oluşan geometrik bir kompozisyon süslemeyi oluşturur. Etrafı düz bir bordür ile çevrelenmektedir

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	9	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	26.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,63 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108-109		

Sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra şeklinde “Murad bin Mehmed Han” (Mehmet han oğlu Murad) yazmaktadır. Altta küçük bir ok motifi bulunmaktadır. Arka yüzde, bir sıra düz bir bordür ile çevrelenen kitabe, uç kısmı stilize lale ile sonlanan bir motifle iki satıra bölünmüştür. Üstte “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yazmaktadır. Sikkenin darbından dolayı arka yüzünde yazılar sola doğru kaydığı için yazılar yarım olarak görülmektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	10	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	10.11.2006, Cihannüma	Ağırlık	1,92 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108		

Sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra şeklinde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	11	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	23.07.2015, Matbah-ı Amire	Ağırlık	1,77 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.109		

Sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra formunda “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır. Kitabeyi dairesel eksende düz bir bordür çevrelemektedir. Sikkenin darbından dolayı yazılar sağa doğru kaymıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	12	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	11.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,15 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,3 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,1 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.496		

Sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra şeklinde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzde, bir sıra düz bir bordür ile çevrelenen kitabe, uç kısmı stilize lale ile sonlanan bir motifle iki satıra bölünmüştür. Üstte “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yazmaktadır. Sikkenin darbindan dolayı arka yüzünde yazılar sağa doğru kaymıştır. Yazıların üst bölümünde II. Murad devri sikkelerinde görülen bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif yer almaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	13	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	01.08.2013, Matbah-ı Amire	Ağırlık	1,19 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,3 cm
Salтанat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.496		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır.

Foto 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	14	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	04.08.2002, Bilinmiyor	Ağırlık	1,51 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne (?)	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.496		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mülkuhu” (devleti daim olsun) ifadesi yer almaktadır, ancak alt satır aşınmıştır. Harflerin izlerinden ve benzer diğer örneklerden hareketle bu satırda “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) ifadesinin yer aldığı düşünülmektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	15	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	06.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,13 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,1 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cıdar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne (?)	Fotoğraf 2	Arka Yüz

Referans

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Arka yüzde aşınma çok fazla olmakla birlikte izlerden hareketle üst satırda “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yazısının olduğu düşünülmektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	16	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	07.08.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,78 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne (?)	Fotoğraf 2	Arka Yüz

Referans

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir dal üzerinde yer alan stilize lale motifi kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide M lkuhu” (devleti daim olsun) yer almaktadır. Sikkenin darbından dolayı yazılar sola doğru kaydığı için “Duribe ...” ifadesi ve stilize lale motifinin diğer ucunda olması beklenen saadet motifi görülmemektedir. Aynı örneklerden hareketle Edirne darplı olduğu düşünülmektedir. Kitabeyi dairesel eksende düz bir bordür çevrelemektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	17	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	18.08.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,14 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,6 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,1 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne (?)	Fotoğraf 2	Arka Yüz

Referans

Sikkenin ön yüzünde aşınma çok fazla olmakla birlikte harflerin izlerinden hareketle merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazdığı anlaşılmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır. Kitabeyi dairesel ekseninde düz bir bordür çevrelemektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	18	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	26.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,78 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.496		

Sikkenin  n yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “H llide M lkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır.

Foto. 1:  n Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	19	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	12.08.2009, Kum Kasrı Hamamı	Ağırlık	1,37 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	?	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Yırıkoğulları, <i>Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi</i> , s.496		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Sikkenin darbından dolayı kitabe aşağıya doğru kaymıştır. Bu yüzden darp yeri sikke yüzeyine sığmamıştır. Sikkenin her iki yüzeyinde de aşınma mevcuttur.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	20	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	24.08.2011, Matbah-ı Amire	Ağırlık	1,48 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra şeklinde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Mehmed isminin üzerinde küçük bir tirfil motifi bulunmaktadır. Arka yüzünde ise yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümü motifi kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	21	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	05.09.2006, Arz odası	Ağırlık	2,76 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra formunda “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Ön yüzde harf aralarında tirfil motifi bulunmaktadır. Arka yüzünde ise yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümü motifi kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır. Sikkenin darbından dolayı yazı üst bölümde kesik olarak yer alır. Altta kalan bölümde küçük bir alanda sikkeyi çevreleyen inci dizisi görülmektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	22	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	14.09.2022, Cihannüma	Ağırlık	2,21 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde "Murad bin Mehmed" (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Kitabenin etrafını düz bir bordür ve inci dizisi motifi çevrelemektedir. Arka yüzünde ise yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümü kitabeyi iki satıra bölmektedir. Sikkenin darbından dolayı kitabe üste doğru kaydığı için ilk satırın harfleri görülmemekle birlikte üst satırda genellikle kullanılan "Hullide Mülkuhu" (devleti daim olsun) ibaresinin olduğu düşünülmektedir. Altta ise "Duribe Edirne" (Edirne'de darp edildi) ibaresinin yer almaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	23	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	06.12.2006, Bilinmiyor	Ağırlık	2,54 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümü motifi kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yer almaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	24	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	11.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	2,23 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,6 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde "Murad bin Mehmed" (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Kitabenin etrafını düz bir bordür ve inci dizisi motifi çevrelemektedir. Arka yüzünde ise yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümü motifi kitabeyi iki satıra bölmektedir. Üst satırda "Hullide Mülkuhu", (devleti daim olsun) altta ise "Duribe Edirne" (Edirne'de darp edildi) yer almaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	25	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	10.10.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	2,75 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Kitabenin etrafını düz bir bordür ve inci dizisi motifi çevrelemektedir. Arka yüzünde ise aşınma olmakla birlikte kalan harf ve motif izlerinden hareketle yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümünün kitabeyi iki satıra böldüğü ve üst satırda “Hullide Mülkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) ibaresinin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	26	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	29.08.2022, Koğuşları	Akağalar	Ağırlık 1,94 gr
Sultan	II. Mehmed	ap	1,6 cm
Saltanat Yılı	H.848-50 (M.1444-1446) H. 855-886 (M. 1451-14819)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	n Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler �zerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin  n yüzünde merkezde "Mehmed bin Murad" (Murad oğlu Mehmet) yazmaktadır. Kitabenin etrafını düz bir bordür ve inci dizisi motifi çevrelemektedir. Arka yüzünde ise aşınma olmakla birlikte kalan harf ve motif izlerinden hareketle yanlardan gelen   çizginin oluşturduğu saadet düğümünün kitabeyi iki satıra böldüğü ve üst satırda "Hullide M lkuhu" (devleti daim olsun) altta ise "Duribe Edirne" (Edirne'de darp edildi) ibaresinin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Foto. 1:  n Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	27	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	16.07.2012, Matbah-ı Amire	Ağırlık	1,83 gr
Sultan	II. Murad	Çap	1,7 cm
Saltanat Yılı	H. 824-855 (1421-1451)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne (?)	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.108; Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde aşınma çok fazla olduğu için okunamamıştır. Harf ve motiflerin izlerinden yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümünün kitabeyi iki satıra böldüğü anlaşılmaktadır.

Foto 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

II. Mehmet Dönemi

Katalog Numarası	28	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	04.08.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	2,11 gr
Sultan	II. Mehmed	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H.848-50 (M.1444-1446) H. 855-886 (M. 1451-14819)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Edirne	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Kabaklarlı, <i>Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları</i> , s.140		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Mehmed bin Murad” (Murad oğlu Mehmet) yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Sikkenin darbından dolayı kitabe sola doğru kaymıştır. Bu yüzden kelimelerin son harfleri eksiktir. Sikkenin her iki yüzünde nokta dizisinden oluşan çizgi kitabeyi iki satıra bölmektedir.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	29	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	01.09.2007, Bilinmiyor	Ağırlık	1,25 gr
Sultan	II. Mehmed	Çap	1,2 cm
Saltanat Yılı	H.848-50 (M.1444-1446) H. 855-886 (M. 1451-14819)	Cıdar	0,2 cm
Darp Yılı	857 (1453)	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	Yok	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Mehmed bin Murad” (Murad oğlu Mehmet) yazmaktadır. Sikkenin darbindan dolayı Mehmed ismi yarım olarak işlenmiştir. Arka yüzünde ise üst satırda “Duribe” altta ise altıgen bir çerçeve içinde darp tarihi olan “857” yılı yer almaktadır. En alt satırda sikkenin darbindan dolayı darp yeri yüzeye sığmamıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	30	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	15.08.2009, Bilinmiyor	Ağırlık	2,11 gr
Sultan	II. Mehmed	Çap	1,5 cm
Saltanat Yılı	H.848-50 (M.1444-1446) H. 855-886 (M. 1451-14819)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	Yok	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	?	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde "Sultan Mehmed bin Murad" (Murad oğlu Sultan Mehmet) yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda "Hullide Mülkuhu" (devleti daim olsun) altta ise altıgen bir çerçeve görülmektedir. Aşındığı için okunamamakla birlikte bu örneklerde çerçeve içine darp yeri yazılmaktadır. Üstte kalan izlerden düz bir bordür arasında sıralanan inci dizisi ile çevrelendiği anlaşılmaktadır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	31	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	09.07.2022, Matbah-ı Amire	Ağırlık	1,33 gr
Sultan	II. Mehmed	Çap	1,4 cm
Saltanat Yılı	H.848-50 (M.1444-1446) H. 855-886 (M. 1451-14819)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	H. 857 (M. 1453)	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	?	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Sultan Mehmed bin Murad” (Murad oğlu Sultan Mehmet) yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda “Hullide Mülkuhu” (devleti daim olsun) altta ise merkezde yer alan altıgen bir çerçeveye içine darp tarihi olan “857” yazılmıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Katalog Numarası	32	Birim	Bakır
Buluntu Tarihi ve Yeri	31.07.2013, Amire	Matbah-ı Ağırılık	1,82 gr
Sultan	II. Mehmed	Çap	1,8 cm
Saltanat Yılı	H.848-50 (M.1444-1446) H. 855-886 (M. 1451-14819)	Cidar	0,2 cm
Darp Yılı	H. 857 (M. 1453)	Fotoğraf 1	Ön Yüz
Darp Yeri	?	Fotoğraf 2	Arka Yüz
Referans	Teoman, <i>Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)</i> , s.22		

Sikkenin ön yüzünde merkezde “Sultan Mehmed bin Murad” (Murad oğlu Sultan Mehmet) yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda “Hullide Mülkuhu” (devleti daim olsun) alta ise merkezde yer alan altıgen bir çerçeve içine darp tarihi olan “857” yazılmıştır. Aşındığı için darp yeri okunamamıştır.

Foto. 1: Ön Yüz

Foto 2: Arka Yüz

Değerlendirme ve Sonuç

Edirne Yeni Saray kazılarında ortaya çıkarılan Erken Osmanlı Dönemi'ne ait 32 adet sikke tespit edilmiştir. Bunlardan bir adedi Sultan I. Murad Dönemi'ne aittir. Edirne Yeni Saray 1450 yılında Sultan II. Murad zamanında inşa edilmeye başlanmıştır ve sarayın bulunduğu alanda o dönemde herhangi bir yerleşme bulunmamaktadır. Sultan I. Murad'a ait, bu bölgede sikke bulunması göçerler ya da askeri bir geçiş noktasında bulunması nedeniyle askerler vasıtasıyla kalmış olabileceğini düşündürmektedir.

Sultan I. Murad'ın üçü gümüş (akçe), dördü bakır (mangır) olmak üzere 7 tip sikkesi bulunmaktadır. Akçelerin arka yüzlerinde iki satırın arasında bazılarında tek, bazılarında iki, bazılarında da üç çizgi bulunması bu akçelerin on yılda bir darp edildiği fikrini doğurmuştur. Kataloğumuzda yer alan örnek 1. tip mangırlar²⁰ grubunda yer almaktadır. 1. tip mangırlar istif ve yazı özellikleri bakımından 1. ve 2. tip akçelere oldukça benzemektedir. Arka yüzlerinde ortada tek çizgi olması nedeniyle 1. tip akçelerin arka yüzleriyle neredeyse aynıdır. Bununla birlikte ön yüzünde akçelerdekinden tamamen farklı bir yazı (es-Sultâ[n]ü'l-â[dil] / Halleda'llahu mülkehû), akçelerde olmayan bir iç bordür ve en üstte bir motif bulunmaktadır. Sonuç olarak benzerliğe bakıldığında bu mangırların 1. ve/veya 2. tip akçelerle aynı zamanda darp edilmiş olabileceği söylenebilir.²¹ Kataloğumuzda yer alan örnek Sultan I. Murad'ın 1. tip mangırlarına örnektir.

Erken döneme ait en fazla sikke buluntusu Edirne Yeni Saray'ın ilk banisi olan II. Murad'a aittir. Yapılan kazılarda II. Murad Dönemi'ne ait 26 adet sikke tespit edilmiştir. Bunlardan biri gümüş diğerleri ise bakırdır. II. Murad Dönemi'ne ait buluntular üç farklı tipte karşımıza çıkmaktadır.

Birinci tipi, yayınlarda 3. Tip olarak adlandırılan, 834 tarihli, Serez baskılı örnek oluşturmaktadır. 834 yılında basılan bu akçenin farklı yerlerde Amasya, Ayasuluk, Bursa, Edirne ve Novar darplı örnekleri de vardır.²²

İkinci tipi Kayı damgalı, Edirne darplı örnekler oluşturmaktadır. Bu grup sikkelerin ön yüzünde, üstte aynalı olarak kufi hatla "Murad" yazısı, yazının altında ise Kayı Damgası bulunmaktadır. İsmail Galib, Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniye'de

²⁰ Fethi Furkan, Yırıkoğulları, *Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, 2020, s.19.

²¹ Yırıkoğulları, *Bursa Kent Müzesi'ndeki*, s.18.

²² Yırıkoğulları, *Bursa Kent Müzesi'ndeki*, s.51.

bu sikkelerde “girift ve çift olarak” Murad yazısı olduğunu bildirmiştir.²³ Damgayı oluşturan ok ve yayların yanlarına ve aralarına birer yıldız motifi ya da nokta işlenmiştir. Arka yüzünde “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) yazısı üstünde ise aynalı olarak tasarlanmış rumi motifi yer almaktadır. Ön ve arka yüzdeki kompozisyonların kenarları daire formu düz bordür ve bu bordürün içine yerleştirilen inci dizisi ile çevrelenmektedir. İncelediğimiz örneklerden ikisinde ok ve yayların arasında yıldız (Kat.3, Kat.4), diğer ikisinde (Kat.5, Kat.6) ise nokta kullanılmıştır.

Üçüncü tipte ise bir yüzü kitabeli, diğer yüzü geometrik motifli olan örnekler yer almaktadır. Kataloğumuzda bu şekilde iki örnek (Kat.7, Kat.8) bulunmaktadır. Ancak kitabe bölümleri aşınmadan dolayı okunamamıştır.²⁴

Dördüncü tipte, sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra şeklinde “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Arka yüzünde ise bir ucunda saadet düğümü, diğer ucunda ise stilize lale bulunan motif kitabeyi iki satıra bölmektedir (Kat. 9, Kat.10, Kat.11, Kat. 12, Kat.13, Kat.14, Kat.15, Kat.16, Kat.17, Kat.18, Kat. 19). Bu grupta bazı örneklerde tuğra formu sikkenin darbindan dolayı belli olmamaktadır.

Beşinci tipte, sikkenin ön yüzünde merkezde tuğra formunda “Murad bin Mehmed” (Mehmet oğlu Murad) yazmaktadır. Kitabenin etrafını düz bir bordür ve inci dizisi motifi çevrelemektedir. Arka yüzünde ise yanlardan gelen üç çizginin oluşturduğu saadet düğümü kitabeyi iki satıra bölmektedir (Kat.20, Kat.21, Kat.22, Kat.23, Kat.24, Kat.25, Kat.26, Kat.27).

II. Mehmed, saltanatı ele aldıktan sonra babası döneminde kesilen akçeleri tedavülden kaldırtarak yerine yeni akçeler kestirmiştir. Piyasada bulunan bu yüksek ayarlı akçeler hazineye gelir temin etmiş, her on yılda bir tekrarlanan bu işlem, daha sonra her beş yılda bir yapılarak sikkeler piyasaya sürülmüştür. Bu çalışmada II. Mehmed Dönemi’ne ait 5 adet sikke incelenmiştir. İncelenen örneklerin tamamı bakırdır. Detaylarda farklılıklar olmakla birlikte genel olarak Edirne Yeni Saray kazılarında II. Mehmed Dönemi’ne ait 2 farklı tipte mangır tespit edilmiştir. Kazı çalışmaları devam ettiği için, elbette ki bu sayılar zaman içinde değişecektir.

²³ İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmânîye*, İstanbul: Mihrân Matbaası 1307, s.31.

²⁴ Aynı tipin aşınmamış örneği hakkında bilgi edinmek için bkz. Yırıkoğulları, *Bursa Kent Müzesi’ndeki*, s.504.

Birinci tipte tek örnek bulunmaktadır (Kat.28). Sikkenin ön yüzünde merkezde “Mehmed bin Murad” (Murad oğlu Mehmet) yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda “Hullide Mûlkuhu”, (devleti daim olsun) altta ise “Duribe Edirne” (Edirne’de darp edildi) ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Sikkenin darbindan dolayı kitabe sola doğru kaymıştır. Bu yüzden kelimelerin son harfleri eksiktir. Sikkenin her iki yüzünde nokta dizisinden oluşan çizgi kitabeyi iki satıra bölmektedir.

İkinci tipte ise sikkelerin ön yüzünde merkezde “Sultan Mehmed bin Murad” (Murad oğlu Sultan Mehmet) ya da “Mehmed bin Murad” yazmaktadır. Arka yüzünde ise üst satırda “Hullide Mûlkuhu” (devleti daim olsun) altta ise merkezde yer alan altıgen bir çerçeve içine darp tarihi olan “857” (M. 1453) yazılmıştır (M. Bu örneklerin Edirne darplı olduğu düşünülmektedir (Kat. 29, Kat.30, Kat. 31, Kat. 32).

Biçim ve Yazı

Genel olarak sikkelere baktığımızda her üç döneme ait örneklerin de özensiz bir şekilde darp edildiği görülmektedir. İncelediğimiz örneklerde sikke darbindan kaynaklı olarak her iki yüzde de kitabeler düzensizlik göstermekte ve yanlara doğru kaydığı için bazen ifadeler yarım olarak yüzeyde yer almaktadır.

Osmanlı sikkelerinde yazı darp yeri, sultanın unvanı, baba adı ve sultanı öven sözlerden ve dualardan oluşmaktadır. Yazıların arası birbirinden farklılık gösteren şeritlerle ayrılmıştır.

İncelediğimiz örneklerde yazı türü olarak çoğunlukla sülüs yazı kullanılmıştır. Sultan II. Murad’a ait Kayı damgalı olanlarda ise kufi yazı kullanılmıştır. II. Murad Dönemi’ne ait sikkelerde çoğunlukla tuğra kullanıldığı görülmektedir. Yine II. Murad Dönemi’ne ait Kayı damgalı sikkelerde Murad ismi aynalı olarak yazılmıştır. İfadeler Arapça’dır.

Süsleme

Bordürler

Bordürler Osmanlı sikkelerinde yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz örneklerde dairevi düz bordür ve inci dizisi bordürlerin dış çerçeve oluşturduğu görülmektedir. Ancak darptan kaynaklı olarak veya sikkelerin kenarlarının kırılması neticesinde bu bordürler bazı sikkelerde bütünlük göstermemektedir. Kompozisyonu içten çevreleyen düz bordür genellikle görülürken, darptan kaynaklı olarak sikke kalıbının küçük gelmesi nedeniyle düz bordürü dıştan çevreleyen inci dizisi bazı sikkelerde kısmen görülebilmekte bazı sikkelerde ise hiç bulunmamaktadır.

Ortada Yer Alan Çizgiler

Katalogumuzda incelediğimiz örneklerde sikkelerin ortasında yer alan ve kitabe için satırlar oluşturan çizgiler birbirinden farklılık göstermektedir. Çizgiler altı grupta incelenmiştir.

1.Ortasında yatay tek çizgi bulunan grupta I. Murad Dönemi'ne ait tek örnek (Kat. 1) tespit edilmiştir. Her iki yüzünde de düz çizgi mevcuttur.

2. Ortada "X" şeklinde bağlanan iki düz çizgi II. Murad Dönemi'ne ait akçe örneğinde sadece arka yüzde görülmektedir (Kat. 2). Aynı akçenin ön yüzünde ise yaylardan oluşan çizgiler dikkati çekmektedir.

3. Bir ucu kalp diğer ucu stilize lale motifi ile sonlanan tek çizgi: Edirne darplı II. Murad mangırlarında görülmektedir. Bu gruba ait 11 örnek (Kat. 9, Kat. 10, Kat.11, Kat.12, Kat.13, Kat.14, Kat.15, Kat.16, Kat.17, Kat.18, Kat.19) bulunmaktadır.

4. Ortada saadet düğümüyle bağlanan çift çizgili örnekler yine II. Murad Dönemi'ne aittir. Bu gruba ait sekiz örnek (Kat. 20, Kat. 21, Kat.22, Kat.23, Kat.24, Kat.25, Kat.26, Kat.27) karşımıza çıkmaktadır.

5. Yan yana noktaların oluşturduğu tek çizgili II. Mehmed Dönemi'ne ait tek örnek (Kat. 28) tespit edilmiştir.

6. Ortada altıgen bir çerçeve oluşturan tek çizgili örnekler de II. Mehmed Dönemi'ne aittir. Bu grupta yer alan dört örnekte de (Kat. 29, Kat. 30, Kat.31, Kat.32) çerçeve içine darp tarihi yazılmıştır.

Kayı Boyu Damgası

Sultan II. Murad Dönemi'ne ait mangırlarda görülmektedir. Kayı boyu damgalı dört örnek (Kat.3, Kat.4, Kat.5, Kat.6) tespit edilmiştir. Damgayı oluşturan ok ve yayların yanlarına ve aralarına birer yıldız motifi (Kat.3, Kat.4) ya da nokta (Kat.5, Kat.6) işlenmiştir.

Ok Ucu

II. Murad mangırlarının tuğralı olanlarında bazı örneklerde karşımıza çıkmaktadır. İncelediğimiz tuğralı örneklerden net olarak sadece ikisinde (Kat. 9, Kat. 10) ok ucu görülmektedir. Ancak bazı örneklerde aşınma olduğu ya da sikke darbu sebebiyle yazılar dışa doğru kaydığı için kesin rakam vermek zorlaşmaktadır.

Saadet Dügümü

Saadet düğümleri sikkelerde sıklıkla kullanılan motifler arasında yer almaktadır. Çizgilerin kesişim noktasında olduğu gibi harf aralarında ya da bağımsız olarak kullanılmaktadır. İncelediğimiz örneklerde sadece çizgilerin başlangıcında tek kalp motifi (Kat. 9, Kat. 10, Kat.11, Kat.12, Kat.13, Kat.14, Kat.15, Kat.16, Kat.17, Kat.18, Kat.19) ya da orta noktada çift kalp olarak (Kat. 20, Kat. 21, Kat.22, Kat.23, Kat.24, Kat.25, Kat.26, Kat.27) kullanılmıştır.

Tirfil ve Çiçek

Sikkelerde sıklıkla yer alan diğer bir motif ise tirfil motifidir. Özellikle hat sanatında boşlukları doldurmak için kullanılan bu motif katalogda sadece II. Mehmed Dönemi'ne ait üç örnekte (Kat. 20, Kat.21, Kat.23) harf aralarında görülmektedir.

Çiçek motifi sadece bir örnekte kaşımıza çıkmaktadır (Kat. 1). II. Murad Dönemi'ne ait akçe üzerinde içbükey yayların kesişme noktasına küçük bir çiçek motifi işlenmiştir.

Rumi

Rumi motifi II. Murad Dönemi'ne ait, Kayı damgalı sikke örneklerinin (Kat. 3, Kat.4, Kat.5, Kat.6) arka yüzünde aynalı olarak kullanılmıştır.

Yıldız

Beş kollu yıldız motifi II. Murad Dönemi'ne ait tek örnek üzerinde (Kat. 24) harf aralarında yer almaktadır.

Bu çalışma ile Edirne Yeni Saray kazılarında ortaya çıkarılan 32 adet Erken Osmanlı Dönemi sikkesi genel özellikleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır. Kazı çalışmaları sürdükçe örneklerin ve sikke çeşitlerinin artış göstereceği şüphesizdir. Daha önce, Edirne Yeni Saray kazılarında ortaya çıkan sikkelere yönelik çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma Edirne Yeni Saray kazı çalışmaları açısından ilktir. Erken Osmanlı Sikkeleri çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla daha çok kataloga yönelik çalışma gerçekleştirilmiştir. Yeni buluntular ışığında konu yeniden güncellenecektir.

Kaynaklar / References

- Aksan, Ali İhsan. *Kütahya Arkeoloji Müzesi'ndeki Erken Osmanlı Dönemi Sikkeleri: I. Murad-II. Murad Dönemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gâzi Üniversitesi, 2014.
- Artuk, İbrahim. "Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gâzi'ye Ait Sikke". *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)". Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi. (11-13 Temmuz 1977) Tebliğleri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1980: 27-33.
- Aykut, Nezihi. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sikke Tecditleri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (1987): 257-297.
- Aykut, Şevki Nezihi. "Osman Gâzi'nin Sikkeleri". *Abdülkadir Özcan'a Armağan: Tarihin Peşinde Bir Ömür*, Ankara, 2018: 495-500.
- Çaycı, Ahmet. *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*. İstanbul, 2008.
- Damalı, Atom. *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*. I. İstanbul: Nilüfer Damalı. Eğitim. Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları, 2010.
- İsmail Galib. *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniye*. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1307.
- Kabaklarlı, Necdet. *Mangır: Osmanlı İmparatorluğu Bakır Paraları*. İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1988.
- Öztürk, Mustafa. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi". *Türkler*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları (2002): 802-822.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Sahillioğlu, Halil. *Kuruluştan XVIII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*. İstanbul, 1958.
- Tabakoğlu, Ahmet. *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.
- Tekin, Oğuz. "Sikke". *DİA*, 37, 2009: 179-184.
- Teoman, Gültekin. *Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Anadolu'da Basılan Sikkeler Üzerinde Görülen Süslemeler (1300-1500)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2004.
- Yılmaz, Hakan. "Osman Gâzi'nin 700/1300-1301'de Yenişehir'de Bastırdığı Üçüncü Sikkesi". *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ Söğüt Özel Sayısı* (Aralık 2019): 81-119.
- Yılmaz, Hakan. "Osman Gâzi'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi". *Âb-ı Hayât'ı Aramak: Gönül Tekin'e Armağan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018: 763-788.
- Yırıkoğulları, Fethi Furkan. *Bursa Kent Müzesi'ndeki Osmanlı Kuruluş Devri Sikkelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2020.

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. GÜLAY APA KURTİŞOĞLU | Trakya Üniversitesi |
gulayapa[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4504-5993**

Selçuk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünden, 1996 yılında mezun oldu. Mezuniyetinden sonra Kadınhanı Atlantı Gâzi İ.Ö.O ve Konya Harmancık Ahmet Haşhaş İ.Ö.O'nda sınıf öğretmenliği yaptı. Aynı süre içinde yüksek lisansa devam ederek, 2000 yılında Selçuk Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümünde araştırma görevlisi olarak akademik hayata atıldı. 2001 yılında Prof. Dr. Remzi Duran'ın danışmanlığında hazırladığı "Ereğli Türk Devri Yapıları" konulu tez ile yüksek lisansını bitirdi. 2007 yılında yine Prof. Dr. Remzi Duran'ın danışmanlığında hazırladığı "Osmanlı Selâtin Cami Minberleri", konulu tez ile doktorasını tamamladı. 2011 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dünyası ve Ortaçağ Kültürleri Arkeolojisi Anabilim Dalı'na Yard. Doç. Dr. olarak atandı. 2014 yılında Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümüne Yard. Doç. Dr. olarak atanan Kurtişişoğlu, 2017 yılında doçent unvanını almıştır. 2018-2019 yıllarında Edirne Yeni Saray Kazısı'nın bilimsel danışmanlığını, 2020-2022 yılları arasında ise kazı başkanlığını yürütmüştür. 2023 yılı itibarıyla Trakya Üniversitesinde Prof. Dr. olarak görev yapmaktadır.

**Prof. GÜLAY APA KURTİŞOĞLU | Trakya University |
gulayapa[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4504-5993**

She graduated from Selçuk University Art History Department in 1996. After her graduation, she worked as a classroom teacher at Kadınhanı Atlantı Gâzi Primary School and Konya Harmancık Ahmet Haşhas Primary School. In the same period, she continued her master's degree and started her academic life as a research assistant at Selcuk University, Art History Department in 2000. In 2001, She completed her master's degree with the thesis on "Ereğli Turkish Period Structures" prepared under the supervision of Prof. Dr. Remzi Duran. In 2007, she completed his doctorate with the thesis on "Ottoman Selatin Mosque Minbars", prepared under the supervision of Prof. Dr. Remzi Duran in 2011. In 2014, she worked as an Assoc. Dr. Assistant to Trakya University, Faculty of Letters, Art History Department. Kurtişişoğlu was appointed as Associate Professor Dr. in 2017. He was the scientific consultant of the Edirne New Palace Excavation in 2018-2019, and the excavation chairman between 2020-2022. As of 2023, Dr. she works as a Professor at Trakya University.

**OSMANLI HANEDANINA MENSUBİYET
BAĞI İLE İLGİLİ BELGESEL BİR RAPOR**

**A DOCUMENTARY REPORT CONCERNING THE
RELATIONSHIP LINK TO THE OTTOMAN DYNASTY**

Prof. Dr. İlhan Şahin

OSMANLI HANEDANINA MENSUBİYET BAĞI İLE İLGİLİ BELGESEL BİR RAPOR

Prof. Dr. İlhan Şahin

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Toplumların ortak kültür ve uygarlık değerleri olan mitler, menkıbeler, destanlar, hikâyeler, din ve inanç ritüelleri ile tarihî olayların, en eski dönemlerden itibaren büyükten küçüğe hem aile bireyleri hem de ailenin mensup olduğu topluluklar arasında ağızdan ağıza söylendiği, kuşaktan kuşağa aktarıldığı ve böylece yazılı ve resmî tarih yanında toplumların hafızasında sözlü bir tarih kültürü ve geleneğinin olduğu malumdur. Toplumların ortak hafızası olan ve giderek unutulmaya yüz tutan bu kültür ve geleneğe ait bilgilerin büyük bir kısmının yazıya geçirilmediği bir gerçektir. Bu durum Osmanlı tarihi için de geçerlidir. Böyle olmakla birlikte çok yönlü bir siyaset takip eden II. Abdülhamid, bir taraftan Söğüt'te Osmanlı hanedanından atalarının türbe ve mezarlarını tamir ettirirken diğer taraftan da hanedanına mensubiyet bağı olan Karakeçili aşiretlerine özel bir ihtimam ve ilgi göstermiştir. Bu bağlamda onlarla ilgili yerinde gözlem ve tespitlere dayalı bir araştırma yaptırmıştır. Bu gözlem ve tespitlerin hülasası olan belgesel bir rapor, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız tasnifinde yer almaktadır. Raporun biraz daha tafsilatlı hali bir risale halinde de basılmıştır. Bununla birlikte raporda söz konusu aşiretlerin ortak hafızasında hem Osmanlı hanedanına mensubiyetleri hem de örf, âdet ve geleneklerine dair daha geniş bilgi verilmektedir. Bu bağlamda onların Kayı Han kabilesine ve Ertuğrul Gâzi'ye olan mensubiyetleri ile ekonomik faaliyetleri, evlenme âdetleri, giyim ve kuşamları, Ertuğrul Gâzi türbesini ziyaretleri ve türbe etrafındaki ritüelleri daha geniş ve canlı olarak verilmektedir. Yazılı kaynaklar yanında yerinde tespit edilen ve toplumun ortak hafızası olan bilgiler dikkate alındığında, Osmanlı tarihi de dâhil meselelere daha farklı açılardan bakılabilmekte ve yorumlar getirilebilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sözlü Tarih, Osmanlı Tarihi, Belgesel Rapor, II. Abdülhamid, Katakeçili Aşiretleri, Kayı Han Kabilesi, Ertuğrul Gâzi

A DOCUMENTARY REPORT CONCERNING THE RELATIONSHIP LINK TO THE OTTOMAN DYNASTY

Prof. İlhan Şahin

İstanbul 29 Mayıs University

Abstract

As is known, communities' myths, legends, epics, stories, religious and belief rituals, and historic events, which have common culture and civilization values, form an oral history culture and tradition that is based on words spoken from mouth to mouth among family members from older to younger, and transmitted within the larger community of those families, since earliest times. In this way, oral history takes its place alongside written and official history in a community's memory. It is a reality that most of this information about culture and traditions stored in the community's common memory, and which gradually risks being forgotten, has not been committed to paper. This situation is true for Ottoman history, as well. In this regard, Sultan Abdülhamid II, who pursued a multi-directional policy, had, on one hand, the tombs and graves of the Ottoman dynasty's forefathers at Söğüt repaired and, on the other hand, showed particular care and interest toward the Karakeçili tribes that had a relationship link to the dynasty, and he had research conducted based on observations and determinations made about them in their locales. A documentary report, which is held in the Yıldız classifications of the Ottoman Archives of the Presidential State Archives Directorate, summarizes these observations and determinations. A very detailed article based on the report was published. However, in the report there is much broader information concerning the aforementioned tribes' collective memory about both their links to the Ottoman dynasty and their customs, habits and traditions. In this regard, quite detailed and colorful information about their relationships with the Kayı Han tribes and Ertuğrul Gâzi is given in the report, along with information concerning their economic activities, marriage customs, dress and attire, as well as their visits to the tomb of Ertuğrul Gâzi and the rituals they performed around the tomb. When attention is paid to information held in the collective memory of a community that has been determined in their own locale, matters pertaining to Ottoman history can be examined from very different angles and this can engender unique commentaries.

Keywords

Oral History, Ottoman History, Documentary Report, Abdülhamid II, Karakeçili Tribes, Kayı Han, Ertuğrul Gâzi

Toplumların ortak kültür ve uygarlık değerleri olan mit, menkıbe, destan, hikâye, din ve inanç ritüelleri ile tarihî olayların büyükten küçüğe hem aile bireyleri hem de ailenin mensup olduğu topluluklar arasında ağızdan ağıza kuşaktan kuşağa aktarıldığı ve böylece zaman süreci içinde sözlü bir tarih kültürünün oluştuğu malumdur. Kaynağı toplum olan bu malzemelerin bir kısmı yazıya geçirilmekle beraber büyük bir kısmının henüz yazıya geçirilmediği ve toplum hafızasında giderek zayıflamaya ve unutulmaya yüz tuttuğu bir gerçektir. Toplumların yüzyıllarca hafızasında kalan ve ortak hafızası hâline gelmiş olan bu sözlü malzemeler, arşiv belgeleri dâhil yazılı malzemeler dışında pek çok konunun anlaşılması ve daha geniş bakış açısıyla yorumlar yapılabilmesine önemli katkılar verebilir. Ancak bunu yaparken malzemenin dikkatli bir şekilde kullanılması ve özellikle tarihî olayların dönemin belgeleri ve diğer yazılı kaynaklarıyla desteklenmesi gerekir.

Bu bağlamda Osmanlı hanedanının tarih sahnesine çıktığı Batı Anadolu coğrafyasındaki göçebe aşiretler arasında ananeye göre Osmanlı hanedanına mensubiyetini bağlayan ve bu bağlılığı -zamanla giderek unutulmaya yüz tutsa da- geçmişten günümüze örf, âdet, gelenek, din ve inanç ritüelleriyle sözlü olarak yaşatanların olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Arşiv kaynaklarına pek yansımayan bu gibi konular üzerinde yerinde çalışmaların yapıldığını ve bunların yazılı kaynaklarla mukayese edildiğini söylemek çok güçtür. Osmanlı sultanları arasında II. Murad zamanında hanedanın mensubiyet bağı olarak kestirilen sikkenin ve döktürülen topların üzerinde Kayı boyunun damgasının olduğu ve çok yönlü bir siyaset takip eden II. Abdülhamid'in ise hanedanıyla mensubiyet bağı olan aşiretlere özel bir ihtimam ve ilgi gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda II. Abdülhamid'in Osmanlı hanedanından atalarının mekânı olan Söğüt'ü imar ve atası Ertuğrul Gâzi'nin türbesi ile diğer kurucu büyüklerinin mezarlarını tamir ettirmesi, bu ihtimamın ve ilginin bir tezahürüdür.¹

II. Abdülhamid'in Osmanlı atalarına karşı gösterdiği bu ilgi ve ihtimamı, Osmanlı hanedanına geleneksel bir bağı olan aşiretlere karşı da göstermiş ve onlarla ilgili yerinde gözlem ve tespitlere dayalı bir araştırma yaptırmıştır. Bu gözlem ve tespitlerin hülasası olan belgesel bir rapor, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız tasnifinde yer almaktadır.² II.

¹ Yunus İnce, "II. Abdülhamid Devrinde Nesep ve Sebep Asabiyyesinin İhyası ya da Geleneğin İcadı", *MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2021), s. 95-118.

² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Yıldız Esas Evrakı [Y. EE.], 36/118. Raporun metni için bk. makalenin sonundaki EK.

Abdülhamid'e sunulduğu anlaşılan ve bundan sonra makalemizde "hülasa rapor" veya "rapor" olarak zikredilecek olan bu hülasa raporun giriş kısmında, daha tafsilatlısının ayrıca kaleme alınacağı belirtilmektedir. Raporun tafsilatlı metnine arşivde şimdilik rastlanmamakla beraber Karakeçili aşireti ile ilgili orta boyda 22 sayfadan mürekkebe olan ve II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde 1321 (1904) senesinde basılan risalenin³ muhtevasıyla söz konusu raporun bazı noktalarda örtüştüğü görülmektedir. Risalenin iç kapağında "Ma'ârif Nezâret-i celîlesinin ruhsatiyle" basıldığına dair bir ifadenin olması, risalenin II. Abdülhamid'in bilgisi dâhilinde basıldığını göstermektedir. Bu bilgiler dâhilinde Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen hülasa raporun daha geniş bir nüshasının 1321 (1904) tarihinde risale halinde basıldığını söyleyebiliriz. Bu durum tarihi kaydedilmeyen hülasa raporun, risalenin basım yılı olan 1321 (1904) yılından önce yazıldığını ve dolayısıyla yerinde gözlem ve tespitlerin de bu tarihten önce yapıldığını gösterse gerektir. Ayrıca bu araştırmanın hem raporda hem de risalede kim tarafından yapıldığı belirtilmemekle beraber raporun girişindeki ifadeden merkezden gönderilen bir emir üzerine yapıldığını söyleyebiliriz.

Hülasa rapor ile basılan risale karşılaştırıldığında muhteva bakımından aralarından bazı farkların olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda hülasa raporda Karakeçili adı zikredilmeksizin Karakeçili aşiretine bağlı olduğu anlaşılan aşiretlerin adları, nüfusları ve muhtelif vilayet, kaza ve nahiyelerde teşkil ettikleri köylerin sayısı verilirken risalede Karakeçili aşiretine bağlı grupların adları verilmeksizin sadece aşiretin muhtelif vilayet, kaza ve nahiyelerde teşkil ettikleri köyler, bu köylerin adları ve nüfusları verilmektedir. Bunun yanında risalede Karakeçili aşiretinden Ertuğrul Süvari Alayı'nda bulunanların sayısı, Özbekli cemaati ve Hacı Halil Obası reislerine verilen "buyuruldu" sûreti ile bazı türkü dörtlükleri yer alırken bunların hülasa raporda yer almadığı görülmektedir. Ayrıca gelenek, görenek, din ve inanç ritüellerinin hülasa rapora daha geniş olarak yansdığı tespit edilmektedir.

³ *Karakeçili Aşireti*, [İstanbul] Tahir Bey Matbaası 1321. Bu risale hem mutedil bir transkripsiyon hem de faksimile olarak yayınlanmıştır (Üçler Bulduk, "Karakeçili Aşireti Adlı Risale ve İç-Batı Anadolu'daki Yaşayış ve Yerleşmeleri İle Karakeçililer", *Karakeçili III. Uluslararası Kültür Şenliği 20-21 Eylül 1997*, T.C. Kırıkkale Valiliği Karakeçiliği Kaymakamlığı [t.y.], s. 39-52). Bu risale ile ilgili bir değerlendirme için ayrıca bk. Müjgân Cunbur, "Gözden Kaçan Bir Risale", *Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 1999-Şanhurfa)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999, s. 27-33.

Belirtilen hususlar çerçevesinde burada hulasa raporu esas alıp değerlendirmelerde bulunurken yeri geldiğinde risalenin muhtevastındaki bazı bilgileri karşılaştırmak ve mukayese yapmak yoluna gittiğimizi de belirtmek istiyoruz.

Belgesel raporda dikkati çeken en önemli hususlardan biri, gözlemlerde ve tespitlerde bulunulan grupların en üst çatı adı için “yörük” teriminin kullanılmasıdır. Bu terim şüphesiz onların hayat tarzını ifade etmektedir. Yaşanılan hayat tarzını ifade eden bu terimin Anadolu coğrafyasında ortaya çıktığı anlaşıyor. Ancak söz konusu kelimenin menşeinin 8. yüzyılda Orhun yazıtlarında, 11. yüzyılın ikinci yarısında yazılan Kâşgarlı Mahmud’un *Divânü Lugâti’t-Türk*’ü ile Yûsuf Hâs Hâcib’in *Kutadgu Bilig*’inde, Eski Uygur Türkçesi metinlerinde, adım atmak, ilerlemek, yürümek ve başkaldırmak anlamlarına gelen “yori-” ile ilgili olduğu anlaşıyor.⁴ Bu durum “yori-” fiilinin, Anadolu’da incelenerek önce “yörü-”ye dönüştüğünü; “yörü-”nün sonuna fiilden isim yapma eki olan “-k” harfinin gelmesiyle de “yörük” tabirinin ortaya çıktığını gösteriyor. Bu adın söz konusu hayat tarzını yaşayanlar için onlara merkezî idare, merkezî idarenin bürokratları veya dışarıdan başkaları tarafından verildiğini ve zamanla kendilerinin de bu adı benimseyerek kullandıkları tahmin edilebilir.

Raporda Yörük genel çatısının altında yer alan ve Poyrazlı, Tevlezli, Özbeklü, Sazlı, Ak-çini, Hacı Halil Obası, Veliler, Karabağlı, Softalı, Akçakoyunlu adlarıyla bilinen gruplar ise “aşiret” olarak zikredilmişlerdir. Aşiret, Arapça bir kelimedir. Genelde kabile karşılığı olarak kullanılır. Ancak burada “yörük” üst çatısı altındaki unsurları ifade etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu terim, Osmanlı döneminde göçebe grupları ifade etmek için kullanılan “cemaat”, “tîr”, “mahalle”, “oymak” gibi idarî ve sosyal yapılanmaların daha üstündeki grupları ifade etmektedir.

Söz konusu raporda 10 aşiretten müteşekkil olan Yörüklerin 1170 (1756-1757) senesinden 1280 (1863-1864) senesine kadar vergilerinin Haremeyn’e yani Mekke ve Medine’deki vakıflara tahsis edildiği belirtilmektedir. Bu sebepten adı geçen aşiretlerin vergi evi Haremeyn olduğundan Üsküdar’daki Atîk Valide Sultan (Nurbânû Sultan) vakfının reayası olan Yeniil Türkmenlerine Üsküdar Türkmenleri veya Üsküdar Türkmenleri Evi adının verilmesine benzer bir şekilde kendilerine bazen “Haremeyn Yörükleri” ve bazen de “Haremeyn Aşireti” veya “Haremeyn-i

⁴ “Yörük” terimi de dâhil göçebeliliğin hayat tarzını ifade eden terimlerle ilgili olarak bk. İlhan Şahin, “Göç Kavramı Üzerine”, *Yörük Araştırmaları-2*, Editörler: Fatih Uslu-Canan Kökus, Konya: Palet Yayınları, 2020, s. 15-24.

Şerîfeyn Aşireti” denmekteydi.⁵ Onların bu adla bilinmesini, risalenin bir yerindeki ifadeye istinaden ⁶ Yavuz Sultan Selim’in seferlerine katılıp mertlikler göstermelerinden dolayı verildiği şeklinde düşünmemek gerekir.⁷ Nitekim risalenin ileri sayfasında Karakeçili aşiretinin hizmetlerine binaen askerden ve ağnam (koyun) vergisinden muaf tutularak Haremeyn’e cüzî bir vergi verdikleri belirtilmektedir.⁸

Raporda adı geçen ve bazı nahiye veya kazalara bağlı köylerde sakin olan aşiret gruplarından Poyrazlı aşireti, Bozüyük ve Ermeni Pazarcığı nahiyeleri ile İnegöl kazasına bağlı toplam 13 köyde 350 hane nüfusa sahipti. Her hanede yaklaşık beş kişinin olduğu göz önüne alınacak olursa toplam nüfusun 1750 civarında olduğu söylenebilir. Bu köylerden dokuzu Bozüyük, ikisi Ermeni Pazarcığı ve ikisi de İnegöl kazasına bağlı idi. Toplam 350 hane (yaklaşık 1750 kişi) nüfusu olan Tevlezli aşireti, İnönü’ye bağlı dört, Bozüyük’e bağlı iki ve Karacaşehir nahiyesine bağlı beş olmak üzere toplam dokuz köyde sakindi. Eskişehir kazasına bağlı sekiz köyde sakin olan Özbekli aşiretinin 250 hane (yaklaşık 1250 kişi); yine Eskişehir kazasına bağlı dört köyde sakin olan Sazlı aşiretinin 150 hane (yaklaşık 750 kişi) nüfusu vardı. Ak-çini aşireti, toplam 150 hane (yaklaşık 750 kişi) nüfus ile Kütahya civarında beş köyde; Hacı Halil Obası, 300 hane (yaklaşık 1500 kişi) nüfus ile Eskişehir kazasına bağlı Seyidgâzi nahiyesinde sekiz köyde; Veliler aşireti, 280 hane (yaklaşık 1400 kişi) nüfus ile Kütahya sancağına bağlı Örencik nahiyesinde sekiz köyde; Karabağlı aşireti, 180 hane (yaklaşık 900 kişi) nüfus ile Yenişehir kazasına bağlı İlyasbey nahiyesinde beş köyde; Softalı aşireti, 150 hane (yaklaşık 750 kişi) nüfus ile Balıkesir vilayetinde dört köyde ve nüfusları verilmeyen Akçakoyunlu aşireti, Aydın ve Balıkesir vilayetlerinde yerleşik bir durumdaydılar.

Yukarıda isimleri verilen aşiretlerin toplam 64 köyde 2160 hane (yaklaşık 11.000 kişi) nüfus ile başta Eskişehir, Bozüyük, Ermeni Pazarı, İnegöl, Karacaşehir ve Seyidgâzi olmak üzere Kütahya, Balıkesir ve Aydın bölgesine kadar yayıldıkları görülmektedir. Bu aşiretler arasında en fazla nüfusa sahip olan Poyrazlı, Tevlezli ve

⁵ Osmanlı döneminde aşiret gruplarının isim almalarıyla ilgili olarak bk. İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler / Nomads in the Ottoman Empire*, İstanbul 2006, s. 115-127.

⁶ “...Karakeçili aşireti cennet-mekân Yavuz Sultan Selim Hân Gâzi efendimiz hazretlerinin esfâr-ı müdebebe ve fütûhât-ı müeyyede-i meşhûrelerinde dahi isbât-ı merdânegi ve cân-sipârî eyledikleri cihetle zamîme-i iltifât-ı mevrûsü’l-füyûzât-ı seniyye olmak üzere Haremeyn-i Şerîfeyn Aşireti unvânıyla dahi taltîf ve bekâm buyurulmuşlardır” (*Karakeçili Aşireti*, s. 2).

⁷ Cunbur, “Gözden Kaçan Bir Risale”, s. 28.

⁸ “...hıdemât-ı memdûhalarına mükâfâten askerden ve ağnâm resminden müstesnâ tutularak Haremeyn vergüsü nâmiyle cüz’î birer vergüye rabt ...” (*Karakeçili Aşireti*, s. 5).

Hacı Halil Obası ile Veliler aşiretlerinin daha ziyade Eskişehir vilayetine bağlı kaza ve nahiyelerde köyler teşkil etmesi, söz konusu Yörük gruplarının daha çok bu bölgeyi yurt tuttuklarını göstermektedir. Bu aşiret grupları arasında Yenişehir kazasına bağlı İlyasbey nahiyesindeki Karabağlı aşiretinin teşkil ettiği köylerden birinin Kayı adıyla bilindiği ve bu adın onların Kayı Han kabilesine mensup olduklarının delili olduğu belirtilmektedir.

Raporda Yörük grupları nüfus ve coğrafi dağılım bakımından bu şekilde bir özellik gösterirken Karakeçili aşiretiyle ilgili basılan risalede aşiret isimleri verilmeksizin çok daha geniş bir nüfusa ve coğrafi alana yayıldıkları dikkati çekmektedir. Bu bağlamda aşiret gruplarının Eskişehir kazası, Seyidgâzi nahiyesi, Kütahya civarı ve Emet nahiyesi ile Tavşanlı nahiyesi, Uşak'a bağlı Banaz nahiyesi, Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) civarı ve Aziziye (bugünkü Emirdağ) kazası, Ertuğrul (Bilecik) sancağı ve bu sancağa bağlı Yenişehir ve Söğüt kazaları, İnegöl kazası ve kazaya bağlı Domaniç nahiyesi, Bursa'ya bağlı Gemlik kazası, Aydın sancağına bağlı Nazilli ve Salihli kazalarında teşkil ettikleri köylerin sayısı toplam 100 ve hane bazında toplam 2856 olan nüfusu ise 14.521 idi. Bu nüfusun önemli bir kısmı Eskişehir kazası, Seyidgâzi nahiyesi, Söğüt kazası, Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar) ve Kütahya bölgesinde köyler teşkil etmişlerdi.⁹ Rapordaki nüfusun ve köy sayısının risaledeki nüfusa ve köylerin sayısına göre az olması, sadrazamlar tarafından padişaha sunulan telhislere benzer bir şekilde raporun daha muhtasar bir halde sunulmasından ileri gelebilir.

Raporda Poyrazlı, Tevlezli, Özbeklü, Sazlı, Ak-çini, Hacı Halil Obası, Veliler, Karabağlı, Softalı ve Akçakoyunlu aşiretlerinin isimlerini Ertuğrul Gâzi'nin yanında ve onun övgüsüne mazhar olan yoldaşlarından aldığı belirtilmektedir. Ancak bu isimlerin söz konusu aşiretler için erken dönemlerde alınan isimler değil, büyük göçebe gruplar içinde bir şekilde ayrılan ve kendi beylerinin/reislerinin adları başta olmak üzere göç edip geldikleri ve yerleştikleri yerlerin adları ve ekonomik faaliyetlerine binaen alınan isimler olduğu anlaşılmaktadır. Raporda böyle bir ifadenin olması, muhtemelen söz konusu aşiretlerin Osmanlı hanedanına hem mensubiyet hem de meşruiyet kaynağı ile ilgili ananevi söylemlerinin bir yansıması olmalıdır.

Bunun yanında aşiretlerin kendi ifadeleriyle Kayı Han kabilesine mensup oldukları ve bu rivayetin ecdatlarından kendilerine intikal eden rivayetlere dayandığı belirtilir. Onların kendilerini Kayı Han kabilesine bağlayan bu ifadeleri,

⁹ Karakeçili Aşireti, s. 15-20.

şüphesiz ağızdan ağıza söylenen ve kuşaktan kuşağa geçen ortak hafızanın bir ürünü olmalıdır. Bu rivayette adı geçen Kayı Han, efsanevi devirlerden sözlü anlatımlarla katmanlaşarak geldiği anlaşılan Türklerin en eski destanı *Oğuznâme*'de Oğuz Han'ın vasiyetiyle han olan Kayı Han'dır. En eski metni İranlı tarihçi Reşîdüddin'in (vefatı: 1318) *Câmi'ü't-tevârih*'inde yer alan *Oğuznâme*'nin¹⁰ Yazıcızâde Ali versiyonunda Oğuz Han, altı oğlu ve yirmi dört torunu ile bir arada iken önce oğullarından sırayla bir, sonra iki ve daha sonra üç ok ister ve her birini ayrı ayrı kolayca kırar. Bunu takiben her bir oğlundan bir ok ister ve bu altı oku birleştirir ama kıramaz. Sonra on ikisinden birer ok ve diğer on ikisinden birer ok ister ve on ikiye oku ipe sarıp ellerine verip kırmalarını ister. Onların: "kırılmaz" demeleri üzerine: "...işbu temsîl delîlince gerekdür ki biri birinüze uyup vasiyetim mûcebince Gün, han ola. Anun ardınca oğlu, Kayı, han ola" der.¹¹ Yörüklerin ortak hafızasında ataları olan Kayı Han, *Oğuznâme*'de adı geçen Kayı Han'dan başkası olmamalıdır. Kaynağı *Oğuznâme* olduğu anlaşılan 15. yüzyıl Osmanlı kroniklerinden Neşrî'de Kayı Han'ın adı, *Kayı Han bin Gün Han bin Oğuz* şeklinde geçer.¹² Dolayısıyla onların ortak hafızasında kuşaktan kuşağa geçen Kayı Han kabilesine mensubiyeti, *Oğuznâme* ve Neşrî'deki Kayı Han adıyla örtüşür.¹³

Yörüklerin yerleşik hayata geçmeden önce yaşadıkları hayat tarzından dolayı bir yılda üç mevsimi farklı yerlerde geçirdikleri raporda yer almaktadır. Kışın Sakarya nehri arasında kışlayan Yörüklerin ilkbahar mevsimini bugün Kütahya'ya bağlı Domaniç ilçesine bağlı köy olan Aksu'da ve yaz mevsimini de Domaniç Dağları'nda geçirdikleri ve Ertuğrul Gâzi ile Sultan Osman Han'ın bu mahallerde kışlayıp yayladıklarının tarih kitaplarında da kayıtlı olduğu belirtilmektedir. Gerçekten de Âşıkpaşazâde'de Selçuklu sultanı Alâeddin'in Ertuğrul Gâzi'ye verilen yaylak yerleri arasında Domaniç Dağı'nın da olması,¹⁴ onların erken dönemlerden itibaren yaylak yerlerinin Domaniç Dağları olduğunu göstermektedir.

¹⁰ Bk. Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Câmi'ü't-tevârih* (*Târih-i Oğuz*), neşr. Muhammed Rûşen, Tahran 1384/2005; Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1972.

¹¹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* (*Oğuznâme-Selçuklu Tarihi*), Haz. Abdulkadir Bakır, İstanbul: Çamlıca, 2017, s. 23).

¹² Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ* [*Osmanlı Tarihi (1288-1485)*], Haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2013, s. 9.

¹³ Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi kroniklerinde Osmanlı hanedanının başta Oğuz/Kayı bağlantısı olmak üzere kimliği ile ilgili bilgilerin genel tahlili, değerlendirilmesi ve bu konuda yapılan aşırı yorumlara daha mutedil ve makul cevaplar için bk. Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2021, s. 23-47, 325-334.

¹⁴ *Âşıkpaşazâde Tarihi* [*Osmanlı Tarihi (1285-1502)*], Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 8.

Geleneksel hayat tarzlarını uzun süre devam ettiren Yörüklerin 1280 (1863) yılında Ahmed Vefik Paşa'nın teftişi zamanında tamamen yerleşik hayata geçtikleri ve daha önce askerî hizmetten muaf tutulmanın karşılığı olarak sadece Balıkesir Abahanesi'ne ip verirlerken hali hazırda her köyün vergi ve öşrünü bağlı bulundukları kaza ve nahiyelere verdikleri, ziraatçılık ve hayvancılıkla uğraştıkları raporda zikrediliyor. Ahmed Vefik Paşa'nın bu teftişinin, Tanzimat'ın ilanından sonra mülkî ve idarî sisteme yeni bir şekil verilirken 1863 yılında Anadolu ve Rumeli'de geniş salahiyetlere sahip teftiş memurlukları kurulmasını takiben gerçekleştiği anlaşıyor. Bu tarihte Ahmed Vefik Efendi (Paşa), Anadolu'nun sağ koluna teftiş memuru olarak tayin edilmiş ve bu memurluğu sırasında Yörüklerin iskâna geçmesi hususunda yerinde kararlar almış ve uygulamıştır.¹⁵ Karakeçili Yörüklerinin de söz konusu teftiş memurluğu sırasında iskân edildiği anlaşıyor

Raporda, söz konusu Yörüklerin ziraatçılık ve hayvancılık yanında geçmişte halılarının meşhur olduğu; hâlihazırda ise halı dokuyanların çok azaldığı ifade ediliyor. Halıcılığın meşhur olduğu zamanlarda bazı geleneklerin ve ritüellerin de yapıldığı belirtilmektedir. Bunlardan en dikkat çeken, Yörüklerin harice asla kız vermemeleridir. Bunun yanında genç erkek evleneceği zaman âdet olarak kız tarafından bir halı verilir. Aksi takdirde bu evlilik gerçekleşmiyor. O zamanlarda halılar oldukça revaçta iken yapılan bu âdetler, halıcılığın artık son bulmaya başlamasıyla bu âdetten vazgeçilir olmuştur. Halı verme âdetinden başka düğünlerde gelin baba evinden ata bindirilir ve gelin alayıyla at sırtında kocasının evinin kapısına gelir. Gelin attan inmeden önce gelinin üzüngiye basıp inmesi için kayın pederinin mutlaka geline bir hediye vermesi gerekir. Bu bakımdan komşular kayınpedere: "üzengilik ne var" diye bağırlarlar. Kayınpeder de: malî durumuna göre bir veya birkaç sığır ve koyun-keçi verdiğini söyler. Bunu takiben kız attan iner. O zamanlarda Yörüklerde canlı olarak yaşayan bu âdetin yanı sıra Sultan Osman Gâzi'nin Karacaşehir kalesini zapt edeceği zaman Yörüklere ait kara keçilerin boynuzuna mumlar diktirerek kaleye doğru sevk ettiği ve düşmanın şaşırmasıyla kalenin fethedildiği de Yörükler tarafından rivayet edilir.

Raporda Yörüklerin geçmişteki kıyafetleri hakkında verilen bilgiler de dikkate değerdir. Erkekler başlarına keçe külah giyerler, ihtiyarlar ipekle işlenmiş bir kumaş türü olan ağabânî¹⁶ ve gençler kırmızı Trablus sarık sararlar. Ayrıca

¹⁵ Bu hususta geniş bilgi için bk. Hikari Egawa-İlhan Şahin, *Bir Yörük Grubu ve Hayat Tarzı Yağcı Bedir Yörükleri*, İstanbul 2007, s. 120-122.

¹⁶ Kaynaklarda âbânî, ağbanî, destâr-ı ağabânû, ağbani, ağabanu şeklinde de geçen bu kumaş türü ile ilgili olarak bk. Ebru Çatakaya Gök, "Geleneksel Kumaş Örneklerinden Ağabani/Abani/Ağbani", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13/29 (2020), s. 294-307.

ihtiyarlar üstlerine al (kırmızı) nîmten ve gençler al çebken giyerler¹⁷, bellerine de kırmızı yün veya ipek kuşak kuşanırlar. Atlara bindiklerinde ise eyerin tamamını örtecek şekilde geniş şalvarlar kullanırlar ve kırmızı çizme giyerler.

On beş yirmi sene öncesine kadar Yörük beylerinin dünyaya erkek evlatları geldiğinde çocuğu Ertuğrul Gâzi'nin türbesine getirirler, kurban keserler ve çocuğa isim verirler. Ayrıca senede iki defa 200-300 atlı ile türbeyi ziyarete ederler ve türbe etrafında üç dört gün oturarak kurbanlar kesip cirit oynarlar. Ancak yerleşik hayata geçmelerinden itibaren bu âdet ve geleneklerin yavaş yavaş unutulmaya yüz tuttuğu belirtilmektedir.

Netice itibarıyla 20. yüzyılın başlarında Karakeçili aşiretleriyle ilgili olan bu hülâsa rapor, hanedanına mensubiyet bağı olan aşiretlere özel bir ihtimam ve ilgi gösteren II. Abdülhamid'in emri ve bilgisi dâhilinde yerinde yapılan gözlem ve tespitlerde elde edilen bilgilere dayanır. Dolayısıyla rapordaki bilgilerin aşiret mensupları arasında ağızdan ağıza söylenen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiler olduğunu belirtmek gerekir. Bu bilgiler, şüphesiz ortak bir hafızanın ürünüdür. Biz burada rapor çerçevesinde verilen sözlü bilgiler dâhilinde Karakeçili aşiretlerinin daha çok mensubiyet bağı konusunda bilgi vermeye ve ortak hafızalarında var olan mensubiyet bağının kaynaklarla olan irtibatı üzerinde durmaya çalıştık. Ancak raporda yer alan örf, âdet, gelenek gibi kültürel değerlerin mutlaka yerinde yapılacak alan çalışmalarıyla incelenmesi gerektiğine inanıyoruz. Rapor çok kısa olmasına rağmen toplumların ortak hafızası olan sözlü geleneği ile ilgili yerinde tespitler yapıldığında, unutulmaya yüz tutmuş olan menkıbeler, efsaneler ve rivayetler dâhil önemli bilgilere ulaşılabildiğinin ve meselelere farklı açılardan bakılabildiğinin ve yorumlar getirilebildiğinin imkân dâhilinde olduğunu görmekteyiz. Bu durum tarih bilimi dâhil, sosyal bilimlerin bütün disiplinlerinde, yazılı kaynaklar yanında yerinde yapılacak sözlü tarih çalışmalarının önemini gözler önüne sermektedir.

¹⁷ Türklerde cesurluğu, kahramanlığı, yiğitliği, cengâverliği, kan ve soy ile mutluluğu ifade eden al veya kırmızı renk ile ilgili geniş bilgi için bk. Elvin Yıldırım, *Türk Kültüründe Renkler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı (BOA, Y. EE.), 36/118.
NFS. d., 17336, s. 35-52.

Kaynak Eserler ve Araştırmalar

- Âşıkpaşazâde Tarihi [*Osmanlı Tarihi (1285-1502)*]. Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Bulduk, Üçler. "Karakeçili Aşireti Adlı Risale ve İç-Batı Anadolu'daki Yaşayış ve Yerleşmeleri İle Karakeçililer". *Karakeçili III. Uluslararası Kültür Şenliği 20-21 Eylül 1997*, T.C. Kırıkkale Valiliği Karakeçiliği Kaymakamlığı [t.y.]: 39-52.
- Cunbur, Müjgân. "Gözden Kaçan Bir Risale". *Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (3 Haziran 1999-Şanhurfa)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999: 27-33.
- Egawa, Hikari ve Şahin, İlhan. *Bir Yörük Grubu ve Hayat Tarzı Yağcı Bedir Yörükleri*. İstanbul, 2007.
- Emecen, M. Feridun. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Gök-Çataalkaya, Ebru. "Geleneksel Kumaş Örneklerinden Ağabani/Abani/Ağbani". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 13/29 (2020): 294-307.
- İnce, Yunus. "II. Abdülhamid Devrinde Nesep ve Sebep Asabiyyesinin İhyası ya da Geleneğin İcadı". *MSKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1 (2021): 95-118.
- Karakeçili Aşireti*, İstanbul: Tahir Bey Matbaası, 1321.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. Haz. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullah. *Câmi'ü't-tevârîh (Târîh-i Oğuz)*. Haz. Muhammed Rûşen, Tahran, 1384/2005.
- Şahin, İlhan. "Göç Kavramı Üzerine". *Yörük Araştırmaları-2*, Ed. Fatih Uslu ve Canan Kökus, Konya: Palet Yayınları, 2020: 15-24.
- Şahin, İlhan. *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler / Nomads in the Ottoman Empire*. İstanbul, 2006.
- Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul, 1972.
- Yazıcızâde Ali. *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*. Haz. Abdulkadir Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.
- Yıldırım, Elvin. *Türk Kültüründe Renkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.

Ekler

Hüve

Esnâ-yı râhdaki müşâhedât ve tahkîkât-ı câkerânem takdîm olunmak üzere ayrıruca yazılmakda ise de şimdilik Yörükler hakkında der-dest edilen ma'lûmâtı ber-vech-i zîr muhtasaran arza ictisâr olunur.

1170 senesinden 1280 târîhine kadar Yörüklerin vergüleri Haremeyn'e muhassas olduğundan mürekkeb oldukları on aşîrete "Haremeyn Aşîreti" tesmiye olunur ki mezkûr aşîretlerde Poyrazlı, Tevlezli, Özbekli, Sazlı, Ak-çini, Hacı Halil Obası, Veliler, Karabağlı, Softalı, Akçakoyunlu aşîretleri olup bunlardan Poyrazlı aşîreti dokuzu Boz[ü]yük, ikisi Ermeni Pazarcığı nâhiyeleriyle ikisi dahi İnegöl kazâsına tâbî' olmak üzere on üç karyeden ve cem'an yekûn üç yüz elli hânedan ibâretidir.

Tevlezli aşîreti dördü İnönü, ikisi Bozüyük ve beşi Karacaşehir nâhiyesine mülhak olarak dokuz karye ve üç yüz elli hânedan mürekkebirdir.

Özbekli aşîreti Eskişehir kazâsında sekiz karye ve iki yüz hânesi vardır.

Sazlı aşîreti dahi Eskişehir kazâsında dört karye ve yüz elli hânedir.

Ak-çini aşîreti Kütahya civârında beş karye ve yüz elli hânedir.

Hacı Halil Obası Eskişehir kazâsına tâbî' Seyidgâzi nâhiyesinde sekiz köy ve üç yüz hânedir.

Veliler aşîreti Kütahya sancâğına tâbî' Örencik¹⁸ nâhiyesinde sekiz köy ve iki yüz seksen hânedir.

Karabağlı aşîreti Yenişehir kazâsında İlyasbey nâhiyesinde yüz seksen hânedan ibâret olarak beş karyedir ve karyenin birine Kayı karyesi deniliyor ki bu da Kayı Han kabîlesine mensûbiyetlerine senedir.

Softalı aşîreti Balıkesri vilâyetinde yüz elli hâne ve dört karyedir.

Akçakoyunlu aşîreti Aydın ve Balıkesri vilâyetleri dâhilinde bulunurlar.

İşbu aşîretlerin ber-vech-i bâlâ tesmiyesi Ertuğrul Gâzi hazretlerinin ma'îyyet-i pür-mefharet-i aliyyelerinde bulunmuş olan ümerânın isimlerine nisbetledir.

Yukarıda zikr olunduğu vechile mezkûr aşîretlerin vergüleri Haremeyn'e muhassas olup mukaddemâ Dârü's-sa'âde[tî's]-şerîfe ağalığı makâmında bulunan zât tarafından tahsîl olunurmuş.

Yörük aşîretlerinin Kayı Hân kabîlesine mensûb oldukları kendi ifâdelerinden anlaşılmış ve bu rivâyet ecdâdlarından olunan rivâyete müstenid bulunmuştur.

¹⁸ Raporda Örencik okunacak şekilde yazılan bu nahiye, 29 Zilhicce 1251 (16 Nisan 1836) tarihli nüfus defterinde Hudâvendigâr vilâyetinde Kütahya sancağına bağlı Örencik adıyla bilinen nahiye olduğu anlaşıyor. Nahiye, merkezi olan köy ise Virancık adını taşımaktaydı (BOA, NFS.d., 17336, s. 35-52). Örencik, bugün Kütahya'nın Emet ilçesine bağlı bir köydür.

Yörükler mukaddemki göçebelikleri zamânında inhitâtı cihetiyle sıcak olduğundan kışın Sakarya nehri arasında kışlarlar ve fasl-ı bahârda Aksu'ya gelerek yaz mevsiminde dahi Domaniç Dağları'nda evkât-güzâr olurlar imiş. Zâten Ertuğrul Gâzi ve Sultan Osman Hân Gâzi hazarâtının dahi mahâll-i mezkûrede kışlayup yayladıkları kütüb-i tevârîhde mezkûr ve mukayyedir. Ba'dehu tahrîr-i atîkde iskân için bunlara yer gösterilmiş ise de pek azı iskân etmiş ve 1280 târîhinde Ahmed Vefik Paşa'nın zamân-ı teftîşinde bâ-irâde-i seniyye cümlesi iskân etdirilmiş ve şimdiki hâlde her karye vergü ve a'şârını merbût olduğu kazâ veya nâhiyeye vermekde bulunmuşdur. Yörükler mukaddemâ asker vermekde mu'âf iken el-hâletü hâzihi asker i'tâ eylemekdedirler. Evâilde bir harb zuhûrunda beyleri celb olunarak aşîretlerinden mikdâr-ı münâsib asker toplayarak harbe sevk olunurlarmış. Bunlar askerden müstesnâ iken asker için yalnız Balıkesri abâhânesine ip verirler imiş. Ta'ayyüşleri mümkün mertebe rencberlik ile hayvânât beslemekten ibâretidir.

Yörük halıları mukaddemâ pek meşhûr idiyse de şimdiki hâlde i'mâl eden pek nâdirdir. Vaktiyle te'ehhül edecek kimesneye kız tarafından bir büyük halı verilmedikten sonra izdivâc mümkün olamayacağından bu münâsebetle halılar revâc bulmuş ise de el-yevm bu âdetden sarf-ı nazar olunduğundan halı i'mâl san'atı mefkûd hükmüne girmiştir. Düğünlerde işbu halılardan mâ'adâ kız at ile zevcinin hânesi kapusuna geldikde kızın kayınpederine komşular: "Üzengilik ne var" deyü suâl ederek kayınpeder dahi derece-i iktidârına göre bir veya birkaç sığır ve koyun keçî verdiğini söyledikten sonra kız atdan iner. Sultan Osman Hân Gâzi hazretleri Karacaşehir kal'asını zabt etmek için Yörüklerin mürekkeb oldukları aşîretlere bin kadar kara keçî taksîm ederek işbu keçilerin boynuzlarına mumlar dikerek ve keçileri kal'anın dîvârına doğru sevk ederek düşmanı şaşırıp kal'ayı zabt ettikleri kendileri tarafından rivâyet olunmaktadır.

Mukaddemki kıyâfetleri başlarına keçe külâh giyerek ihtiyârlar ağâbânîden ve gençler kırmızı Trablus sarık sarar ve arkalarına ihtiyârlar al nîmten ve gençler al çebken giyer ve bellerine kırmızı yün veya ipek kuşak sardıkları gibi hayvana binildiği vakit eyeri kâmilten örtecek sûretde geniş şalvârlar kullanur ve kırmızı çizme giyerler imiş. Yörükler hârice aslâ kız verüp almazlar.

Bundan on beş yirmi sene evveline gelinceye değin Yörük beylerinin dünyaya zükûr evlâdları geldiği vakit çocuğu Ertuğrul Gâzi hazretlerinin türbesine getirerek orada zebh-i karâbîn ile isim takarlarmış ve bundan başka senede iki def'a iki üç yüz atlı ictimâ' ederek cümlesi birden türbe-i şerîfeyi ziyârete gelerek etrâf-ı türbede üç dört günler tevakkuf ve ârâm ile kurbânlar kesüp cirid oynarlar imiş. Fakat iskânlarından berü tederîcî tederîcî bu eski âdet metrûk ve mensî olup gitmiştir (BOA, Y. EE., 36/118).

یورک ضایع مقدما ۶ مژور ابرسوده ستمی هارم اعلا ایه ۶ نادر . . . وقته تا اهل ایه چا کسه .
 قز فرقه بر پول ضا . و بر طکه هکره از دوا ۶ کله اوله بر قفسه بر شایسته خایم راز ۶ بر طسه ابرسوده ایوم
 بر عاقده هرت نظر اوله نینده ضا . احوال صفتی مفقود حکم کیر مندر دو کونفره هتو خایم راز ۶ عا قز آت ایه
 نوجیه خانه سن قوسه کدک قز خانه چینه قوسومر اوزکلیک نواز و پوسول ایه لک خانه چر دخی دهر
 اقتضای کوره بر دیار قاق حیدر دینه کج وریکن سوبه کسه نکره قیز آتیه اینه . سینه ۶ خانه قاز حیدر
 قهر چر ستر قفسه ضایع ایلک ایتیم یورک کدک مکتب اوله لک حیدر ۶ ۶ قز قی قفسه ایه لک ایتیم چیرل یورک
 مو مکر دیک و کیر قفسه دیار ۶ قز سوز ایه لک دشتی شایسته قفسه قفسه ایه لک کیر قفسه
 روایت اوله نینده .
 مقدسکی قیاقری با ستمی کیر کله کیرل اختیار اقا بانیسه و کیر قز طراس صایر صا . و اتر ستم اختیار
 آک نیمه و کیر آل چیکه کیر و جهریه قز لک پول ویا ایلک قشاده هار و تریکی هیوا زیندگی وقت آکری کاد
 اوتر جت هدر کیشنه شوازل قولدور و قزری یز مکر لایسه . یورک کدک خایم راز ۶ اهل قز ابرسوده آکری .
 بوشه اوسیه کیر من اوله کیر و کیر یورک بکریه و نیای ذکر اوله لک کدک وقت هرجی ایلک قز حیدر
 تر ستم کدک ایلک اراده قز قز ایه اسم طاقار سدر و بوشه ستم ده ایه دفعه ایه اوی یورک اوجیه
 ایلک جلد ۶ برده تر ستم ۶ زیار کدک اطراف تر ده اوی ده کونفره توقفه و ایلک قز ابرسوده
 هرجی اویا لایسه فقط اسکانه نینده تریکی تریکی بر اشی فاده مکرل و منی اوله لک کدک .

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. İLHAN ŞAHİN | İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi |
isahin[at]29mayis.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3472-2007**

Prof. Dr. İlhan Şahin lisans derecesini 1974 yılında İstanbul Üniversitesi'nde, doktora derecesini 1981 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamladı. Osmanlı sosyal, idarî ve kültür tarihi üzerinde yoğunlaşan Şahin, sosyal ve idarî tarihten kültür ve uygarlık değerlerine, göçebe hayat tarzından yerleşikliğe kadar uzanan alanlarda birçok esere, projeye ve uluslararası düzeyde kongrelerin düzenlenmesine imza atmıştır. Halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olan Prof. Şahin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Wisconsin Üniversitesi'nde, Japonya'da Ritsumeikan Üniversitesi ve Meiji Üniversitesi'nde Visiting Scholar olarak bulundu ve dersler verdi. Ayrıca uzun süre Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nde görev yaptı. Japonya'nın önemli akademik kurumlarından Toyo Bunko'nun şeref üyesi olan Prof. Şahin, Osmanlı tarihinin uluslararası akademik kurullarından CIÉPO (Comité international d'études pré-ottomanes et ottomanes / International Committee for Pre-Ottoman and Ottoman Studies)'nin aslı üyesi ve başkan yardımcısıdır. Osmanlı Döneminde Konar Göçerler / Nomads in the Ottoman Empire, Yağcı Bedir Yörükleri (Hikari Egawa ile), Nomads and Nomadism, Tarih İçinde Kırşehir, II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri (Feridun M Emecen ile), Mehmed Hâşim'in İmâ-yı Törehât-ı Büldânân/Osmanlı Beldelerinin Töreleri (Feridun M. Emecen ile) yayınlanmış kitaplarından birkaçıdır. Ayrıca önemli bir kısmı Altay halklarının kültür ve uygarlık değerlerine ait olmak üzere 20'ye yakın eserin de müşterek editörüdür. Bu çalışmalarının yanında Prof. Şahin, XX. Yüzyılda Kırgızların Sözlü Tarihi (1916-1991), Living History of Central Asian People (The Case of Kyrgyzstan), T. C. Ticaret Bakanlığı'nın Ahilik Ansiklopedisi ve T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın *Türklerde Çevre ve Şehircilik* adlı müşterek proje çalışmalarına katıldı. Ayrıca Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'nin adıyla bütünleşmiş olan Türk Uygarlığı Kongrelerinin ve geleneksel bir hâle gelmiş olan ve en son 2023 yılında Kazakistan'ın Almatı şehrinde onbirincisi yapılan Uluslararası Altay Toplulukları Sempozyumunun da düzenleyicileri arasında yer aldı.

**Prof. İLHAN ŞAHİN | İstanbul 29 Mayıs University |
isahin[at]29mayis.edu.tr | ORCID: 0000-0002-3472-2007**

Prof. Dr. İlhan Şahin graduated from Istanbul University in 1974 and earned a doctorate degree from Istanbul University's Literature Faculty in 1981. Prof. Şahin has focused on Ottoman social, administrative and cultural history and has written many works, conducted projects and organized international congresses, based on his research and on-site field work into issues ranging from social and administrative history to cultural and civilization values. Currently, Prof. Şahin is serving as an academician in the History Department of Istanbul 29 Mayıs University's Literature Faculty. He had previously been to the University of Wisconsin in the United States and served and taught as a visiting scholar at Ritsumeikan University and Meiji University in Japan. Additionally, Prof. Şahin served for a long while at Kyrgyzstan-Turkey Manas University. Prof. Şahin is a honorary member of Toyo Bunko, an important academic council in Japan, and a founding member and deputy director of CIEPO (Comité international d'études pré-ottomanes et ottomanes/International Committee for Pre-Ottoman and Ottoman Studies). Among Prof. Şahin's published books are *Osmanlı Döneminde Konar Göçeler/Nomads in the Ottoman Empire*, *Yağcı Bedir Yörükleri* (The Yağcı Bedir Nomads, with Hikari Egawa), *Nomads and Nomadism*, *Tarih İçinde Kırşehir* (Kırşehir in History), *II. Bayezid Dönemi Ahkâm Defterleri* (The Regulations and Decrees Register of the Sultan Bayezid II Period, with Feridun M. Emecen), and *Mehmed Hâşim's İmâ-yı Törehât-ı Büldânân* (The Customs of Ottoman Cities, with Feridun M. Emecen). In addition, Prof. Şahin has been a joint editor for nearly 20 works, a great many of which concern the culture and civilization values of the Altay communities. Besides these activities, Prof. Şahin has participated in joint study projects, to include *XX. Yüzyılda Kırgızların Sözlü Tarihi* (1916-1991) (Oral History of the Kyrgyz in the 20th Century (1916-1991), *Living History of Central Asian People* (The Case of Kyrgyzstan), the Turkish Ministry of Commerce's *Ahilik Encyclopedia*, and the Turkish Environment, Urban Planning and Climate Change Ministry's *Environment and Urban Planning Among the Turks*. He has also been one of the organizers for the Kyrgyzstan-Turkey Manas University's Congresses of Turkish Civilization and also of the International Altay Communities Symposiums, which have taken on a traditional nature, with the tenth symposium, the latest, having been held in Uzbekistan's capital of Tashkent in 2022.

**MEVLİD NÂZIMI SÜLEYMAN ÇELEBİ
TÜRBESİ BAĞLAMINDA ERKEN DÖNEMİN
BALDAKEN TÜRBELERİ HAKKINDA
NOTLAR**

**NOTES ON EARLY BALDACHIN MAUSOLEUMS IN THE
CONTEXT OF THE MAUSOLEUM OF POET SULEYMAN
ÇELEBİ**

Prof. Dr. Hakkı Önkal

MEVLİD NÂZIMI SÜLEYMAN ÇELEBİ TÜRBESİ BAĞLAMINDA ERKEN DÖNEMİN BALDAKEN TÜRBELERİ HAKKINDA NOTLAR

Prof. Dr. Hakkı Önkal

Emekli Öğretim Üyesi

Özet

Mevlid diye bilinen *Vesiletü'n-Necat* adlı eserin nazımı Süleyman Çelebi, Bursa'da Bursa'nın fethinden bir çeyrek asır sonra doğmuştur. Süleyman Çelebi tahsilini tamamladıktan sonra önce divan imamlığına daha sonra Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği Ulu Camiye imam olarak atanmıştır. Çelebi'nin 1409'da eserini tamamladığında altmış yaşında olduğu kabul edilir. Süleyman Çelebi 1422 yılında vefat ederek Bursa'da Çekirge yolu üzerindeki Yoğurtlu Baba Dergâhı'nın haziresine defnedilmiştir. Mezarı üzerine kurulan türbe yıkılıp uzun süre metruk kalmış, XIX. yüzyılda Hacı Ali Paşa yıkılan mezarı yeniden yaptırmıştır. Bu mezarın da zarar görmesi üzerine önce Vali Haşim İşcan'ın teşebbüsü sonra Kazım Baykal'ın işi üstlenmesiyle baldaken tarzındaki bugünkü türbe 1952 yılında tamamlanarak ziyarete açılmıştır. Türbe dikdörtgen bir platform üzerinde yükselen sekiz payenin kemerlerle birbirine bağlanması ve elde edilen çatkının hafif bir kırma çatı ile örtülmesinden ibaret taş bir yapıdır. Osmanlıların erken dönem türbeleri arasında yanları açık ve baldaken diye anılan türbelerin değişik ve Devlet Hatun Türbesi gibi önemli örneklerine rastlanır.

Anahtar Kelimeler

Mevlid, Süleyman Çelebi, Süleyman Çelebi Türbesi, Baldaken, Baldaken Türbeler

NOTES ON EARLY BALDACHIN MAUSOLEUMS IN THE CONTEXT OF THE MAUSOLEUM OF POET SÜLEYMAN ÇELEBİ

Prof. Hakkı Önkal

Emeritus Professor

Abstract

Süleyman Çelebi, the author of *Vesîletü'n-Necât*, known as Mevlid, was born in Bursa a quarter of a century after the conquest of Bursa. After completing his education, Süleyman Çelebi was first appointed imam of the divan and then imam of the Great Mosque built by Yıldırım Bayezid. Çelebi is considered to have been sixty years old when he completed his work in 1409. Süleyman Çelebi died in 1422 and was buried in the cemetery of the Yoğurtlu Baba Dervish Lodge on the Çekirge road in Bursa. The mausoleum built over his grave was destroyed and remained abandoned for a long time, and in the XIXth century, Hacı Ali Pasha rebuilt the destroyed tomb. When this tomb was also damaged, first by the initiative of Governor Haşim İşcan and then by Kazım Baykal's undertaking, the present tomb in the baldachin style was completed in 1952 and opened to visitors. The tomb is a stone structure consisting of eight pillars rising on a rectangular platform, connected by arches and covered with a light-hipped roof. Among the tombs of the early Ottomans, there are important examples of tombs with open sides, called baldachin, such as the Devlet Hatun Tomb.

Keywords

Mevlid, Süleyman Çelebi, Süleyman Çelebi Tomb, Baldaken, Baldaken Tombs

Mevlid nâzımı Süleyman Çelebi'nin vefatının 600. yıl dönümü münasebetiyle 2022 yılının UNESCO tarafından anma ve kutlama yılı olarak benimsenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yılı Süleyman Çelebi Yılı olarak ilan etmesi nedeniyle biz de bildirimizi Süleyman Çelebi'nin türbesine hasretmeyi uygun bulduk. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin Osmanlı'nın erken dönem şairlerinden biri olması sempozyumumuzun konu çerçevesiyle de bağdaşmasına imkân vermektedir.

Süleyman Çelebi bilindiği üzere, Orhan Gâzi tarafından 1326 yılında fethedilen Bursa'da bu fetihden bir çeyrek asır sonra doğmuştur. Süleyman Çelebi'nin hayatı hakkında etraflı bir bilgimiz yoktur. Aile bireylerinin özellikleri dikkate alınırsa ilimle iştigal eden bir aile ortamında yetiştiği kabul edilebilir. Sarayda divan imamlığına kadar yükselmesi, daha sonra Yıldırım Bayezid'in inşa ettirdiği Ulu Camiye imam olarak atanması Süleyman Çelebi'nin böyle bir muhitte yetiştiğinde şüphe bırakmaz.¹ Öte yandan *Vesîletü'n-Necât*'taki edebi üstünlük ve derin dini malumat bunun kanıtıdır. Süleyman Çelebi Mevlid diye bilinen 768 beyitten oluşan manzum eserini altmışlı yaşlarında, 1409 yılında tamamlamıştır. Kendisine ait başka bir eseri bilinmemektedir. Süleyman Çelebi'nin çok büyük bir ilgiye mazhar olan eserinin Mevlid diye tanınıp yaygınlaşması,² bu eserin bazı bahirlerinin sadece Hz. Peygamber'in doğum günlerinde okunması ile değil sonraları çeşitli vesilelerle, sünnet ve düğün törenlerinde doğum ve vefatlar münasebetiyle, kandil ve bayramlarda sıklıkla okunması ile alakalı olmalıdır. Süleyman Çelebi 1422 yılında vefat ederek Bursa'da Çekirge yolu üzerindeki Yoğurtlu Baba Dergâhı'nın haziresine defnedilmiştir.

Süleyman Çelebi'nin mezarı üzerine kurulan türbenin 1620 yılında yıkıldığı kabul edilir.³ Daha sonra metruk kalan mezarla ilgilenen, II. Abdülhamid'in yakınlarından Hacı Ali Paşa, mezarı yeniden tanzim ettirerek mezarın etrafını Mevlid'den alınan bazı beytlerin taşla işlenmesiyle elde edilen bloklarla çevreletmiştir. Bunlardan ayrı olarak mezarın baş ve ayakucuna birer mezar taşı dikilmiştir.⁴ Bugün bu taş bloklar Müzede, mezar taşları Muradiye Camii haziresinde koruma altındadır. XX. yüzyılın başlarında demir bir kafesle üzeri örtülü olan mezar sonraları harap ve bakımsız bir hale düşünce, 1946 yılında Bursa'da vali olan Haşim İşcan Süleyman Çelebi'nin mezarı üzerine yeni bir türbe yapılması hususunda teşebbüse geçmiş ve ilk hamlede Belediyece yol üzerindeki

¹ A. Necla Pekolcay, "Mevlid", *DİA*, 29, Ankara, 2004, s.485.

² Mehmet Şeker, "Mevlid", *DİA*, 29, Ankara, 2004, s.479.

³ <https://www.trthaber.com>.

⁴ <https://www.trthaber.com>.

duvar yapılabilmiştir. Daha sonra Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Başkanı Kazım Baykal devreye girmiş ve türbenin bir mimari proje yarışması sonrasında yapılması kararlaştırılmıştır. Açılan yarışmayı Mimar Hüseyin Süzen ve Mimar Nurettin Özsalam'ın ortak projesi kazanmış ve uygulamaya geçilerek türbe 1952 yılında bir törenle ziyarete açılmıştır.⁵

Türbe, dikdörtgen bir platform üzerinde yükselen sekiz payenin kemerlerle birbirine bağlanması ve elde edilen çatkının hafif bir kırma çatı ile örtülmesinden ibaret taş bir yapıdır. Bu formuyla türbe İstanbul'da Süleymaniye külliyesi dâhilinde bulunan Mimar Sinan Türbesinin yakın bir benzeridir. Mimarların projelerini hazırlarken bu eserden büyük ölçüde ilham aldıklarında şüphe yoktur. İnsanın deruni hissiyatına dokunan bu sevimli türbe kanaatimizce hem Süleyman Çelebi'nin ruhaniyetine hem de onun bedii zevkine uygun bir yapı hüviyetindedir. İlhamını da güzel ve anlamlı bir kaynaktan almıştır. Etrafı ajurlu şebekelerle çevrili, taş döşemeli küçük bir alanın ortasında yükselen türbe, sekiz paye ve bunları birbirlerine bağlayan Bursa kemeri ve sivri kemerlerden oluşturulmuştur. Bunlardan dikdörtgenin dar kenarlarındaki açıklıklar Bursa kemeri ile uzun kenarda, yanlar sivri kemerler ve araları daha geniş tutulmuş olan ortadakiler Bursa kemeri ile geçilmiştir. Kare kesitli sekiz payeden köşelerdeki dört payenin dış köşeleri sütuncelerle zenginleştirilmiş, paye ve kemerlerden her birinin etrafı ince kavallar ve silmelerle hareketlendirilmişlerdir. Kemerlerin zarif formlarına kaliteli bir taş işçiliği refakat eder. Geniş saçaklı ve kurşun kaplı kırma çatı, yapıyı örter. İçte tavanın yüzeyi geometrik ağlarla bezenmiştir.

Payelerin sınırladığı mekânda ortada mermer bir sanduka uzanır. Sandukanın yalnızca, kapak etrafının palmet dizisi ile süslendiği dikkati çeker ve bununla yetinilmiştir. Esasen yapıya zarafetini veren, bu sadelik, nisbetlerin olgunluğu ve temiz işçiliktir.

Bilindiği üzere Süleyman Çelebi'nin türbesi tarzında etrafı açık üstü kapalı türbelere, sanat tarihi terminolojisinde baldaken türbe denilmektedir. Baldaken, Bağdat ipeğinden dokunan kumaş anlamındaki İtalyanca baldakino kökünden türeyen bir kavramdır. Baldaken aslında sanat tarihinde yatak, taht ve sunak gibi unsurların üzerini örten yanları açık veya yarı açık strüktürler için kullanılan bir kavramdır. Bunlardan mülhem olarak üstü örtülü yanları açık türbelere baldaken denilmesi benimsenmiştir.

⁵ Ekrem Hayri Peker, 2018, "Mevlit Yazarı Süleyman Çelebi'nin Türbesi Nasıl Yapıldı", www.begeseltarih.com

Anadolu Selçukluları devrinde rastlanmayan ve Beylikler devrinde yeni bir tip olarak karşımıza çıkan yanları açık türbeler, Osmanlıların ilk devirlerinden itibaren uygulanmış⁶ (R. 1) hatta ileriki asırlarda bir bakıma bunun bir varyantı sayabileceğimiz üstü açık türbe tipi doğmuştur (R. 2). Bu iki tipin yaygınlaşmasında, camilerde birden fazla minarenin yıkılmasını, kabir ve türbe ziyaretinin yasaklanmasını isteyen Kadızâdeliler hareketinin⁷ de etkisinin olduğu düşünülebilir.

Baldaken türbe diye de anılan etrafı açık türbeler, bazı düşünürlerce, mezarın uçan yaprakla ve savrulan toprakla temasına imkân vermesi nedeniyle İslami doktrine daha uygun mezar yapıları olarak telakki edilmiştir. I. Murad Hüdavendigâr'ın oğlu Yakub Çelebi ile Çelebi Mehmed'in annesi Devlet Hatun'a ait her iki açık türbe kare planlı bir kaidenin üzerine kurulmuşlardır. Bu tipin değişik örnekleri, kare, altıgen veya sekizgen bir alanın köşelerine konan ayak veya sütunların kemerlerle birbirlerine bağlanmaları ve genellikle bir kubbe ile örtülmeleriyle vücut bulmaktadır. Edirne'deki Hafsa Sultan'a ait türbe (R.3) altı köşeli gövdesiyle bu çeşitlemenin altıgen ayağını temsil eder. Yakub Çelebi Türbesi'nde örtü, dört köşeye yerleştirilmiş dört paye ile taşınır (R. 1). Devlet Hatun Türbesi'nde⁸ ise köşelerdeki ayakların aralarına birer sütun yerleştirilmiş ve her cephede ikişer kemer gözlü açıklıklar meydana gelmiştir (R. 4). Yapı içte baklavali bir kuşağa oturan dilimli bir kubbe ile örtülmüştür. Bu iki türbeden ilki dışta bir kubbe ile örtülü iken Devlet Hatun Türbesi'nde, içteki kubbe dışta bir külahla kapatılır. Bu özellik hem Selçuklu türbelerinin, kısmi de olsa, etkilerini hem de yeni arayış ve araştırmaları ortaya kor. Etrafı açık türbelerin menşei kesin olarak bilemiyoruz. Ancak açık avlulu kervansarayların ortasında bulunan köşk mescidlerle strüktür bakımından yakınlık göstermesi, Sasani ateşgedelerine benzetilen bu köşk mescidlerden mülhem olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Şüphesiz ki, bizim Devlet Hatun Türbesi örneğimizde olduğu gibi cephelerde ikişer kemer gözlüler ile altıgen veya sekizgen olanlar bu tipin gelişmiş örneklerini teşkil etmektedirler. Devlet Hatun Türbesi'nde külah on iki kenarlı yüksek bir kasnağa otururken Yakub Çelebi ve Hafsa Sultan türbelerinin kubbeleri doğrudan beden duvarlarına dayanır. Bu sonuncularda kubbe yapının hâkim ögesi olamamış ve örtüler basık kalmıştır. Her üç yapı da sanduka ihtiva eder. Devlet Hatun'un ki

⁶ Ali Kılıcı, 2007, Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler, s.18-24; Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara, s. 35-36.

⁷ Semiramis Çavuşoğlu, 2001, "Kadızaadeliler", *DİA*, 24, İstanbul, s.100.

⁸ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.63-64.

kitabe ihtiva etmekle değer kazanır. Bunlardan ayrı olarak Bursa'da Fatih Sultan Mehmed'in ebesine izafe edilen Muradiye türbeler topluluğuna dahil türbe ile yine Muradiye türbeleri arasında yer alan Saraylılar Türbesi de baldaken türbeler grubunda yer alan türbelerdendir (R. 5). Birinde örtü dört paye ile taşınırken diğerinde köşe payelerinin arasına yerleştirilen ayaklarla kubbe sekiz payeye oturur. Bunların sivri kemerlerle birbirine bağlanmasıyla cepheler daha cazip bir görünüm elde etmişlerdir. Bu haliyle Saraylılar Türbesi form olarak Devlet Hatun Türbesine yaklaşır.

Bursa'da XV. yüzyılın ortalarında gerçekleştirilen diğer bir baldaken türbe Timurtaş'ın oğlu Umur Bey'e ait türbedir. Form bakımından Ebe Hatun Türbesinin bir benzeri olan yapı, sandukasının baş ve ayakucundaki kitabeli mezar taşlarıyla ondan ayrılır. II. Murad ve özellikle Fatih dönemi türbelerinde yazılı mezar taşlarının önem kazandığı dikkati çeker. Bu türbe de basit strüktüründen ziyade bu özelliği ile önem kazanır. Baş ve ayakucu şahideleri tamamen yazılarla doldurulmuştur. Kitabeler Umur Bey'in kimliğini ve vefat tarihini ihtiva etmesinin yanı sıra ölümle ilgili hadislere yer vermesiyle dönemin yaygın geleneğini yansıtır. Bu örnekler erken devir Osmanlı türbe mimarisinin çeşitliliğini ve yeni arayışlara açık olduğunu göstermek bakımından önemlidir.

Kaynaklar / References

Çavuşoğlu, Semiramis. “Kadızeliler”. *DİA*, 24, 2001.

Kılıcı, Ali. *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2007.

Önkal, Hakkı. *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017.

Peker, E. Hayri. “Mevlit Yazarı Süleyman Çelebi’nin Türbesi Nasıl Yapıldı”. 2018. www.begeseltarih.com

Pekolcay, A. Necla. “Mevlid”. *DİA*, 29, 2004.

Şeker, Mehmet. “Mevlid”. *DİA*, 29, 2004.

<https://www.trthaber.com>. Kültür Sanat. 2013.

Resim 1. Yakub Çelebi Türbesi, İzmit

Resim 2. *Gülnuş Valide Sultan Türbesi, İstanbul*

Resim 3. *Hafsa Sultan Türbesi, Edirne*

Resim 4. *Devlet Hatun Türbesi, Bursa*

Resim 5. *Saraylılar Türbesi, Bursa*

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. HAKKI ÖNKAL | Emekli Öğretim Üyesi |
onkalhakk[at]gmail.com**

Konya'da 1944 yılında doğdu. Orta ve yüksek tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'da öğretmenlik yaptı. 1968 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsünün Sanat Tarihi asistanlık sınavını kazandı, 1972 yılında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsünün aynı kürsüsüne öğretim görevlisi olarak atandı. 1973 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde ikinci asistanlığına başladı. 1977 de doktor 1983 yılında doçent oldu. 1985 yılında atandığı İzmir DEÜ İlahiyat Fakültesinde 1989 yılında profesörlüğe yükseltildi. Birer dönem dekan yardımcılığı ve dekanlık yaptı. 1985 yılında atandığı Rektörlük Ortak Zorunlu Dersler Bölüm başkanlığını 2011 yılına kadar sürdürdü. Aynı yıl emekli oldu. Alanıyla özellikle Türk türbe mimarisi ile ilgili konularda kitap, makale ve bildirileri yayımlandı.

**Prof. HAKKI ÖNKAL | Emeritus Professor |
onkalhakk[at]gmail.com**

Hakkı Önkal was born in Konya in 1944. After completing his secondary and higher education, he worked as a teacher in Bursa. In 1968, he won the examination for the assistant of Art History at Konya Higher Islamic Institute, and in 1972 he was appointed as a lecturer in the Art History Department of Kayseri Higher Islamic Institute. In 1973, he started his second assistantship at Erzurum Atatürk University, Faculty of Islamic Sciences. He became a doctor in 1977 and an associate professor in 1983. In 1985, he was appointed to the Faculty of Theology at İzmir DEU Faculty of Theology, where he was promoted to professor in 1989. He worked as vice dean and dean. In 1985, he was appointed as the head of the Common Compulsory Courses Department of the Rectorate until 2011. He retired the same year. He published books, articles and papers in his field, especially on Turkish tomb architecture.

DİZİN

İndex

A

Abdülkerim Kuşeyrî, 205, 210, 236, 240, 245, 247, 275
 Ahi Evran, 8, 36, 38, 298, 316
 Akçe, 12, 173, 226, 249, 328, 329, 330, 333, 335, 337, 338, 340, 402, 403, 405, 417, 434, 435, 468, 471, 472
 Ali Kuşçu, 67, 238, 264, 273
 Amasya, 24, 26, 37, 38, 208, 219, 251, 256, 257, 262, 263, 264, 269, 273, 279, 284, 335, 337, 338, 340, 359, 364, 399, 409, 435, 468
 Anadolu Beylikleri, 7, 8, 15, 25, 169, 172, 183, 189, 190, 218, 220, 283, 286, 289, 291, 292, 296, 297, 300, 303, 306, 307, 309, 313, 316, 328, 335, 344, 347, 357, 375
 Anadolu Hisarı, 417
 Anadolu Selçuklu Devleti, 5, 7, 395, 397
 Ankara, 7, 8, 15, 23, 24, 26, 34, 35, 40, 50, 52, 54, 61, 62, 63, 67, 71, 74, 75, 76, 81, 82, 84, 86, 87, 101, 102, 118, 125, 127, 128, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 148, 150, 152, 153, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 171, 177, 185, 187, 190, 191, 201, 207, 208, 218, 224, 225, 229, 231, 235, 237, 244, 253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 263, 265, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 291, 300, 316, 325, 326, 328, 333, 334, 335, 337, 340, 341, 343, 344, 346, 347, 348, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 363, 364, 365, 366, 369, 375, 376, 377, 383, 384, 385, 390, 391, 403, 404, 408, 415, 434, 473, 480, 487, 499, 501, 503
 Ankara Savaşı, 24, 137, 139, 143, 187, 334, 344, 415
 Aşıkpaşazade, 357, 359, 360, 367, 386, 390, 398, 399

Âşıkpaşazâde, 9, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 50, 51, 61, 62, 64, 74, 85, 187, 207, 208, 215, 226, 227, 230, 236, 266, 267, 268, 273, 326, 343, 346, 408, 484, 487
 Aşiret, 361, 375, 381, 481
 Aydınogulları, 7, 169, 174, 181, 183, 186, 189, 232, 233, 272, 303, 311, 313, 337

B

Baldaken, 497, 498, 500, 501, 502, 503
 Baldaken Türbeler, 495, 497, 502
 Balıkesir, 300, 311, 314, 369, 381, 382, 385, 391, 399, 482, 485
 Balkan, 66, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 118, 120, 121, 172, 220
 Balkanlar, 109, 118, 157, 159, 165, 235, 277
 Bapheus, 369, 375
 Batı Anadolu, 7, 8, 9, 15, 207, 218, 220, 232, 270, 283, 286, 301, 329, 334, 347, 348, 350, 351, 357, 375, 395, 398, 479, 480, 484, 487
 Bayezid-i Bistamî, 205, 208, 209, 210, 215, 217, 218, 224, 254, 265, 266, 269, 270, 284
 Bayezîdiyye, 205, 221, 253
 Bayramîlik, 133, 144, 145, 146, 148
 Bedevîyye, 205, 215, 224, 227
 Bektaşîyye, 205, 269
 Beyce Sultan, 205, 206, 235, 239, 243, 247, 248, 252
 Beylik, 5, 7, 21, 26, 37, 39, 197, 205, 270, 329, 362, 363, 368, 370, 397
 Beylikler, 7, 11, 15, 27, 136, 169, 175, 189, 207, 209, 295, 296, 305, 312, 313, 339, 343, 345, 395, 398, 442, 443, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 464, 465, 466, 467, 473, 484, 487, 501
 Beylikler dönemi, 295, 305, 312, 313, 339, 345

Bilecik, 10, 32, 35, 205, 206, 221, 248, 250, 252, 268, 286, 357, 361, 367, 368, 370, 375, 385, 386, 387, 388, 413, 414, 427, 483
 Bilim, 59, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 183, 190, 211, 217, 242, 276, 277, 279, 280, 297, 314, 325, 349, 357, 383
 Bizans, 5, 7, 10, 33, 110, 111, 124, 135, 136, 138, 139, 152, 207, 210, 256, 257, 262, 270, 279, 291, 323, 326, 328, 334, 342, 344, 345, 348, 358, 368, 369, 398, 415
 Bizans İmparatorluğu, 124
 Bogomiller, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117
 Bordür, 331, 436, 437, 438, 441, 442, 443, 444, 446, 447, 451, 452, 457, 459, 460, 461, 465, 468, 469, 470
 Bursa'nın fethi, 64, 121, 497

C

Câmi'ü't-tevârîh, 484, 487
 Candaroğulları, 169, 189, 306, 308
 Cemaat, 116, 365, 481
 Cemalüddin Musa Zilî, 205, 208, 209, 215, 220, 224, 227, 229, 232, 269
 Cihad, 262, 406

Ç

Çamlıca, 325, 347, 413, 414, 415, 419, 420, 422, 425, 484, 487
 Çandarlı Halil Paşa, 146, 205, 208
 Çelebi Mehmed, 14, 22, 23, 24, 49, 83, 84, 91, 138, 143, 169, 171, 173, 174, 178, 187, 188, 189, 251, 258, 284, 323, 324, 334, 335, 336, 337, 341, 344, 415, 417, 501

D

Danişmendliler, 222, 257
 Darp, 328, 330, 331, 333, 335, 336, 337, 338, 340, 360, 431, 433, 434, 435, 437, 438, 440, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471
 Darphane, 328, 368, 435

Dede Garkın, 45, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 266, 269, 280
 Demetrios Kydones, 2
 Derviş, 23, 26, 27, 141, 152, 210, 215, 217, 218, 219, 221, 225, 227, 229, 230, 232, 236, 266, 283, 386, 390
 Dervişler, 118, 119, 136, 138, 141, 149, 153, 154, 185, 190
 Divan, 161, 416, 419, 423, 497, 498, 499
 Domanic, 363, 370, 373, 381, 382, 384, 385, 386, 388, 389, 483, 484, 489
 Düandar Bey, 387, 388, 389
 Düandarçamı, 381, 382, 384, 387, 388, 389
 Düsturname, 362, 363

E

Ebu'l-Kasım Gurganî, 205, 247
 Edirne, 32, 34, 35, 59, 60, 66, 73, 81, 83, 84, 86, 122, 133, 134, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 160, 172, 173, 178, 187, 231, 255, 258, 268, 296, 300, 303, 307, 312, 334, 337, 338, 340, 400, 431, 432, 435, 438, 440, 441, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 468, 469, 470, 471, 472, 474, 501, 506
 Edirne Yeni Saray, 431, 435, 468, 469, 472, 474
 Efsane, 159, 355, 357
 Eğitim, 28, 40, 41, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 87, 202, 242, 244, 249, 276, 280, 312, 313, 351, 358, 391, 398, 399, 408, 434, 442, 473
 Ertuğrul Gâzi, 218, 229, 230, 355, 356, 357, 358, 365, 366, 368, 370, 376, 384, 385, 387, 389, 477, 478, 479, 483, 484, 486, 488, 489
 Evladiyet, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 423
 Evliya Çelebi, 220, 222, 223, 224, 227, 235, 257, 276, 399, 408
 Evrenos Bey, 250
 Eyalet, 359, 375

F

Fetih, 10, 62, 63, 146, 147, 150, 152, 179, 224, 231, 2553, 283, 326, 328, 347, 348
 Fetret devri, 82, 171, 172, 174, 188, 334
 Fetret Dönemi, 81, 93, 97, 98, 101, 157, 159, 195, 407
 Fıkıh, 9, 13, 67, 68, 70, 71, 79, 81, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 99, 100, 136, 177, 243, 263, 279, 297, 305, 313, 314

G

Ganimet, 64, 366
 Gayrimüslim, 122, 309, 314, 402, 404
 Gaza, 10, 135, 197, 262, 366, 367
 Gelibolu, 145, 226, 231, 294, 325, 346, 399
 Germiyanogulları, 7, 175, 189, 197, 207, 220, 233, 248, 259, 270, 283, 284, 337, 364
 Geyikli Baba, 9, 31, 45, 46, 48, 49, 52, 53, 135, 142, 222
 Göç, 119, 124, 136, 355, 358, 360, 363, 364, 366, 375, 384, 387, 388, 389, 395, 397, 404, 481, 483, 487

H

Hacı Bayram-ı Veli, 133, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152
 Haleb, 88, 101, 241, 246, 360
 Halil İnalçık, 23, 27, 47, 51, 92, 140, 171, 174, 263, 301, 326, 335, 338, 345, 357, 383, 384, 390
 Hamidoğulları, 220, 244, 283, 300, 305, 307, 316, 337
 Harem, 237
 Haremeyn, 251, 481, 482, 488
 Harezm, 359
 Hazine, 214, 469
 Hicri, 345, 370
 Hukuk, 13, 17, 52, 79, 81, 90, 91, 92, 96, 99, 101, 265, 278
 Hurûflük, 157, 159, 162, 164

I

I. Murad, 31, 32, 33, 36, 38, 64, 65, 91, 135, 138, 172, 185, 187, 326, 328, 330, 331, 332, 333, 336, 342, 343, 344, 348, 349, 368, 376, 399, 435, 436, 442, 468, 471, 473, 501
 II. Abdülhamid, 250, 477, 479, 486, 487, 499
 II. Mehmed, 21, 26, 34, 37, 160, 338, 340, 341, 431, 432, 435, 461, 463, 464, 465, 466, 467, 469, 471, 472
 II. Murad, 14, 21, 26, 32, 33, 37, 38, 133, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 171, 173, 177, 178, 180, 181, 182, 236, 257, 258, 291, 296, 303, 304, 311, 312, 338, 339, 344, 358, 405, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 462, 468, 470, 471, 472, 473, 479, 502

İ

İbn Battuta Seyahatnâmesi, 298, 316
 İbn Haldun, 207
 İmaret, 32, 34, 35, 171, 395
 İmarethane, 63, 302, 303
 İsa Bey, 129, 209, 251, 283, 399
 İskân, 118, 126, 135, 234, 274, 292, 311, 323, 342, 370, 371, 372, 373, 374, 384, 385, 399, 485, 489
 İstanbul'un Fethi, 256, 284
 İvaz, 250, 399, 405, 406, 408, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426
 İvaz Fakih, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426
 İznik, 8, 31, 35, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 73, 79, 80, 81, 84, 86, 96, 172, 179, 185, 187, 197, 294, 295, 296, 297, 300, 303, 308, 311, 314, 328, 345, 349, 369, 399, 504

K

Kadı, 8, 21, 29, 31, 32, 81, 96, 99, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 226, 247, 255, 262, 263, 310, 311, 312, 325, 326, 369, 417, 423

Kadı Burhaneddin, 262, 359, 364

kadı sicilleri, 369

Kadıasker, 31, 226

Karacahisar, 10, 29, 30, 35, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 338, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 367, 368, 369, 371, 375, 376

Karakeçili, 355, 356, 358, 361, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 384, 385, 477, 478, 480, 482, 483, 485, 486, 487

Karakeçililer, 355, 358, 361, 364, 365, 366, 369, 370, 375, 383, 390, 480, 487

Karesi Beyliği, 179

Karesioğulları, 7, 257

Kayı, 223, 270, 338, 355, 356, 358, 360, 361, 363, 369, 370, 383, 384, 390, 438, 439, 440, 441, 468, 470, 471, 472, 477, 478, 479, 483, 484, 488

Kemalpaşazâde, 62, 79, 80, 90, 99, 100, 258

Kervansaray, 187, 399

Kitab-ı Cihannüma, 325

Konstantinopolis, 160

Kronoloji, 37

Kuruluş, 7, 14, 21, 39, 45, 47, 49, 51, 52, 59, 63, 64, 66, 69, 72, 81, 133, 135, 151, 152, 172, 179, 235, 291, 294, 300, 303, 305, 314, 315, 323, 325, 342, 357, 361, 369, 381, 383, 384, 389, 399, 407, 413, 415, 434, 442, 443, 447, 448, 449, 453, 454, 468, 473

kültür, 5, 8, 10, 21, 23, 28, 30, 39, 59, 64, 65, 66, 67, 73, 119, 136, 172, 173, 191, 197, 310, 404, 477, 479, 492

Kültür, 5, 8, 10, 21, 23, 28, 30, 39, 40, 55, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 73, 74, 75, 81, 84, 86, 91, 101, 102, 119, 138, 153, 154, 172, 173, 177, 190, 191, 197, 201, 207, 208, 217, 228, 251, 255, 260, 273, 276, 278, 280, 281, 283, 291, 307, 310, 316, 335, 347,

349, 350, 351, 386, 390, 391, 404, 433, 434, 442, 473, 477, 479, 480, 484, 503

Kütahya, 197, 207, 232, 238, 249, 284, 364, 366, 370, 371, 385, 386, 397, 442, 473, 482, 483, 484, 488

L

Lütfi Paşa, 368, 376, 398

M

Malazgirt Savaşı, 360

Mangır, 323, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 346, 347, 431, 432, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 455, 456, 457, 458, 460, 462, 463, 473

Matrakçı Nasuh, 85

Medrese, 8, 21, 31, 32, 34, 35, 39, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 129, 137, 138, 139, 150, 151, 171, 172, 173, 179, 187, 188, 197, 248, 249, 254, 259, 269, 277, 313, 399, 400

Menâkıb-ı Âl-i Osman, 21, 22, 24, 25, 39

Menâkıbnâme, 27, 84, 143, 144, 145

Mencik Baba, 205, 206, 235, 239, 243, 244, 245, 247, 252

Menteşeoğulları, 218, 283, 314, 335, 337, 347

Meşruiyet, 23, 40, 483

Mevlana Rüstem, 205, 235, 248, 268

Mevlevîyye, 205, 207

Mevlid, 9, 15, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 497, 498, 499, 503

Moğollar, 191, 364, 376, 395

Molla Fenari, 65, 80, 178

Mühtedi, 83, 395, 402, 403, 404, 405, 406

Mültezim, 435

N

Nakşibendiyye, 140, 205, 237, 239, 253, 272

O

Orhan Gâzi, 8, 9, 14, 23, 24, 26, 31, 33, 35, 36, 38, 39, 49, 52, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 121, 135, 138, 142, 169, 172, 174, 185, 218, 221, 228, 230, 243, 257, 259, 262, 283, 291, 292, 294, 295, 297, 301, 303, 304, 307, 308, 309, 316, 323, 328, 329, 330, 331, 336, 342, 343, 344, 347, 349, 363, 398, 415, 425, 434, 499

Osman Bey, 10, 36, 223, 325, 326, 328, 346, 357, 368, 434

Osman Gâzi, 9, 10, 21, 22, 29, 30, 31, 33, 36, 38, 52, 135, 207, 220, 266, 270, 283, 323, 325, 326, 342, 343, 344, 347, 348, 357, 367, 368, 369, 376, 381, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 398, 399, 434, 473, 485

Osmanlı, 5, 7, 8, 10, 14, 15, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 107, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 159, 160, 164, 165, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 205, 207, 209, 210, 215, 218, 219, 220, 222, 224, 225, 228, 231, 234, 235, 237, 239, 240, 241, 243, 250, 252, 253, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 314, 315, 316, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 369, 375, 376, 381, 383, 384, 386, 387, 390, 398, 399, 401, 405, 407, 408, 413, 415, 424, 425, 427, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 453,

454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 470, 472, 473, 474, 477, 479, 481, 482, 483, 484, 487, 492, 493, 501, 502, 503

Osmanlı Beyliği, 5, 7, 10, 21, 24, 28, 45, 47, 48, 49, 54, 195, 197, 289, 291, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 314, 315, 323, 325, 329, 343, 344, 348, 369, 383, 390, 398, 434, 473

Osmanlı Devleti, 7, 8, 15, 28, 62, 66, 67, 72, 74, 107, 113, 133, 135, 136, 169, 174, 179, 188, 198, 205, 207, 209, 220, 228, 231, 235, 239, 240, 241, 250, 253, 259, 263, 264, 265, 267, 270, 273, 274, 278, 280, 281, 282, 283, 286, 326, 334, 345, 355, 357, 358, 359, 361, 363, 368, 369, 375, 383, 384, 387, 390, 413, 415, 424, 431, 434

Osmanlı İlmîyesi, 169, 172, 173, 182, 188, 190

Osmanlı İmparatorluğu, ii, 8, 15, 55, 126, 140, 141, 151, 152, 153, 157, 160, 164, 259, 282, 292, 316, 337, 338, 340, 346, 398, 408, 433, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 455, 456, 457, 458, 460, 462, 463, 473

Osmanlı Tarihi, 21, 23, 40, 62, 63, 74, 137, 147, 152, 165, 207, 263, 280, 284, 325, 326, 343, 346, 347, 365, 376, 387, 390, 405, 477, 484, 487

Osmanlılar, 7, 8, 15, 61, 66, 69, 113, 118, 120, 135, 139, 142, 152, 171, 175, 183, 185, 189, 199, 209, 355, 357, 358, 366, 367, 369, 375, 400, 401, 402, 404, 433, 434, 484, 487

Osmanoğlu, 222, 270, 329

P

Pachymeres, 270, 369

Padişah, 63, 65, 72, 144, 146, 151, 171, 222, 234, 256, 268, 366, 415, 421, 422

Paşa, 12, 13, 14, 23, 31, 32, 36, 38, 40, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 74, 83, 85, 88, 93, 97, 98, 121, 145, 152, 159, 169, 171, 172, 173, 174, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 190, 199, 205, 207, 209, 217, 218, 221, 222, 224, 226, 229, 230, 231, 235, 237, 243, 244, 251, 252, 255, 257, 258,

262, 263, 264, 268, 283, 302, 306, 370,
398, 399, 405, 406, 408, 418, 485, 489,
497, 499

R

Reaya, 419
Rumeli, 84, 91, 95, 101, 107, 109, 120, 136,
171, 173, 225, 230, 233, 258, 283, 296,
307, 312, 344, 359, 400, 419, 421, 422, 485

S

Sakarya Nehri, 251, 283, 484, 489
Saruhanogulları, 174, 239
Selçuklular, 69, 136, 358, 359, 364, 376, 397,
404, 408
Seyahatname, 289, 291, 292, 303
Seyahatnameler, 289, 314, 315
Sicil, 10, 12, 14, 402, 405, 406
Sikke, 35, 323, 325, 328, 330, 332, 334, 336,
337, 340, 343, 345, 431, 433, 434, 435,
436, 454, 468, 469, 470, 471, 472
Somuncu Baba, 133, 134, 135, 137, 138, 139,
140, 143, 147, 150, 153, 215, 217, 253,
255, 256, 269, 272, 275, 276, 277, 281
Sosyal Yardım, 395
Soykütüğü, 413, 426
Söğüt, 8, 15, 23, 40, 207, 246, 259, 283, 358,
363, 369, 375, 381, 382, 383, 384, 385,
386, 388, 389, 390, 434, 473, 477, 478,
479, 483
Sözlü Tarih, 477
Sufiler, 135
Sultan, 8, 14, 16, 26, 32, 33, 34, 36, 37, 52, 54,
64, 74, 82, 83, 84, 91, 95, 97, 101, 128, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142,
144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 169, 170, 171, 173, 174, 176,
177, 178, 179, 180, 181, 182, 188, 189,
190, 197, 207, 209, 215, 216, 217, 218,
219, 220, 222, 224, 225, 227, 229, 230,
231, 232, 233, 235, 238, 239, 240, 242,
247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 255,
256, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 265,
267, 268, 269, 272, 274, 275, 276, 277,
278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285,

291, 297, 298, 302, 311, 314, 325, 336,
338, 339, 340, 341, 345, 357, 358, 362,
363, 365, 366, 397, 399, 403, 405, 406,
408, 415, 417, 420, 436, 437, 438, 439,
440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447,
448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455,
456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463,
464, 465, 466, 467, 468, 470, 471, 478,
480, 481, 482, 484, 485, 489, 493, 501,
505, 506

Sultan Medresesi, 169, 173, 174, 179, 189
Süleyman Çelebi, 8, 9, 15, 195, 196, 197, 198,
201, 249, 255, 417, 418, 497, 498, 499,
500, 503
Süleyman Çelebi Türbesi, 497
Sülüs, 437, 470

Ş

Şerh Edebiyatı, 157
Şeyh Bedreddin, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99,
101, 102, 133, 137, 142, 143, 145, 150,
152, 237
Şeyh Edebali, 205, 206, 286, 413, 414, 427

T

Tahrir, 119, 216, 233, 235, 244, 249, 251, 256,
271, 274, 277, 286, 355, 369, 405
Tahrir defterleri, 244, 256, 274, 286, 355
Tarikat, 119, 125, 133, 136, 141, 150, 208,
210, 215, 219, 220, 221, 225, 227, 229,
230, 231, 261, 265, 280, 283
Tasavvuf, 50, 51, 54, 68, 79, 81, 85, 93, 99,
101, 107, 114, 118, 1193, 120, 121, 122,
124, 125, 129, 137, 143, 147, 153, 157,
165, 179, 202, 205, 210, 217, 232, 237,
244, 251, 255, 259, 260, 261, 265, 273,
274, 275, 277, 280, 283, 284
Tekke, 27, 119, 120, 122, 133, 135, 137, 146,
149, 199, 217, 239, 252, 298, 299
Tevârih-i Âl-i Osman, 61, 62, 64, 74, 143, 207,
273, 325, 346
Tımar, 91
Tire, 161, 175, 176, 178, 179, 183, 190, 232,
338, 340, 435

U

Uç beyliği, 5
Ulema sınıfı, 85

Ü

Üsküp, 66, 129, 338, 340, 435

V

Vakfiyeler, 7, 208, 268, 286, 400
Vakıf, 9, 13, 59, 63, 69, 70, 72, 91, 99, 178, 183,
221, 231, 232, 234, 242, 243, 244, 249,
251, 262, 268, 400, 405, 406, 415, 417,
418, 419, 421, 422, 424
Vefaiyye, 45, 46, 51, 52, 54
Vesiletü'n-Necât, 8, 195, 196, 201, 499
Veysel Karenî, 205, 208, 211, 215, 216, 217,
218, 220, 221, 224, 226, 227, 228, 229,
232, 239, 243, 247, 251, 265, 266, 267,
269, 270, 279, 280
Vilayet, 245, 359, 360, 366, 376, 480

Y

Yeniçeri, 205, 207, 208, 209, 222, 226, 228,
230, 235, 240, 248, 252, 265, 267, 268,
278, 279, 338, 421
Yeniçeri Ocağı, 205, 207, 209, 222, 230, 231,
235, 240, 248, 252, 267, 268
Yetim, 401, 402, 403
Yıldırım Bayezid, 9, 10, 26, 32, 64, 65, 67, 72,
133, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 147,
150, 174, 178, 181, 187, 207, 209, 223,
225, 230, 233, 235, 248, 251, 262, 263,
264, 265, 284, 293, 312, 334, 335, 342,
344, 347, 364, 415, 497, 498, 499
Yunus Emre, 8, 50, 199, 217, 220, 225, 275
Yurt, 47, 48, 50, 54, 82, 85, 101, 143, 147, 152,
153, 184, 190, 235, 265, 274, 278, 329,
348, 383, 390

Z

Zağanos Paşa, 399
Zaviye, 145, 218, 228, 230, 232, 234, 235, 236,
244, 248, 249, 262, 269, 299, 300, 310

Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan cihan devletine dönüşüm süreci, tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamda eşsiz bir araştırma alanı sunar. "Beylik'ten Cihan Devleti'ne Osmanlılar" adlı bu iki ciltlik eser, Osmanlıların Anadolu'nun küçük beyliklerinden biri olarak başlayıp bir dünya imparatorluğu haline gelişine dair yeni perspektifler sunuyor.

Birinci cilt, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşundan fetihlere uzanan dönemi; siyasî, askerî ve stratejik gelişmeler ışığında incelerken, İkinci cilt, dönemin fikrî, dinî ve sosyal tarihini ele alarak ilmî ve tasavvufî birikimlerin Osmanlı kimliğini nasıl şekillendirdiğini gözler önüne seriyor.

Eser, uzman akademisyenlerin katkılarıyla kaleme alınmış 34 özgün çalışmayı bir araya getiriyor. Hem yerli hem de yabancı tarihçilerin tartışmalarına ışık tutan bu araştırmalar, Osmanlı Beyliği'nin tarihine dair pek çok tartışmalı konuya açıklık getiriyor. Ayrıca, bu çalışma, arkeolojik kazı sonuçlarından hareketle dönemin toplumsal dinamiklerini anlamaya yönelik önemli ipuçları sunuyor.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin katkılarıyla yayımlanan bu kapsamlı eser, Osmanlı tarihine dair yeni bir ufuk açarken, tarihçilerin ve meraklı okuyucuların başucu kitabı olmaya aday.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

ISBN: 978-625-6110-14-4

9 786256 110144